

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI**

**SAMARQAND VILOYATI PEDAGOGLARNI YANGI
METODIKALARGA O‘RGATISH MILLIY MARKAZI**

**“TA’LIMDA KOGNITIV JARAYONLARNI FAOLLASHTIRISHNING
ILMIY-METODIK TALQINI (PBL – 5 YONDASHUVI: MUAMMOGA,
LOYIHAGA, ISHLAB CHIQRISHGA, JARAYONGA VA SHAXSGA
YO‘NALTIRILGAN O‘QITISH)”**

xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi

(2023-yil, 27-iyun)

MATERIALLARI

**“SCIENTIFIC-METHODICAL INTERPRETATION OF THE
ACTIVATION OF COGNITIVE PROCESSES IN EDUCATION (PBL-5
APPROACH: PROBLEM, PROJECT, PRODUCTION, PROCESS AND
PERSON ORIENTED TEACHING)”**

international scientific and practical online conference

(June 27, 2023-y)

MATERIALS

**"НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ АКТИВИЗАЦИИ
ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В ОБРАЗОВАНИИ (ПБЛ-5
ПОДХОД: ПРОБЛЕМНО-ПРОЕКТНЫЙ, ПРОДУКЦИОННЫЙ,
ПРОЦЕССНО-ЛИЧНОСТНООРИЕНТИРОВАННЫЙ ОБУЧЕНИЕ)"**

международная научно-практическая онлайн-конференция

(Июнь 27, 2023 г)

МАТЕРИАЛЫ

Samarqand – 2023

UDK 378

Ta'limda kognitiv jarayonlarni faollashtirishning ilmiy-metodik talqini (PBL - 5 yondashuvi: muammoga, loyihaga, ishlab chiqarishga, jarayonga va shaxsga yo'naltirilgan o'qitish). Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferensiya materiallari. – Samarqand viloyati PYMO'MM, 2023. - 683 b.

Mazkur ilmiy-amaliy onlayn konferensiya materiallari joriy «Insonga e'tibor va sifati ta'lim» yilida belgilangan – ta'lim sifatini oshirish, sohani ilg'or xorijiy tajriba asosida isloh qilish maqsadidan kelib chiqib, ilmiy izlanish yutuqlarini amaliyotga kiritish yo'li bilan fan sohalarini rivojlantirish, jumladan, milliy pedagogikaga ilg'or xorijiy tajribalarni kiritish, maktab ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishning dolzarb muammolari, malaka oshirish kurslarida fan va amaliyotning integratsiyasini ta'minlash, ta'lim tizimida fanlarni o'qitishga zamonaviy yondashuv hamda raqamli texnologiyalarni tadqiq qilish uchun chop etildi.

To'plam ilmiy tadqiqotlar, ishlanmalar hamda ilg'or tajribalar bilan qiziquvchi ilmiy va pedagog xodimlar, doktorantlar hamda keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.

To'plamga kiritilgan maqolalar mualliflik tahririda berilgan. Maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'uldir.

Bosh muharrir: Samarqand viloyati PYMO'MM direktori,
pedagogika fanlari doktori, dotsent

A.A.Ibragimov

Mas'ul muharrir: pedagogika fanlari bo'yicha falasafa
doktori, dotsent

G.Sh.Fayzullayeva

Tahrir hay'ati a'zolari:

Tarix fanlari bo'yicha bo'yicha falasafa doktori, dotsent

D.Rasulova

Sh.Rashidov nomidagi SamDU KF direktori,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Sh.R.Urakov

Filologiya fanlari doktori, dotsent

D.Urinbayeva

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

M.B.Raximkulova

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent

D.X.Alimova

Pedagogika fanlari bo'yicha falasafa doktori, dotsent

U.Q.Utanov

Pedagogika fanlari bo'yicha falasafa doktori, dotsent

A.A.Raximov

Pedagogika fanlari bo'yicha falasafa doktori

D.U.Karshiyeva

Katta o'qituvchi

Z.T.Rustamova

Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari

kafedrasini o'qituvchisi

A.V.Xurramov

Uzluksiz kasbiy ta'limni tashkil etish bo'limi

boshlig'i

M.M.Fayziyeva

AKT texnik ta'minot bo'limi boshlig'i

Sh.A.Xujakulov

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi Ilmiy metodik kengashining 2023-yil 23-iyundagi 3/7-sonli qarori bilan nashrga tavsifa etilgan.

KIRISH SO‘ZI

Jahonda kuzatilayotgan zamonaviy o‘qitish tizimiga doir yangi yondashuvlar uzluksiz kasbiy rivojlanish, hayot davomida o‘qish an‘analarining takomillashuvi, o‘z-o‘zini rivojlantirishda bilish jarayonlarini faollashtirish, ta’lim oluvchilarning kognitiv imkoniyatlari, metakognitiv qobiliyatlari, qiziqishlari hamda moyilliklariga xos bo‘lgan uzluksizlik, individuallashtirish va tabaqalashtirish tamoyillarining tobora kengroq tatbiq etilayotganligini ko‘rsatmoqda.

O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada rivojlantirishning asosiy masalalaridan biri sifatida “...mamlakat taraqqiyoti uchun yangi tashabbus va g‘oyalar bilan maydonga chiqib, ularni amalga oshirishga qodir bo‘lgan, intellektual va ma’naviy salohiyati yuksak yangi avlod kadrlarini tayyorlash” vazifasi, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–79-son Farmonida “b) o‘quv va tarbiya jarayoniga xalqaro talablar asosida ishlab chiqilgan o‘quv reja, dastur va o‘quv-metodik majmualar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish” kabi ustuvor yo‘nalishlar belgilanib, bu borada tizimda innovatsiyalarga ochiqlik, uzluksizlik va uzviylikni ta’minlash, individuallashtirish, kognitiv yondashuvlar asosida o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga qulay sharoitlar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugun xalqaro ilg‘or tajribalarga nazar solar ekanmiz, ta’lim amaliyotida har bir ta’lim ishtirokchisining xatti-harakatlari ilmiy-ijtimoiy hodisa tarzida kognitiv nuqtayi nazardan maqsadli o‘rganish, yutuqlarga erishish jarayonida o‘qituvchilarning va o‘qitishning asosiy omil ekanligini urg‘ulash, ularning o‘z-o‘zini tahlil qila olishi, o‘ziga bilish tizimi sifatida qarash, tizimli tafakkur, individuallik va subektivlikni rivojlantirish, uzluksiz ta’limning nazariy asoslarini takomillashtirish, individuallashtirish, tabaqalashtirish, muammoni hayotiy haqiqiy vaziyatlarga yo‘naltirish, loyihalangan, jarayonda o‘qib-o‘rganish, natija muhimligini belgilovchi hamda kognitiv strategiyalarga asoslanilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Shunday izlanishlardan biri bugun muhokamamizda kognitiv jarayonlarni faollashtirish vositasi sifatida tanlayotganimiz P5BL yondashuvidir. Ushbu yondashuvga 1993-yilda Stenford muhandislik maktabi professori Renate Fruxter tomonidan asos solingan va aynan u tomonidan ilk marotaba P5BL laboratoriyasi tashkil qilingan. Yondashuv muhandislik, arxitektura va qurilish fanlari integratsiyasini ta’minlash orqali aspirantlarga o‘z ko‘nikmalarini “fanlararo, hamkorlikda va geografik taqsimlangan holda jamoaviy ish tajribasini” amalga oshirishni taklif qilish tashabbusi sifatida kiritilgan hamda “o‘rganish strategiyasi”, deb qayd etilgan. Ushbu yondashuv o‘zining natijaviy qiymatga egaligi va ijobiy samaradorligi bilan diqqatga sazovor bo‘lgan. Bu – uzoq davom etadigan, avvalo, kasbiy standartni amaliy faoliyatga tezkor singdirish hamda natijadorligiga erishish

bo'yicha mavjud muammoni aniqlash va aniqlangan muammo doirasida uning yechimiga olib boruvchi loyiha yaratish, uni qadam-baqadam amalga oshirishda turli chora-tadbirlarni, metod hamda texnologiyalarni qo'llashni o'zida qamrab olgan quyidagi 5 ta bosqichdan iborat o'quv modelini ifodalaydi, ya'ni muammoga asoslangan o'qitish, loyihaga, shaxsga, jarayonga va natijaga asoslangan o'qitish.

O'ylaymanki, bugungi konferensiya materiallari nafaqat milliy pedagogikada, balki hamjihatda kognitiv texnologiyalardan unumli foydalanish va amaliyot samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi manba bo'la oladi.

**Samarqand viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o'rgatish milliy markazi direktori,
pedagogika fanlari doktori, dotsent A.A.Ibragimov**

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ: БУГУНГИ ХОЛАТ, МАВЖУД МУАММОЛАР ВА РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Ибраимов Холбой Ибрагимович –Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти директори, педагогика фанлари доктори, профессор.

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда инклюзив таълим муаммолари ва ривожланиш истиқболлари масалалари баён этилган. Мақолада инклюзив таълим жараёнида ёрдамга мухтож болаларни таълим билан қамраб олиш даражаларининг кўринишлари, таълим тизими олдида турган бир қатор муаммолар ва уларнинг ечимларининг тадқиқий жиҳатлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: инклюзив таълим, эксклюзия, сегрегация, интеграция, инклюзия, инклюзив маданият, инклюзив компетентлик.

Ҳар қандай жамият фуқаролари, ҳар бир ота-она эса ўз фарзандлари ҳар томонлама етук, комил инсон бўлиб вояга етишига, муносиб фуқаролар бўлиб, давлат тараққиётига, гуллаб яшнашига ўз улушларини қўшишидан манфаатдор.

БМТ Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти статистикасига кўра, Ер шари аҳолисининг 15 фоизда турли даражадаги аномалиялар учрайди. Ўзбекистонда эса, Давлат статистика қўмитасининг маълумотларига кўра, 2019 йил 1 январь ҳолатида 16 ёшгача бўлган 101316 нафар ногиронлиги бўлган бола рўйхатдан ўтган. Шулардан, 21153 нафари жисмоний ва руҳий ногиронлиги бўлган болалар учун ихтисослаштирилган мактаблар ва мактаб-интернатларда, 6131 нафари сил ва суяк касалликларига чалинган болалар учун санаторий типидagi мактаб-интернатларда, 13272 нафари эса уйда индивидуал тарзда таълим олишади. Бу кўрсаткичнинг мунтазам ўсиб бораётгани ҳар бир инсонга ўзини атрофдагилар билан тенг ҳис қилиши ҳамда ўз салоҳиятини юзага чиқариш учун имкониятлар яратиш бўйича самарали ишларни амалга оширишга ундайди.

Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, эътиқоди, ижтимоий келиб чиқиши, ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар” [1] дея белгилаб қўйилган.

Конституциянинг 50-моддасида: “Ҳар ким таълим олиш ҳуқуқига эга. Давлат узлуксиз таълим тизими, унинг ҳар хил турлари ва шакллари, давлат ва нодавлат таълим ташкилотлари ривожланишини таъминлайди....Таълим ташкилотларида алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болалар учун инклюзив таълим ва тарбия таъминланади” [1] дея белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуннинг 15 моддасида таълим олиш шакллари санаб ўтилган бўлиб, улардан бири

инклюзив таълим ҳисобланади. Мазкур Қонуннинг 20 моддасида инклюзив таълимга қуйидагича таъриф берилади: “Инклюзив таълим алоҳида таълим эҳтиёжлари ва индивидуал имкониятларнинг хилма-хиллигини ҳисобга олган ҳолда барча таълим олувчилар учун таълим ташкилотларида таълим олишга бўлган тенг имкониятларни таъминлашга қаратилган [2]”.

Шунингдек, ЮНЕСКО томонидан 2005 йил инклюзив таълим бўйича чоп этилган “Барчага таълим олишни таъминлаш” номли қўлланмада шундай таъриф берилган: “Инклюзия бу ўқувчиларнинг (айниқса, алоҳида эътиборга муҳтож ўқувчиларни) турли хил эҳтиёжларини қондириш, уларни таълим, маданият соҳаларида ва жамиятда бўлиб ўтаётган жараёнларга кенг жалб қилиш ва таълим олиш йўлида бўлган қийинчиликларни енгиллаштириш бўйича чора-тадбирларни амалга оширишдир[3]”.

Умуман олганда, жаҳон тажрибасига назар ташласак алоҳида ёрдамга муҳтож болаларни таълим билан қамраб олиш даражалари қуйидагича кўринишларда амалга оширилиши мумкинлигини кўрамиз:

Эксклюзия – таълим билан қамраб олинмаган яъни таълимдан ташқарида ногиронлиги бор болалар. Бундай болалар таълимга жалб этилмайди ва ўз-ўзидан уларнинг таълим олиш ҳуқуқлари таъминланмайди.

Сегрегация – алоҳида ёрдамга муҳтож болаларни умумий таълимдан алоҳидалаш ва уларга махсус мактаб ва интернатларда таълим бериш.

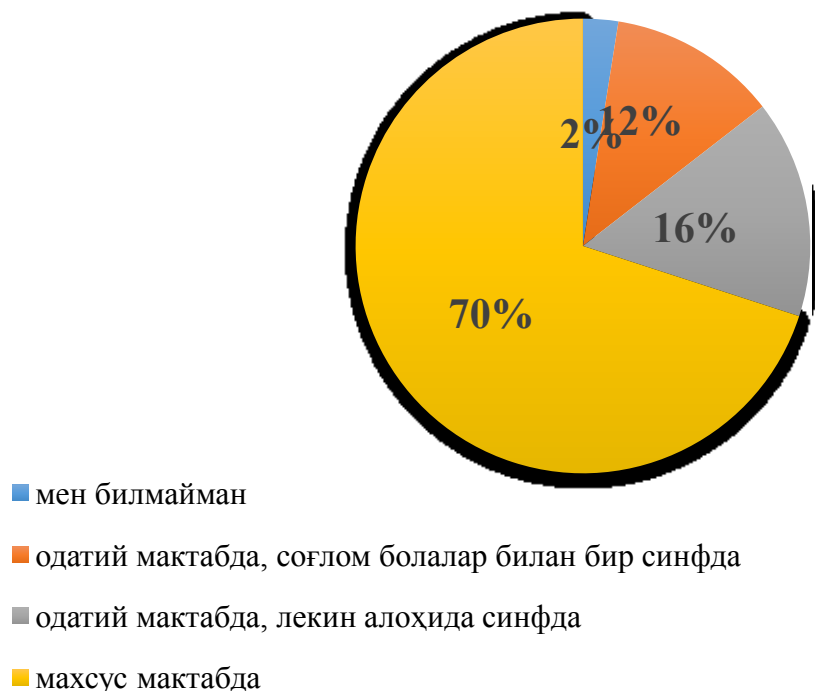
Интеграция – алоҳида ёрдамга муҳтож болалар учун умумтаълим мактабларида алоҳида синфларни ташкил этиш.

Инклюзия – алоҳида ёрдамга муҳтож болалар бошқа болалар билан умумтаълим мактабларида бир синфда таҳсил олиши.

Бизнингча инклюзив таълим бу барча ўқувчилар (тарбияланувчилар) учун махсус таълим эҳтиёжлари ва индивидуал имкониятларнинг фарқлилигини инобатга олган ҳолда таълим муассасаларида илм олишда тенг ҳуқуқлиликини таъминлашдир.

БМТ нинг 2019 йилда эълон қилган “Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган болалар ва катталар аҳволининг таҳлили” номли қўлланмасида қайд қилинишича, Ўзбекистонда ўтказилган ва “Ногирон болаларнинг ўқиши учун энг яхши жойи қайси?” деган саволга қуйидаги респондентлар қуйидаги тартибда жавоб беришган (1.1-расм):

1.1-расм: Ногирон болаларнинг ўқиши учун энг яхши жой тўғрисида умумий меъёрлар

Диаграммадан кўриниб турибдики, жамиятда инклюзив таълим ва унинг имкониятлари тўғрисида етарлича таассуротлар шаклланиб улгирмаган.

Инклюзивлик тамойили таълимда имкониятлари чекланган болалар ижобий рухий ва ижтимоий ривожланишга эга бўлишлари учун оилада яшашлари ва ўз тенгдошлари билан бирга оддий мактабда билим олишлари лозимлигини назарда тутди. Инклюзив таълим тизими ногиронлар аравачасидаги бола яқин атрофда жойлашган ҳар қандай мактабда таълим олиши, ўзлаштиришда қийналаётган бўлса, ўқиш ва ёзишга ўрганиш учун махсус ёрдамга эга бўлиши, дарсларга қатнамай қўйган болага эса мактабга қайтиш учун тегишли ёрдам кўрсатилишини кафолатлайди.

Янги Ўзбекистон тарихида инклюзив таълимнинг қисқача ривожланиш хронологиясини кўриб, шундай хулосага келиш мумкинки, кейинги пайтларда алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим бериш ва ривожлантириш масаласига кенг эътибор қаратилмоқда ва соҳада жуда катта силжишлар ҳам кузатилмоқда. Юқорида санаб ўтилган меъерий-ҳужжатларда келтирилган вазифалар мамлакатимизда алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш соҳасида янгилик бўлиши билан бирга, таълим тизими олдида турган бир қатор муаммоларга ечим топиш мажбуриятини кўндаланг қўяди. Ушбу муаммолар қуйидагилар:

1. Инклюзив таълим тизими соҳасидаги норматив базанинг ҳамон саёзлиги;

2. Инклюзив таълим тизими учун малакали педагог кадрларни тайёрлаш ва уларнинг инклюзив компетентлигини узлуксиз ривожлантириб бориш заруриятининг юқорилиги;

3. Мактабгача таълим ташкилотлари, умумий ўрта ва ўрта махсус таълим, профессионал таълим, олий таълим тизимида инклюзив таълим беришнинг узлуксизлиги ва изчиллигини таъминлаш муаммоси;

3. Инклюзив таълим жорий этилган муассасаларни моддий-техника базасини мустаҳкамлаш эҳтиёжининг юқорилиги;

4. Инклюзив таълим муассасаларида ўқитувчи ва тарбиячилар учун зарур адабиётлар, методик қўлланмаларнинг етарли эмаслиги;

5. Хавфсиз инклюзив таълим муҳитининг етарли даражада таъминланиши борасидаги муаммолар ва ҳ.к.

Ушбу муаммоларни ҳал этиш ҳар бир алоҳида ёрдамга муҳтож боланинг таълими, тарбияси, ривожланиши, ижтимоийлашуви жараёнини муваффақиятли ўтишига замин яратади. Ушбу муаммолар ичида мутахассис тайёрлаш муаммоси ҳам борки бу муаммони ҳал этиш жуда кўп вақт ва куч сарфланишни талаб қилади. Чунки таълим тизими айнан инсон фактори туфайли ҳаракатга келади ва ривожланади ёки аксинча инқирозга юз тутаяди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев 2020 йил 30 сентябрда ўқитувчилар ва мураббийлар куни муносабати билан ўтказилган тадбирда сўзлаган нутқида кадрлар масаласига тўхталар экан “Бугун биз яшаётган жамиятга янги фикр, янги ғоя, энг муҳими, ислохотларни амалга оширишга қодир бўлган янги авлод кадрлари керак. Ҳар куни сени нима қийнайди, деб сўрашса, ҳеч иккиланмасдан кадрлар қийнайди, кадрлар захираси қийнайди, деб жавоб бераман” [4] дея таъкидлайди.

Инклюзив таълимни амалиётга жорий этиш ўз-ўзидан педагоглар ва тарбиячилар фаолиятига қўйиладиган талабнинг ортишини, уларнинг функционал мажбуриятларини кўпайишини ва профессионал малакаларини кенгайтириш эҳтиёжини келтириб чиқаради [5]. Анъанавий билим ва малакаларнинг ўзигина бу таълим турида етарли эмас. Алоҳида ёрдамга муҳтож болалар билан ишлаш педагог ва тарбиячилардан махсус профессионал компетенция яъни инклюзив компетентликни талаб қилади. Бугунги кунда педагогик йўналишдаги ОТМлари бўлажак педагогларда инклюзив маданият ва инклюзив компетентликни ривожлантириш имкониятини берувчи таълим мазмуни ва мутахассислик фанларини ўқитиш тажрибасини кенг оммалаштириши лозим. Бу эса ўз навбатида инклюзив таълимда сифат самарадорлигини таъминловчи бош омилдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. <https://lex.uz/docs/6445147> Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон

2. <https://lex.uz/docs/5013007> Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисидаги Қонуни. – Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й.

3. UNESCO: Барчага таълим олишни таъминлаш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 68-б.

4. <https://m.kun.uz/news/2020/09/30/meni-kadrlar-masalasi-qiynaydi-prezident-islohotlarni-amalga-oshirish-uchun-yangi-avlod-kadrlari-kerakligi-haqida-gapirdi>

5. Oizi T. K. S. Topical Issues Formation of Inclusive Competence of Future Teachers in the Republic of Uzbekistan //JournalNX. – С. 103-106.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANIB O‘QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISH

*Usmonov Saydiahmad – Samarqand viloyati ViewArticle
pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativlikni rivojlantirish, mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qila olish, tanqidiy fikrlash bilan bog‘liq amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish, hamda o‘qish savodxonligini oshirishning samarali yo‘llari haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: darslik, xorijiy tajriba, ko‘nikma, metodikalar, savodxonlik, boshlang‘ich sinf, ona tili.

ПОВЫШЕНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЗАРУБЕЖНОЙ МЕТОДИКИ

Аннотация. В этой статье представлена информация о развитии творческих способностей, самостоятельного мышления, умения анализировать проблемы, практических навыков, связанных с критическим мышлением, у учащихся начальной школы, а также об эффективных способах повышения грамотности чтения.

Ключевые слова: учебник, зарубежный опыт, навыки, методики, грамотность, начальный класс, родной язык.

IMPROVING READING LITERACY FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS USING FOREIGN EXPERIENCES

Annotation. This article provides information on effective ways for Primary School students to develop creativity, think independently, be able to analyze a problem, develop practical skills related to critical thinking, and improve reading literacy.

Keywords: textbook, foreign experience, skills, methodologies, literacy, primary class, native language.

O'quvchiga tilini o'qitish orqali shu til bo'yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to'rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish amallari bo'yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko'nikmalar me'yorini rivojlantirish, bunda o'qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o'qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o'z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi. O'quvchiga tilni o'qitish orqali shu til bo'yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to'rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish amallari bo'yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko'nikmalar me'yorini rivojlantirish, bunda o'qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o'qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o'z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi.

Amaldagi darsliklarda tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirish uchun topshiriqlar ajratilmagan bo'lsa, yangisida bu kompetensiyasini rivojlantirish uchun har bir mavzuga alohida topshiriqlar ishlab chiqilgan.

O'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirish uchun ajratilgan topshiriqlar esa, asosan, matnda ochiq ifodalangan ma'lumotlarga, yoki didaktik elementlarga qaratilar edi. Endi esa darslikda o'qib tushunish kompetensiyasining barcha qismlarini qamrab oladigan savol va topshiriqlar bo'ladi.

Ona tili va o'qish savodxonligi darslarini samarali tashkil etish orqali nutqiy kompetensiya (og'zaki nutq, yozma nutq, anglash (o'qish va tushunish, tinglab tushunish) shakllantirib boriladi. 3-4- sinflarda bu kompetensiyaning mazmun-mohiyati soddadan murakkabga qarab takomillashib boradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv faoliyatini yo'lga qo'yishda, mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda, olgan bilim, ko'nikma, malakalarini hayotda qo'llashga o'rgatishda o'quvchi daftari, va tarqatma materiallardab ham samarali foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xorijiy metodikalar o'qituvchi bilan o'quvchining faol munosabati, bir birini to'liq tushuntirishga asoslanadi. Interfaol metodlarni o'quv jarayoniga joriy etishning tub maqsadi – dars qaysi shaklda bo'lmasin, qayerda o'tkazilmasin darsda o'qituvchi bilan o'quvchining hamkorlikda ishlashini va natijada o'zlashtirishlarini ta'minlanadi. Bunda o'qituvchi faqat fasilitator (yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, kuzatuvchi, xulosalovchi) vazifasini bajaradi. Ushbu metodlar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlari rivojlantirilib, ularda erkin fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, hissiyotlarni boshqara olish, tanqidiy va ijodiy fikr yuritishning rivojlanishiga zamin tayyorlanadi. Xorijiy metodikalar asosida o'qitishning mohiyati quyidagicha:

o‘rgatuvchi ham o‘rganuvchi ham ma’lumotlar bilan faol ishlaydi;
o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi;
o‘quvchilarda muloqotga kirishish, hamorlikda ishlash, kreativ fikrlash va tanqidiy fikrlashga o‘rgatadi;

o‘qituvchiga “o‘quvchilarni fikrlashga o‘rgatish uchun” xizmat qilsa, o‘quvchilarga esa, “fikrlashni o‘rganishlari uchun” xizmat qiladi.

Interfaol metodlar:

“Keys-stadi” (yoki “O‘quv keyslari”), “Blist-so‘rov”, “Modellashtirish”, “Ijodiy ish”, “Muammoli ta’lim” va boshqa metodlarni keltirish mumkin.

Interfaol ta’lim strategiyalari:

“Aqliy hujum”, “Bumerang”, “Galereya”, “Zig-zag”, “Zinama-zina”, “Muzyorar”, “Rotastiya”, “Yumaloqlangan qor” va k.

Interfaol ta’lim metodlari tarkibidan interfaol ta’lim strategiyalarini ajratishda guruh ishini tashkil qilishga yondashuv ma’lum ma’noda strategik yondashuvga qiyoslanishiga asoslaniladi. Aslida bu strategiyalar ham ko‘proq jihatdan interfaol ta’lim metodlariga tegishli bo‘lib, ularning orasida boshqa farqlar yo‘q.[2.36]

Interfaol grafik organayzerlar: “Baliq skeleti”, “BBB”, “Konsteptual jadval”, “Venn diagrammasi”, “T-jadval”, “Insert”, “Klaster”, “Nima uchun?”, “Qanday?” va b. Interfaol grafik organayzerlarni ajratishda bunday mashg‘ulotlarda asosiy fikrlar turli grafik shakllarda yozma ko‘rinishda ifodalanishiga asoslaniladi. Aslida bu grafik organayzerlar bilan ishlash ham ko‘proq jihatdan interfaol ta’lim metodlariga tegishli bo‘lib, ularning orasida boshqa farqlar yo‘q.[3.69]

2-sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darsligidagi Kavsar Turdiyevaning “Bu- bizning O‘zbekiston” she’rini o‘tishimizda “Arra” metodni qo‘llab ko‘ramiz. Dastlab o‘quvchilar bilan she’r matni yuzasidan berilgan topshiriq kichik guruhlarda bajariladi. Mazkur metodga ko‘ra kichik guruh 4-5 o‘quvchidan tashkil topadi. Barcha guruh a’zolari yangi mavzu yuzasidan tuzilgan yagona topshiriq ustida ishlaydilar. Guruh ichida o‘quvchilar she’rni qismlarga ajratib, bo‘lib oladilar.[3.56] Har bir o‘quvchi o‘ziga tegishli qismini puxta o‘zlashtirib “mutaxassis” ga aylanadi.

Ma’lum vaqtdan so‘ng har bir kichik guruhdagi “mutaxassis” lar uchrashuvi qayta tashkil etilgan guruhlarda o‘tkaziladi. Shu tarzda she’r mazmunini barcha o‘quvchilar o‘zlashtirib oladilar.

Maqsadi: o‘quvchilarda muloqotlashuv, erkin, mustaqil, mantiqiy fikrlashga o‘rgatish.

Vazifasi: o‘quvchilarni guruh bilan ishlash, guruh a’zolariga o‘z fikrini tushuntirib, isbotlashga o‘rgatish.

“Ikki qisimli kundalik” metodi. “Ikki qisimli kundalik” pedagogik uslub bo‘lib, yozma nutqni rivojlantiradi. Bu uslub o‘qib chiqilgan mavzu bo‘yicha tushunchalarni shaxsiy tajriba bilan bog‘lashga imkon beradi.

Ushbu metodni biz 2-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darsligidagi Sa'dullo Quronovning “Chumolining jasorati” matnini o'tishimizda qo'llab ko'ramiz. Metoddan darsning mustahkamlash qismida foydalanish tavsiya etiladi.

bosqich. O'quvchilar matni juftlikda navbat bilan past ovozda o'qiydilar.

bosqich. Hamma matni o'qib bo'lganiga ishonch hosil qilib, daftarni vertikal chiziq bilan ikkiga bo'lish so'raladi.

bosqich. O'quvchilarga daftarning chap tomoniga muallif fikrlarini yoqqanlarini (yoki yoqmaganlarini) yozishlari aytiladi.

bosqich. O'ng tomonga o'quvchi mazkur fikrga berilgan o'zining izohini yozadi, ya'ni o'qilgan matn haqidagi tushunchasini umumlashtirib beradi.

bosqich. Topshiriqning shu qismi tugagandan keyin o'quvchilarga (o'z xohishiga ko'ra) bittadan fikrni va ularga yozilgan izohni o'qish taklif etiladi. Fikrlar va ularning izohlari o'qilayotganda savol berish yoki mazkur fikrga o'z izohini berish ruxsat etiladi.

bosqich. O'quvchilar sherik (uchliklar yoki kichik guruhlar) bo'lib ham ishlashlari mumkin.

Maqsadi: Vatanparvarlik hislatlarini o'quvchilarga o'rgatish. Vatanparvarlik na'munasini o'quvchilarga o'rnak sifatida talqin qilish. O'quvchilarning yozma nutqini rivojlantirishdan iborat.

Vazifasi: o'quvchilarning matn ustida mustaqil ishlash, mavzudan kerakli xulosa chiqarish malakasi shakllanadi.

2- sinf ona tili va o'qish savodxonligi darsligida Shukrullo Abdullayev qalamiga mansub “Yalqov va Qunduz” matni berilgan bo'lib ushbu mavzu orqali o'quvchilarda tabiatni asrash, tabiat ne'matlaridan foydalanish, ekologik tarbiya elementlarini shakllantirishni, hayotda doim xushchaqchaq va quvnoq harakatchan bo'lish kabi xususiyatlarni tarbiyalashga qaratilgan. Biz mazkur mavzuni o'qitishda “Tushunchalar tahlili” metodidan foydalanish orqali o'quvchilarning matnning ongli tavishta idrok etishlari, so'z boyligining oshishi, mantiqiy fikrlash kabi muhim sifatlarini rivojlantirishimiz mumkin.

Yalqov va qunduz mavzusini o'qitishda “Tushunchalar tahlili” metodini qo'llash yaxshi samara beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida 1- sinfdan boshlab kreativlikni rivojlantirish, ularda muammoni tahlil qilish to'g'ri va samarali qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. 1- sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qila olish, tanqidiy fikrlash bilan bog'liq amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish bugungi kunda dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, xorijiy metodikalar asosida bolalar o'rtasida do'stona muhit, muloqotga kirisha olish, o'zaro yordam, kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlay olish, jamoada ishlash hamda hamkorlikni yuzaga keltiradi, ulardan o'z kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Shu bilan birga 21-asr ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, biz boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'z darslarida xorijiy metodikalardan o'rinli foydalanib, samarali ta'lim – tarbiya ishlarini olib borishga chorlaymiz.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни (2020 йил 23 сентябрь, ЎРҚ-637-сон) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон // <https://lex.uz/docs/5013007>
2. Avliyakov N.X. Zamonaviy o‘qitish texnologiyalari -T.: 2001.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar: o‘quv qo‘llanmasi. Qarshi, Nasaf. 2000.-80b.
4. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 1-sinf uchun/ I. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 104 b.
5. Ona tili va o‘qish savodxonligi [Matn]: 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma / I. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 128 b.

ЎҚИТУВЧИЛАРДА КОГНИТИВ СИФАТЛАРНИНГ РИВОЖЛАНГАНЛИК ТАҲЛИЛИ

*Ибрагимов Аъламжон Амриллович – Самарқанд вилояти
педагогларни янги методикаларга ўргатиш миллий маркази директори,
педагогика фанлари доктори
aibragimov74@mail.ru*

Аннотация. Ўқитувчиларда когнитив жараёнларни фаоллаштиришга қаратилган технологияларни қўллашда, аввало, улардаги мавжуд когнитив сифатларнинг ривожланганлик даражасини аниқлаш лозим бўлади. Ушбу мақолада когнитив сифатларнинг ривожланганлигини ўрганишга доир тажриб-синов ишлари(2021)да олинган сўровнома натижалари таҳлилга тортилган.

Калит сўзлар: механизм, сўровнома, когнитив мобиллик, когнитив визуаллаштириш, когнитив эгилувчанлик.

Мактаб таълими тизимида когнитив механизмларни такомиллаштиришга доир олиб борган тадқиқот ишларимизнинг асосий стратегияси сифатида ташкилий-педагогик шарт-шароитларни амалга ошириш натижасида ўқитувчилар когнитив фаолиятининг тизимлашуви, мотивациясининг ортиши, креатив, инновацион, психологик, методик компетентлиликнинг фаоллашуви, касбий саъй-ҳаракатларига нисбатан онгли муносабатининг ўзгариши, миссиясини тушуниши, ўқув мақсадларига эришишда қўлланиладиган воситаларга муносабати ва рефлексив кўникмаларининг ривожланишига ижобий таъсирини кузатиш белгиланди.

Тажриба-синов ишларини ўтказиш учун майдончалар сифатида Самарқанд, Қашқадарё, Навоий, Наманган, Хоразм вилоятлари

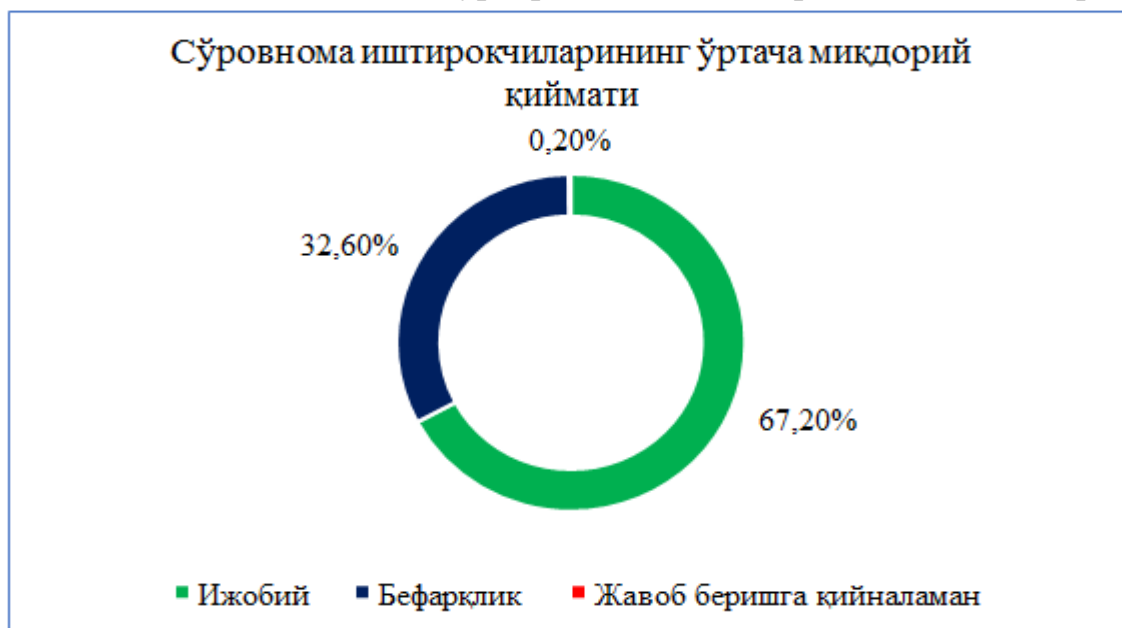
ХТХҚТМОҲМлари танлаб олинди ва унда 653 нафар тингловчи қатнашди (4.1-расм). Тажриба-синовни ўтказиш шакли ва методлари когнитив механизмларнинг бир неча йўналишда тадқиқ ва таҳлиллаш орқали амалга оширилди.

Ўқитувчиларда когнитив сифатларнинг ривожланганлигини ўрганишга доир сўровнома таҳлили.

Тадқиқотнинг мақсади – умумтаълим мактаблари ўқитувчиларида мобиллик, эгилувчанлик ҳамда визуаллаштириш каби когнитив сифатларнинг ривожланганлик даражасини аниқлаш.

Тадқиқот методи – ўз фаолиятига нисбатан онгли муносабатини аниқлашга қаратилган сўровнома.

Мазкур сўровнома мазмунини ўқитувчи когнитив сифатларининг асоси бўлган касбий фаолиятига нисбатан мобиллигини акс эттирувчи ноодатий вазиятларга мослашувчанлик, уларга тезкор оптимал ечим топиш, касбий эҳтиёжларини англаш, замонавий талабларга тайёрлик, шунинг билан биргаликда, ўқув жараёнини визуаллаштира олиш, когнитив эгилувчанлик ташкил этади. Танланган жавобларни ўрганиш натижалари бугунги тез ўзгарувчан, глобал ўсишни талаб қилаётган таълимда ўқитувчининг ҳиссаси ва натижадорлигини белгилаб олиш ҳамда уларга методик хизмат кўрсатишнинг такомиллашган турларини аниқлаштириш имконини беради.

1-расм. Когнитив сифатларга доир сўровноманинг умумий кўринишдаги ўртача натижаси.

Умумий ҳолатда ушбу тажриба-синов йўналишида иштирок этган ўқитувчиларнинг катта қисми (67,2 %) когнитив мобиллик ҳамда визуаллаштириш қобилиятига эга эканлиги, ўз фаолиятига инновацион, креатив, методик, педагогик-психологик, коммуникатив ёндашишга интилиши ва давр талабларини маълум даражада эплай олишига

мотивацияси мажудлиги, эгилувчанлик, муваффақиятга ишонч, ўз устида ишлашга тайёрлиги аниқланган бўлса, фаолиятига нисбатан бироз бефарк, маълум бир қолипда фикрлайдиган, янгиликлардан мажозий маънода кўрқадиган, аниқроқ таъкидлаганда, касбига нисбатан жавобгарликни ўзида эканлигини тан олишни хоҳламаган респондентлар 32,6 % ни ташкил этди. Қолган 0.2 % иштирокчилар жавоб беришга қийналишларини билдиришган (1-расм).

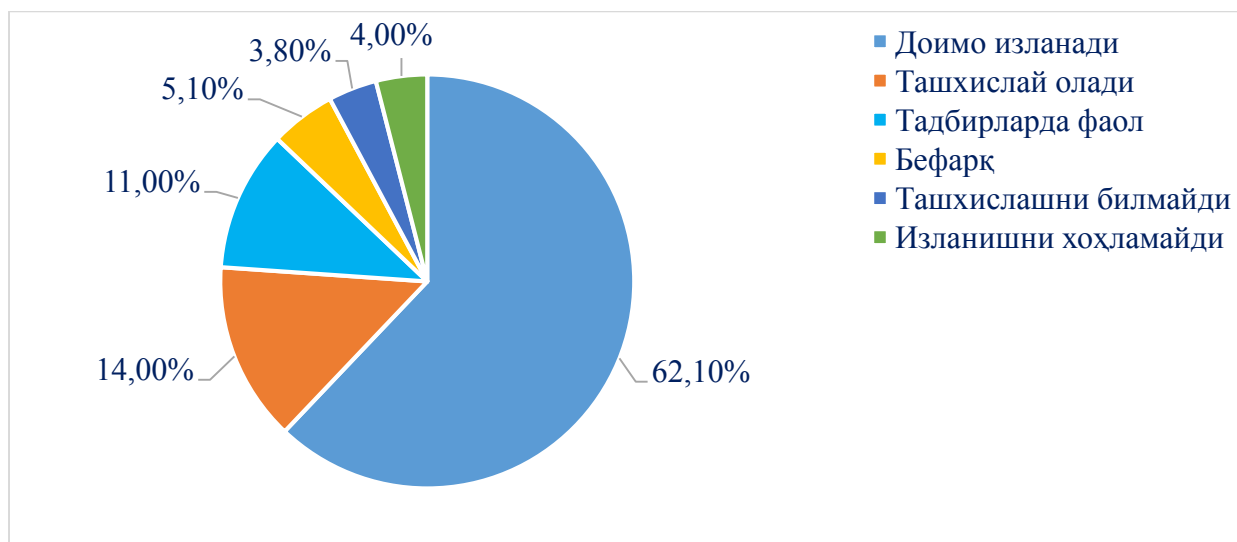
Ўқитувчиларнинг когнитив сифатлари даражаси ҳар бир савол ва унда белгиланган жавоблар нисбатида таҳлил қилинганда, қуйидаги фоиз кўрсаткичлари аниқланди:

- касбий фаолиятидаги ўзгаришларнинг (хужжатлардаги янгиликлар, дастурлар, ёндашувлар ва б.) қабул қилиниши, яъни когнитив мобиллик доирасидаги инновацион компетентлигини аниқлашга оид биринчи саволга ўқитувчиларнинг 63,4 %и бу касбий ривожланишга туртки беришини ижобий қабул қилишини таъкидлаган бўлса, 11,9 %ида янгиликларга бефарклигини, 11,04 % ўзгаришлар фаолиятини қийинлаштиришини, 6,8 %и аниқ айта олмаслигини, 3,8 % иштирокчи ўзгаришларни ортиқча қоғозбозлик деб қабул қилишини, қолган кўрсаткичдагилар эса жавоб беришга қийналишларини ифодалашган (2-расм);

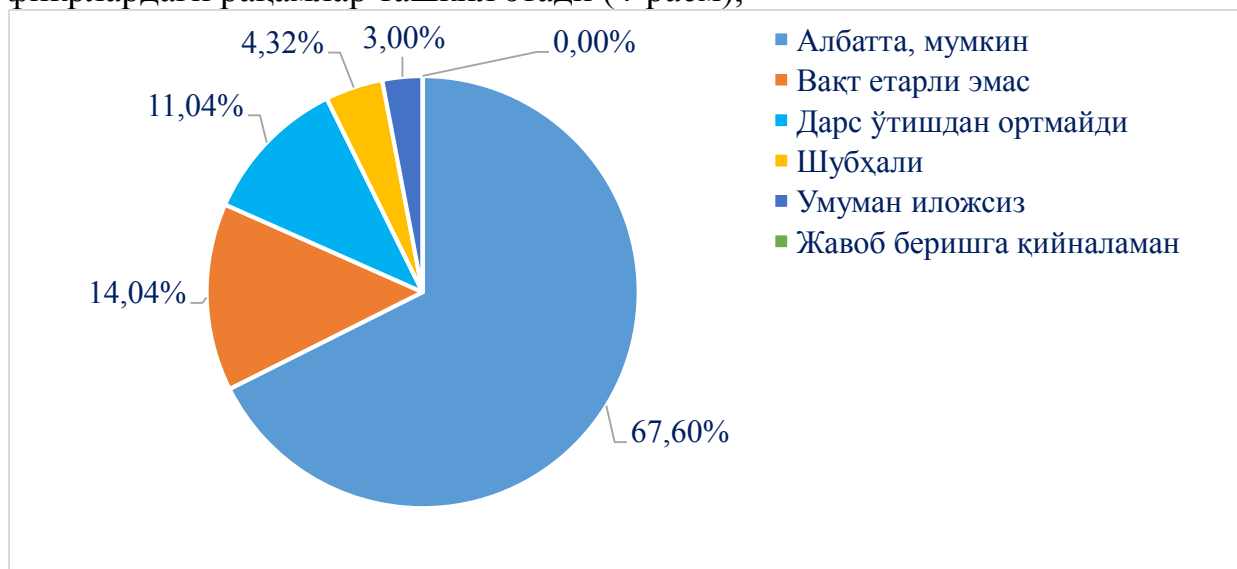
2-расм. Ўқитувчиларнинг касбий фаолиятида содир бўладиган ўзгаришларга муносабати

- касбий эҳтиёжларини ҳис қилиш, англаш борасидаги савол кўрсаткичлари мобиллик даражасига кўра: 62,1 % англайди ва доимо изланади, 14 % ўзини ташхислаш воситаларидан фойдаланади, 11 % касбий эҳтиёжларини қондиришга қаратилган методик тадбирларда фаол қатнашади, 5,1 % респондентлар буни аниқлаш учун бошқа шахслар масъуллигини эътироф этишади, қолганлари эса ташхислашни билмаслигини ва олий таълимда ўзлаштирган билимлари етарли, деб қарашлари маълум бўлди (3-расм);

3-расм. Ўқитувчиларнинг касбий эҳтиёжларини ҳис қилиш ва англаш тизими

- ўқитувчининг мотивацияси ва интилиши лозим бўлган ижобий маънодаги “ютуқлар чўққи”сини англатувчи сўровдаги мобилликнинг юксалиш ҳолати ифодаланган таҳлилда: 67,6 % ўқитувчи “Албатта, мумкин”, деб жавоб беришган бўлса, вақт етарли эмаслигини таъкидлаган респондентлар 14,04 %ни, ўз дарсларига тайёргарлик ва уни ўтишдан ортмасликларини сабаб қилганлар 11,04 %ни, қолган кўрсаткичларда амалга ошишига шубҳа бор ёки умуман иложи йўқ қабилида билдирилган фикрлардаги рақамлар ташкил этади (4-расм);

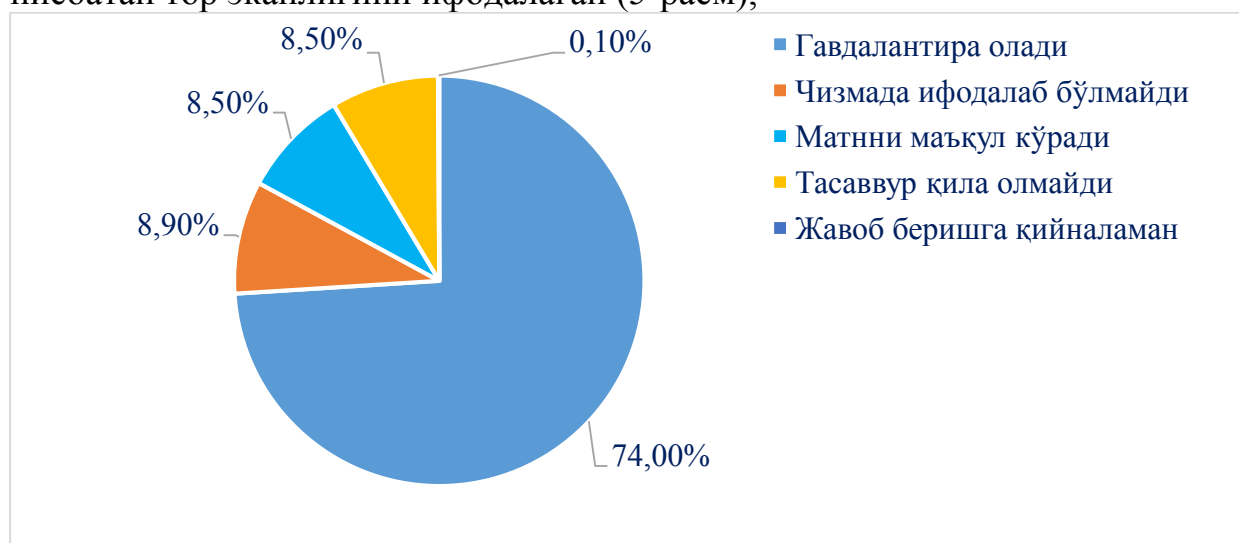

4-расм. Ўқитувчининг янгиликларни қабул қила олиш ва яратилган имкониятдан фойдаланишга муносабати

- ўқитувчидаги когнитив мобилликни намоён қилувчиси касбий-педагогик қиёфаси(шахсий интегратив сифатлар, турли вазиятларда сермахсул ҳаракатини ифодаловчи)га доир савол, жавоб вариантларисиз тақдим этилиб, тингловчининг ўз фикрини билдириши таклиф этилганда,

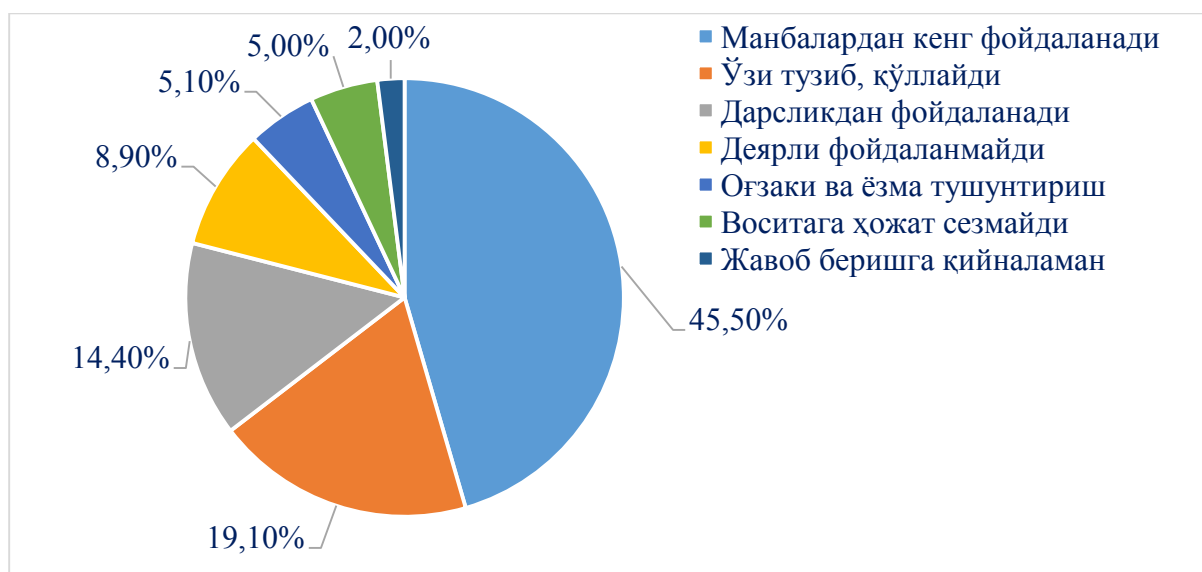
ўртача ҳисобда 71,6 % ўқитувчилар ўзларининг мослашувчан, киришимли, янги вазиятларда ҳам касбига содиқлик билан хизмат қилишларини, ўзларини кўрсатишга ҳаракатини эътироф этишган, қолган иштирокчиларда бундай ҳолатларга нисбатан аниқ жавоб йўқ ёки салбий муносабатни кўрсатувчи жавоб ифодаланган;

- визуаллаштиришга қаратилган, ўз фанига нисбатан кўرғазмали қуроллар, расм, тасвир орқали тасаввур даражасини акс эттирувчи саволда 74 % ўқитувчи фанига оид ўқув материалларини аниқ гавдалантира олишини билдиришган бўлса, 8,9 % ўз фанининг мурқаблигини ва чизмада ифодалаб бўлмаглигини, 8,5 %и матн кўринишда тақдим этишни маъқул кўриши, 8,5 % ўқитувчи визуаллаштиришга ҳаракат қилиши, аммо тасаввур доираси нисбатан тор эканлигини ифодалаган (5-расм);

5-расм. Ўқитувчининг когнитив визуаллаштиришга киришиш компетентлиги

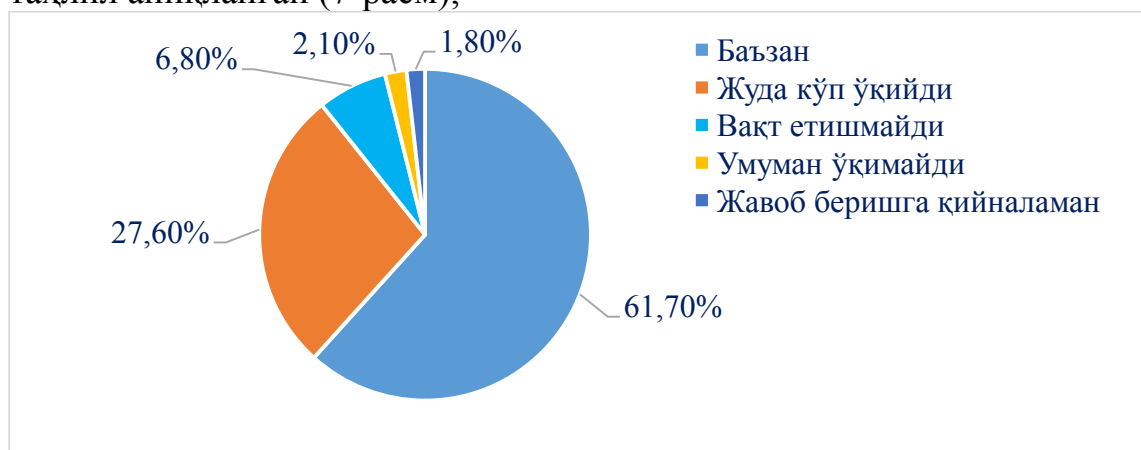
- дарс давомида ўқув материални визуал тақдим этишдан, масалан, идрок харитаси, диаграмма, инфографика ва бошқа воситалар орқали тақдим қилишдан фойдаланишга доир мурожаат учун 45,5 % респондент турли манбалардан топишини ва кенг фойдаланишини, 19,1 % ўзи тузиб дарсларида қўллашини, 14,4 % фақат китобда, яъни дарсликда мавжудларидан фойдаланишини, 8,9 % ўқитувчи деярли фойдаланмаслигини, қолган фоизлардаги иштирокчилар оғзаки ва ёзма тушунтиришнинг ўзи етарлилигини, шунингдек, дарси учун бундай воситаларга ҳожат сезмайдиганлари мавжудлиги борасидаги жавоблар баъзи ўқитувчиларнинг замон билан ҳамнафас бўлишни ёки янгиликлардан сесканишини кўрсатувчи ачинарли ҳолатни ифодалаган жавоблар бўлди (6-расм);

6-расм. Ўқитувчининг ўқув материалларини визуал тақдим қилиш имкониятлари.

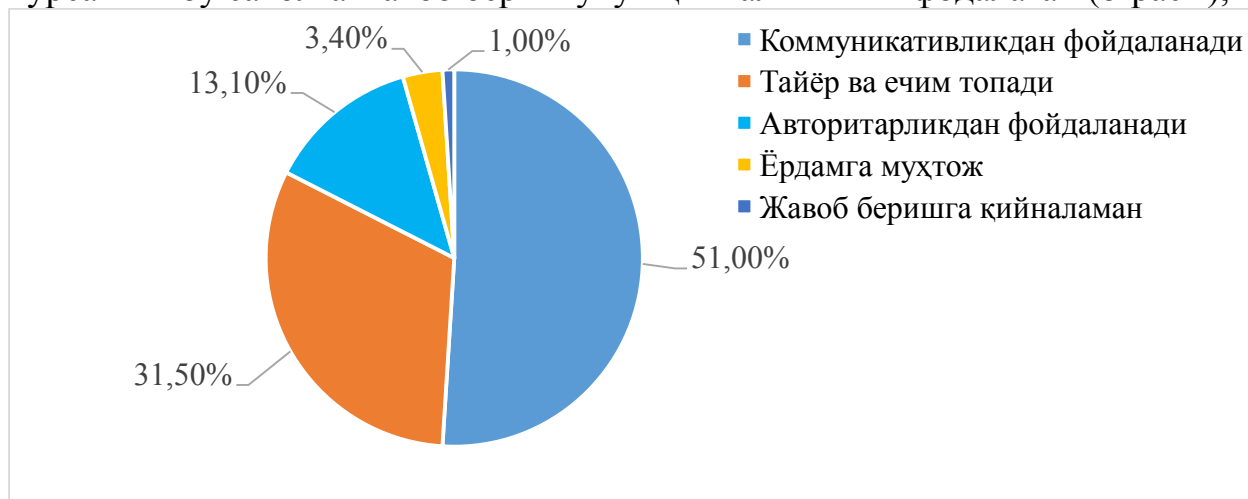
- шунингдек, ўқитувчиларнинг дарсларни визуаллаштириш, кўргазмали қуроллар орқали тушунтириш қанчалик зарурлиги борасидаги ўз фикрларини, дунёқарашларини аниқлаш мақсадида фақат изоҳ сўралган саволга кўргазмалилик фойдали, жуда зарур, самарали натижа беради, мазмунидаги умумий жавоблар 79,8 %ни ташкил этган бўлса, қолган фоизни кўргазмалилик учун замонавий шароитлар яратиб бериш кераклиги(проектор, смардоскалар)ни сўраганлар ва кўргазмали воситаларсиз ҳам дарсни яхши тушунтириш мумкинлигини билдирганлар ташкил қилади;

- когнитив визуаллаштиришда, тасаввур ва идрок, ассоциацияни ривожлантиришда китоб ўқиш муҳим бўлиб, бу борадаги сўровга унчалик эмас, лекин ўқиб туришини 61,7 %, жуда кўп ўқийди 27,6 %, дарси кўплигидан вақт етишмаслигини 6,8 %, ўқишга эҳтиёж сезмаслигини ва умуман ўқимаслигини 2,1 %, жавоб беришга қийналишини 1,7 % тарзидаги таҳлил аниқланган (7-расм);

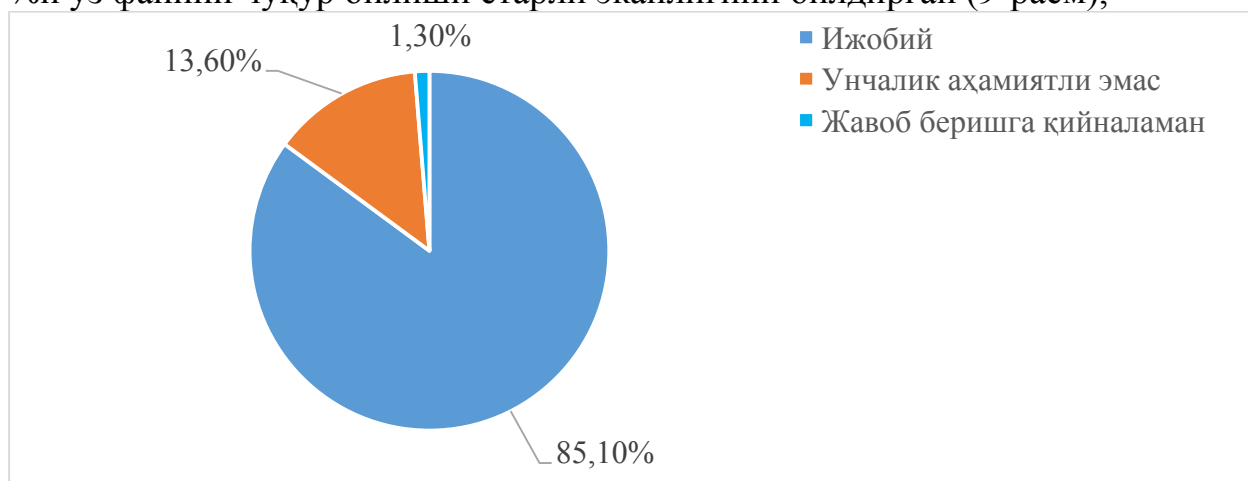
7-расм. Ўқитувчининг китобхонлик даражаси

- ўқитувчининг когнитив эгилувчанлиги ҳамда ҳолатларга тайёрлиги даражасини аниқловчи дарс жараёнида муаммоли вазиятларнинг пайдо бўлиши ва уни бартараф этиш борасидаги саволга 51,08 % ўқитувчи коммуникатив қобилиятидан фойдаланиб вазиятдан чиқишини, 31,5 %и эса уни аввалдан кўра олиши ва ўрнида ҳал қилишини, 13,1 % авторитар услубдан фойдаланиши ва мавзунини ўзгартиришини, 3,4 %и эса бундай ҳолатда ёрдамга муҳтож эканликларини, қолган жуда кичик фоиздаги кўрсаткич бу саволга жавоб бериш учун қийналишини ифодалаган (8-расм);

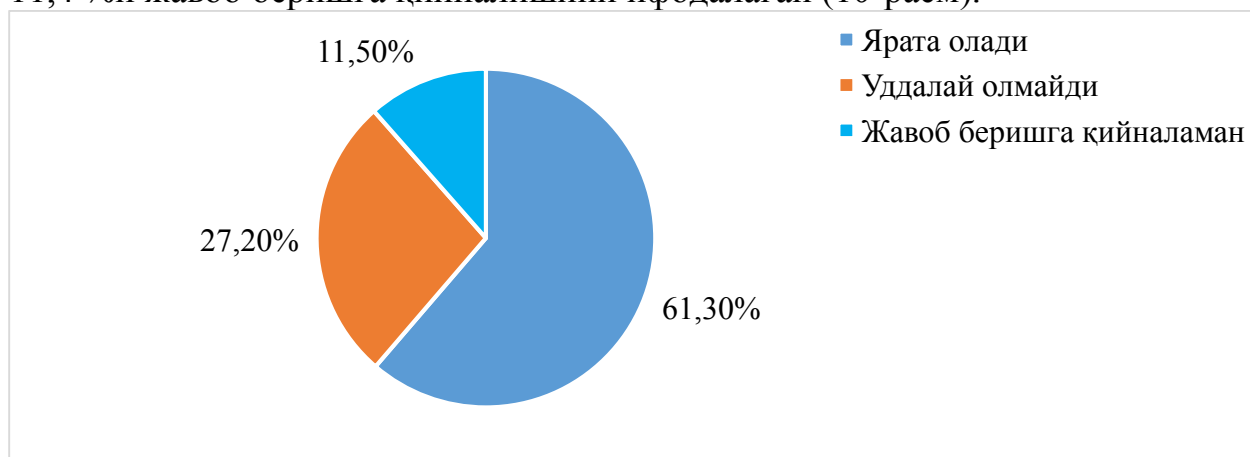
8-расм. Ўқитувчининг муаммоли вазиятларга дуч келгандаги хатти-ҳаракатлари

- масъулият ва мослашувчанликни, жараёнларга киришувчанлик педагогик жамоа учун зарур бўлган касбий фаолиятда ҳамкасблари ва ўқувчилар билан тил топишишни қай даражада муҳим, деб билишини акс эттирувчи навбатдаги саволга 85,1 % респондент, бу ҳолат муҳимлигини ва бу касбий фаолиятга ижобий таъсир кўрсатишини таъкидлаган бўлса, 13,6 %и ўз фанини чуқур билиши етарли эканлигини билдирган (9-расм);

9-расм. Ўқитувчининг жамоавий муҳитни қабул қилишга муносабати

- эски ва янги билимларни визуаллаштириш, мослаштириш орқали узвийлаштиришни ва когнитив эгилувчанлик жараёнини аниқлашга қаратилган, эски дастур учун янги режа ва дарс ишланмасини яратиш борасидаги ўз муносабатини билдириши зарур бўлган сўровга 61,3 % иштирокчи жиддий муаммоларсиз ярата олишини, 27,2 % иштирокчи дастурлар ўртасидаги фарқ кўплиги сабабли бу ишни уддалай олмаслигини, 11,4 %и жавоб беришга қийналишини ифодалаган (10-расм).

10-расм. Ўқитувчининг когнитив эгилувчанлиги фаоллаштириш, билимларни узвийлаштиришдаги имконияти

- ноодатий вазиятларга киришиб кетиш, янгиликларни амалий фаолиятга киритиш, уни ўқувчиларга етказиб бера олиш, ҳиссий ва интеллектуал зўриқишдан чўчиш борасидаги ўқитувчи фикри учун қолдирилган сатрга умумий мазмундаги ижобий (чўчимайман, таваккал қиламан, ўзимга ишонаман, бажариб кўраман, ҳаракат қиламан ва бошқалар) жавоблар 57,3 %ни, янгиликдан кўрқиш борасидагилар 40 %ни, изоҳ беришни хоҳламаслик ҳолати эса 2,6 %ни ташкил этди.

Ўрганилган таҳлил натижаларига кўра, ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигининг мавжуд ҳолати ўртача миқдорда ижобий тавсифни ифодаласа ҳам, юқорида келтирилган кўрсаткичлар когнитив мобиллик, визуаллаштириш ҳамда эгилувчанлик, жумладан, ўқитувчиларни узлуксиз касбий ривожлантиришда когнитив технологияларнинг амалиётга тизимли, узвий кириб келишини таъминлаш муҳимлигини кўрсатди. Шунингдек, ўқитувчиларнинг когнитив сифатлари – мобиллик, визуаллаштириш, эгулувчанликни ривожлантириш тадрижий тафаккур жараёнларининг фаоллашувини ўзида акс эттиришини ифодалади, тажриба-синов ишлари иштирокчиларига фаолиятлари давомида ўзларининг когнитив фаоллиги ва рефлексивлигини баҳолаш, таҳлил қилиш ҳамда улар асосида касбий саъй-ҳаракатларини коррекциялаш, ростлаш учун сўровномалар, методикалар тавсия қилинди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Дементьева О.М. Место познавательной мобильности в структуре познавательных процессов // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 6-0. – С. 485-491.

2. Ибрагимов, А. А. (2022). ЎҚИТУВЧИНИНГ КОГНИТИВ МОБИЛЛИГИ: ПЕДАГОГИК АМАЛИЁТДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ, МАЗМУН, МОҲИЯТ ВА ТУЗИЛМА. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(1), 672-683.

3. Amrilloevich I. A. COGNITIVE MOBILITY OF THE TEACHER: APPLICATION IN PEDAGOGICAL PRACTICE, CONTENT, ESSENCE AND STRUCTURE //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – Т. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ПРОФЕССОР-ЎҚИТУВЧИЛАР ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР

*Ш.Р.Ураков – СамДУ Каттақўрғон филиали директори,
п.ф.ф.д., доцент*

Дунёнинг етакчи олий таълим муассасаларида профессор-ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолиятини такомиллаштириш таълим хизматлари сифатини оширишнинг асосий омили сифатида қаралади. Олий таълим тизимида профессор-ўқитувчилар педагогик фаолиятининг юқори сифат даражаси нафақат таълим муассасалари инфратузилмасини такомиллаштиришга, шунинг билан биргаликда бутун таълим тизими фаолияти самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади.

Бугунги кунда АҚШ ва Европанинг ривожланган давлатларида олий таълим тизими профессор-ўқитувчиларининг касбий педагогик фаолиятини такомиллаштириш муаммоларини доимий равишда ўрганадиган бир қатор ихтисослашган тадқиқот марказлари фаолияти йўлга қўйилган. Жумладан, олий таълимни ўрганиш ассоциацияси (ASHE), Америка университетлари ассоциацияси (AAU), Европа университетлари ассоциацияси (EUA), Олий таълим сифатини таъминлаш бўйича Европа ассоциацияси (ENQA) ва бошқалар таълимнинг халқаролашуви шароитида профессор-ўқитувчилар фаолиятини такомиллаштириш методикаларини яратиш бўйича тадқиқотлар олиб бормоқда.

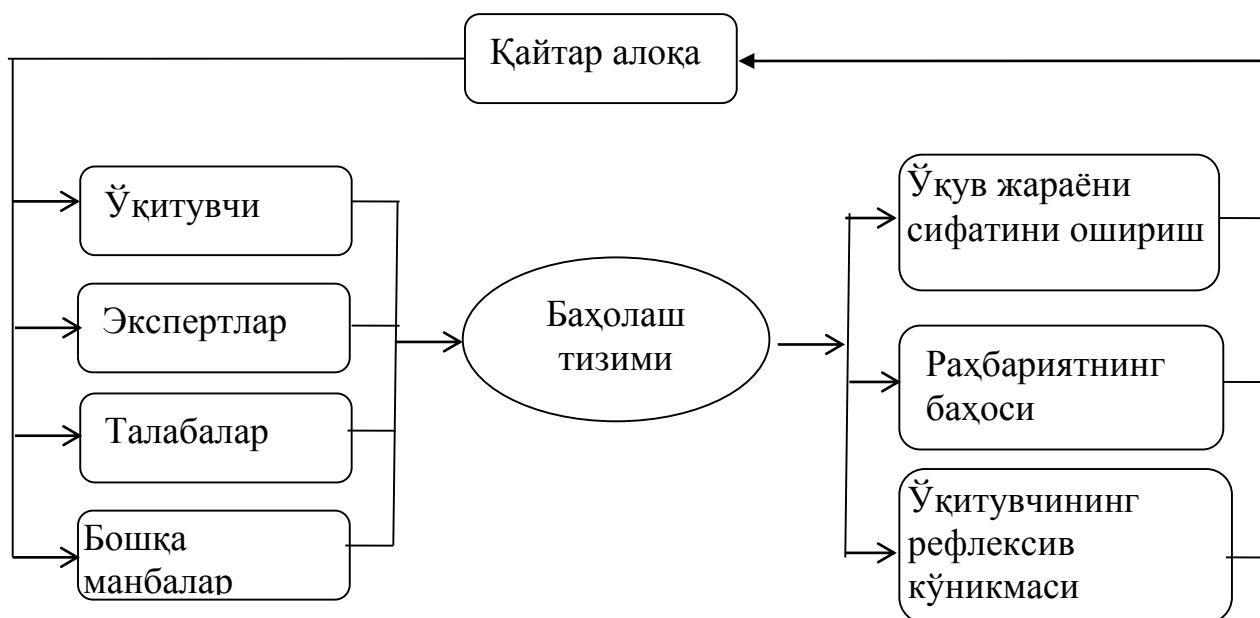
Профессор-ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолиятини баҳолаш нафақат малака ва билим даражасини таҳлил қилишни, балки ушбу билимларни талабаларга етказиш қобилиятини ҳам ўз ичига олади. Ушбу кўрсаткичларни биргаликда ўрганиш хорижий университетлар ва бошқа таълим муассасалари даражасида ҳам, бутун таълим тизими учун ҳам

асосланган маълумотларни олиш имконини беради. Касбий-педагогик фаолиятни баҳолаш тизимининг муваффақиятли ишлаши қўлланиладиган баҳолаш усуллари доимий равишда модернизация қилиб бориш, мавжуд камчиликларни тезкор коррекциялаш имкониятига узвий боғлиқ. Шу нуқтаи назардан самарали натижаларга эришган дунёнинг топ университетлари тажрибасини ўрганиш тизим даражасини ошириш имкониятини кенгайтиради.

АҚШ ва Европада ўқитувчиларни баҳолашнинг асосий усуллари

Хорижий амалиётда ўқитувчилар фаолияти тўғрисида статистик маълумотларни олишнинг асосий манбаи талабаларнинг мақсади ва эҳтиёжларини инобатга олган ҳолда тузиладиган сўровномалар натижалари ҳисобланади. Шунингдек, комплекс баҳолашни амалга оширишда эксперт баҳолари ва ўқитувчининг рефлексив кўникмалари муҳим рол ўйнайди. Олинган натижалар, биринчи навбатда, ўқитувчига таълим жараёнига ёки ўз фаолиятига ўз вақтида тузатишлар киритиши учун тақдим этилади; иккинчидан, таълим муассасаси раҳбарияти ушбу маълумотлардан ўқитувчи фаолияти самарадорлиги, иш ҳақини тартибга солиш ва бошқаларга оид қарорлар қабул қилишда фойдаланади; учинчидан, вазирлик ва юқори ташкилотлар ушбу маълумотлар асосида бутун таълим тизими фаолиятининг комплекс баҳосини ва белгиланган муаммоларни ҳал этишнинг намунавий механизмларини шакллантирадилар.

Олий таълим ўқитувчиларини баҳолаш тизимидаги алоқалар тузилиши схематик тарзда қуйидагича ифодаланиши мумкин (1-расм).

1-расм. Олий таълимда педагогик фаолиятни баҳолаш цикли

Ўқитувчиларни баҳолаш тизимининг барча усуллари икки тоифага бўлиш мумкин: форматив ва сумматив. Тадқиқотларга кўра [1], форматив таҳлил “ўқитувчилар ва талабалар томонидан ўзлари иштирок этаётган ўқув

ва таълим фаолиятини ўзгартириш учун тақлиф сифатида фойдаланиладиган маълумотларни тақдим этувчи ҳаракатларни назарда тутди”. Сумматив баҳолашни “курстан кейинги баҳолаш, кимнингдир ютуқларини умумлаштирадиган ўлчовни таъминлайдиган ва эришилган нарсаларни ҳақиқий тавсифлаш” деб қараш мумкин.

Ушбу турдаги тадқиқотлардаги сезиларли фарқларга қарамай, кўплаб усуллар тўлиқроқ маълумот олиш учун иккала таҳлил турини ҳам ўз ичига олади. Чунки форматив таҳлилдан олинган маълумотлардан комплекс баҳо бериш учун фойдаланиш мумкин, сумматив таҳлил эса форматив таҳлил усулларини мослаштириш ва такомиллаштириш учун фойдаланиладиган маълумотларни тақдим этади. Жаҳон амалиётида профессор-ўқитувчилар таркибини баҳолашнинг жуда кўп турли хил усуллари мавжуд, жумладан:

- Талабалар рейтинг асосида баҳолаш
- Экспертлар томонидан баҳолаш
- Ўз-ўзини баҳолаш (аутомониторинг)
- Битирувчиларнинг рейтинг асосида баҳолаш
- Сўровнома (талабалардан, иш бевурилардан) орқали баҳолаш
- Ютуқларни баҳолаш
- Таълим натижаларига асосланган баҳолаш
- Педагогик маҳорат ва малакаларни баҳолаш
- Ўқитувчининг шахсий сифатларини баҳолаш ва ҳ.к.

Талабалар рейтинг асосида баҳолаш.

Ушбу баҳолаш шакли энг кенг тарқалганлардан бири бўлиб, ХХ асрнинг 60-йиллари охири ва 70-йилларининг бошидан буён қўлланилади. Талабалар рейтингидан фойдаланиш асосида баҳолаш тадқиқотлари аноним бўлса ҳам, талабалар турли психологик сабабларга кўра балларни ҳаддан ташқари ошириб юборишлари ёки ҳаддан ташқари кам баҳо беришлари мумкин. Бундан ташқари, "Рейтингни тузишда талабалар барча таълим муаммолари учун ўқитувчиларни айблашади, таълим муассасаси раҳбариятининг роли ёки инфратузилманинг таъсирини унутишади" [2, 3].

Умуман олганда, талабалар рейтинг асосида баҳолаш қуйидаги кўрсаткичларга асосланади:

- шахсий хусусиятлар;
- ўрганилаётган фан бўйича билим даражаси;
- талабалар билан мулоқот қилиш;
- профессионаллик;
- дарс бериш услуби;
- аудиторияни бошқариши.

Ушбу кўрсаткичларнинг ҳар бирида талабалар томонидан баллик шкала бўйича баҳоланадиган турли хил аниқ кўрсаткичлар мавжуд, сўнгра ушбу параметрлар бўйича ўртача кўрсаткичлар кўрсатилади ва улар асосида

умумий рейтинг тузилади. Бундан ташқари ушбу турдаги кўрсаткичлар ўртасида барқарор корреляция мавжудлиги исботланган.

Талабалар томонидан ўқитувчини баҳолашга турли омилларнинг таъсири америкалик олимларнинг тадқиқотида эконометрик модел билан ўрганилган [4].

Маълумотлар тўплаш мақсадида Огайё штати университети танланди ва унинг доирасида микро ва макроиқтисодиёт курсларини ўқиган беш юз нафар талаба томонидан тузилган рейтинг тузилди. Модел жорий курс давомида олинган баҳолар билан ўқитувчилар ва умуман курсни баҳолаш ўртасида барқарор тўғридан-тўғри пропорционал боғлиқлик йўқлигини кўрсатди. Бирок, олимлар шуни кўрсатдики, талабалар эркак ўқитувчилари учун ўз балларини кўпайтирадилар ва аёлларни кам баҳолайдилар ҳамда ўртача ҳисобда чет еллик ўқитувчилар америкалик ҳамкасбларига қараганда пастроқ баҳо олишади.

Тадқиқотда қайд этилишича, талабалар олинган билимлар миқдорини эмас, балки ўқитувчининг шахсий фазилатлари ёки аудиториядаги муҳит каби таълим жараёнининг бошқа жиҳатларини фаолроқ баҳолайдилар. Таърифланган муаммоларни ҳисобга олган ҳолда, модел муаллифлари талабалар рейтингидан фақат эксперт рейтинглари билан биргаликда фойдаланишни таклиф қилишади. Баҳолашни бузиши мумкин бўлган яна бир муҳим ҳолат - дарсга қатнашишнинг мажбурийлиги, дарсларга боришга мажбурлаш талабаларда норозилик ҳиссини келтириб чиқаради, шунингдек, якуний баҳонинг пасайишига олиб келади[5].

Талабалар рейтингини ўқитувчилар таркибини баҳолашнинг мустақил ёки ягона усули сифатида қўллаш қийин, аммо ҳозирги вақтда кўплаб мамлакатларда (айниқса АҚШда) улар ўқитувчиларни аттестациядан ўтказишнинг асосий усули ҳисобланади. Бошқа камчиликлар қаторида Антверпен университети олимлари [6] қайд этишларича, Европа амалиётида бундай рейтинглар ҳар бир параметр учун оз сонли саволлар асосида тузилади, бу эса баҳолашнинг долзарблигини чеклайди. Уларнинг фикрига кўра, талабалар рейтингини тузиш бир неча босқичлардан ўтиши керак: биринчидан, сўровномани яратиш, иккинчидан, кўрсаткичларнинг қайси бири баҳолаш учун қулайроқ эканлигини аниқлаш учун талабалар гуруҳининг ижтимоий фикри муҳим ҳисобланади.

Умуман олганда ОТМларда профессор-ўқитувчилар фаолиятини баҳолашда таълим истеъмолчиларининг ўрни муҳим ҳисобланади. Қачонки талабанинг таълим олиш эҳтиёжлари ва таълим мақсадлари таълим натижаларига йўналган бўлса, профессор-ўқитувчининг касбий-педагогик фаолиятини такомиллаштирувчи омилга айланади. ОТМ раҳбариятининг талабаларни таълим олишга бўлган интилишини рағбатлантириш, фанлар бўйича назоратларда реал билим, кўникма ва малакаларни баҳолашга устуворлик бериши, фаол таълим муҳитининг шаклланишига олиб келади. Шу нуқтаи назардан талабанинг қониқиш ва академик аспект ўртасидаги

боғлиқлига асосланиб, профессор-ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолиятини баҳолашнинг самарали усуллари ҳамда индикаторларини такомиллаштириш муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Кеннеди Д., Хайленд Э., Райан Н. Написание и применение результатов обучения: практическое руководство. Реализация Болонского процесса в вашем вузе. Использование результатов обучения и компетенций // Болонский процесс: Результаты обучения и компетентностный подход (книга-приложение 1) / Под. науч. ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Байденко. М.: Иссл. центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. С. 476–502.2.
2. Greenwald A.G. Valify Concerns and Usefulness of Student Ratings of Instruction // American Psychologist. 52(11). 2005.P.1182-1186.
3. OECD. The path to quality teaching in higher education//2008.P.1-50.
4. Weinberg B. A., Belton M. F., Masanori Hashimoto. Evaluating Teaching in Higher Education // Journal of Economic Education. 40. № 3. 2009. P. 227–261.
5. Neal C., Elliott T. The ethics of setting course expectations to manipulate student evaluations of teaching effectiveness in higher education: An examination of the ethical dilemmas created by the use of SETEs and a proposal for further study and analysis // Contemporary Issues In Education Research. 2 (3). 2009. P. 7–10.
6. Hubball Harry, Clarke A. Scholarly Approaches to Peer-Review of Teaching: Emergent Frameworks and Outcomes in a Research-Intensive University. Transformative Dialogues: Teaching & Learning Journal. Vol. 4. Issue 3. March 2011.

СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

*Фоменко Светлана Леонидовна, ФГФОУ ВО «Российский государственный профессионально- педагогический университет»,
E-mail:sfomenko2012@yandex.ru;
+7 912-236-5777*

Аннотация статьи: В статье дано описание таких образовательных трендов как: онлайн-образование, кулуарное обучение, обучение в неформальной обстановке (informal learning), геймификация, социальные сети в образовании. Показаны последствия данных трендов на существующую систему профессионально- педагогического образования.

Ключевые слова: Профессионально-педагогическое образование, образовательные тренды, онлайн- образование, геймификация, кулуарное обучение, обучение в неформальной обстановке.

На современном этапе развития системы образования наметились большие изменения, связанные с влиянием как мировых, так и российских образовательных трендов на содержание и результаты образования. Тема образовательных трендов представляется очень масштабной и глубокой, потому, считаем необходимым остановиться лишь на нескольких, но очень актуальных трендах. Ведущий современный образовательный тренд -это тренд на. онлайн – образование

Онлайн – образование завоевывает все большую актуальность, особенно в системе высшего профессионального образования. Широкому распространению онлайн – образования способствовала в 2019-2022 году пандемия Covid-19. В это время система образования в ускоренном режиме должна была перестроиться и перейти на тогда, мало понятный педагогам и очень сложный в подготовке формат обучения. Много трудностей пришлось преодолеть педагогам и обучающимся, чтобы освоить новые подходы к организации процесса обучения. Благодаря пандемии, педагоги овладели новыми технологиями обучения, получили возможность создавать электронный контент для обучения студентов и учащихся, перейти на новый уровень профессионального мастерства.

Пандемия завершилась, а интерес к онлайн – образованию продолжает расти. Связано, это с теми возможностями, которые оно несет для обучающихся и преподавателей. Сегодня онлайн – образование набирает обороты и становится одним из востребованных форматов обучения.

Какие же достоинства имеет онлайн – образование для обучающихся? Самое главное, это экономия личного времени на процесс обучения, т.к. нет необходимости тратить время на поездку в образовательную организацию и обратно. А значит, на лицо, экономия не только финансовых средств, но и личного времени. Кроме того, сам процесс обучения планируется и осуществляется в зависимости от желания самого обучающегося, можно этапы освоения образовательного контента распределить с учетом собственных предпочтений и желаний, а значит, это существенно упрощает организацию процесса обучения. Еще одним важным свойством онлайн – образования можно считать возможность неоднократно обратиться к учебному материалу, если по какой - то причине сразу его освоить не удалось. Можно несколько раз просмотреть необходимый объем представленного контента, разобраться с трудными вопросами, обратить внимание на самые сложные темы. Для того, чтобы онлайн – образование стало эффективным для обучающегося, необходимы определенные условия. Одним из главных условий является наличие сформированных личностных качеств у обучающегося, таких как трудолюбие, усидчивость, высокая

степень организованности и ответственности. Нужно отметить, что наличие именно этих качеств поможет ученику или студенту освоить образовательный контент на высоком качественном уровне. Главной проблемой в онлайн – образовании является неготовность обучающегося контролировать самого себя, не желание осуществлять контроль за своим рабочим графиком обучения, проявлять силу воли для освоения в необходимый промежуток времени большой объем изучаемого материала.

Несмотря на это, онлайн – образование является наиболее привлекательной формой получения профессионального образования в современных условиях для обучающейся молодежи.

Еще один актуальный образовательный тренд – это системный подход и кулуарное обучение. В данном контексте речь идет об управлении знаниями, когда преподавателю в процессе работы со студентами необходимо сформировать систему сбора, анализа, хранения и обмена знаниями. Данный контекст особенно ярко выражен в процессе работы команды над международным проектом, где члены этого сообщества являются гражданами различных государств, но в процессе работы им необходимо постоянно обмениваться информацией, наработками, выводами и суждениями.

Следующий тренд – это обучение в неформальной обстановке (informal learning), что представляет собой обучение в процессе которого идет получение новых знаний посредством неофициальных, незапланированных и спонтанных способов, например по электронной почте, в процессе «неформальных дискуссий» и т.д.

Социальные сети прочно вошли в нашу повседневную и профессиональную жизнь. И это еще один тренд профессионально-педагогического и любого другого образования. Социальные медиа, Блоги, Wiki, подкасты, социальные закладки, все это можно и нужно сегодня использовать для повышения эффективности профессионального обучения. Например, блоги могут выступать средствами качественной и эффективной обратной связи между студентом и преподавателем, в Youtube можно записывать и демонстрировать студентам любой образовательный контент, это гораздо интереснее всех имеющихся сегодня форм подачи учебного материала.

Геймификация – еще один образовательный тренд, который вносит изменения в традиционный образовательный процесс. Серьезные образовательные игры могут быть созданы для любого возраста обучающихся и по любому направлению подготовки. Использование образовательных игр повышает познавательный интерес и мотивацию к обучению у студентов, что отражается на их успеваемости, а в конечном итоге и успешности в освоении профессии.

Таким образом, перечисленные выше тренды в профессионально-педагогическом образовании оказывают существенное влияние на

содержание образовательного контента, использование в образовательном процессе современных технологий обучения, что в конечном итоге повышает качество профессионально- педагогического образования.

Перечень использованной литературы:

1. Федеральный закон “Об образовании в Российской Федерации»//Consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140174.
2. Будущее образования: глобальная повестка/ДокладGEF /[http://www.edu2035.org/pdf/ GEF.Agenda_eng_full.pdf](http://www.edu2035.org/pdf/GEF.Agenda_eng_full.pdf).
3. Жилбаев Ж.О., Моисеева Л.В., Барсанова М.В. Педагогические основания образовательной политики в целях устойчивого развития Евразии//Образование и наука. 2018; <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2018-6-9-28>
- 4.Лукша П., Спенсер-Кейс Д., Кубиста Д. Образовательные экосистемы: возникающая практика для будущего образования. URL: <https://www.skolkovo.ru/researches/obrazovatelnye-ekosistemy-voznikayushaya-praktika-dlyabudushego-obrazovaniya/>(дата обращения: 8.04.2022).
5. Никуличева Н.В. Внедрение дистанционного обучения в учебном процессе образовательной деятельности: практ. пособие.-М.: Федеральный институт развития образования, 2016.- ст.72
6. Local Learning Ecosystems: Emerging Models / World Innovation Summit for Education (WISE) report // Valerie Hannon, Louise Thomas, Sarah Ward, Tom Beresford.,
7. <https://www.stud24.ru/pedagogy/distancionnoe-obrazovanie/178336-520215-page3.html>
8. <https://s-ba.ru/tpost/4sg1rjji1-rol-uchitelya-v-sisteme-distantcionnogo>
9. Fomenko S.L. Professional skills of teachers necessary for the transition to distance learning/Spanish Journal of Innovation and Integrity. Published June 4? 2022. 18-22.

AREA OF SCIENTIFIC AND PRACTICAL APPLICATION OF PROBLEM-BASED LEARNING

DURDONA RASULOVA

PhD in History Samarkand Region National Center for Training

Pedagogues in New Methodologies

[*durdonarasulova0999@gmail.com*](mailto:durdonarasulova0999@gmail.com)

Samarkand, Uzbekistan

Abstract. The paper will then delve into the scientific and practical applications of problem-based learning. The scientific applications of problem-based learning will focus on its effectiveness in promoting learning outcomes in various fields of study, including medicine, engineering, and social sciences. The

practical applications of problem-based learning will examine how it can be implemented in different educational settings, such as primary and secondary schools, higher education institutions, and vocational training centers. The paper highlights the significance of problem-based learning as a pedagogical approach that promotes critical thinking, problem-solving, and collaboration skills among learners. The paper will also provide recommendations for future research in the area of problem-based learning, including the need for more empirical studies to examine its effectiveness in different contexts and the development of guidelines and best practices for its implementation.

Key words: Problem-based learning, pedagogical application, education, critical thinking, soft skills.

Introduction

Problem-based learning (PBL) is a pedagogical approach that has gained immense popularity in recent years due to its effectiveness in promoting critical thinking, problem-solving, and collaboration skills among learners. PBL is a student-centered approach that involves the use of real-world problems as a starting point for learning. It is an active learning process that promotes the acquisition of knowledge and skills through the exploration and resolution of complex problems.

The area of scientific and practical application of PBL has been an area of interest for researchers and educators worldwide. This research paper aims to explore the various applications of PBL in different fields of study and practical settings. The paper will provide an overview of the theoretical background of PBL, its key principles, and its effectiveness in promoting learning outcomes.

The paper will begin by providing a brief history of PBL, highlighting its origins, development, and evolution over time. The theoretical framework of PBL will be discussed, including its key principles and components. The paper will also examine the various models of PBL, including problem-based, project-based, and inquiry-based learning. Moreover, the paper will examine the challenges associated with implementing PBL in different contexts. These challenges include the lack of resources, support, and training for educators, as well as the need to align PBL with curriculum standards and assessment requirements.

Historical Background

Problem-based learning was first introduced in the 1960s at McMaster University in Canada. The approach was developed as a response to the limitations of traditional lecture-based teaching methods, which were deemed inadequate in preparing medical students for the complex challenges they would face in their future careers. [4]

The creators of PBL, Howard Barrows and his colleagues, believed that medical education needed to shift from a focus on memorization and recall of information to a focus on developing critical thinking and problem-solving skills.

They believed that students needed to be engaged in authentic, real-world problems to develop the skills necessary for their future careers.

The initial implementation of PBL involved small groups of students working together to solve problems presented by their instructors. The problems were designed to be complex and open-ended, requiring students to use their knowledge and skills to develop solutions. The instructors acted as facilitators, guiding students through the problem-solving process and providing feedback on their performance.

The success of PBL in medical education led to its adoption in other fields of study, including engineering, social sciences, and business. Today, PBL is widely recognized as an effective pedagogical approach that promotes active learning, critical thinking, and collaboration skills among learners.

Theoretical Framework

Problem-based Learning is grounded in constructivist learning theory, which posits that learners construct their own knowledge through active engagement with their environment. PBL is based on the following key principles [7]:

- learning is contextual and situated;
- learning is an active process;
- learning is collaborative; and
- learning is reflective.

PBL involves the following components [2]:

- the presentation of a problem or scenario;
- the identification of learning objectives;
- the formation of small groups;
- the facilitation of group discussion;
- the generation of hypotheses and solutions; and
- the evaluation of outcomes.

The theoretical framework of problem-based learning (PBL) is rooted in constructivism, a learning theory that posits that knowledge is actively constructed by learners through their experiences and interactions with the world. According to this theory, learners are not passive recipients of information but active participants in the learning process, who use their prior knowledge, skills, and experiences to make sense of new information and solve problems.

PBL builds on this constructivist framework by providing learners with authentic, real-world problems that require them to apply their knowledge and skills to develop solutions. The problems are designed to be complex and open-ended, allowing learners to explore different perspectives, generate hypotheses, and test their ideas. Through this process, learners develop critical thinking and problem-solving skills, as well as content knowledge.

PBL also draws on social constructivism, which emphasizes the importance of social interaction and collaboration in the learning process. In PBL, learners

work in small groups to solve problems, sharing their ideas, perspectives, and knowledge with each other. Through this collaborative process, learners not only develop their own understanding but also learn from their peers, who may have different perspectives or approaches to the problem.

In addition to constructivism and social constructivism, PBL also incorporates principles of adult learning theory. According to this theory, adults are self-directed learners who are motivated to learn when they perceive the relevance and applicability of the content to their own lives and goals. PBL addresses these principles by providing learners with problems that are relevant to their future careers or personal interests, allowing them to see the practical applications of what they are learning.

Another important aspect of PBL is its focus on metacognition, [1] or the awareness and control of one's own thinking processes. In PBL, learners are encouraged to reflect on their own learning, identify areas where they need more support or information, and develop strategies for addressing these gaps. This metacognitive approach helps learners develop a deeper understanding of their own learning processes and become more self-directed learners.

Overall, the theoretical framework of PBL is based on the belief that learning is an active, social, and constructivist process that involves the application of knowledge and skills to real-world problems. By providing learners with authentic problems, encouraging collaboration and reflection, and promoting metacognitive awareness, PBL helps learners develop the critical thinking, problem-solving, and collaboration skills they need to succeed in their future careers and personal lives [10].

Models of Problem-based Learning

There are several models of PBL, including problem-based, project-based, and inquiry-based learning. Problem-based learning involves the use of authentic problems as a starting point for learning. Project-based learning involves the completion of a project as a means of achieving learning objectives. Inquiry-based learning involves the investigation of a question or problem through a process of inquiry.

There are several models of problem-based learning, each with its own unique approach and focus. Here are three examples:

1. The McMaster Model: The McMaster Model is one of the earliest and most well-known models of PBL. It was developed at McMaster University in Canada in the 1960s and 1970s and has been widely adopted in medical education. In this model, learners work in small groups to solve problems that are based on real patient cases. The problems are designed to be open-ended and complex, requiring learners to integrate their knowledge from multiple disciplines and consider different perspectives. The focus is on developing clinical reasoning skills and preparing learners for the challenges of real-world medical practice [3].

2. The Seven-Jump Model: The Seven-Jump Model is a more structured approach to PBL that was developed by the Maastricht University in the

Netherlands. In this model, learners follow a seven-step process to solve problems, starting with defining the problem and ending with evaluating the solution. Each step involves specific tasks and activities, such as brainstorming, researching, and presenting findings. The focus is on developing critical thinking skills and promoting self-directed learning [5].

3. The Illinois Model: The Illinois Model is a hybrid approach to PBL that combines elements of traditional lecture-based instruction with PBL. In this model, learners attend lectures on foundational concepts and then work in small groups to apply those concepts to real-world problems. The problems are designed to be interdisciplinary and require learners to integrate knowledge from multiple disciplines. [3] The focus is on developing problem-solving skills and promoting collaboration and communication among learners.

Overall, each model of PBL has its own unique approach and focus, but all share the common goal of providing learners with authentic problems that require them to apply their knowledge and skills to real-world situations.

Scientific Applications of Problem-based Learning

PBL has been applied in various fields of study, including medicine, engineering, and social sciences. In medical education, PBL has been found to be effective in promoting clinical reasoning, diagnostic skills, and teamwork. In engineering education, PBL has been found to be effective in promoting problem-solving and design skills. In social science education, PBL has been found to be effective in promoting critical thinking and civic engagement. Here are some examples of how PBL can be applied in scientific education [6,7]:

1. Medical Education: In medical education, PBL is often used to help students develop clinical reasoning skills and prepare them for real-world medical practice. For example, students may be presented with a patient case and asked to diagnose the patient's condition, develop a treatment plan, and consider ethical and social issues related to the case.

2. Engineering Education: In engineering education, PBL can be used to help students apply engineering principles to real-world problems. For example, students may be asked to design a new product or system that meets specific performance criteria, such as energy efficiency or cost-effectiveness.

3. Environmental Science Education: In environmental science education, PBL can be used to help students understand complex environmental issues and develop solutions to address them. For example, students may be asked to analyze data on water quality in a local river and develop a plan to reduce pollution and improve the health of the ecosystem.

4. Computer Science Education: In computer science education, PBL can be used to help students develop programming skills and solve real-world problems. For example, students may be asked to design and develop a mobile app that addresses a specific need in their community.

5. Physics Education: In physics education, PBL can be used to help students understand complex physical phenomena and apply their knowledge to

solve real-world problems. For example, students may be asked to design a renewable energy system for a building that maximizes energy efficiency and minimizes environmental impact

In each of these examples, PBL provides students with an opportunity to apply their knowledge and skills to authentic problems that are relevant to their field of study. By working in small groups, students also learn important collaboration and communication skills that are essential for success in scientific careers. Overall, PBL can be a powerful tool for engaging students in scientific education and preparing them for the challenges of real-world problem-solving [2].

Practical Applications of Problem-based learning

PBL can be implemented in different educational settings, such as primary and secondary schools, higher education institutions, and vocational training centers. PBL has been found to be effective in promoting student engagement, motivation, and retention. However, there are challenges associated with implementing PBL, including the lack of resources, support, and training for educators, as well as the need to align PBL with curriculum standards and assessment requirements.

In primary and secondary schools, problem-based learning can be used to engage students in the learning process and help them develop critical thinking, problem-solving, and collaboration skills. Here are some practical applications of PBL in primary and secondary schools:

1. Science Education: In science education, PBL can be used to help students understand scientific concepts and apply them to real-world problems. For example, students may be asked to design an experiment to test the effects of different types of soil on plant growth or investigate the causes of air pollution in their community [8].

2. Social Studies Education: In social studies education, PBL can be used to help students understand historical events and their impact on society. For example, students may be asked to research a historical figure or event and present their findings to the class or develop a plan to address a social issue in their community.

3. Language Arts Education: In language arts education, PBL can be used to help students develop literacy skills and critical thinking skills. For example, students may be asked to read a novel and analyze its themes or write a persuasive essay on a current issue [9].

4. Mathematics Education: In mathematics education, PBL can be used to help students understand mathematical concepts and apply them to real-world problems. For example, students may be asked to design a budget for a hypothetical business or calculate the probability of winning a game.

5. Art Education: In art education, PBL can be used to help students develop creativity and problem-solving skills. For example, students may be asked to design a mural for their school or create a sculpture using recycled materials [2].

Overall, PBL provides students with an opportunity to apply their knowledge and skills to authentic problems that are relevant to their lives. By working in small groups, students also learn important collaboration and communication skills that are essential for success in school and beyond. PBL can be a powerful tool for engaging students in primary and secondary education and preparing them for the challenges of real-world problem-solving.

Conclusion

PBL is a pedagogical approach that promotes critical thinking, problem-solving, and collaboration skills among learners. PBL is grounded in constructivist learning theory and involves the use of real-world problems as a starting point for learning. PBL has been applied in various fields of study and practical settings and has been found to be effective in promoting learning outcomes. However, there are challenges associated with implementing PBL, and more research is needed to examine its effectiveness in different contexts and to develop guidelines and best practices for its implementation

Problem-based learning (PBL) is an instructional approach that has its roots in medical education. It was developed in response to the need to train medical professionals who could think critically, solve complex problems, and work collaboratively. Over time, PBL has been adapted for use in a wide range of disciplines and educational settings, including primary and secondary schools.

The development of PBL as an instructional approach has been driven by a number of factors. One of the key factors has been a growing recognition of the importance of teaching students skills that are relevant to the real world. PBL provides students with an opportunity to apply their knowledge and skills to authentic problems that are relevant to their lives, which helps them develop critical thinking, problem-solving, and collaboration skills.

The application of PBL in primary and secondary schools has been shown to be effective in engaging students in the learning process and improving their academic performance. PBL can be used in a wide range of subjects, including science, social studies, language arts, mathematics, and art. In each of these subjects, PBL can be used to help students develop important skills and knowledge that are relevant to their lives [11].

The theoretical and practical framework of PBL is based on a number of key principles. These principles include the importance of student-centered learning, the use of authentic problems, the importance of collaboration and communication, and the use of assessment as a tool for learning. By following these principles, teachers can create an environment that is conducive to student learning and development.

In conclusion, problem-based learning is an instructional approach that has its origins in medical education but has been adapted for use in a wide range of disciplines and educational settings. The development of PBL has been driven by a growing recognition of the importance of teaching students skills that are relevant

to the real world. The application of PBL in primary and secondary schools has been shown to be effective in engaging students in the learning process and improving their academic performance. The theoretical and practical framework of PBL is based on a number of key principles that can be used to create an environment that is conducive to student learning and development.

REFERENCE

1. Barrows, H. (1986). A taxonomy of problem-based learning methods. *Medical Education*, 20(6), 481–486.
2. Barrows, H., & Tamblyn, R. (1980). *Problem-based learning: An approach to medical education*. Springer Publishing Company.
3. Brown, S. W., Lawless, K. A., & Boyer, M. A. (2013). Promoting positive academic dispositions using a web-based PBL environment: The GlobalEd 2 project. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 7(1), 7.
4. Cho, Y. H., Caleon, I. S., & Kapur, M. (2015). Authentic problem solving and learning for twenty-first century learners. In Y. H. Cho, I. S. Caleon, & M. Kapur (Eds.), *Authentic problem solving and learning in the 21st century: Perspectives from Singapore and beyond* (pp. 3–16). Springer Singapore.
5. Cleovoulou, Y., & Beach, P. (2019). Teaching critical literacy in inquiry-based classrooms: Teachers’ understanding of practice and pedagogy in elementary schools. *Teaching and Teacher Education*, 83, 188–198.
6. Corbin, J. M., & Strauss, A. L. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage Publications, Inc.
7. Ertmer, P., Glazewski, K. D., Jones, D., Ottenbreit-Leftwich, A., Goktas, Y., Collins, K., & Kocaman, A. (2009). Facilitating technology-enhanced problem-based learning (PBL) in the middle school classroom: An examination of how and why teachers adapt. *Journal of Interactive Learning Research*, 20(1), 35–54.
8. Ertmer, P., & Koehler, A. A. (2018). Facilitation strategies and problem space coverage: comparing face-to-face and online case-based discussions. *Educational Technology Research and Development*, 66(3), 639–670.
9. Kapur, M. (2018). Examining the preparatory effects of problem generation and solution generation on learning from instruction. *Instructional Science*, 46(1), 61–76.
10. Kim, N. J., Belland, B. R., & Axelrod, D. (2019). Scaffolding for optimal challenge in K–12 problem-based learning. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 13(1), 1–23.
11. Walker, A., & Leary, H. (2009). A problem based learning meta analysis: Differences across problem types, implementation types, disciplines, and assessment levels. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 3(1). <http://docs.lib.purdue.edu/ijpbl/vol3/iss1/3>

ПЕДАГОГ КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТИЗИМИНИНГ САМАРАЛИ АХБОРОТ-ТАЪЛИМ МУҲИТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Гулсала БЕРДАЛИЕВА,

*Т.Н.Қори ниёзий номидаги педагогика фанлари илмий тадқиқот
институтини мустақил изланувчиси*

Annotatsiya: Мақолада ахборот-таълим муҳитининг модели, хусусияти ва самарадорлигига таъсир кўрсатувчи умумлаштирилган талаблар, компонентлар, ахборот ресурслари ва технологияларининг тизимлаштирилиши ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, муаллиф ахборот-таълим муҳитини самарали ташкил этиш бўйича тавсияларни бериб ўтган.

Калит сўзлар. Ахборот-таълим муҳитининг модели, компонент, ахборот ресурслари, электрон портфолио, касбий малака, технология, ривожлантириш.

В статье рассматривается систематизация обобщенных требований, компонентов, информационных ресурсов и технологий, влияющих на модель, характер и эффективность информационно-образовательной среды. Автор также дал рекомендации по эффективной организации информационно-образовательной среды.

Ключевые слова. Модель информационно-образовательной среды, компонент, информационные ресурсы, электронное портфолио, профессиональные квалификации, технология, разработка.

The article discusses the systematization of generalized requirements, components, information resources and technologies that affect the Model, nature and effectiveness of the information and educational environment. The author also gave recommendations on the effective organization of the information and educational environment.

Key words. Model of information and educational environment, component, information resources, electronic Portfolio, professional qualifications, technology, development.

Сўнгги йилларда мактабгача ва мактаб таълими муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг касбий билим, малака ва кўникмаларини ривожлантиришга кенг имкониятлар яратилмоқда. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курслари ўқув жараёнига ўқитишнинг замонавий шакл ва технологиялари, жумладан, масофавий таълим, вебинар технологиялари, автоматлашган мониторинг, электрон портфолио ахборот тизимлари жорий этилмоқда. Шу билан бирга, раҳбар ва педагог кадрлар малакасини оширишнинг амалдаги тартиби самараси паст бўлганлиги, кўп ресурс

сарфлашни талаб этаётгани ҳамда замонавий талабларга жавоб бермаётганлиги ушбу жараёнга инновацион ёндашувларни жорий этишни ҳамда кадрларнинг касбий компетентлигини доимий ривожлантириш механизмларини қўллашни талаб этмоқда. Ўқитувчиларнинг узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини янги босқичга кўтариш, уларнинг малакасини оширишнинг замонавий шакллари ҳамда илмий ва илмий-педагогик фаолият натижаларини инобатга оладиган табақалаштирилган ва муқобил узлуксиз малака ошириш тизимини амалиётга кенг жорий этишдан иборатдир. Узлуксиз таълим тизимида у мактабгача таълим ташкилоти бўладими, умумтаълим мактаблари ёки олий таълим бўладими, барча таълим муассасалари ягона мақсад: битирувчилар компетенциясини шакллантириш, таълим ёки ишлаб чиқаришнинг кейинги босқичига тез мослашувчан кадр тайёрлаш, олган билимларини ҳаётда қийинчиликсиз қўллаш каби сифатларга эга бўлишни тақозо этмоқда. Бу эса, таълим муассасаларида юқори малакали ўқитувчиларга эга бўлиш, таълим соҳасидаги ўзгаришлар ва унинг сифатини оширишда асосий омил ҳисобланади. Бугунги замонавий таълим муассасасида ҳар бир талабгорнинг шахс эканлигини ҳисобга олиб ижобий таълим муҳитни яратиши, уларнинг билим олишга бўлган эҳтиёжларини аниқлаши, ундан ташқари ўқувчиларни аналитик, ижодий ва танқидий фикрлашга ўргатиши кераклигини ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда. Бунинг устига ўқитишни самарали ташкил этиш, ўқувчиларда компетенцияни шакллантириш учун педагоглардан юксак касбий маҳоратга эга бўлишлари талаб қилинмоқда. Шунинг учун ҳам, авваломбор умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий билимларини ва амалий кўникмаларини ривожлантиришнинг илмий асосларини ишлаб чиқиш, сифатли таълимга эришиш учун ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш соҳасидаги малакаларини ошириш, касбий компетенцияларини ривожлантириш моделларини такомиллаштириш, мактаб битирувчиларига қўйиладиган давлат талабларини аниқлаштириш каби йўналишларда самарали ишлар олиб борилмоқда.

Таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар у ёки бу даражада кадрлар тайёрлаш жараёнларининг ахборот таъминотини такомиллаштиришга бўлган эҳтиёжни белгилайди. Ахборотлар уларни сақлаш, қайта ишлаш ва етказиб бериш, ахборот технологияларини қўллаган ҳолда ўқитиш ва тарбиялашга бўлган ёндашувлар кўпчилик илмий тадқиқотлар ва давлат дастурларида асосий ўринлардан бирини эгаллайди.

Ахборот-таълим муҳитини яратиш таълимда ахборотлаштириш жараёнини ривожлантиришнинг объектив натижаси бўлиб ҳисобланади. Таълимни ахборотлаштиришнинг мақсади ахборот ва телекоммуникацион технологияларни жалб қилиш ва қўллаш ҳисобига интеллектуал фаолиятни глобал жадаллаштиришдан иборат.

Ахборот-таълим муҳитининг асосий моҳиятидан бири шуки, унинг иштирокчилари фақат бир гуруҳдаги таълим олувчилар эмас, балки бошқа минтақа ёки бошқа давлатдагилар ҳам бўлиши мумкин.

Ахборот-таълим муҳити – бу таълимий ахборотларни узатиш ва тез алмашишни таъминловчи восита ҳисобланади. Бу замонавий таълим жараёни учун ўта муҳимдир. Ушбу муҳит асосида таълим олувчиларни бир-бирини тушунишга, ўзгалар фикрини ҳурмат қилишга, ўз фикрини эркин баён қилишга ва биргаликда муаммоларни ҳал этишга ўргатишга имконият яратилади. Натижада халқаро ягона таълим соҳасига кириб борилади.

Таълимнинг инновацион ахборот-дидактик шакллари ўтган асрнинг 80-йилларида юзага келди ва фан ҳамда таълим соҳаларида алоқанинг қулай ва тезкор усули сифатида фойдаланилди. Халқаро тажрибаларнинг кўрсатишича оддий ёзишма асосидаги телекоммуникацион ахборот-таълим муҳити ижобий педагогик натижага олиб келади. Турли шаҳарлар, минтақалар ва давлатлар таълим олувчиларининг тармоқдаги биргаликдаги ўқув фаолиятини ташкил этишнинг асосий шакли ахборот-дидактик воситалар ҳисобланади.

Педагог кадрларни узлуксиз касбий ривожлантиришнинг ахборот-таълим муҳити деганда компьютерли телекоммуникация асосида ташкил этилган, умумий муаммо, мақсад, келишилган услублар ва фаолият усулларига эга, фаолиятнинг биргаликдаги натижасига эришишга йўналтирилган таълим олувчи - ҳамкорларнинг ўқув-билиш, тадқиқий, ижодий, илмий фаолияти тушунилади.

Ахборот-таълим муҳити чуқурлашган билимлар интеграциясини, нафақат тадқиқ қилинаётган муаммо юзасидан фан билимлари соҳасини, балки ҳамкорнинг миллий маданияти хусусиятларини, унинг дунёни билиши ва тушунишини, қарашларини билишни ҳам тақоза қилади. Бу эса диалог маданиятини ташкил этади.

Чет тилида ташкил этиладиган ахборот-таълим муҳити мазмуни ва таркибига мос ҳолда чет тиллар бўйича оғзаки нутқ ва ўқишни ривожлантириш курсларини ташкил этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Агар ушбу муҳит махсус фанлардан ёки умумкасбий фанлардан ташкил этилса ва ундаги муаммо матнлари чет тили дастурига мос келмаса, дарсдан ташқари вақтларда шахсан (индивидуал) ташкил этилиши мумкин.

Ахборот-таълим муҳитини самарали ташкил этиш учун қуйидагилар эътиборга олиниши зарур:

- қўйилган муаммони ечиш учун табиий, физик, ижтимоий ва бошқа ҳодисалар устидан кўп, тизимли, бир марталик ёки узоқ давомли кузатиш, турли минтақалардан маълумотлар тўплаш;

- турли жойларда юзага келадиган ҳодисалар, далиллар, воқеаларнинг аниқ тенденциясини аниқлаш учун таққослаб ўрганиш, қарорлар қабул қилиш ва таклифлар ишлаб чиқиш;

тармоқ қатнашчиларининг маданий, этник, географик шартлари ўртасидаги фарқларни ҳисобга олган ҳолда бир муаммо ёки масала ечими йўллариининг (альтернатив ёки турли усуллариини) самарадорлигини таққослаб ўрганиш;

ўзига хос маданий, анъанавий, диний хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда ижтимоий ва маданий қарашларни қиёсий таҳлил қилиш;

биргаликда маълум бир муаммони ҳамкорликда тадқиқ қилиш шarti билан бирор бир (амалий, ижодий, илмий ва б.) ижодий ғояни ишлаб чиқиш;

таълими мумммоларни ўрганиш ва ҳал этиш бўйича мусобақаларини ўтказиш ва бунда юзага келадиган муаммоли вазиятларни маданий, таълимдаги анъаналар ва бошқа соҳалар билан боғлиқ бўлишига қаратиш.

“Ахборот-таълим муҳити” тушунчасини қўллашнинг тадқиқот имкониятларини очиш “муҳит” тушунчасининг маъносини аниқлашни талаб қилади. М.Черноушекнинг ишларига мувофиқ, бу тушунчани талқин қилишда илмий амалиётда бир қанча ёндашувлар шаклланган:

муҳит – макон ва замонда аниқ белгиланган ва қайд этилган чегараларга эга эмас;

муҳит тўғрисидаги ахборотни биз турли сезги органларидан олинган маълумотларини қўшиш ва келишиш йўли билан олишлиги;

муҳит тўғрисидаги ахборот бир хил эмас, унда ядроли бош қисмни ҳам, атрофдаги бирикмаларни ҳам ажратишиши;

муҳит доимо биз англаган ҳолда рўйхатдан ўтказишимиз, қайта ишлашимиз ва тушунишимиз мумкин бўлгандан кўпроқ ахборотни ўз ичига олиши;

муҳит инсон томонидан унинг амалий фаолияти билан қабул қилиниши;

- ҳар қандай муҳит жисмоний ва бошқа хусусиятлари билан бирга психологик ва рамзий қийматларга эга; муҳит бир бутун кўринишда таъсир этади.

“Таълим муҳити” тушунчасининг фалсафий йўналишлари В.И.Слободчиков, Н.Б.Крылова, В.А.Петровский, М.М.Князева ва бошқалар, психологик йўналишлари В.В.Рубцов, В.И.Панов, Б.Д.Эльконин ва бошқалар томонидан кўриб чиқилган. Ушбу ишларда таълим муҳити таълим субъектларининг таълимий эҳтиёжларини ажратиш ва таҳлил қилишда асосий тушунчалардан бири бўлиб хизмат қилади. У таълим олувчи шахсининг шаклланиши ва ривожланишининг таъсир кўрсатувчи шартлари, имкониятлари мажмуаси сифатида кўриб чиқилади.

Бу фикрни Ҳ.Ф.Рашидов қуйидагича шакллантиради: “Қачонки, таълим олишга мотивацияси бўлган шахс пайдо бўлсагина, муҳит таълимий бўлади. Бунда битта муҳит бир одамга таълимий бўлса, бошқасига нейтрал бўлади, ҳар бир одам муайян таълимий макон чегараларида ўзининг таълимий муҳитини шакллантириш имкониятига эга”.

“Таълим муҳити” атамаси В.А.Ясвиннинг ишида етарли даражада аниқ таърифланган, у таълим муҳити деб “шахснинг берилган намунага кўра шаклланишининг таъсирлари ва шароитлари ҳамда ижтимоий ва фазовий-предметли қуршовда таркиб топган уни, ривожланиши учун имкониятлар”ни тушунади.

“Таълим муҳити” тушунчасидан ташқари яна “педагогик муҳит” тушунчаси қўлланилади. О.П.Околелов уни “индивидуумлар - таълим жараёни иштирокчилари томонидан бунёдга келтирилган, айнан шу таълим учун хусусиятли ва мос бўлган ўзаро ҳаракатлар билан тўлдирилган тизимли таълим” сифатида тушунади.

Бу ҳолда педагогик муҳитнинг ичидаги коммуникация олдинга чиқади, ва ўқитувчи фаолиятидаги диққат таълим жараёнида ўқувчи шахсига педагогик таъсир кўрсатишга қаратилади.

Таълим муҳити ижтимоий-предметли қуршов ичида таркиб топган шароитлар, таъсирлар, имкониятлар тизимидан иборат бўлиб, умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларини ривожланишнинг субъектига айлантиради ва педагог билан ўзаро мулоқотда шахсий таълим муҳитини шакллантиради.

Таъкидлаш лозимки, ахборотли-таълим муҳитини шакллантириш ва қўллаш масаласи, илмий-назарий муаммо сифатида муаллифлар томонидан нисбатан яқин йиллардан бошлаб кўриб чиқила бошланди. Чунки ахборот технологияларининг таълимий салоҳиятини ишлаб чиқиш бир қанча билим соҳаларининг қўшилган жойида турар экан, бугунги кунда тадқиқотларнинг икки йўналишини ажратиб олиш мумкин, булар – таълимни ахборотлаштиришнинг педагогик ва дастурий-технологик таркибий қисмларидир.

Баъзи талқинларда ахборот-коммуникацион муҳит бирор нарсанинг “йиғиндиси” сифатида тавсифланади, лекин амалда кўпчилик томонидан бундай йиғиндининг тизимли тавсифга эгаллиги қайд этилади. Ахборот-коммуникацион муҳит – таълим жараёни субъекти сифатидаги шахс билан узилмас боғлиқ бўлган, ахборот, техник, ўқув-методик таъминотнинг тизимли ташкил этилган мажмуасидир.

Ахборот муҳити – ахборот маконининг бир қисми, шахсга нисбатан яқин бўлган сиртқи ахборотлар қуршови, шахснинг фаолияти бевосита кечадиган шароитларнинг йиғиндисидир.

В.А.Красильникованинг аниқлашича, “Ахборот-таълим муҳити – зарурий психологик-педагогик шароитлар, билиш фаолияти ва ахборот ресурсларига киришнинг зарурий таъминотини тақдим қилувчи замонавий

ахборот технологиялари асосида қурилган, замонавий таълим технологиялари ва ўқитишнинг дастурий-методик воситалари мажмуасини таъминлайдиган кўп йўналишли, бир бутун, ижтимоий-психологик воқеъликдир”.

Ахборот-таълим муҳити:

- педагогик тизимнинг муайян алоқалари ва элементларини акс эттирувчи қисми;

- ахборот ресурсларини яратиш ва улар билан ишлаш методлари иерархияси мавжуд бўлган муҳит;

- масофавий педагогик фаолиятда иштирок этишга қизиқувчи, бундай иштирок учун техник имкониятларга эга бўлган ва унда амалда иштирок этадиган субъектларнинг маълум маконда тарқалган уюшмаси.

Ахборот-таълим муҳитининг модели ахборот-таълим муҳитининг хусусияти ва самарадорлигига таъсир кўрсатувчи умумлаштирилган талаблар, компонентлар, ахборот ресурслари ва технологияларининг тизимлаштирилган бирлашмасини ўз ичига олади. Ахборот-таълим муҳитида мураккаб мазмуний тузилмага ва муҳитнинг тизимли элементлари билан ташкил этилган ўзаро алоқага эга бўлган объектларни лойиҳалаш амалга оширилади. Шундан келиб чиқиб, ахборот-таълим муҳитини лойиҳалаштиришда мазмунни танлашнинг илмий асосларини тадқиқ қилиш учун янги педагогик тизимда педагогик ҳодисалар ва жараёнларни таҳлил қилишнинг дифференциал-интеграл методларидан фойдаланиш лозим.

Ахборот-таълим муҳитининг биринчи тури – ўрганилаётган билим соҳасининг ичига таълимнинг муайян методикалари киритиладиган аппаратли-дастурий модел билан боғлиқ. Одатда булар юқори даражада тузилмалаштирилган ўқитиш муҳитлари бўлиб, уларда таълимнинг характери ва йўналиши, таълим олувчининг имкониятлари ва иштирок этиш шакллари аниқланган, таълимга қўйилган пировард мақсадларга кетма-кет яқинлашиш амалга оширилади.

Бундай муҳитни яратишда когнитив ёндашув кенг қўлланилади, унинг асосида инсон билимининг ички тузилмасига, ўрганилаётган предметнинг тизимли-тузилмавий хоссаларига таяниш ётади.

Бу турга асосида умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларининг билиш фаолияти моделлари ётадиган, ўзгарувчан индивидуаллаштирилган таълим жараёнини амалга оширишга йўналтирилган интеллектуал ва адаптив ўқитиш муҳитларининг кўпчилиги тааллуқлидир.

Иккинчи турдаги муҳитларни қуришнинг асосига уларнинг фаолиятли, конструктивистик характери қўйилган. Муҳитни тушуниш мазмуний масалаларни ечиш жараёнида билимларни эгаллаш концепциясига таянади. Бундай қарашга мувофиқ, ахборот-таълим муҳитида ўқитиш билимни чиқариб олиш, конструкциялашга йўналтирилган фаол жараёндир. Бундай турдаги муҳитлар таълим берувчи учун ҳам, таълим олувчи учун ҳам очиқ бўлиб, мазмунни тўлдириш ва унга ўзгартиришлар киритиш, ўзининг

муҳитдаги ўқув фаолияти натижаларини тақдим қилиш имконини беради. Бундай муҳитдаги коммуникацион жараёнлар ўқитишнинг дидактик, методик ва ташкилий томонини таъминлайди ва таълим жараёнининг марказий элементи бўлиб хизмат қилади.

Олиб борилган кўпчилик адабиётларнинг таҳлили шуни кўрсатдики, ахборот муҳитини яратиш учун бир неча ташкилий-технологик ёндашувлардан фойдаланиш мумкин. Лекин энг катта самарага билимларни бошқаришнинг корпоратив порталидан фойдаланган ҳолда эришилади.

Билимларни бошқаришнинг корпоратив портали – бу ахборотларни йиғиш тизими, йиғилган ва илгари расмийлаштирилган билимлар салоҳиятига таянадиган янги билимларни аниқлаш ва расмийлаштириш тизимидир. Билимларни бошқаришнинг корпоратив портали томонидан хал қилинадиган қуйидаги масалаларни ажратиб олиш мумкин:

1. Қабул қилинган таълим технологиясига ва ўқув ахборотларини олишнинг педагоглар томонидан танланган кетма-кетлигига кўра, порталда йиғилган барча зарур ахборотларни таълим олувчига тақдим қилиш.

2. Қўшимча ахборотларни олиш зарурати туғилганда таълим олувчини мутахассисларга, порталнинг билимлар базасига ва билимларнинг ташқи манбаларига жалб қилиш.

3. Умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларининг ҳамкорликдаги ишларини ташкил қилиш.

Чунончи, агар илгари бу масалаларни ечиш махсус дастурий таъминотни талаб қилган бўлса ва таълимни ташкил қилишнинг локал тармоғи чегараларида таъминланган бўлса, корпоратив порталнинг бу янги тури стандартли Web-интерфейсга эга ва фойдаланувчиларга ички ва ташқи ахборот ресурсларига ягона ва хавфсиз равишда шахсий киришни таъминлайди.

Таълимда портал технологияларидан фойдаланиш фойдаланувчиларнинг тармоқда ишлашининг психологик хусусиятларини ҳисобга олишга йўналган бўлиши лозим. Бу ҳолда таълим олувчининг ахборот-таълим муҳити билан самарали ўзаро муносабатини ташкил этиш учун педагогик ва дидактик тамойиллар ва методлардан фойдаланишга бўлган эҳтиёж пайдо бўлади.

Бундай тизимлар ахборотли таълимга мўлжалланган ресурсларга эга бўлган кўп ўлчовли касбий муҳит, тизимли ёндашувни ахборот технологияларини қўллаш амалиёти билан бирлаштирувчи янги педагогик тажриба сифатида тақдим қилинади. Ахборот-таълим муҳитининг энг аҳамиятли компонентларидан бири, ўқув фаолиятини ахборотлаштиришга қаратилган ва ахборот-таълим муҳитининг ўқув компонентига асос бўладиган дастурий-методик мажмуадир.

Ахборот-таълим муҳитини лойиҳалаш, қуриш ва фойдаланиш психологик-педагогик, методик ва технологик тавсифдаги талаблар ва тавсиялар мажмуасига қатъий амал қилган ҳолда амалга оширилиши лозим.

Ахборот-таълим муҳитини шакллантириш ва фойдаланишда уни қуришнинг модулли тамойилини қўллаш жиддий самара бериши мумкин.

Ахборот-таълим муҳитини ишлаб чиқиш технологияси ва уни амалий қўллаш методологиясининг ўқитишнинг методик тизимига мослиги маълум афзалликларга эга. Улардан бири сифатида ресурсларни лойиҳалаштириш ва ишлаб чиқишда педагоглар ўзларининг иштирок этиш имкониятларини ҳисоблаш мумкин. Улар томонидан амалга оширилган ишланмалар, ахборот ресурсларини ишлаб чиқувчи мутахассислар томонидан қабул қилинган қоидаларга амал қилинган ҳолда муҳит таркибига киритилиши учун мосланиши ва йўналтирилиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, таълим муассасалари раҳбар ва педагогик кадрлари узлуксиз касбий ривожлантириш моделини касбий фаолиятида фойдаланиш методологиясини эгаллаган ҳолда, таълим олувчига йўналтирилган ахборот-таълим муҳити кўринишида тақдим этиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 28 майдаги ПҚ-1761-сон қарори “Малакали педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларини шундай кадрлар билан таъминлаш тизимини янада такомиллаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида” /Ўзбекистон Республикаси, 2012 г., №22 (522).

2. Ильченко О.А. Организационно-педагогические условия сетевого обучения. — М., 2002

3. Патюрель Р. Создание сетевых организационных структур // Проблемы теории и практики управления. -№ 3 1997. -С. 76-81.

4. Сгонник Л. В. Профессионально-личностное развитие учителя в системе непрерывного педагогического образования: Автореф. дис... докт. пед. наук (ИОО Минобрнауки РФ). М., 2004.

5. Трунцева Т.Н. Учебно-методическое сопровождение самообразования педагогов общеобразовательных учреждений. Автореф. дисс. ...канд. пед. наук. -М.: 2011 -21 с.

AMALIY FANLARDA QR-KODLAR YARATISH METODLARI VA ULARDAN FOYDALANISH USULLARI

UDK. 37.013.2

Abdieva Gulara Babaniyazovna, Toshkent viloyati pedagoglarini yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi, “Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta’lim metodikasi” kafedrasi mudiri, PhD
Gulim.120969@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy yondashuvlar va innovasiyalar asosida o‘qitish tizimining vazifasi oquvchilarni fikr va g‘oyalarini rivojlantirishda

muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o‘rinda kasbga yo‘naltirish uchun ham video rolikli materiallarni kodlash va o‘quv jarayonida amaliy ishlarni bajarishda interfaol metodlar bilan birgalikda yuqorida keltirishi mumkin bo‘lgan usullardan foydalanish maqsadlidir.

Annotation: This article the task of the system of training on the basis of modern approaches and innovations is important in the development of ideas and ideas of streamers. At this point, it is also aimed at coding video roller materials for professional orientation and using the methods that can be brought above in combination with interactive methods when performing practical work in the educational process.

Аннотация: В данной задача системы обучения, основанной на современных подходах и инновациях, заключается в развитии идей и идей у обучающихся. Здесь целесообразно и для профориентации использовать методы, которые мы могли бы привести выше, в сочетании с интерактивными методами кодирования видеоматериалов и выполнения практической работы в процессе обучения.

Kalit so‘zlar: texnologiya, innovatsiya, QR-kodlarni yaratish, Finlandiya ta’limiy yondashuvi, milliy o‘quv dasturi, metodlar va ularni qo‘llash, informatsion texnika, kaahoot dasturi, darsga oid boshqotirmalar yaratish, interfaol metodlar, metodlarni qo‘llash, o‘qitish tizimi, amaliy ishlar, kasn-hunar, kasbga yo‘naltirish, video rolik, robototexnika, yangidan kiritilgan mavzular.юббб

Bugungi kunda pedagogikaga oid ilmiy izlanishlarda o‘quv fanlarini o‘qitishdagi tarqoqlikni bartaraf qilishga qaratilgan shakl, metod hamda vositalar tizimini, ularning asosi bolgan o‘qitish va tarbiyalash jarayoni metodologiyasini ishlab chiqishga alohida etibor qaratilmoqda.

Ta’limni integratsiyalashtirish o‘quvchilar dunyoni yaxlit tasavvur qilish qobiliyatini rivojlantirish, dunyoqrashni shakllantirish imkonini beradigan integrativ fanlarni yaratish g‘oyasini ifodalaydi. Hozirgi davrda o‘quv fanlarini integratsiyalash mazmunini, rivojlanish tarixini, fanlarni integratsiyalash mazmunini, rivojlanish tarixini, fanlarni integratsiyalashning shakl usuli va vositalarini aniqlash, uning kelajak istiqbolini belgilash- asosiy vazifa bo‘lib turibdi.

Mamlakatimiz dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o‘zgaruvchan dunyoda raqobatbardosh bo‘lishi yoshlarimizdan fanlarni mukammal egallashni taqozo etadi. Bu esa mamlakatimiz ta’lim tizimiga texnologiya fanini o‘qitishning xalqaro standartlarini joriy etish orqali ta’minlanadi. Zamonaviy fan va texnika taraqqiyoti umumta’lim maktablarida texnologiya fanini o‘qitishga yangicha yondashuvni, o‘quvchilarning bu fandan o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarining mazmuni va darajasiga yuqori talablarni qo‘ymoqda.

Bugungi kunga kelib, o‘quv axborotlari hajmining ko‘pligi tufayli o‘quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularni “o‘qish va o‘rganish”ni talab etadi.

Jadallik bilan o‘zgarib va rivojlanib borayotgan axborotlashgan jamiyatda faoliyat ko‘rsatish va yashash o‘quvchilardan nafaqat shunchaki tayyor bilimlarni o‘zlashtirishni, balki turfa ko‘rinishdagi ma’li’umotlarni mustaqil izlab topish hamda qayta ishlashni va ulardan turli hayotiy vaziyatlarda samarali foydalanishni taqozo etmoqda. Shuningdek, keyingi paytlarda texnologiya fani bo‘yicha yangidan kiritilgan mavzular ya’ni polimer materiallar bilan ishlash, robototexnika yo‘nalishida va shu kabi ko‘plab o‘z ustida ishlashni taqozo etadi. Shulardan kelib chiqib, fanlarni o‘qitishda zamonaviy talablar qo‘yilmoqda va uni kompetensiyaviy yondashuv yondashuv asosida qayta korib chiqishni taqozo etmoqda.

Yoshlarga zamonaviy texnologiyalar yordamida bilim berish maqsadida, QR-kodli darsliklar yaratildi. QR-kodlar orqali turli qiziqarli (diagramma, xarita, infografika, audio, video, matn ko‘rinishidagi) ma’lumotlar bilan tanishish mumkin. Bu kabi o‘zgarishlar darslik sahifalarining ixchamlashishiga olib keladi. Eng muhimi o‘quvchida fanga qiziqishni orttiradi. Ayni paytda axborot-texnologiyalar ildam rivojlanishi, QR-kod belgilarning kashf etilishi bosma nashrlarga elektron resurslarni bog‘lash imkoniyatini yaratadi. Ma’lumot uchun QR-kod - inglizcha “Quick Response” so‘zidan olingan bo‘lib, Quick-tez, Response-javob, ya’ni tezkor javob ma’nosini bildiradi. QR-kod -bu maxsus tarzda kodlardan iborat bo‘lgan, qandaydir bir ma’lumot, kvadrat ko‘rinishdagi tasvirdir. Unda oddiy matn, audio yozuvlar, video roliklar, 3D formatdagi shakllar va boshqa shu kabi internet resurslari bo‘lishi mumkin.

Hozirgi kunda kameraga ega zamonaviy telefonlar kvadrat ko‘rinishdagi tasvir ostida yashiringa ma’lumotlarni oson o‘qish imkoniyatini beradi. Buning uchun telefon kamerasini QR-kodga yo‘naltirilgan holda, maxsus ilova orqali kodni o‘qish lozim bo‘ladi. Misol uchun zardo‘zlik mavzusining video roligi QR-kodda yashiringan.

Yuqorida bajarilgan amaliy mashg‘ulotlar dars jarayonlarini yanada zavqli o‘qitishda katta ahamiyat kasb etadi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida amaliy fanlarni o‘qitishda pedagoglar o‘zini-o‘zi rivojlantirish va uzluksiz kasbiy rivojlanish uchun doimiy ravishda izlanishda bo‘lishi lozim. Buning uchun o‘qituvchilar axborot kommunikatsion texnologiyalarni mukammal o‘ganib o‘quv jarayoniga tadbiiq qiladigan va o‘quvchilar uchun qiziqarli dasturlarda vazifa, topshiriq, topishmoq tuzib darslarda qo‘llashi kerak. Hozirgi kunning dolzarb vazifalarida bo‘lgan QR-kodlash usullari, kahoot dasturlarida o‘quvchilarni o‘rgatish orqali qiziqarli topshiriqlarni dars jarayonlarida o‘quvchilar bilan birgalikda bajarilsa maqsadga erisha olamiz.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108 Farmoni.

2. “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli qarori.

3. G.B. Abdiyeva “Badiiy ijodkorlik va xavfsizlik qoidalari” uslubiy qo‘llanma. 2020.T.88 b.

4. www.Uzedu.uz – xalq ta’limi vazirligining rasmiy veb sayti.

5. Eduportal.uz – xalq ta’limi vazirligi axborot ta’lim portali.

ONA TILINI O‘QITISH JARAYONIDA O‘QUVCHILARNI KOGNITIV FIKRLASHGA O‘RGATISH

F.E.Abdullayev

Samarqand viloyati PYMO ‘MM o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili va adabiyot fanida o‘quvchini qanday ijodiy fikrlashga o‘rgatish va muammolarni tahlil qilishda xorijiy tajribalar haqidagi fikrlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Kognitiv, kreativlik, kreativ fikrlovchi, lefe learning, kompetentlik, kompetensiyaviy yondashuv, xalqaro tajribalar, normativ-huquqiy hujjatlar, metodik tavsiya, kasbiy sifat.

Аннотация. В данной статье анализируются представления о зарубежном опыте обучения студентов творческому мышлению и анализу проблем по предмету родной язык и Литература.

Ключевые слова: Креативность, творческий мыслитель, левое обучение, компетентность, компетентностный подход, международный опыт, нормативно-правовые документы, методические рекомендации, профессиональные качества.

Annotation. This article analyzes ideas about foreign experiences in teaching students how to think creatively and analyze problems in the subject of native language and literature.

Keywords: Creativity, creative thinker, lefe learning, competence, competence approach, international experiences, normative and legal documents, methodical recommendation, professional quality.

Zamonaviy ta'lim tizimining hozirgi vaqtdagi eng dolzarb muammolaridan biri samarali usullar va ularga qo'yilgan muammolarni yechimini izlashdan iboratdir. O'quvchilarining o'z ona tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishini rag'batlantirish zarurligi pedagogik jamoatchilik tomonidan har doim e'tirof etilgan. Rivojlanayotgan ta'lim tizimi uchun qulay sharoitlar yaratish maktab o'quvchilarining darslardagi o'quv faoliyati uchun motivatsiyani oshiradi. Bunday sharoitlarni yaratishning eng samarali uslubiy usullari orasida kognitiv usullardan foydalanishni qayd etish mumkin. Muammoli ta'lim, interfaol vositalar, turli

modellashtirish vositalari va ko‘rinishlardan foydalanish ta’lim sifatini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Ona tili va adabiyot darslarida o‘quvchilarning o‘quv faolligini oshirish uchun o‘qituvchi materialni topshirishda quyidagi vositlarga tayanish kerak: komponentlar, maqsadni belgilash, motivatsiya va vositalar.

Faollashtirishning eng muhim jihatlaridan biri o‘quv faoliyati maqsad qo‘yishdir. Maqsadli fikrlashni shakllantirish uchun o‘qituvchi o‘quvchilar bajara olishi mumkin bo‘lgan topshiriqlar orqali ularni ehtiyojlarini aniqlab, ularni rivojlantirishi kerak. Buning uchun har xil turdagi mashqlar va aqliy o‘yinlar tashkillashtirish mumkin. Masalan, umumiy va farqlarni aniqlash, taqqoslash, guruhlash, va boshqalar.

Bundan tashqari ona tili adabiyot darslarida AKTdan foydalanish o‘quvchilarning o‘quv va kognitiv faolligini oshirishning yaxshi vositasi bo‘lishi mumkin. Bugungi kunda ta’lim tizimida kompyuter dasturlari va elektron adabiyotlarning katta tanlovi va imkoniyati mavjud. Imlo va punktuatsiya savodxonligi ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan dasturlar ham ko‘plab yaratilmoqda. Keng qo‘llaniladigan elektron texnologiyalardan foydalangan holda test so‘rovlari, turli ta’lim dasturlari bilan trening mashqlarini amalga oshirishimish mumkin.

Darslarda axborot texnologiyalaridan foydalanish katta foyda keltiradi - bu, birinchi navbatda, o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish imkonini beruvchi darsliklarga qo‘shimcha materiallar, o‘quvchilar bilimni tezkor nazorat qilish hamda o‘qituvchining vaqtini va harakatlarini sezilarli darajada tejaydi.

Rivojlantiruvchi usullardan tadqiqot va ijodiy xarakterdagi mustaqil topshiriqlardan foydalanish (so‘z yoki frazeologik iborani etimologik tahlil qilish, yozuvchi tilini tahlil qilish) ham o‘quv va kognitiv faoliyatni faollashtirishga yordam beradi. Bu usulni qo‘llashda o‘quv faoliyatini imkon qadar realga yaqinroq tashkil etishga harakat qilish muhimdir.

Ta’limni bu shaklda olib borish o‘quvchilarni ona tiliga qiziqish bilan birgalikda ular bilan hamkorlikda ishlashga o‘rgatadi qo‘shimcha ma’lumot manbalari, ularning maqsad qo‘yish, kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi, izlanish va ijodiy faoliyat turini shakllantiradi. Natijada bolalar o‘z nuqtai nazarini ifoda etishga, egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini qayta yodga olgan holda amaliyotga qo‘llay olishga o‘rganadilar. Mustaqil ravishda xulosalar chiqarib muammoli vaziyatlarni tahlil eta oladilar. Ushbu turdagi ishlarni tashkil etish bosqichma-bosqich foydalanishni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarning har biri uchun savollar bilan kelish, o‘quv mavzularining qismlarini tahlil qilish va ularga darslikdan foydalanib javob berish; matnda talab qilinmagan ma’lumotlar qolsa savollarni to‘ldirish, matnning asosiy so‘zlarini ajratib ko‘rsatish, lug‘atdagi notanish so‘zlar, matnni qayta aytib berish, tayanch so‘zlar orqali tushunchalar jadvali yoki xaritasini tuzish uchun so‘zlar, topshiriqni bajarish algoritmini ishlab chiqish.

Ona tilidagi darsning yakuniy bosqichi til - o'quvchilarning o'quv faoliyati natijalarini tahlil qilish. Darsda bajarilgan ishlarning samaradorligini ob'ektiv baholash uchun talabalar tomonidan qo'yilgan maqsadga qaytish kerak. dars boshida. Ushbu tahlil yordamida, o'quvchilarda aks ettirish tuyg'usi rivojlanadi, kabi Natijada, tobora ko'proq talabalar o'zlarining sinfdagi ishlari natijalariga ob'ektiv munosabatda bo'lishlari mumkin, bu esa keyingi faollikni rag'batlantiradi. o'quv faoliyati

Shunday qilib, yuqorida tavsiflangan texnologiya, usul va usullarni kompleks qo'llash o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi. Ona tili darslarida o'rta sinf o'quvchilarining o'rganilayotgan til hodisalariga qiziqishini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.G'ulomov, M.Qodirov va b. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012-yil.
2. Rasulov R. (2020). Kelajak - til sohiblariniki. Til va adabiyot ta'limi, 7(7), 63-64.
3. <https://uz.unansea.com>

ZAMONAVIY TA'LIM METODLARIDAN MASHG'ULOTLAR DAVOMIDA FOYDALANISH

Abdumalikova Zarnigor Baxodirovna

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti «Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi (Maktabgacha ta'lim)» yo'nalishi 1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada “Ta'limning metodlari va vositalari” xususida so'z yuritilib, metodlarning amaliy ahamiyati, turlari, qo'llanish usullari va vositalari haqida ma'lumotlar berilgan. Metodlarning amaliy ahamiyati atroflicha muhokama qilingan.

Tayanch so'zlar: Metod, ta'lim metodlari, ta'lim vositasi, didaktik vositalar, faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor me'yorlarini shakllantirish (mashq) metodlari, mashq va o'rgatish metodlari, faoliyatni rag'batlash va motivatsiyalash metodlari.

ANNOTATION

This article talks about "Methods and tools of education" and provides information about the practical importance of methods, types, methods of use and tools. The practical significance of the methods is discussed in detail.

Key words: Method, educational methods, educational tool, didactic tools, methods of organizing activities and forming (exercise) norms of behavior,

methods of training and teaching, methods of stimulating and motivating activities

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассказывается о «Методах и средствах обучения» и дается информация о практической значимости методов, видов, способов использования и средств. Подробно рассмотрена практическая значимость методов.

Ключевые слова: Метод, методы обучения, учебное средство, дидактические средства, методы организации деятельности и формирования (упражнения) норм поведения, методы обучения и обучения, методы стимулирования и

мотивации деятельности.

Metod so‘zi yunoncha tadqiqot, maqsadga erishish yo‘li, usuli deganidir. Metod - eng umumiy ma‘noda - maqsadga erishish usuli, ma‘lum tarzda tartibga solingan faoliyatdir. Metodlarning asosiy mazmunini amaliyotda sinalgan ilmiy nazariyalar tashkil etadi. Har qanday ilmiy nazariya mohiyati jihatidan metod funksiyasiga egadir.

Metod, o‘z navbatida, yangi ilmiy nazariyalar va qonuniyatlarning ochilishiga vosita bo‘ladi.

Ta‘lim metodlari deyilganda, o‘rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo‘yicha o‘qituvchining o‘rgatuvchi ishi va o‘quvchilarning o‘quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari yig‘indisi tushuniladi.

Ta‘lim metodlari dastlab pedagog ongida muayyan yo‘nalishdagi faoliyatning umumlashma loyihasi tarzida namoyon bo‘ladi. Mazkur loyiha amaliyotga o‘qituvchi va o‘quvchilar faoliyatining o‘zaro tutashuvi, o‘qitish va o‘qishga [qaratilgan aniq harakatlar](#), amallar yoki usullar majmuasi sifatida joriy etiladi. Metod boshqa shakllarda namoyon bo‘lmaydi, buning boisi ta‘lim metodi o‘zida umumiy holda faoliyatning didaktik modelini ifoda etadi. Didaktikada, shuningdek, ta‘lim usullari atamasi ham keng qo‘llanadi.

Ta‘lim usuli deganda, ta‘lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning kutilgan maqsadga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyatlari tushuniladi. O‘qitish usullari ta‘lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi- talaba faoliyatining qanday bo‘lishini, o‘qitish jarayonini qanday qilib tashkil etish va olib borish kerakligini belgilab beradi. Ta‘lim usuli - ta‘lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Metodlar bilan usullar munosabati o‘zaro bir-biriga bog‘langan. Usul va metod butun va qism sifatida birbiriga bog‘lanadi. Usullar yordamida faqat pedagogik yoki o‘quv vazifasining bir qismi hal qilinadi.

O‘qituvchilarning ayrimlari esa, «metod» tushunchasining o‘rniga «uslub» tushunchasini ham qo‘llaydilar. Ammo «uslub» tushunchasi «metod» atamasining mohiyatini o‘zida to‘liq aks ettira olmaydi. Chunki uslub ko‘proq xususiy (so‘z borayotgan holatda aynan o‘qituvchiga xoslikni ifoda etadi) tavsifga ega bo‘lib, aniq maqsadga erishish yo‘li sifatida xizmat qila olmaydi.

Tasvir (illyustratsiya) metodi namoyish metodiga chambarchas bog‘liq bo‘lsada, didaktikada alohida o‘rganiladi. Ilyustratsiya narsa, hodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko‘rinishlari - chizma, rasm, fotosurat, yassi modellar va boshqalar yordamida ko‘rsatishni taqozo etadi.

Namoyish (demonstratsiya) metodi o‘rganilayotgan obyekt harakat dinamikasini ochib berishda qo‘l keladi va ayni chog‘da predmetning tashqi ko‘rinishi va ichki tuzilishi haqida to‘laqonli ma’lumot berishda keng qo‘llaniladi. Tabiiy obyektlarni namoyish qilishda, odatda uning tashqi ko‘rinishi (shakli, hajmi, miqdori, rangi, qismlari, ularning o‘zaro munosabatlari)ga e’tibor qaratiladi, so‘ngra ichki tuzilishi yoki alohida xususiyatlarini o‘rganishga o‘tiladi. Ko‘rsatish ko‘p holatlarda o‘rganilayotgan obyektlarning subyekt yoki chizmasi yordamida kuzatiladi.

Amaliy metod - o‘zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar yechimini topishga yo‘naltirilgan jarayonda qo‘llashni taqozo etadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmasi hosil qilinadi. Amaliy ishlar sinfda yoki tabiiy sharoitlar - maktab yer maydoni, issiqxona, geografik maydonlarda amalga oshiriladi. Ularni amalga oshirishda sodir etiladigan harakatlar o‘qituvchi tomonidan nazorat qilinadi va zarur hollarda yo‘riqnoma yoki maxsus ko‘rsatmani o‘quvchilar e’tiboriga havola etadi.

Ta’lim metodlari ta’lim vositalari bilan birgalikda qo‘llaniladi. Ta’lim vositalari - bu yangi bilimlarni o‘zlashtirish uchun o‘qituvchi va o‘quvchilar tomonidan foydalaniladigan obyekt. Ta’lim vositalari katta ahamiyatga ega. Ta’limning barcha vositalari ta’lim maqsadlarini muvafaqqiyatli amalga oshiradi. Ta’lim vositalari o‘zida o‘quv-tarbiyaviy maqsadga erishish uchun zarur bo‘lgan moddiy yoki ma’naviy qadriyatlarni aks ettiradi. Odatda ular ta’lim metodlariga mos holatda foydalaniladi. Biroq, agar metodlar «qanday o‘qitish» savoliga javob bersa, vositalar esa, «uning yordamida nimani o‘qitish» savoliga javob beradi. An’anaviy ravishda qo‘laniladigan ta’lim vositalariga darslik, rasmlar, jadvallar, nutq, o‘quv-ustaxonasi jihozlari, laboratoriyalar, axborot vositalari, o‘quv jarayonini tashkil etish va boshqarish vositalari kiradi.

Didaktik vositalar deganda, o‘quv va ko‘rgazmali qo‘llanmalar, namoyishli qurilmalar, texnik vositalar tushuniladi. Didaktik vositalar metodlar singari ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalarni bajaradi. Bundan tashqari o‘quvchilarning o‘quv-bilish faoliyatini hosil qilish, boshqarish va nazorat qilish vazifalarini bajaradi.

Didaktik vositalar audiovizuallik tafsilotida motivatsion, axborot, ta’lim jarayonini boshqarish, optimallashtirish funksiyalarini bajaradi.

Ta’lim vositasini tanlab olish ta’lim metodini tanlash bilan bog‘liq. Agar ta’limning faol metodi(kitob bilan ishlash, mashqlar) foydalanilsa, u holda o‘quv qo‘llanmalari, darsliklar va ta’limning texnik vositalaridan foydalaniladi. Aynan ta’limning aktiv-texnik vositalari amaliy metodlarda foydalaniladi.

Ta’lim vositalari tasnifi aniq va yagona bo‘lishi mumkin emas. Ta’lim vositasining ahamiyatli tomoni ularning birgalikda qo‘llanilishidir va hech qachon

bir-birini inkor etmaydi. Q‘qituvchining vazifasi - dars jarayonini faollashtirish uchun ta’limning samarali vositasini tanlab olishdir. Ta’lim vositalarini tasniflashda turli asoslarga ko‘ra yondashish mumkin:

faoliyat subyektiga ko‘ra;

faoliyat obyektiga ko‘ra;

o‘quv axborotiga munosabatiga ko‘ra; - o‘quv jarayonidagi vazifasiga ko‘ra.

Ta’lim metodining o‘qituvchi tomonidan to‘g‘ri tanlanishi, dars jarayonida turli vositalar yordamida mavzuning tushuntirilishi ta’lim sifatining oshishiga yordam beradi. Yuqorida ko‘p bora ta’kidlab o‘tilganidek, ta’lim metodlarini malakali o‘qituvchining usuli bilan birlashishi natijasida fanning va o‘rganilayotgan mavzuning mazmuni va o‘ziga xosliklari to‘liq ochib beriladi. Bu esa o‘quvchilarning fan yuzasidan bilim, ko‘nikma, malaka kompetensiyalarining shakllanishi va rivojlanishiga asos vazifasini o‘taydi.

Yangi o‘qitish usullarining xususiyatlari Konstruktivistik yondashuv sifatida ma’lum bo‘lgan zamonaviy o‘qitish an’anaviy o‘qitish usullaridan farq qiladi. Talabalarga yodlash va o‘qish buyurilmagan. Buning o‘rniga, zamonaviy o‘qitish usullari o‘quv maqsadlariga sinfdagi o‘zaro ta’sir, hamkorlik va qiziqarli mashg‘ulotlarda faol ishtirok etish orqali erishilishini ta’kidlaydi. Zamonaviy o‘qitish usullarining ba’zi xususiyatlari quyida keltirilgan: O‘quvchiga yo‘naltirilgan: O‘quv rejasi va darslar shunday tuzilganki, o‘qituvchi shunchaki o‘rganishni osonlashtirish va qo‘llab-quvvatlash uchun u yerda, o‘quvchi esa sinfdagi faoliyat va o‘zaro munosabatlarda markaziy va ustunlik qiladi. Hamkorlikdagi yondashuv: yangi o‘qitish usullari talabalarga hamkorlik qilish va tengdoshlari mehnatini qadrlash uchun yo‘l ochadi. Integrativ: Zamonaviy o‘qitish usullari o‘quvchilarning faqat bitta mavzuni emas, balki asosiy mavzuga nisbiy va qo‘shimcha bo‘lgan mavzular bo‘yicha ham bilim olishiga olib keladi. Interfaol: Zamonaviy o‘qitish usullari interaktiv muhitga urg‘u beradi. Talabadan yaxshi qaror qabul qilish va muammoni yechishga yordam berish uchun guruhda ham, yakka tartibda ham ishlash so‘raladi. Inklyuziv: Zamonaviy o‘qitish usullari hamkorlikda yondoshgan holda o‘quvchining individual ko‘nikmalarini aniqlashga qaratilgan va shu orqali o‘quvchini o‘z tezligida o‘rganishga yordam beradi. Faol ishtirok: Zamonaviy o‘qitish usullari passiv iste’moldan ko‘ra qiziqarli faoliyat va amaliy o‘rganishdan iborat.

REFERENCES

1. B.X.Xodjayev “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti”. Toshkent – 2017, “Sano-standart” nashriyoti.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Kadrlar tayyorlash milliy Dasturi” T., 2000 y. O‘. Asqarova, M. Nishonov, M. Xayitbaev “Pedagogika” T., “Talqin” 2008 y.
3. R. Mavlonova “Pedagogika” T., “O‘qituvchi” 2004 y.
4. To‘raqulov X.A. “Pedagogik tadqiqotlarda axborot tizimlari va texnologiyalari” . Toshkent: Fan, 2006.

5. Khaydarov, S. A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In Conference Proceedings (pp. 41-43).
6. Davrenov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA XVI-XVIII ASRLARDA YAPONIYA DAVLATI TARIXINI AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).
7. Narmatov, D., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA ISPANIYA XV-XVII ASRLARDAGI TARIXI. Scientific progress, 1(6).
8. Elguzarov, B. B. O. G. L., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA
9. MITANNI DAVLATCHILIGINING O'RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6), 616-619.
10. Erkinov, A. S. O., & Haydarov, S. (2021). YUNON-BAQTRYA PODSHOLIGINING IJTIMOYI TUZIMI, XO'JALIGI VA MADANIYATI. Scientific progress, 1(6), 620-622.

TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING AVZALLAIKLARI

Abduyev Sheroz Bobirovich
SamVPYMO'MM o'qituvchisi

Jahonda o'quv jarayonini raqamlashtirish, ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish kun sayin ommalashib bormoqda. Ayniqsa butun dunyo uch yil davomi etgan pandemiyadan so'ng ta'lim sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etish, masofali ta'lim, ta'limni boshqarish tizimlarini yanada takomillashtirish zarurligini anglab yetdi. Yuqori tezlikda o'sib borayotgan texnologiyalar, o'zlashtirilishi lozim bo'lgan ma'lumotlarning tez eskirayotgani, o'quvchi o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlarning nihoyatda ko'pligi, har bir yangilikni tez va oson o'zlashtirishga bo'lgan talab, zamonaviy texnologiyalarni boshqara olish, dasturiy ta'minotlarni o'rganishga bo'lgan talablarning kun sayin oshib borayotganligi o'qitishni raqamlashtirish, ta'lim jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etish, bu texnologiyalar va dasturlarni o'rganishga bo'lgan talablarni qisqa muddatlarda qondira olish uchun ta'limni boshqarish tizimlari muhim ahamiyatga ega. Elektron ta'lim zamonaviy hayotda muhim rol o'ynaydi, u nafaqat odatiy o'qitish formatidagi talabalar uchun, balki barcha toifadagi ta'lim ishtirokchilari uchun (ish paytida o'rganish, imkoniyati cheklangan talabalarning sifatli ta'lim olishi, yangi kasblar uchun kvalifikatsiya olish). Shunday qilib, masofaviy ta'limni qo'llash mamlakat ta'limini rivojlantirishga va birinchi

navbatda nogironligi bo‘lgan shaxslarga xizmat qiladi. Bugungi kunda ta’lim oluvchilar ko‘plab imkoniyatlarga ega dasturiy vositalar, ijtimoiy tarmoqlar, ta’limni boshqarish tizimlari(LMS- learning management system), ommaviy ochiq onlayn kurslar(MOOC -massive open online courses) yordamida dunyoning qaysi nuqtasida bo‘lishidan qat’iy nazar turli sohalarga oid bilimlarni o‘zlashtirib, takomillashtirmoqdalar. Internet orqali o‘qitish uchun o‘zida turli xil servislar va instrumentlarni saqlovchi Web 2.0 texnologiyalaridan foydalaniladi. Bularga Vikipediya, bloglar, lahzali xabar almashish, ijtimoiy tarmoqlar kabi vositalar va xizmatlar, o‘quvchiga kerak bo‘lgan hamma o‘rganish uchun foydali ma’lumotnomalarni misol keltirish mumkin. Bu nafaqat o‘qituvchiga yangi ta’lim mazmunini yaratish va tarqatish imkoniyatlarini beradi, balki, talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi munosabatlarga o‘zaro ta’sir qilishning yangi usullarini paydo bo‘lishiga yordam beradi.

Dunyoda raqamli texnologiyalar ijtimoiy hayotning barcha bo‘g‘inlarini to‘la qamrab olishga ulgurdi. Bugungi kunda biznes sohasida CRM, masofaviy ishlash, ma’lumotlarni saqlash va mijozlar bazasi bilan ishlash, buxgalteriya hisobini boshqarish va tovar hisobi uchun onlayn xizmatlardan keng foydalaniladi. Ko‘plab kompaniyalar o‘z biznesini rivojlantirish va mijozlar bazasini oshirish uchun katta ma’lumotlar va unga asoslangan tahlillardan foydalanmoqda. Ta’limda gadjetlar va dasturlar masofaviy ta’lim, uy vazifalarini tayyorlash va bajarish, taqdimotlar tayyorlash, dasturlash va ijodiy vazifalarni bajarish uchun ishlatiladi. Virtual voqelik o‘quv materialini yaxshiroq idrok etishga va o‘rganishni yanada interaktiv bo‘lishiga yordam beradi. Tibbiyotda raqamli texnologiyalar yangi dori-darmonlar va vaktsinalarni tezroq topishga, kasalliklarning dastlabki bosqichlaridayoq aniq tashxis qo‘yishga, kasalliklarni bashorat qilish uchun tahlillarni to‘plashga, onlayn maslahatlar o‘tkazishga, hatto maxsus texnologiyalar va robotlar yordamida operatsiyalarni bajarishga yordam beradi.

Chakana savdoda raqamli tovarlarni qidirish va buyurtma qilish, omborni boshqarish va yetkazib berish jarayonini soddalashtiradi. Xaridorlarning hatti-harakatlarini tahlil qilish va savdo maydonlarining harakati to‘g‘risidagi ma’lumotlar do‘kon maydonini optimallashtirishga yordam beradi. Ovozli yordamchilar va chatbotlar so‘rovlarni maksimal tezlikda qayta ishlaydilar, oflayn do‘konlar esa kassa apparatlari va sotuvchilarsiz – kameralar va yuzni aniqlash algoritmlari yordamida savdo do‘konlari faoliyat olib bormoqda. San’at va ko‘ngilochar sohalarda ham raqamli texnologiyalar striming xizmatlarida o‘yin o‘ynash, kitob sotib olish va o‘qish, musiqa tinglash va Full HD videoni onlayn tomosha qilish uchun cheksiz imkoniyatlarni ochib beradi. Neyron tarmoqlar musiqa, san’at va kitoblarni yaratishda ishtirok etadi va virtual aktyorlar va musiqachilar haqiqiyilari bilan almashib bormoqda. Ishlab chiqarishda raqamli texnologiya yordamida alohida liniyalar va butun zavodlar avtomatlashtirilmogda, yangi modellar va materiallar ishlab chiqarilmogda, xavfsizlik va atrof-muhitni nazorat qilish, asbob-uskunalarning nosozliklarini bashorat qilish, nuqsonlar va shikastlanishlarning oldini olaish, ish vaqti va resurslarini optimallashtirish kabi

muhim vazifalar osongina hal qilinmoqda. Umumiy ovqatlanishda raqamli texnologiyalar buyurtmalarni yig’ish va tarqatish, pishirish, mahsulotlar miqdori va saqlash muddatini nazorat qilish bilan shug’ullanadi va hatto maksimal trafik bilan yangi nuqtalarni topishga yordam beradi. Statistika tadqiqotlar va bilimlar iqtisodiyoti instituti (STBII) 2020 yil uchun eng istiqbolli raqamli texnologiyalar reytingini tuzdi. Tayyorgarlik jarayonida ekspertlar 500 milliondan ortiq hujjatlarni o‘z ichiga olgan iFORA katta ma’lumotlarni ishlab chiqish tizimining ilmiy nashrlar, bozor tahlillari, xalqaro tashkilotlar hisobotlari, huquqiy hujjatlaridan foydalanishdi. Bunga ko‘ra raqamli texnologiyalar qo‘llaniladigan sohalarning top 15 taligi aniqlandi. Chuqur o‘qitish ya’ni onlayn ta’lim tizimi ushbu 15 talikning birinchi o‘rnini egalladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, dunyo miqiyosida ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanishga bo‘lgan talab va uning ahamiyati yuqori o‘rinni egalab kelmoqda.

Dunyoda zamonaviy har bir shaxs uchun, ta’lim ijtimoiy vaziyatni yaxshilash, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning, shaxsiy va professional bandlik imkoniyatlarini amalga oshirishning zarur shartidir. Jamiyat talablari esa bilim o‘rgatish emas, balki shaxsning ichki qobiliyatlari va bilim olishini rivojlantirishga e’tibor qaratishdir.

Hozirgi Yevropa iqtisodiy rivojlanish strategiyasi "Yevropa 2020: aqlli, barqaror strategiya va inklyuziv o‘sish" ta’limni birinchi navbatda bilim va innovatsiyalarga asoslangan raqobatbardosh va dinamik Yevropa iqtisodiyotini yaratishning asosiy omillaridan biri deb hisoblaydi. Rossiya Federatsiyasida 2018 yil oxiridan boshlab tizimni takomillashtirish jamiyat faoliyatining turli sohalari uchun amalga oshirilayotgan aksariyat milliy loyihalarning asosiy vazifalaridan biri kadrlar tayyorlash hisoblanadi. Shunga ko‘ra talabalarda shakllantirilgan kompetensiyalar zamonaviy jamiyat talablariga javob berishi kerak. Raqamli iqtisod esa xuddi shunday talablarga javob beradigan kasbiy faoliyatni amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Yuqorida sanab o‘tilgan texnologiyalar bizning bugungi ta’lim tizimimizni yangi rivojlanish bosqichiga olib chiqadi. Men o‘ylaymanki, pedagoglarimizni bilim va salohiyatini yuqori pog‘onaga olib chiqish uchun bugungi kunda Oliy ta’lim, O‘qituvchilar malakasini oshirish institutlarida bu borada muhim dastur va rejalar ishlab chiqilishi, onlayn va masofali o‘qitish imkoniyatlaridan foydalangan holda o‘qituvchilarni yangi davr talabiga mos bilimlarni o‘zlashtirishlari uchun zamin yaratilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.Ishmuxamedov, M.Yuldashev. Ta’lim va tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – T.:Nihol, 2016.
2. G‘ulomov S.S., va boshq. Axborot tizimlari va texnologiyalari. Toshkent., «Sharq», 2000.
3. Aripov M.A., Maraximov A.R. Informatika, Informatsion texnologiyalar. Darslik., T: TDYuI., 2004.

3. R.X. Alimov. „Axborot texnologiyasi va tizimlari“ ,T.: 2011.-36 b. 4. A.R. Miraximov., S.I.Raxmonqulova. „Internet va undan foydalanish asoslari“, T.: 2001-38 b.

5. A.Cho‘ponov, N.Zoirov, O.Shukurova, G.Sherboboyeva, „Kompyuter grafikasi va dizayni“ fanidan ma‘ruzalar matni, Qarshi 2009 y.76-b.

6. A. Abduqodirov, A. Pardaev „Masofali ta‘lim nazariyasi va amaliyoti“, T. 2010 y, 136 B.

7. Гильмутдинов А.Х. Электронное образование на платформе MOODLE. Казань, КГУ. – 2008.–169 с.

8. Энгель В. Moodle для новичков. Обзор возможностей Moodle в вопросах и ответах / В. Энгель. – Moodle Center, 2012 — 18 с.

O‘QUVCHILARNI KASB HUNARGA YO‘NALTIRISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

*Bulung‘ur tumani 43-maktab
Absalomova Dilfuza Eshmurodovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasbni tanlash, ayniqsa, qiziqish va qobiliyatga mos kasbni tanlash atrofdegilar ko‘zi o‘ngida o‘zini ifoda yetishni va hayotda o‘z o‘rni topish haqida tuxtalgan.

Kalit so‘zlar: pedagog, jarayon, kasb, bilim, ko‘nikma, jamoa, munosabatlar, mahorat, tajriba, fan, malaka, madaniyat.

Аннотация: Выбор этой профессии, особенно выбор профессии, соответствующей вашим интересам и способностям, заключается в том, чтобы выразить себя в глазах других и найти свое место в жизни..

Ключевые слова: педагог, процесс, профессия, знание, умение, коллектив, отношения, умение, опыт, наука, компетентность, культура.

Annotation: The choice of this profession, especially the choice of a profession that suits your interests and abilities, is about expressing yourself in the eyes of others and finding your place in life.

Key words: teacher, process, profession, knowledge, skill, team, relationships, skill, experience, science, competence, culture.

Har bir inson o‘z hayotida hurmat va shuhrat qozonishni, atrofdegilarning ye‘tibori va e‘tirofida bo‘lishni, ularning qo‘llab-quvvatlashini, barchaning sevgisiga, muhabbatiga yerishishni, shu bilan birga mustaqil hayot kechirishni xohlaydi. Sanab o‘tilganlarning barchasiga birvarakayiga yerishishning yo‘li bor, u ham bo‘lsa-qiziqishingiz va qobiliyatingizga mos bo‘lgan “qadrdon” kasbni tanlashdir. Kasbni tanlash, ayniqsa, qiziqish va qobiliyatga mos kasbni tanlash atrofdegilar ko‘zi o‘ngida o‘zini ifoda yetishni va hayotda o‘z o‘rni, qadr-

qimmatini topishni xohlagan, imkoniyatlarini yuqori baholashga moyil bo’lgan o’quvchilarga xos jihatdir.

Kimki baliq tutish bilan shug’ullangan bo’lsa, bunday faoliyat uchun baliqchining o’zi ham ma’lum talablarga javob berishi zarurligi to’g’risida xabari bo’ladi. Bu talablarga: baliq va uning fe’l-atvori haqidagi bilimlar; zarur uskuna va yarog’lar; ob-havo va muhitning holati haqidagi joriy axborotlar; paydo bo’lishi mumkin bo’lgan tasodiflarga tayyorgarlik; amaliy tajriba va boshqalar kiradi. Birgina baliq tutishga shuncha talab!

Kasb bizning yagona tiriklik manbaimiz yekan, unga qo’yadigan talablarimizni qondirish uchun, biz ham qandaydir talablarga javob berishimiz zarur.

Bugungi kunda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohatlar jarayonida asosiy bo’g’in hisoblangan umumiy o’rta ta’lim maktablari faoliyatida o’quvchilarni hayotga tayyorlash va kasb tanlashga yo’naltirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Kasbga yo’naltirishdan asosiy maqsad o’sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo’lib, bu jarayon shaxsning bo’lg’usi kasbiy faoliyat subekti sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko’maklashadi.

Respublikamizda ta’lim islohatlari bosqichma-bosqich amalga oshirib borilayotgan hozirgi davrda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablaridan va islohotning bosh maqsadidan kelib chiqqan holda, kasb-hunarga yo’naltirish sohasida mavjud bo’lgan ilmiy xulosalar va tavsiyalar hamda umumiy o’rta ta’lim maktablari o’quvchilarini kasb-hunarga yo’naltirish, xususan ulkan ummon bo’lgan kasblar olami bilan tanishtirish usullarini yangilash zarurati yuzaga kelmoqda. Zero, umumta’lim muassasalari o’quvchilarini kasb-hunarga yo’naltirish, ularning kasb-hunarni ongli ravishda va to’g’ri tanlashga ko’maklashish masalasi ta’lim sohasida davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biriga aylandi.

Uzluksiz ta’lim tizimi rivojlanishining xozirgi sharoitida o’quvchilar bilan olib boriladigan kasb-hunarga yo’naltirish ishlarini takomillashtirish, ularni ongli kasb tanlashga, kelgusidagi kasbini o’zi belgilashga tayyorlash umumta’lim maktablarining muhim vazifalaridan sanaladi.

Bugungi kunda o’quvchilarni kasb-hunarga yo’naltirishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish samarali natijalar beradi. Jumladan “Aqliy xujum”, “Bumerang”, “Tarozi”, “Yelpig’ich” , “Kichik guruhlarda ishlash”, “Venn diagrammasi” “Sinkven” kabi pedagogik texnologiyalardan foydalanish tavsiya yetiladi.

Skarabey texnologiyasi interaktiv texnologiya bo’lib, u o’quvchilarda fikriy bog’liqlik, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi va har qanday muammoni hal qilishda o’z fikrini ochiq va yerkin ifodalash mahoratini shakllantiradi. Ushbu texnologiya o’quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o’rganilayotgan mavzu haqida tushuncha va

tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. Ushbu texnologiya o‘quvchilar tajribasidan foydalanishni ko‘zda tutadi va reflektiv kuzatishlarni amalga oshiradi, faol ijodiy izlash hamda fikriy tajriba o‘tkazish imkoniyatlariga yega bo‘ladi.

“Tarozi” texnologiyasini munozarali, murakkab mazmunli mavzularni o‘rganishda qo‘llash mumkin. U tanqidiy tafakkur, mantiq, ijodiy improvizasiya, fikran tajribalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan bulib o‘quvchini dalillash qobiliyatini rivojlantirish, o‘z dalillarini yozma va og‘zaki shaklda ishonchli va lo‘nda ifodalashni shakllantiradi, o‘z nuqtai nazarini himoya qilish, muxoliflarni ishontirish va munozara madaniyatiga o‘rgatadi.

“Yelpig‘ich” texnologiyasi murakkab, ko‘ptarmoqli, mumkin qadar muammoli turidagi mavzularni o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, uning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha bir yo‘la axborot beriladi. Ayni paytda, ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama yetiladi. Bu interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o‘z g‘oyalari, fikrlarini yozma va og‘zaki shaklini ixcham bayon yetish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. Bu texnologiya umumiy mavzuning ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi kichik guruhlarining, har bir qatnashuvchining, guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari ta’lim-tarbiya bilan uzviy kechadigan, uning barcha qirralarini qamrab oladigan uzluksiz jarayondir.

Bunday hamkorlik o‘sib kelayotgan yosh avlodga ongli kasb tanlash, o‘z kasbiy istiqbolini belgilash hamda jamiyat ravnaqiga munosib hissa qo‘shish imkonini yaratadi.

ONA TILI FANINI FANLARARO INTEGRATSIYALAB O‘QITISH USULLARI

Ahmedova Bahora Xudoyberdiyevna
Samarqand viloyati Toyloq tumani 57-IDUM
Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola umumta’lim maktablari ona tili va adabiyot darslarini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan boyitish, o‘quvchilarda milliy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishda fanlararo integratsiyani amalga oshirishga bag‘ishlanadi.

Kalit so‘zlar: Pedagogik texnologiya, fanlararo integratsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, “Zanjir” o‘yini, “Charxpalak” metodi.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quv jarayonini umumiy o‘quv predmetlari mazmuni va maqsadlarini ma’lum uzviylikda va o‘zaro mantiqiy bog‘langan holda tashkil qilish ta’limni sifat va samaradorligini oshirish bilan bir qatorda o‘quvchi yoshlarni dunyoqarashini kengaytirib, ularni fikrlash olamini yorqin obrazlar bilan

boyitishga xizmat qiladi. Ta’lim mazmuni va ko‘lamini optimallashtirish, o‘quv jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan boyitish, ta’lim mazmunini o‘quvchi yoshlar ongi va tafakkurida hayotiy obrazlar vositasida gavdalantirishda ham predmetlararo aloqaning imkoniyatlari cheksiz. Ona tili darslarini har bir mavzu doirasida o‘zaro turdosh va boshqa fanlar bilan bog‘langan holda tashkil etish, o‘quv jarayonining mazmunli bo‘lishini ta’minlaydi. Axborotlar ko‘lamining kengayishi, o‘quvchilar bilishi zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalar hajmining oshishi, integratsion jarayonlarning optimal variantlarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Bu kabi keng qamrovli jarayonlarni tashkil etish, boshqarish va yo‘naltirish uchun esa, albatta, o‘qituvchidan tinimsiz ravishda o‘z ustida ishlash va intellektual salohiyatni talab qiladi. Ona tili fanini o‘zaro a‘loqadorlikda o‘rganishda o‘quvchilarning yoshi, psixologik xususiyatlarini hisobga olib, yangi o‘quv-metodik majmualar mazmuni va zaruriy bog‘lanishlarni o‘rgatish kabi bir qator tadbirlarni amalga oshirish bu borada samarali natijalarga erishishni kafolatlaydi.

Ona tili va adabiyot fanining uzviy aloqadorligi bois o‘qitilayotgan mavzular ham mutanosib bo‘lishi lozim. Davlat ta’lim standarti talabiga ko‘ra umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ona tili fanidan o‘quvchilar egallashi lozim bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar uch yo‘nalishdagi ko‘rsatkichlar asosida tekshiriladi va aniqlanadi. Birinchi ko‘rsatkich o‘qish texnikasi bo‘lib, bu orqali o‘quvchining notanish matnni ifodali o‘qiy olish ko‘nikmasi aniqlanadi. Ikkinchi ko‘rsatkich o‘zgaralar fikrini va matn mazmunini anglash malakasi bo‘lib, bu talab bolaning og‘zaki bayon qilayotgan fikrni hamda yozma matn mazmunini anglay olish darajasini aniqlash maqsadida kiritilgan. Uchinchi ko‘rsatkich esa fikrni yozma shaklda bayon etish malakasidir.

Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish hozirgi davrda muhim ahamiyat kasb etishi barchaga yaxshi ayon. Ammo dars jarayonida kompyuter texnikasidan hamma vaqt ham foydalanish imkoniyati bo‘lavermaydi va bu metodik jihatdan to‘g‘ri ham emas. Shunga ko‘ra ona tili fani to‘garak mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning dars jarayonida o‘zlashtirgan nazariy bilimlarini mustahkamlashda, og‘izaki va yozma nutqlarini rivojlantirishda o‘quvchilarning xohish-istaklari bilan kompyuter texnikasidan ijodiy foydalanish katta samara beradi.

O‘quvchilarda milliy tafakkurni shakllantirishda va rivojlantirishda fanlararo integratsiyani amalga oshirishda quyidagilarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir:

-O‘qituvchi sinfda (qaysi sinfda dars berishiga qarab) o‘qitiladigan barcha fanlar darsliklaridagi materiallarni atroflicha o‘rganib chiqishi, ulardagi bog‘lanish obyektlarini aniqlab olishi:

- Fan darsliklaridagi mazkur materiallarni o‘zaro bog‘lanish nuqtalarini aniqlab olishi:

- Dars jarayonida fanlararo bog‘lanish nuqtalarining yechimiga olib keluvchi shart-sharoitlar yaratishga e’tibor qaratish:

- Fanlararo integrasiyani amalga oshirishning faol yo‘l va usullarini va vositalarini oldindan tanlash, ishlab chiqish va dars jarayonida mohirona foydalanish:

- Fanlararo integrasiyani amalga oshirishda yetarlicha adabiyotlarni to‘plash va ulardan ko‘rgazmali vosita sifatida dars jarayonida foydalanish:

- Turli fanlarni bir xil obyektlarni o‘rganishga qaratilgan turdosh mavzularini aniqlab olish:

- Bir fan usullaridan boshqa bir fan obyektlarini o‘rganishda qo‘llay olish:

- Turli fanlarda ba’zi obyektlarni o‘rganishda bir xil nazariyadan foydalanish nuqtalarini belgilash va uni amalga oshirish:

- biror voqelikni aks ettirishda sahna ko‘rinishi orqali jarayonni jonlantirish, shu o‘rinda o‘quvchida adabiy nutq madaniyatini shakllantirish.

Maktablarda o‘qitish va tarbiyalash integratsiyasi muammolari nazariy va amaliy jihatdan hozirgi zamon nuqtayi nazardan juda muhim bo‘lib, yangi ijtimoiy talablar asosida yanada dolzarblik kasb etadi. Bugungi kunda fan rivoji va ishlab chiqarishdagi ulkan o‘zgarishlar tufayli kelib chiqayotgan talablar maktab ta’limi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Hozirgi zamon ilm berish sistemasi yuqori darajada fan asoslarini o‘rnatishga, tafakkurni rivojlangan, olamni bir butunlikda anglashga va tasavvur etishga, tevarak atrofda bo‘layotgan voqealarni to‘g‘ri anglashga, ularni mohiyatini anglab oladigan yoshlarni tarbiyalashga yo‘naltirilgan. Hozirgi zamon ilm fanida iqtisodiy, siyosiy va madaniy fanlar integratsiyasiga moyillik yuqori turadi.

Ona tili fanini integratsiya asosida o‘qitishning ko‘plab usullari mavjud. Masalan, 6-sinf darsligida berilgan “Atoqli va turdosh otlar” mavzusini geografiya o‘quv fani bilan bog‘lab, yangi mavzuga zamin tayyorlash maqsadida darsni “Zanjir” o‘yini bilan boshlab, bunda o‘quvchilardan biri shahar nomini aytadi, qolgan o‘quvchilar esa shu shahar nomining oxirgi harfi bilan boshlanadigan boshqa shahar nomini topadilar. Albatta, bu o‘rinda O‘zbekiston xaritasidan foydalaniladi. O‘yinda quyidagi shaharlarning nomlari keltirildi: Andijon - Do‘stlik Namangan - Kogon Nukus - Nishon Sirdaryo - Navbahor Yorkent - Rishton Toshkent - Nurobod Toshovuz - Dang‘ara Zafarobod - Asaka Do‘stobod - Angor Dehqonobod – Romiton. O‘quvchilarning ayrimlaridan shaharlarning nomini yozib ko‘rsatish talab qilinadi. Masalan: Dehqonobod, Do‘stobod shaharlarining nomlarini yozib ko‘rsatish ularning imlo savodxonligini oshirishga yordam beradi. Daryo, ko‘l, suv omborlari nomini aniqlash topshirig‘i beriladi. (Har bir o‘quvchi topshiriqni o‘z viloyati misolida beradi). Bu o‘yindan keyin o‘quvchilarga savol-topshiriqlar yozilgan kartochkalar tarqatiladi. So‘ng g‘olib guruhni aniqlab, darsda faol ishtirok etgan o‘quvchilar baholanadi. Ushbu darsda o‘quvchilar joy nomlarini lotin alifbosi asosidagi yangi yozuvda bexato yozish va geografiya darslarida olgan bilimlarini mustahkamlashga muvaffaq bo‘ladilar. Demak, “Turdosh va atoqli otlarni o‘tishda toponim so‘zlardan foydalanish” mavzusidagi dars o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutq malakalarini o‘stirish, erkin fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ularning til va geografiya

bo’yicha nazariy bilimlarini yanada kengaytirishda yordam beradi. Ona tili darslari boshqa o’quv predmetlaridan alohida, mustaqil yashay olmaydi. Aksincha u ta’lim bosqichlarida o’rganiladigan xilma-xil o’quv predmetlari, xususan, adabiyot, matematika, fizika, informatika, xorijiy tillar bilan o’zaro aloqadorlikda o’rganilsa, o’z samarasini beradi. Chunki ta’lim tizimida fanlararo aloqadorlik – integratsiya darslarini tashkil etish o’quvchilarning mavzuni tez va oson anglashiga olib keladi. Umuman olganda, fanlararo aloqalarni amalga oshirishning turli xil usullari mavjud. Ona tili darslarida badiiy matnning til xususiyatlarini, uslublarini o’rganish, shu orqali o’quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishda bajariladigan ish turlaridan biri undan biror til hodisasi yoki uslubini aniqlash va izohlash, o’quv fanlararo integratsiyalashdan foydalanishdir. Mazkur ish usuli mohiyatan hosil qilinayotgan bilimlarni mustahkamlash jarayonini ifoda etadi. Dastlab o’qituvchi uslublar haqida umumiy ma’lumot beradi va o’quvchilarga kerakli manbaalarni yozdirib o’tadi. Mavzuni tushintirib bergandan keyin, bevosita boshqa fanlar bilan bog’laydi. Ta’lim bosqichlarida, xususan, dars jarayonida “Zanjir” o’yini mavzusini o’tishda qo’shimcha manbalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo’ladi. Buning uchun o’qituvchi o’quvchilar qo’liga har-xil turdagi matnlar aks etgan tarqatma materillardan foydalanishi mumkin. Bu bilan o’qituvchi darsning qiziqarli o’tishi va shu bilan bir qatorda o’quvchining faol bo’lishiga imkon yaratadi. Masalan, quyidagi materiallardan foydalanishimiz mumkin:

1 . -Yaxshi ham boshqa bolalar bilishmadi, dedi Gulchehra xo’rsinib. – Bilishganda, bittasi emas, bittasi aytib qo’yardi. -Ha, rozi bo’ldi Abdulla, rosa to’polon bo’lardi. -Men amakidan qo’rqaman. Ko’zi yomon. Gulchehra Dadavoy amakining ko’zlarini ko’rsatmoqchi bo’lib olaydi, o’xshata olmadi. Abdulla kulib yubordi. (O’Umarbekov. “Odam bo’lish qiyn” asaridan)

2 . Qalandarovning hovlisi kattagina ekan. Bir tomonda uncha did bilan solinmagan bo’lsa ham, kattagina imorat, sirkor ayvon: uning ro’parasida hovuz, chog’roq shiypon, sim tortib ko’tarilgan tok, bog’cha, poliz... lekin bularning hammasi hovli egasining havasi zo’ru, hafsala va didi yo’qligini ko’rsatib turar edi: tokning bir necha novdasi simga o’z holicha tirmashibdiyu, qolgani yerda yotibdi; meva daraxtlarining ostini, polizini sho’ra va g’umay bosib ketibdi. (A.Qahhor. “Sinchalak” qissasidan)

3 . Yomg’ir-suyuq tomchi holidagi atmosfera yog’ini. Tomchining diametri 0,5-0,6mm bo’ladi. Yomg’ir bulutlardagi mayda suv zarralarining qo’shib yiriklashuvidan hosil bo’ladi. Yomg’ir ikki xildir: jala yomg’ir, shivalama yomg’ir. Jala yomg’ir to’p-to’p bulutlardan yog’adi, ko’p vaqt o’tmay to’xtaydi, tomchilari yirik bo’ladi. (Darslikdan) Matnlardan ko’rinib turibdiki, har bir uslubni o’quvchiga tushuntirishda boshqa fanlar bilan bog’langan. O’quvchilar qo’lidagi matnlar jamlanmasini o’qituvchi bilan birgalikda kuzatib boradilar va bu uning ko’z o’ngida qolishiga yordam beradi. O’qituvchi tushuntirishni boshlaydi: birinchi matn badiiy asardan olingan bo’lib, so’zlashuv uslubiga, aynan, badiiy so’zlashuv uslubiga xosligini va so’zlashuv uslubiga xos belgilarni ko’rsatib o’tadi.

Ikkinchi gapda esa, badiiy uslub ishtirok etganini va bu uslubni yoritish uchun badiiy asarga yuzlanganini aytadi. Uchinchi matnda o’qituvchi ilmiy uslubni o’rganish uchun fizika faniga murojat etganligini aytib o’tadi va ilmiy uslubni yana bir bor takrorlab o’tadi. O’qituvchini bu usul, yani uslubiyat mavzusini boshqa predmetlarga murojat etish yo’li bilan o’rganish o’quvchi tez va oson o’rganishini va mavzuni yana bir bor takrorlanishini ta’minlaydi. Integratsiya uslubidan foydalanib bo’lgandan so’ng o’qituvchi “Charxpalak” metodini qo’llab, o’quvchining mavzuni qay darajada o’rganganligini tekshirishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, ona tili darslarini adabiyot bilan uyg’unlikda olib borish, o’quvchilarning badiiy-estetik dunyoqarashlarini yanada boyishiga olib keladi. Aynan ona tilida biron bir nazariy ma’lumot o’rganilayotgan bir paytda o’quvchilarga aynan shu damda adabiyotdan o’tilayotgan hikoya, asardan parchalardan misollar topib kelish, ruboiy, g’azallardagi so’zlarni til nuqtayi nazaridan tahlil qilishga o’rgatib borilsa maqsadga muvofiq bo’ladi. Bu keyinchalik ularning ilmiy salohiyatlarini yanada oshirishga, oliy ta’limda tahlil yuzasidan bilim, ko’nikma, malakalar bo’yicha mustahkam bilimga ega bo’lib, til bo’yicha nazariy ma’lumotlarini mustahkamlab borishda yordam beradi. Ona tili — millat tafakkurini ifodalovchi, shakllantiruvchi hamda rivojlantiruvchi eng asosiy vositadir. O’tkaziladigan har bir mashg’ulot tilimizning beqiyos go’zalligi, joziba va qudratini o’rganishga qiziqish uyg’otishi, uning keng qonuniyatlari bilan tanishtirishi zarurki, bu zamonaviy ta’limni yo’lga qo’yishda eng asosiy va muhim omillardan biridir.

Maktabda o’qitiladigan ona tili fanining maqsadi, ta’lim-tarbiyaviy vazifalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi o’qitishning mazmuniga, uning g’oyaviy-siyosiy va nazariy jihatdan pishiq bo’lishiga bog’liq bo’lganidek, o’quvchilarning ona tili fanining o’zlashtirish darajasi ham, o’z navbatida, o’qitishning amaliy-ilmiy asosda maqsadga muvofiq tashkil qilinishiga, o’qituvchining o’rganiladigan mavzuning maqsadi, ta’lim-tarbiya vazifalari va mazmuniga mos keladigan ta’lim shakllari, usullari hamda vositalaridan foydalana olishiga bog’liqdir. Ona tili darslarida fanlararo integratsiya (bog’lanish)dan foydalanish yoshlarni mehnatga ongli munosabatda bo’lishi ruhida, o’zbek xalqining ona tili o’tmishi, milliy ma’naviyati ruhida, huquqiy tarbiyalash, hamda ularni bilish va ijodiy ishlash o’rgatib borish ko’zga tutiladi. O’quvchilarda ona tili tafakkurni shakllantirishda va rivojlantirishda fanlararo integratsiyadan foydalanish muhim omil bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Kompetensiyaga yo’naltirilgan Davlat ta’lim standarti va o’quv dasturi: Ona tili, adabiyot, o’zbek tili (5-9 sinflar). – Toshkent. 2016.
2. Ona tili fanidan Davlat ta’lim standarti: Uzviylashtirilgan Davlat ta’lim standartlari va o’quv dasturlari. 2010
3. Umumiy o’rta ta’limning davlat ta’lim standarti / O’zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to’plami. 2017-yil.

4. То‘xliyev В., Shamsiyeva М., Ziyodova Т.: О‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – Т.: О‘zbekiston Milliy kutubxonasi. 2010.

5. Жураев Р.Х., Рахимов Б.Х., Холматов Ш.Ф., Янги педагогик технологиялар.–Т., Фан, 2005.

6. Зиёмухамедов Б., Педагогик технология – замонавий миллий модели. – Т., 2009.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING AHAMIYATI

Ahmedova Dildora Xudoyberdiyevna
Samarqand viloyati Toyloq tumani 57-IDUM
Boshlang‘ich fan o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS xalqaro baholash tizimiga tayyorlash masalalari haqida ma’lumotlar berilgan. Shuningdek bu borada amalga oshirilishi kerak bo‘lgan ishlar ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS xalqaro baholash tizimi, Kreativ fikrlash, innovatsiya, “Muammo” usuli.

Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo‘lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo‘lgan yoshlarning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg‘or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo‘lda xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo‘nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.

Ta’lim sifati va samaradorligini oshirish yo‘lida xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, shu maqsadda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoniga binoan “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” qabul qilingan. Konsepsiyaga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasining xalq ta’limi tizimi sifatini oshirish hamda o‘quvchilarning bilim darajasini baholashda PISA, TIMSS, PIRLS kabi xalqaro dastur va tadqiqotlarda ishtirok etishini ta’minlash ko‘zda tutilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek “... mamlakatimizning dunyodagi rivojlangan, zamonaviy davlatlar qatoridan munosib o‘rin egallashi, avvalo, ilm-fan va ta’lim-tarbiya sohasining rivoji bilan, bu borada bizning dunyo miqyosida raqobatdosh bo‘la olishimiz bilan uzviy bog‘liq...”. Shunday ekan, bugungi kunda ta’lim sifati va samaradorligini oshirish yo‘lida

xorijiy ilm-fan tajribasini o'rganib, Respublikamiz o'quv maskanlarida PISA, TIMSS, PIRLS dasturlarini qo'llash muhim sanaladi.

2021 yilda o'tkaziladigan PIRLS xalqaro baholash dasturida 70 ga yaqin davlatlar qatorida mamlakatimizdagi 4-sinf o'quvchilari ham ilk marotaba ishtirok etadi.

Tadqiqotlar 2001, 2006, 2011, 2016 yillarda o'tkazilgan bo'lib, 2021 yil tadqiqotning beshinchi davriyligi hisoblanadi. Har besh yilda o'tkaziladigan PIRLS dasturi 4-sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmasini xalqaro darajada baholaydi. O'quvchilarning erishgan yutuqlarini baholash barcha o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlam vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan ob'ektiv testlarni o'tkazish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, maktab direktorlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, hattoki ota-onalardan so'rovnomalar o'tkazilib, ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi omillarga doir qimmatli ma'lumotlar to'planadi. PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyatidir. Tadqiqot doirasida asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda. O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi. PIRLS boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinf va sinfdan tashqari o'qishini baholashda ikkita keng qamrovli maqsadga, ya'ni “badiiy tajriba orttirish”, “axborotni olish va undan foydalanish”ga qaratiladi.

Xalqaro baholash dasturi PIRLS dunyoning turli mamlakatlari milliy ta'lim tizimida o'qish savodxonligi bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar va natijalarni qiyoslashga yo'naltirilgan. 2016-yildan boshlab qo'shimcha tanlov asosida PIRLS tizimi joriy qilingan bo'lib, u o'quvchilarning onlayn o'qish savodxonligini baholashga mo'ljallangan. PIRLSning o'qishdagi yutuqlarni baholash doiralari IEA tomonidan 1991- yilda o'qish savodxonligi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlardan foydalangan holda, ilk marotaba, 2001-yildagi tadqiqotlar uchun ishlab chiqilgan. Shundan buyon PIRLSning baholash doiralari tadqiqotning har bir davri uchun, shu jumladan, 2021-yildagi tadqiqot davri uchun ham yangilandi. Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va

ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma’no hosil qila olish qobiliyati hamdir. O’qish savodxonligining bu ko‘rinishi konstruktiv va interaktiv jarayon sifatida ko‘plab o’qish nazariyalarini aks ettiradi. O’quvchilarning matn bilan ishlashi jarayonida o’quvchi va matn orasidagi muloqot orqali (shuning uchun ham bu jarayon interaktiv deyiladi) o’quvchi ma’noni yaratadi (shuning uchun ham bu jarayon konstruktiv, inglizcha “construct”-yaratmoq ma’nosini beradi). O’quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo‘lib, ma’no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o’qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo‘llaydi.

PIRLS o’qish maqsadlarining har birida to‘rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi. Bular: diqqatni jamlash va aniq ko‘rsatilgan ma’lumotlarni topish, to‘g‘ridan to‘g‘ri xulosalar chiqarish, g‘oyalar va axborotni talqin qilish va uyg‘unlashtirish, content va matn elementlarini baholash va tanqid qilish. PIRLS tadqiqotida ishlatiladigan matnlar uchun quyidagi mezonlar belgilangan. Uzunligi: 1000 ta so‘zgacha. Mavzu: Badiiy matnlar asosiy mavzuga ega bo‘lib, u berilgan matndan tashqari o’quvchi tomonidan umumlashtiriladi. Axborot matnlari o’quv materiallaridan olinmagan mavzuni yoritib berishi kerak. Til: 40 dan ortiq tillarga tarjima qilinadi, shuning uchun tarjima qulay bo‘lishi muhimdir. Metafora yoki epitet kabi aniq ifodali tasvirlash so‘zlari tanlanadi. Mazmuni: matnning mazmuni 9-10 yoshdagi o’quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi, ayrim madaniyatlarga juda xos bo‘lgan mavzulardan cheklanishi, shuningdek, matn shu yoshdagi maktab o’quvchilari uchun qiziqarli va zavqli bo‘lishi hamda o’quvchi uchun unchalik tanish bo‘lmasligi lozim. Bog‘liqlik va ketma-ketlik: syujetning mantiqiy tuzilishiga rioya qilish muhimdir. Axborot matnida uning tuzilishi va ma’lumotning mantiqiy ketma-ketligini sarlavhalar, grafiklar kabi visual elementlar bilan bog‘liqligini kuzatish shartdir. Garchi shunday ekan, xalqaro baholash PIRLS dasturi umumiy o‘rta ta’lim maktablarining boshlang‘ich sinflarda o’qish fanini baholashda muhim ahamiyatga ega, xuddi shuningdek, PISA, TIMSS dasturlari esa umumiy o‘rta ta’lim maktablarining boshlang‘ich 4-sinf va yuqori sinf matematika fanlarida foydalanish uchun alohida ahamiyat talab etiladi.

Butun dunyo bo‘ylab o’qish savodxonligining rivoji odamlarning nima sababdan o’qishlari bilan bevosita bog‘liq. Umuman olganda, bu sabablar zavqlanish va shaxsiy qiziqish uchun o’qishni yoki ta’lim va jamiyat hayotida munosib ishtirok etishni o‘z ichiga oladi. Ko‘pgina yosh o’quvchilarning dastlabki mutolaasi aksariyat hollarda hikoya (masalan, hikoya to‘plamlari yoki rasmi kitoblar) yoki o’quvchilarga atrofidagi dunyo haqida ma’lumot beradigan va savollarga javob beradigan ma’lumotli matnlardan iborat bo‘ladi. Yosh o’quvchi uchun o’qish savodxonligining har ikki maqsadi ham muhim hisoblanadi. Shuning uchun PIRLS har bir o’qish turini baholashda matnlarni teng bo‘lishni asosiy maqsad qilib olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ish sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash. Toshkent, 2019-yil. “Sharq” nashryot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.
2. Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning matematik savodxonligini baholash. (Matematika fani o‘qituvchilari, metodistlari va soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma) «Sharq» nashryot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati. Toshkent- 2019.
3. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2017-yil.
4. www.uzedu.uz internet ma’lumotlari.

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ КОГНИТИВНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ

*Каттакурганский филиал СамГУ
Преподаватель кафедры Гуманитарных наук
Акрамова Н.Х.
n.x.akramova@mail.ru*

*Самаркандский государственный медицинский университет стажёр-
ассистент кафедры «узбекского языка и литературы с русским языком»*

*Хамраева Г.Н
xamrayevaguli50@gmail.com*

Аннотация : в статье рассматривается о возможности применения результатов когнитивных исследований в образовательной практике, об инновационном подходе в преподавании русского языка как иностранного в высших учебных заведениях. Широкое использование инновационных технологий в учебном процессе, о повышении эффективности обучения организации и проведение нестандартных уроков для развития активности, самостоятельности, личную инициативу и творческие способности учащихся в рамках разных образовательных подходов.

Ключевые слова: игровые методы, приемы, инновационное обучение, метод обучения, интернет, методология, обучение, педагогика, русский язык как иностранный.

Abstract: the article discusses the possibility of applying the results of cognitive research in educational practice, an innovative approach in teaching Russian as a foreign language in higher educational institutions. The widespread use of innovative technologies in the educational process, about improving the effectiveness of teaching the organization and conducting non-standard lessons for the development of activity, independence, personal initiative and creativity of students within the framework of different educational approaches.

Keywords: game methods, techniques, innovative learning, teaching method, Internet, methodology, teaching, pedagogy, Russian as a foreign language.

Annotatsiya : maqolada kognitiv tadqiqotlar natijalarini o’quv amaliyotida qo’llash imkoniyati, oliy o’quv yurtlarida rus tilini chet tili sifatida o’qitishda innovatsion yondashuv muhokama qilinadi. O’quv jarayonida innovatsion texnologiyalardan keng foydalanish, turli xil ta’lim yondashuvlari doirasida talabalarning faolligi, mustaqilligi, shaxsiy tashabbusi va ijodkorligini rivojlantirish uchun nostandart darslarni tashkil etish va o’tkazish samaradorligini oshirish to’g’risida so’z boradi.

Kalit so’zlar: o’yin usullari, texnikasi, innovatsion ta’lim, o’qitish usuli, Internet, metodika, o’qitish, pedagogika, rus tili chet tili sifatida..

Русский язык является одним из наиболее популярных мировых языков. Современные стандарты образования предполагают более активную роль обучаемого в педагогическом процессе. Традиционные методики обучения уступают место личностно-ориентированным. Сегодня важные задачи образования решаются учителями и через использование в учебном процессе новых педагогических технологий, которые обозначили контуры новой образовательной парадигмы: «личностно-ориентированная», «исследовательская», «проектная» и т.д. Естественно, появилась потребность использования в аудитории университетов, в языковых центрах, и в частных школах современных педагогических технологий обучения.

Существует ряд педагогических технологий использования игровых моментов на уроках русского языка студентами в национальных группах. Для эффективного обучения учащихся русскому языку как иностранному учитель должен грамотно организовать учебный процесс с учетом тех трудностей, с которыми он может столкнуться при систематизации игровых моментов, используемых на каждом уроке.

При выполнении вышеперечисленного, то есть для того, чтобы в совершенстве выучить русский язык, нужно работать в двух направлениях. По первому направлению - освоение грамматики русского языка, а по второму – формирование умений и навыков в повышении культуры русской речи.

Современные тенденции в преподавании русского как иностранного связаны со сменой образовательной и методической парадигмы, с введением новых стандартов ГОС, со стремительным развитием интерактивных и мультимедийных средств обучения. Активная роль субъекта обучения объясняет выход на первый план коммуникативной компетенции. Важнейшей из профессионально-педагогических функций является коммуникативно-обучающая, которая соотносится, с одной стороны, с практической целью преподавания, а с другой - с коммуникативным, речевым и языковым содержанием предмета обучения. Большое значение в формировании указанной компетенции имеют коммуникативные игры.

Игровые технологии в преподавании русского языка как иностранного применяются и для изучения грамматики, и для освоения новой лексики, и для развития навыков связной речи на всех уровнях освоения языка: от элементарного до продвинутого. Применение игровых технологий позволяет повысить мотивацию обучения у учащихся и сделать их позицию более активной.

В связи с этим хотим остановиться на результатах использования коммуникативных игр, направленных на закрепление языковых структур, запоминание лексических единиц и совершенствование навыков связной, диалогической речи на практике, исходя из нашего педагогического опыта

Применение игровых технологий в педагогическом процессе, несмотря на свою актуальность в настоящее время, проблема не новая. Несмотря на всеобщий научный интерес, точного определения понятия «игровая технология» в исследовательской литературе нет. Мы будем понимать под указанным термином весь комплекс игровых методов и приемов, способствующих эффективному обучению.

Игра - один из наиболее интересных видов учебной деятельности. Игровые методы и приемы позволяют освоить и закрепить новые знания не традиционным методом зазубривания и многократного повторения, а с помощью активных, вызывающих повышенный интерес и дополнительную мотивацию действий. Игра рассматривается как основа современного урока, изучаются особенности использования и включения игры при освоении нового материала, Однако в педагогической практике наряду со сложными мультимедийными играми применяются самые простейшие дидактические игры, эффективность которых доказана многолетним педагогическим опытом.

Игры в педагогике можно классифицировать, исходя из цели и педагогической характеристики: обучающие, тренировочные, контролирующие; познавательные, эвристические, воспитательные; коммуникативные, диагностические; репродуктивные и продуктивные. По игровой методике игры делятся на: предметные, сюжетные, ролевые, деловые, имитационные.

Но не стоит забывать, что игра - это воссоздание условной реальности, игра подчинена жестким правилам, имеет четко сформулированную дидактическую цель и определенные правила, поэтому внедрение компонентов игры в традиционный урок, а тем более полное замещение стандартного урока игровым требует серьезной подготовки от преподавателя. Следует учитывать также, что цель для преподавателя и цель, которую необходимо проговорить со студентами, может отличаться.

Например, целью соревновательной игры для обучающихся будет являться выполнение задания правильно и первым. Для преподавателя целью будет повторение, закрепление того языкового материала, на котором основана игра. Игра не должна строиться на новом, ранее не изученном

материале. Рекомендуется использовать игры для закрепления изученного материала, для развития речевых навыков, по пройденной теме. В играх на уроках русского как иностранного очень важен сравнительный момент. Поэтому задания лучше давать для групповой или парной работы. Принцип состязательности заставляет студентов активизироваться, показывать максимальный результат. Победители обязательно должны быть поощрены небольшими подарками. Опыт показывает, что ученики стараются выиграть, чтобы получить маленький приз.

Если работа групповая, то следует совмещать более слабых учащихся с сильными и, по мере возможности. Игры на элементарном уровне чаще всего относятся к разряду коммуникативно-грамматических, потому что направлены на отработку элементарного грамматического материала на языковом уровне, с применением простейших речевых конструкций. Коммуникативно - грамматические игры бывают следующих разновидностей: заполнение пропусков в предложении, убрать лишнее, догадка, поиск, подбор пары, обмен, карточные игры, ролевые игры, загадки, лото, озвучки.

Обратимся к играм на запоминание новых лексических единиц. Самой распространенной является игра «Снежный ком». Правилами игры регламентируются следующие положения: студенты должны называть слова по указанной лексической теме, например гастрономия, но каждый последующий студент называет все слова из предыдущих, а только потом свое. Данная игра всегда вызывает интерес у учащихся и имеет большой положительный эффект в заучивании новой лексики. Участие в этой игре преподавателя - минимально, ему необходимо только объяснить правила и контролировать процесс игры. Другой эффективной игрой для отработки новой лексики является работа с карточками. Например, преподаватель на доске рисует таблицу, колонки которой названы следующим образом: овощи, фрукты, одежда, обувь, мебель и др. Учащимся раздаются карточки с картинками, на которых нарисованы конкретные предметы: кроссовки, апельсин, диван и т.д. Им необходимо взять свои карточки, выйти к доске и записать словами то, что изображено на их картинках, в нужный столбец. Такая игра, во-первых, помогает закрепить знания изученных лексических единиц, а, во-вторых, направлена на понимание студентами родо-видовых отношений в русском языке.

Подводя итог, еще раз подчеркнем, что использование игровых технологий является одним из способов совершенствования коммуникативных навыков, развития речи, повторения и закрепления лингвистического материала. Коммуникативные игры способствуют развитию познавательной активности, активизации речевых способностей обучаемого. Коммуникативные игры не рекомендуется применять при освоении нового материала, но они являются незаменимым помощником при повторении и закреплении уже пройденного.

Литература:

1. Веденева С. А., Гришина Л. Н., Елистратова М. Б. Игровые технологии на уроках русского языка и литературы, географии и ОБЖ //Актуальные задачи педагогики. – 2013. – С. 94-95. URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/67/3432/> (дата обращения: 18.06.2022).
2. Канарская О. В. Инновационное обучение. СПб,
3. Логвина И., Мальцева-Замковая Н., Рождественская Л. Есть «Надежда»! Итоги сетевого образовательного проекта. Русский язык за рубежом, 4,
4. [Коммуникативные игры при изучении русского языка как иностранного](#) ЕМ Понкратова, ЛН Коберник... - ... проблемы науки и ..., 2017 - elibrary.ru
- 5.Khamraeva G. Integration and Interdisciplinary Communication in Modern School: Russian+ English //International Journal of Trend in Scientific Research and Development.
6. Насиба Хамитовна Акрамова. (2021). "ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НОВЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ". Архив конференций ,77-79. Получено с <https://www.conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/1756>.
7. Guli KHAMRAEVA, Nasiba AKRAMOVA «Technology for preparing future teachers of the Russian language and literature to work with students of foreign language groups through the development of language competencies».- 2023г. 278-284. <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>

INTERACTIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH

Aliyeva Hilola Marufjonovna

*Samarkand region, Toyloq district, school and pre-school education,
21 school English teacher*

Annotatsiya: Bugungi kunda yosh avlodning chet tillarini o‘rganishga qiziqishi ortib bormoqda. Shuning uchun umumta’lim maktablarida chet tilini, jumladan, ingliz tilini o‘rgatish darslarda interfaol usullardan foydalanishni taqozo etadi. Ushbu maqola umumta'lim maktablarining ingliz tili darslarida interfaol usullardan foydalangan holda darslarni tashkil etish samaralariga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: ingliz tilini o‘qitish, interfaol o‘qitish, interfaol usullar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktivlik.

Аннотация: Сегодня возрастает интерес молодого поколения к изучению иностранных языков. Поэтому обучение иностранному языку, в том числе английскому, в общеобразовательных школах требует использования на уроках интерактивных методов. Данная статья посвящена

эффектам организации уроков с использованием интерактивных методов в классах английского языка общеобразовательных школ.

Ключевые слова: обучение английскому языку, интерактивное обучение, интерактивные методы, информационно-коммуникационные технологии, интерактивность.

Abstract: Today, the interest of the young generation in learning foreign languages is increasing. Therefore, teaching a foreign language, including English, in secondary schools requires the use of interactive methods in lessons. This article is devoted to the effects of organizing lessons using interactive methods in English language classes of general education schools.

Key words: English language teaching, interactive teaching, interactive methods, information and communication technologies, interactivity.

In our country, significant work is being done on the formation of an information society and the introduction of the most advanced information and communication technologies in all fields. In particular, the capabilities of interactive services are highly valued in this process. In the explanatory dictionary of the Uzbek language, the concept of "interactive" is defined as based on the reception or transmission of information through a computer network.

Interactive consists of a set of scientific, technological, organizational, financial, commercial activities aimed at creating a new product, the purpose of which is to use and provide the accumulated knowledge, skills, technology and production tools for the large-scale production of this new product. Therefore, interactive in education is a set of scientific, technological, organizational, financial, commercial activities aimed at training new personnel, the purpose of which is to direct and provide the accumulated knowledge, skills, technology and production process to train new personnel for the national economy on a large scale. Therefore, pedagogical innovation is any pedagogical innovation aimed at training a new product, i.e. personnel, specialist, the purpose of which is to ensure high efficiency of the process. If we take the daily pedagogical activity of a teacher, innovation is equivalent to any innovation that the pedagogue introduces into his activity and is aimed at improving and ensuring the effectiveness of education. In fact, any innovation serves as a factor that ensures the development of society. Accordingly, pedagogic innovation, on the one hand, is the basis for traditional teaching with a new perspective and ideas. Innovation in education takes strength from tradition, but changes the content and essence of the educational process in new ways. Consequently, the innovation fundamentally rebuilds and ensures the quality of education.

Interactive methods help increase the effectiveness of English lessons. The main criteria of interactive education: conducting informal discussions, the opportunity to freely describe and express the educational material, the number of lectures is small, but the number of seminars is large, the creation of opportunities for students to take initiative, small group, large group, class team assignment,

written work and other methods, which are of special importance in increasing the effectiveness of educational work. Interactive methods:

- raising students' interest in learning English;
- bringing the work of a teacher in English closer to the real conditions of life;
- effective communication methods, i.e. proper formation of teacher-student and mutual communication skills;
- raising the process of mastering new theoretical knowledge and practical skills to a new level;
- increasing students' responsibility for the educational process.

Its effectiveness is higher than traditional methods such as interactive methods of teaching, explanation, instruction and use of tools.

There are many types of interactive training, which are selected according to the characteristics of the lesson topic and the intended goals, and are prepared accordingly. Specific requirements are placed on the students' readiness to participate in the interactive training, such as mastering the necessary knowledge for active participation in the training, readiness for communication, working in mutual cooperation, independent thinking, own opinion including free expression and advocacy skills and more. Effective use of time in training is a necessary condition. For this, it is necessary to correctly select and prepare the necessary tools, as well as clearly define the training providers and their tasks. There are specific differences between interactive methods and traditional teaching methods, and each teacher should compare these differences, their advantages and disadvantages in relation to each other, when choosing lesson planning and delivery methods. must be taken into account. In this case, the most suitable interactive for imparting new knowledge, forming skills, developing, strengthening, repeating knowledge, applying it in training, and taking into account the characteristics of the academic subject. or the correct choice of other methods is assumed. The use of correctly selected methods ensures that training is interesting and effective.

We know that in the current educational process, the student should be the subject. Focusing more on interactive methods will increase the effectiveness of education. One of the most important requirements for English language classes is to teach students to think independently. Today, English language teachers are using the following innovative methods based on the experience of pedagogues in the United States of America and England:

- "Creative Problem Solving" to use this method, the beginning of the story is read and how it ends. the judgment of students is referred to;
- "Merry Riddles" teaching riddles to students is important in teaching English, they learn unfamiliar words and find the answer to riddles;
- "Quick answers" helps to increase the efficiency of the lesson;
- "Warm-up exercises" using various games in the classroom to make students interested in the lesson;

- "Pantomime" (pantomime) this method can be used in a lesson where very difficult topics need to be explained or when written exercises are performed and students are tired;

- The method of "a chain story" helps to develop oral speech of students.

Modern interactive methods in foreign language teaching methodology developed by scientists and compared to traditional methods it has been proven that the level of efficiency is higher. Interactive learning methods significantly increases the knowledge potential of the process compared to traditional methods. Because, in interactive methods, the student thinks freely independently, works as a partner with the teacher.

The conclusion is that the students of the course actively participate in the process and learn to perceive foreign speech. Speaking and listening take up most of the learning time. This method involves the artificial recreation of the language environment. The purpose of the communicative method is to help students overcome the language barrier, to teach the participants of the course to speak the language first, and then to think in this language. This gives the teacher the opportunity to plan the teaching of different groups of students / learners with different needs, knowledge levels and worldviews. In short, the teacher who aims to ensure the effectiveness of the lesson will achieve his goal only if he skillfully uses interactive teaching methods.

References.

1. Bekmuratova U. B. Abstract on "Using innovative technologies in teaching English". Tashkent - 2012
2. Otaboeva, M. R. The use of modern innovative technologies in foreign language teaching and its effectiveness / M. R. Otaboeva. — Text: neposredstvennyy, elektronnyy // Molodoy uchenyy. — 2017. — No. 4.2 (138.2). — S. 36–37. — URL: <https://moluch.ru/archive/138/39058/> (data processing: 04/27/2020)
3. N. Q. Khatamova, M. N. Mirzayeva. "INTERACTIVE METHODS USED IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS" (methodical guide), Navoi, 2006, 40 pages.
4. M. Kholdorova, N. Fayziyeva, F. Rikhsittilayeva. "USE OF HELPING TOOLS IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE". Tashkent: TDPU named after Nizomi, 2005
5. O'Hashimov, I. Yakubov. "ENGLISH TEACHING METHODOLOGY" (study guide) Tashkent: "Sharq" publishing house, 2003

KOGNITIV KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH – DAVR TALABI

Oliy ta’limni rivojlantirish tadqiqotlari va ilg’or texnologiyalarni tadbiq etish markazi tayanch doktranti.

Amanova Gulnoz Abdukayumovna

Tel: 90 351-65-79

Annotatsiya. Maqola mutaxassisning asosiy kompetensiyalaridan biri sifatida talabalarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish muammosiga bag’ishlangan. Maqolada talabalarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish pedagogik jamoaning imkoniyatlari ochib berilgan. Talabalarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish uchun mustaqil ishning roli ta’kidlangan.

Tayanch so’zlar. Shakllanish va rivojlanish, talabalar, ta’lim va kognitiv kompetensiya, kompetensiya

Аннотация. Статья посвящена проблеме развития учебно-познавательной компетентности студентов как одной из базовых компетенций специалиста. В статье раскрываются возможности дисциплин для развития учебно-познавательной компетентности обучающихся. Подчеркивается роль самостоятельной работы для развития учебно-познавательной компетенции студентов.

Ключевые слова. Формирование и развитие, студенты, учебно-познавательная компетентность, компетентность

Annotation. The article is devoted to the problem of the development of educational and cognitive competence of students as one of the basic competencies of a specialist. The article reveals the possibilities of disciplines for the development of educational and cognitive competence of students. The role of independent work for the development of educational and cognitive competence of students is emphasized.

Keywords. Formation and development, students, educational and cognitive competence, competence.

O‘zbekistonda xalqaro ta’lim standartlari asosida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Xususan, Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “individual ta’lim trayektoriyalariga asoslangan, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan o‘quv rejalar ishlab chiqish orqali talabalar qiziqishlari hamda kadrlar buyurtmachilari ehtiyojlariga muvofiq ta’lim dasturlarini shakllantirish, o‘quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o‘quv jarayonini amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirish, oliy ta’lim muassasalari bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o‘tkazish” kabi muhim vazifalar belgilangan. Bu esa bo‘lajak

mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirish bilan bir qatorda, ularda turli kompetensiyalarni rivojlantirish vazifasini qo‘ymoqda.

Ta’limning kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ishlashiga asosiy e’tibor berilgan. Bizga ma’lumki o‘quv jarayoni talabalarni mustaqil fikr yurita olishga o‘rgasa, unday ta’limni rivojlantirishga asoslangan o‘quv-bilish jarayoni deb qabul qilish mumkin. Talabalarni mustaqil fikrlashga yo‘naltirilgan maxsus vositalarni qo‘llab, uni fanga qiziqtirish, erkin fikrlashga o‘rgatish, rivojlantirish tizimi yaratish orqali ularda kreativ g‘oyalarni shakllantirish mumkin. oliy ta’limda kredit- modul tizimiga o‘tish va ushbu tizim o‘qish jaraenidagi talabaning mustaqil ishlashiga keng o‘rin berish talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirishning asosiy omilidir.

Kognitiv kompetentsiya shaxsiy kompetentsiyaning asosiy turlaridan biridir, shuning uchun zamonaviy sharoitda har bir mutaxassis uni o‘zlashtirishi kerak. Bu boshqa kompetentsiya turlarining tarkibiy qismi, uzluksiz ta'limning shaxsiy asosi sifatida qaralishi mumkin.

Kognitiv kompetentsiya deganda mantiqiy, metodologik, umumiy o‘quv faoliyati elementlarini o‘z ichiga olgan o‘zini-o‘zi boshqaradigan kognitiv faoliyat sohasidagi ko‘nikmalarga ega bo‘lish tushuniladi. Kognitiv faoliyatning kreativlik ko‘nikmalariga ega bo‘lish - bu haqiqiy bilim olish, muammolarni hal qilishning evristik usullariga ega bo‘lish, omillarni taxminlardan ajratish qobiliyati, baholash ko‘nikmalariga ega bo‘lish, ehtimollik, statistik va boshqa bilish usullaridan foydalanishdir.

Kognitiv kompetentsiya – bu hozirgi kunda nafaqat oliy ta’lim muassasalarida balki maktablar, kollej va litseylarda dolzarb bo‘lib qolayotgan bilim olishni o‘rganish qobiliyatidir.

Talabalarning bilim olish qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirish muammosini pedagogikada asosiy muammo sifatida keltirish mumkin. Yan Amos Komenskiy "Buyuk didaktika" asarida “O‘quvchilar bilim olish tushunchasiga egadirlar. Oynani qanchalik chang bosgan bo‘lsa ham, baribir kishi o‘z aksini ko‘rishi mumkin, albatta, toza oyna kishi aksini toza ko‘rsatadi. O qituvchining vazifasini oynadagi changni artib tashlash, y a’ni bilimni bola ongiga yetkazish, uni aqliy tomondan o‘stirishdir” - degan edi.

Kognitiv kompetentsiyani rivojlantirish muammosi murakkab muammo bo‘lib, uni hal qilish uchun falsafiy, didaktik, metodologik va boshqaruv jihatlarni hisobga olishni talab qiladi:

Birinchidan, kognitiv kompetensiyaning ma’nosi ba’zan faqat “o‘qishni o‘rganish” shiori bilan bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Vaholanki, kognitiv kompetentsiya shaxsning akademik va kasbiy harakatchanligini shakllantirish omili, har qanday ta’lim darajasi bitiruvchisining ijtimoiy raqobatbardoshligining asosi sifatida ko‘rib chiqilishi va asoslanishi kerak.

Ikkinchidan, ta’lim mazmunini alohida o‘quv fanlariga ajratuvchi hozirda mavjud sinf-dars tizimi asosiy ta’lim kompetensiyasi sifatida ko‘rilayotgan kognitiv kompetentsiyani rivojlantirish muammosini yaxlit tarzda hal qilishga

to‘sqinlik qiladi. Buning oddiy, ammo samarali yechimi, bir tomondan, sinf tizimining obyektiv xususiyatini hisobga olish, ikkinchi tomondan, kognitiv kompetentsiya muammosini nafaqat metodik, balki falsafiy muammo sifatida ham ko‘rib chiqish kerak, ya’ni, butun professor-o‘qituvchilarning ushbu muammoni hal qilishning ustuvorligiga ishonirish, ya’ni ushbu muammoga jalb etish lozim.

Uchinchidan, kognitiv kompetentsiyani rivojlantirish muammosini amaliy hal qilish boshqaruv va uslubiy jihatdan kompleks tarzda amalga oshirishni o‘z ichiga oladi: o‘quv rejasi, kompetentsiyaga yo‘naltirilgan o‘quv dasturi, kompetentsiyaga yo‘naltirilgan darslik, o‘quv va uslubiy qo‘llanmalar, dars ishlanmalari va boshqalar.

To‘rtinchidan, kognitiv kompetentsiyaning asosiy xususiyati ushbu jarayonni boshqarishni nazarda tutadigan o‘qituvchilarning deyarli barchasini ishtirokini belgilaydi. Bir auditoriyada ta’lim beruvchi o‘qituvchilar faoliyatini muvofiqlashtirish, ta’limning turli bo‘g‘inlarida ta’lim - tarbiya berayotgan o‘qituvchilarning uzluksizligini ta’minlash zarur. Masalan, maktabda o‘qituvchilarning kognitiv kompetentsiya asoslarini shakllantirish bo‘yicha faoliyatini muvofiqlashtirish unchalik zarur emas, chunki maktabda asosiy o‘quv fanlari bir o‘qituvchi tomonidan o‘tiladi. Oliy ta’lim muassasalarida esa muammoning bu jihati birinchi o‘rinda turadi.

Shunday qilib, ushbu jarayonning sifatini boshqarish muammosini tegishli hal qilmasdan turib, kognitiv kompetentsiyani rivojlantirish sifati muammosini hal qilish mumkin emas.

Kognitiv kompetentsiyani rivojlantirish u qanchalik mahoratli bo‘lmasin bitta o‘qituvchining sa’y-harakatlari bilan amalga oshirib bo‘lmaydi. Buning uchun o‘quv-uslubiy materallar hamda boshqaruv faoliyati bilan ta’minlangan tegishli kasbiy kompetentsiyalarga ega bo‘lgan yaxlit pedagogik jamoa zarur. Shu sababli, ushbu kompetentsiyani maqsadli takomillashtirish zarurligiga butun jamoaning ishonchi ayniqsa muhimdir.

Talabalarning kognitiv kompetentsiyasi zamonaviy kasbiy ta’limning zarur tarkibiy qismi bo‘lgan, fanlar, fanlararo aloqalar, integrativ bilimlar, ko‘nikma va malakalar, funksional muammolarni hal qilish usullari to‘plamini ifodalovchi ta’lim darajasi sifatida belgilanadi, bu talabalar tomonidan idrok etish, axborotni o‘zlashtirish, ta’lim va kasbiy muammolarni hal qilish jarayoni bilan bog‘liq faoliyat jarayonida qo‘llaniladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Андреев, А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А.Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4.

2. Байденко, В.И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентного подхода) / В. И. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – № 11.

3. Богословский В.В. Взаимоотношения между учителем и учащимися как фактор развития познавательной активности и самостоятельности / В.В. Богословский. – Л.: ЛГПИ, 1993.

4. Болотов, В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10.

TABIY FANLAR TA’LIMI TIZIMIDA MUAMMOGA ASOSLANGAN YONDOSHUV (PBL)

*A. Avloniy nomidagi milliy tadqiqot instituti ilmiy izlanuvchisi
Amirullayeva Barno Abdulhaqovna.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada muammoga asoslangan ta’lim (PBL) nima, tabiiy fanlar ta’limi tizimida uning afzalligi, o’qituvchining roli, o’quvchining roli, muammoga asoslangan ta’lim (PBL)ning oltita muhim jihati haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so’zlar. Muammoga asoslangan ta’lim (PBL), o’qituvchi roli, o’quvchi roli, progressiv harakat.

Muammoga asoslangan ta’lim (PBL) so’rovga asoslangan ta’limning ta’sirchan usuli bo’lib, unda o’quvchilar o’zlariga kerak bo’lgan va nimani bilishlari kerakligini chuqur o’rganish uchun kontekst sifatida haqiqiy muammodan foydalanadilar. Muammoga asoslangan ta’lim didaktik o’qitishdan shu bilan farq qiladiki, yangi vaziyat yoki hodisani tasvirlash bilan duch kelgan o’quvchilar vaziyat yoki hodisani tushunishga erishish uchun o’z ta’lim ehtiyojlari va savollarini aniqlashlari talab etiladi. Muammoga asoslangan ta’lim bu o’quvchilarni real muammolarga yechim izlash uchun guruhlarda hamkorlikda ishlashga va o’z-o’zini boshqaradigan o’quvchilar bo’lish ko’nikmalarini rivojlantirishga chaqiradigan ta’lim yondashuvidir. Ta’lim ko’proq o’quvchilarga qaratilgan. O’rganish passiv emas, balki faoldir. O’qituvchi bir nechta rollarni o’ynaydi, jumladan o’qituvchi, fasilitator va murabbiy.

Bundan tashqari, bu yondashuv o’quvchilarga tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish, murakkab, real muammolarni tahlil qilish va hal qilish, guruhlarda hamkorlikda ishlash, og’zaki va yozma shaklda muloqot qilish imkonini beradi. Ushbu maqolaning maqsadi fan ta’limida Muammoga asoslangan ta’lim (PBL)ni nazariy va amaliy qo’llash uchun asos yaratishdir.

Muammoga asoslangan ta’lim (PBL)ning ildizlari progressiv harakatga, ayniqsa Jon Dyuning o’qituvchilar o’quvchilarning tadqiq qilish va yaratishga bo’lgan tabiiy instinktlarini qo’zg’atish orqali o’rgatishlari kerak degan e’tiqodiga asoslanadi [1].

Muammoga asoslangan ta’lim (PBL) Nyu-Meksiko universiteti tibbiyot fakultetida 1960-yillarda boshlangan. Tibbiyot maktablarida muammoga asoslangan ta’lim (PBL) ma’lumotlarni qayta ishlash nazariyasi sifatida qo’llab-

quvvatlanadi. Ushbu nazariyaning asosiy g'oyalari shundan iboratki, o'quv vaziyati oldingi bilimlarni faollashtiradi, o'rganishni osonlashtiradi, bu bilimlar real dunyo sharoitida zarur bo'lgan usullarni parallel qiladi, o'quvchi xotirada saqlangan narsalarni eslab qolish va qo'llash ehtimolini oshiradi [1,2,3].

Ta'limga ijtimoiy konstruktivistik yondashuvlar hamkorlikda o'rganish, muammoga asoslangan ta'lim (PBL) va so'rovga asoslangan kabi sinf amaliyotlari orqali qo'llanilgan [4]. Muammoga asoslangan ta'lim (PBL) konstruktiv ta'lim muhitining eng yaxshi namunalaridan biridir. Muammoga asoslangan ta'lim (PBL) so'rovga asoslangan ta'limning ta'sirchan usuli bo'lib, unda o'quvchilar chuqur o'rganish uchun kontekst sifatida haqiqiy muammodan foydalanadilar. Muammoga asoslangan ta'lim (PBL) tartibsiz va murakkab xarakterga ega, izlanish, ma'lumot to'plash va mulohaza yuritishni talab qiladigan, o'zgaruvchan va taxminiy, oddiy, qat'iy, "to'g'ri" yechimga ega bo'lmagan noto'g'ri tuzilgan muammoga ega. Muammoga asoslangan ta'lim (PBL) tadqiqot atrofida tashkil etilgan aqliy, amaliy ta'limga qaratilgan tartibsiz, haqiqiy dunyo muammolarini hal qilish. Muammoga asoslangan ta'lim uchta asosiy xususiyatni o'z ichiga oladi:

- O'quvchilarni muammoli vaziyatda manfaatdor tomonlar sifatida jalb qiladi.

- Ushbu yaxlit muammo atrofida o'quv dasturini tashkil qiladi, bu esa o'quvchilarga tegishli va bog'liq usullarda o'rganish imkonini beradi.

- O'qituvchilar o'quvchilarning fikrlashiga va o'quvchilarning izlanishlariga rahbarlik qiladigan o'quv muhitini yaratadi, bu esa chuqurroq tushunish darajasini osonlashtiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, muammoga asoslangan ta'lim (PBL) o'quvchilarning akademik yutuqlarini yaxshilaydi, shuningdek, an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan guruhlarda hamkorlikda ishlash va ijtimoiy muzokaralar orqali o'z bilimlarini qurish imkonini beradi. Muammoga asoslangan ta'lim (PBL) samaradorligini ko'rsatadigan ko'plab tadqiqotlar mavjud bo'lsa ham, o'qituvchilar uchun muammoga asoslangan ta'lim (PBL)ni sinfda qanday amalga oshirishni tushuntirishda o'quv dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha yetarli tadqiqotlar mavjud emas. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi muammoga asoslangan ta'lim (PBL)ni tavsiflash va u bilan bog'liq omillarni aniqlash va eng muhimi, fan va real dunyo muammolari o'rtasidagi nazariy va kontseptual aloqani ko'rsatadigan dars rejasini taqdim etishdir. Shunday qilib, o'qituvchilar o'z o'quvchilarining fandagi ilmiy yutuqlarini yaxshilash uchun o'z sinflarida ushbu o'qitish usulini qo'llashlari mumkin.

Muammoga asoslangan ta'lim (PBL) faol o'rganishni rag'batlantiradigan, bilimlarni qurishni qo'llab-quvvatlaydigan va maktab ta'limi va real hayotni tabiiy ravishda birlashtiradigan, shuningdek, integratsiyalashgan tabiiy fanlarning haqiqiy tajribalarini taqdim etadi. O'quvchilar muammoni hal qilish bilan shug'ullanadilar, asosiy muammoni va uni hal qilish uchun zarur bo'lgan shartlarni aniqlaydilar, o'z-o'zini boshqaradigan o'quvchilar bo'lishadi. O'qituvchilar haqiqiy muammolardan va rolli o'yinlardan foydalanadilar, chunki ular tekshirish, so'roq

qilish va o‘quvchilarning fikrlashlarini qiyinlashtirish orqali o‘rganishga murabbiylik qiladilar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, muammoga asoslangan ta’lim (PBL) o‘quvchilarning akademik yutuqlarini yaxshilaydi, shuningdek, an’anaviy o‘qitish usullariga nisbatan guruhlarda hamkorlikda ishlash va ijtimoiy muzokaralar orqali o‘z bilimlarini qurish imkonini beradi [5].

Shunday qilib, o‘qituvchilar o‘z o‘quvchilarining fandagi ilmiy yutuqlarini yaxshilash uchun o‘z sinflarida ushbu o‘qitish usullarini qo‘llashlari mumkin.

1- O‘quv dasturlarini loyihalash

O‘qituvchilar muammoni hal qiluvchi hamkasblar bo‘lib, ular o‘rganishga qiziqish va ishtiyoqni namuna qilib ko‘rsatadilar, shuningdek, ochiq so‘rovni qo‘llab-quvvatlaydigan muhitni yaratadigan kognitiv murabbiylardir. O‘qituvchilar ta’lim jarayonini yaratar ekan, ular har bir tadbir uchun aniq maqsadlarga ega va maqsadlar turli darajadagi o‘quvchilarning fikrlashlarini qo‘llab-quvvatlaydi.

Muammoga asoslangan ta’lim (PBL) - bu o‘quv dasturini ishlab chiqish va o‘qitish yondashuvidir. O‘quv dasturi puxta tanlangan va ishlab chiqilgan muammolardan iborat bo‘lib, ular o‘quvchidan muhim bilimlarni, muammolarni hal qilish mahoratini, mustaqil o‘rganish strategiyalarini va jamoada ishtirok etish ko‘nikmalarini talab qiladi.

Muammoga asoslangan ta’lim (PBL)ning qo‘llanilishi oltita muhim jihatga ega:

1. Muammoning roli,
2. O‘qituvchining roli,
3. O‘quvchilarning roli,
4. Fikrlash qobiliyatining roli,
5. Ijtimoiy o‘zaro ta’sirning roli,
6. Baholashning roli [6].

Muammoga asoslangan ta’lim (PBL)da an’anaviy o‘qituvchi va o‘quvchi roli o‘zgaradi. O‘quvchilar o‘zlarining o‘qishlari uchun mas’uliyatni oshiradilar, ularga ko‘proq motivatsiya va ko‘proq muvaffaqiyat hissini beradilar, bu ularga umr bo‘yi muvaffaqiyatli o‘quvchilar bo‘lishlari uchun namuna yaratadilar. O‘z navbatida professor o‘qituvchilar resurslar, repetitorlar va baholovchilar bo‘lib, o‘quvchilarga muammolarni hal qilishda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadilar [1]. O‘qituvchilar bilim egasi emas, balki kognitiv va metakognitiv murabbiy rolini o‘z zimmalariga oladilar. O‘quvchilar passiv tinglovchilar emas, balki faol muammolarni hal qiluvchilar, qaror qabul qiluvchilar va ma’nolarni ishlab chiquvchilar rolini o‘z zimmalariga oladilar. O‘quvchilarga haqiqiy dunyo tadqiqotchisi va faol o‘quvchilar roli o‘rgatilsa, ular kerakli ma’lumotlarni tekshirish, mantiqiy izlanish yo‘nalishlarini davom ettirish va faol o‘rganish huquqiga ega bo‘lgan o‘zini o‘zi boshqaradigan o‘quvchilarga aylanadi [6]. Buning uchun ular savollar berishlari, o‘zlari bilganlarini o‘rganishlari va baholashlari kerak. Muammoga asoslangan ta’lim (PBL) o‘quvchilarga murakkab, real dunyo muammolarini hal qilish orqali o‘rganish bo‘yicha boshqariladigan tajriba bilan ta’minlaydi. Muammoga asoslangan ta’lim (PBL)da o‘quvchilar

murakkab, hayotiy ta’lim vaziyatlarida ishtirok etadilar, ular ma’lumot to’plash, xulosalar chiqarish, qarorlar qabul qilish va sinfdan tashqaridagi dunyo jarayonlarini taqlid qilishda yetakchi o’rinni egallaydilar.

U o’quvchilarga yordam berish uchun mo’ljallangan;

Keng va moslashuvchan bilimlar bazasini yaratish;

Samarali muammolarni hal qilish ko’nikmalarini rivojlantirish;

O’zini – o’zi yo’naltirish, umrbod ta’lim ko’nikmalarini rivojlantirish;

Hamkorlikda ishlash ko’nikmalarini shakllantirish;

O’rganish uchun motivatsiyaga ega bo’lish.

Baholashning roli

O’quvchilar o’zlarining muammolarni topish, muammolarni hal qilish, bilimlarni egallash, o’z-o’zini boshqarish va hamkorlikda o’rganish qobiliyatlarini baholaydilar va guruh bilan baham ko’radilar [7]. Muammoga asoslangan ta’limga jalb qilingan o’quvchilar bilimga ega bo’ladilar va muammolarni hal qilish, o’z-o’zini boshqarish va jamoaviy ishtirok etishda malakali bo’ladilar. Muammoga asoslangan ta’limda o’quvchilar murakkab, hayotiy ta’lim vaziyatlarida ishtirok etadilar, ular ma’lumot to’plash, xulosalar chiqarish, qarorlar qabul qilish va sinfdan tashqaridagi dunyo jarayonlarini taqlid qilishda yetakchi o’rinni egallaydilar. O’quvchilar o’z qarorlarini asoslashlari kerak bo’lganda, o’z tushunchalarini ko’proq anglaydilar. Muammo va yechimlar mazmunli bog’langan, shuning uchun ularni eslab qolish osonroq. Muammoga asoslangan ta’lim (PBL)ning boshqa misoli mahalliy muammolar bo’lishi mumkin. O’quvchilar o’zlarining shaxsiy hayoti va ekologik muammolar bilan bog’liq muammolardan birini yoki o’z hududidagi mahalliy muammolarni, masalan, havo ifloslanishi, suv ifloslanishi, global isish va boshqalarni o’rganadilar.

Muammoga asoslangan ta’lim (PBL) tajribasini o’qitish va o’rganish uchun namunaviy reja kiritilishi kerak:

- O’quvchilarni Muammoga asoslangan ta’lim (PBL)ga tayyorlash;
- Muammoni hal qilish;
- Muammoning bayonini aniqlash;
- Ma’lumot to’plash va almashish;
- Mumkin bo’lgan yechimlarni ishlab chiqish;
- Tegishli yechimlarni baholash;
- Samaradorlikni baholash;
- Muammoni tahlil qilish;

O’qituvchilar ta’limi Muammoga asoslangan ta’lim (PBL) dan qanday qilib o’qitish strategiyasi sifatida foydalanish mumkinligini aniqlashni talab qiladi ya’ni o’z ta’limini qanday yaxshilashi va o’z sinflarida muammoga asoslangan ta’lim (PBL)dan qanday foydalanish bo’yicha. muammoga asoslangan ta’lim (PBL) sinflarida, agar o’qituvchilar o’quvchilarga ularni qiziqtiradigan qiyin vazifani topshirsa, ularning o’rganishi chuqurroq va mazmunli bo’ladi va uzoq davom etadi.

Xulosa. Muammoga asoslangan ta’lim (PBL) konstruktiv ta’lim muhitining misollaridan biridir. PBL o‘z o‘qishlarida faol ishtirok eta oladigan o‘quvchilar uchun mazmunli o‘rganish imkoniyatini beradi. Muammoga asoslangan ta’limda o‘quvchilar "o‘zlarining oldingi tajribalari orqali tushunishni qurishadi". O‘quvchilar ko‘rsatmada qatnashadilar va yo‘riqnomaning yo‘nalishini belgilaydilar. O‘quvchilarning o‘rganish maqsadlari o‘zlari tomonidan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Delisle, R. (2002). How to use problem-based learning in the classroom. <http://www.ascd.org/readingroom/books/delisle97book.html>.
2. Aspegren, K., Blomqvist, P., & Borgstrom, A. (1998). Live patients and problem-based learning. *Medical Teacher*, 20(5), 417-420.
3. Virtanen, P. J., Kosunen, I., Holmberg-Martilla, D., & Virjo, I. O. (1999). What happens in PBL tutorial sessions? Analysis of medical students’ written accounts. *Medical Teacher*, 21(3), 270-276.
4. Stage, F. K., Muller, P. A., Kinzie, J., & Simmons, A. (1998). Creating learning centered classrooms. What does learning theory have to say? ASHE-ERIC Higher Education Report, 26(4), 151 p.
5. Polanco, R., Calderon, P., & Delgado, F. (2004). Effects of a problem-based learning program on engineering students’ academic achievements in a Mexican University. *Innovations in Education and Teaching International*, 41(2), 145-155.
6. Plucker, J., & Nowak, J. (1999). How to use problem-based learning in the classroom. *Roeper Review*, 22(1), 69-70.
7. Goodnough, K. (2006). Enhancing pedagogical content knowledge through selfstudy: an exploration of problem-based learning. *Teaching in Higher Education*, 11(3), 301-318.

KONSEPT VA KONSEPTOLOGIYA KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING AJRALMAS QISMI SIFATIDA

Ozoda Anorqulova

*O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti katta o‘qituvchisi,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Bugungi kunda antropotsentrik yo‘nalishda kuzatishlar olib borish zamonaviy tilshunoslikning asosiy masalalaridan biriga aylandi. Antropotsentrik tahlil ko‘rinishlari, xususan, matn tadqiqiga bag‘ishlangan ishlarda yaqqol ko‘zga tashlanadi. Dunyo tilshunosligining lingvopragmatika, lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, psixolingvistika, neyrolingvistika, etnolingvistika, diskursiv tahlil kabi yo‘nalishlarida shaxs omili tadqiqot obyektining markazini tashkil etadi. Mazkur sohalarining yuzaga kelishi fanda insonni yanada chuqurroq o‘rganish

hamda lisoniy faoliyatni shaxs omili bilan uzviylikda yoritish harakatlari bilan bog‘liqdir.¹ Bu esa konsept tushunchasi bilan bog‘liq bir qator masalalarni ko‘rib chiqishni taqozo qiladi.

Keyingi yillarda “konsept” atamasi tilshunoslik sohaslarida tez-tez takrorlanishiga hamda ayrim lingvistik birliklarning konsept sifatida tadqiq qilish barobarida ko‘plab olimlar tomonidan talaygina ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilayotganligiga guvoh bo‘lmoqdamiz. Ushbu tushuncha filologik ta’limning yangi yo‘nalishlarida, ayniqsa, ko‘p qo‘llanilmoqda. Umuman olganda, konsept atamasini nafaqat tilshunoslik, adabiyotshunoslik, balki boshqa sohalarda ham qo‘llash mumkin, biroq bu atama kognitiv tilshunoslikning asosiy kategoriyalaridan biri sanaladi.

Rus tilshunosligida 20-asrning birinchi yarmida S.Askoldov tomonidan muomalaga kiritilgan bu tushunchani olim turli millat vakillari muloqotiga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan kommunikativ jarayon sifatida baholaydi. S.A.Askoldov konseptlarni o‘rganish, nazariy asoslarini yaratish bo‘yicha kitoblar, maqolalar nashr ettirgan mashhur rus olimi sanaladi. U konseptning og‘zaki, konseptual va obrazli shakli masalasida o‘z fikrlarini bayon etish barobarida uni ikki: kognitiv va badiiy turga ajratadi hamda eng muhim xususiyat sifatida kognitiv konseptni birinchi o‘ringa qo‘yadi.² Chunki biror so‘z yoki atamaning konseptual xususiyatlarini tahlil qilishda, dastlab, kishi ongi, idroki ishga tushadi. Kishilar bilan muloqotga kirishishda ham, kommunikativ holatni yuzaga chiqarishda ham, nutqiy strategiya tuzishda va samaraga erishishda ham inson idrokining ahamiyati katta.

u.S.Stepanov tomonidan yozilgan [“Концепты. Тонкая пленка цивилизации”](#) kitobining ham asosiy atamasi konsept bo‘lib, olim bu tushunchani mantiq, psixologiya, falsafaga tegishli bo‘lgan “konsept”ga, tarixiy nuqtayi nazardan Platon “g‘oyalari”ga o‘xshash madaniyat hodisasi sifatida baholaydi.

Yana bir olim V.Z.Demyankov “Konsept” atamasining ma’nosi, etimologiyasi, turli tillardagi shakllari hamda ta’riflari haqida maqolalar e’lon qilgan. U o‘zining “Термин «концепт» как элемент терминологической культуры” nomli kitobida “konsept” va “tushuncha” so‘zlarini tarixiy dubletlar ekanligi, biroq, endilikda ilmiy va noilmiy foydalanishda ularning o‘zaro farqlanishi haqida fikr-mulohazalarini bayon etish barobarida ularga shunday ta’rif beradi: “Konsept - og‘zaki belgining mazmun tomoni, tushuncha esa voqelik. Ular inson hayotining aqliy, ma’naviy yoki hayotiy muhim moddiy sohasiga tegishli bo‘lgan, odamlarning ijtimoiy tajribasi bilan rivojlangan va mustahkamlangan, ularning hayotida tarixiy ildizlarga ega bo‘lgan, ijtimoiy va subyektiv ravishda

¹ Худайберганава Д.С. Ўзбек тилидаги бадий матнларнинг антропоцентрик талқини. Филол. фанлари доктори дисс. автореф. – Тошкент, 2015. – 5-б.

² [Аскольдов С.А. Концепт и слово](#). Статья. Опубликовано в книге: Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: Антология // Под общ. ред. В.П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 267-279.

tushunilgan jarayonlardir”³. Haqiqatdan ham, avvalo, belgilab olingan soʻzga tegishli boʻlgan konsept inson ongida gavdalanadi, soʻngra bu boʻyicha tushunchalar paydo boʻladi.

D.S.Lixachev oʻzining «Концептосфера русского» nomli ilmiy ishida konseptni soʻzning lugʻaviy maʼnosi va insonning oʻz milliy qarashlari bilan toʻqnashuvi natijasida hosil boʻladigan fikrlash jarayoni mahsuli, deb taʼriflaydi. S.G.Vorkachev bu tushunchani “Konsept – tildagi oʻz ifodasi va lingvokulturologik spesifikatsiga ega tushuncha, tasavvur va bilimlar toʻplamidir”⁴ deydi. Bu madaniy tushuncha va tasavvurlarning verballashgan fikrni ham anglatadi. Konsept milliy til va milliy tafakkurga tegishli elementdir. Abstraktlikning yuqori bosqichida semantik shakllanish konseptning oʻziga xosligidir”. Bu bildirilgan fikr Yu.S.Stepanovning bildirgan fikriga juda yaqin, “Konsept – bu madaniyat elementlaridan birining kishi tafakkurida shakllangan shaklidir, xuddi shu shaklda madaniyat kishi mental dunyosiga kirib boradi”⁵.

Konsept tushunchasining mohiyatini yaqindan anglash uchun tilshunoslikda unga berilgan ayrim taʼriflarni keltirib oʻtamiz:

D.S.Lixachev konseptga taʼrif berishda maʼno va tushuncha nuqtayi nazaridan yondashadi va quyidagicha baho beradi: «konsept – shaxsning tushunishi, mazmundorlikning oz miqdorda obyektiv maʼno va tushuncha tarzida namoyon boʻlishi»⁶.

Ye.S.Kubryakova esa konseptning tilda ifodalanishini eʼtirof etgan holda uni bevosita xotira bilan bogʻlaydi va xotira birligi sifatida taʼriflaydi: «Konsept – xotiraning faol birligi, mental soʻz boyligi, konseptual tizimlar va miya tili, olamning jami manzaralari, bilim kvanti. Eng muhim konseptlar tilda ifodalangan»⁷.

Yu.S.Stepanov konseptga emotsional-ekspressivlik jihatdan yondashadi va «Konsept – mavhum, aniq-assotsiativ va emotsional-baholovchi birliklarni, shuningdek, iskanjalangan tushuncha tarixini qamrab oluvchi gʻoya», - deb taʼriflaydi⁸. A.Solomonik esa konseptga reallik va irreallik nuqtayi nazaridan yondashishni maʼqul koʻradi. U mazkur terminga quyidagicha taʼrif beradi: «Konsept – bu real hayot tushunchalari asosida ishlov berilgan mavhum ilmiy

³ В.З.Демьянков Термин «концепт» как элемент терминологической культуры // Язык как материя смысла: Сборник статей в честь академика Н.Ю.Шведовой Отв. ред. М.В.Ляпон. – М.: Издательский центр «Азбуковник», 2007. (РАН: Институт русского языка им. В.В.Виноградова). –С. 606–622.

⁴Воркачев С.Г. Культурный концепт и значение // Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. Т. 17, вып. 2. – Краснодар, 2003. – С. 268–276.

⁵ <https://hozir.org/7-mavzu-milliy-madaniy-konsept-va-til-semantikasi-1-topshiriq.html>.

⁶ Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Серия литературы и языка. Т. 52. № 1. – М., 1993. – С.281.

⁷ Кубрякова Е.С., Демьянков В.З.,Панкрац Ю.Г, Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. – С.90-92.

⁸ Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. – М.,1997. – С.41-42.

tushuncha»⁹. V.V.Kolesov konseptga ta’rif berishda unda badiiylik xususiyatlarining mavjudligi, adabiyotga xos bo’lgan terminlarning unda aks etishini hisobga oladi: «konsept – o’zining mazmundor shaklida – obraz, tushuncha va ramzda namoyon bo’lgan tushuncha mohiyati»¹⁰.

Nazarimizda, Ye.S.Kubryakova boshchiligida yaratilgan ”Kognitiv terminlarning qisqacha lug’ati”da konsept tushunchasiga birmuncha to’liq ma’lumot berilgan: Konsept (lot.conceptual: ma’no, mazmun, tushuncha) – inson ongining ruhiy zaxiralari va mental birliklarni hamda uning tajribasi, bilimini aks ettiradigan ma’lumotlarni izohlash uchun xizmat qiluvchi atama; xotira, mental so’zlar va miya bilan bog’liq faol birlik - inson ruhiyatida aks etgan olam manzarasining konseptual tizimi, ya’ni shaxsning dunyo obyektlariga oid tasavvurlari, o’ylari, taxminlari, bilimlari haqidagi ma’lumotlardir¹¹.

Kognitiv tilshunoslikda muhim hisoblangan konseptosfera termini bu – milliy konseptlarning jamlanmasi ma’nosini anglatadi. U til sohibiga oid konseptlarning barcha imkoniyatlari bilan vujudga keladi. Xalq konseptosferasi tilda anglashilgan semantik sferaga nisbatan keng hisoblanadi. Milliy madaniyat, xalq og’zaki ijodi, fan va badiiy adabiyot qay darajada boy bo’lsa, xalq konseptosferasi ham shunga mos holda keng hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [Аскольдов С.А. Концепт и слово](#). Статья. Опубликовано в книге: Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: Антология // Под общ. ред. В.П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 267-279.

2. В.З.Демьянков Термин «концепт» как элемент терминологической культуры // Язык как материя смысла: Сборник статей в честь академика Н.Ю.Шведовой Отв. ред. М.В.Ляпон. – М.: Издательский центр «Азбуковник», 2007. (РАН: Институт русского языка им. В.В.Виноградова). – С. 606–622.

3. Воркачев С.Г. Культурный концепт и значение // Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. Т. 17, вып. 2. – Краснодар, 2003. – С. 268–276.

4. Колесов В.В. Язык и ментальность. – СПб, 2004. – С.19-20.

5. Кубрякова Е.С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во МГУ, 1996. - С.97-99.

6. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г, Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. – С.90-92.

⁹ Соломоник А. Семиотика и лингвистика. - М.: Молодая гвардия, 1995. – С.246.

¹⁰ Колесов В.В. Язык и ментальность. – СПб, 2004. – С.19-20.

¹¹ Кубрякова Е.С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во МГУ, 1996. - С.97-99.

7. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Серия литературы и языка. Т. 52. № 1. – М., 1993. – С.281.
8. Соломоник А. Семиотика и лингвистика. - М.: Молодая гвардия, 1995. – С.246.
9. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. – М.,1997. – С.41-42.
10. Худайбергана Д.С. Ўзбек тилидаги бадиий матнларнинг антропоцентрик талқини.Филол. фанлари доктори дисс. автореф. – Тошкент, 2015. – 5-б.

BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA TASHQI TA’SIRLARDAN HIMOYALASH SHARTLARI

*O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
san’atshunoslik fakulteti yoshlar bilan ishlash bo‘yicha
dekan o‘rinbosari Ashurov Mahmud Shaxobovich*

Annotasiya: Ushbu maqolada xalqimizning asrlar davomida yaratgan oltin xazinasini milliy urf-odat va an’analari, marosimlari rasm-rusmlari hamda boy tariximizda yaratilgan qadriyatlarimizni yoshlar ongiga singdirish, ommaviy madaniyat ta’siridan asrash zamonaviy shaxsning rivojlanishida o‘z ichiga olgan xalq donoligining qimmatli barcha boyliklaridan foydalanish metodik ko‘rsatmalar berilgan.

Kalit so‘zlar: ommaviy madaniyat, tahdid, ijtimoiy-madaniy, kompetentlik

Аннотация: В данной статье даются методические указания по использованию всего драгоценного богатства народной мудрости, куда входят национальные обычаи и традиции, обряды, росписи, сенности, созданные в нашей богатой истории, оберегая их от влияния массовой культуры в развитии современного человека.

Ключевые слова: массовая культура, угроза, социокультурная, компетентность

Annotation: In this article, methodical instructions are given for using all the precious wealth of folk wisdom, which includes national customs and traditions, ceremonies, paintings, and the values created in our rich history, protecting them from the influence of mass culture in the development of a modern person.

Keywords: popular culture, threat, socio-cultural, competence

O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish, davlat va jamiyat hayotining barcha jabhalarini yanada demokratlashtirish, avvalambor, har bir fuqaroning va butun jamiyatning oliy maqsadlarini o‘zida mujassam etgan milliy g‘oya atrofida jipslasha olishiga, o‘zini xalq, millatning ajralmas qismi ekanligini anglab yetishiga ham bog‘liq. Zero, buyuk bobokalonimiz Amir Temur o‘git berganlaridek: —Birliksiz kuch bo‘lmas. Bashariyat taraqqiyotiga o‘zining ulkan hissasini qo‘shgan xalqimizning boy va uzoq tarixiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgan ma’naviyati sarchashmalaridan ozuqa olgan. Bir paytning o‘zida u kishilarimizning va butun xalqimizning o‘zligini anglashi, ma’naviy yuksalishi omili bo‘lib xizmat qilmoqda. Bir qarashda masalaning bunday qo‘yilishi mantiqsizlikdek bo‘lib tuyuladi. Biz kechagina dunyoga kelgan emas balki uzoq tarixga ega bo‘lgan va kim ekanligimiz ma’lum xalq ekanmiz, o‘zligimizni anglatishga ne xojat? Ammo masalaning boshqa bir jihati bor. Afsuslarkim, xalqimiz uzoq vaqt istibdod ostida yashadi. Avvalo Chor Rossiyasi, so‘ng qizil Imperiya davrida ko‘plab madaniyat durdonalari yo‘q qilindi, dinimiz va tilimizdan begonalashtirishga harakat qilishdi, ma’naviyatimiz sarchashmalaridan ozuqa olishimizga yo‘l qo‘yilmadi, —milliylik, —milliy g‘urur so‘zlarini tilga olish gunohi azimga aylandi. —Kim edik? degan savolga —yozuving, madaniyating, tilga olishga arzirlik tarixing yo‘q sartsan javobini oldik. —Kim bo‘ldik? – degan savolga o‘zgalarning —yordami bilangina madaniyatli bo‘lgan xalqsan deya javob eshitdik.

Inson martabasiga erishmog‘i, o‘zligini tanishida ma’naviy ijtimoiy muhit va jamiyatda orttirgan tajribasi, bilimlari, tarbiyasi muhimdir. Inson tafakkuriga oila, jamiyatdagi tarixiy shart-sharoit, jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy va mafkuraviy holatlar ta’sirini ko‘rsatar ekan, uning o‘zligini anglashida, jamiyatning uzviy, ajralmas qismi sifatida milliy o‘zligini anglashda ta’lim tarbiyaning ahamiyati benihoya katta.

Faqatgina chinakam ma’rifatli odam inson qadrini, milliy qadriyatlarini, bir so‘z bilan aytganda, o‘zligini anglash, erkin va ozod jamiyatda yashash, mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatida o‘ziga munosib, obro‘li o‘rin egallashi uchun fidoyilik bilan kurashishi mumkin.

Art madaniyat, odatda, aholining bilimli qismiga mo‘ljallangan “ommaviy madaniyat”dir. Uning vazifasi “ommaviy madaniyat”ni maksimal darajada an’anaviy madaniyat standartlariga yaqinlashtirishdan iborat. Bundan tashqari, ba’zi bir mutaxassislar “ommaviy madaniyat”ning yana ikki alohida turini – popmadaniyat va rokmadaniyatni ham ko‘rsatadilar, chunki hayot ularning ham yashovchanligini hamda muayyan tabaqadagi kishilarning ongini egallaganligini ko‘rsatdi¹².

Insoniyat aql zakovati yuksalib borayotgan, uning oldida yechish murakkab bulgan global muammolar ko‘lami kengayib borayotgan va dunyoda barcha mamlakatlarda xalqlar birgalashib yashashlari avj olib borayotgan bugungi kunda

¹²Хаксли О. Искусство и банальность. – М., 1989. – 342 с.

milliy g'oya tor manfaatlar emas, balki mamlakatda yashayotgan barcha halqlarning manfaatlarini ifoda etishi va ularda yagona Vatan tuyg'usini shakllantirishga xizmat qiladi. Albatta, Vatan tuyg'usini shakllantirish bu har bir millatga xos bulgan xususiyatlarning barbod bo'lishiga emas, balki umumxalq ruhiyatining shakllanishiga olib keladi. Yagona Vatan ruhiyati na faqat mamlakat nomi bilan ataluvchi millat vakilida, xuddi shuningdek, unda yashayotgan o'zga millat va elat vakillarida ham Vatanparvarlik, unga egalik qilish, uning istiqboli oldida ma'sullik kabi hissiyotining shakllanishiga olib keladi. Shuning uchun ham milliy g'oya bugungi kunda bir millat doirasidan umumxalq doirasigacha bo'lgan manfaatlarini uyg'unlashtirishga asos bo'lmoqda. Milliy meros, tarixiy xotirani asrash, o'zlashtirish va ularni keyingi avlodga yetkazishda milliy g'oya ma'naviy-ruhiy manba hisoblanadi. U ana shu ma'naviy-ruhiy salohiyatdagi milliylikni «asrash», ularga kuch-quvvat bag'ishlab turish vazifasini amalga oshiradi. Shuning bilan bir qatorda millat vakillarini milliy-ma'naviy boyliklar bilan ozuqlantiradi, ularda o'z merosini asrash va uni keyingi avlodga yetkazish ruhiyatini ham shakllantiradi. Bu jarayonda milliy g'oya bir tomondan milliy-ma'naviy boyliklarni asrash omili bo'lsa, ikkinchi tomondan millat avlodlarini o'zaro bog'lab turish vazifasini ham bajaradi. Undagi mavjud milliylik omili avlodlarni o'zaro ma'naviy-ruhiy jihatdan bog'lab turadi va shu tariqa milliy meros va tarixiy xotiraga umrboqiylikning baxsh etilishida milliy g'oya asosiy omildir.

L.S.Vigotskiy borliqning badiiy ifodasini“ bizning ijtimoiy hayotdagi mavjudligimizning eng maxfiy, eng shaxsiy tomonlari” deb ataydi. U: “san'at ma'naviyatning in'ikosi va badiiy shakli sifatida o'ta murakkab va ko'p qirrali hodisadir. Unda talaba shaxsiga ta'sir qiladigan mafkuraviy, axloqiy, estetik tomonlar uzviy birikib ketadi”,¹³ – degan edi.

“Ommaviy madaniyat” tahdidining eng ommabop yunalishi – musiqa bo'lib hisoblanadi. XX asrda jazning yuzaga kelishi va rivojlanishi dunyo musiqa madaniyatini o'zgartirib yubordi. Jaz XX asr arafasida dunyoga keldi. Uning tomiri afrika xalqlarining an'anaviy madaniyatiga borib taqaladi. Musiqadagi ritmik pauzalarning kuchayib, pasayib turishi qora tanlilarning “sprichuels”, regtaym va blyuz kabi o'ziga xos o'yinlarini eslatib turadi.

“Ommaviy madaniyat” bugun iqtisodiyotning eng daromadli tarmog'iga aylanib bormoqda. Uni hozir “qiziqishlar industriyasi”, “tijorat madaniyati”, “pop-madaniyat”, “bo'sh vaqtdan foydalanish industriyasi” deb atay boshladilar. Ma'lumki, mehnatkashlarning muayyan qismida bo'sh vaqt serob. Bu esa, “ommaviy madaniyat” mazmunini boyitishni taqozo qiladi, chunki ishlab chiqarishning tobora sanoatlashishi, avtomatlashtirish jarayonida aholi o'rtasida “bo'sh vaqtni to'ldirish” ham oshib bormoqda. Ana shu jarayonda hosil bo'ladigan muammolarni hal etish ehtiyoji “ommaviy madaniyat”ga talablarni yuzaga keltirmoqdaki, bu, ayniqsa, odamning ongiga, ya'ni adabiyot va san'atning barcha turlariga bevosita bog'liqdir. Keyingi yillarda madaniyatni demokratlashtirishda

¹³Маклаков А.Г. Общая психология. Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2003. – 287 с.

internet, kino, televidenie, disklar, sport, albatta (uning tomoshabinga taalluqli qismi), juda muhim kanallar hisoblanmoqda. Ular, ayni paytda, turli toifadagi odamlarning bir joyda to‘planishiga sabab bo‘lmoqda. Ko‘pincha, ularni birlashtirgan narsa – o‘zlarini psixologik jihatdan bo‘shatib olish istagidir.

“Ommaviy madaniyat” kelib chiqishiga bog‘liq ravishda tashqaridan kirib kelgan va ichki turlarga ega bo‘lishi mumkin. Estrada musiqasi bunga misol bo‘ladi: u hammaga tushunarli va barcha yoshdagilarga, bilim darajasidan qat’i nazar, aholining barcha qatlamlariga o‘ng‘ay. “Ommaviy madaniyat”ning badiiy qimmatini xalq madaniyatidan pastroq bo‘ladi. Lekin uning auditoriyasi kengroq, chunki u muallifli, u odamlarning shu daqiqadagi ehtiyojini qondiradi, har qanday yangi voqea va hodisalarga hozir javob bo‘ladi. Yuksak darajadagi asarlar va xalq madaniyati bunday qismatga uchramaydi.

Mamlakatimizga “ommaviy madaniyat”ning kirib kelishi o‘tgan asrning boshlarida shiddatli tus olgan edi.

Talaba–yoshlar yangilikka intiluvchan, yangi estetik standartlarni tez qabul qilishadi. Ulardagi ana shu ijtimoiy-psixologik xususiyat ba’zida “ommaviy madaniyat” orqali kirib kelayotgan shubhali qadriyatlarga tanqidiy yondashuvni ham cheklab qo‘yadi. Maqbul yoki nomaqbulligi haqida muayyan fikr-mulohazasi bo‘lmagan yoshlar hayotga, milliy mentalitetga mos kelmaydigan “mafkuraviy” mahsulotlarni o‘zlari bilmagan holda qabul qilishlari mumkin.

Globallashuv tufayli sanoat asosiga ko‘chirilgach, saviyasi past ommaviy madaniyat mahsulotlarini ko‘paytirish va sotish bo‘yicha qudratli tizim yaratildi. Endi ijtimoiy tarmoqlardan dunyoning har qanday xonanda yoki sozandasi ijro etgan qo‘shiq, klip audio-videotasma-sini topish mumkin. San’atga, “ommaviy madaniyat”ga mas’uliyatsizlik bilan munosabatda bo‘ladigan, yengil-yelpi ijod bilan tanilgan yosh san’atkorlar paydo bo‘ldi. O‘zlari shoir, o‘zlari bastakor, o‘zlari ijrochi bo‘lgan, maxsus musiqiy bilimi bo‘lmagan ko‘plab guruhlar paydo bo‘ldi va ular o‘z mahsulotlarini istagancha reklama qilmoqdalar. Yoshlar esa ana shunday siyqasi chiqqan, lekin, ma’lum ma’noda, “o‘z auditoriyasini topgan”, “san’atkor”lar bilan yuzma-yuz turibdilar.

Yuqoridagi nazariy tahlillar va joriy xolatni o‘rganishlar natijasida “ommaviy madaniyat”ning tadqiqotimiz nuqtai nazaridan ta’rifini “ommabop”, ularga iste’molchilikni rag‘batlantirish, yoshlarni o‘z milliy qadriyatlaridan judo qilish evaziga katta daromad topishga qaratilgan sanoat tijoratidir, deb belgiladik.

Xulosa qilib bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda tashqi tasirlardan himoyalash maqsadida quyidagi tavsiyalarni belgiladek:

Asrlar mobaynida shakllangan, avloddan avlodga qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirishning muhim ijtimoiy-pedagogik omilidir. Shu tufayli, bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda aksiologik yondashuvlar asosida milliy musiqa elementlaridan foydalanish lozim.

Bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda tashqi tasirlardan himoyalash maqsadida “ommaviy madaniyat” ta’siriga qarshi preventiv targ‘ibot ishlarini kiritish maqsadga muvofiqdir.

Bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda g'oyaviy-estetik tarbiyani bugungi kun talablari darajasiga ko'tarish maqsadida aniq tarbiyaviy natijalari kafolatli loyihalashtirilgan “milliy tadbirlarni tashkil etish orqali talabalarni milliy iftitor tuyg'ularini tarbiyalash texnologiyalarini asosida tarbiyalash texnologiyasi”ni ishlab chiqish va amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Shaxsni tarbiyasida milliy g'urur va iftitor tuyg'ularini takomillashtirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari borasidagi bilimlarini chuqurlashtirish, ularning mafkuraviy kurash, informatsion xurujlar sharoitida tarbiyaviy ishlarini tashkil qilishning nazariy bilim, texnologik ko'nikma va malakalarini shakllantirish zarur.

Shaxsni tarbiyalashda aksiologik yondashuvlar asosida tarbiyalash, milliy qadriyatlarimizga yot asarlarning yetakchi o'rinni egallab olishiga yo'l qo'ymasligi uchun pedagogik monitoringni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Talablar o'rtasida milliy g'urur va iftitor tuyg'ularini tarannum etishga, unga zid g'oyalarning zararli mohiyatini ochib berishga e'tiborni kuchaytirish, hayot va ijodda mahdudlik, fikr qashshoqligiga, milliy ma'naviyatga zid asarlarning ommalashuviga qarshi bahs-munozaralar talabalar g'oyaviy tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.Karimov. I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat. 2008. 71–B.

2.Mirziyoyev Sh. Jismoniy va ma'naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir// “Xalq so'zi” gazetasi, 2017 y. 1 iyul.

3.Nabiev F.X. Fuqarolik jamiyati sharoitida mafkuraviy immunitetni kuchaytirishda ma'naviyatning o'rni”// Globallashuv. Ommaviy madaniyat milliy g'oya. //Ilmiy-amaliy maqolalar to'plami. Milliy g'oya va mafkura ilmiy-amaliy markazi. –Toshkent, 2010. 51–B.

4.Begmatov A., Rustamova R. Milliy g'oya targ'iboti va madaniy-ma'rifiy tadbirlar. – T.: Ma'naviyat, 2007.- 64 b.

5. Mustafoyev Sh Yoshlarimiz ongi va qalbiga qaratilgan “ommaviy madaniyat” tahdidining ijtimoiy pedagogik mohiyati. //Talaba yoshlarning ma'naviy-mafkuraviy tafakkurini rivojlan-tirishning dolzarb muammolari” mavzuidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2008 yil 2-may. – Samarqand, Samarqand davlat arxitektura-qurilish instituti. 64-65 b.b.

ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMIDA JISMONIY TA’LIMNI YANADA RIVOJLANTIRISH ZARURATI

*Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat,
yo saodat – yo falokat masalasidir.*

Abdulla Avloniy.

Axmedov Furkat Kuldashovich.,

JDPU jismoniy madaniyat fakulteti dekani,

p.f.n.professor. +99893-297-77-99.

Kulboyev Nodirjon Salaydinovich.,

JDPU jismoniy madaniyat fakulteti v.b dotsent

Qushmurodov Begzod Abduraimovich.

JDPU jismoniy madaniyat fakulteti dekan o‘rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi davrda jismoniy ta’lim berishning zarurati va ahamiyati yuzasidan tahliliy ilmiy ma’lumotlar berishga qaratilgan.

Annotatsiya:

Abstract:

Kalit so‘zlar: jismoniy madaniyat, sport, milliy sport turlari, jismoniy ta’lim, jismoniy faollik, badan tarbiya, jismoniy tarbiya va sport tizimi,

Ключевые слова:

физическая культура, спорт, национальные виды спорта, физическая культура, двигательная активность, физическое воспитание, система физического воспитания и спорта.

Keywords

physical culture, sport, national sports, physical education, physical activity, physical education, physical education and sports system.

Bugun dunyo xar tomonlama (ilm ,fan, texnika, v.b)rivojlanish bilan birga insoniyatning umumiy muommolari xam ortib bormokda. Ekologiyaning buzulishi ,global iklim uzgarishlari, usimliklar va xayvonot dunyosining xavf ostida kolishi, ichimlik suvi tankisiligining ortishi , tabiiy resurslarning kamayib borishi bular barchasi bugungi kunda insoniyat oldidagi global muommolar sifatida karalmokda. Yana shunday muommolardan biri bu inson salomatligi bilan boglik muommo sanaladi. Jamiyatda fan texnikaning rivojlanishi , ishlab chikarishning avtomatlashtirilishi insoniyatda kam xarakatlilikni keltirib chikordi. Kamxarakatlilik natijada kasallik turlari kupayishi bilan birgalikda, mavjud kasallik turlarining yosharib borayotgaligi yuzasidan JSST tegishli malumotlarni takdim etib bormokda. Inson salamatligini taminlashning asosiy vositalaridan biri bu jismoniy xarakatchanlikni oshirishdan iborat. Jismoniy faollik albatta turli kurinishdagi maxsus jismoniy mashklar(soglomashtiruvchi, umumrivojlantiruvchi, maxsus, sport mashklari v.b.) bilan shugullanish orkali

amalga oshiriladi. Zaruriy jismoniy mashklar bilan shugullanish uchun kishi yetarlicha jismoniy talimga ega bulishi talab etiladi. Shuning uchun xam jismoniy talimni doimiy ravishda takomillashtirish uni zamon talablari asosida rivojlantirib borish zarur.

Jismoniy tarbiya va sport, jismoniy ta’lim ayniqsa milliy jismoniy ta’lim ko’p jihatdan milliy qadriyatlarni saqlash, ulardan yoshlar tarbiyasida samarali foydalanishda o’ziga xos ahamiyatga ega. Tarix chig’iriklaridan o’tib, sayqallanib bizgacha yetib kelgan o’zbek xalqining milliy sport turlari va xalq o’yinlari yosh avlodni mardlik, jasurlik, vatanparvarlik, gummannizm g’oyalarini mujassam etgan holda jismonan va manan barkamol qilib tarbiyalashda hamda xalqimizni genofondini saqlab qolishda muhim ahamiyat kasb etgan.¹⁴ Zero, bugungi kunda jismoniy tarbiya va sport ham globallashdi va umumiylikka ega bo’ldi. Dunyo sporti olamida turli millat vakillarining milliy sport turlaridan tashkil topgan jahon sport tashkilotlari (XOQ, sport assotsiatsiyalari va federatsiyalari) tomonidan turli xalqaro miqiyosdagi sport musoboqalari tashkil etiladi. Agar jahon sporti olamidagi xususan olimpiada o’yinlari dasturidan o’rin olgan sport turlarini qaysi millat va mamlakat vakillariga taalluqli ekanligi tahlil etilganda. Shubhasiz, asosiy sport turlari har tomonlama rivojlangan mamlakatlar vakillariga tegishli. Demak, barcha sohalardagi kabi sportdagi globallashuv jarayoniga aynan mana shu rivojlangan mamlakatlar jiddiy ta’sir etmoqda. Bu esa o’z navbatida kichik millatlar va mamlakatlarning jismoniy madaniyati va milliy sport turlarini asta-sekinlik bilan yo’qolib ketishiga olib kelishi mumkin. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Biz boshimizdan kechirayotgan hozirgi globallashuv davri o’ta shiddat bilan o’zgarayotgani va turli tahdidlar ko’pligi bilan oldimizga hal etishni kechiktirib bo’lmaydigan g’oyat murakkab vazifalarni qo’ymoqda.”

Ana shunday vazifalardan asosiysi bu yoshlar tarbiyasidir. Har tomonlama mukammal tarbiyalangan zamonaviy bilimlarga ega yoshlarga milliy qadriyatlarni saqlab qolish va dunyo hamjamiyatida mamlakatimiz va millatimizni o’z o’rniga ega bo’lishni ta’minlashga qodir bo’la oladilar. Bunday yoshlarni tarbiyalashda albatta bugun sifatli ta’limni tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai-nazardan qaraganda 2023-yilni mamlakatimizda “Sifatli ta’lim va insonga e’tibor yili” deb e’lon qilinishi va unga oid davlat dasturini qabul qilinishi ham har jihatdan to’g’ri va oldimizga qo’yilgan vazifani bajarishga xizmat qiladi. Yoshlar tarbiyasining asosiy vositalaridan biri bu jismoniy tarbiya va sport hisoblanadi. Zero, jismoniy tarbiya sport vositasida yoshlarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash o’ta samarali kechishi allaqachon o’zining so’zsiz ilmiy isbotini topgan. Yuqorida aytilganidek tushunchalar va ularni o’z o’rnida ishlatilishi o’ta ahamiyatli hisoblanadi. Shuni inobatga olgan holda, bugungi kunda mamlakatimizda sohaga oid (jismoniy tarbiya va sportga) qo’llaniladigan

¹⁴ . O’zbekiston milliy sport turlari va xalq o’yinlari ensiklopediyasi. Toshkent. 2022 y. 375 bet.

atamalarining asosiylarida to‘xtalib o‘tamiz. Jumladan jismoniy madaniyat, jismoniy ta‘lim atamalarining kelib chiqish tarixi va tushunchalarini muhokama qilamiz.

Ko‘pgina tegishli adabiyotlarda (I.S.Barchukov o‘quv qo‘llanma “KnoRus” 2021-y) berilishicha, jismoniy madaniyat atamasi 19-asr oxirlarida dastlab Angliyada paydo bo‘lgan va uning muallifi professonal sportchi Yevgeniy Sandov bo‘lib, u dastlab Londonda “Physical Culture” (jismoniy madaniyat) maktabini ochgan. Biroq bu atama Angliyada ommaviylashmadi aksincha mamlakat hayotiga “jismoniy ta‘lim” tushunchasi kirib keldi. AQSh, Germaniya va Fransiyada “jismoniy madaniyat” tushunchasiga jismoniy ta‘lim, jismoniy mashqlanish, jismoniy mashqlar va sport bilan shug‘ullanish atamalari ko‘rinishida paydo bo‘ldi. Rossiyada jismoniy madaniyat deganda, jismoniy mashqlarning alohida bir tizimi yoki jismoniy qadriyat sifatida, tana tuzulishini takomillashtirish, chiroyli qilish tushunchasi bo‘lib kirib keldi. Rossiya olimlarining qayd etishlaricha “jismoniy madaniyat” tushunchasi birinchi marta 1919-yildagi Vseobuch syezdida qo‘llanilgan. Ba‘zi olimlarning ta‘kidlashlaricha, 1924-yilda Butunittifoq jismoniy madaniyat Kengashida qo‘llanilgan. O‘sha vaqtda aslida “sportizatsiya nasileniya” aholini sportga jalb etish, “Fizicheskoe ozdorovlenie”- jismoniy sog‘lomlashtirish atamalari qo‘llanilgan. Keyinchalik sobiq SSSRda fizicheskaya kultura tushunchasi ommaviylashdi va boshqa ittifoqdosh respublikalarning millat vakillari o‘z tillariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilib foydalanishdi. Jumladan O‘zbekistonda ham jismoniy madaniyat atamasi keng qo‘llaniladigan bo‘ldi. Bu atama hozirgacha juda faol qo‘llaniladi. Unda savol tug‘uladi, ungacha o‘zbek tilida bu faoliyat yoki tushuncha qanday atalgan? Tegishli adabiyotlarni o‘rganilganda bizda o‘zbek tilida bungacha “badan tarbiya” atamasi keng qo‘llanilgan. Badan tarbiyasiga oid yetarlicha ilmiy adabiyotlar ham yaratilgan.¹⁵

Bugungi kunda biz faoliyatimizda asosan jismoniy tarbiya, jismoniy tarbiya va sport, jismoniy madaniyat atamalari qo‘llaniladi. Eng kam qo‘llaniladigan atama bu jismoniy ta‘lim atamasi hisoblanadi. Biroq jismoniy ta‘lim bu faoliyatimizning asosiy qismini tashkil etishi bilan aqamiyatli hisoblanadi.

Jismoniy ta‘lim bu shaxsning turmush tarzini maqsadga muvofiq tashkil etishga ijobiy tas‘ir etishga qaratilgan jismoniy harakat, salomatlik va jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan bilimlar majmuasidir. Jismoniy ta‘lim bevosita shaxsning axloqiy, kommunikativ, kreativ, tanqidiy fikrlash va estetik qarashlarini ham rivojlantirishga ta‘sirga ega hisoblanadi.

Yevropa va AQSh shuningdek, Osiyoning rivojlangan mamlakatlarida jismoniy talim inson hayotining ajralmas qismi sifatida qaraladi.

Masalan, AQShda (Shape America) umume’tirof etilgan dasturida jismoniy tarbiya AQSh fuqarolarining turmush tarzining ajralmas qismi ekanligi belgilangan.

¹⁵ Axmedov F.K. Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi. Darslik. 2021 y. Toshkent. 317 bet.

Mazkur talablar mazmuni jismoniy tarbiya va sport to’g’risidagi bilimlar va uning ahamiyatini avvalo insonlarga tushuntirib berish, jismoniy tarbiya to’g’risidagi bilimlarni yetkazib berishni nazarda tutadi. Buning mazmuni bizning fikrimizcha bu faoliyat shaxsni avvalo “jismoniy ta’lim” bilan qurollantirish deb, hisoblash mumkin. Yuqoridagi Dasturning K12-1 bandida “jismoniy savodli shaxs” tushunchasi kiritilganligi diqqatga sazovordir.

Germaniyada ham jismoniy tarbiya muhim ahamiyatga egaligi nemis olimlarining tadqiqot ishlarida qayd etilgan. Ba’zi olimlarning tajriba ishlari natijalarida Germaniyada jismoniy tarbiya tarbiyaning boshqa turlariga uzviy bog’langanligi ko’rsatib o’tilgan

Unga ko’ra, Germaniyada jismoniy tarbiya avvalo maktab va bog’chalarda bolalar ongiga shunchaki o’yin yoki harakat emas, balki turmush tarzining ajralmas qismi sifatida singdiriladi. Shuning natijasi bo’lsa kerak, Jahon sog’likni saqlash tashkiloti (JSST) ning so’nggi ma’lumotlariga ko’ra, Germaniya dunyoda aholisi jismoniy faollik bilan shug’ullanadigan davlatlar orasida eng yuqori o’rinda turadi.

Bu borada Xitoy tajribasi ham o’ziga xos hisoblanadi. Xitoy jismoniy tarbiyasi maktabgacha ta’lim, maktab va Oliy ta’lim bosqichi bilan uzviy bog’langan. Bir qator Xitoy olimlarining jismoniy tarbiyaga doir qarashlari va ilmiy-tadqiqot ishlariga ko’ra Xitoy milliy jismoniy tarbiya dasturi avvalo shaxs rivojlanishiga qaratilgan. Bu faoliyat qandaydir mashqlar majmuasi yoki jismoniy harakatlardan iborat bo’lmasdan, avvalo insonning har tomonlama rivojlanishini nazarda tutuvchi vosita hisoblanadi.¹⁶

Jahon Sog’likni Saqlash Tashkiloti (JSST) ning 2022-yilgi dunyo aholisining jismoniy faollik ko’rsatkichlari bo’yicha yillik hisoboti alohida diqqatga sazovordir. Ushbu manbaalarda qayd etilishicha jismoniy tarbiya orqali insonning jismoniy harakatga bo’lgan ehtiyojini qondirish mumkin. Bu bir paytning o’zida turli kasalliklarning oldini olish bilan birga shaxsning psixologik va axloqiy sifatleri shuningdek, fikrlash, o’rganish va mulohaza yuritish qobiliyatini oshirishi keltirib o’tilgan.¹⁷

JSSTning 2030 yilgacha jismoniy faollik dasturi va turli yillardagi hisobotlarida dunyo miqyosida jismoniy faollikni oshirish, insonlarga jismoniy tarbiyaning ahamiyati va zaruratini tushuntirib berish kerakligi ko’rsatilgan. Bu vazifa bevosita insonlarga “jismoniy ta’lim” berishni nazarda tutadi, albatta. Demak avvalo jismoniy ta’lim, keyin jismoniy tarbiya va sport va sohaning boshqa faoliyat turlari amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo’ladi.

Xulosa va tavsiyalar:

¹⁶https://www.researchgate.net/publication/351065701_A_Historical_Review_of_Physical_Education_in_China_1949-2020).

¹⁷ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity>

Bugungi glaballashuv jarayonida ham “jismoniy tarbiya - tarbiya turlarining eng avvali va eng afzali” bo‘lib qoladi. Shuning uchun ham jismoniy tarbiyani amalga oshirishning asosiy omili bo‘lgan jismoniy ta’limni doimiy ravishda rivojlantirib borish zarurati o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi.

Bugungi zamonaviy davrida jismoniy tarbiya sportni yanada ommaviylashtirish va undan yoshlar tarbiyasida samarali foydalanish uchun jismoniy ta’limni yanada takomillashtirish zarurati mavjud.

Ta’lim tizimining jismoniy ta’lim o‘quv dasturlarini, ilmiy uslubiy ta’minotini zamonaviy, milliy va xalqaro tajribalar asosidagi yangi bilimlar bilan boyitish zarurati mavjud maktabgacha ta’limdan boshlab, ta’lim tizimining barcha bosqichlarida jismoniy ta’limning uzviy va uzluksizligini ta’minlashga erishish zarur.

Jismoniy ta’limni tashkil etishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan tamoyillarga rioya qilgan holda ish yuritish zarur.

Barcha ta’lim tashkilotlarida (MTT, UUTM, PT, OTM, MOQTda) jismoniy tarbiyaga emas jismoniy ta’lim berishga asosiy e’tibor qaratish zarur. Vaholanki, o‘quv tashkilotlarida o‘quv jarayoni uchun ajratilgan soatlar qanchalik bo‘lishidan qa’tiy nazar o‘quvchilarni jismoniy faolligini ta’minlash uchun yetarli bo‘lmaydi (sportga yo‘naltirilgan ta’lim tashkilotlaridan tashqari). Chunki yetarlicha jismoniy ta’limga ega bo‘lgan shaxs hayoti davomida jismoniy tarbiyaning tamoyillari, talablarini to‘lik his etadi va ularga amal qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. T. “O‘zbekiston”. 1992-yil. 15-16 b.

2. Axmedov F.K. Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi. Darslik. 2021 y. Toshkent. 317 bet.

3. Nazarov K. Bilish falsafasi –Toshkent. 2005 y. 347 bet.

4. Uralov D, B. Karimov B. Glaballashuv va global mafkura tushunchasi. Ilmiy maqola. www.oriens.uz.

5. O‘zbekiston milliy sport turlari va xalq o‘yinlari ensiklopediyasi. Toshkent. 2022 y. 375 bet.

Internet saytlari

1. https://www.researchgate.net/publication/351065701_A_Historical_Review_of_Physical_Education_in_China_1949-2020.

2. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity>.

ВОПРОСЫ МОДЕРНИЗАЦИИ ФИЗИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ахмедов Фуркат Кулдашевич

*Профессор, декан факультета Физической культуры
Джизакского государственного
педагогического университета.*

Рустам Нарзуллаевич Эгамбердиев,

*И.о.доцента кафедры Методика обучения спортивным видам,
Джизакского государственного
педагогического университета.
uraganrus@inbox.ru*

Анотация: Данная статья посвящена актуальным проблемам процесса физического воспитания в системе образования и их решению путем модернизации учебного процесса.

Ключевые слова: физическое образование, оздоровительная физическая культура, Двигательная активность, здоровье, учащиеся.

Annotation. This article is devoted to the actual problems of the process of physical education in the education system and their solution by modernizing the educational process.

Keywords: physical education, recreational physical culture, physical activity, health, students.

Наиболее существенным результатом полноценного использования физического образования, является достижение массой людей комплексных показателей физического совершенства. Под этим подразумевается оптимальная мера общей физической подготовленности, гармоничного физического развития и крепкого здоровья.

Однако создаваемые государством условия для физического образования учащейся молодежи сами по себе не могут обеспечить высокого уровня их здоровья. Необходимо воспитать у учащихся заботу о своем здоровье и образе жизни со школьных лет. В связи с вышесказанным, одной из актуальных задач является формирование здорового образа жизни и приобщение учащейся молодежи к регулярным занятиям физической культурой.

Здоровье играет определяющую роль в жизни человека, особенно в молодом возрасте. Образ жизни является базисом здоровья, поэтому необходимо разработать систему обучения здоровому образу жизни для широких слоев учащейся молодежи.

Анализ направления развития образования по учебному предмету «Физическая культура» показал, что до настоящего времени учащиеся овладевали «спортивными» навыками и умениями в двигательной сфере, и это была преимущественная конечная цель и практически единственный критерий эффективности физического образования. В настоящее время обнаруживается другой ориентир. Учащиеся должны не заучивать готовые образцы движений, а, творчески осмыслив их, дополнить в соответствии со своими индивидуальными особенностями с целью решения двигательных задач в различных нестандартных ситуациях. Освоить весь арсенал двигательных действий, которые могут встретиться подростку, на занятиях физической культурой практически невозможно. Сейчас имеется принципиальная возможность научить учащегося самостоятельно осваивать различные модификации оздоровительных упражнений и других двигательных действий.

Для модернизации системы физического образования учащихся формулируются разные задачи, которые можно объединить в две группы:

1. Развитие индивидуальных способностей подростка и создание условий для их самосовершенствования средствами оздоровительной физической культуры.

2. Обучение способам самостоятельного поиска необходимой информации, освоение новых двигательных действий путем переосмысления уже изученных движений, исследовательской и конструктивной деятельности, нахождение своих способов решения проблемных ситуаций в двигательной деятельности.

В этой связи необходимо предъявить следующие требования к учащимся. Учащиеся должны:

1. Иметь представление о своих физических возможностях (уровень физического развития и двигательной подготовленности, реакция организма на физическую нагрузку).

2. Знать правила поведения на спортивных сооружениях и рекреационных площадках (принципы межличностного общения, навыки управления вниманием), выполнения физических упражнений разной направленности, методы контроля за функциональным состоянием организма, методику проведения занятий физической культурой.

3. Знать методику развития двигательных качеств, правила проведения спортивных и подвижных игр, правила режима дня, правила межличностного общения, методику проведения восстановительных процедур, методику выполнения оздоровительных упражнений – для зрения, осанки, стопы, дыхания, правила составления утренней гигиенической гимнастики, правила профилактики травматизма на занятиях физическими упражнениями и правила оказания элементарной доврачебной помощи.

. Уметь провести планирование занятия – поставить цель и задачи; выбрать время в режиме дня; отобрать необходимые физические упражнения

(в соответствии с целью и задачами занятия или цикла) и частоту занятий в неделю; продолжительность занятия, дозировку нагрузки при выполнении разных физических упражнений, средства контроля за состоянием организма.

5. Уметь выполнять доступные (возрасту и уровню физической подготовленности) физические упражнения (оздоровительные – для коррекции функционального состояния опорно-двигательного аппарата, сердечно-сосудистой и дыхательной систем, профилактики простудных заболеваний, для развития двигательных качеств (силы, быстроты, координации, гибкости и выносливости) и коррекции индивидуальных особенностей фигуры (осанки); развивающие; рекреационные, для профилактики нарушений зрения).

6. Уметь подготовить место проведения занятия: выбрать место занятия (дома, на спортивной площадке, на необорудованной площадке, в парке, в рекреационном помещении); обеспечить безопасность занятия (отсутствие опасных предметов – выступов, повреждений пола, ям, движения автомобилей и др.); подобрать необходимое оборудование (спортивный инвентарь, спортивную одежду и обувь).

7. Уметь провести занятие физическими упражнениями: выполнение разминки; выполнение основной части занятия (общеразвивающие физические упражнения, подвижные игры в соответствии с целью занятия; оздоровительный бег; контроль над функциональным состоянием организма, соблюдение гигиенических требований к занятиям физической культурой); выполнение заключительной части занятия (выполнение упражнений на расслабление и дыхательных упражнений, контроль самочувствия, подведение итогов занятия – что выполнено и что не выполнено из запланированного, почему).

8. Уметь выполнять гигиенические мероприятия (утреннюю гигиеническую гимнастику, закаливающие процедуры, прогулки на свежем воздухе, физкультминутки, самомассаж, дыхательные упражнения), оценку функционального состояния (по ЧСС, частоте дыхания и др.), восстановительные процедуры, основные компоненты режима дня.

9. Уметь работать в группах, распределяя права и обязанности, то есть быть социально адаптированным.

Эти требования к учащемуся определяют эффективность его будущей адаптации в обществе и успешности жизнедеятельности.

Налицо комплекс требований, который в представленном виде отсутствовал в системе физического образования учащихся, еще не осмыслен педагогами и не вошел в образовательный стандарт. Весь представленный набор знаний и умений сам по себе не возникает даже у одаренных детей. Он должен быть развит и сформирован в ходе специально организованного учебно-педагогического процесса в системе физического воспитания учащихся колледжа.

Современные тенденции в образовании не отрицают накопленный положительный опыт, а лишь дополняют его в соответствии с требованиями современного общества и расширяют его возможности. Анализ образовательного процесса в области физического воспитания учащихся показал, что:

– необходимо полнее учитывать индивидуальные физиологические возрастно-половые характеристики, потребности и личностные качества подростков;

– приоритетное формирование лишь физических качеств отрицательно сказывается на совершенствовании личности учащихся и искажает истинные идеи физического воспитания;

– большое значение для эффективного физического воспитания учащихся имеет не только двигательная деятельность, но и воспитание нравственности, интеллекта и общей культуры;

– необходимо учитывать, что физическое образование является составной частью общей культуры общества, ее важным компонентом и не сводится только к совершенствованию телесности.

Учитывая сказанное, авторы заключают, что модернизация системы физического образования должна строиться на основе учета четырех основных характеристик: 1) особенностей учащегося, 2) педагогического коллектива образовательного учреждения, 3) программы физического воспитания и условий обучения. До настоящего времени такие комплексные данные отсутствуют, что делает процесс модернизации физического образования спонтанным.

Следующим шагом на пути модернизации должно стать определение приоритетных задач физического образования. Необходимо удалить из программного материала не присущие физическому образованию задачи. В настоящее время их обилие делает работу преподавателя крайне неэффективной. Как представляется, основными задачами физического воспитания в современных условиях являются:

1. Формирование у учащихся интереса к занятиям физической культурой. Без этого компонента все усилия по модернизации физического образования бессмысленны.

2. Обучение учащихся навыкам и умениям использования средств физической культуры в повседневной деятельности. Подразумевается обучение следующим компонентам: самостоятельного формулирования цели занятий; выбора адекватных средств и методов достижения цели; самостоятельной организации и проведения занятия, осуществления контроля и оценки реакций организма на физическую нагрузку.

3. Формирование у учащихся понимания смысла занятий физического образования. Подразумевается понимание физиологических и психических процессов, лежащих в основе выполняемого двигательного действия; знание закономерностей развития двигательных качеств и формирования техники

двигательных действий. В существующей практике физического воспитания дается некоторый набор сведений в данной области, но понимания закономерностей и связей между этими сведениями не формируется.

4. Обучение учащихся навыкам рациональной двигательной деятельности; кондиционная и координационная тренировка.

Реализация представленных задач позволит поднять процесс физического воспитания на более качественный уровень и говорить уже о «физкультурном образовании» учащихся. При этом каждый учащийся получает возможность в дальнейшем самостоятельно совершенствовать свои индивидуальные способности средствами физической культуры.

В учебном предмете «Физическая культура» до настоящего времени преимущественно совершенствовалась физическая деятельность и меньше внимания уделялось культуре этой деятельности. Сейчас необходимо интенсифицировать совершенствование второй составляющей учебного предмета – культуры (движений, внешнего вида, взаимоотношений «преподаватель – учащийся» и «учащийся– однокурсники»).

Многочисленные авторы отмечают, что за последние годы выявляется факты ухудшения состояния здоровья учащихся. Факты говорят, что многие болезни «молодеют». Например, если раньше повышенное артериальное давление встречалось преимущественно у пожилых людей, то сейчас этим заболеванием страдает все большее количество учащихся. Все больше фиксируется нарушений в опорно-двигательном аппарате (нарушения осанки и плоскостопие), увеличение простудных заболеваний. Эти и другие отклонения в состоянии здоровья являются следствием многих причин, в том числе и снижения двигательной активности на фоне учебных перегрузок учащихся. Даже если увеличить количество учебных занятий по физической культуре это не поможет удовлетворить «двигательный голод» детей и подростков.

Авторы (Ю.А. Копылов и др.) выделяют два основных подхода к составлению содержания третьего учебного занятия. Первый подход – увеличение количества часов, отведенное основной программой на двухчасовые учебные занятия по физической культуре.

Второй путь, также используемый при разработке содержания третьего занятия физической культуры, – применение так называемых развлекательных принципов.

Однако можно пойти по третьему пути, о котором и пойдет речь. Предлагается использовать третье дополнительное занятие физической культуры для обучения учащихся оздоровительным навыкам и упражнениям, которые доказали свою эффективность для управления своим самочувствием.

Внедрение третьего учебного занятия по физической культуре продиктовано следующими соображениями. Во-первых, совершенствование содержания и методики проведения занятий по физической культуре дошло до своего логического завершения, и дальнейшее улучшение в этом

направлении представляется сомнительным. Во-вторых, учебная перегрузка учащихся, нарушение здоровья в различных формах требуют проведения реабилитационных мероприятий, чего невозможно добиться в полной мере на стандартном занятии по физической культуре, или в системе физкультурно-оздоровительной деятельности (гимнастика до занятий, физкультминутки, подвижные перемены).

Внедрение в учебный процесс третьего учебного занятия по физической культуре требует специальной разработки его научно-методического обеспечения – структуры и содержания учебного занятия, методики обучения учащихся оздоровительно-реабилитационным упражнениям, системы контроля за успешностью учебного процесса (с реализацией идеи «безоценочного» учебного процесса), регламентации нагрузок.

Третье учебное занятие по физической культуре рекомендовано для системы физического образования в учебных заведениях. Однако его внедрению мешают помимо организационных проблем отсутствие научно-обоснованного содержания, методики проведения и поставленных перед этим занятием педагогических задач. Задачами физкультурно-реабилитационных оздоровительных занятий являются: снижение негативных последствий учебной перегрузки; увеличение уровня ежедневной двигательной активности; обучение основам знаний и умений по методике самостоятельного проведения занятий физическими упражнениями.

Литература:

1.Ахмедов .Ф.К. Жисмоний тарбия ва спорт назарияси : дарслик 317 бет.Ташкент 2021г

2.Ахмедов.Ф.К [Роль национальных традиций в физическом воспитании и образовании](#). Ташкент: Издание «Фан, 2010

3.Ахмедов Ф. К., Эгамбердиев Р. Н. Нормативное обеспечение физической культуры и спорта в образовательных организациях общего и профессионального образования в Республике Узбекистан. Сборник материалов международной научно-практической конференции. Актуальные проблемы правового регулирования спортивных отношений: новые подходы в научной дискуссии. – 2023. – С. 44.

4.Эгамбердиев Р.Н., Олимов А.И., Хубулова В.В., Сборник материалов III Всероссийской научно-практической конференции, приуроченной к Десятилетию детства в России – 2020.

5.Абрамов М.С. Аэробика и мы. М., ФИС, 1986 г., с. 64. Аршавский И.А. К физиологическому анализу физического развития и его особенностей у новорожденных детей. // Физиология человека № 5, 1979.

6.Аршавский И.А. К физиологическому анализу физического развития и его особенностей у новорожденных детей. // Физиология человека № 5, 1979.

7. Ашмарин Б.А. Методика педагогических исследований в физическом воспитании. Л., 1979 г., -С. 32-39.

PEDAGOGNING KASBIY MAHORATINI SHAKLLANTIRISH XUSUSIYATLARI

*Berdiqulova Sitora Tayloq tuman
9-maktab o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Pedagog bu yuksak madaniyatli mutaxassis, o‘z fanini chuqur bilishi har bir dars jarayonida o‘z mahoratini oshirib borish haqida tuxtalgan.

Kalit so‘zlar: pedagog, jarayon, kasb, bilim, ko‘nikma, jamoa, munosabatlar, mahorat, tajriba, fan, malaka, madaniyat.

Аннотация: Педагог – это высококультурный специалист, обладающий глубокими знаниями своего предмета и нацеленный на совершенствование своего мастерства на каждом уроке.

Ключевые слова: педагог, процесс, профессия, знание, умение, коллектив, отношения, умение, опыт, наука, компетентность, культура.

Annotation: A teacher is a highly cultured specialist who has deep knowledge of his subject and aims to improve his skills in every lesson.

Key words: teacher, process, profession, knowledge, skill, team, relationships, skill, experience, science, competence, culture.

Bugungi kunda zamonaviy o‘qituvchi ma’lum ma’noda pedagog-psixolog bo‘lmagligi mumkin emas. Ular yoshlar orasida o‘zaro munosabatlarni yo‘lga sola olishi, jamoada ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi lozim.

Pedagog bu yuksak madaniyatli mutaxassis, o‘z fanini chuqur biluvchi, umumiy va bolalar psixologiyasini yaxshi biluvchi, ta’lim – tarbiya metodikasini mukammal biluvchi shaxsdir. Pedagogika tarixida ikkita ta’rif bo‘lib, birinchisi pedagogik mahoratni ta’lim-tarbiya metodlari bilan bog‘lasa, ikkinchi guruh olimlar esa pedagog shaxsini asosiy omil deb hisoblaydi.

A.S.Makerenko “...nima biz faqat talantlarni izlashimiz kerakmi? Ular nechta? Talantli bo‘lmagan bola nega jabr tortishi kerak? Demak biz talantgagina e’tibor berib tarbiyani qura olmaymiz. Biz faqatgina pedagogik mahoratga tayana olamiz, demak o‘qituvchi tarbiya jarayonini to‘liq, aniq bilishi shart”, deb ta’kidlaganda batamom haqdir.

Ayrim olimlarning fikricha (N.V.Kuzmina), bor yo‘g‘i 12 foiz o‘qituvchi talantli bo‘lib, qolganlari pedagogik mahorat qirralarini egallagan o‘qituvchilardir. Pedagogik mahorat shunisi bilan ajralib turadiki, bunday o‘qituvchilar har qanday vaziyatdan chiqqa oladi, javob topa oladi va o‘quvchilarning tarbiyalanganlik va bilimdonlik darajasining samaradorligiga erisha oladi. Bunday o‘qituvchi o‘z

fanini chuqur biladi, uning yutuqlari, istiqbollari haqida bilimga mukammal ega, ijtimoiy faol, intellektual shaxsdir.

Birgina bilimning o‘zi etarli? Uni o‘quvchilarga etkaza bilish ham kerak – bu esa metodika. Bunga o‘rgatish mumkinmi? degan savol tug‘iladi. Ha, agar o‘qituvchi uzluksiz malaka oshirib, o‘z ustida ishlasa va pedagogik tajribani o‘rganib borsa. Buning uchun quyidagilarga e’tiborni qaratish kerak:

1. Birinchi o‘rinda dars o‘qituvchi darsni yaxshi tashkillashtirishi zarur.
2. Pedagogik mahoratning yana bir tomoni bu – o‘qituvchilarni faolashtirish, qobiliyatini rivojlantirish, mustaqillikka o‘rgatish.
3. Pedagogik mahoratning yana bir jihati ta’lim jarayonida tarbiyalashdir.
4. Ijoby hissiyotni shakllantirish oddiy usullar, hissiyot, faollik, hazil-mutoyiba, qiziqarli misollar, ijoby tanqid, takroriy bo‘lmagan metodlar, original variantlar kabi ishlar bilan olib boruvchi o‘qituvchi mahoratidir.
5. Pedagogik mahorat – pedagogik texnika, takt, temp (gapirish me’yori), shaxsiy xususiyat, bilim, dunyoqarash, umumiy bilimdonlik, ilg‘or tajribani bilish, ta’lim-tarbiyaning qonunlari, tamoyillari, vazifasi, maqsadini, vositasini bilishdir.
6. Pedagogik mahoratning asosiylaridan yana biri bu – muloqotni, muloqot psixologiyasini bilishdir. O‘z shaxsiy va o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini bilish orqali munosabatda bo‘lish.
7. Nutqsiz muloqot ham pedagogik mahoratda muhim o‘rin tutadi. Unga mimika, pantomimika, tovush ohangi, harakat, sukut, masofa, teginish, intonatsiya, qanday holatga turish va h.k.lar kiradi va uni mahorat bilan bajara olish ham lozim.

A.S. Makarenko – “men bir so‘zni 15-20 xil ohang bilan va yuz, tovush, gavdamni 20 xil holatda tushira olganimdan so‘nggina o‘zimni haqiqiy pedagog deb hisobladim” degan edi. Amerikalik pedagoglar D.Brofi va T.Gud “O‘qituvchi va o‘quvchi munosabati” nomli kitobida – “o‘qituvchi uchun muloqot tabiiy va xursandchilik bo‘lmasa – o‘qituvchi maktabdan ketishga tayyor bo‘laversin” deb yozgan edi.

Pedagogik texnologiyani amalga oshirishda o‘qituvchidan novatorlik faoliyati talab etiladi. Yangilikni joriy qilish esa birmuncha mushkul vazifa hisoblanadi. Bu borada bizga novator o‘qituvchilar, ya’ni yangilik kiritishga mas’ul o‘qituvchilarimiz katta yordam beradi. Bunday o‘qituvchilarning faoliyati malaka oshirish instituti xodimlari tomonidan o‘rganilib, ommalashtiriladi. Novator o‘qituvchi fanning turli sohalariga yangilik olib kiradi. Ular joriy qilayotgan yangilik fanning shu sohasini rivojlanishida katta foyda beradi.

Zamonaviy o‘qituvchi hozirgi zamon talablariga to‘la javob berishi lozim. Fanga kirib kelayotgan har bir yangilik o‘qituvchi e’tiboridan chetda qolmasligi lozim. Buning uchun bilim va tafakkur talab qilinadi. Zamonaviy texnika bilan ishlash, darsda ilg‘or pedagogik usullardan foydalanish hozirgi davrning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

GEOMETRIYA FANI UCHUN UMUMIY USLUBIY KO’RSATMALAR

O.B.Berdiyeva

Surxondaryo viloyati PYaMO’MM

*“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi mudiri,
ped.fan.nomzodi, dotsent*

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumiy o’rta ta’limda o’rganiladigan geometrik tushunchalar o’qitish sistemasi haqidagi ma’lumotlar va uni o’rganish tartibi haqida uslubiy ko’rsatmalar maktab matematika fan o’qituvchilari uchun ishlab chiqilgan.

Kalit so’zlar. Geometriya, planimetriya, tushuncha, aksioma, teorema, tasavvur, mantiqiy fikrlash

Umumiy o’rta ta’lim maktablaridan boshlang’ich sinfdan boshlab bir necha xil fanlar o’qitiladi. Masalan, 4-sinfda matematika, ona tili va o’qish savodxonligi, ingliz tili va h.k. kabi fanlar. Bu fanlar turi yuqori sinflarda yanada ko’payib boradi. Nihoyat 7-sinfga kelib “Geometriya” – fani matematika fanidan ajralgan holda alohida fan sifatida o’qitila boshlanadi.

Maktabda o’rganiladigan geometrik tushunchalar sistemasi haqidagi ma’lumot va uni o’rganish tartibi haqida mulohaza qilamiz.

Geometrik tushunchalar biz bilamizki, bolalarga geometrik figuralar yordamida maktabgacha bo’lgan davrda, bog’chada berib boshlanadi. Bog’chada bolalar to’rtburchak, uchburchak, doira, kub, piramida, silindr, shar kabi figuralar va ularni ayrim elementlari bilan tanishadilar, ular yordamida har xil o’yinlar tashkil qilib, uylar, mashinalar va hokazo narsalarni yasaydilar.

Bog’chada geometrik ma’lumotlar, umuman matematik ma’lumotlar o’yin orqali beriladi. Figuralarni nomi ularni modelini ko’rsatish yordamida o’yinchoq sifatida tanishtiriladi.

Boshlang’ich sinfdan bu tushunchalar davom ettirilib, bu figuralarni o’lchovlari bilan tanishtiriladi va ular ustida ayrim hisoblash ishlari olib boriladi. Bu ish asosan amaliy ishlar yordamida, ya’ni figuralarni uzunligi, eni va balandligini o’lchash, ularni perimetrini topish, keyinroq yuzasini hisoblash kabi ma’lumotlar bilan shug’ullanadi. Boshlang’ich sinfdan qo’shish, ko’paytirish amallarini xossalari ham kesmalarni qo’shish, ko’paytirish orqali beriladi.

5-sinfda geometrik figuralardan soddalarining elementlari orqali hisoblash va amaliy ishlar o’tkaziladi. Asosiy sistemali geometriya kursi o’rta maktabning 7-sinfidan boshlanadi.

Sistemali geometriya kursi asosan 2 qismga bo’lib o’rganiladi:

Birinchi qism tekislikdagi geometrik tushuncha va figuralarga bag’ishlangan bo’lib, uni «planimetriya» deyiladi.

Ikkinchi qism fazoviy figuralarni o‘rganishga bag‘ishlangan bo‘lib, uni «stereometriya» deyiladi.

Planimetriyada avval sodda geometrik figuralar (nuqta va to‘g‘ri chiziq) va ularning xossalari beriladi. So‘ngra sistemali geometriya kursi beriladi. Unda geometriya kursini qurish uchun zarur bo‘lgan jumlar turlari, ta‘rif, aksioma, teorema va ularni isbotlashni nima ekanligi beriladi.

Geometriya asosiy qismi keltirilgan jumlar yordamida boshlang‘ich tushunchalardan kelib chiqib quriladi. Uning mazmunini burchaklar, ular orasidagi munosabatlar va ularning turlari, uchburchaklar, to‘rtburchaklar, ular orasidagi munosabatlar, ularning turlari, ularni yasash, to‘g‘ri burchakli uchburchaklar, ularning burchaklari bilan tomonlari orasidagi munosabat yordamida trigonometrik funksiyalar kiritiladi. So‘ngra tekislikda Dekart koordinatalari kiritilib, uning yordamida kesma o‘rtasining koordinatalari, ikki nuqta orasidagi masofa, aylana tenglamasi, to‘g‘ri chiziq tenglamasi, to‘g‘ri chiziqlarning koordinata tekisligida joylashishi, to‘g‘ri chiziq bilan aylananing kesishish shartlari kiritiladi.

E‘tibor bersak, 1-6-sinflarda matematika darsi doirasida geometrik tushunchalar bilan tanishilgan, faqat 7-sinfga kelib geometriya alohida fan sifatida o‘tiladi.

Ahamiyatli jihati shundaki, o‘quvchilar boshlang‘ich sinflarda va 5-6-sinflarda bir necha xil yo‘nalishlardagi darslar bilan tanishganlar. Aslida bu darslar asosida qaysidir fan mavjud va bu fan o‘rgatilgan. Ammo o‘quvchilarga bu fanlar darslar sifatida berilgan.

Matematika darsidan "Geometriya" - deb nomlangan dars ajralib chiqishini, aslida "Geometriya" fanining paydo bolishi deb hisoblash zarur.

Bundan avvalgi oqilgan fanlar, darslar sifatida berilgan bo‘lib, ularga fan sifatida yondashilmagan.

"Geometriya" – umumiy o‘rta ta‘lim jarayonida birinchi to‘liq fan sifatida o‘tiladigan, oquvchilarni birinchi marotaba ilmiy asosdagi fan bilan tanishish imkoniyatini beradigan darsdir.

Geometriya - fani avvalgi o‘rganilgan darslardan, hattoki matematika darsidan, o‘zining yangicha o‘qitish uslubi bilan farq qiladi. Matematikaning 6-sinfgacha bo‘lgan qismi asosan misol va masalalarni yechish usuliga tayangan bo‘lib, har bir yangi masala avvalgi masalaning mantiqiy davomi boladi. Shu usul bilan soddadan murakkabga tamoyiliga asoslangan holda tushunchalar o‘rganiladi.

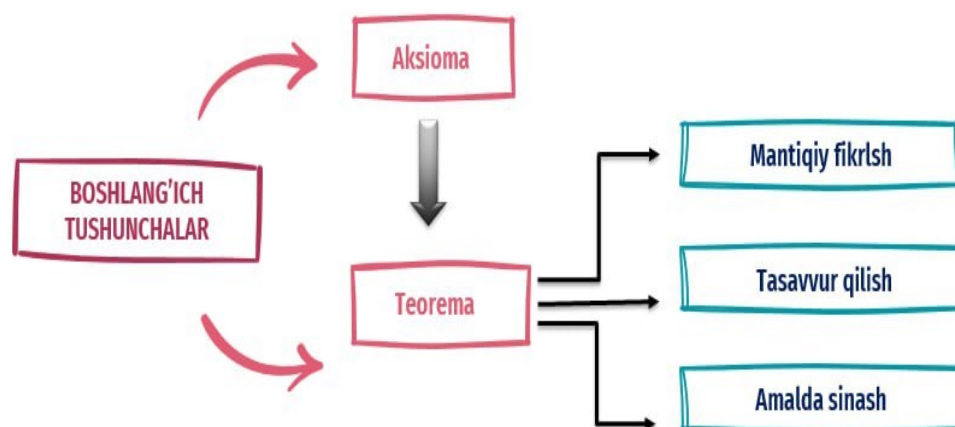
Geometriya fanidagi o‘qitish usuli esa fikrlar mantiqiy ketma-ketligiga asoslangan bo‘lib, yangi fikrni (teorema) avvalgi fikrlar yordamida isbot qilinadi, ya‘ni fikrning to‘g‘riligi tasdiqlanadi.

Bu tasdiqlash isbot deb nomlanadi.

Boshqa darslarda ba‘zi masalalar asosiy bo‘lib, qolgan masalalar bu asosiy masalalarga tayangan holda yechilar edi. Geometriya fanida kiritilgan teorema ham aslida qandaydir masala. Ammo bu asosiy masala bolib, muayyan fikrlar to‘plamini tashkil qiladi.

Bu jarayonda qandaydir fikrlarni yoki shakl xossalarini isbotsiz qabul qilishga to’g’ri keladi. Xuddi shuningdek, ba’zi tushunchalar ham to’g’ridan-to’g’ri qabul qilinadi. Bu tushunchalar boshlang’ich tushunchalar deb ataladi. Planimetriyada “nuqta” va “to’g’ri chiziq” boshlang’ich tushunchalardir. Bu tushunchalar qanoatlantirilishi zarur bo’lgan xossalar aksiomalardir.

Aksioma – isboti talab qilinmaydigan fikr. Teoremani isbotlash esa, aksiomalarga tayangan holda, mantiqiy fikrlash, tasavvur qilish va amalda ro’yobga oshishini hisobga olgan holda, yangi fikrni ma’lum fikrlar yordamida tasdiqlash (hosil qilish) hisoblanadi. Yuqorida aytilgan so’zlarni ushbu shakldagi sxematik ifodalaymiz.

1.1.1-sxema.

Geometriya fanida birinchi o’ringa mantiqiy fikrlash ko’nikmalari qo’yiladi. Bunga sabab bu fanning amaliy masalalarni hal qilishdan paydo bo’lgani. Chunki Evklid davridayoq faqat yerdagi o’lchash ishlarini bajarish uchun emas, unda amaliy foyda beruvchi xossalarni aniqlash uchun bu fan paydo bolgan.

Geometriya fanida asos o’lchash ishlarinigina bajarish emas, unda mantiqiy fikrlashning mukammalligiga erishishdir. Mantiqiy fikrlashning o’zi juda murakkab falsafiy tushunchadir. Bu borada A.B.Pogarelov tomonidan keltirilgan ushbu fikr mantiqiy fikrlash so’zining o’rta maktab o’quvchilari uchun ma’qul varianti bola oladi. “O’quvchilarni fikrlashga, isbotlashga va shuning bilan birga savol qo’yishi, taqqoslash hamda tahlil qilishga o’rgatish kerak”.

Tarixan geometriya birinchi mukammal fan sifatida paydo bo’lgan, ilmiy izlanishlar sohasining bir qismidir. Deyarli ikki yarim ming yillik davrda, ziyolilar uchun aql charxlash usuli bo’lib kelgan. Evklidning “Negizlar” deb nomlangan kitobi, ilmiy fanlarning mukammal yaratilishining namunasidir.

Evklid davri xoqonlaridan biri shoh Ptolomey, undan geometriya fanini organishni istaganida Evklid aytgan ushbu javob hozirgi davrgacha o’z mazmunini yoqotgani yo’q.

“Geometriyada - shoxona yol yoq”.

Ha haqiqatdan ham geometriya fanini o’rganishda o’ziga xos qiyinchiliklar, murakkabliklar mavjud. Umumiy o’rta ta’lim maktablarning 7-sinfida “Geometriya” fanini oqitish yana bir muqarrar qiyinchilikka to’g’ri kelinadi. Bu

qiyinchilik o‘quvchilarni avvalgi 6 yil davomida ko‘plab geometrik shakllar va ularning xossalari bilan tanishib bo‘lganligi.

O‘quvchilar birinchi sinfdanoq “kesma”, “uchburchak”, “aylana” - kabi geometrik shakllar bilan tanishadilar. Keyingi sinflarda esa bundan ko‘ra murakkabroq shakllarning xossalari bilan ham tanish bo‘ladilar.

Shu jihatdan geometriya fanini boshlang‘ich tushunchalardan qayta o‘rgatish murakkab jarayondir. Bunda eng muhimi o‘quvchilarga geometrik shakllar va geometriya fani nima ekanini anglatish zarur. Geometriya fani bilan tanishish eng sodda geometrik shakllardan boshlanishini, so‘ngra aksioma, “ta’rif”, “teorema”lar yordamida uzluksiz mantiqiy qurilishini oquvchilarga batafsil so‘zlab berish lozim. Bu jarayonni qanday mukammal bo‘lishi o‘qituvchining, boshlang‘ich sinflarda orgatilgan geometrik shakllar va ularga bogliq tushunchalarning qanchalik bilishiga va geometriya fanidagi abstraksiyani tasavvur qilishiga bogliqdir.

Geometriya fani real hayotdagi geometrik shakllarning abstrakt obrazlari orqali ifoda etishi va ularning xossalarini o‘rganishini o‘quvchiga tushuntira bilishi kerak. Bunda albatta eng sodda geometrik shakllar inson tasavvurining mahsuli ekaniga e’tibor qaratish zarur. Boshlang‘ich tushunchalar va ular qanoatlantirishi kerak bolgan aksiomalar bilan tanishgandan so‘ng geometriya fanini mantiqiy, uzluksiz bexato qurishga o‘tiladi. Bu o‘tish jarayoni juda murakkab bo‘lib, har bir aytilayotgan fikr, avvalgi fikrlardan kelib chiqishi va ularga zid bo‘lmasligiga asoslangan boladi.

Shuning uchun ham dars jarayonida keltirilgan aksioma, ta’rif va teoremlar tartibli ravishda raqamlansa hamda mantiqiy foydalanish davrida fikr bilan birgalikda uning tartib raqamlari aytilsa, oquvchilarda uzviylik, uzluksizlik tamoyiliga organish paydo boladi.

Masalan: Tekislikda ℓ - to‘g‘ri chiziqni chizaylik. Ma’lumki 2-aksiomaga ko‘ra bu to‘g‘ri chiziq tekislikni ikki yarim tekislikka ajratadi.

Xulosa qilib aytganda, bunda o‘quvchi har bir bajarayotgan harakatini, avval o‘rgangan bilimi asosida bajarayotganiga e’tibor beradi. Natijada bexato uzluksiz fikrlash konsepsiyasi paydo boladi.

Albatta bunday usulni geometriya fani jarayonida oxirigacha qo‘llanilishi zarur bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Artiqboev A. “Geometriya – qadimiy fanga zamonaviy nazar”. Fizika, matematika, informatika jurnali, 2004 yil 3-son.

2. A’zamov A. Xaydarov B., Kuchkarov A., Sariqov Ye., Sag‘diev U. Geometriya. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari 7-sinfi uchun darslik. –T.: “Yangiyo‘lpoligrafservis”, 2013 y.

3. Berdiyeva O.B. “Matematika darslarida matematik tushuncha va ta’riflarni o‘rgatish usullari”, “Xalq ta’limi” ilmiy-metodik jurnal, 2017-yil 6-son, 40–45-betlar.

YOSH AVLODNI SHAKLLANTIRISHDA OILA TARBIYASINING TA’SIRI

*Nurobod tumani 46-umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi **Bo‘ronova Munira***

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaviy munosabatlar va ota-onalarning tarbiyaviy ta’siri haqida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: pedagog, jarayon, kasb, bilim, ko‘nikma, jamoa, munosabatlar, mahorat, tajriba, fan, malaka, madaniyat.

Аннотация: В данной статье основное внимание уделяется семейным отношениям и воспитательному влиянию родителей.

Ключевые слова: педагог, процесс, профессия, знание, умение, коллектив, отношения, умение, опыт, наука, компетентность, культура.

Annotation: This article focuses on family relationships and the educational influence of parents.

Key words: teacher, process, profession, knowledge, skill, team, relationships, skill, experience, science, competence, culture.

Mustahkam oila va baxtli turmush avvalambor oila quradigan yoshlarning o‘ziga, ularning aql-zakovati, ma’naviy fazilatlariga, oila, jamiyat oldidagi o‘z burchi va mas’uliyatini chuqur anglab yetishiga bog‘liqliqdir. Darhaqiqat, yoshlar oila qurgunga qadar mustahkam oila to‘g‘risida aniq tasavvurga ega bo‘lsalar va ularni to‘g‘ri yo‘naltirsalargina ertangi kunda o‘zlarining oilalarini mustahkamligini ta’minlashlari aniqdir. Buning uchun ijtimoiy muhit va barcha ta’lim muassasalaridan boshlab har bir yosh avlodning ertangi kun oila boshqaruvchisi va oila bekasi sifatidagi xususiyatlarini to‘g‘ri shakllantirilishiga erishish lozim. Jumladan, oila, maktabgacha ta’lim muassasasi, umumta’lim maktabi, akademik lisey va kasb hunar kolleji hamda oliy ta’lim muassasalari hamkorligida bugungi yoshlar, ya’ni ertangi mustahkam oila egalarini o‘z vazifalarini to‘g‘ri anglab, uni bajarish ko‘nikmalarini shakllantirilishiga erishishimiz maqsadga muvofiqdir. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda bir qancha omillar umumlashmasiga e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Yoshlar o‘zlarini oila qurishga tayyorman, deyishlari uchun quyidagi fazilatlar majmuasiga ega bo‘lishlari lozim:

Avvalo muayyan axloqiy fazilatlar bo‘lmog‘i lozim, ya’ni, shaxsning bo‘lg‘usi turmush o‘rtog‘i, bo‘lajak farzandlari, yaqin qarindosh-urug‘lari oldida yangi, ilgari tajribasida bo‘lmagan mas’uliyatlarni bo‘yniga olishni taqozo etadi. Ushbu mas’uliyatlar va majburiyatlar hayotda yangi rollarni bajarishga hozirlikni nazarda tutadi. 2)Shaxslararo munosabatlarga, hamkorlik qilishga psixologik tayyorlik ham o‘ta muhimdir. Oilaviy hayotda amalga oshiriladigan ko‘plab vazifalar va mas’uliyatlar orasida muomala qilish odobining bo‘lishi talab etiladi. 3)Turmush o‘rtog‘ining his-kechinmalariga o‘rtoq bo‘lish, ularni huddi o‘zinikiday

his qilish ya’ni empatiya hissiningbo‘lishi ham muhim omillardandir. Oilaviy hayotga tayyorlik avvalo o‘zgalarni tushunish, uning o‘rniga o‘zini qo‘ya olish, qalbiga yo‘l topishni taqozo etadi. 4)Nikohga kirish uchun inson estetik jihatdan o‘zini yuksak madaniyat sohibi sifatida tasavvur eta olishi lozim. Oila qurgach yoshlar yaqin qarindoshlar, mahalladoshlar, do‘st-yorlar qurshovida bo‘lar ekan, ular oldida yuksak insoniy madaniyat, did va xulq-atvorda ibratli bo‘lishi muhim. 5)Oila har doim ham bir tekislikdan iborat emasligi, unda ba’zan nizoli vaziyatlar ham bo‘lishi tabiiy jarayonligiga tayyor bo‘lishni talab etadi. Qarashlarda, fikrlashda, hatti-harakatlarda nomutanosibliklar ham bo‘lishi mumkinki, ana shunday nizoli, ziddiyatli vaziyatlardan konstruktiv tarzda chiqib keta olishga ham yoshlar tayyor bo‘lishlari lozim .

Oilaviy munosabatlardagi yuqoridagi kabi omillar yoshlarni bir-birlarini yanada yaxshiroq bilib, anglab va tushunib olishlariga imkon ham yaratadi. Bularning barchasi uchun poydevor o‘z oilamiz muhiti hisoblanadi. Shu bois oilalarimizning mustahkamligini ta’minlashda yoshlarga oila qurgungacha bo‘lgan muddatga alohida e’tibor qaratilishi talab etilmoqda. Yaxshi oila odob-axloqli, ijobiy fe’l-atvorli va ibratli insonlarni tarbiyalaydi. Voyaga yetayotgan har bir yigit-qiz oila to‘g‘risidagi yaxshi ko‘rsatma, yo‘riqnoma (ustanovka), qonun-qoidalarni yaxshi bilishi kerak va ularga amal qilishga tayyor bo‘lishi lozim. Davrlar o‘tishi va “zamonlar o‘zgarishi” bilan oilaning maqsad va vazifalari ham o‘zgarib, tobora takomillashib boraveradi. Oilaning asosiy vazifasi sog‘lom avlodni kamol toptirishdan iboratdir. Har bir millat va jamiyatning eng qimmatli hazinasi-sog‘lom, axloqiy barkamol oiladir. Hozirgi sharoitda oilalarga umuminsoniy va milliy qadriyatlarga tayangan, sharqona axloqiy xususiyatlar aks etgan ma’naviy-axloqiy munosabatlar qaror topmoqda. Oilada huquqiy, axloqiy va ruhiy asoslar takomillashib bormoqda. Oilada sog‘lom axloqiy muhit, o‘zaro muomala madaniyati, axloqiy tamoyil chuqur ildiz otmasa, oilada bo‘shliq, salbiy holatlarning qaror topishi muqarrar. Oila mustahkam poydevorga qurilib, unda sharqona va jahon andozasiga monand axloqiy va ma’naviy qadriyatlar qaror topsa, sog‘lom avlodni voyaga yetkazishda yetakchi o‘rinni egallasa, bunday oila ostonasidan Vatan, millat, inson kamoloti, yangi sog‘lom avlod kelajagi boshlanadi. Har bir oilaning muqaddas vazifasi-qobiliyatli farzandlarni o‘stirish, ularni jismoniy, intellektual va ma’naviy tomondan yetuk qilib, ota-onasiga, Vataniga sadoqatli insonlar qilib tarbiyalashdan iborat. Ya’ni ham ma’naviy, ham jismoniy jihatdan sog‘lom, barkamol inson faqat sog‘lom oilada shakllanishi mumkin. Oiladagi sog‘lom muhit va barqarorlik esa yaxlit jamiyat ma’naviy takomilining asosidir.

Umuman, xulosa shundan iboratki yoshlarning o‘zi voyaga yetayotgan va tarbiyalanayotgan oilalari va ta’lim-tarbiya maskanlaridan boshlab ertangi mustahkam oila boshliqlari va bekalari sifatida oilaviy hayotga tayyorlashga e’tibor qaratishimiz lozim. Shundagina kelajak avlod sog‘lom va barkamol bo‘lishi muqarrar.

MUAMMOLARNING DIVERGENT VA KONVERGENT YECHIMLARI IZLASH USTIDA ISHLASH O’QITUVCHILAR MALAKASINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI SIFATIDA

Davronov Pirnazar Ziyatovich, Umarov Sanjar Sunnatovich
Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o’rgatish milliy
markazi professor-o’qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada muammoni hal etishning divergent va konvergent darajalari haqida tushunchalar bayon etilgan.

Kalit so’zlar: tengsizliklar, yechish yo’llari, muammoli masala, muammo yechish yo’llari, divergent yechim, konvergent yechim.

Аннотация: В данной статье описаны понятия дивергентного и конвергентного уровней решения задач.

Ключевые слова: неравенства, решения, проблемная задача, решения, расходящееся решение, сходящееся решение.

Abstract: This article describes the concepts of divergent and convergent levels of problem solving.

Key words: inequalities, solutions, problematic problem, solutions, divergent solution, convergent solution.

Mamlakatimizda qator yillardan buyon o’qituvchilarning nufuzi va ijtimoiy mavqeni oshirishga, ularning asosiy vazifasi bo’lgan darslaridan tashqari boshqa ishlardan ozod qilish, ta’limning sifati va natijadorligini oshirish masalalariga alohidad e’tibor qaratib kelinmoqda.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 7-mayda “Matematika sohasidagi ta’lim sifati oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-4708-son qarori qabul qilingan bo’lsa, 2023-yilga “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” nomi berildi.

Umumiy o’rta ta’lim maktablaridagi o’qitishning natijadorligi, ma’lum darajada o’qituvchilarning malakasini oshirish sifatiga bog’liq. Bunga o’qituvchining bilim, mahorat, qobiliyat va ko’nikmalari darajasini uzluksiz rivojlantirib borish orqali erishiladi.

Agar o’qituvchida muammoni hal etishning divergent va konvergent darajalari shakllangan bo’lsa, pedagogik malaka yuqori bo’ladi.

Divergent yechim – muammoning mumkin bo’lgan yechimlari to’plami.

Konvergent yechim – muammoning divergent yechimlari ichidan eng maqbul variantni ajratib olib bilishni bildiradi.

Hali yechilmagan, yechilish usuli ham noma’lum bo’lgan masalaga muammo deyiladi.

Muammoli ta’limning uch darajasi mavjud:

1) muammo o’qituvchi tomonidan qo’yiladi va o’qituvchilar bilan birgalikda yechiladi (past daraja);

2) muammo o‘qituvchi tomonidan qo‘yiladi, o‘quvchilar tomonidan mustaqil yechiladi (o‘rta daraja);

3) muammo o‘quvchilar tomonidan qo‘yiladi va o‘zlari tomonidan mustaqil yechiladi (yuqori daraja).

O‘qituvchi va o‘quvchilarning muammoni divergent yechishi va konvergent yechimni ajratib o‘la bilishlari, ularning muammolarni hal etish malakalarini oshirishning eng kuchli qurollaridan hisoblanadi.

Shu ma’nodan matematikadan bir tengsizlikning divergent va konvergent isbotini misol tariqasida keltiramiz. Bu tengsizlikni isbotlash umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 8-sinfi o‘quvchilariga qo‘yiladigan daraja.

2018-2022-yillarda malaka oshirishga kelgan 1600 nafardan ortiq matematika fani o‘qituvchilariga eksperiment tariqasida isbotlashlari taklif etildi. Afsuski, ulardan faqat 5 nafari tengsizlikni isbotlay olishdi xolos. Quyida ushbu tengsizliklar isbotlarining turli variantlari keltirib o‘tilgan.

Quyida biz $x^2 + 5y^2 - 4xy + 2x - 6y + 2,5 > 0$ tengsizlikni isbotlash uchun xil usulini qarab o‘tamiz:

1-usul.

$$x^2 + 5y^2 - 4xy + 2x - 6y + 2,5 > 0$$

Tengsizlikni hisoblash uchun birinchi va ikkinchi tartibli chiziq tenglamalarini hisoblaymiz:

$$x^2 - 4xy + 5y^2 + 2x - 6y + 2,5 = 0 \quad (1)$$

$$A = 1, B = -2, C = 5, D = 1, E = -3, F = 2,5.$$

Bu tenglamani hisoblash, ya’ni soddalashtirish uchun OXY koordinatalar sistemasidan $OX'Y'$ koordinatalar sistemasiga o‘tamiz. Buning uchun:

$$\begin{cases} x = x_1 + a \\ y = y_1 + b \end{cases} \quad (2)$$

almashtirishni 2-tartibli chiziqning umumiy tenglamasiga qo‘yamiz:

$$A(x_1 + a)^2 + 2B(x_1 + a)(y_1 + b) + C(y_1 + b)^2 + 2D(x_1 + a) + 2E(y_1 + b) + F = 0;$$

$$Ax_1^2 + 2Ax_1 + Aa^2 + 2Bx_1y_1 + 2Bbx_1 + 2Bay_1 + 2Bab + Cx_1^2 + 2Cby_1 + Cb^2 + 2Dx_1 + 2Da + 2Ey_1 + 2Eb + F = 0;$$

$$\begin{cases} 2Aa + 2Bb + 2D = 0 \\ 2Ba + 2Cb + 2E = 0 \end{cases}$$

$$\begin{cases} Aa + Bb + D = 0 \\ Ba + Cb + E = 0 \end{cases} \quad (3)$$

$$Aa^2 + 2Bab + 2Da + 2Eb + F = F_1.$$

Berilgan (1) tenglamada:

$$A = 1, B = -2, D = 1, C = 5, E = -3, F = 2,5.$$

(3) sistemaga koefitsiyentlar qiymatini qo‘yamiz:

$$\begin{cases} a - 2b + 1 = 0 \\ -2a + 5b - 3 = 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} a = 2b - 1 \\ -4b + 2 + 5b - 3 = 0 \end{cases}$$

$$\begin{cases} a = 2b - 1 \\ b = 1 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} a = 1 \\ b = 1 \end{cases}$$

Bu qiymatni (2) sistemaga qo‘ysak,

$$\begin{cases} x = x_1 + 1 \\ y = y_1 + 1 \end{cases} \quad (4)$$

(4) almashtirishni (1) tenglamaga qo'yamiz:

$$\begin{aligned} & (x_1 + 1)^2 - 4(x_1 + 1)(y_1 + 1) + 5(y_1 + 1)^2 + \\ & + 2(x_1 + 1) - 6(y_1 + 1) + 2,5 = 0 \\ x_1^2 + 2x_1 + 1 + 5y_1^2 + 10y_1 + 5 - 4x_1y_1 - 4x_1 - 4y_1 - 4 + \\ & + 2x_1 + 2 - 6y_1 - 6 + 2,5 = 0; \\ & x_1^2 - 4x_1y_1 + 5y_1^2 + 0,5 = 0; \\ & (x_1 - 2y_1)^2 + y_1^2 > -0,5. \end{aligned}$$

(4) almashtirishdan

$$\begin{cases} x_1 = x - 1 \\ y_1 = y - 1 \end{cases} \quad (5)$$

topib olib va

$$\begin{aligned} (x - 1 - 2y + 2)^2 + (y - 1)^2 &> -0,5; \\ (x - 2y + 1)^2 + (y - 1)^2 &> -0,5. \end{aligned}$$

Bu yerda ikkita qo'shiluvchi hadlar har doim

$$(x - 2y + 1)^2 + (y - 1)^2 \geq 0$$

bo'lgani uchun yig'indi $-0,5$ dan katta bo'ladi.

Demak, x va y larning har qanday qiymatlarida berilgan tengsizlik o'rinli.

2-usul.

$$x^2 + 5y^2 - 4xy + 2x - 6y + 2,5 > 0 \quad (1)$$

Tengsizlikni isbotlash uni ikkinchi tartibliq tenglama ko'rinishida yozib olamiz:

$$x^2 + 5y^2 - 4xy + 2x - 6y + 2,5 = 0 \quad (2)$$

(2) tenglamaning umumiy ko'rinishi

$$Ax^2 + 2Bxy + Cy^2 + 2Dx + 2Ey + F = 0 \quad (3)$$

bo'ladi.

(2) tenglama invariantlar yordamida soddalashtiramiz. “Invariant” so'zi o'zgarmas degan ma'noni bildiradi.

$$I_1 = A + C, I_2 = \begin{vmatrix} A & B \\ B & C \end{vmatrix}, I_3 = \begin{vmatrix} A & B & D \\ B & C & E \\ D & E & F \end{vmatrix}.$$

Chunki, burish va almashtirish natijasida I_1 va I_2 lar o'zgarmaydi.

Burish almashtirish invariantlari:

$$K_1 = \begin{vmatrix} A & D \\ D & F \end{vmatrix} + \begin{vmatrix} C & E \\ E & F \end{vmatrix}, K_2 = F, K_3 = I_3.$$

(3) tenglama bilan berilgan chiziqlar uchta guruhga bo'linadi:

1-guruh. Yagona simmetriya markaziga ega bo'lgan chiziqlar;

$$I_1 > 0, I_2 > 0, I_3 > 0.$$

2-guruh. Simmetriya markaziga ega bo'lmagan chiziqlar.

3-guruh. Simmetriya markazi to'g'ri chiziq bo'lgan chiziqlar.

(3) tenglama qaysi guruhga tegishligini bilish uchun tenglamaning xarakteristik tenglamasi yechiladi:

$$\begin{aligned} & \begin{vmatrix} A - \lambda & B \\ B & C - \lambda \end{vmatrix} = 0; \\ & \lambda^2 - (A + C)\lambda + AC - B^2 = 0. \\ & I_1 = A + C, I_2 = AC - B^2. \\ & \lambda^2 - I_1\lambda + I_2 = 0. \end{aligned}$$

1-guruh: $\lambda_1 x^2 + \lambda_2 y^2 + \frac{I_3}{I_2} = 0;$

2-guruh: $\lambda_2 x^2 + 2\sqrt{\pm \frac{I_3}{I_1}} y = 0.$

3-guruh: $I_1 x^2 + 2\sqrt{\pm \frac{I_3}{I_1}} y = 0.$

(2) chiziqda

$$A = 1, B = -2, C = 5, D = 1, E = -3, F = 2,5.$$

$$I_1 = 6 > 0, I_2 = \begin{vmatrix} 1 & -2 \\ -2 & 5 \end{vmatrix} = 5 - 4 = 1 > 0,$$

$$I_3 = \begin{vmatrix} 1 & -2 & 1 \\ -2 & 5 & -3 \\ 1 & -3 & 2,5 \end{vmatrix} = 12,5 + 6 + 6 - 5 - 9 - 10 = 0,5 > 0.$$

Guruh	I_1	I_2	I_3	K_1	
1	\pm	+	\pm		Mavhum ellips
	\pm	+	\mp		Haqiqiy ellips
		-	\pm		Giperbola
		+	0		Mavhum to‘g‘ri chiziq
		-	+		Haqiqiy tog‘ri chiziq
2	\mp	0	\pm		Parabola
	\pm	0	0	+	2 ta mavhum parallel to‘gri chiziqlar
3	\pm	0	0	-	
	\pm	0	0	0	Ikkita usta-ust tushgan parallel tog‘ri chiziqlar

Demak, (2) tenglama 1-guruhga kiradi, ya’ni mavhum ellips bo‘ladi.

$$\lambda^2 - 6\lambda + 1 = 0;$$

$$\lambda_1 = \frac{6 + 4\sqrt{2}}{2} = 3 + 2\sqrt{2}, \lambda_2 = \frac{6 - 4\sqrt{2}}{2} = 3 - 2\sqrt{2}.$$

1-guruh uchun berilgan $\lambda_1 x^2 + \lambda_2 y^2 + \frac{I_3}{I_2} = 0$ formulaga λ_1 va λ_2 larni qo‘yamiz:

$$(3 + 2\sqrt{2})x^2 + (3 - 2\sqrt{2})y^2 + 0,5 = 0;$$

$$\left((1 + \sqrt{2})x\right)^2 + \left((\sqrt{2} - 1)y\right)^2 + 0,5 = 0$$

ni hosil qilamiz va tengsizlikka o‘tamiz:

$$\left((1 + \sqrt{2})x\right)^2 + \left((\sqrt{2} - 1)y\right)^2 > -0,5$$

Bu yerda ikkita qo‘shiluvchi had nolga teng bo‘lganda ham tengsizlik o‘rinli bo‘ladi. Demak, x va y larning ixtiyoriy qiymatlarida berilgan tengsizlik o‘rinli bo‘ladi.

3-usul

$$\begin{aligned} x^2 + 5y^2 - 4xy + 2x - 6y + 2,5 &> 0 \\ x^2 + 2(1 - 2y)x + 5y^2 - 6y + 2,5 &> 0 \end{aligned}$$

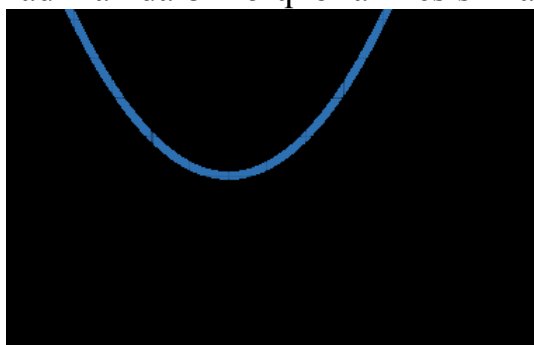
Kvadrat tengsizlikni yechish uchun x o‘zgaruvchiga nisbatan kvadrat funksiyani o‘rganamiz.

$$f(x) = x^2 + 2(1 - 2y)x + 5y^2 - 6y + 2,5$$

Bu funksiyani koordinata tekisligida joylashuvini aniqlaymiz:

$$\begin{aligned} a &= 1, b = 2(1 - 2y), c = 5y^2 - 6y + 2,5, \\ D &= b^2 - 4ac = 4(1 - 2y)^2 - 4(5y^2 - 6y + 2,5) = \\ &= 4(1 - 4y + 4y^2 - 5y^2 + 6y - 2,5) = 4(-y^2 + 2y - 1,5) = \\ &= -4(y^2 - 2y + 1,5) = -4(y^2 - 2y + 1 - 1 + 1,5) = \\ &= -4((y - 1)^2 + 0,5) < 0 \end{aligned}$$

$a > 0$ va $D < 0$ bo‘lgani uchun kvadrat funksiya grafigi I va II chorakda joylashadi hamda OX o‘qi bilan kesishmaydi.

Demak,

$$f(x) > 0$$

x va y larning ixtiyoriy qiymatlarida

$$x^2 + 2(1 - 2y)x + 5y^2 - 6y + 2,5 > 0 \text{ tengsizlik o‘rinli bo‘ladi.}$$

Berilgan tengsizlikning isbotlangan uchta divergent usullaridan, oxirgi uchinchi konvergent yechim bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, har qanday ta’lim-tarbiyaviy muammolarning divergent va konvergent yechilari ustida o‘qituvchlarining doimiy izlanishlari, ularning malaka darajalarini oshib borishida muhim omil hisoblanadi.

Удк 371.1

ТАЛАБАЛАРНИ МОДУЛЛИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.

*СамДУ доц Э.К.Джалилов, асс.Д.Саматова,
Ўз-ФинПИ (PhD) Ш.Оманкулова, Ургут туман
37-мактаб мусиқа ўқитувчиси К.Н.Хўжамуродова*

Аннотация: Бугунги кунда бўлажак мусиқа ўқитувчиларини тайёрлашнинг илмий методик муаммолари, педагогик жараёнларнинг дидактик таъминотини такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 — 2026-йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида “узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш”¹⁸ устувор вазифалари белгиланиб, бу борада касбий компетентликни шакллантиришга йўналтирилган таълим технологияларини аниқлаш, уларни таълим жараёнига жорий қилишнинг илмий-методик жиҳатларини тадқиқ этиш масаласи мазкур мақолада кенг ёритилган.

Калит сўзлар: талаба, мусиқа таълими, ўқитувчи, модулли ўқитиш технологиялари, касбий компетентлилик, мусиқа дарслари, педагогика.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-2909-сонли Қарори [2], “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-3151-сонли Қарори [3] ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларининг қабул қилиниши Олий таълим муассасалари олдига қатор муҳим вазифаларни қўяди ва педагогик кадрлар тайёрлаш масаласига давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида эътибор қаратилаётганидан далолат беради.

Бугунги кунда жаҳонда таълимга ҳар томонлама ёндашув асосида битирувчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш, педагог кадрларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш орқали ижодий таълим жараёнини лойиҳалаштиришнинг замонавий методик таъминотини яратиш, бўлажак мусиқа таълими ўқитувчиларида касбий фаолият соҳаларига йўналтирилган касбий компетентлигини такомиллаштириш, шунингдек

¹⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7-февралдаги ПФ-4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 йил, 6-сон, 70-модда.

олий таълимнинг таълим сифатини таъминлаш жараёнидаги ижтимоий ролини ошириш масалалари долзарб йўналишлардан бири сифатида тадқиқ этилмоқда. Шу маънода илғор хорижий тажрибалар асосида замонавий касбий таълим мазмунини компетенцияларга асосланган модулли ўқитиш таълим муҳитини шакллантириш, модулли ўқитиш технологияларини амалиётга кенг татбиқ этиш асосида бўлажак мусиқа таълими ўқитувчиларини касбий компетентлигини такомиллаштириш муҳим ўрин тутди. Мусиқа таълими ўқитувчисидан билим тизимида кўшимча равишда нутқ ҳаракатларида шахсий фикр билдиришни, умумий ижтимоий ғояни – санъат ва маданиятлар мулоқотини амалга оширишга ҳисса қўшадиган мусиқий чолғу асбоби ижрочилигига эга бўлишни талаб қилади [5, 17-6].

Умумтаълим мактабида ўқитувчи фаолиятининг мураккаблиги ва кўп қирралилиги унинг компетентлилик даражасига, танлаган касбида шакланган чуқур билим ва кўникмаларига алоҳида талаблар қўяди. Битирувчининг касбий муаммоларни ҳал қилишга тайёрлиги касбий компетенцияни шакллантириш учун асосдир.

Шу ўринда “компетентлилик” тушунчасига таъриф бериб ўтсак.

Компетенция латинча “competere” – мақсадга эришиш, муносиб бўлмоқ, тўғри келмоқ каби маъноларни билдиради. “Компетентлилик” атамаси биринчи марта 1959 йилда Р.Вайт муаллифлик қилган мақолада ишлаш мотивацияси концепцияси сифатида пайдо бўлган. Ҳозирда Википедия электрон луғатида “компетенция” тушунчаси бу ходимнинг ловозим талабларига мувофиқ ишлаш қобилиятидир деб келтирилган [9].

“Компетенция” сўзи фанда илк бор XX асрнинг 50-60-йилларида қўлланган ва инсоннинг бирор фаолиятни амалга ошириш лаёқатини билдирган. “Компетенция” ва “компетентлилик” тушунчаларига берилган таърифларда компетенция муайян фаолиятда талаб қилинадиган хулқ-атвор, ўзини тутиш, компетентлилик эса ушбу талабга мослик даражаси, яъни компетенцияни намоёни қилишнинг пировард натижаси деб талқин қилинади. Уларни умумлаштирган ҳолда, бугунги кунда таълим жараёнида фаол қўлланилаётган ушбу тушунчаларни шарҳлашда қуйидаги хулосага келдик: “Компетенция” билим, кўникма ва малакаларнинг самарали қўлланиши; “компетентлилик” эса муайян фаолиятни амалга ошириш учун мавжуд ҳамда юзага чиқиши мумкин бўлган лаёқатдир. Таълимга компетент ёндашув талабаларда ҳосил бўлган компетенциялардан шахсий, касбий ва ижтимоий ҳаётда учрайдиган турли вазиятларда самарали фойдаланишга ўргатишни кўзда тутди. Бунда кутилмаган ноаниқ, янги, муаммоли вазиятларга дуч келинганда тегишли билим, кўникма, малакалардан фойдалана олишга алоҳида эътибор қаратилади. Шу боис ҳар бир фанни ўқитиш жараёнида унинг мазмуни ҳамда хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда унга доир компетенциялар шакллантирилади [9].

Компетентлилик – муайян фаолиятни амалга ошириш учун мавжуд ҳамда юзага чиқиши мумкин бўлган лаёқатдир.

Касбий компетентлилик – мутахассис томонидан касбий фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ва уларни амалда юқори даражада қўллай олинишидир.

Касбий компетентлиликни такомиллаштириш – соҳага оид билим ва замонавий ахборот оқимини ўзлаштириш, уларда индивидуал ва мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантириш, илмий-техникавий ва ўқув, муסיқий-илмий адабиётлар билан ижодий ишлаш, таълимни замонавий руҳда ташкил этишга имконият яратишдан иборат.

Муסיқа таълими ўқитувчиси касбий компетентлигининг моҳияти шундаки ҳозирги пайтда олий маълумотли мутахассислар ҳақида гап кетганда, "компетенция" ва "профессионаллик" тушунчалари кенг қўлланилади. Шундан келиб чиқиб, компетенция билим ва кўникмаларга эга бўлиб, профессионал-баркамол шахс, фикрлар ва мулоҳазаларни билдиришга имкон берадиган ва муайян кўп қиррали лаёқатидан фойдаланиш билан кенг доирадаги ваколатлар калити деган хулосага келдик [6].

Бугунги кунда олий таълим тизими таълим-тарбия жараёнларида кўплаб самарали технологиялардан фойдаланиб, таълим сифатини кўтаришга, бўлажак муסיқа таълими ўқитувчиларини тайёрлашда уларнинг касбий компетентлигини такомиллаштиришга, соҳага оид билим ва замонавий ахборот оқимини ўзлаштиришга, уларда индивидуал ва мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантиришга, илмий-техникавий ва ўқув, муסיқий-илмий адабиётлар билан ижодий ишлашга, таълимни замонавий руҳда ташкил этишга имконият яратишни тақозо этади. Ана шундай технологиялардан бири модулларга асосланган модулли ўқитиш технологиясидир. “Модулли таълим” тушунчаси 1971 йилларда Дж. Рассел томонидан фанга киритилган [8].

«Модул» латинча сўз бўлиб, «қисм» ёки «бўлак» («блок») деган маънони билдиради.

Модул-мазмун ва мантиқ жиҳатидан яқунга эга бўлган, дидактик жиҳатдан ишлаб чиқилган, якуний натижага қаратилган, кириш ва чиқиш назоратларини ўз ичига олган бирлик ҳисобланади.

Модулли ўқитиш - бу талабалар модуллардан иборат ўқув дастури билан ишлайдиган педагогик технология. Модулли машғулотлар ўқув жараёнини индивидуализация қилишни, билим фаолиятини фаоллаштиришни, шахснинг ижодий ривожланиши ва ўзини намоён қилиши учун шароитларни таъминлайди [8].

Модул дастур- бир фан доирасидаги модул блокларининг йиғиндисидан ташкил топган бўлиб, эришиш лозим бўлган дидактик мақсад, қўлланиладиган усуллар ва воситалар йиғиндиси ҳисобланади [4].

Ўқув модули – нисбатан мустақил, мантиқий яқунга эга бўлган ўқув курсининг бўлагидир. У ўқув методик таъминотдан, назарий ва амалий қисмлардан, топшириқлардан, жорий ва якуний назорат қисмларидан иборат. Модулли ўқитиш ўқитишнинг истиқболли тизимларидан бири ҳисобланади,

чунки у талабаларнинг билим имкониятларини ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш тизимига энг яхши мослашгандир.

Модулли таълим технологияси- модулли технология ўқитишни модулли дарс лойиҳаси асосида ўқитишни ташкил этиш демакдир. Модул, курс мазмунини уч бўлакда қамраб олади: тўла, қисқартирилган ва чуқурлаштирилган [4].

Модулли технологиянинг моҳияти ва таълим жараёнини модуллар асосида лойиҳалаштиришдан яъни ўқув предмети ва унинг бўлимлари мазмунини тартибга солишдан иборат. Таълимнинг муайян босқичидан бошлаб бўлинмайдиган касбий фаолиятни мантиқан тугалланган қисмларга ажратишдан иборатдир. Сўнгра ажратилган ҳар бир модул бўйича шу модулнинг ўзигагина таалукли бўлган фаолият мазмуни ва таъсири доираси белгиланади. Модулли технология мақсадни рўёбга чиқариш учун модул босқичма-босқич амалга оширилади. Ушбу жараёнда содир этилаётган ҳар бир ҳаракат ўқув элементи сифатида қаралади.

Мактабда мусиқани ўқитиш жараёни ўқитувчига катта масъулият юклайди. Унинг раҳбарлиги остида ўқувчи нафақат мусиқа санъатининг асосларини билади, балки ўз ақл-идрокини ривожлантиради, ташқи фикрлаш қобилиятини эгаллайди. Талабада ҳаётга ижодий муносабат шаклланади, келажакда у ўзи танлаган ҳар қандай касбда муваффақиятли ишлашга ёрдам беради. Педагогика олий таълим муассасалари битирувчисининг касбий муаммоларни ҳал қилишга юқори даражада тайёр бўлишининг зарурий шарти унинг мусиқий ва педагогик маҳоратини шакллантириш ва касбий компетенциясини такомиллаштиришдир. Ижтимоий педагогика нуқтаи назаридан ўқитувчининг касбий компетентлилигига қуйидаги таркибий қисмлар киради: шахсият-инсонпарварлик йўналиши, педагогик воқеликни тизимли равишда идрок этиш ва унда тизимли равишда ҳаракат қилиш қобилияти, фан соҳасида эркин йўналтирилганлик, замонавий педагогик технологияларни билиш, реактивлик, касблар, яъни ўқув жараёнлари ва тизимларининг мақсадлари, шакллари ва усуллари даражасида янги педагогик ҳақиқатни яратиш истаги ва қобилияти акс эттиришга қодир бўлганларни киритиш мумкин.

Шундай қилиб, модул мақсадли функционал тугун бўлиб, унда ўқув мазмуни ва уни ўзлаштириш технологияси юқори даражадаги яхлитлик тизимига бирлаштирилган. Модулда мақсадли ҳаракат режаси, ахборот банки, дидактик мақсадларга эришиш учун услубий қўлланма бўлиб, улар модулли таълим воситаси бўлиб хизмат қилади.

Бўлажак мусиқа таълими ўқитувчисининг мусиқий касбий компетентлилиги касбий фаолиятни ташкил этишга тайёрланиш, касбий-педагогик вазифаларни оқилона ҳал қилиш фаолияти натижаларини реал баҳолаш орқали ифодаланади (1-жадвал).

1-жадвал.

Бўлажак мусиқа таълими ўқитувчисининг касбий компетентлилик сифатлари

Т/р	Бўлажак мусиқа ўқитувчисининг касбий-компетентлилик сифатлари	Бўлажак мусиқа ўқитувчисининг касбий-компетентлилик сифатлари мазмуни
1	Мусиқа саводи	Бўлажак мусиқа ўқитувчисининг мусиқа назариясини мукамал эгаллаган бўлиши ва касбий-педагогик жараёнда ўқувчиларга ўргата олиши.
2	Вокал ижрочилиги	Ашула айтиш санъатини яхши эгаллаган ҳолда дарс жараёнида вокал ижрочилигини муваффақиятли қўллаш орқали ўқувчиларнинг маънавиятини ошириш;
3	Чолғу ижрочилиги	Бўлажак мусиқа ўқитувчисининг чолғу ижрочилиги орқали касбий фаолияти давомида дарснинг мазмунини бойита олиши, ўқувчиларни мусиқа санъатига қизиқтира олиши;
4	Хор ижрочилиги ва дирижёрлик	Мусиқа дарсларида жамоа бўлиб куйлаш фаолиятини ташкил этиши, уларни бошқариш малакасига ега бўлиши;
5	Мусиқий идрок	Мусиқа асарларини тинглаб, ҳам мусиқий, ҳам мазмун жиҳатидан идрок этиш ва таҳлил қилишга ўргатиш;
6	Мусиқа психологияси	Педагогик жараёнда соғлом муҳитни ярата олиш, ўқувчиларнинг мусиқа ижодиёти ва қобилиятини, талантини, ижрочилик имкониятларини ўрганиш лаёқатига эга бўлиши;
7	Мусиқа педагогикаси	Мусиқа дарсларини фаолият турлари асосида педагогик жиҳатдан ташкил эта олиши;
8	Мусиқий эстетик компетентлиги	Мусиқа санъатининг моҳиятини, воқеликка муносабатини, ижтимоий ролини, бадиий мазмунини ҳис этиши, ғоявий характерини ҳис эта олиши ва улардан баркамол инсон тарбиясида фойдалана олиши;

Юқоридаги таҳлиллар асосида мусиқий компетентлилик тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифимизни бердик:

Муסיқий компетентлилик – бўлажак муסיқа ўқитувчисининг ўз касбига оид билим, кўникма ва малакаларга эга эканлиги, муסיқа саводи, муסיқа ижрочилиги фаолиятига оид барча педагогик жараёнларни ташкил эта олиш ва бошқара олиш лаёқатининг мавжудлигини ифодаловчи касбий имкониятларини англатади.

Педагогика олий таълим муассасаларида бўлажак муסיқа таълими ўқитувчиларини модулли ўқитиш технологиялари асосида касбий компетентлилигини такомиллаштириш лозим. Шу боис тадқиқотда педагогика олий таълим муассасаларида бўлажак муסיқа таълими ўқитувчиларини модулли ўқитиш технологиялари асосида касбий компетентлилигини такомиллаштириш педагогик муаммо сифатида таҳлил этилиб, натижада бўлажак муסיқа таълими ўқитувчисининг касбий компетентлилиги негизида акс этувчи сифатларнинг моҳияти, касбий тайёргарлик фаолиятини янада такомиллаштиришнинг йўналишлари назарий жиҳатдан асосланди.

Бўлажак муסיқа таълими ўқитувчиларини модулли ўқитиш технологиялари асосида касбий компетентлилигини такомиллаштириш имкониятларини кўрсатиб ўтиш керак. Чунки, педагогик адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, модулли ўқитиш технологияси анъанавий технологияларга нисбатан бир қатор афзалликлари ва айниқса мутахассисларни мақсадли жадал тайёрлаш шароитида ўқув жараёнини фаоллаштиришнинг самарали усулларини аниқлайди. Ушбу ўқитиш технологиясининг имкониятлари очиб бериш ва модул турлари, модулли ўқитиш технологияларининг афзалликлари, муסיқа таълими ўқитувчисининг компетентлилигини аниқловчи инструментал муסיқий компетенциялар, комуникатив муסיқий компетентлилик, тизимли муסיқий компетентлиликнинг категорияларини асослаб бериш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 — 2026-йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси. ПФ-60-сон Фармони// Халқ сўзи газетаси 2022-йил 28-январь

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-3151-сонли Қарори// Халқ сўзи газетаси 2017-йил 18-июл

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданият ва санъат соҳасининг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсирини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-6000-сон Фармони// Халқ сўзи газетаси 2020-йил 27-май.

4. Авлиёқулов Н.Х. Ўқитишнинг модул тизими ва педагогик технологияси амалий асослари. -Бухоро: Муаллиф, 2001.-98 б

5.Олешков М.Ю. Современные образовательные технологии: учебное пособие. – Нижний Тагил: НТГСПА, 2011. – 144

6.Оманқулова Ш. Н. Бўлажак мусиқа таълими ўқитувчиларини модулли ўқитиш технологиялари асосида касбий компетентлигини такомиллаштириш «Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў» илмий методик журнал №3-2, -Нөкис., — 2020. -Б. 16-22

<https://moluch.ru/conf/ped/archive/19/956/#:~:text>

<https://doi.org/10.18454/IRJ.2016.44.133> <https://scholar.google.ru/scholar>

<https://www.google.com/>

BO’LAJAK O’QITUVCHILARDA KASBIY KARYERASINI RIVOJLANTIRISHDA , UZLUKSIZ PEDAGOGIK TA’LIM JARAYONING AHAMIYATI.

Djalolova Sevara Xolmuradovna

SamDU Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim fakulteti, fakultetlararo pedagogika kafedrasini, tayanch doktoranti.

Annatsiya: Ushbu maqolada uzluksiz ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojlanishdagi muammolari va o'ziga xos xususiyatlari haqida ko'rib chiqiladi. Kasbiy ta'lim bosqichiga alohida e'tibor qaratilayotganligi va professional faoliyat bosqichida bo'lajak o'qituvchining karyerasini shakllantirishning protsessual-mazmun modelining varianti taklif etiladi.

Kalit so'zlar: kasbiy martaba, kasbiy rivojlanish, bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojlanish modeli, kasbiy rivojlanish tamoyillari, prinsiplari.

KIRISH

Uzluksiz pedagogik ta'lim jarayonida o'qituvchining kasbi bo'lish muammosiga qiziqish jamiyatning barcha asosiy sohalarini isloh qilish bilan bog'liq bo'lib, bu ko'plab jarayonlar va hodisalarga munosabatning o'zgarishiga olib keldi. Hali ham ko'rinmas ularning salbiy idroki tufayli yoki ahamiyatlilikning past darajasi. Zamonaviy martaba g'oyasi so'nggi paytlarda mahalliy nazariyada hukmronlik qilgan yondashuvlardan sezilarli darajada farq qiladi va o'qituvchilarni o'qitish amaliyoti, ilgari ta'lim muhitida nima bo'lgan karerizm bilan aniqlangan, endi jamiyatda o'qituvchining yuksaklikka yo'naltirilgan rivojlanishining muhim ko'rsatkichidir, uning professional shakllanishi malaka, kasbiy mahorat darajasini oshirish. Bugungi kunda martaba nafaqat targ'ib qiluvchi faoliyatdir xizmatda, professional muvaffaqiyat, va "muvozanatli nisbat, insonning ichki rivojlanishi va uning tashqi harakati jarayonlarining o'zaro ta'siri ijtimoiy makonni rivojlantirish".

ASOSIY QISM.

Rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlariga yangi qarash o'qituvchining martaba haqida unga dinamik o'tish sifatida ma'lum martaba davrlari, har biri

ularning malaka oshirish mini-bosqichlaridan iborat va uzluksiz o'quv jarayoni bilan birga keladi. Shunga asoslanib, protsessual mohiyat o'qituvchilik kasbini ko'rish mumkin bo'lgan uch jihat:

- shaxsiy,
- ijtimoiy va
- tashkiliy.

Shaxsiy jihat ushbu hodisani nuqtai nazardan ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Shaxsiyat, ko'rish xususiyatlarini ochib beradi uning figurasi sifatida martaba, bu bilan bog'liq bo'lib, martaba jarayonining tabiatiga sub'ektiv baho berish, martaba rivojlanishining oraliq natijalari. Bunday holda, martaba o'z ishi haqida sub'ektiv ongli hukmdir kelajak, o'zini namoyon qilish va ishdan qoniqishning kutilgan usullari haqida.

Ijtimoiy jihat orqali ifodalanadi martaba istiqboli jamiyat. Birinchidan, u ishlab chiqilgan martaba rivojlanish jarayoni marshrutlar, u yoki bu balandlikka erishishning tasdiqlangan usullari kasbiy faoliyat sohasi, jamoat hayotining ba'zi sohalari. Ikkinchidan, bu yo'llar bo'ylab harakatning tabiati haqida yaxshi tasdiqlangan g'oyalar, tezlik, tezkorlik bilan bog'liq, martaba traektoriyasi, qo'llaniladigan usullar va usullar bilan.

Tashkiliy jihat mansabni maqsadli rasmiy va kasbiy o'sish, progressiv ko'tarilish sifatida tushunishni ta'minlaydinarvon, malaka imkoniyatlari va ish haqining o'zgarishi. Bu yondashuvlar aniqlash imkonini beradi o'qituvchining kasbiy faoliyati nafaqat maqsadli va izchil jarayon sifatida kasbiy rivojlanish, obro'ning o'sishi, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy sohalardagi mavqei, ifodalangan ierarxiya, malaka zinapoyasida yuqoriga ko'tarilish professional muhitda obro'e'tibor, balki yaxlit tasvirni yaratish jarayoni sifatida o'zlarini malakali mutaxassis sifatida ko'rishdir.

Afsuski, uzluksiz pedagogik ta'limning zamonaviy tizimi O'qituvchi martaba o'sishi uchun imkoniyatlar yaratmaydi, chunki u:

- kasb-hunar ta'limining maqsadli tizimi mavjud emas kasbiy rivojlanishning turli bosqichlari;
- yetarlicha ishlab chiqilmagan tizim ta'lim muassasalarida kadrlar siyosati;
- turli malaka darajasidagi pedagog xodimlarning qurilish jarayonida individual ta'lim traektoriyasini tanlash huquqi uning barcha bosqichlarida martaba va xavfsizlik;
- diagnostika va tanlov o'tkazilmaydi iqtidorli o'qituvchilar kurs uchun ta'lim sohasida yetakchi kadrlar zaxirasi;
- integratsiyalashgan tizim mavjud emas o'qituvchining kasbiy faoliyati jarayonida kasbiy faoliyatining shakllanishiga hamrohlik qiladigan rivojlanish.

Bizningcha, Mansab o'sishi, birinchi navbatda, kasbiy tayyorgarlik bilan bog'liq, shuning uchun unda talabning kasbga yo'naltirilgan rivojlanishi qanday aniq amalga oshirilganligi, ularning qobiliyatlari va tanlangan mutaxassislik imkoniyatlarining muvofiqligi to'g'risida xabardorlik mavjud, kelajakdagi kasbiy faoliyati rejalashtirilgan. Bu Ichida davri shakllantirilmoqda muvaffaqiyatli

rivojlanish uchun zarur bo‘lgan shaxsiy va professional fazilatlar martaba: xarakter xususiyatlari, qobiliyatlari, axloqiy pozitsiya, kasbga tayyorlik, kasbga yo‘naltirilganlik, martaba kompetensiyalar.

Kasbiy ta'limni kasbiy martaba rivojlanishining boshlang‘ich bosqichi sifatida belgilash ma'lum akmeologik sharoitlarni yaratishni talab qiladi.

Biz taklif qilgan variant protsessual-mazmun modeli quyidagi strukturani ifodalaydigan elementlar:

□ o‘qituvchining karerasini shakllantirishning asosiy tamoyillarini ishlab chiqish

kasbiy tayyorgarlik bosqichi;

□ bo‘lajak o‘qituvchining muvaffaqiyatli martaba rivojlanishiga yordam beradigan tizimni shakllantiruvchi omillarning dastlabki diagnostikasi;

□ maqsadli rejalashtirish martaba, martaba dasturlarini ishlab chiqish;

□ martaba shakllantirish dizayni universitet muhiti;

□ universitetda ta'lim olish davrida talabaning kasbiy martaba shakllanishini monitoring qilish.

Modelning barcha komponentlari bir-biriga bog‘langan o‘zaro va ierarxiyaga ega struktura, mantiq, ketma-ketlik. Umumiy boshlanish nuqtasi sifatida, mazmuni va faoliyati uchun asosiy talablarni ifodalaydi Ishlab chiqilgan model quyidagi printsiplarga asoslanadi:

xilma-xillik tamoyili;

universitetning o‘quv jarayonida foydalanish turli martaba shakllantirish shakllari va o‘qitish usullari, pedagogik turlari kelajakdagi o‘qituvchining martaba o‘shishiga hissa qo‘shadigan faoliyat, ko‘plik sub'ektlarning qiymat-semantik pozitsiyalari kasbiy martaba;

ochiqlik tamoyili – adekvat jamiyat ta'sirini idrok etish va ularga o‘ziga xos o‘zgarishlar bilan munosabatda bo‘lish, tuzilishga doimiy qo‘shilish yangi elementlarning ta'lim jarayoni;

yangi faoliyat, yangi munosabatlar, kasb-hunar ta'limining yangi mazmuni va boshqalar;

madaniy-ma'rifiy rezonans printsiipi;

mansab maqsadlarining kontseptualligi va umumiy ahamiyatiga tayanish;

ularning o‘shishiga ta'siri etuvchi ijtimoiy guruhlar, jamoalar; mavjud madaniy an'analarni rivojlantirish va yangi shaxsiy va jamoat qadriyatlarini, rag‘batlantirish martaba o‘shishi;

bir-birini to‘ldirish tamoyili - martaba rivojlanishining turli va hatto qarama-qarshi tendentsiyalarini loyihalash - o‘qituvchining ta'minlash istagi ularning martaba rivojlanishi va shu bilan birga barqarorlikni saqlab qolish; har bir kishi uchun martaba professionallashuvi va shu bilan birga o‘z martaba traektoriyasini rivojlantirish imkoniyatini taqdim etish, o‘shishi va boshqalar;

muvozanatsizlik printsiplari – martaba bo'lish - chiziqli bo'lmagan jarayon, ya'ni kichik ta'sirdan eng katta sezgirlik holatiga o'tish, bu erda uning ta'sirga javobi noxiziq ravishda unga bog'liq;

parametrik nazorat printsiplari - martaba rivojlanishini boshqarish sharoitlar yaratish orqali o'qituvchining martaba o'sishi yo'nalishini tanlashni boshqarish imkonini beruvchi ushbu jarayonni ta'minlash.

Ushbu tamoyillarga asoslanib, bo'lajak o'qituvchining kasbiy faoliyatiga aylanish jarayonini refleksiv qilish, aniqlash uni eng muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlar, amalga oshirish har qanday ierarxik darajadagi boshqaruv va shu bilan talabning shaxsiy va martaba o'sishiga intilishini rag'batlantiradi. Diagnostikani boshlash quyidagilarni o'z ichiga oladi birgalikda aniqlaydigan zaruriy vakolatlarni aniqlash uchun diagnostika vositalarini ishlab chiqish o'qituvchining kasbiy malakasi, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasi va olingan ma'lumotlar asosida individual akmeogramma tuzishdan iboratdir.

Diagnostika muolajalari natijasida olingan ma'lumotlar talabning shaxsiy akmeogrammasini tuzishi uchun zarurdir. Akmeogramma "xususiyatlarni" ochib beradi kasbiy o'zini-o'zi takomillashtirish, kasbiy faoliyatning yuqori darajasiga erishish yo'llari" va talablar tizimidir shaxsning progressiv rivojlanishiga yordam beradigan shart-sharoitlar va omillar"[2]. Bizning amaliyotimizda biz soddalashtirilgandan foydalanamiz akmeogramma versiyasi - muvaffaqiyatli martaba rivojlanishi uchun zarur bo'lgan kasbiy vakolatlarni aniqlash va ularning shakllanishi uchun shart-sharoitlar. Akmeogrammani tuzish o'z qobiliyatlarini, fazilatlarini, talablari bilan bilim, ko'nikma o'qituvchining kasbiy malakasi. Akmeogrammani loyihalash imkonini beradi kelajakda talaba maqsadli martaba rivojlanish rejasini tuzish. Ushbu bosqichda talabalar faoliyatini pedagogik qo'llab-quvvatlashning eng samarali shakli "Karyerani rejalashtirish" tanlov kursi, maqsadi, bu kasbni rejalashtirishning turli yondashuvlari va zamonaviy usullari bilan tanishishdir.

Rivojlanish jarayonida, ushbu kurs quyidagi vazifalarni hal qiladi:

- talabalarga amaliy ko'nikmalar va kasbiy rejalashtirish ko'nikmalarini o'rgatish;

- kasbiy va rasmiy o'sishda muvaffaqiyatga erishishning eng samarali usullari, vositalari va usullarini aniqlash ko'nikmalarini rivojlantirish;

- algoritmlarni ishlab chiqish va shaxsiy martaba tuzish qoidalari reja. Talabalarning faoliyati natijasi Ushbu kurs doirasida martaba rejasini ishlab chiqish individualdir martaba o'sishi uchun mumkin bo'lgan yo'nalishlar, ushbu sohani amalga oshirish maqsadlari va tadbirlarni o'z ichiga olgan reja ularning muvaffaqiyati bilan.

XULOSA

Bo'lajak o'qituvchining martabasini shakllantirishning protsessual-kontent modelini universitetning o'quv jarayoniga joriy etish samaradorligini o'rganishning diagnostik mezoni rivojlanish dinamikasi bilan baholanadigan

shaxsiy va kasbiy kompetentsiyadir. Uning tarkibiy qismlari darajasi (kasbiy-pedagogik, ijtimoiy-shaxsiy, ijtimoiy boshqaruv, ijodiy tadqiqotlar va boshqalar).

Shunday qilib, barchaning mazmuni va texnologiyasining o'ziga xos xususiyati Universitet ta'limi jarayonida bo'lajak o'qituvchining martabasini shakllantirishning protsessual-mazmun modelining tarkibiy elementlari - ularning imkoniyat va sharoitlar yaratishga qaratilganligi. tanlagan mutaxassislik doirasida martabaga tayyorlikni shakllantirish va rivojlantirish; shaxsiy va kasbiy rivojlanish uchun martaba o'sishiga va martaba potentsialini ro'yobga chiqarishga, muvaffaqiyatli ishga joylashishga va martabalar orqali ko'tarilishga hissa qo'shadigan kompetentsiyadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Жданович А. А. Карьерные ориентации в структуре профессиональной Я-концепции студентов: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М., 2008.

2. Лотова И. П. Развитие профессиональной карьеры кадров государственной службы. М., 2003.

3. Миронова-Тихомирова А. С. Психологическая структура карьерной готовности выпускника вуза: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М., 2006.

4. Могилевкин Е. А. Карьерный рост: диагностика, технологии, тренинг. СПб.: Речь, 2007. REFERENCES

5. Статья опубликована при финансовой поддержке МОН за счет средств ФЦП «Научные и научнопедагогические кадры инновационной России» на 2009–2013 годы по теме «Определение теоретикометодологических положений и соответствующих им педагогических условий проектирования и реализации содержательно-процессуальной модели формирования профессиональной компетентности студента педагогического вуза» (П827 от 24.05.2010 г.)

6. С. В. Кутняк СТАНОВЛЕНИЕ КАРЬЕРЫ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ

QO'SHIMCHA ADABIYOTLAR

1. Zhdanovich A. A. Kar'ernye orientacii v strukture professional'noj Ja-konceptcii studentov: Avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk. M., 2008.

2. Lotova I. P. Razvitie professional'noj kar'ery kadrov gosudarstvennoj sluzhby. M., 2003.

3. Mironova-Tihomirova A. S. Psihologicheskaja struktura kar'ernoj gotovnosti vypusknika vuza: Avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk. M., 2006.

4. Mogilevkin E. A. Kar'ernyj rost: diagnostika, tehnologii, trening. SPb.: Rech', 2007.

5. Internet ma'lumotlari.

ПРЕИМУЩЕСТВА ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ

*Доцент Казахского Национального Университета имени аль-Фараби
Джапашов Нурсултан Мухаммадиевич*

Аннотация. Целью данной работы является попытка уяснить для себя возможности одной из современных технологий – дистанционного обучения. В первой части статьи говорится о динамике развития современного образования. Много изменилось в процессе образования: формы, содержание и методы. Совершается переход к цифровому процессу обучения. Известнейших компьютерный технолог Билл Гейтс сказал: «Технологии – это всего лишь инструмент. Когда дело касается того, чтобы побуждать и мотивировать детей работать вместе, учитель играет самую важную роль». То есть даже в компьютеризованном мире без роли учителя невозможно обойтись. Дистанционное обучение это не просто. В школе учитель лично контролирует все достижения и неудачи ученика. Но дома не всегда может быть обеспечен контроль за деятельностью ученика. А поэтому новая форма обучения должно опираться на простую, а самое главное – интересную образовательную платформу.

Ключевые слова: образовательная платформа, электронное поле, интерактивная доска, цифровое образование, концентрация внимания, гаджеты.

На протяжении многих веков под словом «образование» мы понимаем книги, тетради, учебники, ручки, карандаши. Но, мы не заметили, что мир-то изменился. Мы живем в XXI веке в эпоху современных технологий, уникальных разработок и новых границ. Наш мир уже давно не прежний: печатные книги давно вытесняются электронными, тетради вытесняются пустым электронным полем, на котором можно писать специальным гаджетом, вместо привычной зеленой доски с мелом – электронная ручка-маркер и интерактивная доска, дневники стали электронными. Нас все это время готовили к цифровому образованию? А если образование цифровое, то оно может быть дистанционным? И какое тогда занимает место учитель во всей этой цепочке? Неужели учителя будут не нужны в дистанционном процессе обучения? И если нас все это время готовили к дистанционному образованию, готовы ли вы к нему? Готовы ли дети?

Слово «образование» звучит гордо. Наши родители с пелёнок говорят нам: «Ты должен получить образование! Без образования ты не сможешь устроиться на работу, да и вообще будешь необразованным человеком! Что про тебя люди подумают?» С детства мы уже понимаем, что образование – это фундамент всей нашей жизни и именно оно дает нам, открывает новые горизонты, новые возможности, и перед нами тогда откроются все двери.

Один из известнейших людей в мире компьютерных технологий Билл Гейтс, который, кстати, также приложил свою руку к переходу всего печатного к электронному, сказал: «Технологии – это всего лишь инструмент. Когда дело касается того, чтобы побуждать и мотивировать детей работать вместе, учитель играет самую важную роль». Значит, Билл Гейтс понимал, что даже если мы будем жить в компьютеризированном мире, то без роли учителя в этом мире все равно не обойтись. Возможно, если Гейтс не так был заинтересован в получении университетского образования, то в школе-то он учился. А что, если на одном из уроков по истории, которые вёл какой-то очень воодушевленный педагог, Гейтс понял, что историю нужно менять. Вдруг именно этот учитель дал ему толчок к тому, чтобы «зажглась лампочка»? Именно Гейтс стал создателем и основателем крупнейшей сети «Microsoft», на основе которой и работают все наши современные компьютеры..., ну, почти все. Наверное, сейчас этот учитель и не догадывается, что «его гордость – в его учениках, посеянных им семян», как говорил легендарный ученый Д.И. Менделеев. Учитель Гейтса посеял свои семена в своем ученике, а ученик создал всемирно известную компьютерную систему, на базе которой мы и работаем по сей день. Именно мы в этой системе работаем: люди, учителя, инженеры и другие специалисты – и именно нам её улучшать, делать крепче и сильнее.

Используя электронные технологии, мы понимаем, что образование может быть на расстоянии, то есть дистанционным. Многие люди уже работали и продолжают работать из дома. Да, некоторым ученикам в силу своего здоровья уже пришлось учиться из дома, но это единицы, таких учеников всё же мало. А когда их станет тысячи, миллионы или миллиарды? Готовы ли мы к такому количеству учеников, учащихся на расстоянии? Думаю, что данный момент не в полном объёме. Если ребенок ходит в школу, учитель лично сможет контролировать все успехи и неудачи ребенка, указать на его ошибки, проанализировать их и не допустить их повторения. Учась на расстоянии, ребенку нужна самостоятельность. Выработалась ли она у него? Кто сможет контролировать ребенка, если родители на работе? Да, ученик более старших классов способен сам себя проконтролировать, а если это ученик начальных классов? А родители на работе...вдруг, не дай Бог, бабушка в больнице, а дедушки и вовсе нет, тогда что? Ребенок один дома, а концентрация внимания у ученика начальных классов не большая, не долгая. Что тогда? Тогда-то образовательная платформа, на которой работает ученик, должна быть простой и не сложной, а самое главное – интересной, способной приковывать внимание ученика на долгое время. Но мы-то знаем, что есть документы, согласно которым ребенок не может долго находиться у компьютера. Значит, тогда обучение ребенка должно быть всесторонне деятельностным: и пописать, и поиграть, и отдохнуть, и почитать, конечно же. Дистанционная образовательная система должна быть грамотно, четко,

понятно и прозрачно выстроена так, чтобы не возникало вопросов при ее использовании.

В связи с последними событиями на нашей планете, все, весь мир вынужденно перешли на дистанционное образование. Несмотря на то, что у нас у всех есть гаджеты, мы умеем ими пользоваться на самом высоком уровне, тема дистанционного образования все равно кажется страшной и пугающей. Где эти образовательные понятные, четкие и прозрачные системы? Почему мы о них так мало знаем? Французский писатель Жозеф Жубер говорил: «Обучать – это значит учиться вдвойне». Значит, мы, педагоги, не только дети, должны научиться ими владеть. А чтобы мы научились, нас должны научить специалисты в этой области, время которых как раз наступило. Ведь, учась, мы учимся, - мы должны научиться владеть современными технологиями. Специалисты в области IT-технологий и образования могут предоставить нам перечень электронных программ, с помощью которых мы будем работать, сможем так же, как и раньше, контролировать успехи и неудачи ребенка. Ведь необязательно назначать встречи очно, можно и провести вебинар. Ах, да, вебинар – еще одно новое слово в дистанционном образовании. Курсы, встречи и даже совещания теперь можно провести на расстоянии, благодаря современным технологиям. Мы не научились слушать вебинары, так давайте научимся работать в новой форме, в новом формате, с новыми образовательными электронными платформами. Мы можем взять и использовать ту платформу, которая нам кажется удобной и не только самому научиться пользоваться ей, но и научить пользоваться ею детей и их родителей, тут опять возникает роль учителя, которая вносит в дистанционное обучение свой вклад. Учитель должен показать, рассказать, как пользоваться той или иной платформой, выдать логин и пароль, ведь не все родители (да, к сожалению), могут самостоятельно это сделать. Американский педагог и философ Джон Дьюи сказал: «Если мы учим студентов сегодня так же, как и вчера, то мы воруют у них будущее». Я, как педагог, хочу, чтобы будущее у ребенка было счастливым и радужным, поэтому не стоит оглядываться назад, нужно идти только вперед. Я уверена, что дистанционное образование откроет нам новые грани. На мой взгляд, такое образование не должно быть примитивным, скучным и однообразным – нужно больше деятельности, больше активности, больше движений. Все должно быть ярко, красочно, все должно двигаться и перемещаться. А еще, дистанционное образование – это еще и комфортное образование, где все по-домашнему: твой личный гаджет, твоя родная комната, свежесваренный чай с только что испеченным маминым печеньем, кот, который мурчит рядом и трется об твою ногу, чтобы его погладили – это же все родное. Как говорят «родные стены лечат», а что, если родные стены еще и помогут не просто учиться ученику, а учиться лучше и улучшить свой привычный результат, ведь дома спокойнее и комфортнее, а так и новый материал запоминается быстрее и легче. А еще, можно выполнять задания и

слушать любимую музыку в наушниках, ведь современное поколение – это поколение многозадачных учеников, которые успевают делать сразу несколько дел одновременно. Значит, дистанционное образование точно подходит современным детям – это необычно, но ярко, красочно, деятельно и интерактивно, а значит, далеко не скучно.

Каким бы не было образование, классическим или дистанционным, с учителем или без, главное то, как и мы к этому относимся и, как быстро мы готовы научиться пользоваться этим. Всю жизнь мы кого-то и чему-то учим, но нам нужно и самим учиться. Учась, мы учимся – так пусть нам откроются новые горизонты и новые возможности, и наш корабль знаний выйдет в открытое море легко и свободно.

Использованная литература:

1. Аверченко Л. К. Дистанционная педагогика в обучении взрослых // Философия образования. - 2011. - № 6 (39). - С. 322-329.

2. Дроздецкая Г. В. Вопросы дистанционного образования при обучении русскому языку и культуре речи // Философия образования. - 2011. - № 6 (39). - С. 307-315.

3. [Плюсы использования дистанционного обучения - Разное - Опыт работы пользователей - Образование, воспитание и обучение - Сообщество взаимопомощи учителей Pedsovet.su \(pedsovet.su\)](#)

[Плюсы и минусы дистанционного обучения в школе \(skysmart.ru\)](#)

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNING BO'SH VAQTINI MAZMUNLI TASHKIL ETISH MUHUM VAZIFA SIFATIDA

*Samarqand shahar 33-DMTT tarbiyachisi
Djumanova Hilola Kaxramonovna*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019 yil 8-maydagi PQ-4312 sonli qarori. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'lim tizimini isloh qilish masalasiga alohida to'xtalib, “Agar biz ta'limni o'zgartirsak, ta'lim insonni o'zgartiradi. Inson o'zgarsa - butun jamiyatimiz o'zgaradi”, - degan noyob fikrlarini bildirdilar. Darhaqiqat, Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lidagi islohotlarning bosh ijrochisi ham biz o'zimiz, O'zbekiston fuqarolari. Islohotlar natijasi ham bevosita fuqarolarimiz hayotini farovon etish uchun xizmat qiladi. Bu jarayonda yuksak bilim va salohiyatga ega kadrlar hal qiluvchi kuch sifatida maydonga chiqadilar. Uzluksiz ta'limning sifatli tizimi aynan shunday malakali va sifatli mutaxassislarni yetkazib bera oladi.

Bizga ma’lumki, barcha ta’lim (maktabgacha, maktab, o’rta maxsus va oliy ta’lim) muassasalarda sifatli mutaxassislar yetishib chiqishlari uchun eng avvalo oliy ta’limga kuchli e’tibor qaratilmog’i lozim. Sababi barcha ta’lim muassasalar uchun mutaxassislarni oliy ta’lim muassasalari tayyorlab beradi. Buning uchun juda katta sohalarga e’tiborni qaratish lozim bo’ladi.

Maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasidan boshlanishi globallashuv jarayonida bolalar tarbiyasida eng asosiy bo’g’in hisoblangan maktabgacha ta’lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o’rni va ahamiyati beqiyosdir. Bugungi kunda mamlakatimizdagi yirik shaharlaridan tortib, chekka tumanlar, qishloq va mahallalarimizda yangi zamonaviy maktabgacha ta’lim tashkilot(MTT)lari reja asosida barpo etilmoqda. Bunda davlatimiz rahbarining sa’yi harakatlari orqali imtiyozli kreditlar ajratilmoqda. Natijada qisqa besh yil ichida mamlakatimizda MTTlar soni 3,5 barobar oshib, davlat va xususiy sheriklik mexanizmi joriy etilishi tufayli 223 mingdan ortiq o’ringa ega bo’lgan 7 ming 400 ta xususiy MTTlar tashkil qilindi, 20 mingga yaqin yangi ish o’rni yaratildi, bog’cha yoshidagi bolalarni qamrab olish darajasi 28 foizdan 60 foizga yetgani ana shunday amaliy harakatlarning natijasidir.

Ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta, oliy ta’lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi mazkur sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajaradi. So‘nggi yillarda ta’lim tizimining barcha bosqichlari, jumladan, oliy ta’lim tizimini rivojlantirish, mustaqil fikrlovchi, bilimli mutaxassislarni tayyorlash masalasida qator amaliy ishlar qilinmoqda.

Taklif: Fiziologiya, gigiena, psixologiya, pedagogika sohasida olib borilgan ilmiy-tadqiqotlar natijasida MTTlarda kichkintoylar hayotini tashkil etishning quyidagi prinsplari yuzaga keldi.

Har bir yosh guruhda bolalarni jamoatchilik ruhida tarbiyalash va har bir bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan bir xil shart-sharoitlar yaratish. Bolalarni yosh guruhlari taqsimlashda har bir guruhga faqat bir xil yoshdagi bolalarni tanlash va shunga qarab ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish. Bolalarning har xil faoliyat bilan shug'ullanishlari va bir-birlari bilan muloqotga kirisha olishlari uchun zarur bo'lgan moddiy muhitni yaratish. Buning uchun guruh xonasi va maydonchani gigiyenik, pedagogik, estetik talablar darajasida kerakli asbob- anjomlar bilan ta'minlash. Bolalarning yoshiga mos kun tartibiga rioya qilish va uning barqarorligini ta'minlash. Bolalar shaxsini shakllantiradigan faoliyat turlarini (o'yin, mehnat, ta'lim) tashkil etish va bu faoliyatlar uchun kun tartibidan ma'lum vaqt ajratish.

1. Bolalarning har xil faoliyatlarini ilmiy asoslangan prinsplar asosida almashtirib borish. MTTning har xil yosh guruhlari bolalar hayotini to'g'ri tashkil etish.

2. Bolalarning faoliyatida ta'lim-tarbiya vazifalarni amalga oshirish va rahbarlik qilish.

Bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan pedagogik jarayon murakkab va rang-barangdir.

Tarbiya masalalari ta'lim-tarbiya ishining tashkiliy shakllari, bolalar faoliyatining har xil turlari: mashg'ulotlarda ta'lim berish orqali, ijodiy va qoidali o'yinlar, bolalarning mustaqil faoliyatlari, ularning o'z mehnati va kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali, o'z-o'ziga xizmat qilish sayrlar o'tkazish gigiyenik tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

Ta'lim-tarbiya ishlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi pedagogik jarayonni, har bir faoliyat turini to'g'ri tashkil etishga bog'liq.

MTTning pedagogik jarayonida ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi va u kundalik hayotda, o'yinda, mehnatda, mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Mashg'ulotda ta'lim va tarbiya vazifalari hal etiladi. Bolalar tevarak-atrofdagi hayot va tabiat bilan tanishish, nutqni o'stirish va savodga o'rgatish, elementar matematika, jismoniy madaniyat, tasviriy faoliyat, musiqa bo'yicha eng oddiy tasavvur va bilimlarni, malaka va ko'nikmalar sistemasini egallab oladilar. Bolalar egallab olishlari kerak bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalar MTT dasturida belgilab berilgan bo'lib, u bolalarning umumiy rivojlanishida va ularni maktab ta'limiga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Mashg'ulotlarda ta'lim berish didaktika prinsplari asosida bolalarning yosh va o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olib ma'lum izchillikda olib boriladi, mazmuni sekin-asta murakkablashtirib boriladi.

Ko'zlangan natija: Natijada u rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi xususiyatga ega bo'ladi. Dasturda har bir yosh guruhida hafta davomida o'tkaziladigan mashg'ulotlar soni va har bir mashg'ulot qancha davom etishi belgilab qo'yilgan. Tarbiyachi mana shunga asoslanib, o'zining haftalik mashg'ulotlar jadvalini tuzib oladi, bu ta'limning hamma bo'limlari bo'yicha belgilangan ta'lim-tarbiya ishlarini to'g'ri taqsimlash va bir xilda amalga oshirishga imkon yaratadi. Mashg'ulotlar jadvalini tuzishda quyidagi talablarga rioya qilish kerak: Dasturning hamma bo'limlari bo'yicha mashg'ulotlarni haftaga teng taqsimlash. Haftaning birinchi va oxirgi kuniga osonroq mashg'ulotlar qo'yiladi. Haftaning seshanba, chorshanba va payshanba kunlarida bolalardagi aqliy faoliyat tezlashadi, shuning uchun bu kunlarga murakkabroq ishlar rejalashtiriladi. Kun davomida birinchi bo'lib bolalardan aqliy zo'r berishni ko'proq talab etadigan, kam harakatli mashg'ulotlar rejalashtiriladi (tevarak-atrofdagi hayot va tabiat bilan tanishtirish, ona tili, matematika). Ikkinchi mashg'ulotga yengilroqlari: tasviriy faoliyat, jismoniy tarbiya, musiqa mashg'uloti va shunga o'xshashlar rejalashtiriladi. Kun davomida mashg'ulotlar quyidagicha tartibda almashtirib boriladi: matematika va jismoniy tarbiya, ona tili va tasviriy faoliyat va hokazo. Mashg'ulotlarni bunday taqsimlash bolalarning dastur materialini yengilroq o'zlashtirib olishiga imkon yaratadi. O'yin bolalarning muhim faoliyati hisoblanadi. U bolalarning jismoniy va ruhiy rivojlanishida, shaxs sifatida shakllanishida va bolalar jamoasining tashkil topishida muhim ahamiyat kasb etadi. O'yin bolaga quvonch bag'ishlaydi, ijobiy

his va kechinmalarini, hayotdan olgan taassurotlarini aks ettiradi. O'yin mazmuni bola shaxsining shakllanishiga muhim ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun kattalar bolalar o'yiniga rahbarlik qilayotib, ularda tevarak-atrofdan olayotgan taassurotlari ijobiy tomonini aks ettirish xohishini uyg'otishlari kerak. Bolalarning mustaqil faoliyati ular uchun dam olish soati hisoblanadi, ammo ish bilan bir vaqtda bolalarning o'z-o'zini tashkil eta bilish qobiliyati o'sishiga, hulq, madaniyati irodaviy sifatlarining tarbiyalanishiga, jamoa munosabatlarining shakllanishiga yordam beradi. U har xil faoliyatlarda bolalardagi o'ziga xos ijodkorlikning rivojlanishiga keng imkoniyat yaratadi. Shuning uchun bolalarning mustaqil faoliyatiga ham tarbiyachining rahbarlik qilishi taqozo etiladi: chunki xohlagan ishi bilan shug'ullanishiga imkon yaratish, kerakli material va asbob- uskunalar bilan ta'minlashda yordam berishda, tarbiyachining maslahati lozim bo'ladi.

Kun davomida sistemali ravishda mehnat faoliyati tashkil etilib, bolalar kattalarning mehnati bilan tanishtirib boriladi. Bu ish mashg'ulotlarda, ekskursiyalarda, maqsadli sayrlarda, bolalarning kattalar bilan birgalikdagi mehnatida amalga oshiriladi. Bunda bolalarning asosiy e'tibori mehnatning insonlar uchun foydasiga, uning xilma-xilligiga, ahloqiy munosabatlariga qaratiladi.

Bolalarning ovqatlanishga, mashg'ulotga tayyorlanishlari, tabiat burchagida navbatchilik vazifasini bajarishlari, ularda topshiriqqa nisbatan javobgarlik hissini rivojlantiradi, shu bilan birga ijtimoiy his va munosabatlarni shakllantiradi.

Navbatchilik ikkinchi kichik guruhda yilning ikkinchi yarmidan boshlanadi va hamma yosh guruhlarida davom etadi. Katta guruh bolalarining qo'l mehnati, tabiatdagi mehnati, xo'jalik-maishiy mehnatlari har kuni ertalabki soatda ertalabki va kechki sayrda sistemali ravishda tashkil etib boriladi. Haftasiga bir marta butun guruh ishtirokida bolalarning jamoaviy mehnati tashkil etiladi, mashg'ulotlarda qo'l mehnatining yangi turi o'rgatiladi. Mehnat jarayonida bolalarning mehnat qilish malaka va ko'nikmalari takomillashadi, kuzatuvchanligi rivojlanadi, qiziqishlari ortadi, mehnatsevarlik, javobgarlik, burch hissi kabi ahloqiy sifatleri shakllanib boradi.

Bolalarning mehnat faoliyatini ularning jismoniy va aqliy faolligini o'stiradigan qilib tashkil etilishi kerak. Buning uchun ularni hamma kerakli materiallar va mehnat qurollari bilan ta'minlash lozim. O'z-o'ziga xizmat bolalar mehnatini tashkil etish shakllaridan biri hisoblanadi.

Kichkina guruhdan boshlab bolalar mustaqil kiyinish va yechinishga o'rgatiladi. Katta guruh bolalari o'zlarini har doim batartib (tashqi ko'rinishi, sochi, kiyimlari, oyoq kiyimi) tutishlari kerak. Ular o'yinchoqlarni, kitoblarni, ish qurollarini o'yin va mashg'ulotdan keyin joy-joyiga yig'ishtirib qo'yadilar.

Har kuni ertalabki mashg'ulotdan keyin, kundugi uyqu, kechki nonushtadan keyin sayr uyushtiriladi. Sayrda ijodiy o'yinning hamma turlari, bolalarga tanish va yangi qoidali, o'yinlar tashkil etiladi. Bolalarning o'yin, mehnat, mustaqil faoliyatlariga rahbarlik qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarbiyachi bolalarning xilma-xil mustaqil faoliyatlari uchun shart-sharoit yaratadi: kerakli material, asbob-anjomlar, o‘yinchoqlar bilan ta’minlaydi, maydonchada, guruh xonasida o‘yin uchun joy tayyorlaydi.

O‘yin va mashg‘ulotlar o‘tkaziladigan joy gigienik jihatdan talabga javob berishi (yorug‘, ozoda, yaxshi shamollatilgan, nam latta bilan pollari artilgan, havo temperaturasi normal bo‘lishi) kerak.

Sayrda tabiatni, kattalar faoliyatini, ijtimoiy hayot voqealarini kuzatish imkoni yaratiladi sayr boshlanishida bolalarning mustaqil xatti-harakat qilishlari: yugurish, o‘tirish, gaplashish va tomosha qilish uchun sharoit mavjud bo‘ladi. Keyin harakatli o‘yinlar, bolalarning mustaqil faoliyatlari, mehnat, kuzatish, turli-tuman ijodiy o‘yinlar tashkil etiladi.

MTTlarda bolalar turmushini tashkil etishga katta e’tibor beriladi. Har bir yosh guruhida tashkil etilgan kun tartibi bolalarning uyquga, ovqatlanishga, faol mehnat qilishga bo‘lgan

talabini to‘la qondirishi, bolalarda ijobiy hissiy kayfiyatni saqlash, bolalar va kattalar o‘rtasida to‘g‘ri munosabat o‘rnatish uchun kerakli shart-sharoit yaratilishi kerak.

Amalga oshiriladigan tadbirlarda tarbiyachi bolalarda madaniy-gigienik malakalarni: ijtimoiy hulqni, xatti-harakatlar madaniyatini tarbiyalab boradi. Bolaning sog‘lom bo‘lib, to‘g‘ri rivojlanishi uchun tinch va chuqur, kerakli uyqu muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachi guruh xonasida bolalarni uyquga yotqizgandan keyin xonaning shamollatilgan bo‘lishini, tinchlikni ta’minlaydi. Bolalarning uyg‘onganlarini sekin- astalik bilan turg‘azish kerak. Ko‘zlangan natija:

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. 2019 yil 8 oktyabr.

2.Yangi O‘zbekiston strategiyasi. 2021yil. Sh.M.Mirziyoyev.

TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHISI FAOLIYATINING O‘ZIGA XOSLIGI

*Doniyev Bahodir Boshmanovich – Samarqand VPYMO‘MM
bdoniyev@umail.uz;*

Annotasiya

Texnologiya ta’limi o‘qituvchisi faoliyatining o‘ziga xosligi hamda texnologiya ta’limini tashkil etish va uning jamiyat rivojlanishida tutgan o‘rni haqida.

Kalit so‘zlar: Texnologiya ta’limi o‘qituvchisi faoliyati. Ta’lim va tarbiya. Sinfdan va maktabdan tashqari ta’limiy-tarbiyaviy tadbirlar.

Texnologiya ta’limi o’qituvchisi ma’lum tarbiya tizimida texnologiya ta’limining uzluksiz ravishda amaliyotga qo’llanilishini ta’minlaydigan yetakchi mutaxassis hisoblanadi. Texnologiya ta’limi o’qituvchisi – o’quvchilarning ushbu soha bo’yicha ta’lim va ma’lumot olishini tarbiyalanishini ta’minlaydigan, sinfdars mashg’ulotlarini, mazkur soha bo’yicha turli ta’limiy-tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshiradigan bosh bo’g’indir. Hozirgi paytda umumta’lim maktablarida quyidagi yo’nalishlar bo’yicha tayyorlangan texnologiya ta’limi o’qituvchilari faoliyat ko’rsatmoqdalar:

1. Pedagogika institutlari, universitetlari, pedagogika kollejlarning “Fizika-texnika”, “Industrial-sanoat pedagogikasi”, “Tabiiyot va mehnat ta’limi”, “Umumtexnika fanlari va mehnat”, «Kasb ta’limi va mehnat ta’limi» kabi nomdagi fakultetlarining mazkur mutaxassislik bo’yicha «Umumtexnika fanlarini o’qitish», “Qishloq xo’jaligi mashinasozligi va chizmachilikni o’qitish”, “Qishloq xo’jaligi mashinasozligi va chizmachilikni o’qitish”, “Injener-pedagog” «Texnologiya ta’limi» bo’limlarini muvaffaqiyatli tugatib, oliy pedagogika, umumtexnika tayyorgarligiga, ma’lumotga ega bo’lgan shu fanning yetakchi mutaxassis o’qituvchilari; 2. Xalq xo’jaligining turli xil sohalari (texnika, qishloq xo’jaligi, qurilish, mashinasozlik, transport va b.) bo’yicha institutlarni bitirib, nopedagogik yo’nalishdagi oliy mutaxassislik diplomiga ega bo’lgan, texnologiya ta’limining turli xil yo’nalishlari, shakllari bo’yicha dars berayotgan muhandis-texnik mutaxassis kadrlar. Bu soha kishilarni pedagogik, psixologik, metodik jihatdan qayta tayyorlashdan o’tkazish talab etiladi. 3. Pedagogika institutlarining, universitetlarining, pedagogika texnikumlarining va kollejlarning, bilim yurtlarining texnologiya ta’limidan boshqa yo’nalishdagi fakultetlarini, bo’limlarini bitirgan, texnologiya ta’limidan maxsus ma’lumotga ega bo’lmagan, ammo hozirda texnologiya ta’limi darslarini asosiy darslarga qo’shimcha tariqasida olib borayotgan pedagog kadrlar. Bunday o’qituvchilarni hozirgi zamon ishlab chiqarish, yangi texnika, zamonaviy texnologiya, xalq hunarmandchiligining sohalari bo’yicha umumtexnika va texnologik jihatdan qayta tayyorgarlikdan o’tkazish kerak bo’ladi. 4. Turli xil bilim yurtlarini, o’quv kurslarini bitirgan, yuqori darajali amaliy ishlab chiqarish malakasiga ega bo’lgan, ammo oliy ma’lumoti bo’lmagan o’rta maxsus ma’lumotli kadrlar. Bunday o’qituvchilarning pedagogik, psixologik, uslubiy, umumtexnik va g’oyaviy jihatdan qayta tayyorlash, kasbiy mahorati malakasini oliy ta’lim talablari darajasigacha oshirish talab etiladi.

Texnologiya ta’limining jamiyatni rivojlantirishdagi tutgan o’rnini munosib baholagan holda, umumta’lim maktablaridagi o’quv-tarbiya jarayoniga xalq hunarmandchilik ustalari taklif etilsa, hamda ustoz-shogird tizimining ta’limiy, pedagogik, psixologik, metodik tashkiliy asoslari ishlab chiqilsa, pedagogika fanining ushbu muhim yo’nalishi yanada boyigan bo’lar edi, bu tadbirlar ta’lim jarayonining samarasini ham oshirardi.

Texnologiya ta’limi o’qituvchisi boshqa fanlarning o’qituvchilaridan juda ko’p o’ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi: kasbiy ta’lim va ko’nikmalari, tayyorgarligi darajasi, ish sharoiti va mazmuni jihatidan. Texnologiya ta’limi fanining o’qitish uslubining o’ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, texnologiya ta’limidan mutaxassis o’qituvchilar tayyorlaydigan oliy o’quv yurtlarining kirish imtihonlarini qabul qilishdan tortib, to oliy o’quv yurtini bitirish, davlat imtihonini topshirishgacha bo’lgan pedagogik texnologiyani, mutaxassislar tayyorlash jarayonini tubdan qayta ko’rib chiqib, mazmunan va shaklan shu sohaning o’zligini namoyon qilishga yo’naltirish va barcha qirralari bo’yicha yangilamoq zarur. Hozirgi paytda texnologiya ta’limi, kasb-hunar ta’limi o’qituvchilarini tayyorlash ishiga davlat, xususiy, shaxsiy korxonalar, ma’muriyatlar, hokimiyatlar, vazirliklar va boshqa boshqarish tashkilotlari e’tiborini tubdan yangilash va ularni mazkur muammoni hal etishlarini rejalashtirishni, o’zaro hamkorliklariga rahbarlikni amalga oshirish tabiiy zaruriyatdir.

O’qituvchini umumiy o’rta ta’lim maktablaridagi va amaliy pedagogik faoliyatga tayyorlashda u hal etadigan muammolar, bajaradigan vazifalari, ularning bilim, malaka va ko’nikmalari hamda foydalanadigan vositalari, ularning bilim va malaka-ko’nikmalari hamda yo’llari, uslublarini, ya’ni o’qish pedagogik faoliyatining mazmunini, tuzilishini takomillashtirish muhim ahamiyatga egadir.

Texnologiya ta’limi o’qituvchisining faoliyatida hal etiladigan joriy muammolari tizimi quyidagilardan iborat: 1. Ijtimoiy-iqtisodiy o’zgarishlarga bog’liq muammolari. 2. Jamoatchilikda mehnatning xususiyatlari va uni bilish asoslari. 3. Ta’limiy va tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishning ma’lum maqsadga yo’naltirilganligi. 4. O’quvchilarning o’quv jarayonidagi axloqiy, milliy, texnologiya, jismoniy, ekologik, iqtisodiy, nafosat, jinsiy, kompyuter tarbiyalanishining birgalikda amalga oshirilishiga doir muammolar va boshqalar.

Texnologiya ta’limi o’qituvchisining turli sharoitlardagi faoliyatining turlari quyidagi yo’nalishlardan iborat bo’lmog’i lozim: Tuzuvchilik, tashkilotchilik, muomala (munosabatlar)da bo’lish, axborotlar berish, rivojlantiruvchi, mo’ljallay olish, safarbarlik (biror pedagogik tadbirni amalga oshirishda), ilmiy-tadqiqotchilik, texnik-texnologik, ishlab chiqarish faoliyati va boshqalar.

Texnologiya ta’limi o’qituvchisi turli xil bilimlarini egallashi, bilishi, dunyoqarashlarining kengligi bilan boshqa predmetlar o’qituvchilaridan farq qiladi: 1. G’oyaviy-siyosiy va mafkuraviy bilimlar ko’lami. 2. Psixologik bilimlar. 3. Pedagogik-uslubiy bilimlar. 4. Tabiiy-ilmiy bilimlar. 5. Matematik bilimlar. 6. Texnik-texnologik bilimlar. 7. Iqtisodiy bilimlar. 8. Demografik va etnografik bilimlar. 9. Tabiiy-biologik bilimlar. 10. Ekologik bilimlar. 11. Huquqiy bilimlar. 12. Nafosat tasavvurlari. 13. Umummadaniy bilimlar. 14. Axborot texnologiyalarilar. 15. Tashkilotchilikka oid bilimlar. 16. Xorijiy tillar haqidagi bilimlari va h.k.

Umumiy o’rta ta’lim maktablarida tashkil etiladigan texnologiya ta’limi mashg’ulotlarini samarali, to’laqonli olib borishlari uchun o’qituvchida quyidagi amaliy ko’nikma va malakalar shakllangan bo’lmog’i lozim: aqliy, ma’naviy,

zakovat, pedagogik, metodik (uslubiy), umummehnat, maxsus, kasbiy, hisoblash, o'lchash, chizish va tuzishga doir, turli xil moslamalar, asboblar, qurilmalarni, texnika vositalarini boshqara olish, bevosita mehnat obyektlari, predmetlari bilan, qurollari bilan munosabatda bo'la olishga doir va boshqa yo'nalishdagi ko'nikma va malakalar.

Texnologiya ta'limi o'qituvchisining o'quv tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishdagi pedagogik faoliyati mazmuni: Uzluksiz ta'lim tizimining asosiy bosqichida (5-9-sinflar to'liqsiz o'rta maktab) o'quvchilarining mehnat tayyorgarligi jarayoni quyidagi maqsadlarni amalga oshirishni nazarda tutadi:

ishlab chiqarish sohalari bilan tanishish;

ishlab chiqarishda qo'llaniladigan texnika vositalari va texnologik jarayonlar bilan tanishish;

ishlab chiqaruvchi kuchlar va ularning turlari;

turli xil texnikaviy hisoblashlarni o'tkazish, mehnat operatsiyalarini bajarish;

unumli mehnat jarayonida ishtirok etish;

turli xil kasblar bilan tanishish va ularni egallashga tayyorlanish;

o'quvchilarni mehnatga, ma'lum kasbga va hayotga tayyorlash;

O'quvchilarni yuqorida ko'rsatib o'tilgan jarayonlar va omillar bilan tanishtirishda texnologiya ta'limi darslari bilan bir qatorda texnologiya ta'limidan tashkil etiladigan sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Texnologiya ta'limidan o'tkaziladigan sinfdan va maktabdan tashqari tashkil etiladigan tarbiyaviy tadbirlar maktabdagi mehnat tayyorgarligining umumiy maqsad va vazifalariga, shakl va mazmuniga mos keladi hamda quyidagi ko'rinishlarga ega. Maktabda: 1. O'quv ustaxonalaridagi amaliy mashg'ulotlar. 1. O'quv-tajriba uchastkasidagi amaliy sinov ishlari. 2. Maktabda «jonli burchak» tashkil etish va unga qarash. 3. O'z-o'ziga xizmat mehnatini tashkil etish. 4. Yoshlar va o'quvchilar mehnat tadbirlarida, shanbaliklarda qatnashish. 5. Texnologiya ta'limidan tashkil etiladigan turli xil to'garaklarda ishtirok etish. 6. Ishlab chiqarish korxonalariga sayohatlari. 7. Maktabdan tashqarida (otaliq yoki tayanch korxonasi bazasida). 8. Xalq hunarmandchiligi bo'yicha hunarmandlar sulolalarining davomchilari sifatida. 9. Turli xil buyumlarni (sinflarni, uyda, korxonada, maktabda) tuzatish va ta'mirlash ishlarida qatnashish va b.q. 10. Mehnat faxriylari va ilg'orlari bilan uchrashuvlar. 11. Turli xil buyumlarni (sinflarni, uyda, korxonada, maktabda) tuzatish va ta'mirlash ishlarida qatnashish.

Xolbuki, bunday tarbiyaviy imkoniyatlarga, turli-tuman ko'rinishlarga, milliy, mahalliy, etnografik xususiyatlarga boy ta'limiy-tarbiyaviy tadbirlarni qidirib topib, amaliyotga qo'llashda texnologiya ta'limi o'qituvchisining o'rni beqiyosdir.

Adabiyotlar

1. Doniyev B.B. Mehnat ta'limi o'qituvchisi pedagogik faoliyatini nazorat qilish metodikasi /O'quv-uslubiy qo'llanma. Samarqand, 2010. -72 b.

2.Muranov B.I. Xalq hunarmandchiligini o‘rganishda o‘quv-tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish. /Met. tav. -Samarqand, VPKQTMOI. 2011. -20 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING FANLARNI O‘ZLASHTIRISHDA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYANING AHAMIYATI.

Dusmanova Maxbuba Begbutayevna

Samarqand shahar 70-umumta’lim maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogikaning bir qancha muammolari va ularning yechimlari to‘g‘risida ma’lumot berib o‘tilgan. Bundan tashqari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirishda pedagogika va psixologiyaning ahamiyati, ta’lim-tarbiya jarayonida psixologiyaning ahamiyati, o‘quvchilarning kayfiyati va ruhiyatiga qarab muomalada bo‘lish to‘g‘risida fikrlar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: : kuzatish, pedagogika, psixologiya, intervyu, anketa, integratsiya, distansion, qadriyat.

Аннотация: В данной статье представлена информация о некоторых проблемах педагогики и их решениях. Кроме того, обсуждалось значение педагогики и психологии в овладении младшими школьниками, значение психологии в образовательном процессе, отношение к учащимся в зависимости от их настроения и менталитета.

Ключевые слова: наблюдение, педагогика, психология, интервью, анкета, интеграция, дистанция, ценность.

Respublikamiz mustaqillik yillarida ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish maqsadida bir qator asoslarni ishlab chiqdi. Milliy pedagogikamizning jadal sur’atlarda taraqqiy etishi, ta’lim-tarbiya jarayonida Al-Buxoriy, At Termiziy, Abu Rayhon Beruniy, Az-Zamaxshariy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Ogahiy, Abdulla Avloniy singari ulug‘ olim-u adiblar, fozil-u fuzalolarning merosidan foydalanish imkoniyati yaratildi

Zamonaviy pedagogika ijtimoiy hayot jabhalarida faoliyat ko‘rsatayotgan shaxslarni bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatga bardosh bera oladigan, yuksak ongli, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o‘zgalarga ibrat bo‘ladigan bilimli, komil inson etib tarbiyalashdek muhim masalalarni hal qilishi lozim. Ta’lim-tarbiya insonning shakllanishida yetakchi rolni o‘ynaydi, ta’lim-tarbiya natijasida irsiyat va muhitning ta’sir eta olmaydigan o‘qish, yozish, mehnat, malaka va ko‘nikmalar egallanishi, hatto tug‘ma kamchiliklar ham ma’lum tomonga o‘zgartirilishi (kar, ko‘r, soqovlarni o‘qitish), muhit ta’sirida yuzaga kelgan salbiy kamchiliklarni ham tugatish mumkin. Hozirgi kunda yurtimizda qobiliyatli, iste’dodli va iqtidorli bolalarga alohida e’tibor berilganligi, bu yoshlar O‘zbekistonimiz kelajagi, deb aytilayotganligi ham bejiz emas. «Nihol», Zulfiya mukofotlari, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy nomidagi va Prezident

stipendiyalarining joriy etilishi ham yoshlarga berilayotgan e’tiborning namoyon bo‘lishidir.

O‘quvchilarga yuqori bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish uchun o‘quv-biluv faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan tadbirlar majmuasiga o‘quvchilarning motivlari sohasini o‘rganish masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda ta’lim tizimini isloh qilish va takomillashtirishga qaratilgan qator hujjatlarda ta’lim jarayonini insonparvarlashtirish va demokratlashtirish, uni shaxsga - ta’lim jarayonining asosiy subyektlaridan biriga qaratish alohida ta’kidlab o‘tiladi. Shu munosabat bilan ta’lim tizimini isloh qilishning hozirgi bosqichida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarning adekvat modelini qurish uchun o‘quvchi individual xususiyatlarini tahlil etishga yanada sinchkovlik bilan yondashish talab etiladi. Qayd etilgan muammolarni tadqiq etish qator shart-sharoitlarga bog‘liq. Avvalo, ta’limda o‘quvchilar maqomini yangilash, ularni ta’lim jarayonining faol subyektiga aylantirish ehtiyoji tug‘iladi. Binobarin, bu masala muammoning ikkinchi tomoniga, ya’ni o‘quvchining ta’lim jarayoni subyektiga aylanish istagi va ehtiyojiga ham bog‘liq. Aynan, ana shunday ehtiyojni ularda paydo etish, ya’ni o‘quvchini o‘quv-biluv faoliyatiga motivlashtirish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Maktabga qabul qilish bilan bolalar rivojlanishida burilish yuz beradi. Butun hayot tarzi va qadriyatlari boshqacha bo‘ladi. Kichik maktab o‘quvchisida yangi intilishlar imkoniyatini va voqelikka munosabatning zarur darajasini belgilaydigan shaxsiy xususiyatlarning jadal shakllanishi mavjud. Kichik maktab yoshi - bilimlarni o‘zlashtirish, to‘plash davri, mukammal assimilyatsiya davri. Ushbu muhim hayotiy funktsiyani muvaffaqiyatli bajarishga ushbu yoshdagi bolalarning o‘ziga xos qobiliyatlari to‘sqinlik qiladi: hokimiyatga ishonchli bo‘ysunish, sezgirlikni oshirish, ta’sirchanlik, ular duch keladigan ko‘p narsalarga sodda o‘ynoqi munosabat.

Pedagog olimlar tomonidan olib borilgan qator didaktik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim jarayoni samaradorligini oshiradigan o‘qitish omillari ichida o‘quv-biluv faoliyatiga motivlashtirish omili birinchi o‘rinda turar ekan, ya’ni ta’lim samaradorligi 92% o‘quv-biluv faoliyatini motivlashtirishga bog‘liq ekan. Inson tabiatini ozgina bo‘lsada tushunadigan kishi buning bejiz emasligini e’tirof etadi. Motivlar didaktik jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Harakatlantiruvchi motivlarni o‘rganish, to‘g‘ri qo‘llash va uni to‘g‘ri yo‘naltira olish pedagogik faoliyat mazmunining asosiy mohiyatini belgilaydi. Motivlashtirish – (lotincha moveo – harakatlantiraman, siljitaman degan ma’nolarni anglatadi) bu o‘quvchilarni samarali o‘quv-biluv faoliyatiga, o‘quv materialini mazmunini faol o‘zlashtirishga yo‘naltiradigan jarayonlar, metodlar, vositalarning umumiy nomidir. Obrazli qilib aytganda, motivlashtirish tizginlarini o‘qituvchi ham, o‘quvchilar ham o‘z qo‘llarida tutib turadilar. O‘qitish faoliyati nuqtai nazaridan qarasa, ta’limni motivlashtirish, o‘qitish faoliyati nuqtai nazaridan qarasa, o‘quv-biluv faoliyatini motivlashtirish haqida gapirish mumkin. Motivlashtirish shaxsning ruhiy holati va munosabatlarning o‘zgarish jarayoni

sifatida motivlarga asoslanadi. Motiv deganda shaxsni u yoki bu xatti-harakatni amalga oshirishga majbur qiladigan muayyan sabab, turtki tushuniladi.

Pedagogik tajribalarni o’rganishda kuzatish, intervyu olish, anketalar tarqatish, o’quvchilarning yozma va ijodiy ishlari, pedagogik hujjatlarni o’rganish metodlaridan foydalaniladi. Kuzatish — o’rganish lozim bo’lgan pedagogik hodisani ma’lum maqsad nuqtayi nazaridan kelib chiqqan holda kuzatuvchi kuzatish bayonnomasini olib boradi. Kuzatish ob’yektiga oid bo’lgan aniq faktik material tayyorlanadi. Kuzatish belgilangan aniq reja asosida olib boriladi. Suhbat (fakt) dalillar to’plash yoki kuzatish davomida to’plangan materiallarga aniqlik kiritish maqsadida olib boriladi. Suhbat tadqiqotning mustaqil yoki yordamchi metodi sifatida qo’llaniladi. Anketalar tarqatish. Bu ommaviy ravishda material to’plash maqsadida anketalar tarqatish yo’li bilan amalga oshiriladi. Tadqiqot uchun muhim bo’lmagan materiallar o’quvchilarning yozma va bir qancha fanlar bo’yicha mustaqil ishlarni bajargan daftarlarini tekshirish, o’rganib chiqish yo’li bilan turlarga ajratilishi mumkin. Pedagogikada eng asosiy yo’nalish bu psixologiyadir.

Pedagogik psixologiya bu ta’lim va tarbiya muammolarini tadqiq qiladigan psixologiya sohasi. U shaxsning maqsadga muvofiq rivojlanishini, bilish faoliyatining va insonda ijtimoiy ijobiy sifatlarni tarbiyalashning psixologik muammolarini o’rganadi. Pedagogik psixologiyaning maqsadi — shart-sharoit va boshqa psixologik omillardan kelib chiqqan holda o’qitishning oqilona rivojlantiruvchi ta’sirini kuchaytirish. Pedagogik psixologiya 19-asrning 2yarmida vujudga kelgan. Eksperimental psixologiya tadqiqotchilari Pedagogik psixologiya rivojiga katta hissa qo’shganlar. Pedagogik psixologiyaning fan sifatida taraqqiy etishida o’sha davrda yuzaga kelgan psixologik yo’nalishlar ham turtki berdi. Bixevioristik psixologiya yo’nalishi tarbiyachi va o’quvchiga tashqi muhitning ta’sirini Pedagogik psixologiya uchun asos qilib oladi. Pedagogik psixologiya umumiy va bolalar psixologiyasi, shuningdek, pedagogika bilan uzviy bog’liq. Pedagogik psixologiya, asosan, ta’lim psixologiyasi va tarbiya psixologiyasiga bo’linadi. Ta’lim psixologiyasida o’quv jarayonida xotira, tafakkur, nutq, xayol, irodaning roli, shuningdek, o’quvchilarning individual xususiyatlari (temperamenti, karakteri, qiziqishlari), o’quv predmetlarining o’ziga xos tomonlari, ta’lim jarayonini boshqarishning psixologik tamoyillari va boshqa o’rganiladi. Hozirgi zamon ta’lim psixologiyasida o’quvchilarga doimiy yangilanib turadigan axborotlarni mustaqil o’zlashtirish imkoniyatini beradigan, ilmiy-texnika yangiliklaridan orqada qolmaslikni ta’minlaydigan tafakkur sifatlarini o’rganish muhim masaladir. Tarbiya psixologiyasining asosiy vazifasi — maktabdagi tarbiyaviy ishlar jarayonida shaxsning shakllanishi masalasini ishlab chiqish. Unda shaxsning axloqiy sifatlarining shakllanishiga alohida ahamiyat beriladi. Pedagogik psixologiya tadqiqotlari o’quv materiali mazmunini tanlash, o’quv dasturlari, darsliklar tuzish, ta’limning har xil bosqichlarida o’qitish metodlari tizimini tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega.

Odamzod faoliyatining har xil turlarida ruhiyatni tekshirish uchun kuzatish metodidan foydalaniladi. Kuzatish yordami bilan bolalar ruhiyati ham ularning o'yin, o'qish va mehnat faoliyatida bemalol tekshirib o'rganiladi. Pedagog ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini tekshirib o'rganishda ana shu metoddan foydalanadi. Kishilarning ruhiy sifatleri: tashabbuskorligi, ijodiy tafakkur jarayoni, yangilikni bayon qilishi, o'z oldiga qo'ygan maqsadga yetish yo'lida sabr matonat ko'rsatishlari kuzatish yo'li bilan tekshirib o'rganiladi. Psixologik-pedagogik eksperiment yoki ta'sir ko'rsatuvchi eksperiment - tabiiy eksperimentning bir turidir. Bu eksperimentning vazifasi o'qitish va tarbiyalash ishidagi har xil tadbirlar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirishga, shaxsning ayrim ruhiyati sifatleri tarkib topishiga qanday ta'sir ko'rsatayotganligini aniqlashdir. Masalan, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga ayrim metodik usullarning ta'siri, o'quvchilarda turli havaslarning tarkib topishiga to'garaklar, ma'ruzalar, suhbatlar, kino kartinalarning ta'siri tekshiriladi. Bu metod turli yoshdagi bolalar psixikasining xususiyatlarini tekshirishda muvaffaqiyat bilan qo'llanilmoqda. Masalan, bolalarning o'zi chizgan rasmlaridan, yasagan qo'g'irchoqlaridan ularning nazar doirasi naqadar kengligini, tasavvurlarining xarakterini va hajmini, tafakkur xususiyatlarini, qiziqish-havaslarini va shunga o'xshashlarni bilish mumkin. O'quvchilarning bajargan ishlarini tahlil qilish pedagogning darsdagi materialni o'quvchilarning o'zlashtirish va zarur malaka hosil qilish xususiyatlarini, shuningdek, bolalarning qobiliyat va havaslarini tekshirib bilib olishiga yordam beradi. Kishilar ruhiyatini bilib olish uchun badiiy adabiyotning ham katta ahamiyati bor.

Xulosa qilib aytganda, biz o'qituvchilar oldida ma'naviy merosimizdan xabardor, aqlli, bilimdon, jismonan va ma'nan sog'lom bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalashdek yuksak va ma'suliyatli vazifa turar ekan, o'z oldiga barkamol avlodni tarbiyalashni maqsad qilib olgan har bir ustoz va murabbiyning o'zi avvalo yuqorida ta'kidlangan pedagogik odob va pedagogik mahorat talablariga javob berishlari, jismonan va ma'nan sog'lom bo'lishlari kerak. Bolalarga boshlang'ich sinflardan oq manmanlik va kamtarlik, johillik va bosliqlik, sabr-toqatlik va sabrsizlik, yaxshilik va yomonlik kabi sifatlarni hayotiy misollar bilan tushuntirish orqali bolalar ongiga barkamol shaxsning vazifalarini ham singdirib borishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- M. P. Podlastniy. Yangiliklar kiritish mazmuni va yo'nalishlari (ishlamasi).
Abdullayeva SH., Axatova D., Sobirov B., Sayitov S. Pedagogika. T.:
“Fan”, 2004.
SH.Abdullayeva, X.Ibragimov «Pedagogika nazariyasi va tarixi» fanidan
ma'ruzalar matni . T.: “Fan”, 2004.
G'oziyev, E. (2010). Umumiy psixologiya. Yangi asr avlodi.
Davletshin, M. (2002). Umumiy psixologiya. TDPU

SAVOD O’RGATISH DARSLARIDA LUG‘AT USTIDA ISHLASHNING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ergasheva Gulshoda Amirovna

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o’rgatish milliy markazi, Maktabgacha, boshlangich va maxsus ta’lim metodikasi kafedrası katta o’qituvchisi

Annotasiya.

Mazkur maqolada o’qituvchilarining boshlang’ich sinf darslarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, lug‘at ustida ishlash og‘zaki va yozma shaklda olib borilishi haqida fikr yuritilgan.

Annotation.

В данной статье рассматривается организация занятий учителями начальной школы исходя из современных требований, а также способы работы над словарным запасом в устной и письменной форме

Аннотация.

This article discusses the organization of elementary school classes by teachers based on modern requirements, and how to work on vocabulary in oral and written form.

Kalit so‘zlar: savodxonlik, boshlang’ich, o’quvchilar, nutq, mantiqiy fikrlash, o’quvchi, yuksak mahorat, darslik bilan ishlar

Ключевые слова: грамотность, начальная, учащиеся, речь, логическое мышление, учащийся, высокая квалификация, работает с учебниками

Keywords: literacy, elementary, students, speech, logical thinking, student, high skill, works with textbooks

Bola birinchi sinfga kelgach, lug‘ati tezlik bilan boyiydi. Chunki, uning uchun maktabdagi hamma narsa yangi ana shularning nomini o’zlashtira boshlaydi. Boshlang’ich sinflarda lug‘at ishini keng olib borish o’quvchilarning savodxonligini oshirish uchun, grammatik qonun-qoidalarni puxta bilish uchun, nutqni o’stirish uchun va mantiqiy fikrlash malakasini egallashda muhim ahamiyatga egadir. Lug‘at ishi bolalarni ko‘p gapirtirish, o‘qiganlarni ongli ravishda o‘zlashtirish, shuningdek, sinonim, omonim, antonim jihatidan bir-biriga qarama-qarshi bo‘lishini ayniqsa, bog‘lanishli matnlarda so‘zlarning yangi-yangi ma’no kasb etishini tushunishga o‘rgatiladi.

Dasturning bunday murakkab talablarini amalga oshirishda, o‘quvchini juda yoshligidan boshlab so‘z ustasi qilib y etishtirish uchun alifbe davrida olib boriladigan lug‘at ishlarini o‘qish darslarida murakkab tarzda davom ettirish kerak. Bu esa o‘qituvchidan yuksak mahorat talab qiladi. Boshlang’ich sinf o‘quvchisi darslik bilan ishlar ekan, so‘zlar ifoda va iboralar ustida ishlab berish orqali tizimli ravishda amalga oshiriladi. Boshlang’ich sinf dasturida lug‘at ishiga katta e’tibor beriladi. Chunonchi, o‘quvchilarning har bir so‘zini tushungan holda o‘qishlari va

o'z nutqlarida bu so'zni o'rinli ishlatishlari uchun birinchi sinfdanoq lug'at ustidagi ishlar avval og'zaki, o'quv yilining ikkinchi yarmidan boshlab esa, jadal ravishda yozma ifodalab borilishi kerak, o'quvchilar shakl jihatidan turlicha bo'lgan so'zlar bir xil yoki yaqin ma'no bildirishini ba'zi so'zlarning ma'no jihatidan bir-biriga qarama-qarshi bo'lishini, ayniqsa, bog'lanishli matnlarda so'zlarning yangi-yangi ma'no kasb etishini tushunishga o'rgatadi.

Dasturning bunday murakkab talablarini amalga oshirishda o'quvchini juda yoshligidan boshlab so'z ustasi qilib etishtirish uchun, alifbe davrida olib boriladigan lug'at ishlarini o'qish darslarida murakkab tarzda davom ettirish kerak.

Bu esa o'qituvchidan yuksak mahorat talab etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi maktabga kelar ekan, u sinfdagi ko'pgina buyumlarni ko'radi, lekin ularning ayrimlarini nomi nima, qanday belgisi bor, turmushda qanday ahamiyat kasb etadi, ayrim narsalar hakida aniq tasavvurga ega bo'lmaydi. Bunday narsalar o'qituvchi tomonidan shu kunning talabi asosida asta-sekinlik bilan o'rgatib boriladi. Og'zaki suhbat jarayonida tushunishi o'yin notanish so'zlar, so'z birikmalari tushuntirib beriladi. Masalan, o'qituvchi sinf xonasidagi stol, stul, parta, doska, shkaf va turli xil stendlarda aks etgan ko'rgazmalar orqali o'quvchilarga lug'at ustida ishlash imkoniyatlari yaratiladi. Shu bilan birga o'quvchilarni so'z boyligini oshirishda tarqatma materiallardan unumli foydalanish yangi uchraydigan so'zlarni lug'at daftariga yozib qo'yish, ma'nosini izohlash, yangi uchraydigan so'zlarga gaplar tuzish, ma'no va mohiyatini anglab etish orqali o'quvchilarda lug'at boyligi oshib boradi. O'quvchi to'g'ri yozish malakasini egallagach, ularga o'rgangan predmetlarining nomlarini notanish va noaniq so'zlarni lug'at daftariga qayd ettirib boriladi. Kun sayin o'zbek tilimiz yangi-yangi so'z va iboralar bilan o'z davrasini kengaytirib bormoqda. Shakli har-xil bo'lsa ham, ma'nosi bir-biriga yaqin so'zlarni katta, buyuk, ulug', qarama-qarshi ma'noli so'zlarni baland-past, katta-kichik, yosh-qari, oq-qora, yaxshi-yomon, achchiq-shirin kabi so'zlardagi grammatik qonun-qoidalar bilan isbotlash uchun o'quvchilarga misollar toppish o'rgatib boriladi. Biroq yuqoridagi fikrlar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tushunarli bo'lavermaydi. Shuning uchun lug'at ustida ishlash talab qilinadi. Lug'at ustida ishlash og'zaki va yozma shaklda olib boriladi. Og'zaki shakldagi mashg'ulotda o'quvchi uchun o'qish, yozish qiyin bo'lgan so'zlarning mazmuni tushuntiriladi, talaffuzi va yozilishi o'rgatiladi. O'quvchilar ana shu so'zlardan foydalanib, mustaqil gap tuzib o'rgatiladi. Yozma shakldagi mashg'ulotda esa, qiyin so'zlar ustida yozma ishlar olib boriladi. Matni diqqat bilan kuzatish natijasida tushunilishi qiyin bo'lgan so'zlar ajratib olinadi. Yangi, qiyin so'zlarni yakka-yakka yozdirish, ularni konteks ichida qo'llash yo'li bilan shu so'zlarning imlosi o'rgatiladi. Lug'at ustida ishlash jarayonida o'quvchilarning bilim doirasini hisobga olish matndagi murakkab so'zlarni belgilash zarur. Masalan: ulgurji, marketing boj, valyuta, ayriboshlash, raqobat, auktsion, a'yon, sarbon, karvon, qofiya, xavf va boshqalar. Shu so'zlar ishtirokida ikki uchta gap tuzib o'tilgan mavzuga bog'lab tushuntiriladi. Boshlang'ich sinflarda o'qish darsi tashkil etilgandan so'ng, hilma-xil mashqlar, savol javoblar

orqali qiyin soʻzlarni oʻquvchilar qay darajada oʻzlashtirganliklari tekshirib koʻriladi. Oʻquvchini doskaga chiroyli avvalgi darslarda oʻtilgan soʻzlardan ikki uchtasining maʼnosi qanday oʻqilishi soʻraladi. Bunda kesma harflardan foydalaniladi. Oʻquvchi notanish soʻzni aytganda oʻqituvchi va sinfdagi barcha oʻquvchilar soʻzning talaffuzini diqqat bilan eshitadilar. Doskadagi oʻquvchi soʻralgan ikki uch soʻzni ikkilanmay dadil misollar bilan aytib bersa oʻqituvchi tomonidan ragʻbatlantiriladi. Ikkinchi oʻquvchidan soʻralganda, soʻzlarni ikkilanib aytsa avval notoʻgʻri aytib, soʻngra uni oʻzi tuzatib toʻgʻri talaffuz qilsa oʻqituvchi uning u yoki bu soʻzda ikkilanganligini eslatib kelgusi darsga puxta oʻzlashtirib kelishni topshiradi. Oʻqituvchi oʻquvchilarning notanish soʻzlarni qanday oʻzlashtirib borayotganliklarini tekshirib turadi. Oʻquvchilarning notanish soʻzlarni qanchalik oʻzlashtirganliklari tekshirilganda, ularning diqqatini lugʻat ustida ishlashga jalb etish va bu ishga ularni qiziqtirishga eʼtibor beriladi. Matnda uchragan notanish soʻzlar ishtirok etgan gaplardan koʻrgazmali qurol tayyorlanadi. Notanish soʻzlarni faol lugʻat fondiga aylantirish uchun har-xil izchil usullardan foydalaniladi. Soʻzlarni yodlab bilib olish ham notanish soʻzni bilib olishga yordam beradi. Oʻquvchilar lugʻatining boyib borishini hisobga olish va baholab berish zarur. Lugʻat ishi orqali oʻqishning ongli boʻlishi va imloni oʻzlashtirish taʼminlanadi, oʻquvchining dunyoqarashi shakllanadi, unda vatanparvarlik hissi tarbiyalanadi. Alifbe davrida va undan keyingi oʻqish darslarida matndagi tushunilishi qiyin boʻlgan soʻzlarning maʼnosi tushuntiriladi. Matndagi obrazli ifodalar, qarama-qarshi maʼnoli, maʼnosi bir biriga yaqin boʻlgan soʻzlar oʻquvchilarga toptiriladi va shu soʻzlardan oʻz nutqida foydalanishga oʻrgatiladi. Oʻqituvchi oʻquvchilar bilan lugʻat ustida ish olib borganda quyidagilarga eʼtibor berishi kerak.

1. Har bir soʻzning talaffuzini analiz qilish ifodali oʻqish oʻqitilgan matnning reja asosida oʻquvchilarga kichik-kichik savol berib soʻzlatish.

2. Sinonim, antonim, omonim asl va koʻchma maʼnoli soʻzlar bilan ishlash.

3. Matndagi tushunilishi qiyin boʻlgan soʻzlarga oʻquvchilar diqqatini tortish, matndagi soʻzning maʼnosini tushuntirish va ogʻzaki nutqdagi toʻgʻri foydalanishga oʻrgatish.

4. Oʻquvchilarning adabiy til normalariga, qonun-qoidalariga boʻysundirilgan nutqda soʻzlashini taʼminlash.

5. Oʻquvchilar nutqida mahalliy shevalar taʼsirining boʻlmasligiga erishish.

6. Oʻquvchilarni barcha uchun tushunarli qilib soʻzlashga va nooʻrin (innay-keyin, shunday qilib, haligi-haligi) soʻzlardan yiroq boʻlishga odatlantirish.

7. Oʻquvchining matndagi har bir soʻziga shaxsiy munosabatni bildirib borishga oʻrgatib borish. Masalan, 1-sinf oʻquvchisi «alifbe» dan yu harfi va tovushi bilan tanishtirilayotganda «buyuk» soʻzini oʻqiydi shakli har boʻlib maʼnosi bir-biriga yaqin soʻzni topishni oʻquvchi oʻrtogʻidan soʻraydi. Agar oʻquvchi «buyuk» soʻzidan avvalroq oʻqigan «katta» soʻzini topa olsa bu 1-sinf oʻquvchisi uchun katta yutuqdir. Bolalar iloji boricha, mustaqil holda soʻzning maʼnosini, talaffuzini tushunishga harakat qilishsin. Agar tushunilishi qiyin

bo‘lgan so‘zni yoki fikrni o‘qituvchi yoramida bilib olaversa, unda o‘quvchining ijodiy fikrlash qobiliyati, tafakkuri o‘smay qolishi mumkin.

8. O‘quvchi o‘tilganlarni hikoya qilib berganda talaffuziga, urg‘usiga alohida e‘tibor berishga odatlantirish zarur. Agar biror so‘zni noto‘g‘ri talaffuz etsa, uni bir necha marta takrorlatish hatto yodlatish ham mumkin.

Ma’lumki o‘qituvchi bir darsni zamon talabi asosida o‘tkazish uchun juda ko‘p adabiyotlar bilan tanishish, o‘quvchilarning bilim darajasini, yoshi psixologik xususiyatlarini, iqtidorini hisobga olish zarur.

O‘qituvchi nafaqat lug‘at ustida ishlashni, balki ularni estetik tarbiyasini, e‘tiqodini ham shakllantirib borish kerak. Shunda biz kutgan natijaga erishamiz. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ona tilining tizimlikka rioya qilgan holda bolalar nimalarni o‘rganishlarini va dasturni bilishlari zarur, har bir darsda lug‘at ustida ishlashga alohida e‘tibor berilishi lozim. Masalan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari fonetikaning unli va undoshlar, xarf va tovush, xarf birikmalarining qo‘llanilishi, bosh va kichik harf kabi ma’lumotlar bilan tanishadilar. Keyinchalik kursdan fonetika, orfoepik, grafika va orfografikdan nutq tovushlari, ularning hosil bo‘lishi, unli va undosh tovushlar, jarangli va jarangsiz undosh tovushlar, bo‘g‘in, bo‘g‘in ko‘chirish, urg‘u, urg‘uli va urg‘usiz bo‘g‘in, urg‘uning ma’no ajratishdagi roli (olma-ot, olma-fe‘l, atlas-mato, atlas-o‘quv quroli) kabi mavzularni o‘tish uchun o‘qituvchi egallagan bilimlariga asoslanishi lozim.

O‘qituvchi ta’limning har bir bosqichida o‘quvchining nutq taraqqiyotida bo‘ladigan o‘zgarishlarini bilishi va unga tayanishi lozim. Har bir darsda o‘quvchining lug‘at boyligi, so‘z boyligi oshib borishi lozim. O‘quvchilarning lug‘at ustida ishlashda, so‘z boyligini oshirishda o‘qituvchi zamonaviy usullardan foydalanishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Bular quyidagilar.

1. Tushuntirish-namoyish etish metodi. O‘qituvchi tomonidan bilimlar tayyor xolda beriladi. Ona tilining qonun-qoidalari tushuntiriladi va mustahkamlanadi. Bu darsda o‘quvchilar bayon qilinayotgan bilimlarni tinglaydilar va xotirada saqlashga xarakat qilishlari kerak.

2. Muammoni bayon qilish metodi. O‘qituvchi o‘quvchilar oldigi ma’lum bir muammo qo‘yadi va ularning mustaqil aqliy faoliyat ko‘rsatishlarini ta’minlash orqali bu muammoni hal qila boshlaydi.

3. Qisman izlanuvchanlik metodi. Ta’limning bu metodi shu bilan xarakterliki, o‘quvchi dars jarayonida ma’lum bir o‘quv muammosini qo‘yadi, ammo uni mustaqil hal qilish yo‘llarini ko‘rsatmaydi. Har bir o‘quvchi muammoni mustaqil hal qilish uchun o‘zicha izlanadi, ijodiy faoliyat ko‘rsatadi. Muammoning o‘qituvchi tomonidan qo‘yilishi metodni qisman ijodiy qilib qo‘yadi.

Ayniqsa, izlash ya’ni so‘zlarni topishga intilish, qidirish kabi topshiriqlar o‘quvchilarni yanada lug‘atini boyishga olib keladi, Uni bog‘lanishli nutqi ham rivojlanadi, har bir so‘zni to‘g‘ri aytishga, talffuzi, nutq malakasi shakllanadi. Shunday qilib, Savod o‘rgatish darslarida bunday metodlardan foydalanish o‘quvchilarning til materiallariga qiziqishini kuchaytiradi, o‘quv-biluv faoliyatini

faollashtiradi, til hodisalarini mustaqil tahlil qilishga o’rganishi orqali ularda mustaqillik shakllanadi, o’quvchilarni kommunikativ faoliyatiga puxta tayyorlash imkonini yaratadi.

So‘z va bo‘g‘inlarni o‘rgatishda tovush va xarflarni alohida-alohida aytib o‘qimaslikka, balki tovush va harflarni bo‘g‘inda to‘g‘ri qo‘shib talaffuz qilishga, so‘zlarni og‘zaki nutqdagi kabi yaxlit xolda tovushlar uyg‘unligiga rioya qilib o‘qishga odatlantiriladi.

Alifbe darslarida shu metodlardan foydalanib dars o‘tish yaxshi samarali natijalar beradi.

Lug‘at ustida ishlashning shakli, usullari va vositalari. Savod o‘rgatish darslarida lug‘at minutini o‘tkazishga hozirlik ko‘radi. Ko‘rgazmali qurol tayyorlanadi. So‘zlarni bo‘g‘inga, bo‘g‘inni esa unli va undosh tovushlarga ajratish shuningdek, tovushlardan bo‘g‘in, bo‘g‘inlardan so‘z, so‘zlardan gap tuzishga quyidagicha ko‘rgazmali qurol hozirlash mumkin. (unli tovushni qizil, undosh tovushni ko‘k rangda yozish ma’qul).

So‘zlar Bo‘g‘inga bo‘lish Unli tovush Undosh tovush

Singlim Sing-lim 2 5

Zulfiya Zul-fiya 3 3

Paxtakor Pax-ta-kor 3 5

O‘qituvchi o‘quvchilardan «asbob» so‘zi necha bo‘g‘in? Unli tovushlarni ayting, undosh tovushlarni ayting, yana talaffuz qiling. Avvalda o‘qituvchi har bir so‘zni talaffuz qilib ko‘rsatadi. So‘ngra har bir so‘z talaffuzi o‘quvchilarga mashq qildiriladi. Ba‘zan o‘quvchilar stul, stakan deb talaffuz qilsa, uni faol o‘quvchilar tuzatadi. Bunda o‘quvchi har bir so‘zni to‘g‘ri, aniq talaffuz qilishga harakat qiladi. Chunki uning xatosini o‘qituvchi emas, balki o‘z sinfdoshi tuzatyapti.

- Stul so‘zi necha bo‘g‘in?

- Unli tovush nechta?

- Undosh tovushlar-chi?

- Yana talaffuz qiling?

Shu so‘zlar ishtirokida og‘zaki gaplar tuzdirish mumkin.

O‘qituvchi o‘quvchilarga so‘zlarni talaffuz qilganda, to‘g‘ri ravon talaffuz qilish kerakligini tushuntirmog‘i lozim.

«Imlo lug‘ati» bilan ishlash.

Imlo lug‘ati ustida ishlash alifboni o‘rganish bilan bog‘liq. O‘quvchilar alifboni yaxshi bilib olgach, imlo lug‘ati bilan ishlashga o‘tiladi. Bunda ko‘proq qiyin so‘zlarni o‘rgatish ko‘zda tutiladi. Masalan, p va f harflarining yozilishi o‘tilgandan keyin fosh, payvand, afsona, insof, kifoya, parvona, vazifa kabi so‘zlarni tanlaydi. Dars boshlanishi oldidan barcha o‘quvchilarning «Imlo lug‘ati» bor - yo‘qligi aniqlanadi, kimda lug‘at bo‘lmasa, tayyorlab qo‘yilgan lug‘atlardan beriladi, vazifa tushuntiriladi. O‘quvchilarning diqqati lug‘at bilan ishlashga jalb qilinadi. O‘qituvchi vaqtni belgilab qo‘yib, birinchi so‘z (fosh) ni aytadi. O‘quvchilar bu so‘zni lug‘atdan topishga barovar kirishadilar. So‘zni birinchi

topgan o‘quvchi qo‘lini ko‘taradi. Shu usul bilan qolgan so‘zlar ham lug‘atdan toptiriladi. Dastlabki bir so‘zni lug‘atdan topish uchun 2-3 daqiqa sarflansa, keyinchalik muntazam olib borilgan mashq natijasida, bir so‘zni toppish uchun 15-20 sekund kifoya qiladi.

Bunda ba‘zan shunday ham bo‘ladi: o‘quvchilar ayrim so‘zlarning birinchi harfini bilmaganliklaridan ularni lug‘atdan topa olmaydilar. Bu ko‘proq p yoki f bilan, x va h bilan boshlanuvchi so‘zlarda yuz beradi. O‘quvchi bu so‘zlarni oldin o‘zi bilgan harfdan izlaydi. Bu o‘rinda topilmagan ikkinchi harfdan qidirish lozimligi aytiladi. Mashqning bu turi, bir tomondan o‘quvchilarni alfavitdan foydalanishga o‘rgatsa, ikkinchi tomondan topilgan so‘zlarning yozilishini esda qoldirishga yordam beradi. Odatda har bir dars ma‘lum darajada «Imlo lug‘ati» dan foydalanishni taqozo etadi. Boshqa fanlarni o‘qitishda ham «Imlo lug‘ati»ga murojat qilishga to‘g‘ri keladi. Shunga ko‘ra «Imlo lug‘ati» qo‘llanma sifatida har bir o‘quvchida bo‘lishi zarur.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. Nurmanov V., R. Rasulov O‘zbek tili jadvallarda. –T.: «O‘qituvchi», 1999.
3. Ro‘ziboeva O‘. va boshq. Kichik yoshdagi bolalar nutqini o‘stirish. – T.:«O‘zbekiston», 2001.
4. Safarova R. va boshq. Savod o‘rgatish darslari. . –T.: «Tafakkur», 2021.
5. Husanboeva Q. Adabiy ta‘limda mustaqil fikrlashga o‘rgatish asoslari. – T.:«Sharq», 2017
6. Qosimova K. va boshq. Ona tili o‘qitish metodikasi. – T.: «Nosir», 2019
7. Qosimova K. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: «O‘qituvchi», 2018

O‘QUVCHILARNI FANGA BO‘LGAN QIZIQISHLARINI OSHIRISHDA O‘QITUVCHINING O‘RNI

*Samarqand shahar 42-umumta‘lim maktab
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi **Eshbekova Zebo Abduaxatovna**
pochta: Eshbekovazebo2@gmail.com telefon: 998932253962*

Annotatsiya: Maqolada o‘quvchilarni fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishda o‘qituvchining o‘rni, o‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan muhim talablar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: O‘qituvchi, o‘quvchi, shaxsiy va ijtimoiy sifatlar, fazilatlar.

Inson kamolotida ilm egallash, dunyoqarashni to‘g‘ri shakllantirish, aqliy rivojlanish, jamiyat taraqqiyotiga o‘z hissasini qo‘shish ulug‘ fazilatlardan hisoblanadi.

Xo’sh, yosh avlodning ana shunday ulug‘ fazilatlarini to‘g‘ri shakllantirishda o‘qituvchining o‘rni qanday?

Bolani har tamonlama rivojlangan, barkamol shaxs qilib tarbiyalash uchun o‘qituvchidan haqiqiy pedagogik odob va pedagogik mahorat, shaxsiy ijtimoiy sifatlar talab qilinadi. Ana shu sifatlarga ega bo‘lgan o‘qituvchigina o‘quvchiga qanday muomalada bo‘lishni, o‘rganilishi lozim bo‘lgan bilimni tadbiq etishning turli usullarini yaxshi biladi, odob-axloq qoidalarini, shaxsiy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni to‘g‘ri singdira oladi. Barchamizga ayonki, kerakli bilimni o‘z vaqtida o‘zlashtirgan, odobli va tarbiyasi, shaxsiy, milliy, umuminsoniy qadriyatlarni to‘g‘ri anglay olgan, ma’naviy dunyosi sog‘lom o‘quvchigina komil inson bo‘la oladi.

Hozirgi zamon o‘qituvchisining asosiy fazilatlarini o‘z kasbiga sadoqatliligi, e’tiqodliligi, o‘z kasbini sevishi, bolalarni jonidek aziz ko‘rishidir. Maktabda ta’lim-tarbiya ishining yuqori saviyada olib borilishi faqat o‘qituvchiga, uning kasbiy tayyorgarligiga bog‘liqdir.

O‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan muhim talablardan biri shuki, u o‘zi o‘qitayotgan fanlarni chuqur bilishi, uning metodikasini yaxshi o‘zlashtirib olgan bo‘lishi zarur. Fanni va uning nazariyasini chuqur bilishi, uni qiziqarli qilib o‘quvchilarga yetkaza olishi bolalarni shu fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshiradi, o‘qituvchi obro‘sinini ko‘taradi. O‘quvchilar o‘qituvchi bilimni va bu bilimni bolalarga yetkaza olish imkoniyatlarini qadrlabgina qolmay, balki uning shu fanga bo‘lgan qiziqishini, fidoyiligini ham taqdirlashadi.

O‘z xizmati xususiyatiga ko‘ra o‘qituvchi tashkilotchilik fazilatiga ham ega bo‘lmog‘i lozim. Buning uchun o‘qituvchi tashabbuskorlik va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo‘lib, har doim tetik, g‘ayratli, o‘z kuchi va imkoniyatiga ishongan bo‘lmog‘i zarur. Tashabbuskor va g‘ayratli o‘qituvchi bolalarni o‘z orqasidan ergashtira oladi.

Bola maktabda o‘qir ekan, nafaqat ta’lim-tarbiya oladi, balki shaxs sifatida shakllanadi ham. Bu davrda vaqtining asosiy qismini maktabdosh, sinfdosh do‘stlari va ustozlari davrasida o‘tkazadi. Sunday ekan bola tarbiyasida atrofidagi do‘stlari va ustozlarining ta’siri ahamiyatlidir. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida faoliyat ko‘rsatib kelayotgan barcha ustoz va murabbiylarimiz doimo buni yodda saqlamoqlari va o‘zlari yetarlicha savodxon bo‘lishlari shart. Endigina 6-7 yoshga to‘lgan bolalarimiz ilk maktab ostonasiga qadam qo‘ygan kundan boshlab savodxonlik darajasida faqatgina ustozining so‘zini tan oladi. Ularning fikrini hattoki, ota-onalar ham o‘zgartirishi mushkul. Shu sababdan barcha o‘qituvchilar: ilmiy, nutqiy, ijodiy, mantiqiy, kasbiy savodxonliklarga ega bo‘lishlari shart va muhimdir.

O‘zbek xalqi o‘qituvchining shaxsiy va ijtimoiy sifatlariga azal-azaldan katta e’tibor qaratib kelishgan va har bir zamonning shart-sharoiti, talablaridan kelib chiqqan holda bu talablar o‘zgarib, takomillashib, murakkablashib borgan. Ulug‘ mutaffakir Abi Ali ibn Sino o‘qituvchining shaxsiyati qanday bo‘lishi kerakligi haqida quyidagi fikrlarni bildirgan:

bolalar bilan muomalada bosiq, jiddiy, mehribon bo‘lishi;
ta’limda turli usullardan foydalana olishi;
bilimlarni talabalarning yoshi, aqliy darajasiga mos ravishda berishi;
har bir so‘zining bolalar hissiyotini uyg‘otish darajasida bo‘lishiga erishishi;
talabani xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini bilishi;
fanga qiziqтира olishi;
berilayotgan bilimlarni talabalar qanday o‘zlashtirib olayotganiga e’tibor berishi lozim.

Alisher Navoiy o‘z davrining ayrim maktabdorlari ega bo‘lgan sifatlar, xususan, qattiqqo‘llik, ta’magirlik va johilliklarni qoralar ekan, o‘qituvchining ma’naviy qiyofasiga nisbatan jiddiy talablarni qo‘yadi. Xususan, “mudarris kerakki, g‘arazi mansab bo‘lmasa va bilmas ilmni aytishga urinmasa, manmanlik uchun dars berishga havas ko‘rgazmasa va olg‘irlik uchun gap, so‘z va qavqo yurgizmasa, nodonlikdan sallasi katta va pechi uzun bo‘lmasa, gerdayish uchun madrasa ayvoni unga o‘rin bo‘lmasa...”.

Navoiy ayni o‘rinda o‘qituvchi mehnatining mashaqqatli ekanligini ta’kidlab o‘tadi: “Uning ishi odam qo‘lidan kelmas, odam emas, balki dev ham qila bilmas. Bir kuchli kishi bir yosh bolani saqlashga ojizlik qilardi, u esa bir to‘da bolaga ilm va adab o‘rgatadi, ko‘rkim bunga nima yetsin. Shunisi ham borki, u to‘dada fahm-farosati ozlar bo‘ladi, unday kishiga yuzlarcha mashaqqat kelsa qanday bo‘ladi. Har qanday bo‘lsa ham, yosh bolalarga uning haqqi ko‘pdir. Agar shogird podshohlikka erishsa ham unga (muallimga) qulluq qilsa arziydi.

Haq yo‘lida kim senga bir harf o‘qitmish ranj ila,
Aylamak bo‘lmas ado oning haqin yuz ganj ila.

Xulosa qilib aytganda, biz o‘qituvchilar oldida ma’naviy merosimizdan xabardor, aqlli, bilimdon, jismonan va ma’nan sog‘lom bo‘lgan barkamol avlodni tarbiyalashdek yuksak va ma’suliyatli vazifa turar ekan, o‘z oldiga barkamol avlodni tarbiyalashni maqsad qilib olgan har bir ustoz va murabbiyning o‘zi avvalo yuqorida ta’kidlangan pedagogik odob va pedagogik mahorat talablariga javob berishlari, jismonan va ma’nan sog‘lom bo‘lishlari kerak. Bolalarga boshlang‘ich sinflardanoq manmanlik va kamtarlik, johillik va bosiqlik, sabr-toqatlik va sabrsizlik, yaxshilik va yomonlik kabi sifatarni hayotiy misollar bilan tushuntirish orqali bolalar ongiga barkamol shaxsning vazifalarini ham singdirib borishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.A. Mavlonova va boshqalar “Pedagogik texnologiya” Fan 2008-yil
2. Asqarov, I. B Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini tadqiqot faoliyati uchun tayyorlashning asosiy bosqichlari. Sharqiy Evropa ilmiy jurnali, 2017 yil
- 3.«Pedagogik konfliktologiya» fani o‘quv qo‘llanma toshkent davlat pedagogika universiteti toshkent – 2010 yil.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA O’QITUVCHINING KREATIVLIK KOMPETENTLIGI ORQALI O’QUVCHILARDA NUTQIY KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SIFATLARI

J.B.Eshkuvatov,

A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada kreativligini oshirish orqali o’quvchilarda nutqiy savodxonlik ko’nikmalarini rivojlantirishning samaradorligi haqida atroflicha so’z boradi. XXI asr ko’nikmasi bo’lgan kreativlik tushunchasi bugungi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Chunki kreativlik – bu qolipdan tashqarida fikrlash hisoblanadi. Bugungi kunda o’quvchilarda nutqiy savodxonlik ko’nikmalarini rivojlantirishda o’qituvchining kreativlik potentsiali alohida ahamiyatga ega ekanligini inobatga olib, tahlil, fikrlar va xulosalar orqali ilmiy tavsiyalar berilgan.

Tayanch so’zlar: nutqiy savodxonlik, kreativlik, ona tili va dabiyot fani o’qituvchilarining kreativlik ko’nikmalari, o’quvchilarning nutqiy ko’nikmalari.

QUALITIES OF SPEAKING SKILLS DEVELOPMENT IN STUDENTS THROUGH CREATIVE COMPETENCE OF THE TEACHER IN MODERN PEDAGOGY

Ж.Б.Эшкuvatов,

Докторант Национального исследовательского института имени
А.Авлони

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается эффективность развития навыков устной грамотности учащихся за счет повышения креативности учителей родного языка и литературы. Понятие креативности, как навыка 21 века, является одной из актуальных проблем сегодняшнего дня. Потому что творчество — это нестандартное мышление. Принимая во внимание, что особое значение в развитии навыков речевой грамотности учащихся имеет творческий потенциал педагога, через анализ, мнения и выводы даются научные рекомендации.

Ключевые слова: речевая грамотность, креативность, творческие способности учителей родного языка и естественных наук, речевые навыки учащихся.

КАЧЕСТВА РАЗВИТИЯ РАЗГОВОРНЫХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ТВОРЧЕСКУЮ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКЕ

J.B.Eshkuvatov,

Doctoral student of the National Research Institute named after A.Avloni

Abstract. This article discusses in detail the effectiveness of developing students' oral literacy skills by increasing the creativity of teachers of the mother tongue and literature. The concept of creativity, which is a skill of the 21st century, is one of today's urgent problems. Because creativity is thinking outside the box. Taking into account that the creative potential of the teacher is of particular importance in the development of students' speech literacy skills, scientific recommendations are given through analysis, opinions and conclusions.

Key words: speech literacy, creativity, creativity skills of native language and science teachers, students' speech skills.

Mamlakatimizning kelajagi, istiqboli va islohotlarning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan ta‘lim sohasida olib borilayotgan o‘qituvchi-pedagoglarning kreativligi, saviyasi, fidoyiligi, tayyorgarligi hamda yosh avlodga ta‘lim berish va barkamol inson darajasida tarbiyalab, voyaga yetkazishga nisbatan shijoatiga bog‘liq. Uzluksiz ta‘lim tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarni samarali natijalarga olib keluvchi ilmiy-nazariy bilimlar bilan birgalikda kreativ faoliyatga undovchi amaliy ko‘nikmalar bilan ham doimiy qurollantirib borish zamon talabidir. Pedagogik ta‘limda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning imkoniyatlaridan foydalanishga ustuvorlik berish strategik ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda uzluksiz ta‘limni, jumladan, umumiy o‘rta ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish ta‘lim va tarbiyaning an‘anaviy usullarini ijodkorlikka yo‘naltirilgan usullarga almashtirish zarurati paydo bo‘lmoqda.

Zamonaviy pedagog kreativ kompetentlikka ega bo‘lishi uchun o‘quv faoliyatiga doir vazifalarni chuqur bilishi, o‘quv manbalari, darslik, o‘quv va metodik qo‘llanma, tavsiyanoma, yo‘riqnomalarni tayyorlash malakasiga ega bo‘lishi, ilg‘or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o‘rganishi, ta‘lim jarayoni va ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar loyihalarini tayyorlay olish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur.

O‘quv-uslubiy manbalarda kreativlik inglizcha “create” so‘zidan olingan bo‘lib, “yaratish” ma‘nosini anglatib, insonning yangilik yaratish, muammolarni yechishga qaratilgan ijodiy qobiliyati tushuniladi [1]. Uning tag-zamirida beqiyoslik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash, bir nuqtaga turli xil jihatdan yondashuvni anglatadi.

Kreativ pedagogika ijodiy faoliyat natijalarini rag‘batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish orqali sinfda ulardan samarali

foydalanish imkoniyatlarini ochib beradi. Ijodkorlikni o‘rganish jarayonida umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarining intellektual va psixologik rivojlanish tizimlarini shakllantirish muammolari ishlab chiqilgan bo‘lib, ular shaxsiy-ijodiy fikrlash uslubining tarkibiy qismlarini o‘rganishga qaratilgan.

Kreativlikda ijodning to‘rtta asosiy jihatlari ishlab chiqilgan bo‘lib, unda asosiy e‘tibor quyidagilarga qaratiladi: ijodiy mahsulot, ijodiy jarayonni boshqarish, ijodiy shaxs va ijodiy vaziyat. Kreativlik faoliyatini yuqori darajada takomillashtira olgan o‘qituvchi o‘zida quyidagi malakalarni namoyon eta oladi: bajariladigan vazifa mohiyati va faoliyatini belgilay bilishi; masalaning qo‘yilishini tahlil qila olish; masalani hal qilish rejasini tuzish; masalani hal qilishda samarali metodlar (tahlil, sintez, induksiya, deduksiya, taqqoslash va boshqa) larni qo‘llash; masalani hal qilish usullarini tanlay olish; qabul qilingan qarorlarning to‘g‘riligini asoslash va qayta tekshirish; masalani hal qilishda kichik tadqiqot (izlanish) ni olib borish; masalani hal qilish sharoiti, jarayonning borishi va masala qanday yechilishi yakunlarini umumlashtirishga oid dalillarni rejalashtirish [1].

Pedagog kreativlik sifatlariga va yondashuvga ega bo‘lmasligi tufayli o‘quvchilar ham qiziqarli va ajoyib g‘oyalarga ega bo‘lsalar-da, biroq ularni ifodalashda e‘tiborsizlikka yo‘l qo‘yadilar. Buning sababi ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan metodlar o‘quvchilarda erkin, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi. Hozirda kreativ fikrlash qobiliyati nafaqat o‘quvchilar uchun balki, o‘zini Vataniga daxldor deb hisoblaydigan har bir inson uchun zarurdir.

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilarida kreativlik sifatlarini oshirish jarayonining umumiy mohiyatini to‘laqonli anglash uchun dastlab “kreativlik”, “kreativ yondashuv” tushunchalarining ma‘nosini tushunib olish talab etiladi. Ken Robinsonning fikriga ko‘ra, “kreativlik – o‘z qiymatiga ega original g‘oyalar majmuyi” [6, 74-b.] sanaladi. Gardner esa o‘z tadqiqotlarida mazkur tushunchani quyidagicha izohlaydi: “kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo‘lib, u o‘zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma‘lum amaliy qiymatga ega bo‘lishi lozim” [7, 110-b.].

Emebaylning yondashuvi nuqtayi nazaridan ifodalansa, kreativlik “muayyan soha bo‘yicha o‘zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko‘nikmalarga ham ega bo‘lish”, demakdir [4]. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o‘tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi.

Amerikalik psixolog P.Torrens fikricha, “kreativlik muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; farazni tekshirish va o‘zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash; muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o‘zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta’sirchanlikni ifodalaydi” [2, 86-b.].

Ona tili va adabiyot fani o’qituvchilarining kreativlik sifatlariga ega bo’lishi ularning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo’naltiradi. Shuningdek, o’quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an’anaviy yondashishdan farqli yangi g’oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o’ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi.

Binobarin, ona tili va adabiyot fani o’qituvchisi kreativlik kompetentligiga ega bo’lsa kasbiy faoliyatini tashkil etishda ijodiy yondashish, o’quvchilarning o’quv faoliyatini samarali tashkil etish, nutqiy savodxonlik ko’nikmalarini rivojlantirish, shaxsiy sifatlarini yuksaltirishga xizmat qiladigan g’oyalarni yaratishda faollik ko’rsatish, ilg’or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o’rganish, shuningdek, hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida doimiy, izchil fikr almashish tajribasiga ega bo’lishga e’tibor qaratadi.

Tahlillardan shuni alohida qayd etib o’tish joizki, har bir shaxs tabiatan kreativlik qobiliyatiga ega. Shaxs o’zida kreativlik qobiliyati mavjudligini qanday samaradorlik va yondashuv asosida namoyon eta olishi mumkin bo’ladi? Bu o’rinda Patti Drapeau shunday maslahat beradi: “Agarda o’zingizni kreativ emasman, deb hisoblasangiz, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan mashg’ulotlarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor bo’lganingiz yoki bo’lmaganingizda emas, balki ijodkorlik faoliyatni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g’oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir” [2, 4-b.]. Patti Drapeau nuqtayi nazariga ko’ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yoki ijodiy topshiriq yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash o’qituvchilardan o’quv topshirig’i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko’plab g’oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to’g’ri g’oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda muammo yuzasidan bir va ko’p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo’lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya’ni, topshiriqni bajarish, muammo yoki masalani yechishda shaxs yechimning bir necha variantini izlaydi (ko’p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to’g’ri yechimda to’xtaladi.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg’ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo’ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o’tkirlikni belgilab beradi, o’quvchilar e’tiborini ta’lim jarayoniga faol jalb etishni ta’minlaydi.

Ona tili va adabiyot o’qituvchilarining asosiy vazifalaridan biri o’quvchilarda adabiy til me’yorlariga amal qilgan holda mustaqil tafakkur qilish, kreativ va ijodiy fikrlash qobiliyatini o’stirish hamda o’zining fikrini og’zaki, yozma shaklda aniq, sermazmun, tushunarli, savodli tarzda ifodalashni o’rgatish eng asosiy vazifalardan biridir. Shu bois ona tili va adabiyot o’qituvchilari kreativ yondashuv asosida o’quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda

doimiy ravishda dars mashg‘ulotlari yuzasidan zamonaviy o‘quv-metodik ijodiy topshiriqlar tayyorlay olishi, mashq va matn tahlillari o‘tkaza olishi, didaktik hamda so‘z o‘yinlari, turli hil interfaol usullarni dars jarayoniga moslashtira olishi va ulardan samarali foydalanishga ko‘proq e‘tibor qaratish zarur. Bugungi kunda o‘quvchilarda nutqiy savodxonlik ko‘nikmlarini shakllantirish muhim hisoblanib, uni rivojlantirishda bir qator omillarning o‘rni ahamiyatlidir. Nutqiy savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi asosiy omillardan biri o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish va boyitib borishga alohida e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq. Nutq turlari o‘ziga xos xususiyatlarga ega. “Og‘zaki nutq, odatda, bevosita nutq jarayonini tashkil etsa, yozma nutqda esa muayyan masofaning bo‘lishi nazarga olinadi. Shunga ko‘ra ularning izchilligi, to‘liq yoki noto‘liqligi ham har xil bo‘lishi tabiiy”[8]. Har bir o‘quvchida, avvalo, og‘zaki nutq rivojlanib borishi mumkin, biroq og‘zaki nutqidagi fikrini, qarashini ifodalayotganida o‘qituvchi yozma nutq me‘yorlariga ham amal qilishi hamda ikkala nutq shaklida, fikrlar bayonining ketma-ketligini, izchilligini nazardan chetda qoldirmasdan tizimli ishlash va bu bo‘yicha yondashuvlarni kreativ ravishda tanlashni hisobga olish talab etiladi.

Mavjud tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarda nutqiy savodxonlik ko‘nikmalarining rivojlantirilishi, avvalambor, pedagogning kreativlik potensialga egaligiga va yondashuviga bog‘liq ekan. Ayniqsa, o‘quvchi ijodiy faoliyatining dastlabki sharti va natijasi ham o‘qituvchining kreativ kompetentligi ekanligi o‘ta muhim sanaladi. Har qanday mutaxassisda bo‘lgani kabi pedagoglarning ham kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari uchun ularning malakasini uzluksiz oshirib borish talabi qo‘yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o‘zini-o‘zi ijodiy faoliyatga yo‘naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Bugungi kreativ o‘qituvchi o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etishda avvalo rejalashtirilgan bir qolipdagi mashg‘ulot turlaridan voz kechib, o‘quvchilarda mustaqil, tanqidiy, mantiqiy, ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, ya‘ni yangi g‘oyalarni o‘ylab topishga yo‘naltirish, ta‘lim olishga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish, ularni yutuqlarga erishishiga rag‘batlantirishda asosiy omil bo‘lishi kerak. Ayrim paytlarda zamonaviy o‘quv mashg‘ulotlariga yetishmayotgan bo‘shliq - kreativlik sanaladi. Bugungi kunda ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilarining ijodkor va kreativ bo‘lishi yoki bo‘lmasligi emas, balki ularning kasbiy faoliyatini ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g‘oyalarni ta‘lim jarayonida sinab ko‘rishi maqsadga muvofiq sanaladi. Bu esa har bir o‘qituvchining o‘zini-o‘zi rivojlantirishi va o‘zini-o‘zi namoyish eta olishi, kasbiy kompetentsiyalarni o‘zlashtirib borishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ne‘matov B.S. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kreativ faoliyatini takomillashtirish. ped.fan. PhD. diss.avtoreferenti. – Termiz, 2023. – 52 b.

2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 260

3. Агабабян А. Р., Арутюнян Н. Д. К вопросу взаимосвязи креативности с личностными характеристиками // Ананьевские чтения, 2007: Материалы научно-практической конференции. СПб., 2007. – С. 598–599.

4. Алейников А.Г. О креативной педагогике / А.Г. Алейников // Вестник высшей школы. – 2009. – №12. – С. 29-34.

5. Амиров Р. Особенности синтаксиса казахской разговорной речи. – Алма-Ата, 1972.

6. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс. – Казань: Изд-во КГУ, 1996. – 566 с.

7. Вишнякова, Н.Ф. Креативная акмеология. Психология высшего образования / Н.Ф. Вишнякова. - Мн.: Народная асвета, 2007. – 300 с.

8. Амиров Р. Особенности синтаксиса казахской разговорной речи. – Алма-Ата, 1972.

P5BL VOSITASIDA O’QITUVCHILARDA KOGNITIV JARAYONLARNI FAOLLASHTIRISHNING ILMIY-METODIK TALQINI

Gulchexra Sharipboyevna Fayzullayeva

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o’rgatish milliy markazi,

Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari kafedراسи mudiri, dotsent (PhD)

E-mail: gulchexrasharipboyevna81@gmail.com

Tel: (97) – 925-97-91

Annotatsiya. Hozirda o’quv amaliyotiga kirib kelayotgan bilishga asoslangan xorijiy ilg’or tajribalar ta’lim ishtirokchilarida kognitiv jarayonlarni faollashtirishga, ta’lim samaradorligini ta’minlashga, uning bosqichma-bosqich integratsiyalashuviga xizmat qilishi bilan alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada P5BL zamonaviy yondashuvining o’ziga xosliklari hamda mazmun-mohiyati yoritilgan.

Kalit so’zlar: jarayon, kognitivlik, algoritm, muammo, loyiha, shaxs, jarayon, natija, tuzilma, mazmun.

Borliqni o’rganish, anglash, kognitiv jarayonlarni faollashtirish o’zaro uyg’unlikda namoyon bo’lgani kabi keyingi tadqiqotlar tahlili zamonaviy fan tarmoqlarining o’zaro aloqadorligi mumkin qadar oshib borayotganligini hamda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar borgan sari turli fanlarning birikish nuqtalarida kuzatilayotganligini ko’rsatmoqda. Fan taraqqiyotining ma’lum davrlarida uning

tabaqalanishiga ustuvorlik berilgan bo‘lsa, XIX asrning o‘rtalaridan ularning uyg‘unlashuviga e‘tibor kuchaydi. Lekin fanlararo alohida ilmiy-ijtimoiy hodisa sifatida kognitiv nuqtayi nazardan maqsadli o‘rganilishi o‘tgan asrning ikkinchi yarmiga to‘g‘ri keladi.

Demak, kognitiv o‘qitish ta’limning anglanganlik va faollik tamoyillariga tayanadi hamda o‘quvchilarning fikrlash qobiliyati, intellektini rivojlantirishdan tashkil topadi. O‘qitishning kognitiv metodlari amaliy yo‘nalgan turli xil psixologik konsepsiyalarga asoslanadi va “bilimlarga nisbatan jarayon tadbirlari hamda strategiyalarning ahamiyatini orttirish”dek umumiy alomatga ega bo‘lib, kognitiv jarayonlarni faollashtirishga muhim e‘tibor qaratiladi. Ta’lim sifatiga erishish uchun ijobiy samaraga egaligi tan olingan, jarayonni to‘liq qamrab olishga mo‘ljallangan ana shunday yondashuvlardan biri – P5BL texnologiyasidir.

P5BL yondashuvi – uzoq davom etadigan, avvalo, o‘qituvchini uzluksiz rivojlantirish, uning g‘oyalari amaliy faoliyatga tezkor singdirish hamda natijadorligiga erishish bo‘yicha mavjud muammoni aniqlash va aniqlangan muammo doirasida uning yechimiga olib boruvchi loyiha yaratish, uni qadam-baqadam amalga oshirishda turli chora-tadbirlarni, metod hamda texnologiyalarni qo‘llashni o‘zida qamrab olgan quyidagi 5 ta bosqichdan iborat o‘quv modelini aks ettiradi. Bularning quyidagicha izohlariga to‘xtalish mumkin:

Muammoga asoslangan o‘qitish (Problem-Based Learning) – bu muammoni hal qilishni tushunish uchun ish jarayonining natijasidir. Muammo o‘quv jarayonining birinchi elementi. PBL jarayonining diqqat markazida muammoni hal qilish emas, balki belgilangan yechimlarning mavjudligi va u boshqa ko‘nikmalar, xususiyatlarni rivojlantirishdagi ahamiyatliligi bo‘ladi. U ssenariy doirasida aniqlangan muammolardan bilim va tushunchani oshirish uchun foydalanadigan jarayon. Yondashuv nafaqat yangi bilim, ko‘nikma va malakalar(BKM)ni shakllantirishga, balki ularni metabilimlar bilan birlashtirishga yordam beradi.

Loyihaga asoslangan o‘qitish (Project-Based Learning) eng muhim ta’lim modellaridan biri bo‘lib, jarayon ishtirokchisining BKMni rivojlantirishda asosiy rol o‘ynaydi, kichik doiralardan tortib, tashkilotlar darajasidagi hamkorlik va hamjamiyat hissini yaratadi. Shuningdek, ta’lim oluvchi maqsadlarni belgilashni o‘rganish; mustaqillik va intizom, muzokaralar olib borish hamda kuzatish uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish; chuqurroq bilim olishni davom ettirish, yangi g‘oyalarni rivojlantirish va ko‘p tarmoqli aloqalarni mustahkamlash; epchillik va pedagogik mahorat kabi zaruriy sifatlarga ega bo‘ladi.

Shaxsga asoslangan o‘qitish (People-Based Learning) – P5BL jamoaviy ish natijasida maqsadga erishilishi ko‘zlangan yondashuvdir. Markazda shaxs va uning individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olish muhim bo‘lgan ushbu texnologiyada o‘z qobiliyatini boshqarish, fanni takomillashtirishda ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, o‘zgarishlarni his qilish, kasblararo ko‘maklashuv, jamoaviy ishda hamkorlik, bilimlar almashinuvi, xizmat ko‘rsatishni o‘rganish kabilar nazarda tutiladi.

Jarayonga asoslangan o’qitish yoki ta’lim – Process-Based Learning. Tadqiqotchilar o’quv faoliyati davomida ushbu yondashuvni qo’llash belgilangan maqsad hamda vazifalarni bajarishda, muammo yechimiga borishda amalga oshiriladigan chora-tadbirlarning uzluksizligini ta’minlovchi strategiya ekanligini ta’kidlashadi. Shu bilan birga ilmiy jarayon ko’nikmalarini qo’llash va o’lchash, fanni soddalashtirish orqali egallashni, mazmunlilikni oshiradi, doimiy mas’uliyatni his qilish, kuzatish, tasniflash, tahlil qilish, bashorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Natijaga asoslangan o’qitish – Product-Based Learning. Qo’shimcha bilimlarni shakllantirishga qaratilgan bunday yondashuvda muammoning aniqligi va jamoaning hamkorlikdagi harakati muhim rol o’ynaydi. Ganefrining ta’kidlashicha, mahsulot(natija)ga asoslangan ta’lim – bu o’quvchini o’qituvchi tomonidan o’quv jarayoniga faol jalb etish uchun muayyan qiymatdagi mahsulot ishlab chiqarish kompetensiyasiga yo’naltirish natijasida amalga oshiriladigan tartib yoki qadamlar sifatida aniqlanadi. Demak, yondashuvda yechilayotgan muammo doirasida jamoaviy ishni tashkil etish nimani kashf qilishi mumkinligi, yetib boradigan manzil yoki egallangan kompetentlik uning mahsuloti sifatida anglashiladi.

P5BL modeli ta’lim muassasasi, amaliyotchilar va turli fanlardan talabalarni birlashtirish, jamoaviy muhitni yaratish madaniyatini shakllantirishga qaratilgan bo’lib, ishtirokchilarning har biri loyihani amalga oshirishda muhim rol o’ynaydi. Olimlarning fikricha, P5BL modeli bilan “talaba” jamoasi va o’qituvchi o’rtasidagi o’zaro ta’sir natijasida o’quv jarayonini rivojlantirish hamda kognitiv jarayonlarni namoyon qilish osonlashadi. Loyihaga yo’naltirilgan ko’p tarmoqli aloqadorlik paydo bo’ladi va nafaqat bir jamoa, balki bir nechta jamoa o’rtasida hamkorlik muhiti oqibatida nazariyachilar amaliyotchilar jamoasiga aylanadi, ya’niki o’rganilayotgan va ko’zlangan har bir muammoning samaradorligiga ishlashga o’tiladi. Xalq ta’limi tizimida o’qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning P5BL yondashuvini faollashtirish ko’pgina muammolarga yechim topilishiga zamin yaratadi.

Xulosa sifatida quyidagilarni ta’kidlamoqchimiz:

- P5BL o’quv modeli kompleks yondashuv bo’lib, o’z ichida turli metod va texnologiyalarni birlashtiradi;

- yondashuvning muvaffaqiyati – boshqaruvchi mahorati, tanlangan muammo va loyihani amalga oshirishdagi tartib bilan uzluksiz qo’yib boriladigan qat’iyatli qadamlarga bog’liq;

- P5BL yondashuvini nafaqat o’qituvchini o’z-o’zini rivojlantirish amaliyotida qo’llash, balki ta’lim tizimida joriy etish natijadorlikni kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Ибрагимов А. А. ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ БИЛИМЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МУАММОГА АСОСЛАНГАН ЎҚИТИШ ЁНДАШУВИНИНГ ИМКОНИАТЛАРИ: Ибрагимов Аъламжон

Амриллоевич, Самарқанд вилояти халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази доценти //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 2. – С. 120-125.

2.Amrilloevich I. A. Problem-Based Learning: Content, Essence, Possibilities //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – Т. 6. – №. 10. – С. 2367-2377.

3.Elektron resurs: <https://www.ualberta.ca/rehabilitation/media-library/faculty-site/research/bsa/person-and-practice-based-learning-1411120.pdf>.

4.Aksela, M. &Haatainen, O.(2019). Project-Based Learning (PBL) in practice: Ac teachers’ views of its’ advantages and challenges. <https://www.researchgate.net/publication/333868087>.

5.Fruchter, R. (1998). Roles of Computing in P5BL: Problem-, Project-, product-, process-, and People-based Learning, Artificial Intelligence for Engineering-Design, Analysis and Manufacturing, Cambridge University Press. 65- 67.

6.Ganefri, G. (2013). The Development of Production-Based Learning Approach to Entrepreneurial Spirit for Engineering Students. Journal Asian Social Science; Vol. 9, No. 12; 2013. ISSN 1911-2017 E-ISSN 1911-2025.

7.Samuel, K.; Libata, I. &Sabitu, A. (2018). Efficacy of Process-Based Instruction, In Enhancing Secondary School Students’ Academic Performance and Science Skills Acquisition, In Identification of Cations, In Faskari, Katsina State-Nigeria. Issues and Ideas in Education, 6(1), 87–97.

BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARINI MA’NAVIY- MA’RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Pastdarg‘om tumani 20-maktab Musiqa fani 2-toifali o‘qituvchisi
G‘aybullayeva Shohista
+998915340918

Annotatsiya:Ushbu maqola jamiyatda, ta’lim-tarbiya jarayonida vatanparvarlik, ma’naviyatli yoshlarni tarbiyalashda musiqa o‘qituvchilarini o‘rni va vazifalarini bayon etadi.

Kalit so‘zlar: ma’naviyat, ma’rifat, kelajak, ta’lim-tarbiya, mafkura, musiqa fani, pedagog shaxsi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi “Ma’naviy – ma’rifiy faoliyat samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi PQ – 3160-sonli Qarorining qabul qilinishi yosh avlodni ma’naviyatli, ma’rifatli, axloqiy yetuk qilib tarbiyalash vazifasi har qachongidan ham dolzarb bo‘ldi. Shu munosabat bilan keying yillarda ma’naviyat

va ma’rifat masalasiga e’tibor kuchaydi. Ma’naviy – ma’rifiy faoliyat O‘zbekistonda demokratik o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtirishda va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishda, inson haq–huquqlari va erkinliklarini ta’minlashda asosiy omil hisoblanadi. Shunday ekan avvalo “ma’naviyat”, “ma’rifat” va “faoliyat” tushunchalarining mohiyatini ochib, ma’naviy-ma’rifiy faoliyat mazmuni xususida fikr yuritimiz. Chunki, ma’naviyat barkamol insonni tarbiyalaydi. Ta’lim – tarbiya tizimini takomillashtiradi. Milliy istiqlol g‘oyasini yoshlar ongiga yetkazishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, yoshlarni milliy istiqlol mafkurasiga sadoqatli bo‘lish, ona-Vatanga cheksiz mehr – muhabbatni qaror toptirish O‘zbekistonning buyuk kelajagini yaratishdagi eng olijanob ishlarda faol qatnashishga undaydi.

Bugungi kunda jamiyatning asosiy negizi bo‘lgan yoshlarning ma’naviy barkamol bo‘lmog‘i talab etiladi. Chunki, ma’naviy jihatdan shakllangan yoshlar jamiyatga to‘g‘ri, odilona munosabatda bo‘la oladi, mehnat jamoalarida ishni tashkil etadi, mehnat unumdorligini oshirishning ilmiy – amaliy omillarni puxta egallaydi.

Biz, avvalo, izlanishlarimizni bu sohada ilmiy – amaliy tadqiqotlarni amalga oshirgan pedagog olimlarning ishlarini tahlil qildik.

Bo‘lajak oliy ma’lumotli musiqa mutaxassislarni ma’naviy – ma’rifiy faoliyatga tayyorlashda ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini zamonaviy talablarga mos shakllantirish muammosi bo‘yicha qator pedagogik olimlar ilmiy izlanishlar olib borganlar. Shulardan, B.H. O‘razovning ilmiy tadqiqotlarida bo‘lajak o‘qituvchilarni ma’naviy – ma’rifiy faoliyatga tayyorlashning ijtimoiy pedagogik asoslari va ularni amaliyotda qo‘llash yo‘llari bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan. Ma’naviy – ma’rifiy faoliyat samaradorligini oshirishning pedagogik va axborotli texnologiyasi tizimi yaratilib, o‘quv – tarbiya jaryoniga tadbqiq etishning bir qator omillar va shart – sharoitlari aniqlangan va asoslangan.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini ma’naviy – ma’rifiy faoliyat ishlarining mohiyati bu ma’naviy ildizlarini his etish, milliy g‘urur va o‘zligini anglashga, ularning jahon madaniyati xazinasiga qo‘shadigan hissalarini oshirishga xizmat qiluvchi manba demakdir.

Xalqning, jamiyatning ma’naviy, ilmiy, madaniy merosni egallashining ko‘lami, xususiyati va natijalari ko‘p jihatdan istiqlol ma’naviyatiga bog‘liqdir. Chunki bunda ma’naviyat insoniy qadriyatlarga to‘g‘ri yo‘nalish topib beruvchi “yo‘lchi yulduz” bo‘lib xizmat qiladi va xalqimizning ma’naviy merosini o‘rganishda jamiyatimiz uchun bugungi kunda va istiqbolda zarur bo‘lgan ma’naviy muhitni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Ma’naviyat – ma’rifat faoliyat mohiyatini mustahkamlash – bu uning zamonaviy madaniy jihatdan ravnaq topgan davlat, jamiyat sifatida rivojlanishida g‘amxo‘rlik ko‘rsatish demakdir. Bu o‘rinda shu jamiyatning a’zosini bo‘lgan har bir inson nazarda tutiladi.

Ma’naviyatsiz moddiy farovonlikka ham, umumtaraqqiyotga ham erishib bo‘lmaydi, ma’naviy qashshoqlik milliy tanazzulga olib boradi. Ma’naviy

barkamollik qo‘shni xalqlar, shuningdek jahon xalqlarning asrlar davomida yaratgan adabiy badiiy asarlaridan bahramand bo‘lishida ham shubhasiz ko‘rinadi. Firdavsiyning “Shohnoma” sini, qirg‘iz xalqining dostoni va “Manas” ni, Abay va Muxtov Avezovning asarlarini. Maxtumquli she‘rlarini, Mirzo G‘olib, Robindrant Tagor asarlarini, “Ming bir kecha”, “Qobusnoma” singari noyob durdonalari o‘qimagan talabaning ma’naviy va modaniy saviyasi qay darajada ekanligini anglasa bo‘ladi. Bular ham, aslida, yetarli emas. Jahon adabiyotining shoh asarlari borki, bular haqida turli millat vakillari yig‘ilganda, albatta gap ketadi. Xususan, Homer, Shekspir, Servantes, Bokachcho, Balzak, Charlz Dikkens, L. Tolstoy, F. Dostoyevskiy, N. Gogol, A. Pushkin, Volter, E. Zolya, G. Mopassan, E. Xeminguey, Jek London, Tomas. Mani, Chingiz Aytmatov, Husayn Jovid... sanayversang, cheki yo‘q sahifalar to‘ladi. Bu ulug‘ siymolarning asarlari bilan tanish bo‘lmagan insonning ma’naviy barkamolligi, baribir, kentik bo‘ladi. Aslida, bular ham chegara emas. Rafael, Kamoliddin Behzod, Repin, Ayvazovskiy, Ivanov, O‘ral Tansiqboyev, A. Abdullayev, Chingiz Ahmarovsingari musavvirlarning o‘lmas asarlari bilan, kinosan‘atining, haykaltaroshlikning, me‘morlikning, umuman barcha san‘at turlarining, hech bo‘lmaganda, minimum namunalari haqida o‘rtacha tasavvurga ega bo‘lmagan yoshlarni ma’naviy yetuk deb bo‘ladimi? Shu bois san‘atning, ma’naviyatning barcha sohalarida insoniyat yaratgan mumtoz asarlar bilan yoshlarning, xususan talabalarning tanish bo‘lishlari maqsadga muvofiqdir.

Ma’naviy-ma’rifiy faoliyatni boshqarish xalqchilik, oshkoralik, o‘z-o‘zini boshqarish asosida olib boriladi va o‘quv yurti Ilmiy kengashida tasdiqlangan reja asosida amalga oshiriladi. Chunki, oliy o‘quv yurti Ilmiy kengashi eng yuqori organ hisoblanib, o‘quv –tarbiya jarayonini rivojlantirish va takomillashtirish, professor-o‘qituvchilarning kasb mahorati va ijodkorligini o‘stirishga qaratilishi va reja asosida ish olib borishi lozim. Albatta, ushbu reja, oliy o‘quv yurti rahbari tomonidan tasdiqlanadi. Shuni aytish kerakki, boshqarish har qanday jamiyatga, hayotning barcha sohalariga xos bo‘lgan narsadir. Oliy o‘quv yurtini boshqarishning asosiy maqsadi – professor – o‘qituvchilarning ma’naviy-ma’rifiy ehtiyojlarini to‘la qondirish va talabalarning har bir fan asoslarini chuqur egallashlari uchun qaratilgan bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohaları va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3151-sonli qarori. www.lex.uz.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi “Ma’naviy-ma’rifiy faoliyat samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida” gi PQ-3160-sonli qarori. www.lex.uz.

3.Mirziyoyev SH. M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O‘zbekiston, 2016. -56b.

4. Avliyoqulov N. H. Zamonaviy o’qitish texnologiyalari. – T.: 2001. – 69 b.
5. Azizova G.G Oliy ta’lim muassasalari professor-o’qituvchilarining kasbiy-pedagogik faoliyatini takomillashtirish. Ped. fan. fal. dok. diss. avtoref. – T.: 2019. – 48 b.

OILADAGI NOSOG‘LOM MUHITNI BOLA PSIXOLOGIYASIGA TA’SIRI

G‘oziyev Xurshid Niyatqobilovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Psixologiya va ijtimoiy munosabatlar fakulteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada bizni hozirgi jamiyatdagi nosog‘lom oila turlari va ularni yuzaga kelish sabablari nosog‘lom oilalarda tarbiya topayotgan bolalarni kelajagi, farzandlarning jismonan va ruhan sog‘lom voyaga yetishlari, bunday oilalarda tarbiya topayotgan bolalarda salbiy xulq-atvorni shakllanishi va uni olidini olish bo‘yicha fikr bildirilgan.

Tayanch so‘zlar: psixika, intellektual salohiyat, aqliy taraqqiyot, nosog‘lom oila, ichkilikbozlik, jinoiy xulq-atvor, zo‘ravonlik, o‘z-o‘zini anglash, turmush tarzi, salbiy o‘zgarishlar, hamkor tarbiya, etnopsixika, psixoprofilaktika.

Oxirgi yillarda voyaga yetmaganlar tomonidan turli xildagi jinoyatlar, o‘z joniga qasd va suiqasd qilish va erta tug‘ruq holatlari sodir etilishi ko‘payganligini ko‘rishimiz mumkin. Ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo‘lgan oila shaxsning ma’naviy shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunday oilalardagi salbiy jarayonlar nafaqat oilada tarbiyalanayotgan voyaga yetmaganlarga, balki jamiyat uchun o‘z ta’sirini o‘tkazmasdan qolmaydi. Bu borada huquqshunos professorlar Z.Zaripov va I.Ismailovlar shunday deydi: “Oila shaxsning ma’naviy shakllanishida cheksiz, hatto noyob, hech bir boshqa muhitda bo‘lmagan imkoniyatlarga egadir”. Darhaqiqat, oiladagi nosog‘lom ijtimoiy-ruhiy muhit sabablarini o‘rganish borasida turli davrlardan boshlab har xil soha mutaxassislari tomonidan qator tadqiqotlar olib borilgan. Bu muammoga bag‘ishlangan ilmiy izlanishlar esa, asosan har bir millat mentaliteti, o‘sha jamiyatda ustuvor bo‘lgan oilaviy qadriyatlar, urf-odatlar va marosimlar doirasida turli tadqiqotlarning predmeti bo‘lib kelgan. Zero, oilada tarbiyalanayotgan farzandlarning jismonan va ruhan sog‘lom voyaga yetishlarida bevosita oila a’zolari o‘rtasidagi sog‘lom ijtimoiy munosabatlarning xarakteriga bog‘liq.

Ta’kidlash joizki, oilaning shaxs ma’naviy shakllanishidagi kriminologik ahamiyati shundaki, inson shaxsining poydevori shu joyda quriladi. Inson o‘zini o‘rab olgan dunyo haqidagi dastlabki bilimni, axloq normalari haqidagi dastlabki tasavvurni, birinchi tarbiyaviy saboqni oilada oladi, shaxs sifatida esa dastlabki

qadamni oilada qo‘yadi. Shuning uchun inson tarbiyasi u tug‘ilgan kundan boshlanmog‘i lozim. Chunki oila bolaga muayyan g‘oyaviy-siyosiy qarashlar asoslarini singdiradi, bola oilada axloq normalarini bilib oladi va ularni o‘zlashtiradi, undagi dastlabki ko‘nikmalar va xulq-atvor namunalari oilada shakllanadi hamda bolaning xarakterini, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma’naviy mezon va qarashlar – yaxshilik va ezgulik, oliyjanoblik va mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila sharoitida qaror topishi tabiiydir. Zero, hech kim onadan jinoyatchi bo‘lib tug‘ilmaydi. Jinoyatchilik nomaqbul ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy-axloqiy muhitdagina ildiz otishi mumkin.

Ota-onalarning birini yo‘qotish o‘spiringa ko‘proq aziyat yetkazish mumkin. ko‘plab o‘spirinlar oilaning buzilishida mas’uliyat his etadilar. Er-xotinning ajrimlari har xil salbiy ta’sir ko‘rsatib ularda haqiqiy qo‘rqvni tasavvur qilib bo‘lmaydigan azobni ham shakllantiradi.

Bu kabi salbiy holatlarni oldini olishda:

-oilaviy janjallar oqibatida yuzaga kelgan er-xotin, aka-uka, opa- singil, ota-ona va farzand, qaynona va kelin, qo‘ni-qo‘shnilar o‘rtasidagi buzilgan munosabatlarni tiklash choralari ko‘rish;

-har bir aniqlangan oila-turmush doirasidagi janjallar bo‘yicha qonuniy choralar ko‘rilishini ta’minlash;

-oilaviy janjallar sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish voyaga yetmaganlar o‘rtasida turli xildagi salbiy holatlarni oldini olishda yordam beradi.

Shunday ekan, tarbiyaning asosiy o‘zagiga oilada poydevor qo‘yiladi va bu tarbiya uning butun umri davomida berilgan boshqa ta’lim tarbiyaga o‘z ta’sirini o‘tkazadi. Darhaqiqat, oiladagi muhit shaxsning shakllanishida o‘zining ijobiy yoki salbiy ta’sirini ko‘rsatadi. Buni ortiqcha izohlashga hojat yo‘q. Chunki hayotning sinovlari buni yaqqol ko‘rsatib turibdi. Oiladagi nosog‘lom ijtimoiy-ruhiy muhit nafaqat oilada tarbiyalanayotgan farzandlarning, balki oila a’zolarining axloqqa zid xatti-harakatlar sodir etishiga va ular o‘rtasida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlar jarayoniga ta’sir etadi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, qonunbuzarlik sodir qilgan voyaga yetmaganlarning 42–45 foizi ota-onasi ichkilikbozlikka berilgan, muntazam ravishda janjal va nizolar kelib chiqadigan nosog‘lom oilalarda yashaydi. Shuningdek, o‘tkazilgan ayrim tadqiqotlarda qayd etilishicha, “Ota-onalar tomonidan zulm ko‘rsatilgan bolalar va o‘smirlar” dasturi asosida ishlayotgan bir guruh amerikalik psixiatrlar tomonidan 76 ta zolim ota-onalar shaxsi o‘rganilib chiqilganda ularning faqat 7 foizi ruhiy sog‘lom bo‘lib qolganlari, ya’ni 25 foizi ichkilikbozlar, 68 foizi esa jamiyatga zid turmush tarzi yurituvchi shaxslar ekanligi aniqlangan.

Hayot tajribasi va kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, nafaqat oilada sodir etiladigan har qanday g‘ayriijtimoiy salbiy oqibatlar, balki har qanday jinoyatlar sodir etilishida oiladagi muhitning ta’siri katta bo‘ladi. Ayniqsa, ota-onaning salbiy ma’naviy axloqi oila muhiti va farzandlar tarbiyasiga ta’sir ko‘rsatadi. Ta’kidlash

joizki, ijtimoiy shart-sharoitning jinoiy xulq-atvor bilan aloqasi murakkab xususiyat kasb etadi. Ba’zi hollarda bunday xulq-atvor jinoyatning sodir etilishiga olib keladi. Bunday nosogʻlom oilalardagi muhitning ta’siri u yerda oʻsib kelayotgan voyaga yetmaganlar tarbiyasiga tahdid soluvchi xavf desak mubolagʻa boʻlmas.

Adabiyotlar roʻyxati:

1. Fuqarolik va oila huquqi: Maʼruzalar kursi / J.T. Xolmoʻminov, S.N. Normatov, N.A. Qoʻldoshev. – T., 2008. – B.481.
2. Kadirova A.T. Oʻsmirlarda oilaviy nizolar toʻgʻrisida ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi: Psix. fan. nomz. ... dis.–T., 2007. – B. 20.
3. Zaripov Z., Ismailov I. Kriminologiya: Darslik. –T., 1996. – B. 141
4. Kriminologiya: Darslik. –T.,1996. – B.140; Ismailov I. Jinoyatchilikda uyushganlik: nazariya va amaliyot. –T. 2005. – B. 97.
5. Oila maʼnaviyati: Oʻquv qoʻllanma / O.B. Ota-Mirzayev., M.X. Gʻaniyeva., N. Latipova. va boshq. –T., 2007. – B. 9.

“TA’LIMNI RAQAMLASHTIRISH”

D.Xabibulloev, oʻqituvchi, Samarqand viloyati PYMOʻMM
Tel.:998935694944
E-mail:doniyor211@mail.ru

I.Gʻulomov, oʻqituvchi, Samarqand viloyati PYMOʻMM
Tel.:9989 91 298 89 36
E-mail:igulomovsam@mail.ru

(Sh-5. D.Habibulloyev, I.Gʻulomov)

Annotatsiya ushbu maqolada hozirgi kundagi yangi axborot muhiti, mamlakatimizda umumiy oʻrta taʼlim va oliy taʼlim tizimida raqamlashtirish va raqamli dunyoda oʻrganishning ahamiyati, hozirgi kunda olib borilayotgan ishlar va imkoniyatlar tahlil qilingan.

Аннотация в данной статье анализируются новая информационная среда, значение цифровизации в системе общего среднего и высшего образования в нашей стране и обучение в цифровом мире, текущая деятельность и возможности.

Annotation in this article, the new information environment, the importance of digitization in the general secondary education and higher education system in our country and learning in the digital world, current activities and opportunities are analyzed.

Kalit soʻzlar: Masofaviy ta’lim, ta’lim olish huquqlari, raqamli texnologiya.

Hozirgi kunda davlatimiz rahbari tomonidan jamiyatda faoliyat yuritayotgan barcha sohalarni rivojlantirish, xalqaro talab doirasida faoliyat yuritishi uchun axborot kommunikatsiya tarmoqlari bilan uzviy bogʻlash va bosqichma bosqich raqamlashtirishga kata eʼtibor qaratilmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 -yil 5-oktyabdagi PF 6079 sonli “Raqamli Oʻzbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari toʻgʻrisida”gi farmonida raqamli dunyoda raqamlashtirish, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish, raqamli iqtisodiyot sohasida yangi loyihalarni koʻrib chiqish va raqamli ta’limni rivojlantirish dasturlari amalga oshirilmoqda. Ushbu farmonda ta’lim sohasida raqamli koʻnikmalarni oshirish maqsadida quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

Ta’lim pogʻonasining boshlangʻich bosqichida oʻquvchilarga raqamli texnologiyalarni taqdim etish orqali raqamli koʻnikmalarni oʻzlashtirish uchun imoniyatlar yaratish, tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, kelajakda zarur boʻladigan keng koʻlamli raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarga bilim va koʻnikmalar berish;

yagona masofaviy ta’lim platformasini kelajakda ta’limning barcha yoʻnalishlarida tatbiq etish maqsadida yaratish va amalga oshirish;

quvchilar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishning umumiy darajasini oshirish maqsadida umumta’lim maktablarining asosiy oʻquv dasturlariga doimiy oʻzgartirishlar kiritish;

texnologik kasblar va innovatsion faoliyat sohasida oʻqishni tashkil etishga qaratilgan yuqori samarali xalqaro amaliyotni ta’lim tizimiga joriy etish;

axborot texnologiyalari sohasida masofaviy, onlayn va virtual oʻqitish texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish, onlayn kurslar uchun platformalar ishlab chiqish;

raqamli texnologiyalar sohasida yuqori malakali kadrlar avlodini shakllantirish maqsadida umumta’lim maktabi oʻquvchilariga dasturlashni oʻrgatish uchun sharoit yaratish;

aholi oʻrtasida yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun “Bir million dasturchi” loyihasini amalga oshirish.

raqamli texnologiyalardan foydalanish koʻnikmalarini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish va bunda quyidagi jihatlarni inobatga olish: axborot savodxonligi (qaror qabul qilish uchun zarur boʻlgan ma’lumotlarni topish qobiliyati); kompyuter savodxonligi (raqamli qurilmalar bilan ishlash qobiliyati); media savodxonligi (ommaviy axborot vositalarini tanqidiy oʻrganish imkoniyati); kommunikativ savodxonlik (zamonaviy raqamli aloqa vositalaridan foydalanish qobiliyati); texnologik innovatsiyalarga (yangi texnologiyalarga) ijobiy munosabatni shakllantirish;

ta’lim tizimiga har bir ta’lim darajasi uchun raqamli iqtisodiyotning asosiy vakolatlariga qoʻyiladigan talablarning shakllanishi va joriy etilishi, (vakolatlar modelini hisobga olgan holda) ularning uzluksizligini ta’minlash;

axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan bog'liq yo'nalishda kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari sonini, axborot texnologiyalar sohasida o'rtacha darajada kompetensiyaga ega bo'lgan o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalari bitiruvchilarini oshirish;

axborot texnologiyalar sohasidagi tashkilotlarining o'quv jarayonlarga qatnashishini rag'batlantirish orqali umumta'lim maktablarda informatika fanini o'qitish metodlarini takomillashtirish;

Mamlakatimiz maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarimizning aksariyat, ya'ni 3-6 yoshdagilari tarbiyalanadi. Xalqimizda bir naql bor: “Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqshdir”. Mana shu yoshda bolalarning rivojlanishi juda kuchli boladi. Atrof muhitning ta'siri va atrofdagilarning tarbiya berishi ularning qolgan hayotiga ham ta'siri va ahamiyati kuchli hisoblanadi. Hali boshlang'ich maktabga kirmagan bolalarning hozirgi zamon texnologiyalarning o'rganishi va uni qo'llay bilishi songi yillarda tezlik bilan rivojlanib kelmoqda va rivojlanib ham boradi. Dastlabki bolalalik davrida raqamli dunyoda ta'lim berish va bilim olish yo'llarini samarali tashkil etish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri. Bu muammoning nazariy yechimi tarbiyachilar, bollalar va ularning ota-onalarini raqamli dunyoda o'qitishga yangicha yondashishlarni amalga oshirish hisoblanadi. Turli dasturlar, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlardagi guruhlar kabi bir qator yangi texnologiyalar bolalar ta'limiga yangi innovatsion investitsiyalarni joriy qilishning asosiy ta'lim vositalari vazifalarini bajaradi. Mana masalan “Moyvoqvoy va qizcha” mobil ilovasidagi bolalarning tafakkurini rivojlantirishda va kreativ fikrlashida hamda noqulay vaziyatlarda qaror qilishda ahamiyati beqiyos. Xorijiy davlatlarda “Aflatot” dasturi maktabga kirmagan bolalar uchun mo'ljallangan bo'lib, u ijtimoiy va iqtisodiy savodxonlikka asos soluvchi dastur hisoblanadi. Bunday dasturlar balalarning birinchi ta'lim olishlari va hayotiy ko'nikmalarini shakllantirishda juda muhimdir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida raqamlashtirish borasida YUNISEF tomonidan O'zbekistondagi maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish uchun «Learning passport» nomli raqamli ta'lim platformasini yaratish, O'zbekistondagi Yaponiya JICA vakolatxonasi tomonidan «O'zbekistonda alohida parvarishga muhtoj bolalar bilan ishlaydigan pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha» loyihasi, Koreya-O'zbekiston biznes assosiyasi tomonidan maktabgacha ta'lim tizimi uchun yaratilayotgan «EDU LINK» axborot tizimi loyihasi kabi ishlar amalga oshirildi.

Bugungi kunda raqamli ta'lim ta'lim tizimlarimizda o'rni beqiyos bo'lib, bunda o'quvchilar va talabalarimizning fanni o'zlashtira olishi emas, balki ular bir vaqtning o'zida qanday o'qiyotganini, fanni qanday o'rganayotganini, vazifalarga qiziqishi, o'z darajasidagi muammolarga fikr bildirishlarini kuzatish mumkin. Buning natijasida o'quvchilarning o'zlari mustaqil o'rganishi, shaxsiy o'rganishga moslashishi va o'zini ustida ishlashi kabi qobiliyatlari rivojlanadi. Dars jarayonlari raqamli kontekstda jonli olib borish va darslarda interfaol topshiriqlarni berish,

virtual loyihalarida o‘rganish talabalarni yanada fikrlashlarini o‘stiradi. O‘zi qiziqqan sohadagi kasbiy kompetensiyalari rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 –yil 5-oktyabrdagi PF 6079 sonli “Raqamli O‘zbekiston 2030” strategiyasi
2. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
3. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi PF-5538-sonli Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi farmoni.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI SOG‘LOMLASHTIRISHGA YO‘NALTIRISH USLUBIYATI

*Sh. Rashidov nomidagi SamDU Sport faoliyati fakulteti o‘qituvchilari
Hotamov Mumin Axmadovich, Adjiyev Nayrullo Narzulloyevich,
Ashirov Anvar Azamat o‘g‘li
muminhotamov667@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini bolalarni sog‘lomlashtirishga yo‘naltirish asosida tashkil qilish usullari bayon etilgan.

Tayanch so‘zlar: sog‘lomlashtirish, sog‘lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya, o‘quvchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasi, differensial yondashuv, yaxshi va tez o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar, sekin o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar.

Аннотация. В данной статье описаны методы организации занятий физической культурой в дошкольном и начальном образовании исходя из ориентации на здоровье детей.

Ключевые слова: фитнес, оздоровительная физическая культура, уровень физической подготовленности студентов, дифференцированный подход, хорошо и быстро обучающиеся студенты, медленно обучающиеся студенты.

Annotation. This article describes the methods of organizing physical education classes in preschool and primary education based on the focus on children's health.

Key words: fitness, health-improving physical culture, level of students' physical readiness, differentiated approach, well and fast students, slow students.

Bugungi kunda yosh avlod tarbiyasi, salomatligiga berilayotgan e’tibor ertangi kunimizga berilayotgan e’tibordir. Mamlakatimizda bu borada misli

ko'rilmagan ishlar amalga oshirilayotganligi, jumladan, aholining salomatlik darajasini yaxshilash borasida bir qancha sohalarda ijobiy ishlar qilinayotganligi hech kimga sir emas. Shuni alohida takidlashimiz lozimki, maktabgacha tarbiya va kichik maktab yoshidan boshlab jismonan, ma'nan yetuk shaxslarni tarbiyalash bugungi ta'lim oldida turgan dolzarb masalalardan biri sanaladi. Shu maqsadda ham bugungi kunda O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish masalasiga davlat siyosati darajasida qaralib, undan millat genofondini sog'lomlashtirish, jismoniy va intellektual salohiyatli avlodni tarbiyalashning kafolatli vositasi va milliy istiqloq g'oyalarini targ'ib qilishda strategik ahamiyatga ega bo'lgan muhim soha sifatida foydalanilmoqda.

Aynan mustaqillik sharofati bilan mamlakatimizda bu tarmoqni rivojlantirish yo'lida yuqori darajada o'zgarishlar amalga oshirilganligi bugun hech kimga sir emas. Yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalash maqsadida davlat standartlari talablariga javob beradigan sport majmualari qurildi va ular samarali faoliyat olib bormoqda.

Jismoniy tarbiya va sport mamlakat fuqarolari umumiy madaniyatining ajralmas bir qismi bo'lmog'i zarur. Insonparvarlik jamiyatini rivojlantirishning zamonaviy bosqichida jismoniy tarbiya va sport sohasida o'quvchilarning umumiy jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish, ularning iqtidorini rivojlantirish bilan bog'liq masalalar muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'limdagi jismoniy tarbiya darslari o'quvchilarda harakatlantiruvchi bilim va malakalarni shakllantirishni, ularning har tomonlama munosib kamol topishiga xizmat qiladigan jismoniy tayyorgarlik negizining asoslarini yaratishni nazarda tutadi. Jismoniy tayyorgarlik sog'lom bo'lishning eng muhim sharti, uning yaxshilanishi esa maktablardagi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining sog'lomlashtirishga yo'naltirilib, yuqori darajada o'tilishiga bog'liq. An'anaviy usulda tashkillashtirilgan jismoniy tarbiya darslari maktab o'quvchilarining ma'lum bir jismoniy imkoniyatlarini rivojlantirish, mazkur yoshdagilar uchun harakterli bo'lgan bilim va malakalarni, jismoniy tarbiya talablariga javob beradigan bilimlarni shakllantirishga qaratilgan, xolos.

Bunday o'quv mashg'ulotini tashkillashtirish jarayonida bolalarning jismoniy tayyorgarligi va harakatlana olish imkoniyatining turlichaligi bois jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari har bir o'quvchi bilan alohida yoxud ularni darajalarga ajratgan holda o'z maqsadlarini amalga oshirishlari lozim. Biroq bu masalaga ta'lim jarayonida kam e'tibor berilmoqda. O'quvchilar jismoniy tarbiyasining zamonaviy konsepsiyadagi muhim jihati shundaki, unda jismoniy tarbiya darslarida sog'lomlashtirish muammosining rolini oshirishga qaratilgan. Afsuski, ta'lim jarayonida bu yo'nalishga yetarlicha e'tibor berilmayapti. Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilariga jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini o'tish jarayonida nazariy va metodik bilimlarni sog'lomlashtirish texnologiyalari bilan qo'shib olib borishning samarali usullari to'liq ishlab chiqilmagan. Ushbu muammoning yechimini topish turli darajada

jismoniy tayyorgarlikka ega bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining sog‘ligini mustahkamlash va asrashda nihoyatda dolzarb ahamiyatga ega.

Jismoniy tarbiya darslari bo‘yicha ilgari ishlab chiqilgan tizimning nomukammalligi yana shundaki, uning asosiy maqsadi sog‘lomlashtiruvchi emas, balki ta’limiy harakter asosida tuzilganligidir. Maktab jismoniy tarbiya tizimida, shuningdek, o‘quvchilarning jismoniy rivojlanganligi va funksional tayyorgarlikni inobatga olgan holda jismoniy zo‘riqish mashqlarga individual yondashuvning mavjud emasligidir. Bu esa jismonan sog‘lomlik darajasini aniqlashtirishda diagnostik metodikaning qisman nazarda tutilmaganligi bilan bog‘liqdir. Jamiyatning, ayniqsa, bolalarning jismoniy tayyorgarligini yaxshilashga erishish uchun jismoniy tarbiya va sport aholining barcha qatlami uchun kundalik turmush tarzining ajralmas bo‘lagiga aylanishi lozim. Buni amalga oshirishning samarali usuli shug‘ullanuvchi bolalarda jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari tizimiga doimiy ijobiy munosabatni shakllantirishdir. Mazkur muammoning yechimi ko‘p jihatdan shug‘ullanuvchi bolalarning bu mashg‘ulotlarga nechog‘lik qiziqishlari va qoniqishlariga bog‘liq. Shu bois jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlariga bo‘lgan munosabatni o‘rganish nafaqat ijtimoiy va psixologik, balki dars jarayonida onglilik va faollik tamoyilini amalga oshiruvchi munosabatni shakllantirishga xizmat qiluvchi nazariy va amaliy pedagogik ta’limga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ahamiyat kasb etuvchi muammo hamdir. Shug‘ullanuvchilarda jismoniy tarbiya va sport darslariga nisbatan paydo bo‘lgan norozilikning kelib chiqish omillarini o‘rganish ularda mashg‘ulotlarga bo‘lgan ongli munosabatni o‘rganishiga yordam beradi, ularning jismoniy tarbiya darslari jarayonidagi faolligini oshiradi. Jismoniy tarbiyada individual yondashuvni kompleks amalga oshirish zarurati jismoniy tarbiya darslari jarayonida yo‘l qo‘yilayotgan ayrim holatlar tufayli paydo bo‘ldi. O‘quvchilarning qobiliyat va iqtidorini namoyon etishga qaratilgan barcha bolalar uchun bir xil bo‘lgan umumiy ta’lim ularning yetarli darajada intensiv rivojlanishiga kafolat berolmaydi. Bu birinchi navbatda bir sinfda o‘qiydigan o‘quvchilarning bir xilmasligiga, ularning qiziqish va qobiliyatlarining turfaligiga bog‘liq. O‘qitilayotgan guruhlarda shunday o‘quvchilar bo‘lishi mumkinki, ularga o‘tilayotgan o‘quv materiallari allaqachon tanish, harakatlantiruvchi mashqlar esa hech qanday qiyinchilik tug‘dirmasligi mumkin. Bunday o‘quvchilarning mashg‘ulotlarda qatnashishi o‘qituvchi tomonidan alohida inobatga olinib, o‘zlashtirishlarida nisbatan yuqori natijaga erishi uchun ularga berilayotgan topshiriqni yanada murakkabroq qayta ishlab chiqish, harakatlantiruvchi mashqlarni chuqurlashtirish talab etiladi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 4 sentyabrdagi “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi O‘RQ-394-son qonuni;

2. Kerimov F. A. Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. T., “Zar qalam”, 2004,

3. Tursunov U. «Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi», uquv qullanmasi, Qo‘qon., 1992.

4. Usmonxodjayev T.S., Xodjayev F., “Boshlangich sinflarda jismoniy tarbiya., uquv qo‘llanmasi, T., «O‘qituvchi», 1996.

5. Abdullayev A. «Jismoniy tarbiya vositalari» O‘quv qo‘llanmasi, Fargona 1999.

O‘QUVCHI YOSHLARNI JISMONIY RIVOJLANISHI VA TAYYORGARLIK DARAJASINI ANIQLASH YO‘LLARI

Sh. Rashidov nomidagi SamDU Sport faoliyati fakulteti o‘qituvchisi

Hotamov Mumin Axmadovich

muminhotamov667@gmail.com

O‘zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti, Aniq-tabiiy fanlar va jismoniy madaniyat fakulteti, Sport turlarini o‘qitish metodikasi kafedra o‘qituvchisi

Ergasheva Madina Bahriiddin qizi

Annotatsiya. Maqolada o‘quvchi yoshlarni jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanishining mavjud monitoring tizimi samarali boshqaruv darajasini aniqlash yo‘llari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: umumiy o‘rta ta’lim, jismoniy tarbiya, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy rivojlanish, monitoring, maktab o‘quvchilari.

Аннотация. В статье рассматриваются способы определения уровня эффективного управления существующей системой контроля физической подготовленности и физического развития школьников.

Ключевые слова: общее среднее образование, физическое воспитание, физическое воспитание, физическое развитие, мониторинг, школьники.

Annotation. The article examines ways to determine the level of effective management of the existing monitoring system of physical fitness and physical development of schoolchildren.

Key words: general secondary education, physical education, physical training, physical development, monitoring, schoolchildren.

Ta’lim tizimini takomillashtirishning asosiy vazifalaridan biri bu-o‘quv jarayonini o‘quvchilarning sog‘ligi holatiga moslashtirishdir. Zamonaviy ta’lim innovatsion rejimda, ma’lumotlar hajmi muntazam ortib bormoqda, bu esa ta’limning haddan tashqari yuklanishiga, stressga olib keladi va o‘quvchilarning sog‘lig‘iga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Biroq, bolalarning sog‘liq ko‘rsatkichlari o‘quv yil boshida qanday bo‘lishini va ularni innovatsiyalar natijasida o‘quv yili oxirida qanday natijaga ega bo‘lishini nazorat qilish monitoringini olib borishni uzoq vaqt davomida o‘ylamagan edik.

Respublikamizda barcha darajalarda o‘quvchi-yoshlarni jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanishi to‘g‘risidagi ma’lumotlarni yig‘ish va qayd qilishning yagona elektron tizimi joriy qilinmagan, bu esa monitoringni amalga oshirish jarayonini ancha qiyinlashtiradi va uning sifatini pasaytiradi. Maktab

o‘quvchilarining jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanishi maktablarda ixtiyoriy shaklda yoziladi va ularning ko‘rsatkichlari turli hujjatlarda takrorlanadi, ma’lumotlarni statistik qayta ishlash va taxlil qilish kog‘ozda amalga oshiriladi. Natijada maktab o‘quvchilarining jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanishining mavjud monitoring tizimi samarali boshqaruv qarorlari qabul qilinishini ta’minlamaydi.

Bugungi kunda o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishi, jismoniy tayyorgarligi va funksional holatini monitoring qilish harqachongidan ko‘ra muhimdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 18-dekabrda “Yuqumli bo‘lmagan kasalliklar profilaktikasi, sog‘lom turmush tarzini qo‘llab quvvatlash va aholining jismoniy faolligi darajasini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4063 sonli qarorida aholi salomatligi holatini monitoring qilishning yagona tizimini yaratish, zamonaviy axborot va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bilan birga umrni uzaytirish va salomatlikni mustaxkamlashga oid aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish va tavsiyalarni tadbiq etish ko‘zda tutilgan. O‘zbekiston Respublikasi Vazilar Mahkamasining 2019 yil 13-fevraldagi “2019-2023 yillar davrida O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi №118 son qarorida aholining barcha qatlamlarini, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan keng qamrab olishni ta’minlaydigan innovatsion shakllar va mexanizmlarni ishlab chiqish va joriy etishni tashkil etish ustuvor vazifa etib belgilangan. Ushbu qarorlarni amalga oshirish uchun, birinchi navbatda, ta’lim muassasalariga tegishli bo‘lgan monitoring quyi tizimini yaratish imkoniyatlariga e’tibor qaratish zarur.

Tadqiqotning maqsadi. Maktab o‘quvchilarini ishlab chiqilgan monitoring qilish dasturi orqali jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish darajasini aniqlash va tahlil qilish. Tadqiqotni tashkil qilish uslublari. Maktab o‘quvchilarining jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish darajasini aniqlash va monitoring qilish dasturi Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti jismoniy madaniyat fakulteti monitoring bo‘limi tomonidan amalga oshiriladi. Maktab o‘quvchilarining (8 yoshdan 12 yoshgacha) jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish darajasini monitoring qilish umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ikki bosqichda amalga oshiriladi:

- Birinchi bosqich (1 sentyabrdan 15 sentyabrga qadar);
- Ikkinchi bosqich (1 maydan 15 mayga qadar).

Tadqiqotning natijalari va muhokamasi. Monitoring jarayonida aniqlangan jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanishdagi farqlarni korreksion ta’sirini aniqlash faqat ta’lim muassasalarida ommaviy ravishda amalga oshirilishi mumkin. Avvalombor biz monitoring qilishni “Kuzatish, baholash va bashorat qilish” sifatida emas, balki olingan ishonchli ma’lumotlar asoslangan holda jismoniy tarbiya jarayoniga faol aralashish sifatida ham ko‘rib chiqamiz. Talab me’yorlarini bajarmagan o‘quvchilarga alohida e’tibor qaratish lozim.

Bunday bolalar soni katta ekanligini hisobga olgan holda, ular bilan korreksion ishlarni olib borish kerak. Buni amalga oshirish uchun, avvalo, kam

rivojlangan jismoniy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan mashq majmualarini ishlab chiqish kerak. Shaxsiy kamchiliklarni hisobga olgan holda va har bir o‘quvchi uchun mavjud bo‘lgan jismoniy mashqlar to‘plamlarini tuzatish uchun maxsus tavsiyalarni belgilashi lozim. Maktab o‘quvchilari orasidan u yoki bu jismoniy sifatlarning kam rivojlanishidan kelib chiqqan holda, ta’lim muassasalarida turli xil korreksion ishlarni shakllarini tashkil etish zarur.

Bularga quyidagilar kiradi: maxsus korreksion mashg‘ulotlar (jismoniy madaniyatda sinfdan tashqari ishlarning bir turi sifatida); Darsning korreksion qismini qo‘shgan holda asosiy jismoniy madaniyat mashg‘ulotlari (tayyorlov, asosiy va yakuniy qismlar), uy vazifasi va boshqalar.

Monitoring nafaqat jismoniy tayyorgarlik darajasi past bo‘lgan o‘quvchilarni, balki jismoniy tayyorgarligi yuqori bo‘lgan o‘quvchilarni ham aniqlaydi. Shubhasiz, bu toifadagi o‘quvchilar uchun ham darsda va darsdan tashqari vaqtlarda mashg‘ulotlarni yangi shakllarni izlash va tashkil qilish talab qilinadi. Ushbu o‘quvchilarni sport bilan shug‘ullanishlariga yo‘naltirish uchun bolalar va o‘smirlar sport maktablari bilan o‘zaro hamkorlikdagi ishlarni mustaxkamlash talab etiladi. Maktabda o‘quvchilarining jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligi holatini monitoring qilish tizimi mavjud bo‘lganda jismoniy tarbiya bo‘yicha o‘quv dasturlarining mazmunini o‘zgartirishga, umuman, o‘quvchilarning jismoniy salomatligini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan ishlarni qayta ko‘rib chiqish imkoniyatlari mavjud bo‘ladi. Dasturda umumta’lim maktablarining 8-12 yoshdagi o‘quvchilarini jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanish darajasini monitoring qilishni tashkil qilish va o‘tkazish bo‘yicha ma’lumotlar taqdim qilingan.

Dastur 5 yilga mo‘ljallangan bo‘lib. Test sinovlarini o‘tkazish bo‘yicha savollar batafsil taqdim qilinadi. O‘quvchilarni jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarligi bo‘yicha tasdiqlangan standartlar va hisobot shakllari taqdim qilingan.

Dastur maqsadidan kelib chiqqan xolda quyidagi vazifalarni oldimizga maqsad qildik:

maktab o‘quvchilarining jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish darajasini aniqlash va monitoring dasturini ishga tushirish asosida viloyatdagi maktab o‘quvchilari sog‘ligi va jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirishga yordam berish.

maktab o‘quvchilar sog‘ligi holati bo‘yicha ma’lumotlarni to‘plash, qayta ishlash va tahlil qilish uchun tizim yaratish va olingan natijalar asosida jismoniy madaniyat o‘qituvchilari foydalanishlari uchun uslubiy ko‘rsatma va qo‘llanmalar ishlabchiqish.

umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarning (8-12 yosh) jismoniy rivojlanish darajasini yillik monitoringini o‘tkazish. Bunda tana uzunligi, tana og‘irligi, ko‘krak qafasi doirasi hisobga olinadi.

har yilgi monitoringini o‘tkazish asosida viloyatdagi 8-12 yoshli o‘quvchilarni jismoniy sog‘ligida mumkin bo‘lgan salbiy holatlarni aniqlash va

ularni korreksiya qilish uchun yetarli choralarni ko‘rish. Shu bilan birga, quyidagi harakat sifatilarni aniqlash: tezlik, koordinatsiyalilik, tezlik-kuch, kuch va chidamlilik hamda egiluvchanlik.

o‘quvchilarning jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish darajasini sinovdan o‘tkazish natijalari asosida, statistikasi qayta ishlash, tahlil qilish va saqlash (bosqichli monitoring sifatida) uchun elektron ma’lumotlar bazasini yaratish.

umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarning (8-12 yosh) jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish darajasi bo‘yicha elektron ma’lumotlar bazasini yaratishdan iborat.

Xulosa qilib aytganda. Monitoring murakkab axborot-tahliliy tizim hisoblanadi va uning asosi axborotdir. Monitoring natijalari bo‘yicha olingan ma’lumotlar o‘sib kelayotgan yosh avlodni sog‘ligini mustahkamlashga oid aniq boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarurdir. Uzoq muddatli qo‘shma faoliyat uchun monitoring, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida amalga oshirish taklif etiladi. Bundan tashqari, monitoring bo‘limi natijalarni qayta ishlashni amalga oshiradi va bolalarni jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanishini mustahkamlash uchun boshqaruv qarorlari qabul qilish bo‘yicha metodik tavsiyalar beradi.

Adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 4 sentyabrdagi “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi O‘RQ-394-son qonuni;

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3 iyundagi «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-3031-son qaror.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 18-dekabrda “Yuqumli bo‘lmagan kasalliklar profilaktikasi, sog‘lom turmush tarzini qo‘llab quvvatlash va aholining jismoniy faolligi darajasini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4063-son qaror.

4.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 29 yanvardagi “O‘zbekistonda sog‘lom turmush tarzini keng targ‘ib qilish va aholini jismoniy tarbiya va ommaviy sportga jalb etish to‘g‘risida”gi 65-son qaror.

Kerimov F. A. Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. T., “Zar qalam”, 2004,

UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH MASALALARI

Sh.Rashidov nomidagi SamDU Sport faoliyati fakulteti o‘qituvchisi

Hotamov Mumin Axmadovich

muminhotamov667@gmail.com

O‘zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti, Aniq-tabiiy fanlar va jismoniy madaniyat fakulteti, Sport turlarini o‘qitish metodikasi kafedra v.b.dotsenti

Tuxtapulatov Shahobiddin Nuriddinovich

Annotatsiya. Maqolada ta’lim-tarbiya jarayonida jismoniy tarbiya o‘qituvchilari jismoniy tarbiya darslarida o‘quvchilar faoliyatini tashkillashtirishda ilg‘or pedagogik texnologiyalarni qo‘llash masalalari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim-tarbiya, jismoniy madaniyat, jismoniy tarbiya, texnika, mahorat, mashg‘ulot, yuklama.

Аннотация. В статье рассматривается использование передовых педагогических технологий учителями физической культуры в организации деятельности студентов на уроках физической культуры в учебном процессе.

Ключевые слова: воспитание, физическая культура, физическое воспитание, техника, мастерство, тренировка, нагрузка.

Annotation. The article discusses the use of advanced pedagogical technologies by physical education teachers in organizing the activities of students at physical education lessons in the educational process.

Key words: education, physical culture, physical education, technique, mastery, training, load.

Mamlakatimizda ta’lim tizimini takomillashtirish, Vatan ravnaqini ta’minlaydigan yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish masalalariga jiddiy e’tibor berilmoqda. Bu boradagi muhim qadamlardan biri “Kadrlar tayyorlash bo‘yicha milliy dastur” hamda “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun muhim ahamiyatga ega. Yosh avlodning har tomonlama aqliy, ahloqiy va jismoniy jihatdan rivojlanishida jismoniy tarbiya asosiy o‘rinlardan birini egallaydi. Bugungi kunda barcha ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya, sport sog‘lomlashtirish ishlarini rivojlantirish, ta’lim olayotgan o‘quvchi-yoshlarning sport turlariga qiziqishini oshirish, bilimi, ko‘nikma va malakalarini mustahkamlash davr talabiga aylanib bormoqda.

O‘quvchilarga ta’lim tarbiya berishda jismoniy tarbiya ta’limi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda harakat faoliyatini yoki uning ma’lum bo‘lagini bajarishga o‘rgatiladi, jarayon mashq qilish – takrorlash orqali amalga oshiriladi va shug‘ullanuvchida shu harakat haqida nazariy bilimning shakllanishiga, jismoniy sifatlarni rivojlantirish – tarbiyalashga olib keladi.

Demak, jismoniy tarbiya jarayonida ta’lim maxsus bilimlarni va harakatni bajara olishni o‘zlashtirish va uni o‘quvchiga, shug‘ullanuvchiga uzatishni uyushtirilishini yo‘lga qo‘yishdan iboratdir. Umumiy ta’lim maktablarida

o‘tkaziladigan jismoniy tarbiya darslarida ayniqsa, jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish mashg‘ulotlarida ishtirok etayotgan o‘quvchilarning faoliyati boshqariladi. O‘quvchilar faoliyatini boshqarish deganda mashg‘ulot davomida o‘qituvchi rejasiga muvofiq jismoniy mashqlarni bajarishni tashkillashtirish uslubiyatini tushunamiz.

Ta’lim-tarbiya jarayonida jismoniy tarbiya o‘qituvchilari, o‘quvchilar faoliyatini jismoniy tarbiya darslarida birvarakayiga (frontal), uzluksiz-ulab, guruhlariga ajratib, yakkama-yakka va aylanib yurib mashq bajarish uslubiyatlari orqali tashkillashtiriladi.

O‘quvchi faoliyatini tashkillashtirishning frontal usuliyati deganda guruhdagi barcha o‘quvchilarni birvarakayga o‘qituvchi bilan birgalikda bir xil vazifani hal qilish uchun mashqni yoppasiga bajarishi tushuniladi. Bu uslubiyatning afzalligi mashqni bajarish uchun barcha o‘quvchilarni teng qamrab olinishidir va ularni bir vaqt ichida band qilishi bo‘lib, dars (mashg‘ulot)da yuqori zichlikka erishiladi hamda yuklamani sur‘ati, intensivligi va me‘yori barcha uchun bir bo‘lishligidadir. Bu uslubiyatdan asosan darsning tayyorlov va yakunlov qismlarida, yangi materialni o‘zlashtirish, takomillashtirish darslarida, ko‘proq kichik yoshdagi o‘quvchilar bilan mashg‘ulotlarda foydalaniladi.

O‘quvchi faoliyatini uzluksiz-ulab tashkillashtirish usuliyati. Mashqni bajarish navbatini tushuntirishlarsiz, uslubiy ko‘rsatmalarni harakatni bajarish ritmiga moslab, xatolarni tuzatish uchun guruhni to‘xtatmay, yuqori zichlikka erishish maqsadida harakat faoliyatini to‘la bajarish tarzida namoyon bo‘ladi. Bu uslubiyatning afzalligi yuklama me‘yorini, uni hajmini, intensivligini guruhdagi barcha o‘quvchi uchun (jismoniy tayyorgarligidan qat’iy nazar) bir xilda bo‘lishligiga erishishdir. Bu bilan sinf, guruh o‘quvchilari umumiy jismoniy tayyorgarligini baholash, ayniqsa, o‘quvchilarning o‘zlari uchun tengdoshlariga nisbatan o‘z harakat imkoniyatlari darajasini taqqoslash, solishtirish imkoniyati yaratiladi. Asosan darsning tayyorlov, yakunlov qismlari hamda yangi materialni o‘zlashtirish boshlangan darsning asosiy qismida ko‘proq foydalaniladi.

O‘quv guruhi (sinf)ni guruhlariga ajratish usuliyatining mazmuni jismoniy rivojlanganligi, jismoniy tayyorgarligi, darsda qo‘yilgan vazifalarni turli-tumanligi, uni hal qilish uchun lozim bo‘lgan jihozlarni hisobga olish bilan, ko‘p sonli o‘quvchilar guruhini mayda, kichik guruhlariga ajratishdir. U uslubiyatdan asosan darsning asosiy qismida foydalaniladi. O‘quvchi faoliyatini tashkillashtirishda kichik guruhlariga ajratish uslubiyati ta’lim jarayonida jismoniy rivojlanganligi, jismoniy tayyorgarligini hisobga olib shug‘ullanish imkoniyatini yaratadi. Bu o‘z navbatida o‘qitish jarayonini kuchiga yarasha, jismoniy imkoniyatini hisobga olishdek afzalliklarni vujudga keltiradi va ta’lim jarayoni uchun sarflanayotgan vaqtni tejaydi. Har bir guruh o‘qituvchi topshirig‘i bilan mustaqil, alohida vazifani hal qilishga yo‘naltiriladi. Bu uslubiyat har bir guruh uchun rahbarlik vazifasini bajara oladigan, oldindan tayyorlangan, mavzuni texnikasidan xabardor, guruh faolini tayyorlashni o‘qituvchi zimmasiga yuklaydi.

O'quvchi faoliyatini yakkama-yakka tashkillash uslubiyatidan asosan o'quv yilining, o'quv choragining, Davlat standarti dasturidagi bo'limlarning o'qitib bo'lingan mavzularini takrorlash darslarida foydalaniladi. O'quvchilar faoliyatini yakkama-yakka tashkillashtirish o'quvchilardan texnik jihatdan ma'lum nazariy va amaliy bilimlarga ega bo'lishni, o'z-o'zini va guruhdoshini havfisizligini ta'minlay bilish, mashqni ko'rsata olish va eng asosiysi o'zlashtirilayotgan, tanishtirilayotgan, mustahkamlanayotgan va takomillashtirilayotgan o'quv material, o'quvchilar uchun oldindan o'rgatilgan mashq texnikasi tanish material bo'lishi shart. Qolaversa ayrim darslarda har bir o'quvchi uchun o'quv yilida o'zlashtirib ulgurmagan mavzular yoki mashqlaridan vazifalar beriladi. Bu usuliyatdan asosan o'rta va katta maktab yoshdagi o'quvchilar bilan o'tkazilgan darslarda foydalanish tavsiya qilinadi.

o'quvchi faoliyatini aylanib yurib mashq bajarish usuliyati orqali tashkillashtirish asosan yuqori sinf o'quvchilari bilan, rejalashtirilgan o'quv material o'rganib ulgurganidan so'ng, mashqdan-mashqga o'tish, o'qituvchining buyrug'i (signali), signalisiz mashqni bajargandan so'ng o'rin almashtirish maqsadida boshqa jihozga o'tish tarzida tashkillanadi. Bu usuliyatning samaraliligi shundaki, vaqt tejaladi, o'quvchilarning barchasi bir vaqtni o'zida band bo'ladi, ularda mustaqil shug'ullanishga ehtiyoj va instruktorlik malakalari shakllanadi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytganda, ta'lim-tarbiya jarayonida jismoniy tarbiya o'qituvchilari jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilar faoliyatini tashkillashtirishda yuqorida qayd etilgan usullarni amaliyotda qo'llash, ilg'or pedagogik texnologiyalarni zamonaviy metod va usullarni tadqiq etish va amaliyotga joriy etish, ilmiy-amaliy uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish hamda jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari zimmasiga katta ma'suliyat yuklaydi.

Adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 4 sentyabrdagi “Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqidagi O'RQ-394-son qonuni;
- 2.Kerimov F. A. Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. T., “Zar qalam”, 2004,
- 3.Tursunov U. «Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi», uquv qullanmasi, Qo'qon., 1992.
- 4.Usmonxodjayev T.S., Xodjayev F., “Boshlangich sinflarda jismoniy tarbiya., uquv qo'llanmasi, T., «O'qituvchi», 1996.
- 5.Abdullayev A. «Jismoniy tarbiya vositalari» O'quv qo'llanmasi, Fargona 1999.

BOLALAR SPORTINI RIVOJLANTIRISHNI MUAMMOLLARI VA ECHIMLARI

*Sh.Rashidov nomidagi SamDU Sport faoliyati fakulteti o‘qituvchilari
Hotamov Mumin Axmadovich, Xaydarov Muhammad Raxmonovich
muminhotamov667@gmail.com*

Annotatsiya. Maqolada sporchilar faoliyati davomida xilma-xil jismoniy va ruhiy to‘siqlarga duch kelishi natijasida hamda ularning shu to‘siqlarni har safar yengib o‘tish jarayonlarida ahloqiy va irodaviy sifatlarining tarbiyalanib va mustahkamlanib borishi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: salomatlik, iroda, axloq, ma’naviy, jismoniy, jismoniy madaniyat, jismoniy tarbiya, sport, musobaqa.

Аннотация. В статье анализируется обучение и укрепление морально-волевых качеств спортсменов в результате столкновения с различными физическими и психическими препятствиями в процессе своей деятельности, а также в процессе преодоления этих препятствий каждый раз.

Ключевые слова: здоровье, воля, нравственность, духовное, физическое, физическая культура, физическое воспитание, спорт, соревнование.

Annotation. The article analyzes the training and strengthening of the moral and volitional qualities of athletes as a result of a collision with various physical and mental obstacles in the course of their activities, as well as in the process of overcoming these obstacles each time.

Key words: health, will, morality, spiritual, physical, physical culture, physical education, sport, competition.

Respublikamizda sport umumdavlat ishi hisoblanib, jismoniy madaniyat bilan birga aholining barcha qatlamlarini va yoshlar guruhini qamrab olgan. Mamlakatda 60 dan ziyod sport turi ommalashgan, ulardan 30 turi olimpiada o‘yinlari dasturiga kiritilgan. Bugungi kunda yosh sportchilarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy faolligini oshirish, talaba-yoshlarni barkamol etib voyaga yetkazish, sportchilarini Olimpiya o‘yinlari va boshqa xalqaro sport musobaqalariga tayyorlashning aniq maqsadga qaratilgan dasturlar, normativ-huquqiy baza yaratilgan bulib, Xukumatimiz tomonidan ushbu masalalariga alohida e’tibor qaratib kelinmoqda.

Bunga misol, Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”, “O‘quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to‘g‘risida”, “Ommaviy sport targ‘ibotini yanada kuchaytirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari mamlakatimizda sportning yanada rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Sport sohasida turli unvonlar ta’sis etildi, shuningdek sport matbuoti shakllandi.

Ushbu Farmonga asosan Prezidentimiz tomonidan mamlakatda amalga oshirilayotgan kadrlar tayyorlash davlat dasturiga muvofiq hamda o'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy va ma'naviy salomatligini shakllantirishning, sog'lom turmush tarziga intilish va sportga mehr-muhabbatni singdirishning g'oyat muhim sharti sifatida bolalar ommaviy sportini rivojlantirishni ta'minlash vazifalari va istikbollari kursatib utilgan.

Jumladan, jamg'armaning asosiy vazifalari etib bolalar jismoniy tarbiya va sportini rivojlantirish borasida davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishga, bolalar sportini aniq maqsad yo'lida va barqaror avj oldirishga ko'maklashish, bolalardasportga mehr uyg'otish, o'sib kelayotgan yosh avlod ongida sport bilan shug'ullanish, sog'lom turmush tarziga amal qilish, ma'naviy va jismoniy kamolga intilish, ularni salbiy ta'sirdan himoya qilish hamda zararli odatlardan xalos etish, bolalarni barqaror fe'l-atvorli, Vataniga mehr-muhabbat va o'z mamlakati uchun g'urur-iftixor ruhida tarbiyalash borasidagi chora-tadbirlar kompleksini amalga oshirish vazifalari kursatib utilgan.

Bolalar va usmirlar sportini rivojlantirishda quyidagi asosiy mezonlarga tayanish hamda bosqichma-bosqich xolda amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Jismoniy tarbiya-sport jamoat birlashmalari bilan birgalikda O'zbekiston sportchilarini Olimpiya o'yinlari va boshqa xalqaro sport musobaqalariga tayyorlashning aniq maqsadga qaratilgan dasturlarini ishlab chiqish zarur.

Jismoniy tarbiya va sportning ilmiy-axborot ta'minoti tizimini tashkil etish, ya'ni yoshlarning turli toifalarining jismoniy kamolot darajasini aniqlash uchun sport normativlarini ishlab chiqish, jismoniy tarbiya va sport muammolari bo'yicha ilmiy, uslubiy va ommabop adabiyotlar yaratilishi va nashr etilishini tashkil qilish maqsadga muvofiq.

Qishloq joylarda bolalar jismoniy tarbiya va sportining moddiy bazasini shakllantirish, aholi manzilgohlarida zamonaviy bolalar sport komplekslari tarmog'ini barpo etish, ularni zamonaviy sport uskunalari hamda anjomlari bilan jihozlash.

Zarur moliyaviy va moddiy mablag'larni jamlash, bolalarning jismoniy va ruhiy jihatdan uyg'un kamol topishini ta'minlashni nazarda tutgan holda tibbiyot muassasalari va tashkilotlari bilan o'zaro yaqin hamkorlikni ta'minlash.

Shu qatorda ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida”gi Qonunining 14-moddasida Sog'liqni saqlash organlari va muassasalarining jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishdagi ishtiroki va asosiy vazifalari aniq kursatib o'tilgan.

Jumladan aholi turli ijtimoiy guruhlarining jismoniy kamol topishi holatini va uning yuksalish sur'atlarini tahlil qilish, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanayotgan shaxslarning tibbiy nazoratini olib borish, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi sog'liqni saqlash mutaxassislarini tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish va ularni attestatsiyadan o'tkazishni vazifalari kursatib utilgan.

Shuningdek Konuning 23-moddasida un olti yoshga to'lmagan bolalarga jismoniy tarbiya-sport va sog'lomlashtirish xizmatlari bepul ko'rsatilishi ko'rsatib

o‘tilgan. Lekin xududlarda mahalliy davlat hokimiyati organlari tasarrufidagi jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish va sport yo‘nalishidagi ob‘ektlarning kamligi sababi ushbu toifadagi yoshlarga jismoniy tarbiya-sport va sog‘lomlashtirish xizmatlarini bepul tashkillashtirish muammolari kam emas. Ko‘pgina davlatlarda korxonalar va tashkilotlar tomonidan jismoniy tarbiya-sportni rivojlantirish maqsadida moliyalashtirish yoki homiylik qilishda davlat tomonidan Fiskal siyosatga tegishli uzgartirishlar ya‘ni Solikkka tortishda imtiyezlar kuzda tutilgan.

O‘zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi 159-moddasiga asosan yuridik shaxslarning soliq solinadigan foydasi ekologiya, sog‘lomlashtirish va hayriya jamg‘armalariga, madaniyat, sog‘liqni saqlash, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish, jismoniy tarbiya va sport muassasalariga, ta‘lim muassasalariga, mahalliy davlat hokimiyati organlariga, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga beriladigan badallar, homiylik va hayriya tariqasidagi mablag‘lar summasiga, biroq soliq solinadigan foydaning ikki foizidan ko‘p bo‘lmagan miqdorda kamaytirilishi kursatib o‘tilgan. Sog‘liqni saqlash organlari va muassasalari aholi turli ijtimoiy guruhlarining jismoniy kamol topishi holatini va uning yuksalish sur‘atlarini tahlil qilgan xolda tegishli davlat boshqaruvi organlariga homiy korxnalarga soliq imtiyozlarini ko‘paytirish takliflarini kiritish orqali bolalar va o‘smirlar sportini rivojlantirishga jalb qilinayotgan mablag‘larni ko‘paytirish choralarini ko‘rishlari maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 4 sentyabrdagi “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi O‘RQ-394-son qonuni;

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3 iyundagi «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-3031-son qaror.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002 yil 10 oktyabrdagi “O‘zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasini tuzish to‘g‘risida” PF-3154-son. Farmoni.

4.Abdumalikov R., Yunusov T.T. va bopshalar «O‘zbekistonda jismoniy tarbiya ta‘limining rivojlanishi», metodik tavsiyanoma., T., UzDJTI nash., 1992.

PEDAGOGNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISHDA TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI

Husanov G‘olib

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi, o‘qituvchisi

Annotatsiya: Pedagog bu yuksak madaniyatli mutaxassis, o‘z fanini chuqur bilishi har bir dars jarayonida o‘z mahoratini oshirib borish haqida tuxtalgan.

Kalit soʻzlar: pedagog, jarayon, kasb, bilim, koʻnikma, jamoa, munosabatlar, mahorat, tajriba, fan, malaka, madaniyat.

Аннотация: Педагог – это высококультурный специалист, обладающий глубокими знаниями своего предмета и нацеленный на совершенствование своего мастерства на каждом уроке.

Ключевые слова: педагог, процесс, профессия, знание, умение, коллектив, отношения, умение, опыт, наука, компетентность, культура.

Annotation: A teacher is a highly cultured specialist who has deep knowledge of his subject and aims to improve his skills in every lesson.

Key words: teacher, process, profession, knowledge, skill, team, relationships, skill, experience, science, competence, culture.

Mamlakatimizda yuz berayotgan tub iqtisodiy va siyosiy ilohotlar jamiyat hayotning barcha sohalari, har bir fuqaro hayotiga daxldordir. Jamiyatdagi oʻzgarishlarning kuzatuvchisi emas, faol ishtirokchisi boʻlish uchun har bir mutaxassis va xizmatchi oʻz kasbi boʻyicha zamonaviy bilimlarni oʻzlashtirishi va amaliyotda qoʻllashi lozim.

Mamlakatimiz taʼlim tizimi ham jamiyatdagi tub islohotlarga mos ravishda oʻzining tuzilmasi va faoliyat yoʻnalishlarini qayta koʻrib chiqmoqda.

Taʼlim tizimidagi oʻzgarish va islohotlarning muvaffaqiyati oxir-oqibat asosiy ijrochi-maktab oʻqituvchisining bilim saviyasi va malakasi, ilohotlarning mohiyati va talablarini qay darajada anglashi va ularga munosabatiga borib taqaladi.

Taʼlim tizimidagi islohotlar, oʻquv rejalaridagi oʻzgarishlar, umumtaʼlim maktablari oldiga qoʻyilayotgan yangi vazifalar va yangicha talablar pedagoglar mahoratini oʻstirishga ham yangicha talablar qoʻymoqda. Yangicha talablar qoʻyilishi oʻz navbatida pedagog mahoratini oʻstirish jarayonining mazmuni, yoʻnalishlarini loyihalash, uslubiy, psixologik va texnologik jihatdan taʼminlashni taqozo etadi. Pedagoglar kasbiy mahoratini oʻstirishning yangi talablarga mos keladigan dasturlarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Ayni paytda mamlakatimizdagi oʻqituvchilar malakasini oshirish institutlari va universitetlarda mazkur yoʻnalishda mavjud boʻlgan imkoniyat va salohiyat mavjud. Oʻqituvchining pedagogik jarayondagi asosiy vazifasi: boshqaruvchilik.

Oʻqituvchining shaxs va jamoaning shakllanishi, rivojlanishi, bilim olishi va tarbiyalanishi jarayonini boshqaradi.

Boshqarish – bu yoʻnaltirish, vazifa berish, oʻrgatish, yordam berish, qoʻllab-quvvatlash, maslahat berish, raxbarlik qilish, kuzatish, talab qilish, koʻrsatma berishdan iboratdir.

Buyuk donishmand va mutafakkirlarimiz qarashlarida boshqaruv tizimiga quyidagi fikrlar bayon qilingan:

Biladi va bilishini ham biladi, u – olimdir, unga tobe boʻlmoq kerak.

Bilmaydi va lekin bilmasligini ham biladi, bu qobil insondir, unga oʻrgatmoq kerak.

Bilar, lekin bilishini bilmas, u uyqudadir, uni uygʻotmoq kerak.

Bilmas, lekin bilmasligini ham tan olmas, u –joxildir, undan qochmoq kerak.

Ta’lim jarayonida o’qituvchining individul xususiyatlari ham o’ziga xosligi bilan ajralib turadi.

Melanxolik – tez ta’sirlanuvchan, arzimagan narsaga yig’lab yuborishi mumkin, uyatchan, tortinchoq.

Sangvinik – doimo ko’tarinki kayfiyatda yuradi, xushchaqacha-shadod inson.

Xolerik – urishqoq, serharakat, janjal qilishga moyil.

Flegmatik – ichimdan top deydi, ko’ngli bo’sh, bir vazifani bajarishda unga uzoq muddat kerak bo’ladi, uning yuzidan qanday kayfiyatda ekanligini bilish qiyin. Shuningdek, o’qituvchining pedagogik mahoratini tashkil etuvchi omillar:

-Yuksak axloqiylik

-Pedagogik tajriba

-O’z ustida ishlash

-Pedagogik madaniyat

-Mehnatni ilmiy tashkil etish.

O’qituvchining pedagogik mahorati – ishga bo’lgan fidoyilik, bilim va tajribalarning birikmasi bo’lib, pedagog faolyaitining eng yuqori cho’qqisidir. Chunki u o’ziga ajratilgan juda qisqa vaqt ichida eng yuqori mukammal natijaga erishadi.

Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari:

Insonparvarlik- kasbiy bilimlar,

Pedagogik qobiliyat – pedagogik texnika.

Mahoratning shakllanish bosqichlari – ijodkorlik, novatorlik.

Maxsus pedagogik sifatlar, ko’nikmalar –pedagogik tasavvur, pedagogik kuzatuvchanlik, pedagogik takt, pedagogik tafakkur, loyihalash, pedagogik muloqot, tashkilotchilik.

Tarbiyaviy bilim, ko’nikma va malakalar- tarbiyalash uslub va usullarini bilish, talaba, o’quvchi va ular jamoasi psixologiyasini bilish, tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish va o’tkazish uslubiyatini bilish.

O’qituvchi shaxsining insonparvarlikka yo’nalganligi:

Kasbiga, ishiga va talaba (yoki o’quvchi)larga bo’lgan munosabati;

O’z fanini chuqur bilishi va kasbiga tegishli bo’lgan barcha fanlardan yetarli darajada xabardor bo’lishi; Kasbiy bilimlar: kommunikativ, kreativ, tashkilotchilik, perseptiv (pedagogik ziyraklik, empatiya, intuisiya), konstruktiv, reflektiv.

O’qituvchining tashqi qiyofasini ifodalovchi madaniyati.

Gavdani tutish – to’g’ri tutish (yurishda, o’tirib turishda), qo’llarning o’qituvchi stolida erkin holatda bo’lishi, batartibli, ixchamligi.

Kiyim – ozodaligi, shinam va bashangligi, kamtarligi, ranglarning mos holda tanlanishi, kiyimning yoshiga va kasbiga mosligi, kiyimni modaga muvofiqligi, taqinchoqlarning ishiga mosligi.

Pardozning me’yordaligi, yoshi kasbi va ishiga mosligi, sochning ma’lum bir tartibdaligi.

Mimika – his-g‘ayajonning ifoda etilishi, yuz mushaklarining ma’noli harakatlarning so‘zlanayotgan nutqiga mosligi.

Pantomimika- qo‘l, oyoq, gavda harakatlari: yurish, qadam tashlash, erkin harakat qilish, jestlar.

O‘qituvchining pedagogik madaniyati bu murakkab tuzilma bo‘lib, u o‘z ichiga kasbiy pedagogik tajribani, undagi pedagogik mahorat darajasi va bilimlarni oladi. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, yuqoridagi pedagoglar kasbiy mahoratini rivojlantirishda qo‘yilgan texnologik struktura o‘qituvchi faolligini, ish uslublarini, ta’lim mazmunini takomillashuvida xizmat qiladi.

ШАХСГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ЎҚИТИШ (PEOPLE-BASED LEARNING) БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КОГНИТИВ ИМКОНияТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Ибрагимова Феруза Холбоевна- Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти докторанти.

Бугунги кунда таълим инсон фаолиятининг барча соҳаларига янги технологияларни жорий этиш, рақобатбардошлиликни ошириш, турмуш даражасини кўтаришнинг муҳим шартига айланиб бормоқда. Олий таълимнинг ижтимоий масъулияти кўп жиҳатдан ҳар бир инсоннинг тез ўзгарувчан меҳнат бозорида ҳаридоргир бўлиб қолиши, ривожланиб бораётган инновацион иқтисодиётда тўлақонли иштирок этиши ва шу йўл билан ўз фаровонлигини ҳамда жамият фаровонлигини таъминлаш имконини берадиган малакавий ва ижтимоий кўникмалар олишидан иборатдир. Кўпгина мамлакатларда олий мактабнинг ошиб бораётган ролини ҳисобга олган ҳолда уни ривожлантириш стратегияси миллий стратегия устуворликлари билан белгиланади ва у олий таълим сифатини ошириш ҳамда уни олиш имкониятини кенгайтиришга йўналтирилгандир. Янги шароитлар олий маълумотли мутахассисларни тайёрлаш тузилмаси, уларнинг билим ва кўникмаларига бўлган талабни ўзгартирди. Эндиликда янги билимларни амалда қўллай оладиган, муайян касб соҳасидаги инновацион имкониятлар кўламини тушуна оладиган кадрларга талаб юқори.

Ўқитишнинг замонавий технологияларини қўллаш ўқитиш жараёнини ягона шаклга келтириш ва юқори самарадорликка эришишга имкон яратади. Олий таълимда анъанавий ўқитиш технологияси ўзининг қатор хусусиятларига кўра замонавий таълим эҳтиёжларига тобора зид бўлиб бормоқда. Чунки мазкур ўқитиш технологиясида педагогнинг талабага муносабати авторитар характерга эга, яъни таълим жараёнида у ягона субъект сифатида намоён бўлади, талабалар эса фақатгина объект вазифасини бажаради, холос. Бошқача қилиб айтганда, авторитар ўқитиш

технологиясида талабанинг ташаббуси ва мустақиллиги деярли йўқолади, ўқитиш мажбурий йўсинда амалга оширилади. Бундан фарқли ўлароқ, шахсга йўналтирилган технологияларда талаба таълимнинг миллий модели моҳиятига кўра, педагогик жараён марказига кўйилади, унинг ривожланишига ва табиий имкониятларини рўёбга чиқаришга қулай шарт - шароитлар яратиб берилади.

Шахсга йўналтирилган таълим деганда, биз кўпроқ ўқувчиларнинг шахсий манфаатлари, эҳтиёжларини назарда тутамиз. Бунда таълимнинг мазмуни ўқувчи шахсининг қизиқишларига мос равишда йўналтирилиши, унинг қизиқишлари ва лаёқатини кўллаб-қувватлаш бош мақсад қилиб олинади.

Ўқувчининг ўз-ўзини билиши, шахсининг ўзига хослиги, унинг ривожланиш даражаси, келгусидаги орзу-мақсадларига зоришиш учун қилаётган хатти-ҳаракатлари замирида пухта билим олиш, таълимнинг кейинги босқичига тайёрланиш мужассам. Унинг қизиқишлари, фантазияси аниқ мақсад сари йўналтирилган бўлиб, ўз манфаатларини фанлардан Давлат таълим стандартлари талаблари асосида нафақат минимал даражадаги, балки, максимал даражадаги билимларни эгаллаш билан ҳимоя қилишга қодир бўлиши мумкин. Бунинг учун эса, ўқитувчилар томонидан уларнинг интилиш ва қизиқишларини рағбатлантириб бориш катта аҳамият касб этади. Бундай ёндашув орқали таълим жараёнини амалга оширишда ўқувчининг билим олиш жараёнини ўз ичига олган, ўқитувчи – ўқувчи – ўқитувчи муносабати ҳамкорлиги ва эркин танлаш принципи уни танлаган соҳаси билан шуғулланишдан зериктирмайди, билимларини такомиллаштириш сари ундайди.

Педагог олимлар томонидан таълим жараёнида шахсга йўналтирилган ёндашувнинг асосланган педагогик технологиялари ишлаб чиқилган бўлиб, у қуйидагилардан иборат:

- шахсга йўналтирилган таълим;
- ҳамкорлик педагогикаси;
- адаптив мулоқот педагогик технологияси;
- ўйин технологияси;
- ривожлантирувчи таълим технологияси;
- муаммоли ўқитиш технологияси;
- дифференциал ўқитиш;
- индивидуал ўқитиш технологияси.

Ушбу йўналишларнинг ҳар бирида таълим ўқувчи шахсининг қизиқиши, қобилияти, имконияти ва шарт-шароитлари эътиборга олиниб ташкил этилади. Айниқса, шахсга йўналтирилган таълимда ўқувчида мустақил фикрлаш орқали муаммоли вазиятлардан чиқишга интилиш малакасини шакллантиришга алоҳида урғу берилади. Ўқитиш жараёнида педагогик технологиялар талаблари асосида ифода этилган ўқув мақсадларига эришилади.

Шахсга янгича қараш қуйидагилардан иборат бўлади:
педагогик жараёнда шахс объект эмас, субъект ҳисобланади;
ҳар бир ўқувчи қобилият эгаси, кўпчилиги эса истеъдод эгаси ҳисобланади;

юқори этик қадриятлар (сахийлик, муҳаббат, меҳнатсеварлик, виждон ва бошқалар) шахснинг устувор хислатлари ҳисобланади.

Муносабатларни демократлаштириш қуйидагиларни ўз ичига олади:

ўқувчи ва педагог ҳуқуқларини тенглаштириш,

ўқувчининг эркин танлаб олиш ҳуқуқи;

хатога йўл қўйиш ҳуқуқи;

ўз нуқтаи назарига эга бўлиш ҳуқуқи;

педагог ва ўқувчилар муносабати зайли: таъқиқламаслик; бошқариш эмас, биргаликда бошқариш; мажбурлаш эмас, ишонтириш; буюриш эмас, ташкил этиш; чегаралаш эмас, эркин танлаб олишга имкон бериш.

Янги муносабатларнинг асосий мазмуни, ҳозирги замон шароитида самарали натижа бермайдиган ва ғайриинсоний ҳисобланадиган зўравонлик педагогикасидан воз кечишдир. Муаммо бу тамойилни мутлақлаштиришда эмас, балки унинг оқилона мезонларини аниқлашдадир. Умуман олганда, тарбия жараёнида зўравонлик мумкин эмас, аммо жазолаш инсонни камситади, эзади, ривожланишини сусайтиради, унда қулчилик хусусиятларини шакллантиради.

Янги индивидуал ёндашувнинг моҳияти шундаки, у таълим тизимида ўқув фанидан ўқувчига эмас, ўқувчидан ўқув фани томонга ҳаракатланишни тақозо этади, ўқувчиларнинг мавжуд имкониятларини инобатга олиб, уларни ривожлантириш, такомиллаштириш ва бойитишга қаратилган бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Калдибекова А.С., Ходжаев Б.Х. Талабаларнинг билиш фаоллигини ошириш йўллари. – Т.: ТДПУ, 2006. – 57б.

2. Педагогические технологии: понятия, принципы и методы внедрения: Сб. материалов из Интернета./ Сост. С.Махкамова. – Ташкент, 2003. – С.26.

3. Муслимов Н., Усмонбоева М., Мирсолиева М. Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик. УМК. – Т.:, 2016. – 97б.

4. Алекс Муур. Таълим бериш ва таълим олиш: педагогика, таълим дастури ва тарбия. - Рутледж. Иккинчи нашр. 2012. - 202б.

5. Тоджибаева К. С. К. Профессиональная педагогическая компетентность учителя: феноменология понятия // Вопросы науки и образования. – 2018. – №. 27 (39). – С. 95-97.

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ПРОГНОСТИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА АХБОРОТЛАРНИНГ ЎРНИ

*Икрамова Муниса Шералиевна,
Самарқанд вилояти ПЯМЎММ ўқитувчиси*

Маълумки, ўқитувчилар фаолият самарадорлиги ва муваффақияти уларнинг касбий тайёргарлиги, малакага эгаллик даражаси, зиммасидаги вазифаларни бажаришга нисбатан ижодий ёндашиши ҳамда ўз устида кунт ва изчиллик билан ишлаши асосида таъминланади. Ўқитувчилар прогностик компетентлигининг юқори даражасига эришиш педагогик ҳамжамият, ҳамкасблари томонидан эътироф этилиши, касбий фаолиятга қўйилаётган талабларга мувофиқлиги, индивидуал касбий имкониятларини кенгайтириш, ўз салоҳиятини амалга ошириш билан ифодаланади.

Ахборотлар ҳажмининг кун сайин ортиб, замонавий компьютер ва телекоммуникацион технологиялари воситаларининг мукаммаллашиб ва такомиллашиб бориши умумтаълим мактаблари ўқитувчиларининг ахборотлашиш жараёнига доир касбий маҳоратларини ҳамда ахборот маданиятларини такомиллаштириш муаммосини муҳим вазифалар сифатида белгилайди.

Ҳар бир педагог ходим фаолияти давомида узлуксиз таълимга ва касбий маҳорати устида мустақил ишлашга бўлган талаб ва тайёргарлигини такомиллаштириш билан бир вақтда ўз соҳаси бўйича яратилаётган ахборотлар оқимининг муҳимлиги ва зарурлигини билиши, мустақил ҳолда ахборотларни ишлаши, турли манбалардан, яъни интернет тармоғидан, жумладан, миллий ҳамда хорижий ахборот тармоқларидан ахборотларни олиши, уларни ўқувчиларга тушунадиган шаклда ифодалаш ҳамда дарс жараёнида самарали фойдаланиши лозим.

Бунинг учун ҳар бир ўқитувчи нафақат муҳим ахборотлашган билим ва малакаларга эга бўлиши, балки касбий маҳоратини такомиллаштирган ҳолда дарс жараёнини замонавий педагогик технологиялар асосида ташкиллаштира олиши ҳам зарур.

Шунингдек, ўқитувчиларни ахборот билан ишлаш маданиятини ўстириш ва шакллантириш ҳам жуда муҳимдир. Ахборот маданияти – бу кишининг кундалик ҳаёти ва фаолиятида ахборот технологияларининг барча турларидан тегишлича фойдалана олиш кўникма ва малакасидир. Бинобарин, узлуксиз касбий ривожлантириш тизими олдида ўқитувчиларни ахборот билан ишлаш маданиятини ўстириш ва шакллантириб боришдек долзарб вазифа турар экан, бу ўринда ўқитувчи тобора маслаҳатчига, йўл-йўриқ кўрсатувчига, ўқув жараёнини бошқарувчисига айлана бориши, шунингдек унинг ахборот эгаси ва тарқатувчиси сифатидаги функциялари энди янги ахборот технологиялари зиммасига юклана бориши муносабати билан асосий

масала, билимлар ва ахборот оламига кириш, бу оламнинг ресурсларидан қандай қилиб фойдаланиш ва уларни ўзлаштириш муаммоси бўлиб қолади.

Ўқитувчининг касбий маҳорати ва ахборот маданияти унинг ахборотлашган дунёқараши, ҳам анъанавий, ҳам янги педагогик ва ахборот технологияларидан фойдаланиш билан профессионал ахборотлашган талабини мукамал қаноатлантириш бўйича мустақил иш фаолиятини таъминловчи билим ва малакаларининг тизими билан характерланади. Янги педагогик ва ахборот технологияларидан фойдаланиш ўқитувчи педагогик фаолиятининг муҳим ва асосий томонларини ёритади, яъни ўқитувчининг касбий маҳоратини такомиллаштириш, уларда доимий равишда билимга бўлган қизиқиш ва интилишни уйғотиш, ахборотларни излаш, сақлаш, саралаш ҳамда олиган маълумотлар устида ишлаш, уларни баҳолаш кўникмаларини тўғри шакллантиришда муҳим роль ўйнайди.

Узлуксиз касбий ривожлантириш жараёнида кўпчилик ўқитувчиларнинг ахборотлар билан ишлаш бўйича етарли малакага эга эмаслиги, керакли сўровларни талаб даражасида баён эта олмаслиги фаолиятга тегишли материалларни, малака ҳужжатларини, ўқув дастурларини тузишда ва тайёрлашда қийинчиликларга сабаб бўлади.

Замонавий ахборот ва компьютер технологияларидан фойдаланиб ўқитувчиларни узлуксиз касбий ривожлантириш жараёнида тингловчиларнинг касбий маҳоратини такомиллаштиришда асосий эътиборни қуйидаги мавзуларни ўзлаштиришига қаратиш муҳим ҳисобланади:

жамиятдаги ахборотлаштириш жараёнининг таълим тизимидаги ўрни; миллий ва хорижий ахборот тармоғи ҳамда порталларидан ахборотлар излаш ва топиш;

ахборотларни қайта ишлашнинг замонавий дастурлари ва усуллари; таълим тизимини бошқаришда ахборот технологияларидан фойдаланиш;

ахборот технологиялари асосида ўқув-услугий ва педагогик-тадқиқот фаолиятларини шакллантириш.

Бу жараён ўқитувчилардан бир қатор кўникма ва малакаларга эга бўлишликни, яъни: дидактик материалларни ва фаолиятига оид ҳужжатларни тайёрлашда матн муҳарриридан самарали фойдаланиш, мультимедиа тақдимотларини тайёрлаш, тармоқ ичида маълумотларни излаш ва мулоқот қилиш кабиларни талаб этади.

Узлуксиз касбий ривожлантириш жараёнида ўқитувчиларнинг касбий маҳорати ва ахборот маданиятини такомиллаштиришнинг асосий воситалари сифатида ўқув ва амалий дастурлар, мультимедиа технологиялари, электрон ўқув адабиётлари, масофадан ўқитиш тизими, интернет тармоғи ҳамда амалий дастурлар пакетларини кенг қўллаш тизим самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Адабиётлар:

Джураев Р.Х., Цой М.Н., Данияров Б.Х., Гайер Т.В. Интерактивный комплекс в образовательном процессе. - Т.: «Шарқ», 2011. – 268 с.

Ибрагимов А. Таълим-тарбия жараёнига замонавий педагогик ва ахборот коммуникация технологияларини самарали жорий этиш: муаммо ва ечимлар // Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Бухоро, 2016. – 18-19 бетлар.

Йўлдошев Ж.Ф. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари (ёхуд ўқитувчи бўлиш осонми?). – Т.: Ўқитувчи, 1998. – 208 б.

KIMYO O’QITUVCHISINING O’ZINI-O’ZI RIVOJLANTIRISH KOMPETENSIYASI – SIFATLI TA’LIM OMILI

X.M.Jo’rayev – FarDU, kimyo kafedراسи o’qituvchisi
N.B.Odilxo’jazoda – FarDU, kimyo kafedراسи katta o’qituvchisi

Annotatsiya

Uahbu maqolada Bugungi axborot asrida zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalar barcha sohalarida bo’lgani kabi ta’lim tizimiga ham shiddat bilan kirib kelmoqda, uning afzalliklari shundaki, u ta’lim jarayonini bir butunlikda ko’rib, ta’lim maqsadi, uning mazmuni, bilim berish usullari va vositalarini birlashtiradi. O’qituvchi dars jarayonida ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun AKTni mukammal bilishi, dars mavzusiga doir internet ma’lumotlarini qidirib topishi, saralashi, tizimlashtirishi va amaliyotga joriy qilishi malakasiga ega bo’lishi muhim hisoblanadi. U dars jarayonida quyidagi asosiy jarayonlarini tashkil etishi zarur, ya’nitashkil etish, hamkorlikda ish yuritish, takomillashtirish, tahlil qilish, qiyoslash, boshqarish, nazorat qilish, xulosa chiqarish, umumlashtirish, baholash haqida so’z boradi.

Jahon ta’lim tizimida fan va innovatsiya faoliyatining yutuqlaridan keng foydalanish, jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini izchil va barqaror rivojlantirish mamlakatning munosib kelajagini barpo etishning muhim omili bo’lib bormoqda. Rossiya, Angliya, Janubiy Koreya, Yaponiya kabi davlatlarda yuqori kasbiy kompetentlikka ega, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga rivojlanishning asosiy yo’nalishi sifatida qaralib, ta’limda innovatsiyalarni, shu jumladan, o’qitishning zamonaviy, interaktiv va ijodiy uslublarini keng joriy etilishi ta’minlanmoqda [1].

Bugungi axborot asrida zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalar barcha sohalarida bo’lgani kabi ta’lim tizimiga ham shiddat bilan kirib kelmoqda, uning afzalliklari shundaki, u ta’lim jarayonini bir butunlikda ko’rib, ta’lim maqsadi, uning mazmuni, bilim berish usullari va vositalarini birlashtiradi. O’qituvchi dars jarayonida ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun

AKTni mukammal bilishi, dars mavzusiga doir internet ma’lumotlarini qidirib topishi, saralashi, tizimlashtirishi va amaliyotga joriy qilishi malakasiga ega bo’lishi muhim hisoblanadi. U dars jarayonida quyidagi asosiy jarayonlarini tashkil etishi zarur, ya’ni tashkil etish, hamkorlikda ish yuritish, takomillashtirish, tahlil qilish, qiyoslash, boshqarish, nazorat qilish, xulosa chiqarish, umumlashtirish, baholash [2].

Adabiyotlar tahlili va ilmiy manbaalarni o’rganish hamda kuzatishlarimiz asosida kimyo o’qituvchisini individual rivojlantirish dasturini quyidagi tartibda berishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz [3].

Kimyo o’qituvchisining individual rivojlantirish dasturi

Bilim, malaka va shaxsfazilatlari	Mavjuddaraja	Istiqbolvazifalar
Mutaxassislikbilimlari		
Psixologikbilimlar		
Pedagogikbilimlar		
Didaktik malakalar: bilishgaoid (gnostik) loyihalash, ijodiy-amaliy (konstruktiv), tadqiqotchilik, muloqotga kirishuvchanlik (kommunikativ), tashkilotchilik, izchillikni ta’minlovchi (protsessual), texnik-texnologik malakalar		
Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish malakalari: Tarbiya sohasida yuksak bilim va amaliy hayot tajribasiga ega bo’lishi, yurtimizda amalga oshirila yotgan islohotlarning mazmun mohiyatini chuqur anglashi, talabalar bilanishlashda kreativva ijodiy yondasha olishi, ularni o’zortidan ergashtira olishi, ta’sir doirasi kengligi, talabalar bilanishlashda ularning tashabbuslarini qo’llab quvvatlash, to’g’ri yo’naltirish va boshqa malakalar		
Ruhiyatning kasbiy ahamiyatga ega xususiyatlari va shaxs fazilatlari: Pedagogik fikrlash, tizimlilik, moslashuvchanlik, mobillik, ijodkorlik, hozirjavoblik, hissiy rivojlanganlik, pedagogik refleksiya		
O’z-o’zini rivojlantirish maqsadlari: mutaxassislik bilimlarini doimiy oshirib borish, AKT va chet tillarini mukammal bilishga intilish, zamonaviy kimyoviy jihozlarda (o’quvva ilmiy tadqiqot) ishlash malakasiga egaligi, kimyoviy ishlab		

chiqarishlar va ularda boradigan jarayonlar haqida ma’lumotlarini doimiy oshirib borish, ekologik kompetentlikka ega bo’lish.		
O’z-o’zini rivojlantirish uchun topshiriqlar		

Xulosa qilibaytganda, bugungi kunda zamonaviy mutaxassisga qo’yilayotgan eng muhim talablar bu:

o’z mutaxassisligi bo’yicha mukammal bilimga ega bo’lishi, o’z ustida doimiyishlashi, bilimlarini oshirib borishi, zamon talablariga hamohang ravishda o’z faoliyatini muvofiqlashtirib borishi;

zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalarni puxtaegallashi, o’z bilimlarini dars mashg’ulotlariga keng tadbiq qilish, ya’ni ma’ruzalarni taqdimotli dars shaklida olib borish, internet ma’lumotlaridan ijodiy va samarali foydalanish, ayrim subektiv millar sababli amalda bajarish imkoniyati bo’lmagan laboratoriya mashg’ulotlarini virtual holatda ko’rsatish malakasiga ega bo’lishi;

yangi pedagogik va innovatsion texnologiyalarni bilishi, tahlilqila olishi, ular asosida o’qitish uslublarini takomillashtirib borishi, dars mavzusiga doir texnologiyalarni samarali qo’llayolishi va natijadorlikka erishishi;

chet tillarini mutaxassisligi doirasida bilishga intilishi, bilimlarini doimo oshirib borishi, xorijiy adabiyotlarda va internet manbaalarida keltirilgan ma’lumotlardan foydalana olish, turli xorijiy tanlovlarda qatnashish imkoniyatiga ega bo’lishi maqsadga muvofiq.

Yuqoridagilar bilan birgalikda kimyo o’qituvchisi kommunikativ kompetentlikni mukammal egallashi, ya’ni muloqot madaniyatiga ega bo’lishi, talabalari bilan o’zaro samimiyatga asoslangan sog’lom muhitni ta’minlashi, talabalarni tushunish va tinglash, ularni mustaqil va sog’lom fikrlashga o’rgatishi kabi omillarni amaliyotga joriy eta olishi ta’lim sifatini ta’minlashning eng muhim mezonlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Odilxo’jazoda N.B. «Основные профессиональные компетенции преподавателей химии высших учебных заведений». International scientific and practical conference "Innovative development in the global science" Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference 5-part, 5-204 pages. <https://academicsresearch.com/index.php/iditygs28.09.2022>. 205-212с.

2. Mamajonov Sh.A, Odilxo’jazoda N.B. “Методика определения профессиональной компетентности преподавателей химии высших учебных заведений” Pedagogical sciences and teaching methods Copenhagen "Science Edition" 17 October 2022. 134-140

3. Odilxo’jazoda N.B. “Kimyo o’qituvchisi kasbiy kompetentligini aniqlash metodikasini takomillashtirish (oliy ta’lim muassasalari misolida)” pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi, Farg’ona 2023-yil.

4. Mamajonov Sh.A. Odilxo‘jazoda N.B. X.Jo‘rayev “Oliy ta’lim muassasalari kimyo o‘qituvchilarining ekologik kompetentlik darajasini rivojlantirish” Таълим ва инновацион тадқиқотлар. 2022 йил 9-сон, 170-174 бет.

5. Sh.A.Mamajonov, N.B.Odilxo‘jazoda “Bo‘lajak kimyo o‘qituvchilarining kompetentligini shakllantirish texnologiyalari va mezonlari” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi 2021 yil 7-son. 676-679

6. Odilxo‘jazoda N.B. Oliy ta’lim muassasalari kimyo o‘qituvchilari kasbiy kompetentligini aniqlash mezonlari // Pedagogik maxorat. № 5. 2022.

7. Odilxo‘jazoda N.B. Kimyo o‘qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarning rivojlanganligini aniqlash mezonlari // «Zamonaviy Dunyoda Tabiiy Fanlar: Nazariy Va Amaliy Izlanishlar» Nomli Ilmiy, Masofaviy, Onlayn Konferensiyasi, 2022. 1(24), 129–133. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7248644>

8. Odilxo‘jazoda N.B., Mamajonov Sh.A. “Oliy ta’lim muassasalari kimyo o‘qituvchilari kasbiy kompetentligini aniqlash metodikasi”. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. 2022 yil 9-son, 115-120 bet.

9. Odilxo‘jazoda N.B. Oliy ta’lim muassasalari kimyo o‘qituvchilari kasbiy kompetentligini aniqlash bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlarning samaradorlik ko‘rsatkichlari // Analytical Journal of Yeducation and Development. Volume: 02 Issue: 10/Oct-2022 ISSN: 2181-2624 www.sciyencebox.uz. 6-12 bet.

10. Odilxo‘jazoda N.B. Kimyo o‘qituvchilari kasbiy kompetentligini aniqlash bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar samaradorligi // Journal of Innovations in social sciences. Volume: 02 Issue: 10/Oct-2022 ISSN: 2181-2594 www.sciyencebox.uz. 1-5 bet.

11. Odilxo‘jazoda N.B. Development of Professional Competence of Chemistry Teachers of Higher Education Institutions-Factor of Education Quality // American journal of social and humanitarian research/vol/3, No/11,2022. 65-72 s.

12. Odilxo‘jazoda N.B. “Методика определения профессиональной компетентности преподавателей химии высших учебных заведений” Pedagogical sciences and teaching methods Copenhagen "Science Edition" 17 October 2022. 134-140 сг.

13. Odilxo‘jazoda N.B. Oliy ta’lim muassasalari kimyo o‘qituvchilari kasbiy kompetentligini aniqlash texnologiyasi. “Kimyo va kimyo ta’limi muammolari” respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Qo‘qon DPI. 20 sentabr 2022 yil. 372-375 b.

OILA VA UNING DEMOGRAFIK TARAQQIYOTI

*SamDU 4-bosqich talabasi
Julmatova Dilnoza Jur’atjon qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqola ijtimoiy psixologik ma’lumotlar keltirilgan bo’lib jamiyatning barcha a’zolariga mo’ljallangan. Oila tushunchasi, jamiyat uchun vazifasi hamda oila turlarini yoritib beradi.

Kalit so’zlarr: monogam oila, poligam oila, demografik vazifalar, demografik taraqqiyot, ijtimoiy vazifalar, ijtimoiy taraqqiyot, uy xo’jaligi. Oila jamiyat taraqqiyotining mahsuli sifatida o’zining paydo bo’lishi va rivojlanish tarixiga ega. Oilaning dastlabki shakli ibtidoiy jamoa tuzumi davrida paydo bo’ldi. Ma’lumki, ibtidoiy jamoa tuzumining birinchi bosqichida insonlar to’da-to’da bo’lib yas haganlar. Ular orasidagi jinsiy munosabatlar tartib - qoidaga ega bo’lmagan. Bir nechta erkak va bir nechta ayol farzandlari bilan bir oila bo’lib yashaganlar, o’zaro turmush kechirishgan. Oilaning bunday shakli fanda «Poligamiya» - ko’p nikohlik, deb ataladi. Quldorlik davrida esa jamiyat taraqqiyotida yuz bergan ijtimoiy - iqtisodiy o’zgarishlar asosan, xususiy mulkning paydo bo’lishi natijasida, oilaning tarkibi xam, shakli ham o’zgardi. Dexqonchilik va chorvachilikning rivojlanishi ijtimoiy ishlab chiqarishda erkaklar qadrini oshirdi, moddiy maxsulotlar yaratishda erkaklar ulushi yuqori bo’la boshladi. Natijada ota xuquqiga asoslangan patriarhal oila vujudga keldi. Endi bir erkak oila boshlig’i bo’lib, u xotinlari, farzandlari va qullari bilan oila bo’lib yashardilar. Bunday oilalar ko’pxotinlik, ya’ni «poliginiya» asosida tashkil bo’lgan poligamiya oila shakli bilan monogam - bir nikohli oila o’rtasidagi oraliq oilalarni tashkil etganlar. Quldorlik davridan feodalizmga o’tish, hamda feodalizm ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi oilaning «monogam», ya’ni yakka nikohlilik ko’rinishining paydo bo’lishiga asos bo’ldi. Ushbu davrda xo’jalik yuritishda ota-ona farzandlari, nabira - chevaralari bilan birga ishtirok etishgan. Ular birgalikda ekin ekib, xosil yig’ib, moddiy boylik yaratishgan. Ushbu davrda ota -ona, o’g’il-qiz, kelin -kuyov, nabiralari birga bir nechta bo’g’inli oila bo’lib yashashgan. Kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlari sharoitida esa, yirik -yirik sanoat korxonalarining paydo bo’lishi natijasida, mayda dexqon xo’jaliklar, mayda hunarmand oilalar inqirozga uchradi. Bolalarning mehnatidan foydalanish, ularga ishchi kuchi sifatidagi talab asta -sekin kamayib boradi. Ko’p bo’g’inli katta oila bo’lib yashash hollari yo’qola boshladi va oilaning yangi tuzilishi - er -xotin va bolalardan iborat bo’lgan nuklear - yadro oila yuzaga keladi. Oila paydo bo’lishi va rivojlanishini ilmiy o’rganish shuni ko’rsatadiki, oilaning tashkil bo’lishida asosiy omil-nikoh va qarindoshlik munosabatlari bo’lib, bu hol oilaga berilgan ilmiy ta’rifda o’z ifodasini topgan. Oila-insonlarning tabiiy biologik, nikoh. Qon-qarindoshlik, iqtisodiy, xuquqiy, ma’naviy munosabatlarda asoslangan, turmush birligi va o’zaro javobgarlik orqali bog’langan ijtimoiy guruhidir. Oilaning bugungi shaklida oila a’zolari bir-birlari bilan umumiy turmush, ma’naviy

xuquqiy, psixologik munosabatlar va o'zaro javobgarlik xis-tuyg'ulari bilan boglanib turadilar. Oilada har bir oila a'zosining o'z ijtimoiy o'rni bordir. Oila asosini er - xotin tashkil etadi. Lekin oilada er-xotin uning farzandlari, ota-onasi, aka-uka, opa -singil va boshqa qarindosh-urug'lar xam yashashlari mumkin. Demak oila turli mezonlar asosida tashkil topar ekan, ushbu mezonlarni o'z mazmuniga ko'ra, shartli ravishda demografik, ijtimoiy va iqtisodiy mezonlarga ajratish mumkin. oilaning demografik mezonlarga ko'ra turlari:

1. Ma'lumki oila tashkil bo'lishiga avvalo erkak bilan ayol o'rtasidagi nikoh birligi asos bo'ladi. Ana shu nikoh birtshgiga asosan oila ikki turga bo'linadi. Poligam - ko'p nikohli oilalar, bunday oilalar yuqorida qayd etilganidek bir erkak, bir nechta ayol bilan nikohda turishi, oila ko'rishi mumkin. Monogam - bir nikohli oilalar, ya'ni bir erkak bir ayol bilan nikohda turadi, oila quradi. Qayta tuzilgan - ikkinchi nikohli oilalar.

2. Oila unda istikomat etuvchi oila a'zolarining tarkibiga qarab ham turlarga bo'linadi. Oddiy (nuklear) oila, unda er-xotin nikohga kirmagan, ya'ni turmush qurmagan farzandlari bilan yashaydi. Bunday oilalar turlari eng ko'p tarqalgandir.

“Nurlear” oila miqdoriy jihatdan ahamiyatlidir. Antropologlar oilalarni matrilokal (ona va uning bolalari), er-xotin(bolalari bor bo'lgan holatda bu nuclear oila) va qon-qarindosh(nuclear oila va bobo-buvilar bilan birga yashovchi) tiplarga ajratishadi. Murakkab (ko'p bo'g'inli) oilalar, bunday oilalarda ikki yoki undan ortiq, avlod vakillari istiqomat etishadi. Masalan, ota-ona oila qurgan farzandi va nabiralari bilan yoki bobo, buvi, ota-ona va farzand o'z bolalari bilan istiqomat etishadi.

3. Oila yadrosini tashkil etgan er-xotin hayotligiga, shu oilada birga yashash va yashamasligiga qarab xam oilalar turlicha bo'ladi. Tugal (to'liq) oilalar, er - xotin xayot bo'lgan va birga yashagan oilalar. Tugalmas (noto'liq) oila. Bunday oilalarda oila asosini tashkil etgan er xotinning biri hayot emas yoki shu oilada yashamaydi.

4. Oilada istiqomat etuvchi oila a'zolarinint miqdoriga ko'ra:

Kichik oilalar (2 - 4 kishilik) O'rta oilalar (5 - 6 kishilik) Katta oilalar (7 - 8 va undan ko'p kishilik) mavjuddir.

5. Bolalar soniga ko'ra: farzandsiz, bir bolali, kam, o'rtacha va ko'p bolali oilalar (davlatlarda, turli davrlarda ushbu mezonlar turlichadir.)Oilalari jamiyatda tutgan ijtimoiy o'rniga, ya'ni er- xotinning ijtimoiy sinfiga, guruhiga qarab ham turlarga bo'linadi. Oilaning bunday ijtimoiy turlari, turli ishlab chiqarish usuli xukmron jamiyatda turlicha bo'lgan.

Oilalari haqidagi statistik ma'lumotlar, ularning tuzilish tizimi jaxondagi hamma davlatlarda ham aynan bir xil emas. U xar bir davlat statistikasi uchun qayd etilgan oilaning statistik tushunchasiga va o'tkazilayotgan aholi ro'yxati dasturiga bog'liqdir. Dastur tuzishda aholining oilaviy tarkibi, oilaviy yashash turlari asos qilib olinadi. Qator iqtisodiy rivojlangan davlatlarda oiladagi farzandlar kamolot yoshiga yetib oila qurgach, ular iqtisodiy jixatdan mustaqil yashaydilar va aloxida oila hisoblanadilar. Ba'zi davlatlarda esa 20 yoshdan oshgan xar bir yigit qiz oila

qurmasa xam, o‘zi aloxida oila xisoblanadi. Yana boshqa davlat statistikasida turmush qurib ota - onasi oilasiga qaytib kelsa xam ularni aloxida oila yoki yolg‘iz yashovchilar qatorida hisoblanadi. Ba’zi xollarda qarindosh, qondosh bo‘lmagan begona kishilar ham bir oila bo‘lib yashaydilar. Jaxon statistikasida «Oila» tushunchasi bilan birga «uy xo‘jaligi» tushunchasidan xam foydalaniladi. Unda aholining oilaviy xolati xaqidagi ma‘lumotlar uy xo‘jaliklari bo‘yicha to‘planadi. «Uy xo‘jaligi» birga xo‘jalik yurituvchi, birga yashovchi kishilarni biriktiruvchi ijtimoiy iqtisodiy yacheykadir. Uy xo‘jaligi tushunchasi oiladan farq qilib, unda faqat qarindoshlik munosabatlari asosida birikkan kishilargina emas balki, ijtimoiy- iqtisodiy munosabatlar asosida birga yashovchi begona kishilar ham, alohida mustaqil xo‘jalik yurituvchi yolg‘iz kishilar xam kiritiladi. Uy xo‘jaligi tushunchasi hamma davlatlarda xam bir xil emas. U xar bir davlatning ijtimoiy - iqtisodiy sharoitiga, unda istiqomat etuvchi xalqning turmush tarziga, urf-odatlariga bog‘liqdir. Ba’zi davlatlarda uy xo‘jaligi uchun kishilarning birga yashashi asos qilib olinsa, boshqa bir davlatda esa ularning birga ovqat tayyorlashi, birga ovqatlanishi asos qilib olingan. Uy xo‘jaligi ikki turga bo‘linadi: shaxsiy va jamoa xo‘jaligi. Shaxsiy uy xo‘jaligida bir uyda yashovchi, birga xo‘jalik yurituvchi va o‘zlariga o‘zlari ovqat tayyorlovchi kishilar guruhi kiradi. Bunday guruhlarda bir uyda, yoki bir nechta uyda yashovchi yoki uyi bo‘lmagan kintilar ham yashashlari mumkin. Bunday uy xo‘jaligida, bir uyda yashovchi ota-ona, bola, qarindoshlardan tashqari ikki yoki undan ortiq bir xo‘jalikda yashovchi, lekin qarindosh bo‘lmagan yolgiz kishilar, xizmatkorlari bilan yashovchi yolg‘iz ayol yoki erkaklar xam kiradi. Qarindosh bo‘lmagan ikki yoki undan ko‘p kishilar yashovchi shaxsiy uy xo‘jaligi 1980-1985 yit^larda AQSh dagi uy xo‘jaliklarning 10% yaqinini Kanadada-5,6, Yangi Zerlandiyada -7,5, Belgiyada -3,6, va Yaponiyada 0,2% ni tashkil etgan. Jamoa xo‘jaliklariga bolalar, qariyalar nogironlar uylari, qamoqxonalar, kazarmalar, surunkali kasallar yashovchi kasalxonalar va boshqa shunga o‘xshash muassasalar kiradi. Shuni alohida qayd etish lozimki, juda ko‘p davlatlarda uy xo‘jaligining asosiy qismini nikoh va qon-qarindoshlik asosida tashkil topgan oilalar tashkil etadi. Bunday uy xo‘jaligi fanda «Oilaviy uy xo‘jaligi» deyiladi. Demografiya ana shu oilaviy uy xo‘jaligini, aniqrog‘i – oilani o‘rganadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Safo Matjon. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. (O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma). – T.: «O‘qituvchi», 37-bet.
- 2.M.Zufarova. Ijtimoiy psixologiya. - Toshkent.
- 3.Abdukarimov H. Dars tahlili va uning metodikasi. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2010. 41 – 42-betlar.
- 4.Yo‘ldoshev Q. O‘qituvchi kitobi: Metodik qo‘llanma. T.:O‘qituvchi.
- 5.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta‘lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2020-yil 6-noyabrda PQ-4884-son qarori.

6.Баринов В.А., Харченко Б.Л. Стратегический менеджмент. — М.: Инфра-М, 2005.

7.Веснин В.Р. Стратегическое управление. — СПб.: ТК Велби, Проспект, 2006.

8.Полукаров В.Л., Петрушин В.И. Психология менеджмента, М.2013.

Internet manbalari:

<http://www.ziynet.uz>.

<http://www.wikipedia.org>

<http://www.oecd.org>

MUSIQACHI SHAXSI VA FAOLIYATI XUSUSIYATLARI

*Samarqand viloyati PYMO ‘MM Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari kafedrasi o’qituvchisi
Julmatova Saodat Jur’atjonovna*

Annotatsiya: Ushbu maqola musiqachi shaxsi va unda mavjud xususiyatlar, musiqachining individual faoliyati va ijodiy maxsus xususiyatlari haqida bo’lib, musiqachining ma’naviyat va ma’rifatga kuchli ta’sirini yoritishga qaratilgan.

Kalit so’zlar: ijod, taland, eshitish qobiliyati, musiqiy xotira, psixoterapiya, psixoregulyatsiya, fantaziya.

Barcha buyuk sozandalarning aytishicha, bu shunday shaxski, u odamlarga go’zallik, umid bag’ishlaydi, ruhni Yuksaltiradi, insonlarni pok va go’zalroq qiladi. Bu shaxsda, birinchi navbatda, musiqa tuyg’usi bo’lishi kerak. Psixolog va sozanda B.M.Teplov musiqiylik haqida bu – musiqaning emosional ifodalanishini (shakl, janr, kuy, ritm, lad, tembr, dinamika va boshqalarni) his eta olish qobiliyati, deydi.

San’at ustalari shaxsining xususiyatlarini odatda rus tilida «t» harfi bilan boshlanadigan beshta so’zga bog’lashadi. Bular: «talant» – iste’dod, «tvorchestvo» – ijod, «trudolyubie»– mehnatsevarlik, «terpenie» – sabr, «trebovatel’nost’» – talabchanlik. Bu erda musiqachining iste’dodi katta ahamiyatga ega. Masalan, yosh Mosart Vatikanda xor ijrosidagi murakkab asarni (Italiya kompozitori Grigorio Allegrining «Mizerere») atigi ikki marotaba eshitib, ikki kundan so’ng o’z xotirasida saqlab qolgan o’sha to’liq partituraning qo’lyozmasini Rim Papisiga topshirgan.

Mashhur ital’yan dirijyori Arturo Toskanini deyarli butun konsert repertuarini yoddan dirijyorlik qilgan. Ayni paytda u o’n yil avval yodlagan asarini ham esda saqlagan. Ferens List murakkab asarlarni konsertga aravada ketayotib yodlay olgan. Bu misollarning barchasi shaxsning musiqiy xotira deb ataluvchi psixologik xususiyatiga bog’liq.

Katta sozandaning shaxsi doimo ko‘pqirrali. Bunga fanni ham, san’atni ham birdek tushuna oladigan O‘rta Sharqning qomusiy olimlari yaqqol misoldir. Masalan, musiqa san’atida Forobiy ham nazariyotchi, ham musiqa cholg‘ularining ajoyib ijrochisi bo‘lgan.

Musiqachi shaxsining serqirraligi haqida nemis dirijyori Bruno Val’ter shunday degan: «Faqat sozanda – bu har doim yarim sozanda».

Musiqachining mehnatsevarligi haqida P.I.Chaykovskiy: «Eng keragi, avvalo, mehnat, mehnat va yana mehnat... Men har kuni ertalab ijodga o‘tirib, to biror narsa chiqmaguncha ishlayveraman», degan edi.

Mashhur pianinochi va pedagog M.Klementi sakkiz, ba’zan o‘n ikki va hatto o‘n to‘rt soatlab mehnat qilgan.

S.V.Raxmaninov yoshligida, sog‘lig‘i joyidaligida «haddan tashqari yalqovligi bilan ajralib turganligi»dan afsuslangan, keyin esa, salomatligi zaiflashib qolganda faqat ish haqida o‘ylagan.

Sozanda shaxsining bosh maqsadi haqida F.List o‘quvchilariga shunday degan: «Agar katta musiqachi bo‘lishni istasang, unda katta odam bo‘lishga harakat qilishing kerak bo‘ladi».

San'atning bosh vazifasi – psixoterapevtik yoki psixoregulyasion. Shuning uchun san'at faqatgina olamni ma'naviy his etishdan iborat emas. San'at yordamida inson o‘zini namoyon etadi, ma'naviyati o‘zgaradi va ruhan yengillashadi. Ijodkor – bu, avvalo, o‘zini, o‘z muammolarini, ichki ruhiy konfliktlarini namoyon etuvchi zot. Yozuvchi yoki aktyor biror obrazni (masalan, Napoleon) ijro etishga qaror qilsa, bu obrazga kirishi, uni ichdan tushinishi kerak. Shuning uchun yozuvchi Napoleon obrazini o‘ziga tenglashtirib ko‘radi, biroq, bu buyuklik maniyasi kasaliga uchragan ruhiy kasallardan farq qiladi. Ruhiy kasallardan farqli tarzda ijodkor obrazga kirishi va obrazdan chiqish jarayonini nazorat qiladi.

Ijodkor o‘z asarini yozish uchun «Men»ini ikkilantiradi va kechinmalarni his etadi. Obrazdan chiqib, yana ilgarigidek yashay boshlaydi. Buyuklik maniyasiga uchragan shizofrenik esa obraz va reallik o‘rtasida chegara sezmaydi. U Napoleon obrazida bo‘lar ekan, ssenariyda yozilmagan gaplarni ham aytishi mumkin. U obrazda ushlanib qolishi yoki doimiy qolib ketishi mumkin. Va, noadekvat, muammoli odamga aylanadi.

Tan olish kerakki, ba'zi ijodkorlar ham noadekvat bo‘ladi, lekin ularni ruhiy kasal deyish noto‘g‘ri bo‘ladi. Bu ijodiy jarayonning o‘ziga xos tomonlaridan biridir. Ijodkor obrazga kirar ekan, uning ongi inersiya bilan ishlab, darhol reallikka ko‘chishga qiynaladi. San'at ko‘p jismoniy, ruhiy kuch talab qiladi. Agar ijodkorda tormozlanish jarayoni sust bo‘lsa, u obrazga kirgandan keyin bir kun yoki bir hafta undan chiqishga qiynaladi. Bu muammo hisoblanib, aktyor rigidligi va psixologik plastiklik (egiluvchanlik) yo‘qligini bildiradi.

Shunga o‘xshash vaziyatlar musiqani idrok etganda ham bo‘ladi. Ba'zan musiqiy asar ta'sirida shaxs uzoq vaqt ekstaz, g‘amginlik, ko‘tarinkilik, eyforiya va hokazo holatlarda yuradi. Bunga R. Garifullin quyidagi misolni keltiradi. Enriko Karuzo Yevropa bo‘ylab gastrolida yuradi. Bir shahardagi konsertdan keyin sahna

mebelchisi yo'qolib qoladi. Bir necha soatdan keyin uni o'z ish joyidan, sahnaning eng tepasidan topishadi. U asar ta'sirida qotib o'tirardi va o'zini o'ldirishni xohlab «Men hech narsaga arzimas odamman», deb qaytarardi. Karuzo ijrosi uning ruhini yuksaltirgan va o'z arzimasligini chuqur his qilgan.

Hammada san'atni qabul qilish darajasi har xil. Plastik, egiluvchan ijodkorlar – universallardir. Ular bir kunda turli-tuman obrazlarni ijro eta oladilar. Ba' zilari esa faqat bir asarga o'zlarini tayyorlashadi, «Bugun Baxdan boshqa hech kimni ijro eta olmayman», - deb aytishadi.

Dramaturg Ionesko «Kal qo'shiqchi ayol» p'esasini yozadi. U, tomoshabin meni o'zimni ruhan kasal deb o'ylashi mumkin, deb qo'rqadi. Bu p'esada shunday fantaziyalar tasvirlanganiki, ular sog'lom odamning xayoliga kelishi mumkin emas.

Demak, aytish mumkinki, ijodiy jarayonga ijodkorning ruhiy holatlari, jumladan, nevroz va psixozlari kata ta'sir ko'rsatadi. Glen Vil'sonning «Artistlik faoliyati psixologiyasi» nomli mashhur asarida keltirilgan tadqiqotlarga ko'ra, ko'pgina buyuk kompozitorlar maniakal-depressiv psixoz kasali bilan yashagan. Ko'p asarlarda kayfiyatning bir zumda o'zgarishi, ularning ichki ruhiy konfliktlari to'g'ridan-to'g'ri aks etgan.

Psixolog Djeymison 63% dramaturglarning ruhiy kasallik va depressiyadan davolanганиni aniqlagan. 50% shoirlar esa maniakal-depressiv psixozdan davo kursini o'tashgan. Bu psixiatriya nuqtai nazariga ko'ra, bemor insonlar, ijod psixologiyasi bo'yicha esa geniylar (daholar). [39. 55-59]

Bu bir tomonlama qarash bo'lib, hamma ijodkorlarni ruhiy patologiyali shaxslar deyish noto'g'ri, aksincha, ijodkor ruhi katarsis va boshqa psixologik hodisalar yordamida eng sog'lom va yuksak darajaga chiqa oladi.

Hozirgi kunda xato bir qarash bo'lib, narkotik yoki alkogol' ruhiy holatga ta'sir etib, badiiy ijod jarayonini yurgizadi, deb o'ylashadi. Chunki, ba'zi ijodkorlar yaxshi hayotdan «semirib ketib» o'z ruhlarini narkotik yoki alkogol' bilan shunchalik zaharlashadiki, dil zada bo'lib, ijodga yo'l ochiladi. Shuning uchun ayniqsa chet el ijodkorlari orasida ichkilik yoki narkotikka tobe ssenariychi, yozuvchi, rassomlar ko'p. Lekin ular hech qachon mastlik ta'sirida asar yozishmagan. Ularning hamma yaxshi asarlari bu ta'sirdan chiqqandan keyin yaratilgan. U og'ir narkotik yoki alkogol' ta'siridan o'lar holatda chiqib, hayoti qadriga yetadi va ijod qiladi. Keyin yana hayotga moslashadi, zerikadi va yana mast bo'lishni xohlaydi. Biroq, ko'pchilik ijodkorlar bunaqa dinamika bilan ishlamaydi, bunday ekstrimal yo'lni tutmaydi.

Ijodkor qanday ichki tamoyillar asosida ishlaydi?

Dramatik asarning uch asosiy darajasi mavjud:

1. Aniq reallik darajasi. Ijodkor hayotda eshitgan, ko'rgan voqealari, dialoglari, replikalarini yozadi. Bu yerda uning kechinmalari, holatlari aks etmaydi. Masalan, sirkda kloun avtomobil' bilan jang qiladi. Aniq obraz hayotdan olingan bo'lib, hammani kuldiradi. Chunki odamlar shunday vaziyatga tushib turishadi. Yana misol. Shahzoda otasi uchun qotildan o'ch oladi (Gamlet). Bu ham hayotiy voqea. Uni Shekspir qachondir eshitgan yoki ko'rgan.

2. She’riy metafora darajasi. U bir muncha keng allegorik assosiasiyalarni o’yg’otadi. Endi fikrlar va umumlashtirish yuz beradi. Agar birinchi holatda aniq vaziyat bo’lsa (odam va avtomobil), endigi holatda ancha umumlashtirilgan g’oya – odam va mashina dushmanligi tasvirlanadi. Faqat odam – kloun va mashina ustidan kulish emas, keng va chuqur mazmun ochiladi. Bu insoniyatning mashinalar olami bilan munosabatidagi ijtimoiy fojeasi sifatida aks etadi. Birinchi holatda ota uchun o’ch olish bo’lsa, endi qotillik o’ch olish maqsadida yuz berishi mumkinligi dilemma sifatida beriladi. Ijod psixologizasiyalashadi.

3. Muallif fantaziyasi darajasi. Ijodkor o’z kechinmalari, ichki konfliktlarishaxsiy xususiyatlari asosida asar yaratadi. Ya’ni, bunday asarda muallif mohiyati singdirilgan. Bunday holatda muallif o’z avtomobili ustidan kuladi, o’z avtomobilidan noroziligini aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Erkin va farovon, demokratik O’zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag’ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo’shma majlisidagi nutq. Sh.M. Mirziyoyev. - Toshkent: «O’zbekiston», 2016. -56 b.

2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo’lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo’ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo’nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017 yil 14 yanvar. - Toshkent: «O’zbekiston», 2017.-104 b.

3. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси “LEX.UZ” сайти.

4. “Aholiga psixologik xizmat ko’rsatish va psixologiya sohasida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida” O’zR Prezidenti Qarori (PQL-1518/20-2) Loyihasi. 21 dekabr, 2020 yil. Project.gov.uz

5. Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. 02.02.2018 й. № Пф-5325.

6. Ананьев Б.Г. Задачи психологии искусства. - Л., 1982, 234-245 с.

7. Асафьев Б.Г. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. 2-е изд. М., 1973.

8. Асафьев Б.Г. Музыкальная форма как процесс. Л., 1971.

9. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. М., 1966.

MUAMMOGA ASOSLANGAN O'QITISHNI TASHKIL ETISH BOSQICHLARI

Juraxujayev Davronxo'ja Daverxo'ja og'li

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Tabiiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

E-mail: davron0728@mail.ru; Telefon: +998935918567;

Annotatsiya: Mazkur maqolada muammoga asoslangan o'qitish uslubi va uni ta'lim jarayonida qo'llashning tavsiya etiladigan bir qator bosqichlari hamda ularning qisqacha tavsifi keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: muammoga asoslangan o'qitish, tanqidiy fikrlash, hamkorlikda ishlash, tadqiqot va tahlil, fasilitator, kompetensiyalar.

Mamlakatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy-ma'naviy hayot darajasining yuksalishi ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, ilm-fan taraqqiyoti bilan belgilanadi. Shu boisdan, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ta'lim sohasini tubdan takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish, intellektual salohiyatli, jismoniy barkamol avlodni shakllantirish, fanlarni chuqurlashtirib o'qitish va iqtisodiyotning turli sohalari uchun malakali kadrlarni tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1].

Bugungi dunyo taraqqiyotida ta'lim ishtirokchilarining amaliyot bilan ishlash dasturlari alohida o'ringa ega bo'lib, ularning ulushi jahon mamlakatlarining rivojlanganlik darajasiga mutanosibdir. Shu boisdan ta'lim tizimida o'qitish va bilimlarni hayotda qo'llashni o'rgatishning yangidan-yangi texnologiyalari, metodlari yaratildi, nazariyada tadqiq qilinadi hamda amaliyotga joriy qilinadi. Biroq bir xorijiy davlatlarda muvaffaqiyat bilan qo'llanilayotgan ana shunday texnologiyalardan biri muammoga asoslangan o'qitish sanalib, keyingi yillarda ko'plab olimlar tomonidan tadqiqot obyekti sifatida chuqur o'rganilmoqda hamda ilgari surilgan g'oyalar, nazariyalar, qarashlar tajribada sinab ko'rish orqali amaliyotga singdirilmoqda [3; 5-b.].

Muammoga asoslangan o'qitish (Problem-Based Learning – PBL) kognitiv jarayonlarni takomillashtirishda muhim ahamiyatga egaligi, ma'lum bir faoliyat yoki loyihani o'zida qamrab olishi va turli izlanishlarda bir-biridan farqli ravishda tadqiq qilinishi bilan diqqatni tortadi. U ayrim yondashuvlarda muammoli ta'lim texnologiyasi tarzida qaralsa, ba'zi hollarda muammoli ta'limning innovatsion metodi sifatida talqin qilinadi [2].

Muammoga asoslangan o'qitish faol o'rganish, tanqidiy fikrlash, hamkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi samarali pedagogik usul sifatida tan olindi [4]. U ko'pincha an'anaviy ma'ruzaga asoslangan ta'limga qo'shimcha yoki muqobil usul sifatida qo'llaniladi bu esa o'quvchilarning

o’rganish tajribasini oshirishga va ularni haqiqiy dunyo muammolariga yaxshiroq tayyorlashga xizmat qiladi.

Muammoga asoslangan o’qitishning amaliy qo’llanilishi turli ta’lim muassasalarida, jumladan, tibbiy ta’lim, muhandislik, biznes va menejment, ijtimoiy fanlar, boshlang’ich va o’rta ta’lim, kasbiy rivojlanish, tadbirkorlik va innovatsiyalar, atrof-muhit va barqarorlik ta’limida ko’rish mumkin. Muammoga asoslangan o’qitish maxsus fanlar, o’quv maqsadlari va o’quvchilar populyatsiyasiga mos ravishda moslashtirilishi har jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Muammoga asoslangan o’qitishni amaliyotda qo’llash uchun o’quv maqsadlarini aniqlash, muammoning haqiqiy ssenariylarini tanlash yoki loyihalashtirish, guruh muhokamasiga ko’maklashish, tadqiqot va izlanishlarni rag’batlantirish, yechimlar yoki strategiyalarni ishlab chiqishni qo’llab-quvvatlash, fikrlash va taqdimotlarni rag’batlantirish, o’quv natijalarini baholash va doimiy ravishda ko’rib chiqish muhim ahamiyatga ega.

Shundan kelib chiqqan holda muammoga asoslangan o’qitishni tashkil etishda o’qituvchilardan quyidagi bosqichlarni amalga oshirish tavsiya etiladi (1-jadval).

1-jadval.

Muammoga asoslangan o’qitishni tashkil etishda o’qituvchilardan amalga oshirish tavsiya etiladigan bosqichlar va ularning qisqacha tavsifi

№	Bosqichlar	O’qituvchi tomonidan bajariladigan ishlarning qisqacha tavsifi
1	O’quv maqsadini aniqlash	O’quv rejasi yoki mavzuga mos tarzda aniqlanadi.
2	Muammoni tanlash (loyihalash)	O’quv maqsadlariga mos keladigan haqiqiy muammo ssenariysini tanlash. Muammo qiyin, ochiq va o’quvchilar hayoti yoki kelajakdagi kasbiga tegishli bo’lishi maqsadga muvofiqdir.
3	Guruhlarni shakllantirish	Hamkorlik va jamoaviy ishlashni shakllantirish uchun o’quvchilar 3-6 kishidan iborat kichik guruhlariga bo’linadi. Guruhdagi o’quvchilar ilmiy salohiyatiga ko’ra bir xil taqsimlanishi maqsadga muvofiqdir.
4	Muammoni taqdim etish	Muammo o’quvchilar jamoasiga taqdim etiladi.
5	Muhokamalarni nazorat qilish	Ma’ruzachi emas, balki fasilitator ¹⁹ sifatida ochiq savollar berish, tanqidiy fikrlashni rag’batlantirish va faol ishtirok etishni rag’batlantirish orqali guruh muhokamalarini

¹⁹ **Fasilitator** - uchrashuvlar yoki muhokamalar davomida bir guruh odamlarga birgalikda yaxshiroq ishlashga, ularning umumiy maqsadlarini tushunishga va ushbu maqsadlarga qanday erishishni rejalashtirishga yordam beradigan shaxs. Bunda fasilitator "neytral" bo’lib qoladi, ya’ni ular muhokamada alohida pozitsiyani egallamaydilar.

		nazorat qilish hamda kerak bo‘lganda yordam va ko‘rsatma berish.
6	Tadqiqot va tahlil	O‘quvchilarni muammoni tadqiq qilish va tahlil qilishga undash. Ilmiy adabiyotlar, veb-saytlar hamda mutaxassis xulosalarini tanqidiy baholash va ularning natijalarini tahlil qilishga o‘rgatish.
8	Yechimlarni ishlab chiqish	Muammoni hal qilish uchun mumkin bo‘lgan yechimlar yoki strategiyalarni ishlab chiqishda o‘quvchilarga yordam berish. Ijodkorlikni, innovatsiyalarni, bilim va ko‘nikmalarni qo‘llashni rag‘batlantirish. O‘quvchilar taklif qilgan yechimlarning maqsadga muvofiqligi va axloqiy oqibatlarini ko‘rib chiqishga yordam berish.
9	Guruh xulosalarini tinglash	Guruhlariga o‘z yechimlari yoki topilmalarini sinf yoki kengroq auditoriyada taqdim etish imkoniyatini yaratish. O‘quvchilardan nimani o‘rganganliklarini va uning hayotiy vaziyatlarda qanday qo‘llanilishini ko‘rib chiqishni so‘rash orqali metakognitiv aks ettirishni rag‘batlantirish.
10	Yakunlash va baholash	Belgilangan maqsadlar asosida o‘quvchilarning muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash, hamkorlik qilish, bilim va ko‘nikmalarni qo‘llash qobiliyatini baholash hamda o‘quvchilarning o‘sishini qo‘llab-quvvatlash uchun konstruktiv fikr bildirish.

Ushbu bosqichlarni bajarish orqali muammoga asoslangan o‘qitishni samarali qo‘llash mumkin. O‘quvchilarning muvaffaqiyatini ta’minlash va ta’lim natijalarini maksimal darajada oshirish uchun jarayon davomida yo‘l-yo‘riq, qo‘llab-quvvatlash va fikr-mulohazalarni taqdim etishni unutmaslik lozim.

Xulosa o‘rnida shun ta’kidlash joizki muammoga asoslangan o‘qitish o‘quvchilarni real hayotdagi qiyinchiliklarga tayyorlaydigan, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradigan va bilim va ko‘nikmalarni mazmunli yo‘llar bilan qo‘llash qobiliyatini oshiradigan qiziqarli yondashuv hisoblanadi. muammoga asoslangan o‘qitishni samarali qo‘llash o‘quvchilarda real hayotdagi muammolarni hal qilish imkoniyatini beradigan kompetension ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi

to‘g‘risida”gi PF-60-son farmoni [Elektron resurs]. – URL: <http://lex.uz//uz/docs/-5841063>.

2. BARROWS, H. S. A taxonomy of problem-based learning methods. *Medical Education*, [s. l.], v. 20, n. 6, p. 481–486, 1986.

3. Ibragimov A. Malaka oshirish ta’limida muammoga asoslangan o‘qitish texnologiyasini qo‘llash. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022. – 46 bet.

4. Нуртазин С.Т., Базарбаева Ж.М., Есимсиитова З.Б., Ермекбаева Д.К. ИННОВАЦИОННЫЙ МЕТОД «ПРОБЛЕМНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ» (PROBLEM-BASED LEARNING -PBL) // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 5. – С. 112-114;

5. Xamroyeva F.A., Juraxujayev D.D. Geografiyada fanlararo integratsiya Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2023. – 84 b.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM TARBIYA DARSLARINI O‘QUVCHI SHAXSIGA YO’NALTIRILGAN TA’LIM ASOSIDA TASHKIL ETISH

Jurayeva Dilafruz Jamurodovna

Samarqand viloyat Pedagogika markazi Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim Tarbiya darslarini o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim asosida tashkil etishning o‘ziga xos jihatlari bayon etilgan. O‘quvchida kognitiv hamda kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishda mavzular kesimida darslarni noan‘anaviy tarzda o‘tish shakllari misol keltirilgan.

Kalit so‘zlar: shaxs, ta’lim, tarbiya, dars, zamonaviy, innovatsion, kommunikativ, fazilat.

O‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limni amalga oshirish faoliyatida o‘quvchi shaxsining kognitiv (aqliy), kommunikativ (nutq-muloqotchanlik), ijtimoiy-hissiy va jismoniy-motor rivojlanishiga sharoit yaratilishini ta’minlash juda muhimdir. Yuqoridagilardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim-o‘quvchining fikrlash va harakat strategiyasini inobatga

olgan holda uning shaxsi, o‘ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’limdir.

Bizga ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonida 2020-yil 6-iyul kuni “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 422-son qarori qabul qilindi. Mazkur qaror asosida Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilari uchun “Tarbiya” fani konsepsiyasi ishlab chiqildi. Chunki, bugungi globallashtirish jarayonlari, fan-texnika taraqqiyoti, innovatsion jamiyatga bo‘lgan

ehtiyoj yoshlarda innovatsion tafakkurni shakllantirish, ularni intellektual salohiyatini oshirish bilan birga milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq qilib tarbiyalashni zamonni o‘zi talab etmoqda.

Tarbiya fani o‘quvchilarda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, ularning har tomonlama ijtimoiylashuviga ko‘maklashish, samarali hamkorlik qilish, vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy, ma’naviy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish, o‘zlarining intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Millatimiz shakllanishi bilan birgalikda xalqimizning mentaliteti insonga muhabbat va hurmat ko‘rsatish, unga yordamlashish hislatlari asosida yuzaga chiqdi. Eng avvalo, yoshlarimizga nisbatan muhabbat yaqqol namoyon bo‘ladi. Xalqimiz bolalarga «siz» deb munosabat qilar, kattalar ularga birinchi bo‘lib «salom» berar.

Ajoyib shaxsiy fazilatlarga asoslangan ta’limimiz, jahonda fanning shakllanishi va rivojiga o‘zining munosib hissa qo‘shgani bilan ajralib turadi. Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Al- Xorazmiy, Mirzo Ulug‘bek, Al-Buxoriy, Abduxoliq G‘ijduvoni, Bahovuddin Naqshbandiy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk ajdodlarimizning ta’limoti, jahon sivilizatsiyasidagi bebaho ulushini bugungi kunda butun dunyo tan olmoqda.

Tarbiya darslarida va umuman har bir dars va darsdan tashqari tadbirlarda ham shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim o‘quvchining yoshi, psixologik va fiziologik xususiyatlarini to‘liq hisobga olgan holdagi shart-sharoitlarni ta’minlashga xizmat qiladi. Ana shundan kelib chiqib, o‘qituvchi tomonidan o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limni amalga oshirishda quyidagi asosiy mezonlarni hisobga olmog‘i lozimdir:

Har bir o‘quvchiga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.

Ta’limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda o‘quvchi o‘zini shaxs deb sezsin, unga bo‘lgan e’tiborni tuysin.

O‘quvchiga tazyiq o‘tkazmaslik hamda uning kamchiligini bo‘rttirmaslik, bilimlarni o‘zlashtirmasligi, o‘zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish.

Ta’limda «muvaffaqiyat muhitini» tashkil etish, o‘quvchiga o‘qishda muvaffaqiyat qozonishiga yordam berish, uning o‘z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirish. O‘quvchiga atrofda gilarining har biri o‘zi kabi ekanligini anglatish, unda jamoaga aloqadorlik hissini rivojlantirish.

O‘quvchining hurmati va ishonchini qozonish, o‘ziga ham shaxs nuqtai nazaridan qarash.

O‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limda amalga oshiriladigan ayrim noan’anaviy dars shakllarini keltiramiz:

Sho‘ng‘ish darsi - ma’lum bilimlarni egallash uchun eng qulay muhitda bo‘lishi yoki shunday muhit yaratish orqali mavzuni faol o‘rganish mashqlaridan

iborat (“Salomlashish odobi”, “Meninf mahallamda yashash yaxshi”, “Xavfli vaziyatlarda harakatlanish odobi” kabi mavzular).

Musobaqa darsi - o‘quvchilarning o‘zaro musobaqalashuvini tashkil etish orqali bilimlarni mustahkamlash mashqlari (“Sehrli so‘zlar”, “Qalb oynasi”, “Sog‘lom tanda sog‘ aql” kabi mavzular).

Konsultatsiya darsi - dars jarayonida o‘quvchilarning o‘zaro hamda o‘qituvchining konsultatsiyalarini tashkil etish orqali darsni o‘zlashtirish mashqi (“Notanish kishi kim?”, “Har narsaning o‘z o‘lchovi bor” kabi mavzular).

Ijod darsi - o‘quvchilarning mustaqil ijod etishlarini tashkil qilish darsi (“Mening sevimli ertak qahramonlarim”, “Yaxshi va yomon odatlar” kabi mavzular).

Sinov darsi - o‘quvchilarning o‘zlashtirishini turli shakllarda sinash tashkil qilinadigan dars (“Bilim olish sirlari”, “Telefondan foydalanish” kabi mavzular).

Shubha bildirish darsi - dars mavzusi bo‘yicha qoidalar, xulosalarni agar notog‘ri deb hisoblansa, nimalar bo‘lishi mumkinligi haqida qiziqarli bahs va tahlillar o‘tkazish orqali yangi mavzuni tushuntirish darsi (“Tashqi ko‘rinish odobi”, “Dasturxon atrofida o‘tirish odobi” kabi mavzular).

Ijodiy hisobotlar darsi - o‘quvchilarning ayrim mavzular bo‘yicha mustaqil o‘rgangan bilimlari va xulosalari taqdimoti (“Sehrli so‘zlar”, “Jamoat joylarda o‘zini tutish” kabi mavzular).

Umumlashtirish darsi - ilgari o‘tilgan mavzular bo‘yicha olingan bilimlarni umumlashtirish mashqlarini o‘tkazish darsi (“Men qanday inson bo‘lishim kerak?”, “Kim bo‘lsam ekan?”, “Tartib – intizom muvaffaqiyat sari ilk qadam” kabi mavzular).

Ilmiy-fantastika darsi - o‘quvchilarning o‘rgangan bilimlari asosida ijodiy xayol, taxminlar o‘ylab topishlari mashqini o‘tkazish orqali mustaqil fikrlashlarini kengaytirish darsi (“Elektron axborotlar”, “Qulog‘iga quloqchin taqqan “quloqsiz” bola” kabi mavzular).

Haqiqatni izlash darsi - dars mavzusiga doir ayrim masalalar yuzasidan o‘quvchilarning mustaqil fikrlar bildirishni tashkil etish orqali haqiqatni aniqlash va mavzuni o‘zlashtirishni ta’minlash darsi (“Mehr-oqibat – insoniy fazilat”, “Mahalla va qo‘ni-qo‘shichilik”, “Qari bilganni –pari bilmas” kabi mavzular).

“Paradokslar” darsi - o‘quvchilarning faolliklari va qiziqishlarini oshirish maqsadida o‘rganilayotgan mavzuni har turli “paradokslarga” bog‘lab bayon qilish hamda tegishli tahlillar o‘tkazish asosida to‘g‘ri xulosalarni aniqlash darsi (“Imkoniyat va matonat”, “Tejamkorlik” kabi mavzular).

Seminar darsi - yangi dars mavzusiga doir savollar bo‘yicha o‘quvchilarga oldindan berilgan topshiriqlarni bajarish natijalari to‘g‘risida ma’lumotlarni tinglash orqali sinfdagi barcha o‘quvchilar darsni o‘zlashtirishlarini va bilimlarini mustahkamlashni ta’minlash darsi (“Vaqtning ketdi – baxting ketdi”, “Ozodalikni xonamizdan boshlaymiz” kabi mavzular).

Ekskursiya darsi - bu darslarda o‘quvchilarni turli obyektlar: muzey, ziyoratgoh, korxon, ustaxona, tabiat obyektlari, ilmiy muassasa va boshqalarga

olib borish va tanishtirish orqali ularning bilimlarini hayot bilan bog‘lash va kasbga yo‘naltirish ishlarini amalga oshirib borish ta’minlanadi. Juda uzoqdagi va borish qiyin bo‘lgan obyektlarga, ular to‘g‘risida filmlar, turli ko‘rgazmali va boshqa materiallar mavjud bo‘lgan hollarda, ularni o‘quvchilarga namoyish etib, tushuntirish orqali video ekskursiyalar tashkil etish ham mumkin (“Oilaviy kitobxonlik – muvaffaqiyat poydevori”, “Mening mahallamda yashash yaxshi” kabi mavzular).

Tarbiya darslarida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan e’tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Buning sabablaridan biri, o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limda o‘quvchilarni zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini chuqur o‘zlashtirishlariga, mustaqil o‘rganib tahlil qilishga, katta ijodiy xulosalar chiqarishlariga o‘rgatidir. O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda boshqaruvchanlik, yo‘naltiruvchanlik vazifasini bajaradi.

Tarbiya darslari ijodiy, noan’anaviy suhbat, o‘yin, oilada, tabiatda, bahs, munozara, uchrashuv shaklida bo‘lishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.Zamonov Z., Ismatova N., Xolmuxammedova N. Tarbiya. 1-sinf. O‘quv-metodik qo‘llanma. Toshkent. Zamin. 2022 y.
- 2.Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T. 2006 y.
- 3.Ismatova N., Ro‘ziyeva D. va boshqalar. Tarbiya. 1-sinf. Darslik. Toshkent. G‘afur G‘ulom nashriyoti. 2020 y.
- 4.Ismatova N., Zokirova S. va boshqalar. Tarbiya. 2-sinf. Darslik. Toshkent. G‘afur G‘ulom nashriyoti. 2020 y.
- 5.Ro‘ziyeva D. , Ismatova N.va boshqalar. Tarbiya. 3-sinf. Darslik. Toshkent. G‘afur G‘ulom nashriyoti. 2020 y.
- 6.Shermuxammedova S., Akkulova S. va boshqalar. Tarbiya. 4-sinf. Darslik. Toshkent. G‘afur G‘ulom nashriyoti. 2020 y.

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O’QITUVCHILARNING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH DOLZARB MASALA SIFATIDA

T.B.Kadirov

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o’rgatish milliy markazi o’qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda zamon talabi hisoblangan raqamli texnologiyalar, raqamli ta’lim, raqamlashtirish sharoitida o’qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratilgan.

Kalit so’zlar. Raqamlashtirish, raqamli texnologiya, mediakompetentlik, axborot texnologiyalari.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития медиакompetentности педагогов в условиях цифровых технологий, цифрового образования, цифровизации, которые сегодня считаются насущной необходимостью.

Ключевые слова: Оцифровка, цифровые технологии, медиакompetentность, информационные технологии.

Abstract. This article discusses the development of media competence of teachers in the context of digital technologies, digital education, digitalization, which today are considered an urgent need.

Key words: Digitization, digital technology, media competence, information technology.

Dunyoda inson ongi va qalbi uchun kurash kun sayin shiddatli tus olib, mamlakatlar mafkuraviy manzarasi o’zgarib bormoqda. Geopolitik maqsadlar va mafkuraviy siyosatning qo’shib borayotgani, mustaqillikni qo’lga kiritgan mamlakatlarda mafkuraviy tamoyillar ahamiyatining oshib borayotgani, mafkuraviy jarayonlarning globallashtirayotgani, pedagogika nazariyasi va amaliyoti oldida ushbu jarayonlarga mos keladigan, yangicha fikrlovchi yosh avlodni tarbiyalash dolzarb vazifaga aylandi.

Shunday ekan respublikamizda maktabgacha va maktab ta’limi sohasini isloh qilishning ustuvor yo’nalishi sifatida o’qitish jarayoniga axborot-kommunikatsion texnologiyalarni keng joriy etish, kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayoniga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu esa, o’qituvchilarda mediakompetentlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo etadi. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Harakatlar strategiyasi to’g’risida”gi farmonida “ta’lim va o’qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida xalq ta’limi muassaslari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish”[1] muhim vazifa sifatida belgilangan. Mazkur vazifalar zamonaviy yondashuvlar asosida o’qituvchilarning mediakompetentligini

rivojlantirish mazmuni va amaliy-texnologik tizimini takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etishini ko‘rsatib turibdi.

Ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishda ilg‘or milliy ma’naviy-axloqiy qadriyatlar va mezonlar asos bo‘lishi lozim. Komil inson tarbiyasini tashkil etish barcha davrlarda ham ijtimoiy jamiyatning muhim talabi va asosiy maqsadi bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qolaveradi.

Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalarining hayotimizga beqiyos ta’sirini har jabhada kuzatish mumkin, bejizga XXI asr global axborot asri deb atalmagan.

Shubhasiz, axborot texnologiyalari insonlar hayotiga shu darajada chuqur kirib bormoqdaki, ularni umummadaniy kontekstdan chiqarib tashlab bo‘lmaydi. Shuning bilan birga e’tirof etish lozimki, mediaaxborotni uning iste’molchilariga bo‘lgan nafaqat ijobiy, balki salbiy ta’siri ham oshib bormoqda.

“Axborot asri” deb nom olgan XXI asrda mamlakat va hududlar o‘rtasida axborot almashinuvi kengayib, tobora tezlashdi. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi dunyo bo‘yicha yirik axborotlashgan jamiyatni vujudga keltirdi. Bu, o‘z navbatida, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida jiddiy o‘zgarishlarga olib kelmoqda.

Axborotlashgan jamiyat davrida har bir o‘quvchi o‘zining ongli hayotining ilk davrlaridan boshlab kerakli axborotlarni mustaqil ravishda izlash, medianallari orqali ko‘rgan, o‘qigan va eshitganlariga nisbatan ijodiy munosabatda bo‘lishni o‘rganishi kerak, mediamatnlarni tanqidiy tahlil qilish va baholay olish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari lozimdir.

Bugungi kundagi o‘qituvchining pedagogik mahorati kundalik hayotda yuqori darajada axborotlashgan va texnokartlashgan jamiyatda voyaga yetayotgan o‘smirlar bilan mashaqqatli muloqotlar sinoviga duch kelmoqda.

Yagona axborot makonini yaratish mediaaxborotni qabul qila olish va medialashgan muloqotni amalga oshira bilishni talab qiladi. Hozirgi vaqtda mediakompetentlik shaxsning muhim sifatlaridan biridir, uni shakllantirish esa – umumiy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Kompyuterning asosiy vazifalari axborotlar ustida amallar bajarish hisoblanib, jamiyatda axborot ham bilim manbai, ham eng asosiy muloqot vositasi bo‘lib hisoblanadi. Har kim har doim biror ishni bajarish yoki biror maqsadga erishish uchun axborotdan foydalanadi. Agarda inson kundalik axborotlar va yangiliklardan xabardor bo‘lmas ekan, u jamiyatdan uzilib qolishi muqarrardir.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalarining tezkor rivoji, ular bilan ishlay olish, ta’lim jarayonida kompyuter texnologiyasi imkoniyatlaridan foydalanishga bo‘lgan ehtiyoj pedagogning kasbiy kompetentligi negizida axborot-kommunikativ kompetentlik ham namoyon bo‘lishi zarurligini taqozo etmoqda. Ayni o‘rinda “kompetentsiya”, “kompetentlik”, “axborot-kommunikativ kompetentlik”, “pedagogning axborot-kommunikativ kompetentligi”, “mediakompetentlik” tushunchalarining mohiyatidan xabardor bo‘lish uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumta’lim maktablari o‘qituvchilarida qanday bilim, ko‘nikma, malakalarni rivojlantirish to‘g‘risidagi tasavvurni oydinlashtirishga yordam beradi.

Mediakompetentlik tushunchasi ostida yotadigan bir necha atamalar, jumladan, mediamadaniyat, mediatarg‘ibot, mediata’lim, mediaaxborot, kompyuter madaniyati, mediasavodxonlik kabi atamalarga e’tiborliroq bo‘lish barkamol avlodni voyaga yetkazishda muhim o‘rin egallaydi.

Mediakompetentlik – xabarlar (messages)ni izlab topish, tahlil qilish, qayta ishlash va uzatish qobiliyati.

Mediakompetentlik umumiy ko‘rinishda shaxsning sotsiumda medianing faoliyati murakkab jarayonlarni tahlil qilishga tayyorlikda namoyon bo‘ladigan integrativ sifati tarzida tushuniladi.

Mediakompetentlikning yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan televideniye orqali axborot qabul qilishda ko‘plab telakanallardagi mediakliplar va tomoshalarni namoyish qilinishi, undagi yoshlarning kiyinish odobi, qo‘shiqlarning ma’nosizligi va saviyasining pastligi, ko‘rsatuvni olib boruvchilarning o‘zini tutishi va ular tomonidan foydalanadigan so‘zlar milliy qadriyatlarimizga zid kelib, yoshlarga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bunday sharoitda mediakompetentlikni rivojlantirish, uning zamonaviy talablarini hisobga olgan holda shakllantirish hamda pedagogik sharoitlarni aniqlash kerak. Hozirda ilmiy-texnikaviy taraqqiyot talablariga mos holda umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining axborot texnologiyalari borasidagi bilimlarini takomillashtirish orqali mediakompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish yo‘nalishlarini belgilash lozim.

Mediata’lim yoshlarimizni zamonaviy ommaviy axborot vositalari bilan xafsiz va samarali muloqot qilishga tayyorlaydi, ularda media ogohlikni, media savodxonlikni, mediamadaniyatni va mediakompetentlikni shakllantiradi.

Nima uchun bugungi kunda ta’limga bunday atama kerak bo‘lib qoldi? Chunki mediata’lim har bir o‘quvchi-o‘qituvchilarda media maxsulotlar va axborotlar bilan ishlashda ijodiy yondashuvni, muloqot qilish ko‘nikmasini, tanqidiy fikrlashni, axborotlar orqali uzatilayotgan asosiy maqsadlarni va yashirin g‘oyalarni aniqlash, mediamaxsulotlarni tanqidiy tahlil qilish va baholash, axborotlarni filtrlash kabi ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishni o‘z ichiga oladi[3].

Mediakompetentlikni rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillarni quyidagilarga ajratishimiz mumkin:

Ijtimoiy omillarga: 1. O‘z xatti-harakatlarini taxlil qila olishi; 2. Muloqot madaniyatining darajasi; 3. Faoliyat motivatsiyasi; 4. Mamlakat taqdiri, uning rivojlanishi uchun javobgarlikni his qila olishi, huquqiy madaniyatga ega bo‘lish; 5. Kasbiy mavqeyining usishiga intilish bilan jamiyat va oilasi manfaatlari uchun xizmat kilish, yordamga muxtojlariga saxovatli bo‘lish. Informatsion omillarga: 1. Ilmiy-ommabop manbaalar; 2. Internet resurslari; 3. Ommaviy axborot vositalari; 4. Elektron darslik va ko‘rgazma materiallari; 5. Axborot xavfsizligini ta’minlovchi barcha mediaxizmatlar.

Mediata'lim yoshlarda mediamadaniyatni va savodxonlikni shakllantirib, ma'naviy estetik va intellektual jihatdan ularning nutqini, muloqot qilish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, mediakompetentlikni rivojlantirish o'qituvchilarda shakllangan ijtimoiy-madaniy kompetentlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mediakompetentlik o'qituvchilarning media sohasidagi faoliyatining turli bosqichlarida axborot va mediamatnlardan foydalanishiga qarab aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли фармони. – Т.: 07.02.2017

2. Ҳамидова М. Информацион таҳдидларга қарши курашишда ҳуқуқий ҳужжатларнинг аҳамияти. “Илмий-педагогик ва ўқув-методик нашрлар орқали информациявий таҳдидларга қарши курашиш: профилактика, технология, механизм” республика илмий-амалий конференция тўплами. – Т., 2017. 24 б.

3. Бабаджанов С.С. Ёш авлодни вояга етказишда ахборот технологиялари ва медиакompetentликнинг роли. - Т., “Халқ таълими” илмий-методик журнали. 2016 йил 3-сон 24 б.

O'QITUVCHINING KASBIY HAMKORLIGI

*Samarqand shahar 17 umumiy o' rta ta'lim maktab ruhshunosi
Karshiyeva Dilafroz Abriyevna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchining kasbni tanlash, ayniqsa, qiziqish va qobiliyatga mos kasbni tanlash atrof dagilar ko'zi o'ngida o'zini ifoda yetishni va hayotda o'z o'rnini topish haqida tuxtalgan.

Kalit so'zlar: pedagog, jarayon, kasb, bilim, ko'nikma, jamoa, munosabatlar, mahorat, tajriba, fan, malaka, madaniyat.

Аннотация: Выбор этой профессии, особенно выбор профессии, соответствующей вашим интересам и способностям, заключается в том, чтобы выразить себя в глазах других и найти свое место в жизни..

Ключевые слова: педагог, процесс, профессия, знание, умение, коллектив, отношения, умение, опыт, наука, компетентность, культура.

Annotation: The choice of this profession, especially the choice of a profession that suits your interests and abilities, is about expressing yourself in the eyes of others and finding your place in life.

Ta’lim-tarbiya samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchilarning kasbiy hamkorliklariga bog‘liq. Umumta’lim maskanlarida faoliyat ko‘rsatayotgan o‘qituvchi-pedagoglarni ta’lim-tarbiya sohasidagi keyingi yangiliklardan o‘z vaqtida xabardor qilib turish, ularni o‘zaro muloqot tizimini tashkil etish va rivojlantirish o‘qituvchi mahoratini oshirishda katta ahamiyatga ega. Mintaqaviy joylashuviga ko‘ra ta’lim maskanlarida turli darajadagi kasbiy salohiyat bilan ishlayotgan o‘qituvchilar va butun pedagogik jamoalarni birlashtiruvchi ilmiy-amaliy konferensiyalar va seminarlar, ko‘rik tanlovlari, malaka oshirish kurslari hamda boshqa ilmiy, uslubiy, ommaviy tadbirlar ta’sirchanligini oshirish davr talabidir. Zero umumiy maqsad birligiga intiluvchi, turli sharoitlarda faoliyat ko‘rsatayotgan turli kasbiy tayyorgarlikka ega bo‘lgan o‘qituvchilarning kasbiy mahoratlari zamon talablariga javob bersin. Faqat shundagina ular o‘qitayotgan o‘quvchilar ta’lim bo‘yicha davlat ta’lim standartlari qo‘ygan talablarni to‘la bajarishlariga erishishlari mumkin. O‘quvchilar o‘qituvchiga samimiylik, kasbiga loyqlik xislatlariga ishonch hosil qilganliklaridagina tabiat qonuniyatlarini, hodisa-voqyealar jarayonini, jamiyat qonunlarini, ijtimoiy hayot munosabatlarini to‘la tushunib yetadilar.

O‘qituvchining kasbiy hamkorligi, hozirgi davrda yangi pedagogik texnologiyalarni ta’lim-tarbiya jarayoniga tadbiiq etishda katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi ilg‘or pedagogik tajribalarni o‘rganar ekan, u eng avvalo undagi maqsadni yaqqol tasavvur etishi hamda o‘z imkoniyatlari doirasidagi samaradorlik darajasini aniq bilishi lozim.

Pedagogik texnologiya asosida mashg‘ulotlar o‘tkazishdan ko‘zlangan asosiy maqsad – o‘quvchida mustaqil, keng, chuqur, puxta, mukammal, tez, tanqidiy, ijobiy fikrlay olish qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Bu esa ularda o‘z fikrida qat‘iylik, atrofdagilar fikriga munosabat, o‘z-o‘ziga baho bera olish, hozirjavoblik, harakatchanlik va intiluvchanlik xislatlarini shakllantirishda asosiy zamin hisoblanadi.

O‘qituvchi o‘quvchilar bilan bo‘ladigan muloqoti jarayonida o‘quvchilarning mavzudagi materiallarni tushunish (tasavvur etish, taqqoslash, mumlashtirish, baholash) darajasini rivojlantirishga harakat qilishi lozim. O‘quvchilarning mustaqil fikr yuritishlari eng avvalo o‘qituvchi tomonidan darsda qo‘yilgan muammoga bog‘liq. Chunki inson o‘z hayotida ma’lum muammoga duch kelgandagina tez, keng va chuqur fikrlay boshlaydi.

O‘qituvchi butun dars davomida o‘quvchilar diqqatini doimo nazorat qilib borishi va e’tiborni boshqa tomonga ketib qolishiga yo‘l qo‘ymasligi lozim.

Hozirgi vaqtda zamonaviy ilg‘or pedagogik texnologiyalarning interfaol uslublaridan foydalanishda o‘qituvchining o‘quvchilarga fikr erkinligi berishi, ularni kichik bo‘lsa-da ijobiy javoblari yoki fikrlarini rag‘batlantirib berishi maqsadga muvofiqdir. Chunki interfaol uslubda mashg‘ulotlar o‘tkazilganda o‘quvchilarning fikrlash doirasi keng bo‘ladi va bajariladigan mashqlar ko‘pligi ularni toliqtirib qo‘yishi ham mumkin.

O’qituvchi va o’quvchining faol munosabatiga asoslangan interfaol uslublar o’quvchilarda erkin fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy fikr yuritishni rivojlantirish bilan birga o’qituvchilarni ijodkorlik, tashabbuskorlik va izlanuvchanlikka da’vat etadi.

Muloqot o’qituvchilik kasbining asosiy vositalaridan biri bo’lib, u o’zaro munosabatlar majmuasini o’zida aks ettiradi. O’qituvchida muloqot mahorati faqatgina o’quvchilar bilan emas, balki atrofdagilar bilan ham muloqoti bilan xarakterlanadi.

Pedagogik kasbining asosiy maqsadi hisoblangan bola shaxsini har tomonlama rivojlantirish, barkamol insonni voyaga yetkazishdan iboratdir. O’qituvchi o’quvchiga faqat fan asoslarini o’rgatibgina qolmay, balki uni hayotga tayyorlash, undagi mavjud qobiliyat va layoqatni ro’yobga chiqarishga imkon berishi lozim.

Dars jarayonida o’qituvchi bolalar bilan jamiyat vakili sifatida muloqot olib borar ekan, eng avvalo uning obro’-izzati hamma uchun namuna bo’lmog’i darkor. Pedagogik takt (odob)ga ega bo’lgan o’qituvchigina o’quvchilar, jamoatchilik orasida obro’ topa oladi. O’qituvchining obro’-izzati ta’lim-tarbiya samaradorligiga to’g’ri proporsionalligi hammaga ayondir.

MAKTABGACHA TA’LIM MUASSASALARIDA TARBIYALANUVCHILARNI ILG’OR TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TARBIYALASH MUHIM VAZIFALARDAN BIRIDIR

*Mahmadiyorova Shahlo – Samarqand viloyati,
Pastdarg’om tumani, 25 – MTT- tarbiyachisi*

Mamlakatimizning muhim bo’g’ini bu oila, oilalar qanchalik tinch va totuv bo’lsa, davlat tinch va barqaror ravnaq topishi mumkin. Shu jihatdan, oila qo’rg’onining mustahkamligi va unda ma’naviy jihatlarining shakllanishi hamda amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega. Binobarin oila deb atalmish muqaddas makonda farzandlar kamolga yetadi, ulg’ayadi.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo’g’inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o’zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz”, – degan fikri, shuningdek, Fitratning “Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo’lishi, baxtli bo’lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo’lishi yoki zaif bo’lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e’tibordan qolib, o’zgalarga tobe va qul, asir bo’lishi ularning o’z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog’liq²⁰”,- degan fikrlariga davlatimiz rahbarining alohida urg’u berishi zimmamizda xalq manfaatlari, farzandlar kelajagi, ularning tarbiyasiga oid

²⁰ Мирзиёев Ш.М. 2016. 8 декабрь. “Халқ сўзи” газетаси

mas’uliyat nechog‘li yuqori ekanidan dalolatdir. Zero, farzandlar bizning kelajagimiz, ular ota-ona va ajdodlarimiz ishining davomchilari hisoblanadi.

Shu jihatdagn olib qaralganda bugungi kunda mamlakatimizda 30 mingga yaqin maktabgacha ta’lim tashkilotlarida 2 milliondan ziyod o‘g‘il-qiz tarbiyalanmoqda. So‘nggi besh yilda 422 ta davlat bog‘chasi qurilishi hamda 21 mingdan ortiq nodavlat muassasalar ochilishi hisobigan 1 million 200 ming o‘rin yaratilgan. Tizimga bolalarni qamrab olish ko‘rsatkichi 72 foizga yetgan²¹.

Shu bilan birga, joylarda o‘tkazilgan ochiq muloqotlarda aholi bog‘chalarni yanada ko‘paytirish istagini bildirgan. Shunga asosan, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidan maktabgacha ta’lim jarayonini yangi tartibda tashkil etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Maqolada maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, bog‘chalarda sifat va qamrovni oshirish, bu borada ilg‘or xorijiy tajribalarni joriy qilish choralari haqida axborot berildi. Xususan, aholisi zich yoki qamrov ko‘rsatkichi past bo‘lgan hududlarda yangi davlat bog‘chalari quriladi hamda xususiy sektor kengaytiriladi. Kam quvvatda ishlayotgan maktablarda tayyorlov guruhlari tashkil etilishi davlatimiz rahbari tomonidan belgilab quyildi²².

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotning bugungi zamonaviy bosqichi ta’lim-tarbiya tizimi oldida demokratik jamiyatda erkin yashay oladigan, huquqiy madaniyati shakllangan, ijtimoiy munosabatlarga kirishimli, umuminsoniy qadriyatlarga yo‘nalgan ijtimoiy faol, ma’naviy jihatdan yetuk yoshlarni tarbiyalash vazifasini qo‘ymoqda.

Hozirgi kunda yosh avlodni zamon talabiga mos qilib tarbiyalash, rivojlantirish bilan bir qatorda, ularning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish zaruratini taqozo etmoqda. Bu jamiyatda o‘z qarashlari shakllangan, keng fikrga ega, ijodkor, qobiliyatli, egallagan bilimlarini hayotga tadbiq eta oladigan, davr talabiga mos yashab mehnat qiladigan, madaniyatli, odob-ikromli, odamgarchilik xususiyatlariga ega bo‘lgan, jismoniy jihatdan barkamol yoshlarni tarbiyalash talabini qo‘ymoqda.

Jamiyatimizda bo‘layotgan o‘zgarishlar farzandlarimizni davr talabiga mos qilib tarbiyalash, ularni mustaqil fikrlashlari uchun sharoit yaratib berish kerakligiga yana bir urg‘u berishga undaydi. Ma’lumki, ta’lim-tarbiya yoshlarni ulg‘aytirish jarayonining asosi hisoblanadi. Shuning uchun ham taniqli olimlar bilan metodistlar, ijodkor pedagoglar, bugungi ta’lim-tarbiya jarayoni qanday bo‘lishi kerak, u oldingi davrdan nimalari bilan farq qilishi lozim degan savolga javob qidirmoqda.

Shuning uchun, ham davr talabiga mos kadrlar tayyorlashda bog‘chaning o‘rni katta ekanligi hammamizga ma’lum. Shu bois, bolalar bog‘chalarida bolalar tarbiyasiga alohida ahamiyat qaratiladi va tarbiyachining zamon talabiga mos tarbiya vositalaridan foydalanishi talab etiladi.

²¹ <https://president.uz/uz/lists/view/6317>

²² <https://president.uz/uz/lists/view/6317>

Maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarga jonli va jonsiz tabiat to’g’risida aniq bilimlar berish, ularning o’zaro bog’liqligini ochib berish, odam organizmini va uning salomatligini saqlash to’g’risida ma’lumotlar berish, tabiatda kuzatishlar o’tkazish o’quv va ko’nikmalari bilan qurollantirish, tabiatdan oqilona foydalanish va uning boyliklarini ko’paytirishga qaratilgan insonning mehnat faoliyati bilan tanishtirish, jonajon tabiatga muhabbat uni muhofaza qilishga intilishni tarbiyalash kabi masalalar yoritiladi. Bunda tarbiyalanuvchilarga odamlar mehnati atrof tabiat bilan chambarchas bog’liq ekanligini ko’rsatish g’oyat muhimdir.

Ma’lumki, hozirgi kunda butun insoniyatga tabiatni muhofaza qilish, ekologik ta’lim va tarbiya berish, chet tillaridan birini o’rgatish masalalari eng asosiy va dolzarb masalalardan biri bo’lib kelmoqda. Maktabgacha ta’lim muassasalarida asosan bu masalalarni qanday hal etish, qaysi metodlardan foydalanish, qanday usullar yordamida bu tushunchalarni bolalarga yetkazish, hozirgacha o’z yechimini topolmay kelayotgan muammolardan biri hisoblanadi.

Ushbu muammolarni hal etishda maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachilari muhim rol o’ynaydi. Ayniqsa hozirgi kunda buning asosini kuchli tajribaga va bilimga ega bo’lgan, ta’lim-tarbiyani to’g’ri va samarali tashkil eta oladigan malakali kadrlarga bo’lgan ehtiyoj nihoyatda dolzarb masala kasb etmoqda.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta’lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning turli xil bir-biriga bog’liq bo’lgan bosqichlari mavjud bo’lib, tayyor bilimlarni tarbiyalanuvchilar ongiga yetkazish, esga olish, esda saqlash, qayta yodga tushirish, so’zlab berish, yozma ifodalash kabi holatlari, bilish, tushunish darajalarini ifodalaydi. Bu darajada tarbiyalanuvchidan ijodiy yondashuv talab etilmaydi.

Mashg’ulotning samaradorligini ta’minlash uchun, quyidagi qoidalariga amal qilish tavsiya etiladi: gapni bo’lmaslik, bir-birini eshita bilish, bir-birini tinglay olish ko’nikmasi, navbat bilan gapirish ko’nikmasi, qo’l ko’tarish qoidasiga amal qilish, sabr-toqatli bo’lish va o’zaro hurmat kabilar.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, tarbiyalanuvchilar o’zlari yashayotgan tevarak atrof, tabiat jismlari, tabiat hodisalari va tabiat qonuniyatlari haqida birlamchi tushunchalarga ega bo’lishlari, ularni asrab avaylash, uchun harakat qilishlari muhim hisoblanadi. Buning natijasida yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash uchun keng imkoniyatlar eshigi ochiladi.

Ta’lim-tarbiya jarayonlarida tarbiyalanuvchilarni ilg’or texnologiyalar asosida tarbiyalash, mashg’ulotlarni rang-barang qiziqarli tarzda tashkil etilishiga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, har bir tarbiyachi ta’lim-tarbiyaning ilg’or, samarali usullarini izlashi yohud an’anaviy usullardan ijodiy foydalanishi lozim.

МУАММОГА АСОСЛАНГАН ЎҚИТИШ (PROBLEM-BASED LEARNING) НИНГ ПЕДАГОГИК КОНСЕПТУАЛ АСОСЛАРИНИНГ МАЗМУН ВА ИМКОНИАТЛАРИ

*Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика
фанлари илмий-тадқиқот институти, мустақил изланувчи
Маликова Дилдорахон Қобиловна
e-mail:soul_db@mail.ru тел: 974042050*

Аннотация: Мазкур мақолада таълим муҳитида problem-based learning (PBL) технологияси орқали талабаларга тайёр билимларни етказишдан кўра, уларни тушуниш, идроклаш, таҳлиллашга ўргатиш; тушунчалар, қоидаларни ёдлатишдан кўра, қадриятли муносабатни шакллантиришга эътиборни кучайтириш; яқка ҳаракатлардан кўра, жамоада ишлаш афзалликларини сингдириш; назорат қилишдан кўра, муаммоли вазиятларни яратиш, билимларини амалиётда қўллашга шароит яратишга интилиш тобора кўпроқ кузатилаётгани ва шундай шароит яратилишининг кафолатини таъминловчи ёндашувлардан бири бўлган муаммога асосланган ўқитишнинг педагогик концептуал асослари ҳақида фикр юритилади.

Таянч сўз ва тушунчалар: муаммо, муаммоли таълим, муаммоли ўқитиш, PBL (муаммога йўналтирилган ўқитиш) технологияси, муаммога асосланган ўқитиш, мазмуни, моҳияти, афзалликлари, консултатив қўллаб-қувватлаш, қиёсий таҳлил.

Жаҳонда таълим моделларининг ривожланиши кадрлар тайёрлаш сифатини инновацион ёндашувлар асосида доимий такомиллаштириб бориш заруратини юзага келтирмоқда. Ривожланган мамлакатларда инсон капитали сифатини оширишда ижтимоий-иқтисодий ва маданий ўзгаришлар интеграцияси алоҳида аҳамият касб этиб, ЮНЕСКО таълим сиёсатини юритиш сектори (Education Sector)нинг 2030 йилгача белгиланган халқаро таълим концепциясида “хаёт давомида сифатли таълим олиш имкониятини яратиш (Life learning)”²³га алоҳида эътибор қаратилган. Унда таълимни сифат жиҳатдан янги даражага кўтариш, рақобатбардош ва профессионал кадрларни тайёрлашда бўлажак мутахассисларнинг ижтимоий-маданий компетенцияларини ривожлантириш долзарб вазифа этиб белгиланган.

Мамлакатимиз тараққиёти ва истикболини таъминлаш иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маданий соҳаларда катта ўзгаришлар бўлиши билан боғлиқ. Бундай ўзгаришлар таълим тизимига ҳам инновацион ёндашувни талаб қилади. Ҳозирги даврда талабаларга маълумот ва тавсияларнинг маълум тўпламини бериш унчалик аҳамиятли эмас, уларнинг маълумотларни мустақил олиши ва ўз билимига айлантириши учун аниқ ёндашувларга эга

²³ Designing effective monitoring and evaluation of education systems for 2030: A global synthesis of policies and practices (UNESCO Education Sector Division for Policies and Lifelong Learning Systems, January 2016). – P. 38, 52, 77.

бўлиши муҳимдир. Бунда муаммоли таълим технологияси кўл келади. Мазкур тушунчани тўғри изоҳлаш ҳамда ихтилофларга ўрин қолдирмаслик учун АКШ, Канада ва Ғарбий Европа таълим муассасаларида кенг қўлланилаётган “муаммога асосланган ўқитиш (Problem-Based Learning – PBL)” ҳамда миллий педагогик амалиётимизда мавжуд “муаммоли таълим” ёки “муаммоли ўқитиш” технологиялари асосида ўқитишни ташкиллаштиришга доир ёндашувларни комаратив таҳлиллаш эҳтиёжи вужудга келди.

Республикамызда етакчи олимлар жамоаси томонидан тузилган “Педагогика” энциклопедиясида “муаммо – мавжуд билимда ўз ечимини топмаган ва ҳал этиш усули номаълум бўлган масала”; “муаммоли таълим – ўқитувчи раҳбарлигида муаммоли вазият вужудга келтирилиб, мазкур муаммо ўқувчиларнинг фаол мустақил фаолияти натижасида билим, кўникма ва малакаларни ижодий ўзлаштириш ҳамда ақлий фаолиятни ривожлантиришга имкон берадиган таълим жараёни”; “муаммоли ўқитиш – муаммолар таҳлилини ўз ичига олган муаммоли вазиятлар яратиш орқали илмий билимлар мантиғини намойиш этадиган ўқитиш жараёни”, дея талқин қилинади²⁴. Ўқитишда муаммоли савол, муаммоли маъруза, муаммоли вазиятлар алоҳида ўрин тутади. Муаммоли савол ўзида диалектик зиддиятни мужассам этади ва ечими учун маълум билимларни қайта тиклашни эмас, балки фикрлашни, таққослашни, қидиришни, янги билимларни эгаллашни ёки олдин эгалланганларини ижодий қўллашни талаб этади. Муаммоли маърузада эса ўқувчи нотик билан бирга фикрлайди. Охир-оқибат муаммоли масалаларга ойдинлик киритилади. Бу эса самарали натижаларга олиб келади²⁵.

Муаммоли вазиятлар – дарсда муаммоли ҳолатлар, дақиқаларни ҳосил қилиш жараёни. Муаммоли вазиятлардан фойдаланиш таълим жараёни субъектлари учун фойдали бўлиб, уларни муайян муаммо устида мустақил фикрлаш, масалаларни таҳлиллаш, масъулиятни ҳис этиш, уларни ечиш борасида мустақил фаолият кўрсатиш, мазкур муаммо устида шахсий нуқтаи назарини шакллантириш, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлаш, фаолиятни режалаштириш ва ривожлантиришга ўргатади. PBL да етакчилик ўқитувчи томонидан қўйиладиган ва ечими бериладиган муаммоли маърузалар ёки ўқитувчи томонидан яратиладиган (дарсликда келтирилган) муаммоли вазиятларни мустақил ҳамда гуруҳларда ишлаш орқали ечимини топишга қаратилади. Биринчидан, эгалланган билимлар ўқувчиларнинг мулкига айланади, иккинчидан, ўзлаштирилганлар чуқур ёдда сақланади, енгил фаоллашади (таълимий самара), янги вазиятларга осон кўчиш хусусиятига эга бўлади (ижодий фикрлашнинг ривожланиш самараси), учинчидан,

²⁴ Педагогика: энциклопедия. II жилд / Тузувчилар: жамоа. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2015. – 351-352-б.

²⁵ Нарзиева Н.Н. Умумтаълим мактаб ўқувчиларида таянч компетенциялар асосида тадқиқотчилик кўникмаларини шакллантириш: пед.фан... (PhD) дисс. – Самарқанд, 2019. – 36-б.

муаммоли масалаларни ечиш заковатини ривожлантиришнинг ўзига хос тренажёри сифатида кўринади (ривожланиш самараси), тўртинчидан, бунда маъруза фаннинг мазмунига қизиқишни орттиради ва касбий тайёргарликни кучайтиради.

Ҳозирги кунда олий таълим тизимида энг самарали ўқитиш технологияларидан бири – муаммоли таълим технологиясидир. Унинг вазифаси фаол билиш жараёнига ундаш ва тафаккурда илмий-тадқиқот услубини шакллантиришдир. Муаммоли таълим технологияси ижодий фаол шахс тарбияси мақсадларига мос келади. Талабаларда ижодий изланиш, кичик тадқиқотларни амалга ошириш, муайян фаразларни илгари суриш, натижаларни асослаш, маълум хулосаларга келиш каби кўникма ва малакаларни шакллантиришга хизмат қиладиган таълим технологияси муаммоли таълим технологияси деб аталади. Муаммоли таълим технологияси – ўқув материални талаба онгида илмий изланиш асосида билиш вазифалари ва муаммоларини вужудга келтирадиган йўсинда ўргатишга қаратилган технологиядир.

PBL технологиясининг асосий қисмлари²⁶ : муаммоли баён, эвристик суҳбат, муаммоли намоиш, масалани муаммоли ечишнинг оптимал вариантларини танлаш, муаммоли вазифа, муаммоли ўйин.

PBL нинг моҳияти шундаки, талабалар ўзлари муаммони мустақил ечишга киришишлари керак. Шу сабабли ҳам талаба учун материаллар ва топшириқлар тизими шундай тузилиши керакки, улар асосан, мустақил фикр юритиш ва ўрганишга қаратилиши лозим. PBL технологиясининг асосий мақсади билим олувчиларнинг мустақиллиги ва фаоллигини ошириш, тафаккурини ривожлантириш, ўзлаштирилган билимларнинг амалиётга татбиқ этилишини кучайтиришдан иборатдир. PBL техноогиясининг асосий хусусияти – билим олувчининг ақлий фаоллигини ошириш, мустақил ижодий изланиш, ўзи учун янги билим, кўникма ва малакаларни кашф этишдан иборатдир.

Замонавий педагогик технологиялар асосида таълим жараёнини ташкил этишда билим эгаллашнинг бир қанча бир-бирига боғлиқ бўлган босқичлари мавжуд бўлиб, тайёр билимларни талабалар онгига етказиш, хотиралаш, хотирада сақлаш, қайта хотиралаш, сўзлаб бериш, ёзма ифодалаш каби ҳолатлар билиш, тушуниш даражасини ифодалайди. Ўзлаштиришнинг кейинги даражаларида олган билимларини амалда татбиқ этиши, маълум натижаларни қўлга киритиши, тўлдириши, бойитиши, ўзгартириши, ўзининг мустақил нуқтаи назарига эга бўлиши талаб этилади.

PBL технологиясининг илк ғоялари америкалик психолог ва педагог Ж.Дьюи (1859-1952 йй.) томонидан асосланган. У 1894 йилда Чикагода ўқитиш ўқув режаси бўйича эмас, балки ўйин ва меҳнат асосида олиб бориладиган тажриба мактабини ташкил этган.

²⁶ Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. Инновацион таълим технологиялари. – Т.: «Сано-стандарт», 2015.

Ж.Дьюи PBL технологияси асоси сифатида қуйидаги йўналишларни белгилаган²⁷: 1) ижтимоий; 2) конструктив; 3) бадиий-ифодавий; 4) илмий-тадқиқот. Муаллиф кўрсатилган йўналишларда таълимни ташкил этиш учун қуйидаги воситалардан фойдаланган: 1) сўз; 2) санъат асарлари; 3) техник қурилмалар; 4) ўйинлар; 5) меҳнат.

PBL нинг бош психологик-педагогик мақсадлари қуйидагилардан иборат:

талабанинг фикрлаш доираси ва қобилиятларини ўстириш, ижодий кўникмаларини ривожлантириш;

муаммони мустақил ечиш ва фаол изланиш даврида олинган билим ва кўникмаларнинг талабалар томонидан ўзлаштирилиши, бунинг натижасида ушбу билим ва кўникмалар анъанавий ўқитишдагидан кўра анча мустаҳкам бўлади;

ностандарт муаммоларни кўра олувчи, қўя олувчи ва еча олувчи ўқувчининг фаол ижодий шахсини тарбиялаш;

касбий муаммоли фикрлашни ривожлантириш – ҳар бир аниқ фаолиятда ўзининг хусусиятларига эга.

Муаммоли ўқитиш, ижодий жараёндан ностандарт илмий-ўқув масалаларни ностандарт усуллар билан ечишни тақозо этади. Талабаларга машқ учун бериладиган масалалар, олинган билимларни мустаҳкамлаш ва малакалар ҳосил қилиш учун хизмат қилса, муаммоли масалалар эса фақат янги ечимлар излашга қаратилади. Маълумки, муаммоли таълимнинг мақсади «илмий билиш, билимлар тизими натижаларини ўзлаштиришгина эмас, балки натижаларга эришиш йўлини ҳам ўзлаштиришдир»²⁸. У талабаларнинг ўқув материални ўзлаштиришдаги ақлий изланиш, ижодий фаолликларига хизмат қилади. Муаммоли таълимдан фойдаланиб ўтказиладиган маъруза ва амалий машғулотларга тайёрланишда қуйидагилар режалаштирилади²⁹:

1) ўрганиладиган мавзунинг мақсад ва вазифалари, уни муаммоли таълим воситасида ўрганиш имкониятлари;

2) мавзуни ўрганишда талабаларга бериладиган муаммоли саволлар ёки топшириқлар мазмуни;

3) талабаларнинг муаммоли топшириқларни ечишга хизмат қилувчи, аввалги ўрганган билим захиралари;

4) муаммоли топшириқларни ҳал этишга ёрдам берувчи талабаларнинг кўникма ва малакалари;

5) топшириқларни ечишга қандай кўргазмали қуроллар, воситалар керак бўлиши;

²⁷ Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. Инновацион таълим технологиялари. – Т.: «Сано-стандарт», 2015. –105-б.

²⁸ Махмутов М. Мактабда проблемали таълимни ташкил этиш. – Т.: «Ўқитувчи», 1981. -192-б.

²⁹ Скаткин М. Н. Содержание общего среднего образования: Проблемы и перспективы. – М.: «Знание», 1981. -С. 96; Современные образовательные технологии / Учеб. пособие. Коллектив авторов. Под ред. Н.В.Бордовской. – М.: «КНОРУС», 2011. –С. 136-140

6) муаммоли топшириқларни ечиш натижасида билим ва малакаларнинг тахминий ҳажми;

7) қилинган ишлар ва уларнинг натижаларидан қандай хулосалар чиқариш лозимлиги ҳақидаги ишлар.

Ўқув материалининг муаммоли тақдим этилишининг моҳияти шундаки, унда ўқитувчи билимларни тайёр ҳолда тақдим этмасдан, ўқувчилар олдига муаммоли масалалар кўяди, улар ечимининг йўллари ва воситаларини излашга ундайди. Муаммо, янги билимлар ва ҳаракат усуллар сари ўзи йўлга бошлайди ҳамда маъруза, амалий ва тажриба машғулотлари шаклида олиб борилади. Ҳар қандай савол ўқувчи-талабаларнинг айна саволни ҳал этишга бўлган қизиқишлари, ички интилишларини ҳосил қилавермайди, саволлар қизиқарли, ўзида қандайдир қарама-қаршилиқларни ифодаловчи, талабани ҳайратга солувчи, фикрлашини фаоллаштирадиган тарзда тузилиши лозим..

PBL ёрдамида талабаларда ўқув муаммолари ва мутахассислик масалаларини ечишга тадқиқий ёндашиш, мустақил тарзда ўрганиш маҳоратини шакллантиришни тарбиялайди. Муаммоли ўқитиш технологик йўл билан ривожланди. Натижада муаммоли ўқитишнинг тўрт босқичдан иборат мантиқий шакли пайдо бўлди.

“Муаммога асосланган ўқитиш муаммога арзийдими?” саволини Х.Бэрроуз (Howard Barrows)³⁰ қуйидагича таҳлил қилади, “технология талабанинг аввалги билимлари ёки тушунчалари келажакдаги ўрганишига таъсир этиши, мустақил ишлаш кўникмасининг ривожланиши, фан мазмуни ва билимларини аниқ муаммолар ечимида синаб кўриш имкониятини беради”, дейди ва “PBL – муаммо ечимини тушуниш устидаги иш жараёнининг натижаси” деган хулосани илгари суради. Хмело-Силвер (Hmelo-Silver) фикрича, “PBL когнитив юкни тарқатиш, ўқувчиларга мавзуларни мураккаб доменларда ўрганишга шароит яратишини уқтиради, бунда улар муаммони гуруҳ бўлиб ишлайдилар ва ҳамкорликда бир-бирларига ўргатади”³¹, деган фикрни асослаб беради. Айрим тадқиқотчилар муаммога асосланган ўқитиш синфларидаги ўқувчилар анъанавий ўқув шароитидаги тенгдошларига қараганда, кўпроқ академик ютуқларга эришишлари мумкинлигини даъво қиладилар³².

Мазкур хулосани далиллаш учун улар ўз тадқиқотлари доирасида ўтказилган тажриба-синов ишларида талабаларнинг турли гуруҳларини

³⁰ Barrows H.S. Problem-based learning in medicine and beyond: A brief overview // *New directions of teaching and learning*. – 1996. – № 68. – P. 3-12

³¹ 3 Hmelo-Silver C. E. Problem-based learning: What and how do students learn? // *Educational Psychology Review*. – 2004. – 16(3). – P. 235-266.

³² 4 Chan Lin L.J. Technology integration applied to projectbased learning in science. // *Innovations in Education and Teaching International*. – 2008. – 45(1). – P. 55-65.; David J.L. What research says about ... project-based learning // *Educational Leadership*. – 2008. – 65 (5), – P. 80-82.; Doppelt Y. Implementation and assessment of projectbased learning in a flexible Environment // *International Journal of Technology and Design Education*. – 2003. – № 13. – P. 255-272.; Gultekin M. The effect of project-based learning on learning outcomes in the 5th grade social studies course in primary education // *Educational Science*. – 2005. – 5(2). – P. 548-556.

кузатиб таҳлил қилишади. Натижалар иштирокчиларнинг ўқув жараёнидаги ютуғи, ўқишга кириш имтиҳонлари, олдинги ва кейинги баҳолашлар, баъзи ҳолларда талабаларнинг технологиядан фойдаланиш ёки бошқа танқидий фикрлаши билан боғлиқ кўникма ёки вазифаларни бажариш қобилияти каби мезонлар билан ўлчанади. Кузатишлар уларнинг даъвоси асосли эканлиги, яъни муаммога асосланган ўқитиш синфидаги ўқувчиларнинг ўзлаштириши, дунёқараши, таълим мазмунини англашга бўлган интилишлари анъанавий синфларда ўқийдиган тенгдошларига қараганда, тезроқ яхшиланганлигини кўрсатади. Оксфорд университети томонидан нашр қилинган “Муаммога асосланган ўқитиш дарслари” номли қўлланмада муаммо – талабани ўзининг келажақдаги фаолият соҳасига доир касбий кўникмалари (компетенциялари) негизини билдирувчи янги билимларни эгаллашни рағбатлантиришга йўналтирилган ҳаракатлантирувчи куч сифатида тавсифланади.

Умуман олганда, муаммога асосланган ўқитишнинг ўқитувчини узлуксиз касбий ривожлантириш тизимига киритилиши нафақат педагог ходимлар фаолиятига ҳаёт давомида ўқиш тамойилини сингдиради, балки умумтаълим мактаблари таълими сифатининг ҳам ижобий томонга сезиларли ўзгаришига сабаб бўлади. Чунки, айнан шу ёндашув ўқитувчи фаолиятига муносабатни ўзгартириш, ўқитиш тизими муаммолари ечимини топишга туртки беради. PBL асосланган ўқитишни юқори самарадорлик ва натижадорликка эга бўлган ижобий педагогик ҳодиса сифатида баҳолаш имконини беради: PBLда муаммони ҳал қилишни тушунишга доир бутун жараён (ўқув мақсади, режаси, мазмуни, шакллари, воситалари, дарс жадвали, консултатив фаолият, мониторинг, баҳолаш) қамраб олиншини тақозо этиши уни “технология” сарҳадларидан чиқиш ҳамда “таълим амалиёти тури” нуқтаи назаридан қараш мумкинлигини билдиради; ўқитувчининг роли ўзгаради, у ёрдамчи, маслаҳатчи, мувофиқлаштирувчи, қайта алоқани ўрнатувчи сифатида ўқув жараёнини (дарсда ва ундан ташқарида) қўллаб қувватлайди, тайёр билимлар бермайди, таълим олувчиларни турли саволлар бериш, фаоллаштириш, кузатиш орқали муаммонинг ечимига йўналтиради; ўқув материали касбий (таълимий, ҳаётий) фаолиятга хос бўлган ҳақиқий вазиятларни ифодалаш, муаммони ўрганиш, тушуниш, таҳлиллаш, англашга қаратилганлиги таълим олувчиларда уни тўлиқ ўзлаштириш, ўзига ишончини мустаҳкамлаш, масъулиятни зиммасига олиш, мураккаб (ихтиёрий) вазифаларни муваффақиятли ҳал қилиш кўникмаларини ривожлантиради; жараёнда янги ва кенг миқёсли (муаммо хусусиятига кўра турли фанларга доир) билимларга заруриятнинг мавжудлиги сабабли фанлараро алоқадорликка мўлжал олиш, зарур ахборотларни топиш, фаннинг энг сўнгги ютуқларига таяниш, турли манбалардан фойдаланиш, маълумотларни саралаш, таҳлиллаш, қайта ишлаш, узатиш, ўзаро алмашишнинг юқори даражаси содир бўлади; жамоада ишлашнинг бирламчилиги таълим олувчида ўз фикрини баён этиш, далиллаш, ўзгаларни эшитиш, конструктив муносабат билдириш, жамоавий

хулосаларни хурмат қилиш асосида ижтимоий мослашувчанлик ҳамда коммуникатив кўникмалар ривожлантирилади; муаммога асосланган ўқитишни амалиётга жорий этишда эҳтиёткорона муносабат зарур бўлиб, таълим олувчиларда пухта режалаштириш, лойиҳа ярата олиш ва амалга ошириш, тадқиқотчилик билан шуғулланиш, жамоада ишлаш, амалиётга йўналтиришга доир кўникмаларни ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Акс ҳолда, нафақат кутилган натижаларга эришмаслик, балки таълим олувчиларда ўқишга нисбатан қизиқиш ва эҳтиёжнинг йўқолишига олиб келиши мумкин; шу нуқтаи назардан, муаммога асосланган ўқитиш самарадорлигига эришиш учун уни фақатгина малака ошириш курсларида эмас, балки умумтаълим мактаблари ўқув жараёнига ҳам татбиқ этиш зарур.

Таълим жараёнига ўзига хос психологик жиҳатдан ёндашув талабаларни мустақил фикрлаш, ўз фикрини эркин баён этишга ундайди, муаммони ижодий ҳал этиш учун шароизамонавий шароитда таълим амалиётида PBL технологиясининг қўлланилиши ўқитиш жараёнининг самарали кечишини таъминлаш билан бирга талабаларда мустақил, танқидий ва ижодий фикрлаш қобилиятини кўчтаради. Таълим сифатини яхшилаш ва самарадорлигини оширишга нисбатан қўйилаётган ижтимоий талаблар ўқитувчилардан лойиҳа ва муаммоли таълим технологияларини ўқитиш жараёнида мақсадли, самарали қўллашни талаб этади. PBL талабаларда фикрлаш, қарор қабул қилиш, ўз фикрини асослаш қобилиятини шакллантириш кўникма, малакаларини самарали шакллантиришга ундайди. Билимларни фикрлаш, таҳлил қилиш асосида ўзлаштириш уларнинг мустақкам, пухта бўлишини таъминлайди. Талабаларнинг таълим жараёнидаги фаолликларини ошириш, уларнинг машғулотларни диққат билан тинглаб, ўқув материални таҳлил қилиш, таққослаш, хулосалар чиқариш каби ақлий фаолиятларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Кудрявцев В.Т. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. Москва: Знание, 1991.
2. Махмутов М.И. Проблемное обучение: основные вопросы теории. Москва: Педагогика, 1975.
3. Поздеева С.И. Проблемное или проблемно-ориентированное обучение (problem-based learning): сравнительный анализ. Сибирский педагогический журнал. 2016; № 2: 95 – 99.
4. Sheeda Sardar Ali. Problem Based Learning: A student – centered approach. English language teaching. 2019; Vol. 12; № 5: 73 – 78.
5. Ann Keeling «We are Scholars» Using Teamwork and Problem-Based Learning in a Canadian Regional Geography course. Mountain Rise, the International journal of the Scholarship of Teaching and Learning. 2008: 1 – 13.

6. Нарзиева Н.Н. Умумтаълим мактаб ўқувчиларида таянч компетенциялар асосида тадқиқотчилик кўникмаларини шакллантириш: пед.фан... (PhD) дисс. – Самарқанд, 2019. – 174 б.

7. Нуртазин С.Т., Базарбаев Ж.М., Есимсиитова З.Б., Ермекбаева Д.К. Инновационный метод «проблемно-ориентированного обучения» // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 5. – С. 112-114.

8. Педагогика: энциклопедия. II жилд / Тузувчилар: жамоа. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2015. – 376 б.

RIVOJLANGAN XORIJIY DAVLATLARDA EKOLOGIK TA’LIM-TARBIYA MASALALARINI O’RGANILISHIGA DOIR MULOHAZALAR

SH.A.MAMAJONOV – FarDU dotsenti, p.f.n

Annotatsiya. Mazkur maqolada ekologik ta’lim tarbiya masalalarini yo’lga qo’yilishida xorijiy tajriba, jumladan, Yaponiya va Ispaniya davlatlarida yoshlarga ekologik ta’lim tarbiya berish borasida amalga oshiriladigan ishlar, na’mina bo’ladigan jixatlarga aloxida etibor qaratilgan, xorijiy tajriba asosida ekologik ta’lim tarbiya jarayonini samarali tashkillash bo’yicha ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalar batafsil yoritilgan.

Dunyoda-tabiatdan ongli ravishda foydalanish, tabiatga mehr-muhabbat uyg’otish hamda tejamkorlikka asoslangan futurologik konsepsiyaga bo’lgan ehtiyoj yoshlar orasida ekologik tarbiyani amalga oshirish, globallashtirish sharoitida tabiiy, texnogen hamda ekologik favqulodda vaziyatlardan insonlarni muhofaza qilish orqali mintaqalarning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga erishishni ta’minlashning muhim omili ekanligini ko’rsatmoqda.

Rivojlangan xorijiy oliy ta’lim va ilmiy-tadqiqot muassasalari tajribasini o’rganish va tahlil qilish jarayonida oliy ta’limda talabalarning ekologik tarbiyasini rivojlantirishda bir biriga uyg’un bo’lgan quyidagi yo’nalishlarda: o’qitiladigan barcha fanlar o’quv dasturlariga ekologiya va atrof-muhit muhofazasiga doir maxsus kurslarni kiritish, o’quv fanlari tizimiga ekologik bilimlarni singdirish, ekologiya va atrof-muhit muhofazasiga oid ilmiy tadqiqot ishlari salmog’ini oshirish va auditoriyadan tashqari holatlarda olib boriladigan ekologik tadbirlarda faol ishtirok etish orqali amalga oshirilayotganligi aniqlandi [1].

Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Barqaror rivojlanish kun tartibi”da jahon miqyosida insonlarning bexatar yashash darajasini ta’minlash choralari belgilab berilganligi, aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish, ekologik ta’lim-tarbiyaning salmog’i va ahamiyatining nechog’li yuqori ekanligini ko’rsatmoqda. Bu esa, ekologik ta’lim-tarbiya yordamida tabiatda sodir bo’layotgan vaziyatlarni adekvat baholay oladigan, global va mintaqaviy ekologik

muammolar zamirida to’g’ri qaror qabul qila oladigan, ekologik bilimlarini maqsadli va manzilli qo’llay oladigan mutaxassislarni tayyorlashga alohida e’tibor qaratilmoqda [2].

Ekologik muammolarni oldini olish, atrof-muhit muhofazasiga bo’lgan ongli munosabatni shakllantirish uchun ekologik tarbiya mexanizmlarini rivojlantirish zarurati mavjud.

Oliy ta’limda ekologik tarbiya mexanizmlarini rivojlantirishga oid xorijiy tajribalarni tahlil qilish natijasidan ma’lum bo’ldiki, mamlakatlar aholisining ekologik ongi va madaniyatini rivojlantirish borasida maxsus dasturlar asosida faoliyat olib boriladi.

Hozirda mavjud bo’lgan, aholining ekologik tarbiya tizimini yanada takomillashtirish maqsadida, bir qator xorijiy davlatlarning bu boradagi tajribalari o’rganildi. Ko’p mamlakatlarda, fuqarolar shuningdek, yoshlar bilan ekologik bilimlar doirasini kengaytirish sohasida, maqsadli va uzluksiz ta’lim olib borilmoqda.

Dunyoning turli mamlakatlaridagi ekologik tarbiya keng ko’lamdagi tarbiyaviy va ta’limiy maqsadlardan kelib chiqqan holda tashkil etiladi.

Yapon yoshlarining ekologik bilimlarini kengaytirish, atrof-muhitni muhofaza qilish borasida, ommaviy axborot vositalari imkoniyatlaridan keng foydalanilayotganligini aloxida ta’kidlab o’tish maqsadga muvofiq. Asosiy e’tibor tahsil oluvchilarning ekologik tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan. Jumladan, har kuni soat 06:00-09:00 oralig’ida televideniya orqali ekologik bilimlar, ekologik madaniyat, atrof-muhitni muhofaza qilish; zilzila, yong’in, tsunami, yo’l transport hodisasi xavfini, tabiatga nisbatan munosabatni eslatuvchi va ularda qanday harakat qilish lozimligini o’rgatuvchi mazmundagi axborotlar, mutaxassislarning chiqishlari, roliklar, multiplikatsion va badiiy filmlar, intellektual o’yinlar, mashg’ulotlar namoyish etib boriladi.

Yaponiya maktablarida o’quvchilarni dars mashg’ulotlaridan so’ng, o’zlari xonalarni tozalashlari, yuvishlari, farrosh shtatini yo’qligi o’rnak olsa bo’ladigan xolatdir. Maktablarda berilgan ushbu ekologik tarbiya yoshlarga shunday singdirilganki, 2022-yilda o’tkazilgan jaxon chempionatida yapon muxlislarini stadionda o’zlari o’tirgan joylarini futbol uchrashuvi yakunlangandan so’ng yig’ishtirib, tartibga tushurib qo’yishlari, “Yapon madaniyati” sifatida butun dunyoni xayratga soldi.

Ispaniyada o’quvchi va talabalarning ekologik bilimlarini kengaytirish uchun davlat ta’lim muassasalarida, hamda xususiy ta’lim muassasalarida alohida mashg’ulotlar o’tkazilishi odat tarziga aylangan. Ota-onalar farzandlariga eng avvalo uyda va ko’chada atrof-muhitni asrash, ko’kalamzorlashtirilgan hududlarni avaylash, ekologik xavfsizlik bilan bog’liq hayotiy ko’nikmalarni o’rgatadilar.

Shuningdek, ta’lim jarayonida yoshlarning vatanparvarlik tarbiyasi va millatlararo muloqot madaniyatiga katta e’tibor qaratiladi. Ta’lim muassasalarida Vatanga muhabbat, uning flora va faunasi, tabiiy ne’matlari, madaniy an’analari, milliy bayramlari, monarxiyaga hurmatini uyg’otuvchi tadbirlar o’tkaziladi

(Masalan, Gullar bayrami, Yashil ko‘cha, Yashil uy, Yashil Makon va h.k.). Yoshlar o‘rtasida boshqa Millatlar, dinlar, axloqiy e‘tiqod vakillariga nisbatan bag‘rikenglikni rivojlantirish, shuningdek, tahsil oluvchilarda gigiyena ko‘nikmalarini shakllantirish va xavfsizlik talablarini hisobga olgan holda faol sportni targ‘ib etish borasida katta ishlar amalga oshirilmoqda.

Professional sportchilar sport va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish bo‘yicha reklama ishlarini olib boradilar. Siyosat bilan shug‘ullanuvchi kishilar jamiyatda siyosiy hayotning ijobiy va salbiy tomonlari haqida gapirib, talabalarda ekologik ong, ekologik madaniyat, siyosiy madaniyat, siyosiy savodxonlik asoslarini shakllantiradilar va ularni jamiyat hayotining bu sohasida ehtimoliy xavf-xatardan muhofazalanishga tayyorlaydilar [3].

Ilg‘or xorijiy davlatlar tajribasini o‘rganish va ulardan foydalanish orqali biz talabalar o‘rtasida ekologik tarbiya mexanizmlarini takomillashtirishning ekologiya sohasidagi nazariy tayyorgarligi jarayonida aniq muammolarni hal etishda ma‘lum yechimga erishishimiz mumkin bo‘ladi.

Oliy ta‘lim muassasalarida:

-oliy ta‘lim muassasalarida “Ekologiya”, “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish” fanlari mazmunini takomillashtirish, “Talabaning ekologik faoliyati” trayektoriyasini tashkil qilish maqsadida amaliy mashg‘ulotlar sifatini oshirish, mustaqil ta‘lim faoliyatini innovatsion uslublarda yo‘lga qo‘yish, auditoriyadan tahqari mashg‘ulotlarda atrof-muhit muhofazasi, ekologik muammolar va ularning yechimi, ekologik tarbiyaga oid tadbirlarni tizimli va maqsadli yo‘lga qo‘yish, hamkor tashkilotlar imkoniyatlaridan keng foydalanish. Shuningdek, barcha ta‘lim muassasalarida tizimli ravishda “Yashil makon va Men” tadbirlarini o‘tkazish va ushbu tadbirlarda barcha talabalarning ko‘ngilli va ixtiyoriy ravishda ongli munosabat bildirgan holda faol ishtirok etishlarini yo‘lga qo‘yish.

-oliy ta‘lim muassasalari tyutorlari faoliyatida tarbiya mexanizmlarining ta‘minlanishida tarbiyaviy ahamiyat kasb etuvchi tadbirlar salmog‘ini sifat jihatdan oshirish;

- ekologiya va atrof muxit muxofazasi, ekologik muammolar, ularni keltirib chiqaruvchi omillar, ekologik muammolarni oldini olish va bartaraf etish bo‘yicha mamlakatimizda amalga oshiralayotgan ishlar haqida ma‘sul idoralar tomonidan axoliga tezkor axborotlarni etkazish, atrof muxitning bugungi xolati haqida ma‘sul tashkilotlarni internet sayitlarda, ommaviy axborot vositalarida ma‘lumotlarni tezkor etkazilishini yo‘lga qo‘yish masalalari axolining xabardorlik darajasi va atrof muxit muxofazasiga o‘z xissasini qo‘shish kabi jarayonlarga ma‘lum ma‘noda o‘zining ijobiy natijalarini ko‘rsatishga xizmat qiladi deb o‘ylaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Mamajonov.Sh.A. Oliy ta‘limda ekologik tarbiya mexanizmlarini rivojlantirish texnologiyalari // Pedagogik mahorat. № 5. 2022. B. 134-138.

2. Incheon declaration/ Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea). - 48 p.

3. Mamajonov.Sh.A. Xorij ta’lim jarayonida ekologik tarbiya mexanizmlarini rivojlantirish tajribalari // Pedagogika. 2023, 1-son. B. 144-148.

BO’LAJAK BOSHLANG’ICH SINFLAR O’QITUVCHILARIDA INNOVATSION KOMPETENTLIK SHAKLLANTIRISH METODLARI.

Mamajonova Mastura Valijonovna

*Farg’ona viloyati Bog’dod t/n,
2-umumiy o’rta ta’lim maktabi o’qituvchisi,*

Musurmonqulova Feruza Obidovna

*Farg’ona viloyati Bog’dod t/n,
2-umumiy o’rta ta’lim maktabi o’qituvchisi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bo’lajak o’qituvchilarning innovatsion kompetentligini shakllantirish dolzarb pedagogik muammo ekanligi asoslangan hamda bo’lajak o’qituvchilarda innovatsion kompetentlikni shakllantirishning samarali shakl, metodlaridan foydalanish imkoniyatlari va usullari ochib berilgan.

Kalit so’zlar: interfaol o’qitish, interfaol o’qitish metodlari, keys-stadi, videometod, trening, videotrening, innovatsion kompetentlik, viktorinalar.

Zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlaridan biri — bu har bir ta’lim oluvchining nafaqat bilimlar yig’indisi bilan qurollantirilishi, balki qiziqishlari, moyilligi, rivojlanishi va tarbiyasi, ularni ta’lim jarayonidagi faol pozitsiyalarini shakllantirishiga mos ravishda sifatli ta’limni ta’minlashdan iborat.

Bugun taim tizimidagi innovatsiyalarni quyidagicha tasniflash ma’qullanmoqda: • Faoliyat yo’nalishiga qarab (pedagogik jarayondagi, boshqaruvdagi). • Kiritilgan o’zgarishlarning tavsifiga ko’ra (radikal, modifikatsiyalangan, kombinatsiyalangan). • O’zgarishlar koiam iga ko’ra (lokal, modulli, tizimli). • Kelib chiqish manbayiga ko’ra (shu jamoa uchun ichki yoki tashqaridan olingan). Innovatsiyaning maqsadi - sarflangan mablag4 yoki kuchdan eng yuqori natija olishdan iborat. Ma’lumki interfaol o’qitish jarayonini tashkil etishning muhim vositasi interfaol o’qitish metodlari hisoblanadi. Interfaol o’qitish metodlari (IO’M) - ta’lim oluvchining bilish faoliyatini faollashtirish ehtiyojlaridan kelib chiqib o’quv jarayonini o’zaro hamkorlik asosida tashkil etilgan“sub’ekt-sub’ekt” munosabatlariga asoslangan o’qitish metodlari tizimidir.

Ma'lumki, innovatsion ta'lim sharoitlarda o’qituvchining axborot ko’nikmasi uning professional pedagogik kompetentligini aniq belgilaydi. Bo’lajak boshlang’ich sinflar o’qituvchisining axborot ko’nikmalarini shakllantirish uning

axborot qobiliyatining asosiy komponentlari (turli xil axborot faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq kasbiy yo'naltirilgan ko'nikmalar) va maxsus komponentlar bloklari ishlab chiqilishini nazarda tutadi, mazkur tadqiqot ishida ular birgalikda maxsus axborot kompetentligi sifatida belgilangan. Shu tariqa, o'qituvchining axborot kompetentligi boshlang'ich sinfda o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qila boshlaydi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisini axborot kompetentligini rivojlantirishda quyidagi vazifalarni amalga oshirish lozim deb hisoblaymiz:

- bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini kasbiy-mutaxassislik tayyorgarligiga zamonaviy talablar va o'qituvchining professional malakasining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida axborot ko'nikmalarini, shu bilan birga, bo'lajak boshlang'ich sinflar o'qituvchisining axborot kompetentligini oshirishning aniq maqsadga yo'naltirilgan jarayonlarni tashkil etish;

- yangi axborot texnologiyalari sohasidagi taraqqiyot, ularning didaktik imkoniyatlari kengayib borayotganligi va o'qituvchilarni boshlang'ich ta'lim jarayonida ularni to'g'ri yo'naltirish.

Mazkur vazifalarni hal etish jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining axborot kompetentligini shakllantirish (rivojlantirishda boshqarish)ga yondashuvlarni ishlab chiqildi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining axborot kompetentligini rivojlantirish asosini: insonparvarlashtirish va shaxs rivoji g'oyalari, rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi o'qitish konsepsiyasi, o'qitish jarayonini tashkil etishga shaxsiy-faoliyatli yondashuv konsepsiyasi, pedagogik hodisalarni va uning qo'llanilishini o'rganishga tizimli yondashuv tashkil etadi.

O'qituvchi o'z faoiivatini o'z hamkasblari tahlil qila olganidek, tahlil qila olishi zarur. Busiz kasbda rivojlanishga erishib bo'lmaydi. Xo'sh, tahlil qilishning o'zi nimalardan iborat? U qanday prinsiplarga asoslanadi? Bizningcha, pedagogik faoliyatni tahlil qilganda uning barcha tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatish, ularning uzviy bog'liqligini chuqur tushunish, o'qituvchi qo'vgan masalalar. uni yechish yo'llari va ko'zlangan maqsadlar qanchalik uyg'unlashib ketishini his etish lozim. Bunda: birinchidrm, biz hamkasbimiz darsini tashqaridan kuzatishimiz va faoiivatini tahlil qilishimiz: ikkinchidan, o'zimiz uchun alohida ahamiyatga molik bo'lgan o'z harakatlarimizni tahlil qilishimiz kerak. Bunday tahlil (analiz) yo'illarini egallash uchun muayyan bosqichdagi ishlarni bajarmoq zarur. Birinchi bosqich - psixologik-pedagogik fanning yangi g'oyalari, pedagogik faoliyatning tuzilishi. uning asosiy tarkibi. uning boshqa predmetlar bilan o'zaro ta'siri va o'zaro aloqasi bilan tanishish. Ikkinchi bosqich - tahlil. qayd etish, ro'vxtatga olish, xronometrlash yo'illarini o'rganish. Biz ishlab chiqqan tahlil sxemasi (Analiz sxemasi)da faoliyatni qanday qilib va qanday izchillikda tahlil qilish lozimligi va ular o'rtasida qanday tarkibiy qismlar va o'zaro aloqa borligini ko'rish mumkinligi bavon qilinadi. O'qituvchining o'z pedagogik faoliyatini ketma-ketlik asosida tahlil (analiz) qilish. Pedagogik topshiriqlar: - Dars (mavzu)ga qanday aniq vazifalar qo'vilgan: a) rivojlantiruvchi; b) tarbivalovchi; d) taiim beruvchi. - Ular qaysi umumiy

vazifaning bir qismi boʻlib hisoblanadi? - Darsda barcha topshiriqlar bajariladimi? - Dars davomida vazifalar oʻzgaradimi? Oʻzgargan boʻlsa, nima uchun? Pedagogik vosita va usullar: - Mazkur sinf va alohida oʻquvchilarning xususiyatlari eʼtiborga olindimi: a) ularning aqliy va psixik oʻsishi darajasi; b) potensial imkoniyatlari; d) fanni bilish darajasi; e) hissiy holatlar va darsga tayyorgarligi; f) qanday hisobga olindi? Agar hisobga olinmagan boʻlsa, nima uchun? - Mazkur sinf bilan ishlashga oʻqituvchining xohishi qanday edi? Darsga tayyorgarlik darajasi-chi? - Darsga tayyorgarlikda qanday usul va yoʻllardan foydalanildi? Darsda vaqt taqsimoti qanday boʻldi? U maqsadga muvofiqmi? Pedagogik masalalarni hal qilish uchun qoʻshimcha materialdan foydalanildimi? Qanday maqsadda? Bu ijobiy natijaga olib keldimi?

Shunday qilib, boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchisi oʻz kasbiy faoliyatida yangi axborot texnologiyalaridan toʻgʻri foydalanishi malakasini shakllantirish kerakdir degan xulosaga keldik.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Oxunova, D. (2022). O ‘QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. Academic research in educational sciences, 3(2), 870-876.

2.Kahhorjonovna, O. D. (2022). Approaches to Preparing Future Teachers for the Organization of Cognitive Processes in General Secondary Schools. Miasto Przyszłości, 29, 6-7.

3.Kahhorjonovna, O. D. (2022). Future Teachers' Specific Characteristics of Development of Cognitive Acceptance of Professional Knowledge. Miasto Przyszłości, 29, 1-2.

MAKTAB O‘QITUVCHILARNI MASOFAVIY TA‘LIMDA FOYDALANGAN HOLDA MUSTAQIL TA‘LIM OLISH IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISH.

J.T.Mannabov Samarqand viloyat pedagoglarni yangi metodlarga o‘rgatish milliy markazi. mannabov@umail.uz

Annotasiya. Ayni zamondagi kasbiy muammolarni hal qilish oʻqituvchilarning internet texnologiyalari sohasidagi kompetentligini shakllantirish bilan bevosita bogʻliqdir. Bu esa internet texnologiyalari sohasidagi bilim va koʻnikmalarini rivojlantirish va takomillashtirish asosida amalga oshirilishi mumkin.

Kalit soʻzlar: texnologik, kompetentlik, internet-texnologiyalar, kasbiy, pedagogik, faoliyat, oʻqituvchi.

Masofadan oʻqitish taʼlimning unifikatsiyaligi bilan shartlangan boʻlib, u mashgʻulotlar oʻtkazish joylari, hududlar, oʻqituvchilar, texnik va moddiy

resurslarning intensiv ishlashga yo‘naltirilganligi, tinglovchilar sonining maksimal darajasida ruxsat etilganligi bilan va sarf xarajatlarning tezda qoplanishi bilan tavsiflanadi.

Tahlillar, o‘qituvchilarining malakasini oshirish jarayonida masofaviy texnologiyalardan foydalanishning ba’zi jihatlarini: axborotlashtirish davrida, masofaviy ta’lim sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, mamlakatimizning global axborot hamjamiyati bilan aloqalarini rivojlantirishi; yagona ta’lim makonini yaratish, ta’lim texnologiyalarini joriy qilish uchun aloqa infratuzilmani takomillashtirish; masofadan o‘qitish tizimini rivojlantirish, bu haqda jamoatchilik fikrini o‘rganib borish, masofaviy ta’lim vositalaridan foydalanuvchilar uchun qulay sharoitlar yaratish; o‘qituvchilarning malaka va kasbiy mahorat darajasiga qo‘yiladigan talablar tobora oshib borishini ajratib ko‘rsatish imkonini berdi.

Internet texnologiyalari sohasida o‘qituvchining kasbiy texnologik kompetentligini takomillashtirish muammosi nazariy tahlillar hamda shaxsiy pedagogik tajribani umumlashtirishdan kelib chiqib, “o‘qituvchining texnologik kompetentligi” tushunchasi mazmuni va tarkibi quyidagicha: o‘qituvchining texnologik kompetentligi deganda pedagogning kasbiy mehnati jarayonida samarali natijaga erishishga qaratilgan qadriyatlari, kasbiy va funksional bilim, ko‘nikma, malaka hamda shaxsiy sifatlarni qamrab oluvchi integrasiyalashgan texnologiyalar bilan bog‘liq shaxsga tegishli xarakteristikalari tushuniladi.

O‘qituvchining texnologik kompetentligi mazmuni - malakaviy tavsif bilan belgilanadi. Malakaviy tavsif – o‘qituvchining nazariy-amaliy tajribasi darajasiga nisbatan unga qo‘yiladigan talablar bo‘lib, u o‘zida pedagogning kompetentlik modelini ifoda etgan holda, kasbiy bilim, ko‘nikma va malakaning ilmiy isbotlangan tarkibini akslantiradi.

O‘qituvchining texnologik kompetentligi tarkibini umumlashgan holda tahlil qiladigan bo‘lsak, uning tarkibida quyidagi komponentlarni ajratib ko‘rsatish mumkin: motivasion komponent – pedagogik faoliyat maqsad va vazifalariga mos keluvchi ehtiyoj, qiziqish, qadriyat va munosabatlar hamda ularning integrasiyalashgan komponentlari majmuasi; kognitiv komponent – pedagogik faoliyat, fanni bilish, o‘quv jarayonini tashkil etish va boshqarishning pedagogik-psixologik asoslari, shu kabilarni amalga oshirish uchun zaruriy bilimlar yig‘indisi; amaliy komponent – o‘quv-tarbiyaviy vazifalar, insonlar o‘rtasida o‘zaro muloqotni tashkil etish, o‘quv axborotini tartibga solish va o‘quvchilarga yetkazish va shu kabilarni amaliy hal etish uchun zaruriy ko‘nikmalar majmuasi; shaxsga doir komponent – kasbiy faoliyat uchun muhim shaxs sifatlari: kommunikativlik, javobgarlik, refleksiya tayyorlik, o‘z xatti-harakatini tahlil qilish, o‘zini boshqarishga qodirlik va shu kabilarning yig‘indisi.

Internet texnologiyalari sohasida texnologik kompetentlikni ta’lim berish, malaka oshirish va mustaqil o‘rganish mobaynida olinadigan ayrim komponentlar hamda axborot-kommunikasion texnologiyalar majmuasi, shuningdek, internet texnologiyalarni qo‘llagan holda pedagogik faoliyatni olib borish qobiliyati sifatida ta’riflaymiz.

Keltirilgan mulohazalarni e’tiborga olib, “internet texnologiyalari sohasida o’qituvchining texnologik kompetentligi zamonaviy kompyuter vositalarini qo’llash ko’nikmalari, internet texnologiyalari, ularni o’z kasbiy faoliyatida umumiy ta’limning sifat jihatidan yangi paradigmasini barpo etish maqsadida mohirona qo’llash qobiliyati bilan ishlash xususiyatlarini nazarda tutadi” deb ta’riflashimiz mumkin.

Internet texnologiyalari sohasida o’qituvchilarning malakasini oshirish jarayonida texnologik kompetentlikni takomillashtirish uchun predmetga yo’naltirilgan tarkibiy tuzilmaga alohida e’tibor qaratildi. Tarkibni tuzishda bunday yondashuv masofaviy ta’lim bilan birgalikda o’qituvchilarga o’quv jarayonida, shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatlarda eng yuqori darajada o’z-o’zini boshqarish imkoniyatini beradi. Individual o’quv ma’lumotlari modullari guruhlarini birlashtirgan holda o’qitish mazmuniga tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshiradi. Bundan tashqari, malaka oshirish jarayoni tarkibidagi modulli asos masofaviy ta’limni rejalashtirish va rivojlantirishga imkon beradi.

Internet texnologiyalari sohasidagi texnologik kompetentlikni takomillashtirish, malaka oshirish tizimida o’qituvchilarning nazariy, uslubiy va amaliy tayyorgarligi jarayonida amalga oshiriladi.

Masofaviy ta’lim jarayonida o’qituvchining metodik tayyorgarligi esa to’g’ridan-to’g’ri mehnat faoliyati jarayonida amalga oshiriladi, bu esa unga olgan bilimlarini kasbiy faoliyatida zudlik bilan ishlatishga va ta’lim oluvchilar bilan doimiy aloqada bo’lish imkoniyatidan foydalangan holda yuzaga keladigan muammolarni hal qilishga imkon beradi.

Internet texnologiyalari sohasida o’qituvchilarning texnologik kompetentligini takomillashtirish, nafaqat o’qituvchini kompetensiyasini o’zgargan tuzilishini, balki uning tarkibiy qismlarining sifatiga ijobiy ta’sirni ham o’z ichiga oladi. Umuman olganda, intellektual kapitalning ko’payishi – kasbiy kompetensiyaga asoslangan ijodiy, nazariy, amaliy ko’nikma va qobiliyatlarning yaxlit majmuidir.

Odatda, masofaviy o’qitish quyidagilarni: matn shaklida pedagog tomonidan tayyorlangan ma’ruzalar matnini tinglovchilar tomonidan mustaqil o’zlashtirilishi; mavzular va butun kurs bo’yicha bilimlarning o’zlashtirilishi tekshirish onlayn testdan o’tish orqali amalga oshirilishi; ta’limiy videosyujetlarni ko’rish; (ZOOM)tizimi orqali bevosita o’qituvchilar tomonidan ma’ruzalarni tashkil etilishi hamda savol-javoblarning onlayn tarzda tashkil etilishini o’z ichiga oladi.

Internet-texnologiyalar sohasidagi o’qituvchilarning malakasini doimiy ravishda oshirish vazifasi masofaviy ta’lim bilan bevosita bog’liq bo’lib, ushbu sohadagi uzluksiz ta’lim jarayoniga jalb qilingan o’qituvchilar sonini maksimal darajada oshirish va o’qituvchilarni ishlab chiqarishdan ajratishni istisno etadigan almashtirish muammosini hal qilishga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda masofaviy ta’limning muhim omili - o’qituvchining kasbiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual ta’lim segmentida ishlay olish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat.

Adabiyotlar

1. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o’qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Ped.fan.dokt.diss. –T., 2007. -349 b.
- 2 Askarov.A.D. Xalq ta’limi xodimlari malakasini masofadan oshirish tizimini takomillashtirish. Ped. fan. bo’yicha falsafa doktori. dissertasiya avtoreferati. T., 2017.-37b
2. Ibragimova G.N. Interfaol o’qitish metodlari va texnologiyalari asosida tinglovchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissetasiyasi avtoreferati, T., 2017.-38 b.
3. Xarlamov I.F. Pedagogika: Uchebnoye posobiye. / I.F. Xarlamov. - M: Gardariki, 1999.-543 s.

PSIXOLOGIYA FANINI O’QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH.

*SamDCHTI, “Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari”
kafedrasi o’qituvchisi
Mardiyeva Shaxnoza Amirovna
shaxnozamardiyeva123@gmail.com*

*Xorijiy tili va adabiyoti yo’nalishi talabasi
Turdimurodov Shukur Maxsud o’g’li
shukurturdimurodov74@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiya fanini o’qitishda interfaol metodlar, talabalarning o’zlarini o’rganish va o’zlashtirishlariga yordam berishi juda muhimligi va insonlar psixologiyasining birgalikdagi munosabat va xarakteriga asoslangan o’qitish usullari va psixologiya fanini o’qitishda interfaol metodlardan foydalanishning bir qator afzalliklari va foydalari, hozirgi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish batafsil tarzda yoritib berilgan.

Kalit so’z: Interfaol metodlar, psixologiya, o’rganish va o’zlashtirish, o’qitish usullari , interaktiv o’qitish, afzalliklari, foydalari, zamonaviy texnologiyalar, o’qitish shakli .

Psixologiya fanini o’qitishda interfaol usullar ta’lim jarayoniga qo’llashning psixologik jihatlarini mazmunan yoritishga asoslanadi. Psixologiya fanini o’qitishda interfaol metodlar, talabalarning o’zlarini o’rganish va o’zlashtirishlariga yordam berishda juda muhimdir. Interfaol metodlar orqali o’rganish jarayoni, talabalarning bir-biriga va o’qtuvchiga yondashishini ta’minlaydi. Masalan, talabalarning guruh ichida bir-biriga yordam bermoqda, har bir talaba o’zining qiziqishlarini va bilim darajalarini boshqa talabalar bilan muhokama qilish orqali yuqori darajada o’rgangan bilimlarini boshqa talabalarga

ham o‘rgatishadi. Talabalarni o‘zlashtirishning eng asosiy yo‘li - ularning faoliyatini o‘rganishdir. Bu faoliyatning o‘zida, talabalar o‘zlarining qobiliyatlarini va xohishlarini aniqlashadi. Bu esa, ularning qiziqishlariga va motivatsiyalariga ko‘ra o‘rganish jarayonini tartibga solishga yordam beradi. Shuningdek, interfaol metodlar, talabalarning o‘zlarini o‘rganish va o‘zlashtirishlarini yanada samarali bo‘lishi uchun qulay usullar hisoblanadi. Boshqa interfaol metodlar orqali o‘rganishda, hozirgi texnologiyalardan foydalanish juda muhimdir.³³ Masalan, o‘quv jarayonining bir qismi onlayn o‘qitish va videodarsliklar yordamida amalga oshiriladi. Bu, talabalarning o‘zlariga qulay vaqt va joy tanlashi imkonini beradi, shuningdek, o‘qituvchilar ham talabalarga o‘z vaqtida ta’lim berishadi. Boshqa interfaol metodlar, masalan, talabalarning o‘zlarini baholashda ham yordam beradi. Bu usul, talabalarning qanday o‘rganishlarini, qanday bilim darajalariga erishishlarini va qanday yordam olishlari kerakligini aniqlashga ko‘maklashadi. Bularning barchasi, o‘qitish jarayonida talabalarning o‘zlashtirishlarini yanada oshirish va psixologik muhitni ijobiy tashkil etilishini ta’minlaydi. Shuningdek, interfaol metodlar, o‘qituvchilar va talabalar orasidagi aloqani yaxshilashda ham yordam beradi. Bu usul, o‘qituvchilar va talabalar orasida xavfsiz va samarali muloqotni ta’minlaydi. O‘qituvchilar ham talabalarni o‘zlarining qiziqishlariga va xohishlariga ko‘ra o‘rganish jarayonini tashkil etishda yordam beradi.

Interfaol metodlardan foydalanishda o‘qitishning asosiy konsepsiyalari ishlab chiqilib interfaol usullarni qo‘llanilishi mazkur masalalar negiziga asoslanadi.

Mazkur konsepsiyalardan asosiylari quyidagilardan iborat:

1) o‘qitish uning shakllarini, shakllanishi o‘qituvchining faol faoliyati — o‘quv faoliyati hisoblanib, bunda o‘qituvchi bu faoliyatning tashkilotchisi roliga ishtirok etadi;

2) o‘quv faoliyatining predmeti va natijasi faoliyatining subyekti o‘quvchi hisoblanadi, u faoliyat hisobiga qayta tashkil bo‘ladi predmet sifatida va o‘qitish yakunida o‘zgartirilgan ko‘rinishda namoyon bo‘ladi (o‘quv faoliyatining natijasi sifatida);

3) muvaffaqiyatli o‘quv faoliyatining asosiy ko‘rsatkichi, uning natijasi o‘quvchining fikrlash mahoratini o‘rganish va amaliy masalalarni ijodiy hal etish ilmiy va amaliy muammolarda erkin va mustaqil yo‘l topa olishni tushunish hisoblanadi, shu bilan birga bilimlarning fikrlash materiali va vositasi bo‘lib xizmat qiladi;

4) o‘quv faoliyatining birligi o‘quv masalasi hisoblanadi. Hayotda yuzaga keladigan boshqa hamma masalalardan uning predmetini o‘zgartirishga emas balki amaldagi subyektning o‘zini o‘zgartirishga birinchi navbatda uning fikrlash harakatlari usullarini egallab olishga qaratilganligi bilan farq qiluvchi o‘quv taktikasi hisoblanadi; o‘quv faoliyati jarayoni o‘quvchining tashqi predmetni mazmunida o‘z harakatlarini ichki aqliy ko‘rinishga (interiorizatsiya) o‘tkazilishi

ko‘rinishidagi o‘quv masalalarini hal etish bo‘yicha harakatlaridir, ya'ni ularining shaxsiy bilimlar, mahorati va ko‘nikmalarini hosil qilib olishidir;

5) bilish mahorat va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish -bu aqliy harakatlar hisoblanadi, ular individ tomonidan shakl obraz ko‘rinishida tashqi vositalarga tayanilgan holda (predmetlar yordamida yo‘l topish yoki so‘z bilan yordamlashish) bajariladi va o‘quv faoliyati natijasida o‘zlashtirilgan, qayta tashkil etilgan «sobiq» tashqi predmetli harakatlardan iborat.³⁴

Insonlar psixologiyasining birgalikdagi munosabat va harakatiga asoslangan o‘qitish interfaol o‘qitish usuli deyiladi. Individ sifatida alohida o‘qiydigan emas, aksincha, guruh bilan birga faoliyat yurituvchi, savollarni o‘zaro kelishib bahslashib muhokama qiluvchi bir-birini qo‘zg‘atib va faollashtirib boradigan o‘quvchi va o‘qituvchi faoliyati markaziy o‘rinni egallaydi.

Interfaol usulni qo‘llaganda hammasidan ko‘ra bellashuv, raqobat, tortishuv ruhiyatini intellektual faolligiga kuchli ta'sir etadi. Bu insonlar uyushgan holda muammoni yechishni izlaganlarida namoyon bo‘ladi. Bundan tashqari, shunday psixologik omillar ta'sir qiladigan, atrofdagilar tomonidan bildirilgan har qanday fikrga o‘zining shunga o‘xshash, yaqin yoki aksincha mutlaqo qarama-qarshi fikr bildirishga da'vat etadi.

Bunday mashg‘ulotlar vaqtida o‘qituvchidan ancha ko‘p ijodkorlik va faollik talab etiladi. Oldindan ma'lum yoki ancha ko‘p ijodkorlik va faollik talab etuvchi kitobdan o‘qiganlarini hikoya qilish shaklidagi dars passiv darajada o‘tadi. Interfaol usuli nafaqat ta'limda balki, tarbiyada ham ayniqsa yaxshi natija keltiradi, ilmiy nuqtai nazardan qaraganda o‘qituvchi muhokamaga ta'sir qilganda nafaqat fikr bildiradi, balki muammoga o‘zining shaxsiy munosabatini, axloqiy mavqeyi va dunyoqarashini bildiradi. Talabalar bahsida o‘qituvchini ishtiroki turlicha bo‘lishi

mumkin. Lekin har qanday holatda ham o‘zini fikrini o‘tkazmasligi kerak. Yaxshisi bahsni boshqarishda yaxshilab hisoblab chiqilgan usul, sermahsul fikrlashni, yechimini topishda ijodiy izlanuvchanlikni talab etuvchi yo‘lni muammoli savol qo‘yish orqali boshqarish lozim. O‘qituvchi o‘z nuqtai nazaridan chiqarishda fikr bildiradi, faqat talabalar fikridan xulosa chiqarish bilan isbotlash va xato fikrlarni rad etish kerak. Bu usul bilan bahsni nafaqat mazmuni intellektual — bilish, nazariy savollarni yo‘llash mumkin, shuningdek, hamkorlikda sermahsul faoliyatlarini tuzish, talabalar shaxsiga o‘z ta'siri bilan o‘quv faoliyatini o‘quv tarbiya jarayoniga aylantirishi mumkin.

Interfaol o‘qitish usuli, talabalarning hamkorlikdagi faoliyati o‘qituvchining bahslardagi ishtiroki tufayli dars jarayonini nafaqat hamkorlikdagi faoliyati bo‘ladi, balki shaxsning ijtimoiy raunosabatlarining real ijodiy sermahsul faoliyatiga aylanadi. O‘qishdagi hamkorlik o‘z-o‘zidan talabalar tomonidan o‘zlashtirilgan bilim, to‘g‘ridan-to‘g‘ri ularning ichki dunyosiga ta'sir etadi va dars jarayonini asosiy tarbiyaviy funksiyasi hisoblanadi. Hamkorlikdan tuzilgan

³⁴Xaydarov F.I. Xalilova N.I. “Psixologiya fanlarini o‘qitish metodikasi”. Toshkent, 2007.- 334 b.

sermahsul faoliyatni uchta alohida faol usul nomi bilan ajratish mumkinmi? Umuman olganda, dars jarayonini tarbiyaviy funksiyasini hisobga olganda mumkin. Lekin bunday qilish kerakmi? Bu maqsadga muvofiq hisoblanmaydi, zero interfaol usul bu o’qituvchi va talabalarning birgalikdagi ijodiy (sermahsul) faoliyati, shaxsning hamkorlikdagi jarayonigina emas, shuningdek, bilish izlanish jarayonini yuzaga kelishi hamdir. O’qituvchi shu narsani doim yodda saqlashi lozimki, bahsda savollarni o’z holicha qilmasdan, faqat faol bilishning yo’nalishi «talaba-talaba» hamkorligi bilan chegaralanib qolmasdan, doim «o’qituvchi-talaba» tizimini qo’shilishi muhimligini nazarda tutish kerak.

Interfaol o’qitish usuliga quyidagilar kiradi:

- 1) evrestik suhbat;
- 2) bahs usul;
- 3) aqliy hujum;
- 4) davra stoli;
- 5) ishbilarmon o’yinlar usuli;

6) amaliy ish bo’yicha tanlov muhokamasi va boshqa alohida o’qituvchi bilan qo’llanuvchi - zavqli interfaol o’qitish usullari kiradi. Ularning mazmuni bilan qisqacha tanishib chiqamiz. Interfaol o’qitishning bir usuli everstik suhbat bo’lib, lotincha - «to’playman, izlayman» ma’nolarini anglatadi. Bu suhbat usuli bo’lib qadimgi grekcha ko’rinishi, Suqrot suhbat deb nomlangan o’qitish tizimiga asoslangan. Shu yo’l bilan mohirona savollar tuzish va o’quvchiga qo’yilgan savolga mustaqil ravishda to’g’ri javob topishga yo’naltirish kerak. Bu o’qitish usulini Suqrotnikidan farqi uning keng doirada qarashlaridir. Lekin uning so’zsiz o’xshashlik tomonlari ham mavjud, o’z tavsifiga ko’ra olinayotgan funksiyasi bevosita ularni faol o’ylash orqali o’quvchilarni mohirona savol berishga qaratilganligidir. O’z yo’nalishining psixologik tabiatiga ko’ra — evrestik suhbat bu jamoaviy fikrlash yoki suhbat, muammoning yechimini izlovchi sifatidagi suhbatdir. Shuning uchun pedagogikada bu usul muammoli o’qitish usullaridan hisoblanadi, shu qatorda muammoli izlanuvchi deb silanuvchi suhbatdan everstik suhbat psixologik tomondan hech ham farq qilmaydi. Pedagogika ular orasida shaxsiy miqdoriy chegara o’tkazadi. Agar evrestik suhbat faqat qaysidir mavzuni bitta elementiga tegishli bo’lsa, muammoli izlanishda esa — muammoli vaziyatlar ko’p. Biroq bunday farqlanish taqiddni ko’tarmaydi, amaliyotda suhbatni haqiqiyisiga aylantirishsa mashg’ulotlarda «faqat bitta» va «ko’p» muammolar orasidagi bu ko’rinmas farqni sezish mumkin emas: o’qituvchi va auditoriya orasidagi suhbat ko’p savolli suhbatga aylanadi va mavzuga tegishli suhbat bilinmasdan bahsga o’tadi. Lekin endi bu o’qitishning boshqa usulidir, bunga keyinroq to’xtalamiz. Gap shundaki, suhbatda fikrlab izlanish jamoaviy izlanishga aylanadi va muammoning yechimini izlashda fikrlar almashinuvi, turli variantlar, orasidagi xulosalar hamkorlik va hamfikrliylilik bir-birini faollashtiradi.

Bahs usuli yoki o’quv bahslari evrestik suhbat kabi namoyon bo’ladi, to’g’rirog’i maxsus dasturlashtirilgan erkin nazariy savollarni muhokama qiladi, odatda, savol qo’yish bilan evrestik suhbatni boshlanishi kabi boshlanadi. Uni

doimo bahsga aylanish — darsdagi me'yoriy holatdir. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda bahs qanday xususiyatga ega?

Birinchidan, bahs — bu faoliyatni dialogik shakli bo‘lib, turli fikrlar orasida boradigan shiddatli kurashni, suhbatni yuzaga keltirishdir. Fikrlar almashinuvi oddiy suhbatdagi kabi izchil va salmoqli ketmaydi, bahsda esa bir fikrni boshqasi bilan to‘qnashuvi bir muncha asabiy ko‘rinishga ega. Bahsni alohidaligi shundaki, bahslashuvlarning fikri bu bahslashayotganlarni faol fikrlashlarini yuzaga keltiruvchi yoki fikrni dalil bilan isbotlashdir. Ikkinchidan psixologik jihatdan shunisi qiziqki, ayni fikrlar to‘qnashuvi baxsni yuzaga keltiradi, u esa baxsga olib keluvchi turli xil fikrlarni tug‘ilishidir. Bahs va fikrlashni — faoliyatdagi sababli bog‘lanish deb tushunishadi, bunday yondashuv L.S.Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan, lekin nutq faoliyatini tekshirganlarida bunga to‘xtalib o‘tmaganlar, ayniqsa, muammoli bahsdagi fikrlash va diologni o‘zaro bog‘liqligini analiz qilmaganlar.³⁵

«Aqliy hujum» usuli oliy o‘quv yurtlari amalyotida o‘qitish usuli sifatida qo‘llashga ulgurani yo‘q, bu usul boshqaruv tizimi, shuningdek, ilmiy izlanishlar natijasida kelib chiqqan. U ayniqsa, iqtisodiy boshqaruv faoliyati, menejmentda keng qo‘llaniladi. O‘qitishga bog‘liq bo‘lmagan holda aqliy hujum usulining mazmuni mohiyati nimada? Mutaxassislarning fikricha, muammoning javobini qidirishda bevosita miyaga kelgan fikrlar, taxminlar tasodifiy o‘xshatishlar, shuningdek, birdan kelib chiqadigan, mavjud kerak va nokerak bog‘lanishlarni asoslab berishlarini o‘z ichiga oladi. Keyin diktofonga yozib olingan tasodifiy jumla, fikrlarni diqqat bilan tahlil qilish yo‘li ayniqsa qiziqarli ya‘ni aqliy hujum usuliga yaqin borganlari ajratib olinadi va keyinchalik chuqurroq savol quyilib, muhokama qilish uchun foydalaniladi. Aqliy hujumning o‘ziga xos oltin qoidasi mavjud bo‘lib — ishtirokchilar suhbatini davomida aytishganlaridan hech biriga shubha qilmaslik, aksincha har qanday fikrni bildirishda to‘la erkinlik yaratib berish lozim.

Davra stoli usuli pedagogikaga siyosatshunoslikdan kirib kelgan. «Davra stoli» siyosiy va ilmiy yo‘nalish namoyondalari tomonidan tashkil qilinadi. Fikrlar almashinuvi qandaydir tegadigan nuqtalarini topishga imkon beradi, chunki ularning keyingi faoliyatida umumiy xulosani yo‘naltirishga - ilmiy haqiqat yoki siyosiy turg‘unlikka erishishga xizmat qiladi. Dumaloq stol usuli o‘qitishning nazariy muammolarni turli ilmiy aspektlar, turli kasb mutaxassisliklari yordamida muammoni ko‘rib chiqishning samaradorligini oshirishda qo‘llaniladi. Mana masalan, yuridik fakulteti talabalari uchun psixologiya bo‘limida yurist shaxsi va faoliyatini o‘rganayotgan talabalar uchun psixologiya o‘qituvchisi «jinoiy xulq psixologiyasi» mavzusi bo‘yicha seminar mashg‘ulotini davra stoli usuli bo‘yicha tekshirdi. Mashg‘ulot davomida jinoiy xulq kafedrasidan yurist- o‘qituvchi bilan bir xilda savollar berib fikrlarni aniqlashtirdi, izoh berdi, misollar keltirdi.

1. Xalilova N.I. Psixologiya fanini o‘qitish metodikasi uslubiy majmuasi. Toshkent, 2007.-178 b.

Psixologiya o’qituvchisi esa «davra stoli»da boshlovchi hisoblandi, yurist — o’qituvchi fikrlarga ketma-ketlik bilan qo’shimchalar qildi.³⁶

Ishbilarmon o’yinlar usuli: dastlab o’qitish tizimlarida emas, balki boshqaruv amaliyotida paydo bo’lgan. Hozirda ishbilarmon o’yin usuli turli jabhalarda qo’llanilyapti, ijodiy faoliyatda loyiha tuzishda, real vaziyatlarda jamoaviy ishlab chiqishda, shuningdek, harbiy ishlarda qo’llanilyapti. Aytmoqchi «Ishbilarmon o’yin» usuli o’qitish usuli sifatida aynan harbiy o’yin hisoblanadi, amaliyotchilar qadimdan qo’shinni o’qitish uchun real jangu jadallarda emas, balki jang shartlariga taqlid qilib o’yin shaklida harbiy harakat olib borganlar.

O’yinlar asosan — bu qo’mondonni qo’shinni boshqarishga o’rgatadigan askarni esa jang sharoitlari o’zini boshqarishga o’rgatadigan, ishbilarmon o’yin usulidir. Oliy o’quv yurtlarida turli kasb mutaxassislariga ish bilarmon o’yinlari ko’proq boshqaruv faoliyatida o’qitish uchun foydalaniladi. Ba’zan bu usulni boshqaruvda «ishbilarmon o’yinlari» deb ataladi.

Faol o’qitish usullari haqida fikrimizni yakunlar ekanmiz o’qituvchilarga shuni eslatishimiz kerakki, bu yerda ko’rib chiqqan o’qitish usullari o’ziga xos alohida misollarga ega. Shuningdek, mazkur usullardan dars jarayonida foydalanish o’quvchilarda bilim, ko’nikma, malakalarni ongli ravishda va samarali o’zlashtirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O’zbek tilining izohli lug’ati. “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat milliy nashriyoti. 2013.- 497 b.

2.Xaydarov F.I. Xalilova N.I. “Psixologiya fanlarini o’qitish metodikasi”. Toshkent, 2007.- 334 b.

3.Halimova M.V. Qodirova O.DJ. Nuriddinova T.G. “Psixologiya fanlarini o’qitish texnologiyasi”. Andijon, 2016. -191 b.

4.Xalilova N.I. Psixologiya fanini o’qitish metodikasi uslubiy majmuasi. Toshkent, 2007.-178 b.

5.Mardiyeva Shaxnoza Amirovna “The role of family upbringing in finding one’s place in society” International Journal on Integrated Education 2020.20.10.

6.Lyaudis V.L. Metodika prepodavaniya psixologii. iz.vo 2000 URAO.

³ Lyaudis V.L. Metodika prepodavaniya psixologii. iz.vo 2000 URAO.

TALABALAR LIDERLIK QOBILIYATLARINI JAMOADA NAMOYON BO‘LISHINI PSIXOLOGIK VA IJTIMOiy OMILLARI.

SamDCHTI,

“Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari” kafedrasida o‘qituvchisi.

Mardiyeva Shaxnoza Amirovna
[*shaxnozamardiyeva123@gmail.com*](mailto:shaxnozamardiyeva123@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalar jamoasida liderlik qobiliyatini shakllantirishda, psixologik treninglardan foydalanish batafsil tarzda yoritib berilgan. Bundan tashqari talabalar trening davomida o‘zaro ijobiy hamkorlik munosabatlarini o‘rnatish. O‘zlarini boshqaruvchanlik, liderlik qobiliyatlarini o‘yin va mashg‘ulotlar orqali yuzaga chiqarish haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zi: Talaba jamoasi, liderlik qobiliyati, psixologik trening, jamoani boshqaruv madaniyati, liderlikni mezoni, rivojlantirish omillari, korreksiya.

Аннотация: В данной статье подробно описано использование психологического тренинга в формировании лидерских качеств в студенческом коллективе, а также установление позитивных отношений сотрудничества между студентами в процессе обучения. Предоставляется информация о развитии навыков самоуправления и лидерства посредством игр и тренингов.

Ключевые слов: студенческий коллектив, лидерские качества, психологи-ческая подготовка, культура управления коллективом, критерии лидерства, факторы развития, коррекция.

Annotation: This article describes in detail the use of psychological training in the formation of leadership skills in the student team. In addition, the establishment of positive relations of cooperation between students during the training. Information about self-management and leadership skills development through games and training is provided.

Key words: Student team, leadership ability, psychological training, team management culture, leadership criteria, development factors, correction.

Bugungi kunda davlatimizning jahon hamjamiyatida tutgan o‘rni tobora o‘sib, mamlakatlar o‘rtasida madaniy va iqtisodiy aloqalar mustahkamlanib borayotgan davrda, uning kelajagini yaratuvchi yoshlarga ta’lim berish, ularning nutqiy ko‘nikmalarni o‘stirish, ta’lim jarayonida yoshlarning liderlik xususiyatlarini rivojlantirish, jamoada o‘z o‘rniga ega bo‘la olish ko‘nikmasini shakllantirish, o‘zaro muloqotga kirisha olishga o‘rgatish hozirgi kunning eng muhim dolzarb muamolaridan biri hisoblanadi.

Jamoadaliderlikni shakllantirish borasida olib borilayotgan ishlar tizimli olib borilishi lozimligi aniq aytib o‘tmoqda va yoshlar bilan ish olib borish turli xil farmonlarda o‘z aksini topgan. 2023-yil “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” deb etirof etilgani tufayli talabalar oliy ta’limga ishonch bilan jamiyatga qarab

kelmoqda. Negadir ta’lim bu nafaqat ilm berish, innovasiyalarni yuzaga keltirish, tijoratlashtirish, balkim birinchi inson resursini shakllantirishdir. Oliy ta’lim qoshida fakultetda tyutorlar tomonidan olib borilgan mashqlarni aynan talabalarning guruhini jamoa darajasigacha va unda talabalarning liderlik qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan mashqlarni olib borish. Ushbu mashqlarning asosini ijtimoiy qonunlar tashkil etadi so‘ng psixologik va pedagogik tamoyillar, falsafiy yo‘nalishlar tashkil etishi mumkin. 1-jadvalda 1-4-kurs talabalar jamoasini boshqarishda liderlik qobiliyatini rivojlantirish dasturining ishlanma modeli keltirilgan.

1-4 kurs talabalar jamoasini boshqarishda liderlik qobiliyatini rivojlantirish dasturi modeli

Jadval -1

Kurs	Jamoani boshqaruv madaniyati			
	Liderlikni mezon	Rivojlantirish omillari	Shaxs resurslari	Korreksiya
1-kurs (BTM)	Liderlar hokimiyat va holatga asoslanadi (Status, motivasiya)	Tashkiliy qobiliyatlarini ijodiy yondashuvini mavjudligi atrof-dagilarga ta’sir o‘tkaza olish.	O‘z-o‘zini boshqara olish maqsadlarini anglash tashkiliy ishlar qoidalarini bilish.	Muammollarni hal qila olish jamoa bilan ishla olish.
2-kurs (PartTM)	Liderlik muloqot va hamkorlik qilishga asoslanadi (motivasion, faol, interaktiv)	O‘z-o‘zini boshqara olish muammollarni hal qila olish tashkiliy qobiliyatlarini	Maqsadlarini anglash ijodiy yondashuvini mavjudligi	Tashkiliy ishlar qoidalarini bilish atrof-dagilarga ta’sir o‘tkaza olish jamoa bilan ishla olish
3-kurs (OTM)	Liderlik bu jamoada va boshqaruv natijasida umumiy xarakter qilish kerakligi haqidagi fikrlarga asoslanadi (interaktiv, faol)	muammollarni hal qila olish tashkiliy qobiliyatlarini o‘z-o‘zini boshqara olish maqsadlarini anglash ijodiy yondashuvini mavjudligi	-----	Tashkiliy ishlar qoidalarini bilish atrof-dagilarga ta’sir o‘tkaza olish jamoa bilan ishla olish
4 kurs (TTM)	Liderlik bu boshqaruv turida	atrof-dagilarga ta’sir o‘tkaza	Maqsadlarini anglash	Jamoa bilan ishlay olish

	jamoada ichida obro‘ e’tibor va e’tirofga sazovor bo‘lishiga asoslanadi. Motivasion, interaktiv, faol, status)	olish tashkiliy qobiliyatlari	o‘z-o‘zini boshqara olish tashkiliy ishlar qoidalarini bilish muam molarini hal qila olish ijodiy yondashuvini mavjudligi	
--	--	-------------------------------	---	--

Treningning asosiy maqsadi: shaxsni psixologik (ruhiy) ozod qilish, bunda tabiiy erkinlikni his etishni, o‘z guruhida va undan tashqarida o‘zaro munosabat va aloqa o‘rnata olishdan iborat.

Demak-ki, trening-shaxsda mavjud bo‘lgan yoki vujudga keladigan muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma malakalarni hosil qilish maqsadida bahs-munozara, o‘yin va mashqlar orqali o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar yig‘indisidir.

Shuni alohida qayd etish lozimki, trening jarayonida muammolarni yechish ham, bu boradagi bilim, ko‘nikma va malakalarni hosil qilish ham trenerdan shaxs psixologiyasi, shaxs individual psixologiyasi bilan ishlashni taqozo etadi. Shuning uchun psixologiyada bunday treninglar psixologik treninglar deb ataladi. Hozirgi davrda odamlar orasida ruhiy zo‘riqish hollari avvalgi paytlardagiga nisbatan ancha ko‘p uchrayotganligi va buning natijasida ko‘pgina hayotiy muammolar vujudga kelayotganligi ko‘pchilikni, ayniqsa keng jamoatchilikni, shuningdek aynan psixolog mutaxassislarni ham tashvishga solayotganligi bejiz emas. Aytish mumkinki bunday holatlar turli darajadagi zo‘riqishlar natijasida vujudga kelmoqda. ³⁷Har qanday psixologik treninglarni tashkil etish quyidagi bosqichlardan tashkil topadi.

1. Guruhni tashkil etish yoki yig‘ish bosqichi.
2. Boshlang‘ich bosqich.
3. Ishni olib borish bosqichi.
4. Yakunlash bosqichi.

Eng muhimi guruhni tashkil qilish bosqichi bo‘lib, bunda quyidagi jihatlarga e’tibor berish kerak:

- Har qanday treningda (faqat nogironlar bilan o‘tkaziladigan maxsus treninglarni hisobga olmaganda) tashqi jismoniy defektga ega bo‘lgan va psixik holatida buzilishlar bo‘lgan kishilar ishtirok etmasligi lozim. Negaki, bunday

³⁷ S.N.Alimxodjayeva, F.I.Haydarov “Psixologik treninglar ishlanmasi, o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi, 2008 yil.

holatlarda aynan ana shunday kamchilikka ega bo‘lganlarda aks ta’sir bo‘lishi ehtimoli kuchliroqligi har qanday mutaxassis uchun tushunarli bo‘lsa kerak.

- guruh a’zolarining soni 8 tadan 12 tagacha (ba’zi hollardagina 20 tagacha) bo‘lgani ma’qul.

- ishtirokchilarning yoshi iloji boricha taxminan teng bo‘lishi, ya’ni ular orasidagi farq 4-5 yoshni tashkil etishi mumkin (alohida qayd etish lozim, 45-50 yoshdan kattalar uchun trening juda katta va ahamiyatli ta’sirga ega bo‘lmasligi va ular kutganchalik natija bermasligi ham mumkin).

- ishtirokchilar orasida ayol va erkaklar soni imkoni boricha teng bo‘lishi kerak.¹

Bundan tashqari yana quyidagilarga ham e’tibor berish lozim bo‘ladi:

Treningda muammosi bir xil bo‘lgan odamlarni to‘plash kerak. Trening ishtirokchilari iloji boricha bir-biriga notanish bo‘lishlari lozim. Trening o‘tkaziladigan xona albatta izolyasiyalangan bo‘lishi shart, ya’ni hech kim ularni bezovta qilishi mumkin emas va ular ham boshqalarga halaqit bermasligi kerak.

Rasmiylashgan guruh bo‘lishiga yo‘l qo‘ymaslik lozim. Trenerdan auditoriya erkin bo‘lishini ta’minlash va auditoriyani yaxshi bilish talab etiladi.

38Psixologik treninglar quyidagi tamoyillarga asoslanadi.

Faollik tamoyili.

Bu tamoyil ko‘proq eksperimental psixologiya asosida quyidagi g‘oyaga bo‘ysunadi: Inson eshitganlarining 10%ni, ko‘rganlarining 50%ni, aytib berganlarining 70%ni va nihoyat o‘zi qilganlarining 90%ni o‘zlashtiradi.

Ijodiylik tamoyili.

Bu tamoyilning asosiy mohiyati shundan iboratki, trening davomida ishtirokchilar guruhi psixologiyada aniq bo‘lgan, kashf etib ulgurilgan g‘oyalar, qonuniyatlarni topadilar, kashf qiladilar, eng asosiysi esa o‘zlarining shaxsiy resurslarini, imkoniyat va sifatlarini anglab yetadilar.

Xulq-atvor obyektivlashishi (anglab yetilishi) tamoyili.

Mashqlar davomida ishtirokchilar xulq-atvori impulsivlikdan obyektivlik darajasiga o‘tadi va trening davomida o‘zgarishlar kiritish imkonini beradi. Xulq-atvor obyektivligining universal vositasi sifatida aks aloqa hisoblanadi. Guruhdagi aks aloqani yuzaga kelishini ta’minlash trenerning mas’uliyatidir.

Sheriklik (Subyekt-subyektlik) muloqoti tamoyili.

Sheriklik, yoki subyekt-subyektlik muloqoti boshqalar manfaati, ular hissiyotlari, his-tuyg‘ulari, qayg‘ulari, boshqa insonning shaxsiy qadr qimmatini deb tan olinadi. Ushbuning qo‘llanilishi guruhda ishonch, ochiqlik iqlimini yaratadi.

Yuqoridagi tamoyillardan tashqari, treningning samarali bo‘lishi ma’lum bir jihatdan trenerning spesifik prinsiplariga ham bog‘liqdir.

Trener har doim trening o‘tkazishga kirishishdan avval o‘ziga:2

Men qanday maqsadga erishmoqchiman?

Men nima uchun shu maqsadga erishmoqchiman?

³⁸ Sh.Haydarova “O‘yinlar trening to‘plami” Toshkent 2008 yil.

Men qanday vositalar bilan unga erishmoqchiman? kabi savollarini berishi lozim.

Bu savollarga javobni trenerga guruh bilan ishlash davomida diagnostik tadqiqotlar ochib beradi.

Trainer ish rejasining mundarijasi, guruhning rivojlanish va inoqlik darajasi, munosabatlar xarakteri, guruhdagi har bir ishtirokchining holati, uning o'ziga va boshqalarga nisbatan munosabati, treningga nisbatan munosabati, trenerning o'zining munosabati kabilar diagnostika obyekti bo'lib hisoblanadi.

Topshiriqning amalga oshirilishida birinchi qadam metodik (qadam) qo'llanmaning to'g'ri tanlanishidir. Eng ko'p qo'llaniladigani, guruhiy diskussiyalar, rolli o'yinlar, psixodramma va uning modifikasiyasi hisoblanadi. Mashqni tanlash davomida trener quyidagi holatlarni o'ylab ko'rishi lozim: Mashqning natijasida nima bo'lishini; Guruh holati bir butunligicha o'zgaradimi; Guruhdagi har bir ishtirokchining holati alohida o'zgaradimi; Eng ko'pi bilan bir kishining yoki 2-3 kishining holati o'zgaradimi;

Kelajakda siljish uchun va rejada rivojlanish uchun material topiladimi;

Guruh qanday bosqichda turibdi: Inoq, erkin, ishtirokchilar orasida o'zini yaxshi his etayaptimi;

Guruh tarkibi: ijtimoiy-demografik xarakteristikasi: (jinsi, yoshi va h.k.).

Kun vaqti: Kun boshida diqqatni jalb qiluvchi mashqlar; kunning ikkinchi yarmida esa charchoqni oluvchi mashqlar tavsiya etiladi. Kelajakdagi ish mundarijasi va hokazolarni albatta inobatga olish lozim. Har bir treningni tashkil etilishida qatnashuvchi jamoaning faolligi katta ahamiyatga ega.

Muloqot mavzusiga tegishli o'yinlar.

«Buzuq telefon» mashqi.

Maqsad: Ma'lumot uzatishdagi buzilishlarni anglash.

Ma'lumotni anglangan holda idrok qilish va faol tinglash uslubini o'zlashtirish.

Yo'riqnoma: «Ushbu mashqimizda 6 kishi ishtirok etishi kerak. Bunda 5 kishi xonadan tashqarida poylab turishadi, 1 kishi esa xonada qoladi. Men xonada qolgan odamga og'zaki topshiriq aytaman. Bu odam iloji boricha hamma topshiriqni eslab qoladi va ikkinchi (xonadan tashqarida turganlardan biriga) odamga aytadi. Ikkinchi odam uchinchisiga, uchinchi to'rtinchisiga va h.k. Biz esa ma'lumotlar qanday uzatilishini kuzatib turamiz. Keyin esa xuddi shu jarayonni muhokama qilamiz».

5 ta o'quvchi xonadan chiqqanidan keyin boshlovchi qolgan 1 kishiga quyidagicha topshiriq aytadi: «Siz maktab direktorining muovinisiz. Direktorimiz Sobir Komilovich Sizni ancha poyladilar. Lekin kelmaganingizdan so'ng sizga men orqali topshiriq aytib ketdilar. Aytdilarki, u kishi hozir bizga Yaponiya apparaturasini olish uchun hujjatlarni rasmiylashtirishga ketdilar, u yerdan chiqib rayonda kengaytirilgan yig'ilishga borar ekanlar. Agar ular soat 12 gacha kelmasalar o'qituvchilar majlisini o'zingiz o'tkazar ekansiz, bu majlisda 8 «b» sinfning davomatini ko'rib chiqish kerak. Keyin soat 15:00 da maktabimizga

Polshadan kelayotgan mehmonlarni kutib olish uchun aeroportga 1 ta «Neksiya» bilan 1 ta «Damas» avtomashinasini chiqarish kerak ekan. Yana aytdilarki, soat 17:00da XTBning ijtimoiy ta’minot bo‘limidan go’sht kelar ekan. Hamma o‘qituvchilarga

2 kilogrammdan go’sht tarqatib direktorning ulushini xolodilnikka solib qo‘ysangiz o‘zlari kelib olib ketar ekanlar».

Shundan so‘ng ma’lumotlar birin-ketin kirib kelayotgan o‘quvchilarga uzatila boshlaydi.

Mashq so‘ngida odatda ma’lumotning buzilishi kuzatiladi. Mashqda ishtirok etgan o‘quvchilar video yordamida ma’lumot mazmunini bilib oladilar. Shundan so‘ng o‘quvchilarga har qanday ma’lumotni birinchi manbadan olish zaruriyati aytib o‘tiladi. Ma’lumotlarning bir kishidan ikkinchi kishiga o‘tishi natijasida u qanchalik o‘zgarib ketishi paydo bo‘ladigan mish-mish gaplarga asos bo‘lishi aytib o‘tiladi.

Ma’lumot uzatishdagi xatolarni bartaraf etish maqsadida faol tinglashni o‘rganish mashqi taklif etiladi. Bu mashq yo‘riqnomasiga ko‘ra hamma o‘quvchilar

uch kishilik guruhlarga bo‘linadilar. Bu guruhdagi uch o‘quvchi uch xil rolda ishtirok etadi: gapiruvchi, tinglovchi va nazoratchi. Gapiruvchi hayotdagi biror

bir voqyeani aytib beradi va tinglovchi bu voqyeani iloji boricha esida olib qolib, qaytadan takrorlab aytib berishi kerak. Nazoratchining vazifasi yo‘l qo‘yilgan xatolarni aytishdan iborat. Guruhdagi har bir ishtirokchi uchta roldan birortasida ishtirok etishi shart. Ushbu mashqni bajarish orqali ishtirokchilar verbalizasiya, ya’ni faol tinglash metodini o‘zlashtiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1.S.N.Alimxodjayeva, F.I.Haydarov “Psixologik treninglar ishlanmasi, o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi, 2008 yil.

2.Sh.Haydarova “O‘yinlar trening to‘plami” Toshkent 2008 yil.

3.Sh.A.Mardiyeva “Talabalar jamoasida liderlik qobiliyatini shakllantirishda psixologik treninglardan foydalanish imkoniyatlari” maqolasi O‘zMU xabarlari 126-130-betlar.

4.O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-T O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat milliy nashriyoti. 2013 yi.

RESPUBLIKAMIZDA “NURLI MASKAN” TIZIMLARINI SHAKLLANTIRISH, ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJLARI BO’LGAN O’QUVCHILARNI O’QITISHNING YANGICHA USULLARI

Samarqand shahar 59-son “Nurli maskan” IDTM boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi Maxmudov Jasur
Elektron pochta: jasur1989@gmail.com tel:998979295251

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Nurli maskan” tizimlarini shakllantirish, alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan o’quvchilarni o’qitishning yangicha usullari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘z: Nurli maskan, alohida ta’lim ehtiyojlari, inklyuziv madaniyat, inklyuziv ta’lim, kompetentlik, pedagog.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ni tasdiqlash to‘g‘risidagi PF-5772-son farmoniga muvofiq O‘zbekistonda inkyuziv ta’limni rivojlantirish, alohida ta’limga ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko‘rsatilayotgan ta’lim xizmatlari sifatini yanada yaxshilash maqsadida 2020-2025-yillarda xalq ta’limini tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim- tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabr PQ-4860-sonli qarori imzolandi. Mazkur qarorda alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim tarbiya berishning ustivor vazifalari belgilab berilgan. Chekka hududlardagi imkoniyati cheklangan bolalarni ta’limga jalb etish hamda ularni qo‘llab quvvatlash masalalari ilgari surilgan. Shuningdek inklyuziv ta’limni yanada rivojlantirish chora tadbirlari belgilab, har yilga mo‘ljallangan yo‘l xaritasi ishlab chiqildi. Bu jarayon 2020-2021 o‘quv yillaridan boshlab 2025-yilga qadar amalga oshirilib boriladi.

Bu borada Konsepsiya qabul qilindi. Mazkur Konsepsiya avvalo alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan o’quvchilarning haq-huquqlarini kafolatlanishini ta’minlash maqsadida ishlab chiqilgan. Shuningdek Konsepsiyada yana qator muhim masalalar ilgari suriladi. Jumladan alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar o‘qitayotgan ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari shart-sharoitlari va moddiy texnik bazalari yaxshilanishi, o‘quvchilar kasbiy mahoratlarini oshirishlari uchun imkoniyatlar yaratilishi, o‘quv darsliklar, adabiyotlar yetkazib berilishi, maxsus mutaxasis kadrlar bilan ta’minlash va kasbiy mahoratlarini oshirish kabi muhim masalalar ilgari suriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev raisligida 2022-yil 5-aprel kuni bo‘lib o‘tgan yig‘ilishda ham inklyuziv ta’limga alohida to‘xtalib o‘tildi.

Alohida ehtiyoji bo’lgan bolalar uchun 2011-yil 13-sentabrda Vazirlar Mahkamasining 256-sonli qarori qabul qilinib, maxsus ta’lim muassasalari uchun

dastur ishlab chiqilgan edi, mazkur hujjat endilikda o‘z kuchini yo‘qotdi. Alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun 2021-yil 12-oktabr kuni Vazirlar Mahkamasining 638-sonli qarori qabul qilindi va nizom ishlab chiqildi. Ushbu nizom jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalarning ta’lim olish tizimini takomillashtirishga yo‘naltirilgan.

O‘zbekiston respublikasining prezidenti Sh.Miziyoyev 2022-yilning 10-fevral kuni Samarqand shahridagi 59-son ko‘zi ojiz bolalarga ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasasiga tashrifi chog‘ida muassasadagi barcha shart-sharoidlar bilan tanishdi. O‘qituvchilar, ota-onalar va o‘quvchilarning taklif va mulohazalarini tingladi. Yangi darsliklar Brayl alifbosidagi kitoblar bilan to‘liq taminlanishi ta’kidlandi. Maxsus kompyuter uskunalari bilan jihozlanishi rejalashtirildi. Mazkur tashrifdan so‘ng muassasaning moddiy texnik bazasi to‘liq shakllantirildi.

Ko‘zi ojiz bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari endilikda prezidentimizning takliflariga binoan “Nurli maskan” deb yuritilmoqda. Yangicha dunyoqarashning shakllanishi, ko‘rishda muammosi bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berishni zamonaviy usullarini yaratmoqda. Ta’lim muassasasiga berilgan bu yangi nomning zamirida keng ma’no mujassamdir. “Nurli maskan” bejizga emas. U yerda ko‘rishda muammosi bo‘lgan bolalarning qalablariga nur ato etayotgani, ilm dargohida hayot tasavvurlarini shakllantirayotgani kabi mashaqqatli va muhim vazifalar amalga oshirilmoqda. Qo‘llaridan tutub hayotni o‘rgatish ana shu barmoqlari bilan borliqni tasavvur qilib anglatish, so‘zlar bilan ongiga barcha tasvirlarni chizib berishadi.

Ta’lim jarayonini yaxshi yo‘lga qo‘yish uchun o‘qituvchi yaxshi ijodkor, faylasuf kerak bo‘lsa ixtirochi bo‘lmog‘i zarur. Zero yangi innovatsion g‘oyalarni kreativlik bilan tadbiiq etishi zarurdir. Kogpina darsliklar, qo‘llanmalar ko‘rgazmali asosidadir. Shu sababli o‘qituvchidan yuqori mahorat talab etiladi. O‘quvchilarga ana shu ko‘rsatmali mavzularni aniq tushuntirish tasavvurlarida shakllantirish ma’suliyati yotadi.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan, ko‘rishda muammosi bo‘lgan o‘quvchilarni o‘qitishda darslik va adabiyotlarning yetishmaslik muammolari bosqichma - bosqich hal etilmoqda. Bildirilgan taklif va mulohazalarni inobatga olib yangi darsliklar o‘quv adabiyotlari va qo‘llanmalar tartib asosida maxsus yozuv Brayl alifbosida barcha “Nurli maskan” ta’lim muassasalariga yetkazib berilmoqda. Shuningdek endilikda muassasaning o‘zida ham bosmaxona tashkil etilib kichik hajmdagi qo‘shimcha kitob va maxsus qo‘llanmalar chop etilmoqda. Hozirda darsliklarning aksariyati rasmlar asosida ko‘rgazmalilik shaklida bo‘lib, ko‘rishda muammosi bo‘lgan o‘quvchilar uchun jiddiy muammo edi. Dars jarayonlarida bu vaziyatda murakkabliklar yuzaga kelar edi. Bu muammolar ham birin-ketin hal etilib, bo‘rtma shakldagi rasmlari va video, avdio darsliklari yaratilmoqda.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida yurtimizda katta o‘zgarishlar bo‘lib o‘tmoqda. Xarqaro tajribalar asosida o‘zaro hamkorlik yo‘lga qo‘yilmoqda. Ta’lim

rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or pedagogik texnologiyalari va ish tajribalari o‘rganilmoqda. Shu asosida ta’limning yangi bosqichiga qadam tashlayapmiz. Zamonaviy darsliklarning chop etilishi rangbarang ko‘rinishlarda bo‘lib, bu o‘quvchining tafakkurini, o‘quvchilarni o‘zaro hamkorlikka, bir-birlari bilan yaxshi muloqotga kirishishi, kreativ fikrlash qobiliyatini oshiradi. Mustaqil fikirlashlarini shakllantiradi.

Imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni kasbga tayorlash masalasi inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasida alohida takidlanadi. O‘quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash, ular bilan zarur mashg‘ulotlar tashkil etish kabi ishlar bugungi kunda jadal yo‘lga qo‘yilmoqda. Ularning qobiliyatlari bo‘yicha ishlar tashkil qilib borilishi ko‘zda tutilgan.

Inklyuziv ta’lim va inklyuziv ijtimoiylashuv masalalarida ham qator ishlarni amalga oshirish lozimdir. Bugungi kunda ko‘rishda muammosi bo‘lgan o‘quvchilar maktabni tamomlab akademik litsey va kasb hunar kollejlarda va oliy o‘quv yurtlarida sog‘lom bolalar bilan tahsil olib kelmoqda. Turli sohalarda ish faoliyatlarini olib borishmoqda.

Inklyuziv ta’lim xalqaro miqyosida dolzarb bo‘lib, muhim ahamiyat kasb etmoqda. Imkoniyati cheklangan bolalarni qamrab olgan holda jamiyatning teng a‘zosi sifatida ko‘rgan holda ta’lim berish masalalari amalga oshirilmoqda. Xalqaro bolalar huquqlarini himoya qiluvchi tashkilotlar YUNESEF tashkiloti bilan hamkorlikda bu borada ko‘plab, samarali ishlar amalga oshirmoqda, ammo bu borada rivojlangan mamlakatlarda ham qator muammolar mavjud ekanligi sir emas.

Inklyuziv madaniyat bu- imkoniyati cheklangan, jismoniy kamchiligi bo‘lgan keyingi paytda takidlanadigan (nogironligi bo‘lgan shaxslar) bilan boshqa sog‘lom kishilarning u yoki bu munosabatlarga kirishishi, teng munosabatda bo‘lishi, kamsitishlardan va imkoniyatlarning farqli tomonlarini sezdirishdan holiligi tushuniladi.

Bugungi kunda yurtimizning turli hududlarida ayniqsa chekka hududlarida diskriminatsiya va inklyuziv madaniyatni shakllantirishni keng yo‘lga qo‘yish zarurdir, nafaqat ta’lim muassasalarida balki imkoniyati cheklangan bolaning o‘zi tug‘ilgan oilasida bunday muammolarning borligiga o‘tkazilgan tadqiqotlarimiz, so‘rovnomalar va ota-onalar bilan suhbatlarimiz orqali guvohi bo‘lganmiz. Birga yashaydigan oiladagi sog‘lom bo‘lgan boshqa oila a‘zolarining jismoniy kamchiligi (nogironligi bo‘lgan shaxsga) bor bolaga nisbatan munosabati to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmaganligini ko‘rishimiz mumkin. Uning akasi, ukasi yoki opa-singlisining hatti-harakatlari inklyuziv madaniyatga zid bo‘lganligi oqibatida bolada ruhiy tushkunlik psixologik- depressiya holatlarini keltirib chiqaradi.

Turli imkoniyati cheklangan bolalar bilan so‘rovnomalar o‘tkazganimizda, suhbat jarayonlarida bolaning yolg‘izlanib qolganligi, tushkin ahvolda qolib ketganligini va bunga oilaviy muhitning ta’siri katta bo‘lganligini tushunib yetdik. Mazkur bolalarni imkoniyati cheklangan maxsus ta’lim muassasalariga jalb etib, keyingi holat bilan solishtirilganda ruhiy holatidagi ijobiy o‘zgarishlarni kuzatdik.

Maxsus ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan o’quvchilar o’zi kabi tengdoshlari oldida o’zlarini erkin his qilgan holda kamsitishlarsiz, o’z nuqsonlaridan uyalmasdan, ko’tarinki ruhiy holatlarda ta’lim olib kelmoqda.

Dastlab farzandini o’zi yashaydigan umumta’lim maktabiga qo’yib, keyinchalik afsuslangan holda maxsus ta’lim muassasasiga olib kelib, farzandidagi boshqa bir kasallikni ya’ni ikkilamchi kasallikni paydo qilib qo’yganligini, nafaqat ta’limdan balki fikrlash va dunyoqarashini ham butunlay past ahvolga kelib qolganligining guvohi bo’ldik.

Bunga ko’zi ojizlar yoki zaif ko’ruvchi ta’lim muassasalarini kabi boshqa maxsus ta’lim muassasalarini ham misol qilish mumkin. Aqliy va ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo’lgan tayanch maktablarni, eshitishi va tilida nuqsoni bo’lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarida ham shu va shunga o’xshash holatlarga guvoh bo’lamiz.

Endi tasavvur qilaylik, 7-8 yosh atrofidagi bola... imkoniyati cheklangan. Ko’rishda nuqsoni bor yoki sensor harakatlari buzulgan, aqliy rivojlanishda muammosi bor, gapirishda va eshitishda nuqsoni bo’lgan bolaga shu yoshdagi sog’lom bo’lgan tengdoshlarining munosabati qanday qiladi? Ijobiy bo’lishi mushkul. To’g’ri ular hali bola. Inklyuziv madaniyat ularda hali tarkib topmagan. Lekin shuni ham ta’kidlash joizki, kasb hunar kollejlarda, akademik litseylarda, ayniqsa oliy o’quv yurtlarida, o’quv kurslarida inklyuziv madaniyatni ko’rishimiz mumkin. Albatta bu ulkan natija bermoqda.

Demak biz kattalarning vazifamiz yoshlarda inklyuziv madaniyatni shakllantirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.R.Sh. Shoaxmedova “Maxsus va iklyuziv ta’lim” Toshkent – 2011
- 2.G.Berdiyeva. A.Shomaxmudova “Imkoniyati cheklangan bolalarni iklyuziv ta’limda o’qitish usullari” metodik q o’llanmasi. Toshkent – 2015
- 3.R.M. P o’latova “Maxsus pedagogika” Toshkent – 2018
- 4.Lex.uz
- 5.Arxiv.uz

ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJLARI BO’LGAN BOLALARNI INKLYUZIV TA’LIMGA JALB QILISHDA PSIXOLOGIK-TIBBIY- PEDAGOGIK KOMISSIYA FAOLIYATI

Sulton Akbar o’g’li Mo’minov – O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining O’quvchilarni kasb-hunarga yo’naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi Inklyuziv ta’lim bo’limi metodisti.

Tel: +998946432534, Pochta: sulton muminov4@gmail.com

X.G’oziyev - Samarqand viloyati Maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmasi Pedagogik-psixologik tashxis faoliyatini tashkil etish sho’basi mudiri.

Tel: +998993511533, Pochta:

Inklyuziv ta’lim-alohida ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta’lim oluvchilar uchun ta’lim tashkilotlarida ta’lim olishga bo’lgan teng imkoniyatlarni ta’minlagan holda beriladigan ta’limdir. Inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirishning maqsadi esa ta’lim olish uchun teng imkoniyatni ta’minlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta’lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat’iy nazar ta’limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir.

Umumta’lim maktablarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan o’quvchilarning bino ichida harakatlanishi va ta’lim olishlari uchun maxsus sharoitlar yaratilsa inklyuziv ta’lim va boshlang’ich tayanch korreksion sinflar tashkil etiladi. Maktabda inklyuziv ta’lim va boshlang’ich tayanch korreksion sinflar hududdagi aholi ehtiyoji va ota-onalar yoki ularning o’rnini bosuvchi shaxslar taklifi bilan Qoraqalpog’iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, viloyatlar Maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmalari, Toshkent shahar Maktabgacha va maktab ta’limi bosh boshqarmasi buyrug’iga ko’ra tashkil etiladi. Nodavlat ta’lim tashkilotlari ham barcha zarur sharoitlar mavjud bo’lgan taqdirda inklyuziv ta’lim va boshlang’ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etishlari ham mumkin. Buni nodavlat ta’lim tashkilotlari inklyuziv ta’lim va boshlang’ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etish tegishlicha hududiy xalq ta’limi boshqarmasi bilan kelishilgan holda amalga oshiradi.

Inklyuziv ta’lim sinfi-maktabdagi alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning boshqa (sog’lom) bolalar bilan teng huquqli va birgalikdagi ta’lim olishlari shaklida tashkil etilgan sinf.

Boshlang’ich tayanch korreksion sinfi-maktabda alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar uchun alohida tashkil etiladigan boshlang’ich sinf.

O’quvchilar-inklyuziv ta’lim va boshlang’ich tayanch korreksion sinflarda tahsil olayotgan sog’lom yoki alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar.

Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyalar Qoraqalpog’iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Toshkent shahar Maktabgacha va maktab ta’limi bosh boshqarmasi va viloyatlar Maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmalari tomonidan ularning huzurida tashkil etiladi. Komissiya o’z faoliyatini jamoatchilik asosida olib boradi va o’z faoliyatida O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlariga, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga hamda boshqa qonunchilik hujjatlariga amal qiladi.

Komissiya o’z faoliyatini qarorlar qabul qilishda xolislik, ochiqlik, shaffoflik, oshkorlik va kollegiallik tamoyillariga asoslangan holda olib boradi. Uning faoliyati xalq ta’limi boshqarmalari hamda Qoraqalpog’iston Respublikasi Sog’liqni saqlash vazirligi, Toshkent shahar sog’liqni saqlash bosh boshqarmasi va viloyatlar sog’liqni saqlash boshqarmalari tomonidan muvofiqlashtiriladi.

Komissiya o‘z faoliyatini amalga oshirishda xalq ta’limi, sog‘liqni saqlash, tibbiy-ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish organlari, shuningdek, bolalarni ijtimoiy himoya qilish uchun vakolatli tashkilotlar, shu jumladan, jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qiladi.

Komissiyaning maqsadi 6 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni aniqlash va ularni ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalariga (6 yoshdagi bolalarni ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalaridagi tayyorlov guruhlariga) yuborish uchun xulosa berishdan iborat.

Komissiya quyidagi asosiy vazifalarni amalga oshiradi:

- bolalarni jismoniy yoki psixik rivojlanishidagi nuqsonlarini aniqlash uchun ota-onalar yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar ishtirokida ko‘rikdan o‘tkazadi;

- bolalarni ko‘rikdan o‘tkazishda ular bilan bevosita muloqot qiladi va ulardagi nuqsonlarni tasdiqlovchi hujjatlarni o‘rganadi;

- bolaning jismoniy yoki psixik rivojlanishidagi nuqsonlari haqida yashash joyidagi shifoxona vrachlari tomonidan qo‘yilgan tashxisning ishonchliligini o‘rganadi;

- bolalarning rivojlanishidagi nuqsonlarni kompleks ravishda tekshirish natijalari asosida ularning imkoniyatlarini aniqlaydi;

- bolaning jismoniy yoki psixik rivojlanishidagi nuqsoniga qo‘yilgan tashxis o‘z tasdig‘ini topsa, ularni tegishli ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalariga yuborish uchun xulosa beradi;

- bolalarni bir ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasasidan boshqa ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasasiga yoki inklyuziv sharoitda ta’lim olishi uchun umumta’lim muassasasiga o‘tkazish yuzasidan xulosa beradi;

- bolalarni inklyuziv sharoitda ta’lim olishi uchun umumta’lim tashkilotlariga yuborish uchun yo‘llanma beradi;

- bolalarni ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasasidan O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi hamda Tibbiy-ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish agentligining tegishli muassasasiga o‘tkazish yuzasidan xulosa beradi;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan ishlaydigan pedagog, psixolog, tibbiyot xodimlari hamda ota-onalar yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslarga zarur maslahatlar beradi;

- qonunchilik hujjatlariga muvofiq boshqa vazifalarni amalga oshiradi.

Komissiya har yili 20-mayga qadar tegishli maktabgacha va maktab ta’limi hamda sog‘liqni saqlash boshqarmalarining qo‘shma qaroriga asosan tuziladi. Komissiyaning tarkibi toq sonda kamida 7 nafar a’zodan iborat bo‘ladi. Komissiya tarkibiga oliy psixologik, tibbiy, pedagogik ma’lumotga hamda 5 yillik mehnat stajiga ega bo‘lgan yuqori malakali mutaxassislar-psixolog, pedagog-defektologlar (oligofrenopedagog, surdopedagog, tiflopedagog, logoped), psixonevrolog, nevropatolog, ortoped, otorinolarolog, okulist, pediatr vrachlar kiritiladi. Bunda, tegishli yil uchun Komissiya tarkibiga kiritilgan mutaxassis kelgusi ikki yil mobaynida Komissiya tarkibiga a’zo sifatida kiritilishi mumkin emas, rais, rais o‘rinbosari va kotib bundan mustasno bo‘ladi.

Komissiya raisi etib hududiy maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmasi boshlig’i yoki uning o’rinbosari, Komissiya raisining o’rinbosari etib sog’liqni saqlash boshqarmasi boshlig’ining onalik va bolalikni muhofaza qilish bo’yicha o’rinbosari tayinlanadi. Hududiy maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmasining Bolalarni ijtimoiy himoyalash va qo’llab-quvvatlash va inklyuziv ta’lim sho’basi rahbari Komissiya kotibi hisoblanadi. Komissiya raisi Komissiya ishini tashkil etadi, ish rejalarni tasdiqlaydi, yig’ilish o’tkaziladigan vaqt va joyni belgilaydi, Komissiyaga yuklatilgan vazifalarning bajarilishini nazorat qiladi. Hududiy maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmasi Komissiya faoliyati uchun zarur sharoitlar yaratib beradi.

Komissiya yig’ilishi rais tomonidan tasdiqlangan rejaga asosan ish hajmini inobatga olgan holda iyun oyining birinchi ish kunidan oktabr oyining oxirgi ish kuniga qadar har haftada kamida bir marotaba, shundan keyin kelgusi yil uchun tashkil etiladigan Komissiya o’z faoliyatini boshlaguniga qadar har oyda kamida bir marotaba o’tkaziladi. A’zolari Komissiya yig’ilishi o’tkaziladigan kun yoki Komissiya yig’ilishini o’tkazish zarurati yo’qligi haqida Komissiya kotibi tomonidan kamida uch kun oldin xabardor qilinadi. Komissiyaning barcha a’zolari Komissiya yig’ilishida ishtirok etishlari shart. Komissiya yig’ilishida Komissiya a’zolarining xulosalari asosida qaror qabul qilinadi va bayonnoma bilan rasmiylashtiriladi va bayonnoma Komissiyaning barcha a’zolari tomonidan imzolanadi.

Bolani ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasasiga yuborish bo’yicha xulosa qabul qilingan taqdirda, unda ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasasiga yuborilayotgan bola bilan olib boriladigan ta’lim-tarbiya va davolash-tuzatish ishlari bo’yicha tavsiyalar ham ko’rsatilishi lozim. Komissiya kotibi tomonidan Komissiyaning ish faoliyatiga doir quyidagi hujjatlar yuritiladi:

- Komissiyaga tushgan arizalarni qayd qilish daftari;
- Komissiya yig’ilishi bayonnomalarini qayd qilish daftari va bayonnomalarning nusxalari. Komissiya xulosasini olish uchun bolaning ota-onasi yoki ularning o’rnini bosuvchi shaxslar tomonidan quyidagi hujjatlar taqdim etiladi:

- ariza;
- bolaning tug’ilganlik to’g’risidagi guvohnomasining nusxasi;
- bolaning ta’lim olganligi to’g’risidagi hujjatlar;
- bolaning o’qish joyidan ta’limning muddati, o’quv fanlarini o’zlashtirishi va xulq-atvori, bolaga yakka tartibda ko’mak berish borasida amalga oshirilgan chora-tadbirlarning batafsil tahlili aks ettirilgan ma’lumotnoma va tavsifnoma (ta’lim muassasalarida o’qigan bolalar uchun);

- bolaning yashash joyidagi shifoxona bosh vrachi tomonidan imzolangan, uning rivojlanishi tarixidan mufassal ko’chirma:

- bolaning umumiy rivojlanishi holati to’g’risida pediatrning xulosasi;
- psixonevrologning tibbiy tashxisi va bolaning aqliy rivojlanishiga tavsifi;

- otorinologning quloq, tomoq, burun va talaffuz artikulyatsiyasida ishtirok etuvchi organlarning holatiga tavsifi (eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun nutq va shivirlab aytilgan so‘zlarni idrok etish holati to‘g‘risidagi ma‘lumotlar, audiogramma ma‘lumotlari);

- oftalmologning ko‘rish organiga tavsifi (ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun batafsil tashxisi);

- ortoped vrachning xulosasi (tayanch-harakatlanish apparatida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun).

Bolaning ota-onasi yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar bola tekshiruvdan o‘tkaziladigan kun haqida Komissiya kotibi tomonidan xabardor qilinadi. Tekshiruvga olib kelingan bolalar Komissiya tomonidan ularning individual xususiyatlari, yoshi, jinsi, jismoniy va psixik holatini hisobga olgan holda kompleks tekshiruvdan o‘tkazilishi lozim. Bolalar Komissiya ko‘rsatmalarga muvofiq ota-onalar yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar ishtirokida Komissiyaning har bir a‘zosi yoki bir vaqtning o‘zida bir nechta a‘zolari tomonidan tekshiruvdan o‘tkaziladi.

Komissiya a‘zolari tomonidan bolalarni ko‘rikdan o‘tkazish, ular bilan bevosita muloqot qilish va ulardagi nuqsonlarni tasdiqlovchi hujjatlarni o‘rganish natijasida ularning jismoniy yoki psixik nuqsoniga qo‘yilgan tashxis o‘z tasdig‘ini topsa, ularni ixtisoslashtirilgan yoki inklyuziv ta‘lim tashkil etilgan umumta‘lim muassasalarga yuborish yuzasidan xulosa beriladi. Komissiya xulosasi bolaning ta‘lim olishi uchun maxsus sharoitlarga ega bo‘lish huquqini ta‘minlovchi hujjat hisoblanadi. Tekshiruvdan o‘tkazilgan bola yuzasidan Komissiya yig‘ilishi bayonnomasi ota-onalar yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslarga besh kun ichida berilishi shart.

Komissiya tomonidan berilgan xulosa va tavsiyalarning asoslilikini uchun Komissiya raisi va a‘zolari javobgar hisoblanadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasasiga yuborish hududiy xalq ta‘limi boshqarmasi tomonidan Komissiyaning xulosasiga ko‘ra ota-onalar yoki ular o‘rnini bosuvchi shaxslarning roziligi bilan amalga oshiriladi. Komissiya faoliyati ustidan nazorat O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi va Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiya – Parij. 1989-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabr kuni “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” gi №-638-sonli qarori.

PROBLEMS AND PROSPECTS IN COGNITIVE EDUCATION'S GROUNDWORK

¹*Mohammad Gouse Galety*, ²*Emilda Josephine*,
³*Anvar Sayfullayev*, ⁴*Islom Mamatov*

^{1,3,4}*Department of Computer Science and Educational, Samarkand International University of Technology, Samarkand, Uzbekistan*

²*Department of English, International Agriculture University, Tashkent, Uzbekistan*

Abstract

Studies of the brain and mind, especially those conducted in the last decade, have led to significant advances in our understanding of such critical concepts as learning, memory, intellect, and emotion, all of which have far-reaching consequences for the classroom. A new multidisciplinary subject termed cognitive education has emerged due to these efforts. Still, its potential and limitations have not yet been adequately addressed for it to be officially established as a field of study. This research was conducted to improve current clarity and expand comprehension of cognitive education by zeroing in on its foundational elements.

Keywords: Cognitive, Education, teaching, learning, Knowledge Construction, quantitative, qualitative

Introduction

What is cognitive education? Do academics study this? What is it, how did it develop, and how is it learned? There are probably many more questions like this for which we don't have conclusive answers based on existing research. This research endeavours to increase transparency and comprehension by zeroing in on some central features of this emerging field and elaborating on some critical facets of cognitive schooling. Research into the mind and brain's functions, how humans use the brain and body to receive and retain new information, how the mind and brain grow and change, and how brain damage contributes to impairments and other issues is promising. The phrase "cognitive education" describes a style of instruction based on the results of cognitive science (the study of the mind and brain) and emphasises teaching students how to learn most efficiently through systematically cultivating their cognitive abilities.

Jan Piaget, Leo Vigotsky, Jerome Bruner, and their many followers best explain cognitive schooling. Improve educational policies through understanding teaching and learning processes. Iran has schools that combine cognitive education (the study of the mind/brain) with education. Journals like Cognitive Education and Psychology and Mind, Brain, and Education publish research on this topic.

Cognitive education encompasses quantitative and qualitative methodologies. Due to its multidisciplinary nature, study generally draws from psychology, neurology, linguistics, artificial intelligence, and philosophy. Cognitive education covers various academic disciplines because of its scientific foundation, history, and technique. Neuroscience, psychology, philosophy of mind, linguistics, and AI underpin cognitive education. Cognitive schooling has raised problems regarding the human mind. Therefore, any comprehensive approach must take into account its many linked elements. Thus, cognitive sciences may increase our theoretical and practical understanding of the brain, mind, and learning process, which would benefit the education business. This is why educators should influence cognitive science research. This article can help you understand cognitive education by reviewing its conceptual definition, historical past, research technique, and relevance to cognitive science.

Cognitive education research and its characteristics

Over the past decade, brain and mind research has revolutionised our understanding of education, memory, intelligence, and emotion. Classroom implications are significant. "Learning science," "mind, brain, and education," "cognitive education," and others have emerged from efforts to apply these insights. Haywood (2004) says all new initiatives are "cognitive education." because they can unify different instructional principles. Piaget and Vygotsky's cognitive development theories shaped the second half of the 20th century. These beliefs have taught us how much a child can learn at different ages. However, cognitive science research and theory are increasingly used in education to create novel learning environments, promote paradigm shifts, and reinforce training across various disciplines. Cognitive education (Sawyer (2006) calls it "learning science") seeks to understand the cognitive and social processes that lead to the best learning and apply this knowledge to the redesign of classrooms and other learning environments to help people learn more deeply and effectively. Cognitive educators create a technique and setting that values students' mastery of abstract ideas while giving them unmatched freedom to apply them. Scardamalia and Bereiter (2006) and Bereiter (2002) call it "Knowledge Building" or "Knowledge Creation," emphasising an iterative process of creativity, elaboration, and application. On-the-job learning is crucial for knowledge workers. Thus, the cognitive technique changes how we learn. The table below highlights their significant differences.

Table 1. Comparison of traditional and cognitive approaches (Bereiter, 2002

Cognitive Approach	Traditional Approach
knowledge construction	knowledge transmission
reasoning	memorisation
learner-centred	teacher-directed
collaborative	competitive
opportunistic	tightly scheduled
idea centred	fact centred

Therefore, the cognitive education canon of ideas, practice, and issues is a newer field. The connection between education and learning is mapped out by Sawyer (2006). Ashman and Conway (1997) at least touch on the topic of the relationship between motivation and learning; Bruner (1996) and Raeff and Bem (1997) identify the role of cognition in education; and Bruner (1996) and Raeff and Bem (1997) identify the part of motivation in learning.

Connections Between Classroom Instruction and Cognitive Research

Neuroscience, psychology, philosophy, computing, AI, and linguistics contribute to cognitive science, the study of the mind. "Cognitive Science and Education" by Glaser (1988) describes cognitive education as "a federation of psychology, linguistics, and computer science which offers a re-conceptualisation of the nature of the learning process and new approaches to the investigation of mental functioning." Cognitive science studies perception thought, and learning, making it relevant to education (OECD, 2007; p. 252). Before the "cognitive revolution," cognitive science researchers were far from classrooms and ignored. However, decades after the cognitive revolution have revealed fresh insights into human cognition, memory, and meta-cognition (Metcalfe & Kornell, 2007). Cognitive scientists are increasingly working with teachers to test their theories in classrooms (Bransford, Brown, & Cocking, 2001). Teachers should have multiple perspectives on education issues. They may be proficient in a few subject areas. However, they should have enough understanding of adjacent subjects to contribute to crucial topic conversations (Gardner, 2009). However, cognitive scientists and educators must collaborate and interact to expand our knowledge of the cognitive sciences as a foundation for teaching. Brain and mind science integration into instructional practices opens dialogue with educators (Pickering & Howard-Jones, 2007). "The Language Game," Ludwig Wittgenstein's legacy, is essential for cross-cultural communication. This is especially significant when bridging disciplines and communicating neurological issues in regular English. Education has much to give cognitive science and vice versa. Sprenger (2003) suggests studying how educators evaluate their students' learning practices to determine which are most beneficial for long-term retention.

Furthermore, classrooms provide ecologically realistic environments that can validate or refute findings from neuroscience labs (Fischer et al., 2007). Therefore, once a hypothesis in psychology has been proven in neuroscience, researchers should look for similar evidence in education (Johnson, Chang, & Lord, 2006). According to OECE (2002), there needs to be a significant link between education and other cognitive sciences.

This forum has three goals: (a) to encourage creative discussion among experts in cognitive neuroscience, psychology, education, and policy; (b) to understand better how cognitive science can improve education and educational policy; and (c) to identify areas where education could benefit from input from other disciplines in the study of human learning. Educational practitioners and researchers must actively contribute to future cognitive science research because

cognitive science can change our understanding of the brain, mind, and learning and benefit educators and educationists.

Methodological challenges in cognitive education research.

The field of cognitive education encompasses a wide range of approaches, from quantitative to qualitative studies. Due to the highly multidisciplinary nature of the area, studies frequently include elements from many disciplines, such as psychology, neurology, linguistics, AI, and philosophy. However, there are many limitations we must work around while conducting research in the social and behavioural sciences because of the complexity of trying to understand, predict, and manage events that involve people. It's hard to keep an eye on subjects, it's hard to quantify their behaviour, and it's hard to make sure the research's findings are correct. The idea that current research requires intensive, statistics-based experimentation is one of the many myths faced by individuals in the education field. In actuality, the scientific method can be applied just as well to research conducted through surveys, interviews, and observation outside of a lab (Ashman & Conway, 1997). The apparent divide between what happens in universities in the name of research and what happens in the field in the name of education practice is a recurring theme in research critiques, regardless of motivation (Ashman & Conway, 1997). Three research types apply to cognitive education, as they are to any applied discipline. There is primary research, which seeks to define and characterise the phenomena or topic at hand. The decision-oriented study aims to determine what constitutes "best practice" and inform policy decisions.

Research-based innovation drives real-world improvement. "Research-based innovation" describes studies to improve the innovation process. The first two study categories are widely accepted in education, but the third is just starting to impact. The US National Academy of Education conducted a 1960s study to assess if research improved education. Two prominent education researchers (Cronbach & Suppes, 1970) recognised just the first two categories of study in their report, which Breiter and Scardamalia (2007) called "conclusion-oriented" and "decision-oriented" analysis. Researchers with innovative methods must address education's most significant issues immediately. Recently, research-based cognitive teaching strategies have emerged. Science by design, problem-based learning, constructionism, knowledge building, and online learning (Brown & Campione, 1996). This thinking approach is based on Dewey, Vygotsky, and Piaget's theories, which are considered procedural constructivist or social-constructivist learning. Innovators generally compare their approach to an archetypal conventional way (lecture, recitation, and seatwork) rather than to closer neighbours. If schooling is to grow, crucial and even essential distinctions within the social-constructivist family must be investigated (Bereiter & Scardamalia, 2003, 2006). Mental education is multidisciplinary. Thus researchers should know how to apply cognitive science research methods to education. Gardner (2009) says a good teacher "should at least understand the input from these various disciplines, synthesise it, and make a recommendation that could be defended to critical

experts and justified to an often sceptical public of students, teachers, principals, and parents." He expects educators can perform these disciplines in the future. Teachers should use a "multiple-perspective" approach, but professionals in the new field will need more. Unique mind, brain, and education (MBE) investigations must address biological, psychological, and pedagogical issues.

Conclusion

Son & Vandierendonck (2007), prominent cognitive science and education specialists, note that many general strategy training programmes teach cognitive techniques in specific academic material or without topic alignment. Houck (1993) thought curriculum-based learning was superior to the outside, but instruction and learning experiences should be balanced. Most models follow these ideas. Meditation helps students focus. This is crucial since learning builds on past skills. Instructional routines and thinking-aloud techniques make strategic thought models. Peer-mediated knowledge inspires and informs students by scaffolding. Ashman & Conway (1997) say immediate feedback can change children's problem-solving behaviours. In conclusion, the cognitive scientific underpinning of education has promising implications for educational theory and practice, but its educational principles have rarely been verified in real-world situations. Cognitive education scholars shifting to classroom-based research have three fundamental concerns, according to Ashman and Conway (1997).

References

1. Ashman, A., & Conway, R. (1997). An introduction to cognitive education: Theory and applications. London: Routledge.
2. Bereiter, C. (2002). Liberal education in a knowledge society. In B. Smith (Ed.), *Liberal education in a knowledge society* (pp. 11-33). Chicago: Open Court.
3. Bereiter, C., & Scardamalia, M. (2006). Education for the knowledge age: Design-centered models of teaching and instruction. In P. A. Alexander & P. H. Winne (Eds.), *Handbook of educational psychology* (pp. 695-711), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
4. Bereiter, C., & Scardamalia, M. (2007). Toward research-based innovation. In Organization for Economic and Cooperation Development (OECD), & Center for Educational Research and Innovation (CERI) (Eds.), *Models of learning and innovation* (pp. 18-29). Paris: OECD.
5. Bransford, J., Brown, A. L., & Cocking, R. R. (Eds.), (2001). *How people learn: Brain, mind, experience and school*. Washington, DC: National Academy Press.
6. Brown, A., & Campione, J. (1996). Psychological theory and the design of innovative learning environments: On procedures, principles, and systems. In L. Schauble & R. Glaser (Eds.), *Innovations in learning: New educational environments* (pp. 289-325). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
7. Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

8. Case, R., & Okamoto, Y. (1996). The role of central conceptual structures in the development of children's thought. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 61(1-2), 246.

9. Evensen, D. H., & Hmelo, C. E. (Eds.) (2000). *Problem-based learning: A research perspective on learning interactions*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

10. Fischer, K. W., & Daley, S. G. (2006). We connect cognitive science and neuroscience to education: Potentials and pitfalls in inferring executive processes. In L. Meltzer (Ed.), *Understanding executive function: Implications and opportunities for the classroom* (pp. 55–72). New York: Guilford.

11. Fischer, K. Daniel, D., Immordino-Yang, M. Stern, E., Battro, A., & Koizumi, H. (2007). Why mind, brain, and education? Why now? *Mind, Brain, and Education*, 1, 1-2.

12. Gardner, H. (2009). An education grounded in biology: Interdisciplinary and ethical considerations. *Mind, Brain, and Education*, 3(2), 68–73.

13. Glaser, R. (1988). Cognitive science and education. *International Social Science Journal*, 40(1), 21-44.

14. Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York: Bantam Books.

Haywood, C. H. (2004). Thinking in, around, and about the curriculum: The role of cognitive education. *International Journal of Disability, Development and Education*, 51(3), 231-252.

15. Holbrook, J., & Kolodner, J. L. (2000). Scaffolding the development of an inquiry-based (science) Classroom. In B. Fishman & S. O’Connor Divilbiss (Eds.), *Fourth international conference of the learning sciences* (pp. 221-227). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

16. Houck, C. K. (1993). Ellis’s “Potential” integrative strategy instruction model: An appealing extension of previous efforts. *Journal of Learning Disabilities*, 26, 399-403.

17. Howard- Jones, P. (2010). *Introducing neuroeducational research*. Abingdon: Routledge.

18. Johnson, R. E., Chang, C. H., & Lord, R. G. (2006). Moving from cognition to behaviour: What the research says. *Psychological Bulletin*, 132(3), 381-415.

19. Johnson, R. E., Chang, C-H. D., & Lord, R. G. (2006). Moving from cognition to behaviour: What the research says. *Psychological Bulletin*, 132, 381-415.

20. Kafai, Y. B. (2006). Constructionism. In R. K. Sawyer (Ed.), *The Cambridge handbook of the learning sciences* (pp. 371-389). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

21. Koedinger, K. R., & Corbett, A. (2006). Cognitive tutors: Technology bringing learning sciences to the classroom. In R. K. Sawyer (Ed.), *The Cambridge handbook of the learning sciences* (pp. 61-77). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- 22.Ledoux, J. (1996). The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life. New York, NY: Simon & Schuster.
- 23.Lee, H-S., & Songer, N. B. (2003). Making authentic science accessible to students. *International Journal of Science Education*, 25(8), 923-948.
- 24.Linn, M. C., Davis, E. A., & Bell, P. (Eds.), (2004). *Internet environments for science education*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- 25.Metcalfe, J., & Kornell, N. (2007). Principles of cognitive science in education: The effects of generation, errors, and feedback. *Psychonomic Bulletin and Review*, 14(2), 225-229.
- 26.Organisation for Economic Cooperation and Develop (OECD). (2002). *Understanding the brain: Towards a new learning science*. New Milford: OECD Publishing.
- 27.Organisation for Economic Cooperation and Develop (OECD). (2007). *Understanding the brain: The birth of a new learning science*. Paris: OECD Publishing.
- 28.Pickering, S. J., & Howard-Jones, P. (2007). Educators’ views on the role of neuroscience in education: Findings from a study of UK and international perspectives. *Mind, Brain and Education*, 1(3), 109-113.
- 29.Raef, C., & Benson, J. (Eds), (2003). *Social and cognitive development in the context of individual, social, and cultural processes*. New York: Routledge.
- 30.Sawyer, K. R. (Ed.), (2006). *The Cambridge handbook of the learning sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 31.Scardamalia, M., & Bereiter, C. (2006). *Fostering communities of learners and knowledge building: An interrupted dialogue*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- 32.Son, L., & Vandierendonck A. (2007). *Bridging cognitive science and education: Learning, memory and metacognition*. London, UK: Psychology Press.
- 33.Sprenger, M. (2003). *Differentiation through learning styles and memory*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press Incorporated

BOLALAR ONGIDAGI SENSOR O‘ZGARISHLARNI TO‘G‘RI SHAKLLANTIRISHDA MAKTABGACHA TA’LIM VA BOSHLANG‘ICH SINFLAR INTEGRATSIYASI

Muranov Samandar Baxridinovich (tel;974052999) Samarqand shahridagi 60-sonli Nurli maskan maktab internati o‘qituvchisi, Narziyeva Kumush Kaxramonovna SamDU San‘atshunoslik kafedراسi o‘qituvchisi.

Annotatsiya.

Ushbu maqolada uzluksiz ta’lim tizimida, jumladan, maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’limda sifatli va samarali ta’lim va tarbiya ishlarini tashkil qilish uchun bolalarning sensor (sezgilarga bog‘liq) ongli, yosh va o‘ziga xos jismoniy, jinsiy va aqliy xususiyatlarni xisobga olish yo‘llari, usullari ta’riflanadi. Undan

o‘qituvchilar, tarbiyachilar, rahbarlar, ota-onalar va o‘quvchilar foydalanishlari mumkin.

Tayanch so‘zlar: Uzluksiz ta’lim, maktabgacha ta’lim, sensor (sezgilarga bog‘liq) sezgilar, ong, ta’m, hid bilish, ko‘rish, eshitish, tuyish, tasavvur sifatli va samarali ta’lim, tarbiya, o‘quv, metodik, moddiy, texnik ta’minot.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda sifatli ta’lim va inson omilini ulug‘lash maqsadida sifatli ta’limni maktabgacha ta’limdan boshlab boshlang‘ch sinflarda bolalarga to‘g‘ri ta’lim olish yo‘rigini yo‘lga qo‘yishga erishish, alohida ta’limga ehtiyoji bor bolalarning ta’limda va jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash yuzasidan zarur chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Bu maqsadlar sifatli ta’lim va tarbiya berishga, ularning maishiy sharoitlarini yaxshilashga, shuningdek, o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish hamda intellektual, jismoniy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, o‘quvchilarning jismoniy imkoniyatidan kelib chiqqan holda, ularni sog‘lom, ma‘nan yetuk inson qilib tarbiyalashga hamda dunyoqarashini shakllantirish, sport turlariga qiziqtirish va jalb etishga, o‘quvchilarning vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantiruvchi madaniy-ma‘rifiy tadbirlarni tashkil etishga doimiy ravishda ko‘maklashadi.

Yurtimiz aholisining 32-35% ni tashkil etadigan, ya‘ni, jami 13,5 mlndan ziyod yoshlarning ta‘limi, tarbiyasini amalga oshirish yirik ijtimoiy siyosiy, iqtisodiy, ma‘naviy, ma‘rifiy, madaniy, pedagogik, psixologik, falsafiy va didaktik hamda metodik muammolarni xal etishni taqozo etadi.

Xususan, “Maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim uzluksiz ta’lim tizimining birlamchi bug‘ini hisoblanib, u har tomonlama sog‘lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabgacha tayyorlashda g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi”. “Darhaqiqat, mustaqillik yillarida respublikada ta’lim tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yunalishlari darajasiga ko‘tarildi”.

Lekin, o‘tkazilgan kuzatishlar, tahlillar, ta’lim-tarbiya jarayonining ko‘pgina sohalarida, jumladan, maktabgacha ta’lim sohasida ham olib borilayotgan ishlarning samarasi va natijalari yetarli darajada emasliklarini ko‘rsatdi. Chunki, ushbu sohani zamon talablari darajasida sifatli va samarali etib tashkil qilish uchun qator muammolar to‘planib qolgan. Maktabgacha ta’lim muassasalarining moddiy texnika bazasi (ta‘minoti) zamonaviy talablarga javob bermaydi; mazkur muassasalarda variativ dasturlar, rejalar, loyixalar joriy etilmagan; bolalarni maktabgacha tayyorlash bo‘yicha muqobil moslashuvchan modellar, jarayonlar, texnologiyalar, maketlardan foydalanish yetarli darajada rivojlanmagan.

Tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, sensor (sezgilarga bog‘liq holdagi) matematik, jismoniy ijodiy rivojlantirish atrof muxit bilan tanishuvga yunaltilgan maxsus davlat va xususiy ta’lim tarbiya dasturlari rejaları tadbiriq qilinmagan; ayniqsa, ushbu muassasalaridagi ta’lim -tarbiya jarayoni psixologik va boshqa xizmatlarni zamon talablari darajasida mutlaqo ijobiy hal etilmagan. Chunki, ushbu ta’lim muassasalarida ta’limiy tarbiyaviy jarayonlarini

sifatli va samarali etib tashkil etish bolalarning yosh individual (o‘ziga xos) ruhiy, jismoniy, aqliy rivojlanish xususiyatlariga to‘g‘ridan –to‘g‘ri bog‘liqdir.

Muammoning ushbu nozik tomonlarini hamma-ham his eta olmaydi, ma’lumki 2-6 yoshli bolalarda dunyoni bilishga qiziqishlarining asosiy qismlarining turli kurinishlari namoyon bo‘ladi. Bu haqda ushbu qarorlarga “Sharhlar”da quyidagicha keltiriladi: “Ilmiy kuzatishlar va tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson umri davomida oladigan barcha axborotning 70 %ni 5 yoshgacha bo‘lgan davrda olishi mumkin aynan bola shaxsining rivojlanishida maktabgacha ta’limning o‘rni nechog‘lik muhimligidan dalolat beradi”.

Demak, ushbu yoshdagi bolalarning dunyoni bilishi narsa xodisa va jarayonlarning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganishi, bolalar tug‘ilmasidan oldin, ona qornidaligidayoq boshlash lozim bo‘ladi. 2-6 yoshli bolalar dunyoni bilishlarini ya’ni, narsa, hodisalarni o‘rganishlarini taxminan quyidagicha bosqichlarda amalga oshiradilar, dastlab:

1-bosqich. Multimedia vositalari va boshqalar orqali narsa xodisalarni jarayonlarni, buyumlarni, tavsiflarini ota-onalaridan, aka-opalaridan, bobobuvilaridan eshitadilar, ya’ni, ovozlari, tovushlar (eshitishda) ranglar va shakllar (ko‘rishda) orqali, buyumlar, narsalar haqida yaxlit tasavvurlar xosil qiladilar;

2-bosqichda, keyinchalik, manipulyasiya (bevosita ushlab ko‘rish, paypaslash, teginib ko‘rish) orqali buyum va narsalarning nusxalarini, g‘adirbudirligini, shaklini, og‘irligini, katta-kichikligini, uch o‘lchamli fazodagi o‘rnini, ya’ni, boshqa materiallardan yasalgan nusxalarning bo‘yi, eni, uzunligi (balandligini) taxminan bo‘lsa-da tasavvur qila oladilar.

3-bosqich. Narsa va buyumlar, qurilmalar hamda hodisa va jarayonning asl namunalari ko‘rinishlari tayyor nus’halari bilan bevosita muloqatda bo‘lish.

4-bosqich. 2-8 yoshli bolalarning turli narsa, buyum, hodisa va jarayonlarning ta’limiy-tarbiyaviy ahamiyatlarini farqlab borishlari ya’ni, qaysi narsalarning qayerda?, qachon?, qanday qilib?, qanday maqsadlarda? ishlatilishini, qanaqa vazifalarni bajarishida qo‘llanishlarini aniqlab shajaralar, turlarga va xillarga ajratilishlarini bilib, hayotiy jarayonida, yashash faoliyatida aniq, maqsadli qo‘llashga o‘rganib, odatlanib borishlaridir. Masalan, oddiy ruchkalarning yozishda qora-qalamlarning chizishda rangli qalamlarni bo‘yashda, bo‘yoqlarning, ranglarining rasmlarni va shakllarni bo‘yashda, o‘chirg‘ichlarning (rezinka) chizmalarni o‘chirishda ishlatilishlarini bilib boradilar. Agarda 2-8 yoshli bolalarning 1-bosqichdagi sezgilari (eshitish, ko‘rish) orqali turli tuygu tasavvurlari shakllanib borsa 2-3-bosqichdagi urinishlari tufayli maqsadli xarakterlar uyg‘unlashgan, yo‘naltirilgan xarakterlar bajarilib boriladi.

4-bosqichdagi xarakterlarni amalga oshirishda dastlabki umummehnat ko‘nikmalarning, ya’ni, xayotiy ko‘nikmalarining dastlabki ko‘rinishlari hosil qilib boriladi. Demak, 2-8 yoshli bolalarning ta’limida, tarbiyasida ya’ni ularni umumiy o‘rta ta’limning o‘quv yuklamalarini bajara olishga tayyorlashda maktab rejimiga, (kun tartibiga) ya’ni, 4-5 soat o‘qish, undan keyingina, tushlik qilish, dam olish va keyingi faoliyatlarga tayyorlashda albatta, bolalarning yosh xususiyatlariga

jismoniy, jinsiy (o‘g‘il yoki qiz bolalar) aqliy (berilayotgan tushunchalar, tasavvurlar, axborotlar va ma’lumotlarni qabul qila olish tezligiga), har bir bolaning o‘ziga xos rivojlanishi xususiyatlariga jiddiy e’tiborni qaratish lozim bo‘ladi.

Uzluksiz ta’lim tizimida olib borilgan ko‘p yillik pedagogik faoliyat jarayonidagi kuzatishlar va taxlillar quyidagi xulosalarga va taklif -tavsiyalarga olib keldi.

1.O‘zbekiston Respublikasida Prezidentva davlat xukumatning juda katta e’tibori butun uzluksiz ta’lim tizimini jumladan maktabgacha ta’lim jarayonini sifatli va samarali qilib tashkil qilishga qaratilgan.

2.Davlat va nodavlat (xususiy va shaxsiy) sektorlar ishtirokida ko‘plab maktabgacha ta’lim muassasalari qurilmoqda va ishga tushirilmogda. Ammo ularda ta’lim jarayonini zamon talablariga mos qilib sifatli va samarali tashkil etishda ko‘plab muammolar mavjudligicha qolmoqda;

3.Uzluksiz ta’lim tizimining barcha bosqichlarida, jumladan, maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim va tarbiya bosqichlarida, ishlarni sifatli va samarali tashkil etishda ta’lim va tarbiyaning o‘zaro aloqadorligini saqlash bolalarning yosh, jismoniy, jinsiy, aqliy, o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish holatlarini nazorat qilish, doimiy kuzatishiga molik ekanligi zarurligicha qolmoqda.

4. Bolalarning sensor (sezgilarga bog‘liq) xususiyatlariga mos holda ta’lim - tarbiya jarayonini sifatli va samarali tashkil etish uchun ta’lim muassasalarining o‘quv, moddiy, xom-ashyo, jihozlar, texnik va metodik ta’minotini to‘liq yo‘lga quyish, muhim muammolardan bo‘lib qolmoqda.

5. Ta’lim muassasalarida faoliyat ko‘rsatayotgan pedagog kadrlarning kasbiy maxoratlarining ta’lim soxasiga yo‘nalishiga, bosqichiga, turli o‘quv fanlari xususiyatlariga mos kelishi ma’lumot darajalariga mos xolda ta’lim olishlari yoki (lozim bo‘lsa) qayta tayyorgarlikdan o‘tishlari ham dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Zero, uzluksiz ta’limning, xususan, maktabgacha ta’lim tizimida o‘quvchi bolalarning ta’lim tarbiyasida ilg‘or, zamonaviy, xorijiy, axborot pedagogik, psixologik, metodik, innovasion, interfaol texnologiyalarning qo‘llanilishi ham ta’lim –tarbiya jarayonini sifatli va samarali tashkil etilishiga asosiy sabablardan xisoblanadi.

Adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning farmoni PF-5198-sonli “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida” 2017 yil 29-sentyabr. ”Xalq so‘zi” gazetasi 2017-yil 3-oktyabr №198 (6892) 1,2,3 betlar.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning farmoni O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida. 2017-yil 30-sentyabr. “Xalq so‘zi” gazetasi 2017 –yil 3-oktyabr №198. (6892) 1,3-betlar.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining (O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi) faoliyatini tashkil etish to‘g‘risidagi qaroriga sharh. (O‘sha manba. 3-bet)

4. Z.Xoshimova. “Bolalar ongidagi sensor jarayonlar”. Samarqand; Ziyokor 2002. №4.

OLIIY TA’LIM MUASSASALARIDA INNOVATSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI

*Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti
tadqiqotchisi Murodov Alisher Murodovich
tel: +998979343223
elektron pochta: :murojonov2018@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim xizmatlari tizimini innovatsion rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati, ushbu sohada samaradorlikni oshirish bo‘yicha xalqaro tajribalardan keng ko‘lamda foydalanish, ta’lim xizmatlari bozorining konyunkturasi o‘zgarishi hamda oliy ta’lim muassasalarining malakali ilmiy salohiyatga ega bo‘lgan kadrlar bilan ta’minlash yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: oliy ta'lim, oliy ta'lim xizmatlari, ta'lim xizmatlari bozori, innovatsiyalar, innovatsion faoliyat, samaradorlik va marketing.

Аннотация. В данной статье рассмотрена социально-экономическая значимость инновационного развития системы услуг высшего образования, широкого использования зарубежного опыта повышения эффективности в этой сфере, изменения конъюнктуры рынка образовательных услуг, предоставления высшего образования. обсуждены учреждения с кадрами с квалифицированным научным потенциалом, разработаны предложения и рекомендации.

Ключевые слова: высшее образование, услуги высшего образования, инновации, инновационная деятельность, эффективность, эффективность, маркетинг

Annotation. In this article discusses the socio-economic significance of the innovative development of the system of higher education services, the widespread use of foreign experience in improving efficiency in this area, changes in the educational services market, and the provision of higher education. institutions with personnel with qualified scientific potential were discussed, proposals and recommendations were developed.

Keywords: higher education, higher education services, market of educational services, innovations, innovative activity, efficiency and marketing.

Bugungi kunda mamlakatimizda innovatsion faoliyatni rivojlantirishga iqtisodiy taraqqiyotni belgilovchi asosiy vosita sifatida qaramoqda va davlatning eng muhim ustuvor vazifasi sifatida ilm-fanni rivojlantirish, innovatsion faollikni oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish masalalari birinchi o’ringa kutarmoqda. Shunga ko’ra, respublikamizda keyingi yillarda ilm-fan va innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish va innovatsion faoliyat uchun qulay iqtisodiy muhitni yaratish, fan, ta’lim, ishlab chiqarish integratsiyasini yanada kengaytirish bo’yicha muayyan ishlar amalga oshirilmoqda, zamonaviy iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiyalash, ishlab chiqarishni mahalliyashtirish davlat dasturlari qabul qilinib, ular realizatsiya qilinmoqda.

Innovatsion iqtisodiy taraqqiyotga asoslangan bugungi iqtisodiy munosabatlar sharoitida oliy o’quv yurtlari iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi eng asosiy resurslardan biri sifatida qaralmoqda. Oliy o’quv yurtlari tomonidan olib borilayotgan chuqur ilmiy tadqiqot ishlari natijasida olingan ilmiy yutuqlar va innovatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish orqali yangi tovar va xizmatlar ishlab chiqarilmoqda, yangi korxonalar tashkil etilib, ish o’rinlari tashkil etilmoqda, iqtisodiyot tarmoqlari korxonalarini texnik-texnologik jihatdan modernizatsiyalash imkoniyati yaratilmoqda, umuman yangi bo’lgan tarmoq yo’nalishlari vujudga kelmoqda. Shu sababli, oliy o’quv yurtlarida innovatsion faoliyatni yanada takomillashtirish, innovatsion faoliyatning eng muhim qismi bo’lgan transfer jarayonini samarali tashkil etish mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev ta’kidlaganidek: “...ta’lim-tarbiya bo’yicha qabul qilingan umummilliy dasturlarimizni mantiqiy yakuniga yetkazishimiz zarur. Shu maqsadda Hukumatning, tegishli vazirlik va idoralar hamda butun ta’lim tizimining, hurmatli domlalarimiz va professor-o’qituvchilarning eng muhim vazifasi – yosh avlodga puxta ta’lim berish, ularni jismoniy va ma’naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir. Farzandlarimiz uchun zamonaviy ish joylari yaratish, ularning hayotda munosib o’rin egallashini ta’minlashga qaratilgan ishlarimizni yangi bosqichga ko’tarishni davrning o’zi taqozo etmoqda”.

Innovatsion iqtisodiyotda taraqqiyotning yetakchi kuchi bilimlarni yaratish va ulardan foydalanish hisoblanadi. OTMlar ta’lim tizimidagi o’z o’rniga mos ravishda bilimlarni shakllantirish sohasidagi eng yuqori yutuqlarga yo’naltirilgan va barcha ijtimoiy jarayonlarga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Shu sababli, OTMlarning innovatsion iqtisodiyotdagi faoliyati ular bir vaqtning o’zida innovatsion bilimlar, inson kapitali va innovatsiyalarni rivojlantirish va rag’batlantirish platformalari sifatida faoliyat yuritishi bilan belgilanadi. OTMlar innovatsiyalarning ham manbalaridan biri, ham ob’ekti bo’lib, innovatsion rivojlanish OTM boshqaruvi tizimiga katta ta’sir ko’rsatadi, deb taxmin qilish mumkin.

Shunga ko’ra, OTMlari innovatsion rivojlanishi bo’yicha yetakchi xorijiy davlatlar tajribalarini tadqiq etish alohida qiziqish uyg’otadi. Bu tajribalar OTMlarining innovatsion iqtisodiyotdagi roolidan kelib chiqib amalga oshirilishi

muhim. Aytish kerakki, bu inson kapitali sifatini oshiruvchi, innovatsion iqtisodiyotning samarali faoliyat yuritishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratuvchi raqobatbardosh va yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash orqali amalga oshiriladi. Bir vaqtning o’zida ilmiy tadqiqotlar olib boriladi va realizatsiya qilinadi.

Tadqiqot barcha mamlakatlar uchun umumiy bo’lgan OTMlarni innovatsion rivojlanishining bir qator xususiyatlarini ochib berdi. Boshqaruv sohasida ularga quyidagilar kiradi: OTMlarining muqobilligi va mustaqilligini mustahkamlash (sanoat korxonalari va biznes bilan bir vaqtda yaqinlashishi bilan); innovatsion tashkiliy modellarni puxta ishlab chiqish; uskunalardan jamoaviy foydalanish uchun innovatsion klasterlar va OTMlararo markazlarni yaratish; o’quv yo’nalishlarining ilmiy-texnik jarayonlarga muvofiqligi; o’qitishning innovatsion interfaol vositalari, shakllari va usullarini qo’llash. Tadbirkorlik faolligi, kuchli ma’muriy yadro va rivojlanayotgan periferiya universitetning asosiy bo’limlarini o’zgartirishga qiziqishi alohida ajralib turadi. Harakat erkinligining asosi sifatida ixtiyoriy ko’p kanalli moliyaviy bazaning roli ta’kidlangan. Shu bilan birga, universitetlarning ixtisoslashuvi va tuzilishi (tadbirkorlik universiteti, texnopolis universiteti, vertikal va matritsali universitetlar) va mamlakatlar (frantsuz, shved, daniya, xitoy, janubiy koreyya) bo’yicha ham turli modellari mavjud.

Universitetlarning ko’p sonli umumiy xususiyatlarining mavjudligi va modellarning xilma-xilligi tashkiliy-huquqiy shakllar va ularni boshqarish tizimlarining ko’plab omillarga sezilarli darajada bog’liqligini ko’rsatadi. Ulardan eng muhimlari, bizningcha, to’plangan moddiy boyliklar va inson kapitali, oliy ta’limning mavqei va jamiyatda unga bo’lgan talab, mamlakatning innovatsion rivojlanish darajasi, ta’lim va fanga yo’naltirilgan investitsiyalar hajmi, innovatsiyalarni huquqiy qo’llab-quvvatlash va intellektual mulk huquqlarini himoya qilish, universitetlarning davlat, biznes, jamoatchilik bilan munosabatlarining mohiyati va chuqurligi, preferensiyalar va imtiyozlar tizimi hisoblanadi. Shu va boshqa omillarni hisobga olish mamlakat sharoitiga mos boshqaruv usullarini tanlashning asosi hamda universitetlarning samarali faoliyatini ta’minlash shartidir.

V.O.Kalyatinning ishida bir qator mamlakatlarning innovatsion jarayonlarni boshqarish tajribasini tahlil qilishga katta e’tibor berilgan. Universitetlarga kelsak, ularning asosiy kontragentlar bilan o’zaro munosabatlarining aniq misollari qiziqishni paydo qiladi. Shunga ko’ra, Yevropa Ittifoqida “Tadqiqotlarga sarmoya kiritish: harakat rejasi” hujjatiga muvofiq, olimlarning martaba imkoniyatlarini yaxshilash, ommaviy tadqiqotlarni sanoat ehtiyojlariga yaqinlashtirish va Yevropa va milliy davlat moliyaviy vositalari nazarda tutiladi. Tabiiy fanlar, muhandislik yoki biznes fakultetlarida tahsil olayotgan har bir talaba asosiy mutaxassislikdan tashqari, intellektual mulk va texnologiyalar transferi yo’nalishi bo’yicha kursni ham tamomlashi shart.

Xorijiy tajribani tahlil qilish keyingi ikki yilda Germaniya, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Yangi Zelandiya va Frantsiyada texnologik va texnik yangiliklarni

hisobga olgan holda oliy ta’lim sohasidagi milliy ta’lim rejalarini to’g’rilaganligi qayd etilgan. 2016 yilda Qo’shma Shtatlarda qabul qilingan Milliy texnologiya ta’limi rejasi batafsilroq tavsiflangan. U talabalarga yo’naltirilgan oliy ta’lim ekotizimini qurishga qaratilgan bo’lib, unda talabalar turli shakllar, ta’lim turlari va kelajakdagi martaba, moliyaviy shaffoflik, moslashuvchan maqsadli talabalarni qo’llab-quvvatlash mexanizmidan foydalanish, o’qitish vaqti va formatini, sifatli resurslar mavjudligini aniqlash, ta’limning turli shakllarini qo’llab-quvvatlash uchun ta’lim tarmoqlarini yaratish va “maslahatchi” lavozimini joriy etish, talabalar uchun qobiliyatlarni baholash imkoniyatiga ega bo’lishlari kerak. .

Buyuk Britaniyada Innovatsiyalar, oliy ta’lim va malaka oshirish vazirligi universitetlar vakillarini innovatsiyalar sohasida intellektual mulkka egalik huquqini o’tkazish yoki undan foydalanishga qaratilgan namunaviy shartnomalarni ishlab chiqishga taklif qiladi. Dastlab, universitetlar negizida texnologik rivojlanish sohasida keng tarqalgan kompaniyalar, konsalting va servis xizmatlari tashkil etilgan.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida OTMlari nafaqat kadrlar tayyorlash vazifasini bajaradi, balki milliy va mintaqaviy raqobatbardoshlikni mustahkamlashga ko’proq hissa qo’shmoqdalar. Tajribalarning ko’rsatishicha, OTMlarning rolini kengayib borayotganligi ularni iqtisodiy hamkorlik jarayonida hududiy infratuzilma ishtirokchisi sifatidagi ahamiyatini tobora oshirmoqda.

Masalan, Buyuk Britaniyada ko’pincha universitetlardan amaliy-ilmiy tadqiqotlar, bozor tadqiqotlari va innovatsion jarayonlarda faol ishtirok etishi ularning asosiy faoliyat yo’nalishlaridan hisoblanadi. Agarda ilgari universitetlar tayanch va fundamental fanlarga konsentratsiyalashgan holda olingan natijalarni tijorat maqsadlariga qo’llash uchun mustaqil ishlashga majbur bo’lgan bo’lsa, endilikda chegaralar tobora shaffoflashib bormoqda va tadqiqotlar va ishlanmalar sohasida muvofaqqiyatli faoliyat yuritishlari uchun korxonalar va universitetlar innovatsion jarayonlar doirasida ko’proq hamkorlik qilishlari talab etilmoqda.

Ikkinchidan, ko’pincha universitetlar o’zlarini konsalting xizmatlari, maslahatlar, o’zgarish dasturlari kabilarni yetkazib beruvchilar sifatida namoyon etmoqdalar. Ko’p hollarda bu xizmatlar “sotuvchi-xaridor”ning ikki tomonlama o’zaro munosabatidan tashqariga chiqadi va ko’p tomonlama, uzoq muddatli hamkorlik yuzaga keladi. Ushbu sohaga kirish uchun universitetlar korxonalar va tashkilotlar bilan uzoq muddatli o’zaro ishonchli munosabatlarni o’rnatishi, qo’llab-quvvatlashi va rivojlantirishi zarur.

Buyuk Britaniyada ta’lim sohasida biznes va menejment oliy ta’limning eng kuchli sohalaridan biri hisoblanadi. Deyarli barcha universitetlar biznes maktablari yoki shunga o’xshash bo’limlarga ega. “Biznes maktablar assotsiatsiyasi” (Buyuk Britaniyadagi barcha universitet biznes maktablari vakili bo’lgan a’zo tashkilot) ish tajribasi uning a’zolarini biznes va jamiyatni qo’llab-quvvatlashga yo’naltirilgan o’z ishini tashkil etish va amalga oshirishni namoyish etadi.

Universitetlar va biznes hamjamiyati o’rtasidagi hamkorlik metodologiyasini ishlab chiqish va modelini yaratishga assotsiatsiya tajribasi va uning sinovdan o’tgan yondashuvlari alohida qiziqishni uyg’otadi. Xususan:

biznes maktablari tadbirkorlik sub’ektlari bilan muloqot qilishlari uchun foydalaniladigan turli xil usullarni ko’rsatadi;

biznes maktablari o’zaro aloqalarni mustahkamlash va hamkorlik institutlari sifatidagi rolini oshirish natijasida faoliyat turlari bo’yicha ko’p miqdordagi o’zaro munosabatlar tasnifini ishlab chiqadi;

universitetning intellektual resurslaridan foydalanishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish mumkin bo’lgan tijorat takliflarining diversifikatsiyasini tavsiflaydi;

biznes maktablarining mahalliy hamjamiyat bilan o’rnatgan aloqalari turlarini va bunday munosabatlarning shakllanishi bo’yicha choralar tavsiflaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Axunova G. O‘zbekistonda ta’lim xizmatlari marketingi muammolari. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim Vazirligi, Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti. – T.: Iqtisod-Moliya, 2005 y. – 244 b.;

2. Баженова В.С. Непрерывное образование в условиях трансформации экономической системы. – М.: Изд. Рос. экон. акад, 2000-216 с.

3. Воронин А.В. Университет как системообразующий региональный научно- инновационный комплекс // Высшее образование в России. – 2010. – №8–9. – С. 62-68.

4. Высшее образование сегодня. 2008. № 8. Издательская группа «Логос», 2008. - С. 5.

5. Гребенюк И.И., Голубцов Н.В., Кожин В.А., Чехов К.О., Чехова С.Э., Федоров О.В. Анализ инновационной деятельности высших учебных заведений России: монография. / под. ред. И.И. Гребенюк – М.: Изд-во «Академия Естествознания», 2012. – 464 с.

6. Захарова Л.В. Формирование и развитие образовательных услуг: автореф. дисс. канд. экон. наук / Белград. 2002-235с.;

7. Лукашенко М.А. Высшее учебное заведение на рынке образовательных услуг: актуальные проблемы управления. – М.: Изд. Маркет ДС, 2003. -358 с.;

ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМДАГИ ЎҚУВЧИЛАРГА МАТЕМАТИК ТАСАВВУРЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

п.ф.н. МУСАЕВА МУҲАББАТ ЭШБАЕВНА

*Тошкент вилояти педагогларни янги методикаларга ўргатиш
миллий маркази “Педагогика, психология ва
таълим технологиялари” кафедраси*

Маълумки, ҳозирги кунда ҳар қандай давлатнинг ривожланганлиги алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга эътибор ва улар учун инклюзив таълимни ташкил этиш сифати билан баҳоланмоқда.

Мамлакатимизда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асослари яратилиб, бир қатор қонунлар қабул қилинди ва уларда бола ҳуқуқлари кафолатлаб қўйилди. Ўзбекистон Республикаси 1992 йилда “Бола ҳуқуқлари тўғрисида” Конвенция (20 ноябрь 1989 йил БМТ томонидан қабул қилинган)ни ратификация қилди. Ушбу Конвенция БМТнинг болаликни муҳофазалаш борасидаги энг универсал ҳужжатиدير. Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида» ги Қонунида боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш, ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилиш, камситилишига йўл қўймаслик, шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилиш ва бошқа қатор ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга вазифаларни амалга ошириш кафолатлаб қўйилган. Бундан ташқари охириги 5 йил мобайнида таълимни ислоҳ қилиш, фуқароларнинг бандлигини таъминлаш орқали фаровон ҳаёт кечириш шароитини таъминлаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Давлатимиз раҳбарининг 2020 йил 13 октябрда “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. Мазкур қарор билан 2020–2025 йилларда халқ таълими тизимида инклюзив таълимни ривожлантириш концепцияси қабул қилинди. Концепцияни амалга ошириш бўйича 2020–2021 йилларга мўлжалланган “Йўл харитаси” тасдиқланди. 2023–2025 йилларда инклюзив таълим тизими 51 фоиз умумтаълим мактабларида жорий қилиниши белгиланган. Ушбу таълим шаклига 40 фоиз имконияти чекланган болалар жалб қилинади. Ушбу қарорнинг қабул қилиниши, бежиз эмас албатта. Имконияти чекланган деб қабул қилинган болалар, уларнинг ижтимоий аҳволи, уларнинг таълим олиш масаласи ҳозирги кундаа бутун дунё миқёсидаги энг долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Чунки муаммонинг тегишли равишда ижобий ечимининг топилиши инсоният келажагини, фарзандларимизнинг фаровон турмуш кечиришининг муҳим омилларидан биридир.

Инклюзив таълим – (инклюзия – инглизча inclusion- уйғунлашиш) ҳамкорликдаги таълим бўлиб, бутун дунё ҳамжамияти томонидан энг инсонпарвар ва самарали таълим сифатида тан олинган.

Инклюзив таълим бу, шундай таълим-тарбия жараёни-ки, унда жисмоний, рухий, ақлий ва бошқа муаммоларидан қатъий назар барча болалар умумий тарзда, ўз уйи, оиласи ва худудида, эҳтиёжларига мос барча шароитлар яратилган мактабларда, ўз тенгқурлари билан бирга таълим олиши демакдир. Демак, инклюзив таълимнинг мақсади алоҳида эҳтиёжли болаларнинг имкониятларидан келиб чиқиб, умумтаълим муассасаларида тўлақонли таълим олишларини таъминлаш, таълим муассасаларида ҳар бир бола учун зарурий шарт-шароитларни яратиш ҳисобланади. Шароитлар болаларнинг уйдан мактабга қатнови билан, дарсда ўзини қулай хис қилиши билан, ўқув фанларини ўзлаштиришга имкон берувчи воситаларга эгаллиги билан, дарсдан ташқари пайтларда ўз қизиқишлари доирасида фаолият билан машғул бўлиш имкониятларига эгаллиги билан, саломатлигига ҳеч бир хавфнинг мавжуд эмаслиги билан тавсифланади.

Инклюзив таълимнинг бош ғоясини қуйидаги стратегия ташкил этади: “Замонавий мактабда бола таълимга эмас, таълим бола имкониятларига мослаштирилади”.

Маълумки умумий ўрта таълим мактабларида фанларни ўқитиш самарадорлигини оширишда ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги фаол ҳаракатлар тизими педагогик-психологик жиҳатларга эгадир. Айниқса, математика фанини ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг ўзаро ишончли фаолияти муҳим омилдир. Чунки соғлом бола ва алоҳида эҳтиёжли болалар ўртасидаги алоқани ишончли тарзда ўрнатиш ўқитувчининг касбий компетенцияси ҳамда шахс сифатидаги барқарор хиссий-эмоционал ҳолатига боғлиқдир.

Умумтаълим мактабларида алоҳида эҳтиёжли ўқувчилар фан асосларини ўқув фанлари бўйича дарслардан ўзлаштирадилар, оилаларда ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларини мустаҳкамлайдилар.

Таълимда алоҳида эҳтиёжи бор болаларда математик тасаввурларни шакллантиришда онтогенез даври натижаларига таяниш лозимдир. Онтогенезда математик тасаввурлар ривожланиш хусусиятларини билиш бошланғич синф алоҳида эҳтиёжи бор болаларда математик тасаввурларни ривожлантириш учун методик ёндашувларни танлашда ва такомиллаштиришда зарурдир. Соғлом болаларда илк математик тасаввурларни ривожлантириш масалалари Я.А.Коменский, М.Монтессори, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинский ва бошқаларнинг асарларида акс этган.

Алоҳида эҳтиёжли болаларда математик тасаввурларни шакллантириш ва билимларни ривожлантиришда мазкур болаларнинг ўқув-билув фаоллигини, топшириқларга қизиқишини, ўз-ўзини назорат қилишини таркиб топтириш керак. Мазкур болаларда жараёнга қизиқмаслик билан боғлиқ билиш пассивлиги, шунингдек фаолиятни ихтиёрий ташкил этиш ва топшириқларга йўналтириш ҳамда ўз-ўзини назоратнинг етарлича шаклланмаганлиги характерлидир. Билиш фаолияти меъёрда бўлганлиги сабабли улар мактаб таълимига қадар ўз ҳаёти давомида айрим элементар

математик ҳаракатлар тизимини катталарга қараб ўзлаштирадilar. Улар объектларнинг макондаги жойлашишини ўзига нисбатан кўрғазмали даражада аниқлай оладилар. Бироқ алоҳида эҳтиёжли болалар нутқий мурожаат асосида ушбу жойлашувни ўз номи билан атай олмайдилар. Чунки бу болаларда нутқий захира етарли даражада шаклланмаган бўлади. Айниқса, бу болаларга нарса буюмларнинг жойлашувини фарқлашга оид тушунчаларни мақсадли ўргатиш лозим. Масалан, ёнида, орқасида, ўртасида кабиларни айнан машғулотлар орқали ёки махсус ёндашувлар асосидагина ўргатиш мумкинлигини амалиёт кўрсатмоқда.

Хулоса қилганда меъёردа ривожланаётган болаларга нисбатан, муаммолари бўлган болалар бир неча предметлар ўртасидаги майдон-макон муносабатларини аниқлашда қийинчилик сезадилар ва хатто шу йўналишда саволлар берилса, жавоб ҳам бера олмайдилар. Қачонки, шу нарсаларни кўрсатган расмлар орқали саволлар берилса, тўғри жавобга яқин маълум бир фикрларни қисқа ва узук-узук тарзда айтиши мумкин. Бу ҳолат алоҳида эҳтиёжли болаларга бошланғич синфларда математика фанини ўргатиш ишлари оддий элементар тушунчаларни ўргатишдан бошланишини асослайди.

Инклюзив синф ўқитувчилари агар синфга алоҳида эҳтиёжли бола келса, ишни фанга оид оддий топшириқлардан бошлашга эътибор қаратишлари лозим. Бу ёндашув улардан ва ўқитувчилардан сабр тоқат ва инсонпарварликни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 13 октябрдаги “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4860-сон қарори.

2. Мирзиев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Т.: “Ўзбекистон”, 2016.-56 б.

3. Махмудов А.Х. Таълим тизимида компетентлик асосида ёндашувнинг дидактик жиҳатлари. // Ўқитувчиларнинг касбий маҳоратини оширишда инновация технологияларининг аҳамияти: Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Т.: ЎзПФТИ, 2012. 44-б.

OLIV TA’LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYALASHNING USTUVOR YO’NALISHLARI.

*Shomurod Mustafayev. Pedagogika fanlari doktori, dotsent.
shomurodmustafayev@mail.ru*

Annotasiya: O‘zbekistonda Oliy ta’lim tizimi modernizatsiyasi jahon tajribasining o‘zini oqlagan yutuqlarini o‘zida mujassam etgan holda o‘ziga xos, konseptual negizda, milliy qadriyatlar, ma’naviy asoslarni tiklash, “Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari”, deb belgilangan milliy g‘oyani, Uchinchi Renessansni ro‘yobga chiqarish maqsadlari bilan hamohang amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan beshta muhim tashabbus, ma’naviyat va ma’rifat sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning tarbiyaviy innovatsiyalari sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Tayanch so‘zlar: badiiy-estetik, modernizatsiya, artpedagogika, dixotomik yondashuv, sivilizatsiyaviy yondashuv, Instrumental yondashuv, mental yondashuv, tarixiy yondashuv, STEAM, irratsional, kommunikativ.

Аннотация: модернизация системы высшего образования в Узбекистане осуществляется на оригинальной, концептуальной основе, воплощающей в себе оправданные достижения мирового опыта, в гармонии с целями возрождения национальных ценностей, духовных основ, реализации национальной идеи “от национального возрождения к национальному подъему”, третьего Ренессанса. Пять важных инициатив, выдвинутых Президентом Республики Узбекистан, реформы в области духовности и просвещения, представляют собой воспитательные инновации модернизации системы высшего образования.

Ключевые слова: художественно-эстетический, модернизационный, арtpedagogический, дихотомический подход, цивилизационный подход, инструментальный подход, ментальный подход, исторический подход, STEAM, иррациональный, коммуникативный.

Abstract: the modernization of the higher education system in Uzbekistan is carried out on an original, conceptual basis, embodying the justified achievements of world experience, in harmony with the goals of reviving national values, spiritual foundations, the implementation of the national idea “from national revival to national uplift”, the third Renaissance. Five Main Initiatives put forward by the President of the Republic of Uzbekistan, reforms in the field of spirituality and education, represent educational innovations in the modernization of the higher education system.

Keywords: artistic and aesthetic, modernization, artpedagogic, dichotomous approach, civilizational approach, instrumental approach, mental approach, historical approach, STEAM, irrational, communicative.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimining oldida turgan asosiy vazifalaridan biri bu yuksak ma’naviyatli va madaniyatli shaxslarni shakllantirishdir. Ushbu vazifaning dolzarbligi badiiy-estetik hayot tarzini va badiiy va estetik qadriyatlarni qayta ko‘rib chiqish bilan bog‘liq. Madaniyatli yosh avlodni jamiyat hayoti davomida to‘plangan badiiy qadriyatlarga murojaat qilmasdan amalga oshirib shakllantirib bo‘lmaydi. Shu bois tadqiqotimiz doirasida san’at, uning turlari tarixi, rivojlanish tendensiyalarini o‘rganish zaruriyati yuzaga keldi.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda madaniyat va san’at sohasini rivojlantirish, jahon miqyosidagi ilg‘or tajribalar asosida zamonaviy madaniyat va san’at muassasalarini barpo etish, ularni moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ijodkor ziyolilarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash masalalariga davlatimiz tomonidan alohida ahamiyat qaratilib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev tomonidan yoshlarning ma’naviy saviyasini yuksaltirish, ularni yetuk, barkamol shaxs qilib tarbiyalash, yosh iste’dod egalarining qobiliyati va salohiyatini ro‘yobga chiqarish eng asosiy vazifalardan biri ekanini, mamlakatimizni yangilash va modernizatsiya qilishning bugungi yangi bosqichida madaniyat va san’atning hayotimizdagi o‘rni va ahamiyatini oshirish, yoshlarimizni turli yot g‘oyalardan asrab-avaylash to‘g‘risida kuyinib gapirishlari bejiz emas. Bu masala ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash bilan bog‘liqligi haqida qator dasturiy fikrlarni bayon qildi. Darhaqiqat, talabalar bilan har soatda, doimiy va tizimli ravishda ish olib borish kerakligi, mafkura sohasida bo‘shliq bo‘lmasligi uchun san’at, badiiy havaskorlikka talaba-yoshlarni keng jalb qilish orqali san’atning tarbiyaviy ahamiyatini kuchaytirish “Besh muhim tashabbus”ning asosiy vazifasi etib belgilandi. Bu esa san’at turlari va ularning pedagogik tarixini o‘rganishni taqozo qiladi.

Go‘zallikning inson ma’naviyatiga, g‘oyalariga ta’sir qilish imkoniyatlari haqidagi fikrlar Abu Rayhon Beruniy, Faxriddin Ar-Roziy, Alisher Navoiy, Najmiddin Navkatiy, Darveshali Changiy va boshqalarning asarlarida ham uchraydi. Sharqning buyuk mutafakkirlari, qomusiy olimlari san’atni inson ma’naviyatiga ta’sir etuvchi samarali vositalardan biri sifatida qaradilar va san’at, xususan, musiqaning komil inson ma’naviyatini shakllantirishdagi imkoniyatlarini ochishga katta hissa qo‘shdilar. Bunday taraqqiyparvar qarashlar hozirgi kunda ham o‘z kuchini yo‘qotmagan va yangicha talqin qilinmoqda. Zero, ular o‘sib kelayotgan yosh avlodni g‘oyaviy tomondan tarbiyalash nazariyasi va amaliyotini ishlab chiqishda tarixiy asos bo‘lib xizmat qila oladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. San’atning tarbiya vositasi sifatidagi o‘ziga xos nafis xususiyatlari, mazmun, shakl va tarbiyaviy imkoniyatlari insoniyatni doim qiziqtirib keldi. Bu borada Abu Nasr Forobiy, Al-Xorazmiy, Ibn Sino, shoir va mutafakkirlardan Kaykovus, Abdurahmon Sa’diy, Fitrat, Muhiddin qori Yoqubov, Shokir Sulaymon, Rajabzoda va boshqalar o‘z asarlarida qimmatli fikrlarni bayon etganlar.

O‘zbekiston pedagog olimlari M.Abdujabbarova, S.Annamuratova, YE.Balabekov, X.Ibragimov, M.Ismoilova, D.Kenjayeve, H.I.Nurmatov, Sh.Olimov, M.Mahmudov, K.Risqulova, M.Maxmudova, U.Mahkamov, O.Musurmonova, S.Nishonova, Sh.Rayemov, S.Romanova, D.Ro‘ziyeva, U.Saidov B.Umarov, S.X.Fayzullina, N.Qiyomov, M.Quronov, Q.Quronboyev, S.Yuldasheva, Z.Qosimova, G.Maxmutova, N.Shodiyev, Sh.Qurbonov, A.Hasanov, Q.B.Panjiyev va boshqalarning tadqiqotlarida yoshlarni badiiy, estetik tarbiyalash masalalari tadqiq qilingan.

Globalashuv, “ommaviy madaniyat”ning yoshlar ma’naviyatiga ta’siri xorijlik olimlar Z.Bzejnskiy, Ortega-i-Gasset, E.P.Smolskaya, D.Bell, P.Dj.Byukenen, V.I.Zayats, A.Y.Fliyer, T.A.Fetisova, V.P.Rudnev, V.P.Shestakov, K.T.Teplits, YE.N.Shaginskaya, O.Xaksli va boshqalar tomonidan tadqiq etilgan.

Talaba-yoshlarni artpedagogika vositasida tarbiyalash masalalari MDH olimlaridan Shumeiko A.A., Asriyeva O.O., Gorlinskiy V.I., Smirnov A.V., Blox O.A., Tarasova G.K., Bazik A.S., Xoroshilova Y.A. va boshqalar tomonidan tadqiq qilingan

Artpedagogika yoshlarda san’atning g‘oyaviy-estetik jozibasiga ma’naviy ehtiyojni shakllantirishi bilan shaxs tarbiyasining eng muhim omillaridan biridir. Yuqorida qayd qilingan holatlardan kelib chiqqan holda oliy ta’lim muassasalari talabalarini tarbiyalashning artpedagogik texnologiyalarini takomillashtirish dolzarb ehtiyojga aylandi.

Artpedagogik nazariya va texnologiyalarni ishlab chiqish va takomillashtirishga yo‘naltirilgan ilmiy izlanishlar jahonning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta’lim muassasalari, jumladan, UNODC (BMT), “RAND Corporation”, The Brookings Institution (AQSH), International Institute for Strategic Studies (Buyuk Britaniya), Canadian Centre for Policy Alternatives (Kanada), Chiefly Research Centre (Avstraliya), Shalem Centre (Isroil) larda olib borilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Dunyoda artpedagogik tizimni takomillashtirishga oid olib borilgan tadqiqotlar natijasida qator ilmiy natijalar olingan: Artpedagogikaning ijtimoiy rivojlanishdagi rolini oshirishga doir yo‘nalishlar amalga oshirilgan (Executive Summary // Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development / ed. by R. Deasy. Washington: DC AEP, 2002.), san’at va pedagogikani o‘zida mujassam qilgan artpedagogik dasturlar ishlab chiqilgan (RAND Corporation), Amerika fanni rivojlantirish assotsiatsiyasi (American Association for Advancement of Science - AAAS), jamoatchilikka gumanitar muammolar xususiyatlarini tushuntirishga qaratilgan axborot-targ‘ibot resurslarini kuchaytirish texnologiyalari ishlab chiqilgan (The Brookings Institution), vandalizmga qarshi kurash va ziddiyatlarni yechish usullari ishlab chiqildi (International Institute for Strategic Studies), ta’lim, ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, odamlarda badiiy-estetik madaniyatni oshirish bo‘yicha ma’rifiy ishlar texnologiyalari ishlab chiqilgan (Canadian Centre for

Policy Alternatives), ta’lim muassasalarida yoshlarning axloqiy madaniyatini oshirishga qaratilgan maxsus trening metodikalari majmui ishlab chiqilgan (Chiefly Research Centre), jamiyatning milliy-madaniy qadriyatlarini saqlab qolishga qaratilgan konsepsiya ishlab chiqilgan (Shalem Centre).

YUNESKOning «Ta’lim barcha uchun» (Education For ALL) global harakatining «Ming yillik rivojlanish maqsadlari (Millennium Development Goals MDGs)» dasturlarida, Canadian Centre for Policy Alternatives (Kanada), Chunang universiteti (Janubiy Koreya), Miyagi universiteti (Yaponiya), Chiefly Research Centre (AQSH), Shalem Centre (Isroil), New York University, Stanford University, University of Chicago, Oxford Brookes University, University of Cambridge (Buyuk Britaniya), University of Munster (Germaniya), Wageningen University and Reserch Center (Niderlandiya), the Korean (Janubii Koreya), Singapore Management University (Singapur), National Adviceon pedagogical technology (Angliya), Toshkent davlat pedagogika universiteti, Respublika Ma’naviyat markazi (O‘zbekiston) tadqiqotlar olib borilmoqda.

Hozirgi vaqtda artpedagogik texnologiyalarni takomillashtirish bo‘yicha qator yo‘nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda. Ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish trening, kouching, meyoriy-metodik ta’minotini takomillashtirish, kreativ fikrlashni rivojlantirish, madaniyat va san’at targ‘iboti samaradorligini oshirish; ta’lim- tarbiyada NLR texnologiyalarini takomillashtirish; internet arttexnologiyalari, ijtimoiy-madaniy texnologiyalardan foydalanish madaniyatini takomillashtirishga qaratilgan resurslar yaratilmoqda.

Dunyo mamlakatlarining modernizatsiyalashuv tajribalarini o‘rganish ushbu jarayonlarning besh yondashuv asosida amalga oshishini ko‘rsatadi. Dixotomik yondashuvda modernizatsiya jarayoni shu paytgacha an’anaviy bo‘lib kelgan odatiy holatdan yangi, zamonaviy holatga o‘tish deb qaraladi. Sivilizatsiyaviy yondashuv yangilanish zamonaviy tamaddunning yoyilib borishi nuqtai nazaridan talqin etiladi. Instrumental yondashuvda esa yuqoridagilardan farqli o‘laroq, o‘zgarish vositalari va usullari nuqtai nazaridan talqin etiladi. Mental yondashuvda yangilanish, zamonaviylashuv dunyoqarash va ma’naviyatning transformatsiyasi nuqtai nazardan talqin etiladi. Modernizatsiyaga tarixiy jihatdan yondashuv esa tarixiy taraqqiyot, keskin o‘zgarishlar nuqtai nazaridan talqin etiladi.

Modernizatsiyaning manbai, harakatga keltiruvchi kuchi nuqtai nazaridan qaralganda uning organik (modernizatsiyani o‘zining ichki resurslari hisobidan o‘tkazish) va noorganik (transformatsiyani tashqi davlatlar ishtirokida amalga oshirish) shakllari ko‘zda tutiladi.

-Tahlil va natijalar. Dunyo tajribasida ta’lim tizimining modernizatsiyasi jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlarini, uning malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta’lim olishga bo‘lgan talabini qondirish, ta’lim tizimini barqaror rivojlanishini ta’minlash maqsadida mavjud mexanizmning qayta ishlab chiqilishi yoki takomillashtirilishini anglatadi. Shu bois hozirgi sharoitda oliy ta’lim tizimini modernizatsiyalashning ustuvor yo‘nalishlari sifatida:

- elektron axborot-ta’lim resurslarini yaratish;

- o'qitishning mavjud va yangi texnologik shakllarini o'zaro muvofiqlashtirish;

- o'quv hamda mutaxassislik fanlari asoslarining talabalar tomonidan mustaqil o'zlashtirilishi uchun qulay pedagogik va texnologik shart-sharoitlarni vujudga keltirish ko'zda tutiladi.

O'zbekistonda Oliy ta'lim tizimi modernizatsiyasi jahon tajribasining o'zini oqlagan yutuqlarini o'zida mujassam etgan holda o'ziga xos, konseptual negizda, milliy qadriyatlar, ma'naviy asoslarni tiklash, “Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari”, deb belgilangan milliy g'oyani, Uchinchi Renessansni ro'yobga chiqarish maqsadlari bilan hamohang amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan beshta muhim tashabbus, ma'naviyat va ma'rifat sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning tarbiyaviy innovatsiyalari sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bu innovatsiyalar jahon pedagogikasidagi muhim innovatsiya - STEAM bilan chambarchas bog'langan. Agar ushbu qisqartmani yoysak, quyidagilarni olamiz: STEAM bu — S — science, T — technology, E — engineering, A — art va M — math. Ingliz tilida bu shunday bo'ladi: tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika. STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi — Massachusetts Texnologiya Instituti (MIT). Ushbu dunyo universitetining shiori «Mens et Manus» (Aql va qo'l). STEAM yondashuvining biz uchun asosiy ikki jihati, bunda talabalar ta'lim jarayonida mavzularni muvaffaqiyatli o'rganishi uchun ham miyani, ham qo'llarini ishlatadilar. Bu nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasi bo'ldi. STEM Amerikada fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirish asosida shakllandi. Keyinchalik Art qo'shib, STEAM mukammal shakllandi.

Agar biz an'anaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish bo'lsa, STEAM talabalarni olgan bilimlarini haqiqiy kompetensiyalar bilan birlashtirishga o'rgatadi. Bu talabalarga nafaqat ba'zi bir g'oyalarga ega bo'lish, balki ularni amalda qo'llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi. Ya'ni ishlatilishi mumkin bo'lgan bilimgina haqiqatan ham qadrlidir. Bu yondashuv samaradorligi professor M.Quronovning “Amal qilinmaydigan bilimning foydasi 0 ga teng”, -degan xulosasi bilan ham tasdiqlash mumkin. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, STEAM yondashuvi artpedagogik nuqtai nazaridan boy imkoniyatlarga ega. Unda talabalarni ijodiy tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi.

“Besh muhim tashabbus” doirasida talaba yoshlarni badiiy faoliyatda tarbiyalash samaradorligini oshirish bu borada rivojlangan mamlakatlar tajribalarini o'rganishni taqozo qiladi. Shu nuqtai nazardan Amerika fanni rivojlantirish assotsiatsiyasi (American Association for Advancement of Science -

AAAS)ning har yili o‘tkazib boriladigan “Ilmiy raqs” (Science Dance Contest) tanlovi tajribasi diqqatga sazovor, deb hisoblaymiz. Bunda ishtirokchi tadqiqotchilarga o‘z tadqiqot natijalarini faqat plastikada, musiqa, rangli nurlar yordamida ifodalash taklif etiladi. Xorijlik mutaxassislar san’at va ijodga boshlang‘ich maktabda o‘qitiladigan har bir predmetning asosiy komponenti sifatida qarashadi. Bu yondashuvni Yevropada ham kuzatish mumkin. Chunki Yevropa Ittifoqi tomonidan moliyalashtiriluvchi yangi ta’lim-tarbiya loyihasi «ARTinED» san’at vositasida o‘qitish va tarbiyalash metodikasini ishlab chiqishga qaratilgan. Loyiha mualliflarining qat’iy xulosalariga ko‘ra san’at jamoada ishlashga o‘rgatadi, kognitiv qobiliyatlarni, tanqidiy fikrlashni, kommunikativ malakalarni rivojlantirishi bilan XXI asrda insoniyatni rivojlantirishda fundamental rol o‘ynaydi. Bunda gap maktabda san’at predmetlarini o‘qitish haqida emas, balki maktab dasturining har bir yo‘nalishiga san’at turlari ta’sirini integratsiyalash haqida bormoqda. Masalan, matematikani o‘rgatishda - raqsga tushish, tarix darslarida – rasm chizish, til o‘rganish darslarida – musiqadan foydalanish ko‘zda tutiladi. Bugungi kunda ushbu loyiha Italiya, Buyuk Britaniya, Turkiya, Ispaniya, Shvetsiya, Ruminiya tomonidan qo‘llab-quvvatlanib, maktablarida sinovdan o‘tkazilgan [1].

Bugungi tobora texnokratizatsiyalashayotgan zamonda san’atga bo‘lgan bunday keskin talabning sababi nimada? Psixologiya bo‘yicha o‘tkazilgan fundamental tadqiqotlar bergan javobga ko‘ra “san’at ma’noning yo‘qolishiga qarshi kurashadi. Uning vazifasi insonni narsalar dunyosida adashib qolishining oldini olishdir. San’at odamdagi insoniylikni va dunyoni bilish uchun zarur” [2]. Xuddi shu fikr faylasuf, san’atshunos Y. Borevning asarlarida ham uchraydi: “... san’at odamdan insonni yetishtiradi” [3]. Gumanistik psixologiyaning asoschisi va yetakchisi A. Maslou san’at vositasida o‘qitish va tarbiyalash “tuzukroq odamlarning paydo bo‘lishi uchun” zarurligiga ishongan. A. Maslou fikriga ko‘ra, bunday ta’lim, qolgan butun ta’lim sohasi uchun paradigma bo‘lishi kerak va aynan shu ta’lim “to‘g‘ri ta’lim”dir [4].

Shunday qilib, san’atning yetakchi funksiyasi - odamni “insoniylashtirish”. Shuningdek, san’at odamlarning murakkab tan-ruh tabiatiga jism-u taniga har tomonlama ta’sir ko‘rsatish qobiliyatiga ega va shu sababli ta’limning samarali vositasi bo‘lib, inson uchun umri davomida o‘zini o‘zi rivojlantirish, o‘zini o‘zi tarbiyalash va o‘zini o‘zi o‘qitish uchun kuchli rag‘batlantiruvchi omil bo‘lib qoladi.

Aqlga, hissiyotlarga, tajribalarga, insonning xatti-harakatlariga, uning ongli va ongsiz, ratsional va intuitiv jihatlariga har tomonlama ta’sir qilish orqali san’at ko‘plab pedagogik vazifalarni parallel ravishda hal qilish imkonini beradi. Bu esa artpedagogikaning nima uchun jadal rivojlanayotgani sabablari turli pedagogik muammolarni hal qilishga badiiy resurslarni jalb qilishning tabiati, qonunlari, tamoyillari, mexanizmlari va universal usullarini o‘rganadigan yangi ilmiy va amaliy yo‘nalish ekanligida namoyon bo‘ladi. O‘zida san’at, pedagogika, psixologiya salohiyatlarini birlashtirgan artpedagogikaning fanlararo, amaliyotga

yo‘naltirilgan tabiati zamonaviy gumanitar fanlarga xos bo‘lgan bilimlarni birlashtirish tendensiyasini to‘liq aks ettiradi va bu oliy ta‘lim nazariyasi va amaliyotini modernizatsiyalashda samarali omil bo‘lishi mumkin.

Keyingi yillarda dunyoda artpedagogikaning mohiyati, samaralari o‘rganilishi barobarida ushbu atamaning ma‘nosini, artpedagogikaning mazmun va funksiyalarini turli xil talqin qilish holatlari uchramoqda. Bu borada “art-terapiya pedagogikasi”, “san‘at psixopedogiyasi”, “estetik pedagogika” kabi iboralar ishlatilganligini aytish kifoya. Zamonaviy mualliflarning ba‘zi asarlarida “art pedagogika” va “art terapiya” tushunchalari bir ma‘noda qo‘llanilishi kuzatiladi. Biz artpedagogika tushunchasining obyektiv mazmun-mohiyatini, predmet maydonini aniqlashtirish uchun quyidagi konseptual aniqliklar kiritilishi lozim, deb hisoblaymiz.

1. Maxsus kasbga yo‘naltirilgan, musiqa, xoreografiya, rassomlik, ashula, raqs va hokazo yo‘nalishlarda professional kasbiy ko‘nikmalarini o‘rgatish, ma‘lum bir amaliy mahorat natijalariga erishib, ko‘rgazma, konsert tomoshalarini ko‘rsatish artpedagogik faoliyatning bevosita vazifalariga kirmaydi. Ya‘ni talabalarning doira, raqs to‘garaklarida ishtirok etishlari ularning hammasini professional doirachi, raqqos qilib yetishtirishni ko‘zda tutmaydi.

2. Estetik tarbiya. Nafaqat san‘at, balki mehnat, sport, tabiat, turli xil o‘yinlar va boshqalar ham estetik tarbiya vositasi bo‘la oladi. Pirovard maqsad nuqtai nazardan, estetik ta‘lim artpedagogik faoliyatning vazifalariga kirmaydi.

3. Art-terapiya (musiqa, raqs bilan davolash). Pedagogika tibbiyot, psixoterapiya va psixologiyaga xos bo‘lgan funksiyalarni bevosita bajara olmaydi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, artpedagogikada hal qilinishi kerak bo‘lgan kasbiy vazifalarning xilma-xilligi davolash bilan bevosita bog‘liq emas, biroq badiiy ijod ko‘pincha bilvosita terapevtik natijalarni beradi.

Art pedagogikaning salohiyati san‘at, pedagogika, psixologiyaning barcha yoshdagi odamlarni tarbiyalash, o‘qitish, rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash jarayonlarini ekologik toza, insoniylashtirishga qarata integratsiyalashda namoyon bo‘ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, artpedagogikaning o‘ziga xos tushunchalar maydonini quyidagicha belgilash mumkin:

- art pedagogik faoliyat bu - kasbiy maqsadlarni san‘at vositasida amalga oshirish uchun tartibga solingan pedagogik xatti-harakatlar yig‘indisini ifodalovchi kasbiy pedagogik faoliyatning mustaqil turi;

- artpedagogik o‘zaro ta‘sir - “professor-o‘qituvchi (o‘qituvchi, ustoz) - ta‘lim mazmuni - san‘at turi - talaba (talaba, shogird)” maqsadli rivojlanayotgan tizimda yuzaga keladigan samimiy munosabatlar va aloqalar majmui;

- artpedagogik jarayon - pedagogik muammolarni hal qilish va pedagogik g‘oyalarni amalga oshirish uchun san‘at vositalaridan foydalanish;

- artpedagogik qo‘llab-quvvatlash - badiiy-pedagogik faoliyatni uni muvaffaqiyatli amalga oshirish va shaxsni tarbiyalash uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish maqsadiga moslashuvchan harakatlar tizimi;

- artpedagogik faoliyat tamoyillari - o‘quv jarayoni ishtirokchilari o‘zaro munosabatlarining badiiy-pedagogik xususiyatini ta’minlaydigan umumiy qoidalar;

- artpedagogik dars - pedagogik hamkorlik tizimiga asoslangan, o‘zida badiiy va ta’lim-tarbiya mazmunini mujassam qilgan faoliyatni tashkil qilish shakli. Bunda dars jarayoni artpedagogik faoliyat tamoyillariga bo‘ysunadi;

- artpedagogik vaziyat – muayyan pedagogik vazifani san’at yordamida hal qilishga qaratilgan, o‘qish vaqtining mazmunan ajralmas qismi. Artpedagogik vaziyat ma’ruza, seminar, dars materiallari tarkibiga kiritiladi, biroq, o‘quv munosabatlarining umumiy tuzilishini to‘liq belgilay olmaydi, o‘quv jarayonining an’anaviy qoidalariga rioya qilmaydi.

-Xulosa va takliflar. Har qanday faoliyatni tartibga soluvchi tamoyillari bo‘ladi. Ular xatti-harakatni meyorlashtiradi va ma’lum bir doiradagi xulqni belgilab boradi. Artpedagogik faoliyat o‘quv jarayoni ishtirokchilarining o‘zaro munosabatlarining o‘ziga xos xususiyatlarini ta’minlaydigan maxsus prinsiplar asosida amalga oshiriladi. Art pedagogik faoliyat tamoyillarining mohiyati quyidagilardan iborat:

1. Pedagogik va badiiy salohiyatni integratsiyalash prinsipi. Ushbu tamoyil o‘quv jarayonining pedagogik va badiiy qismlari orasida o‘zaro bog‘liqlikni hamda pedagogika va san’at birligining chuqur shakllarini kiritish orqali mutlaqo yangi tarzda anglash imkoniyatini ta’minlaydi. Bunda integral o‘zaro ta’sirni kimyoviy reaksiyaga o‘xshab, ma’nolarning kombinatsiyasi tamoman yangi ma’noni paydo qiladi.

2. Pedagogik mazmunni badiiy-obrazda taqdim etish prinsipi. Madaniyatda voqelikni o‘ziga xos tarzda tasvirlashga qodir bo‘lgan ko‘plab tillar mavjud. Pedagogik mazmunni nafaqat verbal (og‘zaki), balki noverbal (imo-ishora, tovush, rang, shakl va boshqalar orqali), nafaqat sof ratsional-mantiqiy shaklda, balki hissiy-obrazli kanallar orqali ham obyektiv ravishda taqdim etish mumkin. Bu bir qator tadqiqotlarda (Y.T.Ardashirova, O.S.Bulatova, O.Y.Ovchenkov, A.S.Robotova, N.G.To‘xtamanov) tasdiqlangan. Ta’kidlash joizki, badiiy obrazni o‘quv kontekstiga kiritish shunchaki oddiy namoyish qilish yoki ta’lim materiali mazmunining takroriga aylanib qolmasligi kerak. Materialni xayoliy idrok etish talabaga hissiyot, tuyg‘ular tili orqali talqin qilish uchun o‘ziga xos “ko‘priklar” yaratib, o‘quv materiallarini yuqori darajaga tushunishga yordam beradi.

3. San’at orqali o‘z-o‘zini ifodalashning ilhomda namoyon bo‘lish prinsipi. Spontanlik - art-pedagogik hamkorlikdagi badiiy to‘garaklar a’zolarining fikrlari, his-tuyg‘ulari, munosabatlari, reaksiyalarini faol va erkin ifoda etish, ilhomga berilish qobiliyati sifatida qaraladi. Ilhom subyektning o‘zidan tashqaridan emas, balki “ichidan quyilib keluvchi” boshlang‘ich nuqtani izlash va topish uchun tanqidiylikdan holi bo‘lgan birlamchi kreativlikni namoyon qiladi (J. Moreno).

Professor F.Y.Vasilyukning fikricha ilhom[47], “iroda erkinligi”ni hayotning o‘zi shaxs ma’naviyatining eng chuqur manbalaridan olib chiqadi. Hayotga bo‘lgan bunday to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqani yo‘qotish odamning o‘zini erkin

his qilishiga to’sqinlik qiladi, shaxsning ichki ziddiyatlarini paydo qiladi, fikrlarini xiralashtiradi.

4. Ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining ijodiy hamkorlik voqelik prinsipi. Ushbu qoida nuqtai nazaridan “ijodiy hamkorlik”, ijod olamida birga bo’lish tushunchasi ikki pozitsiyadan namoyon bo’ladi. Birinchidan, professor-o’qituvchi va talaba(ustoz-shogird)ning ichki dunyolarining “uchrashuvi” sifatida namoyon bo’ladi. Shuni ta’kidlash kerakki, biz “ijodiy hamkorlik”, deganda “professor-o’qituvchi – talaba”, “Ustoz-shogirdlik “maqom”lari haqida emas, balki ijodkor shaxslar hamkorligini tushunamiz. Bunda professor-o’qituvchi, ustoz san’at vositalaridan foydalangan holda, talaba uchun ahamiyatli bo’lgan qadriyatlarga, ma’nolarga to’yingan sharoitni yaratadi.

5. Artpedagogik hamkorlikda ratsional va irratsionallikning birlik prinsipi. Ratsionallik va irratsionallik artpedagogik hamkorlikda o’zaro uyg’un, bir-birlarini to’ldirib turadi. Uzoq yillar davomida ratsionallik yetakchilik qilib, irratsionallik fan, ta’lim sohalaridan siqib chiqarilgan edi. Bu bo’shliqni ta’limda san’at vositalaridan foydalanish to’ldiradi. San’at asarlari har doim ko’p ma’no anglatishi, sirliligi, ishoraviyligi, kutilmagan talqinlarga egaligi bilan ajralib turadi. Bu ularni yaratgan ijodkorning badiiy intuitsiyasi, ilhomi, tasavvurlariga bog’liq bo’ladi. Darhaqiqat, faqat san’atgina insoniyat tajribasidagi ratsionallik va irratsionallik elementlarini kelishtirib, “yarashtirib” qo’yishga va bu bilan aql bilan instinktlar, tuyg’ularning o’zaro aloqasini mo’tadillashtirishga qodir.

San’atning irratsional hodisalar bilan uzluksiz aloqada ekanligi e’tirof etilgan. Shu sababli san’atning insonga qanday ta’sir qilishini, odamda san’at tufayli qanday hayajon, kechinmalar kechishini aniq qayd qilish, ta’riflash qiyindir. Badiiy to’garak rahbari, Ustoz, professor-o’qituvchi ham talabalarning hozir namoyish qilinadigan san’at asariga qanday ta’sirlanishlarini oldindan aytib bera olishlarini qisman tasavvur qilishlari mumkin, xolos.

6. Artpedagogik hamkorlikda badiiy asarni talqin qilish erkinligi prinsipi. San’at asarining xususiyatlari va uni idrok qilish muallif – ijrochi – tomoshabin, tinglovchi ishtirokida kechadi. Bu esa san’at asarining ma’nosini tushunish, talqin qilishda turlicha qarashlar bo’lishining tabiiyligini bildiradi. Artpedagogik jarayonda san’at asarini tushunish, talqin qilishda cheklovlar bo’lmaydi. Chunki talqin doimo shaxsning hayotiy tajribasi, shaxsning o’sha paytdagi tafakkur tarzi, stereotiplari, qadriyatlari, ma’naviy boyligiga bog’liq bo’ladi. Artpedagogik mashg’ulotlarda badiiy asarni talqin qilishda ularni yaxshi-yomonga ajratishga, baholashda raqobatlashishga yo’l qo’yilmaydi, balki har bir qatnashchining o’z fikriga egaligi rag’batlantiriladi.

Boshqalarning fikridan, pedagogik bosimdan, yetakchi stereotiplardan, subyektiv hukmlarni baholashdan xolilikni ta’minlovchi ushbu tamoyil artpedagogik hamkorlik doirasida shaxsiy fikrni namoyon qilish uchun maqbul sharoitlarni yaratish zarurligini belgilaydi. Agar ma’lum bir syujet yoki asarga bo’lgan munosabat o’qituvchi tomonidan ham, o’zaro munosabatdagi boshqa ishtirokchilar tomonidan ham baholanmaydigan xususiyatga ega bo’lsa, (bu

nafaqat baholashning salbiy xususiyati, balki ijobiy tomoni bo‘lsa ham) mumkin. Shu asnoda asta-sekin fikrlar, g‘oyalar va fikrlarni ochiq ayriboshlash tajribasi shakllanadi.

7. Kasbiy harakatlar darsning art-pedagogik mohiyatiga mosligi prinsipi. Badiiy jarayon ishtirokchilari san‘at asarlari yoki jamoaviy chiqishlar, konsertlar, ekspozitsiyalar, ularning natijalari to‘g‘risida fikrlarni to‘playdilar. Artpedagogikaga o‘quv jarayonidagi ma‘lum bir kommunikativ vaziyatda foydalanilayotgan san‘at asarining pedagogik ma‘nosi, mavzusini badiiy mahorat bilan to‘ldiradigan o‘ziga xos kasbiy to‘ldirish sifatida qaraladi.

Kasbiy harakatlar mashg‘ulotning art-pedagogik mohiyatiga mosligi prinsipi quyidagilarni nazarda tutadi:

- badiiy-obrazli shaklni pedagogik ovoz bilan to‘ldira oladigan san‘at asarlari, vazifalar turlari, mashqlarni topa olish qobiliyati;

- art-pedagogik munozarada o‘quv jarayoni qatnashchilarining o‘zaro ta‘sirini art-pedagogik muhitda saqlab tura olish qobiliyati;

- art-pedagogik hamkorlik muhitini saqlab turish, san‘at asarining guruh ishtirokchilariga ta‘sirini kuzatish, badiiy mahsulotga, madaniy va shaxsiy ma‘nolarni tushunish va ifodalash tarzlariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishni namoyish etish qobiliyati shular jumlasidandir [4].

Yuqorida keltirilgan fikr va xulosalar artpedagogikani oliy ta‘limni insonparvarlashtirishning muhim manbai ekanligini tasdiqlab, talabalar tarbiyasida artpedagogikadan samarali foydalanishning boy imkoniyatlarni ko‘rsatib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 488 b.

3. Леонтьев А. Н. Некоторые проблемы психологии искусства // Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. Т. 2. М.: Педагогика, 1983. –с.

4. Боров Ю. Б. Эстетика. – Ростов н/Д.: Феникс, 2004 с.

5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. –М.: Смысл: Альпина нон-фикшн, 2011. –с.

6. Сергеева Н. Ю. Основы артпедагогической деятельности. - Чебоксары: Чуваш. гос. пед. ун-т, 2009. -С.67.

KOGNITIV JARAYONLARNI BOSHQARISHDA O‘SMIRLAR PSIXOLOGIYASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Mustafayeva M.SH.

URDU “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi

+998972885852

muxlisa.mustafayeva@inbox.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada kognitiv jarayonlar va ularni boshqarishda o‘smirlar psixologiyasining o‘ziga xos xususiyatlari ilmiy-nazariy tadqiq qilingan. Shuningdek, taraqqiy etayotgan jamiyatda mustahkam psixologik immunitet hosil qilishda kognitiv jarayonlarning o‘rni va bu borada o‘smirlarning psixologik pozitsiyalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kognitiv jarayonlar, o‘smirlar psixologiyasi, emotsional soha, psixologik immunitet, aleksitimiya, xulq-atvor, ta’lim-tarbiya.

Аннотация. В этой статье научно и теоретически исследуются особенности психологии подростков в формирование когнитивных процессов. А также, анализируется роль когнитивных процессов в укрепления психологического иммунитета подростков в развивающемся обществе.

Ключевые слова: познавательные процессы, подростковая психология, эмоциональная сфера, психологический иммунитет, алекситимия, поведение, воспитание.

Abstract. This article scientifically and theoretically explores the features of the psychology of adolescents in the formation of cognitive processes. And also, the role of cognitive processes in strengthening the psychological immunity of adolescents in a developing society is analyzed.

Key words: cognitive processes, adolescent psychology, emotional sphere, psychological immunity, alexithymia, behavior, upbringing.

Yuksak informatsion texnologiyalar, globallashuv davri deya e’tirof qilinayotgan XXI asr inson omiliga e’tiborning kuchayishi bilan ham tavsiflanadi. Inson manfaatlari va uning farovonligi ustuvor yo’nalish hisoblanib, bu borada uzluksiz izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. G‘oyaviy immunitet, mafkuraviy immunitet masalasi hali-hanuz dolzarb bo‘lsada, bugun, zamon tezkor axborotlar oqimidan keraklisini ajratish va qayta ishlash, jamiyat taraqqiyotiga mutanosib ravishda rivojlanish uchun mustahkam psixologik immunitetni talab qilmoqda.

Hozirda insonning bilish jarayoni va uning funksional sohasi psixikaning dolzarb masalalaridan biri sifatida keng tadqiq qilinmoqda.

Ijtimoiy muhitga moslashishimiz, hattoki yashashimiz, xulq-atvorga ta’siri orqali biz amalga oshiradigan har bir kognitiv jarayon muhim ahamiyatga ega. Biz

qaysidir buyumni tanlash va olish, yaqinlarimizga mehr yoki agressiya ko‘rsatish, ma’lum bir axborotni qabul qilish va unga reaksiya bildirish – har qanday jismoniy yoki ruhiy harakatlar bizning bir qator ma’lumotlarni qabul qilish va qayta ishlashimiz natijasidir. Ammo, aytish kerakki, bilish jarayoni va hissiyotlar bir butun tushuncha emas. Axborotni qayta ishlash va emotsional faollashtirish uchun, tajribani tushunish va baholashda har ikkisi uzviy bog‘liqlikni aks ettiradi.

Miyaning kognitiv funksiyalari tashqi ma’lumotlarni tushunish, o‘rganish, o‘rganish, idrok etish va qayta ishlash (eslab qolish, uzatish, ishlatish) qobiliyatidir. Bu markaziy asab tizimining funksiyasi - eng yuqori asabiy faoliyat, ularsiz insonning shaxsiyati yo‘qoladi.

Ma’lumki, shaxs sifatida faollashishning cho‘qqisi aynan o‘smirlikda namoyon bo‘ladi. O‘smirlik davri klassik nazariyalarining rivojlanishi ko‘p jihatdan XVIII asrda yozilgan J.J. Russo asarlari bilan bog‘liq. Aynan u o‘smirlik davrini inson taraqqiyotidagi alohida davr sifatida ajratib ko‘rsatib, uni tug‘ilish davri deb atagan. Muallif o‘smirlikning uchta asosiy xususiyatini aniqladi. Birinchidan, o‘smirlik - tez biologik yetuklik tufayli beqarorlik va hissiy ziddiyat kuchayadigan davr. Ikkinchidan, o‘smirlik davrida boshlanadigan biologik va ijtimoiy o‘zgarishlar sifatli ruhiy o‘zgarishlar bilan birga keladi. J.J. Russo o‘z-o‘zini anglash va mantiqiy fikrlash tushunchasi kabi yetuklikning yangi psixologik tushunchalarini ajratib ko‘rsatdi. Uchinchidan, o‘smirlik davri qayta tug‘ilish jarayoni sifatida qaraldi, bunda inson o‘z hayotining oldingi bosqichlarini qisqa va xira shaklda bosib o‘tadi, bu individual darajadagi rekapitulyatsiya prinsipiga mos keladi.[5]

Kognitivistik yo‘nalishning asoschilari qatoriga J.Piaje, Dj.Kelli va boshqalarni kiritish mumkin. J.Piajening aql-idrok nazariyasi, aql-idrok funksiyalari (vazifalari) hamda uning davrlari haqidagi ta’limotni o‘z ichiga oladi. Aql-idrokning asosiy funksiyalari (vazifalari) uyushqoqlik va moslashish, ko‘nikishdan iborat bo‘lib, aql-idrokning funksional invariantligi deb yuritiladi. [2]

O‘qituvchi va tarbiyachi uchun bolalarning o‘smirlik davri psixologiyasini bilish psixologik nuqtai nazaridan ham pedagogik nuqtai nazaridan ham muximdir. Bu davrni biz yana o‘tish davri ham deb ataymiz. O‘smirlik davri asosan 11-15 yoshdagi bolalarni o‘z ichiga qamrab oladi, ya’ni 5-8 sinf o‘quvchilarini. Kichik va katta yoshdagi maktab o‘quvchilariga qaraganda o‘smirlik yoshidagi bolalarni tarbiyalashda juda ko‘p qiyinchiliklar bo‘ladi. Chunki, kichik bolaning katta odamga aylanishi jarayoni juda kiyin kechadi. Bu jarayon o‘smirlar psixologiyasining odamlar bilan bo‘lgan munosabat formalarining jiddiy ravishda o‘zgarishi, hamda hayot sharoitining o‘zgarishi bilan bog‘liqdir. [4]

Bu davrda o‘smirlarning o‘z shaxsiy fikrlari paydo bo‘ladi. Ularda o‘z qadr-qimmatlari haqidagi tushuncha kengayadi. Ilmiy psixologiyaning aniqlashi bo‘yicha o‘smirlarning psixik taraqqiyotini xarakterga keltiruvchi kuchlar, ularning faoliyatlari bilan tug‘iladigan extiyojlar bilan bu extiyojlarni qondirish imkoniyatlari o‘rtasidagi dialektik qarama-qarshiliklarni yuzaga kelishi va bartaraf qilinishidan iboratdir.

Adolf Adler o'z nazariyasining markaziy g'oyalaridan birini quyidagicha shakllantirgan: Biz o'z oldimizga maqsad qo'ymasdan fikrlay olmaymiz, his qila olmaymiz, xohlay olmaymiz, harakat qila olmaymiz. Har qanday ruhiy hodisa, agar u insonni tushunishimizga yordam bersa, faqat maqsad sari harakat sifatida ko'rib chiqilishi va tushunilishi mumkin.[1]

Individual psixologiya shuni ko'rsatadiki, inson xatti-harakati jamoaviy tuyg'u va shaxsiy ustunlikka intilish uyg'unligidan kelib chiqadi. Demakki, inson shaxs sifatida shakllanishi va jamoaviy rivojlanishga erishishi kognitiv jarayonlarni boshqarishi va o'z his-tuyg'ularini anglashi lozim. O'smirlik davrining o'ziga xosligini hisobga oladigan bo'lsak, bu davrda ruhiyatning barqarorligi, kognitiv jarayonlarni to'g'ri boshqarish juda muhimdir.

O'z his-tuyg'ularini aniq anglamaslik, hissiy tajribalarni tog'ri baholamaslik natijasida insonning ruhiy farovonligi xavf ostida qoladi. Bu kabi ruhiy muvozanatning buzilishi turli xil agressiv hayotiy vaziyatlar va psixosomatik kasalliklarga olib keladi. Mana shunday ruhiy holatning buzilishlaridan biri aleksitimiya holatidir.

Psixologiya dunyosida aleksitimiyaning o'rganish 1970-yillarda J. Nemiah va P. Sifneos tomonidan boshlanganligi aytiladi. Manbalarda keltirilishicha, "aleksitimiya" atamasi birinchi marta 1970-yillarda Garvard professori va psixoanalitik Piter Sifneos tomonidan ishlatilgan. Tuyg'ularni (o'zining va boshqalarning) yetarli darajada idrok eta olmaslik va ifoda eta olmaslik aleksitimiya tushunchasining asosini tashkil etadi. Va shu tariqa P.Sifneos "aleksitimiya" atamasi muallifiga aylanadi. So'zma-so'z tarjima qilinganda "hislar uchun so'zlarsiz" yoki – ba'zi tarjimalarda - "hislar nomi uchun so'zlar yo'q" (yunon tilidan a - yo'qlik, lexis - so'z, thymos - tuyg'u) degan ma'noni anglatadi.[3]

O'smirlik davri psixofiziologik rivojlanish va shaxs sifatida shakllanish davridir. Shu bois bu davrda ta'lim va tarbiyani kompleks olib borish maqsadga muvofiqdir. Hissiy tajribalar emotsiyalarimizni faollashtiradi, emotsiyalar orqali tuyg'ularimizni ifoda qilamiz va ijtimoiylashamiz.

Psixologik xususiyatlarni namoyon bo'lishiga qarab kognitiv jarayonlarni boshqarish orqali o'smirlarda agressiv xulq-atvor, ruhiy beqarorlikni oldini olish mumkin. Bu esa o'z navbatida farzandlarimizning ham jismoniy ham ruhiy sog'lomligiga, jahon talab darajasidagi keng dunyoqarash va mustahkam ruhiy immunitet hosil qilishiga yo'l ochadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. А.Адлер . «Практика и теория индивидуальной психологии».
2. G'oziyev E.G'. "Ontogenez psixologiyasi" Toshkent. NIF MSH. 2020. 34-b.
3. Трунов Д.Г. //Виды и механизмы функциональной алекситимии/ . Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. - 2010. - №2.

4. https://studme.org/79760/psihologiya/teorii_podrozkovogo_yunosheskogo_vozrasta#738
5. <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/item/13798-o-smirlik-davrining-psixologik-xususiyatlari>

МОДЕЛИРОВАНИЕ СТРУКТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ИМИДЖЕВОГО ПОТЕНЦИАЛА СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ И РАЗРАБОТКЕ ЭМПИРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Нарзикулова Ф.Б.,

доктор психологических наук (DSc), доцент кафедры
«Педагогика, Психология и образовательные технологии»
Национальный Центр Обучения Педагогов Новым Методикам
Самаркандской Области, Самарканд, Узбекистан
firuza-narzikulova@mail.ru
998 91-556-98-69

В статье представлены результаты организации и проведения экспертной оценки обобщённых индивидуально-психологических особенностей характеризующих профессионально-имиджевый потенциал выделенных в рамках исследования, которая, позволила подготовить структурную модель, состоящую из четырёх компонентов включающие двенадцать актуальных структурных составляющих, а также их классификацию и ранжирование по степени значимости.

Ключевые слова: профессионально-имиджевый потенциал учителя начального образования, моделирование, структурные особенности, структурные элементы, модель структуры профессионально-имиджевого потенциала, экспертный опросник, эксперимент и т. д.

Maqolada tadqiqot doirasida aniqlangan professional imidj potentsialini tavsiflovchi umumlashtirilgan individual psixologik xususiyatlarni ekspert baholashini tashkil etish va o‘tkazish natijalari keltirilgan, bu to‘rt komponentdan, shu jumladan o‘n ikkita tegishli tarkibiy komponentdan iborat tarkibiy modelni tayyorlashga imkon berdi. shuningdek, ularning tasnifi va ahamiyatiga ko‘ra tartiblanishi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchisining kasbiy imidj salohiyati, modellashtirish, strukturaviy xususiyatlar, strukturaviy elementlar, kasbiy imidj salohiyati strukturasi modeli, ekspert so‘rovi, eksperiment va boshqalar.

The article presents the results of organizing and conducting an expert assessment of generalized individual psychological characteristics characterizing the professional image potential identified in the framework of the study, which made it possible to prepare a structural model consisting of four components,

including twelve relevant structural components, as well as their classification and ranking in terms of significance.

Keywords: professional and image potential of a primary education teacher, modeling, structural features, structural elements, model of the structure of professional image potential, expert questionnaire, experiment and etc.

Моделирование, как метод исследования соответствующих явлений, а также процессов, широко применяется в современной психологии, составляя основу психологического эксперимента. Диапазон характеристик современных моделей довольно широк и может охватывать, как структурное содержание того или иного явления, иерархию взаимосвязей содержательных элементов, так и последовательные временные этапы определенного процесса, характеристику ожидаемых результатов, прогнозные показатели, их взаимообусловленность и пр. [1; 2; 3; 4.].

В нашем исследовании, моделирование имеет несколько главных аспектов применения: гносеологический, в котором модель играет роль промежуточного объекта в процессе познания психологического явления; общеметодологический, который позволяет оценивать связи и отношения между характеристиками состояния различных элементов процесса развития явления на разных уровнях описания и изучения; сугубо психологический, который позволяет вести описание различных сторон изучаемого явления и выявлять на этой основе соответствующие закономерности [1; 2; 3; 4.].

При этом, в рамках нашего исследования, под современными положениями теории понимаются полученные конкретизированные выводы теоретического анализа основ исследования имиджевого аспекта учителя в психологической науке, в частности: сформулированное современное понимание профессиональный имидж, профессионально-имиджевого потенциала учителя; раскрытая сущность понятий - профессиональный имидж, профессионально-имиджевого потенциала учителя; выделенное содержание эффективной профессиональной деятельности учителя; обобщённые индивидуально-психологические особенности, характеризующие профессионально-имиджевый потенциал учителя. Соответственно, под экспериментально-практической деятельностью понимается специально организованное эмпирическое исследование с целью уточнения актуальности полученных теоретических выводов относительно выборки нашего исследования. Таким образом, придерживаясь вышеизложенного сформулированного подхода к процессу моделирования структуры профессионально-имиджевого потенциала учителя, нами была организована и проведена экспертная оценка обобщённых индивидуально-психологических особенностей характеризующих профессионально-имиджевый потенциал выделенных в рамках нашего исследования. В качестве экспертов приняло участие 135 специалистов, как женского, так и

мужского пола, имеющих значительный опыт работы в сфере начального образования (приложение № 1).

Приложение № 1

Характеристика экспертов оценки структурных составляющих профессионально-имиджевого потенциала учителя начального образования (n=135)

Категории экспертов	Пол						Стаж профессиональной деятельности							
	женского		мужского		всего		до 10 лет		от 11 до 15 лет		от 16 лет и более		всего	
	кол.	в %	кол.	в %	кол.	в %	кол.	в %	кол.	в %	кол.	в %	кол.	в %
менеджеры образования	10	14,7	9	13,4	19	14,1	0	0,0	9	14,8	10	15,6	19	14,1
преподаватели	25	36,8	24	35,8	49	36,3	3	30,0	22	36,1	24	37,5	49	36,3
менеджеры образования средних школ	11	16,2	11	16,4	22	16,3	1	10,0	11	18,0	10	15,6	22	16,3
учителя начального образования	22	32,4	23	34,3	45	33,3	6	60,0	19	31,1	20	31,3	45	33,3
всего	68	50,4	67	49,6	135	100,0	10	7,4	61	45,2	64	47,4	135	100,0

В целях стандартизации получаемых результатов, упрощения организационных вопросов, экспертная оценка проводилась по заранее подготовленному экспертному опроснику, по результатам теоретического анализа, обобщённых индивидуально-психологических особенностей (структурные составляющие), характеризующих профессионально-имиджевый потенциал учителя. Для дифференцирования структурных составляющих, в опросник включена пятнадцатилетняя шкала оценки.

При этом, под профессионально-имиджевым потенциалом учителя полагается целесообразным понимать имеющийся у педагога комплекс индивидуально-психологических особенностей, позволяющий ему результативно формировать и развивать положительный профессиональный имидж, отвечающий требованиям современной педагогической

деятельности, общества, потребностям восприятия социального окружения. По своей сущности, в понятие профессионально-имиджевый потенциал целесообразно вкладывать также умение учителя осознавать собственный комплекс индивидуально-психологических особенностей и использовать его как можно лучше в повседневной жизнедеятельности. Вместе с тем особое внимание целесообразно уделить тому, что умелое и целенаправленное использование комплекса индивидуально-психологических особенностей позволяет педагогу достигать более высоких результатов. По итогам проведения экспертной оценки все полученные результаты были обобщены в единой таблице для вычисления базовых статистических данных по каждой оценённой структурной составляющей профессионально-имиджевого потенциала учителя. Результаты нашего исследования позволяют выделить перечень актуальных структурных составляющих профессионально-имиджевого потенциала современного учителя начального образования (таб. 1.).

Таблица 1.

Актуальные структурные составляющие профессионально-имиджевого потенциала современных учителей начального образования (n=135)

№	Наименования оцениваемых характеристик учителя начального образования	Мак. балл	Мин. балл	Средн. балл	Стандарт. отклонение	Медиана
1	умение регулировать своё поведение в коммуникативных ситуациях	15	12	14,09	0,89	14
2	способность адаптироваться к условиям социальной среды	15	12	13,72	0,92	14
3	умение самостоятельно преодолевать возникающие жизненные проблемы	15	10	13,1	1,03	13
4	низкий уровень конфликтности	15	8	12,94	1,27	13
5	коммуникативные и организаторские способности	15	9	12,78	1,44	13
6	эмоциональный интеллект	15	8	12,45	1,44	13
7	способность к саморегуляции эмоциональных состояний, возникающих в коммуникативной ситуации	15	9	12,33	1,43	12
8	сбалансированная эмоциональность	15	8	12,24	1,95	12
9	эмпатические способности	15	8	12,22	1,5	12
10	развитая рефлексивность	15	8	11,94	1,45	12

№	Наименования оцениваемых характеристик учителя начального образования	Мак. балл	Мин. балл	Средн. балл	Стандарт. отклонение	Медиана
11	коммуникативная толерантность	14	9	11,41	1,15	11
12	стремление к саморазвитию	14	8	11,4	1,18	11
Среднестатистические значения		14,83	9,08	12,19	1,42	12,11

В целях облегчения восприятия выделенного перечня актуальных структурных составляющих изучаемого явления осуществлена их классификация по принципу значимости экспертных оценок.

Таким образом, проведённый анализ методологических подходов к процессу моделирования показывает, что под моделью структуры профессионально-имиджевого потенциала современного учителя полагается целесообразным понимать - целостное множество взаимообусловленных структурных элементов, где каждый из них рассматривается с учётом степени влияния на изучаемое явление в целом. По своей сущности исследуемая модель представляет собой иерархически упорядоченную систему взаимосвязанных, взаимообусловленных и условно выделяемых содержательных элементов, которые в совокупности отражают природу целостного понимания имиджевого аспекта современного учителя. Проведённая экспертная оценка (n=135) теоретически выделенных индивидуально-психологических особенностей, характеризующих в той или иной степени профессионально-имиджевый потенциал учителя, позволил подготовить её структурную модель (рис. 4)

Рис. 4. Модель структуры профессионально-имиджевого потенциала современного учителя начального образования.

Таким образом, можно сделать вывод, под моделью структуры профессионально-имиджевого потенциала современного учителя полагается целесообразным понимать - целостное множество взаимообусловленных структурных элементов, где каждый из них рассматривается с учётом степени влияния на изучаемое явление в целом. По своей сущности представленная нами модель представляет собой иерархически упорядоченную систему взаимосвязанных, взаимообусловленных и условно выделяемых содержательных элементов, которые в совокупности отражают природу целостного понимания имиджевого аспекта современного учителя. Проведённая экспертная оценка (n=135) теоретически выделенных индивидуально-психологических особенностей, характеризующих в той или иной степени профессионально-имиджевого потенциала учителя, позволила подготовить его структурную модель, состоящую из четырёх компонентов включающие двенадцать актуальных структурных составляющих.

Использованная литература:

1. Жавнерко А.П. Моделирование в психологическом исследовании индивидуально-психологических особенностей. // Психология и педагогика. - 2010. - № 7. - С. 75-82.

2. Нарзикулова Ф.Б. Совершенствование социально-психологических условий развития профессионально-имиджевого потенциала учителя. /Диссертация на соискание ученой степени доктора (DSC) по психологическим наукам. 19.00.05- Социальная психология. Этнопсихология. – Ташкент: ЎзМУ хабарлари. – 2023 г. – 250 стр.

3. Нарзикулова Ф.Б. Социально-психологическая модель развития профессионального имиджа учителя. // International Journal of Psychosocial Rehabilitation. - № 24/4. - 2020. - С. 2047-2054.

4. Нарзикулова Ф.Б. Совершенствование социально-психологических условий развития профессионально-имиджевого потенциала учителя. /Автореферат на соискание ученой степени доктора (DSC) по психологическим наукам. 19.00.05- Социальная психология. Этнопсихология. – Ташкент: ЎзМУ хабарлари. – 2022 г. – 70 стр.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARINING IJODIY FAOLLIGINI RIVOJLANTRISHDA KOMPAS 3D DASTURIDA LOYIHALASHDAN FOYDALANISH METODIKASI

*O‘zbekiston Finlandiya pedagogika instituti
Umumtexnika fanlari va texnologiyalar kafedrasi assistenti
Nazarbek Naxalboyev Fazliddin o‘g‘li*

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘ljak o‘qituvchilarni ijodiy faolligini rivojlantrish maqsadida, amaliy mashg‘ulotlarni hozirgi zamonaviy fan-texnika

sharoitida KOMPAS-3D dasturidan foydalanib ushbu jarayonda bo‘lajak o‘qituvchilarni dunyo qarashini, tasavvurini shakllantrishga qaratilgan va shu haqida so‘z yuritiladi,

Kalit so‘zlar: KOMPAS-3D dasturi, kompyuter, o‘qituvchi, ijodiy faoliyat, dasturlash, ijodiy faollik, ijodkorlik kompetensiya.

Hozirgi zamonaviy fan-texnika sharoitida ta’lim tizimiga kirib kelayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarga ilmiy-texnik, iqtisodiyot va ishlab chiqarish asoslariga oid zamonaviy bilimlar berish, ularni intellektual salohiyatlarini yanada rivojlantirish, atrofdagi voqea va hodislarga ijodiy munosabatda bo‘lishni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda texnologiya fanidan amaliy mashg‘ulotlar jarayonida turli xil muammolarni hal qilishga to‘g‘ri keladi. Tabiiyki, amaliy mashg‘ulotlardagi ushbu muammolarni bartaraf etmasdan turib dars samaradorligini oshirib bo‘lmaydi.

Ushbu muammolarga yechim sifatida ta’lim jarayoniga AKTlardan foydalanishni keltirib o‘tishimiz mumkin.

Bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarning ijodiy faollikni rivojlantrish bilan shug‘ullanish jarayonida axborot texnologiyalaridan to‘g‘ri foydalanish ularni to‘g‘ri tatbiq qilish ixtirochilik va tadqiqotchilik faoliyatlariga qiziqishlarini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun ta’lim jarayonida zarur muhitni hosil qilish, mavjud vaziyatni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, zarur nazariy bilimlarni egallash va ularni amaliyotda qo‘llay olish lozim. Fan-texnika taraqqiy etib, ta’lim jarayonida turli innovtasion texnologiyalar tadbiq etilayotgan hozirgi vaqtda o‘quvchilarga zarur bilimlar berish bilan bir qatorda zamonaviy fan yutuqlariga asoslangan texnik ijodkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kompas 3D dasturi barcha yo‘nalishdagi chizmalarni tez, sifatli va oson tartibda chizishni va 3D modellar (loyihalar) ustida amal bajarish, ishlov berish, yaratish, harakatlantirish, sinovdan o‘tkazishni va albatta real ko‘rinishda aks ettirishni kompyuter grafikasi orqali o‘rgatishimiz mumkin. Shuningdek bu dasturda jahon standartlariga mos keladigan barcha turdagi jumladan mexanik, elektrik va arxitektorlik chizma hamda 3D loyihalarni yaratishda dastur kutubxonasi orqali juda tez va oson yaratishimiz mumkin.

Bo‘lg‘usi texnologiya ta’lim yo‘nalishi o‘quv dasturidagi fanlarni o‘qitish jarayonida KOMPAS -3D dasturidan foydalanish imkoniyatlarini ko‘rib chiqamiz.

Quyida 60112300-Texnologik ta’lim yo‘nalishi 1-kurs o‘quv rejasidagi “Texnologik ta’lim praktikumi” fani dasturida mavzulari keltirilgan:

12-mavzu: Tirnoqli birikmalar tasnifi va texnologiyasi;

13-mavzu: Burchakli va tirnoqli birikmalarni tayyorlashda ishlatiladigan material;

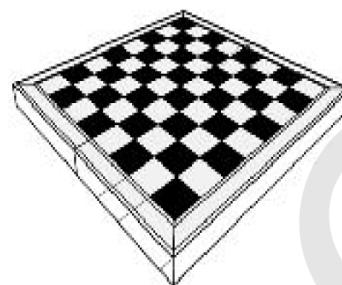
14-mavzu: Tayyor buyumlarga ishlov berish texnologiyasi;

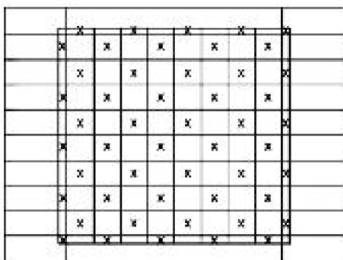

15-mavzu: Quloqcha va turumli o‘rtalik birikmalarni tayyorlash texnologiyasi.

Bo‘lg‘usi texnologiya o‘qituvchilarining ushbu mavzularni o‘zlashtirishlari uchun umumiy o‘rta ta’lim maktabining texnologiya fani 8-sinf “Texnologiya va dizayn” yo‘nalishi 7-mavzusida “Shashka doskasi” yasash amaliy mashg‘uloti bor bo‘lib yani taqvimiy ishchi o‘quv rejasida (3-amaliy mashg‘ulot) berilgan.

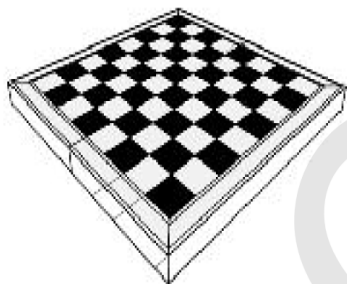
Shashka doskasini yasash mavzusini ko‘rib chiqamiz. Bu mavzuni an’anaviy usulda yasash bir necha bosqichlarda tashkil etilgan bo‘lib, bu bosqichlar o‘z ichiga shashka doskasining grafik tasviri, texnologik jarayonning asosini tashkil qiladigan texnologik xaritasi, yasalgan buyumning sifatini yaxshilash, muddatini oshirish va saqlash maqsadida pardoqlash ishlari qamrab oladi (1-jadval).

1-jadval
Shashka doskasi yasash texnologik xaritasi

№	Ish ketma- ketligi	Ishni bajarish bo‘yicha ko‘rsatma	Asboblari	Ish	Jihoz va moslamalar
1	Shashka doskasi eskizi chiziladi		O‘lchov qalam, chizg‘ich	Ish	
2	Shashka ramkasini tayyorlash uchun bir juftdan 28x2x2 sm va 24x2x2 sm o‘lchamdagi reyklar arralab olinadi		qalam, chizg‘ich, go‘niya	arra	Arralash va randalash
3	Shashka doskasini tayyorlash uchun 28x28 sm o‘lchamdagi faner bo‘lagi arralab olinadi		qalam, chizg‘ich, go‘niya	arra	Arralash va randalash stanogi
4	PVA yelimi yordamida reykalarni bir -biriga biriktrib ramka yasaladi. Ramka ustiga tayyorlangan faner qoplanadi		go‘niya	cho‘tka	PVA yelimi qisqich

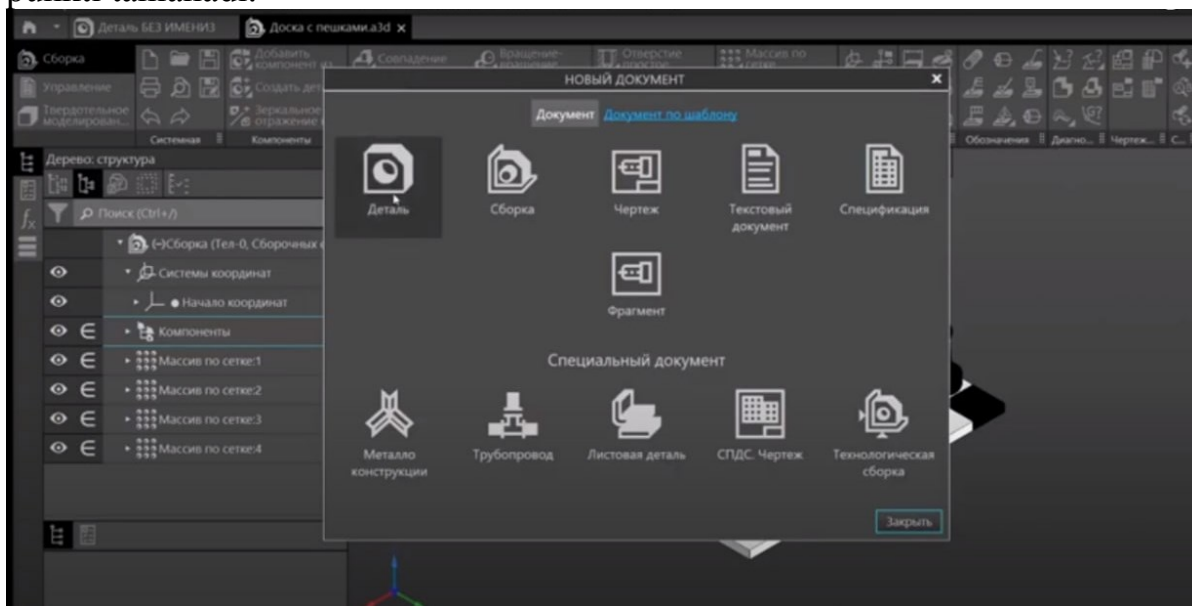
- 5 Shashka doskasi chetidan 2 sm qoldirib chiziq chiziladi. Chizilgan ramkaning ichki katakchalari qismi 4x4 sm o'lchamdagi 64 ta kvadratga bo'linadi

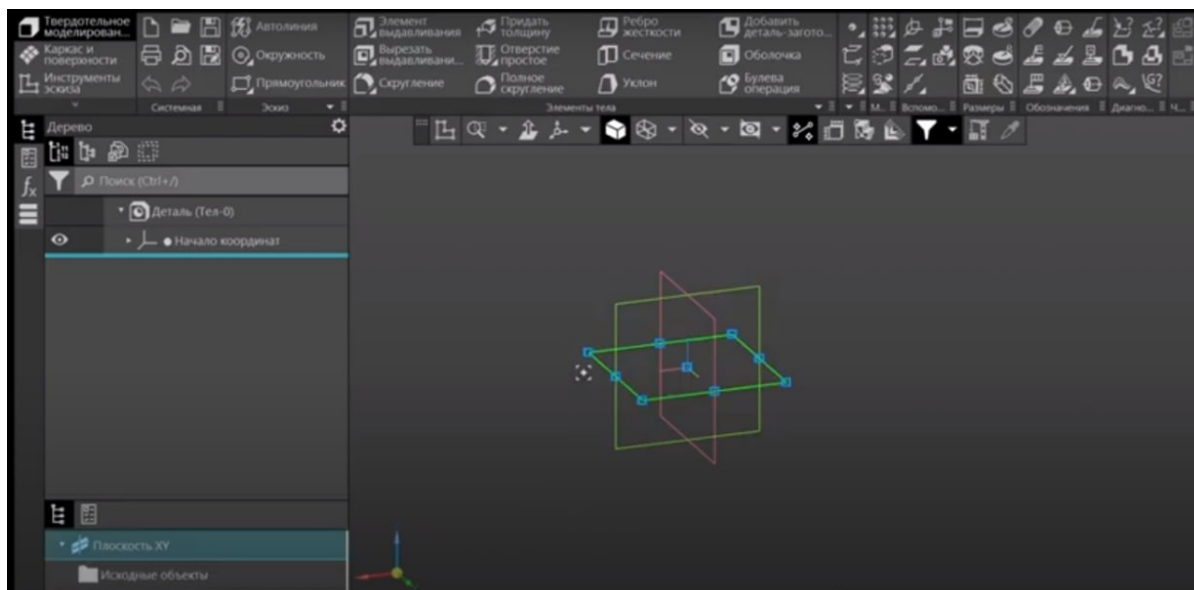
qalam,
chizg'ich

Endi biz shashka doskasini axborot texnologiyalardan foydalanib KOMPAS 3D dasturida loyihalashni ko'rib chiqamiz.

Avvalo, 3D programmasini tushunish uchun bo'lajak texnologiya o'qituvchilari kompyuterni yaxshi bilishi, bundan tashqari, windows operasion sistemasini, menyuni, oynalar bilan ishlashni, komandalar bilan, ularni joylashtira bilishi va programma haqida qisqacha bo'lsa ham ma'lumotga ega bo'lishi lozim. Bunda biz chizadigan shashka doskasini yaqqol ko'rinishlarini 3D da ko'rishimiz mumkin ya'ni 3 tomonlama ko'rinishlarini, bundan tashqari chizgan detallarni birlashtirish imkoniyatiga ham egamiz. KOMPAS 3D dasturida 3D ishga tushirilgandan so'ng dastlab, chizma bajarish uchun dastur parametrlari o'rnatilishi lozim. Chizma chizishdan oldin "Файл" menyusidan "Создать" ga kirib "деталь" punkti tanlanadi.

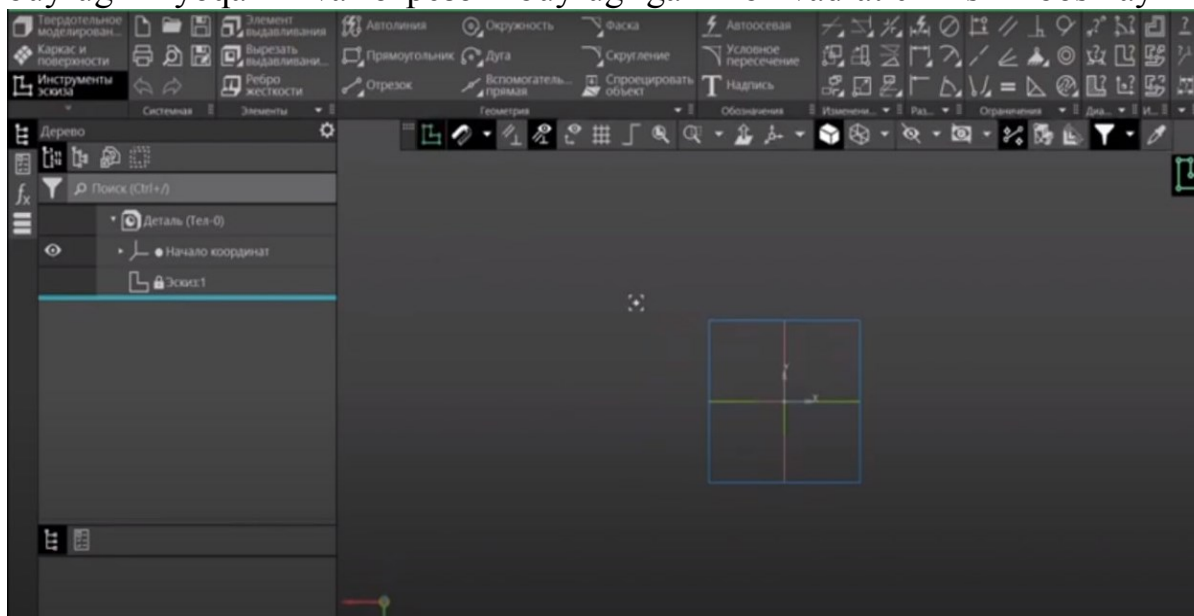

1-rasm. 3D dasturida ishchi chizmaga kirish

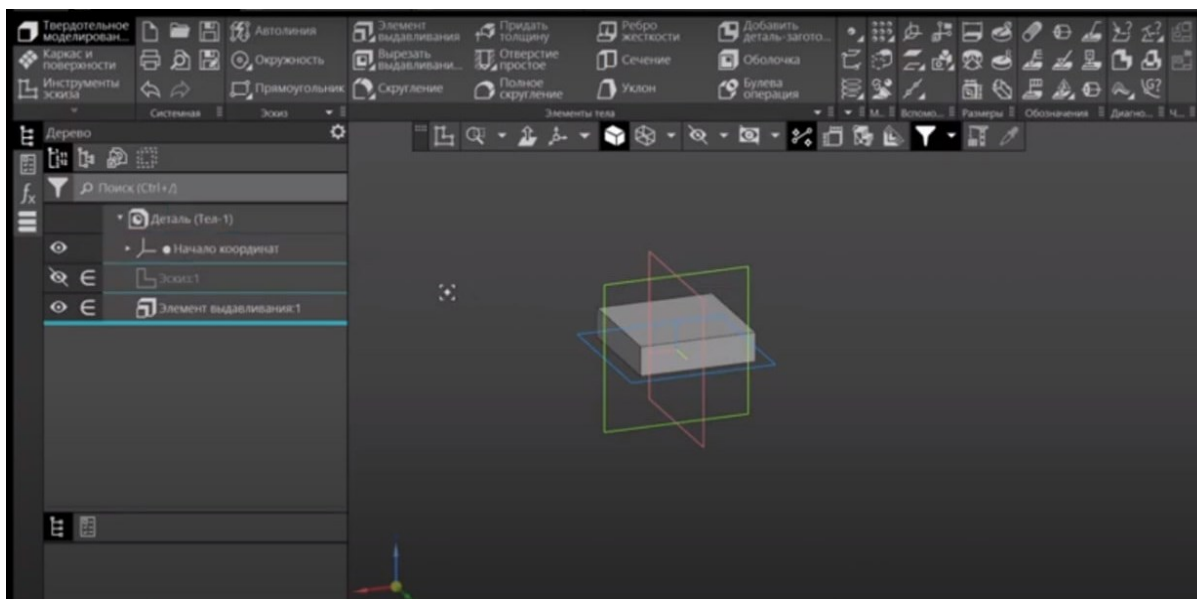
2-rasm. Z koordinata o‘qi

2-rasmda ko‘rsatilgandek panel ochiladi, uni chap tomonida 3 ta yuzani x, y, z koordinata o‘qlari berilgan, biz o‘zimizga kerakli z yuzani tanlab olib "Эскиз" buyrug‘ini yoqamiz va "отрезок" buyrug‘iga kirib kvadrat chizishni boshlaymiz,

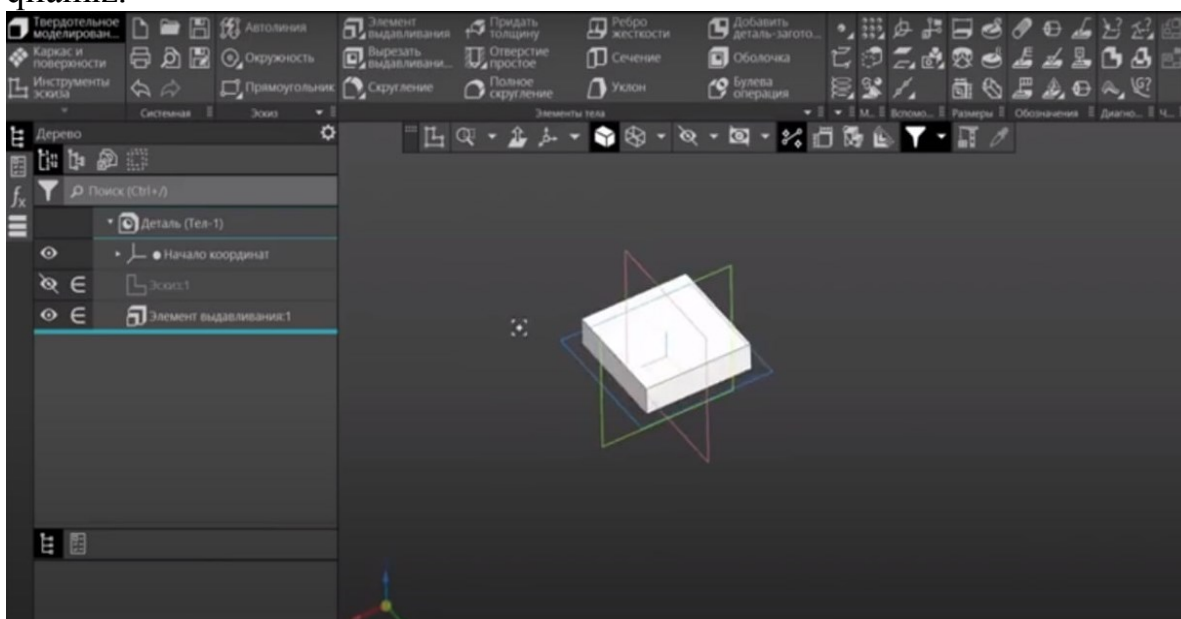
3-rasm. 30x30 smlli kvadrat (o‘lchamlar ixtiyoriy bo‘lishi mumkin)

“Прямоугольник по центру и вершине” buyrug‘i asosida tomonlari teng 30x30 mmli kvadrat hosil qilamiz (3-rasm) “Элемент выдавливания” buyrug‘i asosida 10 mm qilib detal ko‘rinishiga keltiramiz (4-rasm).

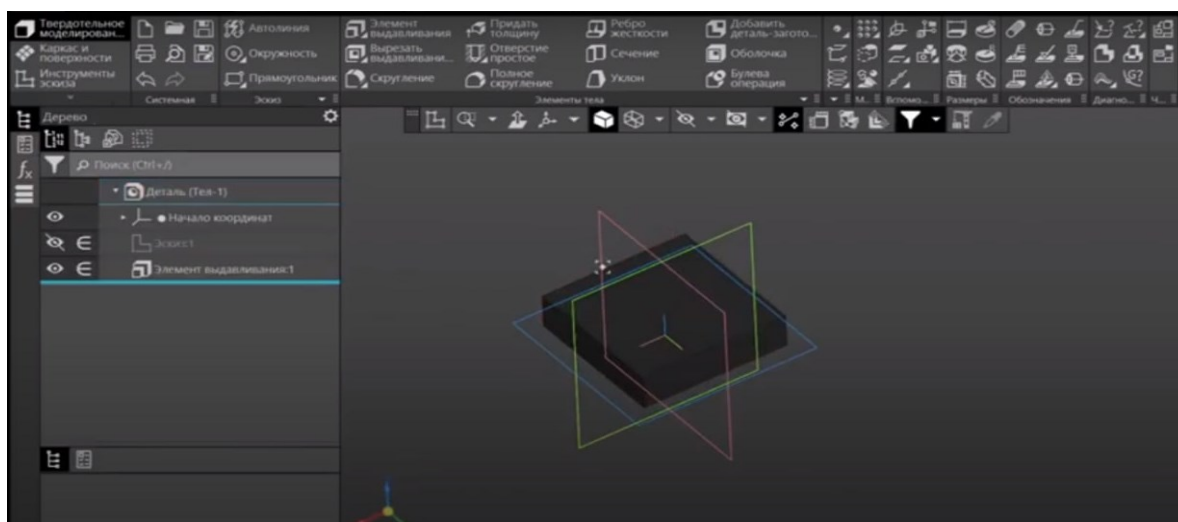

4-rasm. Detal ko‘rinish (shashka doskasining bir qismi)

Detal ko‘rinishga kelgandan so‘ng oq va qora rangga bo‘yab chiqamiz uning uchun biz <<Свойства>> buyrug‘idan birinchi oq rangga bo‘yab <<Сохранить>> qilamiz va yana <<Свойства>> buyrug‘idan qora rangga bo‘yab <<Сохранить>> qilamiz.

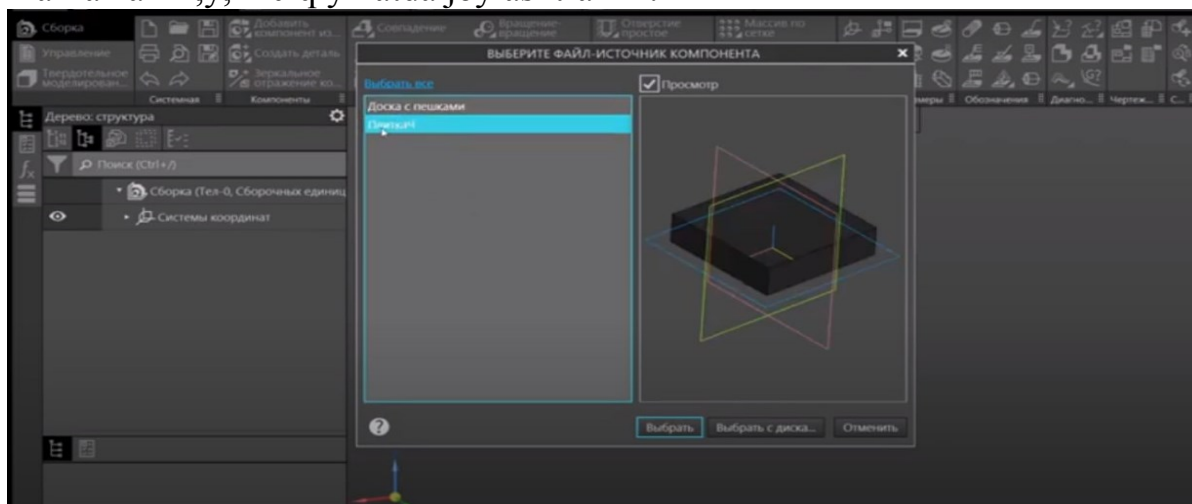

5-rasm. Detalni oq rangga bo‘yash

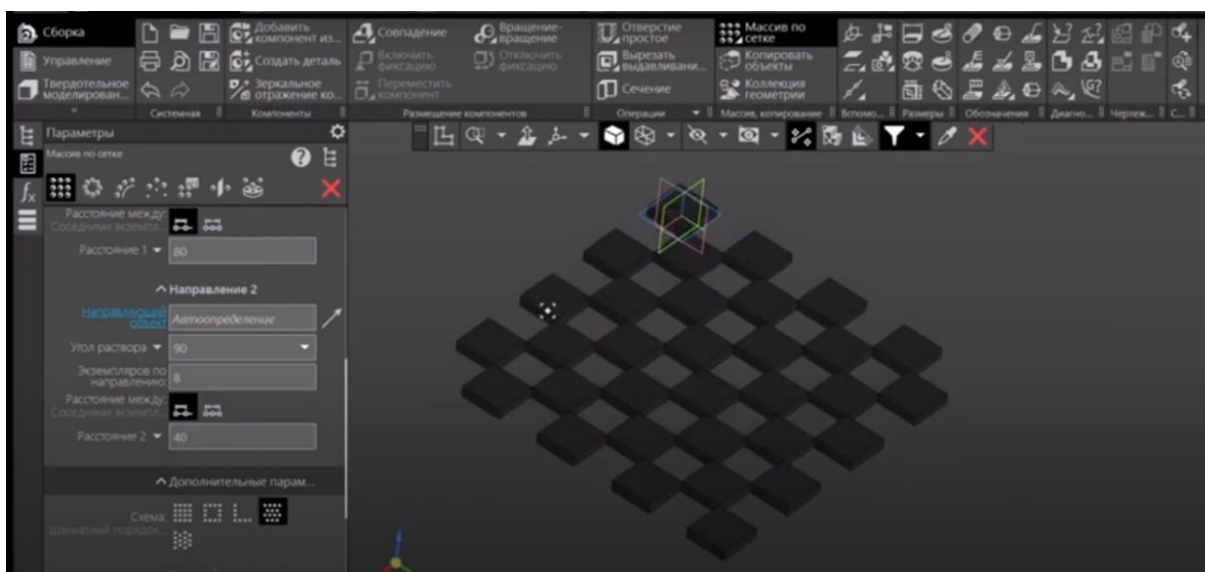
6-rasm. Detalni qora rangga bo'yash

Keyin, «Новый документ» parkasiga kirib «Сборка» buyrug'idan foydalanib «Добавить компонент из файла» qora rangli katakchani olib markazlari $x,y,z=0$ qiymatda joylashtramiz.

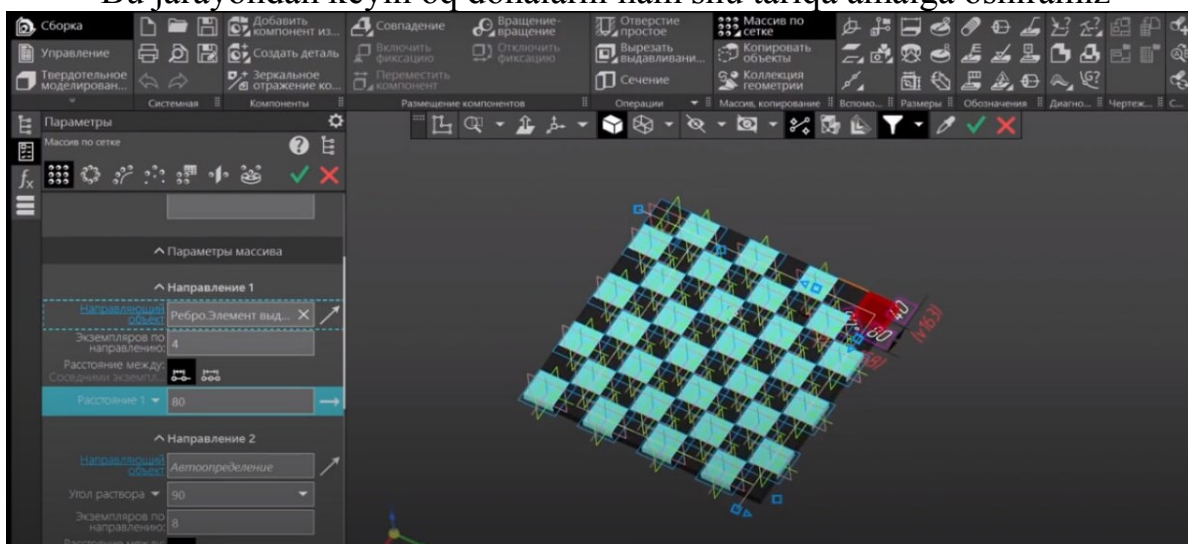
7-rasm. Qora rangli detalni joylash

«Массив по сетке» buyrug'i asosida «Направление 1» buyrug'idan «Наклон» 0 gradus qilib «Экземпляров по направлению» 4 dona belgilab olamiz keyin, «Расстояние» buyrug'idan masofasini 60 sm qilib olamiz keyin, «Направление 2» buyrug'idan «Наклон» 90 gradus qilib «Экземпляров по направлению» 8 dona belgilab olamiz keyin, «Расстояние» buyrug'idan masofasini 30 sm qilib olamiz va «Дополнительные параметры» buyrug'idan «Шахматный порядок» buyrug'ini belgilab olamiz va tastiqlaymiz

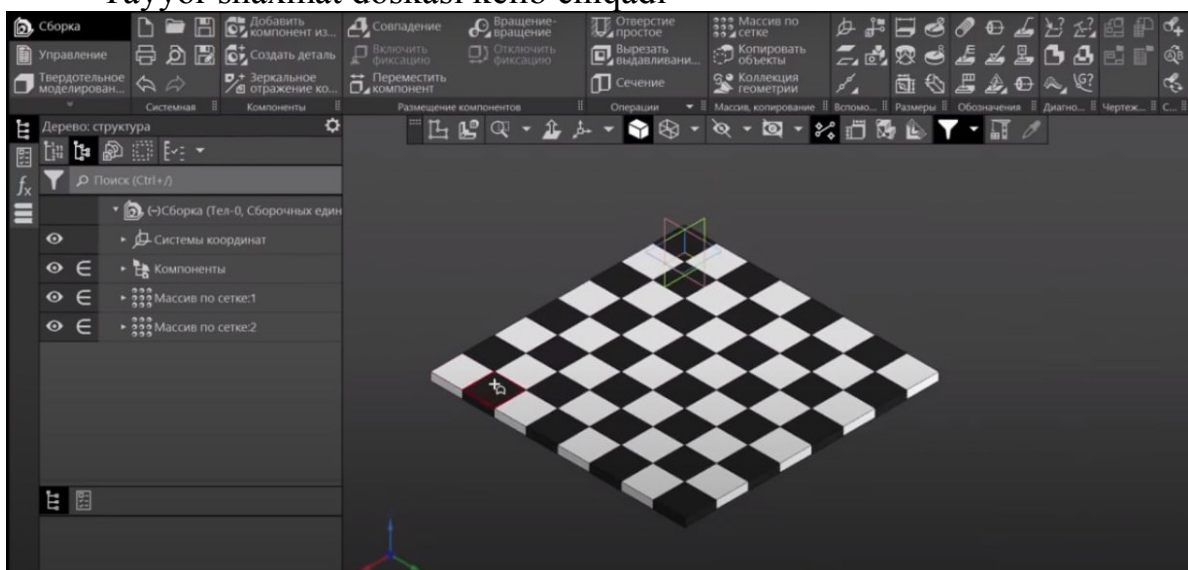
8-rasm. Shashka doskasiga keltrish

Bu jarayondan keyin oq donalarni ham shu tariqa amalga oshiramiz

9-rasm. Oq va qora detallarni biriktrish

Tayyor shaxmat doskasi kelib chiqadi

10-rasm. Shashka doskasi tayyor holati

Shashka doskasi tayyorlash jarayoni shu tarzda yakunlandi, bajarilgan ishni saqlab A4, A3 formatda chiqarishimiz yoki 3D printerda bosmaga berishimiz mumkin bo’ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, bo’lg’usi texnologiya o’qituvchilarida shashka doskasini an’anaviy va axborot texnologiyalarda foydalanib loyihalashni o’rgatishda an’anaviy usulga qaraganda Kompas-3D dasturidan foydalanish ko’nikmalarini va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantrishda samarali vosita bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati

1. R.T. Gazyeva Avtomatik loyihalash tizimlari T: 2019y

“2022–2026 yillarga mo’ljallangan yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” PF-60-son O’zbekiston Respublikasi Prezidenti 28yanvar 2022y

2. “O’zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida” PF–6108-son 6 noyabr 2020 y

3. “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida” PQ–4884-son 6 noyabr 2020y

3. O‘. O. Tohirov, D. S. Mirahmedova, Z. S. Shamsiyeva Texnologiya 5-sinf darslik “SHARQ” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati toshkent – 2020

4. G‘.Abduqodirov Kasb ta’limi praktikumi .T.: 2012 yil

5. [Герасимов Анатолий Александрович КОМПАС-3D V19. Самоучитель 2021y](#)

GEOGRAFIYA FANLARINI O’QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.

X.T.Nazarov. Geografiya va tabiiy resurslar kafedrasida dotsenti

*K.U. Yusupova. Samarqand shahar
71-umumiy o’rta ta’lim maktabi o’qituvchisi.*

Respublikamiz prezidenti Sh. Mirziyoyev – ta’lim tizimiga etibor qaratilishi maktabgacha, maktab va oliy ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, dars jarayonlarida yangi pedagogik texnologiyalarni jalb etgan holda dars samaradorligini oshirish o’qituvchilarni yangi ta’lim metodlardan foydalanishga bog’liqligini takidlab o’tganlar. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7-fevraldagi “O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Harakatlar strategiyasi to’g’risida”¹, 2022-2026 yillarga mo’ljallangan “Taraqqiyot

strategiyasi” dagi IV-yo‘nalish hisoblangan “Ijtimoiy sohani rivojlantirish”³⁹, bunda ta’lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san’at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish orqali davlat siyosati darajasiga ko‘tarish nihoyatda muhim bo‘lib qoldi. O‘zbekiston respublikasi ta’lim to‘g‘risidagi qonuning yangi taxriri (2020 y.) kelajag yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalashni xuquqiy asosi bo‘lib bu borada davlat dasturlari qabul qilindi va amaliy ishlar olib borilmoqda. Barkamol insonni tarbiyalashda esa zamonaviy darsning alohida o‘rni bor. Hayot gultoji hisoblangan insonning kamolot davri, inson bo‘lib shakllanish onlari maktabda kechadi. Inson ulg‘ayganda unga obro‘-e’tibor keltiruvchi barcha fazilatlar bolaligida shakllanadi. Shuning uchun ham o‘qituvchi ta’limni zamon talabiga mos ravishda bermog‘i lozim. Dars ta’lim tarbiyani amalga oshirishning eng qulay, eng zarur omilidir, xayotimizda tub burilish bo‘layotgan bir paytda darsning shakli va mazmuni, g‘oyaviyligi, ta’sirchanligi samaradorligi ham oshiradi. Ayniqsa, yangi o‘quv materiallari orqali o‘quvchilarni bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish asosiy ta’lim sifatini ta’minlovchi omil bo‘lib o‘quvchilarni mustaqil fikrlash ko‘nikmasini shakllantiradi. O‘quvchilarga yangi bilimlarni berish va olingan yangi bilimlar asosida ko‘nikmalarni shakllantirish uchun kichik guruhlarda ishlash, mustaqil ijodiy ishlash, o‘yin mashqlari va rolli o‘yinlar kabi noan’anaviy ta’lim metodlaridan foydalanish yaxshi samara beradi.

Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o‘quvchilarga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko‘nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o‘quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma va malakalar darajasini baholash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Pedagogik texnologiya o‘z mohiyatiga ko‘ra sub’yektiv xususiyatga ega bo‘lib metod va boshqa vositalar yordamida tashkil etilishadigan texnologiyadir:

Geografiya fanida pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish;

o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni qaror toptirish;

o‘quvchilar tomonidan o‘quv predmetlari bo‘yicha puxta bilimlarning egallanishini ta’minlashi;

o‘quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko‘nikma malakalarini shakllantirishi;

o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni va ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish;

pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g‘oyalarining ustivorligiga erishishni kafolatlash zarur.

³⁹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони// “Халқ сўзи”, 2017 йил 8 февраль.

Pedagogik texnologiyalardan majburan foydalanish mumkin emas. Aksincha, tajribali pedagoglar tomonidan asoslangan, qo'llanilayotgan ilg'or texnologiyalardan maqsadga muvofiq foydalanish va rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Bugungi tezkor zamonda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li – mashg'ulotlarni interfaol metodlar yordamida tashkil etish muhim ahamiyatga ega, chunki interfaol metodning o'ziga hos xususiyatlari didaktik imkoniyatlarga ega. Ta'lim jarayonida interfaol metodlarning o'rinli, maqsadga muvofiq qo'llanilishi dars samaradorligini taminlaydi. Quyida interfaol metodning geografiya fanlarini o'qitishda samaradorlik xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

Mantiqiy nuqtai nazardan interfaollik, eng avvalo, ijtimoiy sub'ektlarning suhbat (dialog), o'zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyati birlashishini ifodalaydigan metoddir.

“Interfaol” tushunchasi ingliz tilidagi “interact”(rus tilida “interaktiv”) so'zidan olingan bo'lib, lug'aviy nuqtai nazardan “inter” –o'zaro, “act” – harakat qilmoq, ya'ni o'zaro harakat qilmoq degan a'noni anglatadi.

Interfaol ta'lim –bilim, ko'nikma, malaka va muayyan ahloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lidagi o'zaro harakatlarini tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim.

Interfaollik – ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaliklari.

Ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan har bir mutaxassis yaxshi an'anaviy ta'lim bilan suhbat (dialog)ga asoslangan inovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish yuqori samaradorlikka olib kelishini biladi.

Amerikalik psixolog olimlar R.Karnikau va F.Makelrouning o'rganishlariga ko'ra, shaxsning tabiiy fiziologik-psixologik imkoniyatlari muayyan shakllarda o'zlashtirilgan bilimlarni turli darajada saqlab qolish imkonini beradi va quyida batafsil bayon etilgan.

Ya'ni shaxs:

- manbani o'zi o'qiganida 10 %;
- ma'lumotni eshitganida 20 %;
- sodir bo'lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rganida 30 %;
- sodir bo'lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rib, ular to'g'risidagi ma'lumotlarni eshitganida 50 %;
- ma'lumot (axborot)larni o'zi uzatganida (so'zlaganida, bilimlarini namoyish etganida) 80 %;
- o'zlashtirilgan bilim (ma'lumot, axborot)larni o'z faoliyatiga tatbiq etganida 90 % hajmdagi ma'lumotlarni yodda saqlash imkoniyatiga ega ekan. Shuni asoslab quyidagi interfaol metodni misol qilib ko'rsatishimiz mumkin.

“Zinama-zina” metodi

“Zinama-zina” texnologiyasidan foydalanish darsning yanada qiziqarli va tushunarli bo'lishiga xizmat qiladi. Mazkur usuldan ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida kichik guruhlariga bo'lingan holda foydalanish

mumkin. Bu o‘qituvchining qo‘ygan vazifasiga qarab belgilanadi. Ahamiyatli jihati shundaki sinfdagi har bir o‘quvchining bilimini individual baholashda “Zinama-zina” usuli qo‘l keladi. Qolaversa, vaqtni tejashga yordam beradi. Quyida ikki o‘quvchini bir vaqtda baholashga misol keltirilgan.

1. Geografiya fanining biror bo‘limida o‘tilgan mavzularga doir savollar tanlanadi.

2. Doskaga ikki tomondan bir xil chiqib boriladigan pog‘onasimonkartalar chiziladi va shunga oid savollar yoziladi.

3. Har ikki tomondagi savollar kartalar bo‘yicha olib boriladi.

4. Ikki o‘quvchi doskaga chiqariladi va topshiriqni bir vaqtda bajarishga kirishadi.

5. Har ikki o‘quvchiga berilgan topshiriqlar o‘tilgan mavzu yuzasidan bir-biriga yaqin hamda o‘xshash bo‘lishi kerak.

6. Topshiriqni birinchi va to‘g‘ri bajargan o‘quvchi nisbatan yuqoriroq baholanadi.

7. Baholash tartibi pog‘onalar soniga qarab quyida keltirilgan mezon asosida amalga oshiriladi.

Pog‘onalar 9 ta bo‘lsa: 8-9 ta to‘g‘ri javobga “a’lo”, 6-7 ta to‘g‘ri javobga “yaxshi”, 5 ta to‘g‘ri javobga “qoniqarli” baho qo‘yiladi.

“Charxpalak” metodi

“Charxpalak” texnologiyasidan o‘quv mashg‘ulotlarining barcha turlarida, dars boshi va oxirida, biror bo‘lim tugatilganidan keyin, o‘tilgan mavzularni o‘zlashtirganlik darajasini baholashda, takrorlash, mustahkamlash, oraliq va yakuniy nazoratlarni o‘tkazishda foydalanish mumkin. Mashg‘ulotlarni yakka va guruh shaklida tashkil etsa bo‘ladi.

O‘tkazish tartibi:

1. O‘quvchilar texnologiya mexanizmi bilan tanishtiriladi;

2. Sinf kichik guruhlarga ajratiladi;

3. Guruh a‘zolariga tarqatma materiallar tarqatiladi;

4. Topshiriqlar avval yakka holda bajariladi;

5. Tarqatma materiallar guruh tomonidan biror belgi bilan belgilanadi;

6. Topshiriq bajarilgandan keyin (charxpalak aylanmasidek) material keyingi guruhga uzatiladi;

7. Yangi guruh materiallarni o‘rganib, kerakli joylariga o‘zgartirish kiritadi;

8. Keyin tarqatma material keyingi guruhga uzatiladi;

9. Tarqatma material shu tartibda guruhlar orasida aylanib chiqadi;

10. Har bir guruh a‘zosi o‘zi ilk bor to‘ldirgan tarqatma materialni (qo‘yilgan beligiga) tanlab oladi;

11. Har bir guruh a‘zosi javoblarini boshqalarning tuzatishlari bilan taqqoslab o‘rganib chiqadi;

12. O‘qituvchi aytgan to‘g‘ri javobni o‘z javoblari bilan solishtiradi;

13. Har bir o‘quvchi to‘g‘ri va noto‘g‘ri javoblarni aniqlaydi va o‘zini-o‘zi baholaydi.

Shu kabi interfaol metodlar foydalanib dars jarayonlari tashkil etilsa barcha ko‘zlagan natijalarga erishiladi. Faol o‘qitish usullari haqida fikrimizni yakunlar ekanmiz o‘qituvchilarga shuni eslatishimiz kerakki, bu yerda ko‘rib chiqqan o‘qitish usullari o‘ziga xos alohida misollarga ega. Shuningdek mazkur usullardan geografiya dars jarayonida foydalanish o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma, malakalarni ongli ravishda va samarali o‘zlashtirish imkonini beradi.

O‘qituvchining diqqati bu faoliyatni to‘g‘ri bajarishga qaratilgan ichki nazoratdir. Uni o‘qituvchi vazifa bajarishga yo‘naltirganda boshqariladi deb xulosa qilindi. Bu shuni anglatadiki, diqqatni o‘stirish va tarbiyalash uchun o‘quvchilarni iloji boricha to‘g‘ri faoliyat bajarishga yo‘naltirishga alohida e‘tibor qaratish lozim. Bu nafaqat mashg‘ulotlarni o‘qitishga tegishli, shuningdek har qanday aqliy va amaliy faoliyatni o‘rganish uchun ham kerak. Yo‘naltirishga asoslangan faoliyat ayni psixologik sharoitlarni yaratadi.

Faol o‘qitish usullari haqida fikrimizni yakunalar ekanmiz o‘qituvchilarga shuni eslatishimiz kerakki, bu yerda ko‘rib chiqqan o‘qitish usullari o‘ziga xos alohida masollarga ega. Shuningdekbu usullardan geografiya dars jarayonlarida foydalanish o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma, malakalarni ongli ravishda va samarali o‘zlashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi –T.: O‘zbekiston, 2023-y..
- 2.O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020 yil.
- 3.O‘zbekiston Respublikasining “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni // O‘zbekiston matbuoti. 2003 yil, №1
- 4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Taraqqiyot strategiyasi” 2022 yil.
- 5.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha “Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni. – T.: 2017.
- 6.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni. – T.: 2017.
- 7.Mirziyoev Sh. M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik –xar bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak // mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017 yil 14 yanvar. – T.: O‘zbekiston, 2017. 104 b.
8. Davronov P.Z. Yangi pedagogik texnologiyalar.-Samarqand, 2008.
9. Abdullaeva X.A. Mashg‘ulotlarda faol ta’lim usullaridan foydalanish. – Farg‘ona: FarDU, 2008.
10. Avliyakov N.X., Musaeva N.N. Modulli o‘qitish texnologiyalari. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2007. – 97 b.

11. Avliyakov N.X., Namozova N.J. Muammoli o‘qitish texnologiyalari. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2008. – 80 b.
12. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari / Monografiya. – T.: Fan, 2007.
13. Avliyoqulov N.X. «Zamonaviy ta’lim texnologiyalari» Toshkent.: 2001. –69 b.
14. Internet manbalari: www.ziyonet.uz, www.kun.uz, www.ma`rifat.uz

OLIV TA’LIMDA ILMIY-INNOVATSION FAOLIYAT RIVOJLANISH MANBAI

*Nazarova Zulayxa Turabovna,
Samarqand davlat universiteti Kattaqurg‘on filiali katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya

Maqolada bugungi kunda oliy ta’lim tizimidagi islohotlar va ularning amaliy faoliyati, ilmiy –innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo‘yicha davlat boshqaruvi tizimi haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim modellari, ilmiy-tadqiqotlarni tijoratlashtiruvchi model, faoliyat texnologiyasi va tashkiliy tuzilish.

Аннотация

В статье представлена информация о современных реформах в системе высшего образования и их практической деятельности, системе государственного управления развитием научной и инновационной деятельности.

Ключевые слова: образовательные модели, модель коммерциализации исследований, технология деятельности и организационная структура.

Abstract

The article provides information about modern reforms in the system of higher education and their practical activities, the system of state management of the development of scientific and innovative activities.

Key words: educational models, research commercialization model, activity technology and organizational structure.

Ayni paytda jahon iqtisodiyotida ro‘y berayotgan globallashuv, xalqarolashtirish va raqamlashtirish uzoq tarixga va chuqur ildiz otgan ijtimoiy institutlarga ega bo‘lganlar uchun ham rivojlanishning yangi modellarini izlash va qo‘llashni talab qiladi. Bugungi kunda mamlakatimizda oliy ta’lim tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Natijada yurtimizda bir qator yangi oliy o‘quv yurtlari yangi tizim asosida ish faoliyatini boshladi. Yoshlarimizda tanlash imkoniyatlari kengaydi. Bu orqali esa, oliy ta’limda sog‘lom raqobat muhiti shakllanmoqda. Oliy

ta’lim muassasalarida xalqaro tajribalardan kelib chiqib, ilg’or standartlarini joriy etish masalalariga katta e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, o’quv dasturlarida talabalar tomonidan nazariy bilim olishga, ularda amaliy ko’nikmalarni shakllantirishga yo’naltirilgan ta’lim tizimiga bosqichma-bosqich o’tilmoqda. Ta’lim tizimida mavjud «Universitet 1.0» modeli faqat ta’lim berish bilan cheklanadi. «Universitet 2.0» - ta’lim berish va ilmiy tadqiqot ishlari olib borishni o’z ichiga oladi. «O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi farmoniga asosan, mamlakatda bosqichma-bosqich joriy etilishi rejalashtirilgan «Universitet 3.0» modeli esa ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlarni tijoratlashtiruvchi model hisoblanadi. Shuningdek, konsepsiyaga ko‘ra, nodavlat-notijorat shaklidagi Respublika Oliy ta’lim kengashi ham tuzilishi rejalashtirilgan bo‘lib, uning asosiy vazifalari jamoatchilik va ish beruvchilar fikrini o‘rganish, ilg‘or xorijiy tajribalarni tahlil qilish orqali oliy ta’lim sifatini oshirish, o‘quv dasturlarini takomillashtirish, qo‘llanilayotgan ta’lim-tarbiya usullari ta’sirchanligiga xolisona baho berish kabilarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 01.04.2021 yildagi PF-6198-sonli “Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo‘yicha davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida” gi Farmoni aynan bizning tadqiqotimiz vazifalarini belgilab beradi. Mamlakat taraqqiyotining zamonaviy bosqichida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar ilm-fan va innovatsiya sohasida davlat boshqaruvi mexanizmlarini takomillashtirish, ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlarini shakllantirishda shaffoflikni oshirish hamda iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarda ilm-fan yutuqlari va innovatsion texnologiyalarni joriy etish ishlarini jadallashtirish vazifalari belgilangan. Fikrimizcha, universitetni rivojlantirishning yangi modeli, avvalo, barcha turdagi faoliyatni har tomonlama va doimiy ravishda amalga oshirishga hamda tashqi muhitning turli sub’ektlari bilan samarali aloqalarni o‘rnatishga imkon beruvchi oliy ta’lim muassasalarining tashkiliy-boshqaruv tuzilmasidagi mavjud bo‘shliqlarni bartaraf etishni va ularda ilmiy-innovatsion rivojlanish uchun boshqaruv tizimlarini shakllantirishni talab qiladi. Ayni paytda bunday bo‘shliqlar quyidagilarda mavjud: fundamental va amaliy fan o‘rtasidagi ilmiy muhitda; amaliy fan va eksperimental ishlab chiqarish chegarasida – ilmiy jamoatchilik va texnologlar o‘rtasida; texnologiyalarning ishlab chiquvchilardan ishlab chiqarishdagi ishchilariga o‘tishida – tajriba ishlab chiqarish va sanoat o‘rtasida. Ta’lim jarayoni hali ham ilmiy-innovatsion faoliyat bilan zaif birlashtirilgan, buning natijasida mutaxassislarni tayyorlash darajasi va tarmoqlarning texnologik rivojlanishi o‘rtasida bo‘shliq mavjud. O‘tkazilgan tadqiqotlar bizga bilimlar iqtisodiyotidagi universitetlarning roliga mos keluvchi oliy o‘quv yurtlarining ilmiy innovatsion rivojlanish ta’rifini shakllantirishga imkon berdi. Biz buni bilimlarni yaratish, tarqatish, uzatish va tijoratlashtirish jarayonlarining uzluksizligini ta’minlash va ularning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirishdan iborat bo‘lgan ilmiy, ilmiy-texnikaviy, innovatsion va ta’lim faoliyati tizimidagi sifatli o‘zgarishlar jarayoni deb tushunamiz. Biroq hozirgi paytda oliy ta’lim

muassasalari faoliyatining ayrim turlari (o‘quv, ilmiy, ilmiy-texnik, innovatsion) yetarlicha birlashtirilmaganligi sababli ular alohida tizim sifatida boshqarilmoqda. Va bu yondashuv faoliyatning bir yo‘nalishi ishlashi va rivojlanishi samaradorligi boshqasiga qanchalik to‘liq va sifatli ta’sir ko‘rsatishi to‘g‘risida zarur tushunchalarni bermaydi. Shunga asoslanib, universitetning ilmiy-innovatsion rivojlanishini boshqarish metodikasi tizimli yondashuvga asoslangan bo‘lishi kerakligi aniq bo‘lib, u oliy ta’lim muassasasi ma’lum bir tartibdagi bir elementning o‘zgarishi muqarrar ravishda boshqa elementlarning holatini va umuman tizimning butun tuzilishini o‘zgartirishga olib keluvchi o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlardan iborat bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy tizim ekanligidan iboratdir. Belgilangan vazifalar ijrosini izchil ta’minlash, oliy ta’lim muassasalarining mustaqilligini kengaytirish, ular faoliyatida davlat ma’muriy boshqaruvini keskin kamaytirish hamda shu orqali o‘zgaruvchan mehnat bozori talablariga javob bera oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlovchi davlat oliy ta’lim muassasalarini shakllantirish maqsadida 2021 yilning 24 dekabr kuni yana ikkita muhim hujjat qabul qilindi. Prezidentimizning “Davlat oliy ta’lim muassasalarining akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi hamda “Davlat oliy ta’lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari ana shunday muhim tarixiy hujjatlardir. Mazkur qarorlarga ko‘ra, 2022/2023 o‘quv yilidan boshlab 35 ta etakchi davlat oliy ta’lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berildi. Jumladan, oliy o‘quv yurtlariga bir qator qo‘shimcha vakolatlar, akademik mustaqillik sohasida ham etarlicha vakolat berildi. Ya’ni, o‘quv rejalari, o‘quv dasturlari, malaka talablarini kasbiy standartlar asosida tasdiqlash, ta’lim tilini hamda ta’lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklari xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim olish shaklini belgilash bakalavriat ta’lim yo‘nalishlari va magistratura mutaxassisliklari uchun o‘qish davomiyligi muddatlarini belgilash nazarda tutildi. Bundan tashqari, qarorda doktoranturada to‘lov-kontrakt asosida o‘qish qiymatini belgilash, byudjetdan tashqari mablag‘lar hisobidan grant ajratish orqali doktoranturaga tanlov asosida kvotaga qo‘shimcha ravishda qabul qilish, doktorant va mustaqil izlanuvchilarga ilmiy rahbarlik qilish tartibini tasdiqlash kabilar nazarda tutildi. Bundan tashqari “Universitet 3.0” modeli bo‘yicha rivojlanish oliy o‘quv yurti tomonidan innovatsiyalarning ekotizimi fazilatlarini, ya’ni eng samarali tijoratlashtirish maqsadida bilimlarni yaratish, rivojlantirish, joriy etishning barcha bosqichlarida innovatsion jarayon ishtirokchilari o‘rtasida o‘zaro aloqalar sodir bo‘ladigan muhitni yaratishni nazarda tutadi. Ko‘rinib turibdiki, ushbu qarorlar oliy ta’lim tizimiga ma’lum vazifalarni belgilaydi: Jumladan, sohada sog‘lom raqobat muhitini yaratish; oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini bosqichma-bosqich kreditmodul tizimiga o‘tkazish; xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta’limning ilg‘or standartlarini joriy etish, jumladan o‘quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo‘naltirilgan ta’limdan amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim tizimiga bosqichma-bosqich o‘tish; oliy ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror

rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish; oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish faoliyatining uzviy bog‘liqligini nazarda tutuvchi «Universitet 3.0» konsepsiyasini bosqichma-bosqich joriy etish; oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, ilmiy izlanuvchilari, doktorantlari, bakalavriat va magistratura talabalarining yuqori impakt-faktorga ega nufuzli xalqaro ilmiy jurnallarda maqolalar chop etishi, maqolalarga iqtiboslik ko‘rsatkichlari oshishi, shuningdek respublika ilmiy jurnallarini xalqaro ilmiy-texnik ma’lumotlar bazasiga bosqichma-bosqich kiritilishini ta’minlash; oliy ta’limning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, xorijiy ta’lim va ilm-fan texnologiyalarini jalb etish; talaba-yoshlar ta’lim-tarbiyasi uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish; oliy ta’lim muassasalarining infratuzilmasi va moddiy-texnik bazasini, shu jumladan xalqaro moliya institutlarining imtiyozli mablag‘larini keng jalb qilish hisobiga yaxshilash, ularni bosqichma-bosqich o‘zini o‘zi moliyalashtirish tizimiga o‘tkazish va moliyaviy barqarorligini ta’minlash; ta’limning ishlab chiqarish korxonalarini va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan o‘zaro manfaatli hamkorligini yo‘lga qo‘yish; ilm-fanda o‘zini o‘zi boshqarish tizimini rivojlantirish orqali davlat va ilmiy tashkilotlar o‘rtasida ijtimoiy sheriklikni rivojlantirish hamda uning doirasida loyihalarni amalga oshirish kabi bir qator amalga oshirilishi lozim bo‘lgan jarayonlarni sanab o‘tish joizdir Oliy o‘quv yurtining ilmiy-innovatsion salohiyati, aslida, innovatsion maqsadga (mahsulot/xizmatlarni ishlab chiqarish) erishish uchun qabul qilingan yoki allaqachon safarbar qilingan resurslar va tashkiliy mexanizmdir (faoliyat texnologiyasi va tashkiliy tuzilish). Ilmiy-innovatsion salohiyatni universitet faoliyatining barcha zikr etilgan turlarida izchillik holatidan kelib chiqib, biz uch guruh tarkibiy qismlarni aniqladik: 1) muassasalarning resurs salohiyati, shu jumladan, barcha faoliyat turlarini (ilmiy, ilmiy-texnik, innovatsion, o‘quv) amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan resurslar: kadrlarga oid, moddiy-texnik va moliyaviy; 2) barcha faoliyat turlarini boshqarish uchun asos yaratadigan muassasalarning tashkiliy-funksional salohiyati, ularni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan resurslar va olingan natijalar: tashkiliy tuzilma, faoliyatni marketing bilan ta’minlash; innovatsion infratuzilma; 3) tashkilot faoliyati natijalari to‘plami va kelgusida rivojlanish uchun resurslarni qabul qilish manbai sifatida muassasaning mahsulot salohiyati: ilmiy-tekshirish va tajriba-konstruktorlik ishlari, innovatsion faoliyat, ishlab chiqarish faoliyati, kadrlarni tayyorlash, eksport. Ilmiy-innovatsion salohiyatni samarali tatbiq etish uni kengaytirilgan qayta ishlab chiqarish hamda davlat va davlatlararo darajadagi barcha faoliyat turlarining ijtimoiy iqtisodiy samarasini oshirish imkoniyatini nazarda tutadi. Oliy o‘quv yurtlarining ilmiy innovatsion salohiyati resurslarning barcha turlarini kengaytirilgan qayta ishlab chiqarish uchun yuqori imkoniyatlar tufayli o‘zining tuzilishi, mazmuni va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta’siri jihatidan noyob hisoblanadi. Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz lozimki, “Universitet

3.0” bu nafaqat innovatsion yetakchilik modeli, balki sifat jihatidan yangi strategik yondashuv asosida ilmiy-innovatsion rivojlanishni boshqarish uchun takomillashtirilgan model bo‘lib, u oliy ta’lim muassasasining ilmiy-innovatsion va ta’lim tizimining yetishmayotgan elementlarini yaratishni talab qiladi (masalan, innovatsion infratuzilma sub’ektlari kabi). Birinchidan, barcha turdagi resurslarni (kadrlarga oid, moliyaviy, moddiy-texnik) va faoliyat natijalarini (yangi texnologiyalar, modellar, tajriba namunalari, intellektual mulk ob’ektlari, innovatsion mahsulot va xizmatlar, iqtisodiyotning turli sohalari uchun kadrlar va ilmiy-innovatsion faoliyat) samarali boshqarishni ta’minlovchi tashkilot menejmentining takomillashtirilgan usullaridan (shu jumladan, jarayonlarni boshqarishning biznes modellarini joriy etishdan) foydalanish, ularning sifati va o‘rishini yaxshilash zarur. Ikkinchidan, bozor va jamiyat bilan samarali aloqa (shu jumladan, tahlil va prognozlash) asosida universitet faoliyatining barcha turlarini marketing yordamida ta’minlovchi ilmiy-innovatsion faoliyatga marketing bilan boshqarish tizimlarini joriy etish va foydalanish zarur. Uchinchidan, tadqiqotchilik qobiliyatiga ega bo‘lgan mutaxassislarni izlash va etishtirish tizimini yaratish kabi ilmiy-innovatsion faoliyatni boshqarishning takomillashtirilgan usullaridan foydalanish, fanlararo tadqiqotlar o‘tkazish uchun sharoit yaratish, yangi ilmiy-texnik yo‘nalishlarning shakllanishini ta’minlaydigan tadbirkorlar bilan innovatsion-texnologik kengashlarni yaratish zarur. To‘rtinchidan, o‘quv faoliyatining zamonaviy usullari va vositalaridan (shu bilan bir qatorda, kadrlar va texnologiyalarning potensial mijozlari bilan birgalikda), shu jumladan, yangi o‘quv amaliyotini yaratish uchun tarmoqli iqtisodiyot imkoniyatlaridan foydalanish, interfaol ta’lim prinsiplarini joriy etish, ilm-fan, texnika va tadbirkorlikning zamonaviy yutuqlari asosida talaba va yoshlarning ilg‘or rivojlanishini ta’minlovchi biznes-vakolatlar dasturlarini joriy etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 08.10.2019 yildagi pf-5847-son o‘zbekiston respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 02.03.2020 yildagi “2017- 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini «Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida” gi PF-5953-sonli farmoni

3. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to‘plami, 2017yil, 6-son,70-modda.

MAKTABGACHA TA’LIMDA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUV

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o’rgatish milliy markazi maktabgacha, boshlang’ich va maxsus talim metodikalari kafedrasida o’qituvchisi Nigmatova M.Z.

Annotatsiya. Integratsiyalashgan mashg’ulotlar maktabgacha didaktika tarafdorlari orasida e’tirof etilgan. Bunday mashg’ulotlar bolalar rivojlanishining turli muammolarini hal qiladi va turli xil faoliyat turlariga tayyorlaydi. Integratsiyalashgan mashg’ulotlar bolaning ijodiy qobiliyatlarini ro’yobga chiqarishga, so’z boyligini qiziqarli, o’ynoqi tarzda boyitishga, muloqot qobiliyatlarini, kognitiv ruvojlantirish va faollikni rivojlantirishga imkon beradi.

Kalit so’zlar: Integratsiya, maktab, faollik, badiiy, nutq, matematika, san’at, ijodiy, kompleks, amaliy, nazariy, bola, hissiy.

Abstract. Integrated training is recognized among supporters of preschool didactics. Such activities solve various problems of children's development and prepare them for various types of activities. Integrated classes allow to realize the child's creative abilities, enrich the vocabulary in an interesting and playful way, develop communication skills, cognitive development and activity.

Key words: Integration, school, activity, artistic, speech, mathematics, art, creative, complex, practical, theoretical, child, emotional.

Аннотация. Интегрированное обучение признано сторонниками дошкольной дидактики. Такие занятия решают различные задачи развития детей и подготавливают их к различным видам деятельности. Интегрированные занятия позволяют реализовать творческие способности ребенка, в интересной и игровой форме обогащать словарный запас, развивать коммуникативные навыки, познавательное развитие и активность.

Ключевые слова: интеграция, школа, деятельность, художественная, речевая, математическая, художественная, творческая, сложная, практическая, теоретическая, детская, эмоциональная.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida sifatli ta’lim jarayoni o’quv va kognitiv faoliyatning rivojlanishiga, bolani maktab ta’limiga tayyorgarligiga, jismoniy va hissiy rivojlanishning yetarli darajada bo’lishiga imkon beradi. Maktab ta’limi jarayonida turli xil tadbirlarni amalga oshirishga imkon beradigan taxminiy pedagogik muhit yaratadi.

Integratsiyalashgan yondashuv - bu turli mavzular yoki mashg’ulotlarning vazifalariga muvofiq pedagogik jarayonning tarkibiy qismlarini o’zaro bog’liqlikda amalga oshirishdir.

Maktabgacha ta’limda kompleks yondashuv quyidagilardan kelib chiqadi:

atrofdagi dunyo haqida yaxlit g’oyalarni shakllantirish asosida shaxsni tarbiyalash va rivojlantirish;

ta'lim va tarbiyaning nafaqat mazmunli, balki qiziqarli o'tkazish;
o'quv dasturning turli bo'limlari(turlararo integratsiya) va bo'limlar ichidagi (tur ichidagi integratsiya) o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash;

ta'lim va tarbiyaning tadqiqot usullarini bog'lash (uslubiy integratsiya);

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning kompleks ta'limi o'z mohiyatiga ko'ra shaxsga yo'naltirilgan, chunki u asosiy e'tiborni rivojlanayotgan va tarbiyaviy muammolarni hal qilish uchun bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratadi. Shu bilan birga bunda bilim, tajriba va ko'nikmalar profilaktika va rivojlanish vazifasini bajaradi. Kompleks qamrab olishda individual yondashuv quyidagi qoidalarni amalga oshiradi: kognitiv maqsadlarga bo'lgan hayotiy ehtiyojni aniqlash, yangi narsalarni kashf etishga qaratilgan kognitiv vazifalar; bola shaxsiyatining muvofiqligi. Unga o'ziga ishonch va o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga imkon beradi; bolani qabul qilish va tushunish, ijobiy munosabat, shaxsning o'zini o'zi anglashiga turtki bo'ladi, uning ichki qobiliyatlarini aniqlash, rivojlanish jarayonida motivatsiya berish, shaxsiy o'sishga yordam beradi.

Integratsiyalashgan yondashuv quyidagi xususiyatlarda namoyon bo'ladi: asosiy e'tibor bolalar faoliyati ko'rsatkichlarining nozik tomonlariga qaratiladi; pedagog nafaqat keng ko'lamli bilimlarning tarjimoni sifatida, balki pedagogik jarayonning tashkilotchisi sifatida faoliyat olib boradi; kognitiv material o'rganish maqsadi sifatida emas, balki faoliyat vositasi sifatida ishlatiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bola rivojlanishining turli sohalarini birlashtirilishimiz ya'ni integratsiyalashtirishimiz mumkin:

- atrof olam bilan tanishish va badiiy nutqni rivojlantirish;
- atrof olam bilan tanishish va badiiy adabiyotlarni o'qish;
- ekologik tarbiya va badiiy adabiyotni mutolaa qilish;
- ekologik madaniyatni shakllantirish va musiqiy tarbiya;
- tasviriy faoliyat va badiiy adabiyot mashg'uloti;
- tasviriy faoliyat, badiiy adabiyot bilan tanishtirish va musiqiy rivojlanish;
- elementar matematik tasvirlarni chizish va konstruktiv faoliyatni amalga oshirish;
- elementar matematik tasvirlar va badiiy tasvirlarni chizish;
- elementar matematik tasvirlarni chizish va xalqlar madaniyati bilan tanishish;
- valeologik bilim va sog'lom rivojlanishni shakllantirish;

Integratsiyalashgan yondashuv bolada dunyoqarashni shakllantirishning samarali usuli bo'lib, san'atning xilma-xil turlari va bolalar badiiy-estetik faoliyati turlaridan foydalanishda har tomonlama namoyon bo'ladi. Bunda quyidagilar hisobga olinadi: san'atning jamiyat bilan aloqasi - tasviriy va badiiy san'atning birligini yaratish; har bir san'at turining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish; hissiy va mantiqiy munosabatlarni tushuntirish (turli analizatorlarning mavjudligi haqida); ajratishda san'atning turli turlarining xususiyatlarini hisobga olish; yaratuvchanlik faolligini oshirish.

Har tomonlama yondashuv o'quvchilarning san'at bilan tanishishini shakllantirishni o'z ichiga oladi, bu ularga turli xil badiiy faoliyat turlarining kelib chiqishini tushunishga va san'atning har bir sohasi bo'yicha asosiy g'oyalar va bilimlarga ega bo'lishga imkon beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kompleks tarbiyalash quyidagi pedagogik va uslubiy yutuqlarga asoslanadi: ma'naviy yuksalish; san'atning hissiy asoslari va badiiy faoliyat turlari bilan jonli muloqot qilish; tanlangan o'yinlarga poliartistik yondashuv; hissiy yetuklik; bolalar badiiy ijodining turli turlarini rivojlantirish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning yaxlit ta'limini yaratish va o'rganish tizimi uning nazariy modelini qurishni belgilab beradi va o'zaro bog'liq bo'lgan tarkibiy qismlar tizimini o'z ichiga oladi.

Bu o'z navbatida pedagogik jarayonning maqsadiga bog'liq: shaxsiy, mazmunli, operativ va faoliyatga tegishli kabilar. Integratsiyalashgan ta'lim modelining individual komponenti pedagogik jarayonning jami sub'ektini o'z ichiga oladi, birinchi navbatda, o'quv jarayonida tarbiyachining qiziqtiruvchi subyektiv ulushini ifodalaydi.

An'anaviy bolaga yo'naltirilgan ta'lim faqat mazmunli tarzda amalga oshiriladi, bunda ustuvor bo'lib -didaktik (ta'lim) hisoblanadi, har tomonlama o'qitishda esa rivojlantiruvchi va maqsadli ta'lim etakchi o'rinni egallaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning mazmunli ta'limi quyidagilarni o'z ichiga oladi: dunyoning yaxlit tasvirini shakllantirish (ustun maqsad); dasturning kengaytmali, ixchamlashtirilgan bo'limlari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarning yanada samarali o'qitilishini ta'minlash; ta'lim mazmuni uchun asosli asosning mavjudligi; kognitiv sohaning rivojlanishini rag'batlantirish (kognitiv faoliyat, qiziqish va boshqalar); o'quv va kognitiv faoliyatda hissiy va tabiiylik birligini ta'minlash; ijodiy qobiliyatlarni rag'batlantirish; o'quv jarayonining ta'lim yo'nalishini (insoniylashtirish, ekologlashtirish va boshqalar) aniqlash.

Maqsadli komponent, o'z navbatida, yaxlit ta'limning nazariy modelining o'ziga xos tarkibiy qismidir. Tarkib komponentiga ma'naviy qadriyatlar (axloqiy, estetik g'oyalar), faoliyat va atrofdagi dunyo (inson, jamiyat, tirik va jonsiz tabiat) haqidagi yaxlit g'oyalar kiradi. Fanlararo (turlararo) integratsiyani hal qilishning birinchi yo'nalishi, uning tarkibiy qismlari o'rtasida muhim aloqalar mavjudligidadir. Fanlararo baholash asosida har qanday dasturning deyarli barcha bo'limlari ma'lum cheklovlar doirasida birlashtirilishi mumkin.

Integratsiyalashgan ta'lim mazmuni murakkab tuzilgan. Dastur bo'limining mazmun xususiyatini o'z ichiga olgan klassik bir turdagi darslardan farqli o'laroq, birlashtirilgan darslar ikkitadan ortiq va dasturlarning turli bo'limlaridan komponentlarni o'z ichiga oladi. Strukturaviy tahlil shuni ko'rsatdiki, o'zgartirishlarning tarkibiy qismlari butun yaxlitlikka ega bo'lishi lozim.

Asosiy integratsiya turlari :

1. "Yopishtirish" darslar mazmunining barcha tarkibiy qismlari bir mavzu doirasida birlashtirilgan, lekin bolalar faoliyatining turlari o'zaro olinmagan (ular har xil) va ketma-ket, ustuvorliklarsiz amalga oshirilgan.

2. Komponentlarning har biri teng nisbat bilan “simbioz”, ular “integral mazmun”ga ega bo‘lsa-da, mazmunning nisbatan mustaqil qismlari, yechimi ham mavjud. mustaqil ta’lim vazifalari.

3. “Tobelanish” – bir (ko‘makchi) komponentning boshqa (asosiy, yetakchi) tobeini qabul qiluvchi turi. Bunday darsda hamma uchun umumiy tarkibiy qismlarga ega bo‘lgan "integral tarkib" mavjud bo‘lib, u mazmundagi tarkibning har bir komponenti uchun birxil emas, balki o‘ziga xos, nisbatan mustaqil maqsad va vazifalarga ega.

4. "Ergashtirish" yuqori yo‘l bo‘lib, mashg‘ulotning istalgan qismida bir komponent - asosiy, ikkinchisini - ikkinchisini ergashadi. Buning asosida qurilgan integral sinflar oddiy oddiy sinflarga o‘xshaydi, chunki asosiy, yetakchi komponent butunlay yordamchi komponentni o‘z ichiga oladi va uning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga bo‘ysunadi.

Integratsiyalashgan (tematik) kun - bu maktabgacha yoshdagi bolalarni butun vaqti davomida kognitiv faoliyatni tashkil etishni anglatadi, bunda har qanday muayyan mavzu o‘zaro bog‘liq va nafaqat mashg‘ulotlar mazmunida yuqori sifatli bo‘lishi, mobil, rolli o‘yinlar va boshqa o‘yinlar, sayrlarda va boshqa vaqtda ham amal qilinishi lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta’lim mazmuni ular uchun qiziqarli va tanish bo‘lishi (ommaviy axborot vositalari va multimedia) va bolalarning katta qiziqishini uyg‘otadigan bo‘lishi (muammoli vaziyatlar va yangi vazifalar) kerak.

Shunday qilib, bolaning atrofdagi dunyoni qamrab olishini aniqlashga asoslangan integratsiyalashgan yondashuv maktabgacha ta’lim sifatini oshirishda yetakchi bo‘lib, bola bunda asosiy qismlarni o‘zlashtirgan holda yaxlit jarayonning bir qismi sifatida idrok qilishga imkon beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. S.D. Sajina "Maktabgacha ta’lim muassasasida qo‘shma dars texnologiyasi" - P.127

2. Maktabgacha pedagogika.- M.: “Akademiya”, 2008.-416 b.

3. Komenskiy Ya.A. Tanlangan pedagogik asarlar: 2 jildda - M.: Pedagogika, 1982. 328s.

4. Nosova E.A., Nepomnyashchaya R.L. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mantiq va matematika. M., 2000.-267 b.

5. Leushina L.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish. - M.: Ma’rifat, 1974.-368-yillar.

6. Kozlova S.A., Kulikova T.A. Maktabgacha pedagogika. - M.: NORMA, 2000.-345s.

**UMUMTA’LIM MAKTABLARI INFORMATIKA VA AXBOROT
TEKNOLOGIYALARI FANI O’QITUVCHILARI MALAKASINI
OSHIRISHNING KLASTERLI MODELINI JORIY ETISH
(aralash ta’lim texnologiyalari misolida)**

Nishonov Akmal Obidovich,

*Farg‘ona viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy
markazi o‘qituvchisi, e-mail: akmal7x@mail.ru, telefon: +998-97-811-27-06*

Ushbu maqola klasterli o‘zaro ta’sir sharoitida informatika va axborot texnologiyalari o‘qituvchilari malakasini oshirish masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda muallifning aralash ta’lim texnologiyalari misolida informatika va axborot texnologiyalari o‘qituvchilari malakasini oshirishning klasterli modelini joriy etish bo‘yicha fikr va mulohazalari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: aralash ta’lim texnologiyalari, informatika va axborot texnologiyalari o‘qituvchilari, kadrlar, kadrlar tayyorlash, klaster, klasterli model, klasterli o‘zaro ta’sir, malaka oshirish, qayta tayyorlash, ta’lim klasteri, ta’lim tashkilotlari.

Ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy vazifalaridan biri – uzluksiz ta’lim, professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning zamonaviy tizimini yaratish vazifasini hal qilish uzluksiz kasbiy ta’lim xizmatlari iste’molchilarini qo‘llab-quvvatlash tizimini yaratishni nazarda tutadi, shuningdek, professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo‘yicha klasterli o‘zaro ta’sirini qo‘llab-quvvatlaydi.

A.G.Zalyalova, G.V.Muxametzyanova, N.B.Pugacheva, O.E.Yavorskiy fan va ishlab chiqarish integratsiyasi nuqtai nazaridan ishlab chiqarish va sanoat korxonalarini bilan hamkorlik aloqalari bilan birlashtirilgan ta’limning o‘zaro bog‘langan tashkilotlari majmui sifatida tushuniladigan ta’lim klasteri tushunchasini kiritadi.

Xuddi shunday nuqtayi nazarni T.P.Shamova klasterni raqobatdosh ustunliklarga erishish yo‘nalishida manfaatdor tomonlarning sa’y-harakatlarini birlashtirishning tashkiliy shakli sifatida belgilaydi: tadqiqot o‘tkazish, barcha darajadagi ta’lim tashkilotlari (maktab, oliy ta’lim tashkiloti, qo‘shimcha ta’lim). Mavzularni birlashtirish tajriba va ilmiy, shuningdek amaliy ishlanmalarni o‘zaro to‘ldirish asosida amalga oshirilishi kerak.

N.Y.Safontseva va A.G.Cherkashinaning tadqiqotlarida asosiy e’tibor oliy ta’lim tashkilotida klaster metodi asosida ta’lim dasturlarini loyihalashtirishga qaratilgan. N.Y.Safontseva dasturiy ta’minot klasteri tushunchasini alohida ajratib ko‘rsatadi va uni barcha munosabatlarning xilma-xilligidagi tuzilgan o‘quv dasturi va omilli tahlil natijalarini dasturiy qayta ishlash vositasi sifatida belgilaydi.

Shunday qilib, “klasterli o‘zaro ta’sir” tushunchasini kiritib, biz iqtisodiy talqindan qisman uzoqlashamiz va “klasterli o‘zaro ta’sir”ni “... umumiy faoliyat

uchun birlashma” deb hisoblaymiz. M.Yudkevich ishlab chiqarish va akademik muhit o’rtasidagi farqni muhokama qilgan ekan, “... inson va jismoniy kapital yordamida mahsulot ishlab chiqarish” bilan shug’ullanuvchi firmalarni farqlovchi “akademik faoliyat” tushunchasini kiritadi.

Yuqorida fikrlarga asoslanib, biz davlat ta’lim tizimidagi quyidagi klasterlarni ajratib ko’rsatamiz: maktab, oliy ta’lim tashkiloti, malaka oshirish tashkiloti, ishlab chiqarish korxonasi. Ushbu mantiqdan kelib chiqqan holda, mazkur klaster maktab o’quvchilari, talabalar, o’qituvchilar va oliy ta’lim tashkiloti professor-o’qituvchilarining umumiy faoliyatini amalga oshirish uchun tashkil etilgan birlashmasi bo’lib, o’zaro ta’lim va o’zaro ma’lum bilim, ko’nikma, malaka va kompetensiyalar bilan boyitishga hissa qo’shadi, shu jumladan informatika va axborot texnologiyalari sohasida ham. N.I.Pak bu yondashuv ochiq ta’limni rivojlantirishga, klasterning barcha ishtirokchilarida dinamiklik, muammolilik, muloqot qilish qobiliyati, bag’rikenglik, analitik yo’nalish bilan bog’liq bo’lgan o’ziga xos, insonparvar fikrlash uslubini shakllantirishga qaratilgan deb hisoblaydi.

Biz aniqlagan klasterlar misollarida mashg’ulotlar tashkil etish xususiyatlarini ko’rib chiqamiz.

Hozirgi vaqtda ta’lim tizimida ta’lim tashkilotlari ishini tashkil etishning yangi shakllari paydo bo’lmoqda. Bu “jamiyat talab qiladigan uzluksiz ta’limni barpo etish uchun axborot ta’lim resursini ko’p qirrali rivojlantirish va turli ta’lim tuzilmalari tajribasini uyg’unlashtirish”ni nazarda tutadi. Bunday o’zgarishlar faqat asosiy tashkil etuvchi elementi oliy kasbiy ta’lim tashkiloti bo’lgan yagona axborot ta’lim makonida samarali amalga oshirilishi mumkin degan fikr mavjud.

Qo’shimcha kasbiy ta’lim (QKT) doirasida klasterli ta’lim tizimini joriy etish va shakllantirish muammolari hozirgi kunda katta qiziqish uyg’otmoqda (D.S.Yegorichev, O.A.Berezkina, OT.Prikot, M.V.Klarin va boshqalar).

Klasterli ta’lim ko’pincha tashkilot va xodimlarni boshqarish nazariyasi va amaliyoti bilan bog’liq. Ko’pincha “klasterli ta’lim” tushunchasi “kadrlar tayyorlash”, “kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash”, “kapital ta’lim”, “kasbiy tayyorgarlik”, “kadrlar malakasini oshirish” tushunchalari bilan belgilanadi. Ba’zi tadqiqotchilar klasterli ta’limni ushbu soha uchun kadrlar tayyorlash bilan tenglashtiradilar.

“Kadrlar tayyorlash” atamasi xodimlar ishni bajarish uchun zarur bo’lgan ko’nikmalar yoki bilimlarni o’zlashtiradigan yoki o’zgartiradigan tizimli o’quv jarayoni sifatida qabul qilinadi. Shuning uchun bu atama xodimlarni boshqarish faoliyatini, ya’ni aniq xodimlarni o’qitish jarayonini tavsiflash uchun javob beradi, lekin umuman tashkilotning tashkiliy rivojlanishining umumiy kontekstini aks ettirmaydi. “Kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash” - bu kadrlar tayyorlashning faqat bir bosqichini tavsiflovchi tushunchalardir. Xodimlarni boshqarish amaliyotida kasbiy tayyorgarlik “tashkilot xodimlariga yangi kasbiy ko’nikmalar yoki bilimlarni to’g’ridan-to’g’ri berish jarayoni” deb tushuniladi. Ammo kengroq ma’noda bu atama kasb-hunar ta’limi tashkilotlari faoliyatini tavsiflash uchun

qo‘llaniladi. Malaka oshirish odatda malaka darajasiga qo‘yiladigan talablar va kasbiy muammolarni hal qilishning zamonaviy usullarini o‘zlashtirish zarurati munosabati bilan mutaxassislarining nazariy va amaliy bilimlarini yangilash jarayoni sifatida qaraladi. Shunday ekan, “kadrlar tayyorlash”, “qayta tayyorlash” va “malakani oshirish”ni klasterli o‘zaro ta’sir sharoitida kadrlar tayyorlash tizimining asosiy bloklari deb hisoblash mumkin.

N.A.Kostitsin tashkilotni rivojlantirish maqsadlarini belgilash va ularga erishishga qaratilgan foydali tajribani xodimlar tomonidan ham, tashkilotning o‘zi tomonidan ham to‘plash va rivojlantirish, uzatish va o‘zlashtirish jarayonlarining yig‘indisini tushunadi. Shunday qilib, “klasterli ta’lim” tushunchasi kichik va o‘rta korxonalar faoliyatini tavsiflash uchun ishlatilishi mumkin, chunki hal qiluvchi mezon o‘quv jarayonlarini institutsionalizatsiya darajasi bo‘lmaydi, lekin “ichki va tashqi yo‘nalishga ega bo‘lgan xodimlar va tashkilot tomonidan bilimlarni to‘plash va ishlab chiqarish, uzatish va o‘zlashtirish jarayonlarining dialektik birligi” sifatida qaraladi.

M.V.Klarinning so‘zlariga ko‘ra, “klasterli ta’lim” tushunchasi klasterlar amaliyotida shakllanadi. Uning qiymatini ushbu tashkilotda samarali ishlashga tayyorgarlik sifatida tavsiflash mumkin. Klasterli ta’lim jarayonida olingan bilim va ko‘nikmalar maxsus kasbiy xususiyatga ega; ular bevosita ishlab chiqarish faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan.

O.A.Berezkina klasterli ta’limni xodimlarning kasbiy bilimlari, ko‘nikmalari, shuningdek, tashkilotning rivojlanish maqsadlari, strategiyalari va hayot bosqichlariga muvofiq qurilgan shaxsiy va ishbilarmonlik fazilatlarini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan tizimli uzluksiz o‘qitish jarayoni sifatida tushunadi.

V.Naumov klasterli ta’limni tashkilot tomonidan tashkil etilgan, ruxsat etilgan yoki tasdiqlangan va tashkilotning maqsadlari va stajyorning maqsadlariga erishishga qaratilgan har qanday xodimlarni o‘qitish deb hisoblaydi.

N.V.Slepsov klasterli ta’lim maqsadlarini tashkilot yoki korxonalar faoliyatining maqsadlari bilan bog‘laydi, ular asosida faoliyat strategiyasi, xulq-atvor taktikasi, o‘zaro ta’sir qiluvchi ob’ektlar va sub’ektlarga nisbatan siyosat va boshqalar quriladi. SHu sababli, klasterli ta’lim maqsadi, uning fikriga ko‘ra, xodimlarning malaka darajasiga bo‘lgan ehtiyoj va talablar haqidagi ichki g‘oyalari asoslanib, tashkilot faoliyatidagi muammolarni hal qilishdir. Shunday qilib, klasterli ta’lim samaradorligining asosiy sharti “ma’lum bir kompaniya mutaxassislari tomonidan ushbu kompaniyani boshqarish va rejalashtirish tamoyillari to‘g‘risida umumiy tushunchani ishlab chiqish”dan iborat.

Klasterli ta’limning maqsad va vazifalari xodimlarni rivojlantirishning maqsad va vazifalari bilan umumiy narsaga ega. Masalan, D.S.Yegorichevning fikricha, tashkilotda xodimlarning malakasini oshirishning kasbiy va pedagogik vazifalari quyidagilardan iborat: mutaxassislarining kasbiy mahoratini va malakasini oshirish; kasbiy ta’lim uzluksizligini ta’minlash; kadrlar malakasini oshirish mazmunini takomillashtirish; malaka oshirishga yondashuvni

individuallashtirish, har bir xodimning malakasi va kasbiy mahorati darajasi; malaka oshirish mazmunida tashkilot faoliyatining strategik va taktik maqsadlarini hisobga olish (monitoring); xodimlarni kompaniya ichidagi rag‘batlantirishning ahamiyati va ta’sirini oshirish, tashkilotdagi kasbiy faoliyat samaradorligiga klasterli madaniyat.

Xodim tomonidan tashkilotning maqsad va vazifalarini tushunish, ularning “shaffofligi” va o‘ziga xosligi xodimga o‘zini tashkilotning bir qismi sifatida his qilish, ijodiy salohiyatidan maqsadli foydalanish, o‘z faoliyati motivlarini to‘liq anglash va tushunish imkonini beradi.

Ushbu tadqiqotda biz klasterli ta’limni yanada kengroq ko‘rib chiqamiz, shu jumladan klaster kasbiy rivojlanishni ajralmas qismi sifatida, shuningdek, profil tayyorlash, fanlarni tayyorlash va qayta tayyorlash bilan bir qatorda.

Biz klasterli o‘zaro ta’sir sharoitida kasbiy rivojlanishni uchta pozitsiyada ko‘rib chiqamiz:

- birinchidan, tashkilotlar jamoalari uchun trening sifatida;
- ikkinchidan, bitta ta’lim tashkiloti mutaxassislari malakasini oshirishning maxsus tashkil etilgan jarayoni sifatida;
- uchinchidan, maktab, oliy ta’lim tashkiloti, malaka oshirish, ishlab chiqarishdan iborat klaster doirasida kadrlar tayyorlash.

Shu munosabat bilan, klasterning barcha ishtirokchilarini aralash va tarmoqdan foydalangan holda proyektiv strategiyaga asoslangan maqsadli, maxsus tashkil etilgan ilmiy, o‘quv, ilmiy va uslubiy faoliyati sifatida belgilanadi.

Yuqorilarga asoslanib aytish mumkinki, klasterli ta’limning umumiy maqsadi tashkilotning strategik va taktik maqsadlari doirasida kasbiy faoliyatning haqiqiy vazifalarini hal qilish jarayonida mutaxassisning uzluksiz kasbiy rivojlanishi va o‘zini o‘zi takomillashtirish uchun sharoit yaratishdir.

Belgilangan maqsadlar ko‘p jihatdan malaka oshirish tizimida o‘qituvchilar uchun klasterli ta’lim mazmunini belgilaydi.

Klasterli ta’limning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganayotgan xorijiy olimlar kattalar klasterli ta’limning innovatsion texnologiyalaridan foydalanish orqali ta’minlanishi mumkinligiga ishonishadi. Bularga quyidagilar kiradi:

- e-learning texnologiyalari (masofaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etishda);
- ta’limning faol shakllari va usullari;
- kasbiy muammolarni birgalikda faol singdirishga yordam beradigan kattalar uchun interaktiv ta’lim texnologiyalari;
- blok-modulli tarkibni tuzish texnologiyasi.

O‘qitishni faqat tarmoq kompyuter texnologiyalari asosida tashkil etish e-learning deb ataladi.

Hozirgi vaqtda e-learning texnologiyalari uzluksiz qo‘shimcha ta’lim tizimining muhim komponenti sifatida qaralmoqda. Ular klasterli tashkil etishda alohida qiziqish uyg‘otmoqda. Masofaviy texnologiyalar, e-learning-texnologiyalari asosida klasterli ta’lim va malaka oshirishni tashkil etish

muammosi V.I.Soldatkina, A.A.Andreyeva, A.V.Xutorskiy, Y.S.Polat, A.V.Mogilev va boshqalar tomonidan o’rganilgan.

Klasterli ta’limni tashkil etishda hozirda aralash ta’lim texnologiyalarining xususiyatlarini o’rganishga katta e’tibor berilmoqda. Bu aralash ta’lim (an’anaviy yuzma-yuz ta’lim, o’qituvchi bilan ta’lim va mustaqil ta’lim, sinfda o’rganish va ish joyida o’rganish kombinatsiyasi) eng samarali bo’ladigan elektron ta’lim texnologiyalaridan faol foydalanish. Aralashtirilgan ta’limdan foydalanish samaradorligi ushbu texnologiyalarning har birining imkoniyatlari va samaradorligini hisobga olgan holda an’anaviy va innovatsion ta’lim texnologiyalarining “aralashmasi”dan foydalanishga asoslanadi.

Aralash ta’lim texnologiyalaridan foydalanish xususiyatlarini ko’rib chiqamiz.

Birinchidan, aralash ta’lim o’quv jarayonida maksimal moslashuvchanlik bilan samarali ta’limni ta’minlashi mumkinligiga alohida e’tibor qaratish lozim. Bu muammo, ayniqsa, ta’lim xizmatlarining mijozlari uchun dolzarb bo’lib, ularni amalga oshirish uchun har bir ta’lim tashkilotining o’ziga xos klasterli o’zaro ta’sir sharoitlarini maksimal darajada hisobga olishga qaratilgan va shu bilan birga individual xususiyatlar va kasbiy xususiyatlarni hisobga olgan holda yangi moslashuvchan ta’lim tuzilmalari talab qilinadi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, hozirgi vaqtda maktablarning yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari, elektron o’quv qurollari kutubxonasi bilan texnik ta’minlanganlik darajasi umumta’lim maktablari o’qituvchilarining tayyorgarligi darajasiga to’g’ri kelmaydi. Buning sabablaridan biri pedagogik kadrlarning qarishi bilan bog’liq dolzarb muammodir. Ma’lum bo’lishicha, zamonaviy o’quv qo’llanmalari ko’pincha o’qituvchilarning o’rtacha yoshi 40 yoshdan oshmaydigan maktablarda qo’llaniladi. Masalan, so’rovnomalar tahlili shuni ko’rsatdiki, “Siz uchun malaka oshirishning qaysi shakli ko’proq ma’qul (sizning fikringizcha)?” degan savolga respondentlarning qariyb 96 foizi an’anaviy yuzma-yuz o’qitishni tanlagan.

Faqat e-learning texnologiyalari asosida klasterli ta’limni tashkil etishning murakkabligini hisobga olgan holda aralash ta’lim texnologiyalaridan keng va oqilona foydalanish hamda mavjud texnik va axborot ta’lim resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish ma’lum darajada

Ikkinchidan, aralash korporativ ta’limning yana bir xususiyati – moliyaviy va boshqa resurslarning minimal qiymatida mutaxassislarni tayyorlashning zarur sifatini ta’minlash muammosini hal qilishdir.

So’nggi paytlarda ta’lim sohasi uchun mutaxassislarning malakasini oshirishni moliyalashtirish xarajatlarini minimallashtirish muammosini hal qilish ayniqsa dolzarb bo’lib qoldi. Yangi moliyalashtirish tizimiga o’tish munosabati bilan maktab o’zining strategik rivojlanish dasturiga muvofiq pedagog va boshqaruv xodimlarining malakasini oshirish uchun ajratilgan mablag’larni mustaqil ravishda boshqaradi. O’qituvchilarning malaka oshirish kurslari uchun bir martalik xizmat safarlari uchun to’lovlarning umumiy moliyaviy xarajatlari har

doim ham oqlanmaydi. Yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishini hisobga olgan holda informatika va axborot texnologiyalari fani o’qituvchilarini tayyorlashga to’g’ri keladi. Faqatgina buyurtmachi maktabning klasterli malaka oshirish tizimiga qo’llanilishi uning moliyaviy xarajatlarini kamaytiradi hamda maktabni axborotlashtirishning individual dasturi doirasida va o’qituvchilarning kasbiy tayyorligini hisobga olgan holda maqsadli o’qituvchilar guruhini sifatli tayyorlashni ta’minlaydi.

Shunday qilib, aralash ta’lim strategiyasiga murojaat qilish ma’lum bir ta’lim tashkilotiga tegishli moliyaviy xarajatlar bilan optimal o’qitish rejimini tanlash imkonini beradi.

Uchinchidan, umumiy ta’lim tizimida katta yoshdagi o’quvchilarni (10-11-sinflar) profillash jarayonida aralash ta’lim texnologiyalari asosida o’qituvchilarning malakasini oshirishdan eng katta samarani kutishimiz kerak.

Zamonaviy profilli maktab o’qituvchisi nafaqat o’z faoliyatining profili va ixtisosligiga mos keladigan yuqori saviyali mutaxassis bo’lishi kerak, balki interaktiv, faoliyatga asoslangan komponentlarni joriy etish bilan ta’lim jarayonining amaliy yo’nalishini ta’minlashi kerak.

O’qituvchi hozirda yangi muammolarga duch kelmoqda. Aynan:

- dasturlarni ishlab chiqish metodikasini, tanlov kurslarining uslubiy apparatini o’rganish, ularning sifatini baholash;
- ixtisoslashtirilgan ta’limda loyiha usulidan foydalanish texnologiyasini o’zlashtirish;
- o’qitishning tadqiqot usulidan foydalanish texnologiyasini o’zlashtirish;
- masofaviy ta’lim sharoitida ixtisoslashtirilgan sinf o’quvchilari bilan ishlash usullarini o’zlashtirish;
- ixtisoslashtirilgan sinflarda o’quvchilarning har xil turdagi mustaqil ishlarini tashkil etish usullarini o’zlashtirish va boshqalar.

Sanab o’tilgan vazifalar asosan informatika va axborot texnologiyalariga ixtisoslashtirilgan maktab o’qituvchilarining malakasini oshirishning mazmuni va uslubiy jihatini belgilab berdi.

Yuqorida aytilganlardan kelib chiqadiki, bunday dasturlar muayyan maktab o’qituvchilarining individual ta’lim ehtiyojlarini qo’llab-quvvatlaydigan texnologiyalarga asoslangan bo’lishi kerak. Shunday qilib, klasterli ta’lim dasturlari nafaqat faol shaklda amalga oshirilishi va tegishli ko’nikma va malakalarni rivojlantirishga qaratilgan bo’lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston strategiyasi. – T.: “O’zbekiston”, 2021. – 464 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va O’zbekiston xalqiga Murojaatnoma. “Xalq so’zi” gazetasi, 2022-yil 21-dekabr, 272-son.
3. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentabr, O’RQ-637-son.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 – 2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2022-yil 11-may, PF-134-son.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. – Toshkent, 2021-yil 25-yanvar, PQ-4963-son.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Axborot texnologiyalari sohasida ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2020-yil 6-oktabr, PQ-4851-son.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi Qarori. – Toshkent, 2022-yil 17-yanvar, 25-son.

Abdurahmonova G.K. Inson resurslarini boshqarish. Darslik. – Toshkent, 2020.

Abduraxmonov Q.X., Xolmo‘minov Sh.R., Xayitov A.B., Akbarov A.M. Personalni boshqarish (darslik). – T.: TDIU, 2013. – 292 b.

Zaynutdinov Sh.N. Personalni boshqarish: Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun cquv qo‘l. /Sh. N. Zaynutdinov, R. I. Nurimbetov. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. – T.: Yangiyul poligraph service, 2007. – 320 b.

Кларин М.В. Инновационные модели обучения: Исследование мирового опыта. Монография. – М.: Луч, 2016. 640 с. - <http://lych.ru/>.

SOME QUESTIONS OF PERSONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS IN TEACHING CHEMISTRY

*Mirkozimjon Nishonov - Professor of the Department of Chemistry of Fergana State University, Candidate of Technical Sciences
Phone number: 998916720954
Email: mirkozimjonfardu@gmail.com*

ANNOTATION

The article describes the pedagogical and psychological conditions for the comprehensive development of the student's personality (education, education and general level of maturity, worldview, the ability to apply the acquired knowledge in practice, etc.) in the teaching of chemistry.

Key words: chemistry, teaching chemistry, personality development, pedagogical conditions, psychological conditions.

It is known from pedagogy that teaching is the process of realization of cognitive activity of learners on the basis of cooperation between the teacher and the students. The weight of the result determines the all-round harmonic perfection of the person (education, upbringing and general level of maturity, worldview, ability to apply the acquired knowledge in practice). A high level of this indicator requires the three tasks of teaching in secondary schools to be carried out in an integrated manner.

From the point of view of modern didactics, the task of the educational process is not only to impart knowledge, to form skills and competencies, but also to have a collective effect on the individual. The concept of teaching often includes imparting empirical and theoretical knowledge. In the process of education, not only the knowledge and skills related to this field, but also the qualities of a person: faith, worldview, spirituality, inner world, etc. are formed and developed. [1].

The educational, educational and developmental tasks of teaching are interrelated, and the teacher is required to take these tasks into account in his practical activities, during lesson planning, and when determining the purpose of the lesson.

To solve this problem, the teacher:

1. Pupils learn the basics of science (important chemical concepts to achieve conscious assimilation of rules, laws, theories), to introduce the methods of science.
2. Formation of a scientific materialistic outlook.
3. Correct political ideas, hard work, interest in the subject and educates to treat nature with care.
4. Development of students' thinking ability, independence and activity in acquiring knowledge.
5. Introduction to the main directions of chemicalization of the national economy, the growing role of chemistry in the main processes of production, formation of the ability to apply knowledge and skills in practice; it is necessary to prepare students for the profession, to achieve a conscious choice of profession.

On the basis of the chemistry course, there is a didactic opportunity to prove the dialectical interconnectedness and connectedness of chemical arguments. As an example, it is a proof of our opinion that the properties of elements are related to the atomic structure, and the properties of organic substances are related to their structure. In both cases, if the structure is the cause, the property (consequence) is the conclusion. All this helps the student to be sure of the authenticity of knowledge.

The most important condition for the formation of a worldview is the implementation of systematic activities. The educational subject provides information (content) to the student, and philosophical views are formed in the

independent activities of students during the application of the ideas of mastering and worldview. The teacher is required to be able to organize this activity.

The formation of a scientific outlook is carried out in several stages.

Stage 1. Separate ideological views are considered (preparatory stage). This is the lower stage of mental generalization. For example, in the topic "Initial chemical concepts" concepts are given about substance properties, quantity and quality (when writing chemical formulas and equations, when studying the laws of conservation of mass and constancy of composition). Concepts of opposition are given in the study of simple and complex substances, metals and non-metals, and the real existence of atoms and molecules is given in the study of atomic molecular theory. When studying the law of conservation of mass of matter, the non-disappearance of matter is considered. Here, the chemical reaction is divided into quantitative and qualitative aspects.

Stage 2. A number of basic views of the movement of matter at the level of chemical form are formed. This is done on the topic of D. I. Mendeleev's "Darvian law and the periodic table of chemical elements". It reveals the internal contradictions of atoms, the interaction of elements in the periodic table, the fact that quantitative changes lead to qualitative changes, etc. About the periodic law knowledge allows determining the properties of elements and substances in advance and determines the objectivity of the law and its importance in understanding the world.

Stage 3. At the end of the 8th-9th grade topics, deepening the ideological views, filling them with the newly studied topic, the cooperative activity of the teacher and students is created.

Step 4. Summarizing ideas and concepts at the philosophical level, clarifying and developing them based on the topics of organic chemistry, studying their relationship with natural sciences, teaching students about the nature of bonding, valence angle, etc. in the course of organic chemistry forms it as a science. The mechanism and duration of organic reactions allows us to talk about time. This means that there is a philosophical concept of "time". In the course of organic chemistry, general concepts of specificity and specificity should be formed on the basis of the following classes of organic compounds: hydrocarbons, alcohols, aldehydes, amines, and so on.

Step 5. Pupils' ideas about the chemical form of matter movement are put into a certain system at the level of natural sciences and philosophy. This is done in the process of summarizing the basics of general chemistry.

The role of the subject of chemistry in the formation of a scientific materialistic outlook is extremely important.

The teaching process, which ensures the full assimilation of knowledge, forms the educational activity and thereby affects the mental development by itself.

In order for the developmental task to be successful in the educational process, it is necessary to develop a special methodology for the chemical content,

to prepare for the educational process, and to penetrate deeply into the psyche of each student.

The complexity of developmental education is that the development of each student is unique. They achieve the same result in different ways and in different times.

The main cases of the theory of developmental education are as follows:

1) Education is high, but structured at the level of mastery, and at the same time, the level of difficulty of mastering the material should be kept to a certain extent. Otherwise, mechanical memorization is observed instead of conscious learning.

2) The speed of teaching the material should not exceed the capabilities of the students.

3) A sharp increase in the amount of theoretical knowledge. This situation is reflected in the modern school chemistry program.

4) Conscious understanding of the educational process by students. This implies not only the conscious acquisition of knowledge, but also the conscious use of methods.

The development of students' thinking can be achieved by constantly activating the educational process, increasing the activity of learners in the process of learning. For this, it is not enough to increase the stock of knowledge, it is necessary to show mental activity, to strengthen knowledge, to draw conclusions for the repetition and processing of acquired knowledge.

Psychological conditions for the development of education are very important, and they are as follows:

1) It is necessary to show which methods and thought processes should be used in the formation and development of chemical knowledge, mental activity, that is, in the formation of chemical concepts. Development of knowledge is the basis of development of creative ability and independence.

2) Formation and development of intellectual skills. In this case, it is important to teach students to think logically. It is necessary to form qualities such as the use of comparison methods, analysis and synthesis, the ability to draw conclusions, generalize, imagine, and justify.

3) Formation and development of the ability to use rational ways of learning (reading skills).

In the process of teaching, if all mental conditions are followed, the mental development of students is gradually achieved. According to psychologists, this can be seen from the following:

- the systematicity of thinking, which means the sequential order of the level of complexity;

- Formation of the ability to widely apply knowledge in solving new tasks;

- relatively quick thinking, solidity of the thinking process, independence. '

Comprehensive development of students in the process of chemical education is one of the problems facing the school.

We have all the conditions to implement the developmental task of education in chemistry teaching: its theoretical foundations have been developed in didactics and psychology, the means of its implementation are shown in the chemistry methodology, the task of the methodology is to provide the teacher with school chemistry education. is to make recommendations regarding the implementation of the task of development. Active description of the educational process and content system, as well as problem-based teaching, can be used as tools for the development of students in teaching chemistry.

Problem-based learning is an important tool for developing students' minds. Methodology of problem-based teaching is determined based on the content of the subject and the knowledge capabilities of the students. The main step in problem-based learning is to create a problem situation in different ways. In problem-based teaching, the teaching methodology of the teacher changes, he must have the ability to organize a debate in the lesson [2-4].

In short, the relationship between education and upbringing is not one-sided. A properly organized educational process quickly bears its fruit, that is, it affects the learning of students. Cultivation of discipline, organization, activity and other similar qualities in students is the reason for active and successful acquisition of knowledge. The unity of education leads to comprehensive development of the student's personality during the educational process.

References:

1. Ingo Eilks, Avi Hofstein. Teaching Chemistry – A Studybook. Sense Publisher/ Rotterdam. 2012. R.VII

2. M. Nishonov, Sh. A. Mamajonov, V. U. Khojaev. Methodology of teaching chemistry. Tashkent, 2002. Teacher publishing house.140 pig.

3. M.Nishonov .Approach to teaching chemistry based on historical scientific principles. Материалы II международной научно-практической конференции «Современные аспекты химической науки и химического образования: теория и практика.(2022) 1-часть стр.187-189

4.М.Нишонов.Воспитание учащихся в процессе обучения химии. Материалы II международной научно-практической конференции «Современные аспекты химической науки и химического образования: теория и практика. (2022) 2-часть стр.76-78

3. M.Nishonov .Approach to teaching chemistry based on historical scientific principles. Материалы II международной научно-практической конференции «Современные аспекты химической науки и химического образования: теория и практика.(2022) 1-часть стр.187-189

4.М.Нишонов.Воспитание учащихся в процессе обучения химии. Материалы II международной научно-практической конференции «Современные аспекты химической науки и химического образования: теория и практика. (2022) 2-часть стр.76-78

INTEGRATIVE APPROACH TO CREATING THE STRUCTURE AND CONTENT OF THE CHEMISTRY TEACHING METHODOLOGY COURSE

Mirkozimjon Nishonov - Professor of the Department of Chemistry of Fergana State University, Candidate of Technical Sciences
Phone number: 998916720954
Email: mirkozimjonfardu@gmail.com

Abstract

This article describes in detail the importance and integration of chemistry, pedagogy, and psychology in determining the structure and content of the chemistry teaching methodology course. Based on the integrative approach, the process of creating a new pedagogical science of chemistry teaching methodology is based on the theoretical aspect.

Key words: chemistry, pedagogy, psychology, chemistry teaching methodology, integration.

Based on the demand of the society, secondary general education schools should provide elementary knowledge of the basics of science, take into account the interests and abilities of the growing generation, form worldviews at the level of development of science and technology, prepare them for political and social life, as well as aesthetic taste, it is necessary to ensure that they grow spiritually and physically perfect. Therefore, the future of any country directly depends on the results of selfless work of teachers [1].

In order to be worthy of the great title of teacher, a person should feel the deep meaning of this word. The teacher forms the future generation, educates and brings it to adulthood, so it is necessary for him to be able to identify all the processes on this path in time. Political literacy is also important for a teacher.

A teacher should be a master of his profession. However, unlike other chemical specialists, it is not enough for a chemistry teacher to have perfect chemical knowledge and skills. In order to effectively convey his knowledge to students, he needs to know the students well and get into their psyche, and perfect the teaching methods. It is necessary to acquire, to have a complete idea of the intended goal of teaching, to know well the means and ways of achieving it.

Any subject teacher should have the basis of didactic knowledge of the subject he/she is teaching, master the general methods of imparting knowledge, be aware of the features of students' thinking, and have life experience. It is necessary for the teacher to work on himself, to constantly increase his knowledge, to search for new methods of teaching, to improve the educational process. For students, a teacher should be not only a simple informer, but also an example in all aspects.

Modern secondary schools perform three important tasks in the teaching process: education, upbringing and development. Each of these tasks is the object of study of a separate system of scientific knowledge. The task of teaching is studied by didactics, the task of education is studied by the theory of education, and the task of development is studied by psychology. Chemistry itself is a system of complex concepts. Only due to their scientifically based mutual integration, a new chemistry teacher methodology system will be established.

In order to recognize the methodology of a chemistry teacher as a science, it is necessary to consider all the above systems as its components. Because these systems form the pedagogical and psychological basis of the chemistry teacher's methodology. Based on this, in the current period, the methodology of the chemistry teacher is considered as a pedagogical science that provides education and training to students and develops their worldviews.

Taking into account students' age, individual interests, abilities, and society's requirements, applying scientific and technical achievements to the teaching process, helps students to become well-rounded in all aspects. The teaching of chemistry teacher methodology in pedagogical higher education institutions serves to implement the professional training of students. The level of methodical knowledge acquired by the teacher, his ability to teach, the efficiency of the lesson and his reputation among the students determine it.

The science of chemistry teaching methodology is inextricably linked with psychology and pedagogy, as well as other natural, social and humanitarian sciences. In the methodology of teaching chemistry, philosophical, political, economic concepts are widely used, based on pedagogical and psychological knowledge. It is impossible to teach chemistry without knowing the laws of the teaching process and the psychology of learning.

The main task of the methodology of teaching chemistry as an educational subject is to equip future chemistry teachers with the necessary knowledge and skills when working in high school. The subject of the methodology of teaching chemistry teaches future chemistry teachers how to organize their scientific educational activities at school, taking into account the issues of technical safety and environmental protection.

The methodology of teaching chemistry is studied in a certain sequence, in the form of a system.

Initially, the essence of teaching, education and development tasks will be revealed in terms of dominance during the entire course of the high school chemistry subject. In the next stage, the organization of the chemistry teaching process will be introduced. The structural elements of the educational course at this stage are: teaching methods, tools and forms, teacher's speech. These are interrelated and are considered from the point of view of the three tasks of teaching.

Studying the methodology of teaching chemistry is not limited to lectures, but also implies the formation of skills and qualifications of future chemistry

teachers to be able to demonstrate chemical experiments and conduct practical training and laboratory experiments. In addition, they are given the skills to teach subjects in the school program, solve math problems, plan and conduct lessons.

As in any other subject, the methodology of teaching chemistry has its own development history.

The appearance of the first scientific ideas and views on the methodology of teaching chemistry dates back to the 18th century. Simultaneously with the emergence and development of the science of chemistry, the methodology of teaching chemistry was also created and developed.

Russian scientist M. V. Lomonosov was the first one who took care of educating mature people who knew chemistry. M. V. Lomonosov shows the tasks, content and methods of chemistry in the work "Introduction to Chinese Physical Chemistry" developed from an atomistic point of view. He believed that it is necessary to use the methods of chemistry in teaching chemistry, especially the experiments that lead to the qualitative and quantitative study of substances and processes. At the same time, Lomonosov paid special attention to mathematical and physical methods in studying chemistry.

The development of the methodology of teaching chemistry is directly related to the level of development of the science of chemistry, the great chemists of all times were engaged in teaching their theories and laws. A. Lavoisier, J. Dalton, S. Canissaro and others made a significant contribution to the development of chemistry teaching methodology.

D. I. Mendeleev's discovery of the "Periodic Law" marked an important stage for chemical methodology. After his textbook "Elements of Chemistry" written on the basis of the periodic law was published, the elements began to be studied according to the groups of the periodic table. This method is the basis of studying inorganic chemistry even today. In D.I. Mendeleev's methodology, clearly formed goals and tasks of chemistry teaching can be seen. He spoke against dogmatic teaching and emphasized the need for a positive approach to teaching students based on scientific conclusions. D. I. Mendeleev touches on the need to reveal the constant connection of chemistry with industry and agriculture. He focuses on experimenting. In his opinion, it is appropriate to teach the substances used in practice.

Another opponent of dogmatic education was A. M. Butlerov, who also paid a lot of attention to the methodological problem. The methodology he created is based on the development of the idea of the material unity of the world. He explains this on the basis of the "Chemical Structure Theory" of organic compounds, which comprehensively reveals the interrelationships between various organic compounds. He clearly explained his methodical views and ways in his textbook "Introduction to the perfect study of organic chemistry".

In the peoples of Central Asia, in particular, in the territory of our Republic, until the beginning of the 20th century, there was no institution dealing specifically with the theory of teaching, including the theories of the methodology of teaching

Chemistry. Such an institution began to operate in the capital of our republic by 1929. Currently, the Institute of Scientific Research of Pedagogical Sciences named after Kori Niyazi and the higher educational institutions connected to it are actively contributing to the creation of modern methodical methods and improving the methodical skills of teachers.

For the first time, in the 1920s, chemistry was included in the curriculum of general education schools as a compulsory subject, and chemical methodology became a separate field of pedagogical sciences. Among the scientists who made a significant contribution to chemical science and the methodology of teaching chemistry during this period, V.N. Verkhovsky, S.I. Sazonov, K. YA. Parfyonov, L. M. Smorgonsky, P. P. Lebedov, Ya. Yes. Goldfarb, N. L. Glinka, Yu. It is permissible to mention V. Khodakov and others.

During this period, the problem of creating a chemistry school curriculum arose. Two commissions worked to solve this task, Petrograd (led by V.L. Verkhovsky) and Moscow (led by P.P. Lebedov) commissions. They designed two very different programs.

The main goal of Petrograd authors was to increase students' thinking activity, direct and develop their interest in knowledge. For this purpose, the idea was given to classify substances and use the periodic law in the process of generalization at the end of the course. Time was allocated for demonstrable experiments, laboratory work, as well as practical training. The main focus was on chemical symbolism, which serves as a tool for in-depth study of the content of the chemistry course. According to the authors, it is necessary for a student who takes a chemistry course to be able to apply the acquired knowledge in practical activities.

The program had the following shortcomings: the concepts of atoms and molecules were not given, and the recommended educational literature was mostly translated literature. Nevertheless, for this program in 1938, V.N. Verkhovsky was awarded the degree of Doctor of Pedagogical Sciences without defense.

The Moscow project was based on the idea of practical application of chemistry in the national economy. The program is covered in an approach to scientific research. In it, practical work on the extraction of various substances was presented, and special attention was paid to the quantitative study of processes.

Disadvantages of the Moscow project: there is no clear systematic structure, the law, theory and concepts are only listed, and the periodic law is not studied.

The further structure and content of chemistry teaching were made based on the development of chemistry and the demand of the time, and certain changes were made. In particular, in connection with the new reform in the field of education, the schools of our republic have to solve the problem of strengthening the professional direction and educational function of chemistry education, and the effective use of computers in teaching processes. At the same time as providing students with the basics of science, it was set as an important task to bring their worldviews to the level of developed countries.

In the formation and development of the methodology of teaching chemistry as a science, the main task of the teacher is to educate students to treat chemical evidence with respect, to conduct the explanation in the sequence of modern theories. Methodological ideas about the wide use of chemical experiments as an advanced method of chemical science are also important. Using these ideas, a new system of chemical methodology, enriched with pedagogical knowledge, was created by the next generations and is currently used in secondary school education [2-4].

Therefore, chemistry teaching methodology can be considered as a science that emerged as a result of mutual integration of chemistry, pedagogy and psychology.

References:

1. Ingo Eilks, Avi Hofstein. Teaching Chemistry – A Studybook. Sense Publisher/ Rotterdam. 2012. R.VII

2. М.Нишонов, Ш.А.Мамажонов, В.У.Хужаев. Методика преподавания химии (на узбекском языке). 140 стр. Kimyo o‘qitish metodikasi. Toshkent, 2002 yil. O‘qituvchi nashriyoti.

3. M.Nishonov .Approach to teaching chemistry based on historical scientific principles. Материалы II международной научно-практической конференции «Современные аспекты химической науки и химического образования: теория и практика.(2022) 1-часть стр.187-189

4. М.Нишонов. Воспитание учащихся в процессе обучения химии. Материалы II международной научно-практической конференции «Современные аспекты химической науки и химического образования: теория и практика. (2022) 2-часть стр.76-78

ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATUVCHI INTERAKTIV VA NOAN’ANAVIY METODLARI

Samarqand viloyati PYMO‘MM, metodik bo‘lim xodimi Norboyeva G

Annotatsiya: ushbu maqolada ona tili fani bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlarida interaktiv usullardan foydalanish, dars samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ko‘rsatilgan. Shuningdek, muallif o‘quvchining diqqatini jamlashda, topqirlik, ijdkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda noan’anaviy metodlardan foydalanish haqida tavsiyalar berib o‘tgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik texnologiya, interaktiv metod, qobiliyat, uslub, topqirlik, ijodkorlik, noan’anaviy metodlar.

Ma'lumki, mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi usullarni qo'llab, mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, ijodiy fikrlovchi o'quvchilarga chuqur bilim berish boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasidir. Mazkur vazifani amalga oshirish uchun yangi pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga olib kirildi. Yangi pedagogik texnologiyalar boshlang'ich sinf o'quvchisining aqlan rivojlanishi va kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik texnologiyalarni bugungi kunda eng ommaviylashgan turlaridan biri bu interaktiv metodlardir. Interaktiv metodlar o'quvchi va o'qituvchining birgalikdagi faoliyati bo'lib, o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, zarur xulosalarga kelishga, tahlil qilish va olingan bilimlarni amaliyotga qo'llashga o'rgatadi. O'qituvchining asosiy vazifasi esa, o'quvchilarga aniq yo'nalish berish, to'g'ri xulosalarni aytishdan iborat. Interaktiv metodlar yana shunisi bilan ahamiyatliki, o'qituvchi o'quvchining fikrini hech qachon keskin rad etmaydi, faqatgina to'g'ri xulosani aytadi, natijada o'quvchi o'z xatosini tushunib, fikrlashdan to'xtamaydi va ular o'rtasidagi doimiy faollik ta'minlanadi. Ma'lumki, kichik yoshdagi bolalar diqqati beqaror bo'lib, 1 - sinf o'quvchisi uchun biroz muammolar yuzaga kelishiga olib keladi. Ana shu vaziyatda o'quvchilar diqqatini jamlashda qiziqarli interaktiv metodlarning ahamiyati katta. O'quvchilarga rasmiy topshiriqlarni bajartirish, ularni fikrlashga, topqirlikka, ijdkorlikka undaydi hamda yozma va og'zaki nutqini o'stirib, lug'at boyligini oshiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining topqirligini, harflarni eslab qolish qobiliyatini o'stirishda quyidagi metodlar samarali natijalar beradi:

“Kungaboqar” metodi. Kungaboqar rasmi o'rtasida unililar, uning atrofida esa, undosh harflar yozilgan bo'ladi. O'quvchilar undosh va bitta unli harflarni qo'shib, bir necha so'zlar tuzishadi. O'yin davomida o'rtadagi unililarni almashtirish ham mumkin. O'quvchilar mustaqil ravishda daftarlariga tuzgan so'zlarini yozadilar. Bu jarayonda hamma o'quvchilar baravar ishtirok etishadi. O'qituvchi esa mashg'ulot davomida eng faol qatnashganlarni rag'batlantirib, baholab boradi. Ushbu usuldan yozuv darslarida ham, alifbe darslarida ham foydalanishimiz mumkin. O'quvchi qancha ko'p harf o'rgansa, shu harflarni qo'shib so'z yasay oladi. Birinchi va ikkinchi kungaboqarda berilgan harflardan shunday so'zlar yasashimiz mumkin. Masalan: olam, olcha, ota, osmon, usta, uka, uxla. Alifbe darsligi tugagandan so'ng 1 -sinf ona tili kitobida dastlab o'quvchilarga “Tovush va harf” haqida ma'lumotlar beriladi. Mavzular sekin-asta murakkablashib boradi. Bu holat muayyan qiyinchilik tug'dirib, biroz bo'lsa-da o'quvchilarning darsdan zerikishiga sabab bo'ladi. Shunday holatlarda interaktiv metodlardan foydalanish samarali natija beradi. Yuqorida ko'rsatilgan kungaboqar metodimiz ham bunga yaqqol misol bo'ladi.

“Tovush va harf” bo'limining dastlabki mashqlari ham o'quvchilarning og'zaki nutqini shakllantirish uchun berilgan. Ushbu metod orqali darsni mustahkamlash mumkin. Bu usul ona tili darslarini qiziqarli tashkil etish, darslarda o'quvchilarning toliqib qolishlarining oldini olish va qisqa vaqt davomida ko'proq o'quvchilarni baholashga xizmat qiladi. “Sinkveyn” metodi. Sinkveyn so'zining

ma’nosi “beshlik” bo‘lib, “Qofiyalanmagan besh qatorlik she’r” degan ma’noni anglatadi. O‘quvchilar “Sinkveyn” metodidan foydalanib, qofiyalanmagan besh qatordan iborat she’r yozadilar. Bunga ko‘ra birinchi qator bitta so‘zdan iborat bo‘lishi va bu ot so‘z turkumiga oid so‘z bo‘lishi, ikkinchi qator ikkita so‘zdan iborat bo‘lishi va bu sifat so‘z turkumiga oid so‘zlar bo‘lishi, uchinchi qator uchta so‘zdan iborat bo‘lishi va bu fe’l so‘z turkumiga oid so‘zlar bo‘lishi, to‘rtinchi qatorda to‘liq bir maqol keltirilishi va beshinchi qatorda birinchi qatordagi so‘zga sinonim bo‘lgan bir so‘z qo‘yilishi mumkin. Ushbu metoddan 2-, 3- sinflarga o‘tgandan keyin o‘quvchilar so‘z turkumlari haqida tushunchalarga ega bo‘lganlaridan so‘ng foydalanishi mumkin. 2-sinf ona tili darsligida so‘z bo‘limida shaxs va narsaning nomini, harakatini, belgisini, sanoq va tartibini bildirgan so‘zlar haqida ilk morfologik tushunchalar berilgan. O‘qituvchi o‘quvchining fikrini tinglaydi va shu bilan birga, o‘quvchilarni ham bir-birlarining so‘zlariga e’tibor bilan qarashga o‘rgatadi. E’tiroz yoki qo‘shimchalar ham “hurmatli”, “sizlarning firingizga qo‘shilgan holda”, “bizning ham ayrim fikrlarimiz bor edi” kabi so‘zlar orqali bildiriladi. Bu tarzda tashkil etilgan darsda o‘quvchi hech qanday tazyiqsiz erkin fikrlay boshlaydi va o‘z fikrlarini ochiq bayon etadi, boshqalarni ham hurmat qilishga o‘rganadi.

Boshlang‘ich ta’limda ona tili o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, lug‘at boyligini oshirish, og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish (ya’ni to‘g‘ri o‘qish va yozish) ga, fonetika, leksika, so‘z yasalishi va gramatikaga oid bilimlarni o‘rganish uchun zamin yaratishga xizmat qilishi lozim. Ma’lumki, ona tili darsida ham lug‘at ishlarini o‘tkazish o‘quvchilarda o‘zi uchun notanish bo‘lgan so‘zni izohi haqida qiziqish paydo bo‘ladi. Bu so‘zlarning izohini topishda o‘quvchining o‘zi mustaqil izlanishi maqsadga muvofidir. Bunda quyidagi metod o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish bilan bir qatorda lug‘at bilan ishlashga ham o‘rgatadi. Darslarda interaktiv usullar qo‘llashni shunday tashkil etish kerakki, bunda sinfdagi barcha o‘quvchilar faollashishi zarur, ya’ni dars o‘tish jarayonida o‘quv materiallarining ma’lum bir qismi o‘quvchilar tomonidan mustaqil o‘rganiladi. O‘qituvchi o‘quv jarayoni tashkilotchisi, rahbari, nazoratchisi hamdir. O‘quvchilarning sinfda o‘zini erkin his qilishi va o‘quv faoliyati uni emotsional jihatdan qoniqtirishi lozim, ana shundagina u o‘zining fikrlarini erkin bayon qila oladi. Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchi bunday texnologiyani puxta bilishi, hamda uni amaliyotda o‘rganiladigan til materiallarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda uni to‘g‘ri qo‘llay olishi lozim. Darsning samarali shakllari qanchalik ko‘p qo‘llanilsa, o‘quvchilarning ona tili faniga qiziqishi ham yuqori bo‘ladi.

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARNING DIZAYNERLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA «TIKUVCHILIK BUYUMLARINI KONSTRUKSIYALASH VA MODELLASHTIRISH» FANINING TUTGAN O'RNI.

Norbutayeva Dilafuz Abdurasulovna.

*T. N. Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari
ilmiy tadqiqot institute mustaqil izlanuvchisi,
dilafuznorbutayeva84@gmail.com
+998.97 433 80 47*

Annotatsiya: Mazkur maqolada, bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarning dizaynerlik kompetensiyasini rivojlantirishda «Tikuvchilik buyumlarini konstruksiyalash va modellashtirish» fanining roli va ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: dizayn, model, konstruksiyalash, modellashtirish, texnologiya, kreativlik, dizaynerlik kompetensiyasi, badiiy loyihalash.

Maxsus fanlar tarkibiga kiruvchi “Tikuvchilik buyumlarini konstruksiyalash va modellashtirish” fani dizaynerlik faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Tikuv buyumlari bo'yicha moxir konstruktor bir vaqtning o'zida bir nechta sifatlar egasi: rassom, kreativ fikrlovchi, o'z g'oyalarini eskizda, gazlamada amalga oshirishga qodir, shuningdek, kiyim orqali odamlarga o'zlarining ichki fazilatlarini namoyon etishga yordam beradigan psixolog, hamda ma'lum darajada rejissyor bo'lib, mijozga har safar yangi obraz, yangi rol taklif qila oluvchi bo'lishi lozim.

Dizayn – badiiy loyihalashning bir turi bo'lib, buyumlar muhitini qulaylik, tejamkorlik va go'zallik tamoyillarini birlashtirgan holda yaratishga xizmat qiladi.

Dizayn (ingl. design – loyiha, chizma, rasm) – narsalar muhitining estetik va funksional sifatlarini shakllantirish maqsadiga qaratilgan loyihalash faoliyati turlarini ifodalovchi tushuncha.

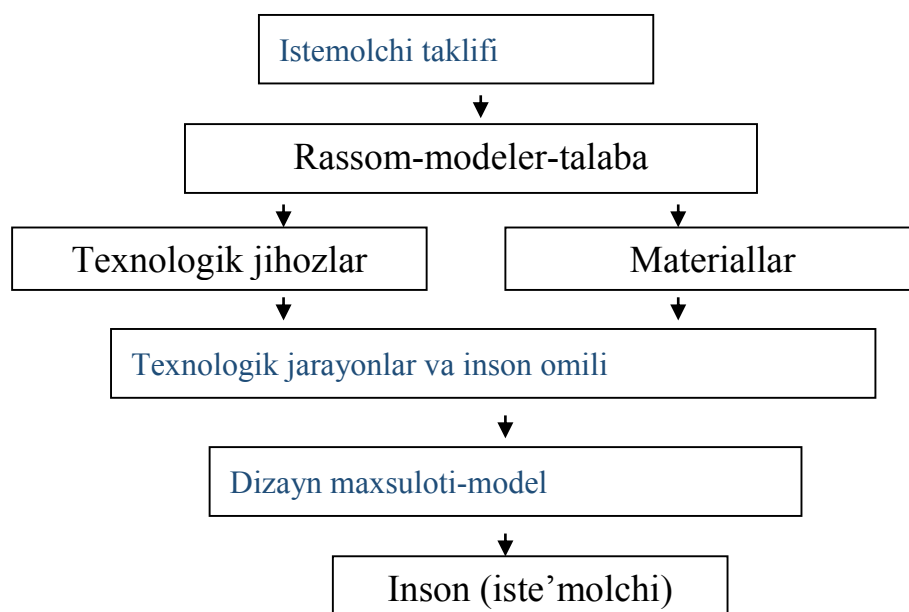
Dizayner esa – kuchli rassom va loyihachidir. Tikuvchilik buyumlarini loyihalash bilan shug'ullanadigan kishi o'z faoliyatining pirovardida chiroyli buyum yaratishga harakat qilar ekan, birinchi navbatda, mazkur buyumning estetik qiymati nimadan iborat ekanligini bilishi lozim. Dizaynerlikning maqsadi va natijasi iste'mol buyumlarini yaratish bo'yicha faoliyat shakllaridan biri bo'lib, buning natijasi sifatida aynan shu iste'mol buyumlari namoyon bo'ladi.

Har qanday badiiy asar, shu jumladan, badiiy-loyihalash faoliyati mahsulotlari ham iste'molchiga yaratuvchilar singdirgan ma'naviy axborotni uzatadi, rassom-dizayner bilan iste'molchi o'rtasida o'ziga xos muloqotni vujudga keltiradi. Natijada yaratilgan asar (buyum) o'z “tiliga” ega, o'zi haqida “so'zlovchi” mahsulot bo'lib qoladi.

Shunday qilib dizayn (badiiy loyihalash)ga nafaqat texnik va badiiy-estetik jihatlariga ko'ra, balki insonlarning ijtimoiy hayotda o'zaro muloqotini

tashkillashtirishning muhim vositalaridan biri sifatida uning kommunikativ jihatlariga ko‘ra ham qarash zarur.

Badiiy loyihalashtirishning maqsadi – iste‘mol buyumlarining mujassamlashgan tuzilishi va shakli orqali manfaatdorlik hamda badiiy vazifalarni amalga oshirishdir. Bunday tuzilma bifunksional tuzilma deb ataladi. Dizayn mahsulotlari ularning mohiyati va bifunksional tuzilmasidan, mahsulotning mohiyati esa, o‘z navbatida manfaatdor va badiiy mazmunning yig‘indisidan iborat. Talaba yangi badiiy asar – modelni yaratuvchi, ya’ni rassom-dizayner bo‘lib, texnologik jihozlar va materiallardan foydalanib, dizayn mahsuloti – modelni yaratadi (1-shakl).

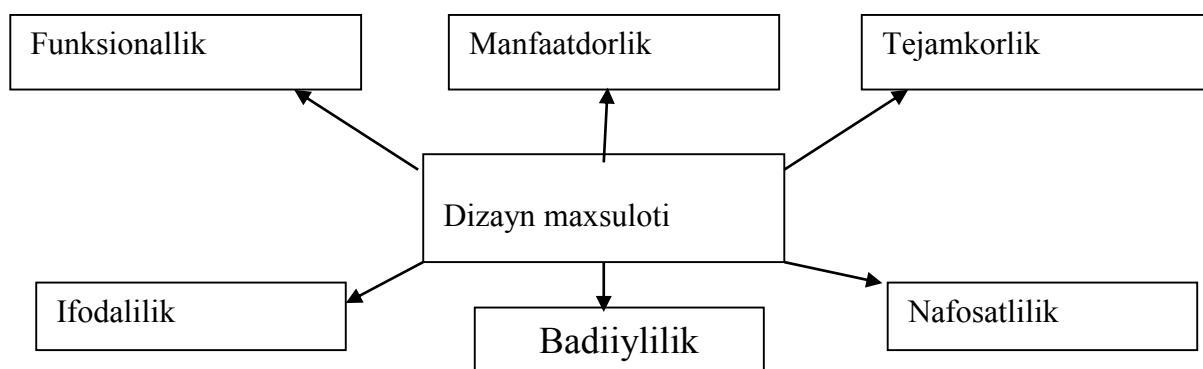

1-shakl. Dizayn mahsuloti – model yaratish tuzilmasi

Texnik loyihalashda mo‘ljallangan vazifaga moslik va tejamkorlik jihatlari bo‘lib, bunda konstruksiyaning qulayligini ko‘zlab ish ko‘rish nazarda tutiladi, badiiy loyihalashda esa ifodalilik va estetiklik, ularning birikib ketishi orqali badiiy shakl ta‘minlanadi. Shuning uchun ham dars jarayonida talabalarga avval tikuvchilik buyumlarini loyihalash va modellashtirish jarayonida buyumning asos chizmasi loyihasidan ma‘lumot berilishi, undan so‘ng buyumni texnik loyihalash, ya’ni modellashtirish o‘rgatilishi maqsadga muvofiq. Bunda, albatta, tikuvchilik buyumining vazifasiga, model harajatining tejamkorligiga, buyumni loyihalashning maqbul usulidan foydalanilishga e‘tibor berilishi, badiiy loyihalashda esa model nafasat nuqtai nazaridan ta‘minlanib, ko‘zda tutilgan badiiy shakl yaratiladi.

Muayyan modelni yaratishda uning funkcionalligi (2-shakl), ya’ni kiyilganda insonlar o‘zlarini erkin tutishlari, bemalol harakat qila olishlari zarurligi, ularning modeldan manfaatdorligi, bu kiyim qomatning barcha kamchiliklarini yashirgan holatda go‘zallashtirib ko‘rsatishi, model yaratishda

tejamkorlikka rioya qilinganligi, unga sarflanadigan xarajatlar ko‘p bo‘lmasligi, modelning badiiyligi – zamonaviyligi, nafosatligi hamda qo‘llanilgan bezaklarning ifodaliligiga e‘tibor berish lozimligi talabalarga mashg‘ulotlar jarayonida ta’kidlab turiladi. Shunda ishlab chiqarilgan mahsulot – model, iste’molchi talabini qondiradi.

2-shakl. Dizayn mahsulotiga qo‘yilgan talablar tuzilmasi.

Texnologik ta’limni olib boradigan o‘qituvchilarini tayyorlashda, ularga mutaxassislik fanlar turkimiga kiruvchi “Tikuvchilik buyumlarini konstruksiyalash va modellashtirish” fanini, kiyim modelini yaratishda uning dizaynini mukammal o‘rgatish maqsadga muvofiq. Talabalar o‘z mutaxassisliklarining mohir ustasi bo‘lishlari uchun ularni konstruktorlik-texnologik prinsipi asosida rassom-modeler-texnologga qo‘yiladigan kompleks talablar darajasida tayyorlash maqsadga muvofiq.

Rassom-modeler G.K.Hasanboevaning fikricha, “Modellashtirish – bu turli shakl va bichimdagi kiyim modelining konstruksiyasini ishlab chiqaradigan murakkab ijodiy jarayondir”. Shuning uchun biror buyumni modellashtirishdan oldin turli shakl va bichimdagi modalar konstruksiyasini tuzilmoqchi bo‘lgan asosiy konstruksiya bazasi ustida ishlash yoki shu asos bazasidan olish mumkin. Bu jarayon texnik modellashtirish deb ataladi. Texnik modellashtirish namunaviy konstruksiya asosini yangi model konstruksiyasi darajasigacha yetkaishdan iborat.

Kiyimning modelga xos xususiyatlari, ya’ni vitachkalar, koketkalar, bo‘rtma choklarining holati; bo‘ksa, bel, etak, bort, taqilma chiziqlari; cho‘ntak, yoqa, burma chiziqlari tegishli detallar konstruksiyasi asosining chizmasiga ko‘chiriladi.

Model chiziqlarining barchasini konstruksiya asosining chizmasida xuddi uning rasmidagidek joylashtirish kerak. Tanlangan modelga binoan modeldagi detalning yangi shakli detal andozani shartli bo‘laklarga bo‘lib, keyin u bo‘laklarni surib, tipik vitochkalarni berkitish va ularni yangi holatga ko‘chirish yo‘li bilan hosil qilinadi.

Ayollar kiyimining yangi modelini ishlab chiqishda asosiy e‘tiborni kiyim kompozitsiyasi va uning badiiy obraziga qaratish lozim. Kiyim kompozitsiyasi deganda, kiyimni tashkil qiluvchi barcha elementlar, kiyimning mazmunini ifoda

etadigan birlikni barpo etish vositalari yordamida tuzib chiqilishi tushuniladi. Kiyimning mazmuni uning vazifasiga qarab belgilanadi. Ya’ni kiyim shaklining kompozitsiyasi uning mazmunini ochib berishga xizmat qilishi kerak. Tikuvchilik buyumini loyihalash va modellashtirish jarayonida talabadan kiyim kompozitsiyasini aniq tasavvur qilish talab etiladi.

Model yaratganda, nafaqat uning tashqi ko‘rinishi, balki bu modelni tikish texnologiyasiga ham e’tibor berish kerak. Hozirgi kunda yengil sanoatda ish unumdorligini oshirishga, mahsulot sifatini yaxshilashga va inson qo‘l mehnatini kamaytirishga qaratilgan, avtomatlashtirilgan zamonaviy texnologiyalar qo‘llanilmoqda. Texnologik jarayonlarni to‘g‘ri tashkil qilish va boshqarish orqali buyumning zamonaviyligi, estetikligi hamda dizayni saqlanadi.

Shu jarayonlarni bajarish tartibini talabalarga yetkazishda an’anaviy va noan’anaviy dars berish usullaridan foydalaniladi. Oliy ta’lim tizimida tayyorlanayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarga har tomonlama chuqur bilim berish, ularda izlanuvchanlik, intiluvchanlik, ijodkorlik malakalarini shakllantirish, har qanday sharoitda muammolar yechimini topishga o‘rgatish oldimizda turgan asosiy maqsad va vazifalardandir.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni: <https://lex.uz>

2. Qurbonov N.Ya. Ijodkorlik kompetentligini maktab o‘qituvchisida texnologik yondashuv asosida takomillashtirish // “Fanlarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Jizzax, 2019. – B. 127-129.

3. Abdullayeva Q.M. Tikuvchilik buyumlarini loyihalash va modellashtirish asoslari. - T.: TDPU, 2003.

4. Ибраимов Х. И. Креативность как одна из характеристик личности будущего педагога // Наука, образование и культура. – 2018. – №. 3 (27). – С. 44-46.

5. Ibragimovich, I. K., Kholboevna, I. F., Amrilloevich, I. A., & Rakhmonovich, U. S. (2021). PEDAGOGICAL ABILITIES OF A TEACHER, STRUCTURE AND DEVELOPMENT. 湖南大学学报 (自然科学版), 48(12).

FONOGRAFIK VOSITALAR - TALAFFUZ VA BAYON MUVOFIQLIGINI TA’MINLOVCHI VOSITA

*Nurmanov Furqat Ismailovich,
Navoiy davlat pedagogika instituti
O‘zbek tilshunosligi kafedrasida dotsenti
E-mail: nurmonov.f@gmail.com*

Annotatsiya. Tezisdagi badiiy matnda alliteratsiya (undoshlar takrori), assonans (unlilar takrori), geminatsiya (undoshlarni qavatlash) kabi fonografik vositalar va ularning matn mazmuni, estetik xususiyatlarini, ohangdorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: fonografik vositalar, badiiy matn, ohangdorlik, ruhiy holat.

ФОНОГРАФИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА - ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ СОГЛАСОВАННОСТЬ ПРОИЗНОШЕНИЯ И ВЫСКАЗЫВАНИЯ

Аннотация. В тезисе анализируются такие фонографические средства в художественном тексте, как аллитерация (повторение согласных), ассонанс (повторение гласных), геминация (складывание согласных) и их значение в повышении содержания текста, эстетических свойств, мелодичности.

Ключевые слова: фонографические средства, художественный текст, мелодичность, душевное состояние.

PHONOGRAPHIC MEANS - ENSURING THE CONSISTENCY OF PRONUNCIATION AND UTTERANCE

Abstract. The thesis analyzes such phonographic means in the artistic text as alliteration (repetition of consonants), assonance (repetition of vowels), gemination (folding of consonants) and their significance in increasing the content of the text, aesthetic properties, melodicality.

Key words: phonographic means, artistic text, melodicality, state of mind.

Garchi til material sifatida umumga tegishli bo‘lsa-da, nutqda undan foydalanishning cheksiz imkoniyatlari mavjud. So‘zlovchi shaxsi, uning jamiyatdagi mavqei hamda nutqiy vaziyat bilan bog‘liq ravishda til vositalaridan amaldagi me‘yorlar doirasida istagancha foydalanish mumkin. Til vositalaridan foydalanishdagi turli-tumanlik variantlilikning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

Badiiy matn qonuniyatlarini o‘rganish, tadqiq qilish, ilmiy umumlashtirishning muhim ijtimoiy-madaniy, aniq amaliy hayotiy ahamiyatga molikligini aniqlashda tizimli tahlil metodlaridan foydalaniladi.

Ma’lumki, badiiy matnning imkoniyatlari boshqa tipdagi matnlarga qaraganda ancha kengdir “... unda turli uslub ko‘rinishlarini muallif ixtiyoriga ko‘ra erkin jamlay oladigan, kishilarga estetik zavq berish xususiyatiga ega bo‘lgan g‘oyat murakkab butunlik hisoblanadi”.

Badiiy matnda emotsionallik birinchi planda turadi. Shuning uchun badiiy matnda emotsional bo‘yoqdor so‘zlar, dialektal so‘zlar, jargon va argolar, haqorat so‘zlar, ko‘chma ma’noli so‘zlar, ibora, maqollarga keng o‘rin beriladi.

Fikrni og‘zaki yoki yozma ifodalashda bevosita aloqa vazifasini bajaruvchi til tovush yoki tovushlar kompleksi orqali o‘z ifodasini topadi. Fonetikaga oid aksar adabiyotlarda tovushlarning fiziologik tomoniga ko‘proq e’tibor qaratiladi. Aslida matn mazmuni, estetik xususiyatlarini, ohangdorligini oshirishda fonetik birliklar alohida ahamiyat kasb etadi. Nutq tovushlarining estetik imkoniyatlari she’riyatda tez va yaqqol seziladi. She’riyatdagi jozibador ohang tovushlarni uslubiy qo‘llash natijasida yuzaga chiqadi. She’riyatda asosan, alliteratsiya (undoshlar takrori), assonans (unlilar takrori), geminatsiya (undoshlarni qavatlash) kabi fonetik usullardan foydalaniladi. Nasriy matnda unlilarni cho‘zish, undoshlarni qavatlash, tovushlarni takrorlash, so‘zlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish, tovush orttirish yoki tovush tushirish kabi fonetik usullar yordamida ekspressivlik ta’minlanadi. Tovushlarni uslubiy qo‘llash bilan bog‘liq qonuniyatlarni yozuvda “aynan” ifodalash imkoniyati cheklangan. Biroq, talaffuz va bayon muvofiqligiga fonografik vositalar yordamida erishish mumkin. Aflotun va Arastu yashagan zamonlardayoq so‘zning talaffuz tarzi va uni aynan yozuvga ko‘chirish muammosi mutafakkirlar e’tiborini o‘ziga jalb qilgan edi. Hatto bu notiqlik san’ati bilan bog‘liq bo‘lmagan ravishda, so‘zning, so‘zdagi harflarning talaffuzi bilan bog‘liq ohanglar garmoniyasi buyuk faylasuflarga ilhom manbai bo‘lgan edi. Ular so‘z tarkibiga singib o‘ziga xos ma’no va ohang kasb etib ulgurmagan tovushlarga ham o‘zgacha mazmun berishga intilishgan edi. Masalan, “r” – tezlikning, shiddatning ramzi, “l” - viqorning, silliqlikning, yaltiroqlikning ifodachisi, “i” - torning, “a” - kattaning, “e” - abadiyatning belgisi sifatida talqin qilingan. Keyinroq tovushlar tabiati bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar “u”, “d”, “r” tovushlari dahshatni yodga solishi, “i” xursandchilikning, “m”, “n”, “l” tovushlari nazokatning sirli ramzlari ekanligi haqidagi mulohazalarini bayon qilishgan.⁴⁰

Fonografik vositalardan muallif badiiy asarlarda ruhiy holatini: ichki hayajon, xursand bo‘lish, xafa bo‘lish, rozilik, taajjub, yalinish, hayratlanish, kinoya, piching, kesatiq, olqish, so‘roq, ta’kid, qoniqmaslik, norizolik, tilak-istak, qo‘llab-quvvatlashlarni aynan berishda foydalanadilar.

Har qanday badiiy matnning estetik xususiyatlari tahlilida fonetik birliklar alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, she’riy matnda nutq tovushlarining estetik imkoniyatlari tez va qulay idrok etiladi. She’rdagi o‘ziga xos jozibador ohang tovushlarni uslubiy qo‘llash natijasida yuzaga chiqadi. She’riyatda asosan, alliteratsiya (undoshlar takrori), assonans (unlilar takrori), geminatsiya (undoshlarni qavatlash) kabi fonetik usullardan foydalanilsa, nasriy asarlarda unlilarni cho‘zish, undoshlarni qavatlash, tovushlarni takrorlash, so‘zlarning fonetik qobig‘ini o‘zgartirib yozish, tovush orttirish yoki tovush tushirish kabi fonetik usullar yordamida ekspressivlik ta’minlanadi. Ammo tovushlarni uslubiy

⁴⁰ Кухаренко В.А. Интерпретация текста. –М.: Просвещение, 1988.

qo‘llash bilan bog‘liq qonuniyatlarni yozuvda «aynan» ifodalash imkoniyati cheklangan.

Badiiy matnda talaffuz va bayon muvofiqligiga fonografik vositalar yordamida erishish mumkin.

Badiiy asarlarda ruhiy holatni yozuvda ifodalash o‘ziga xos murakkablikni yuzaga chiqaradi. Qahramonlar ruhiyatidagi ichki hayajon, xursand bo‘lish, xafa bo‘lish, rozilik, taajjub, yalinish, hayratlanish, kinoya, piching, kesatiq, olqish, so‘roq, ta’kid, qoniqmaslik, norizolik, tilak-istak, qo‘llab-quvvatlash kabi holatlarni aynan berishda yozuvchilar unli yoki undoshlarni birdan ortiq yozish usulidan foydalanadilar.

Masalan: 1. Ortiq jizzaki ko‘rinmaslik uchun bos-i-iq tovush bilan dedi... (P.Qodirov). Belgining ortiqqligi: Uzo-oq yo‘l, ahyo-onda bir keladi, qato-or imoratlar, o‘yla-ab tursam, o‘g‘lim, dunyoni ishi qiziq.(A.Muxtor). 2. “Sharq” sahnasi bilan “Turon”ning to‘rtta karnayi:g‘o-o-o-o-ot, g‘o-o-otu-u-u g‘o-o-o-ot! G‘ot-g‘ot-g‘ot! Ha, tovushing o‘chkur, ha, egasiz qolg‘ur!! (A.Qodiriy).

Unlilarni birdan ortiq yozish orqali birinchi gapda belgining kushsizligini, ikkinchi gapda, aksincha, belgining ortiqqligini ifodalagan.

Shuningdek, badiiy matnda unlilarni birdan ortiq yozish usulidan qahramonning biror nimadan hayratlanishi, taajjubga tushishi kabi holatlarini ifodalashda foydalaniladi. Masalan: –Marhamat... O‘-o‘, kaklikning sayrashini dedingizmi? – Uning manglayi tirishib va g‘ijinib davom etdi: – Biz ham sizga qo‘shilib eshitar ekanmiz-da? — O‘-o‘o‘, okaxon, tuda-suda to‘laysiz-da. (Sh. Xolmirzayev).

Undoshlarni birdan ortiq yozish usuli orqali belgining me‘yordan ortiqqligi, harakatning davomiyligi yoki oniyliigi (bir onda ro‘y berganligi), takroriyliigi, tovush kuchining balandligi yoki pastligi kabi ma‘nolar ifodalanadi: Yarim soatlik qonli “g‘ov-v-v-v, g‘u-v-v-v, ov-v-v-v-v, ov-v-v-v”dan so‘ng Mallaxonning davangisi mag‘lub bo‘lib, faje bir suratda yaralandi. (A.Qodiriy). Salimani ko‘rishi bilan Ziynat xola zippilab ko‘zdan g‘oyib bo‘ldi. «Bummm» degan tovush eshitildi-yu, ko‘kni shang to‘zon qopladi. Ammo shunchalik davr-u davronlar o‘tquzilg‘an va o‘tquzilmoqda bo‘lg‘an bo‘lsa ham bunchalik oshub–...tis-s-s! Yopig‘liq qozon-yopig‘liq... tuya ko‘rdingmi – yo‘q...(A.Qodiriy).

Rus va Yevropa filologik an‘anasida bu hodisa geminatsiya nomi bilan yuritiladi. “Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati”da mazkur hodisa “qo‘sh undoshlik – ikki aynan bir xil undoshli holatning yuzaga kelishi” sifatida izohlanadi⁴¹. Bu hodisaning tarixan ham mavjud ekanligi “O‘zbek tili tarixiy fonetikasi” kitobida keltirilgan⁴².

Ayyorlikda uchchiga chiqqanman deb maqtansam yolg‘on emas (Oybek). Uni ayblashga sizning ma‘naviy Haqqingiz yo‘q, uka! – dedi g‘azab bilan (gazetadan). Keltirilgan misollardagi geminatsiya hodisasi qahramonlar tabiatidagi subyektiv holatni ifodalashga xizmat qilgan.

⁴¹ Хожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати.-Тошкент, «ЎзМЭ», 2002, 143-бет.

⁴² Mahmudov Q. O‘zbek tili tarixiy fonetikasi. – Toshkent, “Ijod” nashriyot uyi.2006.75-b.

Demak, badiiy asarlarda qahramonlar ruhiyatidagi ichki hayajon, xursand bo‘lish, xafa bo‘lish, rozilik, taajjub, yalinish, hayratlanish, kinoya, piching, kesatiq, olqish, so‘roq, ta’kid, qoniqmaslik, norizolik, tilak-istak, qo‘llab-quvvatlash kabi holatlarni aynan berishda yozuvchilar fonografik vositalardan foydalanadilar.

SINF RAHBARINING O‘QUVCHILAR JAMOASIDA ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

*Samarqand viloyati Pedagoglarni yangi
metodikalarga o‘rgatish milliy markazi,
Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim
metodikalari kafedrası o‘qituvchisi
Nurmanova Dilfuza Jamilovna*

Annotatsiya: Umumiy o‘rta ta’limda sinf rahbarlarining sinf jamoasi bilan ishlash kompetentligini oshirish maqsadida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida qisqa muddatli kurslarni tashkil qilish orqali sinf rahbarlariga amaliy metodik tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Sinf rahbari, sinf jamoasi, o‘quvchi, maktab, faoliyat, qisqa muddatli kurs, uzluksiz kasbiy rivojlantirish, ota-ona, jamiyat.

Аннотация: В общем среднем образовании для повышения компетентности классных руководителей в работе с классным коллективом классным руководителям даются практические методические рекомендации путем организации краткосрочных курсов в процессе непрерывного профессионального развития.

Ключевые слова: Классный руководитель, классный коллектив, ученик, школа, деятельность, краткосрочный курс, непрерывное профессиональное развитие, родители, общество.

Annotation: In general secondary education, in order to increase the competence of class leaders in working with the class team, practical methodical recommendations are given to class leaders by organizing short-term courses in the process of continuous professional development.

Keywords: Class leader, class team, student, school, activity, short-term course, continuous professional development, parents, society.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ta’lim-tarbiya berish jarayonida sinf rahbarlarining sinf jamoasini boshqarishdagi o‘rni va ahamiyati katta. Maktablarimizda sinf rahbarlarining asosiy faoliyatlari tarbiyaviy ishlar bilan shug‘illanish bo‘lib, shu sababli ularni sinfning bosh tarbiyachisi, murabbiysi deyishimiz mumkin. Sinf rahbarining faoliyati nafaqat sinf o‘quvchilari ya’ni sinf

jamoasi bilan ishlashi balki ularning ota-onalari (yoki ularni o'rmini bosuvchi shaxslar) bilan ham bevosita doimiy aloqa bo'lib turishlari talab qilinadi. Bugungi kunga sinf rahbarlaridan faqatgina tarbiyachi yoki murabbiy bo'lishlari bilan birga sinf jamoasini boshqarishda sinf rahbarlaridan boshqaruvchanlik qobiliyati ham talab qilinmoqda. Demak zamon talabi bilan hamnafas bo'lish va sinf o'quvchilarini qiziqishlarini o'rganib ularga to'g'ri yo'lni ko'rsata olish bu sinf rahbarining o'z vazifasini to'liqonli bajarishi bo'ladi. Chunchi zamon talabi va hayot taqazosi bilan bolaning ota-onasi chet ellarda o'zi esa buvisi yoki yaqin qarindoshlarini vasiyligida bo'lgan bolalarga maktab ayniqsa sinf rahbari eng yaqin kishisiga aylab qolmoqda. Ko'rinib turganizgizdek sinf rahbarlari bolalarga faqat ta'lim-tabriya beribgina qolmasdan ularni “Katta hayotga tayyorlash” degan ulkan mas'uliyatli vazifa yelkalarida turganliklarini har bir sinf rahbar xis qilishlari shart!

Yuqoridagi ulkan vazifalarni bajarib kelayotgan ustozlarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish maqdadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-sonli “O'zbekistonning yangi taqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida” Farmoni va 2020-yil 6-noyabtdagi PQ-4884-sonli “Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Qarori qabul qilinib amaliyotga joriy qilindi. Shuningdek sinf rahbarlarni rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-sonli “O'zbekistonning yangi taqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida” Farmoni 6-bandining 3-qatorida quyidagicha keltirilgan:

-umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'lim muassasalari va kasb-hunar maktablari pedagoglariga 2020-yil 1-noyabrdan boshlab sinf (guruh) rahbarligi uchun qo'shimcha to'lovlar 1,5 baravarga oshiriladi;

Bundan tashqari sinf rahbarlarini hozirgi zamon talablariga mos ravishda ish faoliyatlarini olib borishlari va ularga motivatsiya berish maqsadida 2020-yil 6-noyabtdagi PQ-4884-sonli “Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Qarori 20-bandida quyidagilar keltirib o'tilgan:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administraturasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi, O'zbekiston Milliy axborot agentligi va O'zbekiston teleradiokompaniyasiga Farmon hamda mazkur qarorning maqsad va vazifalarini, malakali o'qituvchilar, namunali sinf rahbarlari, maktablar va direktorlarning ijodiy tajribalarini ommaviy axborot vositalarida keng yoritish tavsiya etilsin.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida sinf rahbari vazifasi boshlang'ich sinf o'qituvchisi yoki fan o'qituvchilari bajarishadilar. Shundan kelib chiqib aytish joizki, sinf rahbarligida yetarlicha tajribaga ega bo'lmagan yoki ularga amaliy-metodik tavsiyalarga bo'lgan ehtiyojlari yuqoridir. Sinf rahbarlarining amaliy-metodik tavsiyalarga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida uzluksiz kasbiy

rivojlanish jarayoni negzida qisqa muddatli kurslarni ham tashkil qilish zarurati tug‘ilmoqda.

Shu sababdan sinf rahbarlari uchun tavsiya qilinadigan qisqa muddatli kurslarda sinf jamoasi yoki o‘quvchi bilan ishlashda quyidagi kompetentsiyalarini optimallashtirish nazarda tutiladi:

sinf rahbari sinf jamoasidagi har bir o‘quvchining xarakterini bilishi;

sinf jamoasidagi har bir o‘quvchining ota-onalari bilan yaqindan munosabat o‘rnatish, hamkorlikda ishlashi;

sinf jamoasidagi har bir o‘quvchining oiladagi muhitini bilish uchun o‘quvchi, ularning ota-onalari bilan suhbatlar o‘tkazish, bahs-munozaralarda bildirilgan fikrlar orqali ma’lumotlar yig‘ishi;

sinf jamoasidagi har bir o‘quvchini shaxsiy “men”ini rivojlantirishda ular bilan individual ishlashi;

yaxshi ko‘radigan (yomon ko‘radigan) fanlari, qiziqishlari va ularning dunyoqarashi, orzu-istaklari bilan qiziqishi;

o‘quvchilarning o‘z xohishi bilan maktab va maktabdan tashqari to‘garaklarni tanlashlariga ko‘maklashish, fan olimpiadalarida ishtirok etishida motivatsiya berishi;

fan o‘qituvchilarining har biri bilan o‘z sinf o‘quvchilari haqida doimo mulqotda bo‘lish, ularga ham o‘quvchilarining xarakterlari haqida ma’lumotlar berish va ular bilan fikr almashishi;

sinf jamoasidagi o‘quvchilarning qanday kasblarga layoqati borligini aniqlash maqsadida suhbatlar, qiziqarli ijodiy topshiriqlar, muammoli keyslar, jamoaviy o‘yinlarni tashkil qilishi, natija va xulosalardan kelib chiqib qiyosiy tahlillarni olib borishi;

sinf rahbari yil davomida sinf jamoasidagi o‘quvchilarini turli xil tadbirlarda, jamoat ishlarida, sport musobaqalarida ishtirok etishlarini va atrofdagilar bilan munosabatlarini kuzatishi, tegishli tavsiyalar berishi, ularni jamoa bilan hamjihatlikda faoliyat yuritish uchun undashi lozimligi;

sinf jamoasidagi bolalarning xatti-xarakatlarida kamchilik yoki nuqsonlar (uyatchanlik, tajovuzkorlik, sirlilik, giperaktivlik, passivlik) sezilsa maktab psixologiga yozma murojaat qilish hamda ularning ota-onalari bilan hamkorlikda ishlashi;

maktab va sinfnig ichki tartib qoidalarini buzuvchi yoki IIB ro‘yxatida turuvchi o‘quvchilar bo‘lsa, ular bilan ko‘proq suhbatlar o‘tkazish va ular bilan doimiy aloqada bo‘lishi lozim.

Yuqoridagi firklarni amaliyotga joriy qilish maqsadida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida qisqa muddatli kurslarni tashkil qilish tavsita etaladi. Bu kurs orqali sinf rahbarida quyidagi kompetentsiyalarini optimallashtirish imkonini beradi.

O‘qituvchiga berkitilgan sinf o‘quvchilarining har biri haqidagi shaxsiy ma’lumotlar bilan tanishib chiqishi;

Individual tarzda bolalarni psixologiyasini o‘rganishi;

Ota-onalari yoki ularni o‘rnini bosuvchi shaxslar haqida ma’lumotlarga ega bo‘lishi;

Bolalarning bilim olish darajasi;

Bolani kreativ firklashga o‘rgatishi;

Bolaning oiladagi munosabati;

Bolaning maktabdan so‘ng kimlar va nimalar bilan band bo‘lishi;

Bolaning ehtiyoj va qiziqishlarini bilib olishidir.

Bundan tashqari bugungi kun sinf rahbarining intellektual, jismoniy va ma’naviy sohalarida o‘quvchi shaxsini rivojlantirish uchun psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni shakllantirishda ishtirok etadi. Buning uchun u har bir bolaning shaxsiy xususiyatlarini, uning oiladagi hayot sharoitlarini bilishi zarur. Shu sababdan sinf rahbarining ish faoliyatini tashkil qilishda quyidagilarni amalga oshirishni tavsiya etiladi:

Bolaning oilasi bilan aloqalarni o‘rnatish;

O‘quvchining faoliyatini tahlil qilish;

O‘quvchilarning shaxsiy qiziqishlari kuzatish;

Darslarga qatnashishni nazorat qilish va deviant xulq-atvor shakllarining oldini olish.

O‘qituvchi sinf jamoasidagi o‘quvchilar haqidagi bilimlarga asoslanib va ularning shaxsiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda o‘quvchi imkoniyatlarini sinf jamoasida to‘liq ochib berishga yordam beradi. Bundan tashqari sinf rahbari sinf jamoasini shakllantirish, ijtimoiylashuv jarayonlari uchun javobgardir. Ko‘p narsa ularning samaradorligiga bog‘liq: o‘quvchilar, ularning ijtimoiylashuv jarayonidagi birinchi tajribasi, o‘quv jarayonining katta ishtirokchilari bilan munosabatlar tajribasi, mashg‘ulotlar samaradorligi.

Sinf rahbari o‘quvchilarning sinf jamoasini maktab birlashmasi shaklida yuqori sifatli ijtimoiy-madaniy muhitni shakllantirishini ham o‘z ichiga oladi. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi usullarni amalga oshirishni tavsiya etiladi:

Sinfdagi tashkiliy tadbirlarni sinf jamoasi bilan hamkorlikda tayyorlash;

O‘quvchilar jamoasining ichki iqlimini o‘ranish va baholash;

Sinfdan tashqari madaniy, sport va intellektual tadbirlarini tashkil qilish;

Ota-onalar bilan hamkorlikda tadbirlar o‘tkazish;

Sayohatlar va turli darajadagi tadbirlarda ishtirok etish: viloyat, shahar, mintaqaviy.

Yuqoridagi ishlaning uzviy davomiyligini ta’minlash uchun esa ota-onalar bilan ishlash, tashqi muhitda (maktabda, shaharda) har bir o‘quvchining va umuman sinf jamoasining manfaatlarini himoya qilish - bu sinf rahbarining funksional vazifalariga kiritilgan bo‘lishi lozim.

Sinf o‘qituvchisi bolaga o‘zini sinf jamoasining a’zosi sifatida anglashda yordam berish, bolalarning jamoaviy yutuqlar uchun mas’uliyat ulushini tushunishga yordam berishga qaratilgan.

Yuqoridagilarni xulosa qiladigan bo‘lsak har bir sinf rahbarini sinf jamoasi bilan ishlashdagi kompetentligini optimallashtirishda sinf rahbarlarini kreativ fikrlashlari ta’lim-tarbiya jarayonidagi faoliyatini boshqarishda ijodiy, noan’anaviy yondashuvlar asosida samarali natijalarga erishishimi mumkin. Ana shu tarzda ishlar tashkil qilinsa, ko‘zlagan maqsadlarimizga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

11. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – QHMMB: 03/20/637/1313-son, 24.09.2020 y.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalari rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son Farmoni.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvardagi “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4963-son Qarori.

14. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirining 2021-yil 22-fevraldagi 41-son buyrug‘iga ilova. Umumiy o‘rta ta’lim muassasasining sinf rahbarlari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida Nizom.

15. Maxsudov P.M. Professional ta’lim tizimi uchun pedagoglar tayyorlash: muammo va takliflar. Zamonaviy ta’lim ilmiy-amaliy ommabop jurnal. №7 (92) 2020 yil. 42-49 bb.

16. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirining 2021-yil 22-fevraldagi 41-son buyrug‘iga ilova. Umumiy o‘rta ta’lim muassasasining sinf rahbarlari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida Nizom.

17. Musurmanova O. Pedagogik texnologiyalar – ta’lim samaradorligi omili: monografiya /O.Musurmanova. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. - 184 b.

18. Koshanova N. Umumta’lim maktablarida sinf rahbarlari faoliyatini rivojlantirish mexanizmlari (klaster yondashuvi asosida) avtoreferati. Chirchiq – 2021.

19. Raximqulova M.B. Malaka oshirish jarayonida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining uzluksiz kasbiy kompetentligini takomillashtirish. Xalq ta’lim. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligining ilmiy-metodik jurnali. 6-son 2021-yil (maxsus). 79-83 bb.

20. Axmedov T.Q. Malaka oshirish jarayonida o‘qituvchi – pedagoglarni ta’lim-tarbiya samaradorligini oshirishga o‘rgatish tizimini shakllantirish omillari. “Malaka oshirish tizimi – barkamol shaxsni shakllantirishda oila va uzluksiz ta’lim

tizimi hamkorligini ta’minlovchi hamda ta’lim sifatini oshiruvchi ijtimoiy institut sifatida” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. 2012-yil, 19-iyun. 334-336 bb.

21. Avlaey O.U. “Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tasavvurida o‘qituvchi timsoli” Maktab va hayot jurnali, 2019-yil 2-son(142), 5-7 bb.

22. Abdullayeva G.A. O‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini kvalimetriyalash. Maktab va hayot jurnali. № 6. 2021 yil. 35-36 bb.)

23. Sinf rahbari jurnali 2021-yil oktabr 10-son (106)

OILADA PSIXOLOGIK ZO‘ROVONLIKNING YUZAGA KELISH SABABLARI VA BARTARAF ETISH OMILLARI

Nurmatova Mamlakatxon Himmatovna

Samarqand davlat chet tillar instituti

Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalar kafedrasida katta o‘qituvchisi

Yurtimizda so‘nggi yillarda oiladagi zo‘ravonlikni ko‘plab oila vakillari shaxsiy hayot ishi deb hisoblashadi. Oiladagi turli xil zo‘ravonliklarning yuzaga kelishi psixologik, jismoniy, iqtisodiy, jinsiy tarzda amalga oshirilishi mumkin. Bu esa oilada ayollarga nisbatan zo‘ravonlik va ularning kelib chiqish sabablarini o‘rganishdagi ko‘plab ilmiy-tadqiqotlarni amalga oshirilishi bilan bog‘liq bo‘ldi. Oilada ruhiy zo‘ravonlikning sodir etilishida bevosita quyidagi omillarning ta’siri yuqori ahamiyat kasb etadi. Masalan, oilada erkakning mustaqil fikrga ega emasligi; erkakning oiladagi moddiy ehtiyojlarni ta’minlamasligi va ma’suliyatsizligi; spirtli va giyohvand moddalarni iste’mol qilishga ruju qo‘yganligi; oilada yakka hukmronlikni o‘rnatishga intilishi; oilada sababsiz doimiy ravishda bo‘lib turadigan nizolarning janjal va to‘polon bilan tugashi kabi bir necha psixologik sabablarni ko‘rish mumkin.

Oilada nosog‘lom muhit natijasida unda oila a‘zolarining o‘zaro munosabatlari tubdan izdan chiqadi. Binobarin, oilada oila a‘zolarining o‘rtasida uzoq davom etib kelgan adovat bevosita oilada psixologik zo‘ravonlikni sodir etilishini vujudga keltiradi. Shuningdek, qaynona va kelin o‘rtasidagi o‘zaro munosabat, qaynonaning keliniga nisbatan sababsiz turli bahonalar qidirib ko‘rsatadigan sababsiz kamchilik va kamsitishlari natijasida ba’zi hollarda og‘ir psixologik holatlar kelib chiqishi mumkin.

O‘tmishga nazar soladigan bo‘lsak 1800-yillarning o‘rtalariga qadar ko‘pchilik oilalarda ayolning er tomonidan zo‘ravonlikka uchrashi go‘yoki o‘z ayoli ustidan hokimiyat va hukmronlikka ega deb hisoblashgan. Oiladagi munosabatlar nihoyat darajada avj olishidan oldin oilaning barcha a‘zolariga huquqiy, ma’naviy, ijtimoiy bilimlarga ega bo‘lishi lozim. Oiladagi zo‘ravonlik turli xil namoyon bo‘lishini tushunish muhimdir. Oiladagi zo‘ravonlik ko‘p

shakllarda bo‘lishi mumkin, jumladan, jismoniy tajovuz, tajovuz (urish, tishlash, itarish, narsalarni uloqtirish va boshqalar) yoki hujum qilish tahdidi; jinsiy zo‘ravonlik; nazorat qilish yoki hukmronlik qilish; qo‘rqitish; ta‘qib qilish kabi vaziyatlardan iboratdir. Hozirgi davrdagi siyosiy tashviqot natijalari oiladagi zo‘ravonlik to‘g‘risidagi qonun hujjatlarida o‘zgarishlarga olib keldi.

Dunyoning aksariyat huquqiy tizimlarida oiladagi zo‘ravonlik faqat 1990-yillardan beri ko‘rib chiqiladi. XX asrning oxiriga kelib aksariyat mamlakatlarda, qonunda yoki amaliyotda, oiladagi zo‘ravonlikdan himoyalaniş juda kam edi. Oiladagi zo‘ravonlikning o‘ziga xos shakllariga, masalan, nomusga tegish, majburiy nikohni tashkil etishdan yuzaga kelmoqda. Psixologik zo‘ravonlik jismoniy bo‘lmagan zulmning bir shaklidir. Ko‘pgina hollarda, bu bir martalik bezovtalanish haqida emas, balki bir kishi hukmronlik qiladigan, ikkinchisi esa itoat qilishga majbur bo‘lgan o‘zaro munosabatlarning o‘rnatilgan modeli haqidadir.

Psixologik zo‘ravonlik oiladagi o‘zgarish tarkibiy qismiga bir qancha strategiyalarni kiritish mumkin. Ularning asosiy xususiyati kamsituvchi va haqoratli hatti-harakatlar bo‘lib, maqsad jabrlanuvchi ustidan nazoratni qo‘lga kiritish, birinchi navbatda g‘amxo‘rlik va e‘tibor niqobi ostida ishonchni qozonishga harakat qilingandan so‘ng, kamsitishni boshlashdir. Asta-sekin tizimli haqoratga aylanib ketadigan so‘zlar psixologik zo‘ravonlikning asosiy boshlang‘ich qismidir. Bir insonning o‘zini o‘zi qadrlashini yo‘q qilishga urinish, uni haqorat qilish va o‘zini qarshilik ko‘rsatish qobiliyatidan mahrum qilishdir.

Psixologik zo‘ravonlikni qanday aniqlash mumkin? Oddiy ziddiyat va psixologik zo‘ravonlik o‘rtasidagi qanday farq bor? Munosabatlaringizda psixologik zo‘ravonlikning bir turi amortizatsiya bo‘lib, to‘g‘ridan-to‘g‘ri tahdidlar, ochiq ayblovlar va qo‘pol haqoratlarni aytishdir. O‘zaro munosabatlarda haddan tashqari nazorat qilish ham psixologik zo‘ravonlikni ushbu turiga mansubdir. Zo‘ravonlik qilayotgan shaxsdan tinimsiz ravishda uzr so‘rashga majbur qilinayotganligidan ham dalolat beradi. Jamiyatimizda nikoh-oila munosabatlari mustahkamligini ta‘minlash, oilaviy hayot davomida yuzaga nizolarni oldini olish, oilalar ajrimi va noto‘liq oilalar sonini kamaytirish hamda sog‘lom psixologik muhit yaratishdan iboratdir. Bu ishlarning samaradorligini oshirish uchun yangi oilalarni barpo qilayotgan yoshlarning shaxsiga, oilaviy hayotga qay darajada tayyor ekanliklariga ko‘proq ahamiyat berish lozim. Oilada turmush tarsi deganda, oilaviy muhit, ya‘ni er-xotinning samimiy munosabati, ularning farzandlari bilan yaqin do‘stona munosabatda bo‘lishi orqali ularning kelajakdagi orzu maqsadlarini tushunib olishlari, farzandlarning sog‘-salomat voyaga yetishlarini ta‘minlash muhim vazifa bo‘lib sanaladi.

Hozirgi vaqtda nikoh-oila munosabatlarida yuzaga keladigan psixologik noxush hodisalar, har xil asab buzulishlari va bir qancha kasalliklarni keltirib chiqishi bilan bog‘liqdir. Psixologik zo‘ravonlik har xil jinoyatlar, qotilliklar, suitsid, xiyonat, bolalar tarbiyasining buzulishiga olib keladi. Insoniyat jamiyati taraqqiy etgan sayin, ularning bir-birlari bilan bo‘ladigan o‘zaro munosabatlari

ham ijobiy tomonga takomillashi lozimdir. Oila jamiyatning kichik bir bo‘g‘ini bo‘lib, oilada inoqlik, ahillik mustahkam bo‘lsa, jamiyat ham shuncha qudratli bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Davletshin M.G., Shoumarov G.B. Zamonaviy o‘zbek oilasi va uning psixologik xususiyatlari / O‘zbek oilasining etnopsixologik muammolari: Respublika ilmiy-amaliy anjumani ma‘ruzalari qisqacha bayoni.-Toshkent, 1993. - 3 – 7 betlar.

2. Karimova V.M. Oilaviy hayot psixologiyasi. Toshkent. – 2006. -142 bet.

3. Sog‘inov N.A. Oilani o‘rganish psixodiagnostika metodikalari. Toshkent, 1996.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA BAHOLASH JARAYONINING AFZALLIKLARI VA TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRUVCHI, ADABIY-NUTQIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRUVCHI VOSITA SIFATIDA

O‘SMANOVA DILOROMXON ZIYODINOVNA

Andijon davlat pedagogika instituti doktoranti

[*dusmonova860@gmail.com*](mailto:dusmonova860@gmail.com)

tel: +998994946681

Annotatsiya: Maqolada yosh avlodni tarbiyalashda boshlang‘ich ta‘lim fanlari o‘qituvchisi hamda ta‘lim va jarayon qanday bo‘lishi kerakligi, bilimlar poydevori boshlang‘ich ta‘lim ekanligi, o‘quvchilarning bilimini to‘g‘ri baholash, adabiy-nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish juda muhim ekanligi, xalqaro tadqiqotlarga tayyorlab borish ishlarini boshlang‘ich ta‘limdan boshlash kerakligi, hamda allomalarimizning muhim asarlari avlodlarga qay darajada zarur qo‘llanma ekanligi haqida yozilgan.

Kalit so‘zlar: baholash, PISA, PIRLS, TIMSS, kompetensiyalar, mantiqiy fikrlash, mustaqil fikrlash, axborot, konstruktiv va interaktiv jarayon.

O‘zbek xalqining ulug‘ allomalaridan biri Abu Rayhon Beruniy asarlarida yosh avlodga bilim berishning turli yo‘llari va vositalari haqida tushunchalar berilgan bo‘lib, ularni mustaqil fikrlaydigan, yangilik yarata oladigan qilib tarbiyalash xususida to‘xtalib o‘tgan.

Demak, yosh avlodni mustaqil fikrlay oladigan, yangilik yarata oladigan qilib tarbiyalash davr talabi bo‘lib kelgan va davr talabi bo‘lib qolmoqda. Chunki, davlatimizda amalga oshirilayotgan ta‘lim to‘g‘risidagi barcha qonun va qoidalar yosh avlodni mustaqil fikrlaydigan va yangilik yarata oladigan qilib tarbiyalashga qaratilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi”gi 5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy fanlar yo‘nalishidagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo‘naltirilgan ta’lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan.

Bu esa o‘quvchilarga bilimlarni berish bilan birgalikda, ularda mustaqillik, vaziyatni real baholay olish, mantiqiy fikrlash, axborotni saralash va undan oqilona foydalanish ya’ni olgan bilim, ko‘nikma va malakalarini amaliy qo‘llay olishga tayyorlash ustuvor vazifa hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinfdan boshlab o‘quvchilarni xalqaro tadqiqotlarda yuqori natijalarga erishishlari uchun darslarni turli usullarda tashkil qilib borish har bir pedagogning zimmasiga katta mas’uliyatni yuklaydi. Shu bilan birgalikda o‘quvchilarni kreativ fikrlashga o‘rgatib borish, o‘quvchilarni bergan javoblariga ham e’tiborli bo‘lish kerakligini anglatadi.

O‘quvchilar bilan savol-javoblarni olib borayotgan vaqtda, ular xatolarga yo‘l qo‘yishlari mumkin bo‘ladi. Shunday paytda “Xato gapirding”, “Sizga 2”, “Shunu ham bilmaysanmi?” kabi jumalarni ishlatmaslik kerak. Aksincha, bola o‘z fikrini bildirdimi, xato bo‘lsa, “bir oz boshqacha fikringiz, o‘ylab ko‘ring” deb ularni yana fikrlashga undashimiz kerak. Bola xato qilib qo‘yishdan, tanbeh eshitishda qo‘rqib, loqayd o‘quvchiga aylanib qoladi. Bu holat o‘quvchilarni kreativ fikrlashiga to‘sqinlik qiladi.

O‘quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga yani, 4-sinfda PIRLS matnini o‘qish va tushunish darajasini baholashda, TIMSS 4 va 8-sinflarda matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashda, hamda PISA 15 yoshli o‘quvchilardan maktabni tugatgandan so‘ng faol hayot pozitsiyasini egallashlariga imkon beradigan chuqur bilimga egalik darajasini baholashda yetarli ball to‘play olishlari uchun o‘qituvchi bolalar bilan ishlay olishi, ta’lim sifat va samaradorligini oshirish yo‘lida tinmay izlanishi kerak bo‘ladi. Shuning uchun 1-sinfdan boshlab har bir o‘quvchining kreativ fikrlashga o‘rgatib borish, har bir boshlang‘ich ta’lim fani o‘qituvchisining oldidagi dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Tadqiqotlarga ko‘ra, 1-sinf o‘qituvchisining 80% xarakteri hulq atvori o‘sha sinf o‘quvchilariga o‘tar ekan. Demak, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi har tomonlama bilimga ega bo‘lishi, o‘quvchilarni komil inson qilib tarbiyalay olishi kerak. Negaki, rad etib bo‘lmaydigan bir haqiqat bor – qilingan barcha sa’y harakatlar ohir oqibat o‘qituvchi mehnati orqali o‘z natijasini o‘quvchilarning yaxshi bilimi va hush ahloqida namoyon bo‘ladi.

Agar boshlang‘ich sinfdan o‘qituvchi o‘quvchini harflab o‘qishga o‘rgatib qo‘ysa, o‘quvchi yuqori sinfdan ham harflab o‘qiydi. Bu xatoni to‘g‘rilash juda

qiyin bo‘ladi. O‘quvchining harflab o‘qishi natijasida matn mazmunini tushunishga qiynaladi.

Demak, “Baxt – saodatga erishuv va tug‘ma qobiliyatlarning rivojlanishi o‘z-o‘zidan bo‘lavermaydi, balki bu masalada qandaydir bir muallim yoki rahbarga muhtojlik tug‘iladi.

O‘zidan boshqalarga rahbarlik qilish, ularni baxt-saodatga erishuv darajasiga ko‘tarish ham har kimning qo‘lidan kelavermaydi. Kimda birovning baxt-saodatga erishtirish, zarur bo‘lgan ish-harakatni bajara olishga qudratsiz bo‘lsa bunday odam sira ham rahbar bo‘la olmaydi.” Abu Nosir Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida shunday so‘zlar yozilgan. Demak, o‘quvchilarni bilimli qilib tarbiyalaydigan o‘qituvchi o‘zi yetarli bilimga ega bo‘lishi kerak. Shu bilan birgalikda boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning savodxonligini, fanlarni o‘zlashtirishga aloqador o‘quv-biluv ko‘nikma va malakalarini shakllantirish, o‘quv dasturida ta’kidlab ko‘rsatilganidek, bolalarni o‘qigan asarlarining adabiy estetik xususiyatlarini chuqur idrok etish, ularni tasvirlangan voqea-hodisalar mag‘zini chaqish, muayyan xulosalar chiqarishga tayyorlash bolalarda yuksak axloqiy sifatlarni va nafosat tuyg‘usini tarbiyalashda hech bir fan ona tili va o‘qish fani vazifasini bajara olmaydi.

Shunga ko‘ra, ona tili va o‘qish savodxonligi darsi boshlang‘ich ta’lim tizimida alohida o‘rin tutadi. Qolaversa boshqa predmet darslarni ham ona tili va o‘qish savodxonligi fanisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Psixologlarning aniqlashicha, o‘quvchilarni fanlarni o‘zlashtirishi 200 ta omilga bog‘liq ekan. Shundan eng muhimi o‘qish malakasining egallanishi hisoblanadi.

Afsuski, 2020-2021-o‘quv yilida o‘quvchining nutqini rivojlantirishga xizmat qiluvchi o‘sha yillari o‘sha yillari o‘qitilgan predmet “o‘qish” fani 2-, 3-, 4-sinflarda 3 soatga tushib qolgan edi.

O‘qish savodxonligi - jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma tilning shakllarini idrok etish va amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatidir.

Hozirgi vaqtda PIRLS ta’rifiga ko‘ra, o‘qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma’no hosil qila olish qobiliyati hamdir.

O‘qish savodxonligining bu ko‘rinishi konstruktiv va interaktiv jarayon sifatida ko‘plab o‘qish nazariyalarini aks ettiradi. O‘quvchining matn bilan ishlashi jarayonida o‘quvchi va matn orasidagi muloqot orqali o‘quvchi ma’noni yaratadi. O‘quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo‘lib, ma’no yaratadi, matn ustida mushohada qiladi.

Demak, xulosa shuki, boshlang‘ich ta’lim bilimlar poydevori ekan. O‘quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlab borish uchun o‘qituvchi bilimli bo‘lishi, o‘quvchilarni kreativ fikrlashga o‘rgatishi, matn ustida ishlay olishga o‘rgatmog‘i, baholashning samarali va qulay usullaridan foydalanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent. 2011. 12-bet.

Forobiy. ”Fozil odamlar shahri”. Toshkent-2016.

Xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash. Uslubiy qo‘llanma. Toshkent. 2019. 6-10-betlar.

KIMYO O’QITISHDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISHGA OID AYRIM MULOHAZALAR

N.B.Odilxo‘jazoda – FarDU, kimyokafedrasikattao‘qituvchisi

X.M.Jo‘rayev – FarDU, kimyokafedrasio‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta’lim jarayonini tashkil etish va ta’lim sifatini ta’minlash tizimining eng muhim elementi hisoblangan professor-o‘qituvchilar kompetentligini yuksaltirish, doimiy va izchil ravishda oshirib borish muammosi alohida dolzarblik kasb etishi, keyingi yillarda jahonning bir qator taraqqiy etgan mamlakatlari, jumladan, AQSH, Germaniya, Xitoy, Rossiya, Koreya, Buyuk Britaniya, Hindiston, Yaponiya kabi davlatlarda barcha tabiiy fanlar qatorida kimyo fanini o‘qitish jarayonini takomillashtirish, nazariya va amaliyotni uyg‘un tarzda olib borishi namoyon etiladi.

Dunyoda ta’lim tizimida yaxlit barqaror taraqqiyotni ta’minlovchi mohiyatan yangi didaktik paradigma negizida bilim olish zamonaviy tendensiyalariga mos, raqobatbardosh kadrlarga bo‘lgan talabni tobora oshib borishiga olib keldi. Ta’lim jarayonini tashkil etish va ta’lim sifatini ta’minlash tizimining eng muhim elementi hisoblangan professor-o‘qituvchilar kompetentligini yuksaltirish, doimiy va izchil ravishda oshirib borish muammosi alohida dolzarblik kasb etadi [1]. Shu bilan birgalikda “ta’lim sifatini baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish, erishilgan natijalarni aniqlash imkonini beruvchi mexanizmlarni amaliyotga joriy etish” ga ehtiyoj borligi qayd etilmoqda [2]. Bu esa ta’lim sifatini boshqarish, nazorat qilish va baholash jarayonini zamonaviylashtirish bilan birga pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishni, ularning kasbiy kompetentligini aniqlash metodikasini muttasil takomillashtirib borishni dolzarb vazifalardan biriga aylantiradi.

Dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida, jumladan, kundan-kunga ilm-fan, san’at, texnika-texnologiyalar va ishlab chiqarish sohalari rivojlanayotgan yurtimizda ham, oliy ta’limda o‘qitiladigan barcha fanlar, xususan, tabiiy fanlar sirasiga kiradigan, zamonaviy ishlab chiqarishning va kundalik hayotimizning asosini tashkil etadigan kimyo fanini o‘qitish jarayonini takomillashtirish, darslarda yangicha innovatsion texnologiyalar va ilg‘or ta’limiy metodlarni

qo‘llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Keyingi yillarda jahonning bir qator taraqqiy etgan mamlakatlari, jumladan, AQSH, Germaniya, Xitoy, Rossiya, Koreya, Buyuk Britaniya, Hindiston, Yaponiya kabi davlatlarda barcha tabiiy fanlar qatorida kimyo fanini o‘qitish jarayonini takomillashtirish, nazariya va amaliyotni uyg‘un tarzda olib borish, “Bilish – tushunish – amaliyotda qo‘llash” ketma-ketligi uzviyligi asosida o‘qitishni tashkil qilish, darslarni qiziqarli tarzda olib borish va motivatsiyani rivojlantirish uchun talabalarning qiziqishlariga mos tarzda tanlangan didaktik yondashuvlardan foydalanish sohalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ishlarga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Kimyo fanining ilmiy asoslarini chuqur va mukammal biladigan mutaxasislarni tayyorlash natijasida kelajakda ko‘plab ekologik, texnologik, oziq-ovqat va ishlab chiqarishning boshqa sohalaridagi qator muammolar o‘z yechimini topishiga olib keladi. Shunday ekan, o‘quv fanlarining integratsiyasiga asoslangan ta’limiy texnologiyalarning didaktik imkoniyatlaridan foydalanish jarayoni samaradorligini oshirish natijasida talabalarning bilim darajasini oshirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish kimyo fanini o‘qitish jarayonini yaxshilashga xizmat qiladigan eng asosiy omillardan biridir.

Kimyo fani va uning bo‘limlarini o‘qitishda didaktik materiallarni ishlab chiqish va qo‘llash, kimyo ta’limini samarali tashkil qilish va boshqarish usullari, kimyo fanini o‘qitishda algoritmlar va dasturlardan foydalanish, kimyo ta’limini tashkillashtirish shakllari, kimyo o‘qitish metodikasi fanining boshqa fanlar bilan bog‘liqligi, kimyo darslarida innovatsion metodlardan foydalanishning nazariy asoslarini o‘rganish bo‘yicha xorijiy olimlaridan S.I.Gilmanshina [3], S.S.Kosmodemyanskaya [4], M.S.Pak [5] kabilarning ishlari diqqatga sazovordir.

Pedagogika oliy o‘quv yurtlarida kimyo o‘qituvchilarini tayyorlash nazariyasi va amaliyoti masalalari bilan yetakchi olim va metodistlar T.A.Borovskix [6], O.S.Zaytsev [7], N.Ye.Kuznetsova [8], G.M.Chernobelskaya [9], O.V.Romanova [10] va boshqalar shug‘ullangan.

Yuqorida keltirilgan olimlar va ular tomonidan olib borilgan tadqiqotlarni tahlil qilar ekanmiz, ularda kimyo fanini o‘qitish shakllari, kimyo darslarida qo‘llash mumkin bo‘lgan usullar va ularning ahamiyati izohlanganligini, talabalar bilimini baholash bo‘yicha qator qimmatli fikrlar berilganligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Lekin kimyo fanini o‘qitish borasida kam tadqiq etilgan yo‘nalishlar borligini ham ta’kidlash zarur. Jumladan,

Kimyo fanini o‘qitish jarayonining psixologik asoslari to‘liq tahlil qilinmagan, aynan ana shu yo‘nalishda zaruriy tavsiyalar yetarlicha ishlab chiqilmagan. Darsning samarali bo‘lishida o‘qituvchining talaba psixologiyasini chuqur bilishi, uning kayfiyatiga yaxshi ta’sir o‘tkazib, unda faqat ijobiy emotsiyalarni yuzaga keltirish orqali motivatsiyani oshirib, qiziqishini rivojlantiradigan texnologiyalarni takomillashtirish va yangilarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiiq etish lozim.

Bugungi kunda kimyo fanidan talabalar bilimidagi bo‘shliqlarni aniqlash va bartaraf etishning zamonaviy, samarali usullari kam o‘rganilgan. Darsning eng

asosiy qismlari hisoblangan o‘tilgan va yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida bir topshiriq doirasida ham kimyoviy qonuniyatni bilish, formuladan foydalanish, reaksiyalarni qo‘llash, ijodiy qobiliyatni ishga solishga va rivojlantirishga imkon beradigan “Intellekt xarita”, “Kvest”, “Matnli mantiqiy topshiriqlar”, “Swot-Tahlil”, “Keys-Study” kabi zamonaviy texnologiyalar va topshiriqlarni takomillashtirish.

Darslarda yangi mavzuni tushuntirishda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalangan holda taqdimotli darslar, animatsiyalar, virtual laboratoriyalardan keng foydalanish lozim. Rivojlangan xorijiy davlatlarda kimyo fanining o‘qitilish holati tahlil qilinganda ular darslarda ko‘proq STEAM-ta’limi elementlaridan foydalanishlari ma’lum bo‘ldi. Bu yo‘nalishda talabalarni o‘qitishda ularga erkinlik berish, mustaqil fikrlashga o‘rgatish, berilayotgan axborotlarni tanqidiy qabul qilish, tahlil qilish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

24. “Методика определения профессиональной компетентности преподавателей химии высших учебных заведений” Pedagogical sciences and teaching methods Copenhagen "Science Edition" 17 October 2022. 134-140 p.

25. Incheon declaration/ Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea). - 48 p.

26. Гильманшина С.И. Формирование профессионального мышления будущих учителей на основе компетентностного подхода :дис... д-ра пед. наук; Институт педагогики и психологии профессионального образования РАН. - Казань, 2008. - 559 с.

27. Космодемьянская С.С. Методические рекомендации по подготовке к педагогической практике по химии студентов III-V курсов / С.С. Космодемьянская и др. - Казань, ТГГПУ, 2008 - 56 с

28. Пак М. С. Новое понимание качества общего химического образования: сущность и аспекты / М. С. Пак, И. А. Орлова // Известия Российского гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена. - 2011. -№ 138. - С. 148-153.

29. Боровских Т.А. Пропедевтика методической подготовки будущих учителей химии на первом курсе в педагогических ВУЗах. Автореф. дисс. канд. пед. наук. М.: МПГУ, 1998.

30. Зайцев О.С. Методика обучения химии: теоретические и прикладные аспекты: Учеб.для студ. высш. учеб. заведений. М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛА-ДОС, 1999.-384 с.

31. Кузнецова Н.Е., Горкунов В.П., Ерыгин Д.П., и др. Методика преподавания химии: учебн. пособ. для студ. пед. инстит. М.: Просвещение, 1984. - 415 с.

32. Чернобельская Г.М. Методика обучения химии в средней школе: Учеб.для студентов высших учебных заведений. М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2000. - 336с.

33. Романова О.В. “Теоретические и методические основы системы формирования информационно-методической компетентности учителей химии в педагогическом ВУЗе”. Авторефератдиссертации на соискание ученой степени кандидат педагогических наук, Ростов-на Дану-2007.

34. Mamajonov Sh.A., Odilxo‘jazoda N.B., “Методикаопределенияпрофессиональнойкомпетентностипреподавателейхимииивысшихучебныхзаведений” Pedagogical sciences and teaching methods Copenhagen "Science Edition" 17 October 2022. 134-140

35. Mamajonov Sh.A., Odilxo‘jazoda N.B., X.Jo‘rayev “Oliy ta’lim muassasalari kimyo o‘qituvchilarining ekologik kompetentlik darajasini rivojlantirish” Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. 2022 yil 9-son, 170-174 bet.

36. Sh.A.Mamajonov, N.B.Odilxo‘jazoda “Bo‘lajak kimyo o‘qituvchilarining kompetentligini shakllantirish texnologiyalari va mezonlari” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi 2021 yil 7-son. 676-679.

37. Odilxo‘jazoda N.B., Mamajonov Sh.A. “Oliy ta’lim muassasalari kimyo o‘qituvchilari kasbiy kompetentligini aniqlash metodikasi”. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. 2022 yil 9-son, 115-120 bet.

O‘QITUVCHILARNI KASBIY RIVOJLANTIRISH

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalatga o‘rgatish milliy markazi “Pedagogika va psixologiya ta’lim texnologiyalari kafedrasida katta o‘qituvchisi
Oqilova Kamola

Annotasiya. Maqolada o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanish tushunchasining mohiyati, uning o‘ziga xosliklari yoritilgan, o‘qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish masalalari, malaka oshirish tizimida olib borilgan tadqiqot ishlari tahlil qilingan hamda o‘qituvchilarda motivasion tayyorlik kompetentligini rivojlantirish bosqichlari modeli ishlab chiqilgan.

Tayanch so‘zlar: rivojlanish, bilim, kasb, tizim, motivasiya, motivasion tayyorlik, uzluksizlik, malaka oshirish.

Аннотация . В статье описаны сущность концепции профессионального развития педагогов, ее особенности, вопросы непрерывного профессионального развития педагогов, исследования, проводимые в системе повышения квалификации, и модель этапов развития компетентности мотивационной готовности педагогов разработан.

Ключевые слова: развитие, знания, профессия, система, мотивация, мотивационная готовность, преемственность, профессиональное развитие.

Abstract. The article describes the essence of the concept of professional development of teachers, its features, issues of continuous professional development of teachers, research conducted in the system of advanced training, and a model of the stages of development of motivational readiness competence of teachers. developed.

Key words: development, knowledge, profession, system, motivation, motivational readiness, succession, professional development.

Jahonda ta’limning globallashuvi natijasida o’qituvchilarning intellektual darajalari, kasbiy mahorati, o’qitish tizimining takomillashuviga qo’yiladigan talablarning ortib borishi ularning malakasini uzluksiz oshirish va shaxsiy-kasbiy rivojlanishni rejalashtirishga e’tiborni kuchaytiradi. Rivojlangan mamlakatlar pedagogik tizimida o’qituvchining kompetentlik darajasini o’stirish, shaxsiy samaradorlikka erishishda, avvalo, uning o’z kasbiga bo’lgan munosabati va shu asosda uzluksiz kasbiy rivojlanish, jamiyatning o’zgaruvchan talablaridan kelib chiqadigan ijtimoiy buyurtmani to’laqonli bajarishda eng muhim komponent uning motivasion tayyorlik kompetentligini rivojlantirish dolzarb vazifa etib belgilanganligi sohani barqaror taraqqiy ettirishning ustuvorligini keng ko’lamdagi ilmiy izlanishlar olib borish muhim ahamiyatga egaligini ko’rsatadi.

Dunyoning bir qancha universitetlari, ilmiy-tadqiqot institutlari, o’qituvchlarni kasbiy rivojlantirish markazlari mutaxassislarda kasbiga nisbatan motivasiyani barqarorlashtirish, uzluksiy kasbiy rivojlanishga, mahoratini oshirishga motivasion tayyorlik kompetentligini rivojlantirish va unga ta’sir etuvchi ijtimoiy, psixologik, pedagogik omillarni tadqiq etish bo’yicha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Sohada motivasion tayyorlik kompetentligini rivojlantirishda innovasion va integrativ jarayonlarning ta’minlanishi, ta’lim boshqaruvi va o’qitishda variativlik, faollashtirish, individuallashtirish, kreativlik, uyg’unlashtirish kabi tamoyillar mavjudligini, uzluksiz kasbiy rivojlanishning kompetent, shaxsga yo’naltirilganligini hamda faoliyatli, rivojlantiruvchi, refleksiv xarakterga ega bo’lishini taqozo qiladi.

Uzluksiz ta’lim tizimidagi yangilanishlar hamda mazkur ta’lim turlarining maqsadiga asosan ta’lim mazmunining belgilanishi, yangi avlod dasturlari, darsliklarining yaratilishi, shiddat bilan kirib kelayotgan o’zgarishlar – ta’lim berish muammosiga yangicha yondashuvni talab qiladi. Shu bois keyingi yillarda pedagogika va o’qitish metodikasi oldida turgan vazifalardan biri – nafaqat ta’lim turlari va bosqichlarini, balki, avvalo, mazmunni o’quvchiga singdiruvchi

o‘qituvchining kasbiy rivojlanishini, uning o‘zgarishlarga, zamon bilan hamnafas bo‘lishga motivasion tayyorligini ta’minlashni ilmiy asoslab berishga qaratiladi.

O‘qituvchini uzluksiz kasbiy rivojlantirishga shu nuqtai nazardan qaraganda, o‘qituvchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetentliklariga qo‘yilgan davlat talablari har bir fan kesimida alohida ko‘rsatilganligi, ushbu talablarni amalga oshirishda ularning ijodkorligi, tanqidiy fikrlashi, o‘z ustida ishlashi, kasbiy rivojlanishda, shaxsiy samaradorlikka erishishda tizimli ishlarni yo‘lga qo‘yilayotgan bo‘lsa-da, biroq ba‘zan pedagog-xodimlar tomonidan olib borilayotgan ishlar ko‘lamida mas’uliyatni his etmaslik holatlaridan ham ko‘z yumib bo‘lmaydi.

Holbuki, ta’lim amaliyoti uzluksizlik, uzviylik uni o‘zlashtirish samaradorligining muhim sharti bo‘lib, falsafiy, psixologik va pedagogik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Jumladan, “uzviylik” kategoriyasi falsafiy jihatdan “rivojlanish” kategoriyasi bilan chambarchas bog‘liq hisoblanadi. Rivojlanish nuqtai nazaridan uzviylik ham sifat o‘zgarishlari jarayoni, ham yangi sifatni hosil qilish maqsadida bir darajadan ikkinchi darajaga o‘tish tarzida talqin etiladi, oldingi bosqichlarda qo‘lga kiritilgan natijalarning rivojlanishini nazarda tutadi.

Psixologiyada uzviylik murakkab psixologik rivojlanish qonuniyatlari, yosh bilan bog‘liq o‘zgarishlarni o‘rganish; bilimlarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirish; faoliyatning yetakchi turlari o‘zgarishi doirasida ko‘rib chiqiladi.

Pedagogik jihatdan esa uzviylik, birinchidan, didaktik tamoyil, ikkinchidan, ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga ko‘maklashuvchi jarayon, harakatga keltiruvchi kuch (ta’lim jarayonini amalga oshirishga yordam beruvchi omil), ta’lim, rivojlanish va tarbiya jarayonida majburiy bajarilishi kerak bo‘lgan talab sifatida izohlaniladi.

Bizningcha, umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishga motivasion tayyorlik kompetentligini rivojlantirish malaka oshirish shakllarini tubdan isloh qilish va olib borilayotgan o‘zgartirishlarni tezroq amaliyotga kiritish, tajribada sinalganlik holatida xulosa chiqarishni talab qiladi:

- malaka oshirishning zamonaviy shakllarini joriy etish;
- uzluksiz kasbiy rivojlanish muhitini yaratish;
- uzluksiz kasbiy rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini tatbiq etish.

Shundan kelib chiqib o‘qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishga motivasion tayyorlik kompetentligini rivojlantirish bu – ularning hayoti davomida bilimi, ko‘nikma va malakasini oshirish imkonini beruvchi o‘quvchi va ta’lim o‘rtasidagi munosabatlar mavjudligini nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Desimone, L. M. (2009). Improving impact studies of teachers’ professional development: Toward better conceptualizations and measures. *Educational Researcher*, 38(3), 181-199. doi:10.3102/0013189X08331140

2. Izard Kerrol Ellis. (2009) Psixologiya emosiy. / Per. s angl.: V. Misnik, A. Tatlybayeva. SPb.: Piter. – 2009, – 460 s.

3. Pamela D. Tucker, James H. Stronge. Linking teacher evaluation and student learning. / Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development, 2005. 132 r.

4. Su Y., Feng L. & Hsu C. Accountability or authenticity? The alignment of professional development and teacher evaluation // Teachers and Teaching, 23(6). 2017. R. 717–728, doi: 10.1080/13540602.2016.1255189.

MAMLAKATIMIZDA O’QITUVCHI-PEDAGOGLARNI HUQUQIY MAQOMINI MUSTAHKAMLASHNING HUQUQIY ASOSLARI

J.Oripov Samarqand VPYMO‘MM ijtimoiy va amaliy fanlarni o‘qitish metodikasi kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada muallif mamlakatimizda o‘qituvchi-pedagoglarni huquqiy maqomini mustahkamlashning huquqiy asoslari ha ularda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishning zarurligi yuzasidan fikrlar nazariy asosda yoritib bergan.

Kalit so‘zlar. Yangi O‘zbekiston, Uchinchi Renesans, huquqiy maqom, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy asos.

Аннотация. В данной статье автор разъяснил правовые основы укрепления правового статуса учителей-педагогов в нашей стране и необходимость формирования у них правосознания и правовой культуры на теоретической основе.

Ключевые слова. Новый Узбекистан, Третий Ренессанс, правовой статус, правосознание, правовой культура, правовая основа.

Annotation. This article article, the author explained the legal basis for strengthening the legal status of teachers in our country and the need to form their legal consciousness and legal culture on a theoretical basis.

Keywords. New Uzbekistan, Third Renaissance, legal status, sense of justice, legal culture, legal basis.

Bugun O‘zbekiston o‘z taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo‘ydi. Xalqimizning eng oliy maqsadi Yangi O‘zbekistonni barpo etish va mamlakatimizni ijtimoiy davlatga aylantirishda muhim bo‘lgan vazifalarni qamrab olgan Taraqqiyot strategiyasi ishlab chiqildi. O‘z taraqqiyotining yangi davriga qadam qo‘ygan Yangi O‘zbekistonda Uchinchi Renesans davri poydevorini mustahkam qurish va uning ijtimoiy-huquqiy asoslarining mazmun-mohiyatini yosh avlodga o‘gatishda, ta‘lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagog-o‘qituvchilarning xizmatlarini biror-bir narsa bilan qiyoslab bo‘lmaydi. Shuning uchun ham davlatimiz siyosatida ularning huquqiy maqomini mustahkamlash, obro‘cini yanada oshirish eng dolzarb ijtimoiy-huquqiy masala sifatida alohida

e’tibor qaratish, o’qituvchi-pedagoglarning pedagogik faoliyatini asosiy prinsiplari belgilab berish va ularning huquqiy asoslari yanada takomillashtirish borasida keng qamrovli ishlarni amalga oshirilmogda.

Zero, har qanday rivojlangan davlat o’z oldiga qo’yan maqsadlariga erishish va mamlakatni taraqqiy ettirishda ta’limni asosiy omil, deb biladilar. Shuning uchun ham ta’lim tizimida faoliyat ko’rsatayotgan xodimlar, ayniqsa, o’qituvchi-pedagoglarni huquqiy maqomini mustahkamlash va ularning huquqiy asoslarini muntazam takomillashtiradilar. Yani o’qituvchi-pedagoglarni huquq va erkinliklarni ta’minlash borasida keng qamrovli ishlarni amalga oshirishga e’tibor qaratadilar.

O’zbekiston Respublikasida o’qituvchi-pedagoglarning huquqiy maqomi O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va “Ta’lim to’g’risida”gi qonun hamda qonunchiligimizning boshqa sohalarida o’z aksini topganligi o’qituvchi-pedagoglarning nufuzini qanchalik yuqori ekanligidan dalolat beradi. Aniqroq aytganda, mamlakatimizda o’qituvchi-pedagoglarning huquqiy maqomi jamiyat tomonidan tan olinadi. Mamlakatimizda o’qituvchi-pedagoglarning kasbiy faoliyatini amalga oshirishni qo’llab-quvvatlash maqsadida davlatimiz tomonidan shart-sharoit yaratib berish, ijtimoiy mavqei, obro’-e’tiborini oshirish, huquq va erkinliklarini ta’minlash hamda ularning daxlsizligini kafolatlashning mustahkam huquqiy asoslari yaratilganligini ko’rishimiz mumkin. Jumladan, O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida: “O’zbekiston Respublikasida o’qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog’lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma’naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e’tirof etiladi.

Davlat o’qituvchilarning sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o’sishi to’g’risida g’amxo’rlik qiladi”,⁴³ degan me’yorning mavjudligi ham yuqoridagi fikrimizning yaqqol dalili desak mubolag’a qilmagan bo’lamiz.

Agarda ta’lim tizimi butunlay yoki qisman o’zgartiriladigan bo’lsa ham o’qituvchi-pedagoglarning rasmiy maqomining barqarorligi davlat tomonidan kafolatlanadi.

O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi qonunida: “... Ta’lim tashkilotlari pedagog xodimlarining kasbiy faoliyatiga aralashishga, ta’lim oluvchilarning bilimlarini to’g’ri va xolis baholashga ta’sir ko’rsatishga, shuningdek ushbu pedagog xodimlarning xizmat majburiyatlarini bajarishiga to’sqinlik qilishga yo’l qo’yilmaydi”,⁴⁴ deb belgilab berilganligi o’qituvchi-pedagoglarning faoliyatiga bo’layotgan to’siqlardan o’zlarini himoya qilish hamda qonuniy vakolatlarini hech qanday to’siqlarsiz amalga oshirishning huquqiy asos bo’lib xizmat qiladi. Bunday me’yorlarning ta’sirchanligini oshirishning yana bir muhim omili o’qituvchi-pedagoglarning huquqiy madaniyati va huquqiy ongini shakllantirishga qaratilgan ishlarni muntazam takomillashtirib borish orqali amalga

⁴³ O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 52-moddasi, 2023-yil 30-aprel.

⁴⁴ O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunining 42-moddasi, 2020-yil 24-sentabr.

oshirilishi mumkin. Buning uchun ularni doimiy ravishda huquqiy bilimlar bilan qurollantirib borish lozim bo‘ladi.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib aytish mumkinki, o‘qituvchi-pedagoglarning huquqiy maqomini mustahkamlanganligi hamda pedagog xodimlarning qonunchilikka muvofiq boshqa huquqlarga ega bo‘lishi, shuningdek, ularning lavozim majburiyatlari bilan bog‘liq bo‘lmagan har qanday boshqa ishlarga jalb qilmaslik o‘qituvchi-pedagoglarni o‘z ustida ishlashi, yangi metodikalar bilan tanishish hamda ularni amaliy faoliyatida erkin qo‘llash imkoniyatini beradi.

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА КАСБИЙ БИЛИМЛАРНИ КОГНИТИВ ҚАБУЛ ҚИЛИШ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДИКАСИ.

Дилноза Қаххоржоновна Охунова
ФарДУ педагогика
кафедраси ўқитувчиси.
Тел: 99890 160-20-32

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада бўлажак ўқитувчиларнинг касбий билимларини когнитив фаоллик асосида ўзлаштириш компетенциялари ва уларнинг ўрни, аҳамияти очиқ берилган.

Калит сўзлар: когнитив фаолият, интеллектуал, мотив, касбий билимлар, қобилят, дастурий таълим, лойиҳалаш, моделлаштириш.

Олий педагогик таълим жараёнида бўлажак ўқитувчиларда касбий билимларни тақдим этиш ва уни когнитив қабул қилиш компетенцияларини шакллантиришда педагогика туркум фанлари катта имкониятларга эга. Касбий етуклик ўқитувчининг мобиллиги, педагогик ходисаларга нисбатан ҳозиржавоблиги, ўқувчилар билан самимий мулоқот ўрната олиши, ўқув жараёнини муваффақиятли лойиҳалаш ва ташкил этишида намоён бўлади. Бўлажак ўқитувчиларда касбий билимларни когнитив қабул қилиши компетенциясини шакллантириш педагогика туркум фанларини ўқитиш жараёнида амалга оширилади.

Тажриба-синов ишлари давомида танланган мавзулар ва унга мос ўқув материалларига асосланган ҳолда талабалар билан маърузалар, семинар машғулотлари, мустақил ишлар ўтказиш режалаштирилди ва талабаларга мустақил ўқиб ўрганиш учун топшириқлар берилди. Тажриба-синов жараёнида бўлажак ўқитувчилар билан ҳар семестрда икки мартадан ўқув семинарлари ташкил этилди ва ўтказилди.

Ишлаб чиқилган мезонлар ёрдамида бўлажак ўқитувчиларда шахсий-касбий, дидактик ҳамда ижтимоий компетентликнинг шаклланганлик даражасини қуйидаги кўрсаткичлар ёрдамида аниқлашга муваффақ бўлдик:

- бўлажак ўқитувчиларнинг умумий ўрта таълим ўқув жараёнини лойиҳалаш ва уни ташкил этиш компетенциялари;

- бўлажак ўқитувчиларнинг ўқув жараёнига яхлит тизим сифатида ёндашган ҳолда унинг таркибий қисмларини аниқ тасаввур қилиш лаёқатларига эгаликлари;

- дарс жараёнида ўқувчиларнинг билиш, ривожланиш даражаларини ривожлантириш механизмларини мақсадга мувофиқ ҳолда танлай олганликлари;

- дарс мавзусига мос келадиган машқлар, савол ва топшириқларни танлай олиш кўникмасига эгаликлари;

- ўқув жараёнида муаммоли вазиятларни ташкил эта олиш лаёқатининг шаклланганлиги;

- дарс жараёнида мультимедиа, аудио, видео, визиул воситалардан самарали фойдаланиш кўникмасига эгаликлари;

- ўқувчиларнинг билиш, креатив фаоллиги, қизиқишлари, эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда кўп вариантли топшириқларини танлай олиш кўникмасини шаклланганлиги;

- ўқувчиларнинг ижодий имкониятлари, иқтидорларини, яширин лаёқатларини рўёбга чиқариш ва ривожлантириш, ностандарт вазиятларда улар билан диалог ўрнатиш компетенциясини ўзлаштирганликлари;

- бўлажак ўқитувчиларнинг ўқувчилар билан мулоқот ва ҳамкорлик жараёнида ўз ҳис-туйғулари, кечинмаларини намоён эта олишлари;

- режалаштирилмаган вазиятларда самарали ҳаракат қилиш усулларини эгаллаганликлари;

- ўз фикрни мантиқий изчилликда баён этиш, нутқ маданияти кўникмаларига эга бўлишлари, имо-ишора, мимикадан ўринли фойдаланиш, ўз фикрларини эркин баён қилишлари учун ўқувчиларга имконият яратиш усулларини билишлари;

- дарс ва дарсдан ташқари жараёнларида актёрлик ва нутқ маҳоратидан унумли фойдаланиш техникасини эгаллаганликлари;

- педагогик маҳорат – акмени эгаллашга нисбатан интилишнинг шаклланганлиги;

- зарур вазиятларда касбий маданият кўникмасини намоён қилиш техникасига эгаликлари;

- ўқувчилар билан инсонпарварлик, толерентлик, демократия ҳамда қадриятли муносабатга киришиш тажрибасига эгаллаганликлари;

- ўз-ўзларни ривожлантириш компетенциясига эгаликлари;

- педагогик фикрлаш маданиятига оид кўникмаларга эгаликларга эътибор қаратилди.

Бўлажак ўқитувчиларда касбий билимларни когнитив қабул қилиш компетенциясининг шаклланганлик даражасини баҳолашда қуйидагиларга эътибор қаратдик:

- ўқувчиларга тақдим этиладиган ўқув топшириқларини танлашга ижодий ёндаша олганликлари;

- ўқув жараёнида амалга ошириладиган педагогик ҳамкорликнинг ўзига хос йўналишлари ва усулларини ўзлаштирганликлари;

- ўқувчилар билан ижодий мулоқот ўрнатиш техникасини эгаллаганликлари кабилар. Биз тажриба-синов ишлари давомида маърузалар, дидактик ўйинлар, давра суҳбатлари, савол-жавоб вазиятлари, тренинглар, семинарлар, лаборатория ишлари, савол-жавоблар ва анкета сўровларидан фойдаландик. Олинган натижалар тақдим этилган педагогик тизим ҳамда тадқиқот фаразининг тўғрилигини асослаш имконини берди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абдукаримов Х. Касбий педагогик фаолият. – Т.: “O‘qituvchi” НМИУ, 2010. -160 б.

2. 2001. - № 4-4. Kahhorjonovna, O. D. (2022). Approaches to Preparing Future Teachers for the Organization of Cognitive Processes in General Secondary Schools. Miasto Przyszłości, 29, 6-7.

3. Kahhorjonovna, O. D. (2022). Future Teachers' Specific Characteristics of Development of Cognitive Acceptance of Professional Knowledge. Miasto Przyszłości, 29, 1-2.

VIRTUAL TA’LIM MUHITIDA O’QITUVCHILAR KASBIY MALAKASINI OSHIRISHNING DIDAKTIK MODELI

Oqnazarov To‘lqin Jalilovich

Samarqand viloyati PYMO ‘MM katta o‘qituvchisi
[*tulqinjalilovich@gmail.com*](mailto:tulqinjalilovich@gmail.com)

Boymuratova Mexriniso Eshmuratovna
Jomboy tumani 15-umumta’lim maktabi

Ushbu maqolada virtual ta’lim muhitida o‘qituvchilar kasbiy malakasini oshirishning didaktik modeli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: malakasini oshirish, axborot ta’lim muhiti, integratsiyalash sharoiti, uzluksiz kasbiy rivojlanish, o‘quv faoliyati nazariyasi, oliy ta’lim, ta’limning maqsadlari, metodik tizim, maqsad komponenti, kasbiy va ijodiy yutuqlar.

В данной статье описана дидактическая модель профессионального развития педагогов в виртуальной образовательной среде..

Ключевые слов: профессиональное развитие, информационная образовательная среда, условия интеграции, непрерывное профессиональное развитие, теория образовательной деятельности, высшее образование, цели образования, методическая система, целевой компонент, профессионально-творческие достижения.

This article describes the didactic model of professional development of teachers in the virtual educational environment.

Key words: professional development, information educational environment, integration conditions, continuous professional development, theory of educational activity, higher education, goals of education, methodical system, goal component, professional and creative achievements.

“Psixologik-pedagogik tadqiqotlar tajriba-sinov ishining qayd etuvchi bosqichidan olingan ma’lumotlar asosida o’qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish jarayonini rivojlantirish yo’nalishlarini aniqlab olish mumkin. Ularni amalga oshirish o’qituvchilar malakasini oshirish va qayta tayrlash institutlarida metodik tayyorgarligini modernizatsiya qilish, bosqichlarni integratsiyalashtirish va o’qituvchilarning kasbiy rivojlanish shakllarini kengaytirishni nazarda tutadi. Buni elektron ta’lim va masofaviy o’qitish texnologiyalaridan keng foydalangan holda “Xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazi” birligida axborot ta’lim muhitini integrallashtirish orqali amalga oshirish mumkin.

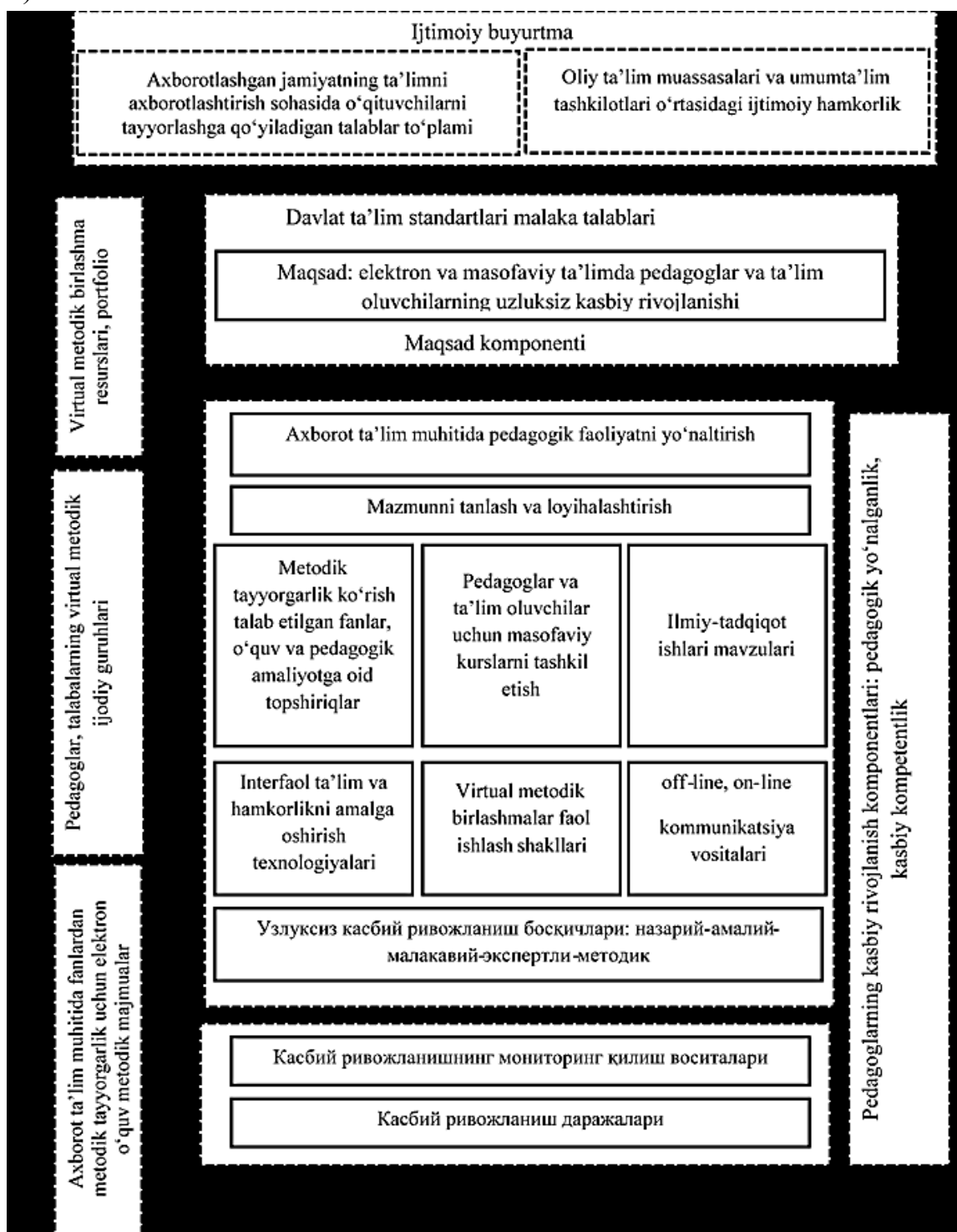
“Xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazi” [4] “bilan axborot ta’lim muhitini integratsiyalash sharoitida o’qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishining metodik tizimini yaratish uchun quyidagi nazariya va konsepsiyalar metodologik asos bo’lib xizmat qiladi:

- o’quv faoliyati nazariyasi (L.S.Vigotskiy, D.B.Elkonin, A.N.Leontyev, S.L.Rubinshteyn, V.V.Davidov va boshqa mutaxassislar): unda ta’limni mundarijaviy jihatdan o’zlashtirishda ta’lim oluvchi shaxsining faolligi muhim sanaladi va shu orqali shaxs har tomonlama rivojlanishining samarali amalga oshishiga erishiladi;

- oliy ta’limda amal qilinadigan umumiy didaktik tamoyillar konsepsiyasi (B.G.Ananyev, S.I.Zinovyev, S.I.Arxaangelskiy): unda ilmiylik, nazariya va amaliyot o’rtasidagi bog’liqlik, kasbga tayyorlashda tizimlilik va izchillikni ta’minlash; ta’lim jarayonida talabalarning faolligi, mustaqilligi va ongliligi”[3,151-b;], “ta’lim muassasasida o’quv ishlari bilan bilimni mustaqil holda individual axtarish o’rtasidagi uyg’unlikning mavjudligi, qobiliyat asosida ilmiy bilim olish kabi tamoyillar ustivorlik qiladi.

Strukturaviy (tuzilmaviy) jihatdan o’qituvchilar kasbiy malakasini oshirishning metodologik tizimi o’zaro bir-biri bilan aloqador beshta – ta’limning maqsadlari, o’qitish metodlari, mundarijasi, tashkil etilish shakllari va vositalari kabi komponentdan iborat majmua hisoblanadi” [4]. Shuningdek, ushbu to’plam metodik tizimni amalga oshirish jarayonining bosqichlarining yig’indisi sifatida ham qaraladi hamda bir qator xususiyat ko’rsatkichlari bilan tavsiflanadi. Bu

xususiyat ko’rsatkichlariga metodik tizimning mantiqan mufassalligi, maqsadning muvofiqlashtiriluvchanligi, predmet mundariyasi, tizimning tashkiliy-metodik ta’minlanganligi va jarayon natijalarini baholash tartibi kabi mezonlar kiradi (1-rasm).

1-rasm. Virtual ta’lim muhitida o’qituvchilar kasbiy malakasini oshirishning didaktik modeli

“Biz mazkur metodik tizimning komponentlariga to’xtalib o’tamiz. Maqsad komponentida ta’lim jarayoni axborotlashtirilgan sharoitda o’qituvchilarning

kasbiy malakasini oshirishga qaratilgan asosiy maqsadlarni majmuasini ishlab chiqish nazarda tutiladi”[4,371 b;]. “O’qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishda asosiy maqsadlar majmuasi bir qator komponentlardan iborat bo’ladi. Ularga quyidagilar kiradi:

- jarayonning aniq mo’ljalga yo’naltirilganligi;
- o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish;
- o’qituvchining kasbiy va ijodiy yutuqlarga erishishi hamda motivatsiyasining rivojlanishiga erishish” [4,155-b;].

O’qituvchini kasbiy malakasini oshirishning aniq mo’ljalga yo’naltirilganligiga erishishda tinglovchi (ya’ni o’qituvchi) shaxsini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari inobatga olinishi hamda mazkur imkoniyatlardan foydalanish natijalari uchun mas’uliyat tinglovchi zimmasida bo’lishi kabi shartlar bajarilishi talab etiladi.

Kasbiy kompetensiyalarning shakl va mazmun jihatdan turlicha ekanligidan kelib chiqqan holda o’qituvchilar kasbiy malakasini oshirish metodik tizim tarkibidagi maqsadlar sirasiga bu kompetensiyalarning yangilangan ta’lim paradigmalariga muvofiq bo’lishiga erishish (ya’ni kasbiy kompetensiyalar o’qituvchining zamonaviy ta’lim paradigmalari sharoitida samarali faoliyat ko’rsatishini ta’minlashi) lozim.

O’qituvchilarning ijodiy yutuqlari elektron axborot resurslarini ishlab chiqishni, elektron ta’lim texnologiyasi va masofaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanishni, tarmoq ta’lim tashabbuslarini amalga oshirishni, veb-portfolioni rasmiylashtirish va uni qo’llab-quvvatlashni o’z ichiga oladi. Mazkur komponent o’qituvchining mustaqil ta’lim faoliyati davomida VMB (virtual metodik birlashma) vazifalarini hal etishda ishtirok etishi, xususan, ochiq onlayn kurslarda malaka oshirishi, masofaviy forumlar va anjumanlarda qatnashishi, telekommunikativ loyihalarda kasbga oid masalalar muhokamasida faollik ko’rsatishi orqali, shuningdek, o’qituvchining elektron ta’lim resurslari, zamonaviy ta’lim tizimida ko’zda tutilgan (masofali, aralash va shu kabi) shakllarda joriy etilgan o’qitish texnologiyalaridan foydalangan holda o’quv jarayonini olib borishga qiziqishi kabi shaxsiy sifatlarida namoyon bo’ladi.

O’qituvchilarning malakasini oshirishning metodik mazmuniy komponenti “Xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazi” integrallashgan axborot ta’lim muhiti sharoitida quyidagilarni nazarda tutadi:

- tinglovchilarni metodik nuqtai nazardan tayyorlashni rivojlantirish tarkibiga olib borilayotgan ilmiy-metodik-tadqiqot ishlarining mavzularini virtual metodik birlashma faoliyati doirasiga kiritish;

- tinglovchilar metodik tayyorgarligini rivojlantirish uchun maxsus sikldagi ochiq masofaviy kurslarni, o’qituvchilar uchun elektron ta’lim muammolari bo’yicha, masofaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish kurslarini ishlab chiqish.

Adabiyotlar:

1. Анисимов М.В. Совершенствование компетентности учителя в области информационных и коммуникационных технологий в процессе дистанционного обучения (в системе дополнительного профессионального образования). 13.00.08-«Теория и методика профессионального образования» Дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук. Чебоксары. 2009. -176 с.

2. Бовтенко Марина Анатольевна. Структура и содержание информационно-коммуникационной компетенции преподавателя русского языка как иностранного : автореферат дис. ... доктора педагогических наук : 13.00.02 / Гос. ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина.- Москва, 2006.- 46 с.: ил. РГБ ОД, 9 06-7/3854-3

3. Перепёлкина О.А. Формирование профессиональной компетентности педагогов в условиях реализации национальной инициативы "наша новая школа". Вестник Костромского государственного университета ИМ. Н.А. Некрасова. -2010. - С 310.

4. Федорова, Галина Аркадьевна. Профессиональное развитие педагогов в условиях интегрированной информационно-образовательной среды «школа-педвуз» [Электронный ресурс]: диссертация ... доктора педагогических наук / Г. А. Федорова. — Красноярск : СФУ, 2016. -371 с

O’QITUVCHILARDA O’QUVCHILARNI O’QUV STRATEGIYALARIGA (LEARNING STRATEGIES) O’RGATISH KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Pulatova Muattar Kurakboyevna

Samarqand Davlat Universiteti tayanch doktoranti

muattarkurakboyevna@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim shakllari miqyosiga kiruvchi o’quv startegiyalari, pedagoglarning o’quvchilarga sifatli bilim olishida ko’makchilik kompetensiyasi, o’quvchi o’z ustida mustaqil ishlay olish ko’nikmlarini rivojlantirishda pedagoglarning roli, o’qituvchilar o’zlarida yangi yondoshuvlarni shakllantira olishi va mavjud ko’nikmlarini rivojlantirish masalalari yuzasidan fikrlar bayon etilgan.

Kalit so’zlar: Pedagog, strategiya, o’quv strategiyasi, ta’lim oluvchi, kasbiy rivojlanish, maslahatchi, oson o’quv uslublari.

Bugungi kunda maktablarda fan va texnologiyaning amaliy uyg’unlashtirilgan o’quv faoliyati progressive zamonaviy ta’lim talablaridan biri sifatida barcha o’quvchilar bir xil tushuna olishi va tafakkurida ko’nikma hosil qila olishi uchun innovatsion o’quv strategiyalarini qo’llashni talab qilmoqda. O’quvchilarning o’zlashtirish darajasi bir xil bo’lmasligi nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda, har bir o’quvchining o’z ehtiyojlariga alohida e’tibor qaratishni

lozim topadi. Hamkorlik tamoyillari asosida tashkil qilingan o'quv faoliyati nafaqat tushuntirish, balki, ko'rsatish, savol bera olish, hayot bilan bog'lash, eng yuqori natijalar tahlili, fiziologik imkoniyatlar sarhisobi va boshqalarga asoslanadi. Ta'lim olishning har qanday turida, masalan, an'anaviy, innovatsion, masofaviy-onlayn yoki mustaqil ta'lim turlarida o'quvchilarda o'zlariga akademik maqsadni qo'ya olishlari va mazkur maqsadga yetaklovchi individual harakat trayektoriyasini yarata olish ko'nikmasini shakllantirish masalasi o'zining yangi yechim va takliflarini kutmoqda. Kutilgan natijaga erishish yo'lida o'zlarini yo'naltirishlari va o'z-o'zini rag'batlantirish ko'nikmasini shakllantirishlari ham nazarda tutiladi.

O'quvchi jamiyatda muvaffaqiyatga erishgan shaxs sifatida kamolga yetishi uchun o'z ehtiyojlariga ko'ra o'qish, bilim olish, malaka oshirish kabi faoliyatni hayot tarzining ajralmas qismiga aylantirishi kerak. Bunda pedagog o'quvchi ongida o'z ustida muntazam ishlash qobiliyatini kundalik hayotiy ehtiyoj sifatida qabul qilishi uchun o'z vaqtida dastlabki tutkini bera olishi kerak. Bundan kelib chiqqan holda, bizning fikrimizcha, zamonaviy ta'lim tizimi an'anaviy ta'lim tizimidan ko'plab ustunliklarga boydir. Zamonaviy ta'limning o'quv strategiyalariga asoslangan shakllari va an'anaviy ta'lim shakllarini tahlil qilish natijasida dars jarayonida o'qituvchining roli quyidagicha tahlil qilindi.

ZAMONAVIY TA'LIM O'QITUVCHISI	AN'ANAVIY O'QITUVCHISI	TA'LIM
ma'lumot beruvchi	maslahatchi	
baholovchi	tahlilchi	
boshqaruvchi	kuzatuvchi	
ogohlantiruvchi	do'st	
tanqid qiluvchi	motivator	
tinglovchi	suhbatdosh	
vaqtni rejalashtiruvchi	vaqt menejeri	

1-jadval. O'quv strategiyalariga asoslangan va an'anaviy ta'limdagi o'qituvchi o'rtasidagi farqlar.

Dars jarayonida pedagogning o'quvchilarning o'zlashtirish qobiliyatlarini diagnostik tahlil qila olishi juda muhim hisoblanadi. Pedagogning kasbiy rivojlanishi nuqtai nazaridan o'quvchilarni o'quv strategiyalariga o'rgatish masalasi o'zining yangi yechimlarini kutayotgan yo'nalish sifatida innovatsion takliflarni talab etmoqda. Strategiya so'zi inglizcha “strategy” - “uzoq muddatli yoki umumiy maqsadga erishish uchun mo'ljallangan harakatlar rejasi” ma'nosidan kelib chiqqan. O'quv strategiyalari - bu ta'lim oluvchining umumiy o'rganish qobiliyatlarini yaxshilash uchun ishlab chiqilgan usullardir. O'quv strategiyalari g'oyalar, xotiralar, mantiqiy fikrlash, his-tuyg'ular kabi resurslardan foydalangan holda o'rganish mazmunini o'zlashtirish va eslab qolishga yordam berish uchun mo'ljallangan. Samarali o'quv strategiyalari har xil turdagi o'quvchilarga xotira va diqqatni jamlash qobiliyatini yaxshilash, o'qish va yozish

ko‘nikmalarini sifatini oshirish, muammolarni hal qilish qobiliyatini yaxshilashga yordam beradi. O‘quv strategiyalarining yangi ko‘rinishlari o‘quvchilarda o‘z-o‘zini rivojlantirish, mustaqil ta‘lim olishni rag‘batlantirish, oson o‘quv uslublarini o‘rganish, kam vaqt mobaynida hajm va sifat jihatdan ko‘lami katta ma‘lumotlarni osonlik bilan o‘zlashtirish usullarini o‘zida kashf etish kabi komponentlarni o‘zida jamlagan ko‘rinishi o‘quv strategiyalarining modern usuli sifatida baholanadi. O‘quvchining ta‘lim oluvchilar klassifikatsiyasining qaysi turiga mansubligiga qarab mahsus tamoyillar belgilanib, yangi strategik bosqichga kiriladi. Xoslangan o‘quv strategiyalari ta‘lim olishni osonlashtirish, yanada qiziqarli etib boyitish, yanada samarali natijalarga erishishda vosita bo‘ladi.

Har tomonlama yetuk, o‘z kasbini ustasi bo‘lgan pedagogning ham ma‘lumotlarni yuz foiz o‘quvchilarga yetkazib bera olish imkon darajasi kamligi sir emas. O‘quvchilarning yoshi, qiziqishlari, fiziologik va psixologik imkoniyatlaridan kelib chiqib, har bir o‘quvchi bilan har xil usulda yondoshuv pedagogdan mohirlikni va pedagogik menejment tamoyillariga asoslangan ko‘nikmalarni talab qiladi. O‘quv strategiyalari asosida tashkil etilgan o‘quv faoliyati mazkur masalada pedagogga asqotadi. O‘quvchida o‘zini yaxshilash kerak bo‘lgan sohasiga e‘tibor qaratiladi va o‘quvchi o‘zining tezligidan kelib chiqib o‘qib o‘rganadi. Ba’zida cheklangan ijtimoiy sabablarni ham kreativ yondashuvlar asosida o‘quv strategiyalariga moslash kutilgan natijalar berishi prognoz qilinadi. Chunki, ba’zi o‘quvchilarning axloqiy paradigmatlari bilan ham hisoblashish lozim bo‘lgan sharoitlar kelib chiqishi nazarda tutiladi. O‘zaro ijtimoiy ta’sirlar, muloqot mobaynida boshidan rejalashtirilgan strategik yondoshuv ijobiy natijalar olib keladi.

O‘quv strategiyasi bo‘yicha ko‘rsatmalar o‘quvchilarga qanday o‘rganish lozimligi, muammolarni qanday hal etish usullari va muvafaqqiyatga erishish uchun o‘rgangan ma‘lumotlaridan qanday foydalanishni o‘rgatish orqali o‘qish jarayonini osonlashtiradigan tamoyillar, strategiyalar hisoblanadi. O‘quv strategiyalari imtihondan o‘tish uchun o‘qish rejasini ishlab chiqishni o‘rganish, ma‘lumotlar mazmunini tushunishni nazorat qilib borish, o‘quv materiallarini aniqlashtirish va natijalarni baholashni o‘z ichiga oladi. O‘quv strategiyalari umr davomida o‘qib o‘rganish (lifelong learning) ning kaliti bo‘lib, quyidagicha bosqichli startegiyalarni ishlab chiqishni nazarda tutadi:

- maqsadlarni belgilash;
- o‘z-o‘ziga o‘rgatish;
- o‘z-o‘zini nazorat qilish;

O‘quv strategiyalari o‘quvchining olgan bilimi o‘qituvchining bilimiga bog‘liq bo‘lib qolmasdan, o‘z ustida mustaqil izlanishi va o‘zi uchun maqbul va xoslangan strategiyalarga asoslanib yangi o‘quv shakllarini ijod etishi mumkinligini ta‘minlaydi. Nazariya va amaliyotning o‘zaro integratsiyasi ta‘minlanmaganligi ko‘plab o‘quvchilarni fanga qiziqishini kamaytirishi mumkin. Ijodiy erkinlikka tayanilgan strategiyalar tasavvur imkoni va ijodiy yondashuvga asoslanadi, masalan, o‘rganilgan ma‘lumoti asosida shakllangan tasavvurini ayni

paytning o‘zida chizib yoki og‘zaki mushohada qilib ko‘rish imkoni bilimni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Elektron ta’lim sanoati jadal rivojlanib borayotgan mazkur davrda ta’lim oluvchi foydalanuvchi maqomini oladi. O‘quvchi o‘zining elektron o‘quv faoliyatini ham o‘quv strategiyalari asosida tashkil etishi, tahlil etib borishi, natijalarini baholab borishi ko‘zlangan maqsadga erishishni osonlashtiradi.

O‘qituvchi doim kasbiy bilimni boyitish, ko‘nikmalarni uyg‘unlashtirish, amalga oshirish kabi yangi bilim va tajribalarga ochiq bo‘lishi muhim. Samarali ta’lim atributlarini tushunishda har xil turdagi o‘quvchilarga yordam beradigan strategiyalarni o‘rganish, o‘rgatish, ijod qilish, diognozlash ko‘nikmasini har bir o‘qituvchining kasbiy komponentlariga kiritish muvafaqqiyatli ta’lim jarayonini kafolatlashi prognoz qilinmoqda. Jamiyatimizda barkamol insonni tarbiyalash jarayonida o‘qituvchilarning ijtimoiy-pedagogik qarashlari va bilimlarini kengaytirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonning mazmuni, shakllari, vositalari, usullari, metodlarini boyitishda o‘quv strategiyalaridan foydalanish amaliyotini qo‘llab-quvvatlash va tashkil etish maqsadga erishilgan ta’limning asoslaridan biri bo‘la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 2-jild / Tahrir hay‘ati: Mirzayev T.va b.; O‘zR FA Til va adabiyot instituti. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 661-b.

2. Adam Xushimqulovich Boymurodov va boshqalar. (2021). ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMI AFZALLIKLARI VA IMKONIYATLARI. Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 11 | 2021 <https://cyberleninka.ru>

3. Azimqulov S. (2021). ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ АСОСИДА ТАШКИЛ КИЛИШДА ҚУЛЛАНИЛАДИГАН ЎҚИТИШ УСУЛИ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ. O‘zMU xabarlari, 56-b.

4. Boymurodov, A. (2020). INTEGRATION OF GENERAL EDUCATIONAL SCHOOLS AND HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE INNOVATIVE CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8(8).

5. Ibragimov A.A. Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini modernizatsiyalash parametrlari. – T.: “NAVRO‘Z” 2019.-15-b.

6. Ibragimov A. Pedagog xodimlar kasbiy kompetentliligini takomillashtirishga ilmiy-metodik hamrohlikning pedagogik-psixologik xususiyatlari // O‘zMU xabarlari. – Toshkent, 2017. – №1/5. –214-219-b. (13.00.00; №15).

7. Melievna, M. D., Abdullaevich, K. Y. (2020). METHODOLOGY OF DEVELOPING CREATIVE COMPETENCE IN STUDENTS WITH PROBLEMATIC EDUCATION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8(4), 142-b.

8. Xurramov, A. J., Boymurodov, A. K., Xoluqulovich, J. A. (2021). EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND THEIR QUALITY ASSESSMENT. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8(12), 25-b.

DARS JARAYONIDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING O’RNI VA AHAMIYATI

*Samarqand VPYMO ‘MM
Katta o‘qituvchi, PhD
Qarshiyeva D.U.*

Annatsiya: Ushbu maqolada multimediali axborot texnologiyalaridan foydalangan holda zamonaviy ta’lim tizimiga yondashuv muhokama qilinadi. Ta’lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning asosiy pedagogik maqsadlari yoritib berilgan. Ta’limning axborot texnologiyalari sohasidagi asosiy ta’riflar berilgan. Ta’lim sifatini oshirishning asosiy manbai sifatida axborot texnologiyalarini rivojlantirishning asosiy yo’nalishlari aniqlandi. Multimediali texnologiyalar istiqbolli va ommabop pedagogik axborot texnologiyalarining vositasi sifatida ko’rsatilgan. Xulosa va takliflar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’limdagi axborot texnologiyalari, multimedia resurslari, dasturiy ta’minot, o’quv jarayoni sifatini oshirish texnologiyasi, o’quv jarayoni, o’quv intizomi, elektron resurslar.

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan jamiyatda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining o’rni nihoyatda muhim, bugungi kunda ular jamiyatni intellektualizatsiya qilish, uning ta’lim tizimi va madaniyatini rivojlantirish jarayonida asosiy o’rinni egallaydi. Ularning inson faoliyatining turli sohalarida keng qo’llanilishi o’rganish va idrok etishning dastlabki bosqichlaridan boshlab ular bilan tanishishning maqsadga muvofiqligini belgilaydi. Ta’lim tizimi va fan jamiyatni axborotlashtirish jarayonining ob’ektlaridan biridir. Ta’limni axborotlashtirish, bilimlarni uzatish jarayonining o’ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, axborotlashtirishda qo’llaniladigan texnologiyalarni sinchkovlik bilan sinab ko’rishni va ularni keng qo’llash imkoniyatini talab qiladi. Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalarini ta’lim sohasida faol ravishda qo’llash istagi mutaxassislarni tayyorlash darajasi va sifatini oshirishga qaratilgan bo’lishi kerak.

Texnologiya yunon tilidan tarjima qilinganda (techne) san'at, mahoratni anglatadi. Axborot kommunikatsiya texnologiyalari - bu ob'ekt, jarayon yoki hodisaning holati (axborot mahsuloti) haqida yangi axborotlarni olish uchun ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va uzatish vositalaridan va usullaridan foydalanadigan jarayondir. Axborot kommunikatsiya texnologiyalari quyidagi pedagogik maqsadlarga erishish uchun ishlatiladi:

1. O'qituvchi shaxsini rivojlantirish, uni axborotlashgan jamiyatida mustaqil ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorlash, shu bilan unga xos bo'lgan bilimlarni rivojlantirish va axborotlarni uzatish:

kompyuter bilan ishlashning o'ziga xos xususiyatlari tufayli konstruktiv, algoritmik fikrlashni rivojlantirish;

reproduktiv faoliyat ulushini kamaytirish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish;

qo'shma loyihalarni amalga oshirish asosida muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish;

qiyin vaziyatda maqbul qarorlarni qabul qilish qobiliyatini shakllantirish;

tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish;

axborot madaniyatini shakllantirish, axborotni qayta ishlash qobiliyati.

2. Zamonaviy jamiyatni axborotlashtirish tufayli ijtimoiy sohalardagi buyurtmalarni amalga oshirish:

axborot texnologiyalari sohasida mutaxassislarni tayyorlash;

tinglovchilarni mustaqil bilim faoliyati uchun pedagogik va axborot texnologiyalari yordamida tayyorlash.

3. Ta'lim jarayonining barcha darajalarini intensivlashtirish:

axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali ta'lim samaradorligi va sifatini oshirish;

kognitiv faollikni oshirish uchun rag'batlantirish vositalarini aniqlash va ulardan foydalanish;

turli mavzulardagi muammolarni hal qilishda axborotni qayta ishlashning zamonaviy vositalaridan foydalanish natijasida fanlararo aloqalarni chuqurlashtirish.

Xuddi shu pedagogik maqsadlar axborot texnologiyalarini rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi. Bugungi kunda quyidagi texnologiyalarni takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda:

atrofdagi voqelikni anglash va o'zini o'zi bilish, o'quvchi shaxsini rivojlantirish uchun qo'shimcha imkoniyatlarni, o'quv jarayoni samaradorligini va sifatini oshirish texnologiyasini kengaytirish;

o'quv jarayonini boshqarish texnologiyasi, ta'lim muassasalari, ta'lim muassasalari tizimi;

Multimedia texnologiyalari eng istiqbolli va ommabop ta'lim axborot texnologiyalaridan biridir. Ular sizga ovoz, video, animatsiya va boshqa vizual effektlar hamrohligida tasvirlar, matnlar va ma'lumotlarning butun to'plamlarini

yaratishga imkon beradi, interaktiv interfeys va boshqa boshqaruv mexanizmlarini o‘z ichiga oladi.

Ta’lim jarayonida o‘qitishning kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning zamonaviy bosqichi har qanday mashg‘ulot turida kompyuterni epizodik emas, balki birinchi darsdan oxirgi darsgacha tizimli ravishda o‘qitish vositasi sifatida ishlatishdan iborat. Bunday holda asosiy muammo bu o‘quvchining o‘zlashtirishi kerak bo‘lgan kursni kompyuterlashtirish metodikasidir. Yoki to‘liq qayta qurish va yangi kompyuterlashtirilgan kurslarni yaratishga yo‘naltirish yoki kursni qisman kompyuter ko‘magi bilan metodologiyasini ishlab chiqish mumkin.

Ta’lim tizimida eng ko‘p qo‘llaniladigan ta’lim dasturlarini batafsil ko‘rib chiqamiz. Ta’lim dasturlari (TD) – o‘quvchilarning mustaqil ishlashi uchun mo‘ljallangan maxsus o‘quv qo‘llanma. Bunday dasturlar muhim ahamiyatga ega: ularda tushuntirishlar, qoidalar, topshiriqlarning namunalari mavjud bo‘lib, ular o‘quvchilarni maksimal darajada faollashtirishga, ishlarini individual bajarishga va ularning bilim faoliyatini boshqarish imkoniyatini yaratishga yordam beradi. Ta’lim dasturi butun o‘quv tizimining faqat bir qismidir, shuning uchun barcha o‘quv materiallari bilan bog‘langan bo‘lishi kerak. Elektron darsliklar bu o‘quv jarayoni bo‘yicha didaktik, uslubiy va axborot-ma’lumot materiallarini hamda bilimlarni mustaqil egallash va boshqarish uchun ularni har tomonlama ishlatishga imkon beradigan dasturiy ta’minotni o‘z ichiga olgan avtomatlashtirilgan o‘quv tizimidir. Elektron darslik xuddi kitob ko‘rinishidagi darslik singari o‘z-o‘zini tarbiyalash maqsadida ham, darsning uslubiy ta’minoti sifatida ham qo‘llanilishi mumkin.

Biroq, ba’zi bir salbiy fikrlarni ta’kidlash mumkin:

o‘qituvchi shaxsining bevosita ta’sirini kamaytirish;

pedagogik jarayon nafaqat o‘qitish, balki shaxsni shakllantirishdir, kompyuter, afsuski, buni ta’minlamaydi;

kompyuterlar sog‘liq uchun zararli, shuning uchun darsni rejalashtirishda sanitariya-gigiyena talablariga qat’iy rioya qilish zarur.

Kompyuter hech qachon o‘quvchilarning ustози bo‘lmaydi, buni faqat o‘qituvchi qila oladi. Darsda o‘qituvchining roli va mahoratini hechqanday texnologiya bosmaydi. O‘qituvchi so‘z yordamida o‘quvchilarning bilim faoliyatini o‘rgatadi va tarbiyalaydi, boshqaradi. Kompyuter esa o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rnatishda va ularni yuqori darajaga olib chiqishda yordam beradi.

Xulosa: hozirgi paytda talabalarning bilim olish ehtiyojlarini qondirish uchun o‘qituvchi axborot ta’lim texnologiyalarini o‘zlashtirishi, shuningdek, ularning rivojlanishini hisobga olgan holda o‘z tajribasini oshirish orqali o‘zlarining axborot madaniyatini doimiy ravishda oshirib borishi kerak, ammo shu bilan birga ushbu texnologiyalardan o‘z amaliyotida foydalanishni suiiste’mol qilish va har narsaga ijodiy munosabatda bo‘lish. Media ta’lim vositalari va shakllari o‘qituvchiga ilm-fan va axborot texnologiyalarining so‘nggi yutuqlaridan

foydalanish jarayonida kasbiy o‘shish va o‘zini takomillashtirish imkoniyatlarini beradi va zamonaviy ta’limning mazmuni va shakllarini yangilashga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. “2017-2021-yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” . O‘zbekiston Prezidenti farmoni. 7-fevral 2017 yil.

2. Емельянова Н. З. Информационные системы в эконо-мике. М. : ИНФРА-М, 2009. 464 с.

3. Малинина Л. А. Основы информационных технологий: учебник для Вузов. М. : Издательский дом «Феникс», 2012.

4. Дудина И.П., Михеева О.П., Ярыгин А.Н. Использование сетевых информационных ресурсов в системе дополнительного профессионального образования // XXI век: итоги прошлого и проблемы настоящего плюс. 2013. № 8 (12).

5. Аниськин В.Н., Замара Е.В. Организационно-педагогические условия формирования информационной компетентности сервис-менеджеров туризма в системе среднего профессионального образования // Самарский научный вестник. 2013. № 1 (2).

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA REFLEKSIV POZISIYANI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Qarshiyeva Zulfiya Shukurovna

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi katta o‘qituvchisi.p.f.f.d (PhD)

Elektron pochta: qarshiyevazulfiya07@gmail.com , tel: (99891) 527-59-72

Аннотация

Мақолада келажак ўқитувчиларини малака ошириш жараёнига тизимли, асиологик, шахсий фаолият ва рефлексив ёндашувлар таҳлил қилинади. Моделда рефлексли позицияни амалга ошириш жараёни модулли дастур технологияси, интерфаол ўқув усуллари, интерфаол ўқув усулларида фойдаланиш асосида рефлексли, танқидий фикрлашни, касб-хунар таълими ишлаб чиқиш, касб-хунар таълими ишлаб чиқиш, касбий тайёргарликни ривожлантиришга асосланади.

Таянч сўзлар. Рефлексив, позиция,модел, моделлаштириш, ёндашув,лойихалаштириш,уйғунлаштириш,аксиологик,натижа,компонент, тамойил.

РАЗВИТИЕ РЕФЛЕКСИВНОЙ ПОЗИЦИИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ КАК АКТУАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Каршиева Зулфия Шукуровна
Старший преподаватель Самаркандского областного
национального центра подготовки педагогов по новым методикам.
Электронная почта: karshiyevazulfiya07@gmail.com,
телефон: (99891) 527-59-72

В статье анализируются системный, аксиологический, личностно-деятельностный и рефлексивный подходы к процессу профессиональной подготовки будущих педагогов. Механизм реализации процесса развития рефлексивной позиции в модели основан на развитии рефлексивного, критического мышления, проектировании, внедрении профессионального обучения, организованного на основе использования технологии модульных программ, интерактивных методов обучения.

Ключевые слова. Рефлексивный, позиция, модель, моделирование, результат, подход, проектирование, гармонизация, аксиологический, компонент, принцип.

THE DEVELOPMENT OF REFLEXIVE POSITIVITY IN FUTURE TEACHERS AS AN URGENT PEDAGOGICAL PROBLEM

Karshiyeva Zulfiya Shukurovna
Senior teacher of the Samarkand region national center
for training pedagogues in new methods. PhD (PhD)
E-mail: karshiyevazulfiya07@gmail.com, phone: (99891) 527-59-72

This article analyzes the system, axiological, personal-activity and reflexive approaches to the process of professional training of future teachers. The mechanism of implementation of the process of developing a reflexive position in the model is based on the development of reflexive, critical thinking, design, implementation of professional training organized on the basis of using the technology of modular programs, interactive teaching methods.

Key words. Reflexive, position, model, modeling, result, approach, design, harmonization, axiological, component, principle.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3151-son “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorida “Talaba-yoshlarning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, ularda yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash, ularning kasbiy kompetentligi bilan insoniy fazilatlarini uyg‘unlashtirish, professor-o‘qituvchilarning tarbiyaviy mas’uliyatini oshirish, ta’lim va tarbiya uyg‘unligini amalda ta’minlash uchun fanlarning har bir

mavzusidagi tarbiyaviy maqsaddan unumli foydalanilishini ta’minlash” [1] kabi muhim vazifalar belgilab berildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-son “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarorida mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda oliy ta’lim muassasalarining ishtiroki hamda tashabbuskorligini oshirish bo‘yicha tizimli ishlarni tashkil etish; davlat va jamiyat hayotida yuz berayotgan o‘zgarishlar hamda amalga oshirilayotgan tub islohotlarning mazmuni va mohiyati oliy ta’lim muassasalari tomonidan televideniye va boshqa ommaviy axborot vositalari orqali keng aholi e’tiboriga yetkazilishini ta’minlash [2] kabi muhim vazifalar belgilab berildi.

Ayniqsa, “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da bo‘lajak o‘qituvchilarning reflektiv pozitsiyasini rivojlantirish bilan bevosita bog‘liq qator muhim yo‘nalishlar belgilab berildi:

- davlat va jamiyat oldida turgan muhim vazifalarni hal etishda mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir, yurtparvar, tashabbuskor, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirgan, insoniy fazilatlarga ega yoshlarni professional kasb egasi sifatida tayyorlash, bu borada yangicha yondashuvlarni talab etadigan ta’lim-tarbiya usullaridan foydalanish;

- yoshlarning qonun hujjatlari mazmun-mohiyatidan xabardorligi, huquqiy ongi va madaniyatini rivojlantirish, ularda sog‘lom turmush tarziga rioya etish, inson huquqlari, gender tengligi, tinchlikparvarlik va millatlararo totuvlik, vijdon erkinligi, barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an’analarini hurmat qilish kabi umuminsoniy qadriyatlar bilan birga milliy-axloqiy qadriyatlarni kamol toptirish, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy faollik, mustahkam fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish;

- talaba-yoshlarni turli axborot xurujlari, yot g‘oyalar ta’siriga tushib qolishi, ular tomonidan ijtimoiy xavfli qilmishlar sodir etilishi holatlarining oldini olish, Vatanimiz istiqboli yo‘lida birlashtirish maqsadida ta’lim-tarbiyaning ta’sirchan usullari, zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan keng foydalanish, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etishda ularning qiziqishini e’tiborga olish va tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash;

“Maktab – ma’naviyat va ma’rifat o‘chog‘i” konsepsiyasi doirasida oliy ta’lim muassasalarining umumta’lim maktablari bilan o‘quvchi-yoshlarning ma’naviy-ma’rifiy dunyoqarashini shakllantirish, huquqiy savodxonligini oshirish, kasbga yo‘naltirish va mustaqil hayotga tayyorlash kabi masalalarda mentorlik modeli asosida hamkorligini rivojlantirish [4] va h.k.

Oliy ta’lim muassasasi tarbiyaviy jarayoni – bu OTMning auditoriya va auditoriyadan tashqari faoliyatida umummadaniy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun ta’lim tashkilotining maxsus tarbiyaviy imkoniyatini maqsadga yo‘naltirilgan holda ro‘yobga chiqarilishidir. Mazkur jarayonning

subyektlari ta’lim oluvchilar va o’qituvchilar bo’lib, mazmuni esa ularning kasbiy yo’naltirilgan faoliyatning umumiy turlaridagi (o’quv, auditoriyadan tashqari, nazariy, ilmiy-tadqiqot, ijtimoiy va boshqalar) hamkorligidir.

Ta’lim modernizatsiyasi zamonaviy nazariya va amaliyot asosida tarbiyaning yangi modellarini yaratish jarayonidir. Zamonaviy ta’lim qadriyat jihatidan yaxlit voqyelik bo’lib, bu inson shaxsiga samarali ta’sir ko’rsatish natijalarida aks etadi. U madaniyatlarning uzatuvchisi bo’lib qolmay, uni shakllantirish mexanizmiga aylana boradi. Qadriyatlar bu umumiy maqsadlar va ularga erishish vositalari bo’lib, bilimlar integratsiyasini ta’minlovchi fundamental me’yorlar vazifasini bajaradi, bu esa, individga hayotda muhim ahamiyat kasb etadigan holatlarda o’zini tutishning maqbul shaklini tanlashga yordam beradi. Qadriyatlar – ta’lim oluvchi ichki salohiyatining individual rivojlanishi hamda yangi sifatlar va qobiliyatlarning shakllanishi ko’rsatkichidir (inson faoliyatining ma’lum bir sohasida, xususan – kasbiy faoliyatda).

So’nggi yillarda ta’lim tizimi, shu jumladan, oliy ta’lim muassasalarida o’quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning huquqiy asoslarini takomillashtirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, O’zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunida ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari sifatida ta’lim sohasida kamsitishlarga yo’l qo’yilmasligi, ta’lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta’minlanishi, ta’lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi, ta’lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati[3] kabilar belgilab berilgan.

Jamiyatning dolzarb ehtiyojlariga e’tibor qaratgan holda, kasbiy ta’lim bo’lajak mutaxassisni tayyorlashda ustuvor vazifani belgilab olishi, o’zini va o’z kasbiy faoliyatini yaxshilaydigan, uzluksiz ravishda mustaqil bilim olishga qodir bo’lgan shaxsni rivojlantirish uchun sharoit yaratishni yetakchi vazifa sifatida ilgari surishi kerak, chunki faqat yuqori idroklilik, operativ tarzda bilimlarini yangilashga, malaka va ko’nikmalarini kengaytirishga tayyorligi bilan ajralib turadigan mutaxassislar o’z kasbiy funksiyalarini bema’lol amalga oshirishlari mumkin.

OTMda pedagogik-psixologik ta’limni takomillashtirishga doir turli yondashuvlarini o’rganib shunday xulosaga kelindiki, bo’lajak o’qituvchilarning reflektiv pozitsiyasini rivojlantirish umumiy va maxsus (o’quv-analitik, qadriyatga yo’nalganlik va reflektiv-faoliyatli) pedagogik-psixologik fanlarning ommalashuvi, talabalar o’quv faoliyati usullarining faollashuvi va o’qituvchining boshqaruv faoliyati takomillashuvi hisobiga amalga oshadi. [5] Shu bilan birga, pedagogik-psixologik fanlarning ushbu salohiyati yuqorida sanab o’tilgan komponentlar birligini ko’zda tutuvchi tizim sifatidagina samarali tatbiq etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3151-son “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot

sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qaror

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-son “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qaror

3. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun 2020 yil

4. Сайгушев, Н.Я. Рефлективное управление профессиональным становлением будущего учителя : монография. – М. : ИНФРА-М. 2017. – 279 с. – С.179.

5. Qarshiyeva Z.Sh. Bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish. Uslubiy qo‘llanma. Samarqand davlat chet tillar instituti - 2021-75 bet.

ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA FANGA OID KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Qoraboyev Husniddin Kamolovich

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi katta o‘qituvchisi

Xamroyeva Nazokat Xamro qizi

Urgut tumani 36-umumta’lim maktabi boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishning didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Fanga oid kompetensiyalarning mazmuni aks ettirib berilgan. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishga oid metodik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, fanga oid kompetensiya, nutqiy kompetensiya, tinglab tushunish, o‘qib tushunish, o‘qish va yozish.

Аннотация: В данной статье анализируются дидактические возможности формирования предметных компетенций на занятиях по родному языку и читательской грамотности. Отражено содержание компетенций, связанных с наукой. Представлены методические рекомендации по формированию предметных компетенций на занятиях по родному языку и читательской грамотности.

Ключевые слова: компетентность, научная компетентность, говорение, аудирование, понимание прочитанного, чтение и письмо.

Abstract: This article analyzes the didactic possibilities of forming subject-related competencies in mother tongue and reading literacy classes. The content of the competences related to science is reflected. Methodological recommendations on the formation of subject-related competencies in mother tongue and reading literacy classes are presented.

Key words: competence, scientific competence, speaking competence, listening comprehension, reading comprehension, reading and writing.

Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarini samarali tashkil etish orqali nutqiy kompetensiya (og‘zaki nutq, yozma nutq, anglash (o‘qish va tushunish, tinglab tushunish) shakllantirib boriladi. 3-4- sinflarda bu kompetensiyaning mazmun-mohiyati soddadan murakkabga qarab takomillashib boradi.

1-chizma. Ona tili va o‘qish savodxonligi darsligidagi nutqiy kompetensiyaning mazmuni.

Og‘zaki nutqqa qo‘yiladigan ta’lablar:

nutq tovushlarini to‘g‘ri talaffuz qilish;

atrofdagilar bilan muloqotga kirisha olish, muloqot odobiga rioya qilish;

rasmlar, odamlar, narsalar va voqealarni og‘zaki tasvirlash;

o‘quv dasturida berilgan mavzular yuzasidan fikr bildirish olish;

og‘zaki fikr ifodalashda ma’nodosh va zid ma’noli so‘zlardan o‘rinli foydalanish;

matnni qayta ijodiy bayon qila olish.

berilgan mavzuda og‘zaki talaffuz me’yorlariga amal qilgan holda tartibli va ravon so‘zlay olish;

she’rlarni ifodali aytish;

munozara jarayonida o‘zaro hurmatni saqlagan holda navbat bilan fikr bildirish, o‘z qarashlarini odob bilan himoya qilish;

rasmlar, odamlar, narsalar va voqealarni og‘zaki tasvirlash;

o‘quv dasturida berilgan mavzular yuzasidan gapira olish; tushunmagan o‘rinlarni aniqlashtirish maqsadida savollar bera olish;

og‘zaki fikr ifodalashda maqsadga muvofiq so‘z, ibora va birikmalardan o‘rinli foydalanish;

matn, hikoya, ertakni qayta ijodiy bayon qila olish.

Yozma nutqqa qo‘yiladigan talablar:

bo‘g‘in ko‘chirish, bosh harflar imlosiga rioya qilish; -

gap ohangiga rioya qilgan holda tinish belgilari (nuqta, vergul va so‘roq)ni qo‘ya olish;

puntuatsion va imlo qoidalariga amal qilgan holda 30–40 ta so‘zdan iborat diktant yozish;

yil davomida o‘rganilgan fanlarga oid atamalarni farqlash va ularning ro‘yxatini tuzish, to‘g‘ri yoza olish;

berilgan rasm asosida, odam yoki ma‘lum voqeani tasvirlab, 3–4 ta gap tuzib yoza olish;

tabriknoma va xat yoza olish.

gap ohangiga rioya qilgan holda tinish belgilari (nuqta, vergul, so‘roq, undov)ni qo‘ya olish;

puntuatsion va imlo qoidalariga amal qilgan holda 50–60ta so‘zdan iborat diktant yozish;

yil davomida o‘rganilgan fanlarga oid atamalarni farqlash va ularning ro‘yxatini tuzish, to‘g‘ri yoza olish;

berilgan rasm asosida odam yoki ma‘lum voqeani tasvirlab 5–6ta gap tuzib yoza olish, bunda fikr tartibiga rioya qilish;

berilgan qo‘shimchalar asosida so‘zlar hosil qilish va ularni to‘g‘ri yozish; shaxsiy xat va tabriknoma yoza olish, bunda so‘z va so‘z birikmalarini to‘g‘ri bog‘lay olish.

O‘qish va tushunishiga qo‘yiladigan talablar:

matnlarni ravon va ifodali o‘qish;

o‘quv dasturida tavsiya qilingan matnlardagi so‘z va birikmalarning ma‘nosini anglash;

lug‘atdan foydalana olish;

matnning asosiy mohiyatini aniqlay olish, matn yuzasidan savollar bera olish;

ertaklarning xulosasini ayta olish, ertak qahramonlari nutqini obrazga kirib o‘qiy olish.

matnlarni to‘g‘ri, ravon va ifodali o‘qish;

o‘quv dasturida tavsiya qilingan matnlardagi so‘z, ibora va birikmalarning mohiyatini anglash;

matndagi so‘zlarning shakliy va mazmuniy jihatlarini sharhlay olish;

so‘zlarga so‘roq berish orqali ularni tasniflay olish;

qavm-qarindoshlik bilan bog‘liq so‘zlarni sharhlay olish;

matnning asosiy mohiyatini aniqlay olish, matn yuzasidan savollar bera olish;

ertak, hikoya, rivoyatlarning asosiy g‘oyasini, axloqiy jihatini aniqlash.

Tinglab tushunishiga qo‘yiladigan ta‘lablar:

suhbatni tinglab tushuna olish, zarur o‘rinlarni qayd qila olish;

tinglangan monologik nutq va suhbatdan so‘zlovchining nutq ohangini belgilay olish;

berilgan savolni tushunish va mantiqli javob bera olish;

jonli nutq, audiomatn shaklidagi matnlarning xulosasi va g‘oyasini ayta olish;

maqollar va hikmatli so‘zlar ma’nosini tushunish.

tinglangan monologik nutq va suhbatdan so‘zlovchining asosiy g‘oyasini ajrata olish, zarur o‘rinlarni qayd qila olish;

tinglangan matnda qo‘llangan zid ma’noli, shakldosh va ma’nosi yaqin so‘zlarni sharhlay olish;

berilgan savolni tushunish va mantiqli javob bera olish;

hikoya, ertaklardagi qahramonlarni tasvirlay olish;

jonli nutq, audiomatn shaklidagi matnlarning xulosasi va g‘oyasini ayta olish;

iboralar, maqollar va hikmatli so‘zlar ma’nosini tushunish;

tinglangan materialga mos rasm, chizma, belgi va shakllarni tanlay olish.

Lingvistik kompetensiyasi

unli va undosh harflar talaffuzi, imlosini bilish, og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri qo‘llay olish;

bo‘g‘in ko‘chirish va bosh harflar imlosiga rioya qilish;

olinma so‘zlar, atamalar, ulardan og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri foydalana olish;

so‘zlarning shakl va ma’no munosabatiga ko‘ra turlarini o‘zaro farqlash; so‘zlarga so‘roq berish orqali ularni turkumlarga ajratish va nutqda to‘g‘ri qo‘llay olish;

so‘z va gapni o‘zaro farqlash; so‘zlarni o‘zaro biriktirgan holda gap hosil qila olish;

gaplarning ifoda maqsadiga ko‘ra turlarini farqlash va imlosiga rioya qilish.

unli va undosh harflar imlosini bilish va yozma nutqda to‘g‘ri qo‘llay olish;

bo‘g‘in, uning hosil bo‘lishi, yozma nutqda bo‘g‘inga ko‘chirish qoidalariga rioya qilish;

olinma so‘zlar, atamalar, yangi so‘zlarning talaffuzi, imlosi va ma’nolari, ulardan og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri foydalana olish;

lug‘at va lug‘at turlari, lug‘atdan foydalanish qoidalariga rioya qilish;

so‘z, uning tarkibiy qismi, so‘zlarni asos va qo‘shimchalarga ajrata olish, yasama so‘zlarni farqlash;

so‘zlarga so‘roq berish orqali ularni turkumlarga ajrata olish;

ot, sifat, son, olmosh, fe’lni o‘zaro farqlash;

so‘zlarni o‘zaro to‘g‘ri biriktirgan holda gap hosil qila olish;

sanash ohangi bilan berilgan so‘zlar va ularning orasida vergulning qo‘llanishiga oid qoidalardan yozma nutqda to‘g‘ri foydalanish;

gap va uning qismalrini farqlash, imlosiga rioya qilish;

so‘z, gap va matnning xususiyatlarini bilish, matn hosil qilish qoidalariga rioya qilgan holda matn yarata olish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar: o‘quv qo‘llanmasi. Qarshi, Nasaf. 2000.-80b.
2. Tolipov O‘, Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. –T.: “Fan” 2005 yil.
3. Qosimov A.X, Xoliqova F. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. –T.: TATU 2004 yil.
4. Makulova B. Boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari o‘qishni tashkil etish. Monografiya. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2006. – 95 b.
5. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun / K. Mavlonova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 120 b.
6. Ona tili va o‘qish savodxonligi [Matn]: 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma / I. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 128 b.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL ETISH YUZASIDAN METODIK TAVSIYALAR.

Qoraboyev Husniddin Kamolovich

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarini tashkil etish yuzasidan metodik tavsiyalar keltirilgan. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarini tashkil etishning mazmuni, unga nisbatan bo‘lgan yondoshuvlar tahlil qilingan. Boshlang‘ich sinf Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida o‘qituvchining roli asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, o‘qish savodxonligi, hamkorlik, zamonaviy yondoshuv, samrali natija.

Аннотация: В данной статье представлены методические рекомендации по организации занятий по родному языку и грамоте чтения. Анализируется содержание организации занятий по родному языку и читательской грамотности, подходы к ней. Обоснована роль учителя на начальных занятиях по родному языку и грамоте чтения.

Ключевые слова: образование, начальное образование, читательская грамотность, сотрудничество, современный подход, эффективный результат.

Abstract: This article presents methodical recommendations on the organization of mother tongue and reading literacy classes. The content of the organization of mother tongue and reading literacy classes, approaches to it are analyzed. The role of the teacher in primary mother tongue and reading literacy classes is justified.

Key words: education, primary education, reading literacy, cooperation, modern approach, effective result.

Umumiy o’rta ta’lim tizimida o’quvchida fanga oid kompetensiyalar bilan birga tayanch kompetensiyalar shakllantirilishi belgilab berilgan.

Boshlang’ich sinf o’quvchisiga tilni o’qitish orqali shu til bo’yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to’rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o’qish va yozish amallari bo’yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko’nikmalar me’yorini rivojlantirish, bunda o’qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o’qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o’z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarida ona tili va o’qish savodxonligi fani o’quvchi shaxsida fikrlashga, o’zgarlar fikrini anglashga, o’z fikrini og’zaki hamda yozma shaklda nutq sharoitiga mos ravishda to’g’ri va ravon bayon qila olishga qaratilgan nutqiy (kommunikativ) kompetensiyani rivojlantirish; o’quvchida til qurilishiga oid o’zlashtiriladigan amaliy bilimlarni (fonetika (orfoepiya), leksika, so’z tarkibi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) yosh xususiyatiga mos ravishda rivojlantirish vazifasini ham amalga oshiradi.

Yuqorida keltirilgan dolzarb vazifalarni samarali hal qilish boshlang’ich sinflarda ona tili va o’qish darslarini samarali tshkil tish orqali amalga oshirish mumkin. Ta’lim jarayonida o’quvchilar voqea-hodisalarni kuzatish, anglash, qiyoslash, analiz va sintez qilishga o’rgatish orqali ijodiy va tanqidiy tafakkurini, fikrlash doirasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ona tili va o’qish savodxonligi fani ushbu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Boshlang’ich sinflarda ona tili va o’qish savodxonligi fanini o’qitishda quyidagilarga amal qilinsa maqsadga muvofiq bo’ladi:

1. Ta’lim berishda kommunikativ yondashuv, ya’ni tilning muloqot vazifasi birlamchidir. Shuningdek, integrativ, faoliyatga yo’naltirilgan, ongliklik, kashfiyotchilik, farqli va tanqidiy yondashuvlar e’tiborda bo’lishi lozim.

2. Tilni amaliyotda qo’llash, ya’ni matnni o’qish orqali ham grammatika, ham uning qo’llanishini o’rgatishga asoslaniladi.

3. O’qish savodxonligi doirasida o’quvchida to’g’ri, tez, ongli, ifodali o’qish malakalarini shakllantirish, ularni oddiy kitob o’quvchidan chuqur mulohaza yurituvchi, ijodkor kitobxon darajasiga ko’tarish, o’qish orqali tevarak-atrof, borliq haqidagi bilimlarini kengaytirish, ularning dunyoqarashini boyitish, tafakkurida elementar adabiy tushunchalarni shakllantirish, har qanday uslubdagi matnni o’qish va uni anglash, tanqidiy va kreativ fikrlash ko’nikmasini oshirish nazarda tutiladi.

4. Barcha uslubdagi turli sohalarga oid matnlar bilan tanishish barobarida mashq va topshiriqlar orqali fanlararo integratsiya amalga oshiriladi.

5. O’quvchining o’qib, eshitib tushunish, og’zaki va yozma nutq malakasini umumiy holda rivojlantirish maqsadida ularning har biriga alohida e’tibor qaratiladi.

6. Ta’lim jarayonida o’quvchilarni voqea-hodisalarni kuzatish, anglash, qiyoslash, analiz va sintez qilishga o’rgatish orqali ijodiy tafakkuri, fikrlash doirasi shakllantirib boriladi.

7. Yozma nutq bilan bog’liq beriladigan topshiriqlarda bolaning bog’lanishli nutqini o’stirish, matn yaratish ko’nikmasini rivojlantirish maqsadida savollar, rasmlar yoki kuzatuvlar asosida matn tuzish bilan bog’liq mashq va topshiriqlar berib boriladi. “Ona tili va o’qish savodxonligi” darsligida noto’liq matnni to’ldirish, berilgan namuna asosida yozish, taqdim etilgan tanlovlar asosida yozish, savollarga ketma-ketlikda javob yozish, syujetli rasmlar asosida matn yozish kabi nostandart topshiriqlarga alohida e’tibor qaratilgan

8. Har bir mashg’ulot tilni o’zlashtirishning tabiiy laboratoriyasi sifatida tashkil etiladi.

Ona tili va o’qish savodxonligi fanidan darslarni tashkil etishda mahoratli pedagog darsning har bir daqiqasidan unimli foydalanadi. Dars jarayonida topshiriqlardan samarali foydalanish orqali, balki baholash jarayoni orqali ham o’quvchilarning ona tili va o’qish savodxonligidagi bo’shliqlarni bartaraf etish mumkin. Baholash o’qituvchiga o’quv jarayonidagi kamchiliklarni o’z vaqtida aniqlash va keyingi rejalarni shu asosda tuzish imkonini yaratadi. Ushbu baholash turi o’quv dasturi, o’qituvchi hamda o’quvchining o’zaro aloqasini ta’minlashga xizmat qiladi. Ona tili va o’qish savodxonligi fanining boshqa fanlardan farqi shundaki bu fan doirasida o’quvchilar turli janrdagi matnlar bilan tanishadilar, ularda ilmiy dunyoqarash shakllanib boradi. Bu fanni o’qitishni boshlang’ich sinflarning barcha fanlar bilan integratsiyalashning imkoniyati katta, bu esa o’quvchiga atrof- olamni yaxlit idrok etish imkonini beradi.

Adabiyotlar royxati:

1. Husanboyeva Q. Adabiy ta’limda mustaqil fikrlashga o’rgatish asoslari. Monografiya. – T.: 2003. B – 48-70.

2. Marasulova U. Umumta’lim maktablarida o’quvchilarning adabiy-nazariy tushunchalarini shakllantirish va takomillashtirish. Ped.fan.nomz. diss. –T.: 2007. – B 25-26.

3. To’xliyev B. Adabiyot o’qitish metodikasi. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O’zbekiston Milliy kutubxonasi, 2012. – 144 b.

4. Ona tili va o’qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 1-sinf uchun/ I.Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 104 b.

5. Ona tili va o‘qish savodxonligi 1 Metodik qo‘llanma [Matn]: o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma / I. A. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 128 b.

6. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun / K. Mavlonova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 120 b.

7. Ona tili va o‘qish savodxonligi [Matn]: 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma / I. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 128 b.

MAMLAKATIMIZDA QONUN USTUVORLIGINI TA’MINLASHDA HUQUQIY MADANIYATNING AHAMIYATI

Qudratilloev Shohro‘z Kamolovich

Samarqand shahri 81-maktab Tarix fani o‘qituvchisi

Telefon: [+998-97-553-95-55](tel:+998975539555)

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatimizda qonun ustuvorligini ta’minlashda huquqiy madaniyatning ahamiyati ilmiy-falsafiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, huquqiy madaniyatni shakllantirish yuzasidan taklif va mulohazalar bilan boyitilgan.

Tayanch tushunchalar: qonun ustuvorligi, taraqqiyot strategiyasi, fuqorolik jamiyati, huquqiy ong, huquqiy tarbiya, huquqiy madaniyat.

Jahon miqyosida rivojlangan davlatlarning bosh maqsadi – huquqiy demokratik fuqorolik jamiyatini barpo etish hisoblanadi. Ushbu maqsadni amalga oshirishda har bir davlat o‘zining ijtimoiy-iqtisodiy, tabiiy-geografik sharoiti hamda fuqorolarining huquqiy madaniyat darajasidan kelib o‘zining strategik yo‘nalishlarini belgilab oladi.

Xususan, jahon hamjamiyati Yangi O‘zbekiston deya e’tirof etayotgan yurtimizda ham bu borada bir qator yo‘nalishlar belgilab olingan. Jumladan, 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 7 ta yo‘nalishni o‘z ichiga oladi. Bular quyidagilar:

inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish;

mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish;

milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish sur’atlarini ta’minlash;

adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish;

ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish;

milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish;

mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat olib borish.⁴⁵

Bizning tadqiqot obyektimiz Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 2-yo‘nalishi mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirishga bag‘ishlangan hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishda quyidagi maqsadlarni belgilangan;

Mulkiy huquqlarning daxlsizligini ishonchli himoya qilish hamda davlat organlarining mulkiy munosabatlarga noqonuniy aralashuvini cheklash.

Qonun ustuvorligi va konstitutsiyaviy qonuniylikni ta’minlash hamda inson qadrini ushbu jarayonning bosh mezoni sifatida belgilash.

Davlat organlari va mansabdor shaxslarning faoliyati ustidan samarali sud nazoratini o‘rnatish hamda fuqaro va tadbirkorlik subyektlarining odil sudlovga erishish darajasini oshirish.

Jamoat xavfsizligini ta’minlash, huquqbuzarliklarning sodir etilishiga sabab bo‘lgan shart-sharoitlarni o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etishning samarali tizimini yaratish.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning yangi qiyofasini shakllantirish va ularning faoliyatini xalq manfaatlarini, inson qadr-qimmati, huquq va erkinliklarini samarali himoya qilishga yo‘naltirish.

Sud va boshqa organlar hujjatlarining o‘z vaqtida va to‘liq ijrosini ta’minlash.

Advokatura institutining inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishdagi salohiyatini tubdan oshirish, shuningdek, aholi va tadbirkorlik subyektlarining malakali huquqiy xizmatlarga bo‘lgan talabini to‘liq qondirish.

Faol fuqarolik jamiyatini rivojlantirish hamda fuqarolar o‘rtasida qonunga hurmat va itoat qilish hissini shakllantirish.⁴⁶

Yuqoridagi maqsadlarni amalga oshirishda fuqorolarning huquqiy madaniyat darajasini inobatga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, jamiyatning huquqiy madaniyat darajasi demokratik huquqiy davlat barpo etishning negizi hisoblanadi.

Huquqiy demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etishni maqsad qilgan yurtimizda huquqiy madaniyatni yuksaltirish dolzarb ahamiyatga ega. Huquqiy madaniyatni yuksaltirish haqida mulohaza qilishdan oldin, huquqiy madaniyat tushunchasining mazmun-mohiyatiga e’tibor qaratishni lozim topdik.

Rossiyalik taniqli huquqshunos A.Nikitin huquqiy madaniyatga ta’rif berib, uning mohiyatini ochib berar ekan, huquqiy madaniyat nima, u qanday bo‘limlardan tashkil topganligini bilish uchun uni bino shaklida tasavvur qilishni taklif etadi va bu binoni uch qavatdan iborat deb ko‘rsatadi. U binoning birinchi qavatiga huquqiy bilimlar va ulardan foydalana olishni joylashtiradi. Ikkinchi qavatga huquqqa bo‘lgan munosabatni va nihoyat uchinchi qavatga esa huquqiy

⁴⁵ Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. -Тошкент: О‘zbekiston, – 2021. – Б.230

⁴⁶ Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. -Тошкент: О‘zbekiston, – 2021. – Б.230

mazmunga ega bo‘lgan vaziyatlarda shaxsning faoliyati va xulq-atvorini kiritadi. Har qanday bino singari, bu uying ham poydevori mavjud bo‘lib, uni axloqiy va mafkuraviy, siyosiy-huquqiy qarashlar, e’tiqodlar tashkil etishi ta’kidlaganlar. Huquqiy madaniyat nafaqat huquqiy bilimlarga ega bo‘lish balki ularni hayotda amaliyotga qo‘llashdir.⁴⁷

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. -Тошкент: O‘zbekiston, – 2021. – Б.230.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси // Халқ сўзи. 2020 йил 25 январь.

3. Gapparova.S.X. Yuksak huquqiy madaniyat–mamlakat taraqqiyoti kafolati //International conference on learning and teaching. – 2022. – Т. 1. – №. 1

www.lex.uz

MATEMATIKA DARSLARIDA TADQIQOTLARGA ASOSLANGAN TA’LIM

A.Kudratova

Samarqand viloyati pedagoglarini yangi metodiklaraga o‘rgatish milliy markazi

S.Jozilov

Ishtixon tumani 40-maktabning matematika o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada matematika darslarida tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirishning ahamiyati qaralgan. Modellar bilan ishlash, bir turdan ikkinchisiga o‘tish o‘quvchilarda fanga bo‘lgan qiziqishini ortishi va shakllarning xossalari anglashiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. Matematika, tadqiqot, mulohaza, tahlil, yechim, kashf etish.

Аннотация. В статье рассматривается важность формирования исследовательских навыков на уроках математики. Работа с моделями помогает учащимся повысить интерес к предмету и понять свойства фигур.

Ключевые слова. Математика, исследование, рассуждение, анализ, решение, открытие.

Annotation. The article discusses the importance of developing research skills in mathematics lessons. Working with models helps students increase interest in the subject and understand the properties of shapes.

Keywords. Mathematics, research, reasoning, analysis, solution, discovery.

Jadallik bilan rivojlanayotgan jamiyatda moslashish, munosib faoliyat yuritish, munosabat bildirish uchun yosh avlodda maqsadlarni to‘g‘ri qo‘yish,

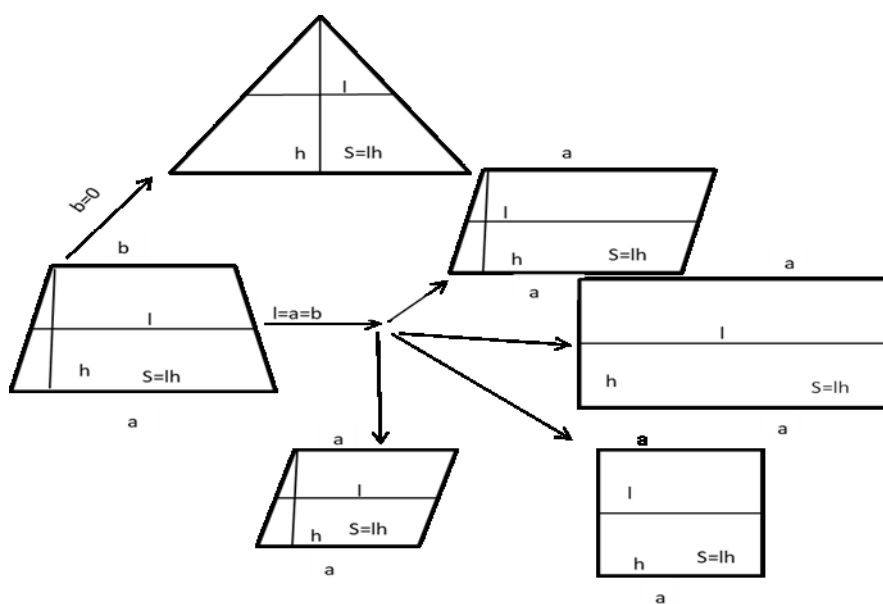
⁴⁷ Gapparova.S.X. Yuksak huquqiy madaniyat–mamlakat taraqqiyoti kafolati //International conference on learning and teaching. – 2022. – Т. 1. – №. 1

mulohaza yuritish, muqobbil yechimlar izlab toppish, qarorlar qabul qilish, vaqtning qadriga yetish, jarayonlarga ijodiy va ijobiy yondashish, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarining shakllanishi talab etiladi. Bunda matematika fanining o‘rni beqiyos bo‘lib, o‘quvchilar mulohaza yuritishni, isbotlashni, topshiriqlarni bajarishning oqilona usullarini topishni, tegishli xulosalar chiqarishni o‘rganadilar. Matematika ongni nafaqat tartibga soladi, u uning rivojlanishini ta’minlaydi va o‘quvchilarning aql-zakovatining rivojlanishiga, xarakterini handa dunyoqarashini shakllantirishga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Matematika fanini o‘qitilishiga ko‘ra o‘quvchilarda tadqiq etish ko‘nikmalari rivojlanadi. Chunki tadqiqot faoliyati o‘quvchilarning muayyan materialni mustaqil o‘rganishga bo‘lgan tabiiy istagi asosida quriladi.

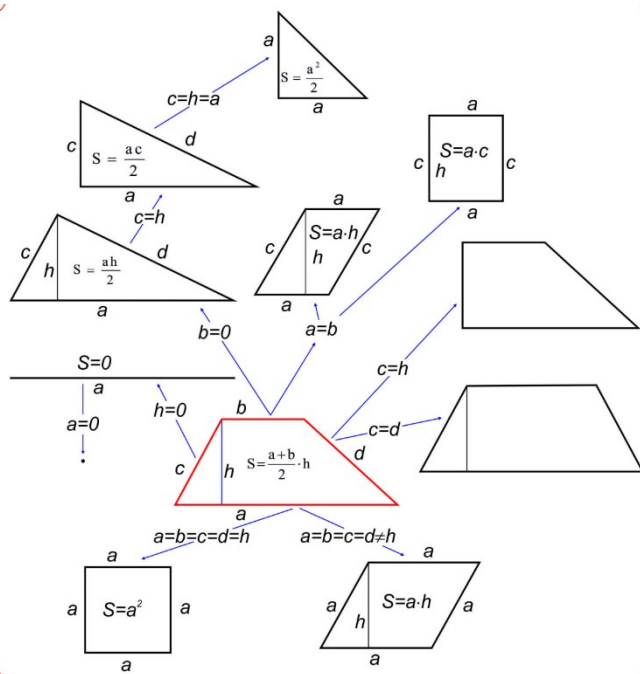
O‘qitishda ma’lum hajmdagi o‘quv materialini o‘rganib bo‘lgandan keyin, undagi eng muhim bilimlarni tushunchalar, qonuniyatlarni ajratib ko‘rsatish kerak, yani umumlashtirish lozim. Umumlashtirish o‘rganilgan tushunchalar o‘rtasida mantiqiy bog‘lanishniro‘yobga chiqaradi, eng muhimi bu ish o‘quvchilarni ikkinchi darajali materiallarni eslab qolishdan, ularni ortiqcha zo‘riqishdan ozod qiladi. Bu esa dars samaradorligini oshirish omillaridan biridir. Masalan trapesiya yuzini toppish formulasini olib qaraylik $S = \frac{a+b}{2}h$. Bu formula 7-sinfda o‘rganiladigan barcha tekis figuralar yuzini toppish formulalarining umumlashmasidir. Undagi parametrlarni o‘zgartirishiga qarab trapesiya uchburchak, parallelogram, to‘g‘ri to‘rtburchak, kvadrat, romb va kerak bo‘lsa nuqtaga almashadi.

Trapesiya o‘rta chizig‘i $l = \frac{a+b}{2}$ bo‘lsa, $S=lh$ bo‘ladi. Bu formuladan uchburchak uyzini toppish uchun $b=0$, $l = \frac{a}{2}$ yani $S = \frac{a}{2}h$. Parallelogram, to‘g‘ri to‘rtburchak, romb, kvadrat uchun $b=a$, $l = \frac{a+a}{2} = a$ yani $S=ah$ hosil bo‘ladi

Chizmadan ko‘rinadiki $S_{uchb} = \frac{a}{2}h$, $S_{kv} = a^2$, $S_{par} = ah$, $S_{t} = ab$.

Bu tekis shakllardagi umumiylikni qo‘yidagi rasmda ilg‘ash qiyin emas. Trapesiyaning nuqtaga aylanish shartini ko‘raylik $S = \frac{a+b}{2}h$ da $h=0$ bo‘lsa, shakl to‘g‘ri chiziqqa aylanadi va uning yuzi $S=0$ (asoslar ustma-ust tushadi). $a=0$ desak shakl nuqtaga aylanadi. Nuqta esa o‘lchovga ega emas. Qolgan holatlarni chizmadan

ilg‘ash qiyin emas.

O‘quvchilarga faqat tayyor bilimlar berish ularning mustaqil bilish faoliyatini shakllantirish uchun yetarli emas. Buning uchun ularni ana shu bilimlarni qo‘lga kiritish yo‘llari bilan qurollantirish kerak.

Tadqiqot faoliyati davomida o‘quvchilarida fikrlash, kuzatish, diqqat barqarorligi rivojlanadi va mavzu bo‘yicha materialni muvaffaqiyatli o‘zlashtiradi. Faoliyatning bu turi kognitiv faollikni, bilimlardan xabardorlikni, o‘z yutuqlarining muhimligini his qilishni rag‘batlantiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. В.А.Далингер. Поисково-исследовательская деятельность учащихся по математике. Учебное пособиею. 2005. 457 с.

2. Фролова, Е. Ю. Исследовательская деятельность учащихся на уроках математики / Е. Ю. Фролова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 9 (113). — С. 1202-1205. — URL: <https://moluch.ru/archive/113/29264/>

3. Запрудский Н. И. Технология исследовательской деятельности учащихся: сущность и практическая реализация — 2009.— С. 51–57

BOSHLANG‘ICH TA’LIM FANI TINGLOVCHILARINING KOMPETENTLIK DARAJASINI RIVOJLANTIRISH

Rabbonayeva Dildora Tolipovna

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy
markazi katta o‘qituvchisi*

Elektron pochta: drabbanayeva@mail.ru, tel: (99893) 993-70-83

Annotatsiya: Ushbu maqolada malaka oshirish kurslarida tinglovchilarning kompetentlik darajasini rivojlantirish masalalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘z: Tinglovchi, ta’lim, kompetentlik, konferensiya, pedagog.

Ta’lim jarayonida o‘qituvchi o‘zining tutgan o‘rnidan oqilona va odilona foydalanib, o‘quvchilarda uyushqoqlik, mehnatsevarlik, o‘zaro hurmat kabi axloqiy fazilatlarni, o‘qishga ongli munosabat, o‘z faoliyatini maqsadli yo‘lga qo‘yish kabi aqliy sifatlarni, shu bilan birga, o‘z diqqatini boshqarish, xulqini idora etish, o‘zini tuta bilish, qiyinchiliklarni yengish kabi irodaviy fazilatlarni shakllantirishi lozim.

Davlatimiz tomonidan pedagoglar malakasini oshirishga katta e’tibor qaratilib, oliy toifali mutaxassislar safini kengaytirishga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Bugungi kunda o‘qituvchining o‘z malakasini oshirib borishi, zamonaviy texnologiyalar bilan qurollanishi eng dolzarb muammolardan biridir. Zamonaviy maktab o‘qituvchisining xislatlari uning ijodiy faoliyatida shakllanib, asosan amaliy ishlarda, pedagogik tajribalarni egallash jarayonida o‘z rivojlana boradi.

Jamiyatimizda o‘qituvchining mustaqil ravishda bilimlarni egallab, o‘z malakasini oshirib borishi – bir tomondan o‘qituvchilar faoliyatini borgan sari naqadar muvaffaqiyatli takomillashib borayotganligini ko‘rsatsa, ikkinchi tomondan muhim vazifa ekanligidan dalolat beradi, chunki bu kechiktirib bo‘lmas jarayon shaxsni intellektual qashshoqlikdan qutqarib qoladi.

Pedagoglik kasbi ma’lumki, har kimning ham qo‘lidan kelavermaydi. Pedagogik faoliyatda yutuqlarga faqat shu kasbga qiziqqan, shu faoliyat bilan shug‘ullanishga moyil, kasbiy kompetentlikka ega bo‘lgan pedagoglarga erisha oladi. Biz quyida pedagogning kompetentlik darajasi va bu darajani malaka oshirish kurslarida qay darajada rivojlantirib borish lozimligi haqida fikr yuritimiz.

Kompetentlik (lot. competens) – faoliyat talablariga mos kelish, yaroqlilik, layoqatlilik demakdir. Mutaxassisning kasbiy kompetentligi – uning kasbiy tayyorgarligi va kasbiy yetukligini baholovchi mezon hisoblanadi.

Kasbiy kompetentlik tushunchasiga nisbatan ilmiy doirada turli munosabatlar ilgari suriladi. U mehnat subyektiga nisbatan aniq faoliyat talablari yoki aynan, subyektning aniq faoliyatini o‘ziga xos jihatlariga nisbatan munosabatini tavsiflovchi xususiyat sifatida qo‘llaniladi. Masalan, tadqiqotchi olim E.F. Zeer kasbiy kompetentlikning funksional taraqqiyotini tadqiq qilish, kasbiy kamolotga erishish chog‘ida kompetentlikning turli ko‘rinishlari

integratsiyalashib borishini va ularning kasbiy muhim shaxs sifatleri bilan aloqasi kuchayib borishini ko‘rsatdi. Yuqorida qayd etilgan fikrlarni tahlili pedagogning kasbiy kompetentligini shaxsiy, ijtimoiy, kreativ, metodik kompetentlik kabi qator o‘ziga xos xususiyatlar majmuasi sifatida to‘liq izohlanishiga imkon beradi.

Shaxsiy kompetentlik – shaxsning ijtimoiy dunyoqarashi, ilmiy va intellektual salohiyati, kreativligi, shaxslararo muloqot – munosabatlariga faol kirisha olishi, muammolarni hal etishga turlicha yondashuvi, kasbiy faoliyat talablariga muvofiq shaxsiy va kasbiy sifatlarining shakllanganlik darajasi, faol hayotiy va fuqarolik pozitsiyasining qaror topganligi kabi mezonlar bilan belgilanadi.

Metodik kompetentlik – o‘quv-tarbiya va boshqaruv jarayonlarini samarali tashkil etishning shakl, metod va vositalarini bilish, o‘zlashtirish, amalda qo‘llash, kasbiy faoliyat natijalarini kvalimetrik tahlil eta olish, ilg‘or pedagogik va xalqaro tajribalarni o‘rganish, o‘quv-tarbiya jarayonini loyihalashtirish, muvaffaqiyatli amalga oshirish ko‘nikmalari bilan tavsiflanadi.

Kreativ kompetentlik (inglizcha “create” – yaratuvchanlik, ijodkorlik) – yangilik yaratish, ijodkorlik, tashkilotchilik kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishdir. Kreativ kompetentlik faqat yangi g‘oyalarni yaratish uchungina emas, balki shaxsning hayot tarzi yoki ichki dunyosining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi.

Bugungi kunda viloyat va shahar malaka oshirish milliy markazlarida tinglovchilarning kompetentlik darajasini oshirishga alohida e‘tibor berilmoqda. Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazida tinglovchilarning kompetentlik darajasini nomayon qilish va uni rivojlantirish uchun metodik ko‘rik-tanlovlar, seminar va konferensiyalar tashkil qilingan bo‘lib, tinglovchilar bu tanlovlarga faol ishtirok etib, o‘z mahoratlarini ko‘rsatishib, ilmiy salohiyatlarini sinab ko‘rishmoqda.

Markazda ilg‘or tajribalarni o‘rganish, ommalashtirish va ularni targ‘ib qilish, tinglovchilarning shaxsiy, metodik va kreativ kompetentligini oshirish maqsadida,

seminar va mahorat darslarini tizimli ravishda “Muammoga asoslangan o‘qitish” yondashuvida tashkil qilinmoqda. Ushbu yangi loyiha Kattaqo‘rg‘on tumanida tashkil etilgan bo‘lib, bir oyda 2 marta o‘tkazilmoqda. Muammoga asoslangan o‘qitishdan maqsad umumiy o‘rta ta‘lim maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida muammoga asoslangan o‘qitishning 8 elementini uzviylikda shakllantirish hamda shu asosda kasbiy kompetentligi va mahoratini uzluksiz rivojlanishini ta‘minlashdir.

Xalqaro tadqiqotlar dasturi doirasida markazda va viloyat umumta‘lim maktablarida o‘quv-uslubiy seminarlar, mahorat darslari va qisqa muddatli kurslar, “Zakovat” intellektual o‘yinlari, ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar tashkil etilmoqda.

Tinglovchilarni ilmiy faoliyatga yo‘naltirish maqsadida joriy yilning mart-aprel oyidan boshlab an‘anaviy konferensiya tashkil etildi. Konferensiya ishi quyidagi sho‘balarda ish olib bormoqda:

1. Xalqaro baholash dasturlarining milliy ta’lim tizimidagi o’rni va ahamiyati.
2. Boshlang’ich ta’limda o’quvchilarni xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA) ga tayyorlash.
3. Maktabgacha va maktab ta’limida STEAM yondashuvi orqali ta’lim samaradorligini oshirish.
4. O’quv dasturi va darsliklarining xalqaro tadqiqotlarga moslashtirganlik darajasi.
5. Boshlang’ich ta’lim yangi avlod darsliklari bilan ishlashdagi muammolar
6. Fanlarni o’qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar.
7. Boshlang’ich ta’limdagi mavjud muammolar va ularning yechimlari.
8. Yoshlar ma’naviyatini rivojlantirishda kitob va mutolaaning ahamiyati.
9. O’quvchilar bilimni baholashning zamonaviy usul va shakllari.
10. Maktabgacha va boshlang’ich ta’limdagi integratsiyani ta’minlashdagi dolzarb muammolar.

Yuqorida qayd etilgan konferensiya va seminarlar, tadbirlar albatta tinglovchilarning kompetentlik darajalarini rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Mazkur jarayonlarda pedagog shaxsining kasbiy faoliyat sohasiga yo’nalganligi, shaxsiy imkoniyatlari, kasbiy bilim, malaka, ko’nikmalari, kasbiy sifatlar va mehnat tajribasi o’rtasidagi uyg’unlik va innovatsion jarayonlarning faoliyat sohasiga nisbatan integratsiyalashuvini ta’minlanishi innovatsion kompetentlikni rivojlantirishdagi yetakchi omillar sifatida baholanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017- yil 6 -apreldagi “Umumiy o‘rta ta’lim va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida” 187-son qarori.
2. Avliyoqulov N.X., Musaeva N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent-2008-yil
3. G‘afforova T. Boshlang’ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – “Tafakkur” nashriyoti, Toshkent-2015

MUAMMOGA ASOSLANGAN TA’LIM(PBL) DOIRASIDA CHIZMACHILIK DARSLARINI TASHKIL ETISH VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH

*Rahmonova Dilafro‘z Ahrorovna (Samarqand tuman
ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari agentligining
tasviriy san’at va chizmachilik fani o’qituvchisi)*

Anotatsiya: Darslarni tashkil etishda mavzuni o’rganish muhimligini bir necha sabablarini topish, real hayotga bog’lash, yangi tajribalar orqali muammolarni hal qilish yo’llarini o’rgatish.

Kalit so’zlar:PBL(problem based learning), Misr ehromlari, piramida, slindr, shar

Ta’lim tizimini rivojlantirishda xorijiy dasturlarni joriy qilish, o’quvchilarni xalqaro talab darajasida bilim olish, tanqidiy fikrash va mustaqil izlanishga o’rgatish bugungi kunda ta’limning asosiy maqsadlaridan biridir.

Joriy yil 22-may kuni Prezident Shavkat Mirziyoev Maktabgacha va maktab ta’lim vazirligi “Maktabgacha ta’lim va maktab ta’limi tizimini rivojlantirish bo’yicha takliflar” taqdimoti va rejalari bilan tanishdi. “Hozirda mavzularning 70 foizi kundalik hayot bilan bog’lanmagan. Endi fanlarning amaliy mashg’ulotlar ulushi 40 foizdan 60 foizgacha oshiriladi. Bunda mavzular aniq muammoni hal qilish orqali o’rgatiladi, amaliyot darslari esa loyihani bajarish shaklida o’tkaziladi” deb muhikama qilindi[1].

Tadqiqotlarga ko’ra mantiqiy fikrlash ko’nikmasiga ega o’quvchi hayotda ko’proq muvaffaqiyat qozonar ekan. Yangi o’quv dasturlarning maqsadi ham o’quvchilarni kundalik turmushda muammolarni hal qilishga yordam beradigan amaliy bilim va ko’nikmalarni berish, loyiha ishi yaratish va ijodiy fikrlashga o’rgatishdir. Natijada mashg’ulotlar o’quvchilarni muayyan mavzular bo’yicha muammolarni hal qilish qobiliyatlari va bilimlari bilan yondashishlariga qaratilgan.

Muammoga asoslangan ta’lim(PBL)ning maqsadi

Muammoga asoslangan o’qitishning maqsadi o’quvchilarga mavzuni haqiqiy muammo kontekstida o’rganish uchun guruhlarda birgalikda ishlash imkoniyatini berishdir.

Muammoga asoslangan ta’lim PBL(problem based learning) an’anaviy o’qitish usullaridan nimasi bilan farq qiladi?

“Muammolarga asoslangan o’rganish - bu muammoning echimini tushunishga qaratilgan ishlash jarayonining natijasi bo’lgan o’rganish. Muammo o’quv jarayonining birinchi elementidir”.

Berrouz

An’anaviy o’qitish usullarida o’qituvchi odatda asosiy ma’lumot manbai bo’lib, o’quvchilar ma’lumotni eslab qolishlari va takrorlashlari kerak.

Muammoga asoslangan ta’limda o’quvchilar qiziqarli va qiyin savollarga javob beradi yoki tadqiqot, izlanish va tanqidiy fikrlash orqali real muammolarni hal qiladi. Muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish bilimlarni shunchaki o’zlashtirmasdan, ularni real vaziyatlarda qo’llay oladigan, muammolarga yechim sifatida ishlata oladigan o’quvchilarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Muammoga asoslangan ta’lim doirasida chizmachilik darslarini tashkil etish
Sinf: 8 Sana: Fan: Chizmachilik

Mavzu: Ko’pyoqliklarning yoyilmalari. Piramida

Kerakli jihozlar: taqdimot, chizma, Darsning maqsadi: O’quvchilar jamoa tarqatma materiallar, videorolik, lego bo’lib ishlaydi, mantiqiy fikr yuritadi, kuzatadi va darsni nima uchun va qanday kuzatish kerak degan savolga javob topadi.

Darsning borishi **Kalit so’zlar** O’quv materiallari va bajarilishi kerak bo’lgan ishlar

1-bosqich Salomlashish, O’quvchilar 3 guruhga ajratiladi.
(3 minut) mavzu, Pol Sezanning “Sen tabiatda silindr, shar
Kirish. ochish, va konusni ko’rishing kerak” degan
“Bir daqiqa” metodi guruhlash fikrini izohlang.

O’tgan darsni 1.Bizni o’rab turgan atrof muhitda slindr
mustahkamlash shaklini nimalarda uchratishimiz
mumkinligini yozing? (eng ko’p topgan
guruh rag’batlantiriladi)

2-bosqich Misr O’quvchilarga raqamlar ortida
(3 minut) ehromlari yashiringan tarixiy obida nomini topish
“Decoder” metodi aytiladi.

3-bosqich Rasmlar Savol:1)Misr ehromlari qanday shaklda
(4 minut) ekanligini toping?

Faollashtiruvchi Topshiriq: Misr ehromlarini guruh
o’yinlar a’zolari jamoaviy birlashib shaklini
noodatiy tarzda hosil qiling. Bunda
qog’ozdan foydalanish ta’qiqlanadi
(shaklni hosil qilishda hamma narsadan
foydalanish mumkin: qo’llarni
birlashtirib, lego bo’laklari, ruchka va
qalamlar v.h)

Izoh: o’quvchilar kreativ fikrlaydi, jamoa
bo’lib harakat qiladi.

4-bosqich Loyihalash Bunda o’quvchilar listdan piramida
(18minut) yasashni o’rganishadi.
Loyiha ishi

5-bosqich (10minut) “O’nta dalil” metodi	Tarqatma	Har bir guruh belgilangan vaqt davomida mavzu bo’yicha axborot yig’ish, tadqiqot o’tkazish va amalga oshirish ishlarini olib borishadi (Axborotlarni to’plash uchun qo’shimcha manbalar gazeta, jurnal, internetdan foydalanish ham mumkin). Amalga oshirilgan ishlar rejalashtiriladi, tahlil qilinadi, xulosa chiqariladi.
6-bosqich (7minut) “Davrlar almashsinlar” metodi Uy ishi		Aziz o’quvchilar biz fazoviy geometrik jismlar haqida ma’lumotga egamiz Topshiriq: Agar siz 4500 yil oldingi davrga tushib qolganingizda, inshootning shaklini qanday shaklda qurgan bo’lardingiz va nima uchun? (Jamoaviy kengashib javob beriladi)

Xulosa: O’quvchi men bu fani nimaga o’rganishim kerak degan savoliga javob topadi. O’quvchilar uzoq vaqt davomida loyiha ustida ishlaydi, qiziqarli va qiyin savollarga javob beradi yoki tadqiqot, izlanish va tanqidiy fikrlash orqali real muammolarni hal qiladi. Mavzuni chuqurroq o’rganadi. Bilimni faqat yodlab olish va yodlash uchungina emas, balki o’zlari xohlaganlari uchun o’rganadilar. Loyiha davomida o’quvchilar va o’qituvchilar nimani, qanday va nima uchun o’rganayotgani haqida fikr yuritadilar. O’quv jarayoniga e’tibor qaratish ishtirokchilarga jarayonni yaxshilash va kelajakdagi loyihalar sifatini yaxshilashga yordam beradi.

O’qituvchilar loyihani tushunishning asosiy nuqtalarini ko’rib chiqishni rejalashtirish va ta’minlash uchun davlat standartlaridan foydalanadilar. Bundan tashqari, muammo o’rganish uchun o’quvchining yoshiga mos bo’lishi kerak.

PBL shuningdek, 21-asrda muvaffaqiyat uchun muhim bo’lgan tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlik kabi ko’nikmalarni rivojlantirishga urg’u beradi. O’qituvchi kasbiy rolining o’zgarishiga ham olib keladi. U standart “bilim estafetasi” dan fasilitator va mutaxassisga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. www.president.uz
2. I. Rahmonov, D. Yuldasheva, M. Abdurahmonova. Toshkent “O’zbekiston-2019”.
3. А.В.Пагорелов Геометрия: Учеб.пасобие для 7-11 классов средней школы. Ташкент 1993
4. https://t.me/edurtm_uz
5. <https://www.storyboardthat.com/ru>
6. <https://skillbox.ru/>

КОЛЛАБОРАТИВНЫЙ ПОДХОД КАК СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УРОКЕ

Раимкулова И.А.

старший преподаватель НЦОНМП Самаркандской области

В мире меняется все. Ничего не стоит на месте, а вместе с этим меняется время, люди, потребности. В настоящее время традиционное обучение претерпевает большие изменения, образование входит в новый этап, а это значит и мы – педагоги должны научиться работать по - новому, не стоять на одном месте, а идти вперед со временем, никогда не останавливаться на достигнутом. Работа в рамках обновленного содержания образования требует использования в работе новых методов и приемов обучения, одним из которых является коллаборативное обучение (взаимообучение).

Чтобы создать коллаборативную среду в классе нужны новые подходы в обучении. Групповая форма работы является своего рода показателем коллаборативной среды, так как именно в группе дети учатся считаться, уважать и выслушивать мнение других, развивает взаимопонимание. Эффективность обучения зависит от атмосферы, которая позволяет детям чувствовать себя комфортно, уверенно на уроке, учит быть уверенным в себе, в своих знаниях, высказывать свою точку зрения, учит действовать согласованно, испытывать чувство ответственности. «Совместная деятельность создает благоприятные условия для развития коммуникативных качеств личности у школьников через формирование таких важных качеств, как способность к осуществлению свободного выбора, контроля и оценки результатов учебной деятельности» [1, с.14].

Для того чтобы создать коллаборативную среду учителю необходимо дать больше свободы детям. Результат конечно придет не сразу, но со временем дети научатся не только давать полные ответы, но и участвовать в дискуссиях, спорах, доказывать свою точку зрения. При создании групп необходимо учитывать индивидуальные особенности учащихся, чтобы сильный учащийся не подавлял слабого учащегося, а помогал ему. Проведение занятий по технологии коллаборативного (совместного) обучения обязательно предполагает деление учащихся на группы, причём таким образом, чтобы в одной группе оказались школьники, не взаимодействующие между собой во внеучебной деятельности. Нежелательно создавать и так называемые «группы соседей», так как, несмотря на быстроту решения организационного вопроса, данный вариант не является эффективным вследствие привыкания учащихся работать в составе постоянной группы, что резко снижает возможность обучения навыкам диалогового взаимодействия.

Процесс работы в группе должен быть последовательным, а для этого перед работой учащиеся должны разработать правила поведения и разделить обязанности каждого и в работе строго следовать им. Учитель при таком методе работы выступает в роли наблюдателя и посредника между группами. Подготовка учителя к групповой работе требует более тщательной подготовки, так как необходимо подбирать дополнительный материал который соответствует возрастным особенностям учащихся, презентации, составлять руководство для работы в группе, так как каждая группа выполняет индивидуальное задание.

Работа в группах дает положительный результат и имеет ряд достоинств:

Повышается учебная и познавательная мотивация у учащихся, снижает уровень тревожности, лучше усвоения знаний.

Главная заповедь учителя: «Учитель! Научи ученика!» Научить каждого не просто. Но мы - учителя и наша задача в том, чтобы мы научили, приложили все свои способности, навыки в достижении этой цели.

Мы должны помнить, что «современный урок не может быть уроком, обеспечивающим только усвоение школьниками определенной суммы знаний. Он должен создавать условия для развития творческих способностей учащихся, их интеллектуальной активности, формировать личность и мировоззрение» [2, с.42].

Значение создания коллаборативной среды в процессе преподавания и обучения известно и доказано давно. Для того чтобы процесс обучения был эффективным, необходимо создавать в организациях образования условия, способствующие раскрытию интеллектуального потенциала учащихся. Для обеспечения этого состояния необходимо внимание учителя к каждому ученику, к его физиологическим и интеллектуальным особенностям. Каждому ребенку очень важно ощущать себя «своим» на занятии, не бояться высказать свое мнение, знать, что любой его ответ будет услышан учителем, сверстниками и никто его не осудит за, возможно, неправильный ответ.

Коллаборативное обучение (обучение в сотрудничестве) - педагогический подход в преподавании и обучении, который представляет собой групповую работу учащихся для решения проблемы, выполнения задания или создания какого-либо продукта. В основе коллаборативного обучения лежит идея о том, что обучение – это социальная, по своему характеру, деятельность, в которой участники общаются друг с другом, и процесс обучения осуществляется посредством общения.

Применение коллаборативной образовательной технологии позволяет достаточно эффективно решать следующие учебные задачи:

□ Обучающие: коллаборативное обучение способствует не только качественному усвоению, закреплению и обобщению полученного на уроке учебного материала, но и позволяет учащимся самостоятельно конструировать новые знания, не предоставленные в учебном пособии;

□ Развивающие: коллаборативная технология создаёт удивительную социально-психологическую атмосферу урока, позволяющую школьникам поэтапно овладевать культурой ведения дискуссии, непринуждённо высказывать собственные оценочные суждения и научно аргументировать свою точку зрения.

□ Воспитательные: эта технология способствует формированию у учащихся собственной системы ценностей, позволяет в ситуации конкуренции моделировать творческие варианты своего поведения, базирующиеся на идее альтернативного выбора.

Педагоги, использующие сегодня коллаборативную образовательную технологию на уроках, отмечают, что она полностью изменяет атмосферу учебного процесса, так как инертные и равнодушные школьники в процессе обучения превращаются в удивительно активных и заинтересованных субъектов образовательного пространства.

Коллаборативное обучение предполагает создание на уроке атмосферы сотрудничества, взаимопонимания, доброжелательности. Этому способствует проведение психологического настроения, которым я начинаю каждый урок. Одним из приемов является прием «Добрые пожелания», когда взявшись за руки, дети дают добрые пожелания друг другу. Такие тренинги как «Почувствуй надёжное плечо друга!», «Мне нравится в тебе...», «Клубок пожеланий», «Круг радости», «Поздоровайся локотками» сближают учащихся между собой, дают им возможность раскрыться, преодолеть страх, неуверенность, к тому же далее на уроке при работе в парах, в группах учащиеся чувствуют себя более увереннее, комфортнее. Для создания коллаборативной среды очень хорошо помогает работа в группах. Она позволяет ученикам сблизиться, учит терпимее относиться друг к другу, учит умению слышать и слушать собеседника, что в ходе групповой работы, обсуждая ту или иную проблему, ученики могут прийти к единому мнению.

Применение на уроках групповой формы работы способствует свободе творческой фантазии и учителя, и учащихся, возможности учащимся обсуждать с одноклассниками массу интересной информации, возможность излагать свою точку зрения, услышать мнение других. Эффективность групповой работы во многом зависит от самого учителя, от того насколько будет заранее продуман предстоящий урок. Групповая работа в классе будет плодотворной тогда, когда учителем будут учтены индивидуальные, возрастные, и психологические особенности учащихся. У каждого ученика имеются определенные знания, нужно всего лишь дать возможность создать условия для их проявления. Положительный результат урока будет зависеть от того, насколько учитель заранее продумает и запланирует:

1. задания, требующие участия всех членов группы. Учащиеся в группе должны чувствовать, что они все вместе, что успех каждого возможен только

в случае успеха всей группы. Чувство, что от тебя зависит успех твоих сверстников, является сильным мотивом в групповой работе.

2. задания для группы должны предусматривать вынесение суждений, оценивания и обоснования, аргументирования решений.

3. задания должны соответствовать возможностям и способностям учеников.

4. необходимо предусмотреть наличие духа соревнования между группами. Группы могут получить одинаковые задания и соревноваться в нескольких категориях – самое неожиданное решение, эффективная презентация, самый доступный метод изложения материала и т.д.

5. учитель обязан подробно объяснить классу, как будут работать группы, как будет оцениваться работа. Разъясняется цель работы. Групповая работа более успешна тогда, когда учеников оценивают на основании заранее разработанных и известных ученикам критериев оценивания.

6. ученикам необходимо привить такие навыки, которые помогут работать в группе, это – активное слушание, терпимость к другим мнениям, помощь другу в усвоении материала, умение принимать критику, не создавать, а разрешать конфликты.

В классе эти правила должны быть обсуждены и приняты учениками. Поэтому при планировании групповой работы

1. Определяю цели и задачи урока

- какие знания умения и навыки учащиеся должны усвоить;

- как будет осуществляться рефлексивная деятельность учащихся;

2. Готовлю и отбираю учебный материал (текст, материал из хрестоматии, учебника, видеофильм или презентация), определяю критерии оценки результатов учебника, видеофильм или презентация), определяю критерии оценки результатов работы учащихся.

3. Разрабатываю задания для групп в соответствии с целями урока.

4. Заранее планирую как будут сформированы группы, выбраны руководители в группах и определяю последовательность работы в группах .

При формировании групп, я стараюсь разделить так, чтобы в группе были ученики с сильным, средним и слабым уровнем успеваемости. Иногда формирую группы из слабых и средних учеников, объединив их в одну группу, но тогда задания этой группе даю более легкой или средней сложности, чтобы ориентация на успех оставалась, при этом моей целью является развитие самостоятельности, организованности, и уверенности в своих возможностях отдельных учеников.

Для внедрения и использования организации обучения школьников в коллаборативной образовательной технологии, для вовлечения каждого ученика в активную познавательную деятельность можно предложить участникам группы следующую памятку учебной деятельности:

взаимодействовать в группе с любым партнёром или партнёрами;

работать активно, серьёзно относиться к порученному заданию;

- вежливо и доброжелательно общаться с партнёрами и оппонентами;
- испытывать чувство ответственности не только за собственные успехи, но и за достижения своих партнёров и всего класса в целом;
- полностью осознавать, что совместная работа в группах – это серьёзный и ответственный труд.

На уроках должны проведены упражнения, игры, которые позволили преодолеть барьеры в общении между учащимися, повысить взаимное доверие, сплочение их в дружную команду, развить в них потребность участвовать в дискуссиях и разговорах с классом.

Проведенное упражнение «Найди нового друга», позволило создать благоприятную и доброжелательную атмосферу на уроке.

Таким образом, при создании коллаборативной среды, применяя групповую работу на своих уроках, хотелось бы отметить, что повышается учебная и познавательная мотивация учеников, снижается уровень тревожности, страха оказаться неуспешным, некомпетентным в решении каких-то задач, в группе выше обучаемость (взаимообучение: сильные - слабые), эффективность усвоения и актуализации знаний, при совместном выполнении задания происходит взаимообучение, поскольку каждый ученик вносит свой вклад в общую работу, групповая работа способствует улучшению психологического климата в классе, развитию взаимоуважения, умения вести диалог и аргументировать свою точку зрения.

Практика показывает, что вместе учиться не только легче и интереснее, но и значительно эффективнее. Причем важно, что эта эффективность касается не только академических успехов учеников, их интеллектуального развития, но и нравственного. Помочь другу, вместе решить любые проблемы, разделить радость успеха или горечь неудачи - также естественно, как смеяться, петь, радоваться жизни.

Главная идея обучения в сотрудничестве - учиться вместе, а не просто что-то выполнять вместе!

Традиционное обучение	Коллаборативное обучение
Низкий уровень взаимозависимости	Высокий уровень позитивной взаимозависимости
Основное внимание сосредоточено на действиях индивидуума	Основное внимание сосредоточено на действиях группы
Учитель дает инструкции по выполнению задания	Члены группы вырабатывают различные варианты решений
Навыки работы в команде не прививаются	Основное внимание уделяется формированию навыков работы в команде
Лидер назначается и не меняется	Лидером может стать любой в зависимости от ситуации

Знания каждого ученика оцениваются учителем
Группа обсуждает качество своей работы и эффективность сотрудничества

Ученики, обучающиеся в сотрудничестве, способствуют успехам друг друга следующим образом:

1. Оказывают и принимают помощь и поддержку, причем речь идет не только о помощи в учебе, но и о чисто человеческом, дружеском участии.

2. Обмениваются информацией и «материальными ресурсами», т.е. всем, что необходимо для выполнения задания.

3. Усваивают сведения, сообщаемые товарищами точно и беспристрастно, и стараются использовать их с максимальной пользой для себя. Устные объяснения, обдумывание и обобщение информации, передача своих знаний и навыков другим — все это приводит к систематизации знаний, к их более осознанному усвоению и к готовности внести свой личный вклад в достижение общей цели. Критически слушая объяснения товарища по группе, участник получает возможность присовокупить к своим и чужие знания.

4. Реагируют на академические успехи и поведение друг друга, т.е. в группе налажена обратная связь. Каждый член группы, обучающейся в сотрудничестве, постоянно на виду, в поле зрения своих товарищей. Все его поступки находят незамедлительный отклик, а если он нуждается в помощи, она обязательно будет ему оказана.

5. Учат друг друга вести дискуссии и аргументировать свою точку зрения. Конфликты на интеллектуальной почве развивают любознательность, побуждают к овладению знаниями и к их переосмыслению, к более глубокому проникновению в изучаемую проблему, а также формируют много других полезных качеств и навыков.

6. Поддерживают друг друга в стремлении учиться как можно лучше.

Ученик, помогающий учиться своим товарищам, и сам начинает делать заметные успехи.

7. Оказывают влияние друг на друга. Члены группы обучающейся в сотрудничестве, используют любую возможность для того, чтобы повлиять на товарищей, и в свою очередь открыты их влиянию. Если кто-то из членов группы знает, как лучше выполнить задание, остальные с ним, как правило, быстро соглашаются.

8. Имеют четко выраженную мотивацию. Стремление к овладению знаниями усиливается благодаря коллективному труду во имя общей цели.

9. Создают обстановку взаимного доверия и поддерживают «установленную планку» на высоком уровне. Члены группы доверяют своим товарищам и стремятся вести себя так, чтобы товарищи доверяли им, что и создает условия для максимальных успехов. Взаимное доверие — прекрасная основа для высоких достижений каждого.

10. Успешно справляются со стрессами и раздражительностью. Сосредоточенность на достижении общего успеха отвлекает от собственных дел и благотворно сказывается на эмоциональном состоянии учащихся.

Следовательно, мы должны: - видеть в каждом ребенке в первую очередь личность, любить, уважать его интересы и потребности, узнавать эти потребности и помогать ему реализовать их;

- на уроках дифференцированно относиться к каждому ученику, учитывая уровень его развития, его способности и компетенции;

- любить свой предмет, нести ответственность за качество его преподавания, воспитывать у учащихся уважение и любовь к нему. Хочу закончить свое выступление словами известного русского историка и профессора Василия Осиповича Ключевского: «Чтобы быть хорошим педагогом, нужно любить то, что преподаешь, и любить тех, кому преподаешь».

Также хочется отметить, что учитель должен уметь поощрять учащихся, правильно подобранными словами. Его вид, его выражение, его мимика должна нести заряд положительных эмоций, чтобы учащиеся, глядя на него, заражались позитивностью и настроены на положительную работу. Без упреков, нотаций, выговоров и обвинений в лени. И все это – доброжелательно, искренним признанием права каждого на ошибку.

Современный урок – это тонко построенный механизм, важно чтобы этот механизм работал в правильной, гуманной и здоровой атмосфере.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Байхонова С. З. Управление качеством образования на основе компетентностного подхода // Менеджмент в образовании. - 2010. - №4.

2. «Оценивание учебных достижений учащихся». Методическое руководство. (Сост. Р.Х. Шакиров, А.А. Буркитова, О.И. Дудкина. – Б.: «Билим», 2012 г. – 80 с.

3. Задорожная Н.П., Низовская И.А.. «От педагогического опыта к педагогической рефлексии»

4. Материалы из интернета <https://rosuchebnik.ru/material/issledovanie-uroka/>

AQLIY VA JISMONIY RIVOJLANISHIDA MUAMMOLARI BO'LGAN INSONLAR VA SOG'LOMINSONLAR A'LOQASI

*Urgut sog'lomlashtirish maktab-internati tarbiyachisi
Raimova Nigora Xomidovna*

Annotatsiya: Ushbu maqola ruhiy va jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilarga mo'ljallangan muassalalar tarbiyachilari, o'qituvchilari hamda ularning ota-onalariga mo'ljallangan. Muassasalarda tarbiyalanuvchilarning

darsdan tashqari mashg‘ulotlarini to‘g‘riva natijador tashkil etishga va ularning ijtimoiylashuviga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Konvensiya, KXT (kasallikning xalqaro tasnifi), BMA, stereotiplar, global tadqiqotlar, imkoniyati cheklanish, mashg‘ulot, rivojlantiruvchi.

Bolaning shakllanishida irsiyat (nasl)ning ahamiyati. Bola shaxsining rivojlanishida naslning ta’siri deganda ota-onadan bolaga meros bo‘lib o‘tadigan jismoniy xususiyatlari (tananing tuzilishi, sochining, ko‘zining, terining rangi, bo‘y-basti) shuningdek, tananing vertikal holdagi harakati, tafakkur va nutq rivojlanishi, mehnat qilish qobiliyati, tug‘ma holatda o‘tadigan qobiliyatlar va xususiyatlar tushuniladi. Islom dinida naslga alohida e’tibor qaratiladi. Chunki nasl pokiza va ota-ona ma’rifatli, axloqli bo‘lsa, bu xususiyatlar tug‘ma holatda bolaga o‘tadi va kelajakda komil insonga aylanadi. Agar ota-ona ma’rifatdan yiroq va axloqsiz bo‘lsa, ulardan tug‘iladigan farzand jamiyatga zarar keltirishi mumkin. Lekin ota-onadan tug‘ma holatda o‘tadigan qobiliyat va xususiyatlar o‘z holicha rivojlana olmaydi, go‘yo u “mudroq” holda bo‘lib, uning uyg‘onishi – rivojlanishi uchun qulay muhit va muttasil tarbiya kerak. Bolaning shakllanishida muhitning ahamiyati Bola kamolotiga ta’sir etadigan omillardan biri tashqi muhit hisoblanadi. Muhit deganda kishiga tabiiy ta’sir etadigan tashqi voqealar majmui tushuniladi. Bunga tabiiy muhit, oila muhiti va ijtimoiy muhit kiradi. Tabiiy (geografik) muhit – insonning hayot tarziga, xarakteri va mehnat faoliyatiga ta’sir etadi. Masalan, shimolda istiqomat qilayotgan inson, janubda yashayotgan insondan nafaqat jismoniy ko‘rinishi, shu bilan birga ruhiyati, dunyoqarashi va xususiyatlari bilan ham ajralib turadi. Oila muhiti – insonning shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Chunki bola ko‘z ochib ota-onasini, qarindosh-urug‘ini ko‘radi. Uning jismoniy va ruhiy rivojlanish davri oila ta’sirida shakllanadi. Agar oilada islomiy muhit mavjud bo‘lsa, bolaning axloqi go‘zal va fazilatli bo‘lib ulg‘ayadi. Ijtimoiy muhit – ishlab chiqarish munosabatlari va ularni tartibga solib turadigan ijtimoiy qonun-qoidalar insonga alohida ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy aloqa, ya’ni insonlararo o‘zaro munosabatlar natijasida odam bolasi hayotga va mehnatga tayyorlanadi, kerakli tajriba va bilimlarni egallaydi. Jamiyatda ma’naviy muhit yaxshi, adolat ustuvor bo‘lsa, inson faoliyatiga ijobiy ta’sir qilishi va aksincha bo‘lsa, salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Nogironlikni aniqlash. O‘zbekistonda nogironlik tibbiy va xayriya modellarining birlashuvidan kelib chiqqan holda belgilanadi: “nogiron odam – o‘zining jismoniy yoki aqliy zaifliklari oqibatida ishlashi cheklanganligi tufayli ijtimoiy yordam va himoyaga muhtoj insondir. Inson ishlashining cheklanishi ularning o‘ziga o‘zi xizmat qilish qobiliyati, atrofda harakatlanish, yo‘nalishni aniqlash, muloqot qilish, o‘zining xatti-harakatlarini nazorat qilish va ishlash salohiyatini to‘liq yoki qisman yo‘qotish bilan tavsiflanadi”. Ushbu kamchiliklarga asoslangan rasmiy ta’rif Nogironligi bo‘lgan kishilar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyada mavjud bo‘lgan nogironlikning ijtimoiy ta’rifidan farq qiladi.

Konvensiyada berilgan ta’rif inson huquqlarini mustahkamlash, ta’minlash va kafolatlashga qaratilgan bo‘lib, atrof-muhitni baholashni o‘z ichiga oladi va yetarli darajada qo‘llab-quvvatlanayotgan, o‘z-o‘ziga ishongan shaxsni ifodalaydi. Nogironlikning rasmiy aniqlanishi Konvensiyadagi ta’rif bilan uyg‘un bo‘lmagan tibbiy baholashga asoslanadi. Mavjud yondashuv bilan bog‘liq protsessual tashvishlar mavjud: mavjud Kasalliklar ro‘yxati (va tegishli KXT (kasallikning xalqaro tasnifi) kodlari) cheklanishni emas, balki faqat kasallikni tasvirlaydi, lekin ko‘pincha og‘irlik darajasini aniqlashga urinadi. Shu bilan birga, jarayonning nisbatan soddaligiga qaramasdan, 1) kasalliklar Nogironlik NHKga asoslangan huququiy istiqboldan emas, balki tibbiy va xayriya modellardan foydalangan holda aniqlanadi. Nogironlikni kasalliklar ro‘yxati va ularning og‘irligiga qarab aniqlash inson harakat qilishga qodirligi va uning ehtiyojlarini aniqlashning aniq va izchil usuli hisoblanmaydi.

Nogironligi bo‘lgan kishilarga nisbatan bilimlar, munosabat, amaliyotlar (BMA) Nogironligi bo‘lgan kishilar, umuman, jamoatchilik uchun «ko‘rinmas» bo‘lib qolmoqda, bu esa nogironlarga qaratilgan xayriya-yo‘naltirilgan munosabatlarga va ularning ijtimoiy rad etishiga olib keladi. BMA bo‘yicha so‘rovida kam sonli odamlar o‘qish yoki ish joylarida, do‘stlari yoki yaqin qarindoshlari orasida nogiron kishilarni ko‘rgani yoki Nogiron bo‘lmagan kishilarning aksariyati nogiron kishilar bilan kam aloqada bo‘lganligi tufayli ular noto‘g‘ri ma’lumot va noto‘g‘ri tushunchalarga (stereotiplar) asoslanad++63i. Nogiron bo‘lmagan kishilar nogironlikning barchasi, ayniqsa jismoniy nogironlikning eng jiddiy nuqsonlari haqida cheklangan tushunchaga egadirlar. Nogiron kishilar haqidagi dastlabki fikrlarini so‘rashganda, nogiron bo‘lmagan odamlarning ba’zilari rahm-shafqat, achinish va yordam berish istagini bildirgan. Biroq, javoblarning aksariyati yerga urishga asoslangan bo‘lib, faqat kichik bir ozchiligi hurmat va tenglik bilan bog‘liq his-tuyg‘ularni bildirdi. Hissiy munosabat nuqtai nazaridan, faqat kichik bir ozchilik nogiron kishilarga odatiy munosabatda bo‘lishni namoyish qilgan. Odamlarning nogironlar bilan ijtimoiy munosabatlarga kirishishga bo‘lgan intilishlari ushbu munosabatlarning yaqinligi va nogironlik tabiatiga bog‘liq edi. Odamlar nogiron qo‘shnisini qabul qilishga tayyor edilar, lekin nogiron kishini o‘z hamkori yoki turmush o‘rtog‘i sifatida qabul qilishga tayyor emas edilar. Jismoniy nogironlik aqliy nogironlikka qaraganda birmuncha maqbulroq. Nogiron bolalar ixtisoslashgan maktablarda o‘qishi kerak degan kuchli ishonch mavjud, ammo internat maktablarining qiymati va yetim nogiron bolalarni parvarishlash bo‘yicha turli xil tushunchalar mavjud. Odamlarning deyarli uchdan bir qismi nogiron bolalar o‘z oilalari bilan emas, muruvvat uylarida yashashlari kerak, deb hisoblashadi.

Nogironligi bo‘lgan kishilar, umuman, jamoatchilik uchun «ko‘rinmas» bo‘lib qolmoqda, bu esa nogironlarga qaratilgan xayriya-yo‘naltirilgan munosabatlarga va ularning ijtimoiy rad etishiga olib keladi. BMA bo‘yicha so‘rovida kam sonli odamlar o‘qish yoki ish joylarida, do‘stlari yoki yaqin qarindoshlari orasida nogiron kishilarni ko‘rgani yoki borligini, va ularning uchdan

bir qismi o‘z mahallalarida ko‘rganini aytdi. Yana uchdan bir qismi umuman nogironligi bo‘lgan odamni bilmasligini aytdi.

So‘rovda qatnashganlarning 10 foizi nogiron kishilar bilan hech qachon aloqa qilmaganliklarini, 14 foizi esa yiliga bir marta yoki kamroq nogironligi bo‘lgan kishi bilan aloqa qilganliklari to‘g‘risida xabar berdi

Nogiron kishilar bilan uchrashuvlarning tez-tez sodir bo‘lishi:

Odamlar nogironlikni asosan shaxsiy bo‘lmagan yordamni ko‘rsatish bilan bog‘lamoqda (31 foiz), rahm-shafqat bilan (5 foiz), achinish (5 foiz), mehribonlikka ehtoyoj (22 foiz), yordam berish istagi (20 foiz). Kamsituvchi munosabat javoblarning 31 foizini tashkil qildi va nogiron kishilar rad etilishining ayrim ko‘rsatkichlari mavjud edi. Respondentlarning atigi 1 foizi hurmat va tenglik munosabati bilan bog‘liqligini ko‘rsatdi va faqatgina 0,2 foiz javoblar nogiron kishilarning jamiyatga integratsiyalashuvi yoki hayoti va huquqlari uchun shart-sharoitlar yaratilishi haqida qayd qilingan.

Nogiron kishilarga bo‘lgan munosabat haqida so‘ralganda, nogiron bo‘lmagan kishilarning deyarli yarmi ularga nisbatan rahm-shafqat ko‘rsatishi haqida javob berdi va 23 foizi ularga yordam berishni xohlashini ko‘rsatdi, har beshinchi javobda: «Men o‘zim haqimda o‘ylayman va nogiron bo‘lmaganim uchun shukr qilaman», deb ko‘rsatildi. So‘rovda qatnashganlarning juda kam miqdori nogiron kishilarga nisbatan odatiy yondashuvga ega ekanligi aniqlandi.

So‘rov natijalari ijtimoiy masofa va nogironlik turiga qarab nogiron kishilarni qabul qilishning turli xil istaklarini ko‘rsatdi. So‘rovda qatnashganlar bildirgan fikrlarga ko‘ra ular imkoniyati cheklangan kishilarni qo‘shni (87 foiz) yoki hamkasb sifatida (74 foiz), lekin turmush o‘rtog‘i sifatida emas (20 foizi) qabul qilishlari ehtimoli ko‘proq ekanligini namoyish qildi. Global tadqiqotlar bo‘yicha so‘rov natijalari ma‘lumotlariga ko‘ra, respondentlar aqliy nogiron odamlarni qabul qilishdan ko‘ra jismoniy nogiron kishilarni ko‘proq qabul qilishga tayyor bo‘lishini ko‘rsatgan.

Nogiron bolalar, nogiron bo‘lmagan bolalarga nisbatan maktabgacha ta‘lim olish imkoniyatlariga kamroq ega. Nogiron yoshlar uchun o‘rta maktablarga, xususan, o‘rta maxsus kasb-hunar ta‘lim muassasalariga kirish imkoniyati cheklangan. O‘zbekiston qonunchiligida nogironligi bor yoshlar uchun ta‘lim olishda teng sharoit va imkoniyatlarga ta‘sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan baholash yoki imtihonlarda juda kam moslashuv mavjud. Umuman olganda, qonunchilik asoslari ta‘limni inklyuziv sharoitlarda ta‘minlashdan ko‘ra, katta darajada alohida ajratilgan va ixtisoslashgan bo‘lishiga yordam beradi. Murruvat uylaridagi fuqarolar o‘zlarining salohiyatini to‘liq rivojlanishiga yordam beradigan uzluksiz ta‘lim olish imkoniyatiga ega emaslar sinflarda kamayishini kuchaytirishi mumkin.

Foydalanish tavsiya etiladigan o‘quv-uslubiy adabiyotlar ro‘yxati:

8. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari

va 2017-yilga mo’ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo’nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017 – 104 b.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (2020-yil 29-dekabr).

10. Bola huquqlari to‘g‘risida Konvensiya. Xalqaro YUNISEF tashkiloti.– Toshkent, 1992. – 48 b.

11. Obrazovanie 2030. Inchxonskaya deklarasiya i ramochnaya programma deystviy./ OON. YUNESKO. Inchxon. 2015.

12. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: “O‘zbekiston”, 2014-y.

13. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni / O‘RQ-637-son 23.09.2020-y.

14. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni/“Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-641-son 15.10.2020 y.

15. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risidagi Qonuni”. // – Toshkent, 2008.

16. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

17. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi.

18. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-son Farmoni.

19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarori.

20. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 25-yanvardagi PQ–4963-son qarori.

21. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. Toshkent sh., 2017-yil 1-dekabr, PF-5270-son.

MAKTABGA TAYYORLOV GURUHI TARBIYACHILARING FASBIY KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH – IJTIMOY ZARURAT SIFATIDA

*Ravshanova Xafiza Komilovna- Sam Du O‘z.FPI magstranti
Sam. Vil Payariq tumani 6-son DMTT tarbiyachisi.
+998996235311 xafizaravshanova340@gmail.com*

Annotatsiya: Maqola 6-7 yoshidagi bolalarni xar tomonlama rivojlantirishda, ularni maktabga tayyorlashda tarbiyachining o‘rni haqida, maktabga tayyorlov guruhi tarbiyachisi bolalarni maktabga tayyorlash jarayonida nimalarga ahamiyat berishi kerakligi haqida, ularda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Tarbiyachi, ta’lim, tarbiya, kasb, mahorat, faoliyat, o‘z ustida ishlash, hayot davomida o‘qish.

Bugungi kunda barcha sohalarda bo‘lgani kabi ta’lim sohasida ham bir qator o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Biz bilamizki, ta’lim sohasining “poydevor” qismi, ya’ni boshlang‘ich negizi bu Maktabgacha ta’lim sohasi hisoblanadi. Poydevori mustahkam inshoot bardavom bo‘lganidek maktabgacha ta’lim sohasida ham ta’lim jarayoni yaxshi amalga oshirilsagina, ta’lim tizimi taraqqiyot cho‘qqisiga erishadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi sifatli ta’lim esa tarbiyachi va uning kasbiy kompetensiyasiga bog‘liq. Xususan maktabga tayyorlov guruhi tarbiyachilari bu borada yuqori kasbiy kompetentlikga ega bo‘lishi zarur. Shu sababli ham O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Maktabgacha ta’lim sohasiga oid bir qator qaror va farmonlar tasdiqlamoqda. . Bularga misol qilib, 2016-yil 29-dekabrda “2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-2707 sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 8-dekabr 2018-yil „Bolalarni boshlang‘ich ta’limga majburiy bir yillik tayyorlashga bosqichma-bosqich o‘tish chora-tadbirlari to‘g‘risida“ gi 999-sonli qarori, bu qarorga o‘zgartirishlar kiritilishi natijasida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 9-mart 2020-yil „Bolalarni boshlang‘ich ta’limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida“ gi 132-sonli qarori, shuningdek, 132-sonli qarorga o‘zgartirishlar kiritilishi natijasida vujudga kelgan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 10-fevral 2022-yil „Bolalarni boshlang‘ich ta’limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 66-sonli qarori ni misol qilib olsak bo‘ladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga ta’lim berish va ularni maktab talimiga muvaffaqiyatli tayyorlash uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, va aynan 6-7 yoshli bolalarni maktabga tayyorlash uchun “Ilm yo‘li” variativ o‘quv dasturlari ishlab chiqildi Bu qaror va farmonlar shuni ko‘rsatib turibdiki maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim berish xususan 6-7 yoshli bolalarni maktab

ta’limiga tayyorlash juda muximdir. Bunday mas’uliyatli vazifa esa o‘z – o‘zidan maktabgacha ta’lim tarbiyachisining vazifasidir.

Maktabgacha ta’limdagi yangicha o‘zgarishlar tarbiyachilarga maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘qitish metodlari va shakllarini tanlab olish erkinligini beradi. Zamonaviy o‘qitishning asosiy natijasi bo‘lib shu narsa hisoblanadiki, bunga ko‘ra bola uning rivojlanishiga va hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishiga qanchalik yordam bera oladigan nimalarni o‘zlashtirgani e’tiborga olinadi. Pedagog tomonidan tanlab olingan o‘qitish shakllari intellektual jarayonlarning shakllanishiga yordam berishi, masalalarni ijodiy hal qilish-uchun shart-sharoitlarni yaratishi, mustaqillikni va ma’suliyatni o‘rgatishi, bolalarni o‘z xulq-atvorini boshqarishni o‘rgatishi lozimdir.

Hozirgi zamon tarbiyachi pedagogning asosiy fazilatlaridan biri o‘z kasbga sadoqatliligi, g‘oyaviy e’tiqodliligi, o‘z kasbini sevishi, bu kasbga bo‘lgan cheksiz sadoqat tarbiyachi-pedagogni boshqa kasb egalaridan ajratib turadi. Chunki maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim- tarbiya ishining yuqori saviyada olib borilishi faqat pedagogga, uning kasbiy tayyorgarligiga bog‘liq. Tarbiyachi shaxsiga qo‘yiladigan muhim talablardan biri shuki, u o‘zi ta’lim berayotgan fanlarni chuqur bilishi, ta’limiy faoliyat metodikasini o‘zlashtirib olgan bo‘lishi zarur. O‘tkazayotgan har bir ta’limiy faoliyatini qiziqarli qilib bolalarga yetkaza olishi, bolalarni o‘rganayotgan mashg‘ulotga nisbatan qiziqishini oshiradi. Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyachilari shuni ko‘zda tutish kerakki, maktabgacha ta’limga qamrab olingan va maktabgacha ta’lim tashkilotlariga qatnamagan bolalarning rivojlanish darajasi sezilarli ravishda farqlanadi. Aynan mana shuning uchun ham kelgusi barcha ishlar asosiga, har bir tarbiyalanuvchining individual qirralari va intellektual imkoniyatlari sinchiklab o‘rganilishi qo‘yilishi zarur bo‘ladi. Eslatib o‘tamizki, o‘qitish va tarbiyalash tizimi ham maktabgacha ta’lim tashkilotida, ham oilada bolalar faoliyatining istalgan turi ko‘rinishida, shu jumladan, o‘quv mashg‘ulotlarida o‘yinlardan foydalanish negizida olib borilishi lozim. Maktabga tayyorlov guruhi bolalarning o‘qitilishini tashkil etish mazkur guruhlarda individual, hamkorlikdagi mashg‘ulotlar yoki rivojlanish markazlarida kichik guruhlar bo‘yicha didaktik va rolli o‘yinlar, kuzatishlar, tajriba qilish shaklida olib borilishi mumkin.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari maktabga tayyorlov guruhi tarbiyachilarining kasbiy kompetensiyasi va uning mahorati ularni takomillashtirishning yo‘llari va usullari haqida bir qancha olimlar tadqiqot ishlarini olib borganlar. Jumladan D.N.Arzikulov tomonidan bolani maktabga tayyorlash ning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Mazkur tadqiqotda pedagog-tarbiyachilarning o‘z-o‘zini anglash faoliyatini rivojlantirish haqida fikr yuritilgan. SHuningdek, pedagoglar uchun kasbiy-axloq, tashkilotchilik, o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilish, refleksiya, ijodkorlik ko‘nikmalari nihoyatda zarurligi ta’kidlab o‘tilgan.

N.K.Kuzminaning[3.16-123b], izlanishlarida pedagogik mahorat, uni rivojlantirish jarayonlari, talabalarni pedagogik faoliyatga yo‘naltirish imoniyatlari

har tomonlama tahlil qilingan. U pedagogik faoliyatning samaradorligini ta’minlash uchun mahorat va ijodkorlikning zarurligini ta’kidlaydi. Olimaning ta’biricha, pedagogning kasbiy layoqati quyidagi tarkibiy qismlarni o’z ichiga oladi:

1. Tayyorlov guruhida bolani faoliyati istiqbolini bashorat qila olish;
2. O’zining pedagogik faoliyatini loyihalashtira olish;
3. Tashkilotchilik;

4. Muloqotga kirishuvchanlik va atrofdagilar bilan aloqa o’rnata olish kabilar haqida o’z qarashlarini aytib o’rishgan.

Maktabga tayyorlov guruhi tatbiyachilarining mahoratini oshirish uchun ularning kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish uchun ularda o’z ustida ishlash, hayot davomida o’qish, ilg’or pedagogik tajribalarni o’zlashtirish, malaka oshirish kurslarini tizimli va uzluksiz amalga oshirish, ilmiy faoliyatga yo’naltirish kabijarayonlarni tadbiiq qilishimiz zarur.

**KO’ZI OJIZ VA ZAIF KO’RUVCHI BOLALAR UCHUN
IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTAB-INTERNATLARI
O’QUVCHILARINI KASBGA YO’NALTIRISHNI
TAKOMILLASHTIRISHDA, XALQ HUNARMANDCHILIGIDAN
FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SHAROITLARI**

Samarqand viloyat pedagoglarni yangi metodikalarga o’rgatish milliy markazi pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari kafedrasi dotsenti pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD) A.A Raximov

Tel: (97)287-40-10

Samarqand shahar 60-son Nurli maskan internat maktabi o’qituvchisi

S.B.Muranov

Tel: (97)405 29 99

O’zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Umumtexnika fanlari va texnologiyalar kafedrasi assistenti Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) S.S.Igamov

Igamovs4@gmail.com Tel: (93) 721-11-01

Annotatsiya: mazkur maqolada Ko’zi ojiz va zaif ko’ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarida texnologiya darslari va darsdan tashqari mashg’ulotlarda o’quvchilarga xalq hunarmandchiligini o’rgatish asosida kasb – hunarga yo’naltirishning pedagogik sharoitlari haqida so’z yuritiladi.

Kalit so’z: Dars, o’quvchi, hunarmand, xalq hunarmandchiligi, kasb ta’lim-tarbiya tizimi, ixtisoslashtirilgan maktab-internat.

Respublikamizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarda jamiyatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar barcha sohalarda, siyosiy, g‘oyaviy, ma’naviy, mafkuraviy sanoat va san’atda, madaniyatda, tibbiyot va fan, maorifda, turli tiklanishlar va sifat samaradorliklar oshirishiga erishilmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda “Inson qadri uchun” tamoyili asosida nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish, xususan ko‘zi ojiz va ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash yuzasidan zarur chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Mazkur yo‘nalishdagi islohotlarning izchilligi va tizimlilikini ta’minlash, ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalarning ta’lim olishi uchun yaratilgan shart-sharoitlarni yanada yaxshilash, ularning jamiyatga moslashuviga ko‘maklashish hamda qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ishlarni yangi bosqichga olib chiqish maqsadida PQ-209 raqamli O‘zbekiston respublikasi prezidentining “Ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta’lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori 1-bandida sifatli ta’lim va tarbiya berishga, ularning maishiy sharoitlarini yaxshilashga, shuningdek, o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish hamda intellektual, jismoniy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, 3- bandi a) qismida 2022/2023 o‘quv yilidan boshlab: “Nurli maskan” maktablarining Brayl yozuvidagi darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar, badiiy hamda bolalar uchun mo‘ljallangan adabiyotlar, turli ixtisoslik va yo‘nalishlardagi bosma va audiokitoblarga bo‘lgan ehtiyoji har olti oyda o‘rganiladi va shu asosda adabiyotlar ro‘yxati shakllantirib boriladi. “Nurli maskan” ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarining shart-sharoitlarini bosqichma-bosqich yaxshilash bo‘yicha “yo‘l xaritasi”da belgilangan 5-vazifada Maktab-internatlar va oliy ta’lim muassasalarining kutubxonalarini sharoitlarini yaxshilash va ularni ko‘zi ojizlar hamda zaif ko‘ruvchi bolalar uchun turli adabiyotlar bilan bosqichma-bosqich to‘ldirib borish to‘g‘risida ko‘rsatma berilgan.

Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 20.01.2023 sanasida maktablarda xorijiy tillar va kasb o‘rgatish tizimini rivojlantirish masalalari bo‘yicha kengaytirilgan yig‘ilish o‘tkazildi.

Kengaytirilgan yig‘ilish da xorijiy tillarni o‘qitish sifatini oshirish va o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish masalalari muhokama qilindi.

O‘zbekistonda 11 yil maktabda o‘qigan bola chet tilini mukammal bilmaydi. Sharoit va mutaxassislar yo‘qligi sababli yoshlarni kasblarga qiziqtirish muhiti shakllanmagan. Maktab bitiruvchilarining 50 foizi mehnat bozoriga hech qanday kasbga ega bo‘lmasdan kirib kelmoqda.

«Maktabdan kasb va tilni bilib chiqqan bola jamiyatimizning katta yutug‘i, bilmagani muammo», dedi Shavkat Mirziyoyev.

Yig‘ilishda tuman va mahallalarning xususiyatidan kelib chiqib, o‘quvchilar maktabning o‘zida 64 xil ishchi kasblarga o‘rgatilishi taklif etildi. Shu bois

hokimliklarga tanlab olingan maktablarda kasb-hunar ustaxonalari tashkil etish, ularni jihozlash va zarur ashyolar bilan ta’minlash vazifasi qo’yildi. Bunga yoshlar yetakchilari va tadbirkorlar ham jalb etilishi, Yoshlar jamg’armasidan mablag’lar yo’naltirilishi belgilandi.

«Hozir tadbirkorlar, ishlab chiqaruvchilarni shu masala qiynayapti: bo’sh ish joyi ko’p, oyligi ham yaxshi, lekin o’quvi va ko’nikmasi bor ishchi yo’q. Agar bu tizim to’g’ri tashkil qilinsa, bizdagi demografik o’sish bilan katta natijalarga erishsa bo’ladi», dedi davlat rahbari.

Ko’zi ojiz va zaif ko’ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari o’quvchilarini kasbga tayyorlashni takomillashtirishda, xalq hunarmandchiligidan foydalanishning pedagogik sharoitini tadqiq qilishda quyidagi jihatlarga e’tibor berish lozim:

Ko’zi ojiz va zaif ko’ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari o’quvchilarni texnologiya darslarida xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalash maqsadida mutafakkir, donishmandlar, olimlar asarlarining tarixiy manbalarida yoritilgan mazmunini o’rganish, tahlil qilish orqali mazkur sohaning hozirgi davrdagi ilmiy, nazariy poydevorini yaratish lozim.

Ko’zi ojiz va zaif ko’ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari texnologiya darslarida o’quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalash maqsadida halq hunarmandchiligi sohalarining milliy, mahalliy, hududiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda, o’quvchilar faol ishtirok etadigan sohalarini tanlab olib, ularning o’qitilish jihatlari rivojlantirilishi lozim;

Ko’zi ojiz va zaif ko’ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarida amalda qo’llanilayotgan o’quv dasturlari mazmunini tanlashda o’quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashda, xalq hunarmandchiligi asoslarini o’rganishini tarkib toptirish hamda ularga xalq hunarmandchiligining zamonaviy sohalarini misolida o’rgatish lozim;

O’quv jarayonida o’quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashda ta’limning maqsad va vazifalarini belgilashda, albatta, ularning o’ziga xos pedagogik usullari va vositalaridan foydalanish lozim bo’ladi.

Hozirgi davrda uzluksiz ta’lim-tarbiya tizimida, mehnat va kasb-hunar pedagogikasida xalqimizning milliy, ma’naviy, madaniy meroslaridan, qadriyatlaridan, tarixiy yutuqlaridan foydalanishning yo’llarini, pedagogik shart-sharoitlarini belgilash ishi barcha izlanishlarning asosiy yo’nalishlaridan hisoblanadi.

Respublikamiz ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlardan kelib chiqqan holda qo’yilgan talablar Ko’zi ojiz va zaif ko’ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari o’quvchilarni mehnatga tayyorlashning muammolari echimini topishga qaratilgan izlanishlar faollashuviga sabab bo’ldi. Bu boradagi tadqiqotlarning yosh avlodni kasb tanlashga tayyorlashning amaliy echimini topishga qaratilgan quyidagi asosiy yo’nalishlarini qayd etish mumkin:

Ko’zi ojiz va zaif ko’ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internati o’quvchilarning kasblar olamida yo’nalish olishiga yordam beruvchi

hamda o'z individual imkoniyatlarini haqqoniy baholay olish ko'nikmalari zarur darajasini ta'minlovchi axborotlar tizimini yaratish;

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internat o'quvchilarini mehnat tarbiyasiga yordam berish maqsadida shaxsni o'rganishning tashxis metodlarini ishlab chiqish;

yoshlarga kasbiy konsultatsiyalar uyushtirishning nazariy va metodik asoslari;

mehnatga tayyorlashning ijtimoiy ahamiyatli motivlarini asoslash;

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarida to'g'arak ishini tashkillashtirish va tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishda quyidagi asosiy vazifalarga e'tibor qaratish lozim bo'ladi:

- tarbiyaviy jarayonni tashkil etishning aniq yo'nalishlari bo'yicha tadbirlar majmuasi va maqsadli dasturlar tuzish;

- tarbiyaviy ishni zamon talablari asosida tashkil etadigan pedagogik hodimlarni tayyorlash va malakasini oshirish.

Ushbu yo'nalishlarni hisobga olgan holda, hamda o'quvchilarga xalq hunarmandchiligi sirlarini o'rgatish ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari o'quv rejasidan bo'shlash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.O'zbekiston respublikasi prezidentining 19.04.2022 sanadagi PQ-209 raqamli “Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” qarori.

2.Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi yo'nalishi bakalavr o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limning ilmiy -metodik asoslari: Dis. ... ped. fan. nom. – T: TDPU, 2008. – 160 b

Sharipov Sh.S. va b. Texnologiya ta'limi: Darslik, 5- sinf. -T.: “SHarq”, 2015. -237 b.

3.Zaripov L.R. Innovatsion yondashuv asosida 5-7-sinf o'quvchilarida texnologik kompetensiyalarni shakllantirish metodikasi. Dis. ... p.f.f.d. (PhD) .-T.: 2020. - 150 b

4.Igamov S.S. Umumta'lim maktablarining texnologiya darslari jarayonida xalq hunarmandchiligini o'rganishdagi ayrim muammolar va echimlar //Xalq ta'limi jurnali – T:2021, №6. 73-75 b

5.Igamov S.S. O'quvchilarni xalq hunarmandchiligiga o'rgatish jarayonida ijodkorlik kompetensiyalarini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari Dis. ... p.f.f.d. (PhD) .-Samarqand.: 2022. - 144 b

TA’LIM SIFATI TUSHUNCHASI VA OLIY TA’LIM SIFATINI BAHOLASH HAMDA MODELLASHTIRISH

*Raximova Dilshoda Baxritdinovna Samarqand viloyati
pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi
«Ijtimoiy –iqtisodiy fahlar metodikasi» kafedrası f.f.nom, dosenti.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim sifati tushunchasi va oily ta’lim boshqaruvida oily ta’lim sifatini modellashtirish yoritib berilgan. Shuningdek maqolada oily ta’lim sifatini samarali baholash va oily ta’lim sifatini boshqarish imkonini beradigan oily ta’lim sifatini modellashtirish metodologiyasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar Ta’lim sifati, tarbiya, komil inson, ijtimoiy boshqaruv, metodologiya, ijtimoiylashuv, oily ta’lim, ma’naviyat, axloqiy tarbiya, matematik modellar.

Ta’lim inson ijtimoiylashuvining muhim tarkibiy qismi hisoblanib, jamiyatdagi muammolarni hal etishda asosiy o‘rin egallaydi. Ta’limni rivojlantirish bilan bir qatorda jamiyatni yana bir muhim masala – ta’lim sifatini oshirish muammosi doimo tashvishga solib kelgan. Zero, ta’lim mahsuloti hisoblangan mutaxassislarning salohiyati jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivoji bilan chambarchas bog‘liq. Ta’lim-tarbiya haqidagi fikrlar ilk bor zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto»da keltirilgan. Qadimgi davlatlar va ularning sivilizatsiyalari erishgan yutuqlar butun dunyoga ma’lum. O‘sha davrlardagi allomalar ilmfan, san’at va madaniyatni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratgan.

Ta’lim, ijtimoiy boshqaruv, ma’naviyat va axloqiy tarbiya masalalari, ta’limning hamda ijtimoiy munosabatlarning shaxs ijtimoiylashuvida o‘rni to‘g‘risidagi g‘oyalar O‘rta Osiyo mutafakkirlaridan Imom al-Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abdulholiq G‘ijduvoni, Abu Rayhon Beruniy, Hoja Ahmad YAssaviy, Jaloliddin Davoniy, Kaykovus, Najmiddin Kubro Xivaqiy, Bahouddin Naqshband, Husayn Voiz Koshifiy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumi, YUsuf Xos Xojib, Imom G‘azzoliy asarlarida talqin qilingan bo‘lib, ularning asarlaridagi sotsiologik nuqtai-nazar va qarashlarida o‘z aksini topgan. Jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarda ta’lim-tarbiya sifatini oshirish orqali komil inson qiyofasini yaratish masalalari muqaddas Qur’oni karim va hadislarda alohida o‘rganilgan.

Oliy ta’lim sifati muammolari ilk bor evropalik mutaxassislarning asarlarida shakllantirilgan. Angliyada, XX asrning 90-yillarida M.Frezer, Alan Eshvort va Rojer Xarvey, Ronald Barnet, Alma Kraft, Urban Daxlov, Jon Xarris, Maykl SHattok, Andre Staropoli, Ronald Veld, Diana Grin Leo K.J. Gedegebuure, Pitre A.M. Maasen va Don F. Vesterxayden, X.R. Kellz, Mauris Kogan va boshqalar.

AQSHda oliy ta’lim sifatini baholash muammolari S.Bell, B. Xagerti, D.Stark, L.Xarvey, D.Grin, I.L.Ratklif, X.R.Kellz va boshqalar asarlarida tahlil qilingan.

Rossiyada oliy ta’lim sifati 90-yillar oxiridan boshlab o’rganilgan. Rossiya oliy ta’limi muammolari S.Abramova, G.A.Bordovskiy, E.E.Buxteeva, L.I.Varenova, A.A.Vetrova, V.I.Vovna, E.YU.Girba, L.A.Golub, G. L. Gromiko, S.P.Dokina, S.S.Donetskaya, S.P. Erkovich, N.F.Efremova, D.F.Zakirova, YU.A.Zaxarov, I.A.Zimnaya, B.I.Iskakov, V.G.Kazanovich, S.M.Kalabin, N.P.Kalashnikov, Z.I.Kapelyuk, O.M.Karpenko, V.G.Kinelev, A.A.Kirinyuk, N.V.Kovaleva, B.K.Kolomiets, S.V.Korshunov, V.J.Kuklin, A.A.Kushel, B.X.Land, A.G.Levinson, B.G.Litvak, A.N.Mayorov, T.V.Makarova, V.V.Melnik, V.Meshalkin, V.A.Moskinov, R.V.Muzychenko, O.G.Nefedova, O.N.Onichenko, B.P.Plyshevskiy, N.I.Popov, A.Prokofev, B.A.Savelev, N.A.Selezneva, O.A.Silaev, L.M.Struminskaya, A.I.Subetto, E.V.Sumarokova, YU.G.Tatur, D.Tatyanchenko, I.I.Trubina, K.S.Farino, I.B.Fedorov, E.V.Filyuk, A.A.Frenkel, E.Xrikov, M.B. CHElyshkova, A.I.CHuchalin, V.D.Shadrikov, E.N.SHuvalov, E.M.YUrtanova va boshqalar asarlarida o’z aksini topgan.

Ushbu tadqiqotchilar oliy ta’lim sifatini aniqlashda turli yondashuvlarni aniqlaganlar va uni baholashning turli mezonlarini taklif qilganlar. Oliy ta’lim sifatini baholashning milliy modelini yaratishda Milliy Akkreditatsiya Agentligining mutaxassis olimlari E.N.Gevorkyan, G.N.Motova, V.G.Navodnov, M.V.Petropavlovskiy, V.J.Kuklin, A.S.Maslennikov, B.A.Savelev, D.I.Petrov, A.P.Paskal va boshqa olimlar nafaqat ta’lim sifati ko’rsatkichlari tizimi va universitetlar uchun har tomonlama baholash mexanizmini ishlab chiqqanlar, balki ushbu protsedurada statistik va matematik modellar, usul va metodologiyalarni qo’llaganlar.

O‘zbekistonda Qobulov V.Q., Irmatov M., O‘lmasov A.U., Shodiev T.SH., Abdulaev O., Adamov M., Nasriddinov G‘.H. va boshqa olimlarning qator ilmiy ishlari bu muammolar tadqiqotiga bag‘ishlangan bo‘lib, T.Bo‘riev, K.Sh.Bobomurodov, F.B.Badalov, N.Muxitdinov, B.Qurmanbaev, X.Eshmatov, Sh.A.Nazirov, A.M.Polatov va ularning shogirdlari tomonidan rivojlantirilgan. Ta’lim sifati ta’lim oluvchilarning o‘zlarini, jamiyatni, ta’lim buyurtmachilari talablarini qondirishga qodir bo‘lgan ta’lim natijalarining muhim jihati va xususiyatlari majmuasidir. Talab etilgan darajadagi ta’lim sifati natijalariga ma’lum ijtimoiy pedagogik tizim orqali erishish mumkin Tadqiqotchilarning ko‘pchiligi (G. L. Il’in, E. Seytxalilov, SH. Qurbonov[1.])ta’lim sifati deganda uning takomillashishi, ta’lim oluvchilarning bilimlari,mahorati va qadriyatlarini yaxshilanishi kabi ta’lim muhitidagi sifat o‘zgarishlarini tushunadilar. Ta’lim sifati deganda«Ta’lim jarayonining turli ishtirokchilari ta’lim muassasasi tomonidan ko‘rsatilayotgan ta’lim xizmatlaridan kutganlarining qanoatlantirilishi darajasi» yoki “Ta’limda qo‘yilgan maqsadga va vazifalarga erishish darajasi” [2] deb tavsiflaydi J. Yo‘ldoshev.Ta’lim sifati natijasi deganda esa ta’lim jarayoning turli qatnashchilarini o‘quv muassasasi tomonidan ko‘rsatilgan ta’lim xizmatlaridan qoniqish darajasi yoki ta’limda qo‘yilgan maqsad va vazifalarga erishganlik

darajasidir. Sifat kategoriyasi insonning obyektiv reallikni bilishdagi ma’lum bosqichni ifodalaydi. Bilish jarayonining dastlabki bosqichida obyekt subyekt oldida o‘zining ayrim yoki bir necha xossasi bilan namoyon bo‘ladi. Bevosita hissiy idrokda sifat ko‘plab xossalarning majmui tarzida ko‘rinish beradi. Ta’lim sifati–ijtimoiy kategoriya hisoblanib, jamiyatda ta’lim jarayonining holati va natijasini hamda shaxsning kasbiy, maishiy va fuqarolik kompetentligini shakllanishi va rivojlanishini jamiyat talabi va ehtiyojiga mos kelishini aniqlaydi. Ta’lim sifati ta’lim muassasasining o‘quv-tarbiyaviy faoliyatini turli qirralarini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar majmui orqali baholanadi. Ushbu ko‘rsatkichlarga ta’lim oluvchilar kompetentligining rivojlanishini ta’minlovchi ta’lim mazmuni, o‘qitish shakli va uslublari, material-texnik baza, xodimlar tarkibi kabilar kiradi.

Ta’lim sifati-inson hayot-faoliyati sifatini oshirish va aniq maqsadga erishishda foydalanish uchun zarur bo‘ladigan, aniq sharoitlarda talab etilib olingan bilimlar majmuidir. Bilim sifati – o‘quv jarayonini tugatgandan so‘ng olingan bilimlarning fundamentalligi, yuqoriligi va ish jarayonida qanchalik kerakliligi bilan belgilanadi. Hozirgi vaqtda ta’lim-tarbiya sifati o‘ta muhim, muammoli va dolzarb masala hisoblanadi. Chunki, boshqa barcha ijtimoiy masalalar, siyosiy muammolar va iqtisodiy ko‘rsatkichlar aynan ta’lim sifati darajasiga bog‘liq holda rivojlanadi. Qolaversa, ta’lim sifati davlat va jamiyat taqdirini, butun ta’lim sifati, qolaversa talabalar bilim sifatini aniqlash dolzarb sotsiologik masalalardan biridir. Bu haqda –O‘zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimov “Ta’lim sohasida zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalari, Internet tizimi, raqamli va keng formatli telekommunikasiyalarning zamonaviy usullarini o‘zlashtirish, bugungi taraqqiyot darajasini belgilab beradigan bunday ilg‘or yutuqlar nafaqat maktab, lisey va kollejlarda, oliy o‘quv yurtlariga, balki har qaysi oila hayotiga keng kirib borishi uchun zamin tug‘dirishning ahamiyatini chuqur anglab olishimiz lozim” [3], - deya ta’kidlagan. Ta’lim sifati insoniyat taqdirini belgilab beradi. Shu sababli ham ta’lim sifatini -hayot sifati deb izohlash xato bo‘lmaydi.

«Ta’lim sifati» atamasi quyidagi omillarga bog‘liq holda turlicha ahamiyat kasb etadi:

- oliy ta’lim ishtirokchilarining manfaatlari;
- kirish ma’lumotlari, ta’lim-tarbiya jarayonlari, chiqish
- ma’lumotlari, maqsad va vazifalar kabi tushunchalarning o‘zaro nisbati;
- baholanadigan akademik sohaning xususiyatlari yoki tavsifi;
- oliy ta’limning tarixiy rivojlanish davri.

Shuningdek, ta’lim sifati atamasi quyidagi turli darajadagi aniqlanishlarga ham ega:

- sifat – eng yuqori ko‘rsatkich sifatida;
- sifat – maqsadga to‘liq erishilgan faoliyat shaklida;
- sifat–yaxshilangan va takomillashtirilgan faoliyat shaklida.

Yuqorida keltirilgan «ta’lim sifati» to’g’risidagi aniqlanishlar ta’lim sohasidagi islohotlarning tarixiy davriga bog’liq holda o’z afzalliklari va kamchiliklariga egadir. Ta’lim sifati absolyut va nisbiy tushuncha sifatida qaralishi ham mumkin. Ta’lim sifatining absolyut tushunchasida ta’lim muassasasining statusi, mavqeyi va ustunligini aks etishi nazarda tutiladi. Bunday ideal tushuncha ta’lim muassasasi imidjining rivojlanishi va mustahkamlanishiga sharoit yaratadi va ta’lim sifati ko’rsatkichi bo’yicha eng yuqori darajadagi ta’lim standartiga intilishini ifodalaydi.

Ta’lim sifati nisbiy tushuncha sifatida ham qaralishi mumkin. Bunda sifat ta’lim xizmatning asosiy atributi (ajralmas qismi, asosiy xususiyati) deb hisoblanmaydi va ta’lim jarayonini davlat ta’lim standartiga mos kelishi bilan baholanadi. Shu sababli ta’lim sifati nisbiy tushuncha sifatida ikki xil ma’noda belgilanishi mumkin:

-ta’lim standartiga mosligi;

-ta’lim xizmati iste’molchilarining rasmiy talablariga mos kelishi.

Birinchi tushuncha ishlab chiqaruvchi (ta’lim muassasasi) nuqtai nazaridan sifatni belgilasa, ikkinchisi esa iste’molchi, ya’ni ishlab chiqarish korxonalari tomonidan sifatni baholaydi. Ta’lim sifatiga baho berishda ta’lim samaradorligi tushunchasini ham e’tiborga olish talab etiladi. Ta’lim sifati va samaradorligi tushunchalarini aniqlovchi mezonlar bir-biridan qanday farq qiladi?

Sifat – olingan natijaning maqsadga nisbati (yoki teskarisi), samaradorlik-olingan natijaning xarajatlarga nisbati bilan baholanadi. Ta’lim sifati va ta’lim samaradorligi jamiyatda hayot sifatini ko’rsatuvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Davlat va jamiyat umumiy va kasbiy ta’limga qanchalik ko’p mablag’ sarflasa va natijasi eng yuqori xalqaro standartlarga javob bersa, hayot sifati shunchalik yuqori bo’ladi. Amaliyotga murojaat qilinsa, sifat muammosini hal qilishga, ta’lim sifatini baholashga asosiy yondashuvlar quyidagicha belgilanadi:

- ta’lim sifatini aniqlashda tizimli yondashuv zarur;

– ta’lim sifatini baholash «sifatni aniqlashning «ichki» va «tashqi» deb nomlangan jihatlari bilan bog’liq, ya’ni ham utilitar o’lchashni, ham itellekt, bilimga egalik va ijodiy salohiyat bilan bog’liq bo’lgan o’zgarishlarni o’z ichiga oladi;

– ta’lim sifatini baholash ijtimoiy buyrutmaga mo’ljallangan ekspert, natijali va umumiy yondashuvlarni o’z ichiga olishi kerak;

– professionallarni ekspert baholashsiz sifatni baholashning iloji yo’q;

– ta’lim sifatini baholash uchun ta’lim sifatining ma’lum ko’rsatkichlarini kiritish zarur. Bu ko’rsatkichlarni uch guruhga bo’lish mumkin: ta’limga va uni ta’minlashga ketgan harajatlarni tavsiflovchi ko’rsatkichlar, o’quv jarayoni sifatining ko’rsatkichlari, o’qitish natijalarining ko’rsatkichlari;

– ta’lim sifatini davlat darajasida, mintaqaviy darajada va o’quv ta’lim sifati o’lchanuvchanligi muammolari bilan bir qatorda ekvivalentlik muammosi (ya’ni qiyosiylik, jamiyat talablariga moslik va shu bilan bog’liq bo’lgan

pedagogik kadrlar kasbiy bilimdonligi), oliy ta’lim sifatini oshirish yo’lini qidirish muammosi dolzarbligicha qolmoqda.

Innovatsion ta’lim bilimning mustahkam bo’lishiga nisbatan talablarni rad etmaydi.

Axborot texnologiyalariga asoslangan zamonaviy innovatsion ishlab chiqarish yuqori intellektual salohiyat va kasbiy malakaga ega bo’lgan tegishli ishchi kuchini talab qiladi. Oliy ta’limning sifati va raqobatbardoshligi bugungi kunda respublikaning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Oliy ta’lim sifatini oshirishning matematik modellarini yaratish O’zbekiston ta’lim tizimini rivojlantirishning eng asosiy omillaridan biri bo’lib xizmat qilishi tadqiqotning dolzarbligini quyidagilarda namoyon bo’ladi:

Birinchidan; dunyoning ko’plab mamlakatlarida jamiyat va davlat taraqqiyotining zaruriy sharti sifatida ta’lim tizimining barqaror faoliyat ko’rsatishi va rivojlanishini ta’minlash uzoq vaqt davomida davlat siyosati masalasi sifatida qaralgan;

Ikkinchidan; ta’lim faoliyatini tartibga soluvchi me’yoriy-huquqiy hujjatlarda ta’lim davlatning obro’-e’tiborini, kelajagini va hatto milliy xavfsizligini belgilaydigan eng muhim omil sifatida e’lon qilingan.;

Uchinchidan; davlat akkreditatsiyasiga e’tibor qaratgan holda modellashtirish apparatini, davlat tomonidan tartibga solish tizimi faoliyatini ta’minlovchi usul va texnologiyalarni nazariy tadqiq etish, ishlab chiqish va sinovdan o’tkazish ta’lim sohasidagi nazariy va amaliy tadqiqotlar sohasidagi eng muhim vazifalardan biri sifatida qaralishi mumkin;

To’rtinchidan; bugungi kunda mamlakatimizda ijtimoiy - iqtisodiy vaziyatning murakkabligiga qaramasdan, sof texnik va iqtisodiy vazifalardan – hozirgi kunga qadar dunyoning eng ilg’or pozitsiyalarini egallab turgan ta’limni rivojlantirish strategiyasini shakllantirish muammolari, ta’lim tizimining salohiyatini saqlab qolish va rivojlantirish muammolari va boshqa eng xilma-xil vazifa va muammolar rahbar oldida turibdi;

Beshinchidan; oliy ta’lim sifatini oshirish respublikaning strategik maqsadiga aylanib, mamlakatdagi oliy ta’lim muassasalari faoliyatining tobora muhim shartiga aylanmoqda.

O’zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti “milliy modeli” ning yadrosi sifatida namoyon bo’ladigan jamiyatning ma’naviy-axloqiy va madaniy rivojlanishini, o’zbek xalqining tarixi va davlatchiligini, ta’limning uzluksizligi va izchilligini, barkamol avlodni tarbiyalash masalalarini o’rganish mamlakatimiz ijtimoiy fanlarida barqaror tarzda tadqiq qilib kelinayapti. Tanlangan mavzu tadqiqoti ham mazkur ustuvor ilmiy yo’nalishlarga mos bir jihat sifatida, sotsiologik xususiyatda olib borilishi muhim ma’no kasb etadi.

Oliy ta’lim sifatini eng samarali baholash va ushbu sifatni boshqarish imkonini beradigan oliy ta’lim sifatini modellashtirish metodologiyasini ishlab chiqish-asosiy maqsaddir. Qo’yilgan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni bajarish ko’zda tutilgan:

oliy ta'lim sifatini modellashtirishning nazariy asoslarini ishlab chiqish.

“oliy ta'lim sifati” tushunchasini tahlil qilish, oliy ta'lim sifat mezonlarini modellashtirishda raqobatbardoshlik va mutaxassislarni jalb qilishning ahamiyatini aniqlash, oliy ta'lim sifatini modellashtirish usullarini aniqlash;

oliy ta'lim sifatini modellashtirish bo'yicha xalqaro tajribani tahlil qilish.

xorijiy olimlar tomonidan ishlab chiqilgan oliy ta'lim sifatini baholashning statistik va matematik usullarini tizimlashtirish, umumlashtirish va tanqidiy tahlil qilish;

taqqoslash imkonini beradigan oliy ma'lumotli mutaxassislarni ish bilan ta'minlashda turli omillarning ta'sirini modellashtirish uslubini aniqlash;

bitiruvchilarni ishga joylashishi va yangi biznesni ochishi orqali oliy ta'lim sifatini baholash uchun eng mos modellarni aniqlash;

omillar tizimini o'rganish va bitiruvchilarning bandlik mezonlaridan foydalangan holda oliy ta'lim sifatini baholash modelini yaratishdan iborat.

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda ta'lim sifatini samaradorlini rivojlantirish uchun davlatimiz tomonidan barcha imkoniyatlar amaliyotga tatbiq etilayapti. Prezidentimiz ta'kidlanganlaridek, “Mamlakatimizda ilm-fanni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda, joriy yilda esa, hammamizga ma'lum, yil nomiga munosib ravishda bunday e'tibor kuchaytiriladi. Sohadagi dolzarb masalalar hal etilib, ilmiy-tadqiqot faoliyati qo'llab-quvvatlanadi. Yangi ilmiy muassasalar va yo'nalishlar tashkil etilishi shular jumlasidan. 2019 yil 29 oktyabr kuni O'zbekiston Respublikasining “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida”gi qonuni qabul qilindi. Uni hayotga tatbiq etishning amaliy platformasini yaratish maqsadida Fan va texnologiyalar bo'yicha” respublika kengashi tashkil etildi.

Fanlar akademiyasi va uning institutlariga “yangidan hayot baxsh etish” natijasida tizimdagi ilmiy muassasalar soni 20 tadan 35 taga yetdi. Akademiyaga saylovlar qayta tiklandi. Innovatsion rivojlanish vazirligi tashkil etildi, bir qator innovatsiya markazlari, ilmiy klasterlar yo'lga qo'yildi.[5] Bugungi kunda jamiyatimiz har tomonlama rivojlanib borishi uchun keng imkoniyatlar yaratilayapti. Buni esa to'la amaliyotga tatbiq etish uchun oliy ta'lim mutaxassislari, malaka oshirish tizimida faoliyat ko'rsatayotgan professor o'qituvchilar ta'lim sifatini rivojlantirish va modellashtirish uchun bor imkoniyatlarni nazariy va amaliy bilimlarni qo'llanilsa yuqori marralarni qo'lga kiritgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati:

1. Breslav G.M. Emotsionalne osobennosti formirovaniya lichnosti v detstve:norma i otkloneniya. – M.: Pedagogika, 1990. – 140 s.

2. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug'at. T.: “Fan va texnologiya”, 2009 yil, 470 b.

3. I.Karimovning O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganligining 17 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlagan “O'zbekiston Konstitusiyasi - biz uchun demokratik taraqqiyot yo'lida va

fuqorolik jamiyatini barpo etishda mustahkam poydevordir” mavzusidagi ma’ruzasi. // Xalq so’zi. 2009 yil 6 dekabr.

4. www.youtube.com. Президент олимлар билан очик мулоқоти. 16:05 31 yanvar 2020 siyosat.

JAMIYAT MA’NAVY DARAJASINI YUKSALTIRISHNI MATEMATIK MODELLASHTIRISH: IJTIMOY FALSAFIY TAHLIL

*Raximova Dilshoda Baxritdinovna, Samarqand viloyati
pedagoglarni yangi metodikalarga o’rgatish milliy
markaz dotsenti, falsafa fanlari nomzodi*

Annotasiya

Maqolada muallif tomonidan jamiyat ma’naviy darajasini yuksak talab darajasiga ko’tarish muammolari atroflicha ko’rib chiqilgan bo’lib, jamiyatda ijtimoiy-falsafiy, ma’naviy darajasini yuksaltirishni matematik modellashtirish tahlil qilingan. Shuningdek maqolada jamiyat ma’naviy-axloqiy muhitini takomillashtirib borish tamoyillari tahlil qilinib, jamiyat ma’naviy–axloqiy rivojlantirish indikatorlari, paradigmalari va mexanizmlari asosida tadqiq etilgan.

Tayanch so’zlar: Matematik model, ma’naviyat, insonparvarlik, jamiyat, vatanparvarlik, ijtimoiy taraqqiyot, ma’naviy salohiyat, ma’rifat, indikatorlar.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni modellashtirish va prognozlashtirish - bu o’tmishni, hozirgi zamonning rivojlanish qonuniyatlari, tendensiyalariga asoslangan holatda kelajakni oldindan falsafiy bilish va istiqboldagi rivojlanish maqsadlarini va vazifalarini aniq o’tashdan iborat.

Modellashtirish mamlakat iqtisodiyotini boshqarish nazariyasi va amaliyotida katta ahamiyatga ega. Bu boshqaruv yechimlarini tanlashda asos bo’lib xizmat qiladi. Kelajak maqsadlariga erishish uchun hozirgi paytda iqtisodiy jarayonlarga ta’sir etish yo’llarini aniq o’taydi. Ijtimoiy hodisa va jarayon tabiatini aks ettiruvchi modellarni ishlab chiqish va qo’llash haqqoniy va asosli natijalarni olish imkonini beradi. Tadqiqotlarning bosh maqsadi o’rganilayotgan jarayonni samarali va to’g’ri boshqarishga qaratilgan zaruriy chora-tadbirlarni ishlab chiqishdir. Turli darajadagi umumlashgan ma’lumotlar, nisbiy ko’rsatkichlar, indikatorlar, indekslar va boshqalar aynan shu maqsadga qaratilgandir. Bu o’rinda modellashtirish va bashorat qilish usullarini qo’llash alohida ahamiyatga egadir. Modellashtirish asosidagi bashorat qilish mutaxassislar uchun katta imkoniyatlarni vujudga keltiradi. Ma’naviy-ma’rifiy jarayonlarni ham aniq o’lchovi, indikatorlari, qiymati mavjud. Hozirgi vaqtda jamiyat ma’naviyatini yuksaltirish, mafkuraviy jarayonlarni o’lchash, baholash qo’shimcha statistik ko’rsatkichlar va indikatorlarni aniqlash usullariga muhtoj.

O‘zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti «milliy modeli» ning yadrosi sifatida namoyon bo‘ladigan jamiyatning ma‘naviy-axloqiy va madaniy rivojlanishini, o‘zbek xalqining tarixi va davlatchiligini, ta’limning uzluksizligi va izchilligini, barkamol avlodni tarbiyalash masalalarini o‘rganish mamlakatimiz ijtimoiy-falsafiy fanlarida barqaror tarzda tadqiq qilib kelinayapti. Shu bilan birgalikda muammoning matematik modellashtirish fani doirasida, nazariy va amaliy uyg‘unlikda, ijtimoiy-falsafiy xususiyatdagi doktorlik dissertasiya tadqiqotlari hali yetarli darajada olib borilmaganligini alohida ta’kidlash lozim. Bugungi kunda fan va jamiyat taraqqiyotida matematik modellashtirish usuli ilmiy bilish usuli sifatida katta rol o‘ynaydi. Modellashtirish deganda biz haqiqiy obyektning eng muhim bo‘lgan birlamchi xususiyatlarini saqlab qolgan holda, uning nusxasini (modelini) yaratish va o‘rganishni nazarda tutamiz. Hozirgi kunda bu ijtimoiy-falsafiy tadqiqotning eng samarali va eng ko‘p ishlatiladigan usullaridan biri hisoblanadi. Bu "Matematik dunyo" tuzilmalari bilan “Eksperimental dunyo”ni muvaffaqiyatli tahlil qilish imkoniyati bilan izohlanadi. Matematik modellashtirish metodlari dastlab mexanika, fizikada boshlangan bo‘lsa, bugungi kunda deyarli barcha tabiiy va ko‘plab gumanitar fanlarni qamrab olmoqda. Matematik modellashtirish kuzatilayotgan jarayonning alohida bosqichlarining o‘ziga xos xususiyatlari haqida tasavvurga ega bo‘lish, amaliy muammolarni hal qilishda qo‘llash bo‘yicha umumiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, matematik modellashtirish yuzaga keladigan masalalar va ularning yechimlari ko‘rsatishga, bir sohasida yuz bergan hodisaning boshqa sohalarining rivojlanishiga qanday ta’sir qilishini aniqlashga imkon beradi. Haqiqiy obyektning xususiyatlari, tadqiq qilish masalalari, muammoni hal qilish vazifalari va ishonchliligi matematik modelning turiga bog‘liq bo‘ladi.

Matematik model - bu obyektning ekvivalenti bo‘lib, uning matematik shakldagi eng muhim xususiyatlari matematik qonunlarda aks ettiriladi. Uning tarkibiy qismlari o‘zaro bir-biriga bog‘liq.

Matematik modelda modellashtirilayotgan obyektning tuzilishi aks ettirilib, unda obyekt tarkibiy qismlarining tadqiqot xususiyatlari va o‘zaro aloqadorligi ifodalanadi. Model bilan nazariya o‘zaro dialektik munosabatda bo‘ladi. Model, kuzatish, tajriba, eksperimental ma’lumotlar bilan bir qatorda mavjud nazariyalarning rivojlanishi va yangi nazariyalar yaratishning asosini tashkil qiladi. Har bir ilmiy nazariya yangi model yaratish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Ya’ni, modellashtirish usulining bilish jarayonida yangi nazariyaning negizi, impulsi hisoblanadi. Ayrim hollarda nazariya dastlab model ko‘rinishida vujudga kelib, ilk ishchi gipoteza rolini o‘ynaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Yuqoridagilardan shu ma’lumki matematik modellashtirish faoliyati ancha murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, ta’riflarning hech biri uni to‘liq aks ettira olmaydi.

Matematik modellar ilmiy bilimlarning yaxlitligini namoyish etadi. Hozirgi bosqichda ular fanning umumiy tili bo‘lib, tabiat, jamiyat va ongda sodir

bo‘layotgan hodisalarning mohiyatini chuqurroq anglashga imkon beradi. Matematik modellashtirish sohasida bo‘yicha A.N.Bogolyubov, A.B.Gorstko, V.S.Zarubin, P.Korobeinikov, A.D.Mishkis, G.I.Ruzavin, A.A.Samarskiy va boshqa olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borishgan.

Jahon tajribasidan ma‘lumki, bugungi kunda insoniyat uchun me‘yorda yashash sharti, ijtimoiy rivojlanish sur‘atini jadallashtirish, ijtimoiy muammolarni hal etishda mushtarak intellektual salohiyatni jalb etish, sotsiol makonni boshqarishning innovasion resurslaridan foydalanish, butun mamlakat bo‘ylab sotsiol muvozanatga erishishdan iboratdir. Yevropa falsafasida hozirgi zamon jamiyatining ma‘naviy hayotidagi o‘zgarishlar dinamikasi bilan bog‘liq masalalarni o‘rganishda ko‘proq ma‘naviyat, ma‘rifat va axloq masalalariga ahamiyat bergan Z.Freyd, e.Fromm, G.Kyung, T.Parsons kabi olimlarning qarashlari ham muhim ahamiyatga ega. Ular tadqiqotlarida axloqshunoslik asoslari va hozirgi zamon axloqshunoslik muammolarini ilmiy va amaliy jihatdan hal qilish masalalari jamiyat ma‘naviy hayotidagi o‘zgarishlarning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida o‘rganilgan[2].

A Bratko modellashtirishni tabiiy va sun‘iy tizimlar yordamida bevosita bilish metodi deb talqin etadi. Bu o‘rganilayotgan obyektga nisbatan ma‘lum munosabatda bo‘lib, bu haqida yangi tushunchalar berish imkoniyatiga ega. Modellashtirish aniq obyekt, shuningdek mavhum obyektlar, o‘rganilgan va o‘rganilmagan hodisalar ham bo‘lishi mumkin.[3]

Ijtimoiy-falsafiy tahlilini boshqaruv rovida, ma‘naviyat va axloqiy tarbiya masalalari, ta‘limning hamda ijtimoiy munosabatlarning shaxs ijtimoiylashuvidagi o‘rni to‘g‘risidagi g‘oyalar O‘rta Osiyo mutafakkirlaridan Imom al-Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abdulholiq G‘ijduvoniy, Abu Rayhon Beruniy, Hoja Ahmad Yassaviy, Jaloliddin Davoniy, Kaykovus, Najmiddin Kubro Xivaqiy, Bahouddin Naqshband, Husayn Voiz Koshifiy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumiy, Yusuf Xos Xojib, Imom G‘azzoliy asarlarida talqin qilingan bo‘lib, ularning asarlaridagi ijtimoiy nuqtai-nazar va qarashlarida o‘z aksini topgan. Jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarda ta‘lim-tarbiya sifatini oshirish orqali komil, yutuq ma‘naviyatli inson qiyofasini yaratish masalalarini muqaddas Qur‘oni karim va hadislardan foydalangan holda o‘rganishimiz kerak.

Mamlakatimiz taraqqiyotining Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahbarligida islohotlar olib borilayotgan hozirgi yangi bosqichida o‘zgarishlar va yangilanishlarning boshqa sohalar qatori, ma‘naviy taraqqiyot jarayonlariga ta‘sir ko‘rsatish dialektikasidagi o‘rni va ahamiyati yanada ortib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi “Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2017 yil 30 iyuldagi “Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish va soha rivojini yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi, 2020 yil 6 noyabrdagi “Ta‘lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qaror va farmonlari bu borada muhim ahamiyat kasb etmoqdadir.

Asosiy qism. Jamiyatning ma’naviy hayoti , hajmiga ko’ra, birmuncha kengroq tushuncha hisoblanadi. Ayni paytda, inson hayotining mazmuni, sifati yo’naltirilganligi va har bir shaxsning insoniy qiyofasi bilan belgilangan qadriyatlar sohasiga mansub bo’lgan birlashtiruvchi ma’naviy-ruhiy mezonlar sirasiga kiritish mumkin. Bu borada ideallik va voqyelik nisbati muhim ahamiyatga ega bo’lib, bu masalada maxsus tadqiqotlar olib borilmoqda[1]. Insonlar faoliyatining mezoni sifatida insonparvarlik, vatanparvarlik va millatparvarlik singari ma’naviy-axloqiy ideal tushunchalar olinishi kerak. Jamiyatning ma’naviy darajasi shundagina talab darajasida bo’ladi. Bu mezonlar odamlarning ruhiyati, o’z-o’zini anglash, adolatni qabohatdan, oqillikni johillikdan ajrata bilish qobiliyatini, zakovatli va ongli faoliyat ko’rsatish malakasini shakllanishi uchun me’yor bo’lib xizmat qiladi. Bu jamiyat ma’naviy darajasining regulyatorlari, tartibga soluvchilaridir. Insonparvarlik jamiyatda ezgulik, saxovat va adolat sifatlarini, vatanparvarlik, bag’rikenglik, kechirimlilik va fidoyilik fazilatlarini, millatparvarlik, mehr-oqibat, hurmat-ehtirom va or-nomuslilik xislatlarini tarkib toptiradi. Bular jamiyat ma’naviy darajasini yuksaltirib borish mezonlaridir. Jamiyat ma’naviy hayotini yuksaltirish omillarini matematik modellashtirish orqali qaysi omil qanday, qanchalik ta’sir etishini korrelyasiya orqali aniqlash mumkin. Jamiyat ma’naviy-axloqiy muhitini takomillashtirib borish paradigmasi mavjud ehtiyojlarga asosan, shaxsni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash va jamiyatni ma’naviy darajasini yuksaltirib borishdan iborat.

Jamiyatdagi har qanday o’zgarish, islohatlarning natijalari kishilarning ma’naviy-axloqiy fazilatlarini bilan o’lchanadi. Insonlardagi ma’naviy-axloqiy fazilatlarini matematik tilda qo’yidagicha ifodalaymiz: a1-ma’suliyatlilik , a2-insonparvarlik, a3-irodalilik... a10- imonlilik. Bu ma’naviy-axloqiy fazilatlarini 10-ballik shkalada baholaymiz. $A = a_1 + a_2 + a_3 \dots + a_{10}$ A- bu insonlardagi ma’naviy-axloqiy fazilatlarini indikator deb nomlaymiz. Xuddi shuningdek insonlardagi salbiy xislatlarni ham ko’rib chiqamiz:

b1-xudbinlik; b2-vijdonsizlik; b3-irodasizlik... b10-adolatsizlik.
 $B = b_1 + b_2 + b_3 \dots + b_{10}$ $I = A - B$

I-bu insonning umumiy ma’naviy indikatorlari deb nomlaymiz. Jamiyat ma’naviy darajasini yuksaltirish uchun A-ni maksimallashtirish, B-ni minimallashtirish kerak. Jamiyatning ma’naviy darajasini baholash, o’lchashda qo’yidagi funktsiyani qo’llash mumkin:

$$f = a_1 * x_1 + a_2 * x_2 + a_3 * x_3 \dots + a_{10} * x_{10}$$

Biz f-funksiyani ma’lum bir shartlar ostida bo’lganda maksimumini topishimiz kerak. Buning uchun matematik modellashtirishda chiziqli simpleks usulidan foydalanib topiladi.

Ijtimoiy jarayonlarni modellashtirishda korrelyasion va regression modellashtirish usullaridan ham foydalaniladi. Korrelyasion va regression modellashtirish usullari dinamik jarayonlarga nisbatan, ya’ni vaqt bo’yicha o’zgaruvchi jarayonlarga qo’llaniladi. Korrelyasion modellar o’rganilayotgan jarayonlar o’rtasida bog’lanish shakllarini o’rgansa, regression modellar yordamida

ushbu jarayonlarning regression tenglamalarini olish mumkin.[4] Ijtimoiy jarayonlarni boshqarish uchun ishlatiladigan eng oddiy matematik model bu ballar modelidir. Uning mohiyati quyidagicha: biron bir obyektning kuzataylik. X_1, X_2, \dots, X_n tanlangan obyektning berilgan t vaqtdagi holatini va uning oldingi nazorat davri uchun faoliyati natijalarini tavsiflovchi miqdoriy ko‘rsatkichlar to‘plamidir. Bunday holda tanlangan obyektning umumiy reytingini quyidagi formula yordamida hisoblash mumkin:

$$R = _1X_1 + _2X_2 + _ _ + _nX_n;$$

A.Sheyster individning ichki ma’naviy salohiyati va imkoniyatlarida madaniyatni qayta tiklashga yordam beradigan tayanchni, “Arximed richagi”ni ko‘radi: “Ommaning ma’naviy madaniyatga sherik qilish vaqti yetib keladi. Ko‘pchilik odamlar o‘z hayotlari haqida, yashash uchun kurashda o‘zlari nimalarga erishmoqchi ekanligi haqida, shart-sharoit taqozosi bilan ularning oldida qanday qiyinchiliklar paydo bo‘layotgani haqida, o‘zlari nimalardan voz kechayotganlari haqida o‘ylay boshlashlari kerak. Ularga ma’naviylik yetishmaydi, chunki ular ma’naviyat haqida noto‘g‘ri tushunchaga egalar. Ular fikrlashni unutib qo‘ymoqdalar, chunki ularga oddiy o‘zlari haqida fikrlash begona bo‘lib qoldi. Bizning davrda ma’naviyat tafakkurga tegishli deb hisoblangan narsalar insonlar o‘zlari uchun bevosita zarur deb bilgan narsalardan yiroq bo‘lmoqda. Ammo insonlar hayotni e‘zozlash tuyg‘usiga berilsalar, fikrlay boshlaydilar va tafakkur barchaning manfaatlariga xizmat qila boshlaydi va ular barcha insonlarda namoyon bo‘la boshlaydigan ma’naviyatga faol yondosha boshlaydilar. Hatto o‘z insoniyligi uchun og‘ir kurash olib borayotganlar ham o‘zligini anglashga va ichki e‘tiborlilikka yetib keladilar va shu yo‘l bilan ilgari o‘zlarida bo‘lmagan kuch-quvvatga ega bo‘la boshlaydilar [5].

Xulosa: Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohatlar va bunyodkorlik ishlari natijasida xalqimizning tafakkuri, dunyoqarashi o‘zgarmoqda.

Ijtimoiy taraqqiyotning inson manfaatlariga mos bo‘lishi uchun ma’naviy – axloqiy me‘yorlar ustuvor bo‘lishi kerak. Aks holda, texnokratik rivojlanish kelib chiqadi va unda inson manfaati ikkinchi darajali bo‘lib qoladi. Ma’lumki, bugun dunyoda keskin kurash va raqobat, manfaatlar tuqnashuvi sodir bo‘lmoqda. Globallashuv jarayonlari insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar bilan birgalikda kutilmagan muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Milliy o‘zlik va ma’naviy qadriyatlarga qarshi tahdid va xatarlar toboro ortmoqda. Ijtimoiy-ma’naviy muhitni ilmiy, asosli tahlil qilish bugungi kun jamiyatining asosiy talablaridandir. Prezident Shavkat Mirziyoyev mamlakatimiz taqdiri va kelajagi uchun ushbu masalaning naqadar katta ahamiyatga ega ekanini nazarda tutib: “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi-bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot.

Ikkinchisi-ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyat” deya alohida ta’kidlangani bejiz emas.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5040-sonli qarori mamlakatimizda ma’naviy-ma’rifiy ishlar ta’sirchanligini oshirish, ma’naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdidlarga qarshi samarali kurashish, davlat va jamoat tashkilotlarining bu boradagi faoliyatiga yaqindan ko‘maklashish maqsadida qabul qilingan.

Ma’naviy-ma’rifiy, g‘oyaviy-tarbiyaviy ishlarimizning pirovard maqsadini barkamol avlod, yuksak fazilatli inson shaxsi bilan bog‘lar ekanmiz, so‘zsiz o‘tmish milliy-ma’naviy merosimizni, boy ma’naviy qadriyatlarimizni tarbiyaviy faoliyatimizning zamin-poydevori deb bilamiz. Shunday ekan, ana shu boy meros sari keng yo‘l ochish, yoshlarimizning shu boylikdan foydalanish imkoniyatlarini yanada kengaytirish, undan oqilona foydalanish va ijodiy rivojlantirish qobiliyatlarini tarbiyalash asosiy vazifalardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

- 1.Sattorova D.Ijtimoiy ideal va reallik evolyusiyasi //Jamiyat va boshqaruv .2009.№4.B53-54
- 2.Freyd Z.Massovaya psixologiya i analiz chelovecheskogo “Ya”/M./ “Moskovskiy rabochiy”1990
- 3.Bratko A.A. Modelirovaniye psixicheskoy deyatelnosti-M:МЫСЛ,1969-384c
- 4.Aliqoriyev N,Mo‘minov N,Qayumov O‘,A‘zamxo‘jayev I. Sosiologik tadqiqotlarda matematik modellashtirishni qo‘llash metodikasi:Toshkent-2011.B45-47
5. Shveyser A. Kultura i etika / A.Shveyser. Upadok i vozrojdeniye kultury: Izbrannoye. M., 1993. S. 500.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA XORIJIY METODIKALAR ASOSIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISH

*Raximqulova Maxbuba Baxronovna –
Samarqand viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o‘rgatish milliy markazi dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarni o‘qish savodxonligini oshirishda mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari, xorijiy metodikalardan foydalanish ta’limning samarali ta’sir ko‘rsatilishi haqida fikr boradi.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, mantiqiy fikrlash, xorijiy metodika, o‘qish savodxonligi

O‘quvchiga tilni o‘qitish orqali shu til bo‘yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to‘rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish

amallari bo‘yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko‘nikmalar me‘yorini rivojlantirish, bunda o‘qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o‘qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o‘z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi. O‘quvchiga tilni o‘qitish orqali shu til bo‘yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to‘rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish amallari bo‘yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko‘nikmalar me‘yorini rivojlantirish, bunda o‘qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o‘qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o‘z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi.

Amaldagi darsliklarda tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirish uchun topshiriqlar ajratilmagan bo‘lsa, yangisida bu kompetensiyasini rivojlantirish uchun har bir mavzuga alohida topshiriqlar ishlab chiqilgan. O‘qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirish uchun ajratilgan topshiriqlar esa, asosan, matnda ochiq ifodalangan ma’lumotlarga, yoki didaktik elementlarga qaratilar edi. Endi esa darslikda o‘qib tushunish kompetensiyasining barcha qismlarini qamrab oladigan savol va topshiriqlar bo‘ladi.

Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarini samarali tashkil etish orqali nutqiy kompetensiya (og‘zaki nutq, yozma nutq, anglash (o‘qish va tushunish, tinglab tushunish) shakllantirib boriladi. 3-4- sinflarda bu kompetensiyaning mazmun-mohiyati soddadan murakkabga qarab takomillashib boradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv faoliyatini yo‘lga qo‘yishda, mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda, olgan bilim, ko‘nikma, malakalarini hayotda qo‘llashga o‘rgatishda o‘quvchi daftari, va tarqatma materiallardab ham samarali foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Xorijiy metodikalar o‘qituvchi bilan o‘quvchining faol munosabati, bir birini to‘liq tushuntirishga asoslanadi. Interfaol metodlarni o‘quv jarayoniga joriy etishning tub maqsadi – dars qaysi shaklda bo‘lmasin, qayerda o‘tkazilmasin darsda o‘qituvchi bilan o‘quvchining hamkorlikda ishlashini va natijada o‘zlashtirishlarini ta’minlanadi. Bunda o‘qituvchi faqat fasilitator (yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi, kuzatuvchi, xulosalovchi) vazifasini bajaradi. Ushbu metodlar orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlari rivojlantirilib, ularda erkin fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, hissiyotlarni boshqara olish, tanqidiy va ijodiy fikr yuritishning rivojlanishiga zamin tayyorlanadi. Xorijiy metodikalar asosida o‘qitishning mohiyati quyidagicha:

o‘rgatuvchi ham o‘rganuvchi ham ma’lumotlar bilan faol ishlaydi;
o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi;

o‘quvchilarda muloqotga kirishish, hamorlikda ishlash, kreativ fikrlash va tanqidiy fikrlashga o‘rgatadi;

o‘qituvchiga “o‘quvchilarni fikrlashga o‘rgatish uchun” xizmat qilsa, o‘quvchilarga esa, “fikrlashni o‘rganishlari uchun” xizmat qiladi.

Interfaol ta’lim metodlari tarkibidan interfaol ta’lim strategiyalarini ajratishda guruh ishini tashkil qilishga yondashuv ma’lum ma’noda strategik yondashuvga qiyoslanishiga asoslaniladi. Aslida bu strategiyalar ham ko‘proq jihatdan interfaol ta’lim metodlariga tegishli bo‘lib, ularning orasida boshqa farqlar yo‘q.[2.36]

“Ikki qismli kundalik” metodi. “Ikki qismli kundalik” pedagogik uslub bo‘lib, yozma nutqni rivojlantiradi. Bu uslub o‘qib chiqilgan mavzu bo‘yicha tushunchalarni shaxsiy tajriba bilan bog‘lashga imkon beradi.

Ushbu metodni biz 2-sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darsligidagi Sa’dullo Quronovning “Chumolining jasorati” matnini o‘tishimizda qo‘llab ko‘ramiz. Metoddan darsning mustahkamlash qismida foydalanish tavsiya etiladi.

bosqich. O‘quvchilar matni juftlikda navbat bilan past ovozda o‘qiydilar.

bosqich. Hamma matni o‘qib bo‘lganiga ishonch hosil qilib, daftarni vertikal chiziq bilan ikkiga bo‘lish so‘raladi.

bosqich. O‘quvchilarga daftarning chap tomoniga muallif fikrlarini yoqqanlarini (yoki yoqmaganlarini) yozishlari aytiladi.

bosqich. O‘ng tomonga o‘quvchi mazkur fikrga berilgan o‘zining izohini yozadi, ya’ni o‘qilgan matn haqidagi tushunchasini umumlashtirib beradi.

bosqich. Topshiriqning shu qismi tugagandan keyin o‘quvchilarga (o‘z xohishiga ko‘ra) bittadan fikrni va ularga yozilgan izohni o‘qish taklif etiladi. Fikrlar va ularning izohlari o‘qilayotganda savol berish yoki mazkur fikrga o‘z izohini berish ruxsat etiladi.

bosqich. O‘quvchilar sherik (uchliklar yoki kichik guruhlar) bo‘lib ham ishlashlari mumkin.

Maqsadi: Vatanparvarlik hislatlarini o‘quvchilarga o‘rgatish. Vatanparvarlik na’munasini o‘quvchilarga o‘rnak sifatida talqin qilish. O‘quvchilarning yozma nutqini rivojlantirishdan iborat.

Vazifasi: o‘quvchilarning matn ustida mustaqil ishlash, mavzudan kerakli xulosa chiqarish malakasi shakllanadi.

2- sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darsligida Shukrullo Abdullayev qalamiga mansub “Yalqov va Qunduz” matni berilgan bo‘lib ushbu mavzu orqali o‘quvchilarda tabiatni asrash, tabiat ne’matlaridan foydalanish, ekologik tarbiya elementlarini shakllantirishni, hayotda doim xushchaqchaq va quvnoq harakatchan bo‘lish kabi xususiyatlarni tarbiyalashga qaratilgan. Biz mazkur mavzuni o‘qitishda “Tushunchalar tahlili” metodidan foydalanish orqali o‘quvchilarning matnini ongli tavishda idrok etishlari, so‘z boyligining oshishi, mantiqiy fikrlash kabi muhim sifatlarni rivojlantirishimiz mumkin.

Boshlang‘sinf o‘quvchilarida 1- sinfdan boshlab kreativlikni rivojlantirish, ularda muammoni tahlil qilish to‘g‘ri va samarali qaror qabul qilish ko‘nikmalarini

rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. 1- sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qila olish, tanqidiy fikrlash bilan bog‘liq amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish bugungi kunda dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, xorijiy metodikalar asosida bolalar o‘rtasida do‘stona muhit, muloqotga kirisha olish, o‘zaro yordam, kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlay olish, jamoada ishlash hamda hamkorlikni yuzaga keltiradi, ulardan o‘z kuchi va qobiliyatiga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi. Shu bilan birga 21-asr ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Adaviyotlar ro‘yxati:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни (2020 йил 23 сентябрь, ЎРҚ-637-сон) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон // <https://lex.uz/docs/5013007>

2. Avliyakov N.X. Zamonaviy o‘qitish texnologiyalari -T.: 2001.

3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar: o‘quv qo‘llanmasi. Qarshi, Nasaf. 2000.-80b.

4. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 1-sinf uchun/ I. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 104 b.

5. Ona tili va o‘qish savodxonligi [Matn]: 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma / I. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 128 b.

THE WAY OF GETTING LEARNING LANGUAGE EASY IN THE CLASSROOM

Rustamova Zuhro Turayevna senior teacher at Samarkand regional national center for training teachers in new methods

Ibragimova Nafisa an english teacher of school N 4, Taylak region, Samarkand district, Uzbekistan

Abstract

Many theories have been proposed for the best way to learn a second language in the classroom. Even more teaching methods and materials have been developed to implement these theories. But the only way to answer the question ‘what is the best way to promote learning language in the classroom?’ is through research that specifically investigates relationships between teaching and learning. We examine six proposals for second and foreign language teaching provide examples from classroom interaction to illustrate how the proposals get translated

into classroom practice, and discuss research findings that help to assess their effectiveness.

Key words: propose, implement, to promote, to investigate, proposal, get it right, quantitative research, a misleading conclusion, the grammar translation approach, spontaneously, the audio lingual approach, behaviorism, contrastive analysis, metalinguistic knowledge, satisfaction , success, aptitude

Many theories have been proposed for the best way to learn a second language in the classroom. Even more teaching methods and materials have been developed to implement these theories. But the only way to answer the question ‘what is the best way to promote learning language in the classroom?’ is through research that specifically investigates relationships between teaching and learning. We examine six proposals for second and foreign language teaching provide examples from classroom interaction to illustrate how the proposals get translated into classroom practice, and discuss research findings that help to assess their effectiveness.

The labels we have given these proposals are:

1. get it right from the beginning
2. just listen ... and read
- 3 .let’s talk

To assess proposals for classroom practice, we need to use a range of research approaches, from large scale quantitative to in depth qualitative studies. As we saw quantitative research may be essentially descriptive, but it may be experimental, involving careful control of the variables that may influence learning. The goal of quantitative research is usually to identify specific variables that may affect learning similarly in different environments and find ways of measuring these effects. This studies often involve large numbers of learners in an effort to avoid the possibility that the unusual behavior of one or two individuals might lead to a misleading conclusion about learners in general.

Qualitative research, including ethnographies and case studies, often involves small numbers, perhaps one class or only one or two learners in that class. The emphasis is not on what is most general but rather on a thorough understanding of what is particular about what is happening in this classroom. While quantitative and qualitative research are important in assessing theoretical proposals, action research carried out by teachers in their own classrooms, is also essential to answer specific local questions. It is hardly necessary to tell experienced teachers that what works in one context may fail in another.

Get it right from the beginning is probably the proposals that characterized more second and foreign language instruction than any other kind. Although communicative language teaching has come to dominate in some environments, especially grammar translation, remain widespread.

The grammar translation approach has its origin in the teaching of classical languages. Students were presented with vocabulary lists, often accompanied by

translation equivalents, and grammar rules. The original purpose of this approach was to help students read literature rather than to develop fluency in the spoken language. It was also thought that this approach provided students with good mental exercise to help develop their intellectual and academic abilities.

In a typical activity, students read a text together line by line and are asked to translate it from the target language into their native language. Students may answer comprehension questions based on the passage, often in their first language. The teacher draws attention to a specific grammar rule that is illustrated by the text. Following this the students are given an exercise in the blanks with the appropriate verb form in a series of sentences that may or may not be related to the text they have read and translated.

Audio lingual instruction arose in part as a reaction to the grammar translation approach. The argument was that, unlike grammar translation teaching in which students learned about the language, audio lingual teaching would lead students to actually speak the language. We saw that the audio lingual approach was based on behaviorism and contrastive analysis. The examples below reflect audio lingual teaching. It is evident that even though the emphasis is on the oral language students rarely use the language spontaneously. Teachers avoid letting beginning learners speak freely because this would allow them to make errors. The errors it is said could become habits. So it is better to prevent these bad habits before they happen.

Many adult learners, especially those with good metalinguistic knowledge of their own language, express a preference for structure-based approaches. Learners whose previous language learning experience was in grammar translation classes may also prefer such instruction. Learners’ beliefs about the kind of instruction that is best can influence their satisfaction and success. The grammar translation approach is useful for the intensive study of grammar and vocabulary and is valuable for understanding important cultural texts. The audio lingual approach with its emphasis on speaking and listening was used successfully with highly motivated adult learners in training programs for government personnel in the United States. There is little classroom research to support such approaches for students in ordinary school programs that must serve the needs of students who bring different levels of motivation and aptitude to the classroom. In fact, it was the frequent failure of traditional grammar translation and audio lingual methods to produce fluency and accuracy in second language learners that led to the development of more communicative approaches to teaching in the first place.

PBL TEXNOLOGIYASINI TA’LIM JARAYONIDA QO‘LLASHDA O‘QITUVCHIDA SHAKLLANADIGAN KO‘NIKMALAR MAZMUNI

Rasulova Maftuna Nasimboy qizi
Samarqand viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o‘rgatish milliy markazi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada musiqa madaniyati fani o‘qituvchilarini yangi metodikalarga o‘rgatishda loyihaga asoslangan ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati, loyihaga asoslangan ta’lim texnologiyalarini ta’lim dasturiga bog‘lashda o‘qituvchidan talab qilinadigan ko‘nikmalar mazmuni haqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar. Loyiha, pbl, ta’lim texnologiyalari, kreativlik, bashoratlash, rejalashtirish, tanqidiy fikrlash, analitik fikrlash, muammolarga yechim topish haqidagi bilimlar, time-menejment, hamkorlik.

Abstract. In this article, use project-based educational technologies in training music culture teachers in new methodologies, describe the content required from the teacher in connection with the technological educational program.

Keywords. Project, pbl, educational technologies, creativity, prediction, planning, critical thinking, analytical thinking, knowledge about finding solutions to problems, time-management, cooperation.

Абстрактный. В данной статье используются проектные образовательные технологии в обучении учителей музыкальной культуры новым методикам, описывается содержание, требуемое от учителя в связи с программой технологического образования.

Ключевые слова. Проект, пбл, образовательные технологии, креативность, прогнозирование, планирование, критическое мышление, аналитическое мышление, знания о поиске решений проблем, тайм-менеджмент, сотрудничество.

Hozirgi davrda har bir o‘qituvchi egallashi lozim bo‘lgan eng muhim ko‘nikmalardan biri darslarni ta’lim texnologiyalari asosida tashkil qilish va o‘tkaza olish ko‘nikmasidir. O‘z tarkibiga ko‘ra bu ko‘nikma anchagina murakkabdir. Ba’zi o‘qituvchilar loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyasidan foydalanishni afzal ko‘rmasligi mumkin. Buning asosiy sabablari sifatida o‘qituvchilarda sinfni nazorat qilish va har bir daqiqani rejalashtirish bo‘yicha bilimlarning yetarli emasligidan yuzaga keladigan xavotirdir. Loyiha asosida o‘qitishning asosiy g‘oyasi shundaki, real muammolar o‘qituvchilarning qiziqishini o‘ziga jalb qiladi va o‘qituvchilar yangi bilimlarni egallashlari va muammolarni hal qilishda qo‘llashlari bilan jiddiy fikr yuritadilar. O‘qituvchi yordamchi rolini o‘ynaydi, o‘qituvchilar bilan foydali savollar tuzish, mazmunli vazifalarni tuzish, bilimlarni rivojlantirish va ijtimoiy ko‘nikmalarga murabbiylik qilish hamda o‘qituvchilar tajribasidan o‘rgangan narsalarini sinchkovlik bilan baholash. Odatiy

loyihalar hal qilish uchun muammo (maktab hovuzidagi ifloslanishni kamaytirishning eng yaxshi usuli qanday?) yoki tekshirish uchun hodisani (yomg‘ir nima sabab bo‘ladi?) taqdim etadi. Pbl o‘quv dasturidagi asosiy mavzular uchun ma‘qullash usuli sifatida ma‘ruza, darslik va ish daftarida olib boriladigan faoliyat va so‘rov kabi boshqa an‘anaviy o‘qitish modellari o‘rnini egallaydi. Bu o‘qituvchilarga turish va haqiqiy ma‘lumotlarni yetkazib berishdan ko‘ra, chuqurroq tushunishni osonlashtirish va baholashga imkon beradigan o‘quv qo‘llanmasi. Pbl o‘qituvchilarning muammolarini hal qilish va ijodiy mahsulot ishlab chiqarishni qasddan rivojlantirib, asosiy tushunchalarni chuqurroq anglash va tanqidiy fikrlash kabi 21-asrning muhim o‘quv ko‘nikmalarini o‘zlashtirishga imkon beradi. O‘qituvchilar o‘qituvchilarni loyihalash jarayonlaridan o‘rganish uchun o‘qituvchilar o‘qituvchilarni o‘rganishga rahbarlik qilishganda o‘qituvchilar faol ravishda raqamli tadqiqotchilar va o‘zlarining bilimlarini baholovchi bo‘lishadi. Shu nuqtai nazardan, pbl - bu o‘qituvchilarning butun birlik davomida bajarishi yoki bajarishi bo‘yicha mustaqil ravishda o‘rganish birliklari. Pbl shunchaki dars yoki birlik oxirida qolib ketgan "faoliyat" (loyiha) emas. Loyihaga asoslangan ta‘lim (pbl) bu uslubiy strategiyadir. O‘qituvchilar savollar yoki muammolarni hal qilishga asoslangan bir qator vazifalarni amalga oshiradilar. Tinglovchilar jarayon orqali tergov yoki avtonom tarzda hamda ular o‘rtasida yuqori darajadagi hamkorlik bilan ijod qilishadi, ular boshqa hamkasblariga taqdim etiladigan yakuniy mahsulotni ishlab chiqarishadi. Loyiha asosida o‘qitishning afzalliklaridan biri bu fanlararo tabiatning o‘zaro bog‘liqligi, shuningdek, bitta loyihada bir nechta yechim bo‘lishi mumkin. Tinglovchilar muammolarni hal qilishda o‘zlarining strategiyalari va yondashuvlarini erkin tanlaydilar, bu ularning keng dunyoqarashiga ta’sir qiladi. Faol ta‘limni amalga oshirish mumkin bo‘lgan loyiha asosida o‘rganish mantiqan har qanday o‘quv intizomiga to‘g‘ri keladi. O‘qituvchilar hamkasblari bilan o‘zaro hamkorlikda ishlashlari kerak, ehtimol yanada chuqurroq loyihalarda ishlash ular loyihalash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Loyihalarni hal qilish bilan shug‘ullanadigan o‘qituvchilar muammolarni hal qilish, aloqa, faol tinglash, rejalashtirish yoki o‘zini o‘zi baholash kabi muhim ahamiyatga ega bo‘lgan qobiliyatlarni o‘zlashtiradilar. Bu jamoaviylikning ma‘nosini ta’kidlaydi. Bir-birini to‘ldiruvchi usulda o‘qituvchilar o‘zlarining bilimlarini nazorat qilishadi. Boshqa muhim hissalar ijodkorlik va tasavvurni rag‘batlantiradi. Bundan tashqari, qiyinchilik tug‘dirib, takomillashtirish ruhi har bir insonda o‘zlarining mukammallik standartlari doirasida ishlaydi. Loyiha asosida o‘rganishga yaqinlashganda, quyidagi kabi bir qator elementlar zarur loyiha mavzusi o‘qituvchilar uchun dolzarbdir. Biz ularga madaniy, jismoniy, ekologik meros muhiti va boshqalar to‘g‘risida savol bera olamiz. Ularni ushbu loyiha uchun rag‘batlantirish uchun ular kontekstni tushunishlari, ushbu turdagi loyihalarni ishlab chiqish muhimligini tushunishlari va bu haqida aytib berishlari kerak. Yana bir muhim element baholash mezonlari bo‘ladi, ular bilan o‘rganish va loyihaning o‘zi yaxshiroq aniqlanishi mumkin. Tadbirlarda o‘qituvchilar loyiha davomida murojaat qilishlarini o‘rganish muhim,

ularni o’qituvchi boshqarishi yoki yakka tartibda yoki jamoaviy ravishda boshqarishi kerak. Yakuniy mahsulot, bu fosh etilishi kerak bo’lgan natija. Shuningdek, o’qituvchilardan loyihani o’z-o’zini baholashlari so’ralishi mumkin.

O’qituvchi dars mazmuni va mavzusiga ko’ra darsda qo’llanadigan texnologiyani tanlaydi, bunda asosiy e’tibor, maqsad aniq natijaga erishishga qaratiladi. Albatta bu o’rinda o’quvchilarning bilish saviyasi, qiziqishi va intilishlari mavjud shart - sharoit hisobga olinadi. Masalan, magnitofonda musiqiy asarni eshitish, so’ngra munozara, doira stol atrofida jamoaviy tarzda uni tahlil qilish, erkin munozara asosida asar haqida (nazariy, badiiy-matn) kerakli ma’lumotlarni o’zlashtirish mumkin. Shuningdek, ko’rgazmali vositalar, tarqatma materiallar, turli adabiyotlar, axborot manbalardan ijodiy foydalanish mumkin. O’qituvchi bilan bir qatorda o’qitish jarayoni oldindan loyihalashtirish za’rur. Bu jarayonda o’qituvchi o’quv materialining mazmuni, sinf imkoniyatini, hisobga oladi-o’quvchilarni dars faoliyatini markaziga asosiy harakatlantiruvchi kuchga aylantirish kerak [1]. Darsni yaxshi natijaga olib kela oladigan darajada loyihalashtirish uchun o’qituvchi tomonidan bo’lajak darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir mashg’ulot xususiyatidan o’quvchilarning imkoniyat va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Zamonaviy musiqa madaniyati darslarini badiiy - pedagogik asar deb hisoblash mumkin. Chunki uni o’qituvchi o’z individual ijodidan va tajribasidan kelib chiqqan holda yaratadi. Darsning kompozitsiyasi va dramaturgiyasi, uning badiiy - pedagogik g’oyasi, maqsad va vazifalari, shakllari, metodik usullari va texnologiyalari ham o’quvchilarda musiqaga, o’quv materiallariga qiziqishni o’stirish, ularga musiqa san’ati va madaniyatining ma’naviy mazmunini singdirish, zamonaviy musiqali ijodiy faoliyatni anglashi - bularning hammasi o’qituvchining ijodiy yondashuvchanligining mahsuli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo’ldoshev Sh, Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. - Toshkent, fan, 2001
2. Ishmuhammedov.R, Abduqodirov.A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent, - fan, 2008 – yil
3. Tolipova Sh. Pedagogik texnologiyalar - do’stona muhit yaratish omili. - Toshkent, yuniref, rtm, xtb, 2005 - yil.
4. Davletshin M. G. Zamonaviy maktab o’qituvchisining psixologiyasi. - Toshkent, - O’zbekiston, 1999 - yil.
5. Sharipova G. Musiqa o’qitish metodikasi. Tdpu, 2004 - yil.
6. Musiqa o’qitish metodikasi va maktab repertuari. Fanning o’quv - uslubiy majmuasi. - SamDU, 2011 - yil. R
7. Setting the standard for Project based learning. ASCD, VA USD, 2015.

ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАРДА КРЕАТИВ ФИКРЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДЛАРИ ВА ВОСИТАЛАРИ

Сафарова Рохат Гайбуллаевна

*Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти
“Узлуксиз таълим педагогикаси ва психологияси” бўлими бошлиғи,
педагогика фанлари доктори, профессор
97 730 66 04*

Аннотация. Ушбу мақолада иқтидорли ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришнинг педагогик-психологик жиҳатлари, бу жараёнда ўқитувчи бажарадиган функциялар, ўқувчиларда фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришга хизмат қиладиган топшириқлар, дидактик вазиятлар, креативликнинг шаклланганлигини баҳоловчи диагностик методикаларнинг вужудга келиши ва амал қилиши ҳақида фикр юртилган. Мақола илмий педагогик жамоатчилик, ўқитувчилар, талабалар, тадқиқотчи-изланувчилар учун дастурул амал бўлиб хизмат қилади.

Калит сўзлар: иқтидор, креатив фикрлаш, топшириқлар, дидактик вазиятлар, тестлар, креатив топшириқлар, ижодий эвристик топшириқлар, ўқитувчи, ўқувчилар, диагностик методикалар.

Маълумки, иқтидорли болаларни ўқитиш ва уларни ҳар томонлама ривожлантириш таълим жараёнининг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Ушбу вазифани ечиш учун ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмасини шакллантиришнинг ўзига хос педагогик-психологик йўналишларини тадқиқ этиш талаб қилинмоқда. Чунки ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмасини шакллантириш муайян педагогик жараёнда амалга оширилиб, аниқ мазмун, мақсад, восита, усул ва методларга эга. Бунинг учун биринчи навбатда, ўқувчиларда шаклланадиган креатив фикрлаш кўникмаси ва унинг таркибини ҳар томонлама чуқур тушуниш лозим.

Ўқувчиларда шаклланган креатив фикрлаш кўникмасининг даражаларини аниқлашда турли туман диагностик методларидан фойдаланилади. Бундай методлар сирасига Ж.Пиаже, Г.Айзенк, Дж.Гилфорд, Дж.Равен ва бошқалар томонидан ишлаб чиқилган ўқувчиларнинг интеллектуал тараққиёти даражасини аниқловчи педагогик ҳамда психологик тестларини кўрсатиш мумкин.

Ўтган асрнинг 70-80-йилларидан бошлаб ўқувчилардаги креатив фикрлаш кўникмаларининг ривожланганлик даражасини ўрганишга алоҳида эътибор қаратилган. Ушбу йўналишда кенг кўламли ишлар амалга оширилган. Мазкур даврда ўқувчилардаги креатив фикрлаш кўникмаси даражасини диагностик ўрганишга хизмат қиладиган дастлабки топшириқлари ишлаб чиқилган. Натижада ўқувчиларнинг креатив фикрлаш

жараёнлари ўрганила бошланган. Бундай тадқиқотларни амалга ошириш натижасида ўқувчиларнинг креатив фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришга кўмаклашадиган мавзулар ўқув дастурлари тартибига киритилган. Шу билан бир қаторда ўқувчилардаги креатив фикрлаш даражасининг ўзига хос жиҳатлари ҳам аниқланган: шахс ақл-идрокининг фаоллашуви ва мослашувчанлиги, тафаккурнинг изчиллиги ва мустақиллиги, тизимли характер касб этиши, ўқувчиларнинг ўзлари қабул қилган қарорлар учун масъулиятни ҳис этишлари ҳамда йўл қўйган хатоларнинг олдини олишга интилишлари.

Ўқувчиларнинг креатив фикрлаш даражасини аниқловчи диагностик методикалар уларнинг умумий лаёқатларини аниқлашни ҳам назарда тутди. Мазкур лаёқатларни ривожлантириш натижасида ўқувчиларнинг креатив фикрлаш даражалари ҳам ривожланади. Натижада ўқувчилар ўз олдиларига қўйилган топшириқларни муваффақиятли бажаришга эришадилар. Топшириқларни муваффақиятли бажариш учун ўқувчиларда креатив фикрлаш ва изланувчанлик кўникмалари шаклланган бўлиши лозим.

Ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантириш мақсадида ривожлантирувчи-эвристик топшириқларни танлашда педагоглар муайян қоидаларга амал қилишлари керак. Ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларини муваффақиятли шакллантириш учун ўқитувчилар синфда креатив муҳитни вужудга келтира олишлари лозим. Масалан, ўқувчиларга муайян вақт мобайнида бажарилиши назарда тутиладиган топшириқлар бериш, ўқувчилар учун муваффақият вазиятларини вужудга келтириш, ўқувчиларни ўзаро мусобақалашини ва бир бирининг ишини объектив баҳолашга ўргатиш, ўқувчиларнинг ўз ижодий имкониятларини намоён қилишлари учун қулай вазият яратиш кабилар. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўқув жараёнида креатив муҳитни вужудга келтирилиши ўқувчиларни креатив фикрлашга ундайди. Мазкур вазиятларда ўқувчиларнинг ижодий фаоллик кўрсатишлари уларда креатив фикрлаш кўникмаларининг тизимли тарзда шаклланишига асос бўлади. Алоҳида иқтидорга эга бўлган ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмалари ривожланади ва тизимли тарзда намоён бўлади.

Ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларининг намоён бўлиш имкониятларини аниқлаш методлари орасида Э.П.Торренснинг ижодий тафаккур даражасини аниқловчи тестлари машҳурдир. Мазкур тестлар илк бор 1966 йилда илмий-педагогик жамоатчиликка тақдим қилинган. (Torrance Test Creative Thinking - ТТСТ). Ушбу методика вербал, тасвирий ва фонетик жиҳатдан таснифланган топшириқларни ўз ичига олади.

1. Вербал топшириқлар ўқувчи тафаккурининг нутқ орқали намоён бўлишини таъминлайди.

2. Ўқувчиларнинг тасвирий фаолиятини аниқлашга хизмат қиладиган тестлар, уларнинг креативлигини баҳолашга йўналтирилади.

3. Фонетик воситалар ўқувчиларнинг сўзлар ва товушлар воситасида намоён бўладиган креатив кўникмаларини ифодалашга хизмат қилади. Бунинг учун ўқувчиларнинг креатив фикрлаш кўникмаларини намоён қилишлари учун қулай педагогик шарт-шароит ва дидактик вазиятларни яратиш назарда тутилади. Аксарият вазиятлар ўйинлар шаклида ташкил этилади.

Э.П.Торренс методикаси ўқувчилар орасида босқичма-босқич татбиқ қилиниб, уларнинг креатив фикрлаш кўникмаларини тизимли тарзда шакллантиришга хизмат қилади.

Ўқувчиларни Вербал характердаги креатив тафаккурини баҳоловчи топшириқлар 7 та субтестларни ўз ичига олади.

Э.П.Торренс креатив жараён моделини ифодаловчи тест топшириқларини лойиҳалаштирган. Ҳар бир топшириқ ўзига хос кўринишга эга бўлиб, ўқувчиларнинг креатив лаёқатларининг намоён бўлиши учун имконият яратади.

Мутахассислар инсоннинг турли ахборотларни ижодий ўзлаштириш усуллари эгаллаганликларини қизиқарли ва жозибадор, ўқувчиларни мантиқий ҳамда креатив фикрлашга ундовчи топшириқлар ёрдамида аниқлашга ҳаракат қилганлар. Бу жараёнда ўқувчиларнинг индуктив фикрлаш фаолияти ўқув материалларини идрок этиш имкониятига алоҳида эътибор қаратилади. Ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантириш учун индуктив ҳамда дидуктив методлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Креатив фикрлаш ўқувчиларнинг ижодий лаёқатларини намоён қилиш учун қулай имконият яратади. Ўқувчиларда шаклланган креатив фикрлаш кўникмаларини ўрганишда 2 турдаги методлардан фойдаланилади:

Шахснинг креатив фикрлаш кўникмаларини кам фойдаланилган диагностик методлар ёрдамида аниқлаш. Улар сирасига кузатиш, суҳбат, ижодий фаолият натижаларини таҳлил қилиш, рефлексия методларини киритиш мумкин.

Ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларини педагогика фанида қатъийлашган диагностик методлар ёрдамида аниқлаш.

Ўтган 20-асрнинг иккинчи ярмида Дж.Гилфорд креативликнинг 16 та белгисини ажратиб кўрсатишга муваффақ бўлган. Улар қуйидаги белгилар эди:

Шахсдаги креатив фикрлаш фаолиятининг жадаллиги бу, вақт билан фикр уйғунлиги маҳсули бўлган қарашлар, бунда шахснинг креатив фикрлаш натижасида бир ғояни ривожлантириб, иккинчи ижодий ғояга айлантириш лаёқатининг намоён бўлиши, яъни ностандарт фикрларни илгари сура олиш кўникмасининг шаклланганлиги.

Шахснинг фаразларни илгари суриш лаёқати ва унга туртки бўладиган омилларнинг вужудга келиши.

Креатив фикрлашнинг қизиқувчанлик маҳсули эканлиги, атроф-оламдаги ўзаришларга сезгирлик билан муносабатда бўлиш.

Дж.Гилфорднинг таъбирича буларнинг барчасини дивергент тафаккур маҳсули ҳисобланади. Дивергент тафаккур муайян муаммолар вужудга келганда, янгиликлар кашф этилганда ҳосил бўлади. Конвергент тафаккур эса, муаммонинг одатий мантикий ечимларини ўзида мужассамлаштиради. Конвергент тафаккурни шакллантириш мақсадида ўқитувчи ўқувчилар олдида аниқ топшириқларни кўяди.

Аксарият мутахассислар ўқувчиларнинг креатив фикрлаш кўникмалари ва креатив лаёқатларини шакллантириш муаммолари устида изланишларини амалга оширганлар. Ўқувчиларни креатив фикрлаш кўникмаларини диагностика қилиш тадқиқотлар эса етарли даражада амага оширилмаган. Таниқли педагог Д.Б.Богоявленская ушбу муаммони муайян даражада ўрганган. Мутахассис ўқувчилардаги креатив лаёқатнинг асосий белгиси сифатида “интеллектуал ташаббускорлик”ни кўрсатган. Богоявленская интеллектуал ташаббускорликни ўқувчининг ақлий лаёқати ҳамда мотивларга тенглаштирган. Ўқувчининг интеллектуал лаёқати ўз олдида қўйган вазифаларини фикрий операциялар ёрдамида бажаришида ўз ифодасини топади.

Мутахассисларнинг изланишлари маҳсули сифатида ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмасини шакллантиришга оид ёндашувлар вужудга келди. Бу ўз навбатида ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмалари ва ижодий имкониятларининг шаклланишига асос бўлади. Креатив фикрлаш ғояларни назарий жиҳатдан асослаш учун қулай шароит яратади.

Бугунги кунга келиб ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантириш ижтимоий буюртма даражасига кўтарилди. Бу эса ўз навбатида ўқувчилар креатив кўникмаларини шакллантириш учун зарур бўлган билимларни тизимли тарзда тақдим этишни тақозо қилмоқда.

Аксарият педагоглар креатив фикрлаш кўникмаларини ўқувчи шахсининг ижодий фаоллигини таснивлловчи асосий кўрсаткич сифатида баҳолашга муваффақ бўлганлар. Креатив фикрлаш кўникмалари ўқув материаллари ва ўқув топшириқлари ёрдамида шаклланади. Ўқувчиларнинг креатив фикрлаш кўникмалари муайян таркибий қисмларга эга: креатив тафаккур, креатив идрок, креатив фаолиятни ташкил этиш методларини кўрсатиш мумкин. Ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларини шаклланиши махсус ташкил этилган педагогик жараёнларда амалга оширилади. Мазкур педагогик жараён ўқувчиларнинг шахсий тажрибасини бойитишга йўналтирилади.

Ўқувчиларнинг ҳис-туйғулар, кечинмалар ёрдамида ўз креативлигини намоён қилиши креатив тафаккур маҳсули ҳисобланади. Бу ўз навбатида ўқувчиларнинг интеллектуал ривожланиши учун креатив фаолиятнинг аҳамиятлилигини кўрсатади. Креатив фикрлашнинг ифодаси ўқувчилар томонидан яратилган ижодий маҳсулотлар ҳисобланади. Муайян педагогик

шарт-шароитларда ўқувчиларнинг креатив фикрлаш кўникмалари самарали ривожлантирилади.

Мазкур шарт-шароитлар ўқувчиларнинг ўқув материаллари ёрдамида ҳамда ўз-ўзини ривожлантиришида намоён бўлади. Шу билан бир қаторда ўқувчиларни креатив кўникмаларини шакллантиришда ўқитувчининг педагогик фаолияти муҳим ўрин эгаллайди. Ижтимоий характерга эга бўлган шароитлар ҳам ўқувчиларда креатив кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради. Бундай шарт-шароитлар сирасига мактабдаги маданий муҳит, оила аъзоларининг санъат ва маданиятга бўлган муносабати, ижодкорлиги, китоб мутоалааси учун қулай шароитларнинг мавжудчилиги, ўқувчиларнинг ўз-ўзини ривожлантириш учун қулай шароитнинг имкониятларини яратилганлиги кабиларни киритиш мумкин.

Бундай шарт-шароитларни яратишда ўқитувчлар ўқувчиларнинг эҳтиёжлари, қизиқишларини алоҳида ҳисобга олишлари лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. М.: «Академия», 2002.

2.Ибрагимова Г.Н. Интерфаол ўқитиш методлари ва технологиялари асосида талабаларнинг креативлик қобилиятларини ривожлантириш: фалсафа доктори (PhD) даражаси олиш учун ёзилган дисс. автореф.- Тошкент. - 2017.- 25 б.

3.Льюис, Гарет. Как развить креативность за 7 дней. — М.: Издательство "Э", 2018. — 128 с.

4.Мурадова Д.Дж. Педагогические основы развития креативного мышления учащихся в процессе обучения гуманитарным дисциплинам (7-8 классы) -Т.: дисс. автореф. канд. пед наук, УзНИИПН имени Т.Н.Кары Ниязи, - 2006, 25 с.

5.Torrance E. P. The Torrance Test of creative thinking: Technical-norm manual. III, 1974.

6.https://studwood.ru/794088/kulturologiya/kontsepsiya_kreativnosti_gilforda_torransa

КАР ВА ЗАИФ ЭШИТУВЧИ БОЛАЛАР МАКТАБ ИНТЕРНАТЛАРИДА, ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ТАЛАФФУЗИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА ЭШИТИШ ИДРОКИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ЯККА МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

*Ажиниёз номидаги НДПИ, Мактабгача тарбия ва дефектология
кафедра ассистент ўқитувчиси Саламова Ф.Х.*

Кар ва заиф эшитувчи болаларнинг талаффузини шакллантириш ва эшитиш идрокини ривожлантириш бўйича якка машғулот коррекцион

машғулот ҳисобланади. Ўқув режада ўқув фанлари ва уларга ажратилган соатлар давлат компоненти ва мактаб компоненти тарзида ажратилади.

Махсус мактаб, мактаб-интернатларида ўқув-тарбия ишларининг самарадорлиги ҳар бир ўқувчининг ўзигагина хос бўлган (индивидуал) хусусиятларнинг ҳисобга олинишига бевосита боғлиқдир. Якка (индивидуал) ёндашувдан фойдаланиш ўқитувчи ва тарбиячининг дарс, машғулотларга ҳозирлик кўришлари жараёнидаёқ бошланади. Коррекцион – компенсатор ҳамда ривожлантирувчи тавсифга эга бўлган махсус таълим тизимида дифференциал (табақалаштирилган) ҳамда якка (индивидуал) тартибдаги ёндашув болаларда мавжуд муаммоларни тузатиш, юзага келиши мумкин бўлган иккиламчи муаммоларнинг олдини олишга йўналтирилади. Бундан ташқари коррекцион машғулотларнинг муҳим хусусияти ўқувчиларга ўз-ўзини номоён қилиш, ўзини-ўзи баҳолашга ундаган ҳолда айрим сифатларини ислоҳ қилиш йўлларини ўргатади, соғлом инсонлар орасида нафақат яшаб қолиш, балки турли муносабатларда фаол ҳамда самарали иштирок этиш учун зарур кўникма ва малакалар билан қуроллантиради.

Кар ва заиф эшитувчи болалар мактабларида ўқувчиларнинг нутқий имкониятларини ривожлантиришга мўлжалланган якка машғулотлар педагогик жараённинг асосий шакли ҳисобланади. Афсуски аксарият муассасаларда ушбу машғулотларга 2-даражали машғулот сифатида қаралганлиги сабабли, ҳар доим ҳам машғулот кутилган натижаларни бермаяпти. Яъни кар ва заиф эшитувчи болалар фанларни ўзлаштириш ва атрофдагилар билан мулоқотга киришиш учун етарли кўникма, малакаларга эга бўлмаяптилар. Шунинг учун кўйида якка машғулотларни самарали ва услубий жиҳатдан тўғри ташкил этиш юзасидан маълумотлар келтирилади.

Якка машғулотлар ўқувчиларда эгаллаётган тил таркибида мавжуд товушларни овоз кучайтирувчи аппаратлар ёрдамида ёки уларсиз эшитиш, кўриш, тери-туюш сезгилари орқали сездирган ҳолда талаффуз кўникмаларини шакллантиришга ҳамда қолдиқ эшитиш идрокини ривожлантиришга хизмат қилади.

Якка машғулотимизда, товушларни мустаҳкамлашдан бошлаган ҳолда, болага нафас, овоз, нутқий машқларимиздан бошлаймиз. Товушларни: очиқ бўғинда ва ёпиқ бўғинда, бир нафасда; бўғинни ажратиб ўқиш (эшит, сўз ва гапни топ); бўғинларга суратдан сўз топ ва эшит (сўз ва гапни топ); товушга оид сўзларни мустақил топ; матн ва матнга оид саволлар берилади.

Якка машғулотларнинг вазифалари:

Ўқувчиларнинг товушли ходисалар ҳақидаги тасаввурларини аниқлаш ва кенгайтириш.

Эшитув сезгисини ўқитиш жараёнига ва атрофдагилар билан мулоқотга йўналтириш.

Ўқувчилар сўзлашув нутқини ривожлантириш, талаффузини шакллантириш бўйича педагогик жараёнга ҳамкорлик қилиш.

Кар ва заиф эшитувчи болалар махсус мактаб-интернатларида якка машғулотлар 2 та қисмга бўлиниб ташкил этилади.

1-қисмда ўқувчиларнинг талаффузи устида 10 дақиқа, 2-қисмда ўқувчиларнинг қолдиқ эшитиши устида 10 дақиқа иш олиб борилади.

Ўқувчиларнинг нутқий кўникма ва малакаларини ривожлантиришда машғулотлар якка ва фронтал тарзда ташкил этилади.

Эшитишни ривожлантириш бўйича фронтал машғулот турлари:

1. Ўқувчиларда эшитиш қолидиғидан максимал фойдаланиш кўникма ва малакаларини шакллантириш ва мустақкамлаш бўйича машғулотлар. Ушбу машғулотларда ўқувчилар товушларнинг манбаини фарқлашга, нутқий материал характери (ўғил бола товуши, қиз бола товуши, чақириқли нутқ, маслаҳат шаклидаги секин оҳангли нутқ, оталар нутқи, оналар нутқи, ёрдамга чақириш мазмунидаги нутқ...)ни аниқлашга ўргатилади. Машғулот учун ўқув материаллари кундалик ҳаётда кўп учрайдиган нонутқий воситалар (соат, телефон, ошхона жихозлари, машина сигнали ва унга хос бошқа овозлар, қурилиш ишлари овозлари, мусиқа воситалари ва б.)ни эшиттириб фарқлатишга мўлжалланган мавзулардан ташкил топади.

2. Эшитиш ва эшитиб фарқлашга ўргатувчи аралаш машғулотлар. Ушбу машғулотнинг аралаш деб номланишига сабаб, унинг мазмунини нонутқий товушларни фарқлатишга ундовчи топшириқлардан ташқари ўқув фанларига оид сўзлардан ташкил топган нутқий материал ҳам ташкил этади.

3. Ўқувчиларнинг эшитиш идроки устида олиб борилган коррекцион жараёни мониторинг қилиш, уларнинг эшитиб-фарқлаш бўйича имкониятларини таҳлил қилиш, эшитиш динамикасини таққослашга мўлжалланган назорат машғулотлари. Мазкур машғулотлар одатда ўқув йилининг боши ва охири ҳамда ҳар бир катта бўлимдан сўнг ўтказилади.

Машғулотларда кенг қўлланиладиган иш турлари қуйидагилар:

- товуш манбаини аниқлаш;
- товуш йўналишини аниқлаш;
- сўзнинг товуш-бўғин ва ритмик таркибини факрлаш.

Якка машғулотлар ўзининг номи билан боғлиқ равишда ҳар бир бола учун алоҳида тузилган режа асосида ташкил этилади. Бу машғулотлар учун тузилган дастур умумий мазмунда бўлиб, унда болаларнинг эшитиш масофаси, қанча сўздан ташкил топган жумлаларни фарқлаши, товушларнинг кетма-кет қўйилиши бўйича талаблар келтирилади. Ўқитувчилар бу дастурга таянган ҳолда ўқувчиларнинг эшитиш ва нутқий имкониятларидан келиб чиқиб, алоҳида режа тузадилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шиф Ж.И. Усвоение языка и развитие мышления глухих детей-М: Просвещение, 1968 год

2. Зикеева А.Г. Развитие речи учащихся специальных (коррекционных) образовательных учреждений. М: Просвещение 2000.

3. Боскис Р.М. , Коровин К.Г. Особенности усвоения учебного материала слабослышащими учащимися. -М.:, 1981.

4. Э.Г.Ричедская, Э.В.Пархалина Готовность слабослышащих детей дошкольного возраста к обучению в школе. - М.: Владос, 2003

5. Э.Г.Ричедская Развитие глухих школьников процессе не классная работе. - М.: Просвещение, 1990

6. Erdjanova M. K. THE ROLE OF FOLK PEDAGOGY AND MEDICINE IN DYSLEXIA CHILDREN //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 1. – С. 227-229.

7. Sharibaevna A. R. et al. Ways to carry out correctional work in preschool children with hearing impairments //European Scholar Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 188-189.

ISTE’MOLCHILARDA ATTRAKSIYA VA ULARNI O’QITISH PSIXOLOGIYASI

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna

Samarqand davlat universiteti Psixologiya kafedrasida dotsenti

musharrafsalaxiddinova@gmail.com

+998994500069

Annotatsiya: Iste’molchi psixologiyasi fani sotsial psixologiya sohasiga tegishli bo‘lib, marketing mutaxassislari tomonidan shaxsni iste’molchi sifatida maxsus bilimga ega bo‘lishi uning o‘zi va iqtisodiy munosabatlari uchun foydalidir. Maqolada iste’molchi psixologiyasi fanida jalb etish tushunchasi va uning kognitiv, motivatsion, intensiv usullari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: jalb etish, iste’molchini jalb etish usullari, model, iste’molchini o‘qitish, ta’lim.

ПСИХОЛОГИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ И ОБУЧЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна

доцент кафедры психологии

Самаркандского государственного университета

Аннотация: Предмет психология потребителя относится к области социальной психологии, специалисты по маркетингу утверждают, что человеку, как потребителю, полезно иметь специальные знания для самого себя и его экономических отношений. В статье описывается понятие

«привлечения» в науке потребительской психологии и ее когнитивный, мотивационный и интенсивный методы.

Ключевые слова: привлечение, методы привлечения потребителей, модель, обучение потребителей, научение.

PSYCHOLOGY OF ATTRACTING AND EDUCATION OF CONSUMERS

Salakhutdinova Musharraf Isamutdinovna
Associate Professor of the Department of Psychology,
Samarkand State University

Annotation: The subject of consumer psychology belongs to the field of social psychology, marketing experts argue that it is useful for a person, as a consumer, to have special knowledge for himself and his economic relations. The article describes the concept of "attraction" in the science of consumer psychology and its cognitive, motivational and intensive methods.

Keywords: attraction, methods of attracting consumers, model, consumer education, learning.

Iste'molchi psixologiyasi fanida jalb etish tushunchasi – iste'molchining axborotga reaksiyasi sifatidagi javob harakatlarini bildiradi. Jalb etish, odatda, yuzaga kelgan vaziyatga bog'liq bo'ladi (masalan, zudlik bilan yangi poyafzal kerak bo'lganida. Iste'molchi jarayon ishtirokchisi sifatida ehtiyojini shu vaqtni o'zida qondira oladi).

Doimiy jalb etilganlik izlanish, ajralib turish, istememolchi xulq-atvor uslubini yaxshilash bilan tavsiflanadi. Jalb etish darajasi past bo'lganda mahsulot avtomatik ravishda xarid qilinadi. Jalb etilganlik tushunchasi xotiraga oid tanish (yig'ilgan tajriba natijasi) va malakalilik (vazifani muvaffaqiyatli bajarish qobiliyati) bilan bog'liq.

Jalb etilganlik vaziyati axborotni qayta ishlash pozitsiyasidan ta'limga yondashish bilan ta'riflanadi. Jalb etilganlik darajasi past iste'molchida yakuniy munosabat xarid qilinganda emas, balki shaxsiy tajriba asosida shakllanadi. Jalb etilganlik past bo'lganida, qoidaga ko'ra, mahsulot ko'p qidirilmasdan ommaviy, kundalik, tanlovda ko'p harakatlar va tanqidiy qarashlarsiz xaridlar qilinganda oddiy reklama va tasvirlar orqali axborot olingan bo'ladi.

Kam jalb etilganlik sharoitida, masalan, reklama xabarlarida quyidagi xususiyatlar e'tiborga olinishi kerak:

- kam ma'lumot ishlatiladi;
- axborotni ratsional qayta ishlash ta'siri ostida oldindan xarid qilish qarorining bir nechta belgilari ko'rsatiladi;
- iste'molchilar qaror qabul qilish uchun tovar belgisini va umumiy belgilarga ega bo'lgan turli markalarni sinab ko'rishni afzal ko'radilar;

- iste'molchilar vaziyat omillari va do'kon ichidagi reklama (merchandayzing)ga birmuncha ta'sirchan;

- iste'molchi uzoq muddat qo'llaniluvchi tovarlar uchun ma'lumot qidirishni cheklaydi va cheklangan reklama variantlarini afzal ko'radi, ko'proq ishlab chiqaruvchi obro'siga tayanadi.

Iste'molchilarning jalb etilishi darajasi past bo'lganida mahsulotni xarid qilish jarayonida ixtiyorsis esga olib qolishni hosil qilish zarur. Bu reklama axborotini qabul qilganda ijobiy reaksiyani ta'minlab beradi.

Iste'molchining mahsulotni sotib olish jarayonida kam ishtirok etishi bilan, unda qo'shilgan ogohlantirishlarni takrorlash shaklida reklama xabariga ijobiy javob beradigan majburiy xotirlashni ishlab chiqish kerak. Tovar belgisini tanlashga ta'sir qiluvchi munosabatni o'rganish ko'pincha mahsulot haqidagi ma'lumotni idrok etishni yaxshilashga sabab bo'ladi.

Ta'lim jarayoni shaxsiy rivojlanishni jadallashtirish va axborot ob'ektiga odatiy qarashlarni o'zgartirish uchun tashkil etilgan faoliyatni o'z ichiga oladi. Ta'lim shart-sharoitlarga bog'liq bo'lib, ma'lumot olish va uni sinab ko'rish orqali iste'molchi oziq-ovqat, kiyim-kechak, asbob-uskunalar va ishlab chiqaruvchilardan foydalanish dididga ega bo'lib boradi, ishlab chiqaruvchilar esa iste'molchini o'rganish orqali mahsulotni sotish samaradorligini o'rganadilar.

Eslab qolishga motivatsiya, qobiliyatlar va tajriba ta'sir qiladi. Bilim, shart-sharoit va ta'lim o'rnini bosuvchi jarayonlar – takrorlash va faollashtirish (bilim va stimol o'rtasidagi integratsiyani oshirish) dir. Maxsus kodlashning bunday stimullari haqidagi bilimlar maktab ta'limi davrida spektrning ranglarini eslatib qoldirish orqali hosil qilinadi.

Ta'lim maqsadi – sotuvga mos keladigan xulq-atvorni va istalgan reaksiyani mustahkamlashdir. Psixologiyada latent (motivatsiyasiz) va yo'l-yo'lakay (maqsadga yo'naltirilmagan) ta'lim turlari ajratib ko'rsatiladi.

Ba'zi mutaxassislar o'quv jarayonida bir qator bosqichlarni ajratib ko'rsatadilar:

- ilgari olingan ma'lumotlarning yangi ma'lumotlarga muvofiqligini baholash;

- yangi va oldindan olingan ma'lumotlar integratsiyasi;

- keyingi xulq-atvor haqida fikr shakllantirish;

- olingan bilimlarning samaradorligini tekshirish.

Inson miyasi mantiqiy, abstrakt fikrlashga moslashgan chap yarim shar va axborotni qayta ishlash uchun mo'ljallangan o'ng yarim sharga bo'linadi. Marketolog yarim sharlardan qaysi biri mahsulotning afzal tomonlariga, axborot emotsionalligiga, o'qitish orqali eslab qolish ehtimollariga e'tibor qilishi kerak. Ta'lim sifati eslab qolish darajasi bilan tavsiflanadi, chunki ko'pincha mahsulot haqida ma'lumot tezda unutiladi.

Iste'molchi ta'limi mustahkamlash bilan bog'liq. Marketologlarning malakasizligi va sotuvchining uquvsizligi ish samarasizligiga olib keladi. U iste'molchida ishonchni yo'qotadi va mahsulotni qayta xarid qilish ehtimolini

kamaytiradi. Shuning uchun, ijobiy mustahkamlash effekti iste'molchiga ta'sir qilish strategiyasi sifatida belgilanishi kerak.

Iste'molchi ta'limida ikkita asosiy yondashuv mavjud: kognitiv (shakllangan bilimlar tizimi orqali axborotni o'zlashtirish va xotiradagi bilimlar prizmasi orqali tashqi muhitni idrok etish) hamda bexivioristik (stimullashtirilgan xulq-atvorning takrorlanishi).

Kognitiv ta'lim, xaridorlar mahsulot haqida bilishlari kerak bo'lgan savollarga javoblarni o'z ichiga oladi. Ya'ni, xaridga nima sabab bo'lishi mumkin, xarid ularni qoniqtiradimi, xarid takroran amalga oshiriladimi? Bunday holda, taklif qilinayotgan mahsulot afzalliklari haqida yaxshi o'ylab chiqilgan argumentlar bilan boshqa tovar belgilari haqidagi kontrargumentlar orqali iste'molchini ishontirish amalga oshiriladi.

Jarayonni osonlashtirish uchun sotuvchilar iste'molchi nimani kutishlari mumkinligi bilan bog'liq assotsiativ belgilarni yaratishga harakat qilishadi: zararsiz mahsulot va kam kaloriya; limon hidi va kir yuvish vositasining yangiligi; xorijiy so'zlar va tegishli sifat belgisi sifatida. Kognitiv ta'lim faol aqliy jarayonda mexanik, o'rnini bosuvchi va fikrlash hatti-harakatlari orqali ustanovkalarni o'zgartiradi.

Mexanik ta'lim reklama byudjeti imkoni ko'targanicha maksimal darajada axborotni takrorlashni o'z ichiga oladi. O'rnini bosuvchi ta'lim oldindan olingan tijorat axborotini boshqalarni kuzatish jarayonida taqlid qilish orqali o'zlashtirishdir. Fikrlash uchun esa dastlab axborotga ega bo'lish, keyingina uni o'zlashtirish mumkin bo'ladi.

Ta'limda iste'molchilarni jalb qilishning o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor qaratish tavsiya etiladi. Birinchidan, iste'molchilarning qanday qilib motivatsiyalashganligini bilish muhim: transformatsiyalovchi yoki axborot, ya'ni mahsulot yoki tovar belgisi idrok etilishini imkon boricha ko'proq o'zgartirish. Transformatsiyalovchi motivatsiya iste'molchiga avvalgiga qaraganda boshqacha hissiyotlarni berishi mumkin. Iste'molchi nafaqat tovarlarning xususiyatlarini sezish, balki insonning shaxsiy his-tuyg'ularini ham o'zgartiradi.

M. Noulz ta'limni motivatsiyalashning bir nechta tamoyillarini ko'rsatadi:

- muammoga yo'nalganlik va maqsadni aniq shakllantirish;
- o'quvchilarning xabardorligi va tajribasi darajasini hisobga olish;
- axborotni idrok etish uchun mavjud tajribaning ahamiyati;
- bilimlarni amaliyotda tekshirish;
- olingan bilim va ta'lim maqsadlarim o'zaro mosligi.

Mahsulotga yoki muayyan bir brendga bo'lgan qiziqishning intensivligini hisobga olish kerak. Bu jalb qilish jarayonida ta'sir etayotgan axborotni tahlil qilish va xayoliy obrazlarni hosil qilish darajasini belgilaydi. Qimmatbaho tovarlar (xizmatlar) va yangi tovar belgilarini xarid qilish oddiy oziq-ovqat mahsulotini yoki ko'pdan buyon tanish tovar belgilarini sotib olishdanga qaraganda ancha o'ylab amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Алешина И.В. Поведение потребителей. Учебное пособие. - М.: Фаир-Пресс, 2006. -512 с.

Андреева Г.М. Психология социального познания. М.: Аспект пресс, 1999. – 205 с.

Блэкуэлл Д.У., Энджел Дж.Ф., Миниард П.У. Поведение потребителей. - СПб.: Питер, 2007. -867 с.

Мухамедова Д.Г. Таълим менеждерини инновацион фаолиятга тайёрлашнинг ижтимоий-психологик механизмларини такомиллаштириш. //Докторлик диссертацияси автореферати. Тошкент, 2015.

Пилдич Д. Путь к покупателю / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1991.

BUXORO VA QORAKO‘L VOHASI AGROLANDSHAFTLARINING EKOLOGIK HOLATI ECOLOGICAL STATE OF THE AGRO-LANDSCAPES OF THE BUKHARA AND KARAKUL OASES

Samyayev Anvar Kadirovich – Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi o‘qituvchisi

Annotasiya. Maqolada Buxoro va Qorako‘l vohalari agrolandshaftlari, ularning inson omili ta‘sirida o‘zgarishi, ifloslanishi, tuproqlarning sho‘rlanishi, hamda ularning ekologik holati to‘g‘risida ma‘lumot berilgan.

Annotation. In this article represented information about agro-landscapes of the Bukhara and Karakul oases, their changes under the influence of man, pollution, salinization of the soil, and their ecological state.

Kalit so‘zlar: agrolandshaft, sho‘rlanish, eroziya, pestisit, ekologiya, zovurdrenaj, yer osti va yer usti suvlari.

Key words: Agrolandscapes, salinization, erosion, pesticide, ecology, drainage, headwater and underwater.

Zarafshon daryosining quyi delta qismi Buxoro va Qorako‘l vohalaridan iborat bo‘lib, ko‘p asrlardan buyon sug‘orma dehqonchilik rivojlangan hududlardan biri hisoblanadi. Arxeologlarning ma‘lumotlariga ko‘ra bu yerda dastlabki sug‘orma dehqonchilik miloddan oldingi IV asrlarda paydo bo‘lgan. Delta aholisi asosan dehqonchilik va chorvachilik bilan shug‘ullanib kelgan. Deltaning 80% maydoni qumli cho‘llardan, 20% i voxa landshaftlaridan iborat. Aholining 90% idan ortig‘i vohalarda yashaydi.

XX asrning 60-yillariga qadar inson xo‘jalik faoliyatining vohalar tabiat komponentlariga, geosistemalariga ta‘siri sezilarsiz bo‘lgan. Ammo aholi sonining o‘sishi, yirik sanoat korxonalarining bunyod etilishi, gaz, neft konlarining topilishi, sug‘orma dehqonchilikda suv resurslaridan noto‘g‘ri foydalanilish, paxtachilikda ko‘plab kimyoviy o‘g‘itlarning ishlatilishi, chorva mollari sonining me‘yoridan

ortiq bo‘lishi vohalar tabiatiga antropogen omilning ta’sirini kuchaytirdi. Buning natijasida havo, suv va tuproq ifloslandi. Ayniqsa, tuproqning tarkibi, strukturasi o‘zgarishi, sho‘rlanishi, ayrim joylarda botqoqlanishi kuchli bo‘ldi. Bu holat esa Zarafshon daryosining quyi qismida yuz berayotgan cho‘llashish jarayonini yanada ham tezlashtirdi.

Buxoro va Qorako‘l vohalarida aholi sonining ko‘payishi, yaylovlarda chorva mollari tuyog‘i sonining me‘yordan ortiq bo‘lishi, pillachilikda ko‘plab buta va butasimon o‘simliklarning ishlatilishi, cho‘l o‘simliklarining degradasiyalanishiga hamda ko‘chma qum barxanlarining yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda. Tarixiy manbalardagi ma’lumotlarga ko‘ra, XIX asrning boshlariga qadar Zarafshon deltasi atroflarida qalin saksovulzorlar bo‘lgan. Bular aholi tomonidan yoqilg‘i sifatida, ayniqsa ko‘mir, ishqor (potash) tayyorlashda ayovsiz ishlatilgan. Buning natijasida Zarafshon deltasi atrofida mustahkamlangan qumlar o‘rnida ko‘chma qumlar hosil bo‘lgan. Oqibatda XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning birinchi choragi davomida delta atrofida ko‘chma qum «dengizi» yuzaga kelgan. Ko‘chma qumlarning bosib kelishi tufayli katta-katta maydondagi ekinzorlar, shaharlar, qishloqlar va cho‘l yaylovlari qum tagida qolib, uning qurboni bo‘lgan. Deltadagi cho‘l hududi Qorako‘l qo‘ylari boqiladigan asosiy yaylovlardan hisoblanadi. Cho‘l yaylovlari boqilayotgan chorva mollari soni me‘yoridan 1,5-2 barobar ortiq bo‘lgan. Bu esa o‘simlik dunyosining degradasiyalanishiga va oqibatda ko‘chma qumlar maydonining kengayishiga sabab bo‘lmoqda. Bunday holat ayniqsa aholi punktlari va chorva mollari sug‘oriladigan quduqlar atrofida kuchli ro‘y bermoqda.

Bugungi kunda Buxoro va Qorako‘l vohalari atrofida yashaydigan aholining yoqilg‘i resurslari (gaz, ko‘mir, o‘tin) bilan ta‘minlanmasligi, yoki kam ta‘minlanganligi sababli ko‘plab saksovulzorlar qirqilib, o‘tin sifatida foydalanilmoqda. Hududda yashaydigan, yoqilg‘i resurslari bilan ta‘minlanmagan har bir xonadon o‘rta hisobda yiliga 1000-1500 tup saksovulni qirqib undan o‘tin sifatida foydalanmoqda. Qum deflyasiyasini kamaytirishga qarshi ko‘rilayotgan chora-tadbirlarga qaramasdan Zarafshon daryosining quyi qismida qum ko‘chkilari qishloq xo‘jaligiga katta zarar yetkazmoqda.

Buxoro va Qorako‘l vohalari agrolandshaftlariga antropogen omilning salbiy ta’siri sug‘oriladigan yerlarda ayniqsa kuchli. O‘tgan asrning 60-yillariga qadar Zarafshon daryosining quyi qismida suv tanqisligi kuchli bo‘lgan. Vohalarda vujudga kelgan suv tanqisligining oldini olish maqsadida 1962-1975 yillarda Amu-Qorako‘l va Amu-Buxoro mashina kanallari qurilib foydalanishga topshirildi. Zarafshon deltasining suvga bo‘lgan ehtiyoji deyarli qondirildi. Lekin bu kanallar relyefning qiyaligigi nisbatan teskari oqayotganligi sababli suvning ko‘p qismi bug‘lanishga va yerga singishiga sarf bo‘lmoqda. Natijada kanallar atrofida grunt suvlarining sathi ko‘tarilib tuproqlarning sho‘rlanishiga va ayrim joylarda hattoki, botqoqlanishga olib kelmoqda. Bugungi kunga kelib Buxoro va Qorako‘l vohalarida oqar suvlarning 30-40% i filtrasiya va bug‘lanishga sarf bo‘lmoqda. Yangi yerlarning o‘zlashtirilishi va agrolandshaftlarni sug‘orishda me‘yorga amal

qilmaslik oqibatida so'nggi yillarda Zarafshon daryosining quyi ya'ni delta qismida sug'oriladigan yerlarda grunt suvlari sathining ko'tarilishi kuzatilmoqda. Bu esa delta agrolandshaftlari tuproqlarining sho'rlanishiga sabab bo'lmoqda.

Deltaning ayrim joylarida ekinlarni sug'orishda zovur suvlaridan foydalanish oqibatida ikkilamchi sho'rlanish kuzatilmoqda. Bugungi kunda Zarafshon deltasi agrolandshaftlarining 90% i turli darajada sho'rlangan.

Zarafshon deltasi agrolandshaftlarining ifloslanishida kimyoviy o'g'itlar va pestisidlarning ham ta'siri katta. O'tgan asrning 80-yillarida Buxoro va Qorako'l vohalarida har gektar paxta maydoniga 220 kg azot, 120-130 kg fosfor va 50 kg ga yaqin kaliy o'g'itlari solinib kelingan. Tajriba natijasida shu narsa aniqlandiki, tuproqqa solingan azotning 30-40% ni, forforning 15-20% ni paxta o'zlashtiradi, pestisidlarning 40-45% i o'simliklarda, qolganlari esa tuproqda qoladi, havoga ko'tariladi va 20-25% i suvga yuvilib tushadi (Samoylenko, Yakubova, 1987). Juda ko'p xo'jaliklarda paxtadan yuqori hosil olish maqsadida kimyoviy o'g'itlar me'yoridan bir necha barobar ko'p ishlatilib kelingan. Tuproqlarda, suvda ko'paygan bu kimyoviy o'g'itlarning bir qismi, so'zsiz, sabzavot va poliz ekinlariga, mevalarga o'tadi, bular orqali esa inson organizmiga ta'sir qiladi. Zarafshon deltasi agrolandshaftlarini zaharlagan yana bir guruh kimyoviy preparatlarga pestisidlar kiradi. Bir necha o'n yillar davomida paxta va boshqa ekin dalalarida o'ta zaharli bo'lib hisoblangan DDT, GXSG, butifos, xlorofos va boshqalar ishlatilib kelindi. Paxtazorlarning har bir gektariga hasharotlarga qarshi o'rtacha 54 kg. gacha pestisidlar ishlatildi. Tabiatda uzoq saqlanuvchanligi va inson salomatligiga o'ta zaharliligi tufayli DDTni ishlatish 1970- yillarda rivojlangan chet ellarda man qilindi. O'zbekistonda esa bu haqdagi ko'rsatma 1983 yilda amalga oshirildi. Man qilinishiga qaramasdan DDT Buxoro-Qorako'l vohalarining ko'plab jamoa xo'jaliklarida yashirincha ishlatilib kelindi. Natijada vohalarning sug'oriladigan tuproqlarida DDTni qo'llash man etilganiga o'n yillab o'tgan bo'lishiga qaramasdan me'yoridan ortiqligi kuzatilmoqda. Zarafshon deltasidagi barcha kanallar, ko'llar va suv omborlari suvining tarkibida GXSG uchraydi. Ayniqsa, bu zaharli kimyoviy modda Quyimozor suv omborining chiqarish kanalida ko'p uchraydi. Shuni ham qayd etish lozimki, Buxoro shahri aholisi ichimlik suvini asosan Quyimozor suv omboridan oladi. Zarafshon deltasida yashaydigan aholi ko'pincha ichimlik suvi sifatida quduqlardan foydalanadi. Quduq suvi tarkibida ham ochiq suv havzalariga tushadigan kimyoviy o'g'itlar, pestisidlar uchraydi. Ichimlik suvining tarkibidagi tuz miqdori deltaning shimolidan janubiga qarab ortib boradi. Tuz miqdori Romitan tumanida 1506 mg, Jondorda 1577 mg, Peshkuda 1828 mg, Kogonda 2520 mg, Olotda 5320 mg. ga ortib boradi . Bu holat tuz bilan bog'liq turli kasalliklarni keltirib chiqarmoqda.

Bugungi kunda Afg'onistonda davlat tepasidagi “Tolibon”lar Amudaryoning Balx qismida Qo'shtepa kanalini qurmoqda. Kanal suvining Afg'oniston shimolidagi hududlarga yo'naltirilishi Turkmaniston va O'zbekistonning ayrim viloyatlarida, shu jumladan, Buxoro va Qorako'l vohalarida keskin suv taqchilligiga olib kelishi mumkin. Loyiha 2022-yili ishga

tushirilgan bo‘lib, kanal uzunligi 285 kilometrni tashkil qiladi. U Amudaryoning Balx viloyati qismidan boshlanib, Juzjon orqali Faryobda tugaydi. Loyiha uch bosqichdan iborat bo‘lib, birinchi bosqich 108 kilometrni tashkil etadi va u 2024-yil davomida amalga oshirilishi kutilmoqda. 177 kilometrni tashkil etuvchi ikkinchi va uchinchi bosqichlar esa keying besh yil ichida yakunlanishi kerak. Mutasaddilarning ma’lumotiga ko‘ra, sug‘orish tizimi 550 ming gektar suv yig‘ish maydoniga ega bo‘ladi. Kanal soniyasiga 650 kub metr suv o‘tkazadi va bu Amudaryoning deyarli 30 % suvini tashkil etadi.

Yuqoridagi ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, Buxoro va Qorako‘l vohalari agrolandshaftlariga o‘tgan asrning 60-chi yillaridan boshlab antropogen omilning salbiy ta’siri kuchli bo‘layapti. Natijada ko‘plab qishloq xo‘jaligiga yaroqli yerlar sho‘rlanayabdi, o‘simlik dunyosi degradatsiyalanayabdi. Eng yomoni hududda yashayotgan aholi o‘rtasida turli xil kasalliklar (qamqonlik, endemik buqoq, gepatit,) ko‘payib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulqosimov A., Samyayev A. Quyi Zarafshon agrolandshaftlarida ekologik vaziyatning vujudga kelishi.// Janubiy O‘zbekistonda geografiya maktabining shakllanishi va rivojlanishi.-Termiz,2006.

2. Samyayev A, Zarafshon deltasi agrolandshaftlariga antropogen omil ta’siri va uning oqibatlari.//Fan va Yoshlar 6- Respublika ilmiy konferensiyasi.- Toshkent, 2003.

3. Raxmatullayev A., Samyayev A., Ravshanov A. Strukturno dinamicheskiye osobennosti i optimizatsiya landshaftov doline reki Zarafshan // Strukturno dinamicheskiye osobennosti, sovremennoye sostoyaniye i problemy optimizatsii landshaftov. - Voronej, 2013.

4. Samyayev A. Transchegaraviy daryo suv resurslaridan foydalanishning ayrim muammolari // Markaziy Osiyo va qo‘shni mintaqalardagi transchegaraviy hududlar: hamkorlik imkoniyatlari va muammolar. Xalqaro ilmiy konferensiya . Samarqand, 2022 yil 5-6 may

“INKLYUZIV TA’LIMNI RIVOJLANTIRISH.”

*G.Sanaqulova, tarbiyachi, Samarqand viloyati
Kattaqo‘rg‘on tumani 16-DMTT tarbiyachisi
Tel.:998336697804 E-mail:gulnoza89@mail.ru*

*D.Kushanova, tarbiyachi, Samarqand viloyati
Bulung‘ur tumani 1-DMTT tarbiyachisi
Tel.:9989 915431686 E-mail:dilnoza86@gmail.com*

(Sh-2. G.Sanaqulova, D.Kushanova)

Annotatsiya: Mazkur maqolada erta yoshdagi bolalarni parvarish qilish va ta’limning muqobil va innovatsion modellari yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются альтернативные и инновационные модели воспитания и образования детей младшего возраста.

Annotation: This article covers alternative and innovative models of early childhood care and education.

Kalit so'zlar Innovatsiya, bilim, ta'lim, unicef, jismoniy, aqliy, ijtimoiy xususiyatlari, madaniy kontekstlari.

Ключевые слова Инновации, знания, образование, ЮНИСЕФ, физические, психические, социальные характеристики, культурные контексты.

Key words Innovation, knowledge, education, UNICEF, physical, mental, social characteristics, cultural contexts.

Hukumat O'zbekistonda alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan hujjatlarni tasdiqladi. Jumladan, umumta'lim maktablarida alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar uchun boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni ochish tartiblari belgilandi.

12 oktabr kuni Vazirlar Mahkamasi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid bir qator normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqladi.

Hujjat prezidentning 2020 yil 13 oktabrdagi «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan.

2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasiga O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda

ularga ko‘rsatiladigan ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo‘yicha quyidagi asosiy ustuvor vazifalarni nazarda tutadi:

alohida ta’limga muhtoj bolalar o‘qiydigan ta’lim muassasalari binolariga qo‘yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

ushbu ta’lim muassasalarini zarur adabiyotlar, o‘quv qurollari, turli kasblar bo‘yicha o‘qitish uchun moddiy-texnik baza va jihozlar bilan ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

inklyuziv ta’lim tizimini tashkil etish, ta’lim muassasalarini maxsus asbob-uskunalar bilan (yuk ko‘tarish moslamalari, panduslar, panjara va boshqalar), shuningdek, tegishli xodimlar bilan ta’minlash (maxsus o‘qituvchilar, bolalarni psixologik-pedagogik nazorat qilish bo‘yicha mutaxassislar);

alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarning moslashuvi va integratsiyalashuvi uchun maktab-internatlarni maxsus jihozlar bilan bosqichma-bosqich ta’minlash va boshqalar.

Qaror bilan umumiy ta’lim muassasalarida alohida ta’limga muhtoj bolalarni inklyuziv o‘qitish to‘g‘risidagi nizom tasdiqlandi. U quyidagilarni nazarda tutadi:

inklyuziv ta’limning maqsad va vazifalari;

maktablarda inklyuziv ta’lim va boshlang‘ich tuzatish sinflarini tashkil etish tartibi va alohida ta’limga muhtoj bolalar uchun o‘quv jarayoni;

bolalarni inklyuziv ta’lim va boshlang‘ich asosiy tuzatish sinflariga qabul qilish tartibi;

inklyuziv ta’lim va boshlang‘ich asosiy tuzatish sinflarida ta’lim sifatini nazorat qilish va boshqarish bo‘yicha chora-tadbirlar.

Bundan tashqari:

jismoniy, aqliy, hissiy yoki aqliy nuqsonli bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari;

sanatoriy-kurort tipidagi ixtisoslashtirilgan ta’lim davlat muassasalari;

jismoniy, aqliy, sezgi yoki aqliy nuqsonli bolalar, shuningdek, uzoq muddatli davolanishga muhtoj bolalar uchun yakka tartibda uyda ta’lim olish tartibi to‘g‘risidagi nizom ham tasdiqlandi.

Boshlang‘ich maktabga rasmiy kirishdan bir yil oldin maktabgacha ta’lim muassasalarida ishtirok etish darajasi ta’sirchan 72% ni tashkil etadi, bunda mintaqaviy va gender nomutanosibliigi past. Bu yaqinda qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonun (2019-yil) bilan mustahkamlangan, davlatning majburiy bepul maktabgacha ta’limni ta’minlashga bo‘lgan qat’iy intilishidan dalolatdir. Shu bilan birga, davlatning namunali majburiyatidan kelib chiqib, maktabgacha ta’lim muassasalariga davomatni besh yoshga yetkazish bo‘yicha keyingi ishlarni amalga oshirish talab etiladi.

MICS (2022) ma’lumotlariga ko‘ra, 36-59 oylik bolalarning 46 foizi maktabgacha ta’lim muassasalariga boradi.

Quyidagi sabablarga ko‘ra maktabgacha ta’limga (3-4 yil) davomat tengsizligi bilan bog‘liq tenglik muammolari hali ham mavjud:

Jins (51% o‘g‘il bolalar va 41% qizlar)

Shahar aholisi 51% va qishloq aholisi 42%

Uy xo'jaliklarining boyligi: eng boylarning 55% va eng kambag'allarning 29%.

UNICEF 2019-yil 14-dekabrda Senat tomonidan ma'qullangan O'zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta'lim to'g'risida”gi qonuniga o'z hissasini qo'shdi.

Asosiy natijalar:

Hukumatning SDG 4.2 (bir yillik maktabgacha ta'lim) bo'yicha majburiyati.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida xususiy xizmatlar ko'rsatish sohasida tan olish, tartibga solish va hamkorlik qilish

O'zbekiston ijtimoiy sektorida birinchi muvaffaqiyatli PPP; maktabgacha ta'lim muassasalariga kirish va ularni qamrab olishni kengaytirish.

Xalqaro moliya institutlari (Jahon banki va ITB) PPP modelidan foydalangan holda maktabgacha ta'lim muassasalariga sarmoya kiritmoqda.

Erta yoshdagi bolalarni parvarish qilish va ta'limning muqobil va innovatsion modellari (ECCE)

Asosiy natijalar:

MTV 6200 nafar bolani qamrab oluvchi mobil avtobuslar (65 ta IZUZU maktabgacha ta'lim muassasasi) bilan muqobil modellarni kengaytirmoqda.

MTV Jahon banki va GPE tomonidan moliyalashtirilgan Erta bolalik ta'limi loyihasi (2019-2024) doirasida Samarqand va Namangan viloyatidagi jami 600 nafar bolani qamrab olgan 40 ta o'yin guruhida muqobil modellarni kengaytirmoqda.

UNICEF Yevropa Ittifoqining moliyalashtirish va ko'magida 2022-2023-yillarda Surxondaryo viloyatining kamida 10 ta manzilida ko'p dasturli til inklyuziv ta'limni ta'minlash uchun maktabgacha ta'lim muassasalarining muqobil modellarini kengaytirmoqda.

Islom taraqqiyot banki (ISDB) 2023-2026 yillarda MTVga 50 ta qo'shimcha joyda muqobil maktabgacha ta'lim muassasalarini kengaytirishga yordam beradi.

2018 yildan hozirgi kunga qadar UNICEF hukumatni erta yoshdagi ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun deyarli 2 million dollar sarmoya kiritdi.

Ushbu investitsiyalar natijasida yangi qonunlar, milliy siyosat va rejalar, ma'lumotlarni yig'ish va sifatni ta'minlash mexanizmlari paydo bo'ldi. UNICEF, shuningdek, erta bolalar ta'limining o'quv dasturini, erta ta'limni rivojlantirish standartlarini va o'qituvchilar malakasini oshirishni qayta ko'rib chiqish orqali erta yoshdagi ta'lim sifatini qo'llab-quvvatladi. Muqobil modellarni joriy etish, bolalar, ota-onalar va o'qituvchilarga mo'ljallangan raqamli yechimlarni yanada tatbiq etish orqali xizmatlar ko'rsatish kengaytirildi.

Ushbu ko'mak natijasida hukumat 2022-yil boshiga qadar 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan 2 millionga yaqin bolani sifatli maktabgacha ta'lim bilan ta'minlashga muvaffaq bo'ldi.

Shunday qilib hozirgi kunda bolalar bog'chasida didaktik o'yinlarni ham tashkil etib kelsak bo'ladi.

Didaktik o‘yinlar ichida bolalar bog‘chasi - Bu, ehtimol, ta'limning eng muhim vositalaridan biridir. Axir, o‘ynab, bola o‘rganadi va shuning uchun rivojlanadi. Bolalar didaktik o‘yinlari bolani diversifikatsiya qilishning asosiy vositasidir, o‘yin umuman shaxsning asosiy fazilatlarini tarbiyalashga yordam beradi.

Bolalar didaktik o‘yinlari hissiyotlarni rivojlantiring, chunki atrofimizdagi dunyoni to‘liq anglash uchun bola uni his qilishi va idrok qilishi kerak. Didaktik o‘yinlar bolalar nutqini rivojlantirishga katta e'tibor beradi. O‘yinda bola so‘z boyligini boyitadi, ham faol, ham passiv, tovushlarni va butun so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni, jummalarni tuzishni, o‘z fikrlarini aniq ifoda etishni o‘rganadi.

Didaktik o‘yinlar nima?

Didaktik o‘yinlar uchta toifaga bo‘linadi.

Stol o‘yinlari

buyumlar bilan o‘yinlar (tabiiy materiallar, o‘yinchoqlar),

so‘z o‘yinlari yoki so‘z o‘yinlari.

Stol va bosma o‘yinlar bolalar va ko‘plab kattalar uchun qiziqarli vaqt. Ular juda xilma-xildir: bularning barchaga ma'lum bo‘lgan juftlashtirilgan rasmlar, turli xil lotto va domino. Shunday qilib, turli xil rasmlar to‘plamiga ega bo‘lib, siz bolalaringiz bilan turli xil o‘yinlarni tashkil qilishingiz mumkin: "Er-xotinni tanlang", "O‘rmonda o‘sgan narsalar (bog ‘, bog‘)" ? ”, “ Qaysi rasm yashiringan? ”, Rasmlar, rasmlardan hikoyalar bilan jumboqlarni tuzish. Asosiysi, bunday o‘yinlarni o‘zingiz ixtiro qilishingiz va o‘zingiz qilishingiz mumkin!

Ob'ektlar bilan o‘yinlarda ham o‘yinchoqlar, ham real narsalar ishlatiladi. O‘yin paytida bolalar ob'ektlarning xususiyatlarini o‘rganadilar, taqqoslashni o‘rganadilar va ularning o‘xshashliklari yoki farqlarini aniqlaydilar. Ushbu o‘yinlar juda qimmatlidir, chunki bolalarda ular ob'ektlarning turli xil xususiyatlari, ularning belgilari: rangi, shakli, sifati bilan tanishadilar. Bolalar uchun vazifalar qo‘yiladi: taqqoslash, tasniflash, ketma-ketlikni o‘rnatish. Bola o‘yinni etarlicha o‘zlashtirganida, uning qoidalari murakkablashadi. Tabiiy materialdan (o‘simlik urug‘lari, barglari, gullari, toshbo‘ron, qobiq) "kimning bolalari bu?", "Daraxt kimning bargidir?", "Toshning naqshlari" va hokazo o‘yinlarda foydalanish mumkin.

Internet resurslari

<https://begemottic.ru/uz/computer/didactic-games-in-kindergarten-didactic-games.html>

<https://uz.wikipedia.org/wiki/Didaktika>

<https://optolov.ru/uz/potolok-i-potolochnye-pokrytiya/didakticheskie-igry-v-detskom-sadu-metodika-organizacii-didakticheskikh.html>

<https://lex.uz/uz/>

К ВОПРОСУ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Сапаров Абат Турсынбаевич – ассистент-преподаватель кафедры Дошкольного воспитания и дефектологии. НГПИ

Аннотация: дошкольное образование является начальной частью непрерывного образования. Оно обеспечивает формирование ребенка как здоровой и развитой личности, пробуждает у него желание учиться, подготавливает к систематическому обучению. В статье рассматривается развитие системы дошкольного образования в Республике Узбекистан в современный период.

Ключевые слова: дошкольное образование, реформация, непрерывное образование, дорожная карта, квалифицированные кадры.

Реформирование системы дошкольного образования и рассмотрение дошкольного образования как основного этапа непрерывного образования в Узбекистане считается приоритетной задачей. В частности, 30 августа 2017 года Указом Президента Узбекистан «О мерах по дальнейшему развитию системы дошкольного образования в 2017-2021 годах» была определена концепция работы в этой сфере. Это возлагает на наших педагогов в этой сфере огромную ответственность и задачи.

Для того, чтобы человек был счастлив, необходимо правильное воспитание. Если ребёнок с раннего детства задумывается над вопросом “Кем я хочу стать?”, то необходимо вложить эти мысли детей в правильное русло, что обеспечивается посещением ребёнком дошкольного образовательного учреждения. Для ребенка и страны в будущем нет большего счастья, чем получить хорошее воспитание, овладеть ремеслом и наукой, служить Родине, своему народу. В одном из своих выступлений глава Узбекистана отметил, что «под совершенным человеком мы понимаем, прежде всего, образованных людей, обладающих высоким умом, умеющих самостоятельно мыслить, которые своим поведением могут служить примером для других. И снова нехватка высококвалифицированных, современных мыслящих людей по-прежнему является серьезным препятствием на пути нашего прогресса. Поиск, воспитание, эстетическое воспитание таких кадров, прежде всего молодых, становится актуальным вопросом сегодняшнего дня», - подчеркнули он.

Дошкольное образование является начальной частью непрерывного образования. Оно обеспечивает формирование ребенка как здоровой и развитой личности, пробуждает у него желание учиться, подготавливает к систематическому обучению.

Дошкольное образование до 6-7 лет осуществляется в государственных и негосударственных детских дошкольных учреждениях и в семье. Целью

дошкольного образования является подготовка детей к школьному обучению, формирование ребенка как здоровой, развитой, самостоятельной личности, раскрытие его способностей.

Охрана жизни и здоровья детей в дошкольном образовательном учреждении осуществляется медицинскими работниками дошкольного образовательного учреждения и штатными медицинскими работниками, а также медицинскими работниками органов здравоохранения, закрепленных за дошкольным образовательным учреждением. Порядок и правила организации охраны жизни и здоровья детей в ДООУ, правила приёма и отправки детей в ДООУ, требования к организации безопасности в помещениях ДООУ, требования к организации пожарной безопасности в ДООУ, требования к безопасности территории регулируются рядом законодательных актов.

30 сентября 2017 года в соответствии с указом президента Республики Узбекистан № УП-5198 “О мерах по коренному совершенствованию управления системой дошкольного образования” в Узбекистане создано Министерство дошкольного образования. Во всех областях Республики начали функционировать управления дошкольного образования, а также отделы дошкольного образования в районах и городах. В центральный аппарат и территориальные отделы Министерства дошкольного образования привлечены опытные и квалифицированные специалисты.

30 сентября 2018 года принято постановление президента Республики Узбекистан № ПП-3955 «О мерах по совершенствованию управления системой дошкольного образования». На основании данного постановления была определена организационная структура Министерства дошкольного образования. В ее состав вошли государственные дошкольные образовательные учреждения, негосударственные дошкольные образовательные учреждения, районные, городские отделы дошкольного образования, областные управления дошкольного образования, а также другие организации. Были внедрены Институт переподготовки и повышения квалификации руководителей и специалистов дошкольных образовательных учреждений, Фонд развития дошкольного образования, специализированные проектно-планировочные институты. Сформирован центральный аппарат Министерства дошкольного образования. Как отмечено в указе, определена программа дополнительных мер по дальнейшему совершенствованию системы дошкольного образования, реализация которой осуществляется поэтапно.

Данная программа является всеобъемлющей, за короткий срок разработан ряд правовых актов в сфере дошкольного образования. В соответствии с постановлением Президента Республики Узбекистан от 8 мая 2019 года № ПП-4312 разработана «Концепция развития системы дошкольного образования в Республике Узбекистан до 2030 года». Данная концепция определила этапы развития дошкольного образования в нашей

республике на среднесрочную и долгосрочную перспективу. В результате, если в 2016 году охват детей дошкольного возраста дошкольными образовательными учреждениями составлял 30 процентов, то на 2022 год в Узбекистане вырос охват детей дошкольным образованием на 4,6%. Об этом сообщили Министерстве дошкольного и школьного образования. Согласно информации, таких результатов удалось достичь благодаря налаживанию в 2022 году деятельности 1811 детских садов (219 государственных, 1346 семейных, 169 негосударственных на основе ГЧП, 77 частных детских садов).

В стране сейчас налажена деятельность 29 420 дошкольных образовательных организаций, из которых 6589 государственных и 22 822 негосударственных (833 частных, 20 676 семейных и 1313 негосударственных ДОО на основе ГЧП). 2,1 млн или 71,8% детей из 2,9 млн детей дошкольного возраста охвачены дошкольным образованием, из них 647 655 составляют дети в возрасте 6 лет.

Общее количество руководителей и педагогов, работающих в государственных и негосударственных дошкольных образовательных организациях, составляет 151 746, из них 51 554 (33,8%) – педагоги с высшим образованием.

В настоящее время в Узбекистане функционирует 13500 дошкольных образовательных учреждений, куда входят государственные, негосударственные и семейные дошкольные образовательные учреждения. Несмотря на это, охват детей в нашем государстве составляет 40,5 процента.

Министерство дошкольного и школьного образования совместно с Глобальным партнерством по образованию (GPE), ЮНИСЕФ, национальными и международными партнерами представило «Дорожную карту» для реформы образования на 2023–2026 годы. Согласно сообщению пресс-службы ЮНИСЕФ, Дорожная карта направлена на ускорение реформы сектора образования в Узбекистане, чтобы обеспечить справедливый доступ к качественному образованию.

Документ определяет четкие измеримые приоритеты с результатами и целями до 2026 года по реформе дошкольного и школьного образования в соответствии со Стратегией развития. Он основывается на таких принципах как этика, добросовестность, борьба с коррупцией, справедливость и реализация прав человека.

Дорожная карта укрепляет не только координацию между различными заинтересованными сторонами в секторе образования, но и позволяет расширить масштабы наиболее эффективных решений.

В настоящее время для достижения 80% охвата детей от 3 до 6 лет в сфере дошкольного образования потребуется дополнительно 620 тыс. мест в дошкольных учреждениях.

Разработка Дорожной карты была вызвана отсутствием координации между организациями-партнерами. Теперь соглашение объединяет 54

партнерские организации и обеспечивает четкую программу для осуществления реформы сектора образования. Осуществляется широкомасштабная работа по повышению охвата детей дошкольным образованием, внедрению в процесс образования и воспитания современных инноваций, новых педагогических и информационно-коммуникационных технологий и передовых методов, развитию материально-технической базы.

Образовательные программы дошкольного образования разработаны и внедрены в практику на основе зарубежного опыта. Разрабатываются альтернативные виды дошкольного образования, широко внедряются мобильные и модульные ДОУ.

Дошкольные образовательные организации обеспечиваются новым оборудованием, игрушками, учебно-дидактическими материалами.

В целях качественной подготовки дошкольников к школе была введена годовая система бесплатной подготовки к школе. Предусматривается внедрение передовых педагогических и цифровых технологий, новых альтернативных форм в процесс обучения и воспитания в дошкольных образовательных организациях.

Планируется создание и практическое внедрение нового поколения учебной литературы, дидактических материалов, электронных образовательных ресурсов для дошкольного образования, подключение дошкольных образовательных организаций к полноценной широкополосной сети Интернет.

В рамках дальнейшего развития системы дошкольного образования поставлены следующие цели:

- увеличение уровня охвата дошкольным образованием с 62 процентов до не менее 80 процентов;
- доведение в 2022/2023 учебном году уровня охвата системой дошкольной подготовки детей в возрасте 6 лет до 90 процентов, до конца 2024/2025 учебного года - до 100 процентов;
- создание свыше семи тысяч новых негосударственных дошкольных образовательных организаций путем привлечения средств частного сектора в систему дошкольного образования;
- поднятие на новый этап качества образования в системе дошкольного образования;
- внедрение усовершенствованной системы профессиональной подготовки и повышения мастерства работников детсадов;
- повышение квалификации свыше 160 тысяч педагогических кадров в 2022-2026 годах;
- совершенствование процессов дошкольного образования и воспитания на основе научно обоснованных подходов;
- предотвращение фактов нарушения закона в системе дошкольного образования.

В целях предотвращения финансовых правонарушений и коррупциогенных фактов в системе дошкольного образования будет создана единая информационная система.

Реализация Постановления Президента Республики Узбекистан «О мерах

по коренному совершенствованию системы дошкольного образования» позволит повысить дошкольное образование на качественно новый уровень в стране, радикально улучшить инфраструктуру и материально-техническое оснащение дошкольных учреждений.

Все это является основой формирования нового поколения нации, всесторонне зрелой на уровне современной цивилизации.

Литература.

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по совершенствованию управления системой дошкольного образования» от 30 сентября 2017 года № УП-5198. Lex.uz

2. Постановлением Президента Республики Узбекистан от 8 мая 2019 года № ПП-4312 разработана «Концепция развития системы дошкольного образования в Республике Узбекистан до 2030 года».

3. Бежимбетова А.А. и др. The Analysis OF Educational Systems In Different Countries. TEST Engineering & Management Preschool Education And Modern Approach Towards It. США 2020. 29358-29364 стр. <http://www.testmagazine.biz/index.php/testmagazine/issue/view/9>

4. Бежимбетова А., Ергалиева Ж. Development of intellectual and cognitive skills in preschool children through improvement of pedagogical potential.

5. Мирзаева Д.Ш., Кенжаева З.Б. Значение использования интерактивных методов в развитии дошкольного образования // Academy, 2020. № 5 (56).

6. Хакимов, С.У. Система дошкольного образования в Республике Узбекистан / С.У. Хакимов. — Текст : электронный // NovaInfo, 2016. — № 44. — С. 308-311. — URL: <https://novainfo.ru/article/5691> (дата обращения: 04.05.2023).

7. Vasilievna P. N., Amangeldievna B. A., Inkar K. TUTOR'S SUPPORT OF FUTURE TEACHERS // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020. – Т. 8. – №. 3. – С. 37.

MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH AND THEIR APPLICATION.

Satimkulova Rayhon Mirahmedovna

Samarkand city school and pre-school education 70 English teacher

Annotatsiya: Hozirgi kunda innovatsion pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonida eng samarali vosita sifatida qaralmoqda. Ular jahon chet tillarini o’qitish amaliyotida keng qo’llaniladi. Faol ta’lim usullarining hammasi ham interaktiv usullar emas. O’qitishning interfaol usullari deganda, eng avvalo, o’quvchilar o’rtasida fanni o’rganish va o’zlashtirish metodi o’zaro muloqotga asoslanadi. Ushbu maqolada ingliz tili darslarida interfaol usullardan foydalanish muhokama qilinadi.

Kalit so’zlar: ingliz tilini o’qitish, interfaol o’qitish, interfaol usullar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktivlik.

Аннотация: На сегодняшний день инновационные педагогические технологии рассматриваются как наиболее эффективные инструменты в образовательном процессе. Они широко используются в мировой практике преподавания иностранных языков. Не все активные методы обучения являются интерактивными. Когда мы говорим об интерактивных методах обучения, в первую очередь имеем в виду метод изучения и усвоения предмета учащимися, основанный на взаимном общении. В данной статье рассматривается использование интерактивных методов на уроках английского языка.

Ключевые слова: обучение английскому языку, интерактивное обучение, интерактивные методы, информационно-коммуникационные технологии, интерактивность.

Abstract: Today, innovative pedagogical technologies are considered as the most effective tools in the educational process. They are widely used in world foreign language teaching practice. Not all active learning methods are interactive methods. When we say interactive teaching methods, first of all, the method of learning and mastering the subject among students is based on mutual communication. This article discusses the use of interactive methods in English language classes.

Key words: English language teaching, interactive teaching, interactive methods, information and communication technologies, interactivity.

A competitive, competent pedagogue who meets the requirements of today's time, knows his specialty perfectly, can introduce innovations, works tirelessly on himself, at the same time, can widely use information and communication technologies, knows foreign languages and can regularly apply them to the teaching process. Today, the main offer in the language market is formed according to the demand of the consumer. According to S.G. Ter-Minasova, a senior specialist in linguistics and foreign language teaching methods, "Today,

language teaching has become more functional, and as a result of the strengthening of integration processes, the study of foreign languages, especially English, has become more relevant. But modern linguists are not interested in the history of language or its theory. English language has become necessary for them to meet their life needs. Currently, several methods are offered to students learning English. One of them is the fundamental method. It requires at least 2-3 years of study and deep study of grammar. This method is mainly used in the training of professional translators, and at the end of their studies, students will be able to look at the world through the eyes of a native speaker. Based on it, language is studied as a real and complete means of communication. Currently, the fundamental method has not changed its purpose, but many other methods have entered the field of competition with the fundamental method. One of them is the linguistic and sociocultural method. This method requires learning the language in a social and cultural environment. Its supporters condemn the fact that students are made to study "dead" lexical-grammatical forms. According to them, "a person is a product of culture." So the language too. In most cases, not learning the language in accordance with social life causes many mistakes. For example, a student of English might use the grammatically correct phrase "The Queen and Her relatives", but a British citizen would have difficulty understanding that "The Royal Family" is meant. For those who don't know the language well, "Dont you want to go?" and "Would you like to go?" The difference between the expressions is not that big, but to a British person they are different. In most cases, at conferences, "What other issues are you interested in?" "What problems are you interested in?" they translate as But it is worth noting that in English the word "problems" has a negative character, and such a sentence can be translated as "What issues are you interested in?" it is better to translate it as.

The experiment may be new to one teacher, but not new to another. In addition, the level of innovation of the same method may be different for future pedagogues. Taking this into account, both future pedagogues and teachers working in the educational system should approach innovative creative activities based on their needs. According to the level of innovation, innovative methods that help to develop the creative functions of future pedagogues are manifested in several forms: absolute level; local-absolute degree; conditional degree; subjective level. The mass application of innovative pedagogical innovations is interpreted as a criterion for their evaluation. This is mainly related to the technical support of the educational process and the uniqueness of the teacher's activity. The creative application of pedagogical innovations in mass pedagogical experiments is manifested at the initial stage of the work of individual teachers. These innovations will be available for public use after being pilot-tested and objectively evaluated.

It is desirable to develop the creative functions of future teachers using innovative methods that are widely popular and allow to achieve positive results. Diagnostic methods aimed at studying the innovative activity of the teacher are also diverse. The use of diagnostic methods shows the strengths of the teacher's

activity. Therefore, equipping future teachers with modern methods of diagnosis is the demand of the times. Taking into account the professional needs and desires of future teachers, it is necessary to form professional and pedagogical ethics in them, and implement full-fledged purposeful activities aimed at continuous development.

Description of different methods of teaching English. It is the most relevant and intensive method of language learning in the modern and rapidly changing world. Today, the consumer can choose training for any taste - English for lawyers, English for economists, business English, etc. With this approach, listeners are given a lot of formulaic phrases and clichés. Yes, it gives you the opportunity to orient yourself in a work environment, but is the language base and language sense really formed? This question remains open.

Linguistic-social-cultural method of language learning. This method is a systematic approach aimed at studying the cultural and social environment without the goal of "dry" acquisition of lexical features and grammatical constructions. Linguistic-social-cultural method raises the veil of stylistic coloring and vitality of language. Two verbs, to do and do, are good examples. Their main difference is that the verb make means a creative approach to business, thoughtful actions. Based on the diagnosis of pedagogical innovations, it is recommended to carry out practical work aimed at learning in several stages. At the initial stage, questionnaire requests from future teachers, examination of answers to questionnaire questions, organization of individual interviews and confirmation of information in answers to questionnaire questions, analysis of information obtained based on the results of diagnosis. At this stage, based on the results of the first stage, activities aimed at improving the professional and pedagogical qualifications of the future teacher will be planned and the ways of their implementation will be shown. At this stage, the work carried out is completed and repeated diagnosis is carried out. In this process, the future teacher is directed to receive intermediate and final results. Changes in the activity of students in the group are analyzed in depth. As a result of this, diagnosing the professional skills, qualifications and experiences of future teachers and arming them with diagnostic methods, as well as restructuring the process of professional pedagogical education based on innovative ideas, will enable the effective development of students' creative activities. As a result, there is an opportunity to encourage future teachers to be creative and take initiative.

With the interactive education method, students communicate directly in the learning environment, which in turn serves as a source of experience. In the understanding of pedagogical methods, it implies the preparation of students and teachers when the interaction is organized.

He does not work as a student-listener or observer, but actively participates in the lesson. With this form of organization of the educational process, not only school, high school, college and even higher education students become full participants. The task of the teacher is mainly to encourage independent activity, to find ways to achieve their goals. Thus, using various pedagogical technologies in

the lesson, the process of teaching English can be viewed from a completely new perspective, and new mechanisms of personality formation can be mastered, and quality results can be achieved under favorable conditions.

References.

1. Bekmuratova U. B. Abstract on "Using innovative technologies in teaching English". Tashkent - 2012
2. Otaboeva, M. R. The use of modern innovative technologies in foreign language teaching and its effectiveness / M. R. Otaboeva. — Text: neposredstvennyy, elektronnyy // Molodoy uchenyy. — 2017. — No. 4.2 (138.2). — S. 36–37. — URL: <https://moluch.ru/archive/138/39058/> (data processing: 04/27/2020)
3. N. Q. Khatamova, M. N. Mirzayeva. "INTERACTIVE METHODS USED IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS" (methodical guide), Navoi, 2006, 40 pages.
4. M. Kholdorova, N. Fayziyeva, F. Rikhsittilayeva. "USE OF HELPING TOOLS IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE". Tashkent: TDPU named after Nizomi, 2005
5. O'Hashimov, I. Yakubov. "ENGLISH TEACHING METHODOLOGY" (study guide) Tashkent: "Sharq" publishing house, 2003

EXISTENTIAL ALIENATION AND ITS RELATIONSHIP TO THE LEVEL OF OPTIMISM AMONG

Private University Students of Erbil City, Iraq

¹Shahzad Hasan, ²Mohammad Gouse Galety

¹Department of General Education, Lebanese French University, Erbil, Iraq.

²Department of Computer Science, Samarkand International University of Technology, Samarkand, Uzbekistan

shahzadhasan288@gmail.com, galety.143@gmail.com

Abstract

The research aimed to identify the level of existential alienation and optimism among Private university students and the relationship between the scores of the research sample on the existential alienation scale and their scores on the optimism scale. It also aimed at revealing the significance of the differences among the scores of the research sample on the optimism scale between students with high existential alienation and students with low existential alienation and measuring the significance of the differences among the research sample individuals on the existential alienation scale and the optimism scale according to the two research variables: (the academic year, and the economic level of the family). The researcher used the descriptive analytical approach. The research

sample consisted of (301) male and female students from Lebanese French University. The optimism scale prepared by Abdul Khaleq was applied. The results showed:1. According to the existential alienation measure, the level of existential alienation among the research sample was high, and the level of optimism among the research sample was medium.2. There was a statistically significant negative correlation between the scores on the existential self-alienation scale and the optimism scale of the people in the study sample.3. Existential isolation among college students can be used to figure out how optimistic they are.4. There were statistically significant differences between the mean scores of the research sample's answers on the scale of existential alienation based on the school year, which favoured students in their first year, and based on the family's economic level, which selected students from poor families.5. There were statistically significant differences between the mean scores of the research sample's responses on the optimism scale based on the academic year in favour of students in their fourth academic year and based on the family's economic level in favour of students whose family's economic level was good.

Keywords: existential alienation, optimism, the private world, the community world, the individual's relationship with himself.

Introduction:

Ideas of alienation have been widespread in recent years, and many societies in the early stages of history experienced these concepts. The concept of old alienation differs from modern alienation. It has now become more complex and broader. The current circumstances through which the country is going, such as violent acts, unrest, and social and economic instability, led the society with its various groups to live a bitter reality due to the catastrophe, crises and lack of a sense of security. "These circumstances may affect the students' view of themselves, their present and future which may be reflected in their existential presence represented by human awareness, their responsibility to build themselves, their communication with others of their society, the development of the world in which they live, and to be distinguished in everything" (Fiest & Fiest, 2009, p 353). Dean (1961) sees existential alienation as conditions that involve the independent relationship between the individual and his environment. Situational factors explain why students are excluded in one situation, such as university, but not in another (Calabrese & Seldin, 1986, p 121) & (Abdulkaeim, 2022, p 3).

To be alienated is the feeling of non-belongingness or isolation from family, friends, or university (Bronfenbrenner, 1986, p 432). In the academic context, alienation is often associated with the student's negative behaviours, such as self-isolation, failure, absence, and dropout (Mau, 1992, 733). This point of view is consistent with that of Adler (1939), who indicated that failure to study often stems from a feeling unrelated to the teacher, other students, or the university community

as a whole, but rather from a low level of optimism (calabrese & Seldin, 1986, p 122).

Optimism is one of the essential topics in psychology as it has recently received a lot of attention from psychologists due to its association with the characteristics of the mental and physical health of the individual. Recently, societies have witnessed many changes affecting the individual's optimism level in various aspects of life, cultural, intellectual, social, and economic. The most affected groups of society by these cultural and social changes and transformations are the university youth groups, by their social status in that they are considered as a group living in a transitional stage that seeks to change their social status for the best through acquiring education and knowledge. (Al-Ansari and Kazem, 2008, 110).

Also, optimism is considered one of the most prominent personality traits affecting human behaviour and expectations regarding the present and the future, whether positive (optimistic) or damaging (pessimistic). A positive mood activates creativity and problem-solving and helps students classify and organize information. Consequently, it affects their achievement and academic excellence (Al-Musawi and Al-Ankoushi, 2011, 163)& (Hasan and Abdulkarim, 2022 p 91).

So, we find that optimism is essential for human survival, through which one can predict the future and ideas about social and economic development. In addition, it helps individuals understand their specific goals and ways to overcome daily difficulties.

Many previous studies, such as the study of (Abdul-Khaleq, 2000), indicate that optimism reduces the risk of exposure to health problems and a faster recovery after important events such as death or illness. Also, optimists are less anxious, more able to bear adversity, more confident and able to make decisions, and more creative, showing a highly positive relationship between an optimistic outlook and happiness. Optimism is positively related to controlling stress, confronting it, solving problems successfully, self-control, self-esteem and compatibility, and physical and psychological health (Muhaisen, 2012, p. 54). Abdel-Khaleq and Al-Ansari (1995) also define optimism as a lotoward the future that makes the individual expect the best, wait for the best to happen, aspire to success, and exclude anything else. They assume that optimism is a trait and not a state. Despite the trait's orientation towards the future, it affects the individual's current behaviour and is linked to the positive aspects of the behaviour. It can have a good effect on the psychological and physical health of the individual (Al-Ansari & Kazem, 2008, p. 113) & (Hasan and Abdulkarim, 2022 p 4111).

Since optimism is essential among university youth, as it affects their vision of the future, their planning for it, and consequently their ability to face what they encounter in their lives, the research seeks to identify these two concepts and study the degree of the relationship between them.

Literature Review

Ali (2005), Iraq: entitled: "Optimism - Pessimism and their Relationship with Gender, Grade, Specialization, and Academic Achievement among Baghdad University Students." The study aimed to identify the degree of optimism - pessimism among Baghdad University students according to the following variables: gender, specialization, and the academic year). The study sample consisted of (480) male and female university students. The researcher used the optimism-pessimism scale of Al-Hakak (2001). One of the most important results of the study was that Baghdad University students were characterized by a high level of optimism in their university life. The students of the University of Baghdad, of both sexes, from the scientific and human specializations, and the four years, had the same level of optimism. That is, there were no statistically significant differences according to the variables of gender, specialization, and academic year. There were statistically significant differences according to gender, academic year, and achievement, meaning that the specialization variable had an effective contribution rate in optimism and pessimism in favour of the scientific specialization.

Al-Houdali's study (2010), Palestine: entitled: "Alienation and its Relationship with Optimism and Pessimism among Al-Quds University Students." This study aimed at determining the degree of alienation, optimism and pessimism among Al-Quds University students, explaining the meaning of alienation, and identifying its relationship to optimism and pessimism.

Muheisen's study (2012), Palestine: "Optimism and Pessimism among Al-Aqsa University Students in Gaza in the Light of Some Variables." The study aimed to identify the prevalence of optimism and pessimism among students of Al-Aqsa University in Gaza, and their relationship to religiosity, the degree of differences in optimism and pessimism according to gender, specialization, place of residence, marital status, organizational belongingness, and whether optimism and pessimism represented one factor or two independent factors.

The study of Bani Mustafa and Makalada (2014), Jordan: "Moral judgment and its relationship to the level of optimism and pessimism among Yarmouk University students." The study aimed to identify the level of moral judgment, optimism, and pessimism among Yarmouk University students and identify the relationship between moral judgment, optimism, and pessimism and the statistically significant differences at the levels of moral judgment, optimism, and discouragement.

Hatem (2014), Iraq: entitled: (Academic Alienation and its Relationship to Optimism and Academic Pessimism for Female Students of the Boarding Departments of the Faculty of Physical Education). The study aimed to reveal the correlation between academic alienation and academic optimism and pessimism and the differences between the average scores of undergraduate students on the optimism-pessimism scale and the academic alienation scale.

Tan (2011), entitled: The Relationship of dispositional optimism and Perception of academic stress in high-ability Students. The study aimed to understand the relationship between optimism and other psychological variables such as self-esteem, academic self-efficacy, hope, academic resilience, and school satisfaction.

Afanasyev & Sharaj Study (2016), entitled: Alienation of Personality in Higher Education. The problem of existential personality alienation in the learning process is expected at all levels of education. In this respect, identifying its causes and ways to overcome them is increasingly important. The study provides a complex vision of depersonalization in higher education in modern Russian society regarding philosophical, social, psychological, and educational settings. Öksüz1, Öztürk (2017) study, entitled: (Relationship between Levels of Student Alienation and Hemsehrilik Attitudes of University Students: A Study on Kyrgyz-Turkish Manas University Students. This study aimed to reveal the relationships between students' levels of alienation and hemispheric attitudes.

Research Methodology

The research used the descriptive analytical approach. The research population consisted of all the students enrolled in the following academic specializations of Lebanese French University: (College of Administration and Economics, College of Education and Languages, College of Law and International Relations, College of Engineering and Computer Science) for the academic year (2021-2022 AD). Their number was (2857) male and female students, according to the statistics issued by the Registration Department at Lebanese French University.

The initial population and the rate of the research sample are clarified in the following tables:

Table (1): The original population of the research sample and the percentage of the model drawn

	The academic specialization	The original community	Draw rate%	The selected sample
1	Faculty of Administration and Economics	1163	10.66%	124
2	Faculty of Education and Languages	693	10.38%	72
3	Faculty of Law and International Relations	724	10.22%	74
4	Faculty of Engineering and Computer Sciences	277	11.19%	31
	The total sum	2857	10.53%	301

Table (2): The distribution of the research sample according to the economic level variable

The variable	The group	Number of students	Percentage
I am running the economic level a few minutes late; my previous meeting is over.	Weak (1,000,000 dinars or less)	138	45.8 %
	Medium (from 1,100,000 to 2,000,000 dinars)	96	31.9%
	Good (2,100,000 and over)	67	22.3%
	Total sum	301	100%

Research instruments:

Existential Alienation Scale: The researcher followed the following steps in designing the research tool:

Table (3): The distribution of the items of the existential alienation scale

Scale dimensions	Paragraphs	Total Sum
The first dimension: (the private world)	1,4,7,10,13,16,19,22,25,28,31,34,37,40,43,46,49,52	18
The second dimension: (the world of society)	2,5,8,11,14,17,20,23,26,29,32,35,38,41,44,47,50,53	18
The third dimension: (the individual's relationship with himself)	3,6,9,12,15,18,21,24,27,30,33,36,39,42,45,48,51,54,55	19
	The total sum	55

The validity of the existential alienation scale: The researcher calculated the fact of the internal construction of the existential alienation scale, and the results were according to the following: The truth of the statement: The correlation of the total sum with the sub-items was made, as shown in Table (4):

Table (4): The correlations between the total and the sub-items of the existential alienation scale

statement number	correlation coefficient	statement number	correlation coefficient	statement number	correlation coefficient
Q1	0.645**	Q20	0.749**	Q39	0.690**
Q2	0.571**	Q21	0.712**	Q40	0.657**
Q3	0.798**	Q22	0.782**	Q41	0.700**
Q4	0.690**	Q23	0.771**	Q42	0.696**
Q5	0.727**	Q24	0.695**	Q43	0.738**
Q6	0.699**	Q25	0.624**	Q44	0.724**
Q7	0.832**	Q26	0.670**	Q45	0.715**
Q8	0.860**	Q27	0.482**	Q46	0.725**
Q9	0.802**	Q28	0.415**	Q47	0.651**
Q10	0.725**	Q29	0.447**	Q48	0.668**
Q11	0.734**	Q30	0.427**	Q49	0.686**
Q12	0.686**	Q31	0.582**	Q50	0.547**
Q13	0.566**	Q32	0.581**	Q51	0.396**
Q14	0.609**	Q33	0.725**	Q52	0.327**
Q15	0.470**	Q34	0.717**	Q53	0.516**
Q16	0.726**	Q35	0.758**	Q54	0.481**
Q17	0.609**	Q36	0.707**	Q55	0.466**
Q18	0.805**	Q37	0.785**		
Q19	0.711**	Q38	0.828**		

Table (4) shows that the correlation of the total with the sub-items ranged between (0.327 and (0.860), which is an acceptable correlation indicating that the scale has a reasonable degree of internal consistency. The validity of the internal construction: The researcher conducted the correlation of the total sum with the sub-dimensions of the scale of existential alienation as shown in Table (5):

Table (5): Correlation coefficients (Pearson) between the total and sub-dimensions in the existential alienation scale

Scale dimensions	Pearson correlation coefficient	Significance level
The first dimension: (the private world)	0.873**	0.000
The second dimension: (the world of society)	0.829**	0.000
The third dimension: (the individual's relationship with himself)	0.864**	0.000

--	--	--

Table (5) shows that the correlation of the total with the sub-dimensions is statistically significant, and the values of the Pearson correlation coefficient ranged between (0.829 and 0.873), which indicates that the scale of existential alienation is homogeneous in measuring the purpose for which it is developed, and is characterized by internal validity.

The discriminative validity of the scale of existential alienation:

To verify the validity of the existential alienation scale, discriminative validity was conducted as the researcher applied the scale to a pilot sample of (24) students who were not included in the basic research sample to ensure the validity of the existential alienation scale. The results were treated statistically using a non-parametric test (Mann-Whitney test) to indicate the differences between the upper and lower quartiles, and the results were as shown in Table (6):

Table (6): Mann-Whitney test for the differences between the upper category and the lower category of the existential alienation scale

The discriminatory validity		N	Total ranks	Rank average	Z	Mann-Whitney	Significance level	Decision
The first dimension : (the private world)	1.00	8	96	8	3.30	77.000	0.000	Significant at (0.01)
	4.00	8	254	22				
	total	16						
The second dimension : (the world of society)	1.00	8	9	94	4.10	83.000	0.000	Significant at (0.01)
	4.00	8	94	9				
	total	16	250	24				
The third dimension : (the individual's relationship with himself)	1.00	8	98	8	3.60	80.000	0.000	Significant at (0.01)
	4.00	8	256	26				
	total	16						

Total score	84.000	4.29	108	962	4.29	84.000	0.000	Significant (0.01)
-------------	--------	------	-----	-----	------	--------	-------	--------------------

The reliability of the existential alienation scale: Spearman's correlation coefficient was calculated between the individuals' responses using half split, Pearson's according to the repetition after reapplication of the scale on the same sample after ten days, and Cronbach alpha. The results are indicated in Table (7):

Table (7): Results of reliability of the existential alienation by repetition, Spearman-Brown, and Alpha Cronbach

The scale dimensions	Reliability by repetition	Spearman-Brown	Alpha Cronbach
The first dimension: (the private world)	0.820	0.735	0.672
The second dimension: (the world of society)	0.847	0.796	0.681
The third dimension: (the individual's relationship with himself)	0.855	0.780	0.651
The total sum	0.851	0.768	0.729

Table (7) indicates that the value of reliability by repetition for the scale of existential alienation was in the total score (0.851), while the value of reliability by using half split was (0.768), and the importance of reliability according to Alpha Cronbach was (0.729). So, it can be seen that all the values of the reliability coefficients were high, indicating the scale's reliability, thus allowing the research to be conducted.

There are statistically significant differences between the mean scores of the research sample's responses on the optimism scale according to the variable of the economic level of the family. The results are indicated in Table (8):

Table (8): Results of one-way analysis of variance (ANOVA) test for the differences between the answers of the research sample on the optimism scale

The optimism scale	The source of variance	Sum of squares	Degree of freedom	Mean of squares	Degree of freedom	F-value	The probability value	Decision
--------------------	------------------------	----------------	-------------------	-----------------	-------------------	---------	-----------------------	----------

	ce							
The total score	Betwe en groups	5847.947	2	2923.974	299	16.940	0.000	Signific ant at (0.01)
	Within groups	51435.588	298	172.603				
	Total	57283.535	300					

It is clear from Table (23), and after the analysis of variance (ANOVA) test, that the calculated (F) value amounted to (16.940), which is significant at (0.01) in the answers of the research sample members on the optimism scale according to the variable of the economic level of the family. Thus, the current hypothesis is accepted. The Scheffe test for comparing differences between means shows all responses in the total score of the optimism scale were in favour of students whose family's economic level was (sound).

Table (9): Multiple comparisons between the averages of the responses on the optimism scale according to the economic level variable

optimism scale	Scheffe		Average Variances	The probability value	The lowest value	The highest value
	Group A	Group B				
The total Score	Weak	Average	1.396	0.727	-2.90	5.69
		Good	*-9.923	0.000	-14.74	-5.11
	Average	Good	*-11.319	0.000	-16.46	-6.17

This can be explained by the fact that many factors directly or indirectly affect a student's optimism level at the university level. Some of them are related to the nature of family and social relations, and others are related to the family's economic status.

Conclusion

The research results showed a statistically significant negative correlation between the scores of the research sample on the existential alienation scale and their scores on the optimism scale. This is because the student with existential alienation cannot carry out his academic and social roles and does not trust himself, his abilities, or others. Thus, he becomes helpless and unable to overcome the academic difficulties and problems he faces in university life. His ambition and optimism decrease, and he becomes more pessimistic and alienated from reality and society. The results also indicated that there were statistically significant differences in the total score and the sub-domains of the existential alienation scale between the mean scores of students' responses in the first academic year and the mean scores of students' responses in the fourth academic year in favour of

students in the first academic year. In addition, there were statistically significant differences in the total score of the optimism scale between the mean scores of students' responses in the first academic year and the mean scores of students' responses in the fourth academic year in favour of the students in the fourth academic year because the students of the first academic year passed through difficult circumstances for many years, and through the experiences they experienced, they realized that the events became a part of this life which cannot be changed. This increased their level of existential alienation and their distance from reality. However, the students of the fourth academic year became more aware of the requirements of the university educational environment, more communicating with others, their self-awareness, and their awareness of the importance of their existence. The results also showed differences in the dimensions of the scale of existential alienation in favor of students whose family's economic level was (weak), while the results of the optimism scale were in favour of students whose family's financial status was (sound). The high economic level improves the quality of academic life for the university student and increases his existential presence. In addition, a family with a high economic level seeks to provide services and direct assistance for its children to help them provide the necessities for a decent life as well as provide a job opportunity that ensures them an appropriate income and allows them to choose the academic specialization for their future as well as providing knowledge support for them. At this stage, children think more about their professional future and the occupations that suit them more than others.

In light of the research results, the research concluded with the following suggestions:

1) Working on educating family members about the importance of providing appropriate family support for children, raising their level of optimism, and avoiding future conflicts, whether at the level of the family, work, or daily social interaction.

2) Working on enhancing the existential presence of university students, as it contributes to getting rid of the individuals' feelings of despair, surrender, and pessimism and their resistance to the pressures of life. Thus, they are closer to optimistic and psychologically healthy students.

3) Conducting other research on different age groups, such as students in secondary education, to study the existential alienation variable and its relationship to the level of optimism.

4) Conduct seminars and workshops by the university administration to educate young people about their future by identifying their true potential and teach them to plan for the future on sound foundations so that the student does not fall prey to unrealistic professional ambitions.

5) Activating the role of teenage students in the local community by allowing them to participate in summer and community activities to strengthen

their personalities, develop their optimism for the future, teach them appropriate behaviour in dealing with others, and enhance their existential presence.

6) Providing counselling programs for pessimistic students to enhance their optimism and increase their motivation for academic achievement.

References

1. Al-Ebrahimi, Safaa Abdel Rasoul. (2002). Psychological stamina of traffic officers and its relationship to their attitude towards others. Unpublished master's thesis, Faculty of Arts, Al-Mustansiriya University, Iraq.
2. Al-Ansari, Badr Muhammad. (1998). Optimism and pessimism, concept, measurement and correlations. Kuwait University: Academic Publishing Council, Authorship, Arabization and Publishing Committee.
3. Al-Ansari, Badr Muhammad; Kazem, Ali Mahdi. (2008). Measuring optimism and pessimism among university students: a comparative cultural study between Kuwaiti and Omani students. *Journal of Educational and Psychological Sciences*, 9 (4):107-131.
4. Belbid, Mufreh. (2009). Optimism and pessimism and their relationship to job satisfaction among a sample of school counselors in the general education stages in Al-Qunfudah Governorate. Unpublished master's thesis, Umm Al-Qura University, Saudi Arabia.
5. Barakat, Halim. (2007). Alienation is the problem of the individual's relationship with institutions in Arab society. Beirut: Arab Renaissance House.
6. Bani Mustafa, Manar; Makada, Tamer. (2014). Moral judgment and its relationship to the level of optimism and pessimism among Yarmouk University students. *The Jordanian Journal of Educational Sciences*, 10(4),431-444.
7. Jaber, Jawdat; Al'za, Sa'ed; Maatia, Abdel Aziz. (2002). Introduction to psychology. Amman: International House.
8. Hatem, Abeer Dakhil. (2014). Academic alienation and its relationship to optimism - and academic pessimism for students of the Faculty of Physical Education boarding departments. *Journal of Educational Sciences*, (56), Faculty of Education, University of Baghdad, Iraq.
9. Hussein, Abdul Aziz Haider. (2010). Psychological ageing among university students. *Al-Qadisiyah Journal of Human Sciences*, University of Al-Qadisiyah, 13 (2): 173-182.
10. Khalifa, Abdul Latif. (2003). Studies of the psychology of alienation. Cairo: Dar Gharib for printing.
11. Darah, Farida Jassim. (1995). Behavioural problems among university students. Unpublished master's thesis, Faculty of Arts, University of Baghdad.

12. Zahran, Hamid Abdel Salam. (2005). Developmental psychology of childhood and adolescence. Cairo: World of Books.
13. Saleh, Kassem Hussein. (1987). Man, who are they? Baghdad: Dar Al-Hikma for printing and publishing.
14. Saleh, Kassem Hussain. (2000). Persecutory thinking and its relationship to personality dimensions. Unpublished PhD thesis, Faculty of Arts, University of Baghdad, Iraq.
15. Abbas, Muhammad; Nofal, Muhammad Bakr; Al-Absi, Muhammad Mustafa; Abu Awwad, Ferial. (2007). Introduction to research methods in education and psychology. Amman: Dar Al Masirah.
16. Abdel-Khaleq, Ahmed Mohamed. (2000). Optimism and body health: A factorial study. *Journal of Social Sciences*, 26 (22), 45-62.
17. Abdel-Rahman, Mohamed El-Sayed. (1998). personality theories. Cairo: Dar Quba'a.
18. Abdul Latif, Hassan; Hamada, Lu'lua. (1998). Optimism and pessimism and their relationship to two dimensions of personality: extraversion and neuroticism. *Journal of Educational Sciences*, 26 (1),83-104.
19. Abdulkarim, S. Factors Affecting Higher Education Teachers Performance. *International Journal of Science and Management Studies (IJSMS)*, v5 (i3), 1-7.
20. Al-Azmawi, Ibrahim Kazem. (1998). Features of the psychology of childhood, adolescence and youth. Baghdad: House of General Cultural Affairs.
21. Ali, Intisar Haider. (2005). Optimism - pessimism and their relationship to gender, class, specialization, and academic achievement among Baghdad University students. Unpublished master's thesis, Faculty of Education, Baghdad University, Iraq.
22. Al-Issawy, Abdel-Rahman. (2001). Mental health. Alexandria: organization of Al-Maarif House.
23. Al-Kubaisi, and Waheeb Majeed. (1992). The causes of undesirable behavioural phenomena in the university environment. The second scientific conference of Al-Mamoun National Faculty, from (April 24-April 26), in Baghdad, Iraq.
24. Alkafafi, Aladdin; Jaber, Abdul Hamid. (1999). Dictionary of Psychology and Psychiatry. Part VI, Cairo: Arab Renaissance House.
25. Hasan, S., & Abdulkarim, S. (2022). A study on the influence of place and education on muslim women empowerment. *Social Sciences, Humanities and Education Journal (SHE Journal)*, 3(2), 89-95.

26. Hasan, S., & Abdulkarim, S. (2022). John Dewey’s Intellectual Form Of Educational Philosophy In Contemporary Era. *Journal of Positive School Psychology*, 4110-4118.
27. May, Rollo. (1993). *Man's search for self*. Translated by: Abd Ali Al Jasmani, Amman: The Arab Institute for Studies and Publishing.
28. May, Rollo. (2006). *Man's search for himself*. Translated by: Osama Al-Qaffash, Cairo: Dar Al-Kalima Library.
29. Majdalawi, Maher. (2012). Optimism, pessimism, and psychosomatic symptoms among the employees of the security services who left their work sites due to political differences in the Gaza Strip. *Journal of the Islamic University for Educational and Psychological Studies*, 20(2), 207-236.
30. Muheisen, Awn Awad Youssef. (2012). Optimism and pessimism among Al-Aqsa University students in Gaza in the light of some variables. *Journal of the Islamic University for Educational and Psychological Studies*, 20 (2), 53-93
31. Al-Moussawi, Abdul Aziz Haider; Al-Skafi, Hassan Sabbar. (2014). The existential presence of university students. *Al-Qadisiyah Journal of Arts and Educational Sciences*, 31, 218-246.

UZULUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA’LIMNING TUTGAN O’RNI

*Shakirova Salima Yusipbay qizi Ajinyoz nomidagi Nukus Davlat
Pedagogika instituti Maktabgacha tarbiya va
defektologiya kafedrasida stajyor-o‘qituvchisi
Elektron pochta (salimashakirova1595@gmail.com) +99897 787-22-92*

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim nima? Nega bugungi kunda unga katta e’tibor qaratilmoqda? Uni tashkil etishning maqsadi nima va uni sifatli tashkil etishning bir necha bosqichlari haqida so‘z yuritimiz.

Summary: What is inclusive education in this article? Why is it paid so much attention today? We will talk about what is the purpose of its organization and several stages of its qualitative organization.

Аннотация: Что такое инклюзивное образование в этой статье Почему сегодня ему уделяется так много внимания? Назовем цель его организации и несколько этапов его качественной организации.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, korreksiyalash, defektologiya, integratsiya, imkoniyati sheklanganlik, me’yor

Key words: inclusive education, correction, defectology, integration, possibility, norm

Ключевые слова: инклюзивное образование, коррекция, дефектология, интеграция, возможность, норма.

Imkoniyati cheklanganlik bu – qobiliyatsizlik emas. Har qanday holatda ham nuqsoni bor bolalar ham rivojlanishda davom etadi. Imkoniyati cheklangan bolalar normal rivojlanishdagi bolalarga nisbatan ko‘proq e’tibor va yordam talab qiladi. Ular topshiriq, vazifa, masalalarni tez, mukammal bajara olmasliklari mumkin, lekin imkoniyat darajasida bajara oladilar.

Hozirgi kunda inklyuziv ta’lim jadal sur’atlar bilan rivojlanib kelayotgan ta’lim turi hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim intensiv ravishda amaliyotga kirib keladi va buning oqibati ko‘plab savollar tug‘ilishiga sabab bo‘ladi. Inklyuziv ta’lim xorij mamalakatlarida sezilarli darajada rivojlangan bo‘lib, ilmiy-amaliy jihatlari turli tadqiqotlarda asoslab berilgan.

Bizning yurtimizda ham bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohatlar qatorida inklyuziv ta’limni tashkil etish to‘g‘risidagi chora-tadbirlar tizimini alohida e’tirof etishimiz mumkin. Ya’ni buning yaqqol dalili sifatida 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunni keltirishimiz mumkin. Ushbu qonunning 20-moddasida “Inklyuziv ta’lim alohida ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta’lim oluvchilar uchun ta’lim tashkilotlarida ta’lim olishga bo‘lgan teng imkoniyatlarni ta’minlashga qaratilgan.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar (shaxslar) uchun ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’lim tashkil etiladi” deya belgilab qo‘yilgan. Shuningdek O‘zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasining 50-moddasida ham “Ta’lim tashkilotlarida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim va tarbiya ta’minlanadi” qatorlari joy olgan. Yuqorida keltirgan ma’lumotlarimiz inklyuziv ta’limning naqadar dolzarb mavzuga aylanayotganligi, u har tomondan qonuniy muhofazaga olinayotganligi alohida ta’lim ehtiyoji mavjud insonlar uchun imkoniyatlar eshigi ekanligining yana bir isboti deb aytishimiz mumkin.

Inklyuziv ta’lim kengaytirilishiga sabab bo‘layotgan asosiy omil esa bu alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar sonining ortishidir. Birgina O‘zbekistonning o‘zida 760 mingdan ortiq imkoniyati cheklangan shaxslar bo‘lib, ularning 120 mingdan ortiq qismini 18 yoshga to‘lmagan bolalar tashkil etadi. Afsuski bu ko‘rsatkich ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotimizga kirib kelayotgan o‘zgarishlar, kundan-kunga ifloslanib borayotgan atrof-muhit hamda boshqa turli salbiy ta’sirlar natijasida kun sayin oshib borayotganligi barchamizga ma’lum. Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarni korreksiyalash va ijtimoiy hayotga qo‘shish, ularning kundalik turmush tarzini o‘rganish maqsadida olib borilgan ishlar natijasiga ko‘ra “O‘zbekistonda nogironligi bo‘lgan bolalar va kattalar ahvolining tahlili” qisqacha hisobotida nogiron bolalarning o‘qishi uchun eng yaxshi joy deb 70% insonlar maxsus maktablarni, 15,5% insonlar esa odatiy maktablarning maxsus sinflarini, 12% insonlar esa odatiy maktablarda nogironligi bo‘lmagan bolalar bilan bir sinfda o‘qishlarini to‘g‘ri deb fikr bildirishgan.

Bularning barchasini inobatga olgan holda inklyuziv sinflar tashkil etilmoqda va sinovdan o‘tkazilmoqda. Qoraqolpog‘iston Respublikasi Nukus shahrida 2 maktabda, 11 tumanning har birida, 1 maktabdan inklyuziv sinflar tashkil etilgan.

Inklyuziv sinflarning maqsad va vazifalari imkoniyati cheklangan shaxslarni korreksiyalash, ularni jamiyatga qo‘shish bo‘lib hisoblanadi. Bu maqsad va vazifalar samarali amalga oshirilishi uchun albatta qulay shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Bugungi davr texnologiyalar davri ekanligini hisobga oladigan bo‘lsak bu borada ham yangi innovatsion texnologiyalarni qo‘llash, bolalar uchun yangi zamonaviy qurilmalardan foydalanish ularning qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. Bulardan to‘g‘ri foydalanish esa pedagog mahoratiga bog‘liq. Mahoratli pedagog samarali natijalarga erishadi.

Demak, inson hayotda yashar ekan umri davomida kimgadir yoki kimlargadir yordam berishi, qo‘llab-quvvatlashi, jamiyatga o‘z kuchi va bilimi bilan foyda keltirishi lozim. Ayniqsa, oramizdagi imkoniyati cheklangan bolalarga diqqat e‘tiborda bo‘lmog‘imiz, ulardan mehr-muhabbatimizni ayamasligimiz darkor. Imkoniyati cheklangan bolalarning o‘ziga xos olami mavjud bo‘lib, ular bilan har qanday inson munosabat o‘rnatishi uchun albatta ushbu olam bilan yaxshi tanish bo‘lishi kerak. Ya’ni, ular me’yorida rivojlangan bolalar psixologik xususiyatlaridan tubdan farq qiluvchi xislatlarga ega. Aynan shu sabab, imkoniyati cheklangan bolaning oila a’zolaridan tortib, to ta’lim muassasa xodimlarigacha maxsus pedagogika va psixologiya fanining mazmun-mohiyatini yaxshi bilishi darkor

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun Toshkent-2020
- 2.M.U.Xamidova “Maxsus pedagogika” Toshkent-2018
- 3.Lobar J., Feruza S. Ways to conduct lessons for children with speech disabilities with innovative technologies //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2022. – T. 4. – C. 36-39.
4. Matluba E. The importance of speech therapy technology in the education of children with speech disabilities //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2022. – T. 4. – C. 54-58.
- 5.F.Qodirova “Imkoniyati cheklangan bolalarni o‘qitish, tarbiyalash va ijtimoiy hayotga tayyorlash” Toshkent-2019

O‘ZBEK TILI DARSLARIDA MUAMMOLI O‘QITISHNING QO‘LLANISHI

Shanazarova Nigora

*Samarqand PYMO‘MM Metodik yordam ko‘rsatish bo‘limi xodimi
Ilmiy maslahatchi:dotsent S.A Yo‘ldosheva*

Annotatsiya. Maqolaning asosiy mavzusi umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘zbek tili darslarida muammoli o‘qitishning qoll`nishi va bunda o‘qituvchi e`tibor

berishi zarur bo'lgan jihatlarni yoritishdan iborat. Xususan, mavzuni o'tishda qo'llash mumkin bo'lgan samarali usullarga to'xtab o'tilgan.

Kalit so'zlar: Kommunikativ o'qitish, kreativlik, tanqidiy fikrlash, muammoli ta'lim, individuallik, reallik, hamkorlik

Jamiyatimizda o'zbek tili o'z muhim ahamiyatiga ega bo'lib, o'zbek tili darslarida muammoli o'qitishning qo'llanishi o'quvchilarning tilga oid bilimlarini samarali rivojlantirishga yordam beradi. Bu usul, talabalarni o'z fikrlarini ifoda qilish, savollariga javob topish va muammollarni yechish bilan bog'liq ko'nikmalarini yanada oshirishga imkon beradi. O'zbek tili darslarida muammoli o'qitishni rivojlantirish uchun amaliyotlarga asoslangan o'rganish, kommunikativ o'qitish, o'zbek adabiyotidan foydalanish, guruh ishi va muloqot, yaratuvchanlik qo'llanilishi tavsiya etiladi. Bu usullar o'quvchilarning o'zbek tilini samarali o'rganishini ta'minlayadi va ularga muammollarni yechish va o'zbek tilini tog'ri va aniq ishlatish imkonini beradi.

Amaliyotlarga asoslangan o'rganish: O'zbek tilini o'rganishda amaliyotlarga asoslangan usul eng foydali usullardan biri deyish mumkin. O'quvchilar o'zbek tilini haqiqiy muhitda ishlatish, ma'lumotlarni amalda sinash va kommunikatsiya qilish orqali tilni o'rganishlari mumkin. O'zbek tiliga oid amaliy mashg'ulotlar, so'zlashish dasturlari, o'zbek adabiyotidan namunalarni o'qish va yozish, o'quvchilar orasidagi rolli o'yinlar, dramatik tadbirlar va guruh bo'lib ishlash orqali amalga oshirish mumkin.

Kommunikativ o'qitish usullari: O'zbek tili darslarida kommunikativ o'qitish usullari muhim ahamiyatga ega. Bu usul bilan o'quvchilar tilni o'zlashtirish, ishlatish va kommunikatsiya qilishga oid muammolarni yechish ustida faoliyat yuritishadi. Talabalar o'z fikrlarini ifoda qilish, savollariga javob topish va muammollarni yechish jarayonida o'zbek tilini samarali ishlatishni o'rganishadi.

O'zbek adabiyotidan foydalanish: O'zbek tili darslarida adabiy o'qish mavzularida o'zbek adabiyotidan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Adabiyotlar, o'quvchilarga o'zbek tilining ma'no qirralarini ishlatish va tushunishda, so'zlashish va yozma nutqda qo'llashda yordam beradi. O'quvchilar adabiy matnlardan namunalarni o'qish va yozish, tilning nutqiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun tahlil va tadqiqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Guruh ishi va muloqot: O'zbek tili darslarida guruh ishi va muloqotni qo'llash samarali usul sanaladi. Guruh ishi, o'quvchilarning fikrlashish va tilni amalda o'rganishga yordam beradi. Muloqotlar esa talabalar orasidagi munosabatni rivojlantirish, savollarini yechish va o'z fikrlarini ifoda qilish imkonini beradi.

Yaratuvchanlik: Muammoli o'qitish jarayonida yaratuvchanlikni rag'batlantirish muhimdir. Talabalar o'z fikrlarini tartibga solishi, savollariga o'z nuqtai nazaridan javoblarni topishi, muammollarni yechishda va kreativ fikrlashda o'zbek tilidan foydalanish imkonini topadi. Bu esa tilni o'rganishda o'quvchilarning o'zlashtirish, o'z fikrlarini ifoda qilish va muammollarni yechish

qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘l beradi. O‘zbek tili darslarida yaratuvchanlikni rag‘batlantirish muhimdir. Talabalar tilni o‘zgartirish, so‘zlar va ifodalar yaratish, yangi so‘zlar va iboralarni topish va ishlatish orqali yaratuvchanliklarini rivojlantirishadi. Bu, talabalar uchun o‘zbek tilini o‘rganishni qiziqarli va mazmunli qiladi.

Muammoli ta’limda o‘zbek tilining ijtimoiy va professional sohalar bilan bog‘liq mavzular bilan integratsiyalash ham zarur. O‘quvchilar o‘zbek tilini siyosat, iqtisod, ijtimoiy sohalar, texnologiyalar, madaniyat va boshqa sohalarda ishlatish bilan bog‘liq muammolarni o‘rganish, tahlil qilish va javob topish imkonini olishadi. Bu, o‘quvchilarni o‘zbek tilini reallikada samarali ishlatishga tayyorgarliklarini rivojlantirishga yordam beradi.

Mulohazalar va tanqidlar: Darslarida mulohazalar va tanqidlar o‘quvchilar uchun muhimdir. O‘quvchilar o‘zbek tilini ma’no jihatlarinin ijtimoiy, adabiy va boshqa sohalarda tahlil qilish, fikrlarini ifoda qilish va mulohazalarni rivojlantirish orqali o‘rganishadi. Bu usul o‘quvchilarni o‘z fikrlarini ma’no, obyektiv, kritik va analitik tarzda ifoda qilishga yordam beradi.

Texnologiyalardan foydalanish: Har qanday darslarda texnologiyalardan foydalanish ham muhimdir. Interaktiv dars materiallari, til o‘rganish o‘yinlari, online resurslar va mobil ilovalar talabalarning o‘zbek tilini o‘rganish va amalda ishlatish jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Bu, talabalar uchun interaktiv va qiziqishni oshiruvchi muhitni yaratishda yordam beradi.

Bundan tashqari, o‘zbek tili darslarida muammoli o‘qitishning qo‘llanishi uchun individual o‘qitish yo‘nalishi, o‘qituvchining yondashuvi, reallikaga moslashtirilgan mashg‘ulotlar, talabalar orasidagi hamkorlik va guruh ishi muhimdir. Bu usullar talabalarning o‘zbek tilini samarali o‘rganishini ta’minlaydi va ularga muammollarni yechish va tilni amalda ishlatish qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga imkon beradi.

Individual o‘qitish yo‘nalishi: O‘zbek tili darslarida muammoli o‘qitishni amalga oshirish uchun individual o‘qitish o‘qituvchilarning har bir o‘quvchini o‘ziga xos xususiyatlariga qarab o‘rganishni ta’minlaydi. O‘qituvchi har bir o‘quvchining o‘zbek tilini o‘rganish darajasini, muammollarini va qobiliyatlarini hisobga oladi va ularga moslashtirilgan o‘qitish usullarini qo‘llaydi.

O‘qituvchining yondashuvi: Muammoli o‘qitishni rivojlantirishda o‘qituvchi o‘quvchilarni tanish va bir-biriga bog‘liq muammollar bilan tanishyirib, ularning o‘zbek tilini o‘rganish jarayonida qo‘llashga yordam beradi. O‘qituvchi o‘quvchilarga bu bo‘yicha maslahatlar beradi, ularga til bilimini oshiruvchi maqollar va badiiy matnlar taklif qiladi.

Reallikaga moslashtirilgan mashg‘ulotlar: O‘zbek tili darslarida muammoli o‘qitishning qo‘llanishi uchun reallikaga moslashtirilgan mashg‘ulotlar o‘z muhim o‘rnini egallaydi. O‘quvchilar o‘zbek tilini reallikada ishlatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘qituvchilar o‘quvchilarni o‘zbek tilini restoran, do‘kon, markaziy bozor, telekanal yoki boshqa reallikaga moslashtirilgan muhitda amalda ishlatishga o‘rgatishadi.

Talabalar orasidagi hamkorlik: Muammoli o’qitishning qo’llanishi uchun o’quvchilar orasidagi hamkorlik va guruh ishi ham muhimdir. Talabalar bir-biriga yordam berish, fikrlashish va g’oyalarni baholash yordamida o’zbek tilini o’rganishda ko’proq samarali bo’ladi. Guruh ishi jarayonida talabalar o’z fikrlarini almashish, o’zaro muloqot qilish va muammollarni yechish orqali tilni amalda ishlatishni o’rganishadi.

O’QUVCHILARNI BADIY ASAR TAHLILIGA O’RGATISHDA SAVOL VA TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH USULLARI

Shodiyeva Jamila Xolboyevna
SVPYMO‘MM o’qituvchisi
Ergasheva Gulshoda Amirova
SVPYMO‘MM katta o’qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada badiiy asarlarlarni tahlil qilish orqali o’quvchilarning tafakkurini o’stirish shakl va vositalarini belgilash, boshlang’ich sinflarda o’tiladigan badiiy asarlar mazmunini o’quvchilarga oson, tushunarli qilib o’rgatish uchun savol va topshiriqlardan unumli foydalanish usullari haqida tavsiyalar berilgan.

Kalit so’zlar: badiiy asar, tahlil, mantiqiy topshiriq, savollar, kognitiv qobiliyat dunyoqarash, iqtidor, qadriyat

Boshlang’ich sinflarda badiiy asarlarning mazmunini o’quvchilarga tushuntirish, o’sha asarni, mavzuni to’liq tushunishda muhim ahamiyatga ega. Badiiy asar mazmunining to’liq, aniq tushuntirilishi o’quvchilarning shu mavzuni to’liqroq tushunishga imkoniyat yaratadi. Shu jihatdan, ushbu mavzuning o’rganilishi, ta’lim jarayoniga tadbiq etilishi maktab ta’limida dolzarb masala bo’lib qolmoqda.

O’quvchilarni badiiy asar mazmuni ustida ishlashga o’rgatish ularda adabiy-tahlil malakasini shakllantirish va o’stirish orqali ta’lim-tarbiya berishni nazarda tutadi. Asar matnini tahlil qilish muallif fikrini, hissiyoti va xulosalarini tushunishga yordam beradi, asarda ifoda etilgan voqealarga munosabat uyg’otadi. Asar tahlili o’qituvchidan o’quvchilar faoliyatini ma’lum maqsadiga yo’naltirishni taqozo qiladi.

Boshlang’ich sinfda badiiy asarni tahlil qilishdan asosiy maqsad asarda ifodalangan hayotiy voqeani yoritish orqali o’quvchilarni badiiy adabivot olamiga olib kirish, tasvirlanayotgan voqealarga nisbatan muallifning munosabati va niyatlarini payqab olishga imkoniyat yaratishdan iboratdir. O’quvchilarning yozuvchi oldinga surgan g’oya, muammolarni to’liq tushunishlariga erishmay turib, adabiyotning yoshlarni tarbiyalashdagi vazifasini amalga oshirib bo’lmaydi.

O‘quvchi asarning mazmuni bilan uni mutolaa qilish paytida tanishsa, tahlil qilishda uning poetik vositalariga murojaat qiladi. Mutolaa hissiyotni boyitib, aqlni peshlasa, tahlil asar zamiridagi ma’noni chuqur o‘rganishga yordam beradi. Darsliklarda berilgan badiiy asarlarda o‘z aksini topgan dunyoqarash, qadriyatlar yosh avlodni har tomonlama bilimli, ma’naviy jihatdan yetuk etib tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Shunday ekan, badiiy asar namunalarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

Maktabda badiiy asarni tahlil qilishdan asosiy maqsad asarda ifodalangan hayotiy voqeani yoritish orqali o‘quvchilarni badiiy adabivot olamiga olib kirish, tasvirlanayotgan voqealarga nisbatan muallifning munosabati va niyatlarini payqab olishga imkoniyat yaratishdan iboratdir. O‘quvchilarning yozuvchi oldinga surgan g‘oya, muammolarni to‘liq tushunishlariga erishmay turib, adabiyotning yoshlarni tarbiyalashdagi vazifasini amalga oshirib bo‘lmaydi

Matn bilan dastlabki tanishuvdan so‘ng quyidagicha savollar bilan murojaat qilish darsda o‘quvchilarning faolligini oshiradi:

1. Hikoyadagi qaysi epizodni qiziqarli deb o‘ylaysiz?

2. Hikoya qahramonlaridan qaysi binning xatti-harakatini ma’qullaysiz?

Qaysi birining fe’l-atvori, o‘zini tutishi sizga yoqmadi?

3. Hayotda shunday kishilarni uchratganmisiz?

Asar tahlili bo‘yicha dars ishlanmalaridan va savol, topshiriqlardan namunalar keltirib o‘tamiz.

MAVZU: YALQOV VA QUNDUZ

(2-sinf ona tili va o‘qish savodxonligidarsligi)

Bir kuni Yalqov do‘sti Qunduzning oldiga kelib debdi:

-Menga o‘rmondagi eng qo‘li yengil tabibni topib ber . Keyingi vaqtlarda tobim yo‘q, yurishga toqatim turishga madorim, gapirishga istagim yo‘q. Qaniydi senga o‘xshab bardam va tetik bo‘lsam. Qunduz Yalqovning aslida soppa sog‘ligini, uning birdan bir kasali tanballik ekanini bilgani uchun shunday dedi:

- Senga o‘zimning tabiblarimni tavsiya qilaman. Ular tufayli men doim sog‘lomman.

- Men ularni taniymanmi?

- Albatta, taniysan. Ularning biri - O‘rmon tabib. Men uning bag‘rida yayrab yashayman. Musaffo havosidan to‘yib nafas olaman. Mevalaridan to‘yib yeyman. Ikkinchisi – Daryo tabib. Uning suvlarida miriqib cho‘milaman. G‘uborlarim tarqab, yengil tortaman. Uchinchisi va eng saxovatlisi – Quyosh tabibdir. U faqat meni emas, butun olamni o‘zining issiq tafti bilan davolaydi. Barchaga hayot, umid bag‘ishlaydi. Bu tabiblar doim biz bilan birga. Negadir, sen buni his qilmayapsan. Menimcha, sen dangasalik kasaliga chalingansan. Bilib qo‘y, bu kasallikni faqat mehnat va harakat bilan yengish mumkin. Ana shundagina tabiatdagi tabiblar senga ham yordam beradi

Mavzuni mustahkamlash maqsadida mavzu bo‘yicha mantiqiy topshiriqlar beriladi.

O‘quvchilarni 3 guruhga bo‘linadi. Mavzuga tegishli holda 1-guruh o‘quvchilariga bir ma’noli so‘zlar doirasida xalq orasida ko‘p ishlatiladigan so‘zlarni topish va 2- guruhga esa birinchi guruh topgan so‘zini xalq orasida kam ishlatiladigan ma’nodoshini topish vazifasi yuklatiladi. 3-guruh kuzatuvchi ekspert vazifasini bajaradilar. O‘quvchilar bu o‘yin orqali izlanadilar mustaqil fikrlaydilar o‘zaro bellashadilar va hamkorlikda ijod qiladilar.

Ko‘p ishlatiladigan so‘zlar Kam ishlatiladigan so‘zlar

Mazam Tobim

Yaxshi Tuzuk

Tetik Bardam

Hammasi Bor-yo‘q

Dangasa Tanbal

O‘quvchilar 3 guruhga bo‘linadilar . Loyiha ishi bajariladi. Har qaysi guruhga alohida topshiriq beriladi.

1-guruh muammoni organadilar.

Qunduzning tobi yo‘q, gapirgisi kelmayapti.

Hech bir ishni qilishni istamaydi.

Nuqul uyqusi kelaveradi

. Umumiy holsizlik.

Hattoki yurishga madori yo‘q.

2-guruh sababini aniqlaydilar.

Batantarbiya bilan shug‘ullanmaslik.

Tozalikka, shaxsiy gigiyenaga rioya qilmaslik.

Tanballik, dangasalik, yalqovlik.

Vitaminlarda boy ovqatlar yemasligi.

Sayr qilmasligi.

3-guruh yechim topadilar

Kasallikka Dangasalik deb tashxis qo‘yildi.

Shifokor maslahati ya’ni yechim

Shaxsiy gigiyenaga rioya qilish

Tishlarini o‘z vaqtida tozalash

Kun tartibiga amal qilish

Tabiat qo‘ynida sayr qilish.

Vitaminlarga boy mahsulotlar yeyish

Mehnat va harakat qilish

Hunarning foydasi

(2-sinf Ona tili va o‘qish savodxonligi darsligi)

Qadim zamonda bir boy savdogar yashagan ekan. Uning boyligi mamlakat podshohining boyligidan kam emas ekan. Shunga qaramasdan, savdogar o‘g‘lini

gilamdo‘zga shogird qilib beribdi. Gilamdo‘z yigitga o‘z hunarini o‘rgatibdi. Tez orada yigit mahoratli gilamdo‘z bo‘lib yetishibdi.

Kunlardan bir kuni yigit do‘stlari bilan sayrga chiqibdi. Savdogardan pul undirish ilinjida yurgan qaroqchilar yigitni o‘g‘irlab ketishibdi. Uni shahar chetidagi bir xaroba uyga qamab qo‘yishibdi. Otasiga xat yuborib, o‘g‘lining evaziga katta pul so‘rashibdi. Savdogar aytilgan pulni to‘laganiga qaramay, nafs hakalak otgan qaroqchilar yigitni qaytarmabdi. Endi oldingidan ham ko‘proq pul talab qilishibdi. Bu safar savdogar pulni berishga shoshilmabdi. Qaroqchilarning toqati toq bo‘lib, asirni o‘ldirmoqchi bo‘lishganida, yigit ularga shunday debdi:

– Meni o‘ldirsangiz, mo‘may daromaddan quruq qolasiz. Agar menga kerakli narsalarni keltirib bersangiz, yaxshigina foyda ko‘rishingiz mumkin.

Qaroqchilar boshlig‘i pul uchun hamma narsaga ko‘nishga tayyor edi. U yigitdan nimalar kerakligini so‘rabdi. Yigit gilam to‘qish uchun jun ip va dastgoh keltirishlarini so‘rabdi. Qaroqchilar bu narsalarni bir zumda topib keltirishibdi. So‘ng yigit gilam to‘qishga kirishib ketibdi.

Qaroqchilar tayyor gilamni bozorga olib chiqishibdi. Bozor aylanib yurgan savdogar o‘g‘li to‘qigan gilamni tanib qolibdi. Bir kishi orqali uni katta pulga sotib olibdi. Uyga kelib, gilamni diqqat bilan tekshiribdi. O‘g‘li gilamdagi naqshlar orasiga o‘zi turgan joyning xaritasini ustalik bilan joylashtirgan ekan. Savdogar tez mirshabxonaga boribdi. Shunday qilib, u o‘g‘lini tutqunlikdan xalos qilibdi.

Mavzu bo‘yicha sodda mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Siz qanday hunarlarni bilasiz. Qaysi hunar haqida so‘z bormoqda?
2. Yigitni nima uchun qamab qo‘ydilar?
3. Qaroqchi kim?
4. Savdogar kim?
5. Ustoz kim?
6. Shogird kim?
7. Dastgoh nima?
8. Yigit o‘limdan qutulish uchun qanday yo‘l tutdi.
9. Qaroqchilar yigitga nimalar olib keldi?
10. Savdogar qayerda aylanib yurgan edi?
11. O‘g‘li gilamga nimani joylashtirgan edi?
12. Xarita nima
13. Daftaringizga gilam rasmini chizing

2-sinf Ona tili va o‘qish savodxonligi darsligidagi “Hunarning foydasi” hikoyasini mustahkamlash uchun testlardan ham foydalanish mumkin. Masalan:

1. Savdogarning o‘g‘li kimga shogird tushdi
a) chilangarga b) gilamdo‘zga v) to‘quvchiga
2. Savdogardan o‘g‘lini evaziga nima talab qilindi?
a) oltin tanga b) pul v) boylik
3. Savdogarning o‘g‘li o‘zini qanday qilib qutqardi
a) gilam to‘qib b) xarita chizib v) rasm chizib

4. Savdogarning o'g'li gilamga nimani tasvirini ko'rsatgan edi?

a) uy b) ko'chalar v) xarita

Mavzu bo'yicha murakkab mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Otasi boy bo'lsa ham o'g'liga nima uchun hunar o'rgatdi?

2. Yigitning o'rnida siz bo'lganingizda qanday yo'l tutar edingiz?

3. Kasb bilan hunarning farqi nimada?

4. “do'z” qo'shimchasi orqali boshqa hunar nomlarini hosil qiling

5. Qaysi kasb yoki hunarni yoqtirasiz?

6. Siz oilangizga qanday foyda keltirgansiz?

7. “Bir yigitga qirq hunar ham kam” deganda nimani tushunasiz?

8. Uydan maktabgacha bo'lgan xaritangizni chizing.

9. Kasb-hunar haqida maqollar yozing

(Hunarli kishi xor bo'lma. Hunar hunardan rizqing unar)

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, badiiy asarlar o'qitish o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, tafakkur mustaqilligi hamda ma'naviy kamolotini ta'minlash yo'lida ularning o'zlari tomonidan amalga oshiriladigan, har bir o'quvchidan o'z mustaqil fikri, shaxsiy munosabatini, betakror xulosasini bayon etish talab qilinadigan o'quv faoliyatining murakkab shaklidir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S., Tursun Sh. 2-sinf Ona tili va o'qish savodxonligi 1- va 2-qismi kitobi. Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.

2. Matchonov S., Shojalilov A., G'ulomova X., Sariyev Sh., Dolimov Z. 4-sinf O'qish darsligi T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2020.

3. Husanboyeva.Q. Tahlil - adabiyotni anglash yo'li. Toshkent. “Muharrir” nashriyoti. 2013.-432 bet.

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDAGI KICHIK NASRIY ASARLARNI O'TISHDA MUSTAQIL ISHLARDAN FOYDALAISH

Shodiyeva Jamila Xolboyevna
SVPYMO'MM o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ertak, hikoya janrlarini o'tishda mantiqiy topshiriqlar orqali mustaqil fikrlashga o'rgatish usullari haqida metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: deduktiv usul, iqtidor, qobiliyat, ijodiy bilim, ko'nikma, Mustaqil ish, ijodiy ish, mantiqiy fikrlash.

Ta’lim mazmuni va metodlarining xilma-xilligi, boyligi tafakkurning chinakam mustaqilligini ta’minlaydi, rivojlantiradi. Darslikdagi ertak, hikoya, rivoyatlardagi mustaqil ishlar o’quvchilar tafakkurini o’stirishga xizmat qiladi. Ular bolada biror shaxslik sifatlarining shakllanishiga, albatta, ta’sir ko’rsatadi.

Ma’lumki, ta’lim jarayonida hamon o’qitishning deduktiv usuli o’z hukmronligini saqlab kelmoqda. O’qitishning bu usulida o’quvchi faqatgina tinglovchi nari borsa, o’qituvchining ko’rsatmalari asosida harakat qiluvchi, berilgan andozaga qarab, faoliyat ko’rsatuvchi shaxsga aylanib qoladi. Bu deduktiv (oddiy tushunchalardan tahlilga, umumiylikdan xususiylikka) usuli o’quvchini faollashtirishni qiyinlashtiradi, uni ta’lim jarayonining tinglovchisiga aylantirib qo’yadi. Chunki, umumiy tushuncha, xulosa, ta’rif va talqinlardan amaliy ishga o’tish jarayonida o’quvchining fikrlash faoliyati chegaralanadi. U o’rganilayotgan mavzu hodisalarini o’z aqliy faoliyati jarayonidan o’tkaza olmaydi.

Mustaqil ishlarni tashkil etishning eng sinalgan usullari evristik suhbat, seminar darslar, mantiqiy topshiriqlar, yangi mavzuni o’rganishda muammoli vaziyatlar va bilimlarni tekshirish sanaladi.

Bundan adabiy ta’limdagi barcha tadbirlar faqat o’quvchining mustaqil fikrlashigagina qaratilishi kerak, degan biryoqlama xulosa chiqmasligi zarur. Ta’lim amaliyotida o’qitish borasidagi barcha muammolarni faqat bir o’zi hal qila oladigan metod yo’q. Bu mustaqil ishlarga ham bevosita daxldordir.

Darsning mazmuni, pedagogik topshiriqlar mustaqil ishlarning xarakteri va tarkibini belgilashi lozim. O’qituvchi o’quvchilar oldiga mantiqiy topshiriq qo’yar ekan, uning muvaffaqiyatli bajarilishi uchun zarur shart-sharoitni ham yaratishi kerak. Buning birinchi sharti dalillarning etarliligi, vazifaning aniq ifodalanganligidir. O’qituvchi ishni bajarish yuzasidan dars so’ngida 3 – 4 daqiqali yo’naltiruvchi suhbat o’tkazishi lozim. O’quvchilar mustaqil ishlayotganda nimaning ustida, qanday ish yuritishni aniq bilishlari kerak. Bunday topshiriqlar darsning boshida ham, oxirida ham, dars jarayonida ham berilishi mumkin.

Mustaqil-ijodiy yozma ishlar muhokamasidan keyin ularning yaxshi chiqmay qolgan o’rinlarini qayta ishlash, undan yangi ish yaratishga undash mumkin emas. Ma’lum ishni bajarishni uddalay olmagan bo’lsa-da, yo’l qo’yan xatolari va uning sabablarini anglagan o’quvchi endilikda o’zini keyingi ishni nisbatan yuqori darajada bajara olishga qodir his qiladi. Biroq o’quvchiga muhokama qilib ko’rishga vaqt berish va shu jarayonda keyingi asar ustida ishlashga imkoniyat yaratish kerak bo’ladi. Agar o’quvchining o’zi talab qilsa, unga ishni qayta yozish imkoniyatini berish mumkin. Bunday ijodiy ishlar, erkin mavzulardagi insholar samaradorligi shundaki, o’quvchi badiiy asar bilan mustaqil ishlashga ko’nikib boradi. O’qituvchining aytganlari yoki kitobda bitilganlarga bog’lanib qolmay, bilimining tabiiy va zaruriy chuqurlashuviga erishadi. O’quvchilarda tafakkur va faoliyat mustaqilligi mustahkamlanadi.

Boshlang’ich adabiy o’qish jarayonida mustaqil yozma ishlarni tahlil qilish bilan asar tahlilini uyg’unlikda amalga oshirish maqsadga muvofiq bo’ladi. Bu jarayonda asardagi o’quvchining nazaridan chetda qolgan yoki u noto’g’ri talqin

qilgan jihatlarga ham e’tibor qaratiladi. O’quvchilar tomonidan bajarilgan mustaqil ishlardagi muhokama bilan badiiy asar tahlili uyg’unlashib ketishi boshlang’ich adabiy ta’lim maqsadining amalga oshishiga o’ziga yarasha ijobiydir.

Bolalar ijodida mantiqning etarli darajada emasligini tushunish mumkin. Chunki maqsad ular ijodida chuqur mantiq yoki yuksak ma’no bo’lishiga erishish emas. Ular keyinroq, ta’lim-tarbiyaning yuqoriroq bosqichlarida paydo bo’ladi. Dastlabki paytlarda muhimi – ijod jarayoni. Boshlang’ich sinflar yoshidagi bolalar ijodiy ishlarni jon-dili bilan bajaradilar va bundan zavq oladilar. Shu zavqni qayta tuyish ehtiyoji uni rivojlanish sari etaklaydi. Tarbiyaning mana shu xili bola tabiiy taraqqiyoti bilan hamohang kechadi. Bu haqda yuqorida batafsil fikr yuritigan. Bu jarayonda bolalar tasavvurini, xayolparastligini rag’batlantirish va ularning ijodiga imkoniyat yaratib berish kerak. Bola uchun qiziqarli bo’lgan har qanday faoliyat – foydali. Bola nimani xohlasa, nimaga qiziqsa, shuni qilib ko’rishi kerak. Odatda, yosh bolalar o’z imkoniyatlari doirasidan tashqaridagi ishlar bilan shug’ullanishni xush ko’radilar. Bu ular uchun o’sish, rivojlanishning yagona yo’lidir. Bolalar shuning uchun ham kattalarning ishlariga ko’p aralashadilar, qo’llaridan kelmaydigan narsalarni qilishga chiranadilar. Bu ularning tabiatidagi rivojlanish, o’sish sari tabiiy intilishidir.

O’quvchi adabiy savodxonligining ortishi o’zlashtirilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo’llashida, yangi materialdan mustaqil ravishda foydalanishida ko’rinishi mumkin. Ammo bunday jamoa tartibida ishlash barcha o’quvchilarga birdek tushunarli bo’lmasligi ham mumkin. Bu badiiy matnlar ustida ishlashning ayrim qiyinchiliklaridan biri sanaladi. Bu muammoni har xil kartochkalardan foydalangan holda ham tashkil etish mumkin. Ular kuchli o’quvchilarga alohida, o’rtacha va bo’sh o’zlashtiridigan bolalarning o’zlariga xos tarzda tuziladi. Namuna tarzda ona tili va o’qish savodxonligi darsligidan bir qancha mavzularga mustaqil ishni amalga oshirishda o’quvchi tasavvurini hisobga olgan holda mustaqil topshiriqlar misollar keltirib o’tamiz

HUNARNING FOYDASI

(2-sinf Ona tili va o’qish savodxonligi darsligi)

Qadim zamonda bir boy savdogar yashagan ekan. Uning boyligi mamlakat podshohining boyligidan kam emas ekan. Shunga qaramasdan, savdogar o’g’lini gilamdo’zga shogird qilib beribdi. Gilamdo’z yigitga o’z hunarini o’rgatibdi. Tez orada yigit mahoratli gilamdo’z bo’lib yetishibdi.

Kunlardan bir kuni yigit do’stlari bilan sayrga chiqibdi. Savdogardan pul undirish ilinjida yurgan qaroqchilar yigitni o’g’irlab ketishibdi. Uni shahar chetidagi bir xaroba uyga qamab qo’yishibdi. Otasiga xat yuborib, o’g’lining evaziga katta pul so’rashibdi. Savdogar aytilgan pulni to’laganiga qaramay, nafs hakalak otgan qaroqchilar yigitni qaytarmabdi. Endi oldingidan ham ko’proq pul talab qilishibdi. Bu safar savdogar pulni berishga shoshilmabdi. Qaroqchilarning toqati toq bo’lib, asirni o’ldirmoqchi bo’lishganida, yigit ularga shunday debdi:

– Meni o’ldirsangiz, mo’may daromaddan quruq qolasiz. Agar menga kerakli narsalarni keltirib bersangiz, yaxshigina foyda ko’rishingiz mumkin.

Qaroqchilar boshlig‘i pul uchun hamma narsaga ko‘nishga tayyor edi. U yigitdan nimalar kerakligini so‘rabdi. Yigit gilam to‘qish uchun jun ip va dastgoh keltirishlarini so‘rabdi. Qaroqchilar bu narsalarni bir zumda topib keltirishibdi. So‘ng yigit gilam to‘qishga kirishib ketibdi.

Qaroqchilar tayyor gilamni bozorga olib chiqishibdi. Bozor aylanib yurgan savdogar o‘g‘li to‘qigan gilamni tanib qolibdi. Bir kishi orqali uni katta pulga sotib olibdi. Uyga kelib, gilamni diqqat bilan tekshiribdi. O‘g‘li gilamdagi naqshlar orasiga o‘zi turgan joyning xaritasini ustalik bilan joylashtirgan ekan. Savdogar tez mirshabxonaga boribdi. Shunday qilib, u o‘g‘lini tutqunlikdan xalos qilibdi.

Mavzu bo‘yicha sodda mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Siz qanday hunarlarni bilasiz. Qaysi hunar haqida so‘z bormoqda?
2. Yigitni nima uchun qamab qo‘ydilar?
3. Qaroqchi kim?
4. Savdogar kim?
5. Ustoz kim?
6. Shogird kim?
7. Dastgoh nima?
8. Yigit o‘limdan qutulish uchun qanday yo‘l tutdi.
9. Qaroqchilar yigitga nimalar olib keldi?
10. Savdogar qayerda aylanib yurgan edi?
11. O‘g‘li gilamga nimani joylashtirgan edi?
12. Xarita nima
13. Daftaringizga gilam rasmini chizing

2-sinf Ona tili va o‘qish savodxonligi darsligidagi “Hunarning foydasi” hikoyasini mustahkamlash uchun testlardan ham foydalanish mumkin. Masalan:

1. Savdogarning o‘g‘li kimga shogird tushdi
a) chilangarga b) gilamdo‘zga v) to‘quvchiga
2. Savdogardan o‘g‘lini evaziga nima talab qilindi?
a) oltin tanga b) pul v) boylik
3. Savdogarning o‘g‘li o‘zini qanday qilib qutqardi
a) gilam to‘qib b) xarita chizib v) rasm chizib
4. Savdogarning o‘g‘li gilamga nimani tasvirini ko‘rsatgan edi?
a) uy b) ko‘chalar v) xarita

Mavzu bo‘yicha murakkab mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Otasi boy bo‘lsa ham o‘g‘liga nima uchun hunar o‘rgatdi?
2. Yigitning o‘rnida siz bo‘lganingizda qanday yo‘l tutar edingiz?
3. Kasb bilan hunarning farqi nimada?
4. “do‘z” qo‘shimchasi orqali boshqa hunar nomlarini hosil qiling
5. Qaysi kasb yoki hunarni yoqtirasiz?
6. Siz oilangizga qanday foyda keltirgansiz?
7. “Bir yigitga qirq hunar ham kam” deganda nimani tushunasiz?
8. Uydan maktabgacha bo‘lgan xaritangizni chizing.
9. Kasb-hunar haqida maqollar yozing

(Hunarli kishi xor bo‘lma. Hunar hunardan rizqing unar)

VATAN

(2-sinf. Ona tili va o‘qish savodxonligi darsligi)

Qadim-qadim zamonda bir podsho yashagan ekan. U gullarni yaxshi ko‘rar, dunyoning qaysi burchagida chiroyli gul bor deb eshitsu, darhol ko‘chatidan oldirib kelib, gulzoriga o‘tqazar ekan. Gulzorining kattaligi ming tanobdan ham ko‘p ekan. U yerdagi ariqlardan zilol suvlar shildirab oqib yotarkan. Podsho gulni qancha sevsa, qushlarni ham shuncha yaxshi ko‘rarkan. Bog‘iga olamdagi barcha go‘zal qushlardan keltirilgan ekan. Bu bog‘ bamisoli jannatdek bo‘lib, zilol suvlarning shildirab oqishi, qiyg‘os ochilgan gullarning shabbodada mayin tebranishi, sayroqi qushlar ning yoqimli ovozi bog‘ning fayz-tarovatini oshirarkan... Podshoning bir suyukli xotini bo‘lib, uni Malika deb atasharkan. Malika faqat qush go‘shiti yerkan, yeganda ham shu poyonsiz gulzordagi qushlarning go‘shtidan yerkan. Semizidan tanlab, har kuni bittadan so‘yib turisharkan. Navbat bir qushchaga kelibdi. U do‘mboq qina bo‘lib semirgan ekan, o‘ziyam g‘oyat go‘zal, patlari-yu qanotlari oltindek tovlanib turarkan. Jallod o‘tkir pichog‘ini bo‘g‘ziga olib borganda, go‘zal qushcha tilga kirib: – Shahanshohga arzim bor! – deb qichqiribdi. Qushchanning to‘satdan inson tilida gapirishi jallodni hayron qoldiribdi va bo‘lgan voqeani darhol podshoga yetkazibdi. Qushchani podshoning huzuriga olib borishibdi. – Ayt arzingni! – debdi podsho. – Shahanshoh, – deb gap boshlabdi qushcha, – bizlar odamlar uchun yaratilganmiz. Goh husnimiz bilan ko‘zlarini quvontira miz, goh chiroyli ovozimiz bilan dillarini yayratamiz, goho ularga ye mish ham bo‘lamiz... So‘yilish navbati bugun menga yetgan ekan, o‘limim oldidan bir iltimosim bor.

– Ayt iltimosingni, – debdi podsho. – Ruxsat bersangiz, o‘limim oldidan Vatanimni bir ko‘rib, yaqinlarim bilan vidolashib kelsam, – deb zorlanibdi qushcha. Podsho shu qushchaga men yaratgan bog‘ vatan bo‘lmabdi, nahotki uning vatani bundan ham go‘zalroq bo‘lsa, agar shunday bo‘lsa, undan namuna olishim kerak ekan, deb o‘ylab, orqasidan poyloqchi qo‘yib, qushchaga ruxsat beribdi. Qushcha yetti kecha-yu yetti kunduz uchib, nihoyat bir sahro-yu biyobonga borib yetibdi. Jazirama sahroda bir tup qurib qolgan daraxt bor ekan. Qushcha o‘shaning kovagiga kirib, Xudoga ming qatla shukur, vatanimni ko‘radigan kunim bor ekan, oh, mening ko‘z ochgan uyim, oh, mening ota-onamni ko‘rgan chiroyli kovagim, oh, ukalarim bilan chirqillashib katta bo‘lgan maskanim deb, ko‘ziga yosh olib, kovakda to‘xtamay dumalar, chetlarini nozik qanotlari bilan silabsiypalar emish. Qushcha tug‘ilgan maskani bilan xayrlashib, podshoning huzuriga qaytibdi. Poyloqchi ham bo‘lgan voqeani oqizmay-tomizmay so‘zlab beribdi. Podsho adolatli ham ekan. Demak, deb o‘ylabdi u, hammaga, u insonmi, qushmi, kim bo‘lishidan qat’i nazar, begona bog‘-rog‘lardan ko‘ra, kovakdek xarob bo‘lsa ham, o‘zi tug‘ilib o‘sgan joyi qadrlil maskan bo‘larkan, o‘sha yerni qo‘msab, o‘sha joyni ulug‘lab, e‘zozlab yasharkan. Podsho shularni o‘ylab, gulzordagi boshqa o‘lkalardan keltirilgan barcha qushlarga ozodlik beribdi.

Mavzu bo‘yicha sodda mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Podshoh nimaga qiziqar ekan?
2. Gulzorning kattaligi qancha ekan?
3. Sizning hovlingizda ham gullar bormi?
4. Bog‘da qanday qushlar bor ekan?
5. O‘zingiz bilgan qush turlarini sanab bering
6. Navbat qanday qushga keldi va u tilga kirib nimalar dedi?
7. Podshohning poyloqchisi nimani aytib berdi?
8. Qurib qolgan daraxt ham vatan bo‘ladimi?
9. Podsho qanday xulosa oldi?
10. O‘zingiz yoqtirgan qush rasmini chizing

Mavzu bo‘yicha murakkab mantiqiy savollar va topshiriqlar

1. Malika nima uchun qush go‘шти yeydi?
2. Jallod nima uchun qushchani boshidan judo qilmadi?
3. Qushcha kim bilan vidolashib kelishni so‘radi?
4. Vidolashish va xayrlashishning farqini izohlang
5. “Vatan” so‘zining ma’nodoshlarini yozing

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I. Azimova va b.q. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. –Toshkent, 2021.
2. I. Azimova va b.q. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. –Toshkent, 2021.
3. I. Azimova va b.q. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. –Toshkent, 2022.
4. R.Ikramova, X.G‘ulomova, Sh.Yo‘ldosheva, D.Shodmonqulova
Ona tili. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. –Toshkent, 2020.

MILLIY DASTUR VA YANGI AVLOD DARSLIKLARI ASOSIDA O‘QUVCHILARDA ZAMONAVIY BILIM VA KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

SHODIYEVA MATLUBA JO‘RAYEVNA

*Qashqadaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi, Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim kafedrasini mudiri
Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent*

Annotatsiya. Mazkur maqolada milliy dastur va yangi avlod darsliklari asosida o‘quvchilarda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirishning ilmiy-

pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, kollaboratsiya, kommunikativlik, kritik va kreativ tushunchalarining batafsil tahlili keltirilgan.

Kalit soʻzlar: milliy dastur, yangi avlod darsliklari, kollaboratsiya, kommunikativlik, kritik, kreativ, Critical thinking.

Аннотация. В данной статье описаны научно-педагогические основы формирования современных знаний и умений у учащихся на основе национальной программы и учебников нового поколения. Также представлен подробный анализ коллаборативных, коммуникативных, критических и творческих концепций.

Ключевые слова: национальная программа, учебники нового поколения, сотрудничество, коммуникативное, критическое, творческое, Critical thinking.

Abstract. В данной государственной описаны научно-педагогические основы формирования современных знаний и умений у учащихся на основе национальной программы и учебников нового поколения. Также представлен подробный анализ совместных, коммуникативных, критических и творческих концепций.

Key words: national program, new generation textbooks, collaboration, communicative, critical, creative, Critical thinking.

Respublikamizda soʻnggi yillarda “... inson kapitalini rivojlantirish, maktab oʻqituvchilarini belgilangan xalqaro standartlar asosida bilim va koʻnikmalarga ega boʻlishini taʼminlash, Milliy oʻquv dasturida joriy qilinayotgan yangi metodikalar boʻyicha oʻqituvchilarni oʻqitish, ularning malakasini oshirish” [1] ustuvor vazifalar etib belgilandi. Bu orqali zamonaviy avlodning oʻzini oʻzi rivojlantirish (self-development), bajarish orqali oʻrganish (learning by doing) muhiti yaratiladi hamda ikkita eng muhim strategik maqsad – sifatli taʼlim olish imkoniyatini berish va inson kapitalini (human capital – inson va jamiyat manfaatlarini roʻyobga chiqarish uchun zarur boʻlgan bilim, malaka, koʻnikmalar yigʻindisi) mehnat bozorida raqobatbardosh boʻlishga erishiladi.

Ekspertlar fikricha, 2030 yilda taʼlim tizimida faol pedagogik va tashkiliy-texnologik transformatsiya yuz beradi. Globalizatsiya jarayoni yuz berayotgan, internet, sunʼiy intellekt texnologiyalari jadal kirib kelayotgan, taʼlimda pedagogik va texnologik transformatsiyalar yuz berayotgan bir vaqtda oʻquvchining raqamli portreti qanday boʻlishi kerak? Qayd etilgan texnologik, pedagogik va ijtimoiy transformatsiyalar yuz bergan vaqtda maktab oʻquvchisi qanday kompetensiyalarga ega boʻlishi kerak?

Ekspertlar fikricha, 2030 yilgi oʻquvchi:

1. Akademik bilimga ega, bazaviy bilimlarni kundalik hayotda qoʻllay oladi.
2. Kasbiy koʻnikmalarni mukammal egallagan, zarur holatlarda murakkab nostandart masala va muammolarni yecha oladi.
3. Kreativ fikrlaydi, yuzaga kelgan muammoni matematik va mantiqiy qonuniyat asosida ijodiy yondoshgan holda hal etadi.

4. Yuqori saviyadagi shaxsiy sifatlarga, ya’ni tez o’zgaradigan muhitga moslashuvchan, jamoa bilan tez til topishadigan, yuqori madaniyatga va intellektga, liderlik kompetensiyalarga ega bo’ladi.

5. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarini yuqori saviyada egallaydi.

6. Bir nechta xorijiy tillarni biladi.

XXI asr o’quvchisi qanday baholanadi? O’quvchilarni baholashda birinchi o’ringa o’quvchining shaxsiy sifatlari, ko’nikmalari asos qilib olinadi, ya’ni:

tanqidiy fikrlash;

jamoa oldida ma’ruza qila olish;

jamoada ishlay olish;

liderlik;

savodxonlik darajasi;

kitobxonlik;

jismoniy faollik darajalari;

nostandart sharoitdan chiqib keta olish;

kutilmagan muammolarni yechishda kreativlik kabi sifatlarni hisobga olinadi.

Qayd etilgan barcha sifat va kompetensiyalar akademik bilimlar, ya’ni fanga doir bilimlar bilan birga baholanadi.

Ko’rinadiki, zamonaviy ta’lim sharoitida zamonaviy avlodni shakllantirish, ularni jahon standartlariga mos kadrlar bo’lib yetishishi uchun zamin yaratiladi.

Zamonaviy avlodga ta’rif berilganda alpha-generation, millienniallar (millennials), sentenniallar, Z-avlod, homelander, homeland generation, new silent generation, next-avlod, virtual avlod, millenniallar, echo-bumerlar kabi tushunchalardan foydalanilmoqda. Bunda zamonaviy avlodda XXI asr ko’nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Partnership for 21st Century Skills tomonidan raqamli jamiyatda samarali faoliyat olib borish, ijtimoiy va kasbiy hayotda muvaffaqiyatga erishish uchun talab qilinadigan mahorat va kompetensiyalar (Four Cs) quyidagilarni o’z ichiga oladi: collaboration (hamkorlik), communication (muloqot), critical thinking (tanqidiy tafakkur), creativity (ijodkorlik). Quyida kollaboratsiya, kommunikativlik, kritik – tanqidiy tafakkur va kreativ – ijodkorlik ko’nikmalarini batafsil ko’rib chiqamiz.

Kollaboratsiya (collaboration) – umumiy manfaatga birga erishish uchun ikki yoki undan ko’proq kishining sherikchiligi. Hamkorlik – bu umumiy maqsadlarga erishish uchun har qanday sohada ikki yoki undan ortiq tomonlarning (ham odamlar, ham tashkilotlar) birgalikdagi faoliyati jarayoni, bunda o’zaro manfaatli hamkorlik yuzaga keladi: axborot, resurslar, tajriba almashiladi va natijada yangi mahsulot yaratiladi. Hamkorlik – bu umumiy maqsadlarga erishish uchun ikki yoki undan ortiq odamlar yoki tashkilotlarning har qanday sohada birgalikdagi faoliyati jarayoni bo’lib, unda bilim almashish, o’rganish va kelishuvga erishish mumkin (konsensus).

Kommunikativlik – shaxslararo muloqot madaniyatiga ega bo’lish, bolani tinglash va eshitish qobiliyati, muomalaga kirisha olish va aloqa o’rnatish, axborot

to‘plash, turli ijtimoiy munosabatlar o‘rnatish va rivojlantirish, bolaning verbal va nonverbal xulq-atvorini kuzatish, shuningdek, axborot almashinish jarayonidir.

Kommunikativ kompetensiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko‘nikmasidir. Kommunikativ kompetensiya – guruhlarda va jamoalarda ijodiy ishlay olish, hamkorlik qila olish.

Partnership for 21st Century Skills tomonidan olib borilgan tadqiqotlar doirasida ishlab chiqilgan kompetensiyalar tizimida Critical thinking yetakchi o‘rinni egallagan.

Critical thinking – bu tanqidiy nuqtai nazardan narsa va hodisalarni tahlil qilish uchun asosli xulosalar ishlab chiqish, vaziyatni oqilona baholash, izohlash, olingan natijalarni vaziyatlar va muammolarga to‘g‘ri qo‘llash imkonini beradigan ko‘nikmalar tizimi. Critical thinking eng muhim soft skills – yumshoq ko‘nikmalardan biri hisoblanadi.

Ta’limning asosiy roli o‘quvchilarni jamiyatda muvaffaqiyat qozonishi uchun zarur va kerak bo‘ladigan sifatli ta’lim berish hisoblansa, kreativ fikrlash hozirgi yoshlarning rivojlanishi uchun zarur ehtiyojdir. Kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda noodatiy yechim topishga yordam beradi. Kreativ fikrlashni baholashda turli g‘oyalarni ishlab chiqish, kreativ g‘oyalarni ishlab chiqish hamda g‘oyalarni baholash va takomillashtirish kompetentligiga e’tibor qaratiladi.

Kreativ fikrlash – bu innovatsion (yangi, novator, original, nostandart, noodatiy va hokazo...) va samarali (amaliy, natijaviy, tejimli, optimal va hokazo) yechimlarni topish, yangi bilimlarni egallash, tasavvurni ta’sirchan ifodalashga qaratilgan g‘oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyatidir. O‘quvchilarni erkin fikrlashga o‘rgatish, darslarni yangi texnologiya va metodlar orqali o‘tish o‘quvchida bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish bilan birga ulardagi ijodiylik, yaratuvchanlik qobiliyatini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Kreativlik – shaxsning muammoli vaziyatlardan tafakkuri orqali, takrorlanmas yo‘l bilan chiqib ketish, unga ijodiylik bilan yondasha olish qobiliyati hisoblanadi. Kreativlik tushunchasi (lot., ing. «create» – yaratish, «creative» yaratuvchi, ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilganda ijod ma’nosini anglatadi. Yangi, original (o‘ziga xos) yanada sayqallangan moddiy va ma’naviy bog‘liqliklarni yaratishdir. Kreativlikni ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o‘ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug‘atlariga asosan o‘quvchining kreativligiga uning fikridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta’rif berish mumkin. Uning zamirida originallik, amaliylik, noodatilik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash bir narsaga turli tomondan yondashishni anglatadi. Kreativ fikrlovchi insonlar biron bir manzarani o‘zgacharoq tasavvur etadi, hech kim ilg‘amagan jihatlarni payqay oladi. Mana shunday kreativ tafakkurni rivojlantirish tashkil etilgan darsning qaysi metod va usullardan foydalanganlik darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun o‘qituvchidan o‘z fani

yuzasidan chuqur bilimga ega bo‘lish bilan birga, ta’limdagi samarali metod va usullardan ham xabardorlikni talab etadi. Chunki kelajakdagi yangi innovatsiyalar va ixtirolarning barchasi aynan kreativ kompetensiya orqali vujudga keladi.

Yuqoridagi fikr mulohazalar quyidagi xulosalarni umumlashtirish imkonini berdi:

Birinchi, neyrotarmoq, neyro pedagogika, neyropsixologiya, raqamli ma’lumot (Big data – Big data), ta’lim trayektoriyasi, ta’lim patternlari, virtual sinflar, kasblar kompasi kabi notanish bo‘lgan bir qancha tushunchalar kirib keladi. Demak, har bir o‘qituvchining o‘z ustida ishlashi, ko‘proq (Internet tarmoqlari orqali axborot izlash, saralash va foydalanish, qo‘llanmalarni mutolaa qilish) mutolaa qilishi uchun asos bor.

Ikkinchi, ijobiy raqobat muhitiga tayyorlanish uchun ham yetarlicha asos bor, buning uchun o‘zini o‘zi kasbiy va shaxsiy kompetentligini rivojlantirishning dinamikligiga erishish lozim. Buning uchun bugungi globallashuv davrida o‘qituvchilarda quyidagi kompetensiyalarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi:

o‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi: mustaqil ta’lim orqali kasbiy va shaxsiy ko‘nikmalarini rivojlantirish;

intellektual kompetentlik: aqliy faoliyat usullaridan foydalanish, kreativ, mantiqiy, tahliliy-tanqidiy, ijodiy fikr yuritish;

global kompetentlik: axborotlarni tanlash, konstruksiyalash, o‘quv jarayonida foydalanish yo‘llarini belgilash;

kommunikativ kompetensiya: o‘z fikrini aytish, taqdimot qilish, isbotlash, o‘zgalar fikrini tinglash, tahlil qilish, munosabat bildirish;

ijtimoiy kompetensiya: jamoada ishlash, birgalikdagi faoliyatni tashkil etish, kichik guruhlarda ishlash.

boshqarish kompetensiyasi: ta’lim-tarbiya jarayonida texnik va innovatsion texnologiyalardan uyg‘un foydalangan holda darslarda o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish;

diagnostik kompetensiya: ta’lim-tarbiya jarayonini kompetensiyaviy yondashuv talablari asosida loyihalash, innovatsion texnologiyalardan foydalanilgan darslardan kutiladigan va kafolatlangan natijalarni bashorat qilish;

mustaqil izlanish kompetensiyasi: kompetensiyaviy yondashuv talablari asosida o‘z kasbiy malakasi va pedagogik mahoratini orttirish maqsadida rejali izlanish olib borish;

korreksion kompetensiya: ta’lim-tarbiya jarayonidan kutilgan natijaga erishish, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarning sabablarini aniqlash va ularga barham berish maqsadida o‘z ustida tizimli ish olib borish;

ilg‘or ish tajribalarni o‘rganish va amaliyotga qo‘llash: o‘zi o‘qitadigan fani bo‘yicha texnik va innovatsion texnologiyalarni qo‘llash yuzasidan moderator o‘qituvchilarning ish tajribalarini o‘rganish va amaliyotda qo‘llash.

media kompetentlik: mutaxassisligi bo‘yicha axborot to‘plash, ularni jamlash, qayta ishlash, internet materiallaridan uyg‘un foydalanish;

metodologik kompetensiya: o‘z mutaxassisligi bo‘yicha o‘qitish jarayonini tashkil etishning didaktik asoslarini egallash;

loyihalash kompetensiyasi: kompetensiyaviy yondashuvning konseptual asoslari e‘tiborga olingan holda ta‘lim-tarbiya jarayonini maqsadga muvofiq loyihalash;

ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasi: ma‘lumotlarni izlash, uni baholash, tahlil qilish, taqqoslash, hodisalarni o‘zaro bog‘lab tekshirish, fikriy tadqiqot qilish;

kasbiy kompetensiya: pedagogik faoliyati davomida o‘quv jarayonida innovatsion texnologiyalarni samarali qo‘llash metodikasiga ega bo‘lish;

o‘qitishning metodik va didaktik ta‘minotini yaratish kompetensiyasi: dars berayotgan fani yuzasidan zamon talabi asosida dars loyihasi, ta‘limiy o‘yin va o‘quv topshiriqlari, mustaqil ish uchun mashqlar, savol va testlar, o‘qitish vositalari va hokazolarni yarata olish;

konstruktiv kompetensiyasi: kompetensiyaviy yondashuvning konseptual asoslari e‘tiborga olingan holda texnik va innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadida o‘quv materiallariga ishlov berish.

Uchinchidan, quyidagilarning ustuvorligiga erishish o‘quvchilarning jahon standartlariga mos kadrlar bo‘lib yetishishi, shuningdek, har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkonini beradi:

ta‘lim sifatiga erishish uchun intensiv til, AKT va ta‘lim berishning yangi metodlarini o‘rganish ustida doimiy ishlash;

xalqaro baholash tadqiqotlari, jumladan – EGRA, EGMA, PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS dasturlari va STEAM pedagogikasi asoslarini o‘zlashtirish, kundalik dars jarayonida mazkur tadqiqotlarning talablari asosida topshiriqlar tayyorlash va qo‘llash;

yangi kompetensiyalarni egallash uchun onlayn vebinar va o‘quv seminarlarida ishtirok etish, tarmoq ta‘lim texnologiyalarini o‘zlashtirish;

fan, yo‘nalish borasida tashkil etilgan tarmoq kanallari, jamoalari bilan faol ishlash, ilg‘or tajribalarni o‘rganish va hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;

kasblar kompassi, texnologiyalar o‘zgarishi bilan yangidan paydo bo‘ladigan va talab kamayishi kutilayotgan kasblar haqidagi ma‘lumotlarni mustaqil o‘rganish;

- yangi kasbiy kompetensiyalar va ularni egallash uchun zarur bo‘ladigan bilimlar bazasini fan yo‘nalishida mustaqil o‘rganish;

- integratsion pedagogika va psixologiyaning amaliy jihatlarini o‘rganish;

- elektron ta‘lim resurslari va kitoblar mutolaasi orqali mustaqil malaka oshirish;

- o‘z o‘zini rivojlantirish;

- yuqori kasbiy kompetentlik va kasbiy sifatlarga ega bo‘lish, kasbiy muhitga muvaffaqiyatli moslasha olish;

- o‘z qobiliyat va imkoniyatlarni yaxshi bilish hamda o‘z faoliyati maqsadini aniq tasavvur etish;

- ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma’naviy sohalardagi masalalardan xabardor bo‘lish;

- milliy va chet el tajribasini puxta o‘rganib, milliy va madaniy rivojlanishga o‘z hissasini qo‘shib borish.

Xulosa shuki, o‘qitishning zamonaviy usul va vositalarini, ta’lim jarayonini tashkil qilishning yangi shakllarini amaliyotga joriy qilish, shuningdek, o‘quvchilarning zamonaviy talablarga asoslangan zaruriy ko‘nikmalarini shakllantirish nihoyatda muhimligidan kelib chiqib, bugungi globallashtirish davrida ta’lim-tarbiyaning sifat va samaradorligi uchun mas’ul bo‘lgan o‘qituvchilarning innovatsion faoliyat yuritishlari muhim hisoblanadi. Zero, jahon sivilizatsiyasi davri hozirgi avlodni mumtoz pedagogik nazariyalar bilan emas, balki yangilangan o‘quv-tarbiya tizimi asosida tarbiyalashni nazarda tutadi. Shunga muvofiq, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari kasbiy ahamiyatga ega bo‘lgan shaxsiy sifatlarni egallashi, o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish asosida ularning o‘quv-biluv faoliyatini takomillashtirishi, ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishi hamda ta’limiy muhitni shakllantirishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son Farmoni.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-6108-son Farmoni.

3.Shodiyeva M. Boshlang‘ich ta’limni o‘qitish jarayonini takomillashtirishda milliy uyg‘unlikka ustuvorlik va xalqaro tajribalar. Metodik qo‘llanma. – Toshkent.: «Qamar-media» nashriyoti, 2020. – 176 b.

4.Shodiyeva M.J. Akmeologik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish: ped.fanl.dokt. diss... (DSc). – T.: 2022, – 386 b.

ПСИХОЛОГИЯДА АФФИЛИАЦИЯ МОТИВИ МУАММОСИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.

Шониязова Ирода Мурадуллаевна

*Самарқанд давлат университети Психология ва ижтимоий
муносабатлар факультети “Психология назарияси ва амалиёти”
кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация

Ушбу мақолада психологияда аффилиация мотиви муаммосининг ўрганилиши ҳақида сўз юритилган. Аффилиация мотивацияси талабани ўқув

фаолияти давомида аклий, англанилган мулоқот жараёнига ўтишга ундайди, талабалар гуруҳида шахслараро муносабатларни яхшилаб, гуруҳий жипсликни таъминлайди.

Калит сўзлар: Аффiliation, мотивация, Аристотель, Гераклит, Демокрит, Лукреций, Платон, Сократ, рефлекс, рационал ва иррационал ғоялар, Ч. Дарвин эволюцион назарияси.

Аннотация

В данной статье рассматривается изучение проблемы мотива аффiliation в психологии. Мотивация аффiliation побуждает студента к переходу в процессе интеллектуальной, осознанной коммуникации в процессе учебной деятельности, улучшает межличностные отношения в студенческой группе, обеспечивает групповую сплоченность.

Ключевые слова: Аффiliation, мотивация, Аристотель, Гераклит, Демокрит, Лукреций, Платон, Сократ, рефлекс, рациональные и иррациональные идеи, теория эволюции Дарвина.

Annotation

This article discusses the study of the problem of affiliation motive in psychology. The belonging motivation encourages the student to move in the process of intellectual, conscious communication in the process of learning activities, improves interpersonal relationships in the student group, and ensures group cohesion.

Key words: Affiliation, motivation, Aristotle, Heraclitus, Democritus, Lucretius, Plato, Socrates, reflex, rational and irrational ideas, Ch. Darwin's theory of evolution.

Мамлакатимизда шаклланаётган кучли ҳуқуқий давлат ва фуқоролик жамияти ўз ижтимоий-иқтисодий асосига эга бўлиши учун демократик жамиятни барпо этишга йўналтирилган ҳар томонлама баркамол малакали мутахассис кадрларни етиштириб бериши лозим. Бунинг учун бўлажак мутахассисларда мулоқотга интилиш, билишга интилиш, ўзини таъкидлаш, манфаатли ҳамкорликка интилиш каби мақсадлар, эҳтиёжлар, мотивлар мажмуидан иборат бўлган аффiliation мотивациясини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки айнан аффiliation мотивацияси талабани ўқув фаолияти давомида аклий, англанилган мулоқот жараёнига ўтишга ундайди, талабалар гуруҳида шахслараро муносабатларни яхшилаб, гуруҳий жипсликни таъминлайди.

Мотивация, хусусан, аффiliation мотивацияси тушунчасининг психологиядаги ўрнига тўхталиб ўтсак. Ҳозирги кунга келиб фанда мотивация муаммоси, унинг табиатига оид кўплаб назариялар шаклланган бўлиб, хорижнинг ўзида айнан шу муаммоларга бағишланган 50га яқин назариялар мавжудлигини таъкидлаш мумкин. XX асрнинг 20 йилларидан, то ҳозирга қадар Ғарбда фақат инсон хулқига ва унинг мотивларига хос қатор мотивация назариялари пайдо бўла бошлади (К.Левин [K.Levin,1926];

Г.Олпорт [G. Allport, 1937]). Ушбу назарияларда органик эҳтиёжлар билан биргаликда таълим ва тарбия асосида пайдо бўлувчи иккиламчи (психоген) эҳтиёжлар ва уларнинг мотивлари масаласига ҳам эътибор қаратила бошланди (Г.Мюррей [H. Murrey, 1938]). Улар қаторида ижтимоий мотивлар сифатида муваффақиятга эришиш, муваффақиятсизликдан қочиш эҳтиёжи, аффилиация, ҳокимиятга интилиш, агрессия, мустақилликка интилиш каби мотивациялар тизимини санаб ўтиш мумкин.

Психологияда мотивация муаммосига бағишланган илмий-тадқиқот ишлари ҳам пайдо бўла бошладик, уларда рус ҳамда хориж психологларининг ўрни бекиёс (В.Г. Асеев; В.К. Вилюнас; Е.П. Ильин; В.И. Ковалев; С.Л.Рубинштейн; А.Н. Леонтьев; М.Ш. Магомед-Эминов; В.С. Мерлин; П.В. Симонов; Д.Н. Узнадзе; А.А. Файзуллаев; П.М. Якобсон), шунингдек чет эл психологиясида (Г. Мюррей; А. Адлер; Дж. Аткинсон; К. Левин; К. Мадсен; А. Маслоу; Дж. Роттер; Х. Хекхаузен; Г. Холл ва бош.).

Мотивацион назарияларни келиб чиқиш ва ривожланиш тарихига назар ташлайдиган бўлсак, кўпгина назарияларда қадимги юнон файласуфларидан Аристотель, Гераклит, Демокрит, Лукреций, Платон, Сократ асарларидаги ғоялар ўртага ташланганлигини кўриш мумкин. Улар мотивацияни “мухтожлик” термини билан атаб, “мухтожлик” ни ҳаёт ўқитувчиси сифатида эътироф этишган.

Демокрит мухтожлик эҳтиёжига “...эмоционал кечинмаларни ҳаракатга келтирувчи, инсон ақлини ривожланишига, нутқ пайдо бўлишига ва меҳнат қилишга одатлантирувчи асосий ҳаракатлантирувчи куч”- деб таъриф беради. Гераклит эса, ундовчи кучларни, майл, эҳтиёжларни бафуржа кўриб чиқиб, эҳтиёжлар ҳаёт шароитлари билан белгиланади, деган фикрни илгари суради. Сократнинг таъкидлашича, ҳар қайси инсонга эҳтиёжлар, хоҳишлар, интилишлар хосдир. Аристотель эса инсон хулқ-атвор механизмларини тушунтиришга ҳаракат қилади. Унинг фикрича, интилиш доимо мақсад билан боғлиқ. Интилишлар эҳтиёжлар асосида инсон фаоллигини белгилаб берувчи ҳар қандай иродавий ҳаракат ва эмоционал ҳолат келиб чиқиш нуқтаи назаридан табиий асосга эга бўлади, деб таъкидлайди [65; 9-10-с.].

Ушбу қарашларга Лукрецийнинг, ундан кейин голланд файласуфи Б. Спиноза, француз материалистлари XVIII асрда яшаган Э.Кондильяк, П.Гольбах, К.Гальвеций, Н.Г.Чернышевский, Р.Вудвортс, А.А. Ухтомский қарашлари анча яқиндир.

Инсон мотивациясининг моҳияти ва келиб чиқиши доимо иккита фалсафий оқим: рационализм ва иррационализм доирасида ривожланган.

Биринчи рационал ва иррационал ғояларни ўзига камраб олган мотивацион, психологик назариялар қаторига XVII-XVIII асрларда пайдо бўлган қарорларни қабул қилиш назариясини ва ҳайвонлар хулқ-атворини иррационал эканлигини исботлашга бағишланган автоматизм назариясини таъкидлаш жоиз. Биринчи назария иқтисодиётда, инсон хулқ-атворини математик билимлар асосида тушунтиришда ишлатилган бўлса,

иккинчи назариянинг ривожланиши, ташқи таъсирларга тирик организмнинг механик, автоматик, туғмажавоб рефлекслари сабаб бўлади, деган ғояга асослангандир. Ушбу - бири инсон, бири ҳайвонот оламига алоқадор мотивацион назариялар XIX асрнинг охирига қадар ривожланиб келди ва фалсафада икки қарама-қаршиматериализм ва идеализм назарияларини пайдо бўлишига сабаб бўлди.

XIX асрнинг 2-чи ярмига келиб, биологияда Ч. Дарвин эволюцион назариясининг пайдо бўлиши сабаб, психологияда инсон инстинктлари (З. Фрейд, У. Мак-Дугалл, И.П. Павлов) ўрганила бошланди. XIX асрнинг охири XX асрнинг бошларида З. Фрейд ва У. Мак-Дугалллар томонидан олиб борилган тадқиқот ишларида инсоннинг барча хулқ-атворини туғма инстинктларга боғлаб тушунтириш анъанаси бошланди. З.Фрейд назариясига кўра, инстинктлар уч хил: ҳаёт инстинкти, ўлим инстинкти ва агрессивлик инстинктларидан иборатдир.

Ўтган асрнинг 20-йилларига келиб, инстинктлар назариясининг ўрнига, инсон хулқ-атворини биологик эҳтиёжлар асосида тушунтириб берувчи янги концепция илгари сурилди. Инстинктлар ва эҳтиёжлар ўртасида принципиал тафовутлар деярли кўрсатиб ўтилмаган ҳолда олимлар одамлардаги инстинктлар туғма эканлигига, эҳтиёжлар эса ҳаёт давомида орттирилиши ва ўзгариб боришини ҳисобга ола бошлашди. Бу, бизнинг фикримизча, олимлар томонидан ташқи социум таъсири инобатга олина бошлаган даврни назарда тутди.

Психоаналитик ёндашув вакилларида Зигмунд Фрейд (S. Freud, 1895) XIX асрнинг охирига келиб хулқ-атвор детерминациясини ўзига хос тарзда ўрганишга киришди. У хулқ-атворни ташкил топишида асосий ролни кучли майллар асосида ҳосил бўлувчи психик ҳаётнинг онгсиз ядросига эътиборни қаратади. Лекин ҳали психоанализ тўла шаклланмаган, жамият таъсири инобатга олинмаган давр эди.

Худди шу йўналишда ўз назариясини У. Мак-Дугалл (W. McDougall, 1923) давом эттириб, инсондаги 18 та асосий инстинктларни санаб ўтади. Унинг концепциясига асосан, хулқ-атворни ҳаракатга келтирувчи куч, бу ижтимоий хулқ-атворга таълуқли бўлган махсус туғма энергия ҳисобланиб, организмни ақлий ва тана ҳаракатларини мақсадга элтувчи эмоционал кўзғалишни яратувчи ва объектларни идрок этиш характерини белгилаб берувчи кучдир ва ҳар қандай инстинкт учун мос келувчи эмоцияси мавжуд, деб ҳисобланди. У. Мак-Дугаллнинг шахс ҳақидаги чуқур фикрловчи ва мақсад сари йўналтирилган мавжудод деган фикрлари, кейинчалик Г. Олпорт, Г. А. Мюррей, Р. Б. Кеттелла ва Ф. Лершларнинг шахс мотивацион назарияларининг яратилишига асос бўлиб хизмат қилди.

Аксарият рус ва чет эл психологлари томонидан мотив ҳамда мотивация муаммоси психологик категория тариқасида талқин қилиниб, ушбу муаммоларга умумпсихологик, педагогик-психологик ҳамда қисман ижтимоий психологик нуқтаи назардан ёндашилган. Бу ёндашувлар бизга

аффилиация мотивациясининг ижтимоий психологик категория эканлиги ва гуруҳий жараёнлар ва фаолият доирасида айнан ижтимоий психологик ходиса эканлигини тасдиқлайди.

Назарий хулосалар ва мушоҳадалардан кўриниб турибдики, психология фанини турли соҳаларида мотив (мотивация), аффилиация мотивацияси муаммоси ижтимоий фаолият, ижтимоий хулқ, муомала категориялари билан узвий тарзда талқин қилинган, унинг юзага келиши, кечиши, ривожланиши хусусиятлари ҳам шу йўналишда тадқиқот ишларида муайян натижалар билан ўрганилган. Унга ёндашувлар турли олимлар томонидан турли туман бўлишидан қатъий назар муайян даражада умумийлик мавжудлигини намойиш қилади ва жараёнларда ижтимоий психологик қонуният ётганлигидан дарак берди.

Фойдаланилгант адабиётлар

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. - Питер.: Мастера психологии, 2008. – с-35.
2. Кузнецова И.В. Мотив аффилиации в межличностных отношениях: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 СПб . 2006. – С-58.
3. Каримова В.М. Глобал ўзгаришлар шароитида шахс ижтимоий хулқини бошқа-ришнинг долзарблиги. // XXI аср психологияси: назария, амалиёт истиқболлар. Халқаро илмий-амалий конференция материаллари. Т.: “Mumtoz soz”, 22 май 2013.– 31-б.
4. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. \ Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008.– С-42.

NOGIRON BOLALARNI IXTISOSLASHGAN MUASSASALARGA JOYLASHTIRISH VA ULARNING O‘Z OILASIDA YASHAMASLIGI BO‘YICHA DAVLAT ME‘YORLARI

*Urgut sog‘lomlashtirish
Maktab-internati tarbiyachisi
Shukurova Toshbibi Xusanovna*

Annotatsiya: Ushbu maqola ruhiy va jismoniy imkoniyati cheklangan o‘quvchilarga mo‘ljallangan muassalalar tarbiyachilari, o‘qituvchilari hamda ularning ota-onalariga mo‘ljallangan bo‘lib, huquqiy hamda me‘yoriy davlat hujjatlarini yoritishga qaratilgan.

Kalit sozlar: Hukumat, Nogironligi bo‘lgan kishilar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya, qonunchilik, milliy qonun hujjatlari, xizmat ko‘rsatish.

Hukumatning Nogironligi bo‘lgan kishilar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyani ratifikatsiya qilish jarayonini boshlashi bilan bog‘liq ijobiy

harakatlariga qaramasdan, O‘zbekistonda nogironligi bo‘lgan kishilarning yarmidan ko‘pi nogiron bo‘lmagan kishilar bilan bir qatorda o‘z huquqlaridan foydalanishi haqida aytgan. Hozirgi vaqtda huquqiy choralar nogironlarni kamsitilishdan himoyalashga imkon bermaydi, aksincha ular nogiron kishilarni chetga chiqarib qo‘yadi. Aqliy va intellektual nogironlik odatda huquqiy salohiyatni yo‘qotish uchun sabab sifatida keltiriladi. Nogironligi bo‘lgan kishilarga nisbatan amaldagi qonunchilikning erkin talqin qilinishi nogironlar haqidagi qarorlarni boshqalar qabul qilishiga imkon yaratadi. Imo-ishora tili O‘zbekistonda rasmiy til sifatida tan olinmagan va karlarning madaniy aniqlanishi qo‘llab-quvvatlanmaydi. Nogiron kishilarning faqatgina kichik bir qismigina nogironlik to‘g‘risidagi qonun hujjatlaridan xabardor.

Biroq, amaldagi milliy qonunchilik nogironligi bo‘lgan odamlarni ochiqchasiga himoya qilmaydi va ba‘zan istisno etishni keltirib chiqaradi. Nogironlik kamsitishlarga yo‘l qo‘ymaslik uchun qonuniy ravishda himoyalanganlar orasida bevosita ishtirok etmaydi. Nogironlik belgisi bo‘yicha kamsitishlardan himoya qilish bo‘yicha huquqiy choralar kiritilganda, «kamsitish» yetarli darajada aniqlanmagan. So‘rov natijalari shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda nogironlarning 43 foizi O‘zbekiston Konstitutsiyasi va qonunlarida belgilangan huquqlardan to‘liq foydalanish huquqiga ega ekanliklarini his qiladi; bu nogiron bo‘lmagan kishilarning 74 foizidan farq qiladi. Huquqiy salohiyatni tan olmaslik, «aqliy va intellektual nogironlik sababli» vasiyning tayinlanishi va qaror qabul qilish jarayoni standart jarayonlar bo‘lib, fuqarolarni qonuniy nochor qilish uchun ishlatilishi mumkin. Fuqarolar sud majlisiga faqat «iloji bo‘lsa, uning sog‘lig‘ini hisobga olgan holda» sharti taklif qilinar ekan, bu holat nogironligi bo‘lgan kishilarning huquqiy imkoniyatlarini yo‘qotish xavfini yaratadi. Xuddi shu tarzda, Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to‘g‘risidagi qonun qonuniy salohiyatga ega bo‘lmagan shaxslarni ota-onalari yoki qonuniy vasiylarining yozma roziligi asosida farmatsevtik yoki tibbiy mahsulotlarning klinik tadqiqotlarida ishtirok etishiga ruhsat beradi, ulardan esa faqat imkoni boricha rozilik hujjatining shakliga imzo chekib, sanani belgilash talab qilinadi. Bu holat Nogironligi bo‘lgan kishilar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyaning 15(1)-moddasiga tamomila ziddir. Imo-ishora tili rasmiy til sifatida tan olinmagan, karlarning til va madaniyatiga oid aniqlash choralari ham mavjud emas. Milliy qonunchilikda amal qiladigan nogironlikning tibbiy modeli nogironlarni e‘tibordan chetda qolishiga olib kelmoqda; ta‘lim bilan bog‘liq huquqiy til nogironlarning maxsus ehtiyojlari» haqida gapiradi va «kasallik» va «buzilish»ga urg‘u beradi. Nogiron bolalar odatda bemor deb ta‘riflanadi. Qonunchilik «maxsus» va «ajratilgan» ta‘limning turli shakllariga qaratilgan va nogiron bolalarning boshqa bolalar kabi bir xil sifatli ta‘limdan foydalanish huquqiga ega bo‘lishiga, ishtirok etishiga yoki ta‘minlanishiga hech qanday asos ta‘minlanmagan.

Ko‘pgina hollarda umumiy maktablarda ta‘lim olish imkoniyatidan foydalanich uchun nogironligi mavjud bo‘lgan bolalar va yoshlar uchun maxsus

komissiya tavsiyasi talab etiladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, nogironlarning faqat 3-7 foizigina o‘z huquqlari to‘g‘risidagi asosiy qonunlardan xabardor bo‘lgan.

Milliy qonun hujjatlarida transportdan foydalanish, aloqa ob‘yektlari va vositalarining mavjudligi masalalari tartibga solingan va uy-joy va ijtimoiy infratuzilmalardan foydalanish, loyihalashtirish, qurish va infratuzilmani modernizatsiya qilish bo‘yicha qoidalar mavjud. Biroq, bu boradagi rivojlanishga qaramay, nogironlarning huquqlari, majburiyatlari, xizmatlari yoki manfaatlarini hisobga olgan holda, keng tarqalgan ma‘lumotlarning yetishmasligi (har qanday shaklda) mavjud. So‘rov natijalariga ko‘ra, nogiron kishilar (53.9 foiz) uchun zarur axborot, nogironligi bo‘lmagan kishilarga (70,4%) zarur ma‘lumot nisbatan kamroq mavjud. Bundan tashqari, rasmiy imo – ishora va muqobil va kengaytirilgan aloqa vositalari mavjud emas, muloqot qilishda qiyinchiliklar mavjud. Milliy qonunchilik hujjatlarida transport va boshqa ijtimoiy infratuzilmaga kirish talablariga rioya qilmaslik uchun jarima belgilanadi. Biroq, bular asosan samarasiz va barqaror emas. Nogironligi bo‘lgan foydalanuvchilar maktablar, shifoxonalar, ish joylari, xizmatlar (pochta aloqasi, kino va savdo ob‘ektlari) va uy-joylar kabi muhim ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan joylarga yetarlicha kirish imkoni yo‘qligini bildiradi. Respondentlarning 60 foizdan kamrog‘i ushbu joylarga kirish ular uchun oson yoki nisbatan oson deb javob berganlar. Yengil avtomobillar va marshrutkalardan tashqari, ko‘pincha xususiy avtomobillarga va taksi xizmatlariga qaram bo‘lgan nogironlarga transportdan foydalanish imkoniyati cheklangan. Mavjud bo‘lgan uy-joy, transport, aloqa va hokazolarni tartibga solishga oid qonun hujjatlari mavjud. Biroq, foydalanish talablariga rioya qilmaslik uchun jarimalar samarasiz va barqaror emas. Shu sababli, yaxshilanishlarga qaramay, ko‘pchilik foydalanuvchilar ish joylariga, xizmatlarga va uylarga kirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda va ko‘pchilik harakatlanish uchun xususiy transport vositalaridan foydalanishga majbur bo‘lmoqdalar.

Mustaqil yashashga oid ko‘plab Nogironligi bo‘lgan kishilar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya shartlari O‘zbekiston qonunchiligiga kiritilishi lozim. O‘zbekiston qonunchiligi hozirda nogironlarning jamiyatga qo‘shilishi yoki ularning ishtirokini osonlashtirish borasidagi huquqlarini tan olmayapti. Mustaqil yashashni qo‘llab-quvvatlashning o‘rniga, ixtisoslashtirilgan muassasalarga mablag‘ ajratiladi. Uyda yashashni tanlaganlar orasida deyarli hech kim davlatdan yordam olmaydi. Nogironlarning juda kamchiligi uyda parvarish qilinadi va ularning aksariyat ko‘pchiligi ko‘rsatilgan xizmatlar uchun o‘z yonidan to‘laydi. Uyda asoslangan qo‘llab-quvvatlash faqat mehnatga layoqatli qarovchiga ega bo‘lmagan nogironligi bo‘lmagan kishilarga beriladi. Bu holat esa, ushbu qarovchilar boshqa ish izlashiga to‘sqinlik qiladi. Ruhiy va yuqumli kasalliklarga chalingan odamlar uy sharoitida parvarish qilinish huquqiga ega emaslar. Nogiron kishilarning to‘rtidan bir qismiidan kamrog‘i dam olish tadbirlarida ishtirok etadi va ular (va ularning ota-onalari /qarovchilari) umumiy ijtimoiy tadbirlarda cheklangan tarzda qatnashadi.

«Mustaqil hayot», «jalb qilinish va ishtirok etish», «shaxsiy yordam» kabi Nogironligi bo‘lgan kishilar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyada ko‘zda tutilgan asosiy tushunchalar va konsepsiyalar, O‘zbekiston qonunchiligida to‘liq aks ettirilishi kerak. Bundan tashqari, nogiron kishilarning mahalliy hamjamiyatda to‘liq qatnashish huquqi amalga oshirilmagan. Mavjud bo‘lgan talablarga muvofiq nogironlarning mustaqil hayot kechirishiga imkon bermaydigan to‘siqlarni bartaraf etish bo‘yicha amaliy yechimlarni aniqlash uchun yetarli darajada malakali mutaxassislarni taqdim etish bo‘yicha davlat majburiyatlarini o‘z ichiga olmaydi. Shuningdek odamlar uchun murakkab aloqa ehtiyojlarini ta’minlash maqsadida tegishli yordam berish, ular o‘zlarining tanlovlari, qarorlar va imtiyozlarni ishlab chiqish va hisobot berishlari uchun sharoit yaratish lozim. Mustaqil yashashga oid ko‘plab Nogironligi bo‘lgan kishilar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya shartlari O‘zbekiston qonunchiligiga kiritilishi lozim. O‘zbekiston qonunchiligi hozirda nogironlarning jamiyatga qo‘shilishi yoki ularning ishtirokini osonlashtirish borasidagi huquqlarini tan olmayapti. Mustaqil yashashni qo‘llab-quvvatlashning o‘rniga, ixtisoslashtirilgan muassasalarga mablag‘ ajratiladi. Uyda yashashni tanlaganlar orasida deyarli hech kim davlatdan yordam olmaydi. Nogironlarning juda kamchiligi uyda parvarish qilinadi va ularning aksariyat ko‘pchiligi ko‘rsatilgan xizmatlar uchun o‘z yonidan to‘laydi. Uyda asoslangan qo‘llab-quvvatlash faqat mehnatga layoqatli qarovchiga ega bo‘lmagan nogironligi bo‘lmagan kishilarga beriladi. Bu holat esa, ushbu qarovchilar boshqa ish izlashiga to‘sqinlik qiladi. Ruhiiy va yuqumli kasalliklarga chalingan odamlar uy sharoitida parvarish qilinish huquqiga ega emaslar. Nogiron kishilarning to‘rtidan bir qismiidan kamrog‘i dam olish tadbirlarida ishtirok etadi va ular (va ularning otanalari qarovchilari) umumiy ijtimoiy tadbirlarda cheklangan tarzda qatnashadi. Nogironligi bo‘lgan kishilar orasida sport va jismoniy mashqlar qiladigan, teatrlarga, kino va muzeylarga tashrif buyuradigan, sevimli mashg‘ulotlariga qatnaydigan insonlar soni nogiron bo‘lmagan va yuqoridagilar bilan shug‘ullanadigan kishilarga nisbatan ikki baravar kamroq. O‘zbekiston madaniyatida asosiy ijtimoiy ko‘ngilochar joylar sanalmish kafe va boshqa ovqatlanish joylarida nogironligi bo‘lgan kishilar uch marotaba kam ovqatlanishadi. Umuman olganda, nogiron kishilar va nogiron bolalari bor bo‘lgan kattalar boshqa odamlar bilan muloqot qilish maqsadida o‘z uylarini kamdan-kam holatlarda tark etadilar. Bu o‘zbek madaniyatida asosiy ko‘ngilochar sifatida keng ko‘lamda kafe va restoranlarda ijtimoiy tadbirlarda qatnashishni ham o‘z ichiga oladi. Nogiron kishilar tibbiy tekshiruvlardan o‘tishi holatlari kamroq uchraydi va nogironligi bo‘lgan kishilarning chorak qismi zarur tibbiy xizmatdan bahramand bo‘lish imkoniyatiga ega emas, hamda belgilangan dori-darmonlardan foydalanish imkoniyati yo‘qligi haqida xabar beradi. Buning sababi, tegishli tibbiy xizmatlar, dori-darmonlar va transport vositalari uchun to‘lash imkoniyati yo‘qligi va ushbu xizmatlardan foydalanishga imkon beradigan ma’lumotlarning yetishmasligi.

Nogironligi bo‘lgan kishilar yozilgan dori-darmonlar bilan ta’minlanish ehtimoli uch barobar kam. Garchi imtiyozlar va imkoniyatlar to‘g‘risidagi

qonunchilik nogiron kishilarga barcha darajalarda bepul sog‘liqni saqlash xizmatlarini taqdim etsa-da, sog‘liqni saqlash sohasidagi to‘sqinliklar tekshiruv/diagnostika; shifokor xizmatlari; dorilar; va transport xizmati uchun to‘lashga pullari yo‘qligidadir. Nogironligi bo‘lgan kishilar, nogironligi bo‘lmagan kishilarga nisbatan ikki barobar ko‘p (5 foiz) insonlar tibbiy xizmatni olish uchun qaerga borish kerakligini bilmaganligini xabar qildilar.

Jismoniy zo‘ravonlik- nogiron bolalar bilan intervyular o‘rtasida ko‘p marotaba takrorlangan mavzu bo‘ldi. Davlat muassasalarida nogiron bolalar va nogiron yoshlarning soni haqida ma‘lumot yo‘q, ammo ayni paytda muassasalardagi bolalarning katta qismi nogiron bolalar va nogiron yoshlardir. Ayrim kishilar aqliy (ammo kommunikativ) salohiyatga ega bo‘lishiga qaramasdan, murruvat uyiga joylashtirish uchun nogiron bo‘lgan kattalar yoki bolaning roziligi talab qilinmaydi va bir marta qo‘yilsa, juda oz sonli odamlar bu muassasalarni tark etadi. Qonunchilikda zo‘ravonlik, ekspluatatsiyani oldini olish uchun bu muassasalarni mustaqil nazorat qilish va monitoring qilish nazarda tutilmaydi

O‘zbekistonning bolalarni himoya qilish to‘g‘risidagi qonuni izchil emas. Oila kodeksi va «Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida»gi qonun qonuniy muhofazani taqdim etsa-da, jismoniy zo‘ravonlik nogiron bolalar bilan suhbatda takrorlanadigan mavzudir. Bu zo‘ravonlik boshqa nogiron bolalardan zo‘ravonlik, shuningdek, kattalar tomonidan nogiron bolalarga qilingan zo‘ravonlikdir. Maxsus muassasalardagi nogiron bolalar va kattalarning aniq soni haqida ma‘lumot yo‘q, biroq davlat ma‘lumotlariga ko‘ra, davlat muassasalarining 80 foizdan ortig‘i nogiron kishilar uchun tashkil etilgan. 2014-yildan boshlab 18 yoshdan yuqori yoshdagi kattalar uchun 18 ta va 4-18 yoshdagi bolalar uchun 6 murruvat internatlari tashkil etilgan. Bolalarni va kattalarni joylashtirish ota-ona, qarovchi yoki vasiyning arizasi asosida amalga oshiriladi va na kattalarning, na bolaning roziligini olish talab etiladi. Bu murruvat yularning (ko‘pchilik) fuqarolarning qonun bo‘yicha huquqiy imkoniyatga ega emasligi, mustaqil ravishda yashash huquqini amalda cheklashlari dalilini ko‘rsatadi. Muruvvat uylari haqidagi qarorda, muruvvat uylariga faqatgina 1 yoki 2-sonli nogironlik guruhidagi kattalar va aqliy zaiflikka ega bo‘lgan nogiron bolalar joylashtirilishi mumkin deyilgan bo‘lsa-da, muruvvat uylariga an‘anaviy tarzda muloqot qila olmaydigan boshqa nogiron kishilar joylashtirilganligini ko‘rsatadi va ular yuqorida ko‘rsatilgan toifalarga mos kelmaydi. Amalda, muassasani tark etish hollari deyarli noma‘lum. Eng muhimi, nogironligi bor odamlar uchun ixtisoslashgan muassasalar to‘g‘risidagi qonun hujjatlarida nogironligi bo‘lgan odamlarni ekspluatatsiya, taziq va zo‘ravonlikdan himoya qilish uchun ularni mustaqil kuzatuvchi organlari uchun hech qanday qoidalar yo‘q. Jismoniy zo‘ravonlik- nogiron bolalar bilan intervyular o‘rtasida ko‘p marotaba takrorlangan mavzu bo‘ldi. Davlat muassasalarida nogiron bolalar va nogiron yoshlarning soni haqida ma‘lumot yo‘q, ammo ayni paytda muassasalardagi bolalarning katta qismi nogiron bolalar va nogiron yoshlardir. Ayrim kishilar aqliy (ammo kommunikativ) salohiyatga ega bo‘lishiga

qaramasdan, murruvat uyiga joylashtirish uchun nogiron bo'lgan kattalar yoki bolaning roziligi talab qilinmaydi va bir marta qo'yilsa, juda oz sonli odamlar bu muassasalarni tark etadi. Qonunchilikda zo'rvonlik, ekspluatatsiyani oldini olish uchun bu muassasalarni mustaqil nazorat qilish va monitoring qilish nazarda tutilmaydi.

Foydalanish tavsiya etiladigan o'quv-uslubiy adabiyotlar ro'yxati:

32. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O'zbekiston, 2017 – 104 b.

33. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (2020-yil 29-dekabr).

34. Bola huquqlari to'g'risida Konvensiya. Xalqaro YUNISEF tashkiloti.– Toshkent, 1992. – 48 b.

35. Obrazovanie 2030. Inchxonskaya deklarasiya i ramochnaya programma deystviy./ OON. YUNESKO. Inchxon. 2015.

36. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: “O'zbekiston”, 2014-y.

37. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni / O'RQ-637-son 23.09.2020-y.

38. O'zbekiston Respublikasining Qonuni/“Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi O'RQ-641-son 15.10.2020 y.

39. O'zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi Qonuni”. // – Toshkent, 2008.

40. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.

41. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi.

42. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida” 2020-yil 6-noyabrda PF-6108-son Farmoni.

43. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” 2020-yil 6-noyabrda PQ-4884-son qarori.

44. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish

tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori.

45. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. Toshkent sh., 2017-yil 1-dekabr, PF-5270-son.

IMKONIYATI CHEKLANISHNI KELTIRIB CHIQRUVCHI VA SHAXS RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI IJTIMOIIY VA BIOLOGIK OMILLAR

*Urgut sog‘lomlashtirish
maktab-internati tarbiyachisi
Soleyeva Dilshoda Mardonovna*

Annotatsiya: Ushbu maqola imkoniyati cheklanishni sabablari, hozirgi kunda jamiyatdagi imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan munosabat hamda ijtimoiylashuv jarayoniga qaratilgan. Ushbu maqola ruhiy va jismoniy imkoniyati cheklangan o‘quvchilarga mo‘ljallangan muassalalar tarbiyachilari, o‘qituvchilari hamda ularning ota-onalariga mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: imkoniyati cheklanish, tayanch apparat, psixopat xulq, irsiyat (nasl), biologik yo‘nalish, Preformizm yo‘nalishi, E.Torandayk, tarbiya, Abu Ali ibn Sino, Forobiy.

BMT ma’lumotlariga ko‘ra taxminan 450 mln. insonda psixik va jismoniy rivojlanishda buzilishlar mavjudligi aniqlangan. Bu yer yuzidagi aholining 1/10 qismini tashkil qiladi.

Bundaylar qatoriga:

eshitish sezgisida buzilishlari mavjud insonlar (kar, zaif eshituvchi, orttirilgan kar insonlar);

nutqida og‘ir buzilishlar mavjud insonlar (logopatlar);

intellektual rivojlanishida og‘ir buzilishlar mavjud insonlar (aqli zaif insonlar);

psixik rivojlanishida kompleksli buzilishlar kuzatiluvchilar (ko‘r hamda kar-soqov insonlar, ko‘r hamda aqli zaif insonlar va boshqalar);

tayanch apparat tizimida kasalliklari mavjud;

psixopat xulqli insonlar kiradi.

Bundan tashqari shunday qatlami borki, ular o‘rta ta’lim, maktabgacha ta’lim muassasalariga boradilar. Salbiy ijtimoiy omillar va ayniqsa shaxslararo munosabatlar ta’sirida diskomfort holatini boshdan kechiradilar, ushbu holat ularning ulg‘ayishi bilan oshib boradi. Keyinchalik psix jarohatlovchi ta’sirga ega

bo'ladi. Shunga muvofiq, bunday insonlarga jamiyatda moslashishi uchun alohida yordam kerak bo'ladi.

Xalqaro ijtimoiy zaiflik va cheklangan hayot faoliyati hamda buzilishlar nomenklaturasiga muvofiq “hayot faoliyatining cheklanganligi tushunchasi ostida berilgan yosh davri uchun normal hisoblangan faoliyatni bajarish, yoki uni bajarish usullarini amalga oshirishdagi har qanday cheklanganlik tushuniladi”. Hayot faoliyatining cheklanganlik darajasi aynan shu tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan “og'irlik shkalasi” orqali miqdoriy ko'rsatkichlarda aniqlanadi. Turg'un funksional buzilishlarga ega bolalarning aksariyati bu nogiron insonlardir.

Imkoniyati cheklangan (nogiron) - bu shaxsiy ehtiyojlarini va ijtimoiy hayot yetishmovchiliklarini qisman yoki to'liq o'zi mustaqil ta'minlay olmaydigan istalgan shaxs. Nogironlik qabul qilingan tasnifnomaga ko'ra organizmdagi domiy buzilishlarga olib keluvchi, hayot faoliyatining cheklanishiga sabab bo'luvchi, alohida ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj tug'diruvchi ijtimoiy zaiflik sifatida talqin etiladi.

Bunday ijtimoiy yordam yo'nalishlaridan biri zamonaviy jamiyatda tobora katta ahamiyat kasb etuvchi ijtimoiy rehabilitasiya hisoblanadi. Imkoniyati cheklanganlarni ijtimoiy rehabilitasiyalash ijtimoiy yordamning murakkab zamonaviy va muhim tizimlaridan biridir.

Uning asosiy vazifasi - maxsus tashkil etilgan suhbat vositasida shaxsning ijtimoiy statusini tiklash, uning ijtimoiy munosabatlarda ishtirokini ta'minlashdir.

Imkoniyati cheklangan insonlarning asosiy muammosi quyidagilarda:

Olam bilan aloqaning buzilganligi;

Kattalar va tengdoshlari bilan aloqaning qashshoqligi;

Tabiat bilan muloqotning cheklanganligi;

Bir qator madaniy qadriyatlarining yetishib bo'lmasligi muammosi;

Bu muammo faqatgina sub'yektiv bo'lmay, balki ijtimoiy-siyosiy hamdir;

Elementar ta'limni ololmaslik.

Bolani shakllantiruvchi uch omil

Odam bolasining rivojlanishi – bu muhim jarayon hisoblanadi. Ma'lumki, hayot davomida inson jismoniy va ruhiy jihatdan o'zgarib boradi. Lekin bolalik, o'smirlik va o'spirinlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Bola mana shu yillarda ham jismoniy, ham ruhiy jihatdan o'sishi, o'zgarishi tufayli shaxs sifatida kamolga yetadi.

Tarbiya, irsiyat (nasl) va muhit bolaning rivojlanishida asosiy o'rin tutadi. Agar ana shu uchta omil bolaga ijobiy ta'sir qilsa, u kelajakda barkamol inson bo'lishi va salbiy tomondan ta'sir qilsa, badaxloq kimsaga aylanishi mumkin. Bolaning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haqida Islom dini va ulamolarning asarlarida yetarlicha fikr va mulohazalar bildirilgan. Shu bilan birga bolaning rivojlanishi haqida G'arb faylasuflari ham o'zlarining qarashlarini bayon qilishgan. Quyida biz G'arb va Islom dunyosining bolaning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haqidagi fikrlarini keltirib o'tamiz.

Bolaning shakllanishi haqida G‘arb faylasuflarining fikrlari.

Biologik yo‘nalish – bu yo‘nalish tarafdorlari odam bolasining shaxs sifatida rivojlanishida tabiiy – biologik (irsiy) omillar hal qiluvchi rol o‘ynaydi deb biladilar. Ularning fikricha, bola ona qornidalik vaqtida avlod-ajdodlardan o‘tgan tug‘ma xususiyatlargina rivojlanadi. Ular tarbiya va muhitning rolini cheklab qo‘yishadi. Yo‘nalishning tarafdorlari Aristotel, Platon hisoblanadi.

Preformizm yo‘nalishi – XVI asr falsafasida vujudga kelgan bu oqim namoyandalarining fikricha, bo‘lajak shaxsga tegishli barcha xususiyatlarga bola ona qornidaligidayoq ega bo‘ladi. Ular tarbiya va muhitning rolini butunlay inkor etishadi.

Bixeviorizm yo‘nalishi – bu oqimga amerikalik pedagog va psixolog E.Torandayk asos soldi. Uning fikricha, shaxsning barcha xususiyatlari, jumladan, ong va aqliy xususiyat ham nasldan naslga o‘tadi. Bu bilan E.Torandayk tarbiyaning shaxs rivojlanishiga ta‘sirini butunlay inkor etadi va uni shaxsning xususiyatlariga ta‘sir etishdan o‘jiz deb biladi. Insonning shakllanishida Islom dini va mutafakkirlarning fikrlari Islom dini va mutafakkirlarning asarlarida bolaning shakllanishi uchun tarbiya, irsiyat va muhit ta‘siri alohida ta‘kidlangan. Shu uch omilning ichida tarbiyaning roli, ayniqsa, ahamiyatli hisoblanadi. Ammo tarbiya ta‘sirining kuchi va natijasi irsiyat va muhit kabi omillarning hamkorligi bilan belgilanadi. Chunki nasl va muhitda kamchilik bo‘lsa, tarbiyaning ta‘siri sezilmasligi mumkin.

Quyida biz uchta omil haqida Islom dini va ulamolarning qarashlarini keltiramiz. Bolaning shakllanishida tarbiyaning ahamiyati Tarbiya – inson kamolotiga ta‘sir etuvchi tashqi va eng muhim omil hisoblanadi. “Tarbiya” arabcha so‘z bo‘lib, o‘stirdi, rahbarlik qildi, isloh qildi degan ma‘nolarni bildiradi.

Islom ulamolaridan Rog‘ib Asfihoniy tarbiyani quyidagicha ta‘rif qiladi: “Tarbiya bir narsani bir holdan ikkinchi holga o‘tkaza borib, batamom nuqtasiga yetkazishdir. Tarbiyaning ma‘nolaridan biri, insonning diniy, fikriy va axloqiy quvvatlarini uyg‘unlik va muvozanat ila o‘stirishdir”. Tarbiyani insonga yetkazishda ota-onaning o‘rni beqiyosligini Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam) ta‘kidlaydilar. Abu Hurayra(roziyallohu anhu)dan rivoyat qilinadi: “Nabiy (sollallohu alayhi va sallam): “Har bir tug‘ilgan bola faqat fitrat (sof tabiat) bilan tug‘iladi. Bas, ota-onasi uni yahudiy yoki nasroniy yoki majusiy qiladi...”. Bu hadisi sharifdan irsiyat, ya‘ni biologik omil insonni shakllanishida asosiy o‘rin tutadi degan fikrni ilgari suruvchi G‘arb faylasuf va oqimlarining fikrlari asossiz ekanini va tarbiyaning muhimligini bilib olamiz. O‘rta Osiyolik mutafakkirlardan Forobiy va Abu Ali ibn Sino inson tarbiyasiga ta‘sir etadigan omillar ahamiyatiga e‘tibor berganlar. Forobiy inson kamolotida ta‘lim-tarbiyaning muhimligini ta‘kidlab: Munosib inson bo‘lish uchun insonda ikki xil imkoniyat: ta‘lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta‘lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa kishilar bilan muloqotda axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yaratishga olib boradigan yo‘ldir...” deydi. Abu Ali ibn Sino oila tarbiyasida ota-onaning o‘rniga alohida to‘xtalib: “Bola tug‘ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom

qo'yishi, so'ng uni yaxshilab tarbiya qilishi kerak... Agar oilada tarbiyaning yaxshi usullaridan foydalanilsa, oila baxtli bo'ladi” degan fikrni ilgari suradi.

Demak, insonning kamolotga yetishiga ta'lim-tarbiya, muhit va irsiyat muhim hisoblanadi. Nega bugungi kunda o'tmishda yashab o'tgan Imom Buxoriy, Forobiy, Beruniy va G'azzoliy kabi olimlarga o'xshagan insonlarni uchratmaymiz? Chunki ularning irsiyati toza, ota-onalari solih va soliha bo'lishgan, ular yashagan davrda ilm, ma'rifat va taraqqiyot o'zining cho'qqisiga chiqdi, ya'ni muhit yaxshi bo'lgan va eng asosiysi, ajdodlarimizning tarbiyasiga mas'ul bo'lgan ota-onalari va ustozlari o'z vazifalarini a'lo darajada bajarishgan, tarbiyalarida nuqson bo'lmagan. Agar farzandlarimizning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi bu omillardagi nuqsonlarni bartaraf etsak, albatta kelajak avloddan Imom Buxoriy, G'azzoliyga o'xshagan zabardast olimlar yetishib chiqadi.

Foydalanish tavsiya etiladigan o'quv-uslubiy adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O'zbekiston, 2017 – 104 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (2020-yil 29-dekabr).
3. Bola huquqlari to'g'risida Konvensiya. Xalqaro YUNISEF tashkiloti.– Toshkent, 1992. – 48 b.
4. Образование 2030. Inchxonskaya deklarasiya i ramochnaya programma deystviy./ OON. YUNESKO. Inchxon. 2015.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: “O'zbekiston”, 2014-y.
6. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni / O'RQ-637-son 23.09.2020-y.
7. O'zbekiston Respublikasining Qonuni/“Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi O'RQ-641-son 15.10.2020 y.
8. O'zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi Qonuni”. // – Toshkent, 2008.
9. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
10. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-son Farmoni.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarori.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 25-yanvardagi PQ–4963-son qarori.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. Toshkent sh., 2017-yil 1-dekabr, PF-5270-son.

INKLYUZIV TA'LIM: GENEZISI, AMALGA OSHIRILISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI.

Suvankulov Umid Ilxom o‘g‘li
Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o‘rgatish milliy markazi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’limda inklyuziv ta’limni tashkil etishdagi muammo va yechimlar keltirilgan. Maktabgacha ta’limda sog‘lom bolalar bilan bir qatorda imkoniyati cheklangan bolalarga birgalikda ta’lim-tarbiya berish yo‘llar ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim inklyuziv ta’lim, maktabgacha ta’lim, imkoniyati cheklanganlik, zamonaviy metodlar, samarali natija.

Abstract: This article presents the problems and solutions in the organization of inclusive education in preschool education. In pre-school education, together with healthy children, there are ways to educate children with disabilities.

Key words: Education, inclusive education, preschool education, disability, modern methods, effective result.

Аннотация: В данной статье представлены проблемы и решения в организации инклюзивного образования в дошкольном образовании. В дошкольном образовании наряду со здоровыми детьми есть способы воспитания детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: образование, инклюзивное образование, дошкольное образование, инвалидность, современные методы, эффективный результат.

Davlat har qanday bolaga bepul umumiy ta'lim olish huquqini kafolatlaydi. Pedagogik integratsiya rivojlanish nogironligi bo'lgan bolalar va ularning normal rivojlanayotgan tengdoshlari bilan ta'lim muassasasida birgalikdagi hayotni nazarda tutadi.

Inklyuziv (fransuzcha inklyuziv - lotin tilidan Include - men xulosa qilaman) yoki inklyuziv ta'lim - bu nogiron bolalarni umumiy ta'lim (ommaviy) maktablarida o'qitish jarayonini tavsiflash uchun ishlatiladigan atama. Inklyuziv ta'lim - bu alohida ehtiyojga ega bo'lgan talabalar o'qitishning bir shakli:

Ushbu o'zgarishlardan biri turli toifadagi nogironlarning ijtimoiy qadriyatlaridan biri sifatida ta'lim olish imkoniyatini ta'minlash, ijtimoiy kamsitish to'siqlarini engib o'tish va "tengdoshlari bilan farq qiladigan" jamoani rivojlantirish g'oyalari ishlab chiqish edi.

Inklyuziv ta'lim ko'p madaniyatli ta'limning tarkibiy qismlaridan biridir. Bu nafaqat mutaxassislarning e'tiborini tortadigan, balki keng miqyosdagi pedagogik bilimlarning yangi yo'nalish jamoatchilik qatlamlari.

Shunday qilib, hamma uchun va hamma uchun ta'lim olish hozirgi zamonning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu o'quvchilarning barcha individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan va unga nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilar, ota-onalar va yordam profiline mutaxassislari ham kiritiladigan eng qulay va samarali ta'lim maydonini yaratishni talab qiladi. Kalitlardan biri - inklyuziv jarayonni yaratishga va saqlashga qodir bo'lgan o'qituvchi. Insonga bunday qarash va uning dunyoda o'zini o'zi anglashi va moslashishi uchun sharoit ta'lim va uning maqsadlari haqidagi g'oyalarni o'zgartirmasdan turolmaydi. O'qituvchining kasbiy mahoratiga qo'yiladigan talablar ham o'zgarib bormoqda. Professionalizm o'qituvchi o'z faoliyatining strategik maqsadini aniq ifodalaydi, ushbu maqsadni aniq sharoitlarda ko'ra oladi, shu bilan vazifalarni shakllantiradi deb taxmin qiladi. O'qituvchi bunday muammolarni hal qilish uchun keng vositalarga ega va mavjud vositalardan kerakli vositalarni tanlashi va yangilarini yaratishi mumkin. U o'zining barcha harakatlarini ma'lum axloqiy doirada, professional axloq kodeksi va qadriyatlarning shaxsiy tizimi asosida olib boradi. Shuni qo'shimcha qilish kerakki, u o'zining barcha harakatlarini kontseptsiyaga muvofiq emas, balki ongli ravishda, o'z imkoniyatlarini aks ettiradi va yaxshilaydi. Va oxirgi narsa: mutaxassis o'zini professional ekanligini biladi va bu haqiqat uning o'zini hurmat qilish mavzusi.

Professional o'qituvchining ichki ishonchini quyidagicha ifodalash mumkin: «Men nima uchun va nima qilayotganimni bilaman; Maqsadlarimga erishish yo'llarini ko'raman; Men o'z harakatlarimning chegaralarini, shu jumladan axloqiy chegaralarini aniq bilaman. Men o'zimga duch keladigan muammolarni yaxshi, chiroyli, chiroyli echishim mumkinligini bilaman va bu menga yoqadi. Men professionalman ».

O'qituvchi uchun vazifalar: iqtidorli talabalar bilan ishlash; maktab tomonidan inklyuziv ta'lim dasturlarini amalga oshirish sharoitida ishlash; rus tilini ona uchun bo'lmagan o'quvchilarga o'rgatish; rivojlanish muammolari bo'lgan ommaviy maktab o'quvchilari bilan ishlash; jiddiy xulq-atvorli deviant ijtimoiy e'tibordan chetda qolgan talabalar bilan ishlash; xalqaro standartlarga muvofiq ta'lim sifatini monitoring qilish va tekshirish va boshqalar.

O'qituvchining kasbiy standartining mazmuni.

Umumta'lim tashkilotlarida o'quv jarayonini loyihalashtirish va amalga oshirish bo'yicha pedagogik faoliyat, shu jumladan o'qitish, o'qitish va rivojlantirish kabi funktsiyalar. Maktabgacha ta'lim muassasasida, boshlang'ich maktabda pedagogik ish, umumiy o'rta ta'lim uchun o'quv dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha fan-pedagogik faoliyat kabi funktsiyalarni o'z ichiga olgan umumiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha pedagogik faoliyat.

Ta'lim jarayonida kelajak o'qituvchisi: darslardan tashqari (laboratoriya tajribalari, dala amaliyoti) o'qitish shakllari va usullarini o'zlashtirish. O'quv jarayoniga barcha o'quvchilarni kiritish uchun maxsus yondashuvlardan foydalaning: maxsus ta'lim ehtiyojlari bilan; iqtidorli talabalar; rus tili ona tili bo'lmagan o'quvchilar; nogiron talabalar.

Ta'lim jarayonida kelajak o'qituvchisi: tarbiyaviy ishlarning shakllari va uslublariga egalik qilish, ulardan darsda ham, sinfdan tashqari ishlarda ham foydalanish; xavfsiz o'quv muhitini ta'minlash uchun talabalarning xatti-harakatlarini samarali tartibga solish; talabalarning rivojlanishiga hissa qo'shadigan ta'lim maqsadlarini belgilash, ularning kelib chiqishi, qobiliyatlari va xarakteridan qat'i nazar, doimo ularga erishishning pedagogik usullarini izlaydi.

Inklyuzivlik tamoyillariga muvofiq, yangi standartga muvofiq, o'qituvchi: bolalar bilan o'zlarining qadr-qimmatini anglab, ularni tushunish va qabul qilish bilan muloqot qila olish; bolaning hissiy va qadriyat sohasini (tajriba madaniyati va bolaning qadriyat yo'nalishlari) rivojlantiradigan vaziyat va hodisalarni loyihalashtirish va yaratishga qodir; bolalarning madaniy farqlari, jinsi, yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim faoliyatini qurish, bolalar jamoasida do'stona ishbilarmonlik muhitini saqlab qolish.

Rivojlantiruvchi faoliyatni amalga oshirish uchun o'qituvchi uchun zarur bo'lgan kasbiy vakolatlarga qo'yiladigan talablar. Ulardan eng muhimlari quyidagilardan iborat: ularning haqiqiy ta'lim qobiliyatlari, xulq-atvor xususiyatlari, aqliy va jismoniy salomatligidan qat'i nazar, turli xil bolalarni qabul qilishga tayyorlik. Har qanday bolani ta'minlash uchun professional munosabat mavjudligi, kuzatuv davomida turli xil muammolarni aniqlash qobiliyati ularning rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari, bolalar jamoasida qabul qilinmaydiganlarni himoya qilish qobiliyati bilan bog'liq bo'lgan bolalar. Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolani qamrab olish jarayonini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan o'qituvchining muhim kompetentsiyasi boshqa mutaxassislar bilan

birgalikda bolaning individual rivojlanishi uchun dastur tuzish va bolaning dinamikasini kuzatish qobiliyatidir. rivojlanish.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1.R.Shomaxmudova "Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari"- Razzoqov O.J- Toshkent-2007 yil

2.R.Shomaxmudova, A.Berdiyeva "Jismoniy rivojlanishida muammolari bvdlgan bolalar bilan inklyuziv va maxsus ta'lim tizimida olib boriladigan korreksion pedagogik ishlar"-Razzoqov O.J- Toshkent-2007 yil

LOYIHAGA ASOSLANGAN TA’LIMNING (PBL) ASOSIY KOMPONENTLARI

Suvanova Kamola Raimqul qizi

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi, Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
e-mail: kamolasuvanova6@gmail.com*

Annotatsiya: Maqolada o‘quv jarayonlarida loyihaga asoslangan ta'lim asosiy komponentlari, (PBL)ni sinf jarayonida qo‘llash, va ularni ta'limdagi ahamiyati hususida fikr yuritilgan. PBL- o‘quvchilarga reja, g‘oyalarni amalda o‘rganish imkonini beradi. Loyihaga asoslangan ta'lim o‘quvchilarga 21-asr ko‘nikmalari,tanqidiy fikrlash,jamoa bo‘lib ishlash,kreativ fikrlash, muloqotga kirisha olishlari xayot bilan bog‘lay olishlari muhim jihatlari yoritilgan.

Tayanch so‘zlar:PBL,21-asr ko‘nikmalari, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, refleksiya, ommaga taqdim etilgan mahsulot, standartlar, kontent bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar,argumentatsiya .

Loyihaga asoslangan ta'lim (PBL) o‘qitish usuli bo‘lib, unda o‘quvchilar faol izlanishlar orqali o‘rganishga jalb qilinadi. PBLda sinflar shunday tashkil etilishi kerakki vazifalar yoki muammolarni birgalikda hal qilishi kerak bo‘ladi.

Loyiha (lotincha “projekt”) - bu reja, g‘oya, nima qilish kerakligini tavsiflash.Loyiha - bu aniq bir muammoni hal etishga, optimal tarzda oldindan rejalashtirilgan natijaga erishishga qaratilgan ish. Loyihaga asoslangan ta'limning ko‘plab afzalliklari bor. Eng muhim afzalligi shundaki, u o‘quvchilarga, reja, g‘oyalarni amalda o‘rganish imkonini beradi. O‘quvchilar loyihalarda faol qatnashsa, ular o‘rganganlarini yodda saqlashi va kundalik xayotida qo‘llay olishi mumkin bo‘ladi . Loyihaga asoslangan ta'lim o‘quvchilarga 21-asr ko‘nikmalari,tanqidiy fikrlash,jamoa bo‘lib ishlash,kreativ fikrlash, muloqotga kirisha olish va albatta muammolarni hal qilish va hamkorlik kabi ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'limning ushbu shakli o‘quvchilarni o‘rganishga jalb qilish va ularni muvaffaqiyatga tayyorlashga zamin yaratadi. PBL (Loyihaga asoslangan ta'limning)har qanday fanga bog‘lay olishimiz mumkin.Bu barcha

o'quvchilarni, jumladan, o'rganuvchilarni va alohida ehtiyojli o'quvchilarni ham jalb qilishning samarali usulidir.

PBL ASOSIY KOMPONENTLARI LOYIHAGA ASOSLANGAN QUYIDAGI KOMPONENTLARINI O'Z ICHIGA OLADI:

TA'LIMIY LOYIHALARNI TURLARI:

Mazmuniga ko'ra -Fan ichidagi loyihasi: bitta mavzudagi loyiha.

Fanlararo (integrativ) loyiha: bir nechta fan yo'nalishlarini birlashtirgan loyiha.

Tashkiliy shakliga ko'ra -Individual loyiha: bitta o'quvchi tomonidan amalga oshiriladi.

Juftlikdagi loyiha: ikki o'quvchi tomonidan amalga oshiriladi.

Guruh loyihasi: o'quvchilar jamoasi (guruhlari) tomonidan amalga oshiriladi.

Muddatiga ko'ra -Mini-loyiha: bitta dars.

Qisqa muddatli: bir nechta darslar.

Uzoq muddatli: bir haftadan bir yilgacha.

Qo'llanilishiga ko'ra -Ichki (mintaqaviy), xalqaro.

O'quvchilar uzoq vaqt davomida - bir haftadan bo'lgan loyiha ustida ishlaydilar, bu ularni haqiqiy muammolarni hal qilish yoki murakkab savolga javob berishga jalb qiladi. Ular haqiqiy auditoriya uchun ommaviy mahsulot yoki taqdimot yaratish orqali o'z bilim va ko'nikmalarini namoyish etadilar. Natijada o'quvchilarda chuqur mazmunli bilimlar hamda tanqidiy fikrlash, hamkorlik, ijodkorlik va muloqot ko'nikmalari shakllanadi.

Sinf jarayonida loyihaga asoslangan ta'limning xorijiy davlatlarda qo'llanishi :

1. Hamkorlikdagi sinf loyihalari.

Hamkorlikdagi sinf loyihalari o'quvchilarni birgalikda ishlashga undaydi. Ushbu turdagi loyihada guruhlarga bo'linadi va har bir guruh topshiriqni bajarish yoki muammoni hal qilish uchun javobgardir. Ushbu turdagi loyiha o'quvchilarni muloqot qilishga va yechim topish uchun birgalikda ishlashga undaydi. Misol

uchun, o'quvchilaringizdan ma'lum bir mavzu bo'yicha video yaratish uchun birgalikda ishlashlarini so'rang. Har bir guruh mavzuni o'rganish, senariy yozish va videoni suratga olish uchun mas'ul bo'ladi.

2. Tadqiqot loyihalari.

Tadqiqot loyihalari o'quvchilar uchun mavzuni o'rganish usuli hisoblanadi. Ushbu turdagi loyihada o'quvchilarga tadqiqot mavzusi beriladi. Keyin ular o'z tadqiqotlaridan qog'ozga yozish yoki taqdimot yaratish uchun foydalanadilar. Ushbu turdagi loyiha talabalarga tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish va turli mavzularni o'rganish imkonini beradi. Misol uchun, o'quvchilaringiz tadqiqot qilish uchun joriy voqeani tanlashlarini so'rang. Mavzuni tanlagandan so'ng, ular o'z xulosalarini tushuntirib, qog'oz yozadilar. Shu bilan bir qatorda, ular sinf bilan baham ko'rish uchun taqdimot yaratishlari mumkin.

3. STEAM loyihalari.

STEAM loyihalari o'quvchilarni fan, texnologiya, muhandislik, san'at matematikaga jalb qilishning ajoyib usuli hisoblanadi. Ushbu turdagi loyihalarda o'quvchilar STEAM bo'yicha bilimlarini muammoni hal qilish yoki vazifani bajarish uchun ishlatadilar. Ushbu turdagi loyiha tanqidiy fikrlashga va olgan bilimlarini real vaziyatlarda qo'llashga undaydi.

4. Badiiy loyihalar.

Badiiy loyihalar o'quvchilarni san'atga jalb qilish mumkin. Loyihaning bu turida o'quvchilar o'z ijodiy qobiliyatlaridan foydalanib, san'at asarini yaratadilar. Ushbu turdagi loyiha talabalarga o'zlarini ifoda etish va ijodiy tomonlarini o'rganish imkonini beradi.

5. Texnologiya loyihalari.

Texnologiya loyihalari o'quvchilarni texnologiyaga jalb qilishning ajoyib usuli hisoblanadi. Ushbu turdagi loyihada o'quvchilar vazifani bajarish yoki muammoni hal qilish uchun texnologiyadan foydalanadilar. Ushbu turdagi loyiha turli xil texnologiyalar va ulardan qanday foydalanishni o'rganish imkonini beradi.

6. Dala sayohatlari.

Dala sayohatlari o'quvchilarni bilim, ko'nikma, malakalarni xayot bilan bog'lay olish uchun xizmat qiladi. Ushbu turdagi loyihada darslik bilan bog'liq joyga tashrif buyurishadi. Ushbu turdagi loyiha o'quvchilarga olayotgan bilimlarini xayot bilan qanday bog'liqligini ko'rish imkonini beradi. Bundan tashqari, sayohatlar o'quvchilarda qiziqish va izlanish tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradi.

7. O'quvchilar boshchiligidagi konferentsiyalar.

Konferentsiyalar o'quvchilarni o'zini namoyish qilish tajribasi bilan o'rtoqlashish, biror masalani muhokama etish hisoblanadi. Ushbu turdagi loyihada o'quvchilarni maktabdagi yutuqlarini muhokama qilish uchun ota-onalari bilan konferentsiya o'tkazadilar. Ushbu turdagi loyiha o'quvchilarga o'z ta'limini egallashga, yutuqlarini etkazishga imkon beradi.

8. Sinf bahslari.

Sinf bahslari o‘quvchi bilimlarini jamoa bo‘lib ishlay olishga yordam beradi. Ushbu turdagi loyihada mavzu yoki masalani muhokama qiladilar. Ushbu turdagi loyiha o‘quvchilarga turli nuqtai nazarlarni o‘rganish va argumentatsiya (Argumentatsiya lot. argumentation – dalil-isbotlar keltirish – ishontirishning ratsional usuli, muayyan tezisni himoya qilib, batafsil asoslash va dalillar keltirishga tayangan usuli. U ishontirishning eng kuchli usuli bo‘lib, haqiqiy dalillar sifatida deduktiv xulosa xizmat qiladi. Aksariyat hollarda haqiqatga yaqin mulohazalar argument (dalil) bo‘lib xizmat qiladilar.) qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi. O‘quvchilaringiz sinfda bahslashishlari uchun mavzu yoki masalani tanlang mavzuni tarafdor yoki qarshi deb belgilang. Tadqiqot va munozaralar ularning tanqidiy fikrlash va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Pblning bir nechta loyihalari o‘quvchilarga o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari va o‘rganish uslublari asosida o‘rganishni shakllantirish va kengaytirish imkonini beradi.

Maktabda loyihaga asoslangan ta’limni amalga oshirish bo‘yicha tavsiyalar.

1. O‘quv rejangizga mos keladigan loyihalar uchun g‘oyalarni aqliy hujumidan boshlang.

2. Loyiha bo‘yicha g‘oyaga ega bo‘lgach, uni bajarilishi kerak bo‘lgan kichikroq ishlarga ajrating.

3. Har bir o‘quvchiga rol va mas’uliyatni belgilang.

4. Loyiha uchun vaqt jadvalini yarating.

5. Loyihani qanday baholashni hal qiling.

Xulosa qilib aytganda PBL o‘quvchilarga turli muhim ko‘nikmalarni, jumladan, tanqidiy fikrlash, hamkorlik va muloqot, o‘zini namoyon qilish, o‘z fikrini isbotlash, mustaqil fikrlarini rivojlantirishga yordam beradi. Agar siz o‘quvchilarning faolligini oshirish yo‘llarini izlayotgan bo‘lsangiz, loyihaga asoslangan ta’limni dars jarayoniga kiritishni o‘ylab ko‘ring.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Нуртазин С.Т., Базарбаева Ж.М., Есимсиитова З.Б., Ермекбаева Д.К. ИННОВАЦИОННЫЙ МЕТОД «ПРОБЛЕМНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ» (PROBLEM-BASED LEARNING -PBL) // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 5. – С. 112-114;

2. Journal & Topics. (2019). From Palatine High School Incubator Project Heads To Kickstarter. <https://www.journal-topics.com/articles/from-palatine-high-school-incubator-project-heads-to-kickstarter/>

3. Hosler, A. (2013). What you should know about project-based learning. Education World. https://www.educationworld.com/a_curr/project-based-learning-benefits-best-practices.shtml

URL: <https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=31703>

<https://www.smarttablearning.com/project-based-learning-examples/>

(<https://www.magnifylearningin.org/driving-questions>)

(<https://www.magnifylearningin.org/group-contracts>)
(<https://www.magnifylearningin.org/employability-21st-century-skills-in-a-pbl>).

TARIX O'QITUVCHILARINING O'ZINI O'ZI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH ZARURIYATI VA TAMOYILLARI

A.G'SUYUNOV

Nizomiy nomidagi TDPU, Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarix o'qituvchilarining o'zini o'zi uzluksiz kasbiy rivojlantirish zaruriyati va tamoyillari keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: integrativ yondashuv, o'zini o'zi kasbiy rivojlantirish, tamoyil, rasmiy, norasmiy, informal.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5712-son Farmonining 1-ilovasi bilan tasdiqlangan “O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da “uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek, professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish” kabilar xalq ta'limi tizimining uzoq muddatli rivojlanishining asosiy yo'nalishlari sifatida qayd etilgan bo'lsa, “...pedagoglarning metodik ta'minotini yaxshilash”, “...ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek, malakali professional pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, o'qitish usullarini takomillashtirish, xalq ta'limini boshqarishda strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllarini yaratish, innovatsion g'oyalar, ishlanmalar va texnologiyalar, sohada xalqaro tajribadan kelib chiqib ilg'or yutuqlardan foydalanish amaliyotini kengaytirish” kabi ko'p qirrali vazifalar belgilab berilgan [2].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-4884-son qarorida “xalq ta'limi xodimlarining malaka oshirish jarayonini “hayot davomida o'qish” tamoyili asosida uzluksiz malaka oshirishni nazarda tutuvchi tizimga aylantirish”, “xalq ta'limi xodimlarining kasbiy ehtiyojlarini tashxis qilish asosida ularning individual rivojlanish dasturini ishlab chiqish va dasturga muvofiq malakasini oshirish tartibini amaliyotga kiritish” [3] muhim vazifalar qatorida qayd etilgan.

Bu esa o‘z vaqtida tarix o‘qituvchilarining o‘zini o‘zi uzluksiz kasbiy rivojlantirish bilan bog‘liq quyidagi vazifalarni hal qilish zaruriyatini keltirib chiqaradi:

tarix o‘qituvchilarining kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqib, ularning kasbiy va metodik tayyorgarligini takomillashtirish, integrativ yondashuv asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirishga doir tizimli va uzviy amalga oshirish lozim bo‘lgan ustuvor vazifalarni aniqlash va belgilash;

integrativ yondashuv asosida tarix o‘qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish omillari, o‘qituvchida professionallikni rivojlantirishga doir o‘zini o‘zi uzluksiz kasbiy rivojlantirishning komponentlari, bosqichlari va darajalarini aniqlash va belgilash.

Mazkur vazifalarni sifatli amalga oshirish uchun ilmiy-tadqiqot natijalarini, zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsion texnologiyalarni, mustaqil o‘qib-o‘rganish orqali uzluksiz kasbiy rivojlanishni kengaytirish, bu orqali o‘qituvchilarning ijtimoiy-kasbiy ehtiyojlar asosida kasbiy va metodik tayyorgarligini takomillashtirish, shu asosda o‘zini o‘zi uzluksiz kasbiy rivojlantirishni nazarda tutuvchi texnika va texnologiyalarni ta’lim tizimiga joriy etish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Shuningdek, “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ga ko‘ra konsepsiya doirasida belgilangan vazifalarni bajarish orqali O‘zbekiston Respublikasining xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirishda axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg‘u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta’lim dasturlari va yangi davlat ta’lim standartlari joriy etish; davr talabidan kelib chiqib, pedagog kadrlar malakasini oshirish kurslarining o‘quv dasturiga asosan o‘qituvchilarga metodik yordam ko‘rsatish maqsadida elektron resurslar yaratish kabi ko‘rsatkichlarga erishishning nazarda tutilishi pedagog-o‘qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning yangi istiqbollari va talablarini belgilashni nazarda tutadi.

Shu bilan birga, respublikamizda xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o‘rnatish masalalari dolzarb vazifa sifatida belgilangan. Bunda o‘qituvchilarning xalqaro baholash tadqiqotlariga samarali tayyorgarlik ko‘rishga doir kasbiy va metodik tayyorgarligining rivojlantirilishi o‘quvchilarning bilim darajasini baholashda xalqaro PISA, TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etishining pedagogik imkoniyatlarini aks ettiradi.

Respublikamizda xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish bilan bog‘liq quyidagi ishlar amalga oshirildi:

“Xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining meyoriy-huquqiy bazasini takomillashtirish” yuzasidan “Uzluksiz kasbiy ta’lim” maxsus elektron platformasi faoliyati yo‘lga qo‘yildi, malaka oshirish tashkilotlari bilan

birgalikda qayta tayyorlash hamda malaka oshirish kurslari o‘quv modullari kontentini markazlashtirilgan tarzda ishlab chiqildi va platformaga kiritilishi ta’minlandi, xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirishning muqobil shakllari **ro‘yxati** va har bir shaklga to‘g‘ri keladigan kreditlar (akademik soatlar) hajmi (miqdorlarini) belgilandi.

“Xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida ta’lim sifati va samaradorligini oshirish” yuzasidan xalq ta’limi xodimlarini kasbiy rivojlantirishning zamonaviy turlari va shakllarini keng joriy etish belgilandi.

“Xalq ta’limi xodimlarining salohiyatini oshirish, xalq ta’limida inson resurslarini rivojlantirish” maqsadida xalq ta’limi xodimlarining “lifelong learning” tamoyili asosida uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish, xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimida innovatsiyalarni, shu jumladan, o‘qitishning zamonaviy, interaktiv va ijodiy uslublarini joriy etishga yo‘naltirilgan ilmiy loyihalar tanlovlarini tashkil qilish bo‘yicha mustahkam asos yaratildi.

Eng asosiysi, barcha islohotlarning ijrochisi – pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish, masalan, doimiy ehtiyojlarga asoslangan individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasini taqdim etuvchi “Uzluksiz kasbiy ta’lim” maxsus raqamli platformasi joriy etildi. Mazkur raqamli makonda har bir xalq ta’limi xodimining kasbiy rivojlanish dinamikasi, uning pedagogik faoliyatini aks ettiruvchi elektron portfoliosi shakllantiriladi va unga xodimning individual trayektoriyasi, kasbiy rivojlanish natijalari va o‘zlashtirgan o‘quv dasturlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar jamlanadi. Davriylikka asoslangan an’anaviy kasbiy rivojlantirish tizimidan farqli o‘laroq, raqamlashtirilgan tizim o‘qituvchiga texnik yechimlar bilan bir qatorda psixologik qulay bo‘lgan muhitni ham taqdim etadi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan ko‘rinadiki, integrativ yondashuv asosida tarix o‘qituvchilarining o‘zini o‘zi kasbiy rivojlantirish kompetentligini takomillashtirish quyidagi tamoyillardan kelib chiqadi:

Birinchidan, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash katta ahamiyat kasb etadi. Mamlakat taraqqiyoti uchun yangi tashabbus va g‘oyalar bilan maydonga chiqib, ularni amalga oshirishga qodir bo‘lgan, intellektual va ma’naviy salohiyati yuksak yangi avlod kadrlarini tayyorlash, intellektual yetuk, yuksak professional mutaxassis, salohiyatli, bilimli, jahon standartlariga javob beradigan kadrlarni jamiyatning zamonaviy talablari asosida uzluksiz o‘zini o‘zi kasbiy rivojlantirishi ustuvor vazifalardan bo‘lishi lozim.

Ikkinchidan, intellektual boy, yuksak ma’naviyatli shaxs, pedagoglarning zamonaviy tafakkur rivoji mahsuli asosida ikkita eng muhim strategik maqsad – sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratish va inson kapitalini mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta’minlashga erishish mumkin.

Uchinchidan, respublikamizda yangilanish va taraqqiyot jadal davom etayotgan davrda dunyo miqyosidagi bugungi keskin raqobatga bardosh bera oladigan milliy ta’lim tizimini yo‘lga qo‘yish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Shu bois o’qituvchilarni uzluksiz o’zini o’zi kasbiy rivojlantirishni nazarda tutuvchi integrativ yondashuv asosidagi kattalar ta’limining o’qitish texnologiyalari, rivojlantiruvchi texnologiyalari, ijodiy kasbiy mahorat hamda professionalizmni rivojlantirish uchun optimal texnologiyalar, akmeologik (eng yuqori cho’qqi) texnologiyalarni yaratish, shuningdek, ijtimoiy rivojlanish, yuksak muvaffaqiyat va ruhiy yuksaklikka erishish uchun “akmeologik moyillik”ni keltirib chiqaruvchi kasbiy o’zini o’zi rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

To’rtinchidan, bilimga asoslangan iqtisodiyot ta’lim va kasbiy tayyorgarlikning yangi modellarini talab qiladi. Bunda “hayot davomida o’qish” tamoyili va integrativ yondashuv asosida o’zini o’zi uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Xulosa shuki, o’qituvchilarning pedagogik faoliyatini rivojlantirish, ularda mustaqil kasbiy rivojlanish istagini tarkib toptirish eng dolzarb muammolardan biridir. Chunki tinglovchi-o’qituvchilarning ongli faolligi, yangi bilimlarni o’zlashtirish va yangilashga mustaqil hamda ijodiy yondashuvi ularning o’quv-bilish faoliyati natijasining sifatini xarakterlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi qonuni. 2020 yil 23 sentabr: <https://lex.uz/docs/5013007>

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PF-5712-son Farmoni.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi PQ-4884-son qarori.

Maxmudov S.Y. Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish jarayonini innovatsion – variativ yondashuv asosida takomillashtirish: ped. fan. dokt. diss. – T.: 2021. – 250 b.

Raxmanqulova N. va b. Xalq ta’limi xodimlarining malaka oshirish kurslaridan keyingi faoliyatlarini pedagogik qo’llab-quvvatlash. – T.: Lesson Press, 2018. – 160 b.

MUSIQA VA SAN’AT MAKTABLARIDA O’QUVCHILARINI AXLOQIY-ESTETIK TARBIYALASHNING NAZARIY JIHATLARI

Tadjiyev Abbas Erkinjonovich
NavDPI I-kurs magistri

Annotasiya. Musiqa va san’at maktablari o’quvchilarning axloqiy his-tuyg’ularni milliy-musiqiy ohanglar va kuylar orqali yanada mukammalroq singdirib borish katta ahamiyatga ega. Chunki musiqa va san’at maktablari

o'quvchilarning ichki va tashqi dunyosining go'zal bo'lishi, milliy musiqiy tarbiya ishlarining nechog'lik to'g'ri hal etilayotganligiga bog'liqdir.

Kalit so'zlar. Musiqa, istedod, axloqiy, estetik, ma'naviy, fiziologik, estetik idrok, san'at, talant.

Аннотация. Музыкально-художественные школы придают большое значение более полному проникновению нравственных чувств учащихся через национально-музыкальные мелодии и мелодии. Потому что от того, насколько правильно решается национальная музыкальная воспитательная работа, зависит красота внутреннего и внешнего мира учащихся в музыкальных и художественных школах.

Ключевые слова. Музыка, талант, нравственное, эстетическое, духовное, физиологическое, эстетическое восприятие, искусство, талант.

Annotation. Music and art schools attach great importance to the fuller penetration of the moral feelings of students through national musical melodies and melodies. Because the beauty of the inner and outer world of students in music and art schools depends on how well the national musical educational work is carried out.

Keywords. Music, talent, moral, aesthetic, spiritual, physiological, aesthetic perception, art, talent.

Kirish. Musiqa va san'at maktablari o'quvchilarini axloqiy-estetik shakllantirishda musiqa nihoyatda katta o'rin tutishi shubhasizdir. Zero, musiqa bolaning ruhiy olamiga eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi san'at turlaridan biridir. Musiqaning o'ziga xos xususiyatlari shundaki, u bolalar his-tuyg'ulari va ruhiy holatlarining eng nozik qirralarini, ulardagi farqlarni o'zida ifoda qiladi va shu orqali bolaning ichki olamiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bolalarning musiqiy istedodi, talanti, qobiliyatlarini o'rganayotganda, uning pedagogik-psihologik jihatlari bilan bir qatorda biologik hamda ijtimoiy xususiyatlarning nisbati, tuzilmasi uni shakllantirish, rivojlantirish imkoniyatlari va qonuniyatlari kabi eng muhim nazariy masalalarni ko'rib chiqish lozim.

Musiqaning bolalar hayotidagi ahamiyati shundaki, ularni axloqiy-estetik va ma'naviy jihatdan tarbiyalaydi, psihologik madaniyatini rivojlantiradi, mustaqil ijodiy mehnatga layoqatli barkamol shaxsning shakllanishi uchun, ma'naviy poydevor yaratadi, emosional-irodaviy tonusini mustahkamlaydi, psihologik rivojlanishi uchun juda zarur bo'lgan, bilishning faol emosional-ijodiy shaklini egallashga katta yordam beradi. Bolalarning musiqa tarbiyasi avvalo, nazariy bilim berish, keyin esa amaliy ijrochilik orqali tajriba orttirish bilan boshlanadi va rivojlantirib boriladi.

Bolalar musiqa va san'at maktablari o'qituvchilari shuni yaxshi tushunib olishi muhimki, o'quvchilarning musiqa qobiliyati - bu avvalo, musiqiy kechinmalarni boshdan o'tkazish qobiliyati bo'lib, u musiqa asarlaridagi qiyofalarni yarata olish qobiliyati va ularni ham musiqiy faoliyat vositalari bilan ifodalay olish qobiliyatidir. O'quvchilardagi musiqa qobiliyatlarning rivojlanishiga istalgan badiiy faoliyat ta'sir ko'rsata olishi mumkin. O'quvchilar bilan har kuni

o‘zaro aloqada bo‘ladigan, uning rivojlanishini kuzatib boradigan o‘qituvchi shuni bilishi zarurki, o‘quvchini bilish borasidagi psixik jarayonlarga undab, pedagogik vositalar bilan faollashtira borib, uning umumiy va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuning uchun ham mamlakatimizda ta’lim sohasini isloh qilish barobarida, musiqa maktablari o‘quvchilarining ma’naviy-axloqiy dunyoqarashlarini rivojlantirish, bugungi kunning dolzarb mavzusi sifatida namoyon bo‘lib bormoqda. Bolalarning musiqa maktablarga qatnash istagi, musiqiy faoliyatning turli ko‘rinishlarida yani, musiqa tinglash, kuylash, ritmik harakatlar, cholg‘ularni chalish orqali musiqiy ijodkorlikka intilishida o‘zini ko‘rsatuvchi tug‘ma talant yig‘indisi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Shundan ham sezilib turibdiki, ularning musiqaga, san’atga moyilligi, zehniligi va undan o‘ta ta’sirlanuvchanligi ma’lum bo‘lib turibdi. Bolalarning musiqiy tarbiyasi, ularning tug‘ma istedodining rivojlanishi, axloqiy-estetik jihatdan rivojlanishi yoki ma’naviy qadriyatlarga jalb etilishi, ularning istedodlarini rivojlantirishning samarali vositasi hamda, shaxs sifatida o‘zligini namoyon qilishning aniq yo‘lidir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Dunyo miqyosida musiqa ta’limining mohiyati va mazmuni uning zaruriy kundalik ehtiyoj sifatida tushunishga olib kelgan. Shuning uchun ham musiqa san’ati qadim zamonlardan beri muhim tarbiya vositasi bo‘lib xizmat qilib kelgan.

Musiqa bolada olamga va tevarak-atrofdagi kishilarga bo‘lgan insoniy munosabat asoslarini tarkib toptiradi. Mana shu sababdan ta’lim tizimida, xususan, musiqa va san’at maktablari faoliyatida o‘quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyalash vazifasi muhim muamollar qatoridan o‘rin egallaydi.

Musiqa vositasida o‘quvchilarni buyuk mutaffakir allomalarimizning ilmiy-nazariy, ma’naviy va madaniy merosini o‘rganish hamda, tahlil qilish asosida boshladikki, bu to‘g‘rida Forobiy shunday deydi- “Nazariy musiqa ilmi, aql bilan idrok qilinadigan ilmdur va ohanglarni maydonga keltirgan har narsaning sabablarini tushuntiradi.”[1].

Zero, milliy musiqiy tarbiyaning ilmiy–nazariy asoslarini o‘rganmasdan, masalalarning mohiyatiga chuqur kirib borish, uning turli tomondan tahlil qilish mumkin emas.

“Agar kishi go‘zallikni aql va farosat bilan ko‘rsa, uni sevsa, bu insoniylikning yuqori darajasidir. Ana shunday odamni mard, dono va estetik didi yuksak deb, haqli ravishda aytish mumkin” -, deb hisoblaydi Ibn Sino[2].

Zotan, estetika tarbiyaning boshqa tarkibiy qismlari, xususan axloqiy tarbiya bilan chambarchas bog‘langan. U bilimlarni hissiy, ijodiy idrok qilish, hamda anglash jarayonida yuzaga keladi va musiqa va san’at maktablari o‘quvchilarining ong, bilim darajasini kengaytirishga katta imkoniyat yaratadi, hamda yakka mashg‘ulotlar orqali musiqa asboblarida o‘qitish va uni tashkil etish metodikasini takomillashtiradi. Bular qayta aloqaga ega bo‘lib, o‘quvchilar axloqiy-estetik tuyg‘ularining rivojlanishiga sharoit yaratadi. Shuni ta’kidlash kerakki, axloqiy-

estetik tarbiya o'rtasidagi chegara shunchalik shartliki, ba'zida ularni bir-biridan ajratish qiyin bo'lib qoladi.

Biz o'quvchi shaxsini estetik jihatdan tarbiyalay turib, uning axloqiy sifatlarini ham takomillashtiramiz. Bu borada musiqa fani katta ahamiyatga ega.

“Bordi-yu fan bo'lmaganda edi-deydi Abu Rayxon Beruniy,- idrok etilayotgan narsa yovuzlik, kechilayotgan narsa esa yaxshilik bo'lib chiqishiga ishonch bo'lmagan bo'lar edi” [3].

Uning fikricha, mard odam bo'lish faqat so'zdagina emas, balki amalda ham haqqoniy bo'lish demakdir. “Mard kishi haqiqat uchun kurashib, hyech qanday ta'qib va xavf-xatarga qaramay yolg'onga qarshi kurashishi lozim”(Geodeziya. 82-bet).

O'tmish ajdodlarimizning pedagogik - psixologik qarashlarida, shuningdek, pedagogika va psixologiyaga oid adabiyotlarning yangi nashrlari hamda ilmiy-tadqiqot ishlarda ko'rsatilganidek, yoshlarni musiqa san'ati orqali axloqiy-estetik ruhda tarbiyalashda milliy musiqa san'atining ahamiyati beqiyosdir.

Shuning uchun ham musiqashunos, tug'ma iste'dod sohibi bo'lgan, buyuk alloma Darvesh Ali (XII asr) “Risolai musiqiy” “Musiqqa risolasi” asarida yozishicha, “Xalqning milliy musiqiy madaniyatini ajoyib yodgorlik sifatida ehtiyot qilib, saqlash lozim.” -deb musiqalarimizni qadrlab, asrab-avaylab kelgusi avlodlar uchun saqlashga da'vat etadi.[4].

Forob (O'tror) degan joyda tug'ilgan, Mavlona shayx Abu Nasr Forobiy (874-950)dur. Bu aziz tabobat ilmida Faxriddin Roziydan, diniy ilmida Muhammad G'azzoliydan ortiq kamolot egasi edi, tib fanida Ibn Sinodan ham yuqori edi. Aniq fanlar tariqat ilmi, shariat ilmi, tavsif ilmi, falsafiy ilmlar, adabiyot, geometriya, ostromiya, hatto nard, shatranj ilmlarida bilmaydigani yo'q edi.. Jumladan, musiqa ilmida nihoyatda yuksak mahorat va tug'ma istedadga ega bo'lib, uning nazariy tomonini ham, amaliy tomonini ham chuqur egallagan olim edi. U qonun cholg'u asbobini o'z qo'llari bilan yasab simlar tortib, parda tuzib, shogirdlariga o'rgatgan va o'zi bastalagan kuylarni ijro etish jarayonida musiqaning inson ruhiyatiga ta'sirini tadqiq qilgan. «Rok», «Ushshoq» sho'ba shaxobchalarini ijod qilib olamga yoygan. Maqomlarni 1-2-3 va hokazo bo'limlarigacha kashf qilgan. “Risolai musiqiy” degan kitobida “Musiqaning tilsiz nola– munglari inson ruhiga ma'naviy o't (olov)ni tutashtiruvchi omildir; agar unga g'azal, she'r qo'shilsa, u mung (jonli ohang)ning nima ekanligi ma'lum bo'ladi”, deb aytadi va yana ... Yuz yil ibodat qilib olaolmagan fayzni mening “Qonunim” simlaridan olgaysizlar” deydi.. Bu aziz inson turli fanlar haqida 114 dan ortiq kitoblar yozdi. U kitoblarning biri «Risolai mug'anniyun» (sozandalar risolasidir). Bu kitob arab tilidadir. Men buni qo'lim kuchi yetkancha va vaqtimning boricha turkiy tilga tarjima qilishga niyat qildim”- deydi buyuk siymo Ismatullox Mujiziy o'zining “Tarixiy musiqiyyun” (Musiqqa tarixi) asarida.

Forobiy “Katta musiqa kitobi”, “Ohanglar tasnifi haqida kitob”, “Musiqqa haqida so'z”, “Ohanga qo'shimcha qilingan so'z” kabi asarlar muallifidir[5].

U o‘zining “Zinat mojoliz” qo‘lyozmasida yozishicha “Bir ziyofatda kuy ijro etgan, kuyning birinchi qismini bajarganida o‘tirganlarning hammasi mashqdan nihoyatda xursand bo‘libdi va kulishibdi, kuyning ikkinchi qismi esa eshituvchilarni yig‘latibdi, uchinchi qismi ijro etilganda, ularning hammasi hayajonga tushibdilar-da, so‘ng uxlab qolibdilar”.

“O‘zlarida ma‘lum bo‘lgan musiqiy san‘atlardan to‘g‘ri foydalanishga odatlangan odamlar tahsinga sazovordirlar. Ularning ma‘nosini o‘zgartirib, o‘rinsiz va mavridsiz foydalanuvchilar yomonlashga va qoralashga loyiqdirlar, chunki bu ilm bilan g‘am- kulfatga sabab bo‘ladilar”, - deb ta‘kidlaydi Forobiy.

Abu Nasr Forobiy o‘zining “Kitob al –musiq al- kabir” asarida musiqaning umumnazariy masalalari xususida so‘z yuritadi. “Kitob al-musiq al- kabir”, - “Katta musiqa kitobi” demakdir. Jumladan, musiqaning inson his-tuyg‘ulariga ta‘siri, estetik didning shakllanishi, tashqi ta‘sirdan zavqlanishi, fikr va tasavvurlarining o‘zaro munosabati kabi masalalar aniq musiqa kategoriyalari orqali ochib beriladi.

Abu Nasr Forobiy musiqa ilmini keltirib chiqargan sabablarni nazariy jihatdan tahlil qilib shunday deydi:- Men tasdiqlaymanki, substansiya harakatga ega bo‘lgandan so‘ng, ovozga ham ega bo‘ladi va bu ovoz uch turga bo‘linadi, xususan, baland, past va o‘rtacha. Bunday ovozlarda bizga noma‘lum bo‘lgan narsa qolmaslik darajasida baland, past va o‘rtacha ovozlarni bilishga qaratilgan ilmga ehtiyoj tug‘iladi. Bu ovozlarda to‘g‘risidagi ilmdir. Bu ilm shu ma‘noda foydaliki, u o‘z muvozanatini yo‘qotgan (odamlar) xulqini tartibga keltiradi, mukammallikka yetmagan xulqni mukammal qiladi va muvozanatda bo‘lgan (odamlar) xulqining muvozanatini saqlab turadi. Bu ilm tananing salomatligi uchun ham foydalidir, chunki tana kasal bo‘lsa, ruh ham so‘ladi, tana to‘siqqa uchrasa, ruh ham to‘siqqa uchraydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ma‘lumki, axloqiy tushunchalar, axloqiy ishonch va axloqiy sifatlar axloqiy ongning tarkibiy qismi hisoblanadi. Axloqiy tushunchalar o‘quvchilarning bilim darajasining kengayishiga yordam beradi. Ular o‘quvchilarga turli tuman musiqalar orqali ham singdiriladi. Bu ajdodlarimiz tajribasidan yaxshi ma‘lum.

Musiqa va san‘at maktablari o‘quvchilarning axloqiy his-tuyg‘ularni milliy-musiqiy ohanglar va kuylar orqali yanada mukammalroq singdirib borish katta ahamiyatga ega. Chunki musiqa va san‘at maktablarida o‘quvchilarning ichki va tashqi dunyosining go‘zal bo‘lishi, milliy musiqiy tarbiya ishlarining nechog‘lik to‘g‘ri hal etilayotganligiga bog‘liqdir.

“Insonning ichki va tashqi dunyosi bir bo‘lgandagina, u yuqori kamolatga erishadi. Insonning ichki va tashqi (ozodaligi, orastaligi) dunyosining go‘zalligi oliyjanoblikning o‘zagidir”. (“Minerologiya”17-bet Abu Rayxon Beruniy).

Abu Ali Ibn Sino o‘zining bir necha asarlarida axloqiy- estetik tarbiya muammolarini asosiy masala qilib ko‘rsatadi. “Shifo”, “Ishorat”, “Donishmandnoma”, “Xay ibn Yakzon”, “Salomon va Ibsol”, “Tayr” shular jumlasidandir.

Uning fikricha, “Yaxshi axloqli bo‘lish tarbiyaning samarasidir. Chunki, tarbiya orqali yoshlarga halqparvarlik, haqiqiy do‘stlik, kelajakka qat’iy ishonch, mustahkam iroda, mardlik, mehnatga muhabbat, insonlarga chuqur izzat hurmat, Vatanga sodiqlik kabi axloqiy hislatlar singdiriladi”. Shuning uchun ham Ibn Sino quyidagi tarbiya tizimini tavsiya qiladi:

Aqliy tarbiya.

Jismoniy tarbiya (davolash ham shunga kiradi).

Estetik tarbiya.

Mehnat tarbiyasi (hunarga o‘rganish).

Ibn Sino yoshlarni mardlikka, yuksak kamolatga da’vat etadi:

“Odamlarning botiri mushkulotdan qo‘rqmaydi. Kamolat hosil qilishdan bosh tortgan kishi odamlarning eng qo‘rqog‘idir” [6].

Yusuf Xos Xojib esa axloqiy tarbiyaga o‘z munosabatini bildirib shunday deydi: “Axloqiy kamolat insonning butun hayoti va faoliyatining birlamchi asosidir. Kimning odobi yaxshi va axloqi to‘g‘ri bo‘lsa, u kishi o‘z maqsadiga yetadi, baxt unga kulib boqadi, zero yaxshi axloq jamiki yaxshiliklarning zaminidir” (Qutadg‘u bilik 867-bet).

XV-asrning ikkinchi yarimida “Musiqqa nazariyasi” monodiya (ya’ni, bir ovozli) ga asoslangan edi. Bu nazariya birinchi (ilm ta’lif) ovozlarning o‘zaro munosabatlari va tovush qatorlarini o‘rganish, ikkinchi (ilm iko) ritm haqidagi ma’lumotdan iborat bo‘lgan. O‘sha davrda musiqa nazariyasiga oid qonunlarni rivojlantirishga katta hissa qo‘shgan buyuk allomalardan biri Abduraxmon Jomiydir.

Bu zotning qanchalik buyukligini va yuqori qobiliyat egasi ekanligini shundan bilsa bo‘ladiki, u Alisher Navoiydek buyuk zotga hamma ilm va amaliyotlar bo‘yicha ustoz edilar. A.Navoiyning o‘zi bu zotni ustozim, pirim deb ataganligi yetarlidir. U “Hamsa” asarida besh joyda to‘xtalib faxr ila tariflaganlar. U tanbur, setor, Qonun singari sozlarni chalar edilar, hattoki, “Ajam” degan bir maqomni ham, uning ikki shaxobchalari bilan ijod qildilar. Ko‘p shogirdlarni bu ilmda mukammal qilib yetishtirdilar. Bu fan haqida “Risoi davvor”, “Musiqiy risola” nomli bir kitob yozdilar. Amir Alisher hazratlari ham bu fanni Jomiydan o‘rgandilar”-deydi I. Mo‘jiziy (Musiqqa tarixi kitobi. 156 bet).

Jomiy o‘tmishdoshlari kabi ovozlarning oraliq holdagi o‘zaro munosabatlarini ko‘rsatib beradi. Ovozlarni torning qismlari nisbatidan chiqargan holda, asosiy tovush qatorlarni tashkil qilish, ulardan jam (pardalar) tashkil etish usulini ko‘rsatadi. U asosiy ritmik ifoda (ya’ni, usul) lar tuzishni tadqiq qiladi. A.Jomiy musiqachilarning sog‘lom hissiyotiga murojat qilib, nazariyadan amaliyotiga o‘tadi va musiqa san’atining katta psixologik ahamiyatini quyidagicha ilmiy-amaliy isbotlab beradi:

“Shunday bo‘ladiki, dilning qayg‘u yoki quvonch, ma’yuslik yoki umid, tushkunlik yoki ko‘tarinkilik kabi eng maxfiy holatlaridan biri, tovushni o‘z rangiga o‘ragan holda unga ta’sir etadi. Shu tufayli tinglovchi bu maxfiy holatdan ogoh bo‘ladi va undan alohida lazzat oladi”.

Abduraxmon Jomiy “Risolai davvor” (Musiqiy risola) asarining xotima qismida lad ohanglarining tinglovchilarga ruhiy ta’sirini to’rt kategoriyaga bo’lib ko’rsatadi:

Shijoat va jasurlik uyg’otuvchi ohanglar .

Xursandlik va quvonch uyg’otuvchi ohanglar.

Qayg’u va mung uyg’otuvchi ohanglar.

G’am va ma’yuslik aralashgan shodlik va zavq uyg’otuvchi ohanglar.

Abduraxmon Jomiy ohanglarni hissiy ta’sir etishiga ko’ra 12 maqom, 6 ovoz hamda 24 sho’badan tashkil topgan umumiy 42 ohangdan 38 tasini qayd etadi.

XXI asrda yashagan Amir Unsurulmaoliy Qayqovus ham hofiz va sozandalik zikridan ajoyib nasihatnoma yozib. “Ey farzand, deb uqtiradi u, agar hofiz bo’lsang, xushfe’l, quvnoq bo’l, hamisha pok, mutayyab (xushro’y) va xush zabon bo’lg’il va o’z ishingga mashg’ul bo’lg’il, qo’pol bashara bo’lmag’il”. Qayqovus o’zining “Qobusnoma” deb nomlangan asarida soz chalish xususida shunday deydi: “Hamma vaqt og’ir yo’llarni chertmag’il, chunki barcha mashq va ohangni bir xilda chertish shart emasdur, nedinkim, odamlarning barchasi bir xilda bo’lg’on ermaslar, ta’blari ham bir- biriga muvofik ermas, ya’ni xalq muxtalif (har xil) durlar”.

Ayniqsa, Qayqovusning tor chalishda odamlarning morfo fiziologik xususiyatlari, ta’bi va ruhiyatini e’tiborga olish lozimligi haqidagi qarashlari diqqatga sazavordir. “Bir majlisda o’ltursang, majlis ahliga qarag’il, agar eshituvchi qizil yuzlik va moshbirichi (moshguruch) soqollik bo’lsa, payvas (uzluksiz), zer (ingichka va nozik ovoz) tor bilan chertg’il; agar sariq yuzlik bo’lsa, bo’sh tor bilan chertg’il; agar qora yuzlik, naxif (ozg’in) va savdoyi bo’lsa, ko’prok uch tor bilan chertg’il; agar oq, semiz va martub (rutubatli) bo’lsa, ko’proq bam (baland ton) bila chertg’il, nedinkim, bu rudni (musiqa quroli) odamning to’rt ta’bi uchun muhayyo qilmishlar”.

“Qobusnoma” da qayd etilishicha, musiqalarni har bir faslga moslab ijro etish, inson tafakkuriga kuchli ta’sir qiladi, katta tabiat manzaralari bilan moslashib, yanada yoqimli va go’zal bo’ladi. Shuningdek, fasllarga qarama- qarshi kuylamaslikka da’vat etilgan: “Har vaqtning o’ziga munosib g’azallarni o’qig’il: bahorda xazonga munosib, xazonda bahorga munosib, qishda yozga munosib va yozda qishga munosib g’azallarni o’qimag’il”[7].

Musiqa san’ati mazmunini tahlil etishda, bir san’at asosiga qo’yilgan assosiasiya (psixik hodisalar orasida paydo bo’ladigan aloqa) tafakkuri masalalariga alohida o’rin ajratiladi. Chunonchi, nazmda assosiasiyani yuzaga keltirish uchun taqqoslash maqsadlaridan keng foydalaniladi va nazmiy matn umumiy mazmuniga qo’shib, uning mohiyatini yaxshi tushunishga yaqindan yordam beradi. Assosiativ tafakkur bastakorlik va ijrochilik san’atining mazmundorligini ochishga yoram beradi. Shuningdek, musiqiy asar mazmunini g’oyaviy va hissiy mazmundor tushunish o’quvchilarning o’ylab ko’rishlariga turtki beradi.

Ta’kidlash joizki, bu tushuncha, bu o‘ylar badiiy asarga ijobiy munosabatini, to‘g‘ri bahoni nazarda tutadigan musiqa va san‘at maktablari o‘quvchilarning tajribasi, musiqiy tarbiyasi va tuyg‘ular madaniyati darajasiga bog‘liq. Shuni ham qo‘shimcha qilish kerakki, bolalar musiqa va san‘at maktablari o‘quvchilari men mualliflik qilgan “O‘zbek musiqa adabiyoti” darsligi kiritilganligi sabab, sharqning mashhur shoirlari, musiqashunos va mutafakkirlari hayoti va musiqiy faoliyati haqida bilimlar olib, ularda buyuk bobolarimiz bilan faxrlanish tuyg‘ulari kuchaytirildi.

O‘quvchilarni musiqa san‘ati olami bilan tanishtirish musiqa va san‘at maktablarining bosh vazifalaridan biridir. Zero, musiqiy tarbiya, musiqiy madaniyatni shakllantirish asosidir. Mashhur pedagog V.A. Suxomlinskiyning ta’kidlaganidek, musiqiy tarbiyasiz bolaning to‘la ma’noda aqliy rivojlanishi, axloqiy munosabatlarga kirishishi, olam go‘zalliklarini his qilishi mumkin emas. V.A.Suxomlinskiy fikricha, bola tovushlarda insoniy tuyg‘ularning xilma-xil belgilarini his qila olsa, u madaniyatning har qanday vositasi bilan erishib bo‘lmaydigan pog‘onasiga ko‘tariladi.

Atoqli rus pedagogi V.I.Vodovozov bolalarni estetik tarbiyalashda qo‘shiklar va musiqaning tutgan o‘rniga yuksak baho berib shunday degan: “Darhaqiqat chiroyli narsalar tasavvurlarimizni jonlantiradi, biror go‘zal narsani, qo‘shiq yoki tiniq buloq, yoxud sohibjamolni eslaganimizda, ularni qayerdadir eshitganimiz yoki ko‘rganimiz uchun jonli tasavvur qilamiz. Go‘zal hodisa insonda vujudga keltirish ijod etish tuyg‘usini uyg‘otadi”.

Tahlil va natijalar. Musiqa bolaga olam-olam quvonch baxsh etishi, unda qimmatli tuyg‘u va kechinmalarning hosil qilish mumkin. Biroq bu jarayon o‘zidan o‘zi sodir bo‘lmaydi. Buning uchun musiqa maktabi o‘qituvchisi bolalarda musiqani estetik idrok etish ko‘nikmalarini tarbiyalashi, musiqaga qiziqishi va didni shakllantirish bo‘yicha izchil va muntazam, aniq maqsadga qaratilgan ishlarni mukammal olib borishi talab qilinadi.

Hozirgi zamon psixologlari bolaning jismoniy baquvvat bo‘lishi, musiqiy qobiliyatining erta namoyon bo‘lish va rivojlanishiga daxldor deb hisoblaydilar.

Bu degani, ilk bolalik yoshida boshlangan musiqiy tarbiya samarali natijalar beradi.

Musiqa va san‘at maktablarida amalga oshirilayotgan tajribalar va ba’zi bir ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, bolalarda musiqiy idrokni rivojlantirish, g‘oyat qimmatli ahamiyat kasb etadi. Jumladan, J.A.Suleymanovanning ta’kidlashicha, musiqani to‘laqonli idrok etish nafaqat unga hayajonli javob berish, balki musiqaning estetik va ma’naviy axloqiy mazmunini, tovushlarni izchil tinglash yo‘li bilan anglab olishga ta’sir etishni ham aniqlatadi. Buning uchun ifoda vositalarining xususiyatlarini farqlash, musiqiy obrazning yaratilishi va rivojlanishida, ularning roli hamda ahamiyatini tushunishga yordam beradigan musiqiy faoliyatning muayyan bilim va ko‘nikmalariga ega bo‘lish lozim. Hayajon bilan intellekt (zakovat) o‘rtasida sintez vujudga keltirish uchun musiqa o‘qituvchisining chuqur o‘ylangan va mashaqqatli mehnati, bolaning

axloqiy-estetik rivojlanishini ta’minlashga rahbarlik qilishga karatilgan bo‘lib, u o‘quv materialini, ta’lim- tarbiya vazifalariga mos kelishi hamda bolaning musiqiy emosional tajribasiga biron-bir yangilik kiritish uchun va shu yoshdagi bolalarga mos keladigan usullar bilan ishlab, o‘quv-tarbiya jarayonining emosional-intellektual tomonlari o‘rtasida mumkin bo‘lgan aloqani o‘rnatadi.

Zero, musiqa va san’at maktablari o‘qituvchisining bosh vazifalaridan biri yoshlarda axloqiy-estetik his-tuyg‘ular tug‘dirishdan iborat. Bu vazifa musiqiy asarlarni o‘rganish jarayonida amalga oshiriladi. Musiqiy asarlar bolalarga hayot haqida o‘ylashga va uni chuqurroq tushunishga yordam beradi. O‘quvchilarning musiqiy asarni emosional va ongli ravishda o‘zlashtirish bosqichlari vaqt va mohiyatan bir-biridan farq qiladi.

Musiqa o‘qituvchisining anglash faoliyatiga rahbarlik qilishi uchun bilim berish bosqichlari haqida to‘la tasavvurga ega bo‘lishi lozim. Bu bosqichlarni shartli ravishda quyidagicha ifodalash mumkin:

Birinchi bosqich - qabul qilish bosqichidir. Bunda materialni ongli ravishda anglab olish amalga oshiriladi. Bu jarayonda dastavval o‘quvchilarga o‘rganiladigan mavzu ma’lum qilinadi, keyin uni o‘rganish uchun bajariladigan vazifalar tushuntiriladi. Shu asosda o‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligida o‘quv materialining mazmuni bilan tanishadilar.

Ikkinchi bosqich - o‘quv materialini haqida fikr yuritish bosqichidir. Bunda musiqiy asar nazariy jihatdan o‘rganiladi, o‘rganilgan materialning asosiy belgilari aniqlanadi va shu asosda o‘quvchida muayyn tasavvur hamda ko‘nikmalar vujudga keltiriladi.

Uchinchi bosqich - bilimlarni mustahkamlash bosqichidir. Bunda o‘quvchilar bilimlarini puxta o‘zlashtiradilar, mustaqil fikr yuritadilar va zaruriy ijodiy ishlarni bajaradilar. O‘qituvchi o‘quvchilarni bajarayotgan ijodiy ishlarni kuzatib boradi.

To‘rtinchi bosqich - egallagan bilim va ko‘nikmalarni amalda qo‘llash bosqichidir. Bunda ta’lim amaliy faoliyat bilan bog‘lanadi, bu esa o‘quvchilarda axloqiy-estetik sifatlarni shakllantirish uchun asosiy zamin hisoblanadi. Shu tariqa musiqiy asarni o‘rganish va o‘zlashtirish jarayonida o‘quvchilarda aniq his-tuyg‘ular paydo bo‘lib, hayot quvonchlari va tashvishlarini musiqiy anglash boshlanadi.

Xulosa va takliflar. Yuqorida ta’kidlanganlardan shunday xulosa chiqarish mumkinki, milliy va umumjahon musiqa san’atida aks etgan axloqiy-estetik tajribalar, bolalarning tabiat va jamiyatdagi voqeya- hodisalarga bergan estetik va axloqiy bahosi, musiqa va san’at maktablarning tarbiyaviy ta’sir kuchini o‘zida ifodalaydi. Demak, musiqa va san’at maktablari o‘quvchilarining yuqori saviyali va dunyoqarashli bo‘lib kamol topishlarida, axloqiy-estetik tarbiya muhim omil bo‘lib xizmat kiladi deb hisoblashga asos bor.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Forbiy. Ilmlarning tasnifi. –T. 2016. Navro‘z nashriyoti.
2. Ibn Sino. Risolai ishq. Texron. 1952 y.

3. Bulgakova P.G. Beruniy Abu Rayxon. Geodeziya// Tanlangan asarlar, Tom III. Toshkent: Fan, 1966.
4. Darvesh Ali qo‘l yozmasi O‘zFA sharqshunoslik ins. –T.1946 y.
5. Forobiy. Fozil odamlar shahri. –T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2004.
6. Irisov A. “Ibn Sino.” –T. 1960y.
7. Kaykovus. “Qobusnoma”. T. Yangi asr avlodi. 2016.

TARIX DARSLARIDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

TAGAYEV GANISHER XASANOVICH

Tel: (+998 97) 392-92-09

E-mail: Ganisher_tagayev@inbox.uz

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o‘rgatish milliy markazi*

REZYUME

Mazkur maqolada umumta’lim maktablarida tarix darslarini tashkil etib borishda loyihaga asoslangan ta’lim texnologiyasidan samarali foydalanish masalalari, loyihaga asoslangan ta’lim texnologiyasining shartlari va bosqishlari, o‘quvchilarni taarixiy materialni tahlil qilishda loyiha metodidan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish kabi masalalar bayon qilingan. O‘quv loyihasini ishlab chiqish, uni amaliyotga joriy etish bosqishlari to‘g‘risida ham fikr-mulohazalar ham o‘rin olgan.

Tayanch so‘zlar: Loyihaga asoslangan ta’lim texnologiyasi, pedagogik jarayonni loyihalash, o‘quv loyihasini ishlab chiqish, loyihaning maqsadi, Loyihalash va uni amalga oshirishning bosqichlari.

Ta’lim tizimidagi zamonaviy islohotlar, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish hamda bozor iqtisodiyoti chuqur ildiz otib borayotgan davrda Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvofiq bir qator yangi vazifalarni yuzaga keltiradi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”[1;14] deb, yoshlar siyosiy faolligini oshirishga da’vat etdilar.

Hozirgi ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan, jahon pedagogikasining ilg‘or metodlaridan samarali foydalanish dolzarb masalalardan bo‘lib, loyiha metodi ta’lim ilg‘or usullarini o‘zida mujassamlashtirgan. Loyiha

metodidan tarix fani o’qituvchisi o’quv mashg’uloti jarayonida mavjud tajribani o’zlashtirish va ta’limning barcha bosqichlarida qo’llashdek muhim vazifa turadi. Tarix ta’limini loyiha usuli bilim va malakalarni amaliy qo’llash, tahlil va baholashni nazarda tutuvchi majmualari o’qitish usulini amalga oshiradi. Ta’lim oluvchilar yuqori darajada, boshqa o’qitish usullaridan foydalanishga qaraganda, rejalashtirishda, tashkillashtirishda, nazoratda, tahlil qilish va vazifani bajarish natijalarini baholashda ishtirok etadilar[4; 21].

Loyihalash pedagogik jarayonni tashkil etish va uning muvaffaqiyatli kechishini ta’minlovchi muhim shartlaridan biri sanaladi. Pedagogik jarayonni loyihalash: loyiha – mazmun – faoliyat uchligi asosida tashkil etiluvchi pedagogik faoliyatning umumiy mohiyatini yaxlit ifodalashga xizmat qiluvchi loyihani yaratishdir.

Pedagogik jarayonni loyihalashda quyidagi vazifalarni bajariladi:

- 1) pedagogik faoliyat mazmunini tahlil qilish;
- 2) natijalarni oldindin ko’ra bilish;
- 3) rejalashtirilgan faoliyatni amalga oshirish loyihasini yaratish [4; 50].

O’quv loyihalar usuli ta’lim beruvchining ta’lim oluvchilarga muammoni, faraz, vazifalarni ifodalashda yordam beradi va tezkor boshqaradi. Loyihalarda o’qitish nafaqat natijalar, balki jarayonini o’zi ham qimmatli. Loyiha fanlararo, bir fan yoki fan tashqarisida bo’lishi mumkin. Loyihalash ikki usulda - shaxsiy va guruhliy asosda amalga oshiriladi. Har ikki yo’nalishning ijobiy va afzallik xususiyatlari bor. Tarix fanini loyihalash ta’limning sifati va samaradorligini oshiradi, talabalar loyiha ustida ishlashda loyiha rejasi asosida aniq maqsad uchun faoliyatlarini amalga oshiriladi. Natijada qatnashchilarda loyihani bajarilishi o’zining faoliyatiga bog’liq ekani tushunchasini anglash yuqori mas’uliyat hissini yuzaga keltiradi, loyihaning barcha bosqichlarini bajarish jarayonida fikrning tug’ilishidan yakuniy refleksiya gacha o’quvchilar tajriba orttiradilar, o’quvchilarda eng muhim o’quv ko’nikma va malakalari (tadqiqotchilik, baholash, mustaqil fikrlash, mustaqil qarorlar chiqarish, taqdimot qilish) shakllantirish to’la boshqariladigan jarayonga aylanadi.

Tarix darslarida o’quv loyihasini ishlab chiqish, amaliyotga joriy etish, shu loyihaga atrofida o’quvchilarning birgalikdagi faoliyat yuritishlari ularda kelajakni ko’ra olish hamda baho bera olish ko’nikmalarini rivojlantiradi. O’quv loyihasini ishlab chiqishda o’quvchilarning yoshi, qobiliyati va psixologik holatiga mos ravishda o’quv loyihalari tanlanishi kerak. 5-6-sinf o’quvchilarida tarixiy tasavvur va tushunchalar mavjud bo’lmaydi, shu sababli tarix o’qituvchisi o’quvchilarda ilk tarixiy tasavvur va tushunchalarni shakllantirishni maqsad qilib qo’yadi. O’quvchilar loyihani bajarish jarayonida ota-onalar yordamiga suyanadi. Bu ota-ona va o’quvchi o’rtasidagi muloqot vaqtini ko’paytiradi. Shu boisdan ham darslarini aniq rejalashtirish maqsadida quyi 6-sinf tarix darsligidan “O’rta Osiyoga Ahamoniylarning bosqinchilik yurishlari” mavzusida o’quv loyihasini ishlab chiqishga harakat qilamiz.

Loyiha doirasida yechilishi kerak bo‘lgan muammo: Miloddan avvalgi VI-IV asrlarda Vatanimiz tarixi to‘g‘risida, xalq ozodligi uchun chet el bosqinchilariga qarshi kurashgan xalq qahramonlari jasorati to‘g‘risida tasavvur, tushuncha va tarixiy bilim hosil qilish. [3; 18].

Loyihaning maqsadi: Vatanimizning qadimgi tarixi to‘g‘risida o‘quvchilarda tarixiy bilim hosil qilish.

Vazifalar:

1. Mavzuga doir adabiyot va manbalarni to‘plash.
2. Matn va axborot manbalari bilan ishlash.
3. Mavzuga doir slayd tayyorlash, hikoya tuzish, taqdimot

Loyihani amalga oshirishdan erishiladigan natija: o‘quvchilar To‘maris, Shiroq va Spitamenning jasoratlarini mavzusini o‘rganish jarayonida mavzuga doir manba va adabiyotlarni to‘plash, ularni tahlil qilish, darslik matni va axborot manbalari bilan ishlash, mavzuga doir slayd tayyorlash, tarqatma materiallar tayyorlash, krossvord tuzish, loyiha taqdimotini tayyorlash ko‘nikmalariga ega bo‘lish.

Loyihadan foydalanuvchilar: Umumta’lim maktablari tarix fani o‘qituvchilari, “Tarix o‘qitish metodikasi” ta’lim yo‘nalishi talabalari va maktab o‘quvchilari.

Loyihaning tarkibi: Taklif etilayotgan ushbu tarkibiy tuzilish “O‘rta Osiyoga Ahamoniylarning bosqinchilik yurishlari” mavzusining namunaviy shakldagi ko‘rinishi bo‘lib, uning shakllantirishda umumta’lim maktablari tarix fani o‘qituvchilari, “Tarix o‘qitish metodikasi” ta’lim yo‘nalishi talabalari o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yondosh usul va vositalardan foydalanib mavzuni yoritishi mumkin.

Mavzuning dolzarbligi: Tarix o‘qitish jarayonida o‘quvchilar o‘zbek xalqining boy tarixini, qadim ajdodlarimizning kim ekanligini, qadim ajdodlarining Vatanni himoya qilish yo‘lida olib borgan fidokorona xizmatlarni yoritish.

Loyiha doirasida yechilishi kerak bo‘lgan muammo: Vatanimiz tarxida mustaqillik uchun olib borgan ozodlik qahramonlarining vatanparvarlik kurashini yoritish va o‘quvchilar ongiga singdirish[3; 19].

Loyihalash va uni amalga oshirishning bosqichlari:

1- bosqich. Loyihani ishlab chiqish. Unda loyihani amalga oshirish shakllari va vositalari, bosqichma-bosqich natijalari ham ko‘rsatiladi.

2- bosqich. Loyihada belgilangan vazifalar bajariladi. Bu bosqichda talabalar mustaqil ravishda individual va guruh bo‘yicha qo‘yilgan vazifalarni bajaradilar. Material, axborot to‘playdilar. To‘plangan ma’lumotlarni muhokama qiladilar. Jadvallar, grafiklar ishlab chiqadilar. Namoyish etiladigan, illyustrativ materiallar tayyorlashadi.

3-bosqich. Loyihaning barcha qatnashchilari tomonidan tayyorlangan ishlar bir butun qilib birlashtiriladi. Avval loyihaning xomaki varianti yozib chiqiladi. So‘ngra yakuniy variant tayyorlanadi. Rasmiy talablar asosida taxlanadi.

4-bosqich. Loyihaning so‘nggi varianti ekspertga, tahrirga beriladi. Bunda matn aniq asoslangan bo‘lib, bajarilgan ishlarning mazmuni va erishilgan natijalarni gavdalantirishi kerak. Matnda, albatta, jadvallar, grafiklar, chizma, dasturlar va boshqa shunga o‘xshash materiallar bo‘lishi shart.

5-bosqich. Ish taqrizga beriladi. Loyihaga ekspert xulosasi olinadi, tashqi taqriz natijasini e‘lon qilingach, tugallangan hisoblanadi.

6-bosqich. Loyiha taqdimoti. Taqdimot loyihada bajarilishi belgilangan mezonlar asosida komissiya a‘zolari tomonidan baholanadi. Komissiya a‘zolari tarkibi loyiha ishlab chiqilayotganda aniqlanadi. Tayyorlangan loyihani ko‘rib chiqib, tanlanib, so‘ngra tayyorlangan hisobot ko‘rib chiqiladi.

Taklif etilayotgan bosqichlar bilan bir qatorda pedagogik amaliyotda yangi yul va vositalarini jadal tatbiq etilayotganligini kuzatish mumkin. Shu bilan birga ba‘zi ta‘lim shakllari va faol usullari o‘rniga bo‘linmas ta‘limiy texnologiyalar zarur. Lekin ta‘limiy jarayonni texnologiyali loyixalashtirish va rejalashtirishni, fakat texnologik bilim, ko‘nikma va yuqori malakalarga ega bo‘lgan o‘qituvchi bajara olishi mumkin[2; 5].

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, loyihaga asoslangan ta‘lim dars jarayonlarini aniq rejalashtirish imkonini beradi. Mavzularni o‘rganishda aniq ketma-ketlikni ta‘minlaydi. Loyihalash metodi ta‘lim texnologiyasining muhim bo‘g‘iniga aylanmoqda. Bu metod ta‘lim oluvchilarga hayot tarziga moslashish, mustaqil, ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini hosil qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. //O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi. -Toshkent: «O‘zbekistan». NMIU, 2016.

2.Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O‘quv uslubiy qo‘llanma. Innovatsion ta‘lim texnologiyasi seriyasi. – T.: “Iqtisodiyot” 2011.

3.Toshturov Sh. Tarix o‘qitish jarayonini loyihalash fanidan amaliy mashg‘ulotlar. Metodik qo‘llanma. -N.: 2013.

4.Tolipov O‘., Ro‘ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorati. (O‘quv qo‘llanma). -Toshkent: “INNOVATSIYA-ZIYO”, 2019.

INFOGRAFIKA VA UNING TA’LIMDAGI O‘RNI

To‘g‘izboyev Faxriddin Ulashovich

*O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Aniq fanlar kafedrasi assistenti
e-mail: tugizboyev0711@gmail.com, tel: +99891-548-66-47*

Annotatsiya: Maqola o‘qituvchining uslubiy materiallarini tayyorlashda infografikadan foydalanish va ahamiyatiga bag‘ishlangan. Infografikaning illyustrativ tipik misollari ko‘rib chiqiladi. Mavjud texnologiya taklif etiladi.

Kalit soʻzlar: infografika, oʻqituvchi, oʻquv materiallari, tinglovchi, texnologiya.

Kirish. Taʼlim jarayonini bilim, koʻnikma va malakalarni shakllantirishda vizual yondashuv asosida tashkil etish, vizual fikrlash imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanish imkonini beradi[5].

Ushbu yondashuvning asosiy yoʻnalishlaridan biri infografikadir. Odatda, infografika atamasi maʼlumotlar, maʼlumotlar va bilimlarning vizual tasvirini anglatadi[5].

Bu katta hajmdagi maʼlumotlarni tezda taqdim etish uchun zarur boʻlgan murakkab maʼlumotlardan foydalanadigan grafiklardir. Infografika fan va taʼlim, statistika, jurnalistika va maktabgacha taʼlim sohalarida faol qoʻllaniladi. Umuman olganda, bu kontseptual maʼlumotni tarqatish uchun juda qulay va universal vositadir[5].

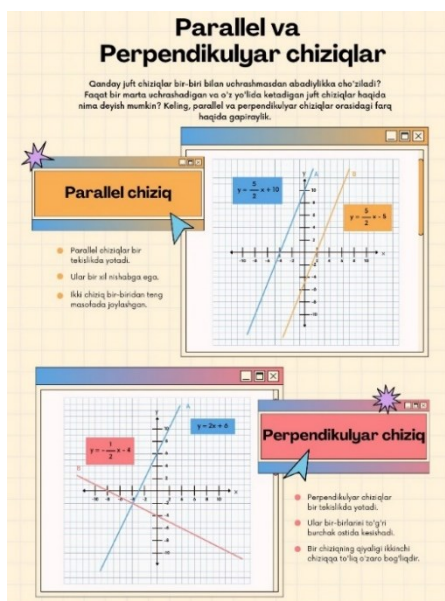
ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA Infografika - bu maʼlumot va maʼlumotlarning vizual namoyishi. U maʼlumotni tez va aniq koʻrsatish uchun moʻljallangan grafik vizual namoyishlardir[1].

Infografiklar maʼlumotlarni koʻzga koʻrinadigan tarzda taqdim etish uchun grafik elementlardan foydalanadi. Ular ikkita asosiy maʼlumot nuqtasini oʻz ichiga oladi, shu maʼlumot nuqtalarini tasvirlash uchun belgi, diagramma yoki piktogramma kabi vizual tasvirni oʻz ichiga oladi[2].

Taʼlim va kasbiy standartlarning oʻzgarishi bilan zamonaviy oʻqituvchilar uslubiy materiallar nafaqat mazmunli yangilanish bilan, balki tinglovchilar tomonidan idrok etish va tushunish uchun qulay boʻlgan zamonaviy formatda ham yangilanishini tushunishadi. Grafik tasvirda zamonaviy format yordamida maʼlumotlar va bilimlar uzatiladigan axborotni taqdim etish usuli infografika deb ataladi. Bu matn va grafikalar yordamida maʼlum maʼlumotlar koʻrsatiladigan rasm. Infografika muallifga murakkab maʼlumotlar va katta hajmdagi maʼlumotlarni qulay tarzda etkazishda yordam berish uchun moʻljallangan.

NATIJALAR Ishonch hosil qilamiz va tushunishimiz uchun bir qancha, oddiy taʼlim jarayonlarida uchraydigan misollardan foydalanib, infografika – maʼlumotni ijodiy tarzda taqdim etishga, rasm va belgilarni, diagramma va jadvallarni vizual oʻquv materiallarni birlashtirishgan namunalarni qarab chiqsak.

Matematika fanida foydalaniladigan oʻlcham birliklari boʻyicha infografikaga misol (1-rasm) keltirilgan, unda parallel va perpendikulyar chiziqlarni tezda tushunishimiz va anglashimizga yordam beruvchi infografika namunasi keltirilgan.

1-rasm – chiziqlarni ifodalovchi infografika

Ko‘rsatkichlar, reja va prognozlar uchun ishlatiladigan statistik ma’lumotlarni ifodalaydigan infografika (2-rasm) misoldir.

2-rasm O‘zbekistonda suv ta’minotini yaxshilash uchun olib boriladigan chora tadbirlar infografikasi

Bank-moliya sohasidagi ma’lumotlar bo‘yicha infografikaga misol (3-rasm), bu erda mijozlarga kreditlarni rasmiylashtirish uchun qulayliklar taklif etiladi.

Infografikaning ahamiyati shundaki, ular:

informatsion (bitta rasmda katta hajmdagi ma’lumotlar mavjud);

vizual (tushunish oson);

sodda-ixcham (bitta infografikada matnning bir necha sahifalari ma’nosini ifodalash mumkin).

3-rasm – Jarayonni ifodalovchi infografika

Mijoz(istemolchiga) ma’lumotlar taqdim etuvchiga muna – fuqarolarga xizmat ko’rsatuvchi Davlat xizmatlari markazlarining ish faoliyati turlari infografikasi (4-rasm), bu erda fuqaro faydalanishi mumkin bo’lgan xizmatlar keltirib o’tilgan.

4-rasm - Mahsulotlardagi shakar miqdorining infografikasi

MUHOKAMA Biz yuqorida qarab o’rgan misollardan quyidagi infografika turlari sezilarli darajada ajralib turadi:

1. Ko’rgazmali - yangi materialning vizual tushuntirishini o’z ichiga oluvchi (ko’rsatma va axborot beruvchi) - 1-rasm;
2. Analitik - infografikada raqamli ko’rsatkichlar va albatta statistika (miqdorlar, foizlar, raqamlar) taqdim etiladi - 2-rasm;
3. Faoliyat - qandaydir jarayon yoki faoliyatning xronologik bajarilishini o’z ichiga oladi - 3-rasm;

4. Taqdimot - infografika ko‘rinishida biror narsaning (tashkilot, mahsulot) reklamasi namoyishidir - 4-rasm.

Keling, infografikani yaratish texnologiyasini, natijada olingan effektlarni va o‘qituvchi faoliyatidagi ahamiyatini bilib olaylik.

Keling, uslubiy materialni markaziy ob'ektga yoki asosiy jarayonga qarataylik, xulosani o‘ylab ko‘ring: o‘rganish natijasida talabalar nimani tushunishlari va eslashlari kerak (bob, kurs, modul). Barcha infografik elementlarni ushbu ob'ekt yoki jarayon bilan bog‘lang. Keling, loyihani avval qog‘ozda qilaylik: biz strukturani, barcha elementlarning joylashishini, o‘qlarning yo‘nalishini, rasmlarning joylashishini, kerakli matnni batafsil o‘ylab ko‘ramiz. Biz Internetda infografikani yaratish uchun bepul xizmatdan foydalanamiz: biz infografika turiga mos shablonni (tartibni) tanlaymiz va bosqichma-bosqich loyihaning qog‘oz versiyasini elektron shaklga chiqaramiz. Infografika yaratish uchun bepul xizmatlar:

canva.com;

piktochart.com;

infogr.am;

wordle.net;

Infografika obyektning asosiy xarakteristikalariga, jarayonning asosiy hodisasiga yoki momentlariga urg‘u berilgan informatsion grafik rasm ekanligiga ishonch hosil qilgandan so‘ng, biz natijani aniqlaymiz:

o‘quv materialini eng ixcham va qulay shaklda tushuntirish uchun infografikadan foydalanadigan o‘qituvchi axborotni yo‘qotishdan qochadi [1];

Axborotni miya tomonidan yaxshiroq qabul qilinadigan sharoitlar ushbu ma’lumotni oddiy o‘qishdan farq qiladi [2];

axborotni taqdim etish shakli, shu jumladan matn va tasvirlar idrok etish uchun yanada jozibali va qiziqarli hisoblanadi [3];

zamonaviy “raqamli davr”ga to‘liq mos keladigan va murakkab narsalarni sodda va tushunarliroq tushuntirishga yordam beruvchi axborot taqdimoti shakli [4];

katta hajmdagi materialni an’anaviy yodlashdan farqli o‘laroq, tinglovchilar bunday ma’lumotlarni yaxshiroq eslab qolishadi [4].

XULOSA O‘qituvchi faoliyatida infografikaning ahamiyati:

1. Infografikadan hamma joyda – ma’ruza, dars soatlaridan tortib, loyiha faoliyatigacha foydalanishingiz mumkin.

2. Yuqori sifatli o‘quv materiallari o‘qitish darajasini yangi bosqichga olib chiqadi, chunki har qanday xabarni auditoriyaga zamonaviy shaklda etkazish imkonini beradi.

3. Uzoq o‘qishdan farqli o‘laroq, ma’lumotlar va bilimlarni infografika shaklida taqdim etishning aniq va ijodiy shakli o‘quv jarayonini yanada samaraliroq qiladi.

4. Tinglovchilar bilan muloqot yaxshilanadi - yangi bosqichga o‘tadi.

5. Ko‘rgazmali materiallarning ko‘payishi darslarni to‘g‘ri qayta ko‘rib chiqishga, tinglovchining malakasini shakllantirishga yordam beradi.

O‘qitishda interfaol usullardan foydalanish va zamonaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llash o‘qituvchining o‘zini yanada samarali bo‘lishiga, o‘quvchilarni o‘quv jarayoniga jalb qilishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. <https://infogram.com/page/infographic>

2. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/infographic>

3. Ермолаева Ж.Е. Инфографика как способ визуализации учебной информации// Концепт. - 2014. № 11 (ноябрь).

4. Колясникова Д.А. Развитие творческих способностей обучающихся на занятиях с использованием инфографики: сб. ст.//Новые информационные технологии в образовании и науке Материалы X международной научно-практической конференции. 2017.

<http://sjii.indexedresearch.org>

<http://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/1385>

UZLUKSIZ KASBIY TA’LIM VA UZLUKSIZ MALAKA OSHIRISH MASALALARI

To‘xtasinov Muhammadjon G‘ulomjon o‘g‘li, Namangan viloyat pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar va tillarni o‘qitish metodikasi kafedراسi mudiri

muhammadjon_toht@mail.ru

tel: 95-000-63-66

Annotatsiya. Maqolada usluksiz kasbiy ta’lim va uning rivojlanishi, uzluksiz malaka oshirish tizimining isloh qilinishi va istiqbollari, xalq ta’limi xodimlari uchun yaratilayotgan elektron platforma imkoniyatlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: ta’lim-tarbiya, islohot, uzluksiz kasbiy ta’lim, malaka oshirish huquqi, elektron platforma, lifelong learning, kasbiy kompetentlik.

Аннотация. В статье рассматриваются развитие и перспективы непрерывного профессионального образования, реформирование и перспективы системы непрерывного профессионального образования, возможности электронной платформы, созданной для народных педагогов.

Ключевые слова: образование, непрерывное профессиональное образование, право на повышение квалификации, электронная платформа, непрерывное образование, профессиональная компетентность.

Annotation. The article discusses the development and continuation of vocational training, the reform and prospects of the system of continuous training, the possibilities of the electronic platform for public educators.

Keywords: education, reform, continuing professional education, right to advanced training, electronic platform, lifelong learning, professional competence.

Bugungi kunda eng so‘nggi va yuksak bilim, ko‘nikma hamda malakalarni egallagan komil insonlar davlat va jamiyat taraqqiyotida muhim hal qiluvchi rolni o‘ynamoqda. Shuning uchun ham zamonaviy jamiyatda inson faoliyatining eng keng sohalaridan biri – bu ta’lim hisoblanadi. So‘nggi yillarda ta’limning ijtimoiy roli ortib, dunyoning aksariyat davlatlarida ta’limning barcha turlariga bo‘lgan munosabat o‘zgardi. Ta’lim ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotning bosh, yetakchi omili sifatida qaralmoqda. Bunday e‘tiborning sababi zamonaviy jamiyatning eng muhim qadriyati va asosiy kapitali – bu yangi bilimlarni izlash, egallash va nostandart qarorlar qabul qilishga qodir bo‘lgan inson hisoblanadi. Shunday ekan, hozirgi davrda ta’lim shaxs va jamiyatni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Jahon iqtisodiyotida globallashtirish va keskin raqobatchilik kuchayib borayotgan sharoitda insonning butun hayoti davomida uzluksiz ta’lim olish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Uzluksiz ta’lim g‘oyasining paydo bo‘lishi o‘z navbatida, bir tomondan pedagogik konsepsiya sifatida, boshqa tomondan esa, amaliyotning natijasida paydo bo‘lgan. Umuman, bugungi kun tushunchasidagi kattalar ta’limi rivojlanishi XIX asrdagi sanoat inqilobi natijasida fan, texnika, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlardagi o‘zgarishlar oqibati bilan bog‘liq.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda uzluksiz ta’lim borasida bir-biridan farqlanuvchi bir necha nuqtai nazarlarni uchratish mumkin. Ulardan eng ko‘p uchraydiganlari: “uzluksiz ta’lim-butun hayot davomida egallaydigan ta’lim”, “uzluksiz ta’lim - kattalar uchun ta’lim”, “uzluksiz ta’lim - bu uzluksiz kasbiy ta’lim” kabi iboralar qo‘llanilsa, jahon pedagogikasida uzluksiz ta’lim bir nechta atamalar bilan izohlanib ular ichida “davom etuvchi ta’lim”, “hayot davomida o‘qish”, “doimiy o‘qish” iboralari keng qo‘llaniladi[1, 41-b].

O‘tkazilgan tahlillarga ko‘ra, davlat uchun uzluksiz ta’lim har bir shaxsning kasbiy va umumiy rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlarni ta’minlash borasidagi ijtimoiy siyosatning yetakchi sohasi hisoblansa, jamiyat uchun esa, uzluksiz ta’lim ijtimoiy ishlab chiqarishni rivojlantirishning muhim sharti, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonini tezlashtiruvchi hamda uning kasbiy va madaniy salohiyatini oshirib boruvchi mexanizm hisoblanadi. Jahon hamjamiyati uchun uzluksiz ta’lim xalqaro hamkorlik asosida milliy madaniyatlarni va umuminsoniy qadriyatlarni saqlash, rivojlantirish va o‘zaro boyitish usuli hisoblanadi.

O‘qituvchi-pedagoglarning uzluksiz ta’lim olishlari hamda muntazam malaka oshirib borishlar uchun ushbu tizimni yanada isloh qilish bo‘yicha so‘nggi yillarda qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha

chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884-son qarorida ham bu borada bir qator vazifalar belgilangan. Endi pedagoglarning malaka oshirishi, uzluksiz ta’lim olishi uchun qator qulayliklar yaratildi.

Mazkur qarorga ko‘ra 2021-yil 1-martdan boshlab pedagog kadrlar tayyorlaydigan oliy ta’lim muassasalari hamda litsenziyaga ega nodavlat ta’lim tashkilotlariga xalq ta’limi sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan rahbar, mutaxassis va pedagog xodimlarning malakasini oshirish huquqi berildi[2].

A.Avloniy nomidagi xalq ta’limi muammolarini o‘rganish va istiqbollari belgilash ilmiy-tadqiqot instituti tashabbusi va rahbarligida hududiy markazlarda ham xalq ta’limi xodimlari uchun elektron platforma yaratilmoqda. Bu platformaning vazifalari elektron platforma xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi faoliyatini tashkil etish, har bir xodimning malaka oshirishi jarayonlarini monitoring qilish va shaxsiy hisobini yuritish imkoniyatini ta’minlovchi yagona ma’lumotlar bazasiga asoslangan, ta’limning masofaviy shaklini to‘liq joriy etish imkonini beruvchi tizimning elektron shaklidir.

Elektron platforma pedagog kadrlarning kasbiy ehtiyojlari, kompetensiyaviy bo‘shliqlarini aniqlaydi. Natijasiga ko‘ra, malaka oshirish uchun unga zarur o‘quv modullarini tavsiya etadi. Individual malaka oshirish trayektoriyasi bo‘yicha o‘qishni tashkil qilib, monitoringini olib boradi, o‘zlashtirishni baholaydi. Kurs yakunida bilim ko‘nikmalarni o‘zlashtirganligini yakuniy baholaydi va sertifikatlar taqdim qiladi. Yakuniy baholashdan o‘ta olmagan pedagogga qayta o‘qish imkoniyatini beradi.

Ma’lumki, xalq ta’limi xodimlarining amaldagi malaka oshirish tizimi 3-5 yilda kurslarda o‘qishga asoslangan holda davriy ravishda amalga oshiriladi. Bugungi kunda sohada amalga oshirilayotgan islohotlar mazkur davriylikdan voz kechib, xodimlarning “hayot davomida o‘qish” tamoyiliga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlanish ta’limini joriy etishga yo‘naltirilgan. Mazkur malaka oshirish kurslarini, faqat tizimdagi malaka oshirish ta’lim muassasalari emas, balki, OTMlar va nodavlat ta’lim tashkilotlari ham tashkil etishlari mumkin. Pedagog xodim esa mazkur ta’lim tashkilotlarini o‘z ixtiyoriga ko‘ra tanlaydi va malakasini oshiradi[3].

Ushbu jarayonni boshqarish uchun ham yagona platforma ishlab chiqilmoqda. Ushbu islohotlar pedagogga xohlagan vaqtda va xohlagan joyda, shuningdek, o‘z kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqib malaka oshirish imkoniyatini beradi.

Tizimdagi islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bunda pedagoglardan ham o‘z ustida muntazam ishlashi, jarayonga mas’uliyat bilan yondashishi, kasbiy rivojlanishi bilan bog‘liq ma’lumotlarni jon dili bilan o‘rganib borishlarini talab etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvarda qabul qilingan “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [PQ-4963](#)-son qaroriga binoan 2021-yil 1-martdan boshlab tuman

(shahar) xalq ta’limi bo‘limlari tomonidan xalq ta’limi xodimlarining malaka oshirish bo‘yicha ehtiyojlari o‘rganiladi hamda “Uzluksiz kasbiy ta’lim” maxsus elektron platformasi orqali ularning individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasi tuziladi, har bir xalq ta’limi xodimining elektron portfoliosi shakllantiriladi va unga xodimning individual trayektoriyasi, kasbiy rivojlanish natijalari va o‘zlashtirgan o‘quv dasturlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar kiritiladi[4].

Shuningdek, qaror bilan xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi”, Xalq ta’limi xodimlarini 2021-2025-yillarda uzluksiz kasbiy rivojlantirish natijasida erishiladigan asosiy maqsadli ko‘rsatkichlar ham tasdiqlandi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarorida xalq ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida malaka

oshirishning zamonaviy turlari va shakllarini hamda “Lifelong learning” tamoyili asosida uzluksiz malaka oshirish tizimini joriy etishga doir belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasining “Xalq ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida malaka oshirishning zamonaviy turlari va shakllarini hamda “Lifelong learning” tamoyili asosida uzluksiz malaka oshirish tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 9-sonli qo‘shma qarori qabul qilindi.

Unga ko‘ra xalq ta’limi xodimlarini kasbiy rivojlantirishning zamonaviy turlari va shakllarini keng joriy etish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi” hamda xalq ta’limi xodimlarining “Lifelong learning” tamoyili asosida uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish bo‘yicha chora-tadbirlar kompleksi tasdiqlandi[5].

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi 25-son qarori bilan “Xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to‘g‘risida nizom” tasdiqlandi[6].

Mazkur nizom bilan xalq ta’limi tizimidagi rahbar, pedagog va mutaxassis xodimlarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi belgilandi.

Nizomga muvofiq, endilikda xalq ta’limi xodimlarining malakasini oshirish faoliyati bilan shug‘ullanadigan nodavlat ta’lim tashkilotlari reyestri shakllantirilishi belgilandi.

Nizomga binoan:

Endilikda xalq ta’limi xodimlari 5 yilda bir marta emas, har yili yil davomida malaka oshiradilar.

Xalq ta’limi xodimlarining har yili belgilangan davomiylikdagi malaka oshirish dasturlarini o‘zlashtirishi va belgilangan hajmdagi kredit ballarini yig‘ishlari majburiy hisoblanadi.

Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirishning har yilgi umumiy davomiyligi xalq ta’limi tizimi rahbar va mutaxassis xodimlari uchun kamida 30 soat, pedagog xodimlar uchun kamida 36 soat etib belgilanadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish ta’lim olishning quyidagi shakllarida amalga oshiriladi:

- ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta’lim olish;

- ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta’lim olish (“Uzluksiz kasbiy ta’lim” elektron platformasi orqali)

Nizomga binoan:

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish qayta tayyorlash va malaka oshirish orqali amalga oshiriladi.

Xodimlarni qayta tayyorlashning maqsadi – mehnat bozori, shaxs, davlat va jamiyatning o’zgaruvchan ehtiyojlarini hisobga olgan holda xalq ta’limi tizimida faoliyat olib borayotgan oliy ma’lumotli, lekin tegishli pedagogik yoki kasbiy ma’lumotga ega bo’lmagan xodimlarning qo’shimcha ixtisoslik bo’yicha kasbiy bilim va ko’nikmalarini mavjud davlat ta’lim standartlari yoki davlat ta’lim talablari asosida shakllantirishdan iborat.

Xodimlar malakasini oshirishning maqsadi – xodimlarning malaka darajasiga ortib borayotgan talablar va kasbiy faoliyatni amalga oshirishning zamonaviy usullarini o’zlashtirish zarurati bilan bog’liq holda nazariy va amaliy bilimlarini yangilashdan iborat.

Xulosa o’rnida shularni ta’kidlash joizki, zamonaviy xodimning ma’lum bir ish faoliyatiga moslik darajasini baholash borasidagi talablar doimiy ravishda o’zgarib va kuchayib bormoqda. Bunda “Kasbiy kompetentlik” sifatida uning nafaqat kasbiy bilimlari, malaka va ko’nikmalari, balki mantiqiy fikrlashi, tashabbuskorligi, uddaburonligi, guruhda ishlash va hamkorlik qilishga bo’lgan qobiliyati, ma’lumotlilik va boshqa sifatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda pedagoglar ham o’z ustida muntazam ishlashi, davr talablarini anglagan holda uzviylik asosida malaka oshirib borishlari muhim ahamiyatga egadir.

Adabiyotlar:

1.O‘zbekistonda uzluksiz ta’lim tizimining isloh qilinishi. Xalq ta’limi xodimlarining barcha malaka toifalari uchun o‘quv-uslubiy majmua. Tuzuvchi: S.Berdiyev. – T., 2018. – B.41.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PQ-4884-son qarori. 2020-yil 6-noyabr//<https://lex.uz/docs/-5085887>

3.Meliqulova B. Pedagog 5 yilda bir marta 144 soat emas balki har yili 30-36 soatlik malaka oshirish o‘quvlarga jalb qilinadi//https://uza.uz/uz/posts/pedagog-5-yilda-bir-marta-144-soat-emas-balki-har-yili-30-36-soatlik-malaka-oshirish-oquvlarga-zhalb-qilinadi_479820

4. Siraziyeva E. Xalq ta’limi sohasida uzluksiz kasbiy rivojlantirish joriy etiladi//https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/halq_talimi_sohasida_uzluksiz_kasbiy_rivojlantirish_joriy_etiladi

5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasining “Xalq ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimida malaka oshirishning zamonaviy turlari va shakllarini hamda “Lifelong learning” tamoyili asosida uzluksiz malaka oshirish tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qo‘shma qarori. 2021-yil 25-fevral

6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to‘g‘risida nizom” 25-son qarori. 2022-yil 17-yanvar

YANGI O‘ZBEKISTONDA KO‘RISHDA NUQSONI BOR SHAXSLARNING HUQUQIY MAQOMI

Tohirova Mohigul Umir qizi
Sh. Rashidov nomidagi SamDU doktranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ko‘rishda nuqsoni bor shaxslarning xalqaro va milliy huquq tizimidagi huquqiy maqomi, ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida ularning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ifoda etuvchi, xalqaro darajadagi normativ-huquqiy me‘yorlarning konseptual ahamiyati borasida so‘z boradi. Jumladan, BMT tomonidan chiqarilgan xalqaro darajadagi hujjatlarning nogironligi bor shaxslar hayotidagi ijobiy ta’siri atroflicha tahlil etilgan. Ma’lumki, milliy qonunchilik tizimi va xalqaro darajadagi huquqiy me‘yoriy hujjatlar nogironligi bor shaxslarning sog‘lom jamiyat muhitiga integratsiyalashuviga ko‘maklashishga doir bir qator islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. Qo‘shimcha ehtiyojli bolalar va yoshlar ta’limining xalqaro standartlarga qanchalik darajada muvofiqligi maqolamizning mazmunini tashkil etadi. Shuningdek maqolada, ko‘rishda nuqsoni bor shaxslar ta’limi turlari mavjud huquqiy asoslarga ko‘ra atroflicha tahlil qilingan.

Tayanch tushunchalar: Nogironlar bor shaxslar, ko‘rishda nuqsoni bor shaxslar, ko‘zi ojizlar jamiyati, zaif ko‘ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari, qo‘shimcha ehtiyojli shaxslar, davlat, ta’lim olish, “Nurli maskan” ixtisoslashtirilgan maktab internatlari,

Inson qadrini ulug‘lash, uning huquq va manfaatlarini har tomonlama himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sanaladi. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev tomonidan ilgari surilayotgan “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”ning 1-yo‘nalishi – “erkin fuqorolik jamiyatini rivojlantirish va inson

qadrini yuksaltirish orqali xalqparvar barpo etish”⁴⁸ deb nomlanganligining o'zi gapimizni tasdiqlaydi. Erkin fuqorolik jamiyatini rivojlantirishning asosiy shartlaridan biri bu jamiyatdagi turli xil toifa shaxslarning huquqiy maqomini demokratik tamoyillarga mos ravishda belgilash va kafolatlashdir. Shuning uchun ham ko'rishda nuqsoni bor shaxslar huquqlarini himoya qilish, ularning jamiyatga integratsiyasini ta'minlash dolzarb masala sifatida qaralmoqda.

O'zbekistonda 2022-yil holatiga ko'ra rasman 845,3 ming kishi nogironligi bo'lgan shaxslar deb tan olinadi. Bu umumiy aholining 2,3% ni tashkil etadi. Shu jumladan 100 mingdan ortiq 16 yoshgacha nogironligi bo'lgan bolalar istiqomat qilmoqda. Ko'zi ojizlar jamiyatining adliya vazirligiga taqdim etgan ma'lumotlariga ko'ra “respublika bo'yicha 66 mingdan ziyod ko'zi ojiz shaxslar va ular ta'lim olishi uchun mo'ljallangan 14 ta maktab-internati mavjud”⁴⁹.

13-noyabr Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti qarori bilan butun dunyoda xalqaro ko'zi ojizlar kuni sifatida nishonlanadi. Shu kuni O'zbekiston ko'zi ojizlarlar jamiyati ko'rish qobiliyatini yo'qotgan va to'laqonli hayot kechirishga qodir bo'lmagan insonlarning muammolariga jamoatchilik e'tiborini jalb qilishni istaydi.

Dunyoning ko'plab mamlakatlarida shu kuni jamiyatning e'tiborini ko'zi ojiz va zaif ko'radigan insonlarga jalb qilish, shuningdek, ushbu insonlarning jamiyat hayotida har tomonlama ishtirok etishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, ularning kasb va bilim olishlari uchun imkoniyatlarini kengaytirish, ularga boshqa fuqarolar bilan teng sharoitlar yaratish maqsadida turli tadbirlar o'tkaziladi.

O'zbekistonda Ko'zi Ojizlar Jamiyati ko'rish qobiliyati cheklangan insonlarga ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, rehabilitatsiya qilishga ko'maklashadi, shuningdek jamiyat a'zolarining ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi.

“Bizning jamiyatimiz faoliyat yuritmoqda va mamlakatimizning mehr-shafqatli fuqarolari tufayligina ko'rish qobiliyatini yo'qotib, qiyin hayot sharoitida qolgan insonlarga yordam qo'lini cho'zadi. Bizning hozirgi oson bo'lmagan, moddiy ko'mak va g'amxo'rlikka muhtoj odamlar soni kundan-kunga ko'payib borayotgan bir vaqtda o'zgalarning muammolari, g'am-tashvishlarini o'zinikidek qabul qiladigan odamni topish juda mushkul, ammo shunisi ajoyibki, bunday insonlar hali ham oramizda topiladi! Bizlarga tashkilotlar, kompaniyalar va oddiy mehribon insonlar yordam bermoqdalar”⁵⁰ deb ta'kidlaydi M.Yadgarov.

Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 22-iyulda qabul qilingan Senat tomonidan 2020-yil 11-sentabrda “Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni senatorlar tomonidan ma'qullandi.

Ushbu qonun BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasining xalqaro standartlari va talablarini, shuningdek, “nogiron” so'zi

⁴⁸ SH.M.Mirziyoyev “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi” O'zbekiston nashriyoti. Toshkent-2022. 9-bet

⁴⁹ “Yangi O'zbekiston” gazetasi Ijtimoiy hayot. 4-sahifa. 10.12.2020.

⁵⁰ “Mahalla” gazetasi. Ijtimoiy himoya. 2-sahifa. 14.11.2020

o‘rniga “nogironligi bo‘lgan shaxs” atamasidan foydalanishni nazarda tutuvchi “Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun mamlakatimizning yuqoridagi toifaga mansub vakillarining huquq va manfaatlarini ifodalashga xizmat qiladi⁵¹.

“Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi, hozirda amalda bo‘lgan qonun hujjatlariga solishtirganda bu toifa hamyurtlarimizga qator yangi imtiyozlardan foydalanish imkonini yaratmoqda.

Qonunga binoan tibbiy tekshiruv komissiyalari faoliyati takomillashdi, muroj aat qiluvchi 10 kalendar kunida xulosani olmoqda. Tibbiy tekshiruvlar bepul amalga oshirmoqda. Nogironligi bo‘lgan shaxslar ambulator va statsionar rejimida imtiyozli davolanmoqda.

Nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun binolarga kirib-chiqish uchun maxsus yo‘lakchalar, panduslar, jamoat transportida maxsus o‘rindiqlar, tushib-chiqish uchun bekatlarda ularga sharoitlar yaratilmoqda. Ular uchun ta‘lim olishning barcha bosqichlarida qulayliklar yaratilmoqda. Kasb-hunarga o‘rgatish, kollej va texnikumlarda ta‘lim olishlari davlat hisobidan ta‘minlanmoqda. Oliy ta‘limda jami kontingentning 2 foizi miqdorida davlat grantlari ajratildi.

Mahalliy hokimliklar nogironligi bo‘lgan shaxslar uy-joy sharoitini yaxshilashga mas‘ul bo‘ladi. Nikoh tuzish va oila qurish, bolalarni farzandlikka olish, bolalarni tarbiyalashga doir majburiyatlarni bajarishi chog‘ida yordam olish, shu jumladan uyida va yashash joyida xizmatlar ko‘rsatilishi huquqi ta‘minlandi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari nogironligi bo‘lgan shaxslarga mahalliy byudjet mablag‘lari hisobidan qo‘shimcha ijtimoiy kafolatlar belgilash huquqiga ega.

Umumiy qilib aytganda, davlat nogironligi bo‘lgan bolalarni, jumladan ko‘rish qobiliyatidan mahrum bo‘lgan bolalalarni parvarishlayotgan oilalarga moddiy, maslahatga oid va boshqacha tarzda yordam beradi hamda ularni qo‘llab-quvvatlaydi.

Bundan tashqari, 2021-yil 7-iyun Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya (Nyu-York, 2006-yil 13-dekabr) ratifikatsiya qilindi. 2021-yil 28-iyulda BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi O‘zbekiston Respublikasi uchun kuchga kirdi.

Ushbu konvensiyani bugungi kunda 184 ta davlat ratifikatsiya qilgan. Konvensiya 50 moddadan iborat bo‘lib, unda nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari va asosiy erkinliklari, jumladan ularning yashash, fuqarolik, huquqiy himoyalalanish, ta‘lim olish, salomatliklarini saqlash, boshqalar bilan teng ravishda mehnat qilish, bo‘sh vaqtni o‘tkazish, dam olish va sport bilan shug‘ullanish, yetarlicha turmush sharoitiga ega bo‘lish va ijtimoiy yordam huquqlari e‘tirof etilgan va ularni amalga oshirishning huquqiy kafolatlari belgilangan.

⁵¹ Lex.uz. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risidagi” O‘zbekiston Respublikasining Qonun. 16.01.2021

Konvensiyada ishtirok etish milliy qonunchilikni va nogironligi bo‘lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirishga hamda ularni xalqaro norma va standartlarga muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

Konvensiya qoidalariga rioya etilishi va ishtirok etuvchi davlatlarning majburiyatlarining bajarilishini muvofiqlashtirish va buning monitoringini amalga oshirish maqsadida BMTning Nogironlar huquqlari bo‘yicha qo‘mitasi tashkil etilgan.

O‘zbekistonda ham 2017-yilda F-5006-sonli prezident farmoyishi bilan, nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan takliflarni tayyorlash bo‘yicha komissiya tashkil etilgan. Ushbu komissiya tashabbusi bilan Prezidentning “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5270-sonli farmoni va 2020 yilda “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-641-sonli qonuni qabul qilingan.

Ilm-fan sohasida ham nogironligi bo‘lgan shaxslarga har tomonlama qulayliklar yaratish maqsadida qator ilmiy ishlar, startaplar, innovatsiyalar olib borilmoqda. “Inson qadrini ulug‘lash va faol mahalla yili” doirasida “Inson qadri uchun” tamoyili doirasida ko‘zi ojiz va ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan shaxslarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash yuzasidan zarur chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2022-yil 18-aprelda “Ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta’lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-209-son qarorining qabul qilinishi bunga yaqqol misol bo‘ladi.

Ushbu qonunga binoan hududlarda “Nurli maskan” ixtisoslashtirilgan maktab internatlari tashkil etiladi va Xalq ta’limi vazirligining ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari Ichki ishlar vazirligiga birlashtiriladi. Endilikda ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalar uchun belgilangan viloyat va respublika fan olimpiadalari bitiruvchi sinflar o‘quvchilari uchun alohida tashkil etiladi.

Yuqorida keltirilgan fikr va mulohazalar asosida ko‘rishda nuqsoni bor shaxslar huquqiy maqomini mustahkamlash borasida dunyoning barcha davlatlarida, jumladan O‘zbekistonda ham qator ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar amalga oshirilmoqda degan xulosaga kelishimiz o‘rinli bo‘ladi. Butun dunyo tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki ko‘rishda nuqsoni bor shaxslar ijtimoiylashuvining asosiy psixologik omili bu ularni maxsus va inklyuziv ta’lim bilan qamrab olishdir.

Ta’kidlash joizki, ko‘rishda nuqsoni bor shaxslarni ta’lim jarayoniga keng jalb qilish, ularga sifatli ta’lim berish murakkab vazifa hisoblanadi. Birgina misol, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasiga muvofiq har bir kishi ta’lim olish huquqini amalga oshirishi va davlat o‘rta maxsus ta’limni bepul kafolatlashi kerak. Biroq, o‘rta maktabga kirish imkoniyati nogironligi bo‘lmagan kishilar uchun 99,8 foizni tashkil etsa ham, nogironligi bor kishilar uchun bu

ko‘rsatqich 84 foizni tashkil etadi. Shuning uchun ham nogironligi bor shaxslarni ta’lim jarayoni bilan qamrab olishga katta e’tibor qaratilmoqda.

Shu o‘rinda maxsus maktablarda pedagogik jarayonning samaradorligini ta’minlash uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak deb hisoblaymiz.

ko‘rishda nuqsoni bor bolalar ota-onalarining ta’lim tizimiga munosabatini o‘rganish;

ko‘rishda nuqsoni bor shaxslar ijtimoiylashuvida oila institutining ahamiyati inobatga olgan holda muntazam ravishda ularning oila a’zolari bilan suhbatlar olib borish;

ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan yoshlarning madaniy integratsiyalashuvini ta’minlashga qaratilgan uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqish va sinovdan o‘tkazish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Lex.uz. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risidagi” O‘zbekiston Respublikasining Qonun.

2.SH.M.Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” O‘zbekiston nashriyoti. Toshkent-2022. 9-bet

3.“Yangi O‘zbekiston” gazetasi. Ijtimoiy hayot.

4.“Mahalla” gazetasi. Ijtimoiy himoya.

5.N.Z.Abidova. Maxsus psixologiya (Tiflopsixologiya). (Darslik). - «Barkaraol fayz media», Toshkent - 2017.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Tolipova Tursuntosh Karshiyevna

Samarqand viloyati PYMO‘MM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari kafedrasida katta o‘qituvchisi,

Ximmatova Dildora

Samarqand shahar 55-maktab boshlang‘ich sinfi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqola har bir o‘quvchini turli muammolar yechimida matematika, muhandislik va fan yutuqlaridan foydalana olish bo‘yicha innovatsion tafakkur va tajriba vositalari bilan ta’minlash usullari haqida fikr yuritilgan.

Абстрактный

В данной статье рассматриваются способы предоставления каждому учащемуся новаторского мышления и экспериментальных инструментов для использования достижений математики, техники и естественных наук при решении различных задач.

Abstract

This article discusses ways to provide every student with innovative thinking and experimental tools to use the achievements of mathematics, engineering and science in solving various problems.

Kalit soʻzlar: texnologiya, sanʼat, muhandislik, matematika, tanqidiy, kreativlik, tadqiqot, muammoli taʼlim.

Ключевые слова: технология, искусство, техника, математика, критическое, творчество, исследование, проблемное обучение.

Key words: technology, art, technique, mathematics, critical, creative, issledovanie, problemnoe obuchenie.

Bugun umumiy holda STEM abbreviaturasi ostida yangicha fikrlaydigan mutaxassislar tayyorlashga yoʻnaltirilgan texnologiya, muhandislik va matematika kabi akademik va sohaviy fanlar kompleksi nazarda tutiladi va bunday kadrlarsiz innovatsion iqtisodiyot, madaniyat rivojlanishi mumkin emas. Baʼzan ushbu umumiy nomga «A» (Art — «sanʼat») komponenti ham qoʻshiladi (STEAM). STEAM—taʼlim zamonaviy jamiyatning uchta talabiga asosan yuzaga keldi:

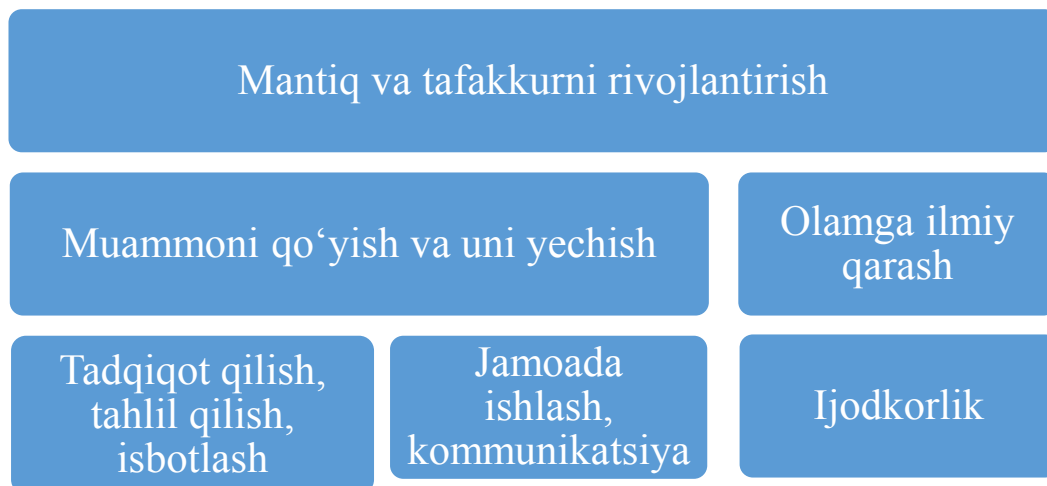
Iqtisodimizning raqobatbardoshligi hamda jahon davlatlari darajasida innovatsiyalarda liderlikka erishish yoʻlida yangi impulslarni izlash.

Mehnat bozori hamda biznes, yuqori texnologik ishlab chiqarish tomonidan taʼlim oldiga qoʻyilgan yangi talablar.

Innovatsion iqtisod uchun poydevor boʻlib hisoblangan zamonaviy texnologiyalar barcha sohalardagi kadrlar oldiga yangi talablarni qoʻymoqda. Ushbu talablar nafaqat taʼlim sifatini yaxshilash, shuningdek, atrof-olamdagi real muammolarning yangi yechim yoʻllariga tayyor boʻlgan kadrlarni tayyorlashga yangicha yondashuvlarni taqozo etmoqda.

Ijtimoiy muammolar yechimi.

Har bir oʻquvchini turli muammolar yechimida matematika, muhandislik va fan yutuqlaridan foydalana olish boʻyicha innovatsion tafakkur va tajriba vositalari bilan taʼminlash lozim. Bunda:

Darslarda o‘quvchilarga eng qiziqarli loyihalar fanlar kesishmasida hosil bo‘lishini ko‘rsatish lozim. Bunda gap insonning atrof-olam undagi hayotni yanada yaxshilash borasidagi tasavvurlarini kengaytirish haqida ketmoqda.

Keltirilgan yondashuvda uch muhim tamoyilga e’tibor qaratiladi:

Ushbu tamoyillardan kelib chiqib, bunday o‘quv dasturlari va darslarning qator xususiyatlarini keltirish mumkin:

Turli yo‘nalishlardan, bilishning turli sohalaridan yechim topish, zaruriy bilimlarga ega bo‘lish uchun barcha yo‘llardan foydalanish imkonini beruvchi «ochiq» masalalar taklif etish (Internet, kitoblar, shaxsiy tajriba, eksperimentlar, tadqiqot va b.).

Bir nechta yechim va «to‘g‘ri» javob mavjud bo‘lgan masala va muammolar taklif etish;

O‘quvchi ilmiy qonuniyatlarni «o‘zining tadqiqi» orqali o‘rganishi;

Amaliy va konkret masalalardan umumiy xulosalarga, tushunchalarga, g‘oyalarga hamda yanada yuqori abstraksiyalarga, nazariyalarga qarab yurish;

Muammo yechimi yo‘lida izlanishda fan va matematikadan foydalanish, mantiq va dalillarga e’tibor qaratish;

Muammo yechimi va muhokamasiga iqtisod, madaniyat, tarix, axloq, ekologiya va b. sohalar nuqtayi nazaridan yondashish.

O‘yin va musobaqa elementlarini kiritish;

Tajribalar o‘tkazishga, o‘z qo‘li bilan yaratishga, hayotda foydalaniladigan uskuna va turli vositalarni qo‘llab ko‘rishga, ushlab ko‘rishga imkon berish;

Qo‘l ostidagi xomashyo vositasida konstruksiyalash, tasavvur, fantaziyani rivojlantirish va iqtisod, boshqaruv, madaniyat sohasidagi bilimlarni faollashtirish uchun kichik mablag‘ asosida loyihalar olib borish;

Jamoaviy ishni tashkillashtirish, umumiy yechimlarni topish, kelishish, hamkorlik qilish;

Ta’limga taqdimotlar kiritish (olingan natijalarining jamoa oldida taqdimotini tashkillashtirish), mutaxassislar hamda ishtirokchilar bilan qayta aloqa o‘rnatish, muhokama qilish, o‘zaro baholash.

Bugungi kunda STEAM–ta’lim dunyodagi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda va amaliyot yondashuvni qo’llashda beshta sohani yagona o’quv sxemasiga integratsiyalashga asoslangan. Bunday ta’limning shartlari uning uzluksizligi va bolalarning guruhlarda o’zaro muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish bo’lib, bunda ular fikrlarni to’plashi va fikrlar almashadi. Shuning uchun, asosiy ta’lim dasturiga quyidagilar:

Lego-texnologiyalar, bolalar tadqiqotlari kabi mantiqiy fikrlashni rivojlantirish modullari kiradi.

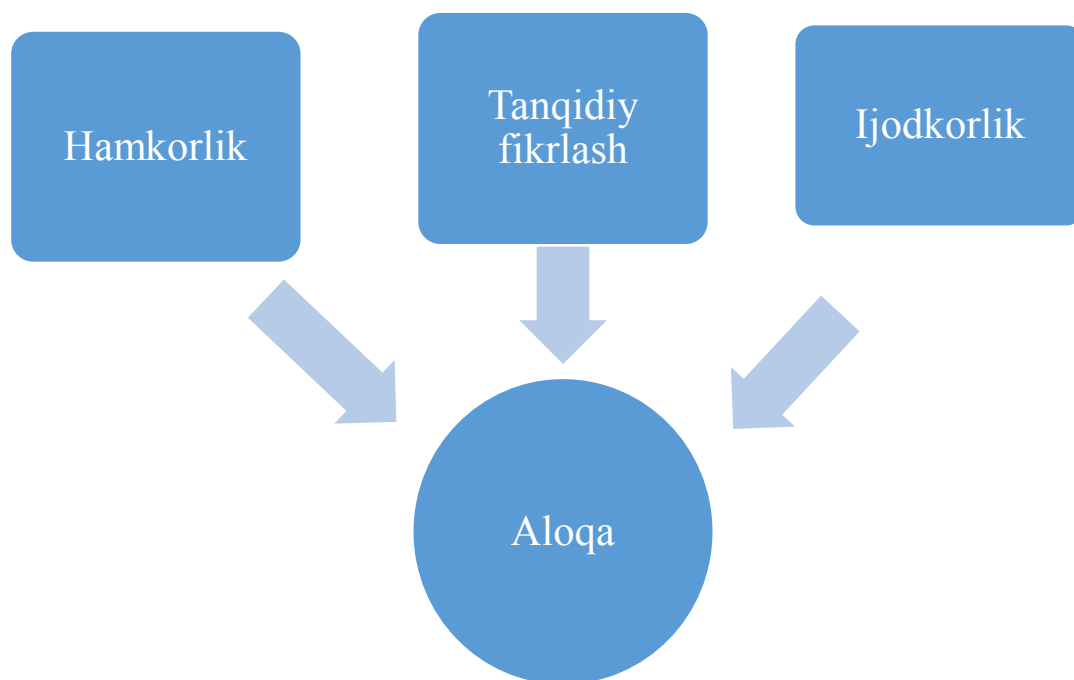

O’z-o’ziga ishonchni shakllantirish. Bu yondashuvda bolalar o’z qo’llari bilan yaratgan ko’priklar va yo’llar, samolyotlar va avtomobillarni “ishga tushirib”, suv osti va havo tuzilmalarini “rivojlantirib”, sinovdan o’tkazib, har safar ular maqsadga yaqinlashib borishadi.

Yaxshi natija bermagan “mahsulot”ni qayta-qayta sinovdan o’tkazib, takomillashtirib borishadi. Natijada barcha muammolarni o’zi hal qilish, maqsadga erishish bolalar uchun ilhom, g’alaba, adrenalin va quvonch olib keladi. Har bir g’alaba, o’zlarining qobiliyatlariga ko’proq ishonch uyg’otadi.

Kelajakda qisman 4K deb nomlanadigan XXI asrning ko’nikmalari talabga ega bo’ladi. XXI asrning ko’nikmalari bu alohida sohadir, hozir u turli darajalarda faol muhokama qilinmoqda. Kontseptsiyaning mohiyati shundan iboratki, sanoat davrida savodxonlikni belgilovchi asosiy ko’nikmalar o’qish, yozish va arifmetika edi. XXI asrda urg’u tanqidiy fikrlash qobiliyatiga, o’zaro ta’sir o’tkazish va muloqot qilish qobiliyatiga, biznesga ijodiy yondoshishga yo’naltirilgan. Shunday qilib, kelajakdagi 4K asosiy ko’nikmalari shakllandi:

Ushbu ko‘nikmalarni faqat laboratoriyalarda yoki ma’lum matematik algoritmlarni bilish orqali olish mumkin emas. Shuning uchun mutaxassislar STEAM fanlarini tobora ko‘proq o‘rganishlari kerak, degan xulosaga keldilar.

Bu yondashuv kelajakda bolalarda hayotiy muammolarni hal etishda yordam beradi. Ko‘pgina rivojlangan davlatlarda, jumladan AQSH, Yaponiya, Izrail, Singapur, Rossiyada maktabgacha ta’lim muassalarida bolalarni ijodiy va ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida mazkur yondashuv metodlaridan samarali foydalanib kelinmoqda.

STEAM farzandlarimizga – ixtirochilar, kashfiyotchilarning kelajak avlodi, olim sifatida tadqiqotlar olib borish, texnologiyani shakllantirish, muhandis sifatida loyihalash, rassom sifatida yaratuvchi, matematik sifatida analitik fikr yuritishni o‘yin orqali yuzaga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.“Ta’limda STEAM yondashuv: maqsad, jarayon va istiqbolli rejalar” xalqaro onlayn ilmiy-amaliy seminar materiallari, Samarand, 2020-yil 30-sentabr, <https://t.me/STEAMprogram>

2.“Fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) bo‘yicha O‘zbekiston uchun seminar” materiallari, 2020-yil, 24-sentabr.

3.Фролов А.В. Роль STEM образования в “новой экономике” США // Вопросы новой экономики.- 2010.- №4 (16).- С. 80-90.

4.Хотунцев Ю.Л.,Насипов А. Технологическое образование школьников в Великобритании, Франции, США, Австралии, Швеции и Нидерландах // Наука и школа.2010. № 2. С. 67-71.

AXBOROTLASHGAN JAMIYAT TARAQQIYOTIDA SHAXSGA YO’NALTIRILGAN TA’LIM VA AXLOQIY MEZONLARNING O’ZIGA XOSLIGI

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o’rgatish milliy markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasida o’qituvchisi
Turapov Voxid Mamadiyorovich*

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborotlashgan jamiyat taraqqiyotida shaxsga yo’naltirilgan ta’lim va axloqiy mezonlarning uzviyligi, hamda ularning o’zaro munosabatida texnika texnologiyalar taraqqiyotining ta’siri yoritilgan. Qadimdan shaxs ma’naviyati mohiyatan jamiyat mazmuni asosida rivojlanib kelgan, xattoki shaxs g’oyasi jamiyatni tubdan o’zgartirishga, taraqqiy ettirishga ta’sir etgan. Kishilik tarixida o’quv adabiyotlarda shaxs o’z yo’nalishi, tadqiqot ob’ekti va maqsadlarini ifodalagan holda turli talqinlarga ega bo’lgan.

Kalit so’zlar: Ma’naviyat, inson, shaxs, jamiyat, ma’naviy salohiyat, yetuklik, axborotlashgan jamiyat, texnika, texnologiya, axloqiy mezonlar

Abstract: In this article, the integration of person-oriented education and ethical criteria in the development of the information society, as well as the influence of technical and technological development in their interaction, is highlighted. Since ancient times, the spirituality of a person has essentially developed on the basis of the content of society, even the idea of a person has influenced the radical change and development of society. In the history of personality, the person has different interpretations in academic literature, expressing his direction, object of research and goals.

Key words: Spirituality, man, person, society, spiritual potential, maturity, information society, technology, technology, ethical criteria

Аннотация: В данной статье выделена интеграция личностно-ориентированного образования и этических критериев в развитии информационного общества, а также влияние технического и технологического развития в их взаимодействии. С древних времен духовность человека по существу развивалась на основе содержания общества, даже представление о человеке влияло на коренное изменение и развитие общества. В истории личности человек имеет различные толкования в академической литературе, выражающие его направление, объект исследования и цели.

Ключевые слова: Духовность, человек, личность, общество, духовный потенциал, зрелость, информационное общество, технология, технология, этические критерии.

Bugungi kunda hayotimizning turli sohalarida axborot kommunikatsiya va kompyuter texnologiyalarining kirib kelishi va jadal rivojlanish yo’liga o’tishi jamiyatimizga ijobiy ta’sir qilmoqda. Natijada insoniyat axborotlashish sohasida

inkilobiy o’zgarishlar davrini boshidan kechirmokda. Dunyoda umumiy axborotlashgan hamjamiyat shakllanmoqda. Bu o’zgarishlar asosini axborotlashtirish, telekommunikatsiya va kompyuter texnologiyalari konferentsiyasi negizida axborotni uzatish va iste’molchiga yetkazib berishning eng zamonaviy va samarali vositalari dunyoga kelayotganini tashkil etadi. Oqibatda XXI asr –axborotlashgan jamiyat asri deb e’tirof etilmoqda.

Shaxs jamiyatning madaniy taraqqiyotida aqli va idroki bilan millat an’ana, turmush tarzi va tajribasini davom ettiradi. Shu sababli “shaxs” fenomeni jamiyat taraqqiyotining har bir bosqichida tadqiqot markazida turgan. Sharq diyorida shaxs fenomeni axloqiy, ma’naviy, ma’rifiy me’yorlar orqali tushunilgan va yuksak ma’naviyatga ega qadriyat sifatida qabul qilingan. Inson shaxs sifatida barkamollikka intiladi. Uning atrof muxitga munosabatida va ijodiy faoliyatida namoyon bo’ladigan ijtimoiy axamiyatga molik o’zgarishlar qilish layoqati shaxsning faolligi hisoblanadi. Bunday layoqatida biz shaxsning mustaqil fikrlashi, qarashlarida o’z nuqtai nazarini ximoya qila olishi, so’zi bilan ishi birligida ifodalanadigan xayotiy pozitsiyasi ko’rinadi.

Axborotlashgan jamiyat – ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, eng avvalo, axborotni ishlab chiqarish, unga “ishlov berish”, saqlash va jamiyat a’zolariga yetkazishga bog’liq ekanini anglatadigan tushuncha. Jamiyatni axborotlashtirish jarayoni hozirgi kunda global xususiyatga ega bo’lib, ilmiy-texnikaviy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning o’zagini tashkil etmoqda. Axborotlashgan jamiyat konsepsiyasi bugungi ilm-fanda muhim ahamiyat kasb etmoqda. U industrial (O.Kont, J.Mill va boshqalar) va postindustrial (R.Aron, U.Rostou va boshqalar) jamiyat konsepsiyasi o’rnini egallamoqda. Jamiyatni axborotlashtirish o’z bosqichlariga ega. Birinchi bosqich – jamiyatni elektronlashtirish. Bu bosqich yarim o’tkazgichlarni amalga joriy etish bilan bog’liq sof texnik jarayonlarni o’z ichiga oladi. Navbatdagi – jamiyatni kompyuterlashtirish bosqichida eng yangi kommunikatsiyalar yordamida axborotlashtirishning texnik negizi shakllanadi. Jamiyatni axborotlashtirish bosqichi, o’z mohiyatiga ko’ra, inson va jamiyat manfaatlari yo’lida axborot ishlab chiqarish va undan foydalanish bilan bog’liq ijtimoiy-texnik va ijtimoiy-madaniy jarayondir.

Zamonaviy axborot texnologiyalari, xususan, internet jamiyatning barcha sohalariga shiddat bilan kirib kelayapti. Internet tarmog’ining imkoniyatlari naqadar keng va cheksizligi bugun barchaga ayon, u gazeta, radio va hatto televideniedan ham kuchliroq ta’sirga ega, axborot oqimi juda keng. Lekin uning o’ziga yarasha boshqa jihatlari ham mavjud, ya’ni, internetning ijtimoiy tarkibi turfa xil ekanligi qator salbiy holatlarni o’zida namoyon etib, bu o’z o’rnida qator muammolarni keltirib chiqarmoqda. Kishilik jamiyatida ijtimoiy-siyosiy, madaniy, milliy, etnik va boshqa omillarning muvozanati muayyan darajada mavjud bo’lsa hamki, internet tarmog’ida bunday tenglikni ko’rib bo’lmaydi. Bunday holat ma’naviy va milliy an’analarga to’g’ri kelmaydigan, vertual olamning o’zigagina xos bo’lgan internet “madaniyat”ni yuzaga keltirib chiqardi. Tarmoq ichida insoniyatga qarshi, yoshlarga qarshi tajovuzlarni ko’rish mumkin. Internet

nazoratsizlik tufayli giyohvand moddalarini targ‘ib etib, axloqsizlik, zo‘ravonlik, qotillik va terrorchilikka da‘vat etuvchi g‘oyalar bilan sug‘orilgan resurslar to‘lib-toshgan tajovuzkor axborot makoniga aylanib bormoqda. Tabiiyki, hali axborotga “o‘ch bo‘lgan” aholi kirib kelayotgan axborotni saralamay turib, “iste‘mol” qila boshlaydi. Ular hali yaxshi va yomon, kerakli va keraksiz axborotning farqiga bormasdan, bir so‘z bilan aytganda, aholida xolis axborot oqimidan noxolisini ajratib olish uchun idrok shakllanib ulgurmagan edi. Shuning asorati hozirgi kunda, ayniqsa, sezilmoqda. Bu ba‘zan yoshlarimizda har qanday axborotni mutloq haqiqat sifatida qabul qilinishini keltirib chiqarmoqda. Endilikda ijtimoiy muhitda yangi axborot jamiyatini yaratish maqsadi muloqot jarayoniga o‘ziga xos xususiyatlar va o‘zgarishlarni olib keldi. Axborotning qimmatligi shaxsning sub‘ektiv xulq-atvoriga ega ekanligi bilan izohlanadi. Agar inson maqsadiga yerisha, u holda foydalanilgan axborot e‘tiborga olinmaydi va o‘z qiymatini yo‘qotadi. Shuni ham yodda tutish kerakki, qadriyatlar turlicha. Qiymat - bu ma‘lumotning shaxsga maqsadga erishish yo‘lini tanlash jarayonida foydalanishga imkon beradigan xususiyatidir. Bu fikrlarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, jamiyatda qadriyatga ega bo‘lgan ma‘lumotlardan tashqari, umuman qadrsiz yoki salbiy qiymatga ega bo‘lgan ma‘lumotlar ham mavjud. “Axborotlashgan jamiyat rivojlanishining muhim qismi sifatida quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi: maqsadga erishish uchun axborotni tanlash imkonini beruvchi axborotning qiymati; ma‘lum bir vaziyatga bo‘lgan ehtiyojni belgilaydigan ma‘lumotlarning foydaliligi; ma‘lum vaqt davomida ma‘lumotlarning buzilishi”

Bugungi yoshlarning aksariyati asosiy axborot manbai sifatida internetga murojaat qilishadi. Lekin ularda axborot immuniteti shakllanmagan mish-mishlar dunyosi bo‘lmish “Internet” orqali ma‘naviyatga salbiy ta‘sir vujudga kelishi mumkin. Nega ta‘sir qiladi? Balki yoshlar ma‘naviyatining yetarli darajada shakllanmaganligi emasmikan? Bugungi kunda yoshlarimiz – turli xil G‘arb seriallari ta‘sirida, milliy qahramonlarimiz jasoratidan bexabar o‘sayotganligi sababli ma‘naviyatga chuqur e‘tibor qaratmas ekanmiz, ularning zehni o‘tkir, dunyo bilimlarini egallagan bo‘lishlariga qaramasdan, Vatan manfaati yo‘lida xizmat qilishlariga, begona g‘oyalarga berilmasligiga kafolat ham berolmaymiz. Ularni eng avvalo Vatanga e‘tiqodni, urf-odat va qadriyatimizga sadoqatli qilib tarbiyalasakkina, istalgan buzg‘unchi axborotlarga nisbatan mafkuraviy immuniteti shakllanadi, deb o‘ylaymiz.

Xulosa qiliv aytadigan bo‘lsak, Axborot jamiyatida shaxsning axborot madaniyatining shakllanishi uning axborotga bo‘lgan ehtiyojini qondirish, muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta‘minlaydi. Shu o‘rinda davlatimiz rahbarining quydagi so‘zlarini orqali fikrlarimizga yakuni sifatida keltrishini lozim deb bildik: “Hamma islohotlarni, hamma harakatlarni jamiyat bilan birga qilamiz. Hammamiz bir kuch, bir qudrat bo‘lib xalqimizga xizmat qilishimiz kerak” Hamma islohotlarni, hamma harakatlarni jamiyat bilan birga qilamiz. Axborot oqimining tarqalish tezligi ortgan

va avj olgan bugungi zamonda ommaviy axborot vositalari davlat hayotida asosiy o‘rin egallamoqda. Ijtimoiy tuzilmada axborot jamiyatning muhim ijtimoiy quroli hisoblanadi. Ular fuqarolarning o‘z huquq va erkinliklarini bilish, o‘z g‘oyalari va manfaatlarini himoya qilish, kundalik voqealar haqida o‘z fikrini shakllantirish imkonini beruvchi muhim institutlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Veb-sayt:www.president.uz Shavkat Mirziyoyev: Hamma islohotlarni, hamma harakatlarni jamiyat bilan birga qilamiz. 26.01.2022

2. Каримова Г.А. Ўзбекистонда ахборотлашган жамият шаклланишининг миллий-ахлоқий жиҳатлари Фан доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент – 2020. –Б.5.

3. Яхшиликков Ж.Я, Муҳаммадиев Н.Э. Миллий ғоя: Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси. Тошкент. Чўлпон номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2018. Б 503-504.

4. Bekmurodov M., Akhmedova F., Kadirova K. Study the process of harmonization formation of personal and professional qualities at students //International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. S1. – С. 597-605.

5. КАДИРОВА Х. МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИКГА ИЖТИМОЙЛАШУВ, МАДАНИЙ, ТАРИХИЙ МЕРОС ВА ТИЛНИНГ ТАЪСИР ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ //UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/9] ISSN 2181-7324. 15. Kadirova Y. LOVING THE COUNTRY IS FAITHFUL //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B4. – С. 420-423.

МАКТАБГАЧА ВА МАКТАБ ТА’ЛИМИ ТИЗИМИДА ИНКЛЮЗИВ ТА’ЛИМ

***R.To‘rayev** – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi Bolalarni ijtimoiy himoya qilish va inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘limi bosh mutaxassisi*

Inklyuziv ta’limni tashkil etish insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlar, bag‘rikenglik, oshkoralik tamoyillariga asosan amalga oshiriladi.

Davlatimiz tomonidan bugungi kunda nogironligi bo‘lgan shaxslar va alohida ta’lim ehtiyojli bolalarni ijtimoiy hayotga yo‘naltirish, ular uchun shart-sharoitlar yaratish hamda ta’lim tarbiyasiga alohida e’tibor kuchaytirilgan. Buning natijalarini davlatimiz rahbarining qo‘llab-quvvatlanishi hamda qabul qilinayotgan farmon hamda qarorlaridan ko‘rishimiz mumkin.

Hozirgi kunda jamiyatimizda har bir sohaga berilayotgan e’tibor sezilarli darajada ortib bormoqda. Ayniqsa ta’lim tizimida sezilarli o‘zgarishlarni bo‘lmoqda. Diqqatga sazovor tomoni esa alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalar inklyuziv ta’limidir. Alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarni o‘z sog‘lom

tengdoshlari bilan birgalikda umumta’lim maktablarida bilim olishi, do’stona muhitni, teng huquqligining kafolatlanishi, turli xil zo’ravonlik hamda kamsitishlikka yo’l qo’ymaslik, shu bilan birga bir sinfda bir xil sharoitda ta’lim-tarbiya olishi ko’zda tutilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarorlarni qabul qilinishidir.

Inklyuziv so‘zi-(inklyuziya – inglizcha [inclusion]-uyg‘unlashish) degan ma’noni bildiradi. Hamkorlikdagi ta’lim tizimi bo‘lib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta’lim sifatida tan olingan.

Inklyuziv ta’limning maqsadi: Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun maktabda maxsus vosita hamda metodlarni qo‘llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to‘siqsiz moslashtirilgan ta’lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvini ta’minlash, bola jamiyatga to‘laqonli uyg‘unlashuviga xizmat qiladi. Undan tashqari:

- o‘quvchilarning ta’limdagi tenglik huquqini kafolatlaydi;
- ta’lim muassasasida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar va o‘smirlarning ta’lim olishlari uchun zaruriy psixologik-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratib beradi;
- ularning imkoniyatiga yo‘naltirilgan umumta’lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshiriladi;
- o‘quvchilarning ta’limdagi tenglik huquqini kafolatlaydi;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan va sog‘lom bolalarning ehtiyojlarini qondiradi;
- ijtimoiy hayotga erta moslashtirish uchun xizmat qiladi;
- alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar va o‘smirlarni oilalardan ajralmagan holda yashash huquqini ro‘yobga chiqaradi;
- jamiyatda alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchi va o‘smirlarga nisbatan do’stona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirish kabilarni ta’minlaydi.

O‘quvchi qanday imkoniyatga ega bo‘lishidan qat’iy nazar har doim kattalar yordamiga muhtoj bo‘ladi. Uni alohidalash yoki alohida nom bilan “Anomal bolalar”, (ko‘r bolalar), (kar bolalar) va hakoza tushunchalar bilan ajratib ko‘rsatish insonparvarlik nuqtai nazariga to‘g‘ri kelmaydi. Ushbu tushunchalar alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalar va o‘smirlarning huquqlarini kamsitish bilan bir qatorda ota-onalarga ham salbiy ta’sir etadi.

Ushbu jarayonda inklyuziv ta’limning vazifalari esa quyidagilardan iborat:

- rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo‘lishni ta’minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;

- jamoatchilik hamda ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar muammolariga nisbatan bag‘rikenglik munosabatini shakllantirish;

- ta’lim jarayonida sog‘lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;

- barcha o‘quvchilar uchun davlat ta’lim standartlariga muvofiq umumiy o‘rta ta’lim dasturlarini o‘zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;

- o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko‘nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta’lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta’lim-tarbiya metod va vositalarini qo‘llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo‘llab-quvvatlash.

Inklyuziv ta’lim-alohida ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda umumta’lim muassasalarida barcha uchun teng imkoniyatlarni ta’minlagan holda beriladigan ta’lim tizimidir. Inklyuziv ta’lim umumta’lim maktablarida sinf sifatida tashkil etiladi, sog‘lom o‘quvchilar bilan bir qatorda alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchilar birga bir sinfda ta’lim-tarbiya oladilar va “Inklyuziv ta’lim sinfi” deb ataladi.

Umumta’lim maktabida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bir xil nuqsonli 8-12 nafar o‘quvchi alohida bir sinfda ta’lim-tarbiya oladi va ushbu sinf “Boshlang‘ich tayanch korreksion sinfi” deyiladi.

Inklyuziv ta’lim sog‘lom bolalar hayotiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?

- o‘zlariga o‘xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar;

- tengdolariga g‘amxo‘rlik hissi uyg‘onadi;

- ularni qo‘llab-quvvatlash, yordam berishga intilish–insonparvarlik hissi tarbiyalanadi;

- o‘quvchilarda atrofdagi insonlarga, imkoniyati cheklanganlarga pozitiv munosabat, o‘zaro hurmat tarbiyalanadi;

- yoramga muhtoj insonlarga e’tibosizlik qilmaydigan shaxsga aylanadilar.

Xo‘sh savol tug‘iladi. Inklyuziv ta’lim alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarga nima beradi?

- o‘z imkoniyatini o‘zi uchun kashf etish imkonini beradi;

- mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi;

- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;

- o‘qishga bo‘lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi;

- o‘zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;
- ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;
- yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo‘qoladi.

Umumta’lim maktablarida inklyuziv ta’lim va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflar hududdagi aholi ehtiyoji va ota-onalar yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar taklifi bilan Qoraqalpog‘iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, viloyatlar Maktabgacha va maktab ta’limi boshqarmalari, Toshkent shahar Maktabgacha va maktab ta’limi bosh boshqarmasi buyrug‘iga ko‘ra tashkil etiladi. Nodavlat ta’lim tashkilotlariga ham barcha zarur sharoitlar mavjud bo‘lgan taqdirda inklyuziv ta’lim va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etishlari mumkin, faqat nodavlat ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’lim va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etish tegishlicha hududiy xalq ta’limi boshqarmasi bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi.

Maktabning inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarning birinchi sinfiga o‘quvchilar ular yetti yoshga to‘ladigan yilda qabul qilinadi. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta’lim olish huquqini ta’minlash maqsadida umumta’lim maktablari uchun belgilangan yosh me‘yoridan ikki yilga oshgan bolalarni qabul qilishga ruxsat etilishi belgilangan. O‘quvchilarni inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish hamda chiqarish hududiy xalq ta’limi boshqarmasi huzurida tashkil etilgan Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko‘ra, ota-onalar yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar roziligi bilan amalga oshiriladi. Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya yo‘llanmasi o‘quvchilarni inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilinishiga asos hisoblanadi. O‘quvchilarni inklyuziv ta’lim sinflariga va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish o‘quv yili boshlanguncha hamda o‘quv yili davomida amalga oshiriladi va maktab direktorining buyrug‘i bilan rasmiylashtiriladi.

Inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarga quyidagi toifadagi bolalar qabul qilinadi:

- eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar (eshitish qobiliyatining yo‘qotilishi 60 Db gacha bo‘lgan rivojlanishida qo‘shimcha buzilishlar bo‘lmagan bolalar);
- ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan bolalar (ko‘rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo‘lgan rivojlanishida qo‘shimcha buzilishlar bo‘lmagan bolalar);
- somatik kasalliklar (psixofizik va nutqning rivojlanish darajasi yoshiga mos kelmaydigan bolalar);
- nutqida og‘ir nuqsonlar bo‘lgan bolalar (alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya, psixik-nutqiy rivojidagi sustlik, duduqlanish);
- tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo‘lgan bolalar (bolalar tserebral falaji, skolioz, poliomiyelet, miopatiya, osteomiyelet, amputatsiya, bo‘y o‘sishining yetishmovchiligi-pakanalik);
- aqliy rivojlanishi saqlangan holda tayanch-xarakat tizimidagi buzilishi bo‘lgan bolalar;

- aqliy rivojlanishi saqlangan yoki ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar (o‘zi harakat qila oladigan yoki qo‘shimcha moslamalar va nogironlik aravachasida harakatlana oladigan bolalar tserebral falaji);

- intellektual rivojlanishning potensial buzilmagan imkoniyatlari bilan ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar;

- hulq-atvor va ruhiyatning qo‘pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar;

- intellektual rivojlanishi saqlanib qolingan, tutqanoq holatida bo‘lgan bolalar (agar bola antikonvulsant dorisini qabul qilganda, tutqanoq 1 oyda 1-martadan oshmagan paytda).

Inklyuziv ta’lim sinflarida jami o‘quvchilar soni 30 nafardan oshmasligi kerak. Ushbu sinflarda umumiy o‘rta ta’lim dasturlari bo‘yicha ommaviy tarzda o‘qiyotgan o‘quvchilar bilan birga maxsus (korreksion) dasturlar asosida o‘qiyotgan alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar soni 3 nafardan oshmasligi lozim.

Inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarga faqat bir xil tibbiy tashxisdagi o‘quvchilar qabul qilinadi. Maktablarda inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflar soni bir parallel sinflarda 2 tadan ortiq tashkil etilmaydi. Boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarda o‘quvchilar soni amaldagi alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar (shaxslar) uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari (maktablar, maktab-internatlar) sinflaridagi o‘quvchilar soni me’yorlariga muvofiq ravishda belgilanadi. Inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarda o‘qitish va tarbiyalash jarayoni o‘quvchilarning alohida xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

O‘quvchilarning bilimlari ulardagi nuqsonlarning o‘ziga xosligini hisobga olgan holda davlat ta’lim standartlariga muvofiq baholanadi. Ta’lim-tarbiya jarayoni davlat ta’lim standartlariga muvofiq o‘quv rejasi va dastur asosida maxsus korreksion tuzatish usullaridan foydalanilgan holda olib boriladi. Inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflardagi o‘quvchilarga individual ta’lim dasturlarini o‘zlashtirishga yordam ko‘rsatish maxsus pedagoglar va tyutorlar (yordamchi pedagog xodimlar) tomonidan amalga oshiriladi. Har bir inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflar ochilgan maktab uchun alohida maxsus pedagog shtat birliklari ajratiladi. O‘quvchilar bilan individual ta’lim dasturlarini o‘zlashtirish, maxsus pedagoglar tomonidan ta’lim jarayonidagi barcha darslarda, sinfdan tashqari va boshqa tadbirlarda amalga oshiriladi.

Sinflarda dars mashg‘ulotlarining o‘z vaqtida olib borilishi, o‘quv dasturlarining bajarilishi yuzasidan nazoratni maktab direktori va uning o‘quv-tarbiya ishlari bo‘yicha o‘rinbosari amalga oshiradi. O‘quvchilarning majmuaviy tekshirilishini, psixologik-tibbiy-pedagogik konsilium faoliyatini tashkil etish va o‘tkazish uchun maktab direktori buyrug‘i asosida quyidagi tarkibdan iborat bo‘lgan Kengash tuziladi:

- o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari (Kengash raisi);
- ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari (Kengash raisi o‘rinbosari);
- inklyuziv ta’lim sinfi va boshlang‘ich tayanch korreksion sinf o‘qituvchilari;
- psixolog;
- maxsus pedagog;
- tyutor;
- vrach-pediatr, (psixonevrolog), tibbiyot hamshirasi.

Kengash yig‘ilishlariga o‘quvchilarning ota-onalari yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar jalb qilinishi mumkin. Maktabda mavjud bo‘lmagan mutaxassislar shartnoma asosida Kengash ishiga jalb qilinishi mumkin. O‘quvchilarning ota-onalari yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar Kengash yig‘ilishlarida ishtirok etishlari mumkin. Kengash o‘quvchilarning o‘zlashtirishi, o‘quv dasturlarini bajarishi, sog‘lig‘i hamda psixologik holati bo‘yicha o‘quv yilining har choragida kamida bir marotaba yig‘ilish o‘tkazadi. Kengash o‘quvchilarning o‘zlashtirishi, o‘quv dasturlarini bajarishi, sog‘lig‘i hamda psixologik holatidan kelib chiqib o‘quvchini inklyuziv ta’lim sinfi yoki boshlang‘ich korreksion sinfnig o‘quvchilar safidan chiqarish yuzasidan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyaga taklif kiritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiya – Parij. 1989-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabr kuni “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” gi №-638-sonli qarori.

PEDAGOGIK MULOQOTNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI, FUNKSIYALARI HAMDA MULOQOT VOSITALARI

*Samarqand chet tillari instituti o‘qituvchisi
Tursunova Dilafro‘z Sheraliyevna*

Annotatsiya: Ushbu maqola pedagog uchun muhim xususiyatlar biri hisoblanadigan muloqot va munosabatlarga qaratilgan bo‘lib, barcha pedagog xodimlarga mo‘ljallangan.

Kalit soʻzlar: muloqot, motiv, kommunikativ qobiliyat, konstruktiv qobiliyat, etika, Milton Eriksson, NLP - neuro-lingvistik dastur.

Pedagogikada muloqot oʻqituvchi va oʻquvchilar jamoasining oʻzaro taʼsir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, oʻzaro axborot almashishida, taʼlim va tarbiyaviy taʼsir oʻtkazishida, oʻzaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon boʻladi hamda quyidagi xususiyatlarga ega:

- muloqot oʻqituvchining pedagogik faoliyatida eng muhim kasbiy qurol hisoblanadi;

- muloqot jarayonida uning maqsadga muvofiq amalga oshirishni taʼminlash uchun ijtimoiy nazorat va ijtimoiy qonuniyatlar muhim ahamiyatga ega;

- oʻqituvchi va oʻquvchi munosabatlarining eng muhim tarkibiy qismi muloqot sanalib, motivatsiyada motiv qanday ahamiyat kasb etsa, u ham xuddi shunday muhim rol oʻynaydi;

- pedagogikada muloqot - oʻqituvchining oʻquvchilarga taʼsir oʻtkazish asosida oʻzaro munosabatini faol tashkil qilishi, muayyan bir maqsadni dastur asosida amalga oshirishning rejalashtirilgan funksiyasini bajarishidir;

- muloqot - hamkorlik faoliyatining ehtiyojidan vujudga kelib chiqadi va shaxslararo munosabat rivojlanishining koʻp qirrali jarayoni hisoblanadi;

- notoʻgʻri pedagogik muloqotdan oʻquvchilarda qoʻrquv, oʻz kuchiga ishonchsizlik paydo boʻladi, ularning diqqat-eʼtibori, ishchanlik harakati susayadi, nutq dinamikasi buziladi, mustaqil va erkin fikrlash qobiliyati pasayadi.

Pedagogik muloqot - bu oʻqituvchining oʻquvchilar bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatda oʻzi uchun eng qulay boʻlgan psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy ruhiy iqlimni yaratishi uchun imkoniyat beruvchi kasbiy munosabatidir.

Rahbarlik faoliyatining eng nozik jihati – bu oʻquv muassasasida oʻqituvchi va xodimlar bilan ish olib borish, ular faoliyatini tashkil etish, pedagogik jamoani bir maqsad-muddao yoʻlida birlashtirish, ularning hurmatini qozonish, sevimli rahbariga aylanish hisoblanadi. Bu esa rahbardan ijtimoiy psixologiya, muloqot sanʼati va mahorati toʻgʻrisidagi bilim, koʻnikma va malakalarga hamda kommunikativ, konstruktiv va tashkilotchilik qobiliyatlarga ega boʻlishni talab etadi.

Har bir rahbar oʻzi uchun muloqotning etikaviy tartiblarini oʻzlashtiradi, shaxsiy fazilatlari va tajribalari bilan boyitadi, manfaat hamda ehtiyojlari doirasida undan foydalanadi. Muhimi u, oʻz-oʻzini baholay olish, tashqaridan kuzatish, xatti-harakatlarini muntaazam ravishda tahlil qilish, tanqidiy baho berish salohiyatiga ega boʻlishi lozim. Mazkur etikaviy meʼyorlarga amal qilish, zero, uning talablari axloqqa nisbatan nisbiy koʻrinish kasb qilsada, professional xizmat doirasida muvaffaqiyatga erishish garovi boʻlib xizmat qiladi.

Muloqot inson hayotidagi eng muhim mahoratlardan biridir. Bizning professional va shaxsan samarali muloqot qilish qobiliyatimiz hayot sifatini yaxshilash uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Samarali muloqotning

natijasi - har bir kishining xabarning haqiqatini va xususiyatlarini aniqlashga qobiliyati, u bilan muloqotda bo'lgan suhbatdoshning aloqasi va idrokiga eng to'g'ri aloqa kanalini tanlab, uning maqsadlarini ko'rish, eshitishi va tushunilishi uchun taqdim etishi. kommunikatsiya jarayoniga ta'sir qilish, faol muloqot qilish va suhbatdosh va tomoshabin bilan yaxshi munosabatlarni o'rnatish.

Insonlarning o'zaro ta'siri va hamkorligi, shuningdek, insonning boshqa kishilarga ta'sir o'tkazish qobiliyatiga, munosabatlarning xususiyatini va vaziyatni to'g'ri yo'nalishda o'zgartirish qobiliyatiga asoslanadi. Bu shaxslarning tashkiliy tendentsiyalarining tarkibiy qismlari.

Insonning tashkiliy tendentsiyalari boshqa odamlarga ta'sir o'tkazish qobiliyatini, o'z vazifalarini muvaffaqiyatli hal etish va muayyan maqsadlarga erishish, odamlarning "ahvoliga" ta'sir o'tkazishini tezda anglash va bu shovqinni to'g'ri yo'nalishga yo'naltirish, tashabbusni qabul qilish istagini o'z ichiga oladi.

O'zaro muloqotning samaradorligi, asosan, guruh a'zolari bir-birlarini qanday tushunish va tushunishlari, ularning o'zaro ta'sirida qanday usullarni qo'llashlari va aloqa qanday darajada amalga oshirilishiga bog'liq.

Bizning so'zlarimiz bizdan ko'ra ko'proqdir. So'zlar biz bilmagan xatti-harakatlar va energiya modellariga to'la. Bizning so'zlarimiz bilan, bu jismoniy dunyoda o'z haqiqatimizni yaratamiz. Biz doimo biz aytayotgan narsalar bilan dasturlashadigan maydon deb ataladigan juda nozik energiya darajasi mavjud. Va u holda biz o'zimiz bo'lamiz. Milton Eriksson ilk bor 1970 va 1980-yillarda tanishgan va bu haqda o'qish va yozishni boshlagan. Bunga hush kelibsiz hipnotik holat deyiladi. Va u ochiq ko'zlar bilan ham mijozlarga qarshi chiqishi mumkin edi.

Pearl, zamonaviy Ericsson, xuddi shunday qildi. Keyinchalik, psixologlarning keyingi avlodi, dastlabki ikkitasini kuzatib, qilgan ishlarini o'rganib, qoidalarni qayd etdi. Bendler va Grindler NLP - neuro-lingvistik dasturni yaratdi - bu kunlarda dunyodagi ulkan mashhurlik va izdoshlarni qo'lga kiritadigan narsa.

Manipulyativ insonga yondashish darajasi ibtidoiyga yaqin, ijro etilishi esa an'anaviyga yaqin. Bir sherigimiz g'alaba qozonish uchun o'yinda raqib. Manipulyator sherikning zaif nuqtalarini ishlatadi, bilib-bilishni, plashni seztiradi, hushyorlikni kamaytiradi, ba'zi ma'lumotni yashiradi yoki buzadi, teglar bilan to'ldiradi, afsuslanadi yoki aybdorlikni keltiradi, aksincha, bartaraf qiladi yoki aksincha o'zgartiradi va bemorni birinchi imkoniyatdan uradi. U suhbatdoshni oshkor qilish, uni tekshirish (hazil, xushomad, shikoyat bilan), reaksiyani chiroyli qilib tanlaydi va uning asosida faqat muvaffaqiyatli taktikani tanlaydi. Har doim o'z maqsadlariga erishish yoki shaxsiy maqsadga erishish vositasi sifatida boshqasidan foydalaning. Shu sababli, har doim manipulyator uchun foydalandigi kabi, o'zini boshqasi o'zini tutishga majbur bo'lgan vaziyatni yaratib, vaziyatni va sherigining xatti-harakatlarini har doim nazorat qiladi.

Manipulyatsiyaning asosiy vositalari:

- 1) ehtiyojlarni manipulyatsiya qilish - istaklardan, qiziqishlardan foydalanish;
- 2) ma'naviy manipulyatsiya - muayyan g'oyalar va qadriyatlarni shakllantirish;
- 3) intellektual - o'z nuqtai nazarini, nuqtai nazarini belgilash;
- 4) hissiyotlarni manipulyatsiya qilish - sherikning his-tuyg'ularidan foydalanish;
- 5) ramziy - ma'lum belgilarga nisbatan barqaror reaksiyani shakllantirish.

Ilm-fan va iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, barcha soha mutaxassislarining kasbiy malakasi va shaxsiy resurslariga bo'lgan talablarning o'sishi psixologik fan ma'lumotlarini inson hayotining turli sohalarida kengroq va har tomonlama foydalanishga o'tishni talab qiladi. Har bir pedagog faoliyatida o'z imkoniyat hamda qobiliyatlarini to'g'ri o'rinli yo'naltira olishi muhim hisoblanadi. Shaxslararo munosabatlarda muloqot kuchi, uning ahamiyati va turlarini o'rganib chiqish lozim. Muloqotchanlik va kommunikativlik qobiliyat pedagogik faoliyat talablaridan hisoblanadi. Uning fazalarini psixologik bilimlar bilan o'rganilgan holatda natijadorlik yanada ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, O’RQ-637-son.
2. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo’lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo’ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo’nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O’zbekiston, 2017 – 104 b.
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O’zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni.
4. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarori.
5. Баринов В.А., Харченко Б.Л. Стратегический менеджмент. — М.: Инфра-М, 2005.
6. Веснин В.Р. Стратегическое управление. — СПб.: ТК Велби, Проспект, 2006.

7. Полукаров В.Л., Петрушин В.И. Психология менеджмента, М.2013.
8. Internet manbalari:
9. <http://www.ziyonet.uz>.
10. <http://www.wikipedia.org>
11. <http://www.oecd.org>

OILADA BOLALARNI MA’NAVYI-AXLOQIY TARBIYALASH

Tuxtayev Olimjon Xalmuradovich

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish
milliy markazi o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashning mazmun mohiyati, shakl va metodlari bayon qilingan. Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik shartlari tahlil qilingan. oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashga oid metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: ma’naviy tarbiya, ahloq, tajriba, mafkura, istiqloq, izzat-ikrom, mehr-muhabbat, poydevor, adolat, vatanparvarlik, qadr-qimmat, oqibat.

Аннотация: В данной статье описаны сущность, формы и методы духовно-нравственного воспитания детей в семье. Анализируются педагогические условия духовно-нравственного воспитания детей в семье. даны методические рекомендации по духовно-нравственному воспитанию детей в семье.

Ключевые слова: духовное воспитание, нравственность, опыт, мировоззрение, независимость, уважение, любовь, основание, справедливость, патриотизм, достоинство, судьба.

Abstract: This article describes the essence, forms and methods of spiritual and moral upbringing of children in the family. Pedagogical conditions of spiritual and moral upbringing of children in the family are analyzed. methodical recommendations on spiritual and moral upbringing of children in the family are given.

Key words: spiritual education, morality, experience, ideology, independence, respect, love, foundation, justice, patriotism, dignity, destiny.

XXI asrning dastlabki yilidanoq ozod va obod Vatan, erkin va faravon hayot barpo etish – O‘zbekiston xalqining milliy taraqqiyot yo‘lidagi bosh g‘oyasiga aylandi. Asosiy maqsad yurt tinchligi, Vatan ravnaqi va xalq farovonligini ta’minlashga xizmat qilish, jamiyat a’zolarini, aholining barcha qatlamlarini O‘zbekistonning buyuk kelajagini yaratishga safarbar etish, millati, tili va dinidan qat’iy nazar, mamlakatimizning har bir fuqarosi qalbida mustaqillik g‘oyalariga

sadoqat va o‘zaro hurmat tuyg‘usini qaror toptirish bo‘lib qoldi. Albatta, milliy istiqloq mafkurasining bosh g‘oyasi va uning maqsadlarini o‘quvchi – yoshlar ongiga singdirishda ta‘lim – tarbiya bilan bir qatorda oilaning ahamiyati beqiyosdir. Chunki, oila mafkuraviy tarbiyaning eng muhim ijtimoiy omillaridan biri hisoblanadi. Oila – jamiyat negizi bo‘lib, ko‘p asrlik mustahkam ma‘naviy manbalarga ega.

Zero, insonning taqdiri ham, kelajakdagi yutuqlari ham, kasb tanlashi ham, axloqli – odobli bo‘lishi ham oilaga bog‘liqdir. Chunki, farzandlarimizning yaxshi xulqi, axloqi oilada kamol topadi.

Oilada mehr-muhabbatning ustuvorligi bolada ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashning asosini tashkil etadi. Biroq oila, o‘z mazmun-mohiyatiga ko‘ra har bir farzand uchun o‘ziga xos xarakterli xususiyatlarga ega. Bunda o‘zaro hurmat va qattiq tartib, oila a‘zolarining o‘z burchlari, bir-biriga nisbatan ezgulik, mehr-oqibat, yaxshi va munosib tarzda yashash, oilasining, qarindosh-urug‘lari va yaqin odamlarining, qo‘shnilarining omon-esonligi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish bolani ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi.

Oilalar – tarbiya maskani. Tarbiya uning eng muhim vazifalaridan sanaladi. Shu maskanda dunyoga kelgan farzand ota-onadan nafaqat irsiy xususiyatlarini, balki ulardagi xatti-harakat, axloq-odob, muomala qoidalarini ham o‘zlashtirib boradi. Ota-ona o‘rtasidagi o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, halollik, poklik, mehnatsevarlik, insonparvarlik kabi oliy maqom qadriyatlar ona suti, oila a‘zolarining mehri va namunasi bilan bola xulqi, ongiga singiydi. Bolaning aqliy, axloqiy, estetik, iqtisodiy, ekologik, jismoniy, ma‘naviy, gigiyenik, jinsiy tarbiyasida oila asosiy omil va vosita hisoblanadi. Bu o‘rinda misoli ota-ona – san’atkor, bola – san’at asari, tarbiya jarayoni esa san’atning o‘zidir.

O‘zbek oilalariga xos yana boshqa xarakterli xususiyatlar ham mavjud. Ular uzoq yillar davomida shakllanib, qadriyat darajasiga ko‘tarilgan va bugungi kunda ham o‘z qimmatini saqlab qolmoqda. Ya‘ni, bolajonlilik, serfarzandlik, mehnat taqsimotining qat‘iyligi, oila byudjetining ota-ona tomonidan boshqarilishi, kichiklarning kattalarga izzat-ikromi, oila g‘ururi, sha‘nini himoya qilish uning har bir a‘zosi uchun burchga aylanib qolganligi, tug‘ilib o‘sgan joyga alohida mehr-muhabbat tuyg‘usini rivojlantiradi.

Oilada amalga oshiriladigan tarbiyaning mazmuni farzandlarda o‘z ota-onasidan, oilasi, ajdodlari, tug‘ilib o‘sgan o‘lkasi, Vatani, millati, xalqi, tili, dini, an‘analaridan g‘ururlanish hissini uyg‘otishdan iborat. Xullas, insonning dastlab oila sharoitida shakllanib yetiladigan barkamol ma‘naviyati yuksak ma‘naviyatli jamiyat barpo etishda muhim rol o‘ynaydi. Ma‘lumki, bola o‘z tarbiyasiga ko‘ra g‘oyat ta‘sirilanuvchan bo‘ladi. Ota-onalar o‘z bolalarini bilishlariga nisbatan bolalar o‘z ota-onalarini yaxshiroq biladilar. Bola ilk yoshligidanoq kattalarning harakatlariga taqlid qiladi, ularning so‘zlarini takrorlaydi. Kishi ulg‘aygach, bolaligida ko‘rgan hamma narsani takrorlamaydi, ammo ana shu narsalarning barchasi uning qalbida, ongida o‘zidan qandaydir iz qoldirgan holda saqlanib qoladi.

Oilada bolalarni ilm olishga da’vat etish, bilimli kishilardan yaxshilik kelishiga ishonish, ularning fikrini eshitibgina qolmay, amalda unga rioya etish lozimligi haqidagi o’g’itlar, ilm-ma’rifat ishlari, ezgu maqsadlarni amalga oshirish muhim xususiyatlardan hisoblanadi. Chunki, inson ilm-ma’rifatli bo’lsa, odamlarga huzur baxsh etadi. Bilimli bo’lish bilan birga, yomon xatti-harakatlarni sodir etishdan saqlanish zurligi, manmanlik, maqtanchoqlikning zararli oqibatlari xususida nasihatlarini bayon etish oiladagi ma’naviy-axloqiy tarbiyaning asosini tashkil etadi.

Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash xususiyatlaridan yana biri xushxulqlikdir. Bilim va hunar egasi bo’lish, ezgulik, yaxshilik yo’lida hamda umum manfaati uchun mehnat qilish xushxulq insonga xos fazilat hisoblanadi.

Oilada bolalarni inson shaxsi va uning qadr-qimmatini ulug’lashga o’rgatish, mehmondo’stlik, do’stlik, o’zaro hamkorlik, mehnatga muhabbat, ilm olish va kasb-hunar egallashga nisbatan ishtiyoq va ehtiyoj, vatanparvarlik va qon-qardoshlik tuyg’usiga ega bo’lish, tejamkorlikning ahamiyati va isrofgarchilikning oldini olish, adolat va adolatsizlik, yaxshilik va yomonlikning oqibatlari, axloq-odob qoidalari, sihat-salomatlikni saqlashga oid o’g’itlar haqida ma’lumotlar berish insonni yoshlikda aniq bir maqsadga intilishga tinimsiz harakat qilish, voyaga yetganida uning rohatini, mehnati natijasini ko’rish tushunchalarini shakllantiradi.

Ko’rinib turibdiki, oilaning ta’lim-tarbiya borasidagi donishmandligi bola kamolotining asosini tashkil etadi.

Adabiyotlar

1. Inomova M. Oilada bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi. T.: 1999 y.
2. Munasharov A.K. Pedagogika. T., O’qituvchi. 1996.
3. Munasharov A.K. Oila pedagogikasi. T., O’qituvchi. 2004.
4. Hasanboeva O. “Oilada ma’naviy-axloqiy tarbiya”. 2008-y.
5. Munasharov A. “Oila pedagogikasi”. “O’qituvchi” 1994-y.

GEOMETRIYA FANIDAN AMALIY MASHG’ULOTLAR O’TISHDA “GEOGEBRA” DASTURIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

*Umarov Sanjar Sunnatovich,
Samarqand VPYMO’MM o’qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada matematika geometriya “GeoGebra” o’rni haqida ma’lumotlar berilgan. Masalalarga STEAM yondashuvga doir masalalar tahlil qilib berilgan.

Аннотация: В статье представлена информация о роли «GeoGebra» в обучении геометрии. Анализируются вопросы, связанные с STEAM-подходом к проблемам.

Annotation: The article provides information about the role of "GeoGebra" in teaching geometry. The issues related to the STEAM approach to problems are analyzed.

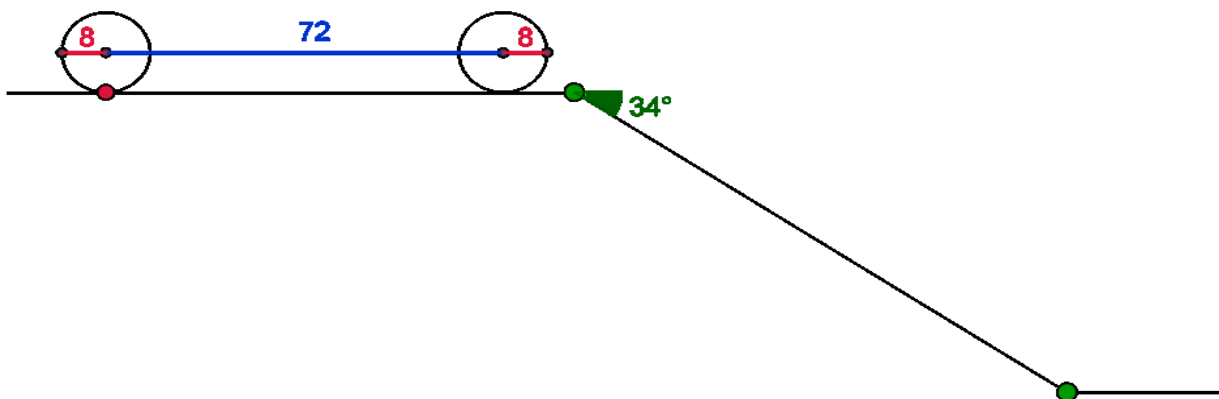
“GeoGebra” - bu arifmetika, algebra va geometriya yaxlit holda birlashtiruvchi dastur bo‘lib u yordamida biz shakl va chizmalarni nuqtalardan, segmentlardan va chiziqlardan yaratishimiz mumkin. Hosil bo‘lgan figuralardan turli xil geometrik formulalarni tiklashga undash va shu bilan kerakli tushunchalarni yaxshiroq o‘rganish yoki o‘rgatish foydalanishimiz mumkin. “GeoGebra” nafaqat o‘rganish yoki o‘rgatishda foydalanishimiz, shuningdek, xuddi shu dinamik muhitda hisob va algebraik amal va masalalarni tahlil qilishda foydalanishimiz mumkin.

“GeoGebra” – bu o‘quvchilar, talabalar hamda o‘qituvchilar foydalanishiga mo‘ljallangan uchun matematik dastur. Geometriya, algebra, ma’lumotlar statistikasi va hisob-kitoblarni dinamik illyustratsiyali ravishda grafik, analitik va elektron jadvallar bo‘yicha animatsion yozuvlarga birlashtiradi. GeoGebra, erkin foydalanish darajasi hamda zamonaviy interfeysi hamma auditoriya foydalanuvchilari mos dastur hisoblanadi.

“GeoGebra” dasturidan matematikani, tabiiy fanlarni, muhandislikni, san’atni va texnologiyani birlashtiradigan didaktik ko‘rgazmaviy manba bo‘lib bu beshta fanni hamohanglikda uyg‘unlashtirib yaxlit bir yondashuv hosil qiladi. Bu yondashuvni STEAM ta’limotida (STEAM: Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) tahlil qilamiz va bu o‘rganish va o‘qitishning asosiy va klassik masalasi uchun kuchli va innovatsion dastur sifatida o‘qituvchi va o‘quvchilarga taklif etamiz.

Masalalalarga STEAM yondashuv. Avtoturargohda mashinalar uchun kirish joyini loyihalash masalasi. Masalaga talab - mashinani zarar yetmasdan avtoturargohda joylashtirish kerak.

Asosiy muammo. Siz arxitektorsiz va sizning vazifangiz - ko‘chadan avtoturargohgacha bo‘lgan kirish yo‘lini loyihalashni chizish. Buning uchun, rasmda ko‘rsatilganidek, avtoturargohni bog‘laydigan tekis qiyalikni loyihalash kerak.

1-muammo. agar mashinaning g'ildiraklari radiusi 8 sm bo'lsa va g'ildiraklar markazlari orasidagi masofa 72 sm bo'lsa, mashina 34° qiyalikdan o'tib keta oladimi?

Ushbu va keyingi bir nechta vazifalarni o'rganish uchun siz quyidagi havoladagi dinamik fayldan foydalanishingiz mumkin:

<http://www.math.bas.bg/omi/cabinet/content/bg/html/d22179.html>

2-muammo. Jadvalda ko'rsatilganidek, turli xil o'lchamdagi uchta mashinalar mavjud:

Mashinalar	G'ildiraklar radiusi	G'ildirak markazlari orasidagi masofa
M1	8 cm	72 cm
M2	10 cm	99 cm
M3	13 cm	111 cm

Qanday burchakdagi qiyalikda uchta mashinalar zarar yetmasdan o'ta oladi?

3-muammo. Agar mashina g'ildiraklarining markazlari orasidagi masofa 72 sm bo'lsa, 34° qiyalikni o'tish uchun unga berilishi kerak bo'lgan g'ildiraklarning minimal radiusi qancha bo'ladi?

4-muammo. G'ildirakning radiusi 8 sm va qiyalik 34° ni hisobga olgan holda, avtoturargohda mashinani qo'yish mumkin bo'lgan g'ildirak markazlari orasidagi maksimal uzunlik qancha?

Shu kabi misol, masala va muammolarni “GeoGebra” dasturidan foydalanib ishlansa o'quvchilar uchun ishlanish yo'li qiziq va oson bo'ladi.

“GeoGebra” hamjamiyati ayni paytda dastur faol ishlab chiqilmoqda va takomillashtirilmoqda. Ishlab chiquvchilar maxsus manbani – “GeoGebra bases” ni yaratdilar, unda dasturiy ta'minot foydalanuvchilari o'z takliflari, tavsiyalari va tayyor loyihalari bilan bo'lishishlari mumkin. Dasturning o'zi singari, ushbu manbada taqdim etilgan barcha loyihalar mutlaqo bepul va ular nusxalanishi, sizning ehtiyojlaringizga moslashtirilishi va tijorat bo'lmagan maqsadlar uchun cheklovlarsiz ishlatilishi mumkin. Ayni paytda resursda 300 mingdan ortiq loyihalar joylashtirilgan va ularning soni doimiy ravishda o'sib bormoqda.

Matematikada masalalarni umumta'lim maktablarda yanada kengroq, batafsilroq ko'rib o'tish hozirgi zamon talablaridan biridir. Shu nuqtai nazardan ushbu yondashuvdan jumladan sanoat, qishloq – xo'jalik, iqtisodiyot qo'shimcha mashg'ulotda, matematik to'garakda, fakultativ kurslarda hamda maxsus kurslarda foydalanish mumkin deb xulosa chiqaramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. www.geogebra.com - Geogebra dasturi sahifasi
2. <http://www.math.bas.bg> - Geogebra dasturidan tuzilgan misollar jamlanmasi sayti

3. Juraeva N.V. “Planimetriyani geogebra dasturi asosida o'rganish”- Zamonaviy ta'limda matematika, fizika va raqamli texnologiyalarning dolzarb

muammolari va yutuqlari Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti
2021

MATEMATIKA DARSLARINI INTERFAOL USULDA TASHKIL ETISHDA O’QITUVCHI TAYYORGARLIGIGA QO’YILADIGAN TALABLAR

*Pastdarg‘om tuman 32-maktab o‘qituvchisi
Umirova Kamola*

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematika darslarini interfaol usulda tashkil etish, interfaol darslarga qo‘yiladigan talablar, o‘qituvchiga interfaol darslarni tashkil etishga qo‘yiladigan talablar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar. Interfaol, usul, interfaol dars, an‘anaviy dars

Dunyoning turli mamlakatlarida ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan ta’limda pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha izlanishlar olib borilgan. Ularda «innovatsiya», «interfaol usullar», «innovatsion texnologiyalar» to‘g‘risida yaxshi axborotlar to‘plangan, biroq innovatsion texnologiyalarini ta’lim muassasalarida o‘rgatish samaradorligini oshirish bo‘yicha aniq tavsiyalar etarli emas. Davlatimiz rahbari SH. Mirziyoev ta’kidlaganidek: -“...mamlakat taraqqiyotining zamini, hech shubhasiz, ilm-fan va innovatsiyalardir”. SHuning uchun asosiy maqsad yuqori darajada o‘zlashtirish natijalariga erishishni ta’minlovchi innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samarali usullarini ishlab chiqish, xususan, zamon talab etayotgan yangi ta’lim texnologiyalari bo‘yicha pedagogik innovatsiyalardan foydalanish masalalarini tadbiq etishdan iboratdir. Bugungi kunda ta’lim jarayoniga innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llash quyidagi vazifalarni amalga oshirishni talab etadi:

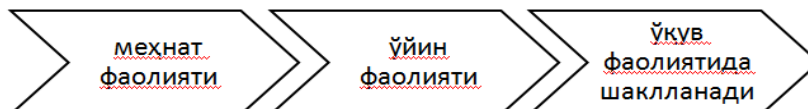
- o‘quv fanining aniq maqsadini aniqlash;
- fanning hajmi va mazmunini aniqlash;
- zarur bo‘lgan ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish va tavsiya etish;
- fanning moddiy va texnik ta’minotini yaratish;
- ta’lim oluvchilarning xususiyatlarini o‘rganish;
- o‘qituvchining tayyorgarligi va dars mashg‘ulotini loyihalash.

YUqoridagi vazifalar ichida eng muhimi, bu o‘quv jarayonini tashkil etish uchun eng maqbul bo‘lgan ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqishdir. Bu muammolarni u yoki bu aniq bir usulni tavsiya etish bilan, ayniqsa, pedagog reproduktiv ta’lim usullarinigina qo‘llashni maqsad qilgan bo‘lsa, hal etib bo‘lmaydi. Maqsadga erishishning eng to‘g‘ri yo‘li, bu dars mashg‘ulotini loyihalashda integrallashgan ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan darsning turli bosqichlarida samarali foydalanish imkoniyatlarini izlashdir. Ta’lim muassasalarida fanini o‘qitishda shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning quyidagi metodlarini qo‘llash maqsadga muvofiqdir:

- o‘yinli texnologiyalar;

muammoli o‘qitish;
dasturlashtirilgan o‘qitish;
kompyuterlashtirilgan o‘qitish;
modulli o‘qitish.

Bu texnologiyalar o‘quv mavzusi maqsadidan va mavzuning mazmunidan kelib chiqib, darsning turli bosqichlarida turlicha qo‘llanishi mumkin. Maktab o‘qituvchilarining yo‘nalishlarini hisobga olib, malaka oshirish jarayoni modullarini o‘qitishda g‘oyat samarali bo‘lgan qator o‘yinli texnologiyalar ishlab chiqilgan. Mutaxassislarining fikricha, insonning asosiy faoliyat turi uch ko‘rinishi:

Ularning barchasi o‘zaro bog‘liq holda sodir bo‘ladi. Bu uch faoliyatni mujassamlashtirgan pedagogik texnologiyalar, kompyuter texnikasidan foydalanish mumkin bo‘lgano‘yinlaridan foydalanish esa dars jarayonida berilayotgan materiallarni yaxshi o‘zlashtirilishi, dars samaradorligiga erishish ham bir muncha osonlashadi. [5]

Zamonaviy dunyoda insonning harakatini loyihalash qobiliyatisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Loyiha ma‘lum bir mahsulot ko‘rinishidagi ma‘lum bir natijaga asoslanadi.

Darslarni to‘g‘ri loyihalash, yangi ta‘lim texnologiyalaridan o‘rinli foydalanish ta‘lim samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Loyihalash o‘zi nima?

Loyihalash — mo‘ljallangan ob’ektlar (apparat va asboblar, bino va inshootlar, yo‘l va ko‘priklar, mashina va jihozlar, samolyot va kosmik kemalar, radiopriyomnik va televizorlar, telefon va kompyuterlar, kiyim-bosh va poyabzallar, mebellar hamda boshqa turli-tuman mahsulotlarning yangi xillari va namunalari)ni qurish va yaratish uchun ularning loyihalarini tuzish va chizish jarayoni. Fan va texnikaning barcha sohalarida qo‘llaniladi.

Loyihalash (lot. projectus, so‘zma-so‘z tarjimasida - “oldinga tashlangan”) - mahsulotni yaratish jarayoni, prototip, mo‘ljallangan yoki mumkin bo‘lgan ob’ektning prototipi, holati.

Didaktik loyihalash - bu o‘qituvchining ta‘lim jarayoni va uning natijalarini oldindan bilishdir.

Pedagogik loyihalash - darsda o‘quvchilar va o‘qituvchilarning kelgusidagi faoliyatining asosiy tafsilotlarini dastlabki ishlab chiqish, uning natijalarini prognoz qilish.

Darslarni loyihalash nima?

Dars — maktab ta‘limining asosiy tashkiliy shakli. Dars muayyan miqdordagi doimiy o‘quvchilar tarkibi bilan qat‘iy tartibda uyushtiriladigan va aniq maqsadga yo‘naltirilgan didaktik tadbirdir.

Dars — insoniyat tomonidan minglab yillar mobaynida orttirilgan hayotiy tajribalarni o‘quvchilarga juda qisqa vaqtda o‘rgatishning eng samarali usuli.

Dars – o‘quv dasturida belgilangan mavzuning o‘qituvchi tomonidan belgilangan vaqtda o‘quvchiga etkazish, uning o‘zlashtirilishini ta’minlash uchun qabul qilingan mashg‘ulot turi.

Darslarni loyihalash— ta’lim texnologiyalarini to‘g‘ri va o‘rinli foydalangan holda dars bosqichlari to‘g‘ri tizimli tashkil etish jarayonidir. Darslarni loyihalashda o‘qituvchining oldida katta mas’uliyat turadi hamda ulardan yuqori kompetentlik talab etiladi.

Darcni tashkil etish va uning samaradorligini ta’minlashda o‘qituvchining o‘rni beqiyos bo‘lgan. Turkiston maktablarida ta’limning tashqi shakliy jihatlariga emas, balki mohiyatiga ham e’tibor berilgan. CHunonchi, o‘quvchilarning tayyorligini aniqlash, ularni guruhlariga ajratishda bolalarning yoshi va maktabda qancha vaqt o‘qiganligiga emas, balki o‘tilgan mashg‘ulotlarni nechog‘li o‘zlashtirganliklariga tayanilgan.

Ta’lim jarayonini tashkil etishda vakolatli yondashuv quyidagilarni talab qiladi o‘qituvchidan ta’lim jarayonini o‘zgartirish: uning tuzilishi, tashkiliy shakllari, o‘qituvchi va ta’lim oluvchi faoliyati, sub’ektlarning o‘zaro hamkorligi tamoyillari. Bu esa, birinchi navbatda, o‘qituvchining ishi muloqotning muloqot usullari birgalikdagi izlanishlarga beriladi, turli ijodiy faoliyat olib borish usullariga yo‘l ochadi. Bularning barchasi ta’lim jarayonida interaktiv ta’lim usullari qo‘llanilganda amalga oshiriladi .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baymurzina Gulsina Xammatovna “Deyatelnost uchitelya pri proektirovanii uroka matematiki v sootvetstvii s FGOS OOO” prezentatsiya.
2. O‘zb .M.E.Birinchi jildi. Toshkent, 2000-yil
3. SH.Sadriddinzoda «Ta’lim texnologiyalari izohli lug‘ati» -metodik tavsiyanoma/ -Samarqand-2011 yil (4 bet)
4. Ozoda Abdullayeva “O‘qitishda o‘yinli texnologiyalardan foydalanish” infocom.uz axborot kommunikatsion texnologiyalari jurnali 09.12.2017(<http://uz.infocom.uz/2017/12/09/oqitishda-oyinli-texnologiyalardan-foydalanish/>)

PEDAGOGLARDA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Urakova Shoxida Keldiyarovna

Toshkent viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazining “Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyaari” kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada pedagoglarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, ijodiy, qiziqishlari hamda ehtiyojlari asosida sifatli bilim berish, ta'lim jarayonining sifat ko'rsatkichlarini oshirish omili ekanligi yoritilgan.

Tayanch tushunchalar: ijodiy qobiliyat, iqtidor, ijodiy faoliyat, innovatsiya, kreativlik darajalari.

Hozirgi zamon ta'limining bosh va asosiy vazifasi – o'quvchining intellektual darajasini, yaratuvchanligini, ijodkorligini, izlanuvchanligini takomillashtirish orqali yangi bilimlarni olish, yaratishga, ruhlantirishga qaratilmog'i kerak.

Ijodiy faoliyatning universal namoyon bo'lishi haqidagi fikrlar ko'plab tadqiqotchilarning asarlarida mavjud

L.S.Vigotskiyning fikriga ko'ra, "atrofimizdagi kundalik hayotda ijod mavjudlikning zaruriy shartidir" Lerner ijodkorlikni sifat jihatidan yangi va o'ziga xos narsalarni yaratadigan faoliyat sifatida belgilab, ijodkorlikka o'qitish erishib bo'lmaydigan muammolar echimini mustaqil izlash vositasini yaratishini va o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalashni rag'batlantirish ekanligini ko'rsatadi. L.M.Popov ijodkorlikning boshlanishini tirik materiyaning aks ettirish qobiliyatidan ko'radi. Inson ko'p o'lchovli, ko'p ob'ektli dunyo va uning ichki dunyosini aks ettirish va o'zaro aks ettirish jarayonida mustaqil ravishda faol ishtirok etadi. Faylasuf S.S. Goldentricht, ijodning mohiyati insonga dushmanlik qiladigan faoliyat bilan mos kelmaydi. U ijodkorlikni inson faoliyatining o'ziga xos turi sifatida tahlil qilishda u "progressivlik" belgisiga e'tibor qaratadi va "ijodiy harakatning mohiyati bu yaratilish, inson va jamiyat rivojiga hissa qo'shadigan yangi progressivning tug'ilishi" ekanligini ta'kidlaydi. Haqiqiy ijod inson shaxsiyatining rivojlanishiga, insoniyat madaniyati rivojiga olib kelishi shart.

Jamoda ijodiy muhit yaratish har bir pedagogning individual xususiyatlari, imkoniyatlari va qobiliyatlarini yaxshi bilishni talab qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagogning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda asosiy rolning uning kasbiy faoliyati va o'zini takomillashtirish istagi egallaydi. Qobiliyatlarning rivojlanishi har bir pedagog egallashi kerak bo'lgan pedagogik mahorat va qobiliyatlarga bevosita bog'liqdir.

Bularning barchasi inson tasavvuri, tafakkuri mahsuli. Innovatsiyalar kundalik turmushimizda qulayliklar yaratadi, og'irimizni yengil, uzog'imizni yaqin qiladi. Shu tarzda kreativlik taraqqiyotning ajralmas bo'lagiga aylangan. Barcha sohada ijodiy fikrlovchi mutaxassislar talab katta. Dunyoga mashhur dasturiy

mahsulotlar, mobil telefonlar ishlab chiqaruvchi kompaniyalar mutaxassislaridan har kuni yangi g’oya so’raladi. Mehnat bozorida kreativ fikrlovchi mutaxassislariga talab oshib borayotgan ekan, ta’lim jarayonida ta’lim oluvchilarning noodatiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish, rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Ijod – ijtimoiy sub’ektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi

Pedagogning ijodkorlik sifatlari. Pedagog o‘z-o‘zidan ijodkor bo‘lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma’lum vaqt ichida izchil o‘qib-o‘rganish, o‘z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi.

Har qanday mutaxassisda bo‘lgani kabi bo‘lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo‘yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o‘zini o‘zi ijodiy faoliyatga yo‘naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e’tibor qaratishi zarur. Ijodkorlik–muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi. Ijodkor shaxs–ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs. Kreativ shaxs–jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o‘ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs. Ijod – ijtimoiy sub’ektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi. Ijodkor pedagog rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson tafakkuri, ma’naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi, u shaxs ega bo‘lgan bilimlarning ko‘pqirrali ekanligida emas, balki yangi g‘oyalarga intilish, o‘rnatilgan stereotiplarni isloh qilish va o‘zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo‘ladi. Ya’ni, berilgan bilimlarni takrorlash orqali kreativlikka erishib bo‘lmaydi, ijodiy fikrlash jarayonida yangi fikr, yangi g‘oyaning paydo bo‘lishi asosiy shartdir

Biz yashayotgan olam kundan –kunga tanib bolmas darajada o‘zgaryabti, rivojlanib borayapti. Har bir sohada kun talabiga mos holda ish yuritish talab etilmoqda. Shu jumladan o‘sib kelayotgan avlod bilan ishlaydigan o‘qituvchilarga ham ko‘plab talablar va masulyat yuklanmoqda. O‘qituvchi zamonaviy o‘quvchilar nima bilan yashayotganini tushinishi hamda ularga mos holda bo‘lishi darkor.

Kreativ ijodkorlikda pedagog ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan yangi nazariyalarni yaratadi, o‘z fikrlari va takliflari bilan chiqadi, mohir va tajribali, layoqatli o‘qituvchilargina bunga erishishi mumkin.

Qobiliyat o‘qituvchining individual imkoniyatlarini xarakterlaydi. Bir xil sharoitda qobiliyatli o‘qituvchilar o‘z faoliyatlarida ham qobiliyati past kishilarga qaraganda ko‘proq yutuqlarga erishadilar.

Qobiliyat shaxsning ham umumiy, ham maxsus rivojlanishida tezroq siljib borishini, uning ijrochilik va ijodkorlik faoliyatlarida eng yuqori natijalarga erishishini ta'minlaydi. Qobiliyatli kishi mutaxassislikni tez egallay oladi va yuqori mahoratga erishadi hamda ishlab chiqarish, fan yoki madaniyatga yangilik kiritadi.

Qobiliyatga yaqinroq turadigan tushunchalar ko'nikma va malakalardir. Ko'nikmalar – o'qituvchining kasbiy faoliyati jarayonida hosil qilingan tajriba va bilimlar asosida bajariladigan ishning mukammal usulidir. Malakalar – o'qituvchining ongli faoliyatni bajarishi jarayonida hosil qilingan kasbiy intellektual faoliyatning avtomatlashgan komponentlari yig'indisidir.

Ular o'qituvchining kasbiy faoliyati mexanizmining asosini tashkil qiluvchi jarayonlardir, ular qobiliyat bilan birgalikda pedagogik mahoratga erishishni ta'minlaydilarki, buning natijasida rahbarkasbiy faoliyatida ulkan yutuqlarni qo'lga kiritadi. Qobiliyatli, ammo noshud rahbarko'p narsaga erisha olmaydi. Qobiliyat ko'nikma va malakalarda ro'yobga chiqadi.

Pedagogning kasbiy faoliyati va uning ijodkorlikgi muhim ahamiyatga ega. Har bir pedagog o'zining ijodiy fikrlashi va faoliyati oraqali bolalarning rivojlanishiga ma'lum darajada o'z hissasini qo'shadi. Shunday qilib ijodkorlik tarbiyachining muhim sifatlaridan biridir. Har bir darsga kirishdan oldin tarbiyachi ma'lum darajada ijodiy izlanishlar olib borishi uning kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatini ta'minlab beradi.

Maktab o'quvchilarining ijodiy faoliyatini muvaffaqiyatli faollashtirish uchun o'qituvchi o'z ishining samaradorligi va unumdorligini ko'rishi kerak. Buning uchun har bir bolaning ijodiy faoliyatining namoyon bo'lish dinamikasini kuzatish kerak. Maktab o'quvchisi faoliyatidagi, shuningdek, etuk shaxs faoliyatidagi ijodkorlik va ko'payish elementlarining o'zaro ta'sirini ikkita xarakterli xususiyatga ko'ra ajratish kerak:

faoliyat natijasi (mahsuloti) bo'yicha;
davom etishi (jarayon) bo'yicha.

Ko'rinib turibdiki, o'quv faoliyatida o'quvchilar ijodiyotining elementlari, eng avvalo, uning borishining o'ziga xos xususiyatlarida, ya'ni muammoni ko'rish, bo'lmaganda aniq amaliy va o'quv muammolarini hal qilishning yangi usullarini topish qobiliyatida namoyon bo'ladi. - standart vaziyatlar.

Shunday qilib, ijodiy faoliyat o'qituvchilarning xayrixoh baholari va original bayonotlarni rag'batlantirish bilan qulay muhitda faollashadi, degan xulosaga kelishimiz mumkin. O'quvchilarni fikrlashga, o'quv dasturining bir xil savollariga turli xil javoblar izlashga undaydigan ochiq savollar muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarning o'zlari ham shunday savollar berib, ularga javob berishga ruxsat berilsa, yanada yaxshi bo'ladi.

Ijodiy faoliyat ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga, intellektual darajani oshirishga yordam beradi.

Shunday qilib, ijodkorlik deganda biz ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shaxsning xususiyatlari va fazilatleri

yigʻindisini tushunamiz, bu jarayonda ob'ektlar, hodisalar, vizual, hissiy va aqliy tasvirlarni oʻzgartirish, biror narsani kashf qilish imkonini beradi. oʻzi uchun yangi, original, nostandart echimlarni izlash va qilish.

Xulosa oʻrnida pedagogninglarining kasbiy faoliyati va uning ijodkorlikgi muhim ahamiyatga ega. Har bir pedagog oʻzining ijodiy fikrlashi va faoliyati oraqali oʻquvchilarning rivojlanishiga maʼlum darajada oʻz hissasini qoʻshadi. Shunday qilib ijodkorlik pedagogning muhim sifatlaridan biridir. Har bir darsga kirishdan oldin pedagog maʼlum darajada ijodiy izlanishlar olib borishi uning kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatini taʼminlab beradi.

Adabiyotlar

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

2. Muslimov N.A., Usmonboyev M.H., Sayfurov D.M., Turayev A.B., Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari T.: 2015

3. Qurbonov N.YA. Ijodkorlik kompetentligini maktab oʻqituvchisida texnologik yondashuv asosida takomillashtirish // “Fanlarni oʻqitishda innovatsion yondashuvlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. – Jizzax, 2019. –B. 127-129.

DARSLARIDA “MUAMMOLI VAZIYAT” METODIDAN FOYDALANISH

Usanov Sherzod Abdulaxatovich

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga oʻrgatish milliy markazi Pedagogika, psixologiya va taʼlim texnologiyalari kafedراسي katta oʻqituvchisi

Annotasiya. Maqolada “Muammoli vaziyat” metodidan foydalanishga oid ilmiy-nazariy maʼlumotlar keltirilib, darslarda muammoli vaziyatlardan foydalanishga oid tavsiyalar berilgan.

Tayanch soʻzlar: zamonaviy dars, muammoli, metod, qoʻllash, oʻqitish, natija, mustaqil egallash, oʻqitish metodlari, maqbul yoʻl, divergent, konvergent, tafakkur, rivojlantirish, masʼuliyat, bilim.

Аннотация. В статье представлена научно-теоретическая информация по использованию метода «Проблемная ситуация», а также даны рекомендации по использованию проблемных ситуаций на занятиях.

Ключевые слова: современный урок, проблематика, метод, применение, обучение, результат, самостоятельное приобретение, методы обучения, оптимальный путь, дивергентный, конвергентный, мышление, развитие, ответственность, знание.

Abstract. The article provides scientific and theoretical information on the use of the "Problem situation" method, and gives recommendations on the use of problem situations in classes.

Key words: modern lesson, problematic, method, application, teaching, result, independent acquisition, teaching methods, optimal way, divergent, convergent, thinking, development, responsibility, knowledge.

O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq.

O'qituvchining darslarni oqilona tashkil qilishi natijasida o'quvchilarning qiziqishi ortadi. Ularning faolligi rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn, loyiha, rolli o'yinlar, treninglar, refleksiya mashqlari kabi turli xil metodlarni qo'llash va o'quvchilarni bevosita amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Bugungi ta'limning bosh maqsadi jamiyat, davlat va oila oldida o'zimiz ma'suliatini chuqur anglaydiga, erkin fikrlovchi, faol, ilmni, axloqni, mehnatni va haqiqatni sevdigan, kamtar insonlarni o'qitib tarbiyalashdan iborat.

Muammoli ta'lim nima? degan o'rinli savol tug'ilishi mumkin. Hali echilmagan, echilish usuli ham ma'lum bo'lmagan masalaga muammo deyiladi.

Zamonaviy darslarni tashkil qilish natijasida o'quvchilar o'rgangan ma'lumotlarni eslab qolishi va ularni qayta tushuntirib berish va o'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmalari hamda o'rganilgan bilim, shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda va har kunlik kundalik faoliyatlarida qo'llay olishlari nazarda tutilmoqda.

Bugungi kun maktab ta'limiga zamonaviy yondoshuv qanday bo'lishi kerak?

Avvalo zamonaviy ta'lim deb, mashg'ulotlarda axborot kommunikatsion texnologiya vositalari va interfaol usullardan me'yorida va o'rnida kompleks foydalanib, bolalarning tabiatidan kelib chiqqan holda shovqinli-faolliklariga asoslangan va rejalashtirilgan bilimlarni ko'proq mustaqil egallashlariga yunaltirilgan, ulardan har birini, uning eng yaqin intellektual rivojlanish darajasidagi bilimlar bilan qurollantirib, bu bilimlarni o'zgaruvchan sharoitlarda qo'llay olish amaliy ko'nikma va malakalarini shakllantirishni kafolatlaydigan ta'limga aytiladi.

Bunday yondoshuv haqida o'z davrida buyuk pedagog Yan Amos Komenskiy: "O'qitish metodlarining o'zi bolada qiziqish uyg'otishi uchun uni o'qituvchi jonli qiziqarli qilish zarur, o'qitish har qancha jiddiy ish bo'lsa ham, darsni do'stona, qiziqarli vaziyatda, suhbat musobaqa, topshiriqlarni topshirish shaklida yoki hikoya va masala shaklida o'tish lozim" -deb o'rinli ta'kidlab o'tgan edi. Bu mazmun barcha zamonlarda ha o'z ahamiyatini yo'qotmaydi.

O‘quvchilar darslarda faqat zamonaviy metodlarga berilib, darslarni saviyasini tushirib yubormay, an’anaviy klassik metodlardan ham o‘rnida foydalanishlari lozim. Masalan darsda misol keltirish usulidan hamma pedagoglar foydalanishadi. Bu an’anaviy klassik usul. Bu haqda Albert Eynshteyn: “Bizni ezgu o‘y va amallarga yo‘llovchi yagona vosita buyuk va ma’naviy pokiza insonlar timsolidir. Odamga biror narsani o‘rgatishning yagona va oqilona yo‘li – misol keltirishdir” -deb juda o‘rinli ta’kidlagan.

Darslarda albatta an’anaviy dars shakli va metodlarining yaxshi jihatlarini saqlab qolgan holda, ta’lim oluvchilar (o‘quvchilar)ni faollashtiradigan turli-tuman metodlar bilan boyitish asosida o‘quvchilarning fanga, mavzuga qiziqishlarini hosil qilish va shakllantirish hamda ularning o‘zlashtirish darajasiga erishish bugungi kun pedagoglarining asosiy vasifalaridan biriga aylanmoqda.

Shuning uchun ham pedagoglarning o‘z kasbiy faoliyatiga doir zamonaviy bilim va innovatsiyalar, metodikalar va ilg‘or xorijiy tajribalardan samarali foydalanish hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘quv jarayoniga keng tatbiq etish darajasini oshirish lozim. Ta’lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish uchun zarur bo‘ladigan kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarni zamonaviy metodika asosida muntazam yangilash, ularning kasbiy faoliyatga doir kompetentligini rivojlantirishdan iborat.

Dars jarayonida “Muammoli vaziyat” metodini ta’lim amaliyotida qo‘llash tartibi to‘g‘risida so‘z yuritimiz. “Muammoli vaziyat” metodi - o‘quvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning echimini topish bo‘yicha ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan metoddir.

Bu usulning qisqacha tarixiga nazar solsak muammoli ta’limni amerikalik psixolog, faylasuf va pedagog DJ.Dyui 1894 yilda Chikagoda tashkil etgan tajriba maktabida qo‘llagan.

Muammoli ta’limni qo‘llash orqali o‘quvchilarda divergent va konvergent tafakkur shakllanadi. Divergent tafakkur berilgan bir muammoning bir qancha echimlarini topish va bir vaqtning o‘zida turli yo‘nalishlarga izlanish, ya’ni bir muammoga bir nechta to‘g‘ri javoblar borligini va original ijodiy g‘oyalarning tug‘ilishiga xizmat qiladi.

Konvergent tafakkur esa muammoning bir qancha echimlaridan faqat yagona to‘g‘risini tanlashdir.

“Muammoli vaziyat” metodi uchun tanlangan muammoning murakkabligi o‘quvchilarning bilim darajalariga mos kelishi kerak. Ular qo‘yilgan muammoning echimini topishga qodir bo‘lishlari kerak, aks holda echimni topa olmagach, to‘quvchilarning qiziqishlari so‘nishiga, o‘zlariga bo‘lgan ishonchlarining yo‘qolishiga olib keladi. «Muammoli vaziyat» metodi qo‘llanilganda ta’lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning echimini topishni o‘rganadilar.

“Muammoli vaziyat” metodining afzalliklari:	“Muammoli vaziyat” metodining kamchiliklari:
ta’lim oluvchilarda mustaqil fikrlash	ta’lim oluvchilarda yuqori motivatsiya

qobiliyatlarini shakllantiradi; ta’lim oluvchilar muammoning sabab, oqibat va echimlarni topishni o’rganadilar; ta’lim oluvchilarning bilim va qobiliyatlarini baholash uchun yaxshi imkoniyat yaratiladi; ta’lim oluvchilar fikr va natijalarni tahlil qilishni o’rganadilar.	talab etiladi; qo’yilgan muammo ta’lim oluvchilarning bilim darajasiga mos kelishi kerak; ko’p vaqt talab etiladi.
---	--

Muammoli ta’lim bu - o’quvchiga beriladigan bilimning qaysi qismini, qanday yo’l bilan berish muammosini samarali hal qilishga qaratilgan o’qituvchi faoliyatidir. Muammoli ta’lim darsda bir vaqtning o’zida o’qituvchi va o’quvchilarning hamkorlikdagi harakati bo’lib, u o’quvchidagi muhim belgi-ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Muammoli ta’lim - o’quvchilarning erkin fikrlashlariga, o’zining fikrini erkin bayon qila olishlariga va fikrlarini yanada rivojlantirishlariga ta’sir etishdir. Bunda o’quvchi diqqat bilan tinglashi, mustaqil va yolg’iz fikrlashi, jamoa bo’lib fikrlashi, tahlil qilishi, ko’pchilik bo’lib muhokama qilishi va to’plangan fikrni bayon qila olishi kerak. Agar o’qituvchi yangi mavzuni ta’sirli bayon qilib, ko’rgazmalardan unumli foydalansa, bayon nihoyasida ayrim o’quvchilar bilan ish olib borsa, o’quv jarayoni samarali bo’ldi yoki faol bo’ldi, -deb hisoblash mumkin. Muammoli ta’lim o’qituvchidan aniq harakat qilishni, darsning har bir daqiqasini hisobga olishni, ushbu vaqtda samarali foydalanishi, o’zining barcha imkoniyatlarini va mahoratini ishga solishni talab etadi.

Muammoli ta’lim haqidagi to’plangan ma’lumotlarga asoslanib, shuni ta’kidlash lozimki, bu ta’lim turi ilmiy-uslubiy jihatdan 3 ko’rinishga ega.

1. Muammoli vaziyatni vujudga keltirish;
2. Muammoning qo’yilishi;
3. Muammoning yechimlarini (konvergent va divergent) topish.

Muammoli ta’limni tashkil etishni uch bosqichga, pag’onaga ajratiladi. Blar:

1-bosqichda muammoni o’qituvchi qo’yadi va o’qituvchi va o’quvchilar bilan birgalikda muammo echiladi;

2-bosqichda o’qituvchi muammo qo’yadi o’quvchilar birgalikda echadi;

3-bosqichda muammoni o’quvchilar o’zlari qo’yadi va o’zlari topadi.

O’qituvchi muammoga asoslangan o’qitish metodini bosqichma-bosqich shu darajada tashkil etishga erishsa o’qituvchi muammoga asoslangan o’qitishni talab darajasida tashkil eta olgan bo’ladi.

Muammoli vaziyatni o’quv mashg’ulotlarining barchasida shakllantirish mumkin. Uni dars jarayonida qancha ko’p shallantirish o’qituvchiga bog’liq. Muammoli vaziyatning ahamiyati shundaki u o’quvchilar diqqatini bir joyga (muammoga) qaratadi va o’quvchilarning izlanishiga, fikrlashga o’rgatadi.

Muammoli vaziyatni yaratganda o‘qituvchi o‘quvchilar o‘z diqqatlarini nimalarga qaratishlari kerakligini aytishi maqsadga muvofiqdir.

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida ham muammoli tahlil usulidan foydalanish o‘quvchilarning asar yuzasidan chuqurroq mulohaza yurtishlariga yordam beradi. Muammoli ta’lim muammoli masala va vaziyatlar asosida tashkil etiladi. Masalan, tabiatshunoslikdan muammoli o‘qitishni tashkil qilish.

Ildiz, poya, yaproq, gul singari tushunchalar o‘quvchilarga ilgaridan ma’lum. Sinfda ko‘rgazmali qurollar: turli o‘simliklarning hosil va mevalari bor. O‘qituvchi o‘quvchilarga tirik o‘simliklarda ilgari o‘rga-nib chiqilgan hamma qismlarini ko‘rsatishi talab talab etadi. O‘qituvchi yana, bolalar poya, ildiz, yaproq, gul va boshqalardan tashqari nimasi bor deb so‘raydi.

O‘quvchi: yana pomidor ham bor (hosilni ko‘rsatadi).

O‘qituvchi: bu o‘simlikning qanday qismi? (bolalar bilishmaydi). Bular hosili. Endi stol oldiga kelib bodring hosilini ko‘rsat. Endi bu mevalar qanday rangda ekanligini ayt. (O‘quvchi ularni rangini aytadi)

O‘qituvchi: bu mevalarning mazasi bir xilmi?

O‘quvchi: yo‘q, har xil.

O‘qituvchi: bundan chiqdi hamma mevalar bir-biriga o‘xshamas ekan-da, nega bo‘lmasa ularni bir xilda «mevalar» deb ataladi?

Ehtimol, ular har holda bir narsasi bilan bir-biriga o‘xshasa kerak, ehtimol ular da biror bir umumiy narsa ham bordir?

O‘quvchi: bular mevalar, chunki ularni biz yeymiz, ularning ma’zasi yaxshi.

O‘qituvchi: konfetni ham yeysan, uning ham ma’zasi yaxshi. Sening-cha bu ham mevami?

O‘quvchi: konfet meva emas, u o‘smaydi. Mevalar o‘simlikda o‘sadi.

O‘qituvchi: to‘g‘ri, mevalar o‘simlikda o‘sadi. Yaproq va gullar ham o‘simliklarda o‘sadi-ku. Ularni mevalardan qanday farqlash kerak? (O‘quvchilar javob bera olmaydi). Mayli. Men sizlarga yordam beraman. Keling mevalarni kesib ko‘raylik-chi, ichida nimasi bor ekan. Bunda umu-miy muammo bir qancha yakka muammolarga bo‘linadi.

Shuning uchun o‘quvchilarga mavzu nima uchun bunday nomlanganini tushuntirishda, albatta, undagi asosiy muammoga murojaat qilinadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, muammoli o‘qitish jarayonida o‘qituvchilar ham, o‘quvchilar ham o‘zlarining intellektual, jismoniy, ma’naviy imkoniyatlarini o‘quv va amaliy muammolarni yechishda doimiy sinovdan o‘tkazadilar. Bu esa kelajakda har qanday muammoli vaziyatni oson hal eta oladigan shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari: -T.: “O‘qituvchi”, 2004.

2. Ishmuhamedov R.J, Yuldashev M.A, “Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar”. T.: “Nihol”, 2013.

3. Tolipova J.O. Pedagogik texnologiyalar – do‘stona muhit yaratish omili. - T.: YUNISEF, 2005.

ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР АСОСИДАГИ ДАРСЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТИШДА ТАРИХ ФАНИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ МЕДИАКОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ

*Усмоналиева Рисолат,
Сурхондарё вилоят ПЯМЎММ катта ўқитувчиси
+998997317026*

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада тарих фани ўқитувчиларининг медиакомпетентлигини ривожлантиришга доир айрим масалалари, жумладан, таълимда компетенциявий ёндашув шароитида ахборотлашган жамиятга ўқувчиларни мустақил фикр юритишга, ижодкорлик фаолиятларини ривожлантиришга, ахборот олиш, уни қайта ишлаш, умумлаштириш, хулоса чиқаришга ундовчи медиатаълим имкониятлари ҳақида фикрлар баён этилган.

Таянч сўз ва иборалар: тарих, ўқитувчининг медиакомпетентлиги, компетенциявий ёндашув, ахборотлашган жамият, мустақил фикр, ижодкорлик фаолияти, ахборот, медиатаълим.

АБСТРАКТ

This article discusses some issues related to the development of media competence of history teachers, including media education opportunities that encourage students to think independently, develop creative activities, receive, process, generalize and draw conclusions in an informed society in a competent approach to education.

Key words and phrases: history, teacher media competence, competency approach, information society, independent thinking, creative activity, information, media education.

Кириш. Ҳозирги кунда педагогларга ўзининг самарали фаолиятини ташкил қилишда ўқув, илмий ҳамда маданий-маърифий тадбирларни тўғри режалаштириши ва амалга ошириши, касбий педагогик маҳоратини узлуксиз ошириб боришда ўзгариб боровчи замонавий талабларга тезкор равишда мослашиб бориш каби талаблар қўйилмоқда.

Таълимда компетенциявий ёндашув орқали ўқувчиларнинг шахсий, касбий ва ижтимоий ҳаётларида учрайдиган вазиятларда эгаллаган турли типдаги малакаларини самарали равишда қўллашга ўргатиш, таълим муассасасида умумтаълим фанлари бўйича ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларга эга бўлишлари билан биргаликда, ўз фикрини бошқаларга

тушунтира олиш, бошқаларни тинглаб уларни тушуна олиш, баҳсга киришиш, кундалик ҳаётда муваффақиятларга эришиш учун ўқувчи ушбу ахборотларни излаб топиши, таҳлил қилиш, билим, кўникма ва малакалардан кундалик ҳаётларида учрайдиган муаммоларни ҳал этишда фойдалана олишларини шакллантириш зарур[1]. Буларни, албатта, ҳар бир ўқитувчи ўзининг самарадор дарслари орқали амалга оширади. Бу борада, айниқса, таълим-тарбияни медиатаълим орқали амалга оширса, амалий натижа яққол кўзга ташланади. Зеро, педагог кадрларнинг таълим-тарбия жараёнларидаги рақобатбардошлиги унинг илғор таълим технологияларини ўзлаштириш қобилияти, ўзгарувчан ҳамда ошиб бораётган касбий талабларга мослаша олишига боғлиқ.

Дунё ривожланишининг асосий тенденциялари орасида ахборотлашган жамиятга ўтиш муҳим вазифа, яъни жамиятнинг барча жабҳаларида медиавоситаларининг таъсири долзарб муаммо саналади. Шу асосда ўқитувчиларнинг узлуксиз касбий ривожлантиришда медиакомпетентлик устувор соҳа бўлиб қолмоқда.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ. Ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлиги ҳамда компетентлиги муаммоси Р.Х.Жўраев, Ш.Э.Қурбонов, Э.А.Сейтхалилов, Ф.Р.Юзликаев, А.Р.Ходжабоев, У.И.Иноятов, З.К.Исмаилова, Қ.Т.Олимов, Н.А.Муслимов, Х.Ф.Рашидов, Ш.С.Шарипов, Ж.А.Хамидов, О.Х.Тўракулов, Д.О.Химматалиев, О.А.Куйсинов кабилар томонидан тадқиқ қилинган[2].

Ўзбекистон Республикасида медиатаълим муаммолари С.Бекназарова, Я.Мамадова, С.Сулайманова, С.Бабажанов ва бошқа бир қанча олимлар томонидан ўрганилиб, илмийметодик асослари ишлаб чиқилган. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари олимларидан А.Федоров, А.Милютинина, А.Веряев, В.Протопопова, Е.Никитина, И.Фатеева, Г.Онкович, Л.Зазнобина, Н.Змановская кабилар медиатаълимни ташкил этиш бўйича салмоқли изланишлар олиб борган[3].

С.С.Бабаджонов “Медиакомпетентлик педагогикада умумий тарзда шахснинг турли кўриниш, жанр ва шакллардаги медиаматнни танлаш, фойдаланиш, танқидий таҳлил қилиш, баҳолаш, яратиш ва узатиш, социумда медиафаолиятининг мураккаб жараёнларини таҳлил қилишга тайёрликда намоён бўладиган интегратив сифати тарзида қаралади” деган фикрни илмий изланишлари давомида келтириб ўтган[2,5-б].

М.М.Вахобовнинг фикрига кўра, ўқувчи-ёшларда медиасаводхонлик, медиамаданият ва медиакомпетентликни ривожлантириш орқали турли ахборот хуружлари, бузғунчи ёт ғоялардан асраш, уларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш таълим тизимининг энг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади[2].

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР. “Медиа муҳит” тушунчаси – бу медиа воситалар ёрдамида амал қилувчи, ахборот фазосининг ҳар бир конкрет индивидуум ва умуман жамият учун мос вариантини яратувчи,

хамда замонавий ахборот жамиятининг асосий маданияти ҳисобланадиган маданий муҳит[3, 45].

Ўқитувчиларида медиакомпетентликни ривожлантиришга оид нисбатан муҳим бўлган қуйидаги дидактик шарт-шароитлар:

- медиакомпетентликни ривожлантириш жараёнини педагогик кузатиш;
- фаол касбий ижодий фаолиятга йўналтириш;
- ўқитувчилари педагогик ва тармоқ ҳамкорлигини ташкил қилиш[4].

Ўқитувчиларда медиакомпетентликни ахборот технологиялари воситасида ривожлантириш жараёни вазиятини яратишда мазкур педагогик жараён иштирокчилари, яъни, ўқитувчилари фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари, унинг таркибий қисмлари мазмуни, компьютерни ўқувчининг фаолият объекти сифатида жалб этиш ҳолатлари кузатилди. Ахборот-коммуникация технологиялари воситасида ўқитишда ўрганилаётган педагогик ҳодиса ёки жараённинг ахборот модели ҳам ўқувчи фаолиятининг объекти ҳисобланади. Ўқитувчиларда медиакомпетентликни ахборот-коммуникация технологиялари воситасида ривожлантириш дидактик таъминотининг зарурий шарти педагогнинг мазкур жараёнга тайёрлиги ҳисобланади.

Замонавий педагог медиакомпетентлиги ахборот кўрсаткичларининг ривожланиши унинг медиатаълим фаолиятини амалга оширишга назарий тайёргарлигининг муҳим босқичи саналади[5]. Одатда, педагоглар медиа тўғрисидаги билимларни яхши эгаллаган бўлади ва интернетнинг фаол фойдаланувчилари ҳисобланади. Шу билан бирга, аксарият педагоглар медиакомпетентликдан юқори даражадаги ахборотларга эгалиklarини намойиш этишга қийналадилар: уларнинг медиа педагогиканинг таянч атамалари тўғрисидаги билимлари етарли эмас, медиа ва медиатаълим назарий соҳасига оид билимлари етишмайди, медиа тили, жанрлари нисбийлиги, медиамаданият ривожланиш тарихи асосий фактлари, медиамаданият арбоблари ижодининг ўзига хос жиҳатлари тўғрисида фақат тахминий тасаввурларга эга бўладилар.

Кўплаб ахборот таҳдидлар ёшларимиз онгига салбий таъсир кўрсатишга уринаётган бир даврда ана шу жараёнларни психологик таҳлил қилиш ва ёшларимизни бундай медиатаҳдидлардан муҳофаза этишнинг йўллари излаб топиб, ҳаётга жорий этиш жуда муҳим вазифа ҳисобланади. Бундай шароитда медиакомпетентликни замонавий талабларини ҳисобга олган ҳолда ривожлантириш, бу жараённинг педагогик шароитларини аниқлаш талаб этилади. Ҳозирда илмий-техник тараққиёт талабларига мос ҳолда олий таълим муассасалари талабаларининг ахборот технологиялари борасидаги билимларини такомиллаштириш орқали медиакомпетентликни ривожлантириш йўналишларини белгилаш лозим.

Тарих фани дарсларида компетентли ёндашув таълим натижасига урғу берадиган ёндашувдир. Бунда таълим натижаси ўзлаштирилган ахборотлар

йиғиндиси эмас, балки шахсни турли муаммоли вазиятларда ҳаракат қилиш қобилиятидан иборат бўлади.

Тарих фани дарсларида медиакомпетентлик ҳозирги кунда инновацияларни тадбиқ этиш учун креативликка боғлиқ бўлган инновацион таълим технологияларига асосланган. Медиакреативлик (медиа соҳасидаги ижодкорлик) медиакомпетентли ўқитувчи фаолиятидаги ижодий қобилиятдир. Медиакреативлик инновацион ўқитиш муҳитини белгилаб, медиакомпетентликни ривожлантиришга олиб келади.

Тарих фани бўйича барча киритилган мавзулар бўйича ўқув машғулотларнинг технологик харитаси, замонавий педагогик технологиялар (синквейни, Веер, SWOTтаҳлил, кейс стади, тест, медиа тушунчалар бўйича кластер ва х.к.) асосида дарсларни ўтказиш ишланмалари ишлаб чиқилган.

Ўқитувчининг ахборот-коммуникацион ва педагогик технологияларни дарсда мақсадли қўллаши вақтдан унумли фойдаланиш, мукамаллик, кетма-кетлик, мослашувчанлик, ривожланиш, кенг кўламлик, кўргазмалилик каби имкониятларни очиб бериш билан бир қаторда мавзуга оид ўқув материалларини ўқувчилар тўлақонли ўзлаштиришларига замин яратади. Ўқитувчи дарсда иштирок этаётган ҳар бир ўқувчининг диққатини мавзуга қарата олади, уларнинг фаоллигини таъминлайди. Дарсда ахборот-коммуникацион технологияларнинг қўлланилиши электрон дарсликлар, электрон қўлланма, қўшимча манбалар, электрон топшириқлар ва мультимедиа маълумотлардан кенг қамровли фойдаланиш имконини беради. Интернет тармоғи ўқувчиларга мавзуга оид энг янги манбаларни қисқа фурсатда топиб ўқиш ва мустақил ишлаш имкониятини бериш билан бир қаторда ўқувчиларда замон билан ҳамнафас яшаш, ҳар бир ўқув материалининг туб моҳиятига етиш, манба ва маълумотлар устида мустақил ишлаш, қиёсий таққослаш қобилиятлари шаклланишига замин яратади.

Медиа таълими ўқувчиларни мустақил фикр юритишга, ижодкорлик фаолиятларини ривожлантиришга, ахборот олиш, уни қайта ишлаш, умумлаштириш, хулоса чиқаришга ўргатади.

Умумий ўрта таълим мактабларида 11-синф “Ўзбекистон тарихи” дарсида (15-мавзу) Ўзбекистонда маънавий ва тарихий мероснинг тикланиши мавзусида ўқувчиларга янада кўпроқ дарсликдан ташқари маълумот тақдим этишда ўқитувчи бевосита компьютер ёки мобил телефон ёрдамида megos.uz [6] сайтига мурожаат этиши мумкин. Сайтда Ўзбекистон Республикасининг барча вилоятларидаги бугунги кунда мавжуд бўлган меъморчилик иншоотлари, археологик ёдгорликлар, техник иншоотлар, зиёратгоҳлар ва музейлар ҳақида бирламчи маълумотлар олиш имконияти мавжуд. Масалан, ушбу сайт орқали ўқитувчи видеопроектор ёрдамида Тошкент телеминораси ҳақида умумий маълумот, унинг тарихи ва фото расмларини намойиш қилиши мумкин.

Ё худ <https://e-tarix.uz/> сайти [7] да жаҳон халқлари тарихига оид манбалар, хужжатли фильмлар, меъморчилик иншоотлари, археологик

ёдгорликлар, техник иншоотлар, зиёратгоҳлар ва музейлар ҳақида маълумотлар билан танишиш имконияти мавжуд.

Бугунги кун ўқитувчиси ўзининг педагогик маҳоратини намоён этган ҳолда дарс давомида бевосита мавзуга оид қўшимча электрон маълумотларнинг интернет манзили (ҳаволаси)ни ўқувчиларга фойдаланиш учун тақдим этиши керак. Ўқитувчининг ахборот-коммуникацион ва педагогик технологияларни уйғунлашган ҳолда қўллаб дарс ўтишида анъанавий усулдаги дарсдан фарқли равишда улкан маълумотлар омборининг мавжудлиги ҳамда ўқувчилар ҳаракатининг фаоллиги билан ажралиб туради.

Медиатаълим муаммоси юзасидан адабиётлар таҳлили аудитория медиакомпетентлигини ривожлантиришга йўналтирилган машғулотлар ўйин ва ижодий шаклдаги иш турларига асосланганлигидан далолат беради. Хусусан, медиатаълимда турли ижодий топшириқлар ўқув материали мазмуни, характер хусусиятлари асосида таснифланади; яъни уларга қўйиладиган талаблар характери, олинadиган якуний натижага қўйиладиган талаблар, бажариладиган ўқув ишлари «маълумотлари» ва «мақсадлари» нисбатларидан, ташкилий ва амалга ошириш шаклларида келиб чиққан ҳолда амалга оширилади. Бугунги кунда медиатаълим амалиётида нисбатан кенг тарқалган медиамаданият материалларига қуйидаги циклдаги ижодий топшириқларни келтириш мумкин: Аудиториянинг техник воситалар, ўйин шакллари, эвристик усуллар ёрдамида медиа материаллари юзасидан креатив кўникмаларни эгаллашлари учун ролли-имитацион, муаммоли-вазиятли, ижодий-тасвирий топшириқлар. Аудиторияниг медиа матнларни тўлақонли англаб етишларини ривожлантиришга йўналтирилган ижодий топшириқлар цикли. Аудиторияда медиа матнни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиришга йўналтирилган ижодий вазифалар цикли ҳисобланади.

Хулоса, тарих дарслари жараёнига ахборот-коммуникацион технологиялар, яъни медиа таълими, мобил ўқитиш тизимини жорий этилиши натижасида ёшларни мустақил ижодий ишлаш, эркин фикрлашга ўргатиш қобилиятлари шаклланади. Бугунги кунда педагогика соҳасидаги энг янги тажриба маҳсулларини таълимга интеграциялашуви давр талаби экан, унинг таълим-тарбия билан узвийлигини таъминлаш педагогларимизнинг бирламчи вазифасидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187–сон қарори. <https://lex.uz/docs/3153714>.

2. Бабаджонов С.С. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакомпетентлигини ривожлантириш технологияси («Информатика ва ахборот технологиялари» фанини ўқитиш мисолида)

13.00.01 – Педагогика назарияси. Педагогик таълимотлар тарихи. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент – 2018

3. Пўлатова Д.Т. Таълим жараёнига электрон ахборот таълим ресурсларини жорий этишнинг педагогик шарт-шароитлари.// Замонавий таълим.-Т.: 2015.-№7.-11-16 б

4. Таълим-тарбия жараёнига замонавий педагогик ва ахборот коммуникация технологияларини самарали жорий этиш: муаммо ва ечимлар. Бухоро вилоят ХТХҚТМОИ. Республика илмий – амалий конференцияси тезислар тўплами. II қисм (8-9 январ) Бухоро 2016.

5. Огольцова Н.Н. Мультимедийные проекты как средство повышения квалификации педагогов: дис. ... канд. пед. наук / Н.Н. Огольцова. - Новокузнецк, 2007. - 229 с.

6. <https://meros.uz/>

7. <https://e-tarix.uz/>

DEVIANT XULQLI O‘QUVCHILARNI MEHNAT VA MEHNAT TARBIYASI VOSITASIDA TARBIYALASH

Usmonov Abdurashid Norbo‘tayevich

Samarqand viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi "Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari" kafedراسи o‘qituvchisi

So‘nggi yillarda yoshlar o‘rtasida deviant (hulqida og‘ishi bo‘lgan o‘quvchilar) o‘quvchilar ko‘p kuzatilmoqda. Bugun maktabda keljak avlodni barkamol shaxs qilib tarbiyalash, zamonaviy intellektual salohiyatli, qattiyatli, maqsadni to‘g‘ri qo‘yaoladigan va shu yo‘lda ishonch bilan mehnat qiladigan, o‘qib bilimini orttiradigan, jamiyatda o‘z o‘rnini topaoladigan o‘quvchilarni tarbiyalash lozim. Yoshlar orasida uchrayotgan ba‘zi deviant hulqli bolalar har qanday yo‘l bilan moddiy farovonlikka erishish hayotiy maqsadga aylanib borishi kuzatilmoqda. Ular oson yo‘l bilan tez boyib ketishni, mehnat qilmasdan farovon hayot qurishni, yengil turmush tarziga ruju qo‘ymoqda. Bunday o‘quvchilar bo‘sh vaqtini uyali aloqa vositalariga, kompyuterda har xil shavqatsizlik, vaxshiylik, zo‘rovonlik, tavakkalchilikga asoslangan o‘yinlarga ko‘piroq beriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida»gi 2017 yil 5 iyuldagi PF-5106-sonli Farmoni asosida deviant xulqli o‘quvchilar bilan ishlashni jonlantirish, o‘quvchilar orasida huquqbuzarlikning oldini olish ularni mehnatsevarlikga o‘rgatish masalalariga e‘tiborni kuchaytirish juda muhim va bugungi davrda pedagogik va psixologik korreksiya metodlariga murojaat etish

kabi tadbirlarga keng qamrovli e’tibor qaratishni taqozo etmoqda. Shu bilan birga bugun Respublikamizda ta’lim tizimini isloh qilish va zamonaviy ta’lim jarayonlarini tashkil etish bilan bir qatorda o’quvchilar tarbiyasiga bo’gan munosabat hechqachon etibordan chetda qolmaydi. O’quvchilar orasida deviant xulqni oldini olish jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va ma’naviy-ma’rifiy rivojlanishining asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi va bugungi kunda sosiologiya, kriminologiya, pedagogika, psixologiya, psixiatriya, narkologiya, deviantologiya va boshqa ijtimoiy fanlarning doimiy tadqiqot muammosi hisoblanadi.

Mazkur masala dolzarb ijtimoiy muammo sifatida yoshlar o’rtasida deviant xulqni oldini olish bo’yicha kompleks chora-tadbirlarni ko’zda tutuvchi ijtimoiy dastur ishlab chiqish va bunda huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ta’limiy, mehnat sevarlik va sog’liqni saqlashga doir ustuvor vazifalarni aniq belgilash hamda amalga oshirishni taqazo etadi.

Deviant xulqli o’quvchilarni tayyorlash muammosining yechimini topishda maktab ta’limi tizimida ularning qiziqishi, qobiliyatlari, mahalliy shart-sharoitlar va ixtisosliklarga bo’lgan ehtiyojini hisobga olib, kasb-hunar sirlarini egallashga imkon yaratish bilan chegaralanib qolmasdan, balki ularni qobiliyati va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilmog’i zarur. Chunki yoshlarning qobilyati va mantiqiy tafakkurini rivojlantirish hozirgi zamonda jadal suratlar bilan sodir bo’layotgan tub o’zgarishlar, qolaversa mulkchilik shakllari va bozor munosabatlaridan kelib chiquvchi zaruriyatdir. Ana shu xususiyatlarni rivojlantirgan holda yoshlarni kelajakda mehnat bozorida raqobatlasha oladigan kadrlar etib tayyorlash mumkin.

Bozor iqtisodi sharoitida mamlakat aholisi va, ayniqsa, yoshlarning bilimini oshirish hamda insonparvarlik g’oyalari asosida yangicha fikrlaydigan qilib tarbiyalash masalasini qo’ydi. Zero, mamlakatni rivojlantirish uchun ta’lim-tarbiyaning tarixiy ildizlarini, zamonaviy iqtisod, biznes, marketing asoslarini yoshlarga chuqur o’rgatish zarur. Shunga ko’ra, o’quvchilarni bo’lg’usi mutaxassislar sifatida mustaqil va ijodiy fikrlashga odatlantirish, o’z fikrlarini og’zaki va yozma shakllarda to’g’ri va ravon ifodalashga o’rgatish, bu borada yetarli nutqiy malakaga ega bo’lish, rasmiy-idoraviy ish yuritish uslubini puxta egallashlarini ta’minlash vazifasi ixtisoslikka kasbiy tayyorgarlikning muhim sharti bo’lib hisoblanadi.

Bozor munosabatlari sharoitida iqtisodiy tafakkurni rivojlantirishda iqtisodiy ta’lim-tarbiyaning tarixiy ildizlari – ulug’ ajdodlarimizdan meros bo’lib qolgan o’lmas asarlar bizga bebaho manba bo’lib xizmat qiladi. O’rta Osiyoda iqtisodiy fikrlarning shakllanishi buyuk ensiklopedist-allomalar va mutafakkirlar – Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Zahriddin Muhammad Bobur va boshqalarning nomi bilan uzviy bog’liq.

Ular o’z asarlarida mehnatning ijtimoiy taqsimotiga katta o’rin ajratishgan. Forobiy boyliklarni insonning ishlab chiqarishda ishtirokiga qarab adolatli

taqsimlash tarafdori bo‘lgan, urush va qullikni qoralagan, davlatlarar iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirish g‘oyasini ilgari surgan.⁵²

Abu Rayhon Beruniy inson ehtiyojini faqat pul, mol-dunyo bilan emas, balki mehnat, izlanish, yaratish, qurish, bunyod qilish, ilm olish, bilish orqali qondirish lozimligini e’tirof etadi.

Mutafakkir Yusuf Xos Hojib o‘zining «Qutadg‘u bilig» (Saodatga eltuvchi bilim) asarida bola tarbiyasi haqida to‘xtalib shunday yozadi: «Farzand qanchalik bilimli, aqlli-hushli bo‘lsa, iqtisodni yaxshi o‘zlashtirsa, ota-onaning yuzi shunchalik yorug‘ bo‘ladi».⁵³

Ulug‘ bobokalonimiz ta’kidlaganlaridek, farzandlarimizga kasb-hunar va zamonaviy bilimlarni o‘rgatishimiz kerak. Toki ular o‘zlari qiziqqan kasb va hunarni o‘rganib, hayotdan ta’lim olib, bilimdon bo‘lsinlar, chinakam insoniy go‘zallikka erishsinlar, boqimandalikka, yalqovlikka, o‘g‘irlik va harom-xarish ishlarga o‘rganmasinlar. Muhtaram Prezidentimiz bugungi kunda ta’limiga juda katta e’tibor berayotgani, zamonaviy maktab va maktabgacha ta’lim muassasalarini yoshlarimizga bo‘lgan g‘amxo‘rlik timsolidir.

Bugungi kunda yoshlarni kasb-hunarga o‘rgatish hamda kasb-hunardan dunyoda faqat boylik va mol-dunyo to‘plash uchun emas, ezgulik va vatan taraqqiyoti, qilgan ishidan zavqlanish, odamlarga nafi tegishi, tanlagan kasbining fidoyisi bo‘lish uchun foydalanish kerak. Demak, boylik ham hunar egalariga va bilimdon-tadbirkorlarga munosibdir. Ulug‘ shoirimiz Alisher Navoiyning iqtisodiy g‘oyalari uning «Chor devon» «Hamsa», «Mahbub ul-qulub», «Vaqfiya», «Munshaot» va boshqa asarlarida o‘z ifodasini topgan⁵⁴. Uning fikricha, mehnat - jamiyatning asosiy belgisi, uni ishlab chiqaruvchilar rivojlantiradi. Shuning uchun ularga ortiqcha soliqlar solinmasligi, savdo-sotiqning rivojlanishi uchun bozorlardagi mahsulotlar bahosi me‘yorida bo‘lishini ta’minlash lozim. U jamiyat boyligining manbai mehnat deb hisoblaydi va soliqlarni oshirishga qarshi chiqadi, moliyaviy tartib-intizomni mustahkamlash, savdo-sotiqni rivojlantirish tarafdori edi. A.Navoiyning fikricha, adolatli iqtisodiy siyosat feodal jamiyatidagi qiyinchiliklar, ziddiyat va muammolarni bartaraf etish imkonini beradi.

Mashhur davlat arbobi va ulug‘ shoir Z.M. Bobur iqtisodiy mehnat haqidagi «Mubayyin» asarining muallifidir. U aholidan soliq undirishda asosiy qo‘llanma vazifasini o‘tagan. Unda soliq tizimining tamoyillari bayon etilgan, soliq olish tartibi va hajmi ko‘rsatib berilgan. Abu Ali ibn Sino o‘zining buyuk «Tib qonunlari» asarida iqtisodiy tarbiya haqida so‘z yuritib, bola tarbiyasida mehnatning ahamiyatiga alohida urg‘u beradi. Barcha boyliklar halol mehnat bilan orttirilishi, ota-onalar o‘z farzandlarini kasb-hunarga o‘rgatishi va undan olingan daromad orqali halol yashash kerakligini aytadi. «Agar oila boshlig‘i, – deydi Ibn Sino, – tajribasizlik yoki nohaqlik qilsa, u oila a‘zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi

⁵² Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. -Т.: «А.Қодирий» нашриёти, 1993 й.

⁵³ Юсуф. Хос Хожиб. Қутадғу билиг. Т.1992 й.

⁵⁴ Алишер Навоий ўн томлик асарлар тўплами. Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент-2011 йил.

va uning oqibatida bundan-da yomon natijalar kelib chiqadi». Uning fikricha, bola tarbiyasi yaxshi yo‘lga qo‘yilsa, oila baxtli bo‘ladi. Oilaning eng muhim vazifasi bola tarbiyasi hisoblanadi.

Amir Temurdan qolgan merosni har tomonlama o‘rganib, uning dono pandu nasihatlarini ma’nosini tushunar ekanmiz, o‘sha davrda mamlakatda mehnatga bo‘lgan barcha yaroqli fuqarolarni ish bilan ta’minlash zarurligi aniq ko‘rsatilganini bilib olamiz. Bu har bir kishi qalbida g‘urur tuyg‘usini uyg‘otadi.

Jamiyatning ijtimoiy taraqqiyotida mehnatning o‘rni beqiyosdir. Ayniqsa, hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida uning ahamiyatga tobora ortib bormoqda. Mehnat bozorining shakllanishi esa iqtisodiy ta’limning rivojlanayotgani va uning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilayotganidan dalolat beradi. Aslida boshqarish usullarida fan-texnika yutuqlari va ilg‘or tajribalaridan foydalanib, samarali mehnat qila bilish ham iqtisodiy rivojlanish darajasini belgilaydi. Zero, keng ma’noda, iqtisodiy rivojlanish moddiy va ma’naviy boyliklarni ishlab chiqarish bilan bog‘liq. Chunki ularsiz inson ijtimoiy subyekt sifatida rivojlana olmaydi.

O‘zbekiston o‘zining ijtimoiy–iqtisodiy rivojlanishining yangi bosqichiga qadam qo‘ydi. Uning taraqqiyotini ta’limning ko‘p qirrali va keng qamrovli takomillashuviz tasavvur qilish qiyin. Ta’lim mazmunini takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish Kadrlar tayyorlash milliy dasturi mohiyatidan kelib chiqadi. Ta’limning bosh maqsadi: Jamiyat davlat va oila oldida o‘zining ma’suliyatini chuqur anglaydigan erkin fikrlovchi, faol fuqarolarni tarbiyalashdan iborat. Mamlakatimizda milliy mustaqilligimiz g‘oyalariga sodiq bo‘lgan barkamol shaxsni tarbiyalash esa uning iqtisodiy savodxonligini oshirish bilan uzviy bog‘liq. Ana shu nuqtai nazardan qaraganda, har tomonlama yetuk shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda ta’lim samaradorligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Mehnat vositasida tarbiyalash – hулqida og‘ishi bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlashning asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy yoshlarning katta qismida ko‘pincha ishlashni xohlamaydigan, atrof-muhitga nisbatan iste’molchi munosabatda bo‘lish singari ong shakllangan, shuning uchun o‘quvchini mehnatga tayyorlash va ularning samarali faoliyati zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Bu, ayniqsa, tarbiyasi og‘ir o‘quvchilar uchun muhimdir. Ular uchun, mehnat faoliyati juda ko‘p ta’lim va tarbiyaviy jihatlarni o‘zida mujassamlashtirgan, shu jumladan, muhitning shaxsga bevosita ta’sir qilish bilan bog‘liq jarayon bo‘lishi mumkin.

Zamonaviy o‘quvchilar jamiyatning kelajakdagi fuqarosi bo‘lib, turli munosabatlarni tartibga solish va nizoli holatlarni hal qilish yo‘lida ularni o‘qitishga ehtiyoj mavjud.

O‘quvchilar o‘zlarini yolg‘izlik holatida xis qilishi mumkin. Tashqi aloqa va qo‘pol munosabatlar orqasida bu chuqur yolg‘izlik holati kuzatilmasligi mumkin. Bu o‘quvchilik davrida mavjud bo‘lgan ijtimoiy ehtiyojlarning kengayib borishi bilan bog‘liq bo‘lib, ular quyidagi ko‘rinishda namoyon bo‘ladi:

– mazmunli shaxslararo munosobatlarni o‘rnatishga bo‘lgan ehtiyojlar;

do’stlik munosabatlarini kengaytirish, katta yoshdagi turli ijtimoiy yo’nalishlar va ijtimoiy tajribalar bilan tanishishga bo’lgan ehtiyojlar; turli ijtimoiy guruhlariga tegishli bo’lgan ehtiyojlar.

Yuqorida qayd etilgan ijtimoiy ehtiyojlarning kengayib borishi o’quvchilarni oila va maktab kabi yetakchi institutlardan begonalashishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan ishchi jamoasida ish jarayonida va katta yoshdagilar bilan muloqotda bir xil muqobil fikrlarni paydo bo’lishi, barkamol shaxslarning me’yoriy fazilatlarini shakllantirish uchun shart-sharoit yaratish hamda boshqa shaxslar bilan muloqot qilish imkonining berdi.

Yoshlar kattalar bilan yaqin aloqada bo’lishlari kerak, faqat tengdosh bilan aloqa zarur munosabatlarning butun doirasini ta’minlay olmaydi, shuning uchun u ish jarayoni kattalar bilan haqiqiy aloqalar o’rnatish imkoniyatini yaratadi, natijada o’quvchilik davrida ularlarning yashashi uchun ijtimoiy jihatdan zarur bo’lgan xatti-harakatlar shakllanadi.

Barkamol muammoni hal qilish va mehnat faoliyati orqali amalga oshirilishi mumkin, ammo u hamkorlik tamoyillari asosida ijtimoiy va ma’rifiy ishlarni chinakam folklor an’analar bilan chuqur izchillik bilan bog’lashga, xalqparvarlik va o’zaro yordamga asoslangan xalq tabobati qoidalariga asoslangan. Ayniqsa, bugungi kunda deviant o’quvchilarning ijtimoiy moslashuvi uchun zarurdir.

Ijtimoiy-ma’rifiy ishlardagi faollikka asoslangan yondashuvni qo’llagan holda, ijobiy ehtiyojlar, motivlar, xatti-harakat normalari, faoliyat orqali faoliyat yuritishni o’z ichiga olgan jarayon (bu yoshlar maxsus ijtimoiy-psixologik yordamga muhtoj yuqori xavfli guruh) bo’lib, shaxslararo muloqot, uyushgan ta’limiy ta’sir.

Ijtimoiy va ma’rifiy ishlarda murakkab yoshlar bilan ishlash yondashuvini joriy qilish ijtimoiy o’qituvchilar va o’qituvchilar:

ular o’quvchilar guruhining pedagogik salohiyatiga va, eng avvalo, jamoatchilik fikriga asoslanib, norma va qoidalar, jamoaviy an’analar, rahbarlik hodisasi va kollektivning ijtimoiy guruhlash kuchi to’g’risida ma’lumotnoma guruh sifatida e’tirof etadilar; ular yangi bilim, ko’nikma va qobiliyatlarni amalga oshirish jarayonida mahorat bilan bog’liq faoliyatning obyektiv tarkibiy qismlarining shakllantiruvchi salohiyatini tushunadilar; ijtimoiy ta’lim tizimini faoliyat asosida, o’zaro bog’liqlik va munosabatlardan kelib chiqadigan tizimni yaratishga imkon beradigan subyektiv komponentlar; jarayonning tashkiliy-tarkibiy qismlari. Bunday fazilatlarini shakllantirishga yordam beradigan tadbirlar intizom, mas’uliyat, sadoqat, samarali hamkorlik qobiliyati;

uning mazmuni va tuzilmasini maqsadli tartibga solish yo’li bilan biznes va norasmiy muloqot imkoniyatlaridan to’liq foydalanish; odamlar bir-biri bilan o’zaro munosabatlari (aloqa interaktiv tomoni), axborot uzatish darajasida (aloqa axborot tarafi).

Shunday qilib, jamiyatni ijtimoiy rivojlanish va rivojlantirish uchun o’quvchilarning xatti-harakatlariga maqsadli ta’siri bilim faoliyati va shaxsning mehnat faoliyati shakllarini tashkil qilish orqali amalga oshiriladi. O’quvchilarni

bo'sh vaqtini mazmunli, maqsadli o'tkazish, ularni mehnatga o'rgatish orqali kelajakda kasb tanlash va tanlagan kasbini chuqur egallash lozim. Ularni mehnat tarbiyasini shakllantirishda uyali aloqa vositalaridan, kompyuterda har xil shavqatsizlik, vaxshiylik, zo'rovonlik, tavakkalchilikga asoslangan o'yinlarga bo'lanib qolishdan asrashimiz shart.

Adabiyotlar.

12. O'zbekiston Respublikasining «Voyaga yetmaganlar orasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarni oldini olish to'g'risida»gi Qonuni (2010 y.)

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida»gi PF-5106-sonli Farmon. – Toshkent, 2017 yil 5 iyul'

14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yetim bolalar va ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Qarori. 2019 yil 11 fevral'. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 04.02.2019 y.

15. O'zbekiston Respublikasi «Xalq ta'limi tizimida psixologik xizmat to'g'risida»gi Nizom. – Toshkent, 2002 yil 1 avgust.

16. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.

17. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. BMT Bosh Assambleyasining «Bola huquqlari to'g'risida»gi Konvensiyasi. – 1989 yil 20 noyabr.

18. Taylakov N.I. va boshqalar. Voyaga yetmaganlar orasida deviant xulqqa moyil o'quvchilarni aniqlash va ularni tarbiyalash. «Kamalak» nashriyoti. Toshkent. 2017. 320 bet.

19. Quronov M. Bolam baxtli bo'lsin, desangiz (Ota-onalar uchun tavsiya). – T.: «Ma'naviyat», 2013.

20. Hasanboyev J., Hasanboyeva O., Turopova M. Ma'naviy-axloqiy tarbiya asoslari. – T.: 2000.

21. Abdullayeva Sh.A., Ro'ziyeva G.A. Deviant xulqli yoshlar bilan profilaktik tadbirlar olib borish yo'llari // O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasining axborotnomasi. – 2011. - №3.

МУСИҚИЙ ТЎГАРАКЛАР ВОСИТАСИДА ЎҚУВЧИ ЁШЛАРНИ БАДИИЙ-ЕСТЕТИК ТАРБИЯЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ.

*Утанов Утқир Қурбонович Самарқанд ВПЯМЎММ,
п.ф.ф.д (PhD), доцент,
Абдусаматов Анвар Абдурахмонович
ЖДПУ магистр*

Аннотация. Ушбу мақолада умумий ўрта таълим мактабларида мусиқий тўгаракларининг ташкилий масалалари баён этилган. Мақолада умумий ўрта таълим мактабларида мусиқий тўгараклар воситасида ўқувчи ёшларни бадиий-эстетик тарбиялашнинг замонавий шарт-шароитлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: мусиқа, тўгарак, классика, руҳият, овоз, халқ кўшиқлари, замонавий кўшиқлар, мумтоз мусиқа, диапазон, хор, чолғу, рақс.

Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларини синфдан ташқари ишларга кенг жалб этиш мақсадида мусиқа санъати турлари бўйича тўгаракларнинг ўрни катта аҳамиятга эга бўлиб, синфдан ташқари таълим-тарбия ишларини олиб боришда ушбу тўгараклардан фойдаланиш яхши натижалар беради [8].

Мусиқа санъати турлари бўйича умумий ўрта таълим мактабларида ташкил этиладиган тўгаракларнинг «Хор бўлиб куйлаш», «Халқ чолғу асбоблари тўгараги», «Вокал», «Анъанавий хонандалик», «Естрада хонандалиги», «Фолклор жамоаси», «Театр» ва «Рақс» тўгаракларидан кенг фойдаланиш ва бу каби тўгаракларни ташкил этиш ва самарали олиб бориш мумкин.

Мусиқа санъати турлари бўйича умумий ўрта таълим мактабларида дарсдан ташқари ташкил этиладиган тўгараклар академик вақт билан 45 минутдан 90 минутгача бўлган муддатда ўтказилади. Тўгарак раҳбари иштирокчилар билан уларнинг қизиқишларини эътиборга олган ҳолда машғулотларни олиб бориши лозим. Хоҳиш ва истак паст бўлган ҳолатда режадан ортиқ шуғулланиш тавсия этилмайди, чунки бундай ҳолатда болаларнинг меъдасига тегиб қолиш еҳтимоли кучли бўлади. Шунинг учун машғулотларни меъёрдан жуда ҳам кўп оширмасдан олиб бориш лозим. Кўп йиллик олиб борилаётган тажрибалар шуни кўрсатмоқдаки, республикамизнинг чекка ҳудудларини ҳам еътиборга олган ҳолда тўгарак иштирокчилари сони куйидагича бўлиши тавсия этилади:

кичик гуруҳли хорга қатнашчилар сони 10-30 нафар;
ўрта гуруҳли хорга қатнашчилар сони 20-40 нафар;
катта гуруҳли хорга қатнашчилар сони

40-60 нафар;

вокал ансамблига қатнашчилар сони

2-16 нафар;

анъанавий хонандалик ансамблига қатнашчилар сони 2-16 нафар;

естрада хонандалик ансамблига қатнашчилар сони 2-16 нафар;

халқ чолғулари ансамбли тўғарагига қатнашчилар сони 4-12 нафар;

рақс тўғарагига қатнашчилар сони 1-20 нафар;

фолклор тўғарагига қатнашчилар сони 10-30 нафар;

театр тўғарагига қатнашчилар сони 2-24 нафар.

Республикамизнинг барча соҳаларида олиб борилаётган кенг қамровли ислохотлар, ахборот алмашиш воситаларининг турли хиллари кўпайганлиги айниқса, ёш авлод тарбиясида жиддий эътибор беришни тақозо этади. Уларни маънавий жиҳатдан соғлом, бақувват, билимли қилиб тарбиялаш, айниқса, уларнинг бўш вақтларини мазмунли ва касбга йўналтирилган ҳолда мақсадли ташкил этиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

Юртбошимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан тавсия етилган «Ёшларни мусиқа, рассомлик, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини ошириш, қобилиятларини намоён қилишни таъминлаш»га қаратилган 5 та ташаббуснинг биринчиси сифатида эътироф этилиши, жойларда ўқувчи-ёшларни мусиқа санъати турларига бўлган қизиқиши бўйича ижодкорлигини қўллаб-қуватлашга қаратилганлиги ўта муҳимдир. Ҳозирги кунда мусиқа санъатини инсон тарбиясидаги роли ортиб бормоқда.

Ёшларимизни маънавий етук, комил инсон етиб тарбиялашда мактабнинг роли билан мусиқа тўғарақларининг фаолияти шакшубҳасиз каттадир. Мактаб ёшларга билим асосларини сингдиради. У ўқувчи-ёшларнинг илмий дунёқарашини шаклланиши ва мустақамланиши йўлида асосий пойдевор бўлиб ҳизмат қилади. Ўқувчи-ёшларнинг бадий тўғарақлар орқали ҳаётга қизиқиши, ижодкорлик қобилиятларининг шаклланиши ва ривожланишида, айниқса, ҳаётга бўлган ҳис-туйғуларининг ўсиб боришида, атроф-муҳит, жамият тараққиётида кузатиш қобилияти ва дунёқарашини шаклланишида мусиқа санъатидан мақсадли фойдаланиш керак. Миллий мусиқа маданиятимиз, хусусан, мусиқа санъати турлари ҳисобланган хонандалик ва чолғу ижрочилиги маҳоратини егаллаган ҳар қандай инсон қалбида ёвузлик, ватанфурушлик, тажовузкорлик, фитнеслик ва бошқа инсонийликка хос бўлмаган хусусиятлардан йироқ бўлиб, қалбида, онги-шуурида бунёдкорлик, ижодкорлик, меҳр-муҳаббат, она Ватанга садоқат ва миллатга ҳурмат руҳида тарбияланади.

Мактабда мусиқа тўғарақ ишларининг асосий мақсади ёшларимизга мусиқа тарбия кўникмаларини сингдириш билан бирга ўқувчиларни Ватан, миллатга муҳаббатини, комил инсон қилиб ҳамда

ўқувчиларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш, ҳаваскорлик тўғарак аъзоларини кўрик танловларга тайёрлаш ҳозирги кунда алоҳида ўрин егаллайди.

Миллий таълим ва тарбия ўз мазмунида инсонпарварлик, ватанпарварлик, миллий ғурур, ахлоқий ва умуминсоний фазилатларни мужассам этиши билан жамият ривожига устувор аҳамият касб этади. Ҳозирги кунда миллий таълим ва тарбия олдидаги енг муҳим вазифалардан бири ҳам ўқувчи-ёшларда миллий онг ва миллий маданиятни таркиб топтиришдан иборатдир⁵⁵.

Умумий ўрта таълим мактабларида дарсдан ташқари ташкил этиладиган мусиқа тўғаракларини ташкил этишда нималарга эътибор бериш керак, таълимий ва тарбиявий фаолиятни қандай ташкил қилиш мақсадга мувофиқ бўлади?

Мусиқа тўғаракларининг бош мақсади – биринчидан, ўқувчи-ёшлар бўш вақтларини мақсадли ташкил этиш, уларни миллий мусиқий руҳда тарбиялаш, мусиқий қобилятини янада ривожлантириш бўлса, иккинчидан, ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий, тарихий анъаналари, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл воситаларни ишлаб чиқиб амалга жорий этишдир.

Тадқиқотларни таҳлил қилиш орқали умумий ўрта таълим мактабларида дарсдан ташқари ташкил этиладиган мусиқий тўғаракларини ташкил этиш ва самарали олиб боришда мусиқа тўғарагининг асосий вазифаларини қуйидагича белгилаш мақсадга мувофиқ:

биринчидан, шахснинг ақлий, ахлоқий, еркин фикрловчи ва мусиқий ривожланиши, унинг истеъдоди ва қобилятларини ҳар томонлама намоён қилиш учун имконият яратиш бўлса, иккинчидан ёшларни еркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўз-ўзини идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;

учинчидан, ўқувчиларни миллий, умуминсоний қадриятлар, Ватанимизнинг бой маънавий мероси билан таништириш, маданий ҳамда дунёвий билимларни егаллашга бўлган талабларини шакллантириш;

тўртинчидан, ҳар бир ўсмирнинг билимдонлиги ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш, инсон фаолиятини турли соҳаларда жорий қилиб кўриш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада қўллаб-қувватлаш учун шарт-шароит ҳозирлаш;

⁵⁵ Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. - Т.: «Ўзбекистон», 1998. -24-33-б.

бешинчидан, инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафқатлилик, ирқий ва миллий камситишларга тоқатсизлик), муомала одоби (ноҳақлик, ёлғончилик, тухмат, чақимчиликка тоқатсизлик)га барҳам бериш каби тарбия воситаларидан унумли фойдаланиш;

олтинчидан, ватанрарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан ўзаро муносабат-мулоқотни ўрганиш, ўз халқи, давлати, унинг ҳимояси учун ҳамиша шай бўлиб туриш. Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг рамзларига ҳурмат билан қараш, ёш авлодни Ўзбекистон Конституцияси, байроғи, герби, мадҳияси, Президентига садоқатли қилиб тарбиялаш;

еттинчидан, мустақил давлатимиз – Ўзбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва холисона баҳо беришга ўргатиш. Унинг тинчликсеварлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, ошқора-очиқ ташқи сиёсати ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йўналтирилган, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қиладиган ички сиёсатини тўғри тушунтирмоқ керак;

саккизинчидан, турмушда энг олий қадрият ҳисобланган меҳнатга ижодий ёндашиш фазилатларини шакллантириш;

тўққизинчидан, соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила соҳиби бўлиш истагини шакллантириш;

ўнинчидан, ёшларимизни еркин мустақил фикрлашга ўргатиш.

Муסיқий-тарбиявий ишларни ташкил этишда асосий еътибор ўқувчи (бола) шахсига қаратилиши лозим. Бу йиллар давомида тўплаган ижобий тажрибалардан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади(2.1.2-жадвал).

2.1.2-жадвал.

Муסיқа тўғаракларини ташкил этиш ва самарали олиб боришда муסיқа тўғарагининг асосий вазифалари.

Тр	Вазифалар	Натижа(шаклланадиган сифатлар)	ИЗОҲ
1	шахсининг ақлий, ахлоқий, еркин фикрловчи ва муסיқий ривожланиши, унинг истеъдоди ва қобилиятларини ҳар томонлама намоён қилиш учун имконият яратиш	Креативлик	
2	ёшларни еркин	Ўз-ўзини англаш	

	<p>фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўз-ўзини идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш</p>		
3	<p>ўқувчиларни миллий, умуминсоний кадриятлар, Ватанимизнинг бой маънавий мероси билан таништириш, маданий ҳамда дунёвий билимларни егаллашга бўлган талабларини шакллантириш</p>	Ватанпарвар	
4	<p>ҳар бир ўсмирнинг билимдонлиги ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш, инсон фаолиятини турли соҳаларда жорий қилиб кўриш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада кўллаб-қувватлаш учун шарт-шароит ҳозирлаш</p>	Ижодийлик, ижодкорлик, ҳайрихоҳлик	

5	<p>инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафқатлилик, ирқий ва миллий камситишларга тоқатсизлик), муомала одоби (ноҳақлик, ёлғончилик, тухмат, чақимчиликка тоқатсизлик)га барҳам бериш каби тарбия воситаларидан унумли фойдаланиш</p>	Меҳр-оқибат	
6	<p>ватанрарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан ўзаро муносабат-мулоқотни ўрганиш, ўз халқи, давлати, унинг ҳимояси учун ҳамиша шай бўлиб туриш. Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг рамзларига ҳурмат билан қараш, ёш авлодни Ўзбекистон Конститутсияси, байроғи, герби, мадҳияси, Президентига садоқатли қилиб тарбиялаш</p>	Толерантлик(диний бағрикенглик)	

7	<p>мустақил давлатимиз – Ўзбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва холисона баҳо беришга ўргатиш. Унинг тинчликсеварлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, ошкора-очиқ ташқи сиёсати ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йўналтирилган, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қиладиган ички сиёсатини тўғри тушунтирмоқ керак</p>	<p>Демократик(эркинлик,инсонпарварлик, хамкорлик</p>	
8	<p>турмушда энг олий кадрият ҳисобланган меҳнатга ижодий ёндашиш фазилатларини шакллантириш;</p>	<p>Меҳнатсеварлик</p>	
9	<p>соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила соҳиби бўлиш истагини шакллантириш</p>	<p>Оилапарвар</p>	
10	<p>ёшларимизни еркин мустақил фикрлашга ўргатиш.</p>	<p>Эркинлик, мустақиллик</p>	

<p>Муסיқий-тарбиявий ишларни ташкил этишда асосий эътибор ўқувчи (бола) шахсига қаратилиши лозим. Бу йиллар давомида тўплаган ижобий тажрибалардан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади</p>		
---	--	--

Мактаб ва синфдан ташқари ишларни ташкил этишда муסיқий тарбия мазмунини биринчи навбатда тизимли ва мажмуали татбиқ этишга кўра уч вазифа бирлиги - «илмий, ривожланиб бориш», «психологик ва педагогик жараёнлар муштарақлиги, таълим жараёнида ва жамият талабларини эътиборга олиш», «янгича билимларга амал қилиш» каби бир қатор қоидалар асосида таркиб топиши керак⁵⁶. Улар асосида ўқувчи шахсиятига нисбатан йўналиш белгиланилади. Бу мақсадларга еришиш учун ўқувчилар билан тўғарак, санъатнинг айрим турлари, жаҳон ва миллий маданиятини ўрганиш ва бошқа тарбия шаклларида фойдаланиш мумкин.

Тўғараклар асосида берилаётган муסיқий тарбиянинг асосий мазмуни исталган соҳадаги дарсдан ва мактабдан ташқари тўғарак машғулоти тарбиясининг ягона қоида ва услубларини ташкил этади. Бу борада асосий вазифа тўлақонли бадиий ва ижодий асарни чуқур ҳис этишдан иборат бўлади. Шунинг учун миллий ва тарихий санъат шакллари билан қарашни, ўқитувчининг ўқувчилар ва тарбиячилар билан ўзаро суҳбатларини, оламни естетик ва бадиий ҳис этиш фаолияти давомида ўқувчиларнинг мустақил ижодкорлигини турли ўйинлар, дидактик саҳна ўйинларини болалар орасида уларнинг қобилиятига қараб иш фаолиятларини шакллантириш ва тўғарак режасини тузиш керак. Инсон шахсининг шаклланиши ниҳоятда тинимсиз ва мураккаб жараён бўлиб, унда кўплаб омилларнинг таъсири бор, буларнинг айримлари тарқоқ, айримлари мақсадга йўналтирилгандир.

Умумий ўрта таълим мактабларида дарсдан ташқари ташкил этиладиган муסיқий тўғарак ишлари самарадорлигини оширишда энг қулай воситаларни излаб топиш бугунги кун талаби бўлиб, ҳар бир креатив

⁵⁶ Имомназаров М.С., Эшмуҳамедов М. Миллий маънавиятимиз асослари. (Олий ўқув юртлар учун маъруза матнлари) - Т.: ТошИУ, 2001. –432-6.

музыка ўқитувчисидан дарс машғулоти жараёнига замонавий инноватсиялар киритишни талаб этади.

Адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисидаги Қонуни, 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-112-сонли президент қарори. 02.02.2022.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепсиясини тасдиқлаш тўғрисида” ги 2019-йил 29-апрелдаги ПФ-5712-сонли Фармони.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепсиясини тасдиқлаш тўғрисида” ги 2019-йил 8-октябрдаги ПФ-5847-сон Фармони.

5. Президентининг 2015-йил 20-ноябрдаги “Болалар музыка ва санъат мактаблари фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича 2016-2020-йилларга мўлжалланган давлат дастури тўғрисидаги” ПҚ-2435-сонли қарори.

6. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. - Т.: «Ўзбекистон», 1998. -24-33-б.

7. “Музыка ўқитувчисининг касбий компетентлиги ва креативлиги”. Фан дастури. Тошкент давлат педагогика университети. Тошкент 2020-йил

8. Жўраев Р. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишдаги умумий ўрта таълим вазифалари. // «Педагогик маҳорат», 2001, 2-сон.

9. Панжиев Қ. Умумий ўрта таълим мактабларида музыка тўғрақларини ташкил этиш бўйича методик тавсиялар. Замонавий таълим журнали. 2019 йил 9(82).

10. Файзуллаев э.М. Бўлажак музыка ўқитувчилари бадиий дидини мукаммаллаштиришнинг педагогик шарт-шароитлари (ўзбек мумтоз музыкаси мисолида). Педагогика фан номзоди илмий даражасини олиш учун Афтореферат. Тошкент, 2010й, 23 б.

11. Ҳасанов А.Ш. Музыка ва тарбия. -Т.: Ўқитувчи, 1993й.

Имомназаров М.С., Эшмухамедов М. Миллий маънавиятимиз асослари. (Олий ўқув юртлар учун маъруза матнлари) - Т.: ТошИУ, 2001. –432-б.

12. Утанов, У. (2016). Эффективность проектной технологии в организации и обеспечении духовно-нравственного воспитания будущего учителя. Наука и мир, (2-3), 106-107.

13. Qurbonovich, U. U. (2022). USING SIBELIUS MUSIC TEXT EDITOR IN MUSIC EDUCATION. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, 4, 127-129.

14. KHUDOYNAZAROVNA, K. O. (2022). THE TECHNOLOGY OF ORGANIZING EDUCATIONAL ACTIVITIES FOR THE FORMATION OF THE PERSONAL SPIRITUALITY OF THE FUTURE TEACHER. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(3), 278-287.

15. Xudoynazarovna, Q. O. (2022). Technology Of Development Of Social Activity Of Female Pedagogues In The Conditions Of The New Renaissance. Journal of Positive School Psychology, 6(9), 4469-4471.

16. Qurbonovich, U. U. (2022). Factors Of Development Of Teacher's Spiritual Image. Journal of Positive School Psychology, 6(9), 4472-4475.

ЎҚИТУВЧИ МАЪНАВИЙ ҚИЁФАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ДОИР.

Утанов У. Самарқанд вилоят педагогларни янги методикаларга ўргатиш миллий маркази “Педагогика, психология ва таълим технологиялари” кафедраси доценти, н.ф.ф.д (PhD).

Аннотация: Мазкур мақолада ўқитувчининг маънавий қиёфасини ривожлантириш масалалари тадқиқ этилган. Бундан ташқари ўқитувчининг маънавий қиёфасининг ривожлантиришнинг муҳим таркибий қисмлари батафсил ёритилган.

Янги Ўзбекистон шароитида ижтимоий-иқтисодий, маънавий соҳаларда амалга оширилаётган ислохотлар педагогик кадрларнинг касбий маҳорат даражасини оширишга ҳам тааллуқли бўлиб, ўқитувчилар маънавий қиёфасини ривожлантириш вазифаси устувор йўналиш сифатида яққол кўзга ташланмоқда. Зеро, фақатгина ёш авлодни камол топтиришга, уларни янги ижтимоий муносабатларга кириша оладиган умуминсоний кадриятларни эътироф этадиган, маънавий баркамол, юксак маънавиятли шахс этиб тарбиялаш кўп жиҳатдан ўқитувчилар маънавий қиёфасини ривожланганлигига боғлиқдир.

Мазкур масаланинг нечоғлик долзарб эканлигини Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йил 20 декабр куни Олий мажлис ва Ўзбекистон халқига қилган Мурожаатида “Таълим сифатини ошириш – Янги Ўзбекистон тараққиётининг яқка-ю ягона тўғри йўлидир” деб таъкидладилар. Юртбошимиз маърузаларида “Нажот – таълимда, нажот тарбияда, нажот билимда” Чунки барча эзгу мақсадларга билим ва тарбия туфайли эришилади деб қайд этди.

Муҳтарам Президентимиз ўз мурожаатларида таълим жараёнини самарадорлигини ошириш ва таълим жараёнини ташкил қилиш бўйича қатор муҳим вазифаларни белгилаб берди. Жумладан,

мактабларда таълим сифатини кўтариш;

жамиятда ўқитувчи касбининг нуфузини ошириш;

муаллимларнинг шароитларини яхшилаш;

ўқитувчиларнинг мақомини, уларнинг шаъни ва кадр-қимматини ошириш;

- ўқувчиларда эркин ва креатив фикрлашни, жамоада ишлаш ва мулоқот кўникмаларини шакллантириш (21 аср кўникмалари яъни, 4 К кўникмалари);

- илғор хориж таълим дастурларидан фойдаланиш (“A-level” Президент мактабларида фойдаланилмоқда);

- илғор таълим стандартлари ва методикаларини жорий этиш учун алоҳида илмий институт ва лабораториялар ташкил қилиш;

- юқори малакали хорижий ўқитувчиларни олиб келиш;

Янги Ўзбекистонда мактаб жамоалари ва муаллимларининг масъулиятини - айнан ана шу масалаларда яққол намоён бўлашини қайд этди [1].

Юқорида юртбошимиз томонидан таълим жараёнини самарадорлигини ошириш ва таълим жараёнини ташкил қилиш бўйича белгиланган вазифалар ўқитувчи ва мураббийлар зиммасига улкан масъулият юклайди.

Таълим соҳасида олиб борилаётган ислохотлар, ўқув-тарбия ишлари сифатини ошириш, белгиланган вазифаларни мувофақиятли бажариш аввало педагог ходимларнинг касбий фаолиятини узлуксиз ривожлантириб борилишини, яъни Ўзбекистон педагогининг маънавий қиёфасини ривожлантириш тизимини янада такомиллаштириш зарурияти мавжудлигини кўрсатади.

Бунда ўқитувчининг фаолияти мобайнида унда намоён бўладиган муҳим жиҳатларни тадқиқ этиш, жумладан 21-асрда таълим-тарбия жараёнига қўйиладиган талаблар ва ўқитувчи ушбу талабларга тайёр бўлиши унинг маънавий қиёфасида намоён бўлади.

Ўқитувчи маънавий қиёфасини ривожлантириш масаласи ҳақида фикр юритганда, энг аввало, муаммога доир “маънавият”, “маънавий қиёфа”, “қиёфа” каби асосий тушунчаларнинг мазмун-моҳиятини ёритиб бериш мақсадга мувофиқдир.

Маънавият шахс, халқ, давлат ва жамиятнинг куч-қудрати, тараққиёти, имкониятлари ва истиқболларини белгилаб берувчи ички ижобий, руҳий омилдир. Маънавият (арабча “маънавият” – маънолар мажмуи) моҳиятига кўра ижтимоий тараққиётга ижобий таъсир ўтказувчи фалсафий, ҳуқуқий, илмий, бадиий, ахлоқий, диний тасаввур, тушунча ва ғоялар мажмуи ҳисобланади.

“Ватан туйғуси” китобида “Маънавият – жамиятнинг, миллатнинг ва айрим бир кишининг ички ҳаёти, руҳий кечинмалари, ақлий қобилияти, идрокини мужассамлаштирувчи тушунча”⁵⁷ – деб таърифланган.

М.Қаршибоев маънавиятни “илоҳий нур, инсоний моҳият рамзи”⁵⁸ сифатида таърифласа, И.Саифназаров маънавиятнинг ботиний мазмунига

кўпроқ эътибор берган⁵⁹. А.Мухторовнинг “Маънавият” тушунчасига билдирган фикр-мулоҳазалари ҳам эътиборлидир. Унингча, “Маънавият” кишининг онги, тафаккури, дунёқараши, ишонч ва эътиқоди, имконияти, истеъдоди, фаолияти ва қобилиятини ифодаловчи кенг қиррали ижтимоий ҳодисадир”⁶⁰. Г.Ж.Туленова эса “Маънавият – ҳар қандай жамиятнинг муҳим унсуридир. Юксак маънавият, мафкурасиз ҳеч қандай жамият ҳам, давлат

ҳам тараққий эта олмайди. Маънавияти юксак даражада ривожланган миллат,халқгина келажакка томон изчиллик билан қадам босади”⁶¹ деган фикрни билдирган.

Юқоридаги таҳлиллардан маълум бўладики, бугунги кунда маънавий масалалар муҳим педагогик муаммо сифатида тавсифланади.

Ўзбек тили изоҳли луғатида қиёфа (арабча - ташқи кўриниш, юз,афт, қадди-қомат, ўзини тутиш) маъносини англатади деб кўрсатилган. Бундан ташқари, кўчма маънода - кишининг маънавий, руҳий ва ахлоқий хусусиятлари, онги, дунёқараши, билим-савияси ва шу кабилар мажмуини ифодалайди деб таъкидланади[3]. Касб-корга ва кишиларга нисбатан эса муайян шахснинг маънавий қиёфаси – уларнинг қилаётган ишлари уларнинг қиёфасини белгилаб беради. Бундан кўринадики, ўқитувчининг маънавий қиёфаси ҳам унинг фаолиятида, хатта-ҳаракатида, юриш-туришида, ўй-хаёлларида ва амалий жиҳатларида намоён бўлиши шарт.

Албатта, юқорида келтирилган таърифларнинг ҳаммасида ҳам маънавият ва қиёфанинг кўпгина қирралари ўз ифодасини топган. Уларда муаллифлар ўзларининг нуқтаи-назарларини билдиришган бўлсада, бу таърифлар янада сайқалга муҳтождир. Юқоридаги хулосалардан келиб чиқиб, уларни тўлдирган ҳолда маънавий қиёфага қуйидагича таъриф беришга ҳаракат қилдик.

Бизнингча ўқитувчининг маънавий қиёфаси деганда - юксак маърифат, барчага ибрат бўладиган, ботиний ва зоҳирий гўзалликни ўзида

⁵⁷ Иброҳимов А., Султонов Х., Жўраев Н. Ватан туйғуси. – Т.: Ўзбекистон, 1997.

⁵⁸ Қаршибоев М. Талотўпдан уйғунлик сари. – Т.: Маънавият, 1997. – Б.7-12.

⁵⁹ Саифназаров И. Маънавий баркамоллик ва сиёсий маданият. – Т.: Шарк, 2001. – Б. 14.

⁶⁰ Мухторов А. Юксак маънавиятли соғлом авлодни тарбиялаш - мақсадимиз // Мустақил Ўзбекистон: фалсафа фанларининг долзарб муаммолари (Маърузаларнинг қисқача матнлари). –Т., 2000. – Тўплам. ЎзРФА –Б. 105-108.

⁶¹ Туленова Г.Ж. Ёшлар маънавияти ва камолотни ошириш тараққиёт зарурияти (Мустақил Ўзбекистон фалсафа фанларининг долзарб муаммолари) //(Маърузаларнинг қисқача матнлари). – Т., 2000. – Тўплам. ЎзРФА. – Б.103.

муассамлаштирган ҳамда касбий маҳоратда илғор педагог қиёфасини тушинишимиз мақсадга мувофиқ бўлади.

Демак, бунинг учун педагогларда янгича дунёқарашни, юксак маънавиятни, ватанпарварликни, фидойиликни, барқарор рухий ва ахлоқий хусусиятларни, онги-шурини, тафаккурини янада ривожлантириш муҳим ҳисобланади.

Бу жараёнда улардан ўз-ўзини узлуксиз ривожлантириб бориш, иродалилик, маъсулият, ўз касбига фидойлик, касбий эҳтиёжларни амалга ошириш ва касбий маҳоратни ривожлантириб бориш талаб этилади.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, жамият ривожини ўқитувчиларнинг самарали фаолиятисиз тасаввур этиб бўлмайди. Шундай экан Янги Ўзбекистон тараққиётининг муҳим омили бўлган ўқитувчиларнинг маънавий қиёфасини ривожлантириш масаласи давр талаби эканлигини барча педагогларимиз чуқур англашимиз ва бу йўлда ўз маънавий қиёфамизни ривожлантиришимиз учун барча куч-ғайратимизни сарф этмоғимиз зарур. Зеро ёшлар келажаги ўқитувчи-мураббийларнинг қўлидадир.

Адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йил 20 декабр куни Олий мажлис ва Ўзбекистон халқига қилган Мурожаатномаси. Янги Ўзбекистон газетаси. 2022 йил 21 декабр, 1-3 бет.

2. Бегматов Э., Мадвалиев А., Маҳкамов Н., Мирзаев Т., Тўхлиев Н., Умаров Э., Худойберганова Д., Ҳожиёв А. Ўзбек тили изохли луғати. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. Тошкент.

3. Очиллов М. Муаллим – қалб меъмори. – Т.: Ўқитувчи, 2001. – Б.42.

4. Утанов, У. (2016). Эффективность проектной технологии в организации и обеспечении духовно-нравственного воспитания будущего учителя. Наука и мир, (2-3), 106-107.

5. Qurbonovich, U. U. (2022). USING SIBELIUS MUSIC TEXT EDITOR IN MUSIC EDUCATION. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, 4, 127-129.

6. KHUDOYNazarovna, K. O. (2022). THE TECHNOLOGY OF ORGANIZING EDUCATIONAL ACTIVITIES FOR THE FORMATION OF THE PERSONAL SPIRITUALITY OF THE FUTURE TEACHER. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(3), 278-287.

7. Xudoynazarovna, Q. O. (2022). Technology Of Development Of Social Activity Of Female Pedagogues In The Conditions Of The New Renaissance. Journal of Positive School Psychology, 6(9), 4469-4471.

8. Qurbonovich, U. U. (2022). Factors Of Development Of Teacher's Spiritual Image. Journal of Positive School Psychology, 6(9), 4472-4475.

МУСИҚАНИНГ ТИББИЁТДА ТУТГАН ЎРНИ ҲАМДА УНИНГ ИНСОН РУҲИЯТИ ВА СОҒЛИГИГА ТАЪСИРИ МАСАЛАЛАРИ.

Утанов Уткир Қурбонович п.ф.ф.д (PhD), доцент

Хошимова Лазиза Акбар қизи

ЖДПУ магистр

lazizaxoshimova1997@gmail.com

+998933001911

Аннотация. Ушбу мақолада мусиқа терапияси тарихи, мусиқанинг инсон руҳияти ва соғлиғига таъсири назариясининг руҳий-жисмоний асослари, мусиқий терапиянинг айрим касалликларни даволаш ёки беморнинг ҳаёт сифатини яхшилашда самарали бўладиган усуллари ҳамда ушбу терапия йўналишида олиб борилган тадқиқотлар ва уларнинг натижалари кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: мусиқа терапия, тиббиёт, классика, руҳият, терапия, сурункали касалликлар.

Abstract. This article examines the history of music therapy, the psycho-physical basis of the theory of the influence of music on the human psyche and health, methods of music therapy that are effective in treating certain diseases or improving the patient's quality of life, as well as the research conducted in the direction of this therapy and their results.

Key words: music therapy, medicine, classics, psychology, therapy, chronic diseases.

Мусиқа – бу нафақат биз мириқиб эшитадиган нарса бўлибгина қолмай, оғриқни енгиллаштирадиган, стрессни оладиган, ўзингизни тушунишга ёрдам берадиган ва мулоқотдаги тўсиқларни бартараф этадиган нарса ҳамдир.

Мухтарам президентимиз Шавкат Мирзиёев ўн иккинчи “Шарқ тароналари” халқаро мусиқа фестивалининг очилишига бағишланган тантанали маросимда “-Сайёрамизда турли келишмовчилик ва қарама-қаршилиқлар, уруш ва низолар авж олган таҳликали замонда, одамзот тобора ўз дунёсига ўралиб бораётган бир шароитда мусиқа инсонга инсонлигини эслатиб, унинг қалбида келажакка умид ва ишонч уйғотади. Мусиқа санъати маданий феномен сифатида янги авлодни тарбиялаш ва камолга етказиш борасида чексиз имкониятларга эгадир. Санъат билан ошно бўлган ёшларнинг ҳаётга муносабати, миллий урф-одат ва умумбашарий қадриятларга ҳурмати баланд бўлади”- дея мусиқага таъриф берганди.

Маълумки, инсоннинг маънавий онги, дунёқараши ва маънавий камолотининг шаклланишида мусиқа санаъти ўзининг қудратли таъсир кучи билан алоҳида аҳамият касб этади. Ҳақиқатдан ҳам, мусиқа инсоннинг психологик, маънавий, ахлоқий ва эстетик ҳиссиётларига кучли ва бетакрор

таъсир этиш хусусияти билан педагогик-психологик фанлар тизимида муҳим ўрин тутди.

Муסיқа қадимдан инсон руҳий саломатлигини кўтаришда энг кўп қўлланилган самарали восита ҳисобланган. Айнан чилдирма зарблари жўрлигида инсон овози-жаранги асосий мақсадни кўзлаган. Тарихий манбаларда муסיқанинг уч асосий вазифаси тилга олинади: тарбиявий, афсунгарлик ва шифобахшлик.

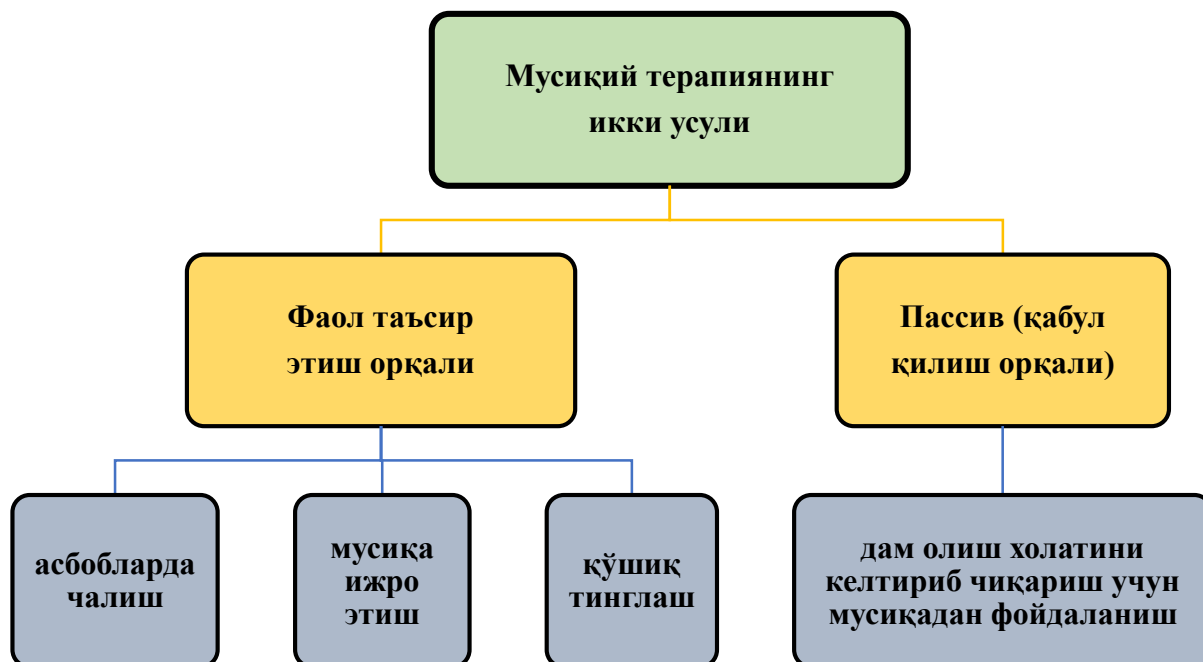
Ўрта асрнинг буюк олими Абу Наср Фаробий ўзининг одамга муסיқанинг таъсири назариясида руҳий-жисмоний асосларга таянади. Ибн Сино бу назарияни янада тўлароқ очиб, муסיқа-муолажа мактабини яратди. Касалликка қарши энг яхши дори – бу касалликнинг олдини олиш эканини таъкидлайди. Айниқса, болалар соғлигига илк ёшдан эътибор бериш, чақалоқларнинг соғлиғини мустаҳкамлашда, биринчидан, энгил тебратиш, иккинчидан, алла айтаётганда, одатда қўлланиладиган муסיқа ва кўшиқ эканлигини уқтиради.

Муסיқа - бу барча мия соҳаларини бир вақтнинг ўзида фаоллаштирадиган ҳиссий тажриба. Шунинг учун у терапияда фойдалидир, чунки у миянинг эмоционал, когнитив ва жисмоний маънода ишлашини кўзғатади. Муסיқий терапия бўйича пайдо бўлган янги тадқиқотлар у билан реабилитация, таълим ва фаровонликни ошириш дастурларида ҳам фойдали эканлиги кўрсатилди.

Ушбу турдаги терапия айрим касалликларни даволашда ёки беморнинг ҳаёт сифатини яхшилашда самарали бўлади ва икки усулда ишлайди: фаол (муסיқа асбобларида чалиш, кўшиқ тинглаш, муסיқа ижро этиш) ва қабул қилувчи (дам олиш ҳолатини келтириб чиқариш учун муסיқадан фойдаланиш). Бошқа бадий техника ва шакллар, шунингдек, драма, рақс ёки расм каби санъат турлари муסיқа билан бир вақтда ишлатилади ва кутилган натижаларни олиб келади.

Муסיқа жозибали рағбатлантирувчи восита бўлгани учун, у беморларга катта таъсир кўрсатади ва улар терапияни ёқимли тарзда қабул қилишади. Муסיқий терапия мутахассислари муסיқани психологик ва жисмоний фойда келтирадиган усулларда танлаганлар ва қўллаганлар.

Муסיқий терапиянинг айрим касалликларни даволашда ёки беморнинг ҳаёт сифатини яхшилашда самарали бўладиган икки усули

Ушбу турдаги терапия психологик муаммоларни ҳал қилиш, беморларни реабилитация қилиш, сурункали касалликларда оғриқни камайтириш, асаб ва неврологик касалликларда ҳаётга қараш жиҳатини ўзгартириш, ўз кадрини яхшилаш ёки тифизлашган иш ҳамда ўқишдаги қийинчиликларни даволаш учун жуда самарали восита ҳисобланди.

Бугунги кунда классик музика таъсирининг тана ва инсон онгига таъсири ҳақида жуда кўп маълумотлар бор. 1756-1791 йилларда яшаб ижод этган, классик эранинг машҳур ва инсон руҳиятига катта таъсир кўрсатган композитор Вольфганг Амадей Моцартнинг таъсири унинг ажойиб ишларининг терапевтик таъсирида эканлигини фан исботлаган. Унинг 600дан ортиқ композицияларидан бўлмиш симфония, концерт, камер, фортепиано, опера ва хор учун ёзилган асарларидан бошқа кўпгина бастакорлар илҳомланишган ва унинг асарлари ҳамон оркестрларнинг стандарт репертуарларидан жой олган. Унинг ижоди абадийдир, шунинг учун улардан фойдаланиш руҳни яхшилаш, ўзини хотиржамлаш ва ўзлигини англашда катта аҳамият касб этади. Ушбу ҳодисани ўрганган олимлар ушбу музика асарларига қулоқ тутиб, беморларнинг соғлигини яхшилаш имкониятини тасдиқладилар.

Тадқиқотчилар жисмоний ва руҳий саломатлиги ҳар хил ёшдаги одамларга ёрдам бериш учун музика терапия имкониятлари ва заруриятини ўрганиб келмоқдалар.

Музика барча ёш гуруҳларида ўткир ва сурункали оғриқларни бошқариш учун потенциал стратегия сифатида ўрганилган. Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, жарроҳлик пайтида ёки жароҳатни даволашда музика тинглаш болаларга ҳам, катталарга ҳам жисмоний оғриқни енгишга ёрдам беради. Тиббиётда операциядан кейинги стандарт шифохонада парваришlash

жараёнида кўшимча даволаш усуллари билан биргаликда муסיкий терапия жарроҳлик амалиётидан тикланаётган беморларда оғриқ, ташвиш, юрак уриши ва қон босими кўрсаткичларини пасайтиришнинг самарали усули эканлигини аниқлади.

Депрессияга чалинган одамлар томонидан ўтказиладиган муסיкий терапиянинг ҳиссий фойдалари кўпинча саратон касаллигига чалинган одамларга ҳам тегишли бўлиб, уларнинг кўпчилигида ташхис қўйилгандан сўнг, даволаниш пайтида ёки ҳатто ремиссия бўлганидан кейин бир мунча вақт депрессия аломатлари пайдо бўлиши мумкин бўлган ҳолатларда ҳам ижобий натижа берган.

Саратон касаллиги билан курашиш ва даволанишда жисмоний ва ҳиссий тажрибада саратон касаллари кўпинча ўзларининг мураккаб тиббий эҳтиёжларини қондириш учун бир нечта даволаш турларига муҳтож, шунингдек, уларнинг ҳиссий ва маънавий фаровонлиги ҳақида ғамхўрлик қилиш учун турли хил ёрдам манбаларига эҳтиёж бор.

Муסיкий терапия саратон касаллигида нурланишни бошлайдиган беморларда хавотирни камайтиришга ёрдам беради ва кўнгил айниши каби кимёвий терапиянинг ён таъсирини енгишга ёрдам беради.

Муסיкий терапия йўналишида олиб борилган тадқиқотлар ва уларнинг натижалари

Тадқиқотлар			
№	Тадқиқот олиб борилган йил	Тадқиқот тури	Тадқиқот натижалари
1	2015-йил	Ўткир сурункали оғриқларни бошқариш учун муסיқа потенциал стратегия сифатида.	Жарроҳлик амалиётидан тикланаётган беморларда оғриқ, ташвиш, юрак уриши ва қон босими кўрсаткичларини пасайтиришнинг самарали усули эканлигини аниқланган.
2	2016-йил	Муסיқа депрессияни даволашнинг самарали таркибий қисми.	Одатдаги даволаш усуллари билан бирлаштирилганда депрессияга чалинган кишиларга энг фойдали бўлганлиги (антидепрессантлар ва психотерапия каби) аниқланган.
3	2017-йил	Кичик жарроҳлик амалиётлари пайтида муסיқа тинглашнинг афзалликлари.	Эшитиш воситаси билан муסיқа тинглаган болалар ва ўспиринлар операциядан кейинги бир ҳафтагача ва операциядан кейинги даврда ҳам мослашувчан хатти-ҳаракатларни кўрсатдилар.

4	2018-йил	Эрта туғилган чақалоқлар товонидан кон тахлили олишда неонатал оғриқни стандарт даволашда мушқани таъсири.	Эрта туғилган чақалоқларнинг юз ифодалари ва ҳаётий реакциялари (оғриқ белгиси сифатида қабул қилинган) сезиларли даражада фарқ қилган.
5	2019-йил	Туғруқ пайтида мушқий терапиядан фойдаланиш.	Оғриқсиз даволаниш (туғруқ пайти) учун ижобий, қулай, аммо бироз ноаниқ усул бўлиб, оналар ва янги туғилган чақалоқлар учун ижобий гемодинамик имтиёзлар яратган.
6	2020-йил	Саратон касаллигида мушқанинг руҳий таъсири.	Нурланишни бошлайдиган беморларда хавотирни камайтириши, кўнгил айланиши, бош айланиши каби кимёвий терапиянинг қўшимча салбий таъсири енгилга ёрдам бериши аниқланган.

Мушқий терапия ўз-ўзидан тиббий шароитлар, шу жумладан руҳий касалликларни даволаш учун етарли даволанишни кўрсатмайди. Аммо, дори-дармон, психотерапия ва бошқа аралашувлар билан бирлашганда, у даволаш режасининг қимматли таркибий қисми бўлиши мумкин.

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, кўпчилик мушқадан терапия усули сифатида фойдаланиш "жиддий" ёки расмий нарса эмас деб ўйлашларига қарамай, ушбу фанни кўплаб жиддий илмий тадқиқотлар қўллаб-қувватлайди. Уларнинг натижалари шуни кўрсатадики, ушбу соҳада қўлланиладиган усуллар жисмоний ва ақлий муаммоларнинг ҳар хил турларига жуда фойдали таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Президент Ш.М. Мирзиёевнинг “Шарқ тароналари” ўн иккинчи халқаро мушқа фестивалининг очилишига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи;

2. Р.Ф.Қодиров “Мушқа психологияси”. Ўқув қўлланма-Т.: Мушқа, 2005. 80-бет;

3. Д.А. Махмудова. Психокоррекция асослари. Ўқув қўлланма. Тошкент. 2007 йил. 90 бет;

4. Махфуза Махамаджоновна Халилова, Эргашева Диёра Дилшод қизи. Мушқа ва инсон психологияси // Academic research in educational

sciences. 2021. №CSPI conference, <https://cyberleninka.ru/article/n/musiqava-inson-psixologiyasi>;

5. Музиқадан тиббиёт соҳасида фойдаланишга доир. Утанов Уткир Қурбонovich, Хошимова Лазиза Акбар қизи. Special Issue on "Life learning: New paradigms and expected results", 23.06.2022., (<https://bilig.iscience.uz/index.php/isepsmj/article/view/459>);

6. "Scientific Russia" (Научная Россия) портали илмий мақоласи. (<https://scientificrussia.ru/articles/muzykoterapiya>), февраль, 23, 2021;

7. Кэмпбелл, Дон. “Эффект Моцарта: древнейшие и самые современные методы использования таинственной силы музыки для исцеления тела и разума”. Д. Кэмпбелл. Минск: Поппури, 1999 йил, 162 бет.

8. Утанов, У. (2016). Эффективность проектной технологии в организации и обеспечении духовно-нравственного воспитания будущего учителя. Наука и мир, (2-3), 106-107.

9. Qurbonovich, U. U. (2022). USING SIBELIUS MUSIC TEXT EDITOR IN MUSIC EDUCATION. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, 4, 127-129.

10. KHUDOYNazarovna, K. O. (2022). THE TECHNOLOGY OF ORGANIZING EDUCATIONAL ACTIVITIES FOR THE FORMATION OF THE PERSONAL SPIRITUALITY OF THE FUTURE TEACHER. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(3), 278-287.

11. Xudoynazarovna, Q. O. (2022). Technology Of Development Of Social Activity Of Female Pedagogues In The Conditions Of The New Renaissance. Journal of Positive School Psychology, 6(9), 4469-4471.

12. Qurbonovich, U. U. (2022). Factors Of Development Of Teacher's Spiritual Image. Journal of Positive School Psychology, 6(9), 4472-4475.

DORIVOR O‘SIMLIKLAR VA ULARDAN OQILONA FOYDALANISHNING O‘RNI VA AHMIYATI

*SVPYMO‘MM Aniq va Tabiiy fanlarni
o‘qitish metodikasi kafedrasi o‘qituvchilari
S.Xalilova, D.Ibodullayeva
E-mail:sevaraabdumannabovna@gmail.com Tel: (97) 9070603*

Annotatsiya

Ushbu maqolada dorivor o‘simliklar va ulardan oqilona foydalanish, dorivor o‘simlikni asrab avaylash yo‘llari haqida misollar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: dorivor oʻsimliklar, madaniy oʻsimliklar, kasalliklar, dori-darmon

Abstract

In this article, provides examples of medicinal plants and their wise use, to preserve them

Key words: medicinal plants, cultivated plants, diseases, medicine

Аннотация

В данной статье представлены примеры лекарственных растений и их рациональное использование, способы сохранения лекарственных растений.

Ключевые слова: лекарственные растения, культурные растения, болезни, медицина

Kirish

Makrofag hujayralari oʻtkir yalligʻlanish reaksiyasining tez faollashishi tugʻma immunitet va organizm tabiiy himoyasining asosiy qismi hisoblanadi. Biroq, yalligʻlanish jarayonlari autoimmun reaksiyalarining kelib chiqishiga sabab boʻlishi mumkin, yaʼni immun tizimning haddan tashqari faollashuvi, masalan, koronavirus infeksiyasida sitokin shtormi yoki surunkali yalligʻlanish jarayonlari (astma, revmatoid artrit, diabet, yarali kolit) yuzaga kelishi mumkin. Bu jarayonlar organizmga bevosita zarar yetkazadi. Steroid boʻlmagan yalligʻlanishga qarshi dorilar va glyukokortikoidlar bilan yalligʻlanishga qarshi terapiya koʻpincha kerakli taʼsirga ega emas. Shu munosabat bilan, makrofaglarning faollashuvini va yalligʻlanishga qarshi sitokinlarning faolligini bostiradigan birikmalar yordamida immunokorreksiya qilish imkoniyatini oʻrganish masalasi dolzarbdir [2,3].

Ushbu birikmalar oʻsimliklardan ajratilgan sintetik yoki tabiiy boʻlishi mumkin. Dorivor oʻsimliklar inson kasalliklarini davolash uchun yangi dori-darmonlarni ishlab chiqish uchun mobil resurslarni taqdim etadi. Soʻnggi yillarda ularning keng manbalari va qazib olish qulayligi tufayli oʻsimlik ekstraktlari asta-sekin tadqiqotning qaynoq nuqtasiga aylandi. Hozirgacha 35 000-70 000 ga yaqin oʻsimlik turlari terapevtik taʼsiri uchun oʻrganilgan [5].

Mamlakatimizda aholining tibbiy madaniyatini oshirish, dorivor oʻsimliklar afzalliklarini aholi va shifokorlar orasida keng targʻib etish, dorivor oʻsimliklarni yetishtirish va chuqur qayta ishlashda ilm-fan va ishlab chiqarish korxonalarining kooperatsiya aloqalarini yoʻlga qoʻyish va mustahkamlashga doir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlari doirasida dorivor oʻsimliklardan yangi biologik faol moddalarni ajratib olish, ularni chuqur qayta ishlashni yoʻlga qoʻyish, dorivor oʻsimliklarning sertifikatlangan urugʻchiligini tashkil etish, dorivor oʻsimliklar koʻchatlarini “in-vitro” usulida koʻpaytirish, ularni yetishtirish agrotexnologiyasini yaratish kabi keng koʻlamli ishlar yoʻlga qoʻyilmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoyevning “Dorivor oʻsimliklarni madaniy holda yetishtirish va qayta ishlash hamda davolashda ulardan keng foydalanishni tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisidagi” 20.05.2022 yildagi PQ-251-son qarori ham yuqorida fikrimizning yaqqol dalilidir [1].

Ushbu qarorga muvofiq ma’lum hududlarda o’sadigan o’simlik va yashaydigan hayvonlarni tabiiy sharoitda saqlab qolish uchun maktab darsliklariga kiritish, o’quv mashg’ulotlarini tashkil qilish ahamiyati kattadir. Dorivor o’simliklarni tabiatdagi zaxirasini saqlab qolish va har yili ulardan ma’lum miqdorda mahsulot tayyorlab turish maqsadida, yuqorida aytib o’tilgan tadbirlardan tashqari yana quyidagi qoidalarga rioya qilish maqsadga muvofiqdir:

1. O’quvchilar dorivor o’simlik mahsulotlarini o’z vaqtida to’g’ri va kerakli miqdorda tayyorlash, to’g’ri quritish va saqlash ko’nikmalarini shakllantirish. Bu esa yovvoyi holda o’sadigan dorivor o’simliklarni ortiqcha yig’ib, isrofgarchiligidan saqlaydi.

2. Dorivor o’simlik mahsulotlarini ilmiy asoslangan reja bo’yicha, ko’p o’sadigan joylarni va zaxirasini to’g’ri aniqlab bilgan hamda tayyorlanadigan joylarini vaqt-vaqtida almashtirib turgan holda yig’ish lozim. Agarda shu keltirilgan qoidalarga amal qilinsa, bu dorivor o’simliklarni tabiatda o’sish joyini saqlab qolish mumkin.

3. Ko’p yillik o’simliklarning yer ustki qismi (bargi, guli, mevasi) dan dori tayyorlanadigan bo’lsa, ularning ildizi bilan sug’urib olmaslik lozim. Bordi-yu, yerostki organlari (ildizpoya, ildiz, tukanak) kavlanadigan bo’lsa, mevasi pishib to’kilgandan so’ng yig’ish kerak. Aks holda shu dorivor o’simliklar keyinchalik o’sha joyida o’simlik o’sib chiqmasligi mumkin.

4. Yovvoyi holda o’sadigan dorivor o’simliklardori tayyorlash uchun yig’ib olingandan so’ng (ayniqsa, yer osti organlari kavlab olingandan so’ng) ularning keyinchalik yana o’sib chiqishiga katta ahamiyat berish lozim. Buning uchun bir yerdan necha yilgacha o’simlik mahsulotini yig’ish mumkin va necha yil dam berish kerakligi haqidagi qoidalarga qat’iy rioya qilish kerak.

5. Dorivor o’simliklardan kompleks va hamma qismlaridan to’liq foydalanish zarur bo’lganda ularning xom ashyosini kamroq tayyorlash kerak. Natijada tabiiy o’sish joyida ularning zaxiralarini saqlab qolish mumkin bo’ladi.

Agarda dorivor o’simliklar ildizpoyasi, ildizi, tukanak yoki piyozi dorivor mahsulot bo’lsa, shu o’simliklarning yer ustki qismini kimyoviy va farmakologik jihatdan o’rganib, yer ostki organlari o’rnida ishlatishga tavsiya etish, shu o’simlikning tabiiy o’sish joyidagi zaxirasini saqlab qolishda ahamiyati juda katta. Bu ham dorivor o’simliklarni muhofaza qilishning asosiy tadbirlaridan biridir.

6. Dorivor o’simliklarni sug’oriladigan yerlarga ko’proq ekib o’stirish va ularni agrotexnikasi yaratilsa, respublikamizda tabiiy sharoitda o’sayotgan dorivor o’simliklar zaxirasini saqlab qolish imkoniyati yaratiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki yuqorida keltirilgan dorivor o’simliklar zaxirasini tabiatda saqlab qolish tadbirlariga birinchi galda maktabdan o’quvchilarga mahalliy ya’ni o’zlari yashab turgan xududlar dorivor o’simliklari, dorivor o’simliklarning dorivorlik xususiyatlari bilan tanishtirish ulardan oqilona foydalanish ko’nikma va malakalarini shakllantirish lozim. Shu kabi ishlarning amalga oshirilishi, tabiat boyliklaridan biri bo’lgan dorivor o’simliklar tabiiy o’sish joylarida uzoq vaqtlar saqlanib qoladi va insonga ko’p xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev SH.M. “Dorivor o‘simliklarni madaniy holda yetishtirish va qayta ishlash hamda davolashda ulardan keng foydalanishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi” 20.05.2022 yildagi PQ-251-son qarori
2. Мурдахаев Ю. М. Лекарственные культуры в Узбекистане, Ташкент, 2001.
3. Ataboyeva H. N. va boshqalar. O‘simlikshunoslik. Toshkent, 1995.
4. Murdaxayev Yu.M. O‘zbekistonda vatan topgan dorivor o‘simliklar. Toshkent, 1990.
- 5 World Health Organization (WHO). Regulatory Situation of Herbal Medicines: A Worldwide Review; World Health Organization (WHO): Geneva, Switzerland, 2013.

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA INSON RESURSLARINI BOSHQARISH TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUV

Xalimov Muxammad Raximberdiyevich

A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o‘rgatish milliy tadqiqot instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida inson resurslarini boshqarish tizimiga zamonaviy yondashuvlar haqida so‘z boradi. Ta’lim tashkilotlarida inson resurslarini boshqarish borasidagi zamonaviy model va yondashuvlarni tahlil qilingan. Ma’lumki, inson resurslarini boshqarish funksiyasi ishga qabul qilish, rag‘batlantirish, bo‘shatish, har bir xodimning shaxsiy yozuvlari (ma’lumotlar, ko‘nikmalar, qobiliyatlar) va ish tajribasidan tortib to ish haqi yozuvlarigacha bo‘lgan son-sanoqsiz ma’lumotlarni tartibga solishdan iboratdir.

Kalit so‘zlar: ontologiya, kompetensiya, model va yondashuv, inson resurslarini boshqarish, boshqaruvdagi zamonaviy yondashuv.

Ta’lim sohasida inson resurslarini boshqarish (IRB) borasida oxirgi paytlar ko‘plab tadqiqotlar olib borilayotgan bo‘lsa-da, boshqa tarmoqlarga masalan, ishlab chiqarish sohalariga qaraganda ancha kamdir. Bu ta’lim sektorida IRB tamoyillarini hali yangi va dolzarb deyishimiz mumkin. Shu bilan birgalikda, ta’lim sektorida IRB bo‘yicha yetarlicha model va yondashuvlar yo‘qligini anglatadi.

Ta’lim tashkilotlarida inson resurslarini boshqarish borasidagi zamonaviy model va yondashuvlarni tahlil qilganimizda, ularni ontologik (ontology), yangi o‘qituvchilarni moslashtirish (HR architectures for new teachers) kompetensiyaga

asoslangan (competence-based), nizolarni hal qilishga qaratilgan (conflict management case studies) model va yondashuvlarni alohida ajratib ko’rsatishimiz mumkin.

Ontologik yondashuv boshqaruvda ishchi-xodimlar bilan bog‘liq barcha mehnat munosabatlarini o‘z ichiga oladi. Ma’lumki, inson resurslarini boshqarish funksiyasi ishga qabul qilish, rag‘batlantirish, bo‘shatish, har bir xodimning shaxsiy yozuvlari (ma’lumotlar, ko‘nikmalar, qobiliyatlar) va ish tajribasidan tortib to ish haqi yozuvlarigacha bo‘lgan son-sanoqsiz ma’lumotlarni tartibga solishdan iboratdir [1]. Ontologik yondashuv ushbu jarayon va vazifalarni to‘g‘ri tartibga solish va rivojlantirish uchun uni raqamlashtirishni nazarda tutadi.

Ontologik yondashuv ish izlovchilar va uning CV (tarjimai holi) ma’lumotlarini, shuningdek, ish taklifi va ish beruvchi ma’lumotlarini modellashtirishga qaratilgan [2]. Maqsad ish izlovchi va ish beruvchi o‘rtasidagi dastlab munosabatlarni osonlashtirish va ochiq-shaffof ko‘rinishga keltirishdir. Shu bois, bo‘sh ish yerlari ishning xususiyati, talab va majburiyatlari, kompetensiyaviy talablar, ish haqi miqdori va rag‘batlantirish shakllari raqamlashtirilgan (onlayn) ko‘rinishda e‘lon qilinadi va nomzodlar ham o‘z arizalarini, CV (tarjimai holi) va boshqa ma’lumotlarini masofadan (onlayn) topshiradi. Bu an’anaviy usullarni ya’ni qo‘ldan ariza berish, to‘g‘ridan-to‘g‘ri ish beruvchi bilan kontakt qilishni oldini oladi va ishga kirish arizalari ishga qabul qilish uchun tuzilgan komissiya qo‘liga kelib tushadi. Komissiya a‘zolari nomzodlarni ma’lumoti, tajribasi, yutuqlari, til bilish darajasi, kompetensiya va qobiliyatlarini baholash orqali eng maqbul nomzodni tanlaydi.

Ishga yangi kirgan o‘qituvchi uchun nima qilish kerak, uni jamoaga kirib ketishi va moslashishi uchun nima qilish kerak? Ushbu savol va masala bo‘yicha inson resurslarini boshqarishning o‘ziga xos model va yondashuvlari bor. Shulardan biri, tadqiqotchilar Yeva Vekeman, Gert Devos va Martin Valkelar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar hisoblanadi [3]. Ushbu tadqiqotchilar HR arxitekturasi ma‘muriy, rivojlanish, strategik va strategik-rivojlanish arxitekturasi bo‘linishini ta’kidlaydi. Ammo tadqiqotchilarning fikricha, faqat ozchilik direktorlar yangi o‘qituvchilar uchun HR amaliyotlari to‘plamini strategik jihatdan ishlab chiqadi. Buning sababi yangi o‘qituvchilarni qanday boshqarish kerakligi haqida strategiya ishlab chiqilmagan va direktorlar orasida nomutanosiblik bor.

Umuman olganda, IRB ikki yo‘nalishga bo‘linadi: “strategik yo‘nalish” va “inson resurslariga yo‘naltirilganlik”. Ikkala yo‘nalish ham IRB amaliyotlarini konfiguratsiya qilish uchun ta’sir qiladi. Strategik yo‘nalish “vertikal” va “gorizontal”ga bo‘linadi. Vertikal strategiya IRB amaliyoti tashkiliy maqsadlarga moslashtirish yoki integratsiyalashni nazarda tutadi. Gorizontal strategiya esa IRB amaliyotlarini turdosh vazifa va maqsadlarga bog‘lashdir. Vertikal strategiya davlat tashkilotlarida bo‘lganidek, maktablarda ham tashkilot rahbarining qiymatini oshirish bilan bog‘liq emas, balki tashkilotning aniq qadriyatlar va missiyalarga asoslangan bo‘lishi kerak. Gorizontal strategiya vertikal strategiyani

amalga oshirish uchun barcha yon va turdosh yo‘nalishlarni birlashtirishi va harakatga keltirishi kerak. Masalan, o‘qituvchilarning yetishmasligi, yangi o‘qituvchilarni jalb qilish kabi omillarni hal qilish va boshqalar [3].

Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab maktablar IRB amaliyotini ma‘muriy ko‘rinishda amalga oshiradi va yangi o‘qituvchilar uchun IRBni moslashtirmaydi. Maktab direktorlari IRBni yangi o‘qituvchilarning ehtiyojlari yoki maktab maqsadlariga emas, balki byurokratik qoidalarga yo‘naltiradi. Qolaversa, IRB o‘z maktablarining strategiya maqsadlarini aks ettirishni ta‘minlashdan ko‘ra, IRBning operatsion tartiblari bilan shug‘ullanadi. Ko‘pchilik direktorlar yangi o‘qituvchilarning rivojlanish ehtiyojlarini tan olsa-da, amaliyotda ularni strategik resurs sifatida ko‘rmaydi. Chunki, maktab direktorlar o‘qituvchilarni ishlab chiqarilishi kerak bo‘lgan strategik resurslardan ko‘ra, birinchi navbatda sotib olinishi yoki tanlanishi kerak bo‘lgan resurslar sifatida qabul qilinadi [3].

Bundan kelib chiqib, tadqiqotchi YE. Vekeman, G. Devos va M. Valkelar maktablarda IRB amaliyotida strategik-rivojlanish arxitekturasini ishlab chiqish va yo‘lga qo‘yish lozim. Bu strategik-rivojlanish boshqaruvi yangi o‘qituvchilarni rivojlantirish va ularning maktab maqsadi va missiyalari uchun istiqbolli yetuk kadr bo‘lishini ta‘minlashga qaratiladi. Shuningdek, bu o‘qituvchilarni kasbiy rivojlanishini ta‘minlaydi [3].

Muammo shundaki, tijoriy sektordan farqli o‘laroq, ta‘lim sohasiga yangi kadrlarni jalb qilish biroz qiyin. Chunki, tijoriy sektorda tashkilotning obro‘si va maoshiga qarab yangi kadrlarni o‘zi kela boshlaydi. Ammo, maktablarda odatda bunday bo‘lmaydi. Maktablarda yangi o‘qituvchilarning o‘ziga xos xususiyatlari bo‘yicha tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yangi o‘qituvchilarning rivojlanish ehtiyojlariga alohida e‘tibor berish kerak. Yangi o‘qituvchilarni jalb qilish va malakali o‘qituvchilarni ushlab turish uchun kasbiy rivojlanish va maktab tomonidan qo‘llab-quvvatlanish juda zarur. Boshqacha qilib aytganda, maktablarga investitsiyalar tashkilotga qiymat yaratishni ta‘minlash uchun maktablarda IRBda yangi o‘qituvchilarni qo‘llab quvvatlash va ularning malakasini oshirishga katta e‘tibor qaratishlari kerak. Shu nuqtai nazardan, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, inson resurslariga yo‘naltirilgan direktorlar qo‘llab-quvvatlash va kasbiy rivojlanishga bo‘lgan ehtiyojini hisobga olgan holda yangi o‘qituvchilarning o‘ziga xos xususiyatlariga e‘tibor qaratadilar va IRB ushbu xususiyatlarning sifatini yaxshilashga harakat qiladi [3].

Yaqinda chop etilgan maqolada inson resurslarini boshqarish amaliyoti (ya‘ni, ishga olish va tanlash, tayinlash, baholash, mukofotlash va rivojlantirish) maktablarning strategik rejalashtirishi va individual o‘qituvchilar ehtiyojlariga mos kelishini ma‘lum qiladi. Unga ko‘ra, IRB amaliyoti maktabning strategik rejalashtirishi va o‘qituvchining individual ehtiyojlariga muvofiqlik boshqa amaliyotlarga qaraganda (masalan, “mukofotlash”) ko‘proq maktablarda kasbiy rivojlanish uchun katta ahamiyatga ega. Bu esa maktablarni inson resurslarini

strategik boshqarishga ko‘proq bilim va sarmoya kiritish kerakligini ham bildiradi [4].

Navbatdagi yondashuv kompetensiyaga asoslangan (competence-based) yondashuv deyishimiz mumkin. Ushbu yondashuvning mohiyati shundaki, unda IRB shaxslarning individual kompetensiyaviy sifatlariga emas, kompetensiyaviy boshqarishga qaratilgan. Kompetensiyaviy boshqarish – tashkilotning bilim bazasi orqali uning operatsion qobiliyati va raqobatbardoshligini himoya qilish va mustahkamlashga qaratilgan faoliyat sifatida ta’riflanishi mumkin [5].

Maktablarda kompetensiyani boshqarish barcha o‘qituvchilar kompetensiyasidan umumli foydalanishni nazarda tutadi. Kompetensiyalarni boshqarish uchun avvalo asosiy kompetensiyalarni aniqlash kerak va keyin ularni mustahkamlab borish lozim. Kompetensiyalarni aniqlash maktabning kelajagi borasidagi maqsadlaridan kelib chiqiladi. YA’ni, yaqin va uzoq kelajakda o‘qituvchilarning kompetensiyasi qanday bo‘lishi kerak? va ushbu kompetensiyalar ta’lim maqsadlariga erishishga qanday ta’sir qiladi? Mazkur savollarga tahlil va faol muloqot orqali, maktabdagi ta’limning bugungi holatini ochiqlash orqali javob izlash kerak. Shunga muvofiq, o‘qituvchilarning kompetensiyalari va kasbiy rivojlanishi takomillashib borish lozim.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, umumta’lim maktablarida inson resurslarini boshqarish tizimi zamonaviy yondashuv asosida olib borilsa, jamoada sog‘lom muhit shakllanishi bilan birga o‘quvchilarning sifatli ta’lim olishiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Legge Karen. Human Resource Management: Rhetorics and Realities Anniversary ed. Houndmills Basingstoke Hampshire: Palgrave Macmillan, 2005.

2. Gómez-Pérez A., Ramírez J. and Villazón-Terrazas B., An Ontology for Modelling Human Resources Management Based on Standards. In: Apolloni, B., Howlett, R.J., Jain, L. (eds) Knowledge-Based Intelligent Information and Engineering Systems. Lecture Notes in Computer Science, vol 4692. Springer, 2007, pp.1-8.

3. Тадқиқотчиларнинг бу борада иккита муҳим тадқиқоти бор: Vekeman E., Devos G., & Valcke M., Human Resource Architectures for New Teachers in Flemish Primary Education. Educational Management Administration & Leadership, 44(6), 2016, pp. 970-995; Vekeman E., Devos G., & Valcke M., Linking educational leadership styles to the HR architecture for new teachers in primary education. SpringerPlus, 5:1754, 2016.

4. Tuytens, M., Vekeman, E., & Devos, G. (2021). Strategic human resource management in primary and secondary schools. An explorative study in Flanders (Belgium). Educational Management Administration & Leadership, 0(0). <https://doi.org/10.1177/1741143221998706>

5. Laakso-Manninen R., & Viitala R., Competence management and human resource development: a theoretical framework for understanding the practices of modern Finnish organisations. Haaga-Helia, 2007, p. 27.

O‘YIN FAOLIYATI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING KOMMUNIKATIV TA’LIM HARAKATLARINI RIVOJLANTIRISH

Xamidova Diyora Jamshedovna¹, Fayziyev Mirzaali Asfandiyorovich²

¹O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti 1-kurs magistranti. E-mail:

xamidovadiyora410@gmail.ru, Tel.: +998915543964

²O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti pedagogika kafedراسи dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi. E-mail: fma@rambler.ru, Tel.: +998979180612

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ ta‘lim harakatlarini rivojlantirishda o‘yin faoliyatining ahamiyati haqida fikr yuritilgan va ularni shakllantirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. O‘yin, o‘yin faoliyati, ijodiy o‘yin, kommunikativ o‘yinlar, lingvistik o‘yinlar.

Bugungi kunda butun dunyoda ro‘y berayotgan globallasuv sharoitida mamlakatimiz barqaror taraqqiy etib borish uchun har tomonlama modernizasiyalashgan tizimli yondashuvni taqozo qilayotganligi munosabati bilan olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizasiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta‘limni tizimli islox qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, o‘zib kelayotgan yosh avlodni ma‘naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayoniga ta‘limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta‘limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5538-son Farmoniga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi tasdiqlandi, O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o‘quvchilarni baholash dasturi reytingi bo‘yicha jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish borasida bir qancha ishlarni amalga oshirish ko‘zda tutilgan [1].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ ta‘lim harakatlarini rivojlantirish uchun o‘yin texnologiyasining o‘rni nihoyatda katta hisoblanadi. Bolalar maktabgacha ta‘lim muassalarida faqat o‘yin faoliyati bilan shug‘ullanib keladilar va maktab ostonasiga qadam qo‘yganlarida ular o‘yin faoliyatidan o‘qish

faoliyatiga qadam qo‘yadilar. Bu jarayon ularda nihoyatda qiyin kichadi. Shuning uchun o‘qituvchilar dars mobaynida turli xil o‘yinlardan foydalansa maqsadga muvofiq ish bo‘ladi.

Ta’kidlangan usul asosida o‘quv jarayonini tashkil etish bugungi kunda dolzarb muammolardan hisoblanadi.

O‘yin usulining tarbiyaviy imkoniyatlari lingvodidaktikada juda uzoq vaqtdan beri qo‘llanib kelinmoqda va uni qo‘llash samaradorligi ko‘plab olimlar tomonidan tasdiqlangan (masalan, F.K.Bleher, A.S.Ibragimova, A.V.Konishevalar). Faylasuf J. Huizinga asarlaridan ko‘rinib turibdiki, insoniyat sivilizatsiyasi va madaniyati aynan o‘yin faoliyatida paydo bo‘lgan va rivojlangan. Aynan o‘yin jarayonida qobiliyatlar to‘liq namoyon bo‘ladi va insonning, eng avvalo, o‘sib borayotgan shaxsning imkoniyatlari amalga oshiriladi.

Tadqiqotimizda biz kichik yoshdagi o‘quvchilarga ingliz tilini o‘rgatish va ularning kommunikativ ta’lim harakatlarini shakllantirish o‘yini aniq rejalashtirilgan motiv, maqsadga ega bo‘lgan, ijodiy tasavvurni rivojlantirish, tashabbuskorlik va o‘z hissasini qo‘shadigan ushbu bosqichda muayyan o‘quv maqsadlariga erishishning muhim usuli sifatida aniqladik.

Kommunikativ o‘yinlar asosan kooperativ tipda bo‘ladi. Raqobat elementi ustunlik qiladigan o‘yinlar ko‘pincha til materialidan foydalanishda xatolarga olib keladi, ayniqsa vazifalarni bajarish tezligiga e’tibor qaratilgan bo‘lsa.

Lingvodidaktikada kommunikativ va lingvistik o‘yinlarni farqlash odat tusiga kirdi. Har bir turdagi o‘yinlarning o‘ziga xos xususiyatlari quyida 1-jadvalda keltirilgan.

	Kommunikativ o‘yinlar	Lingvistik o‘yinlar
O‘yin maqsadlari	Spontan (tayyor bo‘lmagan) muloqotni tashkil etish	Til materialidan to‘g‘ri foydalanishga o‘rgatish
O‘yin mazmuni	O‘yin topshirig‘ini bajarish (marshrut, sxema, sxema, diagramma va boshqalarni chizish, o‘yin rollarini bajarish)	Til masalalari va topishmoqlarni yechish, krossvordlarni bajarish va h.k.
O‘yin natijasi	Chet tilida muvaffaqiyatli muloqot qilish	Chet tilida grammatik va mantiqiy jihatdan to‘g‘ri nutq

Quyidagi jadvaldan ko‘rinib turibdiki, kommunikativ o‘yinlarning asosiy maqsadi chet tilida dastur va dasturdan tashqari muloqotni malakali tashkil etishga yordam beradigan lingvistik vazifalarni birgalikda hal qilishdir. Kommunikativ o‘yinning natijasi, birinchi navbatda, nutqning to‘g‘riligiga bog‘liq emas (garchi bu natijalarni baholashda ham hisobga olinishi mumkin), lekin o‘yin topshirig‘ining natijalariga bog‘liq: rolni muvaffaqiyatli bajarish, mos keladigan rasmlarni topish, tanlash. Shunday qilib, biz kommunikativ o‘yinni til,

kommunikativ va faoliyat vazifalarini o‘z ichiga olgan o‘quv vazifasi deb aytishimiz mumkin.

Kommunikativ o‘yinlarda kommunikativ metodologiyaning usullari amalga oshiriladi, ularning yordamida maktab o‘quvchilari o‘rganilayotgan chet tili vositalaridan foydalangan holda kommunikativ-kognitiv vazifalarni hal qiladilar. Shuning uchun kommunikativ o‘yinning asosiy maqsadi - belgilangan kommunikativ vazifa yoki muammoni hal qilish jarayonida chet tilidagi muloqotni tashkil etish. Ishda biz real muloqot jarayonini taqlid qiladigan va taqlid qiladigan nutq vaziyatlarida o‘rganilayotgan til materialini faollashtirishga imkon beradigan yuqori darajadagi ko‘rinishni kengaytirishga imkon qadar oqilona foydalanishga harakat qildik. “Til muammosini hal qilish nutq faoliyatida ma’lum til materialidan maqsadli foydalanish jarayonida nutq malakalarini shakllantirish yoki takomillashtirishni nazarda tutadi. Kommunikativ vazifa – birgalikdagi faoliyat jarayonida o‘yin ishtirokchilari o‘rtasida axborot almashishdir” [2,3].

Xulosa qilib aytganda bunday usulda darslarni tashkil qilish talabalarda o‘quv materiallari bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarni samarali shakllantirishga, mavzuning mazmunini to‘laroq ochib berishga, tushunib yetishga hamda fanlar bo‘yicha bilimlarni mustahkamlashga imkoniyat yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Konimex – Mirzo/ Bosh tahrir hay’ati a’zolari: M.Aminov va boshq. 5-tom. T.: “O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyot, 2002.-418 b.

2. Ta’lim tizimida yangi pedagogik va axborot texnologiyalari: Talabalar uchun darslik. ped. universitetlar va oliy ta’lim tizimlari. malakali ped. kadrlar / E.S. Po‘lat, M. Yu. Buxarkina, M.V.Moiseeva, A.E.Petrov; Ed. E. S. Po‘lat. - M.: "Akademiya" nashriyot markazi, 2002. - 272 b.

3. Krushchelnitskaya O.I. Kichik yoshdagi maktab o‘quvchilarida bag‘rikenglikni shakllantirishning pedagogik shartlari // Boshlang‘ich maktab. Plyus oldin va keyin. - 2009. - № 2. - B.68-72.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ МАТЕМАТИКИ

*Ханкельдиева Нигора Матлябовна,
Хамракулов Хамидулло Тургунбоевич*

*Старшие преподаватели национального центра обучения педагогов
новым методикам Ферганской области,
e-mail: khamidullo.khamrakulov@mail.ru, тел: (998) 90-533-59-35*

Ushbu maqolada o‘qitish samaradorligini oshirish, bilim berishning turli usullaridan, bilim olishni rag‘batlantiruvchi va o‘quvchilarni qiziqтира oladigan

shaxsga ta’sir qilishning nostandart shakllaridan foydalanish yo’llari haqida so’z yuritiladi.

Kalit so’zlar: bilim, axborot, innovatsion texnologiyalar, sifat, motivatsiya, ko’nikma, texnologiya, ta’lim jarayoni, o’quvchi.

В данной статье речь идёт о путях повышения эффективности обучения, использовании разнообразных способов передачи знаний, нестандартных формах воздействия на личность, способных заинтересовать учащихся и мотивировать процесс познания.

Ключевые слова: знание, информация, инновационные технологии, качество, мотивация, умение, технология, учебный процесс, ученик.

In this article we are talking about ways to improve the effectiveness of learning, using a variety of ways to transfer knowledge, non-standard forms of influence on a person that can interest students and motivate the learning process

Keywords: knowledge, information, innovative technologies, quality, motivation, skill, technology, educational process, pupil.

Наше время – это время перемен. Общество заинтересовано в людях высокого профессионального уровня и деловых качеств, способных принимать нестандартные решения, умеющих творчески мыслить. Правительство нашей страны указало, что одним из приоритетов развития Узбекистана является образование, причём качественное образование.

В современном обществе происходят стремительные изменения, которые требуют сегодня от человека умения быстро адаптироваться к новым условиям. Ускорение в сфере информатизации отрицательно сказалось на отношении некоторых учащихся к обучению в школе. Часть ребят считает вообще зазорным учиться, другая часть, наоборот, хочет быть успешной, но не хочет прикладывать к этому никаких усилий, а часть ребят хотят быть успешными и идут к этой цели, прикладывая все свои силы.

Возникла новая для образования проблема: подготовить человека, умеющего находить и извлекать необходимую ему информацию в условиях её обилия, усваивать её в виде новых знаний. Сегодня наши выпускники должны обладать необходимым набором знаний, умений и качеств, позволяющих им уверенно чувствовать себя в современном высокотехнологичном, конкурентном мире. В связи с этим особую актуальность приобретает проблема овладения в процессе обучения не только системой знаний, умений и навыков по математике, но и универсальными учебными действиями по их приобретению и применению.

Как поддержать у учащихся интерес к изучаемому материалу и активизировать их в течение всего урока, чтобы роль преподавателя состояла не в том, как яснее и красочнее, чем в учебнике сообщить необходимую информацию, а в том, чтобы стать организатором познавательной деятельности, где главное действующее лицо ученик. Учитель должен

постоянно искать пути повышения эффективности обучения, использовать разнообразные способы передачи знаний, нестандартные формы воздействия на личность, способные заинтересовать учащихся, стимулировать и мотивировать процесс познания.

В настоящий момент в образовании применяют самые различные педагогические инновации. Можно выделить следующие наиболее характерные инновационные технологии - информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) в предметном обучении; личностно-ориентированные технологии в преподавании предмета; информационно-аналитическое обеспечение учебного процесса; дидактические технологии как условие развития учебного процесса.

Сегодня уже нет сомнения в том, что XXI век - это век информации и научных знаний. Современное представление о качественном образовании включает как необходимый элемент свободное владение информационными технологиями. Применение информационных технологий помогает повысить уровень преподавания, обеспечивает контроль, наглядность, несет большой объем информации, является стимулом в обучении.

Введение новых технологий вносит радикальные изменения в систему образования: ранее ее центром являлся преподаватель, а теперь – учащийся. Это дает возможность каждому ученику обучаться в подходящем для него темпе и на том уровне, который соответствует его способностям.

На занятиях учитель может использовать различные технологии: проектный метод, игровые технологии, проблемное обучение, ИКТ технологии, тестовые технологии.

К примеру, использование на уроках игровых технологий обеспечивает достижение единства эмоционального и рационального в обучении. Игровые технологии рекомендуется использовать на разных этапах урока. Так, в начале урока включается игровой момент «Отгадай тему урока», при закреплении изученного материала – «Найди ошибку», кодированные упражнения. Всё это направлено на расширение кругозора учащихся, развитие их познавательной деятельности, формирование определенных умений и навыков, необходимых в практической деятельности, развитие общеучебных умений и навыков.

Использование методов, основанных на создании проблемных ситуаций и активной познавательной деятельности учащихся, позволяет учителю нацелить ребят на поиск и решение сложных вопросов, требующих актуализации знаний. Проблемную ситуацию на уроке можно создать с помощью активизирующих действий, вопросов, подчеркивающих новизну. Таким образом, проблемное обучение позволяет направлять учащихся на приобретение знаний, умений и навыков, на усвоение способов самостоятельной деятельности, на развитие познавательных и творческих способностей.

На сегодняшний день информационно – коммуникационные технологии занимают всё большее и большее место в образовательном процессе. Главным преимуществом этих технологий является наглядность, так как большая доля информации усваивается с помощью зрительной памяти, и воздействие на неё очень важно в обучении. ИКТ рекомендуется использовать на уроках, применяя образовательные и обучающие программы, создавать к урокам презентации, использовать мультимедийное оборудование для показа видео по различным темам разделов курса математики.

Использование ИКТ на уроках математики позволяет: сделать процесс обучения более интересным, ярким, увлекательным за счёт богатства мультимедийных возможностей; эффективно решать проблему наглядности обучения; расширить возможности визуализации учебного материала, делая его более понятным и доступным для учащихся.

Применение инновационных технологий помогает научить учащихся активным способам получения новых знаний, создать комфортные условия для их обучения: ученики будут чаще принимать активное участие на олимпиадах по математике, где станут призёрами и победителями; у учащихся со слабой мотивацией появится интерес к математике.

По мнению экспертов, новые компьютерные технологии обучения позволяют повысить эффективность занятий по дисциплинам на 30%. Использование информационных технологий в учебном процессе приводит к развитию новых педагогических методов и приемов; изменению стиля работы преподавателей, решаемых ими задач; структурным изменениям в педагогической системе.

Литература

1. Босова Л.Л. Создание и использование электронных образовательных ресурсов для общего образования: монография / Департамент образования г.Москвы, Гос. бюджет. образоват. учреждение высш. проф. образования г.Москвы «Моск. гор. пед. ун-т» Научно-исслед. ин-т стол. образования: Л.Л.Босова, А.Ю.Босова, Н.Е.Зубченко. – М.: МГПУ, 2014. – 191 с.

2. Бубнов В.А. Математика: учеб. пособие для подготовки к интернет-тестированию / В.А. Бубнов, П.В. Гринь: Департамент образования г.Москвы, Гос. бюджет. образоват. учреждение высш. проф. образования г.Москвы «Моск. гор. пед. ун-т» (ГБОУ ВПО МГПУ), Ин-т математики и информатики, Общеин-т. каф. естественно-науч. дисциплин. – М.: МГПУ, 2014. – 219 с.

3. Гриншкун В.В. Информационные технологии в образовании: учебно-метод. пособие / В.В.Гриншкун, О.Ю.Заславская, В.С.Корнилов. – Воронеж: Науч. кн., 2014. – 70 с.

4. Любимова В. Проблемы и находки: Работа с немотивированными обучающимися / В.Любимова // Математика. – 2018. № 1. – С. 31-35.

5. Образовательные технологии XXI века: информационная культура и медиаобразование: материалы междунар. научно-практ. конф., 24 апр. 2014 г. / ФГНУ «Ин-т содержания и методов обучения», РАО: [под ред. С.И.Гудиной и др.]. – М.: ЦСОТ, 2014. – 349 с.

BIOLOGIYA DARSLARIDA LOYIHAGA ASOSLANGAN O’QITISH TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Xashimova Xadiqa Tolkunovna,

*Farg‘ona viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy
markazi katta o‘qituvchisi, e-mail: xoshimovaxadiqaxon@gmail.com,*

telefon: +998-99-367-97-29

Ushbu maqola biologiya darslarida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyalaridan foydalanish masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda muallifning biologiya fanini o‘qitishda darsda, darsdan va sinfdan tashqari ishlarda o‘quv va ijodiy muammolarni hal etishda tadqiqot xarakteridagi loyihalar texnologiyasidan foydalanish bo‘yicha fikr-mulohazalari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, loyiha, muammo, xususiy metodik daraja, lokal (modul) daraja, tadqiqot, tadqiqot xarakteridagi loyihalar.

Bugungi kunda pedagogika sohasida yangi ilmiy yo‘nalish – pedagogik innovatsiya va ta‘lim jarayonini yangilash tushunchalari paydo bo‘ldi. Bu tushunchalarning paydo bo‘lishi va innovatsion ta‘lim nazariyasining yaratilishi to‘g‘risida ma‘lumot beruvchi manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bu tushunchalar ta‘lim tizimini texnologiyalashtirish, pedagogik texnologiyalarni ta‘lim tizimiga kiritish orqali ta‘lim tizimini isloh qilish, ta‘lim samaradorligini oshirish, shaxs ijtimoiylashuvini ta‘minlash, bu borada muayyan muvaffaqiyatlarga erishish uchun ta‘lim jarayonida o‘quvchiga do‘stona munosabatlarni shakllantirishga urinish natijasida vujudga keldi.

Pedagogik texnologiyalar ikki turga bo‘linadi: xususiy metodik darajadagi va lokal (modul) darajagi ta‘lim texnologiyalari.

Xususiy metodik darajadagi pedagogik texnologiyalar bir fan, sinf, o‘qituvchi doirasida ta‘lim va tarbiyaning muayyan mazmunini amalga oshirish usullari va vositalarining yig‘indisi hisoblanadi va darsning barcha bosqichlari xususiy metodik darajadagi pedagogik texnologiyalar talablari asosida tashkil etiladi.

Xususiy metodik darajadagi pedagogik texnologiyalarga didaktik o‘yin texnologiyalari, muammoli ta‘lim texnologiyalari, modulli ta‘lim texnologiyalari, hamkorlikda o‘qitish texnologiyalari va loyihalash texnologiyalari kiradi.

Lokal (modul) darajagi ta’lim texnologiyalari esa ta’lim-tarbiya jarayonining ma’lum bir qismida xususiy didaktik va tarbiyaviy maqsadni hal etishga qaratilgan texnologiyalar bo‘lib, darsning ma’lum bosqichida lokal (modul) darajada qo‘llaniladi. Bularga keys-stadi, klaster, Venn diagrammasi, aqliy hujum, atamalar zanjiri, tezkor o‘yinlar, biologik diktant metodlari kiradi.

Uzluksiz ta’limning Milliy o‘quv dasturi asosida yaratilgan zamonaviy maktab darsliklaridagi mavzularni ochib berishda xususiy metodik darajadagi loyihalash texnologiyalarining o‘rni katta.

Loyihalash texnologiyasining asosiy g‘oyasi amaliy yoki nazariy ahamiyatga molik bo‘lgan muammoni hal etish jarayonida ko‘zlangan natijaga erishishdan iborat. Agar nazariy muammoni loyihalash lozim bo‘lsa, uning aniq yechimini ko‘rsatish bo‘yicha, agar amaliy muammo bo‘lsa, amaliyotda qo‘llash masalasi bo‘yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish lozim. O‘quvchilar ushbu natijaga erishish uchun mustaqil fikr yuritish ko‘nikmalarini egallagan bo‘lishlari, muammoni anglash va uni hal etish yo‘llarini izlashlari, avval o‘zlashtirgan bilimlaridan foydalanishlari, fanning turli sohalarida izlanishlar olib borishlari, natijalarni bashorat qilishlari, turli yechimdagi variantlar ishlab chiqishlari va sabab-oqibat bog‘lanishlarini tasavvur qilishlari zarur. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilar muammolarni muvaffaqiyatli hal etishlari uchun tegishli ko‘rsatmalar berishi, foydalaniladigan manbalarni tavsiya etishi, o‘qitishdan ko‘zlangan natijaga erishish yo‘llarini ko‘rsatishi, muammoni hal etishda o‘quvchilarning faoliyatini loyihalashi lozim.

Loyihalash texnologiyasining asosiy mohiyati ma’lum bir muammoli vaziyatni vujudga keltirish orqali o‘quvchilarning qiziqishlarini orttirish, loyihalash faoliyatini shakllantirish, tegishli bilimlarni egallashlari, fanlararo bog‘lanishlarni amalga oshirish sanaladi.

Loyihalash texnologiyasining asosiy tezisi esa “O‘rganilayotgan bilim, ko‘nikmalar menga nima uchun zarurligi va undan qayerda va qay tarzda foydalanishni bilaman” shaklida ifodalanadi. Bu tezis o‘quvchilarning fan asoslarini ongli o‘zlashtirishlari, hayotga moslashishlari va mo‘ljalni to‘g‘ri olishlariga yordam beradi. Loyihalash texnologiyasida foydalanish o‘quvchilarga individual yondashish imkonini beradi.

Biologiya fanini o‘qitishda o‘qituvchi loyihalash texnologiyasidan o‘quvchilarning qiziqishi va qobiliyatlarini hisobga olgan holda nafaqat darsda o‘quv muammolarini hal etishda, balki darsdan va sinfdan tashqari ishlarda ijodiy muammolarni hal etishda foydalanishi zarur. Har bir loyiha o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘ladi, shu sababli ular ma’lum belgilariga ko‘ra tasniflanadi:

Loyihada ko‘zda tutilgan faoliyatning ustunligiga ko‘ra turlari:

Tadqiqot xarakteridagi loyihalar.

Ijodiy xarakterdagi loyihalar.

Rolli loyihalar.

Amaliy xarakterdagi loyihalar.

Izlanish va mo‘ljal olishga mo‘ljallangan loyihalar.

Loyihalarning predmeti va mazmuniga ko'ra:

Bir fan sohasini qamrab olgan loyihalar.

Fanlararo izlanishni talab etadigan loyihalar.

Loyihalar xarakteriga ko'ra:

Aniq natija olishga mo'ljallangan loyihalar.

Ko'p yo'nalishli natija olishga mo'ljallangan loyihalar.

Loyihada ishtirok etadigan qanashchilar soniga ko'ra:

Yakka tartibdagi loyihalar.

Ikki o'quvchiga mo'ljallangan loyihalar.

O'quvchilarning kichik guruhlarda ishlashiga mo'ljallangan loyihalar.

Loyiha ko'lamiga ko'ra:

Bir sinf o'quvchilariga mo'ljallangan loyihalar.

Maktab o'quvchilariga mo'ljallangan loyihalar.

Shahar miqyosida hal etilishi mo'ljallangan loyihalar.

Mamlakat miqyosida hal etilishi mo'ljallangan loyihalar.

Dunyo miqyosida hal etilishi mo'ljallangan loyihalar.

Loyiha muddatiga ko'ra:

Qisqa muddatli.

Uzoq muddatliarga ajratiladi.

Quyida biologiya fanini o'qitishda darsda, darsdan va sinfdan tashqari ishlarda o'quv va ijodiy muammolarni hal etishda tadqiqot xarakteridagi loyihalar texnologiyasidan foydalanish yo'llarini ko'rib chiqamiz.

Ushbu loyihalarning tuzilishi juda yaxshi ishlangan bo'lishi kerak. Loyihada ishtirok etadigan qatnashchilar uchun tadqiqot predmeti, dolzarbligi, ijtimoiy ahamiyati, foydalaniladigan metodlar, tadqiqotlar va tajribalar o'tkazish, natijalarni rasmiylashtirish metodlari aniq bo'lishi kerak.

Tadqiqot xarakteridagi loyihalar mantiqan to'lig'icha ilmiy-tadqiqot muammolariga yaqinlashgan va uning yechimiga mos va bo'ysungan bo'lishi kerak. Tadqiqot mavzusining dolzarbligi, tadqiqot muammosining predmeti va ob'yekti, vazifalarning izchil va bosqichma-bosqich aniqlanishi, muammolarni hal etish bo'yicha farazlarni ilgari surish, uni hal etishning tadqiqot o'tkazish kerak. Tajribalar qilish yo'llarini ishlab chiqish, olingan natija va xulosalarni muhokama qilish, rasmiylashtirish, tadqiqotni davom ettirish uchun yangi muammolar belgilanishi lozim.

Masalan, “Qizil lola jamoasi monitoringini tuzish”da o'quvchilarga quyidagi loyiha tavsiya etilishi mumkin:

Loyiha mavzusi: Qizil lola jamoasi monitoringini tuzish.

Loyiha maqsadi: Qizil lola jamoasining hozirgi tarkibi, uning kelgusidagi o'zgarishi va ularni saqlab qolish chora-tadbirlarini belgilash.

Loyihada foydalaniladigan metodlar: kuzatish, matematik statistika, eksperiment, tajribalar o'tkazish, umumlashtirish va rasmiylashtirish.

Topshiriqning mazmuni: Agar qizil lola o'sadigan maydonning 100 m² da 100 ta lola uchrasa, shu maydondagi lolalarning soni 10 yil davomida qanday

o‘zgarishini yillar bo‘yicha hisoblab toping. Mazkur o‘zgarishlarni grafik shaklda tasvirlang.

Eslatma: qizil lola ko‘sakchasida 6 ta urug‘ yetilib, urug‘dan chiqqan nihol 9-10 yilda gullaydi. Har bir tup lolada bir yilda 4 ta piyozcha hosil bo‘lib, undan ungan nihol 4-5 yilda gullaydi. Lola urug‘ining unuvchanligi 75% ni tashkil etadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, loyihalash texnologiyasi rivojlantiruvchi ta’limga asos bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, o‘quvchilarda aqliy faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga zamin tayyorlaydi. O‘quvchilar loyihalar yechimi ustida ishlar ekan, ular avval o‘zlashtirgan bilim va ko‘nikmalarini yangi vaziyatlarda qo‘llab, yangi bilimlarni o‘zlashtiradilar, shu tariqa ularda ijodiy faoliyat tarkib topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnoma. “Xalq so‘zi” gazetasi, 2022-yil 21-dekabr, 272-son.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi Qarori. – Toshkent, 2022-yil 17-yanvar, 25-son.

4. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirining “Davlat ta’lim talablarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi buyrug‘i. – Toshkent, 2022-yil 20-aprel, 121-son.

5. Muslimov N.A. va boshqalar. “Pedagogning innovatsion faoliyatini rivojlantirish” moduli bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmua. – Toshkent, 2019.

6. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015.

ПЕДАГОГНИНГ МАЪНАВИЙ ВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШГА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ ЗАРУРЛИГИ

Комил ҲАЙДАРОВ,

Фалсафа фанлари доктори, доцент,

Самарқанд вилояти педагогика маркази,

komilhaydar58@gmail

тел.: 90 606 70 59.

ORCID ID: 0009-0000-0213-5548

Аннотация. Ушбу мақолада “Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили”да таълим ислохотлари доирасида ўқитувчининг маънавий қиёфаси, педагогик маҳоратини ошириш жараёнларига қўйилаётган талаблар, малака

оширишга инновацион ёндашув, мустақил малака ошириш масалалари ҳақида мушоҳада юритилади, тавсиявий мазмундаги хулосалар баён қилинади.

Калит сўзлар. Инсонга эътибор, сифатли таълим, мустақил малака ошириш, маънавий қадриятлар, педагогик маҳорат, баркамол инсон.

Аннотация. В данной статье рассматриваются духовный облик преподавателя, требования к повышению его педагогического мастерства, инновационный подход к повышению квалификации преподавателей и их самостоятельной подготовки в сфере образовательных реформ в “Году заботы о человеке и качественного образования”.

Ключевые слова. Забота о человеке, качественное образование, самостоятельное повышение квалификации, духовные ценности, педагогическое мастерство, совершенный человек.

Мамлакатимизда 2023 йилнинг “Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили” деб номлангани, шунинг асосида қабул қилинган Давлат дастурида тегишли вазифаларнинг белгиланганлиги замонавий таълим тизимини қарор топтириш сари реал имкониятлар яратди. Шу боисдан, таълим сифатини ошириш бугун жамиятимизга сув ва ҳаводек зарур бўлган, фаровон турмушимизни таъминлашнинг энг ишончли йўли ва кафолатидир. Тараққиётимизнинг янгиланиш даврида таълимнинг сифатини таъминлаш жамиятдаги демократик ислохотларнинг ўзагини ташкил қилиши, мамлакатимиз келажаги, халқимизнинг эртанги тақдири ва порлоқ истиқболини белгиловчи бош омил сифатида тобора долзарб аҳамият касб этиб бораётгани айни ҳақиқатдир.

Таълим сифатини оширишдек эзгу мақсадга ўқитувчининг педагогик маҳоратини оширмасдан эришиб бўлмаслиги бугун барчага аён. Агар ўқитувчида педагогик маҳорат етишмаса, таълимда мазмун ва самара ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Педагогик маҳорат энг аввало ўқитувчининг қиёфаси (имижи), унинг илмий ва маърифий салоҳияти, ғоявий етуқлиги, шахсий сифатлари, ўқувчи ёшлар олдидаги обрў-эътибори, ҳаётий тажрибаси ва кўникмаларига боғлиқ, албатта.

Маҳоратли ўқитувчи қайсидир маънода қобилиятли ҳам бўлади. Қобилият эса меҳнат орқали ўз касбининг устаси бўлиш, “касбга шўнғиб кетиш” дегани. Педагогик касбини танлаган киши ўз мақсадига эришиш учун тинмай изланиши, ўрганиши, малака ва кўникмаларини доимий равишда ошириб бориши лозим. Чунки замон бир жойда тўхтаб турмайди, у доимо олға қараб кетади. Шу боис, давр ўқитувчи олдида янгидан янги вазифалар кўяди. Бугунги ўқитувчи замонга “мослашиш” эмас, ундан бир қадар олдинда юришга интилиши керак. Доно халқимизнинг “Билган киши

“билдим” демас, билдим деса – билгани эмас”, деган ҳикмати⁶² ҳам аслида шуни назарда тутди.

Бугун таълим ислохотлари доирасида барча ўқитувчилар олдида тўртта муҳим вазифа қўйилмоқда: 1) ҳар бир ўқитувчи ўз фанини пухта билиши; 2) билимини ўқувчи (талаба)га етказиб бериш маҳорати; 3) психологик (руҳий) тайёргарлик; 4) ўз устида мунтазам ишлаш кўникмасига эга бўлиши. Ушбу талаблар бажарилса, ўқитувчи фаолиятида ижобий ўзгаришлар, мустақил малака ошириш сари жадал бурилиш кузатила бошлайди.

Таҳлил қилиб кўрайлик. Дастлабки икки талаб ўз-ўзидан тушунарли, учинчи талаб, яъни ўқитувчида психологик ҳозирлик зарурлигини ҳамма ҳам тушунавермайди. Тасаввур қилинг: синфда 25-30 нафар ўқувчи бўлса, уларнинг ҳар бири ўзгача олам, ўқитувчи ҳар қайсисининг қалбига йўл топиши керак, уларнинг ҳар бирига индивидуал ёндашув зарур. Бунинг учун ўқитувчидан нима талаб этилади? – Руҳий тайёргарлик, албатта. Шу маънода бугунги педагог маълум даражада руҳшунос бўлиши керак, деган талаб тўғри ва ўринлидир.

Фикримизча, учинчи талабга қўшимча сифатида мафкуравий тайёргарликни ҳам киритиш зарур, чунки ўқитувчида муайян даражада фалсафий мушоҳада ёки ғоявий савия етишмаса, у ўқитган ўқувчидан келажакда муносиб кадр етишиб чиқиши қийин. Мафкуравий тайёргарлик фақатгина умумтаълим мактаби ўқитувчиси эмас, олий таълим тизими профессор-ўқитувчилари, барча олим ва мутахассислар учун энг зарур хусусиятлардан бири бўлиши лозим.

Фалсафий ва педагогик мазмундаги адабиётлар “Педагогик маҳорат” деган иборанинг янги эмаслигини кўрсатади. Аввалги даврларда ҳам маҳоратли ўқитувчилар бўлган. Маҳоратли муаллим ҳеч қачон шогирдлари хотирасидан ўчмайди, улар маҳоратли устозларини доимо чуқур эҳтиром ва миннатдорлик билан тилга оладилар. Шарқ мутафаккири Носир Хусрав “Кимки шогирдликка чин дилдан шод, бир кун ўзи ҳам бўлғуси устод”⁶³, деганда шуни назарда тутган.

Бугун таълимнинг муҳим омилларидан бири бўлган малака ошириш педагогик маҳоратни оширишнинг бир бутун, яхлит жараёни бўлиб, унинг пировард натижаси ўқитувчининг импровизацион хусусиятларини ривожлантиришига эмас, балки энг аввал педагогик-психологик, методик ва мафкуравий тайёргарлик даражасини кўтариш, унда юксак маънавий-ахлоқий фазилатлар қарор топишига эришишдан иборат бўлиши лозим.

Бугун мамлакатимиз таълим соҳасида дунёнинг кучли давлатлари қаторидан ўрин олишидек юксак мақсад қўйилган. Ушбу йўналишда

⁶² Қаранг: Ҳикматнома: ўзбек мақолларининг изоҳли луғати. – Т.: Ўз. энциклопедияси Бош редакцияси, 1990. – Б.40.

⁶³ Ҳикматлар шодаси / тўпловчи ва таржимонлар А.Раимов, Н.Раимова; муҳаррир А.Зиядов. Т.: “Ўзбекистон”, 2016. – Б.540.

хориждаги илғор тажрибани ўрганиш, нуфузли таълим муассасалари билан ҳамкорлик ва интеграция жараёнлари таълим тизимида ислохотлар самарадорлигини оширишга таъсир кўрсатиши, тизимда меҳнат қилаётган педагог ходимларни янада фаолликка ундаши шубҳасиз.

Малака ошириш жараёнида ўқитувчи таълимнинг энг замонавий, илғор шакл ва услубларини пухта эгаллашидан ташқари давлатимизнинг таълим соҳасида олиб бораётган сиёсатининг мазмун-моҳиятини, умуман, демократик ислохотларнинг таълим равнақига таъсирини ҳам чуқур билиши, тафаккури, мушоҳада ва нутқ маданиятини оширишга ҳам интилиши лозим. Чунки таълимнинг ёшлар тарбиясидаги таъсирчанлиги иккита муҳим кўрсаткич – сифат ва самарадорлик орқали белгиланади ва ушбу кўрсаткичларга айнан ўқитувчининг маҳорати туфайли эришилади.

Малака ошириш тизимидаги ислохотларда айнан шу назарда тутилади. Бугун ўз малакасини оширмакчи бўлган ўқитувчи методик мукаммаликка эришиш баробарида ғоявий ва руҳий тайёргарлигини ошириши, тафаккурини, ижодкорлик хусусиятларини бойитиб бориши талаб этилади. Ҳозирги кунда Самарқанд вилояти педагогларни янги методикаларга ўргатиш миллий марказига ҳафтасига ўртача 900 нафар тингловчи малака ошириш курсига келади. Уларнинг ихтиёрида 48 та ўқув аудиторияси, 4 та ўқув лабораторияси, 210 ўринли тингловчилар турар жойи, 2 та спорт зали ва майдони, 3 та мажлислар ва конференция зали, амфитеатр, ахборот-ресурс маркази ва 3 та ошхона мавжуд. Таълим жараёнини самарали ташкил қилиш мақсадида 342 та компьютер, 38 та видеопроектор ва 6 та электрон доскадан фойдаланилмоқда. Марказнинг асосий штатида 57 нафар педагог кадр фаолият кўрсатади. Илмий салоҳият 42,1 фоизни ташкил этади. Кейинги икки йилда Марказнинг 3 нафар ходими фан доктори, 10 нафар ходими фалсафа доктори илмий даражаларини муваффақиятли ҳимоя қилди.

Ўқитувчининг касбий малакасини мунтазам ошириб бориши бугун давр тақозосига айланди. Лекин малака ошириш жараёни – бу ўқитувчининг барча нуқсонлардан халос бўлиши дегани эмас. Бунда “қарс - икки қўлдан” деган тамойил мавжуд бўлиши керак. Ўз устида тинмай ишламас экан, ўзини “қийнашни” истамас экан, ўқитувчи нуқсонлардан кутула олмайди.

Малака ошириш амалиётига эскича ёндашув ўзини оқламади, у давр талабларига мос келмай қолди. Педагогик марказлар, шунингдек, педагогик йўналишдаги олий ўқув юртлари ҳамда нодавлат таълим ташкилотлари томонидан малака оширишнинг турли хил муқобил шакллари, педагогик тайёргарлик модулларини жорий қилиш асносида “ҳаёт давомида ўқиш” тамойилини амалиётга татбиқ этиш вазифалари белгиланганлиг⁶⁴ ва

⁶⁴ “Халқ таълими соҳасидаги илмий тадқиқот фаолиятини қўллаб-қувватлаш ҳамда узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. - Т.: Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. - 2021 йил 26 январь. 07/21/4963/0064-сон.

уларнинг ҳаётга жорий этилиши масаланинг ечилиши сари ташланган муҳим қадам бўлди.

Кузатув ва таҳлилларимиз шуни кўрсатадики, бугунги кунда мактабнинг ўзи малака ва маҳоратни ошириш ўчоғи бўлиши лозим. Ҳар бир мактабда дарсларга кириш ва кузатиш, таҳлил қилиш, янги инновацион усулларни кенг жорий қилиш, ўзаро тажриба алмашиш, жамоатчилик назорати, илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш ва оммалаштириш ишлари юқори савияда ташкил этилган бўлиши керак, бир сўз билан айтганда, мактабда ҳаёт “қайнаши” зарур.

Ўқитувчининг илмий тадқиқот ишларига ўрганиши унинг ўз устида ишлашида муҳим омилдир. Албатта, агар у даврий нашрларга мақолалар ёзиб турса, лойиҳалар, грантларда иштирок этса, илмий анжуманларда маъруза қилса унинг маҳорати ошиб бориши шубҳасиз.

Бугунги педагог ўз касбининг устаси бўлиши билан биргаликда ўзининг турмуш тарзи билан ҳам бошқаларга намуна бўлиши керак. Тарбияда энг таъсирчан омил – бу шахсий ибрат, намуна. Давлатимиз раҳбарининг “Ўқитувчи ва мураббийлар биз учун ибрат намунаси, юксак инсоний фазилатлар тимсолидир”, деган илҳомбахш сўзлари ўқитувчи маънавиятимизнинг том маънода андозаси эканлигини тасдиқлайди.

Бугунги ўқитувчи кечаги муаллимдан бутунлай фарқ қилади. Эндиликда ўқитувчилик масъулияти ҳар қачонгидан ҳам юксак ва шарафли. Бу масъулият XXI аср кишисини камол топтириш демакдир. Йигирма биринчи аср - ақл заковат асри дея эътироф этилганлигини инобатга олсак, ўқитувчи масъулияти нақадар муҳимлигини англаб етамыз. Фарзандларимизни эркин фикрлашга ўргатиш, уларда мустақил дунёқарашни шакллантириш ўқитувчи фаолиятининг мазмуни ва моҳиятини ташкил этади.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев ўз асарида буюк мутафаккир аждодимиз Юсуф Хос Ҳожиб меросидан “Дунёда икки турли инсон ҳақиқий инсон саналади: бири – ўргатувчи, бири – ўрганувчи” деган иқтибосни жуда ўринли келтирган эди⁶⁵. Ўргатувчи – устоз, ўрганувчи – шогирд муносабатида устознинг масъулияти каттадир. Яхши ўқитувчи деганда касбий маҳорати юқори бўлган муаллимни тушунамиз.

Маънавий ва мафкуравий етуклик, касбига садоқат, уни ҳаётининг мазмуни деб билиш, ватанпарварлик, миллий ғурурлилик, илмга мойиллик, билимдонлик, ташкилотчилик, хушмуомалалик, коммуникативлик бугунги ўқитувчининг шахсий сифатлари бўлиши лозим. “Ўқувчиларни ўзига жалб қила олиш, иштиёқини ўйғота олиш, миллий замонавийлик ғоясини сингдириб, миллий-тарбиявий вазифаларга руҳлантира олиш; ўзини “мукаммал, замонавий ўзбек зиёлиси” сиймосига онгли равишда тайёрлаш ва такомиллаштира бориш; ўзбек тилида соф, тиниқ, ифодали, таъсирли, оҳангдор сўзлаш; нотиклик ва актёрлик маҳорати; юз-қиёфа, кўз, қўл, гавда

⁶⁵Қаранг: Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курамиз. - Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – Б.423.

харакатлари орқали ўз нутқининг таъсирчанлигини ошира олиш; ҳис-туйғуларни жиловлай олиш; ўқувчиларга бевосита ва параллел таъсир кўрсата олиш ва ҳ.к.”⁶⁶лар педагогик маҳоратнинг муҳим белгиларидир.

Шу нуқтаи назардан, бугун ўқитувчи маънавий қадриятларимизни ўқувчи ёшлар онги ва қалбига чуқур сингдира олиши лозим. Дунёвий илмлардан сабоқ берар экан, у “Мен ватан равнақи учун нима қилдим?” деган туйғуни ўзи ва ўқувчилар онги-шуурига жойлаши керак. Спитамен ва Широқ, Тўмарис ва Муқанна, Жалолоддин Мангуберди ва Темур Малик тимсолида ватанпарварлик ибратини ёшларимиз вужудига сингдириш, авлодлар томирида соҳибқирон Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур Мирзоларнинг қони жўш ураётганини тушунтириши зарур.

Ушбу мавзуда мақола муаллифи томонидан кенг миқёсда online сўровнома ўтказилди. Унда иштирок этган турли ёш ва маълумотга эга бўлган 758 нафар респондентга “Ўқувчи-ёшларимизнинг буюк аждодларимиз маънавий меросини ўрганишга қизиқишларини қандай баҳолайсиз?” деган саволга эса респондентларнинг 48 фоизи “уларнинг кўпчилик қисми қизиқмайди”, 20,5 фоизи “афсуски, ёмон” деган жавобларни бергани ҳолат яхши эмаслигидан далолат беради.

“Маънавий меросимиз намуналаридан кенг фойдаланиш таълим жараёнига қандай таъсир кўрсатади?” деб мурожаат қилинганда респондентларнинг аксарият кўпчилиги – 94,3 фоизи “таълим сифати ва мазмунини оширади” деган жавобни берди.

“Ҳар бир ўқитувчи буюк аждодларимизнинг маънавий меросини билиши ва ўқувчиларга сингдириб бориши керак”, деган фикрга муносабатингиз?” деб сўралганда уларнинг 90,3 фоизи (!) “тўғри, маъқуллайман” деган жавобни бергани, айниқса, “миллий-маънавий қадриятларимизни мактаб таълими мазмунига сингдиришда қайси омил муҳим?” деган саволга респондентларнинг 91,4 фоизи “ўқитувчининг педагогик маҳорати” деб жавоб бергани асосида хулоса қилиш қийин эмас: бугунги ўқитувчи маънавий қадриятларимизни чуқур билиши ва уларни таълим мазмунига сингдириб юбора оладиган маҳоратга эга бўлиши керак!

Фидойи бўлиш учун, аввало, энг юксак ватанпарварлик фазилатлари намоёндаси бўлиш лозим. Муаллимлик касбини улуғлаган, муносиб шогирдлар тарбиялаган инсон ҳақиқий ватанпарвардир. Ўқитувчини халқимиз бежизга “Устоз”, “Мураббий” деб эъзозламайди. Ўқитувчи шунинг учун устозки, у минглаб ёшларга сабоқ бериш билан бирга ўзидан кейин, ўзининг ўрнига шогирд тайёрлаши лозим. Шунда унинг келажак олдида, авлодлар олдида юзи ёруғ бўлади.

Бугунги ўқитувчи ўз билим ва тажрибасини тинмай ошириб бориши, бутун ҳаёти давомида ўқувчи бўлиб қолиши керак. Озгина билим олиш учун ҳам кўп ўқиш керак. “Мен кам биламан, лекин билганларимни жуда яхши

⁶⁶ Куронов М. Миллий тарбия. – Т.: “Маънавият”, 2007. – Б.198.

биламан”⁶⁷, деган экан бир донишманд. Ўқитувчи бўлиш юксак шарафга муяссар бўлиш демакдир. Ҳамма ҳам ўқитувчи бўла олмайди. Муаллим - икки дунёси обод инсон. Ўқитувчиликдан ҳам хайрли иш, хайрли касб дунёда йўқ.

Давлатимиз раҳбарининг таъбири билан айтганда, “Бугун ҳар бир ўқитувчи ва тарбиячи, олийгоҳ домласи таълим ва илм-фан соҳасидаги энг сўнгги ижобий янгиликларни ўқув жараёнларига татбиқ эта оладиган, чуқур билим ва дунёқараш эгаси, бир сўз билан айтганда, замонимиз ва жамиятимизнинг энг илғор вакиллари бўлишлари керак”⁶⁸.

Баён қилинганлардан хулоса қилиш мумкинки, биринчидан, маънавий баркамолликка эришиш мактаб таълими ислоҳотлари динамикасининг бош омили сифатида намоён бўлмоқда. Маънавий баркамол инсонни тарбиялаш масаласи давлатимиз, миллатимиз тарихий тақдирини, бугуни ва келажагини белгиловчи устувор масаладир.

Иккинчидан, бугун юртимизда иқтисодий ислоҳотларни маънавий тўлқин билан кучлантириш жараёни кетаётган бир пайтда ўқитувчи ўзининг фақат билими, ақли-заковати билангина эмас, юксак маънавий салоҳияти билан ҳам ажралиб туриши, катта-ю кичикка ибрат бўлиши лозим. Бир сўз билан айтганда, маънавиятнинг том маънода андозаси бўлиши зарур.

Учинчидан, Ўзбекистонда ўқитувчига нисбатан ҳурмат муҳитини яратиш имкониятдан воқеликка айланиб бораётгани амалий ишларда намоён бўлмоқда. Бундай ғамхўрликлар ўқитувчининг ўз касбига меҳр-муҳаббати ва садоқати янада ошириб, уни ўз устида кўпроқ ишлаш ва педагогик маҳоратини ошириш сари илҳомлантирди. Зеро, педагогик маҳорат ўқитувчининг когнитив хусусиятларини шакллантиришда муҳим омил ҳамда ўқитувчининг маънавий юксаклигидан далолатдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Халқ таълими соҳасидаги илмий тадқиқот фаолиятини қўллаб-қувватлаш ҳамда узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. - Т.: Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. - 2021 йил 26 январь. 07/21/4963/0064-сон.

2.Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи // ”Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 1 октябрь. - №207 (7709)-сон.

3.Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. - Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – Б.423.

⁶⁷Смешные рассказы: пер. С средневеков. ассир. Бар-Эбрая Г.Ю. (Абуль Фарадж). – 2-е изд. - М.: Политиздат, 1992. - С.70.

⁶⁸ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи // ”Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 1 октябрь. - №207 (7709)-сон.

4. Смешные рассказы: пер. С средневеков. ассир. Бар-Эбрая Г.Ю. (Абуль Фарадж). – 2-е изд. - М.: Политиздат, 1992. - С.70.
5. Куронов М. Миллий тарбия. – Т.: “Маънавият”, 2007. – Б.198.
6. Ҳикматлар шодаси / тўпловчи ва таржимонлар А.Раимов, Н.Раимова; муҳаррир А.Зиядов. Т.: “Ўзбекистон”, 2016. – Б.540.
7. Ҳикматнома: ўзбек мақолларининг изоҳли луғати. – Т.: Ўз. энциклопедияси Бош редакцияси, 1990. – Б.40.

FALSAFIY FANLARNI O’QITISHDA MEHNAT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Xo’jamqulov Adham Qo’chqor o’g’li

SamDU ilmiy izlanuvchi

Telefon: [+998-99-594-04-58](tel:+998995940458)

Gmail: adhamxojamqulov561@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada falsafiy fanlarning ilmiy kashfiyotlarga va jamiyat rivojiga ta’siri ilmiy jihatdan o’rganilgan. Shuningdek, falsafiy fanlarni o’qitishda mehnat madaniyati shakllantirishga doir amaliy tavsiyalar berilgan.

Tayanch tushunchalar: , falsafiy mushohada madaniyati, tanqidiy tafakkur, mehnat madaniyati, sifatli ta’lim, falsafiy fanlar, “Oliy ta’lim – 2030”.

Hozirgi kunda dunyoda ildam qadamlar bilan o’zgarib borayotgan, tobora insoniyat olamini o’z domiga tortib va ularning hayotiga chuqurroq kirib, milliy madaniyati va ma’naviyatiga ta’sir etayotgan globallashuv jarayoni yuz bermoqda. Bu jarayon natijasida esa, turli sivilizatsiyalar, madaniyatlar to’qnashuvi sodir bo’lib, bir qancha muammolarni keltirib chiqarishi oqibatida millatlar ma’naviyatiga tahdidlar solishiga sabab bo’lmoqda. Ana shunday vaziyatda kelajak bunyodkorlari hisoblanmish yoshlarimizni yod g’oyalari ta’siriga tushib qolishidan asrash masalasi dolzarb ahamiyatga ega hisoblanadi. Bunda, avvalombor yoshlar ongini vatanparvarlik va bag’rikenglik g’oyalari bilan “sug’orish, ularda falsafiy mushohada madaniyatini shakllantirish, mantiqiy va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish zarur.

Prezidentimiz ta’biri bilan aytganda - “Ayni vaqtda halol va samarali mehnati, ilmiy-ijodiy yutuqlari, Vatanga sadoqatli xizmati bilan barchaga o’rnak bo’layotgan mard o’g’lonlarimizni qo’llab-quvvatlash va rag’batlantirish davlatimiz va jamiyatimizning e’tibor markazida bo’lishi zarur” [2]. Bu borada respublikamizda bir qator amaliy ishlar bajarilmoqda. Jumladan, ta’lim tizimiga ko’plab normativ-huquqiy hujjat (qonunlar, dasturlar, konsepsiyalar va hakozi)lar qabul qilinmoqda va ijrosi ta’minlanmoqda.

Mamlakatda ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarishni o’zaro aloqador ravishda rivojlantirish har qanday davlatning raqobatdoshligini oshirishga xizmat qiladi. O’zining shonli tarixi va ilm-fanga ulkan hissalar qo’shgan ajdodlarga ega bo’lgan

O‘zbekiston ham rivojlangan davlatlar safidan munosib o‘rin egallashga intilmoqda. Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda ilmiy-texnik taraqqiyot ta’limning harakatchanligini va jamiyatning zamonaviy talablariga munosib javob berishni talab qiladigan sharoitlarni yaratishni taqozo etmoqda. Zero, ta’lim tizimining vazifalaridan biri bu yoshlarda motivatsiya va o‘rganishga qiziqish darajasini oshirish, intellektual qobiliyatlarni oshirish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, nostandart vazifalar va muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirishdir. Binobarin, bugungi kunda ta’lim tizimining eng muhim muammolaridan biri talabalarga yuqori sifatli ta’lim olish uchun yangi axborot texnologiyalarining strategik tadqiqotlarini o‘quv jarayoniga kiritishdir.

Ta’lim sohasida innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish, nazariya va amaliyotning uzviy bog‘liqligini ta’minlaydigan sifatli ta’lim olish jarayonini tashkil etish eng dolzarb muammo sifatida qaralishi lozim. Shundan kelib chiqqan holda O‘zbekiston Respublikasida har yili ta’lim sohasiga davlat byudjetining qariyb 40% sarflanadi. Ushbu mablag‘larni maqsadli sarflash va Yangi O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimini isloh qilish maqsadida “Oliy ta’lim - 2030” konsepsiyasi ishlab chiqildi. Ushbu konsepsiyaning maqsadi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

mamlakatni modernizatsiya qilish, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlantirish uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, inson kapitalini mehnat bozori talablari asosida rivojlantirish;

oliy ta’lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabu qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish;

sohada sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish, uning jozibadorligini oshirish, jahon miqyosidagi raqobatbardoshligini ta’minlash. [1].

Darhaqiqat, ushbu maqsadlarni amalga oshirish bugungi oliy ta’lim tizimida amalga oshirish kerak bo‘lgan eng dolzarb vazifalardan sanaladi. Ushbu maqsadlarni amalga oshirishda avvalombor, talabalarda tanqidiy tahlil hamda chuqur mushohada yuritish qobiliyatlarini shakllantirish lozim. Tanqidiy tahlil va chuqur mushohada yuritish uchun inson tafakkurga tayanadi. Shuni hisobga olib aytish mumkinki, eng avval talabalarda tafakkur madaniyatini shakllantirmoq lozim. Inson tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish esa barcha falsafiy fanlarning predmeti hisoblanadi.

Bugungi kunda yaxshi ma’lumki, har qanday ijod turi, shu jumladan, ilmiy ijod, juda ko‘p omillar ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab jarayon hisoblanadi. Ilmiy kashfiyotlar, ayniqsa, mashhur topilmalar hech qachon tor sohaga ixtisoslashgan bilimlarning o‘zi bilangina yaratilmagan. Ushbu kashfiyotlarni shunchaki ilmiy darajaga ega bo‘lgan olimlar emas, taniqli shaxslar va g‘ayrioddiy, ko‘p qirrali shaxslar yaratgan. U yoki bu kashfiyot tarixini yaratishda barcha narsa muhim rol o‘ynaydi: bo‘lajak olimning bolaligi, sevimli mashg‘ulotlari, fe’l-atvori, hayotiy tajribasi, professional muhit va boshqalar.

Buyuk olimlar hayotidan shu narsa ma’lum bo’ladiki, ular keng dunyoqarashga ega bo’lgani holda, mutaxassisligiga aloqador bo’lmagan mashg’ulotlarga ishtiyoqi baland bo’ladi. Olimning dunyoqarashi, qiziqishlari qancha keng bo’lsa, uning ijodiga ta’sir ko’rsatuvchi omillar shuncha ko’p bo’ladi. Shuni ta’kidlash joizki, olimning ilmiy muvaffaqiyatlari uning dunyoqarashiga va ijodiy kreativligiga bog’liq jarayon hisoblanadi.

Falsafiy fanlarning ilmiy kashfiyotlarga va jamiyat rivojiga ta’sirini o’rganishda 2020-yil 16-sentyabrda gazeta.uz saytida chop etilgan “Bizga Eynshteynlar kerakmi” nomli maqola e’tiborimizni tortdi. Ushbu maqolada yozilishicha – “Eynshteyn falsafaga (xususan, Spinoza falsafasiga) jiddiy qiziqish bildirgan. Eynshteynning aytishicha, u boshqa mutafakkirlar va hatto eng buyuk matematik Gaussga qaraganda Fyodor Dostoyevskiydan ko’proq ta’sirlangan. Buyuk fizik mug’ombirlik qilganmi? Aslo. Bugungi kunda Dostoyevskiy dunyosidagi “noevklid” makon, romanlaridagi hayotning paradoksal tabiati, bu dunyoni ikki ma’noli mantiq (“haqiqat-yolg’on”, “yaxshi-yomon”) bilan tavsiflashning imkonsizligi, qahramonlarining hatti-harakatlari va voqealar trayektoriyasining kutilmaganligi — fizikadagi nisbiylik nazariyasining adabiy ekvivalenti bo’lib, kashfiyotga turtki bergan ushbu barcha narsalar haqida ko’p yozilgan. Rassomchilikda esa XIX asr oxiri XX asr boshlaridagi impressionizm va boshqa oqimlar ana shunday ekvivalent va ilmiy kashfiyotga turtki vazifasini o’tagan.

Demak, falsafiy fanlar, adabiyot va san’at ilmiy kashfiyot va ixtirolarning vujudga kelishida muhim omil sifatida e’tirof etilishi zarur. Ya’ni, o’quvchi va talabalarga faqatgina mutaxassislik fanlarini o’qitish zarur va falsafiy fanlar ortiqcha degan g’oyalardan voz kechish lozim.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, ijtimoiy-gumanitar, falsafiy fanlarni o’qitishda yangicha tizimni joriy etish zarurati shakllanib ulgurgan. Ya’ni, bu fan dasturlarida maktab ta’limi, kasb-hunar ta’limi hamda oliy ta’limda ayni o’xshash mavzular ko’plab ko’zga tashlanadi. Buning oqibatida o’quvchi va talabalarda zerikish hissi kuchayadi. Oqibatda ularda ushbu fanlarga nisbatan nafratni uyg’otadi. Aslida, falsafiy fanlarning o’qitilishi yoshlar ma’naviyatining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Jamiyatimizda, Falsafiy tushunchalar qanday foyda keltirishi mumkin? Mantiqiy fikrlashga ortiqcha vaqt sarflash kerakmi? kabi savollarni berguvchilar ko’plab topiladi. Ular falsafadagi ilg’or qarashlari, ta’limotlari buyuk ixtirolarga turtki bo’lganligini anglamaydilar. Ilm ahlining ayniqsa talabalarning falsafaga va falsafiy fanlarga qiziqishini oshirish maqsadida quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish lozim:

Ilmiy konferensiyalarda falsafa uchun ko’proq joy ajratish. Bunda faylasuflar falsafiy tushunchalarning mazmun mohiyati haqidagi mustaqil fikrlarini ko’proq yozishlariga imkon yaratiladi. Bu esa boshqa soha tadqiqotchilarining o’z tadqiqotlarida falsafiy tushunchalardan unumli foydalanishi uchun xizmat qiladi.

aylasuflar bilan hamkorlikda ilmiy rahbarlik qilish. Aniq va tabiiy fanlarning tadqiqotchilari uchun ilmiy rahbaridan tashqari aylasuflar jamoasi yoki muayyan bir aylasuf qo’shimcha ravishda ilmiy rahbar tayinlash tizimini joriy etish. Aylasuf va tadqiqotchi tomonidan birgalikda olib borgan ilmiy rahbarligi bu ikki sohani o’zaro rivojlanishiga imkon beradi. Bu tizim ayni paytda eksperimental jihatdan boy va konsepsiya jihatidan qat’iy bo’lgan dissertatsiyalarni ishlab chiqarishni osonlashtiradi.

har bir fakultetda aylasuflar jamoasini tashkil etish. Bunda jamoa a’zolari ilmiy faoliyatiga doir yoki boshqa bir dolzarb masalalarga falsafiy jihatdan yondashgan holda 80 daqiqalik seminar tashkil etadi. Ushbu jarayondan hech kim chetda qolmasligi uchun jamoa a’zolari o’rtasida navbatchilik jadval tuzib olinadi.

Yuqorida keltirilgan amaliy qadamlar ilm-fan va falsafa integratsiyaslashuvida va ularning o’zaro rivojlanishiga xizmat qiladi. O’z navbatida ilm-fan va falsafa rivoji ishlab chiqarishning sifatini va jamiyatga mosligini ta’minlaydi. Shundan xulosa qilish mumkinki universitet talabalarining keng dunyoqarashga ega bo’lishi jamiyat va davlatning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shunday ekan, universitet darsliklarida falsafiy fanlarning hissasini oshirish lozim deb hisoblayman. Yangicha qiyofa kasb etayotgan Yangi O’zbekistonning buguni va kelajagining muhim sharti bo’lgan yoshlar faoliyatini tartibga solishda falsafiy fanlarning xizmatlarini alohida e’tirof etish mumkin. Lekin, madaniyatshunoslik faniga hamohang mehnat madaniyati fanini bitiruvchi kurs talabalariga joriy eta olsak, yuqoridagi maqsadlarni amalga oshirish uchun ilk qadamni tashlagan bo’lar edik.

Zero Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek - “Oliy ta’lim muassasalarida ilmiy salohiyatni yanada oshirish, ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar tayyorlash ko’lamini kengaytirish – eng muhim masalalardan biridir. [3].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “O’zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PF-5847-sonli O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 08.10.2019-yil.

2. Sh. Mirziyoyev. “Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko’taramiz”. Toshkent-2017.

3. Sh. M. Mirziyoyev “Erkin va demokratik O’zbekiston davlatini birgalikda quramiz” Toshkent – “O’zbekiston” – 2016

4. D. A. Yusubov, X. B. Saitxodjayev, A. A. Mavlyanov “Falsafa” Toshkent-2012

5. www.lex.uz

GEOGRAFIYA DARSLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

G.A.Xodjaeva-QDUning Iqtisodiy va

ijtimoiy geografiya kafedresi professori g.i.k.

G.O.Jiemuratova-Qoraqalpog‘iston Respublikasi pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatishmilliy markazi katta o‘qituvchisi

Umumiy o‘rta ta’lim berish maktablarida, ta’lim jarayonida zamonaviy islohatlarning joriy etilishi, har bir o‘qish predmetining o‘rganuvchi tomonidan natijali o‘zlashtirishi uchun ta’lim-tarbiya jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy innovatsiyalar, interfaol o‘qitish qurollari va kompetensiyaviy munosabat asosida informatsion texnologiya qurollaridan foydalanish, o‘qituvchining kasbiy kompetentligi, o‘quvchilarning intellektual darajasiga bog‘liq masalalardan biri hisoblanadi. Chunki bugungi kunning ahamiyatli talablardan biri ortiqcha ma’naviy va fizik kuch sarflamasdan, qisqa vaqt ichida yuqori natijalarga erishishdir.

Milliy ta’lim dasturining amalda joriy etilishi asosida geografiya fanini o‘qitish jarayonida raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish bo‘yicha quyidagi tadbirlar ko‘rsatilgan:

[Zamonaviy raqamli texnologiyalar va ta’lim texnologiyalarining zich integratsiyalarini ta’minlash, bu bo‘yicha pedogog kadrlarning kaspiy mahoratini rivojlantirish uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish, geografiya fani bo‘yicha elektron darsliklarni mobil aloqa qurollariga yuklab olish va ko‘chirib olish maqsadida QR-kod yordamida sinflar kesimida ta’lim metodik komplekslar (innovatsion darsliklar, o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma, darsliklarning multimediali ilovalari) haqidagi joylashtirish sistemasini yaratish; o‘quvchilarni qo‘shimcha qiziqarli yangiliklardan matn, audio, video shaklida xabardor qilib turish, zamonaviy informatsion-kommunikatsiyaviy texnologiyalar asosida masofadan ta’lim qurollarini tashkil etish; masofadan foydalanish imkonini beruvchi elektron kitobxona tizimiga geografiya fani bo‘yicha ishlab chiqilgan ta’lim-metodik komplekslarini, elektron ta’lim resurslarini joylashtirish va ulardan foydalanish imkoniyatini oshirish, ta’lim jarayonida elektron resurslar hissasini bosqichma-bosqich oshirib borish, elektron adabiyotlar yaratish, ularni mobil aloqa qurilmalariga yuklab olish maqsadida QR-kod bilan elektron resurslar haqidagi xabarlarni joylashtirish tizimini yaratish va undan foydalanishni yo‘lga qo‘yish]1.

Bu ko‘rsatilgan tadbirlarni amalga oshirishda bilim beruvchida informatsion texnologiyalar bo‘yicha bilimi yetarli bo‘lishi kerak va uzluksiz o‘z ustida ishlashni talab etadi. Sababi darsliklarni samarali o‘qitishda informatsion texnologiyalarning hissasi juda katta. Shuning uchun ham dastlab pedogog kadrlarning o‘zlari bu imkoniyatlarni yuqori darajada o‘zlashtirishi va foydalana olishi lozim. Fanlarni o‘qitishda qo‘llaniladigan informatsion texnologiyalar texnik

va an’anaviyqurollarni yaratish va ishlov berish texnologiyalari, shaxsiy elektron ta’lim resurslarini yaratish, fanlar bo’yicha elektron o’qish kurslarini rejalashtirish, o’quvchilar bilimni baholash tizimlari, Internet texnologiyalari, masofadan o’qitish texnologiyalari va unitashkillashtirish usullaridan foydalanish, video konferensiya, on-line ochiq kurslar (Coursera, edX, Khan Academy, MIT Open Course Ware)nitashkillashtirish kabi bilimlarni talab etadi.[Bu bilimlarni rivojlantirish orqali umumiy o’rta ta’lim maktablaridagi har bir o’qituvchi o’quvchilarga dars davomida ilmiy bilimlarni berish bilan birga ularda keng dunyoqarashni paydo etish, o’ylash va mustaqil fikrlash ko’nikmalari orqali bilimga bo’lgan qiziquvchanligini rivojlantirib boradi]2. Bunda birinchi navbatda o’qituvchining o’zidan ko’p mas’uliyat talab etiladi. Sababi informatsiyon texnologiyalardan foydalanish mahoratini orttirish uchun Geografiya fani o’qituvchilari har xil saytlar bilan programmalarning imkoniyatlari haqida ma’lumotlarga ega bo’lishi kerak.[Bu resusrlar oddiy usullarga qaraganda multimediali, o’quvchida bilim olishga bo’lgan qiziqishni uyg’otadigan, topshiriqlar bajarish, izlanish davomida yordamchi qurol bo’la oladigan platformalar bo’lib hisoblanadi]3.

Bunday platformalarning ichida o’quvchining olgan bilimni baholashda qo’llaniladigan platformalardan o’qituvchilar keng doirada foydalanmoqda. Masalan, shunday platformalardan biri LearningApps platformasi haqida aytadigan bo’lsak, platforma yordamida o’qituvchi o’quvchilarning o’zlashtirgan bilimlarini mustahkamlashda foydalana olsa bo’ladigan interaktiv, multimediyali, elektron trenajyor mashqlar yarata oladi. Yana bir afzalliklaridan biri platforma har bir fan o’qituvchisi uchun qulay. Bu degani barcha fan o’qituvchilari o’z fanlaridan har xil shakldagi mashqlar yarata olish imkoniyati bor. Shuningdek yaratgan mashqlarining havolalarini o’qituvchilar shu vaqtning o’zida telegram gruppalari orqali yoki kundalik.com platformasi orqali uygavazifabo’limida havolani joylashtiribo’z o’quvchilariga taqdim etadi. Shuning bilan birga bu o’qituvchilarimiz bugungi kunda o’z pedogogik faoliyatida keng ko’lamda foydalanayotganligini, darslarning yana ham qiziqarli va samarali bo’layotganligi, o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziquvchiligning ortib borayotganligi bilan ko’rishimiz mumkin. Shunday qilibLearningApps.org platformasi geografiya darslarini o’qitish jarayonida o’quvchilar uchun quyidagi imkoniyatlarni beradi:

Dars davomida olgan bilimlarini tizimlashtiradi;

Xulosani tez qabul qilishga o’rgatadi;

Topshiriqni bir necha marta bajarish orqali yaxshi natijaga erishadi;

Umumiy ta’limga bo’lgan motivatsiya paydo qiladi;

Qayta munosabat o’rnatadi, o’z-o’zini baholaydi;

Mustaqil bilim olish ko’nikmasi shakllanadi;

Mustaqil ishni shaxsiy kompyuterlar, planshet, uyali telefon yordamida tashkillashtira oladi:

Darsda interaktiv texnologiyalardan samarali foydalanish mas’uliyat bilan ijodkor shaxsni shakllantirishga olib keladi.

Biz bundan boshqa geografiya darslarini sifatli tashkil etish uchun amaliy dasturlar va qurollar (Google Earth Win, Bandicam, Ispring, Eclipse Crossword Krossvordli topishmoqlar)dan foydalanish orqali ham darslarning samaradorligini oshirish imkoniyatlariiz bor. Lekin bu imkoniyatlardan foydalanish uchun o’qituvchidan ko’p o’z ustida ishlashni talab etadi.Xulosa qilib aytadigan bo’lsak geografiya darslarida IKTdan foydalangan holda darslarni tashkil qilish orqali o’quvchilarni:

- O’rganilayotgan o’quv ma’lumotlarini animatsiya, audio, video shaklida taqdim qilish orqali bilimni orttira olish;

-Bilim olish jarayonida faqatgina ma’lumotga ega bo’luvchi emas, to’liq qatnashuvchiga aylantirish;

- Berilgan ma’lumotlar bilan mustaqil ishlash imkoniyatlarini yaratish;

-Ta’lim jarayonida olingan bilim va ko’nikmalarni matn yoki o’quv topshiriqlari usulida monitoring qilish va baholash imkoniyatlariga ega bo’lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026 yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida»gi 11.05.2022-yildagi PF-134-son Farmoni, (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 11.05.2022 y., 6/22/134/0407-son)

2. G.Xodjaeva,G.Jiemuratova, «Ilim hám jámiyet» ilmiy metodik jurnal 2020-y.2 sonı 66-bet

3. K.Turmanov, “Science of informatics and information technologies specific principles of teaching” Educational Research in Universal Sciences, VOLUME 1 ISSUE 3/2022, Scientific Journal Impact Factor 2022: 4.556, 26-28 p

FIZIKA FANIDAN TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIDA MUHANDISLIK DASTURLARIDAN FOYDALANISH HAQIDA

Xoliqov Qurbonboy To‘ychiyevich,

f.m.f.n, O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Aniq fanlar kafedrası assistenti ,

Telefon:+998(91)5218230

Email:Xoliqov1978@mail.ru

Duvlayev Komil Abdirashidovich,

Samarqand viloyati Qo‘shrabot tumani,

2-umumiy o‘rta ta’lim maktabi fizika fani o‘qituvchisi,

Telefon:+998(94)6978041

Email:dkomil69kofe@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur maqolada fizika fanidan o’quvchilarning sinfdan tashqari o’quv-tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish, uni virtual tarzda bajarish yo’llari va

afzalliklari haqida fikr yiritilgan. Ta’limga STEAM texnologiyaning joriy etilishi, o’quv-tadqiqotchilik faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish yo’llari bayon etilgan.

Kalit soʻzlar: STEAM ta’lim, virtual, dastur, o’quv-tadqiqotchilik, muhandislik dasturlari.

Abstract

This article discusses the ways and advantages of developing extracurricular educational and research activities of physics students, doing it virtually. Introduction of STEAM technology to education, ways of using modern information technologies in educational and research activities are described.

Keywords: STEAM education, virtual, program, educational research, engineering programs.

Ilm fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi mehnat bozorida mutaxassislardan nafaqat bilimga, balki tadqiqotchilik, ratsionalizatorlik va ixtirochilik qobiliyatiga ega bo’lishni taqozo etmoqda. Shu bois o’quvchilarni o’quv-tadqiqotchilik faoliyatiga jalb qilish va ularda tadqiqotchilik ko’nikmalarini rivojlantirish dolzarb muammolardan biriga aylandi.

Ta’limga STEAM yondoshuvning bosqichma-bosqich joriy etilishi bu muammoning yechimlaridan biri hisoblanib, bo’lajak mutaxassislarda faollikni, tashabbuskorlikni va qiziquvchanlikni kuchaytiradi [1,2].

STEAM bu – maktab o’quvchilarini o’qitishga yangicha yondoshuv hisoblanib, an’anaviy o’qitish tizimiga muqobil tizim hisoblanadi. STEAM yondashuv o’quvchi yoshlarga dunyoni tizimli ravishda o’rganishga, atrofda ro’y berayotgan jarayonlarni mantiqiy mushohada qilishga, ulardagi o’zaro aloqani anglab yetishga o’zi uchun yangi, noodatiy va qiziqarli narsalarni kashf qilishga imkon beradi. Qandaydir yangilikni kutish orqali o’quvchi yoshlarda qiziquvchanlikni rivojlantiradi, o’zi uchun qiziqarli masalani aniqlab olishni, yechimini topishning algoritimini ishlab chiqishni, natijalarni tanqidiy baholashni, fikirlashning muhandislik jihatlarini shakllantirishga olib keladi.

Bu borada o’quvchilarni o’quv-tadqiqot ishlariga jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi. O’quvchini tadqiqotchilik faoliyatiga jalb etish orqali, birinchidan, ularda izlanuvchanlik faolligi va mustaqil izlanish faoliyati rivojlanadi; ikkinchidan, o’quvchida shakllangan bu faoliyat kelgusida, yangi muvaffaqiyatlarga erishishi uchun zamin bo’lib xizmat qiladi, ya’ni ularda faol tadqiqotchilik, ratsionalizatorlik, keyinchalik esa ixtirochilik faoliyatida namoyon bo’ladi. Aynan ana shunday xususiyatlarga ega bo’lgan kadrlarga jamiyatimizda talab kuchli, ana shunday kadrlar raqobatbardosh sanaladi [3].

O’quvchilarning o’quv-tadqiqotchilik faoliyati odatda sinfdan tashqari ishlar shaklida amalga oshiriladi. O’quvchilarni sinfdan tashqari o’quv-tadqiqotchilik faoliyatiga jalb etishda bir qator muammolar mavjud. Ulardan biri – ta’lim muassasalarida moddiy-texnik ta’minotning, laboratoriya stendlarining yetarli emasligi, zamonaviy asboblarni, qurilmalar bilan ta’minlanmaganligidir. Ikkinchisi –

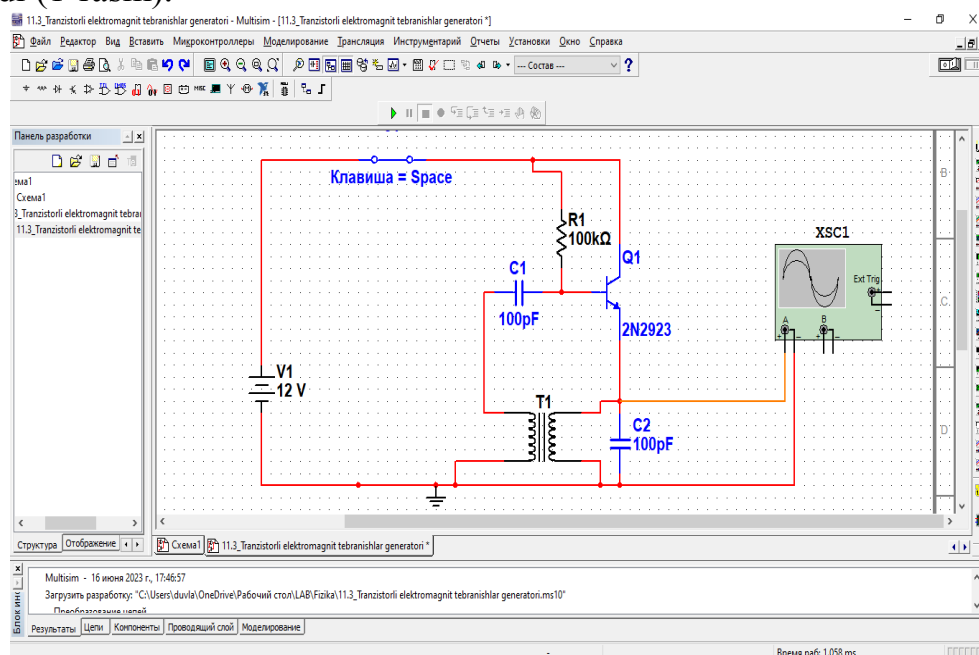
elektr asboblarni ishlatishda o'quvchilarning texnika xavfsizligi qoidalariga qat'iy amal qilishlarining talab etilishidir. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning ayrim yo'nalishlarda, masalan, yuqori kuchlanishlar, katta quvvatli elektromagnit to'liqlar va h.k. sohasida, o'zlari istagandek erkin tadqiqot o'tkazish imkoniyatini cheklab qo'yadi.

Yana bir muhim jihatni ham e'tibordan chetda qoldirmasligimiz lozim, hozirgi davrda masofadan o'qitish jadal rivojlanib bormoqda va o'quv mashg'ulotlari masofadan turib onlayn tarzda amalga oshirilmoqda. O'qitishning bunday usuli o'z-o'zidan o'quv laboratoriya mashg'ulotlari hamda sinfdan tashqari o'quv-tadqiqotchilik ishlarini o'tkazish bo'yicha muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammoni o'quv laboratoriya hamda o'quv-tadqiqotchilik faoliyati jarayonida muhandislik dasturlaridan foydalanish yordamida bartaraf qilish mumkin.

Shunday muhandislik dasturlariga misol sifatida NI Multisim, CrocodileTechnology, Electronica, Phun physics beta kabi dasturlarni keltirish mumkin. Yuqorida keltirilgan dasturlar ichida National Instruments (NI) kompaniyasining Multisim dasturiy kompleksini olish mumkin. Dasturiy kompleksning tarkibida katta hajmdagi zamonaviy asboblarni kutubxonasi mavjudligi oddiydan boshlab juda murakkab bo'lgan elektron qurilmalarni loyihalash, tajriba va tadqiqotlarni o'tkazish imkoniyatini yaratadi [4]. Bunday vosita o'quv-tadqiqotchilik faoliyatida ideal bo'lib hisoblanadi, chunki elementlar va asboblarni bo'yicha har qanday cheklashlarni olib tashlash imkoniyati mavjud. Bu esa o'quvchilarga o'z g'oyalarini keng ko'lamda tadqiq qilish, xatolari tufayli elektr asbob uskunalarning ishdan chiqishi ehtimolligidan qo'rqmasdan istagancha tadqiqot o'tkazish, muvaffaqiyatsiz yakunlangan tadqiqot elementlarini ikkilanmasdan tashlab yuborib yangisini qurish, zamonaviy nazorat o'lchash qurilmalaridan istagancha miqdorda foydalanish imkonini yaratadi. Multisim dasturiy kompleksidan foydalanib o'quv-tadqiqotchilik faoliyatini olib borishning yana bir afzallik tomoni shundaki, bunda zamonaviy asboblarni bilan jihozlangan laboratoriya xonalaridan foydalanishga hojat qolmaydi. O'quvchi o'zida kompyuter texnikasi mavjud bo'lgan holda unga Multisim dasturini o'rnatib o'ziga qulay joyda o'quv-tadqiqotchilik faoliyati bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ta'limda onlayn mashg'ulotlar jadal rivojlanib borayotgan hozirgi davrda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu dasturning imkoniyatlaridan fizika fanining “Elektr” bo'limiga oid mavzulardan namoyish tajribalar, laboratoriya mashg'ulotlarini hamda o'quv-tadqiqotchilik ishlarini o'tkazishda foydalanish mumkin.

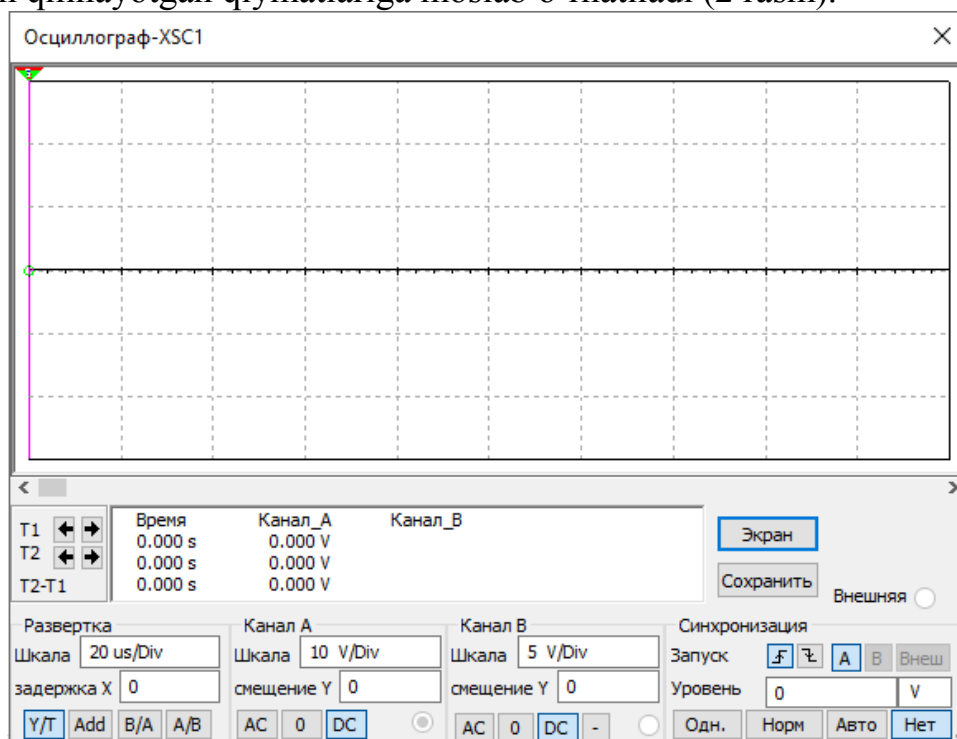
Misol tariqasida, tranzistorli elektromagnit tebranishlar generatorining ishlatishini o'rganish bo'yicha Multisim elektron dasturi yordamida o'quv-tadqiqot faoliyatini olib borishni keltirib o'tamiz. Ushbu o'quv-tadqiqot ishni o'tkazish uchun Multisim dasturi asboblarni panelidan doimiy tok manbasi (12V), virtual transformator, kalit, tranzistor, kondensator va qarshiliklar olinib dasturning ishchi maydoniga joylashtiriladi va o'tkazgich simlar yordamida ulanadi (1-rasm).

Shundan so‘ng tadqiqot o‘tkazish uchun lozim deb topilgan o‘lchov nazorat asboblari (otsillograf) dasturning o‘lchov asboblari panelidan olinib, ishchi maydonga joylashtiriladi va lozim deb topilgan joyga o‘tkazgich simlar yordamida ulanadi (1-rasm).

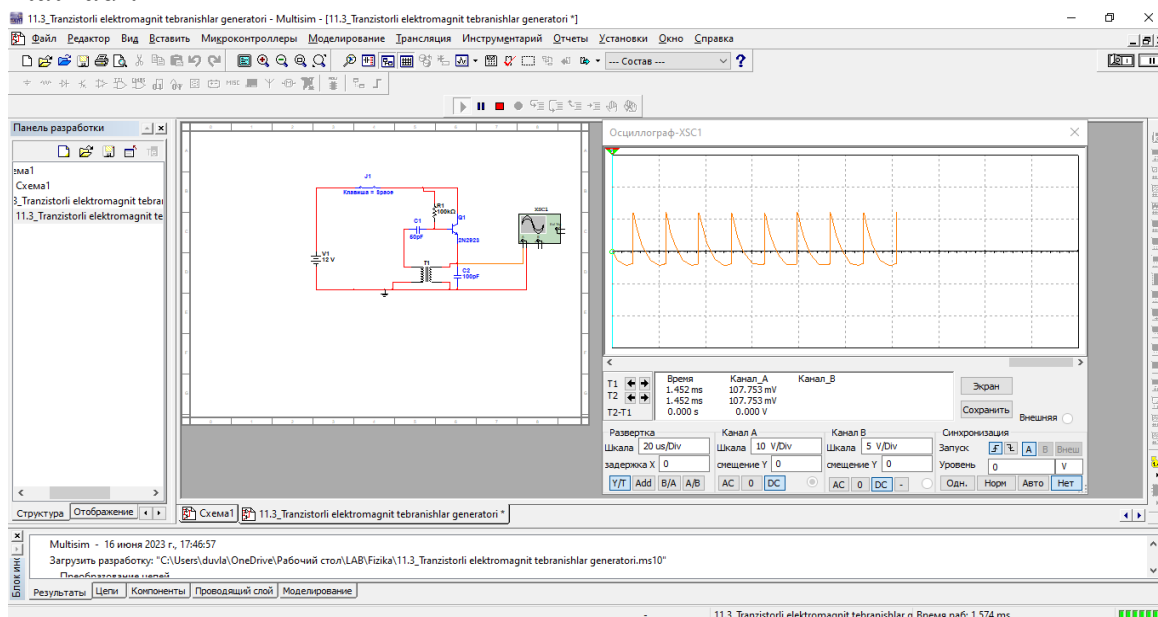
1-rasm. Tadqiqot qurilmasi sxemasi va o‘lchov nazorat asboblari Multisim dasturi ishchi maydoniga joylashtirish.

O‘lchov asboblari (otsillograf) parametrlari o‘lchanayotgan kattaliklarning taxmin qilinayotgan qiymatlariga moslab o‘rnatiladi (2 rasm).

2-rasm. Otsillograf parametrlarini sozlash.

Simulyatsiya jarayoni ishga tushiriladi . Kalit ulanadi. O'lchov nazorat asboblarning ko'rsatishlari qayd qilinadi (4-rasm) va simulyatsiya jarayoni to'xtatiladi.

4-rasm. Tadqiqot o'tkazish va natijalarni qayd qilish jarayoni.

Teskari aloqa zanjiri elementlarining (transformator, kondensatorlar) parametrlari o'zgartirilib tadqiqot ishlari davom ettiriladi.

Ushbu o'quv-tadqiqot ishni olib borish jarayonida o'quvchilar tadqiqot obyektini tanlash, elektr zanjirining elementlari, ularning ulanishi, elektr zanjiri tuzish va dizaynini yaratish, kerakli o'lchov nazorat asboblarni tanlay olish, ularni sozlash, olingan natijalarni qayd qilish va ularni tahlil qilish usullari bilan tanishadilar. Olingan natijalar tahliliga asoslanib tadqiqot obyektiga o'zgartirishlar kiritadilar, obyektning izlanayotgan eng maqbul parametrlarini aniqlashni o'rganadilar. Natijada o'zlari qiziqqan yo'nalish bo'yicha tadqiqot ishlarini rejalashtirish, tadqiqot obyektini tanlash va uning asosiy parametrlarini aniqlash, bu parametrlarni tadqiq qilish va kutilayotgan natijaga erishish ucun yangi o'zgartirishlar kiritish yo'llarini qidirib topish o'quvchi yoshlarda qiziquvchanlikni rivojlantiradi, o'zi uchun qiziqarli masalani aniqlab olish, yechimini topishning algoritimini ishlab chiqish, natijalarni tanqidiy baholash, muhandislik jihatidan fikrlash, g'oyalarni generatsiya qilish va ularni hayotga tadbiiq qilish kabi amaliy kompetensiyalar shakllanishiga erishiladi [5].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, sinfdan tashqari o'quv-tadqiqotchilik faoliyatida Multisim dasturidan foydalanish, o'quvchilarning tadqiqotchilik g'oyalarini erkin, mutlaqo xavfsiz, xatolokka yo'l qo'yishdan qo'rqmasdan o'zlari istagan sharoitda hech qanday sarf-harajatlarsiz amalga oshirishlariga, eng muhimi o'zlari yo'l qoygan xatolaridan xulosa chiqarib o'rganishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi “Xalq ta’limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-3931-sonli Qarori.

2. Suyarov K.T. Fizik eksperimentlar asosida o‘quvchilarda o‘quv-tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi. Chirchiq-2019.

3. Григорьева Ж.В. Организация исследовательской деятельности учащихся по физике. Молодой учёный. Ежемесячный научный журнал № 12 (59) / 2013.

4. Kholikov K. T., Duvlayev K. A. et al. Methods of virtual organization of research, practical and laboratory activities in physics. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 8, 2020 Part III. ISSN 2056-5852

5. Khalikov Kurbanbay Tuychievich, Duvlayev Komil Abdirashidovich. Methods of organizing practical classes and laboratory works in physics with the help of multisim software. JournalNX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. ISSN: 2581-4230, Website: journalnx.com, June 18th& 19th, 2020

KARNO SIKLIGA OID NAMOYISH TAJRIBALARNI VIRTUAL TARZDA O‘TKAZISH USULLARI

Xoliqov Qurbonboy To‘ychiyevich - O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Aniq fanlar kafedrasida assistenti, f.m.f.n., telefon: +998(33)-017-82-30, email: xoliqov1978@mail.ru

Sulaymanov Obid Ablakulovich- O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Aniq fanlar kafedrasida assistenti, telefon: +998(93)-339-71-88, email: o-sulaymonov@rambler.ru

Karshiboyev Shavkat Esirgapovich- O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Aniq fanlar kafedrasida assistenti, telefon: +998(93)-350-54-53, email: shavkat.garshiboyev.89@bk.ru

Annotatsiya: maqolada fizikani o‘qitishda virtual namoyish tajribalarni o‘tkazish borasida olib borilgan ishlar natijasi qisqacha bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: namoyish tajriba, animatsiya, Karno sikli, virtual namoyish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Abstract: The article summarizes the results of work on virtual demonstrations in teaching physics.

Key words: demonstration experience, animation, Carnot cycle, virtual demonstration, information and communication technologies.

Fizika fanini o‘qitishning eng dolzarb vazifalaridan biri zamonaviy texnologiyalar haqidagi bilimlarga ega bo‘lgan, axborot texnologiyalardan

foydalana oladigan shaxsni tarbiyalash hisoblanadi. Ushbu vazifani bajarish o'quvchilarga nafaqat tabiiy bilimlarni berish balki, Maktabni rivojlantirishning hozirgi bosqichida an'anaviy ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi ta'lim tizimiga aylantirish vazifasi - jamiyat hayotining yangi sharoitlariga moslashgan, malakali, samarali fikrlaydigan shaxsni tarbiyalash vazifasi qo'yildi. Bu vazifalarni amalga oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri bu o'quv jarayoniga raqamli axborot texnologiyalarini kiritishdir [1].

Virtual namoyishlar laboratoriya sharoitida to'liq namoyish qilish texnik jihatdan juda qiyin yoki umuman imkonsiz bo'lgan, amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirib, turli jarayonlar va hodisalarni simulyatsiya qilishga imkon beradi. Ushbu texnologiyaning asosiy afzalligi shundaki, u har qanday darsga moslasha oladi va o'qituvchi va o'quvchiga samarali yordam beradi.

Maktabda raqamli texnologiyalardan foydalanish barcha muammolarni hal qila olmaydi, balki o'qitishning ko'p funktsionalli texnik vositasi bo'lib qoladi. O'quv jarayonidagi zamonaviy pedagogik texnologiyalar va yangiliklar har bir o'quvchiga nafaqat ma'lum bir bilim zaxirasiga "sarmoya kiritish", balki, avvalambor, o'quvchilarning bilim faoliyati namoyon bo'lishiga sharoit yaratib berishga imkon beradigan darjada muhim ahamiyatga ega.

Fizikani o'qitishda raqamli axborot texnologiyalaridan foydalanish talim jarayonida quyidagi vazifalarni yanada muvaffaqiyatli hal qilishga imkon beradi:

-jarayonlarni keng imkoniyatlardan foydalangan holda vizual taqdim etish orqali o'quvchilarning xayoliy tafakkurini rivojlantirish;

-axborotni qayta ishlash va taqdim etishning dinamik usullaridan foydalangan holda o'quvchilarda jodiy fikrlashni rivojlantirish;

-simulyatsiya jarayonini muhokama qilishda yoki virtual laboratoriya ishlarini bajarishda o'quvchilar o'rtasida ma'lumotlar almashinuvi orqali hamkorlik va o'zaro aloqa tarbiyasini amalga oshirish;

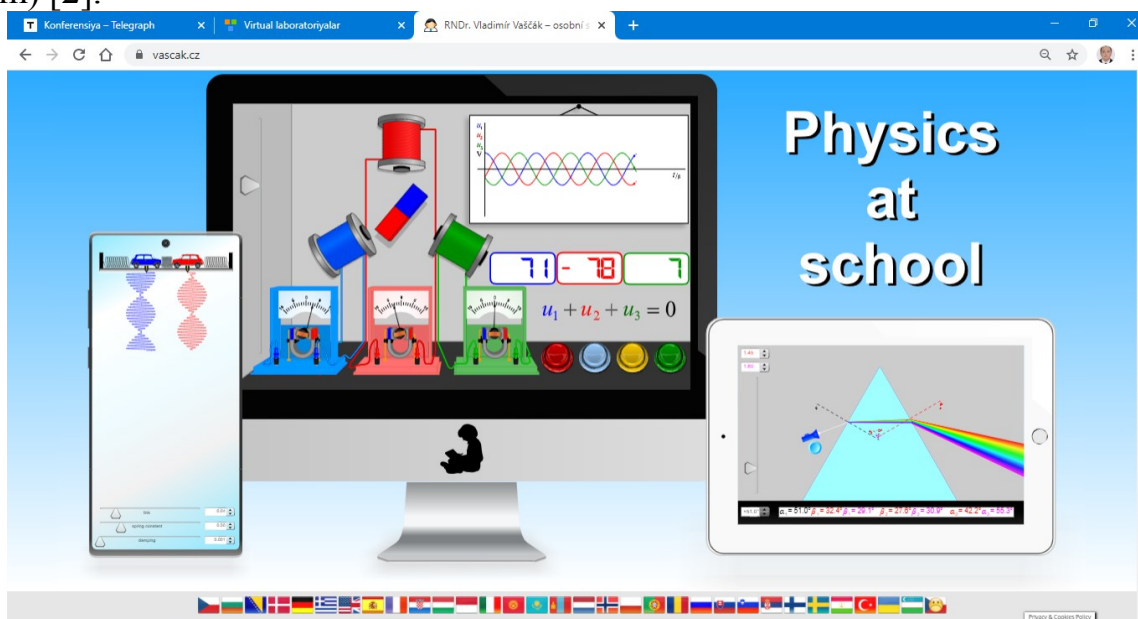
-o'quvchilarning kompyuter texnologiyalariga bo'lgan tabiiy istagiga tayangan holda kognitiv qiziqishni rivojlantirish;

Fizika darslarida kompyuterlar, avvalambor, o'quvchilarning eksperimental, tadqiqot faoliyatini rivojlantirishga imkon beradi. Kompyuter modellari bunday tadbirlarni tashkil qilish uchun ajoyib vosita. Kompyuter simulyatsiyasi kompyuter ekranida fizik tajribalar yoki hodisalarning yorqin, esda qolarli dinamik tasvirini yaratishga imkon beradi va o'qituvchiga darslarni takomillashtirish uchun keng imkoniyatlar ochadi.

O'quvchilar orasida eng katta qiziqish kompyuter modellari bilan bog'liq bo'lib, ular orqali matematik model asosida yotadigan sonli parametrlarning qiymatlarini o'zgartirib, kompyuter ekranidagi ob'ektlarning harakatlarini boshqarish mumkin. Ba'zi modellar eksperiment davomida bir vaqtning o'zida dinamik rejimda eksperimentni tavsiflovchi bir qator fizik kattaliklarning vaqtga bog'liqlik grafikalarini kuzatish imkoniyatini beradi. Bunday modellar ayniqsa qimmatlidir, chunki o'quvchilar grafiklarni chizishda va o'qishda katta

qiyinchiliklarga duch kelishadi. Kompyuter modellari an'anaviy darsga osonlikcha mos keladi, real jarayonlarni deyarli "jonli" namoyish etishga imkon beradi. Bundan tashqari, kompyuter modellari yangi, an'anaviy bo'lmagan ta'lim turlarini tashkil etishga imkon beradi.

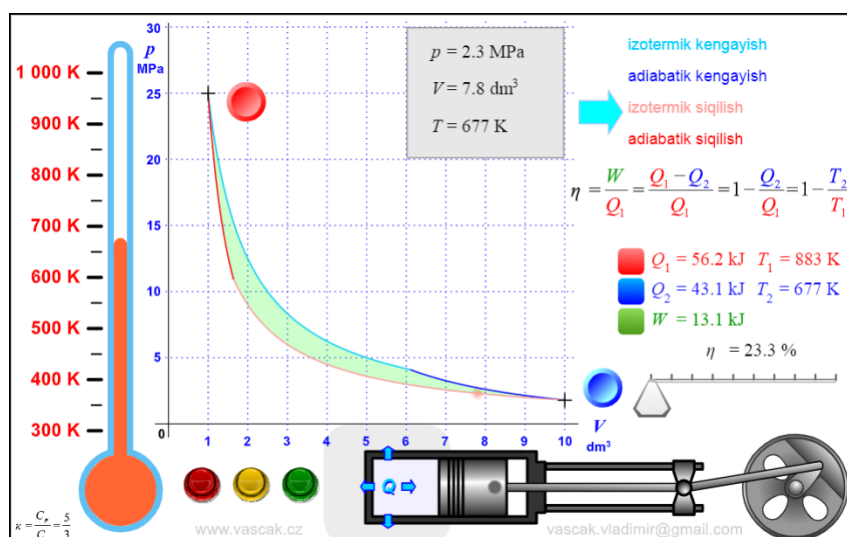
Fizika fanini o'qitish jarayonini virtual namoyish tajribalaridan foydalangan holda tashkil etishda bevosita (online) internet resurslaridan foydalanish ommalashib bormoqda. Shunday resurslardan biri “Maktabda fizika” platformasidir. Ushbu resurs maktab fizikasi kursining deyarli barcha bo'limlarini qamrab olgan kompyuter animatsiyalari va simulyatsiyalarini o'z ichiga olgan (1-rasm) [2].

1-rasm. “Maktabda fizika” platformasining bosh oynasi.

Platformaning o'zbek tilidagi versiyasi maktab fizika kursini o'qitishda foydalanish mumkin bo'lgan 16 ta bo'limdan iborat 290 ta animatsiya va simulyatsiyalarni o'zi ichiga olgan.

Ushbu platforma resurslaridan fizikani o'qitishda namoyish tajriba sifatida yoki virtual laboratoriya mashg'ulotlarida foydalanish mumkin. Misol tariqasida 10-sinf fizika kursida namoyish qilish mumkin bo'lgan “Karno sikli” ning simulyatsiyasini keltiridik. Ushbu simulyatsiya issiqlik mashinasida ro'y beradigan jarayonlarni vizual tarzda aks etdirish bilan bir paytda, jarayonning grafik tasvirida issiqlik mashinasi holatini, mavzuga doir formulalarni ham aks etdiradi. (2-rasm).

2-rasm. “Maktabda fizika” platformasida “Karno sikli” simulyatsiyasi.

Xulosa o‘rnida shuni qayd etish kerakki, o‘quvchilar asboblari va mexanizmlar bilan bevosita muloqatda bo‘lgan holda amaliy, eksperimental va laboratoriya ishlarini katta zavq va tirishqoqlik bilan bajaradilar. Albatta, virtual namoyish va tajribalar ananaviy fizika laboratoriya ishlarining to‘liq o‘rnini bosa olmaydi, balki ularni to‘ldiruvchi vosita sifatida qo‘llaniladi [5].

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. “Fizika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Ozbekiston Respublikasi Prezidenti qarori (PQ–5032-son, 19.03.2021 y.)
2. “Maktabda fizika” internet resursi URL: <https://www.vascak.cz/>
3. Ignatova I.G., N.Yu. Sokolov. Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari // Informatika va ta’lim - M.: 2003-№3.
4. Kavtrev A F, Maktabda fizika darslarida kompyuter modellaridan foydalanish tajribasi. "Diplomat", sh.b. Nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti A. I. Hertsen "Maktabda va universitetda fizika", Sankt-Peterburg, Ta’lim, 1998 y.
5. Effectiveness of Simulation versus Hands-on Labs: A Case Study for Teach-ing an Electronics Course. Dr. MOHAMMED TAQUIDDIN TAHER, DeVry University, Addison. 122nd ASEE Annual Conference & Exposition. June 14-17, 2015. Seattle, WA.
6. Kholikov K. T., Duvlayev K. A. et al. Methods of virtual organization of research, practical and laboratory activities in physics. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 8, 2020 Part III. ISSN 2056-5852

MASOFAVIY TA’LIM MUHITIDA MALAKA OSHIRISH KURSI TINGLOVCHILRINING IJODKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK HUSUSIYATLARI.

Xoshimova Feruza Baxodirovna

Andijon davlat pedagogika instituti doktoranti

xoshimovaf@gmail.com

+998934160588

Annotasiya: Hozirgi zamon ta’lim jarayoniga ananaviy ta’lim metodlari, tushunchalari qatoriga yangi- yangi ta’limiy metodlar, tushunchalar kirib kelmoqda. Ta’lim jarayoniga raqamlashtirish, mustaqil ta’lim olish, masofadan turib o’qish imkoniyatlari kirib kelar ekan, ularni pedagoglar malaka oshirish hududiy markazlari faoliyatiga ham tadbiq qilish lozim. Masofaviy ta’lim muhiti malaka oshirish kursi tinglovchilarining ijodkorlik faoliyatini rivojlanishida pedagogik-psixologik hususiyatlariga ta’sir etuvchi bir qancha xarakter hususiyatlarga ega.

Kalit so‘zlar: Masofaviy ta’lim muhiti, malaka oshirish, ijodkorlik, rivojlantirish, pedagogik-psixologik hususiyatlar.

Abstract: New educational methods and concepts are entering the modern educational process along with traditional educational methods and concepts. As digitization, independent education, and distance learning opportunities enter the educational process, they should also be applied to the activities of regional centers for professional development of pedagogues. The distance education environment has a number of characteristics that affect the pedagogical and psychological characteristics of the students of the advanced training course in the development of their creative activity.

Key words: distance education environment, professional development, creativity, development, pedagogical and psychological features.

XXI – asrda ta’limda hayot davomida o’qish, ta’limni raqamlashtirish, har bir sohada kompetentlikni rivojlantirish kabi bir qancha zamonaviy tendensiyalar muhim ahamiyat kasb eta boshladi. Bu tendensiyalar malaka oshirish hududiy markazlari faoliyatlarida ham sezilarli o’rin tutadi.

Respublikamizda uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, uning mazmunini boyitish, ta’lim muassasalarining faoliyatini samarali va hayotiy maqsadlarni ko’zlagan tarzda yo’lga qo’yish, ularni eng zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalari bilan jihozlash hamda ta’lim jarayonini malakali pedagoglar bilan ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda⁶⁹.

Shuningdek, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari

to’g’risida”gi PQ-4623-sonli Qarori [2] respublikamizda ta’lim tizimini yanada takomillashtirish va un modernizatsiya qilish borasida bajariladigan vazifalarni belgilab beradi.

Bu vazifalar tarkibida o’qituvchi-pedagoglarning malakasini uzluksiz oshirib borish hamda shu bilan bir qatorda yangi zamonaviy metodlarikalarga o’rgatish orqali malaka oshirish kurslarida o’qituvchi-tinglovchilarning ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirish masalalari hozirgi kunning dolzarb talabi ekanligi belgilangan.

Hozirgi zamon ta’lim jarayoniga an’anaviy ta’lim metodlari, tushunchalari qatorida yangi- yangi ta’limiy metodlar, tushunchalar kirib kelmoqda. Ta’lim jarayoniga raqamlashtirish, mustaqil ta’lim olish, masofadan turib o’qish imkoniyatlari kirib kelar ekan, ularni pedagoglar malaka oshirish hududiy markazlari faoliyatiga ham tadbiiq qilish lozim.

Quyida bugungi kun zamonaviy ta’lim sohasiga oid bo’lgan tushunchalardan asosiylari keltirilib, ularga ta’riflar berib o’tilgan.

O’qitish – bu ma’lum bir maqsadga yo’naltirilgan tizimli bilim va ko’nikmalar bilan qurollangan jarayondir.

Ta’lim – bu o’qitishning natijasi bo’lib, shaxsiyatni tarbiyalash va rivojlantirishdir.

Masofaviy o’qitish – eng yaxshi an’anaviy va innovatsion metodlar, o’qitish vositalari va formalarini o’z ichiga olgan sirtqi va kunduzgi ta’lim singari axborot va telekommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ta’lim formasidir.

Masofaviy o’qish – bu yangi axborot texnologiyalari, telekommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalariga asoslangan ta’lim tizimidir. U ta’lim oluvchiga ma’lum standartlar va ta’lim qonun-qoidalari asosida o’quv shartsharoitlari va o’qituvchi bilan muloqotni ta’minlab berib, o’quvchidan ko’proq mustaqil ravishda shug’ullanishni talab qiluvchi tizimdir. Bunda o’qish jarayoni ta’lim oluvchini qaysi vaqtda va qaysi joyda bo’lishiga bog’liq emas. Masofaviy ta’lim – masofadan turib o’quv axborotlarini almashuvchi vositalarga asoslangan, o’qituvchi maxsus axborot muhit yordamida, aholining barcha qatlamlari va chet ellik ta’lim oluvchilarga ta’lim xizmatlarini ko’rsatuvchi ta’lim kompleksidir. Demak, masofaviy o’qitish masofaviy ta’lim kompleksidagi jarayon ekan. Masofaviy o’qitishning va masofaviy ta’limning o’ziga xos xususiyatlari, pedagogik tizimi, zarurligi va maqsadi mavjud.

Masofaviy ta’lim muhiti malaka oshirish kursi tinglovchilari ya’ni umumta’lim maktabi o’qituvchilarining ijodkorlik faoliyati rivojlanishida pedagogik-psixologik xususiyatlariga ta’sir etishda quyidagi afzalliklari bilan farqlanadi.

. Moslashuvchanlik – Ta’lim oluvchiga o’ziga qulay vaqt, joy va tezlikda ta’lim olish imkoniyati mavjudligi.

Modullilik – Bir biriga bog’liq bo’lmagan mustaqil o’quv kurslari to’plamidan - modullardan individual yoki guruh talabiga mos o’quv rejasini tuzish imkoniyati mavjudligi.

Parallellik – O‘quv faoliyatini ish faoliyati bilan birga parallel ravishda, ya’ni ishlab chiqarishdan ajralmagan holda olib borish imkoniyati mavjudligi. Keng qamrovlilik – Ko‘p sonli o‘quvchilarning bir vaqtning o‘zida katta o‘quv (elektron kutubxona, ma’lumotlar va bilimlar bazasi va boshqalar) zahiralari murojaat qila olishi. Bu ko‘p sonli o‘quvchilarning kommunikatsiya vositalari yordamida o‘zaro va o‘qituvchi bilan muloqotda bo‘lish imkoniyati.

Iqtisodiy tejamkorlik – O‘quv maydonlari, texnika vositalari, transport vositalari va o‘quv materiallaridan samarali foydalanish, o‘quv materiallarini bir joyga yig‘ish, ularni tartiblangan ko‘rinishga keltirish va bu ma’lumotlarga ko‘p sonli murojaatni tashkil qilib bera olish mutaxassislarni tayyorlash uchun ketadigan xarajatlarni kamaytiradi.

Ijtimoiy teng huquqlilik – Ta’lim oluvchining yashash joyi, sog‘lig‘i va moddiy ta’minlanish darajasidan qat’iy nazar hamma qatori teng huquqli ta’lim olish imkoniyati.

Internatsionallilik – Ta’lim sohasida erishilgan jahon standartlariga javob beradigan yutuqlarni import va eksport qilish imkoniyati.

O‘qituvchining yangi roli – Masofaviy o‘qitish o‘qituvchining o‘qitish jarayonidagi rolini yanada kengaytiradi va yangilaydi. Endi o‘qituvchi o‘zlashtirish jarayonini muvofiqlashtirishi, yangiliklar va innovatsiyalarga mos ravishda berayotgan fanini muntazam mukammallashtirishi, saviya va ijodiy faoliyatini yanada chuqurlashtirishi talab etiladi.

Sifat – Masofaviy o‘qitish usuli ta’lim berish sifati bo‘yicha kunduzgi ta’lim turidan qolishmaydi. Balki, mahalliy va chet ellik dars beruvchi kadrlarni jalb qilib, eng yaxshi o‘quv-metodik darsliklar va nazorat qiluvchi testlardan foydalangan holda o‘quv jarayonini tashkil etish sifatini oshirishi mumkin.

Yuqoridagilarni hisobga olinganda masofaviy ta’lim kompleksi ancha qulayliklarga ega ekan. Lekin, nima uchun masofaviy ta’lim kerak bo‘lib qoldi? – degan savol tug‘ilishi tabiiy. Bu savolga javob tariqasida quyidagilarni sanab o‘tish mumkin:

- Ta’lim olishda yangi imkoniyatlar (ta’lim olishning arzonligi, vaqt va joyga bog‘liqmasligi va boshqalar).

- Ta’lim maskanlariga talaba qabul qilish sonining cheklanganligi.

- Ta’lim olishni xohlovchilar sonining oshishi.

- Sifatli axborot texnologiyalarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi.

- Xalqaro integratsiyaning kuchayishi.

Yuqorida sanab o‘tilgan sharoit va imkoniyatlar masofaviy o‘qitishga ehtiyoj borligini ko‘rsatadi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8-maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida “ gi PQ-4312-sonli qarori//qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi 10.05.2019 y.,07/19/4312/3106 son.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi “Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish shora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4623-sonli Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.02.2020 y., 07/20/4623/0220-son, 13.06.2020 y., 07/20/4749/0758-son.

3.R.Hamdamiyov, N.Tayloqov, U.Begimqulov, J.Sayfiyev “Elektron universitet, elektron vazirlik, masofaviy ta'lim texnologiyalari” Uslubiy qo'llanma Toshkent, O'zME davlat ilmiy nashriyoti.2011. 73U-7156

O'QUVCHILARDA VATANPARVARLIK G'OYALARINI SHAKLLANTIRISHDA AJDODLARIMIZ MEROSI.

*Xudayberdiyeva Charos Daminovna
Samarqand viloyati Payariq tumani
80-umumiy o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich ta'lim fani o'qituvchisi.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda vatan ravnaqi g'oyalarini shakllantirishning mazmun mohiyati, shakl va metodlari bayon qilingan. O'quvchilarda vatan ravnaqi g'oyalarini shakllantirishda ajdodlarimiz merosidan foydalanish pedagogik shartlari tahlil qilingan. O'quvchilarda ajdodlarimiz merosidan foydalanishga oid metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: mutafakkur, axloq, vatanparvarlik, shakkoklik, intellektual, tajriba, ma'rifat, munosabat, ajdod, muvofiq, madaniyat, adabiyot, meros, g'oya husinkor.

Аннотация: В данной статье описаны сущность, формы и методы формирования у учащихся представлений о национальном развитии. Анализируются педагогические условия использования наследия наших предков в формировании у учащихся представлений о национальном развитии. Студентам были даны методические рекомендации по использованию наследия наших предков.

Ключевые слова: мыслитель, нравственность, патриотизм, скептицизм, интеллигент, опыт, просвещение, мироощущение, родоначальник, конформизм, культура, литература, наследие, идея мира.

Annotation: This article describes the essence, forms and methods of forming the ideas of national development in students. Pedagogical conditions of using the heritage of our ancestors in the formation of the ideas of national development among students are analyzed. Methodical recommendations on using the heritage of our ancestors were given to students.

Key words: thinker, morality, patriotism, skepticism, intellectual, experience, enlightenment, attitude, ancestor, conformity, culture, literature, heritage, the idea of peace.

Milliy o‘zlikni aninglash, milliy qadiryatlarimizni tiklash ularni ilim fan va taraqqiyot yutuqlari bilan boyitib borish, Vatanimiz tarixi madaniyatini teran bilib olish, muqaddas dinimizga sadoqatni tarbiyalash Vatan ravnaqi g‘oyasini shallantirishdagi asosiy vazifalardan xisoblanadi. Bu vazifalarni amalga oshirish natijasida talabalar ongida yangicha fikrlash, milliy tafakkur, milliy mafkuraviy qarashlar, ma’naviy – axloqiy xislatlar kamol topadi. Talaba – yoshlarda Vatan ravnaqi g‘oyasini shallantirish dolzarb muamolardan biri bo‘lib, jamiyat taraqqiyotining negizini tashkil etadi. Shuning uchun ham talabalarga Vatan ravnaqi g‘oyasi haqida bilimlar berish, ularda ko‘nikma va malakalar hosil qilish muxumdur.

Mustaqillik tufayli biz o‘zimizning haqiqiy Vatanimizni topdik

Vatan, vatanparvarlik, Vatan ravnaqi haqida o‘zbek mutafakkirlari va ma’rifatparvarlari o‘z asarlarida alohida to‘xtalib o‘tganlar.

Ahmad Yassaviy (tug‘ilgan yili ma’lum emas, vafoti 1167y) - turkiy tasavvuf she’riyatining atoqli vakili. Yassaviy islom dinining yirik namoyandasi sifatida "tuproq"ni Allohning munavvar nuri, suv - uning yorug‘ hayoti, havobuyukligi, olov - uning g‘azabi timsoli deb hisoblaydi. tom ma’noda tuproq - Vatan, ona-yurt. Tuproq necha yuz yillardan buyon ne-ne ulug‘ farzandlarini quchog‘iga bosib kelayotgan mushfiq zamin. Shuning uchun biz uni e’zozlab, ona-Vatan deymiz. Bu Vatan o‘tmishda yashagan avlod-ajdodlarimizga onalik qilgan. Vatan biz uchun va kelajak nasllar, avlodlar uchun ham ona-Vatandir. Yassaviy:

Boshim tufrog‘, o‘zim tufrog‘, jismim tufrog‘,

Haq vaslig‘a yetarmen deb ruhim mushtoq!

- deb o‘zining Vatan diydoriga bo‘lgan sog‘inchini izhor etgan. Demak, inson Vatan bilan uyg‘un. Shu tuyg‘uga ega bo‘lgan inson el-yurt ehtiromiga sazovordir. Bunday insonni dunyo taniydi. Abdulla Avloniy nazdida vatan tuyg‘usi eng insoniy, eng mo‘tabar tuyg‘udir. Vatan dardi bilan yashamoq, uning baxtidan quvonmoq, u bilan faxrlanmoq kerak. Vatan onadek muqaddas. Uni qadrlash, e’zozlash, uning shodlik va quvonchiga sherik bo‘lish, g‘am-hasratini baham ko‘rish farzandning muqaddas burchidir. Avloniy deydi: "Har bir kishining tug‘ulib o‘skan shahar va mamlakatini shul kishining vatani deyilur. Har kim tug‘ulgan, o‘skan yerini jonidan ortiq suyar. Hatto bu vatan hissi - tuyg‘usi hayvonlarda ham bor. Agar bir hayvon o‘z vatanidan - uyuridan ayirilsa, o‘z yeridagi kabi rohat-rohat yashamas, maishati talx bo‘lub, har vaqt dilining bir go‘shasida o‘z vatanining muhabbati turar".

Farzandlar ham har xil bo‘ladi. Onaning baxtiga sherik bo‘lib, baxtsizligida yolg‘iz tashlab ketuvchi farzandlar ham topiladi. Vatanning ham faqat fusunkor tabiatini, bog‘-rog‘larini xush ko‘radigan, lekin tashvish va g‘amlarini o‘ylamaydigan farzandlari yo‘q emas. "Biz, - deydi Avloniy, - turkistonliklar o‘z vatanimizni jonimizdan ortiq suydigimiz kabi, arablar arabistonlarini, qumlik, issig‘ cho‘llarini, eskimular shimol taraflarini, eng sovuq kor va muzlik yerlarini boshqa yerlardan ziyoda suyarlar. Agar suymasalar edi, havosi yaxshi, tiriklik oson yerlarga o‘z vatanlarin tashlab hijrat qilurlar edi.

Pedagogika fanlari doktori, professor Muhammad Quronovning takidlashicha, O'zbekiston vatanparvarligi: "Milliy davlat - O'zbekistonning bir va butunligini tushunish va istash, qo'llab-quvvatlash; yagona fuqarolik mas'uliyatini tushunish; O'zbekistonning tarixi, hoziri va kelajagiga munosabat bildira olish; vatanparvarlikka daxldor ishlar, tadbirlarda ongli qatnashish; O'zbekiston uchun jonkuyarlik; Vatan manfaatiga yo'naltirilgan uyg'un shaxsiy maqsadlarga egalik; O'zbekistonning kelajagiga, uning buyukligiga e'tiqod; shakkoklik, Ona-Vatan, Uzbekistonni, vatandoshlarni kamsitilishiga, vatanni sevmaslikka salbiy munosabatini namoyon qila olish"dan iboratdir.

Vatan so'zi hamisha ona so'zi bilan yonma-yon keladi. Bu shunchaki oddiy gap emas. Chunki necha yuz yillardan buyon ne-ne ulug' farzandlarni o'z quchog'iga olgan ona yer ajdodlarimizga onalik qilgan. Ha, u ota-bobolarimizning onasi bo'lgan! U bizning onamiz va kelajak avlodning onasi bo'lajak. Shuning uchun ham dunyoda onamizdan yaqin va qadrli zot bo'lmaganidek, "Vatan" so'zidan aziz va qimmatli kalima yo'q. Otasiga hurmatu ehtirom saqlagan farzand vatanni ham mukarram tutadi. Demak, dunyoda ona bitta, Vatan ham, Vatanga muhabbat tuyg'usi ham ilohiy bir ne'mat, shuning uchun ham u har bir kishiga aziz va muqaddasdir. Mustaqillik e'lon qilingach, xoriydagi ko'p vatandoshlarimiz mamlakatimizga kela boshladi. Ular bizning ahvolimizni ko'rish uchun kelmaganlar. Vatandoshlar hijratda molu dunyo, izzat-ikrom topsa-da, hyech bir yurtidan o'xshashini topa olmagan. Ona-vatanlarini tuprog'ini ko'zga surtish umidida keladilar. Darhaqiqat, Vatandan yaxshi yor bo'lmas, degan hikmatni bilmaydigan odam topilmasa kerak. Chindan ham Vatandan aziz, Vatandan muqaddas, Vatandan oliy ne'mat bormikin! Insonga neki muqaddas bo'lsa, barchasi Vatanga bog'liqdir. O'zga shaharlarning haybati nechog'li hayratlanarli bo'lmasin, ularning hyech biri ona yurtimizga teng kelmaydi. Vatan ravnaki – bu ona zaminga bulgan muxabbat,uni sevish ezozlash . Uning ravnakiga xar bir fukoroning uz xissasini kushishga erishish Vatan ravnaqi - bu ona-Vatan, mustaqil O'zbekiston tushunchalarini o'z ongiga singdirish va unga sodiq bo'lishga erishish.

Vatan ravnaqi yurt tinchligi bilan bevosita bog'liqdir. Chunki yurt tinchligi bebaho ne'mat, ulug' saodatdir. Bashariat o'z taraqqiyotining barcha bosqichlarida, avvalo, tinchlik va totuvlikka intilib kelgan. Yurt tinchligi - barqaror taraqqiyot garovi. Tinchlikni saqlash va mustahkamlash masalasi umumbashariy jamiyatning asosiy masalalari, birinchi navbatda, tinchlik-totuvlik holatidagina samarali hal etilgan. Shu boisdan ham, yurt muammosini o'z-o'zidan kishilarning xohish-istagi, orzu-umidlari bilan hal qilib bo'lmaydi. Insoniyat uchun muqaddas bu ne'matga doimo izchil va qat'iy harakatlar tufayligina erishilgan. Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Ta'lim O'zbekiston xalqi ma'naviyatiga yaratuvchanlik faolligini baxsh etadi. O'sib kelayotgan avlodning barcha eng yaxshi imkoniyatlari unda namoyon bo'ladi.

O'zbek xalqining buyuk kelajagi, dastavval, uning o'ziga, ya'ni ma'naviy qudrati va milliy ongining yuksak ijodiy kuchiga, yaratuvchanlik qobiliyatiga har jihatdan bog'liqdir. Shuning uchun ham bugungi kunning dolzarb masalalaridan

biri yoshlarda Vatan ravnaqi g‘oyasini shakllantirish asosida ma’naviy, intellektual imkoniyatlarini, dunyoqarashini shakllantirish, uning yo‘nalishlarini ishlab chiqish, talaba-yoshlarga barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilgan ta’lim-tarbiya berishning asosiy shakl va uslublarini yaratishdir.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Pedagogika: Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun darslik/ O‘.M. Asqarova, M. Xayitboyev, M.S. Nishonov. O‘zR Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. - T.: “Talqin”, 2008 - 288 b
2. N. Abdulhatov, O.Abubakirova “Aliomalar to‘g‘risidagi asotirlar” Farg‘ona 2012 y.
3. H.T.Omonovva boshqalar “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat” . Darslik Toshkent - 2007.

PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH VA MALAKA OSHIRISH JARAYONINI TASHKIL ETISH

*Xudoyberdiyeva Janona Rustamovna,
O‘zpfiti mustaqil izlanuvchisi*

Uzluksiz ta’lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy – texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bo‘lib, ijodkor, ijtimoiy faol, ma’naviy bosh shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning tayyorlashi uchun zarur shart – sharoitlarni yaratadi. O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta’minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bo‘lib, ijodkor, ijtimoiy faol, ma’naviy boy shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning jadal tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Darhaqiqat, uzluksiz ta’lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davr sanaladi. Mazkur davrda shaxs fan asoslari hamda kasb-hunar ma’lumotlarini o‘zlashtiradi, yuksak ma’naviy-axloqiy sifatlarga ega shaxs va malakali kadr sifatida kamol topib boradi. Unda muayyan dunyoqarash shakllanadi.

Ma’lumki, ta’lim - tarbiya insonga borliqni anglash sir asrorlarini tushunish, tinimsiz rivojlanayotgan dunyoga moslashish, dunyoqarashini shakllantirish, nihoyat, jamiyatni insonparvarlantirishga hissa qo‘shish imkonini yaratadi. Har qanday davlatning qudrati va rivojlanish darajasini aynan ta’lim tizimi aniqlab beradi. Davlatning ushbu tizimga munosabati, uning kelajagini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF - 6108-son Farmoni va mazkur Farmon ijrosini ta'minlash maqsadida 2020 yil 6 noyabrda qabul qilingan “Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-4884-son qarorda mamlakatimiz ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish, jamiyatimizda o'qituvchi va pedagog xodimlar, ilmiy va ijodkor ziyolilarga bo'lgan hurmat e'tiborni yanada oshirish, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish, tizimda xususiy sektor ishtirokini kengaytirish maqsadida O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari belgilab berildi. Bilimga asoslangan iqtisodiyot ta'lim va kasbiy tayyorgarlikning yangi modellarini talab qiladi. Bunda davriy malaka oshirishdan farqli ravishda ijtimoiy va iqtisodiy muvofiqlik imkoniyatiga ega bo'lgan «hayot davomida o'qish» tamoyili asosida uzluksiz malaka oshirish tizimini takomillashtirib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Pedagoglarning malakasini oshirish tizimida metodik tayyorgarligini takomillashtirish, uzluksiz kasbiy rivojlantirishning ko'p jihatdan nazariy yoritilishiga qaramay, jamiyat, fan va ta'limning yangi yo'nalishlari o'qituvchini innovatsion metodik tayyorgarligini takomillashtirish, uzluksiz kasbiy rivojlantirish zaruriyatini kuchaytiradi. Pedagoglarning uzluksiz malaka oshirish jarayonining asosiy maqsadi – rahbar va pedagog xodimlar shaxsiga va ularning kasbiy faoliyatiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar bilan mavjud ijtimoiy-iqtisodiy shartsharoitlarda ular oldida turgan ta'limni modernizatsiya qilish, yangilash hamda rivojlantirish bilan bog'liq muammolarni, shuningdek, rahbar va pedagog xodimlarning o'z kasbi va lavozimi yo'nalishidagi pedagogik va boshqaruv funksiyalarini bajarishga tayyorligining yetarli darajada emasligi o'rtasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etishdan iborat bo'lishi zarur.

Ta'lim tizimida uzluksiz malaka oshirish jarayonining barcha bosqichlari va yo'nalishlarida pedagog xodimni o'z kasbiy tajribalarini, professional kompetentligini anglashga, tahlil qilish va baholashga, ehtiyojlarni aniqlash va to'ldirishga yo'naltirish zarur. Mazkur jarayonda pedagog xodimning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy-ijtimoiy maqomini o'stirish masalasiga ham jiddiy e'tibor qaratish kerak. Chunki, malaka oshirish jarayoni pedagog xodimlarning nafaqat kasbiy, shu bilan birga yashash tarzi va hayotiy muammolarini hal etishga ham qaratilishi kerak.

Pedagoglarning uzluksiz malaka oshirish jarayoni samaradorligi, mazkur jarayonning natijasiga ta'sir ko'rsatuvchi quyidagi bir qator omillar orqali ifodalanadi:

kasbiy faoliyatning yuqori darajasiga erishishga undovchi motivatsion xatti-harakatlarni ifodalovchi omillar;

natijaga erishish uchun yo‘naltirilgan mavjud hatti-harakatlar izchilligi bilan bog‘liq bo‘lgan omillar;

kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish choralarning subyektiv asoslari bilan bog‘liq bo‘lgan omillar;

shaxsiy rivojlanish ehtiyojlarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy (tashqi), biopsixologik (ichki), pedagogik (tashkil etuvchi) va yo‘naltiruvchi omillar.

Mazkur omillarning ta’sir ko‘rsatish darajasi ta’lim muassasasidagi ta’limiy muhit, tarbiyaviy munosabatlar va ularning rivojlanish darajasi orqali ifodalanadi.

Jamiyatimizda ro‘y berayotgan tub o‘zgarishlar ta’limning uzluksizligi va individuallashtirishini, demokratlashuvi va shaxsga yo‘naltirilishiga sabab bo‘lmoqda. Ta’limda har qanday o‘zgarishlar bo‘lishidan qat’iy nazar, pedagog jamiyat taraqqiyotining asosiy targ‘ibotchisi, bosh strateg va texnolog bo‘lib qolaveradi.

Adabiyotlar.

1. Ibragimov A.A. Pedagogning individual ta’lim trayektoriyasi: mohiyati va amalga oshirish bosqichlari// Samaqand davlat universiteti ilmiy axrorotnomasi. - 2017.-6-son. –B. 104-108

2. A. SH. Bekmurodov, Z.Y. Karimov — Bosh maqsadimiz - keng kolamli islohatlar va modernizatsiya yo‘lini qafiyat bilan davom ettirish. Toshkent - 2013.

3. Azizxo‘jaeva N.N. O‘qituvchi mutaxassisligiga tayyorlash texnologiyasi. - T.: TDPU, 2000. - 52 b.

4. Goziev Yo.Yo. «Umumiy psixologiya» 1-2-tom. Toshkent-2002y.

5. Yuldoshev J. Yangi pedagogik texnologiya: yunalishlari, muammolari, yechimlari. «Xalq ta’limi», 1999 yil, 4-son, 4-11 betlar.

6. Mahmudov M. O‘quv materialini didaktik loyihalash tizimi. «Pedagogik mahorat», 2002 yil, 3-son, 3-11 betlar.

ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING BILIM, KO‘NIKMA, MALAKA VA KOMPETENSIYALARINI BAHOLASH

Xudoyqulov Jamshid Nishanovich

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o‘rgatish milliy markazi o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini baholashga oid metodik tavsiyalar keltirilgan. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida baholashning ahamiyati tahlil qilingan. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida samarali baholashga oid ba’zi mulohazalar keltirilgan

Kalit soʻzlar: oʻqish savodxonligi, hamkorlik, baholash, kompetensiya, amaliy koʻnikma, natija, interfaollik.

Аннотация: В данной статье представлены методические рекомендации по оценке знаний, умений, навыков и компетенций учащихся по родному языку и грамотности чтения учащихся начальной школы. Анализируется важность оценивания на занятиях по родному языку и грамотности чтения. Вот несколько соображений по эффективной оценке на уроках родного языка и грамотности чтения.

Ключевые слова: грамотность чтения, сотрудничество, оценка, компетентность, практические навыки, результат, интерактивность.

Abstract: This article presents methodical recommendations for assessing the knowledge, skills, qualifications and competencies of students in the native language and reading literacy classes of elementary school students. The importance of assessment in mother tongue and reading literacy classes is analyzed. Here are some considerations for effective assessment in mother tongue and reading literacy classes

Keywords: reading literacy, collaboration, assessment, competence, practical skills, outcome, interactivity.

Milliy oʻquv dasturi asosida fanlar chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda oʻqitiladi. Yaʼni mavzular takroriy emas, bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yoʻnaltirilgan.

Milliy oʻquv dasturi asosida baholash taʼlimiy maqsadlarga qay darajada erishganligini namoyish qilish imkonini beradi. Dastur boʻyicha formativ va summativ baholashning chegaralari aniqlab berilgan.

Shakllantiruvchi (formativ) baholash (oʻrganish uchun baholash):

Uyga berilgan vazifalar;

Dars paytida beriladigan topshiriqlar;

Savol-javob;

Dars paytida oʻtkaziladigan nazorat ishlari;

Oʻquvchilarning darsdagi faolligini kuzatish.

Samarali qoʻllanilganda, formativ baholash oʻquvchilarning bilim olish jarayonini qoʻllab-quvvatlaydi va oʻquvchilarga:

ularning rivojlanishini nazorat qilish;

oʻzining kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlash;

rivojlanish boʻyicha harakatlar rejalarini tuzish imkoniyatini beradi.

Baho berish

Baholash natijasida chiqariladigan xulosalar oʻquvchi, oʻqituvchi, taʼlim yoʻnalishi, taʼlim muassasasi, taʼlim dasturi yoki butun boshli bir taʼlim tizimining faoliyatiga baho berish uchun ishlatiladi. Bunda olinadigan maʼlumotlar kim tomonidan ishlatilishiga qarab ikki xil baho berishni ajratib koʻrsatish mumkin:

a) taʼlim oluvchiga baho berish: bunday baho berish, odatda, bevosita taʼlim berayotgan oʻqituvchi yoki taʼlim muassasasi tomonidan amalga oshiriladi va taʼlim oluvchining oʻquv dasturi yoki uning maʼlum bir qismini qay darajada

o‘zlashtirgani haqida ma’lumot beradi. Ta’lim oluvchini ta’limning keyingi bosqichiga o‘tkazish yoki o‘tkazmaslik haqida qaror qabul qilish maqsadida; ta’lim oluvchiga ta’lim muassasasini bitirganligi to‘g‘risida hujjat berish yoki bermaslik haqida qabul qilish uchun qo‘llanadi.

b) ta’lim beruvchiga baho berish: bunday baho berish ichki(o‘qituvchiga baho berish uchun) va tashqi(ta’lim muassasasiga baho berish uchun) nazoratchilar tomonidan o‘tkaziladi. Bunda ta’lim oluvchilarning barchasini qamrab olish talab etilmaydi, istalgan qism ajratib olinib ularning natijasi asosida ta’lim beruvchi (o‘qituvchi yoki ta’lim muassasasi) qay darajada samarali ishlayotgani haqida xulosa chiqariladi.

Tanlash(ta’lim oluvchilarni)

Baholash natijasida chiqariladigan xulosalar test topshiruvchilarni tanlash yoki saralash uchun ishlatiladi. Bu tanlash ikki xil bo‘lishi mumkin:

a) belgilangan talabga javob beradiganlarni tanlash: bunda minimal talablar o‘rnatiladi va baholashning maqsadi shu talablarga mos keladiganlarni ajratib olish bo‘ladi. Belgilangan minimal talablarga javob beradiganlarning barchasiga qandaydir hujjat (sertifikat, litsenziya, guvohnoma, diplom, ruxsatnoma) yoki huquq beriladi.

b) cheklangan kvota sharoitida tanlash: bunday holat bir o‘ringa bir necha talabgar da’vo qilayotganda yuzaga keladi. Bunda test topshiruvchilarni o‘zaro solishtirish asosida qaror qabul qilinadi, ya’ni test topshiruvchilarning eng yuqori natija ko‘rsatganlari tanlab olinadi.

Shakllantiruvchi baholash

O‘quv jarayoni davomida o‘quvchilarning o‘zlashtirish sifatini baholab borish. Shakllantiruvchi baholash o‘quvchining o‘quv dasturida berilgan materiallarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash hamda o‘quvchi kutilgan natijaga erishishi uchun tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo‘ladi. Shakllantiruvchi baholash o‘qituvchiga o‘quv jarayonidagi kamchiliklarni o‘z vaqtida aniqlash va keyingi rejalarni shu asosda tuzish imkonini yaratadi. Ushbu baholash turi o‘quv dasturi, o‘qituvchi hamda o‘quvchining o‘zaro aloqasini ta’minlashga xizmat qiladi.

Shakllantiruvchi baholashning asosiy maqsadlari:

– muntazam ravishda sinfda o‘quvchini baholab borish orqali u qaysi bilim, ko‘nikma, malaka yoki kompetensiyalarni yaxshi o‘zlashtiryotgani yoki o‘zlashtirmayotgani, nimalar ustida ishlashi kerakligi haqida ma’lumot beriladi;

– biror bir mavzu oxirida nazorat ishi olish orqali o‘qituvchi o‘quvchilari shu mavzuni qay darajada o‘zlashtirganliklari, qanday xatolarga yo‘l qo‘yayotganlari haqida ma’lumot olishi va lozim bo‘lsa, o‘tilgan mavzuga yana qaytishi mumkin;

– o‘qituvchi o‘quvchilarning boshlang‘ich bilim darajasini aniqlash maqsadida test o‘tkazishi va olingan ma’lumotlar asosida keyingi qadamlarni rejalashtirishi yoki o‘quvchilarni guruhlarga ajratishi mumkin.

Shakllantiruvchi baholash xulosalovchi baholashdan farqliravishda bevosita o‘qituvchi tomonidan, asosan, norasmiy shakllarda(kuzatish, og‘zaki savol-javob qilish, kichik hajmli testlar olish, yozma ishlar va h.k.) o‘tkaziladi.

Shakllantiruvchi baholash jarayonidan olingan xulosalar asosida o’qituvchi yoki ta’lim muassasasi ta’lim jarayoniga zarur deb hisoblangan o’zgartirishlarni kiritadi.

Shakllantiruvchi baholashdan keyin o’quvchilarga har doim tahliliy fikr-mulohazalar beriladi.

Shakllantiruvchi baholash, asosan, kuzatish va natijalarni qayd etib borishga asoslanadi, ya’ni ushbu baholashda jurnalga baho qo’yish talab etilmaydi.

Shakllantiruvchi baholash – bu o’qituvchilarni ham, o’quvchilarni ham o’quv jarayonining keyingi bosqichlariga yo’naltirishga mo’ljallangan baholash. Xulosalovchi baholashdan farqli o’laroq shakllantiruvchi baholash aniq xulosa chiqarish xususiyatiga ega emas. Xulosalovchi baholash deganda yakuniy imtihonlar, bitiruv yoki qabul imtihonlari, standartlashtirilgan testlarni tushunamiz. Aslida har qanday baholash shaklini shakllantiruvchi sifatida qabul qilish mumkin. Lekin yuqorida sanab o’tganlarimiz o’qituvchilar yoki biror yuqori tashkilotga o’quvchilarni saralash, ajratish vositasi sifatida xizmat qiladi. Shakllantiruvchi hamda xulosalovchi baholashning o’zaro farqi ularning natijasidan qanday foydalanishdagina aniq ko’zga tashlanadi.

Yana bir farq o’quvchilarning shakllantiruvchi baholashga munosabatida ko’rinadi – o’quvchilar ushbu jarayonda olingan baholarni “hisobga olinmaydigan” baho deb hisoblaydilar. [14.200] Aynan mana shu sabab o’quvchilar unga kamroq hayajon, bezovtalik va raqobat kuchi bilan yondashadilar. Buning yomon tomoni ham bor – o’quvchilar “hisoblanmaydi-ku” degan o’y bilan shakllantiruvchi baholashga umuman e’tiborsiz qarashlari ham mumkin. Ta’lim tizimimizga singib ketgan bir qarash mavjud – o’quvchilar baho kundalikka yoki baholar jurnaliga qo’yilsagina unga nisbatan jiddiy yondashishadi. Bu bizni baholash jarayonimizni o’zgartirishdagi eng tashvishga soladigan holatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1.Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: “O‘zbekiston” 2016

2.Umumiy o‘rta ta’limning boshlang‘ich ta’limdan davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi. – T.: RTM, 2017. – 215 b.

3.Avliyakov N.X. Zamonaviy o‘qitish texnologiyalari -T.: 2001.

4.Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar: o‘quv qo‘llanmasi. Qarshi, Nasaf. 2000.-80b.

5.Tolipov O‘, Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. –T.: “Fan” 2005 yil.

6.Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun / K. Mavlonova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 120 b.

7.Ona tili va o‘qish savodxonligi [Matn]: 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma / I. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 128 b.

TALABALARNING METODIK TAYYORGARLIGINI TARKIB TOPTIRISHDA MUSTAQIL TA’LIMNING O’RNI.

Xudoyqulova Shaxlo Mamaniyozovna
O‘zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi dotsenti (PhD)
E-mail: sahlohudojkulova@gmail.com
Tel: (93) – 340-51-25

Bilimlarni mustaqil ravishda egallashga intilish - talaba faoliyatining ta'lim muassasasidagi eng ajralib turadigan xususiyati, mustaqil o‘qib bilim orttirish asosi hisoblanadi. Mustaqil o‘qib bilim orttirish talabalarning mustaqil tayyorgarlik ko‘rinishi demakdir.

O‘qituvchi talabalarning mustaqil ta'limini kasbiy-pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga yo‘naltiriladi va rejalashtiriladi.

Bunda o‘qituvchi talabalar tomonidan erishilgan mustaqil ish natijalarini tahlil etib o‘z kasbiy pedagogik faoliyatini loyihalaydi. Mustaqil ta'lim va ishning asosiy maqsadlaridan biri bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasi va kasbiy mahoratini orttirish, kelgusi pedagogik faoliyatida yuqori yutuqlarga erishishga zamin yaratish sanaladi.

Talabalarning mustaqil ishini maqsadga muvofiq tashkil etishda o‘qituvchi quyidagilar:

1.O‘rganiladigan mavzuning ma'lum bir qismini maqsadga yo‘naltirilgan holda qiyinlik darajalari: reproduktiv, produktiv, qisman-izlanishli va ijodiy (kreativ) bo‘lgan mustaqil ish topshiriqlarini tuzishi va ularni o‘zida mujassamlashtirgan talabalarning mustaqil ish daftarini shakllantirishi;

2.Talabalarning intilishlari, qiziqishlarini e'tiborga olgan holda ularga individual va tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirishi;

3.Talabalar bilan emotsional aloqa o‘rnatish, ularning aqliy va axloqiy tomonlariga faol ta'sir etish;

4.O‘qituvchi mustaqil ish topshiriqlarini shakllantirishda umumiy pedagogika, psixologiya, mehnat gigiyenasi va fiziologiyasining tabiiy fanlar bilan integratsiyasini amalga oshirishi;

5.Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini oshirish uchun o‘z ustida ishlash tizimining eng samarali usullari, yo‘llarini tanlab olishi kerak.

6.Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘z bilimlarini oshirish ishlari doimiy ijodiy izlanishlar maqsadiga yo‘naltirilishi zarur.

Mustaqil ta'lim talabalarda: shaxsiy, kasbiy, individual xususiyatlarni namoyon qilish; bilim, ko‘nikma, malakalar negizida tayanch va fanga doir xususiy kompetentsiyalarni shakllantirish; ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga asos bo‘ladi.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda mustaqil ishlarning quyidagi turlari qayd qilingan: namunalar bo'yicha mustaqil ishlar; rekonstruktiv – variativ; evristik (qisman ijodiy); ijodiy tadqiqot.

Mustaqil ta'lim bu bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv – bilish faoliyatini o'quv dasturidan o'rin olgan mavzular yuzasidan qo'shimcha bilim olishga yo'naltirish, mustaqil ish esa mustaqil ta'lim tarkibiga kirib o'rganilgan mavzu mazmunidagi bilim, ko'nikma, malakalarni odatiy, tanish, shuningdek, yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llash orqali yangi bilimlarni egallash jarayoni sanaladi.

Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi kursida talabalarning mustaqil ishini tashkil etish, rivojlantirish va faollashtirishda quyidagilar:

1. bilishga bo'lgan ehtiyoji, qiziqishi bilish jarayonining asosi sanaladi.

2. Shaxsning bilishga bo'lgan ehtiyojini rivojlantirish - talabalarning yangi axborotlarni, axborotlarni o'zlashtirish usullarini egallashga bo'lgan ehtiyojining ortishiga olib keladi.

3. Bilishga bo'lgan ehtiyojning o'sib borishiga muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

4. Shaxsning bilish faolligi va mustaqil tahsilining samaradorligini oshirishga imkon beradigan qulay ijtimoiy psixologik muxit yaratish asos qilib olindi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tayyorgarlik darajasini orttirishda mustaqil ish muhim o'rin tutadi va mazkur jarayonning samarali tashkil etishda quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi:

• Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonining barcha shakllarida, shu jumladan mustaqil ishda ham mutaxassislar tomonidan kelgusida amalga oshiradigan faoliyatga kasbiy yo'naltirilganlik yetakchi o'rinni egallashi lozim.

• Pedagogik-psixologik fanlarni o'qitishda shuningdek, mazkur fanlar dan tashkil etiladigan mustaqil ishda talabalarda kasbiy sifat va kasbiy tayyorgarlikning tarkibiy qismlarini shakllantirishga e'tiborni qaratish, yuqori darajadagi pedagogik-psixologik tayyorgarlikka erishish orqali ilmiy-metodik tayyorgarlikka asos yaratish, ushbu jarayonda pedagogika va psixologiya fanlari bilan tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi kursining uzviyligini nazarda tutish;

• Mutaxassislik o'quv kurslarini o'qitishda shuningdek, mazkur fanlardan tashkil etiladigan mustaqil ishda kasbiy yo'naltirishni amalga oshirish va talabalarning ilmiy-nazariy tayyorgarligini kasbiy tayyorgarlik bilan uyg'unlashtirish;

Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi kursidan talabalarning mustaqil ish topshiriqlari didaktik materiallar sirasiga mansub bo'lib, u quyidagi funksiyalarni amalga oshiradi:

Mustaqil ish topshiriqlarining ta'limiy funksiyasi.

Mustaqil ish topshiriqlarining tarbiyaviy funksiyasi.

Mustaqil ish topshiriqlarining bilimlarni to'ldirish funksiyasi

Mustaqil ish topshiriqlarining bilimlarni yangilash funksiyasi.

Mustaqil ish topshiriqlarining bilimlarni ijodiy faoliyat tajribalarini egallash funktsiyasi.

Mustaqil ish topshiriqlarining rivojlantiruvchi funktsiyasi. Mustaqil ish topshiriqlarining bilimlarni korrektsiyalash funktsiyasi. Talabalarning egallagan bilim, ko‘nikma va malakalaridagi tipik kamchiliklarni aniqlash, o‘quv topshiriqlarini takror bajarish orqali ularga barham berish, bilimlarning mustahkamligini orttiradi.

Mustaqil ish topshiriqlarining bilimlarni nazorat va o‘z-o‘zini nazorat funktsiyasi. Mustaqil ish topshiriqlarining reproduktiv, produktiv, qisman izlanishli va kreativ murakkablik darajasiga ega turlari axborot texnologiyalarning ta’limiy dasturlariga gipermedial ta’lim shaklida joylanganligi nazoratning keng qamrovliligini ta’minlash barobarida o‘qituvchi nazorati bilan bir qatorda talabalar egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini o‘z - o‘zini nazorat orqali aniqlashi, erishilgan natijaga ko‘ra o‘quv motivlarini rivojlantirishga erishiladi.

Tabiatshunoslik va uni o‘qitish metodikasi kursini o‘qitishda talabalar bilish faoliyatining tarkibiy qismlaridan biri mustaqil ish faoliyati bo‘lib, Blum taksonomiyasi o‘quv maqsadlariga muvofiq holda quyidagi guruhlariga ajratiladi:

1. Tabiiy tushuncha va qonuniyatlarni bilishga mo‘ljallangan mustaqil ishlar;
2. Tabiiy jarayon va hodisalarni tushunishga mo‘ljallangan mustaqil ishlar;
3. O‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalarni amalda qo‘llashga mo‘ljallangan mustaqil ishlar;
4. O‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalarni takrorlash va mustahkamlashga mo‘ljallangan mustaqil ishlar;
5. Tabiiy tushuncha va qonuniyatlar asosida jarayon va hodisalarni tahlil etishga mo‘ljallangan mustaqil ishlar;
6. Tabiiy tushuncha va qonuniyatlar asosida jarayon va hodisalarni sintezlashga mo‘ljallangan mustaqil ishlar;
7. O‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalarni ijodiy qo‘llashga mo‘ljallangan mustaqil ishlar;
8. O‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalarni nazorat qilish va baholashga mo‘ljallangan mustaqil ishlar;
9. Muammoli vaziyatni ijodiy hal etishga mo‘ljallangan mustaqil ishlar;
10. Majmual mustaqil ishlar;

Xulosa qilib aytganda, tabiatshunoslik va uni o‘qitish metodikasi kursidan mustaqil ishni tashkil etishda o‘qitish vositalari, axborot manbalari, mustaqil ish shakllaridan o‘z o‘rnida samarali foydalanish, mazkur jarayonga keng ko‘lamli yondashuv, uning ta’lim-tarbiya jarayonida tutgan o‘rni va afzalligi haqidagi tasavvurni kengaytiradi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorgarlik darajasini orttiradi hamda o‘z ustida mustaqil-ijodiy ishlash qobiliyatini takomillashtiradi.

Adabiyotlar

1. Mirziyoyiv Sh.M Buyuk kelajagimizni mard va oliyjonob xalqimiz bilan quramiz. –T. :O‘zbekiston, 2017 –B. 286
2. Sharipova D. va boshqalar. Tabiatshunoslik va uni o‘qitish metodikasi. – T.: “Barkamol fayz mediya nashriyoti”, 2018. –B.337.
3. Tolipova J.O.. Pedagogik kvalimetriya. –T.: TDPU, 2016. –B. 5.
4. Tolipova J.O. Talabalarning mustaqil ta’limini tashkil etish. “Xalq ta’limi”, 2003. –№1

O’RTA ASRLARDA MARKAZIY OSIYODAGI TA’LIM-TARBIYA MASKANLARIDA QO’LLANILGAN O’QITISH USULLARI

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari kafedrasi o‘qituvchisi

XURRAMOV Anvar Vafokulovich,

e-mail: anvarxurramov1984@gmail.com

Annotatsiya: Insoniyat kelajagi va kurrai zaminning gullab-yashnashi faqat ta’lim va tarbiyaga bog‘liq ekanligini buyuk mutafakkirlar chuqur his qilishgan. Shuning uchun muallimlar kuchi va g‘ayrati bilan barkamol avlodni tarbiyalash ularning eng yorqin orzusi bo‘lib kelgan. Shundan kelib chiqqan holda mazkur maqolada yurtimizda qadimda madrasalarning faoliyati va ularda olib borilgan ta’lim-tarbiya tizimi haqida ayrim ma’lumotlar berilgan..

Kalit so‘zlar: Mudarris, madrasa, madrasai ulum, murabbiy, vaqf mulki.

Tarixidan ma’lumki ta’lim va tarbiyaning rivojlanishi, yillar davomida shakllanib borishiga ustoz va shogird an’analar bilan chambarchas bog‘liq. Qadimgi davrlarda o‘qituvchilar “mudarrislar” deb atalib, tarbiyaviy munosabatlar va o‘qitishning samarali, ta’sirchan usullarini o‘rganib, ijtimoiy hayotga tatbiq eta boshlaganlar. Vaqt va makon almashinuvi, kishilik jamiyatida insonlarning dunyoqarashlari kengayishi natijasida ta’lim-tarbiyaning samaradorligiga erishilishi uchun ta’lim va tarbiyaga bo‘lgan talablar kuchayib bordi. O‘qituvchilar mahoratini takomillashtirish yuzasidan turli g‘oyalar, nazariya va tavsiyalar paydo bo‘la boshladi.

Ilk Sharq Uyg‘onish davrlarida O‘rta Osiyoda ishlab chiqarish kuchlarining ortib borishi bilan ma’naviy-ma’rifiy hayotda ham ijobiy o‘zgarishlar ro‘y berdi. Turli tillarda so‘zlashuvchi xalqlar o‘rtasida o‘zaro madaniy aloqalar yuzaga keldi. Yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlashda asrlar davomida qo‘llanib kelingan, millatlarning o‘ziga xos urf-odati va an’analariga mos ravishda tatbiq etilgan ta’lim va tarbiyaning noyob usul va vositalari, tadbir va shakllari vujudga kela boshladi. Ta’lim-tarbiya usullari yillar davomida hayot tajribasi va sinovlaridan o‘tib,

sayqallanib o’sha davring olijanob mevasi sifatida bizning davrimizgacha yetib keldi.

O’rta Osiyoda VII asrlarda ilm-fan va madaniyat sohasidagi rivojlanish bevosita ta’lim va tarbiya beruvchi mudarrisning ijodiy faoliyati hamda ularga qo’yiladigan talablarning nihoyatda jozibadorligi va turli-tumanligi bilan diqqatga sazovordir. Kishilik jamiyatining paydo bo’lishi va quldorlik davrlaridan boshlab, bolalarning ta’lim va tarbiyasiga mutasaddi shaxslar hamda mudarrislar pand-nasihat, tushuntirish, rag’batlantirish, maqtash, namuna ko’rsatish, tanbeh berish, ta’qiqlash, majbur qilish, po’pisa qilish, qo’rqitish kabi usullardan foydalanganlar. O’sha davr mudarrislarining o’zlari bolaga ta’lim-tarbiya berish uchun mukammal amaliy va nazariy bilimga ega bo’lishi lozim bo’lgan. Shundan kelib chiqqan holda mudarrislar savodli madrasa toliblari orasidan tanlangan va ma’lum muddat tayyorgarlikdan o’tishgan.

Insoniyat kelajagi va kurrai zaminning gullab-yashnashi faqat ta’lim va tarbiyaga bog’liq ekanligini buyuk mutafakkirlar chuqur his qilishgan. Shuning uchun muallimlar kuchi va g’ayrati bilan barkamol avlodni tarbiyalash ularning eng yorqin orzusi bo’lib kelgan. Biz istiqomat qilayotgan zaminimizda yashab o’tgan allomalarning bu borada o’z o’rni va hurmati bor. Barkamol avlodni tarbiyalash, bunda o’qituvchining o’rni to’g’risida allomalarimiz ijodiy merosidan juda ko’p misollar keltirishimiz mumkin.

Mudarrislar madrasalarda faoliyat ko’rsatishgan. Madrasa (arab. – dars o’qitiladigan joy, darsxona) – islomda o’rta va oliy maxsus diniy o’quv yurti. Sharq mamlakatlarida ulamolar va muallimlar davlat idoralari xodimlarini tayyorlaganlar. Islom mamlakatlarida madrasalar haqidagi ilk ma’lumotlar X asrga oid bo’lib, ular Xuroson va Movaraunnaxr hududida joylashgan. XI asrdan boshlab yetakchi o’quv yurtiga aylangan. Bungacha ta’lim va tarbiya ishlari masjidlar va xususiy uylarda, karvonsaroy, kutubxona, kasalxonalarda olib borilgan.

Yurtimizda qadimda ta’lim-tarbiya tizimi uch bosqichda uchta muasasada olib borilgan. Ibtidoiy maktab, o’rta yoki o’rta maxsus ma’lumot beruvchi madrasa va madrasai oliyalardan iborat bo’lgan.

O’rta maxsus ta’lim madrasalari Madrasatun harbiya (harbiy bilim yurti), madrasatun muallimin (pedagogik oliygoh) shaklida, yuqori bosqich ilm maskanlari esa Madrasai ulum (Ilmlar madrasasi – dorilfunun) nomi bilan mashxur bo’lgan.

Madrasalar asosan vaqf fondi hisobiga ta’sis etilgan. Davlat miqyosidagi madrasai oliyalar vaqf mulkidan tashqari davlat xazinasidan ham moliyalashtirilgan. Madrasalar faoliyati barcha vaqt muhim ahamiyatga ega bo’lgan va davlat boshqaruvining diqqat markazida turgan. Madrasada mudarrislar va boshqa xizmatchilar maosh, talabalar nafaqa, o’quv jihozlari (kitob, daftar, qalam va boshqalar) hamda turar joy bilan ta’minlangan. Bugungi kundagi yetakchi oliy ta’lim muassasalarida bo’lgani kabi madrasalardagi iqtidorli, qobiliyatli yoshlar madrasani tugatgandan so’ng mudarris sifatida olib qolingan.

Madrasalar Markaziy Osiyoda maxsus qurulish unshooti sifatida barpo qilingan. Xususan, Boxorodagi Mir Arab madrasasi, Abdulloxon madrasasi, Abdulazizxon madrasasi, Samarqanddagi Ulug‘bek madrasasi, Sherdor madrasasi, Tillakori madrasalari ta’lim muassasasi sifatida muhim ahamiyatga egadir.

Madrasaga o‘rta maktabni tugatgan yoshlar qabul qilingan. Madrasa talabalari 10 yoshdan 40 yoshgacha bo‘lishgan. Talabalar madrasa yotoqxonalarida yashash hururiga ega bo‘lgan kunduzgi bo‘lim va darslarga erkim qatnovchi sirtqi bo‘lim talabalariga ajratilgan. Madrasalar o‘quv dasturining umumiy jihatlari X-XI asrlarda ishlab chiqilgan va yillar davomida takomillashtirib borilgan. Madrasalarda o‘quv mashg‘ulotlari odatda sentabr oylaridan boshlanib may oyigacha davom etgan. Ramazon oyida va yoz faslida ta’tillar berilgan.

Ushbu madrasalarda Sharq Uyg‘onish davrining yetuk namoyandalari Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Unsurul Maoliy Kaykovus, Abul-Qosim Umar Az-Zamaxshariy, Shayx Sa’diy Sheroziy, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz al-Koshifiy kabilarning ijodiy merosi pedagogik tafakkurni shakllantirishda bo‘lajak o‘qituvchilarga muhim manba bo‘lib hisoblanadi. Ular tomonidan yaratilgan ulkan ilmiy maktab avlodlardan avlodlarga o‘tib, o‘z qimmatini yo‘qotmagan mudarrisilarni, o‘qituvchilarni tayyorlash tajribalarini umumlashtirib, boyitib borishgan.

Abu Nasr Forobiy (873-930) ta’limotiga ko‘ra ta’lim-tarbiya jarayoni tajribali va bilimli o‘qituvchilar tomonidan tashkil etilishi, boshqarilib turilishi va ma’lum maqsadlarga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim, chunki “har bir bola o‘zicha narsa va hodisalarni bila olmaydi hamda baxtga erisholmaydi. Unga buning uchun o‘qituvchi lozim”. Ta’lim va tarbiya berishda “...ustoz shogirdlariga qattiq zulm ham, haddan tashqari ko‘ngilchanlik ham qilmasligi lozim. Chunki ortiqcha zulm, shogird dilida ustozga nisbatan nafrat uyg‘otadi. Bordiyu ustoz juda ham yumshoq ko‘ngilli bo‘lsa, shogird uni mensimay qo‘yadi va u beradigan bilimdan sovib qoladi. Shuning uchun o‘qituvchi bolalarning fe’l-atvoriga qarab ta’lim-tarbiyaning “qattiq” yoki “yumshoq” usullaridan foydalanishi mumkin” deydi. Bunda ustoz-mudarrisga quyidagi talablarni qo‘yadi:

- Birinchi yo‘l: tarbiyalanuvchilar o‘qish va o‘rganishga ishtiyoqmand bo‘lsalar ta’lim-tarbiya jarayonida mudarris tomonidan yumshoq usullar qo‘llaniladi. Bunda u qanoatbaxsh so‘zlardan foydalanadi, chorlovchi ilhomlantiruvchi gaplar aytib o‘quvchiga ko‘nikma va malakalarni vujudga keltiradi, natijada o‘quvchining iqtidori uyg‘onib, g‘ayrat-shijoati bilan bilim olishga, kasb egallashga intiladi;

-Ikkinchi yo‘l: tarbiyalanuvchilar o‘zboshimcha, itoatsiz boisalar mudarris tomonidan qattiq, ya’ni majburlovchi usullar qo‘llaniladi. Ushbu usul natijasida o‘quvchi nazariy bilimlarni o‘rganishga astoydil kirishadi, fazilati yaxshi bo‘lib, kasb-hunarlarni va juz’iy san’atlamini egallashga intiladi. Maqsad ularni fazilat egasi qilish va kasb-hunar ahillariga aylantirishdir

Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy (973 - 1048) pedagogika va psixologiyaga oid noyob fikr-mulohazalarni va ma’rifiy-didaktik qarashlarini

bayon etib, bolalarni maktabda o‘qitish va tarbiyalash jarayonida dunyoviy fanlarni bir-biri bilan bog‘lab turli mavzularda mulohazalar yuritishni ta’kidlab: “Bizning maqsadimiz o‘quvchilarni toliqtirib qo‘ymaslikdir, bir mavzuni qayta-qayta takrorlab o‘qib berish o‘quvchini zeriktiradi, xotirasini susaytiradi. Agar o‘quvchi bir mavzudan boshqa bir yangi mavzuga o‘tib tursa, u xuddi turli-tuman bog‘larda sayr qilgandek bo‘ladi, bir bog‘dan o‘tar-o‘tmas, boshqa bir bog‘ boshlanadi. Bola ularning hammasini ko‘rgisi va tomosha qilgisi keladi. Har bir yangi narsa bolaga rohat bag‘shlaydi, deb behuda aytilmagan” deyib hisoblaydi.

Abu Ali ibn Sino (980-1037) o‘zining asarlarida inson rivojlanishida uch narsa - irsiyat, muhit, tarbiya muhim rol o‘ynashini ta’kidlab, bunda mudarrislar bolalarga ta’lim berishdek mas’uliyatli burchni bajarib, shu uch holatga javobgarlik hissi bilan yondashishini uqtiradi va mudarrislariga faoliyatda muvaffaqiyatga erishish garovi bo‘lgan quyidagi tavsiyalarni beradi:

- bolalar bilan muomalada bosiq va jiddiy bo‘lish;
- berilayotgan bilimning o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirilishiga e’tiborni qaratish;
- ta’limda turli shakl va metodlardan foydalanish.
- o‘quvchining xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini nazorat qilish;
- bolalarni fanga qiziqitira olish;
- berilayotgan bilimlarning eng muhimini ajratib bera olish;
- bilimlarni o‘quvchilarning yoshi, aqliy darajasiga mos ravishda tushunarli olib borish;
- har bir so‘zning bolalar hissiyatini uyg‘otish darajasida bo‘lishiga erishish.

Unsurul Maoliy Kaykovus (milodiy 1021-1022 yillarda tug‘ilgan) bolalarni faqat yaxshi mudarris tarbiyani hayot bilan bog‘lagan holda kamolotga yetkazish mumkin deb, uning yo‘llarini va usullarini bayon etgan. Kaykovus mudarrislarining axloqli ekanligini birinchi belgisi, uning suxandonligida deb biladi va “Hamma qobiliyatlardan eng yaxshisi nutq qobiliyatidir” deydi. Suxandonni shogirdlarga notiqlikda rost so‘zlash kerakligini ta’kidlaydi.

Abul-Qosim Mahmud Ibn Umar Az-Zamaxshariy (1075-1144) asarlarida kishilar ilmi bo‘lish, o‘qitish, yozish bilan hosilu mukammal bo‘ladi, olim kishi oqil, bilimdon va chiroyli xushxat yozuvga ega bo‘lsa, bu uning kamolotga yetganligidan dalolatdir, deydi. Mudarrislar to‘g‘risida noyob fikrlar bildirgan: “Murabbiy o‘qib tursagina murabbiy bo‘la oladi, agar o‘qishni to‘xtatib qo‘yar ekan, unda murabbiylik o‘ladi”.

Alisher Navoiy (1441-1501) ijodida muallimlarga munosabat alohida berilgan. Uning fikricha, har bir inson o‘ziga ta’lim va tarbiya bergan ustozini, o‘qituvchisini umrbod hurmat qilishi va uni e’zozlash kerak. O‘qituvchi mehnatini har qanday xazina bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Alisher Navoiy yosh avlod tarbiyasini har qanday tasodifiy murabbiyga ishonib topshirib bo‘lmasligini aytib, o‘qituvchiga yuksak talablarni qo‘yadi. Bolani tarbiyalash va unga bilim berish, uning qobiliyatini o‘stirish uchun nihoyatda savodli o‘qituvchi va mahoratli

tarbiyachi bo‘lish kerak. Alisher Navoiy o‘qituvchini faqat dars beruvchi, bilim beruvchi deb bilmaydi, balki mahoratli tarbiyachi bo‘lishi lozim deb ilm-odobni birga olib borilishini, bu ikki jarayon hech qachon ajralmasligini ta’kidlab o‘tadi.

Bayon qilinganlardan kelib chiqqan holda o‘tmish ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan o‘qitish usullari haligacha o‘z ahamiyati va qadr-qimmatini yo‘qotmagan. O‘qituvchilarida kasbiy faoliyatga tayyorlik kompetentligini rivojlantirishni yo‘lga qo‘yish, obyektiv voqelikni qabul qilishdagi qarashlarini aniqlab berish, bo‘lg‘usi o‘qituvchining kasbiy tayyorligi uzluksiz ta’lim sharoitida pedagogik ma’lumotlarning to‘liq mazmun-mohiyatini egallash bo‘yicha uning nazariy, amaliy va psixologik-fiziologik saviyasiga bog‘liqligini tarixiy jarayonlarda o‘z isbotini topgan hodisadir. Yurtimizda pedagogik yo‘nalishida kadrlar tayyorlash sohasiga ham aynan mana shunday progressiv nuqtai-nazar bilan yondashilayotgani yaqin kelajakda o‘zining yorqin samaralarini berishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. 2020-yil 6-noyabr, PF-6108-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. 2020-yil 6-noyabr, PQ-4884-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzliksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. 2021-yil 25-yanvar, PQ-4963-son.

4. Musurmanova O. Pedagogik texnologiyalar – ta’lim samaradorligi omili. –T.:Yoshlar nashriyot uyi, 2020.

5. O‘.M.Asqarova, M.Xayitboyev, M.S.Nishonov. Pedagogika: Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun darslik/ O‘zR Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. - T.: «Talqin», 2008 - 288 b.

6. A. Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. - T.: “O‘qituvchi” , 1993.

7. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. - T.: “A.Qodiriy”nashriyoti, 1993.

8. Azizxo‘jayev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T., 2002.

9. Jo‘rayev R.H. va boshqalar. Pedagogika fani konsepsiyasi. -Toshkent: O‘qituvchi, 2014.-232 b

SAMARALI MULOQOT QILISH BO‘YICHA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari kafedrasida o‘qituvchisi

XURRAMOV Anvar Vafokulovich,

e-mail: anvarxurramov1984@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola barcha xalq ta’limi tizimi xodimlarga mo‘ljallangan bo‘lib, kasbiy muvaffaqiyatga erishish jarayonida zarur vositalar haqida ma’lumot beradi. Pedagog xodimlarning potensialini rivojlantirishda kommunikativ qobiliyatning ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Muloqot, kommunikativ qobiliyat, adekvat, ijtimoiy – psixologik tizim, yondashuvlar.

Muloqot - yunoncha so‘z bo‘lib, suhbatlashuv, shaxslararo suhbat va o‘zaro fikr almashuv ma’nosini bildiradi hamda ikki yoki undan ortiq kishilarning so‘zlashuvida paydo bo‘ladi. Inson muloqot jarayonida ijtimoiy tajriba, ta’lim-tarbiya, turli munosabatlar, axloqiy me’yorlar g‘oya va mafkura omillari ta’sirida yashab ijtimoiylashadi va shaxs sifatida kamolotga yetadi. Kishilar o‘rtasidagi o‘zaro muloqot pedagogik-psixologik fanlarning asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanib, u o‘z ichiga shaxslararo munosabatning eng muhim mexanizmlarini qamrab oladi.

Psixologiya fanida muomala kategoriyasi keng ma’noda tushuniladi hamda hamkorlik faoliyatining ichki aloqasini mujassamlashtirib, o‘zaro ta’sir va o‘zaro munosabatni aks ettiradi va ijtimoiy protsessual faoliyatni ifodalaydi.

Pedagogikada muloqot o‘qituvchi va o‘quvchilar jamoasining o‘zaro ta’sir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, o‘zaro axborot almashishida, ta’lim va tarbiyaviy ta’sir o‘tkazishida, o‘zaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo‘ladi hamda quyidagi xususiyatlarga ega:

- muloqot o‘qituvchining pedagogik faoliyatida eng muhim kasbiy qurol hisoblanadi;
- muloqot jarayonida uning maqsadga muvofiq amalga oshirishni ta’minlash uchun ijtimoiy nazorat va ijtimoiy qonuniyatlar muhim ahamiyatga ega;
- o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlarining eng muhim tarkibiy qismi muloqot sanalib, motivatsiyada motiv qanday ahamiyat kasb etsa, u ham xuddi shunday muhim rol o‘ynaydi;
- pedagogikada muloqot - o‘qituvchining o‘quvchilarga ta’sir o‘tkazish asosida o‘zaro munosabatini faol tashkil qilishi, muayyan bir maqsadni dastur asosida amalga oshirishning rejalashtirilgan funksiyasini bajarishidir;
- muloqot - hamkorlik faoliyatining ehtiyojidan vujudga kelib chiqadi va shaxslararo munosabat rivojlanishining ko‘p qirrali jarayoni hisoblanadi;

- noto’g’ri pedagogik muloqotdan o’quvchilarda qo’rquv, o’z kuchiga ishonchsizlik paydo bo’ladi, ularning diqqat-e’tibori, ishchanlik harakati susayadi, nutq dinamikasi buziladi, mustaqil va erkin fikrlash qobiliyati pasayadi.

Pedagogik muloqot - bu o’qituvchining o’quvchilar bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatda o’zi uchun eng qulay bo’lgan psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy ruhiy iqlimni yaratishi uchun imkoniyat beruvchi kasbiy munosabatidir.

Rahbarlik faoliyatining eng nozik jihati – bu o’quv muassasasida o’qituvchi va xodimlar bilan ish olib borish, ular faoliyatini tashkil etish, pedagogik jamoani bir maqsad-muddao yo’lida birlashtirish, ularning hurmatini qozonish, sevimli rahbariga aylanish hisoblanadi. Bu esa rahbardan ijtimoiy psixologiya, muloqot san’ati va mahorati to’g’risidagi bilim, ko’nikma va malakalarga hamda kommunikativ, konstruktiv va tashkilotchilik qobiliyatlarga ega bo’lishni talab etadi.

Shaxslararo munosabatlarning ilmiy – nazariy asoslari, eng muhim mexanizmlari umumiy psixologiya fanining kategoriyalari orqali o’rganiladi. Muomala – muloqot kategoriyasi ana shu kategoriyalardan biri bo’lib, u hamkorlik faolitiining ichki aloqasini mujassamlashtirib, o’zaro ta’sir va o’zaro munosabatni aks ettirib, ijtimoiy protsessual jabhasini ifodalaydi.

Muomala – muloqot ko’p qirrali jarayon bo’lib, u hamkorlik faoliyatining ehtiyojlaridan yuzaga keladi. Muomala ijtimoiy psixologik jarayon sifatida bir tomonlama axborot uzatish, ikki tomonlama o’zaro ta’sir etish, o’zaro bir – birini idrok etish orqali amalga oshiriladi.

Muomalaning bu asosiy uchta kommunikativ (bir tomonlama axborot uzatish), iteraktiv (ikki tomonlama o’zaro ta’sir etish), o’zaro bir - birini idrok etish kabi) tarkibiy qismlari yaxlit birlikda hamkorlik faoliyatini tashkil qilishning usuli va unda ishtirok etuvchilarning munosabatlari tariqasida namoyon bo’ladi.

Pedagogik muomala ta’lim – tarbiya faoliyatini yakkahol bajarishning omil va vositasi, ta’lim – tarbiya jarayonini taminlash va uning samaradorligini oshirishning ijtimoiy – psixologik tizimi, o’qituvchi va o’quvchi, (talaba) orasidagi o’zaro hamkorlik faoliyatini, samarali munosabatlar tizimini tashkil qilish usuli, o’quvchi, talabaniing iqtidori, qobiliyatini aniqlash, qaror toptirish, rivojlantirishga imkon beruvchi jarayon sifatida namoyon bo’ladi.

Pedagogik muomala, pedagogik kommunikatsiya o’zaro axborot almashish, ta’lim – tarbiyaviy ta’sir o’tkazish, hamkorlik faoliyatini yuzaga chiqarish, o’qituvchi va o’quvchi o’rtasida o’zaro tushunishga erishishga yo’naltirilgandir.

O’qituvchining o’quvchiga ta’sir o’tkazishi, uning qattiqqo’lligi, prinsipiialligi, o’quvchilar orasida shaxsiy namunasi asosida tabiiy ravishda orttirgan obro’-e’tibori, nufuzi muhim omillardan hisoblanadi.

O’zaro, samimiy, do’stona munosabatlar asosida muloqot maqsadiga yondashish, tashabbusni qo’llab quvvatlash, muloqotdan ko’zda tutilgan maqsadni shart – sharoitlarga maqsadli moslay olish malakalari o’qituvchining ta’sir doirasini oshirgan holda, muvaffaqiyat garovi bo’lib xizmat qiladi. To’rtinchi

bosqichda pedagogik muloqotning kechuv jarayoni, uning amalga oshirilganlik holati, omil va vositalarning muloqotdan kutilgan natijaga ta’siri tahlil qilinadi, xulosalar yasaladi.

Pedagogik muloqot – o’qituvchi bilan o’quvchining dars va darsdan tashqari faoliyatini samarali, natijali, mazmunli tashkil qilish maqsadida yuzaga keladigan kasbiy muloqotdir.

To’g’ri tashkil qilingan pedagogik muloqot o’quvchi bilan o’qituvchi o’rtasida o’zaro hamkorlik, bir – birini tushunish uchun imkoniyatlar yaratadi. Noto’g’ri tashkil qilingan pedagogik muloqot o’quvchida qo’rquv, ishonchsizlik, diqqatning pasayishi, o’qituvchi bilan o’quvchi orasidagi fikriy yaxlitlikning bo’lmasligi, faoliyat, muomala, xulq uyg’unligining buzilishi kabi salbiy holatlarni yuzaga keltiradi. Bular o’quvchida o’qituvchiga nisbatan salbiy, negativ munosabatlarini shakllanishiga sharoit yaratadi, natijada o’quvchida fanga nisbatan qiziquvchanlik susayadi.

Ishontirish orqali pedagogik ta’sir etish texnikasi. Har bir kishining ishonchi 3 ta komponent natijasida shakllanadi:

bilimlar;

sezgilar;

fe’l – atvor;

yurish – turish kabilar.

Ishonchda quyidagi formula: anglamoq, boshdan kechirmoq, qabul qilmoq – bajarmoq amalga oshiriladi. Bu degani tushunaman, tashvish tortaman, qayg’uraman, o’zimga qabul qilaman va o’z faoliyatimda, xatti – harakatimda shunga amal qilaman deganidir. O’sha yuqorida aytilgan ishonchning 3 ta komponentidan birontasiga amal qilmaslik tarbiyaviy ish samaradorligini so’zsiz pasaytiradi. Masalan, o’quvchi u yoki bu vaziyatda o’zini qanday tutish lozimligini biladi, tushinadi ammo shunday qilmaydi. Nima uchun? Chunki, unda faqat o’zini qanday tutish kerakligi haqida bilim bor, lekin u o’zini to’g’ri tutishga majbur eta olmaydi, hali uning irodaviy hislatlari rivojlanmagan.

Ishonchli bilimlar, qarashlar va xatti – harakatlar yig’indisi (majmuasi) sifatida hamda ularni shakllantirish usuli sifatida ajratib ko’rsatmoq lozim. Ishonch yordamida yangicha nuqtai nazarlar, munosabatlar shakllantiriladi yoki noto’g’ri qarashlar, munosabatlar to’g’ri - haqiqiysiga o’zgartiriladi. Ishonch mazmuni va shakllari o’quvchilarning yoshiga (shaxsning yosh rivojlanish darajasiga) mos bo’lishi lozim. (Masalan, katta bog’cha yoshi, kichik maktab yoshida ertaklar, rivoyatlar, afsonalar, fantastik hikoyalar orqali ...)

Ishonch hosil qilishda tarbiyalanuvchining individual hususiyatlarini hisobga olish, boshqalarni ishontirishga undashdan oldin tarbiyalovchi o’zi ishontirayotgan narsaga qat’iy ishonishi shart. O’quvchilar tarbiyalovchi aytayotgan gaplarga ishonishlari uchun uni hurmat qilishlari, ya’ni o’qituvchiular oldida katta obro’ga ega bo’lishi kerak.

Tarbiyalovchi ishontirishga intilayotgan bolalarning ruhiy holatini, nerv tizimining tipini bilishi va e’tiborga olishi kerak.

Pedagog tarbiyalanuvchi chuqur hayajonlangan paytlarida uni biron nimaga ishontirishga urinmasligi lozim, chunki, bunda bola yanada ko‘proq to‘lqinlanadi, salbiy emotsiyalarga beriladi va natijada u qo‘llagan pedagogik usul muvaffaqiyatsizlikka uchraydi.

O‘qituvchi o‘zi ishontirmoqchi bo‘lgan narsasiga o‘quvchini ishontirishi uchun uni asoslay olishi, o‘sha paytdagi his hayojonini, o‘z so‘zlarining to‘g‘riligiga shaxsan o‘zining qat’iy ishonishi va o‘z nuqtai nazarini himoya qila olishi katta ahamiyatga ega. Bunda uning jozibali, ilxomlantiruvchi, hayajonga keltiruvchi va bolalarni o‘ziga rom etib esda saqlanib qoluvchi nutqi ham katta rol o‘ynaydi.

Shuningdek, ishonuvchi va ishontiruvchilarning o‘zaro faol harakatini ham ta’min etish lozim bo‘ladi. Bolaga nisbatan ishontirish usulini qo‘llaganda o‘sha bolaning qiziqishlarini bilish va ularni hisobga olish, bola shaxsidagi ijobiy xislatlarga suyanish kerak. Ana shundagina bolaning ishonchiga umid qilsa bo‘ladi. Muloqot jarayonida bolaning o‘ziga ham “shubhali” bo‘lib ko‘ringan ba’zi bir soxta ishonchlarni aniqlab olish, keyin ularning soxtaligini asta – sekin, dalillar vositasida isbotlab berish va faqat shundan keyingina boshqa soxta ishonchlarni yo‘qotishga kirishmok lozim bo‘ladi. Tarbiyachi ishontirish usulini qo‘llaganda bolani majbur qilmasligi, uning so‘zlarini tarbiyalanuvchi erkin qabul qilmog‘i kerak.

Pedagogik ishontirishning samaradorligi quyidagi shartlarga:

- o‘quv materialining mazmuniga,
- isontirish amalga oshirilayotgan sharoitlarga,
- muxitga, o‘qituvchining obro‘sig,
- o‘quvchilarning o‘qituvchiga bo‘lgan munosabatiga,
- yosh xususiyatlarini hisobga olinishiga,
- ishontirish paytida o‘quvchilarning holati,
- individual sifatlariga,
- o‘qituvchi tomonidan inontirish texnikasini qay darajada egallanganligiga va boshqalarga bog‘liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-son Farmoni.

2.Abdurahmonov Q.X., va b. Personalni boshqarish. Darslik.-T.: “Iqtisodiyot”, 2013-yil.

3.Ансофф И. Стратегический менеджмент / СПб.: Питер, 2009.

4.Axliddinov R.Sh. Maktabni boshqarish san’ati.-T: “Fan”, 2006-yil.

5.Баринов В.А., Харченко Б.Л. Стратегический менеджмент. — М.: Инфра-М, 2005.

6.Веснин В.Р. Стратегическое управление. — СПб.: ТК Велби, Проспект, 2006.

7.Djaylavov A. Ta’lim sohasida interaktiv davlat xizmatlaridan foydalanish texnologiyalari (malaka oshirish kurslari tinglovchilari uchun uslubiy qo’llanma)- A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI, 2016-y.

8.Eshqobilov S. Ta’lim muassasalarini boshqarishda axborot tizimlarini joriy qilish. Metodik qo’llanma - A.Avloniy nomidagi XTTRMXQTMOI, 2018-y.

9.Djuraev R.X., Turg’unov S.T. Ta’lim menejmenti, Toshkent «VORIS-NAShRIYoT» 2006-yil.

Internet manbalari:

<http://lex.uz>

<http://www.gov.uz>

<http://www.uzedu.uz>

<http://www.lex.uz>

<http://www.bimm.uz>

<http://www.ziyonet.uz>.

<http://www.wikipedia.org>

<http://www.oecd.org>

AXBOROT-TA’LIM MUHITI – PEDAGOGLARNI QO’LLAB- QUVVATLASHNING PEDAGOGIK SHARTI

Sherzod Xujakulov,

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o’rgatish milliy markazi o’qituvchisi*

E-mail: timlandiya@gmail.com

tel: 97-916-26-86

Eshmurodova Dilrabo

*Siyob abu ali ibn sino nomidagi salomatlik
texnikumi o’qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot-ta’lim muhiti elektron axborot-ta’lim muhitini yaratish va joriy etish texnologiyalari, uzluksiz kasbiy rivojlantirishning o’quv, metodik, ilmiy, axborot, integrativ va texnologik komponentlar tizimi, uning mazmuni va mohiyati tegishli manbalar asosida keng yoritilgan hamda mualliflik qarashlari bayon qilingan. Shuningdek, axborot-ta’lim muhitining xalqaro maydonda faoliyat ko’rsatayotgan platformasi o’rganilgan va tahlil qilingan.

Kalit so’zlar: axborot-ta’lim muhiti, axborot-ta’lim muhitini loyihalash tamoyillari, virtual kutubxonalar, elektron ma’lumotlar bazalari, axborot-ta’lim muhitini pedagogik loyihalash, axborotlashtirish, tarmoq va portal texnologiyalari.

ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА - ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ СОПРОВОЖДАЮЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Шерзод Худжакулов,
*Национальный центр обучения педагогов новым
методикам самаркандской области*
e-mail: timlandiya@gmail.com
тел: 97-916-26-86

Эшмуродова Дильрабо,
Здоровья во имя Сяба Абу Али Ибн Сины
преподаватель техникума

Аннотация: В данной статье на основе актуальных источников широко освещены технологии создания и внедрения электронной информационно-образовательной среды, система учебно-методической, научной, информационной, интегративной и технологической составляющих непрерывного профессионального развития, ее содержание и сущность. Изложена точка зрения автора. Также была изучена и проанализирована платформа информационно-образовательной среды, функционирующей на международной арене..

Ключевые слова: информационно-образовательная среда, принципы проектирования информационно-образовательной среды, виртуальные библиотеки, электронные базы данных, педагогическое проектирование информационно-образовательной среды, информатизация, сетевые и порталные технологии.

INFORMATION-EDUCATIONAL ENVIRONMENT - PEDAGOGICAL CONDITION OF SUPPORTING TEACHERS

Sherzod Khujakulov,
*Samarkand region national center for training
pedagogues in new methodologies*
E-mail: timlandiya@gmail.com
phone: 97-916-26-86.

Eshmurodova Dilrabo,
Health in the name of Siyab Abu Ali Ibn Sina
technical school teacher

Abstract: In this article, the technologies of creating and introducing the electronic information-educational environment, the system of educational, methodical, scientific, informational, integrative and technological components of continuous professional development, its content and essence are widely covered

based on relevant sources, and the author's views are stated. . Also, the platform of the information-educational environment operating in the international arena was studied and analyzed..

Keywords: information-educational environment, principles of information-educational environment design, virtual libraries, electronic databases, pedagogical design of information-educational environment, informatization, network and portal technologies.

Ta’lim sohasida elektron o’qitish darajasining kengayib borishi ta’lim paradigmasining o’zgarishiga, ya’ni axborot texnologiyalaridan cheklangan foydalanish kuzatilgan ta’lim holatidan, cheklanmagan foydalanish holatidagi ta’lim muhitiga ko’chishiga zamin yaratadi. Zamonaviy o’qituvchi faoliyatida axborot texnologiyalari nafaqat bilishning, balki o’quvchilarning turli xil axborot faoliyatlarini tashkil etishning ham zaruriy dastagidir [5; 77-b.]. Aynan bu sharoitda ta’lim ishtirokchilarining axborot kompetentligi shakllanadi. Bugungi kunda ta’limning rivojlanishida axborotli ta’sir muhitining jadallashuvi, taraqqiyot an’analari barcha qatorida o’qituvchilarning ham axborotga, dasturiy vositalarga bo’lgan talab va ehtiyojlarini qondirishni taqozo etadi. Bu talab va ehtiyojlarni qondirish davlat va hukumatning diqqatida ustuvor yo’nalishlardan birini ifodalab bir qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar bilan mustahkamlanmoqda [1;PQ-4699; 2; PF-6079, 3; PF-60]. Shu nuqtai nazardan, pedagog xodimlarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishda axborot-ta’lim muhitini yaratish, axborot-metodik qo’llab-quvvatlash ko’lamini kengaytirish va uning sifatini oshirish kechiktirilmas vazifalardan biridir.

“Ta’lim muassasalarini yagona elektron axborot-ta’lim muhitini yaratish va joriy etish texnologiyalari” yuzasidan izlanishlar olib borgan tadqiqotchi U.N.Taylakovning aniqlashicha “Ta’lim muassasasining yagona axborot ta’lim muhiti deyilganda, o’quv faoliyatining eng asosiy hamda faol subyekti hisoblangan inson bilan chambarchas bog’liq bo’lgan ta’lim jarayonining tashkiliy, axborotlashgan, o’quv-uslubiy va pedagogik-psixologik jihatdan ta’minlanganlik tizimi darajasi tushuniladi” [4; 10-b.]. Sh.U.Eshonqulov “Elektron ta’lim muhitida talabalarni loyihalash kompetentligini rivojlantirish” mavzusidagi dissertatsiyasi avtoreferatida “o’zaro aloqador kontentli, kommunikatsion, texnologik komponentlar tizimi. Bu tizim talabalarning ta’lim dasturlarini o’zlashtirish bo’yicha o’qitish jarayoni subyektlari o’zaro harakatida tashkiliy-rag’batlantiruvchi, informativ tahsil beruvchi, diagnostik tahrirlovchi va kommunikativ boshqaruvchi funksiyalarni ta’minlaydi”, deya xulosalaydi [6;11-b.]. Oliy ta’lim muhitida elektron ta’lim muhitini tashkil etishga doir tadqiqotlarida N.A.Kayumova “o’qitish jarayonini yuqori sifatli axborot va o’quv-uslubiy ta’minot bilan ta’minlashga imkon beradigan elektron va masofaviy o’qitish texnologiyalaridan foydalangan holda ta’lim resurslarini to’plash, tizimlashtirish, saqlash va undan foydalanishga mo’ljallangan axborot, telekommunikatsiya texnologiyalari va vositalar to’plamidir” fikrini ilgari suradi [7; 65-b.]. Xuddi

shunday, B.M.Suropov oliy ta’lim tizimida axborot-ta’lim muhitini yaratishga qaratilgan izlanishlarida “axborot-ta’lim muhitini an’anaviy va elektron ommaviy axborot vositalari, o‘zaro aloqa qilishning kompyuter va telekommunikatsion texnologiyalari, shu jumladan virtual kutubxonalar, elektron ma’lumotlar bazalari, o‘quv-uslubiy majmualar va kengaytirilgan didaktik apparatlar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni birlashtirgan yagona axborot-ta’lim makoni, deb tushunish maqsadga muvofiq”ligini ta’kidlaydi [8; 4-b.].

Xorijlik olimlardan esa M.V.Stupina [9], aralash ta’lim sharoitlarida axborot-ta’lim muhitini yaratishda bulutli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari, A.V.Baraulina [10], axborot-ta’lim muhitining ijobiy motivatsiyani ta’minlash, darslarni yuqori emotsional va estetik bosqichlarda o‘tkazish, tabaqalashtirish, dars samaradorligini oshirishdagi o‘rni, V.I.Toktarova, S.N.Fedorovalar [11], axborot-ta’lim muhitida o‘quv jarayonini tashkillashtirishda ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlariga e’tibor qaratish, qobiliyatlari, imkoniyatlarini rivojlantirishga erishish, Y.N.Dronova [12], axborot-ta’lim muhitida o‘quv materiallarini onlayn taqdim etish, ta’lim oluvchilarning ehtiyoji, qiziqishiga ta’siri, A.V.Gaponenko [13], oliy ta’limda axborot-ta’lim muhitini rivojlantirish, maqsadlarini shakllantirish, tizimlarni loyihalashtirish, istiqbollari bashorat qilish, A.Andreyeva [14], axborot texnologiyalarining axborot-ta’lim muhitini shakllantirishga ta’siri, turlicha yondashuvlarning mohiyati, mazmuni, tuzilishi, samarali ishlash usullari, D.S.Vasilina, G.Y.Nuriyeva, D.M.Yulanovalar [15], axborot-ta’lim muhitini loyihalashda pedagogik-psixologik omillarni inobatga olish, imkoniyatlarining o‘quv jarayoni sifati va samaradorligini oshirishga hissi, T.V.Vostrikova [16], axborot-ta’lim muhitida pedagogik loyihalash, axborotlashtirish, ma’lumotlar bazalariga kirish, ta’lim ishtirokchilarining tegishli kompetentligini rivojlantirish shartlari ifodalovchi tadqiqotlar olib borilgan.

Yuqoridagi keltirilgan fikrlar axborot-ta’lim muhitini yaratish faqatgina texnik muammo emasligini tushunish imkonini beradi. Unga tizimli yondashuv zarur bo‘lib ta’lim muassasasining barcha resurslari va pedagogik imkoniyatlarini safarbar qilish zarur bo‘ladi. Shuningdek, jarayonda boshqaruvning o‘rinli va to‘g‘ri yechimlari ham muhim ahamiyatga ega.

Mazkur sohada keng qamrovli izlanishlar olib borgan olimlar R.Hamdammov, U.Sh.Begimqulov, N.I.Tayloqovlar axborot-ta’lim muhitini aniq bir maqsadga yo‘naltirilgan o‘quv jarayonini ta’minlovchi axborot-texnik, o‘quv-metodik tizimlar majmuidir, degan xulosaga kelishgan hamda uning quyidagi tipologik belgilarini ajratib ko‘rsatishgan:

1. Har qanday darajadagi ta’lim muhiti tizimlilik tabiatiga ega bo‘lgan murakkab tuzilmali obyekt hisoblanadi.

2. Ta’lim muhitining yaxlitligi tizimlilikka erishish tushunchasi bilan bir ma’noni anglatib, u o‘quv muassasasi bitiruvchisining shaxsiy va kasbiy modelini amalga oshirishdagi ta’lim va tarbiya maqsadlarining amalga oshishini o‘zida mujassamlashtiradi.

3. Ta’lim muhiti ta’lim va tarbiya ishlarining asosiy sharti bo’lish bilan birga uning muhim vositasi hamdir [17; 51-b.].

Pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning axborot-ta’lim muhiti tizimga doir me’yoriy-huquqiy hujjatlar, tegishli ta’lim resurslari, o’quv-metodik materiallar hamda individual ma’lumotlardan tarkib topadi. Axborot-ta’lim muhitida pedagoglarni kasbiy ehtiyojlarini aniqlash, bo’shliqlarni to’ldirish, ularning individual xususiyatlari, imkoniyatlarini inobatga olish, o’quv-metodik materiallarni makon va zamon chegaralaridan qat’i nazar onlayn taqdim etish, malaka oshirish jarayonini boshqarish va nazoratini olib borish sharoitlari maqbullashadi. Virtual muloqot qilish imkonining vujudga kelishi ma’lumotlarni tezkor almashish, interfaolikni yuzaga chiqarish, manzilli axborot-metodik qo’llab-quvvatlashga qulay maydon hosil qiladi. Unda an’anaviy va onlayn ta’limga xizmat qiluvchi o’quv-metodik ta’minotning uyg’unlashuvi, ehtiyojiga mos materiallarni mustaqil topish, axborotlarni saralash, tahlil qilish va foydalanish ko’nikmalarini rivojlanishi, individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasini loyihalash va amalga oshirishga moyillik ro’y beradi.

Axborot-ta’lim muhitini yaratish pedagoglar uchun elektron adabiyotlari, o’quv-uslubiy majmualar, veb-sayt, portallar ishlab chiqish va ularni amaliyotga kiritish muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagoglarning o’zlari ham turli platforma va dasturlardan unumli foydalangan holda elektron axborot-ta’lim resurslarini ishlab chiqish, veb-sayt, ijtimoiy tarmoqlarda bloglarini yuritish hamda ulardan o’quv mashg’ulotlarida samarali foydalanishlari kasbiy faoliyatlarining ajralmas bo’lagiga aylanishi zaruriy ehtiyojni ifodalaydi.

Keltirilgan fikrlar, izlanishlar, yetakchi ta’lim muassasalari olib borayotgan sa’y-harakatlar tahlili axborot-ta’lim muhitining yaratilishi malaka oshirish ta’limi sifatini yaxshilash, uni yangi bosqichga chiqarish, davlat ta’lim standarti va milliy o’quv dasturida nazarda tutilgan kompetensiyalarni o’zlashtirish hamda o’qituvchining kasb standartini amaliyotga kiritishning dasturiy ta’minotini bildiruvchi pedagogik shart-sharoitlarni ifodalaydi, degan fikrimizni dalillashga asos bo’ladi. Ya’ni, axborot-ta’lim muhiti uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining pedagogning shaxsiy-kasbiy rivojlanishi, uni qadriyat sifatida tushunishi, pedagogik qobiliyatlarini o’stirish, mustaqil o’qishini tashkil qilish kabi fundamental maqsadlarini ro’yobga chiqarishga yo’naltirilgan maydondir. U ta’lim xizmatlarini ko’rsatishning texnologik darajasini oshirish va foydalanuvchanlik, hammaboplikni ta’minlashga xizmat qiladi:

- ta’lim resurslariga doir yagona ma’lumotlar bazasini shakllantirish;
- mazkur resurslardan bir vaqtning o’zida ko’plab pedagoglarning foydalanishiga erishish;
- resurslarga ixtiyoriy makondan murojaat qilish, vaqt, sur’at, shakl cheklovlarini minimallashtirish;
- kasbiy ehtiyojlarga mos resurslarni taklif qilish hamda variativlik, individuallashtirish va tabaqalashtirish imkonini yaratish;
- axborotlarni tezkor almashish va manzilli yetkazish.

Pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishda axborot-metodik qo'llab quvvatlash zamonaviy texnik yechimlar bo'lgan tarmoq, mobil va portal texnologiyalaridan ham samarali foydalanishni taqozo qiladi. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchilarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish kompetentligini rivojlantirish, ularni kasbiy faoliyatida qo'llashdan qochish, “fobiya”ni yo'qotishga erishish kutilgan natijalar kafolatini kuchaytiradi.

Tadqiqotchi I.A.Yuldoshev bo'lajak informatika o'qituvchilarining ijodiy va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda tarmoq texnologiyalaridan foydalanish haqida fikr yuritar ekan ularni jarayonda turli darajalarda joriy etish mumkinligini bildiradi:

1. Birinchi darajani quyidagicha tavsiflash mumkin: darsda tarmoq texnologiyalariga kam e'tibor qaratiladi, an'anaviy ta'lim shakli ustunlik qiladi, kompyuterlardan videolavhalarni ko'rish, taqdimot yaratish va test o'tkazish uchun vaqti-vaqti bilan foydalaniladi.

2. Ikkinchi darajada tarmoq texnologiyalaridan foydalanish to'liq ko'lamda amalga oshiriladi, o'qituvchi va o'quvchilar o'zlarini axborot fazosida his qilganidek, jonli ravishda aloqada bo'lishadi, birgalikda kommunikativ masalalar ko'riladi, ya'ni kompyuterlar ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi.

3. Uchinchi daraja masofali yoki inklyuziv ta'lim uchun o'ziga xos bo'lgan, faqat AKT yordamida ta'lim jarayonini amalga oshirishni taklif qiladi. Bu darajada ta'lim berayotgan va ta'lim olayotgan shaxslar o'rtasida bevosita aloqa bo'lmasligi mumkin. Ta'lim onlayn tartibda, elektron pochta yordamida yoki maxsus saytlar orqali amalga oshiriladi. [18; 5-b.]

Xulosa qilish mumkinki, tadqiqotimiz predmeti nuqtai nazaridan, axborot-ta'lim muhitini pedagoglarni faol subyektga aylantirish, uzluksiz kasbiy rivojlantirishning o'quv, metodik, ilmiy, axborot, tashkiliy, pedagogik, psixologik, texnik shart-sharoitlari hamda o'zaro bog'liq kontentli, kommunikativ, integrativ va texnologik komponentlar tizimi tarzida tushunish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 28 apreldagi “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4699-sonli Qarori. – QHMMB, 07/20/4699/0520-son, 29.04.2020 y

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi “Raqamli ‘O‘zbekiston - 2030’ strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-6079-son Farmoni. – QHMMB, 06/20/6079/1349-son, 06.10.2020 y.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son Farmoni. – QHMMB, 06/22/60/0082-son, 29.01.2022 y.

4. Taylakov U.N. Ta’lim muassasalarining yagona elektron axborot-ta’lim muhitini yaratish va joriy etish texnologiyalari: ped. fan... (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2020. – 48 b
5. Ibragimov A.A. Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini modernizatsiyalash parametrlari // Monografiya. – Toshkent: Navro‘z, 2019. – 180 b.
6. Eshonqulov Sh.U. Elektron ta’lim muhitida talabalarning loyihalash kompetentligini rivojlantirish: ped. fan... (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2022. – 50 b.
7. Kayumova N.A. Oliy ta’limda elektron ta’lim muhitini tashkil etishda yangi texnologiyalar // Zamonaviy ta’lim. – Toshkent, 2021. – №2. – B. 64-73.
8. Suropov B.M. Oliy ta’limda axborot-ta’lim muhitini yaratish va undan foydalanishning imkoniyatlari // Zamonaviy ta’lim. – Toshkent, 2020. – №10. – B. 3-10.
9. Stupina M.V. Облачные технологии как основа формирования информационно-образовательной среды вуза в контексте смешанного обучения Elektron resurs. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oblachnyetehnologii-kak-osnova-formirovaniya-informatsionno-obrazovatelnoy-sredy-vuza-v-kontekste-smeshannogo-obucheniya/viewer> (murojaat vaqti 20.10.2020 y.).
10. Бараулина А.В. Использование ЭОР на уроках математики // «Актуальные проблемы преподавания физики и математики в школе». Материалы Региональной научно-практической конференции. – Нижний Тагил, 2015. С.19-22.
11. Toktarova V.I., Federova S.N. Информационно-образовательная среда вуза: интерпретационный и содержательный анализ Elektron resurs – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionno-obrazovatel'naya-sreda-vuza-interpretatsionnyu-i-soderzhatel'nyu-analiz/viewer> (murojaat vaqti 20.10.2020 y.).
12. Dronova E.N. Электронные образовательные ресурсы по математике // Сборник докладов Международной Интернет-конференции «Информационно-технологическое обеспечение образовательного процесса государств-участников СНГ». – Minsk, 2012. – С. 346-352.
13. Garonenko A.V. Особенности формирования образовательной среды современного университета Elektron resurs – URL: <http://naukarus.com/osobennosti-formirovaniya-obrazovatelnoysredy-sovremennogo-universiteta> (murojaat vaqti 10.11.2020 y.).
14. Andreeva A.A. Информационно-образовательная среда университета // Международный научно-исследовательский журнал. Технические науки. – Екатеринбург, 2018. – С. 34-41.

15. Vasilina D.S., Nuriyeva G.Yu., Yulanova D.M. Информационно-образовательная среда современного вуза Elektron resurs – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnoobrazovatel'naya-sreda-sovremennogo-vuza-2/viewer> (murojaat vaqti 14.11.2020 й.).

16. Vostrikova T.V. Педагогическое проектирование информационно-образовательной среды общеобразовательного учреждения: дисс. ... канд. пед. наук. – Ростов н/Д, 2006. – 219 с.

17. Ta’limda axborot texnologiyalari. Oliy ta’lim muassasalari uchun / R.Hamdammov, U.Begimkulov, N.Tayloqov. – T.: O’zME davlat ilmiy nashriyoti, 2010 y. – 120 b.

18. Yuldoshev I.A. Tarmoq texnologiyalari bo’lajak informatika o’qituvchilarining ijodiy va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish vositasi sifatida // Zamonaviy ta’lim. – Toshkent, 2017. – №2. – B. 4-9.

ПРИМЕНЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ТАКСОНОМИИ БЕНДЖАМИНА БЛУМА ДЛЯ ТВОРЧЕСКОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ И РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ

Якубжанова М.К.

старший преподаватель НЦОНМП Самаркандской области

*Три пути ведут к знанию:
путь размышления – это путь самый благородный,
путь подражания – это путь самый легкий,
и путь опыта – это путь самый горький
(Конфуций)*

Наше сегодняшнее общество испытывает необходимость в людях, которые могли бы быстро приспособиваться к меняющимся обстоятельствам, были бы творческими и активными людьми, способными решать проблемы, принимать решения, критично мыслить, эффективно обмениваться идеями и работать в группе и в команде.

Для образовательного процесса является актуальным вопрос о передаче знаний от педагога к ученику, о воспитании мотивированной, инициативной личности учащегося, ориентированной на успех и карьеру, на построение и реализацию продуктивных сценариев своего жизненного и профессионального пути. Поэтому требования к современному образованию далеки от простой передачи знаний одного лица другому. В настоящее время ученику нужно передавать не столько готовую информацию, сколько методы

её получения, осмысления и применения, в результате чего он овладевает методами извлечения знаний, необходимые ему для дальнейшего саморазвития.

Таксономия Блума - это иерархически взаимосвязанная система образовательных целей. Каждый ее уровень направлен на формирование определенных навыков мышления (от простого к сложному). В основе пирамиды Блума лежат знания - понимания. Три высших уровне (анализ - синтез - оценивания) обеспечивают развитие навыков мышления высокого уровня.

Современная школа связана с формированием ключевых компетенций выпускника, с его функциональной грамотностью в отношении овладения и применения общеучебных знаний, умений и навыков. Личность, характеризующая не только информированностью в различных областях науки, а коммуникабельностью и толерантностью, современным мышлением, ответственностью и волей в принятии решения в различных жизненных ситуациях выбора, может гармонично строить отношения с окружающим миром, адаптироваться к условиям современного общества, адекватна социальным, профессиональным, духовно-нравственным ценностям.

Основная задача педагога научить русскому языку, а для этого необходимо сформировать лингвистическую, языковую, коммуникативную компетенции.

Языковая компетенция – способность учащихся употреблять слова, их формы, синтаксические структуры в соответствии с нормами литературного языка.

Лингвистическая компетенция – предполагает более глубокое осмысление устной и письменной речи, – ее законов, правил, структуры; умение анализировать и классифицировать языковые явления.

Коммуникативная компетенция – способность к полноценному речевому общению во всех сферах человеческой деятельности с соблюдением социальных норм речевого поведения.

На уроках русского языка для формирования навыков мышления высокого уровня, учителю следует придерживаться практических рекомендаций: обеспечить понимание того, какие мыслительные умения ученику необходимы; научить его ставить вопросы; научить выявлять причины явлений; научить искусству аргументации, научить оценивать результаты своей деятельности. Возникшая острая необходимость не просто обучать детей, но и развивать их мышление, творческий потенциал, генерирование идей и построение логических связей требует от преподавателя современного взгляда на свои уроки, требует более тщательной и продуманной подготовки на несколько уроков вперед. Таксономия Бенджамина Блума направлена на практическую помощь современному педагогу, который осознаёт важность мышления высокого уровня в современном образовании.

Данная технология помогает всестороннему развитию мышления учащегося через чтение и письмо дает возможность личностного роста школьника, приобщает ребенка к духовному опыту человечества, развивает его ум, индивидуальность. Технология открыта для решения большого спектра проблем в образовательной сфере. Она представляет собой набор особых приемов и стратегий, применение которых позволяет выстроить образовательный процесс так, чтобы обеспечить самостоятельную и сознательную деятельность учащихся для достижения поставленных учебных целей. Таксономия Блума помогает учителю заменить пассивное слушание и пересказ на активное участие учащихся в образовательном процессе, и тем самым повысить эффективность занятий. Будет ли востребована она в современных реформах, как будет реализована в современной системе образования, зависит от всех нас, а от того зависит, как мы и наши дети будем думать и жить, учиться и учить в новом мире. Учащихся надо учить мыслить, то есть слушать и воспринимать, осмысливать и анализировать новую информацию, развивать и совершенствовать себя.

Цели развития приемов и стратегий таксономии Бенджамина Блума отвечают целям образования на современном этапе, формируют интеллектуальные качества личности, вооружают ученика и учителя пособиями работы с информацией, методами организации учения, самообразования, конструирования собственного образовательного маршрута.

Работа по изучению и внедрению данной технологии помогает учителю пересмотреть свое собственное отношение к образованию, позволяет воспринимать новые идеи открытого образования. В результате стратегии и приемы, лежащие в основе новых подходов к обучению, становятся не только частью их педагогического опыта, но и двойственным средством для достижения этих задач.

После проведенных уроков с применением таксономии Блума всегда появляются новые идеи. Это еще раз доказывает, что это не только педагогическая технология с установленными правилами, принципами и набором приемов, но и динамический, развивающий подход к обучению. Смысл образовательного процесса состоит не в строгом следовании алгоритму, а в свободном творчестве педагогов и учеников, работающих с использованием новых технологий.

Таким образом, применение элементов Таксономии Бенджамина Блума создает условия для творческой самореализации личности, развития познавательных способностей и коммуникативных умений учащихся, их нравственного потенциала.

Использованная литература:

1. Загашев И.О., Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Учим детей мыслить критически. – СПб: Изд-во «Альянс-Дельта», 2003.
 2. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий. – СПб.: Издательство «Каро», 2006.
 3. Конструктор урока литературы на основе таксономии Бенджамина Блума. – Казань, 2017.
- <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
<http://www.intel.ru/content/dam/www/program/ed>
<http://physics.kgsu.ru/index.php?option=>
<http://www.proprof.ru/careera/vybor-professii/statistika-i-reytingi>

MILLIY DASTUR TALABLARI ASOSIDA O‘ZBEK TILINI O‘QITISHNING SAMARADORLIGI

Samarqand VPYMO‘MM dotsenti Yuldosheva Saodat Azizovna
saodat.yuldosheva@mail.ru

Umumiy o‘rta ta’limning tarixida ilk bor joriy etilayotgan Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi amaldagi davlat ta’lim standarti, o‘quv dasturlarini tanqidiy tahlil qilish hamda keng jamoatchilikning darsliklarning mazmuniga nisbatan bildirgan fikr-mulohazalari, ta’limning keyingi bosqichi hamda zamonaviy mehnat bozorining real talablari asosida, xorijiy davlatlarning ta’lim sohasida erishgan natijalarini inobatga olgan holda ishlab chiqildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–134-sonli Farmoniga muvofiq:

maktab ta’limiga ilg‘or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan Milliy o‘quv dasturini to‘laqonli joriy etish hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish;

2024-yil 1-sentabrga qadar Milliy o‘quv dasturining ta’lim jarayoniga to‘liq joriy etilishi, shu jumladan 2022-yil yakuniga qadar 3-, 6-, 7- va 10-sinflar uchun, 2023-2024-yillarda 4-, 5-, 8-, 9- va 11-sinflar uchun darsliklar, mashq daftarlari hamda o‘quv qo‘llanmalar yaratilishini ta’minlanishi;

maxsus elektron tizimlar (S-testing, Onlinedu, Raqamli darsliklar va boshqalar) orqali: yangi avlod darsliklari uchun 10 ta mobil elektron resurs va 100 ta multimedia mahsulotlarinining yaratilishi;

pedagog kadrlar hamda o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini baholash natijalari bo‘yicha aniqlangan bo‘shliqlardan, shuningdek, ota-onalar, ekspertlar va boshqa shaxslarning takliflaridan kelib chiqib, Milliy o‘quv dasturini doimiy ravishda takomillashtirib borish belgilandi.

Bugungi globallashtirish jarayonida fan-texnikaning jadal rivojlanishi ta’lim sohasida ham zamon talablari asosida yondashish, umumiy o’rta ta’lim fanlarini o’qitishning uzluksizligi va izchilligini ta’minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta’lim standartlarini takomillashtirish, o’quv darsliklari, o’qituvchilar va o’quvchilar uchun metodik qo’llanmalarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilishni taqozo etmoqda. Taklif etilgan Milliy o’quv dasturining loyihasida amaldagi DTS mazmun-mundarijasidan farqli ravishda quyidagi jihatlarga e’tibor qaratildi:

Har bir fan va sinf uchun o’quvchilarda shakllantiriladigan va rivojlantiriladigan ko’nikmalar belgilandi.

Barcha fanlarning konsepsiyalari orqali fanning maqsad va vazifalari, o’qitishni rivojlantirish, o’quv-metodik ta’minotini yaxshilash va fanlararo uzviylik hamda uzluksizligini ta’minlanishi kabi tamoyillar belgilandi.

Umumta’lim fanlari soni va o’quv yuklamalari optimallashtirildi, 1-6-sinflarda Tabiiy fanlar (Science) joriy etilishi belgilandi. 7-11-sinflarda esa alohida fan sifatida o’qitiladi va bunday yondashuv o’quvchida borliqni, atrof-muhitni yaxlit tasavvur qilish, unda o’zining munosib o’rnini topishga ko’maklashadi.

2023-2024-o’quv yilidan 10-11-sinflarda ayrim fanlarni tanlov asosida o’qitish joriy etilishi kutilmoqda.

Ilg’or xorijiy tajribalar, xalqaro baholash dasturlari talablari va spiralsimon o’qitish metodologiyasi asosida o’quvchilarda XXI asr ko’nikmalarini rivojlantirishga yo’naltiriladi.

Har bir fan va sinf bo’yicha o’qituvchi kitobi (o’qituvchi konspekti bosqichma-bosqich to’liq bekor qilinadi), tegishli fanlar bo’yicha 1-11-sinflar uchun o’quvchi ish daftarlari bosqichma-bosqich joriy etilishi kutilmoqda.

Amaldagi baholash tizimi aksariyat hollarda o’quvchilarning bilimni baholashga mo’ljallangan bo’lib, asosan summativ baholash metodologiyasi qo’llanilgan. Kelgusida baholashning zamonaviy metodologiyalari joriy etiladi. O’quv dasturiga kiritilgan har bir mavzu bo’yicha 3 darajali tabaqalashtirilgan o’quv topshiriqlari va nazorat materiallari ishlab chiqiladi va yagona elektron bazaga joylashtiriladi. O’qituvchi kitobiga baholash mezonlari va instrumentlari kiritiladi.

Qayd etish lozimki, “O’zbek tili” fani “Milliy o’quv dasturi”ning 1-loyihasi 2020-yilda, uning takomillashgan 2-loyihasi 2021-yilda RTM tomonidan taqdim etildi.

“O’zbek tili” fani 2-loyihasi bo’yicha O’zbekiston Respublikasi uzluksiz ta’lim dasturlari majmuasi 3 qismdan iborat:

Maktabga tayyorlov guruhi uchun “O’zbek tili”ni o’rgatish ta’limiy faoliyati uchun dastur.

Umumiy o’rta ta’limning “O’zbek tili” fanining Milliy o’quv dasturi.

Oliy ta’lim uchun “O’zbek tili” fani dasturlari.

Ushbu uzluksiz ta’lim dasturlari majmuasidagi dasturlar uchun bitta “Maktabgacha, umumiy o’rta maxsus, professional va oliy ta’lim tizimlarida

o‘zbek tili ta’limining uzviyligini ta’minlash Konsepsiyasi” keltirilgan. Konsepsiya 7 bob, 6 paragrafdan iborat (umumiy qoidalar, “O‘zbek tili” predmetining ta’lim tizimida tutgan o‘rni, konsepsiyaning maqsad va vazifalari, “O‘zbek tili” ta’limining asoslari, o‘zbek tilini o‘qitishdagi mavjud muammolar, “O‘zbek tili” o‘qitishning rivojlantirish strategiyasi va ustuvor yo‘nalishlari, konsepsiyani amalga oshirishdan kutilayotgan natijalar).

“O‘zbek tili” Milliy dasturida o‘zbek tili o‘qitishning maqsadi o‘zga til o‘quvchilarida o‘zbek tili faniga qiziqish uyg‘otish, til bilan bir qatorda o‘zbek milliy madaniyatini targ‘ibot qilish, o‘zbek adabiyoti namunalari yordamida sog‘lom e‘tiqodli, mustaqil fikrli, o‘tkir hissiyotli, yuksak didli, axloqan barkamol, aqlan yetuk, o‘zga insonning tuyg‘ularini anglaydigan, o‘z xatti-harakatlariga xolis baho bera oladigan shaxsning ma’naviy dunyosini shakllantirishdan iboratligi qayd etildi. O‘zbek tili o‘qitishni rivojlantirishning strategik maqsadlari etib quyidagilar belgilandi:

o‘qitish samaradorligini oshirish, davr bilan uyg‘unlikda takomillashitirish;

o‘quvchilarning mustaqil va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish; milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg‘usi va ilmiy dunyoqarashni shakllantirish;

millat va Vatanga sadoqat singari yuksak fazilatlarni qaror toptirish;

til ta’limi jozibadorligini oshirish, xalqaro ilg‘or pedagogik tajribalardan keng foydalanish.

O‘zbek tili fanini o‘qitishning asosiy vazifalari:

o‘zbek tiliga oid til birliklarini o‘rgatish, o‘qib, tinglab va ko‘rib tushunish, so‘zlash va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish;

o‘zbek tili jozibasini his etish, tilni tushunish va shu tilda mustaqil fikrini bayon etish ko‘nikmalarini shakllantirish;

berilgan matn, badiiy asarni tushunish, hayotiy xulosalar chiqarish, o‘zbek tilini o‘rganishni hayotiy ehtiyoj deb hisoblash tuyg‘ulsiini tarbiyalash;

yozma va og‘zaki savodxonlik, nutqida adabiy til me‘yorlariga rioya etish, uslubiy rang-baranglikdan foydalana olish ko‘nikmasini shakllantirish;

“O‘zbek tili” o‘quv fanining mazmunidan kelib chiqqan holda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish;

o‘zbek tilini o‘rganish jarayoni erkin yondashuv tamoyili asosida shakllantirishdan iborat.

Maktab bitiruvchilariga “O‘zbek tili” fani bo‘yicha quyidagi malaka talablari belgilangan:

Nutqiy kompetensiyalar: tinglab tushunish, so‘zlash, o‘qish, yozish

Lingvistik kompetensiyalar: fonetika, grafika, orfoepiya, orfografiya, leksika, grammatika, uslubiyat.

Ma’lumki, keyingi ikki yil ichida nashrdan chiqqan umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan yangi avlod “O‘zbek tili” darsliklarining mazmun-mundarijasida ma’lum yangilanishlar kiritildi. Milliy dastur asosida 1-4-sinf, 6-7-, 10-sinf

Darsliklarda ham quyidagi yangiliklar ko‘zga tashlanadi:

Oddiy matnlar o‘rnini rasmi matnlar, komikslar egalladi.

Fanlararo integratsiya, STEAM (o‘zbek tili ta’limi tizimidagi yangilik-nazariy bilimlar amaliyot bilan mustahkamlanadi).

Multimedia, IR (axborot resurs) bilan yanada boyitilgan.

Darsliklarda lug‘at 2 xil berilgan. Har bir dars uchun va darslik so‘ngida (rus, qozoq, qirg‘iz, turkman, tojik, qoraqalpoq, ingliz).

Hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga katta e’tibor qaratilgan.

Jumladan, darsliklarda o‘quvchida amaliy xarakterdagi nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan turli mavzudagi matnlar, rasmlar, muammoli vaziyatlarni qamrab olgan topshiriqlar kiritildi. So‘zlarning izohi bilan ishlash maqsadida lug‘at keltirildi. Bunda xalqaro baholash tadqiqotlaridagi talablar inobatga olindi.

Mavzuni o‘rganishda o‘quvchi:

Audio orqali tinglash va anglash

O‘qib tushunish va axborot bilan ishlash

Tushunib so‘zlash, lug‘at bilan ishlash

Mantiqiy fikrlash, savollarga mos javobni shakllantirish,

Grammatik ma’lumotni tushunish va tatbiq etish,

Tushunib tasniflash

Yozib tushunish, gapirib tushunish

Mustaqil ishlash (STEAM, o‘quv tadqiqoti, loyiha ishi, ijod qilish).

Mavzu matnlari ustida ishlashda o‘quvchi quyidagi amallarni amalga oshiradi:

Matnning asosiy mazmunini tushunish, matnning asosiy mazmunini ochishga yordam beradigan gaplarni topish. Matnga sarlavha qo‘yish.

Matnning asosiy mazmunini tushunish. Matnning asosiy mazmunini ochishga yordam beradigan gaplarni topish. Matnga sarlavha qo‘yish.

Matndagi sabab va oqibat bog‘lanishlarini tushunish. Matnning xulosasini aniqlash, g‘oyasini ayta olish bilan bog‘liq topshiriqlar.

Matni ifodali va ravon o‘qiy olish malakasini shakllantirishga oid mashqlar.

Grammatik mavzu bilan bog‘lash. Fonetik, leksik, morfologik, uslubiy xususiyatlarni anglash va to‘g‘ri qo‘llash.

Eshitib tushunish, o‘qib tushunish, gapirish, yozish, og‘zaki va yozma nutqqa oid bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish.

Xulosa qilib aytganda, “O‘zbek tili” fani Milliy datsurida qayd etilgan mavzular ta’lim oluvchilar dunyoqarashi va tafakkurining serqirra rivojlanishini ta’minlaydi.

UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA BIOLOGIYA FANINI O’QITISHDA O’QUVCHILARDA KOGNITIV TADQIQOT FAOLIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

*Yunusova Navbahor Ahmadjonovna
Ibodullayeva Dilorom Murodullayevna
Samarqand VPYMO’MM o’qituvchilari,
Rahmonova Sitora Rustamovna
Tayloq tumani 4- maktab o’qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta’lim maktablarida biologiya fanini o’qitishda darsdan tashqari mashg’ulotlarda kognitiv tadqiqotlarini rivojlantirishda tirik tabiat burchagini tashkil etish va uning tarbiyaviy ahamiyati haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so’zlar: Kognitiv tadqiqot, kognitiv bilish, kognitiv o’rganish, tirik tabiat burchagi, xona o’simliklari, o’simlik, hayvon, biosenoz, akvarium, etiketka, obyekt pasporti, o’quv - tajriba uchastkasi.

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ, ПРЕПОДАВАЮЩИХ
БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Аннотация: В данной статье представлена информация об организации уголка живой природы и его воспитательном значении в развитии познавательных исследований во внеурочной деятельности при обучении биологии в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: Когнитивное исследование, познавательное знание, познавательное обучение, уголок живой природы, комнатные растения, растение, животное, биоценоз, аквариум, этикетка, паспорт объекта, учебно-опытная площадка.

DEVELOPMENT OF COGNITIVE RESEARCH ACTIVITIES IN
STUDENTS TEACHING BIOLOGICAL SCIENCE IN UNIVERSAL
EDUCATION SCHOOLS

Abstract: This article provides information about the organization of the corner of living nature and its educational value in the development of cognitive research in extracurricular activities in the teaching of biology in secondary schools.

Key words: Cognitive research, cognitive knowledge, cognitive learning, corner of living nature, indoor plants, plant, animal, biocenosis, aquarium, label, object passport, educational - experimental site.

Bugungi kunda o’quvchilarni kognitiv bilimni rivojlantirishiga imkon beradigan inson qobiliyatlari haqida eslatib o’tganimizda, o’quvchilar o’zlarida mavjud bo’lgan ma’lumotlarning hissiyotlari, tajribalari, talqinlari va birlashmalari orqali bilib olishlari mumkin. Bilim hosil bo’lgandan so’ng, odamlar doimo yangi

bilimlarni shakllantirishga turtki beradigan turli xil ma'lumotlar, tillar va sezgi bilan bog'lanishda davom etadilar. Bu insonning ma'lum ehtiyojlarini qondirishga intiladigan tug'ma jarayon. Shu sababli, kognitiv fikrlash haqida gap ketganda, shaxslar ob'ekt yoki tajribaga nisbatan kuzatganlari va idrok etayotganlari haqidagi munosabatlari va talqinlariga ishora qilinadi, natijada javob beradi.

Umumta'lim maktablarida biologiya fanini o'qitishda ham kognitiv bilish, kognitiv o'rganish va kognitiv tadqiqotlar o'tkazishda dars tashqari mashg'ulotlarning ahamiyati muhimdir. Shu sababli, umumta'lim maktablarida biologiya fanini o'qitishda tirik tabiat burchaklarida tadqiqotlar o'tkazish, o'quvchilarda kognitiv bilish faoliyatini yanada rivojlantirib boradi.

Biologiya o'qitishning moddiy bazasi asosiy qismini tirik tabiat burchagi tashkil etadi. Tirik tabiat burchagi-faqat o'simlik va hayvonlarni saqlash ular ustida tajribalar o'tkazish, sinfdan tashqari ishlarni bajarish joyi hamdir. Unda o'quvchilarning biologiyaga bo'lgan qiziqishlari, bilim doirasini kengaytirish uchun boy imkoniyatlari bor. Tirik tabiat burchagi dastlab o'quvchilar kuchi bilan biologiya xonasida, sinf derazalarida tashkil etiladi. O'quvchilar uylaridan xona o'simliklari yoki ularni qalamchalari, ekskursiyalardan - hayvonlar va yovvoyi o'simliklarni olib keladilar. Natijada tirik tabiat burchagi juda tezlik bilan kengaya boradi va maxsus xona talab etiladi. Uni tashkil etish, tirik organizmlarni saqlash va joylashtirish biologik talablarga to'la mos bo'lishi kerak. O'simlik va hayvonlar biosenozlar bo'yicha guruhlarga ajratiladi. Akvariumlarda baliqlar, mollyuskalar, triton va suv muhitiga moslashgan o'simliklar, nam joyda o'sadigan o'simliklar (qirqquloq, qirqbo'g'im, yo'sin) va baqa kaltakesaklar, qafaslarda turli hayvonlar va o'simlik shoxlari bo'ladi.

Burchakdagi o'simlik va hayvonlarni sistemali qulay va chiroyli qilib joylashtirish muhimdir. Saqlanayotgan tirik organizmlar agro va zootexnika qoidalariga rioya qilgan holda saqlash zarur. Har bir obyekt oldida etiketka va pasporti bo'sin, bu ular bilan yaxshi tanishishga imkon beradi. Tirik tabiat burchagida o'simlik va hayvonlarni parvarishlash bo'yicha mehnat madaniyati; maktab boyligiga ehtiyotkorlik munosabati tarbiyalanadi. Estetik tabiya uchun ham katta imkoniyatlar bor: o'simlik akvariumlarni, qafaslarni chiroyli qilib, o'zaro bog'liqlikda joylashtirishga o'gatadi. Shunday qilib, tirik tabiat burchagi - faqat o'quv joyi emas, balki ko'p qirrali tarbiyaviy ishlar joyi hamdir. Tirik tabiat burchagining o'simliklari. Tirik burchagida butun o'quv yili davomida quyidagi o'simliklar saqlanadi: Xona o'simliklari. Yovvoyi o't, urug'li va sporali o'simliklar. Vegetativ usulda ko'payadigan madaniyat va yovvoyi o'simliklar. Daraxt va butalarning shoxlari. Xona o'simliklari tirik burchakning asosiy qismini tashkil etadi. Burchakka birgina emas balki bir necha tajribalar o'tkazish imkonini beradigan o'simliklar olingani ma'qul. Besh-o'nta shunday o'simliklar ko'p joy egallamagan holda botanika va umumiy biologiya kurslaridan mashg'ulotlarni material bilan ta'minlaydi. Bularga quyidagi xona o'simliklari: kaktus geran, tradeskansiya, begoniya, kolonxoe, elodeyalar kiradi. Xona o'simliklaridan turli xil tajribalarda foydalanish mumkinligiga quyidagi misolda

ishonch hosil qilish mumkin. Tradeskansiya o‘simligidan changdon ipchalari va chang donachalaridan preparat tayyorlash; sitoplazmaning harakatlanishi; qo‘shimcha ildizlar paydobo‘lishi; qalamchalarning tez ildiz olishi; parxishlash, payvandlash; quruqlik o‘simliklarning suv o‘smiligiga aylanishi kabi maqsadlar uchun foydalanish mumkin.

Tirik burchakda biologik xususiyatlarni o‘rganish uzoq vaqt diqqat bilan kuzatishlar olib borishni va tajribalar o‘tkazishni talab qiluvchi yovvoyi o‘simliklar ham bo‘lishi zarur. Bunday o‘simliklarniekskursiya vaqtida tuprog‘i bilan kovlab olinib, kichikroq gultuvaklarga o‘tqaziladi. Tirik burchakdagi har bir o‘simlikning yorug‘likka, issiqlikka va namlikka bo‘lgan munosabatini hisobga olgan holda joylashtiriladi.

Tirik tabiat burchagidagi hayvonlar. Tirik tabiat burchagidagi hayvonlar uchun akvarium, terrarium, kataklar, qo‘yishga joy ajratilishi kerak. Akvarium baliqlar, shox ilonlar, suv qo‘ng‘izlari, triton, ayrim baqalar, gidra va dafniyalarni saqlash va boqish uchun qulaydir. Akvarium suv havzasining sun‘iy biogeosinozi, ya‘ni chuchuk suv o‘simliklari-elodiya va lisneriya, odest, shoxbarg va boshqalar bilan bog‘liqligi ko‘rsatiladi. Tirik burchakda zoologiyadan ko‘rgazmali va amaliy metodlar bilan o‘rganiladigan hayvonlar bo‘lishi zarur. Sodda hayvonlardan tufelkaning kulturasi, dars va darsdan tashqari ishlar uchun doim tirik burchakda bo‘lishi kerak, buning uchun biroz somon yoki pomidorning quritilgan bargi bo‘lishi lozim.

Tirik tabiat burchagi uchun ajratilgan xonada har xil hayvonlarni, masalan: akvarium va mahaliy baliq turlari, suvda hamda quruqlikda yashovchilarni, sudralib yuruvchilar, qushlar va sut emizuvchilarni boqish mumkin. Maktabning o‘quv - tajriba uchastkasida tovuq, nutriya, norka, quyon kabi hayvonlarni boqish tavsiya etiladi. Agar tirik tabiat burchagi uchun ajratilgan xona kichik bo‘lsa yoki torlik qilsa, unda birmuncha yirik qushlar va hayvonlarni saqlash mumkin. Dars vaqtida o‘quvchilarning fikrlarini bo‘lmaydigan boshqa obyektlarni bevosita biologiya xonasiga joylashtirish mumkin. Turli tovush qo‘lansa hid chiqaradigan hayvonlar alohida kichik xonada saqlanadi.

Xulosa qilib aytganda umumta’lim maktablarida darsdan tashqari mashg‘ulotlarni tirik tabiat burchaklarida tashkil etish bilan biz o‘quvchilarning kognitiv o‘rganish va kognitiv tadqiqot faoliyatlarini shakllantirib, kognitiv bilish jarayonlarini, fanga bo‘lgan qiziqishlarini yanada oshirib borishimiz hamda o‘quvchilarni tabiatni sevib, hayvon va o‘simliklarni asrashga o‘rgatib boramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. A.G‘ofurov, A. Abdukarimov, J. Tolipova, O. Ishonqulov M. Umaraliyeva, I. Abdurahmonova Biologiya 10 -11 sinf darsligi .

2. O. Mavlonov Biologiya. Umumta’lim maktab 7- sinf darsligi . Toshkent: 2022 yil

3. O.J. Tolipova, A.T. Tolipov Biologiyani o‘qitishda o‘qtuvchilarga metodik yordam ko‘rsatish 46-50 betlar

4. Ziyonet.uz

BUTUN HAYOT DAVOMIDA TA’LIM OLISH G’OYASINI AMALGA OSHIRISHDA PEDAGOGIKA MARKAZLARINING DOLZARB VAZIFALARI

*ZAYNITDINOVA MASUDA ABDUKADIROVNA,
TVPYAMO‘MM, falsafa fanlari doktori, dotsent*

Bizga ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2022-yil 20-dekabr kuni Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasida “Ta’lim sifatini oshirish — Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to‘g‘ri yo‘lidir, ushbu sohada boshlagan islohotlarimizni davom ettirishimiz, ta’lim dargohlariga borib, o‘qituvchi va murabbiylar bilan ko‘proq muloqot qilib, o‘quv-tarbiya ishlari sifatini oshirish bo‘yicha ular qo‘ygan masalalarni birgalikda hal etishimiz kerak”, “O‘quvchilarda erkin va kreativ fikrlashni, jamoada ishlash va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish zarur” deb ta’kidlab o‘tildi.

Shuningdek, Xalq ta’limi sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan rahbar, mutaxassis va pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, umumiy o‘rta ta’limning ilmiy asoslarini yaratish, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda «O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6108-son Farmoni ijrasini amalga oshirish uchun ilgari surilgan “hayot davomida o‘qish” tamoyili asosida uzluksiz malaka oshirish tizimiga transformatsiya qilish vazifasi qo‘yildi. Shu maqsadida 2021-yil 25-yanvarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 4963-sonli qarori qabul qilindi.

2022-yil 17-yanvarda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida” gi 25-sonli qarori qabul qilingan.

Mazkur qarorning 1-ilovasi bilan “Xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to‘g‘risida”gi NIZOM tasdiqlansin.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning maqsadi — xodimlarning egallab turgan lavozimlari, mutaxassisligi yoki dars beradigan fanlari bo‘yicha kasbiy va pedagogik mahorati doimiy ravishda o‘sib borishini, ularning ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, o‘qitishning interaktiv usullari bo‘yicha kasbiy bilimlari, malaka va ko‘nikmalari muntazam ravishda yangilab borilishini ta’minlash hamda ularni davlat ta’lim standartlari, davlat ta’lim talablari va sohaga oid qonunchilik bilan muntazam tanishtirib borishdan iborat.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy vazifalari:

xodimlarning doimiy kasbiy rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar taqdim etadigan ta’lim muhitini yaratish;

mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini singdirish va xodimlarning qobiliyatini rivojlantirish hamda yangi bilimlar berish orqali o‘z ustida mustaqil ishlash va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;

xodimlarning individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasi asosida kompetentlik darajasini oshirish va kasbiy mahoratini takomillashtirish;

ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalari bilan ishlash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish;

umumiy o‘rta ta‘lim sifatini oshirishning asosiy manbai sifatida xodimlarning kasbiy rivojlanishini, tashabbuskorligini, ilmiy tadqiqotlarga intilishini va ijodiy mahoratini rag‘batlantirish.

Mazkur qarorda uzluksiz kasbiy rivojlantirishda ta‘lim olishning quyidagi shakllaridan foydalaniladi deb belgilab berilgan:

ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta‘lim olish;

ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta‘lim olish;

masofaviy ta‘lim;

dual ta‘lim;

mustaqil ta‘lim;

malaka oshirishning muqobil shakllari.

Bugungi kunda Pedagogika markazlarida xalq ta‘limi xodimlari ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta‘lim olyaptilar, ya‘ni 36 soatlik malaka oshirish kursidan o‘tyaptilar.

Lekin, amaliyot shuni ko‘ratmoqdaki, tinglovchilar 36 soatlik malaka oshirish kursi tinglovchining mutaxassislik fanlari bo‘yicha sifat va samaradorlikni ta‘minlab bera olmasligi, o‘quvchilarinnig yosh davrlar psixologiyasini o‘rganish uchun modullar kiritilmaganligi, yangi metodikalar va ilg‘or xorijiy tajribalarni amalda qo‘llash yo‘llari va usullarini o‘rganish uchun, o‘z bo‘shliqlari bo‘yicha to‘laqonli malaka oshirish kursi emasligini anglab yetmoqdalar.

Malaka oshirish jarayonida tinglovchilarga o‘zini-o‘zi rivojlantirishning maqsadlari ochib berilishi bilan bir qatorda ularni amalga oshirish yuzasidan quyidagi amaliy tavsiyalar beriladi:

1. 36 soatlik malaka oshirish kursida olingan nazariy va amaliy bilimlarni mustahkamlash zarurligi, maktablarida o‘zaro tajriba almashish ishlarini tizimli tashkil etib borishlari;

2. Malaka oshirish kurslari jarayonida olingin bilimlarini kengaytirish uchun mustaqil izlanishlari lozimligi, bu yo‘nalishda “ustoz-shogird” an‘analarini davom ettirishlari;

3. 36 soatlik malaka oshirish kursi tinglovchi uchun juda oz muddat ekanligidan yil davomida u malaka oshirishning turli shakllaridan foydalangan holda o‘zining bo‘shliqlarini tuldurish imkoniyatiga egaligi;

4. Malaka oshirishning muqobil shakllaridan foydalanish imkoniyatlari izlab topa bilishlari va bu yo‘nalishda Pedagogika markazlari bilan o‘zaro hamkorlikda ishlarni amalga oshirishlari mumkinligi.

Shuning uchun ham, bizningcha, Pedagogika markazlari oldida xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish uchun quyidagi dolzarb vazifalar turganligini ta’kidlab o’tmoqchimiz:

1. Tinglovchning diagnostika orqali aniqlangan bo’shliqlari yuzasidan alohida malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

2. Har bir malaka toifasi bo’yicha kamida 3-5 tadan 36 soatli maqsadli va muammoli malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

3. Tumanlarda sayyor malaka oshirish kurslarini reja asosida tashkil etilishiga erishish.

4. Tinglovchining malaka oshirish kursidan keyingi samaradorligini aniqlash mexanizmini ishlab chiqish va uni amalga oshirish;

5. Malaka oshirishning muqobil shakllari uchun tringlovchilar uchun o’quv kurslari tashkil etilishi; bu yo’nalishda dual ta’lim shaklidan foydalanishni joriy etish;

6. Umumta’lim fanlarini o’qitishda yuqori natijalarga erishayotgan ilg’or o’qituvchilarning ish tajribalari bilan o’rtoqlashish uchun mahorat darslarini tashkil etish;

7. Maktablar bilan ta’lim-tarbiya sifat va samaradorlikni oshirish yuzasidan tizimli ishlash mexanizmini yaratish.

Yuqorida sanab o’tilgan dolzarb vazifalarning muvaffaqiyatli yechim topishida quyidagi takliflarni ham ijobiy hal etilishida deb ko’ramiz:

- an’anaviy malaka oshirish bilan bir qatorda kasbiy o’qitishning uyg’unlashgan, ish jarayoni bilan birgalikda olib boriladigan, masofaviy va boshqa turlari joriy etilishi;

- xalq ta’limi xodimlarining bir yilda bir marotaba 36 soat platforma orqali va 36 soat an’anaviy malaka oshirish kurslaridan o’qitishlarini belgilash ya’ni 72 soatli malaka oshirish kursini minimum deb belgilash;

- Xalqaro tadqiqotlarda yuqori natijalarga erishayotgan mamlakatlar Singapur, Finlandiya, Yaponiya va Koreya davlatlariga markaz professor-o’qituvchilarning stajirovkasini tashkil etish.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish uchun bildirilgan fikr-mulohazalar, amaliy tavsiyalar va takliflar inobatga olinishi o’quvchilar tomonidan bilimlarni Milliy o’quv dasturlari asosida bilimlarni talablar darajasida o’zlashtirilishi uchun zamin yaratadi.

UMUMTA’LIM MUASSASALARI RAHBAR XODIMLARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGI TA’LIM SIFATINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

Umarova Nilufar Xasanovna ,

Abdulla Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o‘rgatish milliy-tadqiqot instituti doktoranti

nilufar.umarova1983@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada umumta’lim muassasalari rahbar xodimlarining kommunikativ kompetentligi ta’lim sifatini oshirishning muhim omili ekanligi, ta’lim islohotlari jarayonida uni rivojlantirish bilan bog‘liq muhim vazifalar to‘g‘risida mushohada yuritiladi.

Kalit so‘zlar: rahbar, ta’limni boshqarish, kompetensiya, kasbiy kompetensiya, kasbiy kompetentlik, kommunikativ kompetensiya, kommunikativ kompetentlik, talim sifati, kasbiy va kommunikativ kompetentlik.

Аннотация: в данной статье отмечается, что коммуникативная компетентность руководителей общеобразовательных учреждений является важным фактором повышения качества образования, а важные задачи связаны с ее развитием в процессе образовательных реформ.

Ключевые слова: руководитель, образовательный менеджмент, компетентность, профессиональная компетентность, профессиональная компетентность, коммуникативная компетентность, коммуникативная компетентность, качество образования, профессионально-коммуникативная компетентность.

Annotation: in this article, it is observed that the communicative competence of the managers of general educational institutions is an important factor in improving the quality of education, and the important tasks related to its development in the process of educational reforms.

Key words: leader, educational management, competence, professional competence, professional competence, communicative competence, communicative competence, quality of education, professional and communicative competence.

Ta’limni modernizatsiya qilish, ta’limning yangi sifatiga bo‘lgan ehtiyojni qondirish XXI asr ta’lim siyosatining eng muhim vazifasi sifatida belgilandi. Ta’limni isloh qilish, unga yangi yondashuvlar va metodikalarni olib kirish, xalqaro darajadagi mutaxassislarni tayyorlash vazifasi jamiyatimizning iqtisodiy, ma’naviy-ma’rifiy, ijtimoiy-huquqiy, ilmiy-texnikaviy rivojining innovatsion faolligini belgilab beradi.

Mamlakatimizda maktab ta’limining yangi sifatiga bo‘lgan ehtiyojni qondirish masalasi umumta’lim maktablari rahbar xodimlarini - menejerlarni

tayyorlash muammolarini chuqurroq tushunishni, o'rganishni va albatta tahlil qilishni talab etadi. “Menejment”, “menejer” so'zlari hozirda nafaqat ish balki, kundalik hayotda ham keng qo'llanilib, davlatning iqtisodiy o'sishi, rivojlanishining zamonaviy tendensiyalarini aks ettirib kelmoqda.

“Management” ingliz tilidan olingan so'z bo'lib, o'zbek tiliga boshqaruv, tashkil etish, rahbarlik qilish deb tarjima qilinadi. Ilmiy adabiyotlarda menejment tushunchasiga bir qancha ta'riflar keltirilgan. Ulardan ayrimlarini keltirib o'tamiz:

- faoliyatning maxsus turi bo'lib, tashkil etilmagan to'dani samarali, maqsadli ishlab chiqaruvchi guruhga aylantirish;

- tashkilotda ishlayotgan xodimlar vositaligida tashkilot maqsadlariga erishish;

- mehnat va material resurslari vositasida tashkilot maqsadlariga erishish uchun rejalashtirish, tashkil etish, rahbarlik va nazorat jarayonlaridir.

Demak, menejmentning ta'riflari juda ko'p, umuman olganda menejmentni boshqarish san'ati deb tushunish lozim ya'ni xodimlarning intellektidan, xulqidan, mehnatidan foydalangan holda qo'yilgan maqsadga erishishdir. Tashkil etilmagan elementlarni samarali ishlab chiqaruvchi kuchga aylantirishdir. Boshqacha qilib aytganda, menejment – bu ishchi-xodimlar imkoniyatlari yordamida sardor tomonidan strategik va taktik maqsadlariga erishish yo'lidagi boshqaruvidir.

Demak, menejment muassasa darajasida ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni xo'jalik faoliyatini shaxslar, xizmatchilar bilan boshqarishdir. Menejer – kasbiy boshqaruv faoliyatiga tegishli konkret shaxsdir. Menejer bu ma'lum tashkilotda ishlovchi boshqaruv sub'ekti, boshqarish mutaxassisi. Menejer bu maxsus tayyorgarlik va boshqa odamlar vositachiligida natijalarga erishgan rahbardir. U har qanday jamoada tan olingan sardor. Menejer o'z sohasining ustasi bo'lishi uchun boshqaruv ishida ma'lum bir fazilatlariga ega bo'lishi lozim.

Chunonchi, pedagogika ta'limi professiografiyasida haqiqatan ham kalit sifatida talqin qilinadigan asosiy kompetensiyalar ro'yxatida quyidagi 5 ta kompetensiya taqdim etilgan (“Yevropa uchun asosiy kompetensiyalar” simpoziumi, Bern, 1996):

- ijtimoiy kompetensiya;
- kommunikativ kompetensiya;
- kognitiv kompetensiya;
- axborot kompetensiyasi;
- maxsus kompetensiya.

Mutaxassislar faoliyatida nafaqat maxsus bilimlarning o'zi, balki turli xil ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda turli kasbiy jamoalar va madaniyatlar vakillari bilan kasbiy faoliyatni kommunikativ tashkil etishning umumiy qobiliyati ham muhimdir.

Bu menejerlar uchun ta’lim sifatini belgilovchi omillardan biri sifatida bir qator boshqa kompetensiyalarda kasbiy va kommunikativ kompetensiyani ajratib ko’rsatishga imkon beradi.

Asosiy kompetensiyalar - turli kasbiy jamoalarda moslashish va samarali faoliyat uchun mutaxassisning tarmoqlararo bilimlari, ko’nikmalari, umumiy qobiliyatlari.

Kasbiy kompetensiya - bu maxsus bilim, ko’nikma va tajriba, kasbiy faoliyatni amalga oshirish tajribasi, shuningdek, kasbiy funktsiyalarni qanday bajarishni belgilovchi shaxsiy fazilatlar tizimi.

Kommunikativ kompetensiya – o’zaro muloqot madaniyatiga amal qilish, turli tillarda, jumladan, kompyuter dasturlashda og’zaki va yozma aloqa texnologiyalariga ega bo’lish.

Kasbiy va kommunikativ kompetensiya - bu turli xil kasbiy sohalarda va turli madaniyat vakillari bilan faoliyatni kommunikativ tashkil etishga tayyorligi va qobiliyatida ifodalangan mutaxassisning kasbiy funktsiyalarini qo’shimcha funktsional qo’llab-quvvatlash tizimi.

Kommunikativ kasbiy faoliyatni tashkil etish - bu professional muloqot qobiliyati orqali maqsadlarga erishish va faoliyat samaradorligini belgilaydigan kasbiy ahamiyatga ega bo’lgan holatlarda kommunikativ xarakterdagi jarajonlarni tanlash va asoslash.

Kasbiy faoliyatni qo’shimcha funktsional ta’minlash - turli kasbiy guruhlarda moslashish va samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo’lgan umumiy kasbiy, tarmoqlararo, madaniyatlararo va kommunikativ bilimlar, ko’nikmalar, shuningdek, mutaxassisning shaxsiy fazilatlarini tizimini shakllantirish va egallash.

Menejerning kasbiy faoliyatidagi madaniyatlararo muloqot - bu ma’lum bir ramziy tizim (og’zaki va og’zaki bo’lmagan) orqali turli madaniyat vakillari o’rtasida ma’lumot almashish jarayoni, tashkiliy va shaxsiy rivojlanish vositasi bo’lib, u kasbiy ahamiyatga ega bo’lgan vaziyatlarda kommunikativ hodisaning natijalarida namoyon bo’ladi.

Shu bilan birga, yuqori malakali mutaxassislarga bo’lgan ehtiyoj va ularni tayyorlash amaliyoti o’rtasida aniq qarama-qarshiliklar saqlanib qolmoqda. Aniqroq aytganda, bu qarama-qarshiliklarni quyidagicha izohlash mumkin:

-ta’limning umumiy kasbiy kompetensiyalariga tarqoq yondashishda ifodalangan ta’limning an’anaviy mazmuni bilan hozirgi paytda jamiyat yangi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniyatlararo sharoitlarga moslasha oladigan mutaxassis shaxsi va malaka darajasiga qo’yayotgan talablar o’rtasidagi ziddiyat.

-kasbiy faoliyat shakllari;

-turli xil ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda, kasbiy jamoalar va turli madaniyatlar vakillari bilan kasbiy faoliyatni kommunikativ tashkil etishni ta’minlaydigan kompetensiyani shakllantirish uchun tizimli ishlanmalarning yetarli emasligi;

-ta’lim sifatini oshirish mezonlaridan biri bo’lgan malakaviy xarakteristikalar bo’yicha menejerlarni tayyorlash sifatini baholash vositalarining yetishmasligi;

-ta’lim mazmuni hozirgi kunda jamiyat tomonidan shaxsga qo’yiladigan talablarga va menejerning nafaqat maxsus, balki ijtimoiy kompetentsiyalari darajasiga to’liq javob bera olmasligi;

-doimo kasbiy faoliyatning yangi madaniyatlararo shakllariga moslasha olmasligi.

Menejerlarni tayyorlash sifatini oshirish, ularning kasbiy va ijtimoiy moslashuvi kasbiy va kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish orqali ta’lim sifatini oshishiga erishish mumkin. Yuqoridagi asosiy kompetentsiyalarni tadqiq qilishda biz ularning tarkibidagi kommunikativ komponentga alohida ahamiyat beramiz.

Bu kommunikativ kasbiy faoliyatni tashkil etish, bu menejerning professionallik darajasining namoyon bo’lishi sifatida tushuniladi, bu professional muloqot qobiliyati orqali maqsadlarga erishish uchun harakatlarni samarali tanlashni ta’minlaydi.

Bu turli xil ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda va kasbiy jamoalar va turli madaniyatlar vakillari bilan kommunikativ tarzda kasbiy faoliyatni tashkil etish qobiliyatini belgilovchi umumiy kasbiy va madaniyatlararo bilim, ko’nikma va malakalar tizimining mavjudligini nazarda tutadi. Birgalikda bu professional muammolarni yanada samarali hal qilish imkonini beradi.

Kasbiy va kommunikativ kompetentsiya - bu turli kasbiy guruhlarda va turli madaniyat vakillari bilan kommunikativ faoliyatni tashkil etish qobiliyatida ifodalangan mehnat bozorida raqobatdosh ustunlik uchun zarur bo’lgan mutaxassislarning professional funktsiyalarini qo’shimcha funktsional ta’minlash sifatida asoslanadi.

Shunday qilib, ta’lim sifatini oshirish sharoitida kasbiy va kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish nazariyasini ishlab chiqish dolzarb ilmiy muammo bo’lib, uni hal qilish menejerlarning kasbiy faoliyati samaradorligini oshiradi. Jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, yangi sifatdagi mutaxassislarga bo’lgan ehtiyojni, umumiy ta’lim mazmunini modernizatsiya qilish va mutaxassislarni kasbiy tayyorlash strategiyasini belgilab beradi. Bu esa o’z navbatida ta’lim sifatini oshishida muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хрестоматия по эффективности управления образованием: мотивационный программно-целевой подход/Под. Ред. И.К.Шалаева – Барнаул, БГПУ, 2003. -820с.

2. R.Djurayev, S.Turg’unov. Ta’lim menejmenti Umumiy o’rta ta’lim muassasalari direktorlari uchun qo’llanma. T.: “Voriz-Nashriyoti” 2006, 263 bet.

3. R.Sh.Ahlidinov. Maktabni boshqarish san’ati. – T.: “Fan”, 2006, 303 bet.

4. Sh.Po‘latov. Ta’lim menejmenti: yoxud ta’lim muassasasini ilmiy-metodik boshqarish strategiyasi. O‘quv qo‘llanma. T.: “Yosh kuch”, 2019, 592 bet.

INKLYUZIV TA’LIMGA QAMRAB OLINGAN ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJI BO‘LGAN O‘QUVCHILAR VA ULARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

G.K.Alimova

*O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi
O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik
respublika tashxis markazi inklyuziv ta’lim bo‘limi metodisti*

A.I.Kudratova

*Samarqand viloyati pedagoglarini yangi metodikalarga o‘rgatish milliy
markazi katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada umumiy o‘rta ta’lim yoshidagi bolalarda nogironlik, uning ko‘rinishlari, ushbu bolalarni inklyuziv ta’limga jalb etish haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar. Inklyuziv ta’lim, boshlang‘ich tayanch korreksion sinflar, imkoniyat, qobiliyat, kasbga yo‘naltirish bosqichlari.

“Ehtimol, insoniyat ertami-kechmi ko‘rlik, karlik, aqli zaiflikni yengadi. Ammo ularni biologik va tibbiyot tomonidan ko‘ra, ijtimoiy hamda pedogogik tomondan ancha ilgari yengadi”.

L. S. Vigotskiy

Prezidentning 2020-yil 13-oktyabrda “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4860-sonli qarori, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabr “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi №-638-soni qarori qabul qilindi. Shular asosida 2021-2022-o‘quv yilida respublikamizda tajriba-sinov tariqasida 2021-2022 o‘quv yilida 31 ta inklyuziv hamda 4 ta boshlang‘ich tayanch korreksion sinflar tashkil qilindi. Shularda 87 nafar o‘quvchi inklyuziv sinfda, 35 nafari esa boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarda ta’lim olishmoqda. 2022-2023 o‘quv yilida 195 ta inklyuziv maktablar tashkil etilib 504 nafar alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchilar qamrab olindi.

Inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilinadigan bolalar:

- eshitishida muammosi bo'lgan bolalar (eshitish qobiliyatining pasayishi 60 Db gacha bo'lgan, rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar) hamda koxlear implantatsiya bo'lgan bolalar;
- ko'rishda muammosi bo'lgan bolalar (ko'rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo'lgan, rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar);
- somatik kasalliklar (psixofizik va nutqning rivojlanish darajasi yoshiga mos kelmaydigan bolalar);
- nutqida og'ir nuqsonlar bo'lgan bolalar (alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya, ruhiy-nutqiy rivojlanishida orqada qolgan, duduqlanish);
- tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo'lgan bolalar (bolalar serebral falajligi, skolioz, poliomyelit, miopatiya, osteomyelit, amputatsiya, bo'y o'sishining yetishmovchiligi — pakanalik);
- aqliy rivojlanishi saqlangan holda tayanch-xarakat tizimidagi buzilishi bo'lgan bolalar;
- aqliy rivojlanishi saqlangan yoki ruhiy rivojlanishi orqada qolgan bolalar (o'zi harakat qila oladigan yoki qo'shimcha moslamalar va nogironlik aravachasida harakatlana oladigan bolalar tserebral falaji);
- intellektual rivojlanishi potensial buzilmagan imkoniyatlari va ruhiy rivojlanishi orqada qolgan bolalar;
- xulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar;
- intellektual rivojlanishi buzilmagan, tutqanoq kasalligi qayd etilgan bolalar (agar bola antikonvulsant dorisini qabul qilganda, tutqanoq 1 oyda 1-martadan oshmaydigan holatda).

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga quyidagi toifadagi bolalar qabul qilinmaydi:

- aqli o'ta zaif bolalar (imbitsil, idiotiya darajasidagi oligofreniya);
- xulq-atvorida og'ir buzilishlar, hissiy-irodaviy sohasida (organik) buzilishlar (nuqsonlari) bo'lgan bolalar;
- tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo'lgan, mustaqil ravishda harakatlana olmaydigan va o'z-o'ziga xizmat ko'rsata olmaydigan bolalar;
- ko'r-kar-soqov bolalar;
- tez-tez takrorlanadigan epileptik tutqanoqdan aziyat chekadigan (epileptik demensiya, kunduzgi va tungi vaqtlarda tutqanoq'i tez-tez takrorlanadigan) bolalar;
- markaziy asab tizimiga shikast yetganligi tufayli siydik va najasini ushlab turolmaydigan bolalar.

Autistik spektori buzilishi bo'lgan o'quvchilar.

Autizm - fransuzcha “autism” so'zidan olingan bo'lib “o'zini” degan ma'noni anglatadi. Autizm - bu miyaning (neyro) rivojlanishidagi buzulish bo'lib, u uch yoshdan oldin o'zini nomoyon eta boshlaydi. Autizm har bir bolada o'ziga xos alomatlar bilan uchraydi.

Bugungi kunda bu bolalarni autistik spektori buzilgan (bundan buyon ma'ruzada ASB deb yuritiladi) deyilishi sababi - autism tashxisli bola o'zini boshqalardan farqli va o'ziga xos tutishi, ommaga qo'shila olmaslik ko'rinishidir.

Autistik spektori buzilgan bolalarda qanday alomatlar ko'rishimiz mumkin?

- Ko'z bilan aloqa cheklangan yoki yo'q.
- Ular juda harakatsiz yoki juda faol bo'lishi mumkin.
- Ularning ismi chaqirilganda ular hech qanday tepki bermaydilar.
- Ular atroflari bilan qiziqmaydi.
- Ular hech qanday sababsiz yig'lashlari yoki kulishlari mumkin.
- Ular o'pish yoki quchoqlash kabi jismoniy aloqalarni yoqtirmaydilar.
- Ba'zi narsalarga haddan tashqari bog'lanish bo'lishi mumkin.
- Ular bir xil so'zni qayta-qayta aytishlari mumkin.
- Ular odatdagi narsalarni yaxshi ko'radilar.
- Atrof muhitida biron bir o'zgarish yuz berganda ular bezovtalanishadi.

ASB alomatlari sezilganda kimlarga murojaat qilinadi?

Bolalar psixonevrologim, bolalar psixiatr, bolalar pediatrik, psixologga murojaat qilish zarur. Ota-onalar pedagog, maxsus pedagog va psixolog bilan hamkorlikda ASB farzandlari bilan barvaqt shug'ullansalar, ular ijtimoiy hayotga tez moslashishlari mumkin. O'z –o'ziga xizmat qilaolishlari va xatti-harakatlarini ijobiy tomonga yo'naltirishlari mumkin.

Autistik spektori buzilgan bolalar bo'lganda:

- Maktabga yangi kelgan o'quvchiga sinf va maktab muhitini tanishtirish;

- Sinfdagi o'quvchilarga ASB (autistik spektori buzilgan) o'quvchini tanishtirish, uning turli xatti-harakatlarini to'g'ri qabul qilishlarini tushuntirish;

- Maktab qoidalarini birma-bir o'rgatish;

- O'quvchi faoliyatini tengdoshlari bilan taqqoslash o'rniga, ularning individual rivojlanishini hisobga olgan holda baholash;

- O'quvchining xususiyatlarini inobatga olgan holda, diqqatini jamlash, sinfda to'g'ri o'tirish va oddiy ko'rsatmalarga rioya qilish;

- O'quvchingizning ijobiy xatti-harakatlarini mukofotlang va agar u do'stlariga va o'ziga zarar yetkazadigan darajada bo'lmasa, noo'rin xatti-harakatlarga e'tibor bermaslik;

- O'quvchingiz bilan muloqotda iloji boricha salbiy ifodalardan foydalanmang (yo'q, qilmang, tegmang).

- Sinfdagi shovqinni iloji boricha kamaytirishga e'tibor berish, chunki ASB o'quvchingizni kuchli shovqin bezovta qilishi mumkin;

- O'quvchingizga oddiydan murakkabgacha ko'nikmalar o'rgatish tartibiga e'tibor berish;

- Siz foydalanadigan jumlalar sodda va qisqa ekanligiga ishonch hosil qilib, ularni imo-ishoralar va mimika yordamida yanada tushunarli qilish (*maxsus o'qituvchi*);

- O'quvchini maktab xovlusi, hayvonot bog'i va turli joylarga olib borish va ularning sinfdan tashqaridagi muhit bilan tanishishiga imkon berish;
- Takroriy yoki salbiy xatti-harakatlarni kamaytirish uchun maxsus mashg'ulot usullaridan foydalanish;
- O'quvchining xususiyatlarini hisobga olgan holda ko'rsatmalar va savollarini qisqa qilish;
- O'quvchining sinfdoshlari bilan uyg'unlashishi uchun ijtimoiy muloqot va o'zaro aloqalarga oson kirishi bo'yicha tadbirlarni rejalashtirish va ularga ushbu tadbirlarda ishtirok etishlariga imkon berish;
- O'quvchiga hayotiy ko'nikmalarni o'rgatishda, jismoniy harakatlar va ko'rgazmali manbaalar, rasmlarni o'z ichiga olgan kartochkalar va fotosuratlardan foydalangan holda hikoyalar aytib berish va o'quvchingizdan xuddi shu tarzda aytib berishini so'rash;
- ASB o'quvchilarni kichik guruhlarda yoki mashg'ulotlar paytida sinfdoshlari bilan o'ynashga undash;
- O'quvchingizning mos keladigan vazifalarni belgilash;
- Maktabga moslashishda o'quvchining atrofida qilargana autizm tog'risida ma'limotlar berib borish;
- Sinfdagi harakatlarni so'z bilan ifodalash; (Masalan: men bo'rni olib, doskaga doira chizdim)
- O'quvchining yutuqlarini baholash va e'tiborini o'quvchi qila olmaydigan narsaga emas, balki qila olishiga qaratish;
- O'quvchingizning mashg'ulot vaqtida fikrini bo'lmaslik, diqqatini jamlash maqsadida ortiqcha o'quv materiallarni chetga olib qo'yish, dars oxirida yoki kun oxirida ular bilan tanishishishga ruhsat berish;
- O'quvchingizning yutuqlarini darhol mukofotlang, ragbatlantirib borish.
- Maktab va oila hamkorligini ta'minlash, o'quvchining yutuq va kamchiliklarini doimiy ravishda kuzatib borish maqsadida aloqa daftarlarini yuritish
- O'quvchingizning mashg'ulot vaqtida fikrini bo'lmaslik, diqqatini jamlash maqsadida ortiqcha o'quv materiallarni chetga olib qo'yish, dars oxirida yoki kun oxirida ular bilan tanishishishga ruhsat berish.

Ko'rishida muammosi bo'lgan o'quvchilar.

Ko'rishida muammosi bo'lgan bolalar ko'ruv o'tkirligiga ko'ra 2 turga bo'linadi:

1. Total ko'rlar - ko'rish o'tkirligi 0 bo'lgan bolalar Brayl tizimidagi yozuv asosida o'qiydi va yozadilar.

2. Qisman ko'rlar, ko'rish o'tkirligi 0,05 gacha bo'lgan bolalar saqlangan ko'rish imkoniyatidan foydalanib oddiy yozuvda o'qish va yozishi mumkin.

Zaif ko'ruvchilar ko'rish o'tkirligiga ko'ra quyidagicha turga bo'linadi:

1. Ko'ruv o'tkirligi 0,05dan 0,1 gacha

2. Ko'ruv o'tkirligi 0,1dan 0,2 gacha

3. Ko‘ruv o‘tkirliги 0, 2 dan yuqori 0, 4 gacha.

Ta’lim jarayonida

Ko‘zi ojiz bolalar darsda o‘quv materialni asosan taktil sezish va eshitish idroki asosida o‘zlashtiradilar.

Ko‘zoynak taqib yurishi kerak bolgan bolalarga tegishli sanitariya-gigiena sharoitlari yaratilishi zarur. Bolaning ish o‘rni to‘g‘ri va yetarli darajada yoritilgan bo‘lishi lozim. Bola doska, jadval, kartada chizilgan tasvirlar va boshqa o‘quv materiallarini qanchalik aniq ko‘rayotganiga e’tibor beriladi. Alohida yordamga muhtoj refraksiyali bolalarning ko‘zi tez charchab qolishini hisobga olib, dars vaqtida ularga ish turlarini mumkin qadar o‘zgartirib turish, ko‘z qadash bilan bog‘liq bolgan ishlar, topshiriqlar hajmini g‘oyat jiddiy nazorat qilib borish talab qilinadi.

Ko‘rishida muammolari bo‘lgan o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishning o‘ziga xosligi.

Yordamga muhtojlik, himoyasizlik bilan bir qatorda qalbning, ruhning, oliy darajada rivojlanganligi hisobga olib, jismoniy kamchilik o‘rnini olamni bilishga intilish, qiziquvchanlik, ongning faolligi orqali ko‘rish idrokining to‘ldirishga ishonch hissi yuqori darajada bo‘lishi hisobga olinishi shart.

Nemis xalq matalida, «Ko‘zi ojiz hamma narsani ko‘rishni istaydi», yoki Solomon ko‘zi ojiz odamda donolikni topdi, chunki u bosayotgan yerini tekshirib ko‘rmay, qadam tashlamaydi. Bu nazariyalardan shunday xulosaga kelindiki, nogironlik bir tomondan insonni chegaralab tursada, boshqa tomondan uni jamiyatda faol bo‘lishga, ijodiy safarbarlikka, mehnatga chorlovchi kuch bo‘lib xizmat qiladi.

Aqliy rivojlanishida muammosi bo‘lgan bolalar.

Aqli zaif bo‘lgan bolalarning ta’lim tarbiyasi bilan shug‘ullanuvchi fan–Olinofrenopedagogika deb nomlanadi. Amaliyotda “aqlan zaif”, “oligofren”, “demensiya” degan atamalar ko‘p ishlatiladi.

Oligofreniya - yunoncha “oligos” - kam, “fren” - aql so‘zlaridan olingan bo‘lib, aqliy rivojlanishi past demakdir.

Aqliy rivojlanishidagi muammolar:

- “Aqlan zaiflik”- bu yig‘ma tushucha bo‘lib, aqliy jihatdan qoloqlikning sodir bo‘lgan vaqti, boshidan kechirilgan kasallikning xarakteri, patologik o‘zgarishlarning o‘tishi, darajasi bilan bog‘liq bo‘lgan holatlarda namoyon bo‘ladi.

- Turli sabablarga ko‘ra aqlan zaiflik bolaning uch yoshidan keyingi davrida paydo bo‘lsa, orttirilgan aqliy zaiflik – demensiya deb yuritiladi.

- Aqliy zaiflik markaziy nerv sistemasining organik buzilishi bo‘lib bilish faoliyati turg‘un ravishda muammoli holatda bo‘lishi bilan boshqa muammoli bolalardan farq qiladi.

Bolalarda aqliy zaiflik nuqsonining kelib chiqish sabablari:

- Nosog‘lom irsiyatning ta’siri;
- Homiladorlik vaqtidagi infeksiya, intoksikatsiyalar ta’siri;
- Tug‘ruq jarohatlari va asfiksiya;

- Tug‘ruqdan so‘ng boshlang‘ich davrda miyaning infeksiyon kasalliklari, miya oziqlanishining buzilishi;

- Qarindoshlar o‘rtasidagi nikoh munosabatlari

- Ota-onadagi zararli odatlat -spirtli ichimliklat, tamaki va narkotik moddalar iste‘moli;

- Ota-onadan o‘tuvchi nasliy patologiyalar va boshqalar.

Aqliy rivojlanishdagi muammo (aqli zaiflikning) darajalari :

• Yengil (F70) IQ 50—69

• O‘rta (F71) IQ 35—49

• Og‘ir (F72) IQ 20—34

• O‘ta og‘ir (F73) IQ < 20

Yengil darajadagi aqli zaif bolalarning psixologik xususiyatlari:

- Yengil (F-70) darajadagi aqli zaif bo‘lgan bolalar diqqatini jamlay oladigan va yaxshi mexanik xotiraga ega bo‘lgan, matematika, yozuv, o‘qish va boshqa predmetlarni o‘zlashtirishni ancha yengillashtiradi, shuning uchun bola 9 va undan ko‘proq yil davomida uni egallay oladi. Keyinchalik bola kasbiy maxoratni egallab, o‘zi mustaqil ravishda ishlab chiqarishda mehnat qila oladi.

- Tafakkuri konkret, abstrakt tushunchasi chegaralangan. Dastlab bevosita tajriba va o‘zining birlamchi extiyojlarini qondirish bilan cheklangan, fikrini bayon etishda izchillik yo‘q, o‘zining hatti-harakatiga tanqidiy qarashi shakllanmagan bo‘ladi.

- Xotira sekinlashgan va sustligi, tez unutib yuborish bilan ajralib turadi. Lekin xotira saqlangan va yaxshi shakllangan bo‘lishi holatlar ham kuzatiladi. Odatda predmet va voqe‘liklarning faqatgina tashqi xususiyatlari yodda qoladi. Diqqati tarqoq va ko‘chuvchan.

Yengil darajadagi aqli zaif bolalarning aqliy faoliyatidagi muammolari ta‘lim jarayonida muammo tug‘dirmaydi. Ularga xos moslashuvchanlik dars jarayonida o‘zini tutish, qo‘yilgan talablarni bajarish, atrofdagilar bilan kirishuvchanlik bolalar jamoasida moslashib ketishida muammo tug‘dirmaydi. Lekin, o‘quv materialini qabul qilish, o‘zlashtirishi bolalarga nisbatan qiyin bo‘lganligi sababli alohida yondoshishni talab qiladi.

Har bir yangi tushuncha bit nechta takrorlash, alohida mashq qilishni talab qiladi. Individual yondoshuv bu bolalar ta‘limida muhim jihat hisoblanadi.

Aqli zaif bolalar inklyuziv ta‘lim orqali ruhan va ijtimoiy jihatda o‘z sinfdoshlari bilan tenglashadi va jamiyatda to‘liq moslashib, o‘z kasbi va o‘rniga ega bo‘ladi.

Nogironligi bor bolalarni kasba yo‘naltirish.

Kasbiy faoliyat har qanday inson hayotida muhim rol o‘ynaydi, jamiyatda muvaffaqiyatli o‘z-o‘zini anglashga hissa qo‘shadi. Nogironligi bo‘lgan bolalarligi bo‘lgan bolalar uchun to‘g‘ri bo‘lgan kasbni to‘g‘ri tanlab olish o‘zlarining imkoniyatlariga qiziqish ortib borishini kuchaytiradi, bolaning dunyoqarashini kengaytiradi va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan kasbga qiziqishini oshiradi. Nar qanday vaziyatda to‘g‘ri tanlov qilish uchun imkon qadar ko‘proq ma‘lumotlarga

ega bo‘lish kerak. Kasbni tanlash ham bundan mustasno emas. Kasb tanlash arafasida turgan har bir inson nafaqat kasblar va ta’lim xizmatlari haqidagi ma’lumotlarga ega bo‘lishlari kerak, balki ularning manfaatlarini, moyilligini, qobiliyatlarini va ularning sog‘lig‘iga bog‘liq cheklovlarni inobatga olishlari kerak. Bu jarayon bilan bog‘liq ravishda kasb tanlash uchun birinchi navbatda kerakli axborotga ega bo‘lish talab qilinadi.

Hozirgi kunda ko‘plab kasblar mavjud. Kasblar dunyosiga sayohat qilish uchun ularning tasniflari yaratilgan. Mehnat predmeti kasblar bo‘yicha eng mashhuri -Tipologiya (E.A. Klimova). Mehnat predmeti - bu inson mehnati nima maqsadga yo‘naltirilganligidir. Dunyoda ko‘plab kasblar bo‘lgani sababli ko‘plab ish ob‘ektlari ham mavjud. Mehnat predmeti: tabiat hodisalari, insonning jonli va jonsiz tabiati bilan o‘zaro munosabatlarida yuzaga keladigan jarayonlar, shuningdek davolaydigan, ta’lim - tarbiya beradigan, xizmat ko‘rsatadigan, madaniy hordiq ko‘rsatadigan; badiiy tasviriy adabiyotlar, rasm, grafika, haykaltaroshlik va hakazolar hisoblanadi. Har bir mutaxassis faoliyati davomida, odatda, bir nechta mehnat ob‘ektlari bilan o‘zaro hamkorlikda ishlaydilar. Biroq ulardan biri hamisha asosiy hisoblanadi. Shunday qilib, mehnat predmetida beshta kasb turlari mavjud: inson, texnologiya, tabiat, belgili tizim, badiiy obraz.

Nogironligi bo‘lgan yoshlar ijtimoiy va mehnat moslashishining asosiy shartlaridan biri, shaxsiy imkoniyat va qobiliyatlariga hamda kasbiy salomatlik holatiga mos keladigan kasbni egallashlari kerak bo‘ladi. Nogironligi bo‘lgan bolalar yoshlarni kasb-hunarga muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi, jamiyatda to‘liq ishtirok etishi, turli xil kasbda va ijtimoiy tadbirlarda o‘z-o‘zini anglashining asosiy va eng muhim shartlaridan biridir. Ularga mos qanday kasb tanlash kerak? Bu tanlov juda qiyin. To‘g‘ri qaror qabul qilish uchun kasblar dunyosini, kasb tanlash me‘yorlarini, shuningdek, ularning imkoniyatlarini, manfaatlarini, qobiliyatini va sog‘lig‘ini e‘tiborga olish kerak. Kasbiy faoliyat insonga sog‘liqni saqlash, fiziologik va psixologik xususiyatlar, ta’lim olish darajasi va sifati bo‘yicha o‘ziga xos talablarni qo‘yadi. Yaxshi tanlov ularning shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari, sog‘liq va kasbiy talablarining optimal nisbati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son qarori;
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabr “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi №-638-sonli qarori;

4. 2021-yil 21-dekabr “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bandligiga ko‘maklashish hamda ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-57-sonli;

5. Inklyuziv umumta’lim maktablari kamsituvchi munosabatlariga qarshi kurashish va jamoalarda qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, inklyuziv jamiyat qurish va barchaga ta’lim berishning eng samarali vositasi sifatida Salamanka bayonoti. (Ispaniya), 1994-yil 7-10-iyun;

6. “Dakarskie ramki deystviy”- Senegal, 2000-yil 26-28-aprel;

7. A.Turgunov. Kasb –hunarga yo‘naltirish o‘quv qo‘llanma T.2019;

8. Sh.Mahmudova. Kasb kasalliklari darslik - T.: «Yangi asr avlodi», 2011;

9. U. Fayziyeva, D. Nazarova, F. Qodirova. “SURDOPEDAGOGIKA” malaka oshirish institutlari va pedagogika institutlari uchun o‘quv qo‘llanma T.: “Sano standart” 2012-yil.

10. K.Jo‘raboyev “O‘quvchi yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha psixologik-pedagogik o‘yinlar, mashqlar va metodikalar Toshkent 2017.

11. V.V.Lapshin, B.P.Puzanov, “Основы дефектологии” учебное пособие, Moskva-1990.

12. L.R. Mo‘minova, Sh. M. Amirsaidova, Z.N. Mamarajabova, M.U. Xamidova, D.B. Yakubjanovna, Z.M. Djalolova, N.Z. Abidova “Maxsus Psixologiya” O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti Toshkent 2013.

13. “Inklyuziv ta’limning dolzarb masalalari: muammo va ularning echimlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. “Lesson-Press” nashriyoti, Toshkent-2021.

14. www.ziyonet.uz.

15. www.klex.ru.

16. www.window.edu.ru.

17. <https://eduportal.uz>.

BOSHLANG‘ICH TAYYORLOV BOSQICHIDA XOREOGRAFIYA MASHQLARI ORQALI SAKROVCHANLIKNI RIVOJLANTIRISH

Jizzax viloyati Sh.Rashidov tumani 36-sonli maktab
jismoniy tarbiya fan o‘qituvchisi N.Q.Alimova

Kirish. Tadqiqotning dolzarbligi: Badiiy gimnastika sport turiga endigina kirib kelayotgan boshlang‘ich tayyorlov bosqichidagi yosh badiiy gimnastikachilar uchun xoreografiya bilan shug‘ullanish ham muntazam badan qizdirish mashqlari va jismoniy sifatlarni rivojlantiruvchi mashq majmualari kabi zarurdir. Xoreografiya darslarida, ayniqsa, boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichida trenerning ishtiroki maqsadli hisoblanadi. Chunki ushbu bosqichda aynan xoreografiya vositalari orqali yosh badiiy gimnastikachilarda egiluvchanlik, nafislikni

tarbiyalab, sakrovchanlik va muvozanat mashqlarining aniq bajarilishga erishishni ta’minlaydi. Shu sababli, ushbu bosqichda xoreografik vositalardan samarali foydalanish har tomonlama muhim hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi: Badiiy gimnastikachilar boshlang‘ich tayyorlov bosqichidanoq sakrovchanlikni rivojlantirishdagi samarador xoreografiya mashqlarini aniqlash.

Tadqiqotning vazifalari:

- Boshlang‘ich tayyorlov bosqichi shug‘ullanuvchilarining yosh kontingentidan kelib chiqib, xoreografiya vositalaridan muvozanat va burilishlarni shakllantirishda yordam beruvchi mashqlarni tanlash;
- Mashqlarni qo‘llashdan avvalgi va keyingi natijalarni olish va tahlil qilish.

Tadqiqotning uslublari: pedagogik kuzatuv, nazariy tahlil va matematik-statistik tahlil.

Tadqiqot natijalari va uni muhokama qilish.

Gimnastikada xoreografik tayyorgarlik vositalarinig eng turli-tuman guruhiga sakrashlarni kiritish mumkin. Gimnastikada sakrashlarning ikki ko‘rinishi mavjud: irg‘ish (sanchish) va sakrashlarni o‘zi. Bulardan birinchisi kichik amplitude va uncha baland bo‘lmagan parvoz bilan bajariladigan sakrashlarni anglatadi, ikkinchisi katta amplitudali sakrash bo‘lib, ularni bajarish paytida uchish vaqti ancha uzoq bo‘ladi. Bu harakatlat guruhi muntazam ravishda yangi shakillar bilan boyib bormoqda. Sakrashlarning yangi shakllarini yaratish turli yo‘llar bilan amalga oshadi; uchish bosqichi paytida tana holatini o‘zgartirish bilan, ikki xil oddiy sakrashni bitta murakkabroq sakrashga birlashtirish yo‘li bilan; uchish bosqichiga aylanma harakatni qo‘shish bilan; uchish bosqichidagi aylanishlar miqdorini oshirish bilan va boshqalar.

Murabbiy va xoreografning fantaziyasi erishilgan darajada to‘xtab qolmaydi. Shunisi aniqki, yangi shakildagi sakrashlar soni yana ortib boraveradi. Shu sababdan keltirilgan sakrashlar tasnifi ma’lum ma’noda shartli, lekin u yangi elementlarni yaratishga yordam berishi mumkin.

Erkin mashqlar hamda xoda ustida bajariladigan mashqlardagi barcha xoreografik elementlarning katta qismi sakrashlarga to‘g‘ri keladi. Ular hakamlar tomonidan yuqori baholanadi, murakkablik darajasi turlicha bo‘ladi va musobaqalarda mukofot olishga imkon beradi. Shuning uchun sakrash tayyorgarligi xoreografiyada jiddiy ahamiyatga ega bo‘lib, muntazam takomillashtirilib borilishini talab qiladi. Gimnastikada murakkab sakrashlarga o‘rgatish va ularni takomillashtirish uchun batutdan sakrashni yengilroq sharoitda bajarishga ko‘maklashuvchi vosita sifatida foydalanish mumkin.

Gimnastikachi qizlar sakrashlarning baletga xos shakllariga berilib ketmasliklari kerak, chunki ular ijro texnikasiga ko‘ra gimnastikadagi sakrashlardan birmuncha farq qiladi. Tuzilishi va texnikasi o‘xshash bo‘lgan sakrash turlari bundan mustasno (masalan, shpagatga sakrash, oyoqlarni almashtirib sakrash va bosh.). gimnastikadagi ko‘pgina sakrash shakllari xalq-sahna raqslaridan yoki sportning o‘xshash turlaridan olingan. Masalan ikki

tomonga kerilgan oyoqlar bilan itarilib sakrash, - “qurbaqacha”, ikki oyoq bilan itarilib shpagatga sakrash, oyoqlarni bukib sakrash va boshqalar.

Ushbu bosqich shug'ullanuvchilarining yosh imkoniyatlarini inobatga olib, maksimal yuklamadan farqli ravishda sakrovchanlikni rivojlantirish maqsadida quyidagi xoreografiya mashqlari saralab olindi.

Jadval-1.

№	Xoreografiya atamalari	Gimnastika atamalari	Izoh
1	<i>Sauté</i>	Barcha holatlar bo'yicha yuqoriga sakrashlar	Sakrash
2	<i>Assemblé</i>	Bir oyoq bilan itarilish, ikkinchi oyoqni siltash va ikkala oyoqqa tushish bilan bajariladigan sakrash	Yig'uvchi
3	<i>Sissonne simple</i>	O'ng oyoq qadami bilan oldinga sakrab, vertikal muvozanatni egallash	Oddiy
4	<i>Sissonne fermé</i>	Ikki oyoq bilan itarilib vertikal muvozanatga sakrash	Yopiq

Yuqorida keltirilgan mashqlar sakrovchanlik ko'rsatkichlarini oshirishda ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu mashqlarni takrorlash orqali gimnastikachi qizlar sakrash turlariga xo'sh fazani, ya'ni tayyorgarlik, asosiy va yakunlovchi fazalar haqida boshlang'ich ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

Sakrovchanlikni rivojlantirish uchun xoreografik mashqlar majmuasi ishlab chiqildi (Jadval-1). Unga ko'ra, majmua 4 ta mashqdan tashkil topgan. Testlash uchun ham shu mashqlardan foydalanildi. Testlash natijalari balli tizimda baholanish orqali aniqlandi. Testlashni amalga oshirish uchun boshlang'ich tayyorlov bosqichi badiiy gimnastikachilari ikkita guruh nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi.

Testlash mashqlari bajarilganda, badiiy gimnastikachining sakrash turlarini qay darajada aniq bajarishiga qarab 1dan 10 gacha balli tizimda baholanib chiqildi. Bunda, asosan, sakrashning tayyorgarlik, asosiy va yakunlovchi qismlarining estetik toza va yengil bajarilishi inobatga olindi.

Tadqiqotdan oldin nazorat va tajriba guruhlaridan quyidagi natijalar olindi:
n-12 **Jadval-2**

№	Saralangan xoreografiya mashqlari	Tajriba guruhi X	Nazorat guruhi X
<i>1</i>	<i>Sauté Assemblé</i>	<i>2,7</i>	<i>2,8</i>
<i>2</i>	<i>Sissonne simple</i>	<i>2,4</i>	<i>2,3</i>
<i>3</i>	<i>Sauté Assemblé</i>	<i>2,8</i>	<i>2,8</i>
<i>4</i>	<i>Sissonne simple</i>	<i>2,2</i>	<i>2,4</i>

Olingan natijalardan ma’lum bo’ldiki, ikkala guruh badiiy gimnastikachilarida sakrovchanlik turlari qobiliyatining rivojlanishi deyarli farq qilmaydi, natijalar bir biriga yaqin. 10 balli tizimda baholanganda, guruh ko’rsatkichlarining o’rtacha qiymati past ekanligi, ular hali boshlang’ich tayyorlov bosqichida shug’ullanayotganligi, shuningdek, sakrovchanlik boshqa vositalarga qaraganda, murakkabroq harakat turi bo’lganligi, ushbu natijalarning nisbatan salbiy emasligini ko’rsatadi.

Biz saralab olingan tajriba guruhi shug’ullanuvchilari bilan 2022-yilning mart oyidan 2022-yilning avgust oyiga qadar pedagogik tajribani 1-jadvalda tavsiya etilgan mashqlar asosida o’tkazdik.

Biz 2022-yil iyul-avgust oylarida nazorat va tajriba guruhlarini tajribadan oldin olingan testlarni takroran oldik hamda nazorat va tajriba guruhining tajribadan oldin va tajribadan keyingi natijalarni solishtirdik.

Nazorat va tajriba guruhlarini sinalluvchilar natijalarini tajriba davomida o’zgarish dinamikasi:

n=12

Jadval-3

№	Saralangan xoreografiya mashqlari	Tajriba guruhi X	Nazorat guruhi X
<i>1</i>	<i>Sauté Assemblé</i>	<i>4,5</i>	<i>3,5</i>
<i>2</i>	<i>Sissonne simple</i>	<i>4,3</i>	<i>3,2</i>
<i>3</i>	<i>Sauté Assemblé</i>	<i>4,7</i>	<i>3,0</i>
<i>4</i>	<i>Sissonne simple</i>	<i>4,1</i>	<i>2,6</i>

	<i>Umumiy o‘shish</i>	<i>4,4</i>	<i>3,1</i>

Test natijalaridan ko‘rinib turibdiki, nazorat guruhida tajribadan oldingi natija bilan tajribadan keyingi natija orasida farq katta emas, tajriba guruhida esa o‘shish yuqoriligi kuzatildi.

Xulosalar: Tadqiqotimiz davomida olingan umumiy natijalarga ko‘ra, biz tomonimizdan tavsiya etilgan boshlang‘ich tayyorlov guruhida shug‘ullanayotgan badiiy gimnastikachilarda sakrovchanlik qobiliyatini rivojlantirishda tavsiya etilgan 4 ta mashqlar majmuasi orqali tajriba guruhlarida tadqiqot davomida olib borilgan mashg‘ulotlar natijasida tadqiqot oxirida nazorat guruhidagi umumiy o‘shish 3,1 ballni, tajriba guruhi badiiy gimnastikachilarida esa umumiy ko‘rsatkichlarning o‘rtacha qiymati 4,4 ballni tashkil etdi. Boshlang‘ich tayyorlov bosqichi uchun ushbu ko‘rsatkich samarali natija hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xaytmetov I.S. “Sport pedagogik mahoratini oshirish” (Badiiy gimnastika) Xoreografik mashqlarni o‘tkazish uslubiyoti. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: “O‘zkitobsavdonashriyoti”, 2020.-180 b.
2. Eshtayev A.K., Xasanova N.R., Eshtayeva V.B. “Badiiy gimnastika nazariyasi va uslubiyati”: darslik/ - Toshkent. “O‘zkitobsavdonashriyoti”, 2020.-580 b.
3. Лисицкая, Т.С. Хореография в гимнастике: учеб. пособие для вузов/ - 2-е изд., испр. И доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017.-163 с. – Серия : Университеты России.

MUNDARIJA

Ибраимов Х.И. Янги Ўзбекистонда инклюзив таълим: бугунги ҳолат, мавжуд муаммолар ва ривожланиш истиқболлари	5
Usmonov S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini xorijiy tajribalardan foydalanib o‘qish savodxonligini oshirish	9
Ибрагимов А.А. Ўқитувчиларда когнитив сифатларнинг ривожланганлик таҳлили	13
Ураков Ш.Р. Олий таълим муассасаларида профессор-ўқитувчилар фаолиятини баҳолашда хорижий тажрибалар	21
Фоменко С.Л. Современные образовательные тренды в профессионально- педагогическом образовании	25
Rasulova D.B. Area of scientific and practical application of problem-based learning	28
Гулсал Г.А. Педагог кадрлар малакасини ошириш тизимининг самарали ахборот-таълим муҳитини ташкил этиш	36
Abdiyeva G.B. Amaliy fanlarda qr-kodlar yaratish metodlari va ulardan foydalanish usullari	43
Abdullayev F.E. Ona tilini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarni kognitiv fikrlashga o‘rgatish	46
Abdumalikova Z.B. Zamonaviy ta’lim metodlaridan mashg‘ulotlar davomida foydalanish	48
Abduyev Sh.B. Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalaridan samarali foydalanishning avzallaiklari	52
Absalomova D.E. O‘quvchilarni kasb hunarga yo‘naltirishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish	55
Ahmedova B.X. Ona tili fanini fanlararo integratsiyalab o‘qitish usullari	57
Ahmedova D.X. Boshlang‘ich ta’limda xalqaro baholash dasturlarining ahamiya	62
Акратова Н.Х., Хамраева Г.Н. Возможности применения результатов когнитивных исследований в образовательной практике	65
Aliyeva H.M. Interactive methods of teaching english	69
Amanova G.A. Kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish – davr talabi	73
Amirullayeva B.A. Tabiiy fanlar ta’limi tizimida muammoga asoslangan yondoshuv (pbl)	76
Anorqulova O. Konsept va konseptologiya kognitiv tilshunoslikning ajralmas qismi sifatida	80
Ashurov M.Sh. Bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda tashqi ta’ sirlardan himoyalash shartlari	84
Axmedov F., Kulboyev N., Qushmurodov B. Zamonaviy ta’lim tizimidajismoniy ta’limni yanada rivojlantirish zarurati	89
Ахмедов Ф.К., Эгамбердиев Р.Н. Вопросы модернизации физического образования	94

<i>Berdiqulova S.</i> Pedagogning kasbiy mahoratini shakllantirish xususiyatlari ..	100
<i>Berdiyeva O.</i> Geometriya fani uchun umumiy uslubiy ko’rsatmalar	102
<i>Bo’ronova M.</i> Yosh avlodni shakllantirishda oila tarbiyasining ta’siri	106
<i>Davronov P., Umarov S.</i> Muammolarning divergent va konvergent yechimlari izlash ustida ishlash o’qituvchilar malakasini oshirishning muhim omili sifatida.....	108
<i>Джалилов Э.К., Саматова Д., Оманқулова Ш., Хўжамуродова К.Н.</i> Талабаларни модулли ўқитиш технологиялари асосида касбий компетентлигини такомиллаштириш.....	113
<i>Djalolova S.X.</i> Bo’lajak o’qituvchilarda kasbiy karyerasini rivojlantirishda , uzluksiz pedagogik ta’lim jarayoning ahamiyati	119
<i>Джапаншов Н.М.</i> Преимущества дистанционного образования учащихся	124
<i>Djumanova H.K.</i> Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning bo’sh vaqtini mazmunli tashkil etish muhim vazifa sifatida.....	127
<i>Doniyev B.B.</i> Texnologiya fani o’qituvchisi faoliyatining o’ziga xosligi.....	131
<i>Dusmanova M.B.</i> Boshlang’ich sinf o’quvchilarining fanlarni o’zlashtirishda pedagogika va psixologiyaning ahamiyati	135
<i>Ergasheva G.A.</i> Savod o’rgatish darslarida lug’at ustida ishlashning o’ziga xos xususiyatlari	139
<i>Eshbekova Z.A.</i> O’quvchilarni fanga bo’lgan qiziqishlarini oshirishda o’qituvchining o’rni.....	144
<i>Eshkuvatov J.B.</i> Zamonaviy pedagogikada o’qituvchining kreativlik kompetentligi orqali o’quvchilarda nutqiy ko’nikmalarini rivojlantirish sifatleri.....	147
<i>Fayzullayeva G.Sh.</i> P5BL vositasida o’qituvchilarda kognitiv jarayonlarni faollashtirishning ilmiy-metodik talqini.....	152
<i>G’aybullayeva Sh.</i> Bo’lajak musiqa o’qituvchilarini ma’naviy- ma’rifiy faoliyatga tayyorlash pedagogik muammo sifatida	155
<i>G’oziyev X.N.</i> Oiladagi nosog’lom muhitni bola psixologiyasiga ta’siri	158
<i>Habibullayev D., G’ulomov I.</i> Ta’limni raqamlashtirish	160
<i>Hotamov M., Adjiyev N., Ashirov A.</i> Boshlang’ich ta’limda jismoniy tarbiya darslarini sog’lomlashtirishga yo’naltirish uslubiyati.....	163
<i>Hotamov M., Ergasheva M.</i> O’quvchi yoshlarni jismoniy rivojlanishi va tayyorgarlik darajasini aniqlash yo’llari.....	166
<i>Hotamov M., Taxtapulotov Sh.</i> Umumta’lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarini tashkil qilish masalalari.....	170
<i>Hotamov M., Xaydarov M.</i> Bolalar sportini rivojlantirishni muammolari va echimlari.....	173
<i>Husanov G’.</i> Pedagogning kasbiy mahoratini oshirishda ta’lim samaradorligini oshirish omili.....	175

Ибрагимова Ф.Х. Шахсга йўналтирилган ўқитиш (people-based learning) бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив имкониятларини ривожлантириш омили сифатида	178
Икрамова М.Ш. Ўқитувчиларнинг прогностик компетентлигини ривожлантиришда ахборотларнинг ўрни.....	181
Jo‘rayev X.M., Odilxo‘jazoda N.B. Kimyo o‘qituvchisining o‘zini-o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi – sifatli ta’lim omili	183
Julmatova D.J. Oila va uning demografik taraqqiyoti	187
Julmatova D.J. Musiqachi shaxsi va faoliyati xususiyatlari	190
Juraxujayev D.D. Muammoga asoslangan o‘qitishni tashkil etish bosqichlari	194
Jurayeva D.J. Boshlang‘ich ta’lim tarbiya darslarini o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim asosida tashkil etish.....	197
Kadirov T.B. Raqamlashtirish sharoitida o‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish dolzarb masala sifatida	201
Karshiyeva D.A. O‘qituvchining kasbiy hamkorligi	204
Mahmadiyorova Sh. Maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarni ilg‘or texnologiyalar asosida tarbiyalash muhim vazifalardan biridir	206
Маликова Д.К. Муаммога асосланган ўқитиш (problem-based learning) ning pedagogik konseptual asoslarining mazmun va imkoniyatlari	209
Mamajonov Sh.A. Rivojlangan xorijiy davlatlarda ekologik ta’lim-tarbiya masalalarini o‘rganilishiga doir muloxazalar	216
Mamajonova M., Musurmonqulova F. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida innovatsion kompetentlik shakllantirish metodlari	219
Mannabov J.T. Maktab o‘qituvchilarni masofaviy ta’limda foydalangan holda mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish	221
Mardiyeva Sh., Turdimurodov SH. Psixologiya fanini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish	224
Mardiyeva Sh.A. Talabalar liderlik qobiliyatlarini jamoada namoyon bo‘lishini psixologik va ijtimoiy omillari.....	230
Maxmudov J. Respublikamizda “nurli maskan” tizimlarini shakllantirish, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarni o‘qitishning yangicha usullari	236
Mo‘minov S.A. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta’limga jalb qilishda psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya faoliyati	239
Mohammad G.G., Emilda J., Sayfullayev S., Mamatov I. Problems and prospects in cognitive education's groundwork	244
Muranov S., Narziyeva K.Q. Bolalar ongidagi sensor o‘zgarishlarni to‘g‘ri shakllantirishda maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich sinflar integratsiyasi.....	250
Murodov A.M. Oliy ta’lim muassasalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirishning xorij tajribasi.....	254
Мусаева М.Э. Инклюзив таълимдаги ўқувчиларга математик тасаввурларини ривожлантириш	259

Mustafayev Sh. Oliy ta’lim tizimini modernizatsiyalashning ustuvor yo’nalishlari.....	262
Mustafayeva M.SH. Kognitiv jarayonlarni boshqarishda o’smirlar psixologiyasining o’ziga xos xususiyatlari	272
Нарзикулова ф.б. Имиджевого потенциала современного учителя в процессе подготовки и разработке эмпирического исследования.....	275
Naxalboyev N.F. Bo’lajak texnologiya fani o’qituvchilarining ijodiy faolligini rivojlantrishda kompas 3d dasturida loyihalashdan foydalanish metodikasi	280
Nazarov X.T., Yusupova K.U. Geografiya fanlarini o’qitishda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati	288
Nazarova Z.T. Oliy ta’limda ilmiy-innovatsion faoliyat rivojlanish manbai...	293
Negmatova M.Z. Maktabgacha ta’limda integratsiyalashgan yondashuv.....	298
Nishonov A.O. Umumta’lim maktablari informatika va axborot texnologiyalari fani o’qituvchilari malakasini oshirishning klasterli modelini joriy etish (aralash ta’lim texnologiyalari misolida).....	302
Nishonov M. Some questions of personal development of students in teaching chemistry.....	308
Nishonov M Integrative approach to creating the structure and content of the chemistry teaching methodology course.....	313
Norboyeva G. Ona tili darslarida o’quvchilarni mustaqil fikrlashga o’rgatuvchi interaktiv va noan’anaviy metodlari	317
Norbutayeva D.A. Bo’lajak texnologiya fani o’qituvchilarning dizaynerlik kompetensiyasini rivojlantirishda «tikuvchilik buyumlarini konstruksiyalash va modellashtirish» fanining tutgan o’rni.	320
Nurmanov F.I. Fonografik vositalar - talaffuz va bayon muvofiqligini ta’minlovchi vosita.....	324
Nurmanova D.J. Sinf rahbarining o’quvchilar jamoasida ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda uzluksiz kasbiy rivojlantirishning ahamiyati	327
Nurmatova M.H. Oilada psixologik zo’rovonlikning yuzaga kelish sabablari va bartaraf etish omillari	332
O’smanova D.Z. Boshlang’ich ta’limda baholash jarayonining afzalliklari va ta’lim samaradorligini oshiruvchi, adabiy-nutqiy kompetensiyalarni shakllantiruvchi vosita sifatida.....	334
Odilxo’jazoda N.B., Jurayev X.M. Kimyo o’qitishda ta’lim sifatini oshirishga oid ayrim mulohazalar	337
Oqilova K.S. O’qituvchilarni kasbiy rivojlantirish	340
Oripov J. Mamlakatimizda o’qituvchi-pedagoglarni huquqiy maqomini mustahkamlashning huquqiy asoslari	343
Охунова Д.К. Бўлажак ўқитувчиларда касбий билимларни когнитив қабул қилиш компетенциясини шакллантиришга йўналтирилган тажриба-синов ишларини ташкил этиш методикаси	345

<i>Oqnazarov T.J., Boymuratova M. E.</i> Virtual ta’lim muhitida o’qituvchilar kasbiy malakasini oshirishning didaktik modeli	347
<i>Pulatova M.K.</i> O’qituvchilarda o’quvchilarni o’quv strategiyalariga (learning strategies) o’rgatish ko’nikmalarini rivojlantirish	351
<i>Qarshiyeva D.U.</i> Dars jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishning o’rni va ahamiyati	355
<i>Qarshiyeva Z.Sh.</i> Bo’lajak o’qituvchilarda refleksiv pozitsiyani rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida	358
<i>Qoraboyev H.K., Xamroyeva N.X.</i> Ona tili va o’qish savodxonligi darslarida fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishning didaktik imkoniyatlari	362
<i>Qoraboyev H.K.</i> Boshlang’ich sinf ona tili va o’qish savodxonligi darslarini tashkil etish yuzasidan metodik tavsiyalar	366
<i>Qudratilloev Sh.K.</i> Mamlakatimizda qonun ustuvorligini ta’minlashda huquqiy madaniyatning ahamiyati	369
<i>Qudratova A.</i> Matematika darslarida tadqiqotlarga asoslangan ta’lim	371
<i>Rabbonayeva D.T.</i> Boshlang’ich ta’lim fani tinglovchilarining kompetentlik darajasini rivojlantirish	374
<i>Rahmonova D.A.</i> Muammoga asoslangan ta’lim(PBL) doirasida chizmachilik darslarini tashkil etish va samaradorligini oshirish	377
<i>Раимкулова И.А.</i> Коллаборативный подход как средство активизации познавательной деятельности на уроке	380
<i>Raimova N.X.</i> Aqliy va jismoniy rivojlanishida muammolari bo’lgan insonlar va sog’lom insonlar a’loqasi	386
<i>Ravshanova X.K.</i> Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyachilarning fasbiy kompetensiyasini takomillashtirish – ijtimoiy zarurat sifatida	391
<i>Raximov A.A., Muranov S.B., Igamov S.S.</i> Ko’zi ojiz va zaif ko’ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari o’quvchilarini kasbga yo’naltirishni takomillashtirishda, xalq hunarmandchiligidan foydalanishning pedagogik sharoitlari	393
<i>Raximova D.B.</i> Ta’lim sifati tushunchasi va oliy ta’lim sifatini baholash hamda modellashtirish	397
<i>Raximova D.B.</i> Jamiyat ma’naviy darajasini yuksaltirishni matematik modellashtirish: ijtimoiy falsafiy tahlil	403
<i>Raximqulova M.B.</i> Boshlang’ich ta’limda xorijiy metodikalar asosida o’qish savodxonligini oshirish	408
<i>Rustamova Z., Ibragimova N.</i> The way of getting learning language easy in the classroom	411
<i>Rasulova M.N.</i> PBL texnologiyasini ta’lim jarayonida qo’llashda o’qituvchida shakllanadigan ko’nikmalar mazmuni	414
<i>Сафарова Р.Г.</i>Иқтидорли ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантириш методлари ва воситалари	417

<i>Salamova F.X</i> Kar va zayif эшитувчи болалар мактаб интернатларида, ўқувчиларнинг талаффузини шакллантириш ва эшитиш гидрокини ривожлантириш бўйича яқка машғулотлар мазмуни.....	421
<i>Salaxutdinova M.I.</i> Iste’molchilarda attraksiya va ularni o’qitish psixologiyasi.....	424
<i>Samyayev A.K.</i> Buxoro va Qorako’l vohasi agrolandshaftlarining ekologik holati ecological state of the agro-landscapes of the bukhara and karakul oases	428
<i>Sanaqulova G, D.Kushanova D.</i> “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish”	431
<i>Sanarov A.T.</i> К вопросу развития системы дошкольного образования в узбекистане	436
<i>Satimkulova R.M.</i> Modern methods of teaching english and their application.....	441
<i>Shahzad H., Mohammad G.G.</i> Existential alienation and its relationship to the level of optimism among.....	444
<i>Shakirova S.Y.</i> Uzluksiz ta’lim tizimida inklyuziv ta’limning tutgan o’rni ..	457
<i>Shanazarova N.</i> O’zbek tili darslarida muammoli o’qitishning qo’llanishi	459
<i>Shodiyeva J.X., Ergasheva G.A.</i> O’quvchilarni badiiy asar tahliliga o’rgatishda savol va topshiriqlardan foydalanish usullari.....	462
<i>Shodiyeva J.X.</i> Ona tili va o’qish savodxonligi darslaridagi kichik nasriy asarlarni o’qitishda mustaqil ishlardan foydalaish.....	466
<i>Shodiyeva M.J.</i> Milliy dastur va yangi avlod darsliklari asosida o’quvchilarda zamonaviy bilim va ko’nikmalarni rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslari	471
<i>Шониязова И.М.</i> Психологияда аффилиация мотиви муаммосининг ўрганилиши	477
<i>Shukurova T.X.</i> Nogiron bolalarni ixtisoslashgan muassasalarga joylashtirish va ularning o’z oilasida yashamasligi bo’yicha davlat me’yorlari	481
<i>Soleyeva D.M.</i> Imkoniyati cheklanishni keltirib chiqaruvchi va shaxs rivojlanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy va biologik omillar	487
<i>Suvankulov U.I.</i> Inklyuziv ta’lim: genezisi, amalga oshirilish muammolari va istiqbollari.....	491
<i>Suvanova K.R.</i> Loyihaga asoslangan ta’limning (pbl) asosiy komponentlari.	494
<i>Suyunov A.G’.</i> Tarix o’qituvchilarining o’zini o’zi uzluksiz kasbiy rivojlantirish zaruriyati va tamoyillari	498
<i>Tadjiyev A.E.</i> Musiqa va san’at maktablarida o’quvchilarini axloqiy-estetik tarbiyalashning nazariy jihatlari.....	501
<i>Tagayev G.X.</i> Tarix darslarida loyihaga asoslangan ta’lim texnologiyasidan foydalanish	510
<i>To’g’izboyev F.U.</i> Infografika va uning ta’limdagi o’rni	513
<i>To’xtasinov M.G’.</i> Uzluksiz kasbiy ta’lim va uzluksiz malaka oshirish masalalari.....	518

<i>Tohirova M.U.</i> Yangi o‘zbekistonda ko‘rishda nuqsoni bor shaxslarning huquqiy maqomi.....	523
<i>Tolipova T.K., Ximmatova D.</i> Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida xxi asr ko‘nikmalarini shakllantirish usullari.....	527
<i>Turapov V.M.</i> Axborotlashgan jamiyat taraqqiyotida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va axloqiy mezonlarning o‘ziga xosligi.....	532
<i>Turayev R.</i> Maktabgacha va maktab ta’limi tizimida inklyuziv ta’lim.....	535
<i>Tursunova D.Sh.</i> Pedagogik muloqotning o‘ziga xos xususiyatlari, funksiyalari hamda muloqot vositalari.....	540
<i>Tuxtayev O.X.</i> Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash.....	544
<i>Umarov S.S.</i> Geometriya fanidan amaliy mashg‘ulotlar o‘tishda “geogebra” dasturidan foydalanishning ahamiyati.....	546
<i>Umirova K.</i> Matematika darslarini interfaol usulda tashkil etishda o‘qituvchi tayyorgarligiga qo‘yiladigan talablar.....	549
<i>Urakova Sh.K.</i> Pedagoglarda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.....	552
<i>Usanov Sh.A.</i> Darslarida “muammoli vaziyat” metodidan foydalanish.....	555
<i>Усмоналиева Р.</i> Замонавий ёндашувлар асосидаги дарсларни ташкил этиш ва ўтишда тарих фани ўқитувчиларининг медиакомпетентлигини ривожлантиришнинг айрим масалалари.....	560
<i>Usmonov A.N.</i> Deviant xulqli o‘quvchilarni mehnat va mehnat tarbiyasi vositasida tarbiyalash.....	565
<i>Утанов У.Қ., Абдусаматов А.А.</i> Муסיкий тўгараклар воситасида ўқувчи ёшларни бадий-естетик тарбиялашнинг замонавий шарт-шароитлари.....	571
<i>Утанов У.Қ.</i> Ўқитувчи маънавий қиёфасини ривожлантиришга доир....	580
<i>Утанов У.Қ., Хошимова Л.А.</i> Муסיқанинг тиббиётда тутган ўрни ҳамда унинг инсон руҳияти ва соғлигига таъсири масалалари.....	584
<i>Xalilova S., Ibodullayeva D.</i> Dorivor o‘simliklar va ulardan oqilona foydalanishning o‘rni va ahamiyati.....	589
<i>Xalimov M.R.</i> Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida inson resurslarini boshqarish tizimiga zamonaviy yondashuv.....	592
<i>Xamidova D., Fayziyev M.</i> O‘yin faoliyati asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ ta’lim harakatlarini rivojlantirish.....	596
<i>Ханкельдиева Н.М., Хамракулов Х.Т.</i> Инновационные технологии в преподавании математики.....	598
<i>Xashimova X.T.</i> Biologiya darslarida loyihaga asoslangan o‘qitish texnologiyalaridan foydalanish.....	602
<i>Ҳайдаров К.Д.</i> Педагогнинг маънавий ва интеллектуал салоҳиятини оширишга инновацион ёндашув зарурлиги.....	605
<i>Хо‘jamqulov A.Q.</i> Falsafiy fanlarni o‘qitishda mehnat madaniyatini shakllantirish masalalari.....	612
<i>Xodjaeva G.A., Jiemuratova G.O.</i> Geografiya darslarining samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish.....	616

<i>Xoliqov Q.T., Duvlayev K.A.</i> Fizika fanidan tadqiqotchilik faoliyatida muhandislik dasturlaridan foydalanish haqida.....	618
<i>Xoliqov Q.T., Sulaymonov O.A., Karshiboyev Sh.E.</i> Karno sikliga oid namoyish tajribalarni virtual tarzda o‘tkazish usullari.....	623
<i>Xoshimova F.B.</i> Masofaviy ta’lim muhitida malaka oshirish kursi tinglovchilrining ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik hususiyatlari.....	627
<i>Xudayberdiyeva Ch.D.</i> O‘quvchilarda vatanparvarlik g‘oyalarini shakllantirishda ajdodlarimiz merosi	630
<i>Xudoyberdiyeva J.R.</i> Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish va malaka oshirish jarayonini tashkil etish	633
<i>Xudoyqulov J.N.</i> Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini baholash.....	635
<i>Xudoyqulova Sh.M.</i> Talabalarning metodik tayyorgarligini tarkib toptirishda mustaqil ta’limning o‘rni.....	639
<i>Xurramov A.V.</i> O‘rta asrlarda markaziy osiyodagi ta’lim-tarbiya maskanlarida qo‘llanilgan o‘qitish usullari	642
<i>Xurramov A.V.</i> Samarali muloqot qilish bo‘yicha zamonaviy yondashuvlar..	647
<i>Xujakulov Sh.A., Eshmurodova D.X.</i> Axborot-ta’lim muhiti – pedagoglarni qo‘llab-quvvatlashning pedagogik sharti	651
<i>Якубжанова М.К.</i> Применение элементов таксономии бенджамина блума для творческой самореализации личности и развития познавательных способностей учащихся	658
<i>Yuldosheva S.A.</i> Milliy dastur talablari asosida o‘zbek tilini o‘qitishning samaradorligi.....	661
<i>Yunusova N.A., Rahmonova S.R.</i> Umumta’lim maktablarida biologiya fanini o‘qitishda o‘quvchilarda kognitiv tadqiqot faoliyatlarini rivojlantirish .	665
<i>Zaynitdinova M.A.</i> Butun hayot davomida ta’lim olish g‘oyasini amalga oshirishda pedagogika markazlarining dolzarb vazifalari	668
<i>Umarova N.X.</i> Umumta’lim muassasalari rahbar xodimlarining kommunikativ kompetentligi ta’lim sifatini oshirish omili sifatida	671
<i>G.K.Alimova., A.I.Kudratova.</i> Inklyuziv ta’limga qamrab olingan alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchilar va ularning psixologik xususiyatlari.....	675
<i>N.Q.Alimova.</i> Boshlang‘ich tayyorlov bosqichida xoreografiya mashqlari orqali sakrovchanlikni rivojlantirish	682

**“TA’LIMDA KOGNITIV JARAYONLARNI FAOLLASHTIRISHNING
ILMIY-METODIK TALQINI (PBL – 5 YONDASHUVI: MUAMMOGA,
LOYIHAGA, ISHLAB CHIQRISHGA, JARAYONGA VA SHAXSGA
YO‘NALTIRILGAN O‘QITISH)”**

xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi

Tex.muharrir: Sh.Xujakulov
Kompyuterda sahifalovchi: U.Umarov

Bosishga 25.06.2023 yilda ruxsat etildi.
Qog‘oz bichimi A4. Ofset qog‘ozi.
Adadi 50 nusxa. Buyurtma № 2023/5.
Noshirlik litsenziyasi: № 18-4178

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish
milliy markazi bosmaxonasida chop etildi.